

**Univerzita Karlova v Praze
Filozofická fakulta**

**Ústav českých dějin
Historické vědy – České dějiny**

**Kristián IV., Mansfeld a vpád do Slezska a na Moravu.
Vybrané kapitoly z dějin dánské fáze třicetileté války**

**Christian IV, Mansfeld and the Invasion of Silesia and Moravia.
Several Aspects of the Danish Phase of the Thirty Years' War**

Disertační práce

**Autor: PhDr. Vít Mišaga
Vedoucí práce: Prof. PhDr. Jaroslav Čechura, DrSc.**

2014

Prohlašuji, že jsem disertační práci napsal samostatně s využitím pouze uvedených a řádně citovaných pramenů a literatury a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Bystřici nad Pernštejnem, 24. dubna 2014

Obsah

1. Úvod	3
2. Metodologické poznámky	10
3. Prameny a literatura.....	16
3.1 Prameny nevydané.....	16
3.2 Prameny vydané	36
3.3 Literatura.....	39
4. Kristián IV. a jeho válka.....	62
4.1 Nervus belli danici.....	77
4.1.1 Dánsko-norské království a finanční možnosti státu	80
4.1.2 Norský exkurz	83
4.1.3 Dánsko	90
4.1.4 Králův vklad do války.....	91
4.1.5 Øresundské clo	93
4.1.6 Zahraněční subsidie	94
4.1.7 Válečné náklady a zdroje. Studie Jense Carla Kirchmeier-Andersena.....	98
4.1.8 Nákladnost vojska. Pokus o srovnání dánských a císařských poměrů	110
4.1.9 Závěr k části „Nervus belli danici“.....	113
4.2 Kristián, válečník a jeho armáda	117
4.2.1 Generálové Kristiána IV. v letech 1625 až 1626.....	122
4.2.2 Pluky bez plukovníků aneb limity podnikatelského modelu v králově vojsku.....	131
4.2.3 Válečné zkušenosti dánské a holštýnské šlechty. Je v Dánsku know-how moderní války?.....	134
4.2.4 Budování armády podle moderních vzorů	138
4.2.5 Verbování vojska a jeho vývoj v roce 1625.....	141
4.2.6 Složení kompanií v letech 1623 až 1624. Původ žoldnéřů králových jednotek.....	145
4.2.7 Závěr k části „Kristián, válečník a jeho armáda“	150
5. Mansfeld a jeho dánská válka	154
5.1 Ve válce před rokem 1625	156
5.2 Znovu do boje a otázka podřízenosti.....	158
5.3 Čekání na akci a haagská smlouva	170
5.4 Valdštejnovo obsazení Desavy a Mansfeldovy plány	179
5.5 Kristián IV. a Mansfeld. Vztah aktérů se vyvíjí.....	193
5.6 Pobyt v Braniborsku. Proč právě Desava?.....	197
5.7 Síly protivníků u Desavy	214
5.8 Bitva.....	225
5.9 Vina za neúspěch a význam bitvy pro další dění	232
5.10 Obnova mansfeldského vojska po porážce a horká půda v Braniborsku	243
5.11 Obnovení myšlenky vpádu do Slezska	252
5.12 Poslední přípravy a tažení Braniborskem	271
5.13 Závěr k části „Mansfeld a jeho dánská válka“	277
6. Vpád do Slezska a na Moravu	280
6.1 Evropská šachovnice. Vpád v perspektivě generálů a diplomatů a Bethlenova role	280
6.1.1 Vojska na pochodu.....	283
6.1.2 Sedmihradský spojenec.....	292
6.1.3 Bethlenova pozice mezi roky 1623 až 1625.....	295
6.1.4 Haagská jednání a (ne)účast Sedmihradska	302
6.1.5 První polovina roku 1626 na diplomatické scéně v Istanbulu.....	305
6.1.6 Válka v Uhrách.....	311
6.1.7 Krize a Mansfeldův odchod	315
6.1.8 Poslední týdny pobytu vojska v Uhrách a závěrečná jednání s Bethlenem	320
6.1.9 Zimní pochod do Slezska	324

6.1.10 Sedmihradská a turecká účast ve válce očima diplomatů v Istanbulu	325
6.1.11 Tušení konce. Osudy dánské enklávy na jaře 1627	334
6.1.12 Tiché jarní měsíce v Istanbulu.....	340
6.1.13 Epizoda jmenování nového vrchního velitele výpravy.....	342
6.1.14 Konec dánské přítomnosti v českých zemích.....	346
6.1.15 Diplomatické dohry na Bosporu.....	351
6.1.16 Prohraná partie ve středu Evropy	355
6.2. Vpád z pohledu kapitána Trosta.....	358
6.2.1 Podoba dělostřelectva kapitána Trosta. Obsah činnosti a podřízení lidí.....	361
6.2.2 Trostova jednotka v době od května do června 1626	367
6.2.3 Tažení do středu Evropy	369
6.2.4 Dobytí Opavska a obsazení kraje	371
6.2.5 Dál do Uher vstříc Bethlenovi.....	374
6.2.6 Krize vojska a těžký návrat z Tater	377
6.2.7 Konec Trostovy služby u dělostřelectva a pokus o závěr	381
6.3 Přichází přítel, nebo nepřítel? Městské a venkovské obyvatelstvo za dánského vpádu v letech 1626 až 1627	383
6.3.1 Příchod útočníka. Průvodci a logistika	385
6.3.2 Špionáž, spojky, tlumočníci	387
6.3.3 Budování armády na obsazeném území.....	390
6.3.4 Malá kolečka velkého válečného stroje	397
6.3.5 Výroba střelného prachu	401
6.3.6 Kontribuce	403
6.3.7 Valaši ve válce.....	407
6.3.8 Přípravy k obraně a role nevojáků	411
6.3.9 Závěr kapitoly „Přichází přítel, nebo nepřítel? Městské a venkovské obyvatelstvo za dánského vpádu v letech 1626 až 1627“.....	416
7. Čeští emigranti a žoldnéři ve vojsku Kristiána IV. v letech 1625 až 1627	420
7.1 Čeští žoldnéři na Severu před rokem 1625	421
7.2 Dva střípky Kristiánova zájmu o českou emigraci a její aktivity na začátku roku 1625 očima habsburské strany.....	424
7.3 Čeští důstojníci v králově armádě v roce 1625	427
7.4 Vpád v letech 1626 až 1627	432
7.5 Konec enklávy	437
7.6 Ústup Dánska z bojiště a osudy českých žoldnéřů.....	438
7.7 Slovo závěrem k českým emigrantům – žoldnéřům Kristiána IV.....	444
8. Závěr.....	447
Výběr z použitých pramenů a literatury	464
Summary.....	475
Edice pramenů	485

1. Úvod

Třicetiletá válka patří ve středoevropské, potažmo celé evropské historiografii mezi nejvíce probádaná témata. Ačkoliv se v míře zpracování nemůže srovnávat například s obdobím druhé světové nebo tzv. studené války, tedy s historiografií moderních dějin, přece patří k nejlépe probádaným úsekům evropské historie. Pro dobu raného novověku pak logicky tvoří jedno z dominantních témat. Stojí za tím především zájem německých historiků devatenáctého a dvacátého století. Celé generace německy píšících badatelů chápalo válku opravdu jako „Teutscher Krieg“, jak konflikt velmi často nazývali už současníci. Nezapředneme zde do úvah o tom, zda se jednalo skutečně o válku třicetiletou, ohraničenou roky 1618 a 1648, nebo o konflikt mnohem delší a v pravdě globálnější, tak jak o něm hovoří mnozí historici. Protože předkládaná práce se zabývá pouhou krátkou výsečí dějin tohoto evropského konfliktu, budeme se držet (lze říci z důvodu přehlednosti a ano i jisté pohodlnosti) tradičního schématu rozdělovacího třicetiletou válku na fáze nazvané dle toho či onoho protivníka habsbursko-katolické strany (fáze česká, falcká, dánská, švédská a francouzsko-švédská).

V rámci české historiografie a raně novověkých dějin patří období let 1618 až 1648 rovněž mezi ty nejsledovanější. Je to především osud českého stavovského povstání, tedy tak zvaná česká fáze války z let 1618 až 1621, která poutá zájem historické obce. Dodnes totiž patří k dějinným okamžikům, jejichž interpretace zásadně ovlivňuje české historické, nebo chceme-li, národní vědomí. Období dánské fáze v letech 1625 až 1629 se u nás už takovému zájmu netěší. Vítězové byli takřkajíc „dáni“ a dlouhé peripetie války po bitvě na Bílé hoře už na osudu českých zemí v dlouhém horizontu nic nezměnily. České království a vedlejší země svatováclavské koruny zůstaly natrvalo ve svazku habsburského soustátí. Takový je alespoň pohled „vševědoucího“ současníka, který zná výsledek. Druhé polovině dvacátých let sedmnáctého století proto dominují v historickém podání jiná témata jako například rekatolizace, Obnovené zřízení zemské a vlny emigrace a v souvislosti s válkou jednoznačně centrální postava Albrechta z Valdštejna a generalissimův fascinující osud.

Předkládaná práce se pokouší tuto optiku změnit a podat dobu války ve výseči dvou až tří let ze zcela jiné perspektivy. Badatelsky vychází ze studia vpádu generála Arnošta z Mansfeldu a Jana Arnošta I. mladšího Sasko-Výmarského do Slezska a na Moravu v letech 1626 až 1627, které proběhlo již v magisterském studiu. Jde nám především o pohled z pozice protihabsburské strany. V raných pobělohorských dějinách českých zemí působí dánský, alias mansfeldský vpád tak trochu neprávem jako malá předehra masivních švédských útoků třicátých a čtyřicátých let. Přitom tehdy dlouho očekávané tažení do Slezska zapůsobilo v reáliích dánské války jako meteor.

Už současníci vnímali tažení jako mimořádné. O tak rozsáhlý tah na bojišti se zatím v konfliktu nikdo nepokusil a za dobového stavu komunikací a logistiky to byl úkol zvlášť nesnadný.

Zatímco Mansfeld měl vojsko vlastní, respektive formálně podřízené anglickému králi, vévoda Jan Arnošt velel plukům dánského krále Kristiána IV. Ten stál v letech 1625 až 1629 v čele protihabsburské koalice ustanovené v Haagu. Diverze do zmíněných zemí byla zahájena v červnu 1626. Úkolem výpravy bylo splnění mnoha cílů a až do října 1626 do ní byly vkládány mnohé naděje. Odvážný podnik měl získat haagské alianci strategickou převahu proti rostoucí síle habsbursko-katolické strany v říši, jejímž ztělesněním byla ligistická a císařská armáda, první z nich vedená zkušeným válečníkem generálem Tillym, druhá vycházející hvězdou císařské strany Albrechtem z Valdštejna. Cílem jejich protestantských soupeřů bylo přenést válku dál od Dolnosaského kraje až na nepřátelské území a po spojení se sedmihradským knížetem Gáborem Bethlenem táhnout snad až na Vídeň. Vinou mnoha okolností však z cílů výpravy sešlo. Po Bethlenovu míru s císařem, smrti hlavních velitelů a velikých ztrátách vojska byl osud výpravy na první pohled zpečetěn. Díky královskému válečnému komisaři Joachimůvi Mitzlaffovi se podařilo zbytky vojska zachránit, vybudovat rozsáhlou základnu na okupovaném pomezí Moravy a Slezska, a tak ohrožovat císaře a jeho země ještě více jak půl roku. V červnu a červenci 1627 byla dánská enkláva smetena vojenskou silou Albrechta z Valdštejna.

Základní líčení vpádu z hlediska faktografie, na němž můžeme dál stavět, tedy známe. Ačkoliv popis sledovaných dějů a činnost hlavních aktérů je možné opravovat v detailech dál, cíl projektu disertační práce směřoval jinam. Velké naděje vzbuzovalo očekávání objevu nových pramenů v archivních celcích, které dosud pro téma vpádu nebyly využity, nebo se tak stalo velmi málo. Heuristická příprava tedy nabyla značného rozsahu a krom domácích archivů se dotkla i zahraničí, konkrétně Německa, Rakouska a Dánska. Z časových důvodů nebyl proveden výzkum v polské Vratislavi ani ve slovenských archivech, proto i zde zůstávají značné rezervy pro další studium tématu. Částečně byl hlad po nových pramenech ke vpádu do českých zemí nasycen, ale mnohé prvotně plánované otázky značně omezil odhalený nedostatek pramenů. Jiná podtémata a badatelské otázky naopak vyvstaly právě pod dojmem nových objevů. A přibýly současně otázky, které sahaly mnohem dál než na hranice českých zemí a k událostem vpádu.

Práce byla koncipována jako trilogie do tří hlavních oddílů. Byť mohou vybrané kapitoly stát v jistém smyslu též samostatně jako dílčí studie, tvoří dohromady vzájemně silně provázaný celek. Přistupme tedy k jejich představení a vytčeným otázkám bádání. Nebudeme přitom postupovat přímo chronologicky, ale začneme posledním a rozsahem největším oddílem, totiž k historii samotného vpádu, který zůstává centrálním tématem a pomyslnou červenou nití celé práce. Pokud ke slovu měla promluvit heuristika, důležité úkoly stály i v oblasti metodologie. Ačkoliv dějiny válek v sobě logicky obnášejí dějové linie, v nichž tvoří centrální postavy hlavy

států a vojevůdci, pokusíme se o pohled na dané události z více perspektiv. Právě oddíl věnující se diverzi do českých zemí v sobě více než cokoliv jiného obnáší moment multiperspektivity. Jak pohlížel na vpád do středu Evropy vojevůdce a jak civilista zasažených krajů? A jaké další perspektivy nabízejí zachované prameny? Otázky multiperspektivity a snaha o využití různorodých dokumentů byly provázané s řešením metodologických problémů, jak dané momenty uchopit a smysluplně podat. Značné obohacení poznání perspektivy nejvyšších velitelů a rozhodujících evropských hráčů přinesly prameny z výmarského archivu a neméně pak zásadní edice diplomatické korespondence anglického vyslance sira Thomase Roea z Istanbulu. Jestliže díky prvně zmiňovaným dokumentům z Výmaru můžeme blíže sledovat osudy talentovaného vojevůdce Jana Arnošta Sasko-Výmarského, díky edici Roeových listů se pokusíme rozebrat pozici známého sedmihradského knížete Gábora Bethlena, jehož (ne)účast na akcích haagské koalice zásadním způsobem ovlivnila celý průběh vpádu. K Bethlenovi přitom bohužel máme jen málo přímých cest a jazykové bariéry působí na stav české historiografie až doposud, takže mnoho stereotypů a povrchních hodnocení této mimořádné osobnosti přežívá dál.

Důraz kladený ve studiu zprvu na události samotného vpádu z pozic dějepisu zajímavějšího se o politiku, diplomacii a centrální aktéry doznal značného posunu studiem pramenů. Díky mimořádným nálezům fragmentárních dokumentů v německém Výmaru se pokusíme o podání dějin vpádu z perspektivy v daném kontextu vlastně nečekané, totiž z pohledu prostého vojáka, konkrétně kapitána dánského dělostřelectva Jana Arnošta Trosta von Tiefenthal. Pramenů přímo z rukou nižších důstojníků a vojáků se nám bohužel pro třicetiletou válku nezachovalo příliš mnoho a nález poměrně objemného souboru z produkce jednoho konkrétního autora je v případě bohemikálního tématu o to vzácnější. V registrech, kvitancích, rozkazech a poznámkách kapitána Trosta sotva najdeme dilemata evropské politiky a diplomacie, a přece si zaslouží naši pozornost. Jaká byla každodennost války ve Slezsku, na Moravě a v Uhrách v roce 1626? Může nám říci k samotnému vpádu něco nového?

Ve sledovaném kontextu je nanejvýše lákavá a vlastně potřebná perspektiva civilistů. Byť již k dějinám vpádu vyšly četné studie v minulosti a prvek dánské okupace Opavska a Krnovska v nich byl značně obsažen (Josef Zúkal, Radek Fukala, Zdeněk Orlita), pokusme se o širší pohled na aktivity nevojenských osob vtažených do válečného dění v samostatné části. Základ předložené kapitoly byl vytvořen pro konferenci *Turek, Švéd a Prajz. Vojenský živel versus město a venkov českého raného novověku* konané v Teplicích v roce 2010. Avšak nově otevřené otázky spolu s dalšími nalezenými prameny dodaly potřebnou „munici“ pro podstatné rozpracování tématu. Hlavními aktéry kapitoly jsou tedy civilisté, kteří nezůstali zcela pasivními pozorovateli okolního dění. Městské a venkovské obyvatelstvo tvořilo chtě nechtě důležitý *vojenský faktor* a v různých formách ovlivňovalo průběh a reálnou podobu války na lokální úrovni. Jak se tak dělo na

obsazených územích severní Moravy a Horního Slezska? Je pozoruhodné, že dánská enkláva přežila relativně dlouhou dobu, ačkoliv se jí nedostalo žádné pomoci zvnější a byla zcela odříznuta od domácí základny. Jak je to vůbec možné a jaký podíl na tom měli právě obyvatelé Moravy a Slezska?

Než postoupíme dál, je na místě zmínit, že jednou z uvažovaných perspektiv byl pohled císařské strany, respektive otázky kolem komunikace vídeňského centra s českými zeměmi v krizové situaci a organizace obrany v klíčových bodech království a vedlejších zemí. Je však pravdou, že před očekávaným propojením s valdštejnskou problematikou a doslova nepřeborným množstvím pramenů k dění na dánskou okupací nezasazeném území se badatel téměř zalekl a tyto otázky byly ponechány stranou mimo jiné z časových důvodů. Nutno též znovu dodat, že prostupujícím prvkem práce je pohled protihabsburské strany a ten by byl nabízejícími se exkurzy narušen. Velké práce k pojednáváním událostem s akcentem císařské, případně čistě valdštejnské účasti již vznikly (František Roubík, Josef Kollmann, Julius Krebs), byť k přehodnocení a novému zpracování se otevírají četné další cesty.

Bádání po osudech výpravy ke středu Evropy probouzelo samozřejmě otázky, které téma jistým způsobem přesahovaly, a to jak geograficky, tak dobově, třebaže studium diverze zůstalo jejich východiskem. Jak vlastně idea vpádu vznikla a jak a kým byla v dánském táboře prosazena? Opravdu hrály české země důležitou roli ve strategických úvahách protihabsburské strany, jak se nám může zdát? A co teprve čeští, moravští, slezští a lužičtí emigranti a vojáci, jakou zaujali úlohu v dánském vojsku? Byl vpád projevem kvalitní strategie a co vedlo Kristiána IV. k souhlasu s tak odvážným podnikem? Těmito úvahami se nutně dostáváme k potřebě poznat hlavní aktéry vpádu podrobněji a sledovat je více v čase před samotným rozkazem k pochodu do Slezska. Kdo byl vlastně Mansfeld, Jan Arnošt Sasko-Výmarský a Kristián IV.? Jací to byli vojevůdci a proč prohráli? Je jisté, že mnoho odpovědí a opravdové „konečné“ poznání nám zůstane navždy skryto, to ale neznamená spokojit se se současným stavem.

V druhé části předcházející samotnému vpádu tedy budeme sledovat právě otázky kolem prosazení ideje vpádu a peripetie vývoje na bojišti let 1625 až 1626 s důrazem na poslední půlrok dění před osudným začátkem diverze. Dominantním tématem se tak stává činnost generála Arnošta z Mansfeldu, hlavního strůjce vpádu, a jeho angažmá v dánské fázi války. Byl to on, kdo stál formálně v čele sboru útočícího do Slezska a Uher. Byl to on, který po bitvě u Desavy v dubnu 1626, vstal se svou armádou z popela a znovu již po několikáté překvapil císaře a jeho straníky nenadálým útokem. Do rozhodování o struktuře práce jistě zasáhlo publikování rozsáhlé disertace historika Waltera Krüssmanna v roce 2010 věnované právě Mansfeldovi. Přes opravdu velký příspěvek k problematice celého života vojevůdce zůstaly mnohé otázky německým badatelem nezodpovězeny, další naopak vyvstaly. Vlastní heuristická příprava ke zde předkládané

práci navíc ukázala balíky relevantních pramenů (mnohdy přímo psané Mansfeldovou rukou, respektive rukou jeho písaře), které Krüssmann nečetl, ba snad je ani nehledal. Díky dopisům, které si Kristián IV. a Mansfeld vyměnili, bylo možné nahlédnout do myšlenkového světa a strategických úvah těchto postav. V historické literatuře je tradován problematický poměr mezi oběma vojevůdci. Co nám k tomu může říct jejich korespondence? Jaké bylo vlastně Mansfeldovo postavení, jeho představy a realizace plánů v době těsně před pochodem do Slezska? Jedním z vrcholů Mansfeldovy činnosti v dánské válce byla bez pochyby bitva u Desavy dne 25. dubna 1626. Mansfeldovo vojsko bylo rozdraceno, ne tak vojevůdcova energie. Jeho protivníkovi Albrechtovi z Valdštejna se vítězství stalo mezníkem vojenských úspěchů, kterými oslnil celou Evropu. Jeho příběh už detailně známe. Jak na tom byl však jeho protivník? Byla porážka u mostu nešťastnou náhodou, nebo projevem dlouhodobého zaostávání vůči silnějšímu soupeři? A jakou roli hrál v dění král Kristián IV.?

Právě k němu směřuje další „balík“ otázek, se kterými se badatel v tématu dánské fáze a vpádu musí potýkat. O české fázi války napsal Antonín Gindely tato slova: „Porážka na Bílé hoře byla jen nutnou závěrečnou větou dlouhé řady předpokladů.“¹ Můžeme takový pohled udržet i ohledně dánské fáze? Měl dánský král vůbec na to vést válku s císařem v Říši? Není porážka ve Slezsku a na Moravě v létě 1627 jen logickým vyústěním dávno jasných premis? V prvním oddíle naší pomyslné trilogie se tedy budeme věnovat právě Kristiánovi IV. a jeho válečnému zásahu. Nejde pouze o mezinárodní situaci a konkrétní pohyby armád, které budeme podrobně sledovat, ale též o vojenský potenciál a finanční zdroje dánského krále. Budeme doufat, že právě jejich rozborem pak snad více pochopíme situaci, ve které se Kristián IV. rozhodl pro tažení do českých zemí, případně kde a zda vůbec můžeme hledat kořeny porážky. Nutně pak docházíme k širším otázkám. Na jejich zodpovězení nemáme tolik místa, přece je ale nemůžeme přejít. Byla dánská fáze jen přestávkou před velkým nástupem Gustava II. Adolfa? Musel Kristián IV. prohrát tvář v tvář historické nutnosti? Byl dánský král pouhým „předskokanem“ velkého „Lva ze Severu“? Byl to „Boží záměr“, či jiná teleologie dějin, která směřuje diváka současnosti zdánlivě logickým způsobem ke švédskému zásahu jako vrcholu konfliktu? A v naší situaci zcela konkrétně: Jakou roli hrál vpád do Slezska?

Jistěže pro Dánsko méně šťastný průběh války přisoudil Kristiánovi IV. na rozdíl od jeho severského souseda místo spíše v pološeru velkých světových dějin. Na jejich výsluní se dostal právě Gustav II. Adolf. O Kristiánovi nebudou psát vojenští teoretici, nebudou mu stavět pomníky na místě jeho vítězných bitev, ani žádný zkrvavený šat nebude jako relikvie hrdinně padlého hérao vystaven v metropoli jeho země, tak jak se stalo v případě švédského krále. V kontextu

¹ Antonín GINDELY, *Geschichte des Dreißigjährigen Krieges*, I.-III., Prag 1869-1878, zde I. *Geschichte des Böhmischen Aufstandes von 1618*, s. 367.

velkých švédských vítězství padá logicky na Gustavova předchůdce v protihabsburském boji velký stín. Tato studie nemá v úmyslu umenšovat velikost švédského krále, neboť o něm tato práce není. Avšak evropská historiografie třicetileté války vrhla na Kristiána IV. tímto způsobem stín hned dvojí. Nejen švédský velikán byl jeho příčinou. Jak již bylo řečeno, pro dobu dánské fáze dominuje totiž téma Valdštejn. Také on byl vítězem. Obdivovaným, obletovaným a úspěšným vojevůdcem, podnikatelem, stavebníkem, suverénem. Vítězem nejen nad dánským králem Kristiánem IV., ale též nad mnohými dalšími říšskými „potentáty“, a konečně i vítězem nad mnohými konkurenty v císařské přízni. Jaký ale byl jeho soupeř z let 1625 až 1629? Byl Kristián špatným vojevůdcem? Byl opravdu pouze „klaunem na přestávku“, jak trefně parafrázuje obecně rozšířené historiografické podání Kristiánovy role v třicetileté válce dánský historik Jens Carl Kirchmeier-Andersen? Ačkoliv král se výpravy do Slezska osobně neúčastnil, přece je na místě pokusit se o zhodnocení Kristiánova válečnického myšlení v praxi. Vhodných okamžiků najdeme přitom ve sledované materii poměrně dost.

V dánském dějepisectví se válka let 1625 až 1629 nazývá „Kejserkrigen“, totiž „císařská válka“, příznačně podle protivníka, tedy opět na základě stejné logiky jako nejen u nás obecně zažitý pojem „dánská fáze“. Jak již plyne z výběru tématu, budeme se soustředit na dění let 1625 až 1627. Jde tedy jen o část dánské fáze války. Toto dvouapůlleté období nazývá dánská historiografie jako „německé“. Do léta 1627 se totiž válka odehrávala v Dolnosaském kraji a byla ve své podstatě stále jen soukromou záležitostí krále. Po bitvě u Lutteru v srpnu 1626 sice byly do akcí zapojeny i dánské zemské jednotky, ale došlo k tomu stále jen v relativně omezené míře. Teprve až porážka diverze do Slezska a návrat Valdštejna na německé bojiště jasně změnil poměr sil a dánský král musel ustoupit do svých zemí, posléze opustit vlastní Jutsko a přeplavit se se zbytky vojska na ostrovy. Tím se zásadně změnil charakter konfliktu, protože po poměrně velké manévrovací válce nastalo období více méně pozičních bojů. Moře bylo „zákopem“, za kterým se Kristián IV. mohl poměrně úspěšně kryt. Období od podzimu 1627 až do uzavření míru v květnu 1629 v Lübecku nazývají severští historikové jako „dánské“ období „císařské války“. Krom několika přesahů v relevantních kapitolách jej nijak zvlášť nezachytíme, a to zcela záměrně. Váha naší pozornosti leží plně na „německé“ části války.

Pokud jsme zde představili hlavní témata předkládané práce, zmiňme i obsah příloh. Krom seznamů vojáků vybraných dánských kompanií, které vznikly v rámci krátkých sond, zde najdeme především vzájemnou korespondenci Arnošta z Mansfeldu a Kristiána IV., tak jak se zachovala pro období od podzimu 1625 do června 1626. Záměrem je edičně přiblížit tuto komunikaci v její co největší plnosti a ukázat tak vztah obou aktérů v detailu. Další listy z období vpádu se již mezi oběma aktéry bohužel nezachovaly a je možné, že ani žádné nevznikly, proto původci následujících editovaných dokumentů jsou jiní. Velmi úzkému výběru jinak nepřeborného

množství pramenů k dějinám samotného vpádu dominuje rozsáhlá zpráva dánského královského válečného komisaře Joachima Mitzlaffa, který po smrti hlavních velitelů stál v čele dánské armády ve Slezsku a svým nasazením vydatně přispěl k udržení enklávy až do července 1627. Ačkoliv jistou znalost tohoto pramene měli i dřívější čeští historici (František Hrubý, Josef Polišínský a nejnověji Radek Fukala), přece editaci výrazného bohemikálního pramene nemůžeme v kontextu třicetileté války a raně novověkých dějin českých zemí pominout a odložit opět na neurčitou dobu.

Jazykové varianty názvů lokalit (v rámci Slezska, Moravy a Slovenska) jsou uvedeny ve většině případů v poznámkovém aparátu. Na prvním místě je uveden český název (pokud takový existuje), na druhém místě pak současný název podle územní příslušnosti, na třetím pak německý název, kterým operují ponejvíce právě dobové prameny. V samotném textu a příložených mapách se snažíme o užívání českých názvů, které odpovídají pojednávané době (například pruský Královec místo pojmenování Kaliningrad alias Königsberg) a které jsou zároveň do určité míry zažité. Vyhneme se tedy například počestění názvu města Zerbst, které naopak František Hrubý ve svém díle nebo Lívova edice *Regesta fondu Militare* jmenují jako Srbiště. Křestní jména vystupujících osob jsou ve velké většině případů počestěna, byť výjimku tvoří ti aktéři, jejichž jména v cizojazyčné podobě jsou v české historiografické literatuře běžně používána. Německé predikáty nejsou skloňovány a jsou ponechány v případě vazby „von” v původním tvaru.

Co se týče datace událostí a pramenů v poznámkovém aparátu, je vždy užito datování podle nového stylu (tj. gregoriánského kalendáře). Pokud se jedná o dokumenty psané v zemích, kde změna kalendáře ještě v pojednávané době neproběhla (Dánsko, Anglie, Výmar, Sedmihradsko aj.) a pisatelé datují podle starého stylu (tj. juliánského kalendáře) jsou uvedena v poznámkovém aparátu obě data. Podobně se tak děje, když pisatel datuje oběma způsoby.

Je mi milou povinností na tomto místě poděkovat prof. PhDr. Jaroslavu Čechurovi DrSc. z Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze za veškerou podporu a vloženou důvěru, které se mi dostalo v průběhu celého doktorandského studia, PhDr. Pavlu Bělinovi za cenné a inspirativní diskuse nejen o válkách a válečnicích sedmnáctého století, Univ.-Prof. Dr. Thomasi Winkelbauerovi z Universität Wien za ochotnou pomoc s organizací téměř dvouměsíčního studijního pobytu ve Vídni, prof. dr. philos. Øysteinu Rianovi z Universitet i Oslo nejen za úvod do studia norských i dánských financí za třicetileté války, ale i za podporu při zajištění měsíčního studijního pobytu v hlavním městě Norska, neméně pak prof. Gunneru Lindovi z historického ústavu SAXO-Instituttet kodaňské univerzity a cand. phil. Jensi Carlu Kirchmeier-Andersenovi z Vojenského muzea (Tøjhusmuseet) v Kodani za poskytnutí svých statí a cenné rady ke studiu „císařské války“. Rád bych dále poděkoval Vzdělávací nadaci Jana Husa, která neopakovatelně pomohla udělením stipendia v roce 2010 a tak dovolila alespoň krátkodobé odpoutání se od

nesouvisejících pracovních povinností, dále pak Národní agentuře pro evropské vzdělávací programy, Norským fondům („Norway Grants“) a rakousko-české vzdělávací a stipendijní organizaci AKTION. Nelze zapomenout pomoc Mgr. Jany Pavlisové a její překlady vybraných latinských textů a jazykové korekce konceptů práce. Za trpělivost a ochotu děkuji zvláště zaměstnancům Národního archivu v Praze (badatelna I. oddělení), Moravského zemského archivu v Brně, Durynského hlavního státního archivu (Thüringisches Hauptstaatsarchiv) v německém Výmaru a jmenovitě Dr. Arthuru Stögmanni z Domácího archivu vládnoucích knížat z Lichtenštejnu (Hausarchiv der regierenden Fürsten von Liechtenstein) sídlícímu ve Vídni. Největší dík patří mé rodině, bez jejíž podpory a pochopení by tato práce nikdy nevznikla.

2. Metodologické poznámky

Literatura k třicetileté válce nabyla za staletí vývoje evropské historiografie značného objemu a vyčerpávající bibliografický přehled je v podstatě nemožný.² Například jen k valdštejnské problematice najdeme v knihovnách a databázích již snad desetitisíce bibliografických položek.³ Nemale pozornosti se celý konflikt těší jak v českých, tak německých zemích až doposud.⁴ Pokusit se vylíčit výšeč dějin známého konfliktu není tedy zrovna jednoduché, vždyť práce bude souzena pod zorným úhlem mnoha generací předchůdců. Je tedy nasnadě položit otázku, jaké metody pro bádání byly zvoleny a zda může už právě jejich užití přinést něco nového.

Netřeba dlouze připomínat, jakým bohatým a pestrým vývojem evropská historiografie dvacátého století prošla, kolik nových směrů se objevilo, či nakolik hlavní pole odborné literární produkce ovládají pozitivistické, ve svých kořenech rankovské, nebo prosté faktografické přístupy. Právě metod zpracování dějinné látky a pramenů nabízí současná historiografie celou paletu. A varujme před užíváním – obrazně řečeno – pouze jedné barvy ze spektra.

² Velkou přehledovou prací je objemný třídílný sborník příspěvků a katalog k výstavě k 350. výročí vesfálského míru Klaus BUSSMANN – Heinz SCHILLING (edd.), *1648 - war and peace in Europe*, Munich 1998 a zde zvláště první díl s názvem *Politics, religion, law and society*. Dílo vyšlo v anglické a německé mutaci a najdeme v něm dlouhý výčet relevantní bibliografie. Z českého prostředí jmenujme například sborník k historické konferenci v Praze Jan VILÍM (ed.), *Bellum Tricennale. The Thirty Years' War, XIIIrd Colloquium of the International Commission of Military History*, Praha 1997.

³ Nejnověji k valdštejnské bibliografii Jaroslav PÁNEK, *Proměny obrazu Albrechta z Valdštejna (Evropské téma v české perspektivě sedmi desetiletí: 1934-2007)*, in: Eliška Fučíková – Ladislav Čepička (edd.), *Valdštejn. Inter arma silent musae?*, Praha 2007, s. 23-38.

⁴ Peter C. HARTMANN – Florian SCHULLER (Hg.), *Der Dreißigjährige Krieg. Facetten einer folgenreichen Epoche*, Regensburg 2010. Z posledního desetiletí české produkce jmenujme například: Radek FUKALA, *Sen o odplatě. Dramata třicetileté války*, Praha 2005, Petr KLUČINA, *Třicetiletá válka. Obraz doby 1618-1648*, Praha 2004, Pavel BALCÁREK, *Ve víru třicetileté války. Politikové, kondotieři, rebelové a mučedníci v zemích Koruny české*, České Budějovice 2011, Jan KILIÁN, *Martin Maxmilián z Golče: (kolem 1593-1653): císařský generál ve víru třicetileté války*, České Budějovice 2010, Michal KONEČNÝ (ed.), *Kryštof Pavel z Liechtensteinu-Castelkornu a Morava v časech třicetileté války. Katalog výstavy konané od 4.6. do 3.10.2010 na Státním hradě Pernštejně*, Brno 2010.

Zrovna tak není žádnou novinkou, že v českém a středoevropském prostředí je sedmnácté století již dobou, pro které nám zůstalo zachováno mnoho písemného materiálu. Právě v době raného novověku, zvláště tedy v šestnáctém a sedmnáctém století nastal v našich zemích doslova „boom“ písemné produkce, a to v nejrůznějším prostředí ať už vznikající byrokracie, díky humanistickým tendencím již vzdělané aristokracie nebo rozvíjejícího se měšťanského prostředí. „Jako pokoušet se vypít moře,“ povzdechl si Fridrich Schiller nad zpracováním množství historické látky při sepisování svého „Valdštejna“ a my bychom mohli v případě námi zvoleného tématu použít stejná slova.⁵ Ačkoliv v mnohých otázkách, které jsme si položili na začátku studia, nepodaly prameny předpokládanou sumu nových poznatků, v jiných momentech naopak nabídl řadu možností dalšího rozvoje tématu, další křižovatky cest, po nichž se lze vydat. Záplavy dopisů, konceptů, registrů, sumářů, účtů, kvitancí, patentů, dekretů, městských knih a nespočetné řady jiného materiálu, které vyvěraly v každém dalším otevřeném archivním fondu, postupně formovaly svým tokem badatelovy ideje. Některé otázky byly přitom doslova semlety a odneseny po proudu, protože objem pramenů překračoval možnosti jednotlivce, nebo vedl již mimo stanoveného téma do paralelního řečiště. Jiné prameny naopak téma posunuly dál k novým otázkám, ba i ke zcela novým okruhům, byť jednotící schéma a ústřední bod celého snažení, totiž „dánská válka“ a vpád do českých zemí, zůstal neporušen. Další významné archivy pak nebyly navštíveny již z prostého faktu, že objem získaného materiálu ztlačil překračoval možnosti doktorandského studia a parametry disertační práce.

Bádání v archivech a knihovnách přiblíží více až následující část o pramenech a literatuře. Nyní se podívejme na metodologická východiska a zvolené přístupy. Bylo by troufalé říci, že metody byly zvoleny před samotným studiem pramenů, že badatel vstupoval do archivů s jasnou představou, jakým způsobem a co chce čtenáři předložit. Bylo tomu právě naopak. Po seznámení se s literaturou a posléze s editovanými prameny sice rašily nové a nové otázky a touha po objevech v té, či oné oblasti tématu. Ale realita archivních pramenů zapůsobila tvrdou silou.

V zásadě se nabízely dva směry historické práce, totiž přístup, který bychom nazvali jako politologický, alias zájem o politické dění, diplomacii, krále, vojevůdce a významné hráče na zemské úrovni v tradici, na jejímž počátku bychom našli klasický rankovský dějepis, který jako první opřel své bádání o snahu důsledné a objektivní kritiky pramenů, nebo přístup antropologický, v jehož centru stojí dějiny „malé“, totiž lidé mimo elity a dění pod povrchem „velkých“ událostí, kde bychom našli zájem o trendy, struktury, každodennost, sociální dějiny či historickou antropologii. Ve vývoji historiografie můžeme takové přístupy jmenovat jako

⁵ Schillerův výrok citován v Zdeněk MUNZAR – Tomáš KYKAL – Michal HOKYNEK, *Vyobrazení Albrechta Václava Eusebia z Valdštejna na rytinách 17. století a staré tisky valdštejnské doby, nejen z knihovny Vojenského historického ústavu*, in: Eliška Fučíková – Ladislav Čepička (edd.), *Valdštejn. Inter arma silent musae?*, Praha 2007, s. 354-363, zde s. 354. I zde autoři odkazují na citaci zprostředkovanou publikací Georg SCHMID, *Die Wallenstein-Litteratur 1626-1878*, Beilage von I. Hefte der MGVDB XVI, Prag 1878.

alternativní, ale díky bujnému růstu nejrůznějších (právě vyjmenovaných, ale i mnoha dalších) směrů již minimálně od doby dvacátých a třicátých let dvacátého století se jedná často o pevně etablované podobory historie.⁶

Jedním z úkolů, které si tato práce vytkla, byl úkol poskytnout čtenáři možnost se seznámit se sledovaným obdobím různými, metodologicky odlišnými cestami a tímto způsobem dát zároveň prostor promluvit nesourodým pramenům vedle sebe, aby se nerušily, ale naopak doplňovaly. Díky míře zachování pramenů nejrůznější povahy a provenience bylo možné klást si i rozličné otázky. Mnohé pohledy nelze skloubit z podstaty své věci do jediného líčení, proto bylo zvoleno zpracování vybraných aspektů v samostatných kapitolách. Zvláště výrazně se tato metoda zpracování dotkla právě části věnované samotnému vpádu. Pokusili jsme se o multiperspektivní přístup, totiž podat vpád do Slezska a na Moravu z více pohledů. Jak se to podařilo, posoudí čtenář sám.

Vysoká politika, diplomacie a mezinárodní dění jsou pevnou osou líčení, a to ve všech třech částech práce. Dominance politologického přístupu je logická již ze zvoleného tématu. Válka a vpád, tedy čisté „událostní dějiny“ se pojí též s jasným rezervoárem pramenů. Jsou jimi mimo mezinárodní smlouvy, memoriály, zprávy a dobrozdání vysoce postavených aktérů, dopisy rozhodujících osob, tedy monarchů, diplomatů, význačných velitelů či úředníků státu. Vedle faktograficky přesného určení událostí nám jde o odhalení příčinných vztahů, zapomenutých peripetií vývoje, který se nám z daleké perspektivy může jevit zjednodušeně jako jednosměrný, ale i o samotné hlavní postavy, totiž jejich činnost, dílo, myšlenkový svět, náznaky charakteru, či chceme-li psychologii. V oblasti studia třicetileté války máme v tomto směru bezesporu na koho navazovat, ať už se jedná o válku samotnou, či významné osobnosti, které v ní vynikli a kterým se věnovali historici mnoha generací. V daném prostoru jde samozřejmě jen o výseč dějin. Důraz na dějiny králů a bitev byl v historiografii od nepaměti. Ale i středověcí kronikáři si všímali věcí, které s velkou politikou měly sotva co do činění. Na rozdíl od nich se ale v předložené studii nebudeme věnovat počasí, přírodním úkazům, zázrakům, či jiným historickým anekdotám a nahodilostem, které sice často pomáhají odlehčit příběh a dodat mu čtivost, ale sami o sobě nám toho o minulosti mnoho neprozradí. Jiné, než politické dějiny však možné samozřejmě jsou a budeme se snažit tyto přístupy použít paralelně k hlavní dějové linii.

První oddíl předložené práce sleduje metody v intencích politického dějepisu jen zpočátku. Vedle úvodního líčení mezinárodně- a vnitropolitické situace v Evropě a Dánsku dvacátých let sedmnáctého století docházíme k pokusu o analýzu finančních možností krále vést válku a následně rozbor vojenských kvalit jeho armády. Jde nám tedy o struktury, případně tendence

⁶ Často užívanou, byť nanejvýš stručnou učebnicí vývoje historiografie je Georg G. IGGERS, *Dějepisectví ve 20. století. Od vědecké objektivnosti k postmoderní výzvě*, Praha 2002, zde další bohatá bibliografie jak přehledová, tak ke konkrétním směrům oboru.

k jejich změnám pod vlivem válečného konfliktu. Právě vliv války na vnitřní změny státu je přitom velmi diskutovaný, a i v naší době vzdálených válek proti terorismu vlastně velmi aktuální.⁷ Pokus o zhodnocení finančních možností krále vést válku musíme brát s rezervou. V otázce totiž panují výrazné rozpory dánských badatelů, přičemž zásadní práci jednoho z nich je věnován značný prostor i z důvodu případné inspirace pro studium financování války v českém prostředí.⁸ Samostatný pramenný výzkum v této otázce nebyl v rámci projektu disertační práce proveden a ani nebyl jeho cílem. Mnohem více je kapitola vedlejším produktem snahy po zodpovězení základních otázek zmíněných v úvodu práce, totiž předpokladů Kristiána IV. k válce a případnému vítězství. Text staví na rozboru existující literatury, která je v českém prostředí zcela nedostupná. Otázka kvalit dánského válečného stroje implicitně obsahuje též důležité aspekty komparace s obecně mnohem známějším švédským příkladem.

V části věnované válečným kapacitám Kristiána IV. šlo o podobný přístup k látce skrze literaturu, byť práce s needitovanými prameny byla výrazně větší než v předešlém případě. Nejde přitom jen o rozbor pokroku v taktice a struktuře jednotek, ale i o personálie, neboť dobře fungující podnik potřeboval a vždy potřebuje kvalitní „zaměstnance“, zde tedy především dobré vyšší a nižší důstojníky. Dojde přitom i na krátké biografické črty věnované konkrétním jedincům z řad generálů i rytmistů královny armády. I v této části práce jako zdroj poznatků figuruje na prvním místě existující literatura. I proto je dánské historiografii k době Kristiánovy vlády věnována rozsáhlejší stať v následující kapitole o literatuře.

Ve své podstatě svébytné místo v rámci prvního oddílu má podkapitola o vybrané kompanii z roku 1623. Rozbor jednotky má formou krátké sondy názorně ukázat mimo jiné rytmistrovský model vojska, který dánský král po holandském vzoru preferoval. Příložená mapa střední Evropy pak podává výsledek identifikace lokalit původu, které vojáci uvedli při mustrování do vytvářených seznamů zvaných „role“. V tomto momentu tedy zabrousíme do sociálních dějin žoldněřských vojsk. Díky provedenému průzkumu můžeme konstatovat i přítomnost českého prvku, byť v omezené míře. Kapitola o pěší kompanii kapitána Buchwalda byla umožněna díky studiu dosud nevyužitých a pozapomenutých pramenů, kde právě „malé“ dějiny a lidé mimo rozhodující elity dostávají slovo a prostor.

⁷ Velmi slibným dílem i do dalších let historiografických bádání je v tomto ohledu rozsáhlý sborník pro prostředí habsburského soustátí raného novověku: Peter RAUSCHER (Hg.), *Kriegführung und Staatsfinanzen. Die Habsburgermonarchie und das Heilige Römische Reich vom Dreißigjährigen Krieg bis zum Ende des habsburgischen Kaisertums 1740*, Münster 2010. Najdeme zde též statě českých historiků a rozsáhlou bibliografii k tématu. Příkladem důkladné studie finančních možností válčících stran během české fáze třicetileté války je jistě Thomas WINKELBAUER, *Nervus belli bohemici. Die finanziellen Hintergründe des Scheiters des Ständeaufstands der Jahre 1618 bis 1620*, in: *Folia Historica Bohemica* 18, 1997, s. 173-223.

⁸ Jens Carl KIRCHMEIER-ANDERSEN, *Kejserkrigens finansiering. Dansk-norsk krigsfinansiering 1625-1629*, cand.mag.speciele (diplomová práce), København 1991. Zde další bohatá literatura.

Pokud se přesuneme až na samý konec práce, charakterově podobnou částí je závěrečná kapitola o emigrantech – žoldněřích ve službách Kristiána IV. Jde o průřez lety 1625 až 1627 s drobnými přesahy. V každém případě však podává kapitola pouze malou výseč emigrantské problematiky. V podstatě se jedná o sbírku drobných sond do životů jednotlivců s cílem odhalit společné rysy jejich osudů. Ke slovu přijde znovu i zmíněný rozbor kompanie z předválečného roku 1623, tentokrát s důrazem na přítomnost českých, moravských, slezských a lužických žoldněřů v králově vojsku. Obdobný rozbor konkrétních jednotek pro válečná léta 1625 až 1627 bohužel nemohl být proveden pro nedostatek podobných pramenů, i tak ale stav sledované kompanie ukazuje důležité momenty o povaze žoldněřských armád dvacátých let a o účasti českých vojáků ve válce. K líčení v celé kapitole pak docházíme skrze studium mnohých nesusoudných pramenů nejčastěji vojenské provenience, které stejně jako mustrovací role dosud pokojně spaly v archivních fondech. Jedná se především o soupisy jednotek podle velících důstojníků, registry přijatých, či naopak abdankovaných, alias propuštěných vojáků, žádosti o dlužný žold a mnohé další jednotliviny.

V pořadí druhý oddíl disertace se zabývá činností generála Mansfelda ve službách haagské koalice v době půl až tři čtvrtě roku před zahájením vpádu do českých zemí. V metodě se tedy vracíme k politologickému přístupu a snaže o podání pokud možno přesného faktografického líčení Mansfeldovy činnosti v daném období od podzimu 1625 do června 1626. Důraz na hlavní aktéry, totiž především krále, jeho generály, případně nepřátelské velitele Valdštejna a Tillyho už určuje povahu pramenné základny, kterou tvoří z podstatné části právě korespondence. Výjimečně zachovaný soubor dopisů mezi Mansfeldem a Kristiánem IV., který slouží jako základ líčení pro sledované období, umožňuje náhodně i pohled do charakteru postav a jejich myšlenkového světa.

V části věnované vpádu do českých zemí najdeme mimo hlavní líčení z pohledu generálů a diplomatů, které pokračuje ve zmíněné linii politických dějin, dvě kapitoly, které zásadní válečné události sledují paralelně a jejichž obsah je odlišný. Jde o snahu o emickou deskripci, o přiblížení událostí vpádu z perspektivy lidí mimo rozhodující elity, a přece válkou zásadně ovlivněných, zde konkrétně vojáků útočící armády a civilistů zasažených oblastí. Limitem jsou samozřejmě prameny, protože korespondence a ego-dokumenty, které bychom našli u politiků, monarchů a šlechty, nenajdeme v případě prostých vojáků či měšťanů a venkovanů. Zde můžeme sáhnout po tom, co nabízejí zachované prameny, byť často v mozaikovitě podobě. Právě díky nim můžeme například sledovat osudy vojenské jednotky kapitána Jan Arnošta Trosta von Tiefenthal, velitele dělostřelectva dánského sboru. Ten po sobě zanechal výjimečný soubor kvitancí, registrů vojáků a účtů vydané a přijaté munice a jiného vojenského materiálu. Ačkoliv tyto prameny hovoří svým specifickým jazykem, obsahují fragmenty přímo ze života oddílu. Jeho osud tak můžeme díky znalosti průběhu tažení sledovat od odchodu z dolnosaského bojiště přes celé Slezsko a

severovýchodní Moravu až do neslavného konce útočné etapy celého vpádu ve sněhem pokrytých slovenských horách. V případě krátké kapitoly věnované právě Trostově pohledu můžeme mluvit o mikrohistorii války. Díky zachovanému soupisu jednotky budeme sledovat téměř zaváté stopy vojáků, tak jak si s nimi válka zahrávala během celého tažení. Rukama kapitánových pacholků prošla většina munice, kterou dánská část vojska na své cestě střední Evropou použila. Záznamy příjmu a vydání střelného prachu, luntů, kulí, lopat, háků nebo seker jsou tak němými svědky dávno proběhnutých přesunů a krvavých střetů. Nabízí se nám tak velmi individuální pohled na válku v její doslova každodenní podobě. Výhodou Trostovy perspektivy je relativní nerušenost pohledu jinými prameny, ačkoliv bez obecné znalosti celého tažení by nám kapitánovy záznamy mnoho neřekly.

V případě pohledu ze strany civilistů je pramenná základna mnohem více rozdrobená. Jedním z hlavních pramenů jsou výslechové protokoly lichtenštejnské komise, která okolnosti vpádu vyšetřovala na Opavsku a Krnovsku. Výpovědi několika stovek členů stavovské obce obou knížectví, měšťanů a ve výběrovém množství a zkrácené podobě i prostých venkovanů ze vsí a osad kolem Opavy a Krnova vytváří doslova živoucí mraveniště postav, nekonečný zástup individuálních osudů, válečných zážitků či prostých jednotlivých zkazek a „výkřiků do tmy“. Z tohoto mumraje a chaosu výroků k jednotlivým okamžikům vpádu a pobytu dánského vojska na Opavsku a Krnovsku lze však vystopovat nejen míru zapojení jednotlivců do dění, příběhy kolaborace, pasivní rezistence nebo aktivního odporu, ale též mnohé reálie ze života na okupovaném území. Předmětem předložené kapitoly je aktivní účast civilního obyvatelstva na válečném dění a její konkrétní podoby, tedy celkově role obyvatelstva jako „válečného faktoru“, jak tento fenomén pojmenoval již německý historik Michael Kaiser ve své studii ve sborníku *Krieg und Frieden. Militär und Gesellschaft in der Frühen Neuzeit*.⁹

Právě Kaiser je důležitým zástupcem tzv. nových vojenských dějin, proudu, který se utvořil v posledních dvou desetiletích především v Německu. Důležitým centrem aktivit nových vojenských historiků je Arbeitskreis für Militär und Gesellschaft in der frühen Neuzeit, v jehož čele od počátku stojí Bernhard Kroener a Ralf Pröve, vedoucí redaktoři uvedeného sborníku *Krieg und Frieden*. Během let se podstatně rozšířil okruh žáků soustředěných především kolem Kroenerova pracoviště na univerzitě v Postupimi, kde je též vydáván dvakrát ročně časopis společnosti. Další důležití pracovníci ovšem pocházejí z nejrůznějších míst Německa. Arbeitskreis každoročně pořádá několikadenní kolokvia a vydává tlusté, tematicky zaměřené sborníky,

⁹ Michael KAISER, *Inmitten des Kriegstheaters: Die Bevölkerung als militärischer Faktor und Kriegsteilnehmer im Dreißigjährigen Krieg*, in: Bernhard R. Kroener – Ralf Pröve (Hrsg.), *Krieg und Frieden. Militär und Gesellschaft in der Frühen Neuzeit*, Paderborn – München – Wien – Zürich 1996, s. 281–304.

z jejichž názvů už je patrné, že o politické dějiny autorům mnoho nejde.¹⁰ Mnohem více sledují armádu a vojsko jako nový fenomén raně novověké společnosti se všemi svými projevy, interakcí s okolím a podobně. Autoři se nechávají inspirovat právě antropologizujícími přístupy, mikrohistorií, dějinami každodennosti, mentalit, nebo sociálními dějinami. Práce těchto historiků byly též inspirací pro volbu a zpracování „netradičních“ otázek a pramenů, které jsme zmínili výše. Právě emická deskripce, tedy líčení událostí a děje z perspektivy různých aktérů, o kterou se pokoušíme ve třetím oddíle práce, je jednou z výrazných poloh nových vojenských dějin.

Otázka balancování mezi politickými dějinami a alternativními přístupy je v případě disertace, která chce obsáhnout líčení historické látky v obou směrech, velmi na místě. Vzhledem ke zvolenému tématu a získaným pramenům byl zvolen kombinovaný způsob, kde podání z hlediska politologického přístupu dominuje a tvoří jasnou dějovou linii ve všech třech oddílech předkládané studie, a to i v první části, neboť analýza finančních možností a vojenského potenciálu Kristiána IV. směřuje sledováním struktur ve výsledku právě k politickým dějinám. Kapitoly, které podávají látku jiného charakteru, totiž sondy do sociálních dějin žoldněřských jednotek, do mikrohistorie války z pohledu vojenských záznamů či do každodennosti konfliktu na obsazeném území plní doprovodnou, avšak nijak druhořadou úlohu.

3. Prameny a literatura

3.1 Prameny nevydané

V rámci heuristické přípravy proběhl rozsáhlý výzkum v domácích a zahraničních archivech. Jak již bylo zmíněno v úvodu, struktura práce a počáteční ideje výzkumu byly notně ovlivněny nalezenou pramennou základnou. Mnohá optimistická očekávání velkých objevů například ve fondech vídeňských archivů, ale i v Brně, Olomouci a Opavě se pro sledovanou tematiku

¹⁰ Jednou z úvodních prací tzv. nových vojenských dějin je tradičně uváděn svazek Ralf PRÖVE (Hg.) *Klio in Uniform? Probleme und Perspektiven einer modernen Militärgeschichte der Frühen Neuzeit*, Köln – Wien 1997. Již v předchozích letech ale vyšla publikace Markuse Meumanna, v dnešní době jednoho z hlavních autorů tohoto rychle rostoucího směru německé historiografie (Markus MEUMANN – Dirk NIEFANGER (Hrsg.), *Ein Schauplatz herber Angst. Wahrnehmung und Darstellung von Gewalt im 17. Jahrhundert*, Göttingen 1993). Zasadním textem je též stať Ralf PRÖVE, *Vom Schmuttelkind zur anerkannten Subdisziplin? Die „neue Militärgeschichte“ der Frühen Neuzeit. Perspektiven, Entwicklungen, Probleme*, in: *Geschichte in Wissenschaft und Unterricht* 51, 2000, s. 597-612. Od sborníku *Krieg und Frieden* (uvedeného v předchozí poznámce), který můžeme považovat za zlomový, vyšly ze stejného kruhu autorů například tyto další tematicky zaměřené soubory příspěvků: Karen HAGEMANN – Ralf PRÖVE (Hrsg.), *Landsknechte, Soldatenfrauen und Nationalkrieger. Militär, Krieg und Geschlechterordnung im historischen Wandel*, Frankfurt a. M. 1998; Stefan KROLL – Kersten KRÜGER (Hrsg.), *Militär und ländliche Gesellschaft in der frühen Neuzeit*, Hamburg 2000; Mathias ASCHE – Michael HERRMANN – Ulrike LUDWIG – Anton SCHINDLING (Hrsg.), *Krieg, Militär und Migration in der Frühen Neuzeit*, Potsdam 2008; Jutta NOWOSADTKO – Matthias ROGG (Hrsg.), *Mars und die Musen. Das Wechselspiel von Militär, Krieg und Kunst in der Frühen Neuzeit*, Münster 2004; Michael KAISER – Stefan KROLL (Hrsg.), *Militär und Religiosität in der Frühen Neuzeit*, Münster 2004; Markus MEUMANN – Jörg RÖGGE (Hrsg.): *Die besetzte "res publica". Zum Verhältnis von ziviler Obrigkeit und militärischer Herrschaft in besetzten Gebieten vom Spätmittelalter bis zum 18. Jahrhundert*, Münster – Hamburg 2006.

bohužel potvrdila jen z části. Nebudeme se logicky věnovat všem fondům, do kterých bylo (často bez úspěchu) nahlédnuto. Následující přehled má za úkol krátce přiblížit proběhnutou heuristickou přípravu, prameny použité pro předkládanou studii. Putování za prameny začneme v archivech České republiky postupně od centrálních po okresní archivy, byť posledně jmenované byly využity jen ve velmi omezeném množství. Posléze přejdeme k archivům v sousedních zemích a v Dánsku, neboť právě ty zvláště významným způsobem určily charakter a strukturu této práce. Zmínění archivů, jejichž dokumenty nakonec z většiny využity nebyly, odůvodňuje snaha podat informace k pramenům, které by mohly inspirovat další badatele ke studiu neprozkoumaných otázek, například co se týče obrany českých zemí a dění na území obsazených ve sledovanou dobu císařskou armádou.

Díky užití odlišných metodologických postupů mohly být zahrnuty prameny nejrůznější povahy. Přední místo ale náleží korespondenci hlavních aktérů, tedy suverénů, vysokých důstojníků a úředníků státu, případně ojediněle zachované listy nižší šlechty, nebo měšťanů. Zásadní soubory tvoří zachovaná torza kancelářů Albrechta z Valdštejna, Jana Arnošta Sasko-Výmarského nebo kardinála Františka z Ditrichštejna v archivech v Praze, resp. ve Výmaru a Brně. Významné místo patří pramenům úřední povahy z činnosti zemských a dvorských úřadů, případně účelově jmenovaných komisí. Velká skupina prostudovaných dokumentů pochází z pera vojenské správy, respektive velitelů větších či menších jednotek a válečných, případně mustrovních, výplatních a jiných komisařů.

3.1.1 Národní archiv v Praze

V rámci zvoleného tématu patří přední místo centrálnímu Národnímu archivu v Praze a jeho fondu Valdštejniána, který tvoří samostatnou jednotku v rámci širšího fondu Staré Militare. Fond obsahuje především bohatou korespondenci vojenské kanceláře Albrechta z Valdštejna z doby jeho prvního a druhého generalátu. Generalissimova korespondence byla pro dějiny dánské fáze využita naposledy velmi soustavně historikem Josefem Kollmannem.¹¹ Jeho zájmem byl však Valdštejnův osud a řada pramenů (už pro jejich nespočetné množství) nemohla být využita. Například pro téma samotného vpádu do Slezska, existenci dánské enklávy a sledování její likvidace byly dopisy využity dosud jen mizivě. Přitom se v ní skrývá mnoho cenných poznatků, často důležitých pro regionální dějiny Opavska, Těšínska a jiných slezských knížectví. V tomto směru byl učiněn pokrok při psaní diplomové práce, která období etablování enklávy během zimy a jara a dobu porážky dánského vojska na Opavsku podrobně sledovala právě s výraznou pomocí těchto pramenů.¹²

¹¹ Josef KOLLMANN, *Valdštejn a evropská politika 1625–1630. Historie 1. generalátu*, Praha 1999.

¹² Vít MIŠAGA, *Dánský vpád do Slezska a na Moravu v letech 1626 až 1627*, diplomová práce, Praha 2008.

Korespondence válečné kanceláře z let 1625 až 1634 je rozdělená na dva celky podle období Valdštejnova působení ve funkci generalissima císařských vojsk, pro období I. generalátu pak do čtyř hlavních skupin: koncepty dopisů císaři (sign. F 67/49, pro sledovanou dobu kartony 55 a 56), koncepty Valdštejnových listů jiným osobám (sign. F 67/50, zvláště kartony 59 až 79), originály císařových listů Valdštejnovi (sign. F 67/51, pro sledovanou dobu zvláště kartony 101 až 106), a konečně největší část, listy jiných osob Valdštejnovi (sign. F 67/52; kartony 117 až 137 pokrývají dobu od příchodu císařského vojska do Halberstadtska v říjnu 1625 do porážky dánského sboru ve Slezsku v červenci a srpnu 1627). Protože výběr z nejdůležitější Valdštejnovy korespondence s císařem ze sledovaného období zařadil Josef Kollmann do edice *Documenta Bohemica Bellum tricennale illustrantia*,¹³ nebyla jí věnována v originále taková pozornost jako korespondenci s jinými osobami. Na druhou stranu se díky dopisům s císařem Ferdinandem stále otevírají možnosti pro sledování nálady dvora, opatření centrální vlády na obranu země atd.

Korespondence s jinými osobami obsahuje rozmanitý soubor odesílatelů a adresátů z řad členů evropských panovnických dynastií, vyšší a nižší šlechty, kléru, měst a ve značném počtu samozřejmě velitelů a Valdštejnových důstojníků. Pro naše potřeby je důležitá a v inkriminované době pravidelná Valdštejnova korespondence s vybranými veliteli armádních jednotek a místních posádek (Pechmann, Merode, Lažanský, Donín, Montecuccoli aj.). Byť výskytem nepravidelná, ale přesto velice důležitá je korespondence s vysokými důstojníky dánské armády ve Slezsku (komisař Mitzlaff, obrstlajtnanti Rantzau a Rohr). Pro diplomovou práci, ale i pro práci disertační byly využity dopisy s nejvyššími zemskými úředníky (vrchní slezský hejtman a lehnický vévoda Jiří Rudolf, olomoucký kardinál František z Ditrichštejna) a šlechtickými či městskými elitami vpádem zasaženého kraje (těšínská kněžna Alžběta Lukrécie aj.). V mnohých příchozích dopisech byla přiložena další korespondence, tudíž se ještě dál rozšířil okruh osob, o kterých můžeme získat zprávu.¹⁴ Pro pobyt císařského vojska v německých zemích ještě během období od podzimu 1625 do léta 1626 je třeba zmínit velmi četné dopisy Valdštejna s nejrůznějšími říšskými knížaty, vlastní generalissimovo podání událostí (zvláště kolem bitvy u Desavy, Mansfeldova pohybu v Braniborsku aj.) nebo též blahopřejné listy Valdštejnovi k vítězství nad nepřítelem. Velmi zajímavá jsou anonymní avíza, která dokládají vysokou míru informovanosti císařských o protiv straně. Dosud velmi málo využitým pramenem je korespondence dánského protivníka ukořistěná v průběhu války. Ve Valdštejniánech tak najdeme mimo jiné listiny z kanceláře magdeburského administrátora a dánského generála Kristiána Viléma Braniborského z jara 1626. Prameny téže provenience přitom obsahuje i edice *Regesta fondu Militare. Prameny k dějinám třicetileté války*. Je přitom evidentní, že se jednalo původně o jeden celek. Jako

¹³ Josef KOLLMANN (ed.), *Documenta Bohemica Bellum tricennale illustrantia T. 4, Der Dänisch-Niederdeutsche Krieg und der Aufstieg Wallensteins*, Praha 1974.

¹⁴ Při studiu byla španělská, francouzská a italská korespondence vynechána z důvodu jazykové nepřístupnosti.

nejpravděpodobnější cesta získání administrátorových listů se jeví jejich ukořistění při ústupu mansfeldského vojsko (včetně administrátorova pluku jakožto dánské posily) od desavského mostu 25. dubna 1626. Listy z doby po bitvě chybí. O tom, že se administrátor sám dostal v boji do úzkých a do přímého střetu s nepřítelem, svědčí i dobová podání.¹⁵

3.1.2 Moravský zemský archiv v Brně

V Moravském zemském archivu v Brně najdeme minimálně dva důležité fondy pro dějiny dánské fáze války, a těmi jsou rodinné archivy Ditrichštejnů a Collaltů. František z Ditrichštejna byl, jak dobře známo, vedoucím představitelem obnovené habsburské vlády nad Moravou po potlačení stavovského povstání. Pro sledované období jsou důležité zvláště kartony 146 až 154 titulované jako „Správa Moravy kardinálem Ditrichštejnem“.¹⁶ Jejich obsah tvoří v prvé řadě dopisy císaře Ditrichštejnovi k nejrůznějším záležitostem správy, koncepty kardinálových odpovědí v těchto věcech, případně jeho nová podání. Fond byl využit například Františkem Matějkem pro dějiny Moravy za třicetileté války, kde prameny často vytváří i linii výkladu, což může být někdy zavádějící.¹⁷ Korespondence je zvláště důležitá pro případné sledování chování centrální vlády a zemských úředníků ve válečné situaci, organizaci obrany, výživy císařského vojska atd. Zlomkovitě zde však najdeme i informace z druhé strany, listy k dění v dánské enklávě, zmínky o akcích emigrantů a povstalců z „ohavné rebelie“, nebo činnost povstalých Valachů v Beskydech. Výjimečnost ditrichštejnského archivu spočívá právě v poskytnutí informací z více prostředí. Byť informace jsou často velmi fragmentární, výběrově můžeme jisté aspekty a osoby sledovat i v průběhu času.

Druhým významným celkem je zmíněný archiv rodu Collaltů obsahující zbytky vojenské kanceláře Rombalda Collalta. K tématu války z pohledu dánského krále a Mansfelda, případně k okruhu otázek kolem vpádu do Slezska byl sice fond využit velmi málo, další možné cesty studia se však právě díky němu otevírají budoucím badatelům. Rombaldo Collalto byl prezidentem dvorské válečné rady ve Vídni, ale krátce též polním maršálem aktivním na dolnosaském bojišti. Z povahy jeho funkce najdeme ve fondu, co se týče sledovaného období 1625 až 1627, veliké množství korespondence jak evropských monarchů, politiků či císařských velitelů, tak i důstojníků vlastního Collaltova pluku. Protože prameny samotné dvorské válečné

¹⁵ Zmiňuje se o tom píseň o bitvě *Ein new Lied, Darinnen gemeldet wird, Welcher gestalt den 5./15. Aprilis Anno 1626 der Käyserliche General Hertzog zu Friedland die Mannsfeldische Armee von der Elbbrücken zu Deaw abgetrieben, zertrennt vnd guten Theils erlegt* ve starém tisku *Kurtze Erzehlung Allerfürnembsten Händel* od Liboria Vulturna z roku 1628 a leták *Gründliche und Wahrhafftige Beschreibung der Blutigen Schlacht*. Na jejich základě pak statečnost administrátora vyzdvihuje i Opel (Julius Otto OPEL, *Der niedersächsisch-dänische Krieg*, I.–III., Magdeburg 1872–1894, s. 455).

¹⁶ MZA Brno, RA Ditrichštejnové, sign. 216/a, inv. č. 441, kart. 146, 1625 leden až sign. 223/b, inv. č. 472, kart. 154, 1627 srpen. V jistých otázkách byly použity též jednotliviny přesahující uvedenou řadu.

¹⁷ František MATĚJEK, *Morava za třicetileté války*, Brno 1992.

radly ve Vídni byly pro tato léta značně poškozeny skartací v první polovině devatenáctého století, je sledování vnitřních poměrů ve válečnictví habsburské monarchie nutné právě skrze collaltovské archiválie. Fond obsahuje množství materiálu ke budování císařského vojska, udělování verbovacích patentů, mustrování, kvartýrování atd. Bohužel i zde můžeme konstatovat jistou míru nezachování inventářem slibovaných dokumentů. Jmenujme například inv. č. 1856, kde inventář fondu uvádí „Relace císaři o věcech vojenských 1627 – 1628, 19 kusů“, místo toho ale najdeme dopisy plukovníka Viléma Vratislava, a ani v sousedních číslech lákavý materiál nevidíme. I přes tyto nedostatky zůstává fond zásadním zdrojem pro pohled na válku z pozic habsbursko-katolické strany, tedy i pro sledování otázek, které jsme museli v předkládané práci vynechat, například věc obrany českých zemí před nepřátelským vpádem. Ohledně jiných momentů zmiňme výjimečně ucelený soubor, totiž karton rozkazů plukovníkům, hejtmanům a kapitánům císařských jednotek z prosince 1625 a ledna 1626, kdy Collalto vedl akci obsazení desavského mostu.¹⁸ To byla také jediná větší operace, kterou polní maršál uskutečnil, neboť o pár týdnů později německé bojiště opustil. Skrze desítky, ba snad stovky drobných lístků určených velitelům pluků a kompanií vidíme válku jako administrativní proces postupně byrokratizované armády.

3.1.3 Zemský archiv v Opavě

Poslední z trojice centrálních archivů České republiky, Zemský archiv v Opavě, patří už z povahy věci k hlavním celkům, které badatel v oblasti dánského vpádu logicky navštíví. Zde jmenujme v první řadě dva fondy, a to Hejtmanský úřad knížectví opavsko-krnovského a Zukalovu pozůstalost, mimo pozornost by ale neměly zůstat ani fondy velkostatků, například velkostatku Fulnek.¹⁹ K vlastním bojovým akcím na území Opavska, Horního Slezska a severní Moravy však v uvedených fondech příliš nenajdeme a spíše se jedná o jednotliviny. Mnohem více informací získáme naopak k vnitřním poměrům Opavska v době dvacátých let, ale i zde musíme potvrdit nepřilíh překvapivě, že válka nijak nepřála vytváření písemných pramenů či jejich uchování, ale mnohem více ničila. Širší studium archivu v Opavě nebylo krom zmíněných fondů a několika menších objevů uvedených v kapitole o úloze civilního obyvatelstva ve válce provedeno. Jednak byla otázka politického života opavského knížectví v práci vynechána s odkazem na existující literaturu a případné další studium tématu historiky s mnohem širším záběrem slezské pramenné základny, jednak byly vybrány jiné aspekty chování civilního obyvatelstva, kde bohatě postačily prostudované materiály, ale jako nepřeborná studnice poznatků se ukázala především edice výslechových protokolů lichtenštejnské komise, kterým se budeme věnovat za malou chvíli

¹⁸ MZA Brno, RA Collaltové, kart. 92, inv. č. 1891, Rozkazy a nařízení pro vojsko v Německu 1625.

¹⁹ ZA Opava, fond Hejtmanský úřad knížectví opavsko-krnovského, inv. č. 215, č. kart. 44, Soukromá korespondence Jana Staršího Skrbenského z Hříšťa a synů Jana a Kryštofa 1620-1679, inv. č. 112, č. kart. 16, Vojenská agenda; tamtéž, fond Zukalova pozůstalost, inv. č. 183, Excerpta k dějinám Opavska a Krnovska II.; tamtéž, fond Velkostatek Fulnek, sign. IIIe, inv. č. 1873, č. kart.2, Korespondence 1559-1761.

v části o vydaných pramenech. Zvláštní místo ve zpracování opavských reálií již patří Josefu Zukalovi, který věnoval sledovanému období několik svých zásadních prací.²⁰

Z olomoucké pobočky Zemského archivu byly vzaty v úvahu fondy Arcibiskupství Olomouc. I zde můžeme ale hovořit opět pouze o jednotlivinách, které se dotýkají přímo Dány obsazeného území. Výjimečné jsou například dopis kardinála Ditrichštejna opavským katolíkům z konce prosince 1626 a list ukazující jeho snahu o výměnu zajatých predikantů za katolické kněží uvězněné v Opavě, případně dopis dokládající aktivitu nepřítele kolem Kroměříže ještě v květnu 1627, tedy jen několik týdnů před začátkem rozhodujícího úderu císařské armády proti dánské enklávě.²¹ Mnohem více by prameny z kardinálovy kanceláře posloužily opět pro sledování poměrů v císařském táboře, respektive pro organizaci obrany před nepřítelem, úlohu a činnost tehdejších císařských komisařů Karla z Hüttendorfu a Antonia Miniatiho a další otázky. Oproti ještě slušné sbírce konceptů kardinálových dopisů je soubor příchozí korespondence pro roky 1626 a 1627 velmi chudý.

3.1.4 Okresní archivy

Mohlo by se zdát, že z městských archivů a archivů velkostatků mnoho pramenů ke sledovanému tématu (mimo velké množství již editovaných Františkem Hrubým) tolik nezbylo. Přece ale návštěvy vybraných okresních archivů přesvědčily o opaku, byť využití značně fragmentárních dokumentů nebylo ve většině případů dovedeno v práci do konce. Výběrově byly navštíveny SOKA Svitavy se sídlem v Litomyšli, dále SOKA Olomouc a SOKA Nový Jičín. I zde můžeme mluvit o zachovaných pramenech k dějinám dánské fáze a vpádu do českých zemí jako o náhodných objevech. Opět se zde místo sledování života na obsazeném území (relevantní snad pouze v Novém Jičíně) otevírají možnosti pro studium válečného zázemí mimo vpádem zasažené oblasti. Velmi bohatá je ze sledovaného období například korespondence města Olomouc. Ojediněle najdeme i prameny jiného charakteru jako například pečlivý soupis dodávek proviantu procházejícímu vojsku císařského plukovníka Františka Albrechta Sasko-Lauenburského v srpnu a září 1626 na svitavském panství. Sám o sobě dokazuje hospodářskou sílu panství a poměrně dobrou organizaci přechodu asi sedmi až osmi tisíc vojáků, přičemž obě stránky stojí za pozornost. Tehdy tak masivních průchodů armády nebylo tolik a venkov se stále vzpamatoval z českého povstání a obsazení zemí v následujících letech. Lze dovozovat, že v porovnání s třicátými a zvláště čtyřicátými léty bylo venkovské hospodářství českých zemí ještě v poměrně

²⁰ Josef ZUKAL (ed.), *Die Liechtensteinsche Inquisition in den Fürstentümern Troppau und Jägerndorf aus Anlass des Mansfeldschen Einfalls 1626–1627*, Opava 1912; TÝŽ, *Paměti opavské. Črty kulturní a místopisné*, Opava 1912; TÝŽ, *Slezské konfi skace, 1620 – 1630. Pokutování provinilé šlechty v Krnovsku, Opavsku a Osoblažsku po bitvě bělohorské a po vpádu Mansfeldově*, Praha 1916.

²¹ ZA Opava-Olomouc, fond Arcibiskupství Olomouc, kart. 18, Koncepty korespondence odchozí, 1626, fol. 266-267; tamtéž, kart. 18, Koncepty korespondence odchozí, 1627, fol. 7 a 69

dobré kondici, ale na dalekosáhlé závěry jeden dokument nestačí.²² Celkově lze říci, že okresní archivy zůstaly částečně skoupé na prameny k dějinám dánského vpádu do českých zemí, byť naopak pro pohled z císařské strany na dění na neobsazeném území nabízí velkou sumu dokumentů.

3.1.5 Vídeňské archivy

Ani archivy v „Mekce“ středoevropských historiků nevydaly přes značné optimistické přísliby očekávané výstupy. Vídeňský Válečný archiv (Kriegsarchiv), dnešní oddělení Rakouského státního archivu (Österreichisches Staatsarchiv), bohužel prošel v devatenáctém století značnou skartací materiálu a pro sledované období války nabízí zachované soubory korespondence jen žalostná torza dřívějšího stavu. Pro léta 1625 až 1627 je relevantní především karton č. 50 z fondu Alte Feldakten. Najdeme zde ojedinělý spis dolnorakouských stavů s návrhem defenze země proti Mansfeldově vpádu ze srpna 1626. Návrhy se přitom týkaly čistě praktických otázek svolání zemské hotovosti, zajištění hlavních opěrných bodů na hranici s Moravou, fungování systému výstražných znamení (zvonění kostelních zvonů, střelba z děl) a vytvoření zásob pro průchozí armádu. V daném kartonu se více takových pramenů relevantních k dánskému vpádu bohužel nenachází. Snad až na výjimku, jíž je dobový opis Valdštejnova patentu dánskému obrstlajntantovi Rohrovi,²³ jehož pěší pluk držel město a hrad v Těšíně v době císařské ofenzivy proti nepřátelské enklávě ve Slezsku v létě 1627.²⁴

Významným pramenem, který se pro sledované období ve vídeňském Kriegsarchivu zachoval, je neporušená řada tlustých svazků registrů příchozí a odchozí korespondence Dvorské válečné rady ve fondu tohoto úřadu (Wiener Hofkriegsrat). Přestože archiv utrpěl výše zmíněnými skartacemi těžké ztráty, zachované registry svědčí alespoň o dřívějším bohatství, které obsahoval. Pro každý rok dánské fáze války tak máme dva tlusté svazky zvané *Protokoll-Registratur* a *Protokoll-Expedit*, kde byly zapsány velmi stručné údaje o došlé, respektive odešlé korespondenci. Skrze datum, jméno odesílatele, resp. adresáta, a obsah listu zmíněný několika málo slovy tak můžeme alespoň trochu nahlédnout do činnosti a kompetencí této centrální dvorské instituce.²⁵

²² SOkA Olomouc, fond AM Olomouc, inv. č. 538, sign. 201a, Kopíř listů odeslaných 1624-1627; SOkA Svitavy – Litomyšl, fond AM Svitavy, č. knihy 829, Účty 1626 – Soupis dodávek pro průtah vojska Františka Albrechta Sasko-Lauenburského

²³ Hodnost obrstlajntanta odpovídá funkci podplukovníka. Necháváme však dobově přiléhavější termín.

²⁴ Österreichisches Staatsarchiv Wien, Kriegsarchiv, fond Alte Feldakten, kart. 50, složka 1627-7-5, Valdštejnův patent pro Rohra, polní ležení u Opavy 17. července 1627, opis; tamtéž, složka 1626-8-4, *Verordnete vnter der Enß Landts betreffend*. Ve stejném kartonu najdeme zajímavý dopis císařského plukovníka Aldringena Valdštejnovi z 29. prosince 1627 o tom, že na generalissimův rozkaz vyzvedl v Hamburku Jindřicha Jiřího Smiřického ze Smiřic, nesvéprávného posledního mužského potomka rodu Smiřických a eskortoval jej do Jičína.

²⁵ Österreichisches Staatsarchiv Wien, Kriegsarchiv, fond Wiener Hofkriegsrat, část Bücher, sign. 253, 255 a 257 *Protokoll-Expedit mit Index (1625-1627)* a sign. 254, 256 a 258 *Protokoll-Registratur mit Index (1625-1627)*. O

Také další oddělení Rakouského státního archivu, totiž Domáci, dvorní a státní archiv (Haus-, Hof- und Staatsarchiv), nenabízí originálních pramenů k dánskému vpádu mnoho. V části „Länderabteilung“, v oddílu „Böhmen“ ve fondu Österreichische Akten je relevantní v podstatě pouze karton č. 20.²⁶ Mimo jiné obsahuje právě sledovaná léta 1625 až 1627. K tomuto období poskytuje fascikl přes svůj název a zařazení jen minimum informací k dění v českých zemích. Výjimkou je několik desítek listů, dobrozdání, stížností a suplik ve věci přesunu císařského vojska Františka Albrechta Sasko-Lauenburského z oblasti středního Německa přes Čechy až na Moravu a do Uher v létě 1626. K vlastnímu dánskému vpádu však v podstatě nenajdeme nic. Vcelku překvapivě naopak můžeme otevřít téměř stovky fólií k řešení pozůstalosti po proskribovaném dánském generálovi a říšským hraběti Janu Filipu Fuchsovi von Bimbach, jehož majetky ve středním Německu byly zabaveny císařskou komisí pro „crimen laesae Maiestatis“ a po jeho smrti v bitvě u Lutteru v srpnu 1626 se přihlásili o jeho statky dědicové. Velmi působivým, ale opět pramálo bohemikálním pramenem je rozsáhlá zpráva o škodách způsobených Tillyho armádou v obcích v okolí městečka Eldagsen u Hannoveru v srpnu 1625, kde pisatel den po dni vypočítává utrpěné škody na majetku včetně jmen zabitých, zraněných, zajatých a odvečených vesničanů.

Prameny k dějinám dánskému vpádu si badatel sliboval v dalším z fondů Domáciho, dvorního a státního archivu, totiž ve fondu Kriegsakten. Přestože se v něm ke dvacátým létům nachází celá řada kartonů, i zde bylo hledání v podstatě marné. Relevantní kartony č. 52 až 56 obsahují především dopisy ohledně chování císařské armády v Říši. Mimo verbovací patenty a soupisy nově naverbovaného vojska se jedná především o nekonečné stížnosti říšských stavů, supliky poškozených a žádosti o náhradu škod. Zajímavou jednotlivinou je v kartonu č. 53 odpověď města Štrasburk na císařovu žádost o informace o přesunech financí do slezské Vratislavi. Město provedlo poměrně rozsáhlé vyšetřování. V dopise vyvracelo podezření, že by se transferu peněz určených pro Mansfelda účastnili místní, a připojilo i zápis z výpovědi dotčených měšťanů.²⁷

V podstatě všechny dokumenty fondu se týkají událostí v německých zemích a dánský vpád do Slezska a na Moravu je zajímá jen velmi zřídka. Kromě uvedeného štrasburského vyšetřování můžeme zmínit rozsáhlejší aféru kolem chystaného vyhlášení císařského achtu nad Janem Arnoštem Sasko-Výmarským, jedním z hlavních velitelů mansfeldského a dánského sboru útočícího do Slezska. I k tomuto dění nabízí prameny fondu několik dokumentů. Vévodův bratr

pramenech vídeňské Válečné rady Géza PÁLFFY, *Die Akten und Protokolle des Wiener Hofkriegsrats im 16. und 17. Jahrhundert*, in: Josef Pauser (ed.), *Quellenkunde der Habsburgermonarchie (16.-18. Jahrhundert)*. Ein exemplarisches Handbuch, Wien 2004, s. 182-195, případně Michael HOCHEDLINGER, *Quellen zum kaiserlichen bzw. k.k. Kriegswesen*, in: tamtéž, s. 161-182.

²⁶ Österreichisches Staatsarchiv Wien, Haus-, Hof- und Staatsarchiv, fond Österreichische Akten, Böhmen, kart. 20, fasc. 70a, 1621-1627.

²⁷ Tamtéž, fond Kriegsakten, kart. 53, složka 1626 September-October, fol. 8-12, Město Štrasburk Ferdinandovi II., Štrasburk 2. září 1626.

Vilém se v září a říjnu 1626 ujal formování skupiny přímluvců u císařského dvora, aby k použití ačtu vůči Janu Arnoštovi nedošlo, a tak celý rod a jeho majetek nebyly ohroženy.²⁸ Jiný dokument, který dokládá, že se události ve Slezsku protnulý s válkou v Říši, je Tillyho dopis o plánovaném propuštění několika dánských důstojníků výměnou za zajatého císařského plukovníka a bratra slezského purkrabího Karla Hanibala z Donína, který byl zajat v lednu 1627 při jednom z výpadů, kterými protistrany ve Slezsku a na severní Moravě atakovaly území protivníka.²⁹

Mimo souvislost s dánskou akcí ve Slezsku uveďme ze stejného fondu pro zajímavost opis latinského dopisu anglického krále Karla I. Kristiánovi IV. Dánskému. List byl na cestě zadržen a opis poslal Maxmilián Bavorský do Vídně. Tento příklad spolu s mnoha dalšími obdobnými případy (například další zachycený dopis mezi oběma jmenovanými monarchy najdeme ve stejném fondu znovu z měsíce dubna) dokládá dobrou síť informátorů habsbursko-katolické strany. Na „informační válku“, v níž měli Haagští spojenci značnou nevýhodu již z prostých geografických skutečností a obtížného vzájemného spojení narazíme i v průběhu našeho líčení.³⁰

Mimo dalších fondů Domácího, dvorního a státního archivu, které nepřinesly k tématu v podstatě vůbec nic,³¹ zmiňme na závěr fond Grosse Korrespondenz z archivního oddílu Diplomacie a zahraniční politika před rokem 1848 (Diplomatie und Aussenpolitik vor 1848). Zde se ve fasciklu č. 30-1 nachází velký balík dopisů o celkovém rozsahu 303 fólií z již neexistující kanceláře Jindřicha Matyáše z Thurnu.³² Naprostá většina dopisů byla již editována Františkem Hrubým a Josefem Fiedlerem.³³ Výjimku tvoří kromě několika jednotlivin dopisy Jana Kazimíra Nasavského, Jiřího Fridricha Bádensko-Durlašského z let 1628 až 1630, několik nedatovaných Thurnových návrhů a dobrozdání (včetně těch, kde byl příjemcem, či pojednávanou osobou sedmihradský kníže Bethlen) a konečně patnáct dopisů Kristiána IV. především ze srpna a září 1627, tedy z doby, kdy již Thurn dosáhl dolnosaského bojiště a účastnil se příprav obrany a ústupu královny armády před rostoucí císařsko-ligistickou přesilou. Celkově tedy Thurnova korespondence (uložená ve Vídni díky jejímu ukořistění císařskými v Praze po ústupu Sasů v roce

²⁸ Tamtéž.

²⁹ Tamtéž, složka 1627 Juli, fol. 56-59.

³⁰ Tamtéž, kart. 54, složka 1626 December.

³¹ Bohatý fond Friedensakten, který obsahuje mnoho dokumentů k mírovým jednáním v Brunšviku (1625-1626) a posléze v Lübecku (1628-1629), nebyl vzhledem k povaze tématu pro práci relevantní. Ve fondu říšské kanceláře (Reichskanzlei), diplomatické korespondence (fond Staatenabteilungen – Dänemark), ani v objemném a pro další období války důležitém fondu Hallwichovy pozůstalosti jsme nenašli k dánskému vpádu, či osobě generála Mansfelda v podstatě nic.

³² Österreichisches Staatsarchiv Wien, Haus-, Hof- und Staatsarchiv, fond Grosse Korrespondenz, sign. 30-1, Heinrich Matthias Graf von Thurn zu Valsassina: Korrespondenzen des geflüchteten Rebellen.

³³ František HRUBÝ, *Z vídeňských papírů hr. Jindřicha Matyáše z Thurnu*, in: Český časopis historický 34, 1928, s. 473 – 573; Joseph FIEDLER, *Korrespondenz des Pfalzgrafen Friedrich V. und seiner Gemahlin Elisabeth mit Heinrich Mathias von Thurn*, in: Archiv für Kunde österreichischer Geschichts-Quellen 31, 1864, 1, s. 377-414.

1631), respektive její dosud needitovaná část vydala k problematice dánského vpádu do střední Evropy v podstatě jen naprosté minimum nových informací.

Než se pustíme v tomto přehledu do skutečně plodných bádání v zahraničních archivech, je třeba zmínit pro úplnost i provedené studium v Domácím archivu vládnoucích knížat z Lichtenštejnu (Hausarchiv der Regierenden Fürsten von Liechtenstein), jehož hlavním sídlem je knížecí palác ve Vídni. Také do tohoto archivu vstupoval badatel v tématu dánského vpádu s nadějí na nové a radikální objevy. Realita zachovaných pramenů jej však přinutila znovu jako v předchozích případech k úvahám o upozadění dříve stanovených otázek a vyzdvižení naopak těch, k nimž bylo co říci nového. Ačkoliv je zmíněný archiv nezpochybnitelnou a nevyčerpatelnou studnicí poznatků pro samotné prostředí Opavska, Krnovska a dalších panství v majetku Lichtenštejnů, v případě válečných událostí let 1626 až 1627 musíme obrazně řečeno smeknout klobouk před vynikajícím editorským dílem Josefa Zukala, který hlavní objemný fascikl relevantních pramenů³⁴ z vydatné většiny již vydal v díle *Die Liechtensteinsche Inquisition in den Fürstentümern Troppau und Jägerndorf aus Anlass des Mansfeldschen Einfalls 1626–1627*.³⁵ Výslechové protokoly lichtenštejnské komise, která vyšetřovala okolnosti vpádu, spolu s četnými přílohami, totiž samostatnými zprávami od jednotlivých svědků spolu s osvědčením o bezúhonnosti či dopisy z doby vpádu, to vše Zukal velmi pečlivě prošel a ve zkrácené podobě (avšak bez dotčení obsahu sdělení) editoval. Další zlomky dokumentů z fáze konfiskací a pokutování opavských a krnovských stavů a řešení dlužných pohledávek použil pro své další studie.³⁶ V případě studia dánského vpádu tak vydal archiv to hlavní již ve zmíněné edici. Dohledávání jednotlivin v nejrůznějších souborech týkajících se konkrétních panství rodu na Moravě a ve Slezsku pro relativní časovou omezenost studijního pobytu v knížecím archivu nepřineslo – zatím – přes jisté pokusy očekávané ovoce.

3.1.6 Durynský hlavní státní archiv ve Výmaru (Thüringisches Hauptstaatsarchiv Weimar)

Dlouho jsme se zabývali archivy, kde studium tématu nesklidilo tolik nadějně očekávaného ovoce. Nyní patří místo Durynskému hlavnímu státnímu archivu ve Výmaru (Thüringisches Hauptstaatsarchiv Weimar). Už z lokace archivu je jasné, kam mířily badatelovy kroky a proč. Cílem bylo nalézt písemné doklady z činnosti vévody Jana Arnošta Sasko-Výmarského, jedné z hlavních postav vpádu do Slezska a Uher. Archiv přitom sliboval mnohé již předem, neboť ve

³⁴ Hausarchiv der Regierenden Fürsten von Liechtenstein Wien, sign. H 909, Troppau und Jägerndorf. Militaria – Mansfeldischer Einfall 1626 – 1633.

³⁵ Josef ZUKAL (ed.), *Die Liechtensteinsche Inquisition in den Fürstentümern Troppau und Jägerndorf aus Anlass des Mansfeldschen Einfalls 1626–1627*, Opava 1912; TÝŽ, *Paměti opavské. Črty kulturní a místopisné*, Opava 1912.

³⁶ TÝŽ, *Slezské konfiskace, 1620 – 1630. Pokutování provinilé šlechty v Krnovsku, Opavsku a Osoblažsku po bitvě bělohorské a po vpádu Mansfeldově*, Praha 1916.

Výmaru bádá v šedesátých letech nestor československé historiografie Josef Polišenský a řadu nejdůležitějších dokumentů použil do svých kratších statí.³⁷

Konkrétně byl zájem soustředěn na sídlo archivu na Beethovenplatz, kde jsou uchovávány fondy vzniklé před rokem 1920. Relevantní prameny k tématu vpádu a dánské fáze třicetileté války se nacházejí v části Knížectví Výmar – Výmarský archiv (Fürstentum Weimar. Weimarer Archiv), zvláště ve fondech Fürstenhaus (sign. A) a Krieg und Frieden (sign. H).

Podívejme se nejdříve na fond Fürstenhaus. Zde nalezneme osobní doklady k rodu výmarských Wettinů, dokumenty o jejich narození, studijních cestách a svatbách až po závěti a řadu dalších pramenů. K osobě vévody Jana Arnošta mladšího nás zaujme několik nepříliš objemných složek pod signaturou A 53 f. V první z nich (A 53 f 1) najdeme zevrubný popis verbované jízdní jednotky z roku 1625 pod názvem *Vnvorgreiflicher Vortschlag*. Vojsko dánského krále Kristiána IV. vznikalo na jaře 1625 podle velmi moderních vzorů a z hlediska struktury v něm najdeme i novinku sloučení dvou druhů jízdy (kyrysníků a arkebuzýrů) do jedné jednotky. Není jasné, kdo byl autorem novátorského řešení, můžeme ale odhadovat výrazný osobní podíl Jana Arnošta. Ve stejné i následující složce najdeme různá vyúčtování vévodovy služby ve vojsku Kristiána IV. Ve složce A 53 f 2 se jedná o podrobný soupis postupného vyrovnání závazků vůči členům vévodova dvora, kteří Jana Arnošta doprovázeli až do jeho smrti v Martině na Slovensku v polovině prosince 1626. V soupise s názvem *Abrechnung mit Herzog Johann Ernsts deß Jüngern zu Sachsen etc. Dienern 1627/8* najdeme mezi rádci, trubači, kuchaři, sluhy a dalším personálem i opavského zemana Jana Rohra, který sloužil po devět měsíců během vpádu a přítomnosti dánského vojska ve středu Evropy jako tlumočnick z turečtiny. Stojí za zmínku, že jednou z hlavních postav vévodova dvora byl luteránský kazatel David Lippach původně pocházející z Prahy, kterou opustil při vyhnání nekatolických duchovních, nebo už dříve. I on figuruje ve zmíněném vyúčtování s poměrně velkými pohledávkami.

V dalších složkách A 53 f 3 a A 53 f 4 najdeme dva opravdu obsáhlé účty z období služby Jana Arnošta v dánském vojsku. Ačkoliv pokrývají v podstatě stejné období a obsahují z naprosté většiny stejné položky, oba se od sebe navzájem v mnohých detailech liší. Není přitom jasné, proč některé výdaje v prvním, či druhém účtu nalezneme a v jiném ne. První z nich sepsal výmarský pokladník Franz Eulenhaupt v roce 1628 na základě starších soupisů. Celkově svázaných 71 folií nese titul *Rechnung Über Herzog Johann Ernsts deß Jüngern (+1626) zu Sachsen zeit wehrender Kriegsdienste empfangene vnd ausgegebene Gelder Geführt Durch Frantz Eulenhaupten 1628*. Druhý má podle titulu autory dva, totiž jak Franze Eulenhauptu, tak výmarského radu Abrahama

³⁷ Josef POLIŠENSKÝ, *Denmark-Norway and the Bohemian Cause in the Early Part of the Thirty Years War*, in: Festgabe für L. L. Hamerich. Aus Anlass seines siebzigsten Geburtstags, Kopenhagen 1962, s. 215-227; TÝŽ, *Morava a vztahy mezi evropským východem a západem 1626-1627*, in: K šedesátinám profesora Josefa Macúrka. Sborník prací FF Brněnské univerzity X., Řada historická C, č. 8., Brno 1961, s. 251-263.

Richtera, který doprovázel vévodu po celou dobu tažení. Soupis příjmů a především výdajů byl pojmenován jako *Totalabrechnung zwischen König Christian IV. von Dänemark vnd Herzog Johann Ernst d.J. (+1626) geführt durch dessen Sekretärn Abraham Richter vnd Franz Eulenhaut mit belegen vnd Nachweisen über den Totalempfang*. Obsahuje přitom vedle nepřerušovaného výčtu položek také několik desítek jednotlivých přiložených kvitancí a drobnějších účtů. Mezi nimi najdeme opravdové rarity jako dvě stvrzenky datované v Opavě ze srpna 1626 o příjmu 1250 tolarů na naverbování kompanií jízdy a podepsané od opavských šlechticů Acháce Reibnice a Adama Oderského, kteří později za dánské okupace kraje nechvalně prosluli rabováním domovské oblasti. Mimo to zaujmou například soupisy vojáků, kteří v době krize vojska ve slovenských Tatrách v listopadu a prosinci 1626 obdrželi částečnou výplatu žoldu. Je ale pravděpodobné, že účty válečné pokladny vévody Jana Arnošta nekryjí všechny výdaje, protože vyjmenovaných vojáků je zde velmi málo. Nebo je to naopak doklad mizivého vyplacení žoldnéřů? Naprostá většina položek (byť jejich značný díl je ve zlomcích tolarů) souvisí spíše s vedením vlastního vévodova dvora. Vidíme tak výdaje od nákupu mouky, piva, chleba, masa, pažitky či melounů přes velmi časté dary chudým po cestě, spropitné tlumočnickům a lékařům až po nákup tureckého koberce nebo vyplacení křesťanského mladíka z otroctví. Skrze účty se tak mnohem více dozvíme o vlastním fungování vévodova dvora na vojenském tažení, než o válečné realitě, byť namátkově uvedené lokace a datace výdajů a příjmů pomáhají faktograficky zakotvit pohyb vojska ve Slezsku, na Moravě a Slovensku. Tyto prameny se vyloženě nabízí pro další zpracování z pohledu dějin každodennosti či jiných přístupů. Velký kus práce odvedl při zpracování účtů výmarský archivář Gottlob Ephraim Heermann. Ten v osmdesátých letech osmnáctého století vydal dvě praměnně zakotvené práce k osudu vévody Jana Arnošta, přičemž druhý díl obsahuje velmi výběrový soubor záznamů právě z obou zmíněných vyúčtování.³⁸

Velkým a důležitým fondem pro sledování dánského vpádu a osudů Jana Arnošta Sasko-Výmarského je ve stejném archivu druhý zmíněný fond Krieg und Frieden (sign. H). Celkově obsahuje prameny především k válečným událostem, které Sasko-Výmarsko postihly, k organizování zemské hotovosti, kvartýrování vojáků, vojenským manévřům v období od roku 1600 do začátku dvacátého století. Nás zajímají prameny ke třicetileté válce a její dánské fázi. Ve fondu totiž najdeme zbytky válečné kanceláře vévody Jana Arnošta.

V prvé řadě je to objemný svazek sign. H 18. Do něj byly v osmnáctém století svázány dopisy a listy související s vévodovou službou v české a dánské válce. Období let 1619 až 1621 přitom pokrývá prvních sto padesát fólií. Najdeme zde četné dopisy Fridricha Falckého a Kristiána z Anhaltu. Protože Jan Arnošt velel pěšímu pluku naverbovanému do služby na falcké

³⁸ Gottlob Ephraim HEERMANN (ed.), *Nachlese zu dem Beytrage der Lebensgeschichte Johann Ernsts des Jüngern Herzog zu Sachsen Weimar*, Weimar 1786.

straně proti císaři, mnoho dopisů pochází od obrstlajtnanta Franze Lysemana, který řešil praktické úkoly a problémy jednotky. Dozvídáme se tak podrobnosti o pobytu vévodových vojáků v Čechách v roce 1620 a mnohé další informace z doby českého stavovského povstání. Nás ovšem zajímá dánské angažmá Jana Arnošta v letech 1625 až 1626 s důrazem na slezskou akci. Svazek také nabízí řadu relevantních dokumentů pro dobu ještě před zahájením vpádu. Udiví například dopis českého emigranta Ehrenfrieda z Berbisdorfu, který jako vyslanec dánského krále u sedmihradského knížete Bethlena v listopadu a prosinci 1625 psal vévodovi na dolnosaské bojiště.³⁹ Podle indicií, které máme i z jiné korespondence, můžeme odhadovat, že Berbisdorf patřil do vévodova okruhu klientů.

K tématu vpádu relevantní část svazku H 18 můžeme ohraničit folii 208 a 276. Tato část je titulována jako *I. F. G. Herzogk Johan Ernsts des Jüngern Feldzugk in Schlesien vnd Hungern Im Augusto, Septembri Octobri Novembri Decembri Anno 1626 So viel davon von actis verhanden Ordentlich hierin zusammen gelegt*. Obsahuje především dopisy mezi vévodou, generálem Mansfeldem a sedmihradským knížetem Bethlenem. Po prostudování všech položek však zjistíme, že naprostá většina listů byla editována již zmíněným archivářem Heermannem na konci osmnáctého století.⁴⁰ Přece ale najdeme důležité výjimky. Například jsou to propozice a návrhy pro jednání s Bethlenem v listopadu a prosinci 1626, tedy v době, když už se stahoval z boje a připravoval mír s císařem bez ohledu na své spojence. Ačkoliv z těchto pramenů čerpal své poznatky již profesor Polišenský, přece se v jeho krátkých článkách nedostalo místa na mnohé nuance celého dění.⁴¹

Druhý zásadní svazek, který se ve fondu Krieg und Frieden k tématu nachází, nese signaturu H 31. Jde o velkou směs dokumentů, kde na rozdíl od jasně vymezené korespondence vévody Jana Arnošta v předchozím fasciklu tvoří pisatelé, adresáti či příjemci listů, sumářů, kvitancí a nejrůznějších seznamů či dobrozdání velmi různorodou a mnohdy neprůhlednou skupinu. Již první relevantní dokument nás vrhne do vrcholného okamžiku dánské enklávy na severní Moravě a v Horním Slezsku. Obsahem folia č. 8 je soupis týdenní kontribuce z panství Pština,⁴² které bylo obsazeno dánským vojskem na sklonku zimy 1627. Další folia obsahují řadu

³⁹ Někdy je Berbisdorf uváděn s křestními jmény Jiří Ehrenfried, jeho samotný podpis ale v dopisech zní pouze „E. V. Berbistorff“ a i v jiných pramenech je uváděn pouze jako Ehrenfried, proto ponecháme jeho jméno v textu práce v této podobě.

⁴⁰ Gottlob Ephraim HEERMANN (ed.), *Beytrag zur Ergänzung und Berichtigung der Lebensgeschichte Johann Ernsts des Jüngern Herzogs zu Sachsen Weimar etc.*, Weimar 1785.

⁴¹ Jedná se v sign. H 18 především o tyto: fol. 246-249, *Concept der Instruction so Ihr f. G. dero abgeordneten dato mit nacher schembnitz gegeben*, 23. listopadu / 3. prosince 1626; fol. 251 – 252, *Etzliche Vnmaßgebliche Puncta von Ihr Herzogk Johann Ernsten löbl. Ahndengkens f.g. dem Fürsten in Siebenbürgen übergeben, deßen resolution darüber gewartend*; fol. 253-259, *Ihr F.G. Herzogk Johann Ernstens bedangken, an dem fürsten von Sibenbürgen, so Sie im Vngern inn Bergstädtlein Bugganzs vfsezzen laßen, Ist aber nicht übergeben worden*.

⁴² Čes. Pština, pol. Pszczyzna, něm. Pless, 60 km severovýchodně od Ostravy.

často nedatovaných soupisů vojska a velících důstojníků, kde se jen podle jejich složení můžeme dohadovat, do kterého období dánské fáze je můžeme zařadit.

Velkou část svazku zaujímají dokumenty, které tvoří nepříliš organizovaný celek. Pocházejí z činnosti kapitána Jana Arnošta Trosta von Tiefenthal, velitele malého dělostřelectva a zásob vojenského materiálu výmarské části vojska útočícího do Slezska a Uher. Kapitán setrval ve své funkci od května 1626 do února 1627. Díky jeho pečlivosti a náhodě, že se unikátní dokumenty zachovaly až do naší doby, můžeme sledovat Trostovu jednotku pod netradičním zorným úhlem poměrně soustavně po celou dobu pochodu až do Tater a zpět do Slezska. Mezi zásadní dokumenty patří seznam členů celé jednotky *Rolla der Officiers Beambten von dem rayn (?) der Artyllery 1626*. Ačkoliv byl násilně rozdělen na dvě části, obě ve svazku nacházíme, byť v jiném pořadí a na různých místech. Druhý velký soupis z Trostovy činnosti tvoří hlavní závěrečný účet kapitánem obhospodařovaných zásob vojenského materiálu *Artilleri Rechnung Mai. Joh Trosts von Tiefenthal Capitein Ao 1626 ist h Obrist. Karpitzo vbergeben den 20. Februar 1627* (fol. 71–80). Právě sem zaznamenal Trost vydání a příjem střelného prachu, kulí, luntů, seker, háků, lopat a dalšího materiálu během celého tažení od Stendalu v květnu 1626 do přechodu jablunkovského průsmyku na cestě ze slovenských hor na počátku ledna 1627.

Dalšími jednotlivinami, které můžeme pod signaturou H 31 objevit, jsou například: soupis všech velících důstojníků dánské armády ve Slezsku z konce června 1627, tedy na počátku Valdštejnovy zničující ofenzivy proti nepřátelské enklávě,⁴³ několik vzájemně souvisejících dokumentů k přípravě obrany Opavy před útokem císařských⁴⁴ a další nesourodý materiál.⁴⁵ Obrazně řečeno trešničkou na dortu zůstávají závěrečná folia svazku, která obsahují dokumenty z činnosti zmíněného kapitána Trosta, ale až z roku 1652, kdy v hodnosti obrstlajtnanta sepsal mnoho matematických příkladů s vojenskou tematikou a vedle toho zanechal řadu fólií s výpočty, kresbami zákopů a polních opevnění.

Zmiňme nakonec prameny, které přímo s tématem předkládané práce nesouvisí, ale přece nějakým způsobem stojí za pozornost. Je to například fascikl sign. H 38. Obsahuje mnoho desítek dopisů výmarského rady Abrahama Richtera z Haagu z doby vévodovy vojenské služby

⁴³ ThürHA Weimar, fond Krieg und Frieden, sign. H 31, fol. 35-36, *Rolla der sämtlichen Officiers so vnter Ihr fürstlich Gnd. Hertzog Johan Ernsts zu Sachsen Weimer, Commendo, der Konigl. Mait. Zu Dennemarkh Norwegen bestalten General in Schlesien, vndt nach deroselben absterben bey der arme gewesen. Von 20. Juny 1626 biß 10 Juny 1627 St. Vetey.*

⁴⁴ Tamtéž, fol. 37-38, *Vorschlag vndt Vberschlag die quarnison zu Troppaw betreffend Ist den H. Commiss. vbergeben den 11/1 Juny 1627*; fol. 39, *Vorzeichnus was An stücken In der Stadt Troppau verhanden vndt wie schwer sie schiessen*, fol. 40 *Ordentlicher Extract deß Vorrathe an Prouiant in dem General Pruianthauss zue Troppaw biß datho denn 25 Juny Ao 1627.*

⁴⁵ Zvláštností je soupis posádek na hranici habsburských Uher s Osmanskou říší společně s vypsáním platy vojáků (fol. 113-131, *Was die Röm. Keyß. Mayt etc. Vor besatzung auff deren Festungen vnd Grentzheüsern in Ober vnd Nieder Hungern vnd wie diselben monatlich besoldet werden*). Pramen nemá nic společného s dánským vpádem do Uher, je tedy velkou neznámou, jak a proč se dostal k výmarskému vojsku a nakonec až do uvedeného fasciklu.

v Nizozemí v letech 1623 až 1624. Celý soubor najdeme mezi fólii č. 277 až 583.⁴⁶ Na dopisy, které Richter zasílal nejvíce sekretáři Janu Myliovi v domovském Výmaru, upozornil ve své krátké stati již Josef Polišenský.⁴⁷ Zprávy sekretáře Richtera jsou skvělým uceleným svědectvím o poměrech v centru protihabsburských sil, v Haagu v letech 1623 až 1625. Desítky a desítky dopisů informují ve Výmaru dlicí vévodovy bratry o aktivitách Jana Arnošta, o jeho poměrně častých setkáních se zimmím králem a královnou na exilovém dvoře, o politické situaci v Nizozemí, o zprávách z Anglie, Francie, ale i o aktivitách generála Mansfelda. Nezřídka v listech vystupují i vybraní čeští emigranti (Jan Albín Šlik, Jindřich Matyáš Thurn).

Mimo pole našeho zájmu, byť s jistou vazbou na pojednávané události stojí svazky sign. H 45 a H 52. První z nich obsahuje mnoho kvitancí a účtů výdajů na první vlnu verbování nové dánské jízdy na jaře 1625, na němž se vydatně podílel právě vévoda Jan Arnošt. Druhý zmiňovaný svazek obsahuje z naprosté většiny prameny k průchodům a kvartýrování císařského vojska na území výmarského knížectví v letech 1626 až 1628, v druhé části ale najdeme korespondenci mezi výmarským dvorem a Ferdinandem II. z podzimu 1626, kdy se vévoda Vilém snažil o odvrácení vyhlášení říšského achtu nad bratrem Janem Arnoštem.

3.1.7 Říšský archiv v Kodani (Rigsarkivet København)

Nyní se věnujme archivu geograficky nejvzdálenějšímu, který ovšem vydal pro téma dánského vpádu celou řadu zcela zásadních pramenů. Jedná se o Říšský archiv v Kodani (Rigsarkivet København), jednu z nejdůležitějších částí dánských Státních archivů (Statens Arkiver). Badatelská činnost byla v tomto celku zahájena již v rámci heuristické přípravy diplomové práce. Důležitým kodaňským pramenem, který již byl použit a zevrubně rozebrán ve jmenované závěrečné práci magisterského studia, je relace dánského válečného komisaře Joachima Mitzlaffa. Po smrti Mansfelda a vévody Jana Arnošta v listopadu a prosinci 1626 velel komisař zbytku vojska krále Kristiána IV. na Opavsku, Krnovsku a v dalších částech země, kam se dánské panství rozšířilo. Po porážce, kterou enkláva utrpěla v létě 1627, se Mitzlaff vrátil ke králi a o průběhu tažení sepsal podrobnou zprávu.⁴⁸ Spis o celkové velikosti 54 folií je pozoruhodný jak svým obsahem, tak již okolnostmi svého vzniku, neboť komisař jej vytvořil v době soudního procesu, kdy se bránil nařčením a obviněním, které proti němu byla vznesena především z důvodu

⁴⁶ ThürHA Weimar, fond Krieg und Frieden, sign. H 38, fol. 277-583, *Relationes Abraham Richters. Kammerschreibers, aus dem Haag, wegen Herzog Johann Ernstes zu S. Weimar niederländ. Kriegs Expedition 1624-1625.*

⁴⁷ Josef POLIŠENSKÝ, *Denmark-Norway and the Bohemian Cause in the Early Part of the Thirty Years War*, in: Festgabe für L. L. Hamerich. Aus Anlass seines siebzigsten Geburtstags, København 1962, s. 215-227, zde s. 222, pozn. 5.

⁴⁸ Rigsarkivet København, fond Tyske Kancelli Indenrigske Afdeling (dále jen TKIA), sign. A 149, *Krigskommissær Joachim Mitzlaffs relation, 1627, dále jen Relace*; plný název pramene zní: *Grundtlige vnd warhaffte Relation des Zuegs in Schlessien vnd Ungarn vnter beeden Generaln H. Graven von Mansfeldt vndt Hertzogen Von Weinmarn, sowohl Meiner verrichtung und Administration daselbsten.*

neúspěchu celé výpravy.⁴⁹ Právě tyto skutečnosti ovlivňují i vypovídací hodnotu relace, ke které musíme přistupovat maximálně obezřetně a kriticky za pomoci komparace s prameny jiné provenience.

Neboť kodaňský archiv sliboval další objevy v tématu, byly podniknuty studijní cesty do Dánska znovu v rámci projektu disertační práce. Nalezená široká pramenná základna přispěla též ke kladení nových otázek a nakonec i ke změnám v samotné struktuře předkládané studie, jak již bylo zmíněno v úvodu. V zásadě byly využity především tři fondy archivu, a to: Domácí oddělení a Zahraniční oddělení Německé kanceláře (Tyske Kancellis Indenrigske Afdeling A – Perioden til 1670; Tyske Kancelli Udenrigske Afdeling) a Vojenské účty (Militære regnskaber). Původcem prvních dvou celků je Německá kancelář, hlavní správní orgán Šlesvicka a Holštýnska, respektive jejich částí podléhajících dánskému králi. Vévodské díly byly spravovány samostatně. Obě vévodství formálně nepodléhaly centrálnímu úřadu Dánské kanceláře, která jinak zastávala rozhodující administrativní úlohu vůči Dánsku, Norsku, Faerským ostrovům a Islandu. Stojí za zmínku, že mnohé archiválie se do fondů Německé kanceláře dostaly v průběhu vývoje jen kvůli tomu, že jsou psané německy.

Věnujme pozornost prvně zmiňovanému celku, totiž fondu Domácího oddělení. Jeho příspěvek k předkládané práci můžeme strukturovat do tří okruhů. Je jím především korespondence hlavních aktérů Kristiánova vojska. V kartonu sign. A 96 najdeme doslova balíky dopisů směřujících k dánskému králi od generála Jana Filipa Fuchse von Bimbach, vévody Jana Arnošta Sasko-Výmarského, českého emigranta a krátce též Kristiánova polního maršála Jindřicha Matyáše z Thurnu a dalších osob z inkriminovaných let 1625 až 1627. Soubor, jemuž byla v rámci signatury A 96 věnována největší pozornost, obsahuje desítky listů dalšího důležitého účastníka bojů, totiž Arnošta z Mansfeldu. Celkově se jedná o 41 dopisů Mansfelda králi a 20 opisů listů jiných osob a anonymních zpráv zaslaných ponejvíce přímo Mansfeldovi. Jde o poměrně intenzivní korespondenci od října 1625 do počátku června 1626. Toto období přesahuje ve složce pouze jeden dopis z poloviny června 1625. Neznamená to však, že by generál nebyl s Kristiánem IV. v kontaktu již v dřívějších letech. Mansfeldovy listy králi z let 1622 až 1624 jsou však uloženy v jiném fondu.⁵⁰ Korespondence z pera Fuchse, vévody Jana Arnošta a Mansfelda podala zásadní informace ke sledování událostí zimy a jara 1626, tedy k době, kdy ve vzduchu visela stále odkládaná idea vpádu do Slezska a kdy první jarní pohyby na válečném poli vedly k osudové bitvě u Desavy a později ke konečnému rozhodnutí o tažení na jihovýchod. Jen velmi minimálně přerušovaný sled písemného styku mezi Mansfeldem a Kristiánem IV., který

⁴⁹ Vít MIŠAGA, *Dánský vpád na Moravu a do Slezska v letech 1626 až 1627*, diplomová práce, Praha 2008, s. 136-145, kapitola *Relace a osud jejího autora*.

⁵⁰ RA København, fond Tyske Kancelli Udenrigske Afdeling (dále jen TKUA), sign. 3-060 – 3-063, Breve fra udenlandske adelige 1550-1700, složka Mansfeld, zde například Mansfeld Václavovi Vilémovi z Roupova, 23. března 1623, francouzsky psaná instrukce pro jednání s dánským králem.

doplňují opisy králových listů ve fondu, jemuž se budeme věnovat v zápětí, dovoluje pozorovat ve velmi intenzivním tempu vývoj vzájemných vztahů obou aktérů, jejich úvahy o válce a mnohé další momenty.

Velký zklamáním bylo zjištění, že ani složka dopisů generála Mansfelda, ani jeho kolegy vévody Jana Arnošta neobsahuje v podstatě nic pro období vlastního vpádu do Slezska a na Moravu. Sbíрка dopisů sasko-výmarského vévody patří k nejužitejším, přesto ale obsahuje několik desítek položek. Znovu však jen z období od podzimu 1625 až do jara 1626. Ani od vévody od počátku tažení do středu Evropy nedostal král podle zachovaných pramenů ani řádku. Jedinou výjimkou je propouštěcí list pro rytmistra Langefeldu z listopadu 1626, kdy se ve slovenských horách celý útočící sbor dánského a Mansfeldova vojska rozpadal. Že by však Jan Arnošt neposílal zprávy svému nejvyššímu veliteli průběžně i během tažení, je nepravděpodobné.

Soubor několika desítek dopisů Jindřicha Matyáše z Thurnu nacházejících se ve stejném kartonu A 96 nebyl pro předkládanou studii použit. Tematicky i časově totiž zapadá až do pozdějšího období dánské fáze války po neúspěchu vpádu do Slezska, kterým je náš příběh uzavřen. Thurn se na sklonku léta 1627 stal polním maršálem Kristiána IV. a vedl obranné operace na levém břehu Labe. Brzy však byl zatlačen rychlým nástupem spojených ligistických a císařských sil po návratu Valdštejna ze Slezska a jeho aktivní dánské angažmá tak trvalo v podstatě jen několik měsíců.

Naproti tomu listy jeho příbuzného Jana Jakuba z Thurnu svou jistou váhu v tématu mají. Pod uvedenou signaturou najdeme překvapivě dva dopisy tohoto nepřilíš vysoce postaveného dánského důstojníka a moravského emigranta. Jan Jakub se stal kapitánem jedné z pěších kompanií nově budované dánské armády na severní Moravě a v Horním Slezsku. Starší list nás svým obsahem zavádí na konec dánské přítomnosti v českých zemích. Po návratu do králova tábora totiž Thurn sepsal zprávu o tom, jak proběhl ústup jeho jednotky z hradu Šternberk, kterému v době císařské ofenzivy v červnu a červenci 1627 velel. Druhý dopis z 24. prosince 1629 pak obsahuje žádost o výplatu dlužného žoldu.

Další relevantní korespondenci bychom mohli očekávat v kartonech sign. A 93-12 a A 93-13 obsahující došlé dopisy z let 1625 až 1628.⁵¹ Oba však k tématu vpádu přináší bohužel jen několik málo jednotlivin. Zatímco v první z uvedených položek najdeme především mnoho listů k dřívější činnosti aktérů, kteří pak za vpádu hráli významnou roli (komisař Mitzlaff, obrstlajtnant Budyšín), v druhém kartonu se jedná především o tři krátké dopisy Mitzlaffa králi z února 1627, tedy z doby, kdy po smrti hlavních velitelů sám řídil budovanou enklávu na pomezí Slezska a Moravy.

⁵¹ RA København, TKIA, sign. A 93-12, Indkomne breve kronologisk ordnede, 1625-1626; sign. A 93-13, Indkomne breve kronologisk ordnede, 1627-1628.

Druhým výrazným okruhem prostudovaných kodaňských pramenů jsou dokumenty ke vzniku samotné armády v roce 1625 a k jejímu vývoji. V kartonu sign. A 46 ve složce sign. A 46-1 najdeme dokument s názvem *Verzeichniß der Kriegsbestellungen*. Jde o výjimečně zachovaný soupis vydaných královských pštaluňků (německy „Bestallung“, dánsky „bestalling“), tedy pověření, respektive patentů ke jmenování do funkce v rámci vojska. Není zajímavý jen kvůli detailním informacím k jednotlivým aktérům, ale též ke sledování platů, případně složení vybraných jednotek.⁵²

Mnohem více roztržštěným souborem je signatura A 153, pod kterou najdeme desítky nesourodých a z naprosté většiny nedatovaných soupisů vojska. Několik složek v tomto kartonu se ale zásadním způsobem vymyká. Jsou jimi mustrovací role králových kompanií z let 1623 až 1624. Jednotky se sice nedožily vypuknutí války proti císaři, ale podrobné seznamy zmustrovaných žoldnéřů nám přináší řadu zajímavých poznatků. Díky pečlivosti písařů známe u několika kompanií lokality původu jednotlivých vojáků, tak jak je uvedli při formálním zařazení do jednotky. Podrobným rozbořem těchto pramenů jsme mohli konstatovat i jistý podíl českých, moravských, slezských a lužických žoldnéřů. Vzhledem k faktu, že mezi rozpuštěním těchto jednotek a opětovným verbováním na konci zimy a na jaře 1625 uplynulo jen sotva půl roku, se můžeme oprávněně domnívat, že geografický původ žoldnéřů nové Kristiánovy armády se příliš nezměnil.

Dalším druhem pramenů, které stojí za širší komentář, jsou dokumenty k zániku králova vojska, tedy k jeho formálnímu rozpuštění během let 1628 a 1629.⁵³ Skrze „abdankování“ vojska král rušil smluvní vztah s naverbovanými vojáky a nastala fáze vyúčtování pohledávek na nevyplaceném žoldu a vydávání dlužných úpisů královskou komorou. S touto skupinou dokumentů souvisí též obsah dalšího z fondů, který jsme výše jmenovali. Je jím fond s názvem Vojenské účty (*Militære regnskaber*). Pod signaturou A 23 najdeme žádosti propuštěných vojáků o vyplacení dlužných restů, na které měli ze své služby nárok.⁵⁴ Ve zmíněných pramenech narazíme na mnohé dílčí informace o přítomnosti nižších i vyšších důstojníků pocházejících ze zemí Koruny české. V naprosté většině případů se jedná o útržkovité zprávy, které však ve výsledku přece poskytují možnost sestavit jakousi mozaiku příběhu o přítomnosti českého živlu v Kristiánově armádě.

⁵² RA København, TKIA, sign. A 46 Militære bestallinger og reverser mv. 1610-1659, A 46-1 Fortegnelse over bestallinger, *Verzeichniß der Kriegsbestellungen*.

⁵³ RA København, TKIA, sign. A 155, Diverse militære akter fra Christian IV.s tid; sign. A 150, Optegnelser og bestemmelser om sold, afregninger mv.; sign. A 151-152, Ordre af Frands Rantzau m. fl. vedr. Restsedler mv. 1628-1632

⁵⁴ RA København, TKIA, sign. A 23, Ansøgninger fra militære betjente om deres tilgodehavende gager 1622 og 1628.

Třetím zásadním fondem, který jsme při studiu tématu nemohli vynechat, je Zahraniční oddělení Německé kanceláře (Tyske Kancelli Udenrigske Afdeling). Jeho obsahem jsou především korespondence a akty ke vztahům dánsko-norského státu se zahraničím. Důležitým souborem je ucelená vázaná řada registrů, respektive opisů německy psané odchozí korespondence Kristiána IV. pod názvem *Ausländisch registrant*. Pro předkládanou práci byly použity svazky sign. 1-055 až 1-060 pokrývající období od roku 1617 do roku 1630.⁵⁵ Právě v nich najdeme mimo jiné královny listy Mansfeldovi, Janu Arnoštovi Sasko-Výmarskému, Fridrichovi Falckému a mnoha dalším aktérům. V registrech však bohužel neleží korespondence směřovaná nižším a vyšším důstojníkům, válečným komisařům, nenajdeme zde ani dopisy určené generálu Fuchsovi. Z drobných a ojedinelých poznámek víme o existenci obdobné řady s názvem *Inländisch registrant*, obsahující snad právě dopisy určené mimo jiné podřízeným důstojníkům. Odpovídající prameny takového charakteru a názvu, a navíc relevantní k době dvacátých let sedmnáctého století však nebyly při studiu v Říšském archivu nalezeny. Také listy francouzskému nebo anglickému králi a sedmihradskému knížeti bychom hledali marně. Byly totiž psány francouzsky, respektive latinsky, a snad právě proto bylo pro ně místa jinde.

Velkým souborem dokumentů, který již byl předmětem bádání historika Miroslava Hrocha, jsou prameny dokládající vztahy kodaňského dvora k českému stavovskému povstání a k zimnímu králi v jeho haagském exilu. Signatury 37-2, 37-3 a 37-14 obsahují desítky dopisů Fridricha Falckého a dalších pisatelů, ojedinele i samotných českých stavů z doby „proklaté rebelie“. Mezi přílohami dopisů najdeme mimo jiné plánek bitvy na Bílé hoře, respektive bojového postavení proticísařské strany s podrobným rozpisem jednotlivých jednotek stavovského vojska, který nakreslil a opoznámkoval inženýr Anthoine Cacheron. Ačkoliv pro sledované téma vpádu do Slezska nabízí soubor jen minimum relevantních informací a vztah mezi Fridrichem a Kristiánem během dánské fáze války zůstal stranou zájmu této práce, můžeme říci, že přes Hrochovu hutnou studii *Česká otázka v dánské politice 1619 – 1625* zůstávají části jmenovaných kartenů ještě nevytěženy. Dosud stranou zájmu stály například francouzsky psané listy Fridrichovy manželky Alžběty, která svému dánskému strýci psala neméně často jako její muž.⁵⁶

Z fondu Zahraničního oddělení Německé kanceláře stojí za to zmínit též signaturu 70-41 obsahující dokumenty ke vztahu s nizozemskými provinciemi v inkriminované době dvacátých

⁵⁵ RA København, TKUA, sign. 1-055 – *Ausländisch registrant* 1617-1619; sign. 1-056 – *Ausländisch registrant* 1620-1621; sign. 1-057 – *Ausländisch registrant* 1622-1623; sign. 1-058 – *Ausländisch registrant* 1624-1625; sign. 1-059 – *Ausländisch registrant* 1626; sign. 1-060 – *Ausländisch registrant* 1627-1630.

⁵⁶ RA København, TKUA, sign. 37-14, Pfalz: Akter vedr. det politiske forhold 1618-1633; sign. 37-2, Pfalz: Breve fra fuffyrster m.fl. fyrster af Pfalz, složka Breve fra Kurfyrst Frederik V. af Pfalz obsahuje dopisy jen do konce roku 1625, další období pokrývá sign. 37-3, Pfalz: Breve fra fuffyrster m.fl. fyrster af Pfalz, složka Breve fra Kurfyrst Frederik V. af Pfalz til Kong Christian IV. 1626-1632, zde i velká složka „Přílohy k dopisům Fridricha V.“ (Bilag til kurfyrst Frederiks V. breve), kde najdeme zmíněný plánek bitvy, anonymní zprávy k poměrům v Čechách, opisy listů Thurna, Kristiána z Anhaltu a další dokument.

let.⁵⁷ Zásadní pasáže k českému stavovskému povstání opět využil Miroslav Hroch. V tématu samotného dánského vpádu do Slezska nabízí kartony nizozemské korespondence pouze jednotliviny vázající se například ke snaze Kristiána IV. o zisk financí pro Bethlena a pro tažení dánského a Mansfeldova vojska.

Pod signaturou 49-1 najdeme dopisy se sasko-výmarským rodem.⁵⁸ Pro naše téma jsou však relevantní pouze dopisy vévody Viléma Sasko-Výmarského dánskému králi Kristiánovi IV, a to ohledně zemřelého Jana Arnošta, vyjednávání s císařskou stranou a navrhované výměny zajatců za propuštění pohřebního průvodu z obklíčené dánské enklávy do Výmaru.

Zásadní informace najdeme v signatuře 52-1 s titulem „Schlesien“. V úzké složce leží obšírná zpráva dánského obrstlajtnanta Markvarta Rantzaua ohledně obléhání Opavy v červenci 1627. Rantzau velel jednomu z pluků dánského sboru od počátku tažení až do jeho neslavného konce. Proti císařské přesile vzdoroval dva týdny v opevněném městě. Nakonec přijal podmínky čestného odchodu vojáků až po vypotřebování střelného prachu. Jeho podrobné líčení dění je výjimečným dokumentem nejen z hlediska politických dějin, ale i dějin každodennosti války samotné.⁵⁹

S ohledem na důležitého východního spojence bychom ve fondu neměli přehlédnout nepřítis objemnou složku pod signaturou 82-1.⁶⁰ Je v ní uchováno několik dopisů sedmihradského knížete Gábora Bethlena a jeho ženy Kateřiny Braniborské. Významné jsou dva dopisy českého emigranta a dánského vyslance v Sedmihradsku Ehrenfrieda z Berbisdorfu z konce roku 1625, kdy podnikl svou náročnou misi do vzdálené země přes Polsko a Uhry. Svědčí nejen o pozici Bethlena, ale i o roli tohoto českého emigranta v inkriminované době.

Suma získaného materiálu v Kodani utěšuje rozmrzelost, která se badatele zmocní, když zjišťuje, že mnohé prameny staletí čekání ve Vídni, Olomouci, Brně a Opavě nepřečkaly a jejich obsah tedy zůstane navždy skryt. A nejde pouze o korespondenci hlavních aktérů, která se pro období vpádu zachovala jen ve zlomcích. Jestliže jsme zmínili fond Vojenských účtů (Militære regnskaber), víme například o účtu Konráda Böhma, který pokrýval hospodaření dánského vojska během jeho pobytu na severní Moravě a v Horním Slezsku. Do našich dob se však již nezachoval.⁶¹

⁵⁷ RA København, TKUA, sign. 70-41, Nederlandene.

⁵⁸ RA København, TKUA, sign. 49-1, Sachsen-Weimar (og –Jena).

⁵⁹ RA København, TKUA, sign. 52-1, Schlesien, *Relation von dem Zustandt der Städte Troppa und Jägerndorff in OberSchlesien, und was alda passiret absg dato.*

⁶⁰ RA København, TKUA, sign. 82-1, Ungarn og Valakiet, Breve fra fyrsterne af Siebenbürgen.

⁶¹ Zmínku o „Conrad zum Bohmes Regnskab“ najdeme v díle J. C. KIRCHMEIER-ANDERSEN, *Kejserkrigens finansiering*, Appendix II., s. 35-36.

3.2 Prameny vydané

Nyní se obraťme k pramenům vydaným. Na prvním místě je třeba uvést dílo *Documenta bohemica bellum tricennale*.⁶² Najdeme zde informace o dění válečném a diplomatickém, záběr pojednávaných témat v dopisech je celoevropský. Jádrem edice, kde jednoznačně převažují registry nad celými texty pramenů, je pro sledované období korespondence z Valdštejnián, ze kterých položky vybíral znalec fondu historik Josef Kollmann. Vedle nich jsou zde ale bohatě zastoupeny dopisy z českých, moravských a slezských archivních fondů RA Ditrichštejnové, RA Schwarzenbergové, RA Collaltové, RA Lobkowiczové a dalších. Jedná se tedy o edici výběrovou, neboť její záběr je velice široký. Odesílatelé a adresáti jsou z celé Evropy a výhradně z vysokých dvorských, vojenských, šlechtických či církevních kruhů. Edice postihuje nejen dění v českých zemích, Uhrách nebo ve Svaté říši římské, ale i v Itálii, Francii, Polsku, informuje o španělských zájmech, stejně jako o hornorakouském povstání. Pro dějiny vpádu jsou zde důležité dopisy Albrechta z Valdštejna, císaře Ferdinanda II., kardinála Ditrichštejna, uherského palatina Esterházyho, plukovníků Pechmanna, Hebrona a Merodeho, útržkovitě i sedmihradského knížete Gábora Bethlena a dalších osob. Naprosto převažuje pohled na válku z císařské nebo prohabsburské strany, jsou zde ale výjimečně i dokumenty ze strany protivníka. Slabinou edice je malý poznámkový aparát a fakt, že některé vybrané dopisy obsahují výjimečně i poplašné nebo polopravdivé informace, čímž mohou na první pohled mást.⁶³

Z místních moravských archivů sesbíral velkou část relevantního materiálu k dějinám vpádu František Hrubý ve své dvoudílné edici *Moravské korespondence a akty z let 1620 až 1636*, z nichž nás zajímá část druhého dílu.⁶⁴ Zde se spolu s bohatým poznámkovým aparátem nacházejí důležité dokumenty jak zemské správy vedené Františkem z Ditrichštejna, tak dopisy a listy moravské šlechty a měšťanů, případně poddaných. Rozličností původu materiálu dodává Hrubý své edici velkou studijní hodnotu, neboť se tak dostává slova místním obyvatelům z různých společenských vrstev a tomu, jak vpád a válečné události prožívali. Pro naše účely zde také najdeme reflexi vztahu k útočníkovi, zprávu o procesu potrestání po znovudobytí kraje Valdštejnem atd. Pokud jsme zmínili v části k nevydaným pramenům nepřilíš úspěšné pátrání

⁶² Josef KOLLMANN (ed.), *Documenta Bohemica Bellum tricennale illustrantia T. 4, Der Dänisch-Niederdeutsche Krieg und der Aufstieg Wallensteins*, Praha 1974, dále jen *Documenta*.

⁶³ Například Ditrichštejn císaři píše o dobytí Lipníka a Hranic nepřitelem, když ten ještě k městům ani nedorazil (*Documenta*, s. 142, Ditrichštejn císaři, 24. srpna 1626), je zde i několik Valdštejnových dopisů o tom, že se Mansfeld chce probít z Uher zpět do Slezska, což jeho cílem na základě informací z druhého tábora vůbec nebylo (tamtéž, s. 163-164), případně dopis Vendelína ze Salmu Zdeňku Vojtěchu Popelu z Lobkowicz z října 1626 o smrti Karla z Lichtenštejna, ačkoliv na základě literatury zemřel kníže až v únoru 1627 (tamtéž, s. 151, Salm Questenberkovi, 6. října 1626).

⁶⁴ František HRUBÝ (ed.), *Moravské korespondence a akty z let 1620 až 1636*, sv. 2 - 1625-1636, Brno 1937, dále jen *Moravské korespondence*.

v okresních archivech, pak Hrubého edice tyto nedostatky v mnohém nahrazuje a geograficky rozptýlené příspěvky k dějinám válečných událostí v sobě shrnuje.

Podobné založení na pramenech jedné země má Krebsova edice *Acta Publica*.⁶⁵ Ta čerpá ze slezských (především vratislavských) archivů dokumenty úřední, městské a šlechtické provenience. Přestože Julius Krebs edici plně využil pro sepsání dějin Slezska inkriminované doby před a během vpádu Mansfelda a výmarského vévody, nejsou studie příliš známy a dostatečně využívány. Jeho pohled je však značně determinován prameny, proto v textech nalezneme perspektivu z císařské, respektive slezské strany, nikoliv informace přímo z dánského a mansfeldského tábora. Krebs jako znalec slezských archivů je právě pro líčení vpádu z hlediska slezských stavů nejlepším průvodcem. Využití pramenů ze slezských regionů v současném Polsku je o to vzácnější, protože mnohé jsou dnes ztracené, či obtížně dostupné.

Edicí, která se omezuje jen na jeden fond, jsou známá Lívova *Regesta fondu Militare*.⁶⁶ Tato edice byla pro sledování historie vpádu trochu nezaslouženě opomíjena. Najdou se v ní cenné informace nejen o dění v Čechách, ale i o Mansfeldově tažení samotném, o dění v útočící armádě, na obsazeném území, a též o dění v bezprostředním okolí dánské enklávy. Jsou zde i registry opisů zadržovaných zpráv nebo avíza o pohybu nepřítele a císařských. Fond obsahuje velmi výběrově také originální listiny samotných nejvyšších hráčů dánské strany včetně Mansfelda. Zajímavým souborem jsou dokumenty z kanceláře magdeburského administrátora a dánského generálporučíka Kristiána Viléma z braniborského rodu Hohenzollernů. Jak už bylo zmíněno výše v případě fondu Valdštejniána, je velmi pravděpodobné, že se do pražského fondu dostaly jako kořist císařských jednotek při panickém ústupu Mansfelda od desavského mostu. Právě do dne bitvy 25. dubna 1626 najdeme v regestech celou řadu dopisů, jejichž autorem, či příjemcem byl právě Kristián Vilém, který velel jednomu z dánských pěších pluků zapůjčených Mansfeldovi. Po tomto datu ale již regesta v tomto ohledu mlčí. Je možné se domýšlet, že zisk administrátorových dokumentů císařskou stranou nebyl bez následků. Administrátor měl totiž například řadu informátorů ve Valdštejnem obsazeném Magdeburku. Jeden z nich, Mikuláš von Rossen, dokonce v listu z března 1626 upozorňoval, aby jeho dopisy nedával Kristián Vilém nikomu číst, neboť už tehdy se o něm šušovalo na císařské a saské straně, že koresponduje s nepřítelem.⁶⁷ Je však třeba podtrhnout, že dokumenty této provenience jsou v edici výjimkou a naprostá většina sleduje události z pozice procísařské strany, vysokých i nižších úředníků českého království a obyvatel měst a venkova z nejrůznějších koutů země.

⁶⁵ Julius KREBS (ed.), *Acta Publica. Verhandlungen und Correspondenzen der schlesischen Fürsten und Stände*, VI. *Die Jahre 1626-1627*, Breslau 1885, dále jen *Acta Publica*.

⁶⁶ Václav LÍVA (ed.), *Prameny k dějinám třicetileté války. Regesta k fondu Militare Archivu ministerstva vnitra ČSR*, III. 1618-1625, IV. 1626-1635, Praha 1953, dále jen *Regesta*.

⁶⁷ *Regesta*, IV., s. 56.

Jiným úhlem pohledu, očima dánské, a konkrétně výmarské strany, se dívá na události vpádu více jak dvě sta let staré dílo výmarského archiváře Gottloba Ephraima Heermanna *Beytrag zur Ergänzung und Berichtigung der Lebensgeschichte Johann Ernsts* a jeho pokračování *Nachlese zu dem Beytrage der Lebensgeschichte Johann Ernsts* z roku 1785, resp. 1786.⁶⁸ Prvně zmiňovaná práce je na pomezí pramene a literatury. V předkládané práci je využívána jako pramen, proto její zařazení patří právě sem. Nachází se v ní část narativní, která je vedle vlastního Heermannova vyjádření v podstatě komentovaným souborem citací různých historických děl sedmnáctého a osmnáctého století. Druhá část obsahuje edici korespondence vévody Jana Arnošta a dopisů od Gábora Bethlena, Mansfelda a dalších aktérů z celého vpádu. Právě na tyto listy jsme narazili při představení pramenů z durynského Výmaru výše. Druhé zmiňované dílo je pak výhradně souborem editovaných pramenů, které se nějakým způsobem vztahují k vévodovu životu. Pro naše účely je zajímavý především seznam výdajů vévodovy vojenské pokladny a seznam důstojníků dánské královské armády ve Slezsku.

Další důležitou položkou, kterou zde musíme uvést, je dílo Josefa Zukala, a to edice jednoho konkrétního pramene *Die Liechtensteinsche Inquisition in den Fürstentümern Troppau und Jägerndorf aus Anlass des Mansfeldschen Einfalls 1626 – 1627*. Jde o výsledky lichtenštejnské inkviziční komise, která okolnosti vpádu vyšetřovala s odstupem několika let.⁶⁹ Zukalův úvod k edici zevrubně popisuje okolnosti vzniku tohoto mimořádně zajímavého souboru. Editované dokumenty, v současné době uložené v rodovém archivu Lichtenštejnů ve Vídni, kterému jsme se věnovali výše, obsahují výsledky stovek drobných šlechticů a měšťanů z Opavska a Krnovska. Komise zkoumala jejich míru provinění, kterého se měli za nepřátelského vpádu a roční okupace kraje dopustit. Jelikož pramen vznikl podobně jako Mitzlaffova relace za specifických podmínek soudního procesu, jeho výpovědní hodnota má mnohé limity. Pro téma práce hraje edice důležitou roli jako zdroj informací o chování místních obyvatel během vpádu a okupace, o jejich osudech, motivech jednání a prožívaných existenčních krizích. Možnost využití pramene není jen poskytnutí zajímavých glos a anekdotických příhod, ale i jako zdroj pro sledování raně novověkého člověka ve válce, jeho zkušeností, strachů a reakcí. Výsledky nabízí tedy celou řadu způsobů, jak k němu přistupovat. Přitom není zrovna jednoduché, jak pramen s tolika tvářemi uchopit, jak výpovědi případně kvantifikovat, roztřídit a přitom neutonout v detailech a jedinečných osudech.

Než postoupíme dál, zmiňme na závěr svazek vydaných pramenů, který svým obsahem značně ovlivnil ústřední kapitulu disertace, totiž líčení vpádu z pohledu nejvyšších velitelů.

⁶⁸ Gottlob Ephraim HEERMANN (ed.), *Beytrag zur Ergänzung und Berichtigung der Lebensgeschichte Johann Ernsts des Jüngern Herzogs zu Sachsen Weimar etc.*, Weimar 1785; TÝŽ, *Nachlese zu dem Beytrage der Lebensgeschichte Johann Ernsts des Jüngern Herzog zu Sachsen Weimar*, Weimar 1786.

⁶⁹ Josef ZUKAL (ed.), *Die Liechtensteinsche Inquisition in den Fürstentümern Troppau und Jägerndorf aus Anlass des Mansfeldschen Einfalls 1626 – 1627*, Opava 1912, dále jen *Inquisition*.

Pozoruhodným souborem je korespondence anglického vyslance v Istanbulu Thomase Roea z let 1621 až 1628 vydaná v roce 1740 v Londýně.⁷⁰ Sir Thomas Roe byl předním diplomatem krále Jakuba I. a před svým tureckým pobytem vykonal náročnou misi u dvora Velkého Mogula v indické Ágře. Protože se tedy osvědčil jako přední znalec Orientu, i v centru Osmanské říše odvedl ve prospěch anglické koruny značný kus práce ať už při vyjednávání obchodních podmínek pro londýnské kupce, při hledání antických památek pro přední politiky své země, nebo při diplomatických jednáních s potenciálním spojencem haagské koalice Gáborem Bethlenem, s jeho polskými soupeři, tureckými ochránci i vnitropolitickými protivníky. Díky obsáhlým zprávám, které Roe o své činnosti podával průběžně jak do londýnského centra, tak svým kolegům v Benátkách a jinde, získáváme jedinečný pohled mimo jiné právě na události dánského a mansfeldského vpádu do Slezska a Uher a na specifickou roli sedmihradského knížete v nové válce proti císaři.

Ve výčtu edic pramenů, které byly pro disertační práci použity více, či jen okrajově, bychom mohli ještě pokračovat. Některé poskytly jen krátké zmínky jako například reflexe výpravy z českého šlechtického prostředí a zlomky reakcí dánského krále Kristiána IV. na vpád.⁷¹ Jiné zdroje, zvláště edice Holešovské kroniky,⁷² poskytly ucelený pohled místního pisatele na celé tehdejší válečné dění. Významnou edicí z prostředí diplomacie v západní Evropě je obsáhlý soubor dopisů falckého diplomata Johanna Joachima Rusdorfa, kde se dozvídáme o plánech haagské koalice a jednáních na mezinárodní úrovni. Svazek použil v české historiografii důsledně naposledy Antonín Gindely. Rusdorfovy dopisy se vpádu věnují pouze zprostředkovaně, proto ani v předkládané práci jim nebylo věnováno tolik místa, které by si jinak zasloužily. Pro případné samostatné sledování falcké politiky ve dvacátých letech jsou však zásadní.⁷³

3.3 Literatura

3.3.1 Dánská fáze války a vpád do Slezska v české a německé historiografii

Na úvod části představující hlavní zdroje pro předkládanou práci mezi historiografickou literaturou zmiňme jen velmi úzký výběr významných starých tisků, ve kterých najdeme líčení námi pojednávaných událostí. Pod okamžitým dojmem událostí věnoval Liborius Vulturnus ve svém krátkém pojednání z roku 1628 dánské výpravě do střední Evropy (i s krátkým popisem

⁷⁰ Thomas ROE, *The Negotiations of Sir Thomas Roe in his embassy to the Ottoman Porte, from the Year 1621 to 1628 Inclusive: containing ... his correspondences ... And many useful and instructive particulars, ... Now first published from the originals*, London 1740, dále jen *The Negotiations*.

⁷¹ C. F. BRICKA - J. A. FRIDERICIA (edd.), *Kong Christian den Fjerdtes egenhændige Breve*, I. 1589–1625, II. 1626–1631, København 1889–1891 (reprint 1969).

⁷² Vlasta FIALOVÁ (ed.), *Kronika holešovská 1615-1645*, Holešov 1967.

⁷³ Johan Joachim RUSDORF, *Mémoires et négociations secrètes: pour servir à l'histoire de la guerre de trente ans*, Leipzig 1789.

vybraných měst a hradů v Horním Slezsku a na severní Moravě) téměř tolik místa, co dění v severním Německu.⁷⁴ Je zřejmé, že vpád zapůsobil na současníky v širokém okolí. Můžeme se však domýšlet, že odvážnou akci zastínily brzy mnohem mohutnější akce švédské armády ve třicátých a čtyřicátých letech. Ve známém spisu *Theatrum Europaeum* se výprava dočkala svého místa, byla již však sledována s o něco větším odstupem a s pochopitelným podílem věcných chyb při líčení celé historie.⁷⁵ Líčení spíše naznačuje určité sympatie chované k císařské straně, ale nemůžeme to tvrdit pro všechny pasáže.⁷⁶ Je zajímavé sledovat, jaké dobové dokumenty spis cituje a na jakém základě historii líčí.⁷⁷ Pro podrobný rozbor však zde není místo, navíc by tento aspekt patřil spíše do práce o dobové publicistice, informačních sítích a podobně. Právě spis *Theatrum Europaeum* byl ve své době velmi rozšířen a bral se po dlouhou dobu jako velmi podrobné a do značné míry věrohodné líčení dějin třicetileté války. Dalším spisem, který stojí v tomto ohledu za pozornost, jsou nepochybně Khevenhüllerovy *Annales Ferdinandi*. Císařský vyslanec a rada Franz Christoph Khevenhüller (1588 – 1650) napsal a vydal v první polovině čtyřicátých let sedmnáctého století obří dvanáctisvazkové dílo.⁷⁸ Ačkoliv se jedná o silně prohabsbursky laděné dílo, nelze mu upřít značné pramenné zakotvení. Khevenhüller totiž sbíral dokumenty po dvorských a šlechtických archivech takřka v celé Evropě.

V moderní historiografii, kterou počítáme od rankovské snahy o profesionální práci historického bádání a o kritickou analýzu pramenů, se dánská fáze války oproti jejím počátečním létům dočkala znatelně odlišného charakteru pozornosti jak u nás, tak v zahraničí. V čem byl zájem historiků tak jiný? Období druhé poloviny dvacátých a první poloviny třicátých let totiž dominoval a v mnohém ohledu stále dominuje zájem o postavu Albrechta z Valdštejna. Tento fakt můžeme konstatovat jak pro české, tak pro německé prostředí, byť na počátku valdštejnských bádání dominovala především léta Valdštejnova druhého generalátu a jeho tragického pádu. Líčení, ve kterých by generalissimova postava nehrála hlavní úlohu, je mnohem menší počet.

⁷⁴ Spis se dočkal několikerého vydání. To z roku 1631 opakuje ve zkrácené formě předešlé líčení výpravy, věnuje se však také dalšímu průběhu války, obsazení Jutska, bojům u Stralsundu atd. (M. Liborius VULTURNUS, *Kurze Erzählung Aller fürnembsten Händel der Beyer-Tyllischen unnd Käys. Wallensteinischen gegen der Kön. Dennemärckischen Armada von Michaelis 1625 an bisz zu Ende desz 1627 Jahrs*, 1628; TÝŽ, *Kurze Erzählung Aller fürnembsten Händel der Pfaltz-Bäyer Tyllischen unnd Käyser Friedländischen gegen der Kön. Dennemärckischen Armada von Michaelis 1625 an bisz auff dieselbe Zeit 1629*, 1631).

⁷⁵ Jean-Philippe ABELIN, *Theatrum Europaeum oder Aussfürliche und Warhafftige Beschreibung aller und jeder denckwürdiger Geschichten so sich hin und wider in der Welt fürnämlich aber in Europa und Teutschen Landen so wol im Religion als Prophan Wesen vom Jahr Christi 1617 bis auff Jahr 1629*, Frankfurt am Main 1635.

⁷⁶ Význam tažení však výstižně charakterizuje: „(...)und auff solche weiss hat gemelter Herzog von Weymar unnd der von Mansfeld die Keyserische Macht auss NiederSachsen unnd dem König in Dennemarck ab dem Hals gezogen, welches für ein grosses gehalten worden.“ – *Theatrum Europaeum*, s. 1034.

⁷⁷ Uvádí například dva patenty vrchního zemského hejtmana Jiřího Rudolfa Lehnického ze září 1626 a propagandistický list dánského královského komisaře Joachima Mitzlaffa z téže doby v plném znění. Oba se obraceli na elity a veškeré obyvatelstvo Slezska, první upamatoval k věrnosti k císaři, druhý vyzýval k podpoře příchozí armádě Mansfelda a Výmarského. Tamtéž, s. 1034-36.

⁷⁸ Bylo vydáno znovu ve dvacátých letech osmnáctého století. Franz Christoph KHEVENHÜLLER, *Annales Ferdinandi*, I.–XII., Leipzig 1721–1726.

Chápání dánské fáze války jako jakési mezihry, či přede hry velkého švédského nástupu se odrazila například již na volbě názvu dánského příspěvku *The Danish Intermezzo* v poměrně rozšířeném sborníku anglického historika Geoffreyho Parkera ke třicetileté válce.⁷⁹ Tento pohled panuje v mnohých monografiích a sbornících doteď. Na druhou stranu víme i o historících, kteří si významu dánské války byli dobře vědomi a projevíli to ve svých dílech. Z českého prostředí jmenujme především Antonína Gindelyho, Jaroslava Golla a Josefa Polišenského.⁸⁰

Zásadní práci k době let 1625 až 1629 přinesl už v sedmdesátých a osmdesátých letech devatenáctého století německý historik Julius Otto Opel.⁸¹ Jeho *Der niedersächsisch-dänische Krieg* zůstává doposud stěžní překonatelným dílem, a to jak svým rozsahem a geografickým záběrem, tak použitou pramennou základnou. Opel vytvořil faktograficky podrobný spis, pro který využil dokumenty z archivů v Berlíně, Drážďanech, Mnichově, Vídni a mnoha dalších střeoevropských (zvláště německých) zemích. Ve své poctivé heuristické přípravě nevynechal ani kodaňský Říšský archiv (Rigsarkivet) a mnohé pasáže k roku 1626 postavil mimo jiné právě na výše zmíněné korespondenci generála Fuchse, Mansfelda a Jana Arnošta Sasko-Výmarského s Kristiánem IV. Může se tedy zdát nadbytečné se Mansfeldovou činností v půlročním období před zahájením dánského vpádu dlouze zaobírat. Ačkoliv přínos Julia Otto Opela je neocenitelný, častým a opakovaným opisováním líčení jeho následovníky se výrazně oslabilo opravdu reálné spojení podání doby s prameny. K vlastnímu stylu Opelovy práce můžeme říct, že k pramenům přistupoval velmi faktograficky a pozitivisticky. Ačkoliv v jeho textu najdeme i osvěžující odbočky, jeho zájmem bylo celkové dění, nikoliv postava generála Mansfelda, ani jeho vztah ke králi, ani vývoj úvah o válečné strategii a případné diverzi proti nepříteli. Je také otázka, zda Opel znal vsutku všechny odpovědi krále na Mansfeldovy dopisy. Někde jeho popis odpovídá informacím z registrů vydané královy korespondence, které jsme zmínily výše, sám si však výběrově stěžoval na nejistotu ohledně Kristiánovy odpovědi. Opel znal i výmarský archiv a například zde našel dostatek informací k obsazení Durynska císařským vojskem plukovníka Merodeho v květnu 1626, k budování obrany měst výmarského vévodství a jiným tématům. Do zbytků válečné kanceláře Jana Arnošta ale pravděpodobně již nenahlížel, neuvádí ke slezskému tažení totiž nic konkrétního z těchto pramenů. Výjimku tvoří prameny uvedené již v Heermannově práci, ale ani ty nedostaly v Opelově líčení tolik prostoru. Ačkoliv můžeme vidět

⁷⁹ Erling LADEWIG PETERSEN, *The Danish intermezzo*, in: Geoffrey Parker (ed.), *The Thirty Years' War*, London 1984, s. 71-83.

⁸⁰ Antonín GINDELY, *Die maritimen Pläne der Habsburger und die Anteilnahme Kaiser Ferdinands II. am Polnisch-Schwedischen Kriege während der Jahre 1627-1629*, Denkschrift der keiserlichen Akademie der Wissenschaften, Phil.-Hist. Klasse, Wien 1891; TÝŽ, *Geschichte der Dreissigjährigen Kriege*, I.-IV., Praha 1869-1880; v novějším vydání TÝŽ, *Geschichte des dreissigjährigen Krieges in 3 Abteilungen. 2. Abteilung, Der niedersächsische, dänische und schwedische Krieg bis zum Tode Gustav Adolfs 1622 bis 1632*. Leipzig 1884; TÝŽ, *Waldstein während seines ersten Generalats im Lichte der gleichzeitigen Quellen 1625-1630*, I.-II., Prag – Leipzig, 1886; Jaroslav GOLL, *Die Französische Heirat. Frankreich und England 1624 und 1625*, Prag 1876.

⁸¹ Julius Otto OPEL, *Der niedersächsisch-dänische Krieg*, I.-III., Magdeburg 1872-1894.

u německého historika protirakouský a protestantsky orientovaný pohled, přesto se snaží o objektivní podání a v mnohém ohledu se mu to daří. Rozsáhlým pramenným výzkumem každopádně položil pevné základy své práce, ze které čerpají historici třicetileté války základní poznatky k politickým a válečným dějinám až doposud.

Jestliže jsme uvedli dílo k uvedenému období z německého prostředí, stojí za to v této souvislosti zmínit knihu od českého historika. Moderního zpracování Valdštejnova I. generalátu a dánské fáze se ujal bezesporu největší znalec generalissimovy válečné kanceláře Josef Kollmann pod titulem *Valdštejn a evropská politika*.⁸² Zájmem Josefa Kollmanna je Valdštejnův vzestup. Pro otázku mansfeldského vpádu do Slezska najdeme poměrně hodně informací, byť z perspektivy císařské strany. Kollmann se zabývá například stíháním Mansfeldova vojska císařskými do Uher a krátce i generalissimovým tažením proti dánské enklávě v červnu a červenci 1627. Vyčištění Slezska a Moravy od nepřátel je podle Kollmanna jedním z celé řady Valdštejnových strategických vítězství, jimiž se dostával mocensky stále dál a výš. Studie využívá ve značné míře jako hlavní pramenný zdroj právě pražský fond Valdštejnián. Protože však dánská diverze a obsazení pomezí Moravy a Slezska vojskem Kristiána IV. není hlavním tématem, zůstalo značné množství Valdštejnovy korespondence při Kollmannově bádání stranou. Hlavní důraz je kladen na válečné a diplomatické dění v Říši a celé Evropě a na vztahy mezi Valdštejnem a císařem, kde jsou výrazně znát autorovy sympatie ke generalissimovi. Kollmannova kniha byla pro předkládanou práci nápomocná už například pro zakotvení vpádu do vývoje války, přiblížení Valdštejnova postoje ke vpádu a dalších momentů. Některé z nich, jako líčení vzniku haagské koalice nebo vztahu mezi Kristiánem IV. a Bethlenem byly podrobeny kritické analýze. Kniha vzbuzuje i řadu otázek, a to zvláště ve svém popisu rozhodování dánského velení o uskutečnění výpravy či míry zavinění jednotlivých aktérů na jejím neúspěchu. Obsahově kratším vylíčením Valdštejnova osudu za války je kniha autorské dvojice Josef Kollmann a Josef Polišenský *Valdštejn. Ani císař, ani král*. Spojuje výsledky jak Kollmannova, tak Polišenského dlouholetého studia třicetileté války.⁸³

Jednou z centrálních postav našeho příběhu však není Valdštejn, ale jeho soupeř Arnošt z Mansfeldu. Jeho postavě věnovali historici pozornost daleko menší než císařskému generalissimovi, ale i tak najdeme řadu objemných monografií i dílčích studií. Jedním z prvních kriticky píšících historiků, kteří se osobou generála zabývali, byl Rudolf Reuss, ale jeho pozornost se soustředila především na účast v českém stavovském povstání a následné válce o Falc.⁸⁴ Během devatenáctého století vznikly dále tlusté svazky belgického historika Villermona a

⁸² Josef KOLLMANN, *Valdštejn a evropská politika 1625-1630. Historie I. generalátu*, Praha 1999.

⁸³ Josef POLIŠENSKÝ – Josef KOLLMANN, *Valdštejn. Ani císař, ani král*, Praha 1995.

⁸⁴ Rudolf REUSS, *Graf Ernst von Mansfeld im Böhmischen Kriege 1628-1621. Ein Beitrag zur Geschichte des Dreißigjährigen Krieges*, Braunschweig 1865.

německého badatele Ütterrodta zu Scharfenberg.⁸⁵ Oba se pokoušeli obsáhnout celý Mansfeldův život a značnou měrou se snažili o očištění obrazu generála, kterému historická tradice připsala mnohem více negativních vlastností a skutků, než snad odpovídaly skutečnosti. Ačkoliv řádění Mansfeldovy soldatesky v Porýní, Frísku a mnohde jinde bylo dobře známo i současníkům a je neoddiskutovatelné, na raná historiografická díla působila i prohabsbursky loajální letáková propaganda, která na Mansfeldovi nenechala doslova nit suchou. Ütterrodtova publikace jde jiným směrem, ale dosahuje opačného extrému, totiž adorace Mansfelda jako německého hrdiny.

Vzhledem k tomu, že Villermont ani Ütterrodt nepřinášejí příliš mnoho nových informací ke generálovu osudu v letech 1625 až 1626, zastavme se zde krátce u jiného autora a spisu, totiž u knihy Julia Grossmanna *Des Grafen Ernst von Mansfeld letzte Pläne und Thaten*.⁸⁶ Ačkoliv Grossmann v mnohých detailech opakuje stará nepřesná podání a jen o několik let později jej překonal Opel, přesto přináší zajímavé myšlenky. Slabinou práce je její vratké postavení v pramenech. Grossmann sice využívá starší literaturu a staré tisky ze sedmnáctého a osmnáctého století, vlastní heuristickou práci ale v domovském Slezsku neprovedl příliš důkladně a později byl za to i kritizován svým krajanem Juliem Krebsem.⁸⁷ Na druhou stranu si Grossmann po desetiletích zapomnění všiml Heermannových edicí korespondence Jana Arnošta Sasko-Výmarského, Gábora Bethlena a Mansfelda, kterou jsme uvedli výše, a právě na nich staví své líčení. Díky němu se dostalo bohatství pramenů výmarské provenience znovu na světlo. Grossmann také věděl o existenci vydaných dopisů anglického vyslance Thomase Roeya, ale jak sám přiznal, k londýnskému tisku, který jsme mohli použít pro tuto práci, nakonec nezískal přístup. Ačkoliv tedy jeho heuristické východisko není nijak velké, přinesl ve studiu tématu dobré nápady a z dostupných informací se snaží o logické a dalekosáhlé úvahy, byť někdy příliš rozvleklé. V některých svých líčeních však adoruje Mansfelda výš, než si zaslouží. Do souvislosti s bitvou u Desavy dává i útok halberstadtského administrátora Kristiána ml. Brunšvicko-Wolfenbüttelského ke Goslaru a do severního Hesenska nebo snahy o vojenské vystoupení saských knížat v Durynsku proti císařským. Historik tvrdí, že to vše bylo součástí velkého Mansfeldova plánu na koordinovaný útok proti Valdštejnovi. Byť plán na větší koordinaci sil v Mansfeldově hlavě existoval právě těsně před bitvou, uvedené akce na něj vazbu neměly. Nemáme pro to alespoň žádné důkazy. Grossmann domýšlí bez zakotvení v pramenech i v dalších momentech. Na druhou stranu přílehavě připodobňuje například bitvu o desavský most ke švédskému vítězství u Breitenfeldu o pět let později, respektive dává do opozice následky, které obě události přinesly. Dánská strana utrpěla porážku v klíčovém okamžiku, zatímco Gustav II.

⁸⁵ Antoine Charles Hennequin de VILLERMONT, *Ernest de Mansfeldt*, Brussels 1865-1866; Ludwig ÜTTERODT zu Scharffenberg, *Ernest Graf zu Mansfeld (1580–1626)*, Gotha 1867.

⁸⁶ Julius GROSSMANN, *Des Grafen Ernst von Mansfeld letzte Pläne und Thaten*, Breslau 1870.

⁸⁷ Julius KREBS, *Schlesien in den Jahren 1626-1627*, I., in: Zeitschrift des Vereins für Geschichte und Alterthum Schlesiens 20, 1886, s. 1-32, s. 9, pozn. 1.

Adolf mohl po Breitenfeldu táhnout až do středního Německa na řeku Mohan. Tím se tak otevírá otázka „Co by se stalo, kdyby...“. Grossmann podtrhuje význam bitvy u Desavy v oblasti psychologické a strategické a tvrdí, že ztráta několika tisíc vojáků byla sice citelnou ranou, ale bitva určila osud války mnohem dál, rozhodla totiž o neutralitě důležitých potenciálních spojenců, odvratu braniborského kurfirta a především o upevnění císařských v důležité základně na Labi.

Nejnovější biografii nepokojného generála je bezesporu tiskem vydaná disertace německého historika Waltera Krüssmanna obhájená na univerzitě v Kolíně nad Rýnem v roce 2007.⁸⁸ Jako celek působí kniha jako vynikající dílo, beze sporu pracně vytvořené. Je zde vidět svědomité a podrobné studium starší literatury, která často podává neúplné, tendenční, nebo až protichůdné informace a často je omezeně přístupná, a to nejen v českých podmínkách. Objemnou částí studie není jen bibliografie, ale už samotný poznámkový aparát. Velkým Krüssmannovým příspěvkem je zpracování edic pramenů nejrůznější provenience. V díle najdeme odkazy na edice nejen německé, ale i české, francouzské, anglické nebo holandské. Francouzština není Krüssmannovi vůbec cizí, což je důležitá výhoda v bádání, neboť raně novověký svět vojenství a diplomacie tímto jazykem hovořil běžně. Konkrétně v případě Mansfeldova osudu nabyla pozice Paříže po porážce českého stavovského povstání silně na významu. V posledních letech svého života právě na pomoc Ludvíka XIII. v boji proti habsbursko-katolické straně generál velmi spoléhal a ostatně i dopisy z jeho produkce jsou psány často právě francouzsky.

Nevýhodou a též recenzenty kritizovaným aspektem Krüssmannova tlustého spisu je však přemíra zaujetí pro starší podání (i když o tendenčnosti a limitech děl svých předchůdců Krüssmann zmiňuje krátce důvodné pochybnosti) kombinovaná s mnohem zásadnějším nedostatkem, totiž velmi omezeným náhledem do needitovaných pramenů. Historik vylévil z vydaných historiografických spisů a edic velmi mnoho, přece ale rozsáhlejší práce s needitovanými dokumenty chybí. Protože Krüssmann neměl po ruce neomezený počet textů vyšlých z Mansfeldových rukou, drží se těch příkladů, které mu to dovolí. Německý historik provedl svá archivní bádání především v Mnichově, kam zaměřila značná část zadržené korespondence, ale to se ukazuje na sepsání nové biografie velmi málo. Vlastní Mansfeldova písemná tvorba, která by napověděla o jeho myšlenkovém světě mnohem více, je bohužel rozeseta po archivních fondech v celé širší střední Evropě. Relevantních archivů v Německu bychom našli jistě celou řadu, neboť Mansfeld na svých taženích tím, či oním způsobem ovlivnil dění ve velké části Říše, především tedy v Horní Falci, povodí Mohanu, v dolním Porýní a severozápadním Německu.

⁸⁸ Walter KRÜSSMANN, *Ernst von Mansfeld 1580-1626. Grafensohn, Söldnerführer, Kriegsunternehmer gegen Habsburg im Dreißigjährigen Krieg*, Berlin 2010.

Vedle práce s roztržitým pramenným materiálem se stále nabízí možnost studia mansfeldské otázky v dobovém tisku. Tyto aspekty dostávají poměrně prostor v poslední době, kdy jejich popularita značně vzrostla. Jmenujme například historika Marcuse Junkelmana, který na letákových zprávách vystavěl brilantní studii o generálu Tillym a o jeho pověsti „válečné zrůdy“, jak se zaryla do historiografie.⁸⁹ Nutno uznat, že sám Krüssmann se této otázce nevyhýbá, jen jí nevěnuje příliš místa. Jeho stat' o „druhém životě“ Mansfelda rozhodně nepatří mezi obsáhlé a značné zdroje, zvláště právě bohatá německá letáková literatura, zůstaly nevytěžené.

Pokud zaměříme krátce ještě pozornost na část Krüssmannova tlustospisu, která je relevantní ke studované otázce Mansfeldovy účasti v dánské fázi války, pak můžeme znovu konstatovat již řečené. Autor pečlivě čerpá z existující bohaté literatury a váží její faktografický obsah velmi bedlivě. Často staví na Opelovu podání *Der niedersächsisch-dänische Krieg*,⁹⁰ z něhož doslova hltá veškeré citace Mansfeldových dopisů Kristiánovi IV. Ačkoliv právě Opel tuto korespondenci viděl, není takových úryvků právě mnoho, a jak ještě uvidíme, Opel nemohl obsáhnout veškeré nuance této poměrně obsáhlé korespondence. Krüssmannovu pozornost přitahuje též dílo Julia Grossmanna.⁹¹ Naopak Krebsovy články o událostech ve Slezsku, kterými slezský historik na Grossmannovu publikaci vlastně reagoval, bohužel vůbec nezmiňuje.

V některých detailech Krüssmannovo podání vzbuzuje otázky. Například pro dobu stavění nového Mansfeldova vojska v Anglii v zimě na přelomu let 1624/1625 hovoří autor o čtyřech tisících vojácích naverbovaných z hanzovních měst, údaj je však v poměru k celkové síle armády evidentně nadsazený. Jasně není ani to, kam tito rekruti směřovali, zda až do Anglie, což je nepravděpodobné, nebo čekali v Říši na přistání jádra vojska u holandských břehů. Ačkoliv jindy Krüssmann pečlivě dokládá každé tvrzení odkazem na poznámkový aparát, zde tak kupodivu vůbec nečiní.

Jiný sporný výklad se týká dlouhodobě problematického vztahů mezi nejistým anglickým zaměstnavatelem a žoldnéřským generálem. Krüssmann Karla I. a vévodu z Buckinghamu tvrdě kritizuje za jejich politiku slibů, v otázce anglických plateb Mansfeldova žoldu odkazuje na četnou literaturu a prameny, přesto ale jednoznačný odsudek, který vůči Anglii opakuje několikrát, nekorresponduje s informací, kterou historik podává, když se najednou anglické peníze, a to dokonce platba za celých šest měsíců, tedy minimálně 120 000 liber šterlinků v líčení objevuje.⁹² O okolnostech platby se ale nic nedozvíme, a byť se jedná o zásadní otázku financování probíranou na četných jiných místech, komentář je minimální. Kde se vzala tak

⁸⁹ Marcus JUNKELMANN, *Tilly. Eine Karriere im Zeitalter der Religionskriege und der „Militärischen Revolution“*, in: Peter C. Hartmann – Florian Schuller (Hg.), *Der Dreißigjährige Krieg. Facetten einer folgenreichen Epoche*, Regensburg 2010, s. 58-79.

⁹⁰ Julius Otto OPEL, *Der niedersächsisch-dänische Krieg*, I.–III., Magdeburg 1872–1894.

⁹¹ Julius GROSSMANN, *Des Grafen Ernst von Mansfeld letzte Pläne und Thaten*, Breslau 1870.

⁹² W. KRÜSSMANN, *Ernst von Mansfeld*, s. 564.

ohromná částka, když na druhé straně Krüssmann opakovaně tvrdí, že anglická pokladna byla prázdná (což vskutku také byla)?

Studie je bezesporu zásadním příspěvkem pro poznání Mansfeldova života a mnohých peripetií prvního desetiletí třicetileté války. Práce má přes veškeré kvality i řadu potenciálně problematických momentů. Nedostatek přímých needitovaných pramenů je jedním z nejvýznamnějších. To však knize neubírá na faktu, že pro orientaci v problému „Mansfeld“ je více než obsáhlým zdrojem.

Nyní je na místě zaměřit svou pozornost na literaturu vztahující se k českému prostředí a bojům v českých zemích. Ačkoliv můžeme jmenovat nepřeberné množství titulů k celé třicetileté válce, které u nás vznikly, vybereme zvláště ty, které se nějakým způsobem dotkly mezinárodních aspektů české otázky, a konečně vpádu do Slezska z české perspektivy. Některá díla, jako například Matějka *Morava za třicetileté války* a další, byla již zmíněna v části věnované pramenům.⁹³ Nebudeme se již věnovat ani titulům týkajícím se dění před rokem 1625, byť právě pro českou (ale jen sotva pro falckou) fázi války najdeme v českých knihovnách i celé regály knih. Totéž se týká zahraniční perspektivy, totiž anglické, nizozemské, švédské nebo dánské.⁹⁴

Zaměříme nyní tedy naši optiku na přímý výzkum v tématu dánské výpravy do Slezska a na Moravu, který provedlo už více historiků a tato práce na ně navazuje. Dlouho byla historie vpádu považována za epizodu třicetileté války a samostatných studií tak není velký počet. Z doby nejnovější jmenujme historiky Radka Fukalu a Zdeňka Orlitu.⁹⁵ K historii diverze se vyjádřila celá řada dalších badatelů, kteří akcentovali jiné pohledy a přístupy a vpád chápali jako součást témat, kterým věnovali svou hlavní pozornost. Julius Krebs na konci devatenáctého století přinesl první velké pojednání o dění ve Slezsku za doby vpádu. Krebs uvedl svou několikadílnou stať *Schlesien in den Jahren 1626 – 1627* v osmdesátých a devadesátých letech devatenáctého století v časopise *Zeitschrift des Vereins für Geschichte und Alterthum Schlesiens*.⁹⁶ Poznatky čerpal především z edice *Acta Publica*, kterou sám vydal a o níž jsme se zmínili výše. Již v úvodu první stať se kriticky vyjádřil o Grossmannově knize. Krebs nesouhlasil s Grossmannem, že by v heuristické práci v rámci Slezska nebylo možné najít k tématu vpádu relevantní prameny a sám dokládá svými texty opak. Zaměřil se na sledování dění z pohledu slezské, respektive císařské strany, neboť ve velké většině studoval prameny z jednání slezských stavů a korespondence

⁹³ František MATĚJEK, *Morava za třicetileté války*, Brno 1992.

⁹⁴ Josef POLIŠENSKÝ, *Anglie a Bílá hora*, Praha 1949; TÝŽ, *Nizozemská politika a Bílá hora*, Praha 1957; Josef POLIŠENSKÝ – Miroslav HROCH, *Švédská politika a české stavovské povstání 1618–1620*, in: Sborník historický 7, 1960, s. 157–190; Miroslav HROCH, *Česká otázka v dánské politice 1619–1625*, in: Studie Muzea Kroměřížska, 1990, s. 67–75.

⁹⁵ Zdeněk ORLITA, *Dánský vpád na Opavsko a jeho odraz na městské politické scéně. Příspěvek ke konfesijnímu soužití opavského měšťanstva*, Opava. Sborník k dějinám města 2, 2000, s. 31–37.

⁹⁶ Julius KREBS, *Schlesien in den Jahren 1626–1627*, in: *Zeitschrift des Vereins für Geschichte und Alterthum Schlesiens*, Bd. 20 – 1886, s. 1–32, Bd. 21 – 1887, s. 116–148, Bd. 25 – 1891, s. 124–184.

Vrchního slezského úřadu. Věnuje se důkladně dění ve Slezsku, které nepřitelem nebylo obsazeno, ale kde docházelo k pohybům císařských jednotek. Krebs však pojednává i dění v Mansfeldově a dánském vojsku a zevrubně popisuje jeho činnost v oblasti, především při obsazení opavského a krnovského knížectví

Josef Zukal na začátku dvacátého století věnoval sledovanému dění vedle již výše zmíněné edice *Die Liechtensteinsche Inquisition in den Fürstentümern Troppau und Jägerndorf* svou česky psanou práci *Slezské konfiskace*.⁹⁷ Vpád jej v předložené studii zajímal jako pozadí pro majetkové přesuny a politické změny v knížectví opavském a krnovském. Přináší velikou a barevnou mozaiku osudů členů stavovské obce, jimž se v druhé části jednotlivě věnuje. Svě informace čerpal z výsledků lichtenštejnské komise a následných exekučních protokolů a dokumentace k vynesení trestu a výběru udělených pokut. Dějiny celé oblasti ve dvacátých letech sedmnáctého století podrobně popisuje, a tak je možné zasadit vpád do regionálních politických a náboženských reálií. Dílo vyniká především jako zdroj pro sledování dění v obsazených knížectvích opavském a krnovském a také dokumentování různých forem chování místního obyvatelstva v době příchodu a pobytu Mansfeldova a vévodova vojska. Zukal se tématu dánského vpádu a okupace Opavy, případně Krnova v kratší podobě věnoval ve své knize *Paměti opavské. Črty kulturní a místopisné*.⁹⁸

Tématu generalissimova stíhání Mansfelda do Uher se ujal historik František Roubík ve studii *Valdštejnovo tažení na Slovensko roku 1626*.⁹⁹ Historik využil pro své líčení především dopisy z válečné kanceláře uložené ve Valdštejniánech v rámci fondu Staré Militare v dnešním Národním archivu v Praze. Ale nezůstal jen u nich. Jeho zájem se soustřeďuje především na Valdštejna. V mnohém na něj z logiky věci v případě podobné pramenné základny a tématu navazuje zmíněný Josef Kollmann.

Historik Josef Polišenský přispěl v šedesátých letech svou desetistránkovou, ale přesto důležitou studií *Morava a vztahy mezi evropským Východem a Západem 1626 – 1627*, kde se zajímá i o dánsko-české vztahy za doby stavovského povstání.¹⁰⁰ Dává prostor jednak stručnému a výstižnému vylíčení celého vpádu, jednak jeho zasazení do kontextu války, bojů české emigrace a pobělohorského vývoje v českých zemích. Jako první z našich badatelů využil pramenů z výmarského archivu, a tak se dostal k cenným informacím zvláště o dění v Uhrách, kam armádní sbor Mansfelda a Výmarského dospěl na podzim, a o vztazích mezi vojevůdci a

⁹⁷ Josef ZUKAL, *Slezské konfiskace, 1620 - 1630. Pokutování provinilé šlechty v Krnovsku, Opavsku a Osoblažsku po bitvě bělohorské a po vpádu Mansfeldově*, Praha 1916.

⁹⁸ Josef ZUKAL, *Paměti opavské. Črty kulturní a místopisné*, Opava 1912.

⁹⁹ František ROUBÍK, *Valdštejnovo tažení na Slovensko roku 1626*, in: Sborník Archivu ministerstva vnitra ČSR, sv. VIII., Praha 1935, s. 145-232.

¹⁰⁰ Josef POLIŠENSKÝ, *Morava a vztahy mezi evropským východem a západem 1626 – 1627*, in: K šedesátinám profesora Josefa Macůrka. Sborník prací FF Brněnské univerzity X., Řada historická C, č. 8., Brno 1961, s. 251-263.

Bethlenem. V textu klade do centra zájmu význam české otázky za třicetileté války a jde mu o evropský pohled na celé dění vpádu. Tématu vpádu se věnuje i druhá Polišíenského stať *Denmark-Norway and the Bohemian Cause in the Early Part of the Thirty Years War*.¹⁰¹ Co se týče obsahu, je prvnímu titulu velmi podobná, ale i zde se dají najít nové informace.

Dalšími českými autory, kteří si pro změnu více všímají života obyvatel na vpádem zasaženém území, ale také úlohy emigrace ve sledovaných událostech jsou Bohumír Indra, František Dostál a František Hrubý.¹⁰² Výprava při tom není hlavní náplní jejich studia. Indra dodává podrobné líčení chování obyvatel města Hranic a jeho podpory rebeliím dvacátých let. Dostál pak sleduje valašská povstání, z nichž se jedno odehrávalo i za doby vpádu a bylo vyvoláno příchodem dánského královského a Mansfeldova vojska. Jejich poznatky jsou pro naše téma důležité, neboť přispívají k celkovému obrazu a sledují různé geografické oblasti. Spojením informací, které nám nabízí, s líčením Zukalovým a Fukalovým je pak možné po současném prostudování pramenného materiálu sledovat dění v obsazené oblasti ve větší hloubce, rozlišit hlavní formy chování obyvatelstva, sledovat jeho vztah k útočníkovi, lépe postihnout pozici Valachů a další momenty. Pro Františka Hrubého, který se věnuje životnímu osudu Ladislava Veleny ze Žerotína, je vpád jednou z řady scén, na které hlavní hrdina vystupuje. Hrubého kniha dodává potřebný rozměr v tom, jakým způsobem sleduje osudy emigrace a její podíl na celém vpádu. Co je třeba u Hrubého vyzdvihnout, je jeho práce s prameny ze zahraničí. A nejedná se jen o vídeňské prameny. Historik si totiž díky dobrým vztahům s dánskými archiváři dokázal získat přístup k Mitzlaffově relaci a dozvěděl se i o obsahu jednotlivin z kodaňského centrálního archivu vztahujících se k Velenovu životu.

V posledním desetiletí se zajímal o dánský vpád historik Radek Fukala. Jeho krátké články a studie byly prvotní oporou ve studiu tématu a vodítkem pro určení některých vybraných problémů.¹⁰³ Výpravě a obsazení severní Moravy a Horního Slezska se věnuje na omezeném prostoru poměrně důkladně, přece však některá tvrzení a detaily vzbudily zájem studovat téma mnohem hlouběji a pokusit se o anatomii vpádu s ohledem na faktografickou stránku věci. Tato byla podána především už v diplomové práci. Fukala navazuje na Zukalovy stať, zajímá se především o dění na Opavsku a Krnovsku, zapojení místních stavovských a měšťanských elit, které s útočníkem spolupracovaly, a významu výpravy na konkrétní lidské osudy a na celou

¹⁰¹ Josef POLIŠENSKÝ, *Denmark-Norway and the Bohemian Cause in the Early Part of the Thirty Years War*, in: Festgabe für L. L. Hamerich. Aus Anlass seines siebzigsten Geburtstags, Kopenhagen 1962, s. 215-227.

¹⁰² Bohumír INDRA, *Odboj města Hranic 1620 - 1627 a jeho potrestání*, Olomouc 1940; František DOSTÁL, *Valašská povstání za třicetileté války*, Praha 1956; František MATĚJEK, *Morava za třicetileté války*, Brno 1992.

¹⁰³ Radek FUKALA, *Stavovská politika na Opavsku v letech 1490-1631*, Opava 2004, zvl. s. 86-96; TÝŽ, *Dánský vpád do Slezska a rozklad opavské stavovské společnosti*, in: Slezský sborník 99, 2001, č. 2, s. 81-94; TÝŽ, *Dánové na Opavsku*, in: Dějiny a současnost 18, 1996, č. 1, s. 32-37.

oblast. Pracuje především s edicí inkvizičních protokolů, zná i relaci komisaře Mitzlaffa, využívá ji ovšem jen velmi výběrově.

3.3.2 Dánská literatura k osobě Kristiána IV., době jeho vlády a „císařské války“

Protože jsme dospěli i k otázkám obecných dějin, konkrétně k úloze Kristiána IV. a významu dánského zásahu do třicetileté války, je na místě věnovat bibliografii k jeho osobě jistý prostor. Král Kristián IV. a doba jeho více jak půlstoletí trvajících vlády patří jednoznačně mezi nejpopulárnější témata dánské historiografie. Právě tehdy prožil dánsko-norský stát zásadní období své existence a v závěrečných letech Kristiánova života a krátce po jeho smrti o samotnou existenci vlastně bojoval. Došlo totiž k celkové změně poměru sil na evropském Severu. Zatímco v českém prostředí o tomto monarchovi víme stále poměrně málo,¹⁰⁴ v Dánsku mohl historik Olaf Olsen v úvodu katalogu k výstavě u příležitosti jubilea v roce 1988 k 340. výročí smrti velkého panovníka napsat slova: „Všichni víme, kdo byl.“¹⁰⁵

Ano, lze říci, že opravdu naprostá většina Dánů i Norů ví, kdo byl Kristián IV. Avšak pravdou je, že každý to „ví“ trochu jinak. Totiž nehledě na národní mýty, jejichž část má svůj původ právě v době Kristiána IV., a nehledě na tematiku „druhého života“ tohoto krále a jeho role v utváření národního sebeuvědomění, která by sama o sobě vydala i na celou disertaci, se sami dánští historikové neshodnou v řadě momentů hodnocení panovníka a jeho politiky. Skutečnost, že o jeho osobě, vládě a době bylo vydáno značné množství edic pramenů a napsáno již tolik desítek a stovek monografií a dílčích studií, samozřejmě neulehčuje situaci. Ba právě naopak. Dánská literatura poskytuje poměrně mnoho, a to nezřídka zásadně odlišných pohledů v komplexním líčení převratných událostí sedmnáctého století. Ačkoliv jen málo historiků popře, že se jednalo o období úpadku Dánska jako severské mocnosti, někteří badatelé akcentují naopak okolnostmi vynucenou a ze zpětného pohledu prospěšnou přeměnu státu a zbavení se struktur pozdně středověkého stavovského systému (Helge Gamrath), vznik daňového státu (Erling Ladewig Petersen, Øystein Rian) či militarizaci společnosti (Gunner Lind, Øystein Rian) a její celkovou disciplinaci, a to skrze prosazování ortodoxního luteránství, ale i zásad právního státu.¹⁰⁶

¹⁰⁴ Z české literatury se Kristiánovi IV. věnuje krátce Josef POLIŠENSKÝ – Josef KOLLMANN, *Valdštejn. Ani císař, ani král*, Praha 1995, s. 84; přece jen více Josef KOLLMANN, *Valdštejn a evropská politika*, s. 49-52.

¹⁰⁵ „Vi ved alle, hvem han var.“ Olsenův úvod ke katalogu citován Øysteinem Rianem v recenzi. – Øystein RIAN, *Christian IV. Et norsk syn på den danske kongen og den nye danske litteratur om ham*, in: *Historisk Tidsskrift* (DK), 15. række, bind 4., 1989, 2, s. 283-300, zde s. 283.

¹⁰⁶ Helge GAMRATH, *Christian IV-tidens Danmark*, København 1988; Erling LADEWIG PETERSEN, *Fra domænestat til skattestat. Syntese og fortolkning*, Odense 1974; Gunner Lind, *Hæren og magten i Danmark 1614 – 1662*, Odense 1994; Øystein RIAN, *Danmark-Norge 1380-1814, Bind II. Den aristokratiske fyrstestaten 1536-1648*, Oslo 1997; Rian mimo jiné tvrdí, že v Norsku právě v období vlády Kristiána IV. došlo k bouřlivému rozvoji a šíření lokálních soudů „bygdetingů.“ – TÝŽ, *Christian IV. Et norsk syn*, s. 293.

Není třeba dlouze rozvádět na tomto místě celý vývoj historiografie k tématu Kristiána IV., neboť opravdu zevrubný popis by nemohl začít později než minimálně u Ludwiga Holberga, osvícenského dánsko-norského spisovatele a historika. Zmiňme zde alespoň ta zpracování, která svým významem a relativní mladostí pohledu vynikají a v nichž je přítomen aspekt „císařské války“, jak se konflikt let 1625 až 1629 v Dánsku nazývá, či obecně třicetileté války. Období druhé poloviny dvacátých let bylo vskutku důležitým obdobím ve vývoji Dánska a často je popisováno jako počátek pádu jeho moci. Proto jej nevynechávají logicky ani velké dánské syntézy. Avšak konkrétně dánskému zásahu do třicetileté války se kupodivu dotýká podstatně méně samostatných publikací. A není náhodou, že opravdu moderního zpracování se právě tomuto tématu dostalo z pera nedánského autora, amerického badatele Lockharta.

Po generacích historiků osmnáctého a první poloviny devatenáctého století, kdy loajalita vůči absolutistickému panovníkovi zavazovala veřejně publikující autory k pozitivně laděným líčením Kristiána IV. a jeho vlády a v podstatě k vybudování národních mýtů velmi přispěla, přišla v druhé polovině devatenáctého století do Dánska krom parlamentní demokracie i vlna kritického přístupu a pozitivismu. Spolu s politickými změnami opadly i cenzurní a autocenzurní zábrany. Opravdu velkým a doposud v mnoha ohledech nepřekonaným, ctěným a vlivným dánským historikem je Julius Albert Fridericia (1849 – 1912), který své studium zaměřil právě na dobu sedmnáctého století, zvláště tedy na období vlády šlechty do osudného momentu prosazení absolutismu v roce 1660 Frederikem III.¹⁰⁷ Ve svém pohledu na Kristiána IV. byl velmi kritický. Fridericia tvrdí, že právě král dovedl zemi do neštěstí celé série porážek ve válkách se švédským soupeřem, a tím nakonec opravdu až na pokraj katastrofy. Kristián byl podle něj vinen touto situací konkrétně svou lehkovážnou zahraniční politikou. Šlechtická říšská rada, jeho vnitropolitický protihráč, reprezentuje ve Fridericiově vidění opatrnou a moudrou politiku bránící vlastní zemi proti válkychtivému králi. Ačkoliv se Fridericia konkrétně dobře dánské fáze třicetileté války samostatně nevěnoval, aplikuje své závěry i na toto období. I v letech 1624 až 1625 totiž říšská rada hájila důsledně neutrální stanovisko v poměru k císaři a před vstupem do války velmi hlasitě krále varovala. S ohledem na výsledek války se tak ze zpětného pohledu může toto stanovisko říšské rady oprávněně jevit jako prozíravé a státnické.

Fridericiovu kritiku přejali a ještě dále rozvedli pozdější historici, především o něco mladší Erik Arup (1876 – 1951), který se nezřídka zmiňoval i o Kristiánově válečnické „impotenci“,¹⁰⁸

¹⁰⁷ Julius Albert FRIDERICIA, *Danmarks ydre politiske Historie i Tiden fra Freden i Lybek til Freden i Brømsebro I.-II.*, 1876-1881, ve více populární formě formuloval své závěry ve čtvrtém díle řady *Danmarks Riges Historie* (Bind IV.: 1588-1699, København 1896 – 1902). Spoluvytvářel spolu s Brickou některé díly edice *Kong Christian IV's egenhændige Breve*, která byla zmíněna výše. Moderní a přístupnější edice jeho vybraných kratších statí vyšla šedesát let po jeho smrti pod vedením E. Ladewig Petersena (*Studier over Adelsvældens Historie. Udvalgte Afhandlinger og Anmeldelser*, København 1979).

¹⁰⁸ Erik ARUP, *Danmarks Historie*, III., København 1955 (vydáno posmrtně), zde konkrétně s. 30.

aby tak odmítl názory některých svých současníků, kteří tvrdili opak a krále považovali za vojevůdce velkého formátu.¹⁰⁹ Ještě tvrdší pozice vůči králi však zaujal až Benito Scocozza. Jeho dílo osobnost krále téměř až satirizuje, byť uznává jeho příspěvek či snahu o hospodářské pozvednutí země.¹¹⁰ Scocozza se věnuje z velké části právě sociálním a ekonomickým momentům ve vývoji země, přičemž mezinárodní politiku a diplomacii ve svém výkladu spíše upozadňuje. Viníkem zkázy dánského mocenského postavení je pro tohoto historika mnohem více Kristián, než samotný švédský soupeř. Norský historik Øystein Rian pak s odkazem na královu drtivou porážku v roce 1626 vtipně popisuje Scocozzovo líčení jako „druhý Lutter am Babenberge“ pro Kristiána IV.¹¹¹

Pohled na krále a jeho zahraniční i vnitřní politiku doznal v historiografii posledních dvou desetiletí velkých změn a negativní pohled výše zmíněných historiků byl podroben značné revizi. Kristián IV. našel v dánské historiografii jak své nové obhájce, tak především historiky, snažící se zaujmout ke králi a jeho vládě smířlivější a více nuancovaný pohled. Na prvním místě je třeba zmínit Steffena Heiberga, jehož publikace jsou velmi rozšířené a současný pohled na Kristiána hluboce ovlivnily.¹¹² Určitě je vítaná jeho snaha popsat postavu více plasticky, vžít se do emocí, myšlenek, zároveň ohodnotit vliv jiných postav na dění a osobu krále. A Heiberg toto líčení nabízí. Pohyb na hraně a hrozbu neúměrných sympatií k popisované postavě můžeme vycítit i u něj, o nekritickém obdivu ke králi ale nemůže být řeč.

V obratu pohledu na soupeřící duo říšské rady a krále postoupil velmi fundovaně Leo Tandrup.¹¹³ Jeho rozsáhlý příspěvek do dějin vlády Kristiána IV. popisuje jeho kolega Knud J. V. Jespersen jako pokus o revizionismus,¹¹⁴ ale při bližším ohledání zjišťujeme, že Tandrupovy teze plynou z velmi detailního studia pramenů z produkce hlavních aktérů. Tandrup dodává více jak tisícistránkové dílo o dvou svazcích, v nichž podrobně sleduje doslova týden za týdnem (a někdy i den za dnem) krátké období let 1617 až 1625, konkrétně Kristiánovy expanzivní plány, vnitropolitický boj mezi říšskou radou a králem a jeho zahraničně politické důsledky. Ve svém pohledu se staví na pomyslný protipól Fridericiova, Arupova a Scocozzova líčení. Využívá i

¹⁰⁹ Axel Liljefalk LARSEN, *Kalmarkrigen*, København 1889, s. 131. Tuto výměnu názorů historiků zmiňuje Gunner LIND, *Hærførerens rolle i det danske krones hære 1611-1660: Christian IV og de andre*, in: *Kriger og konger. Et streiftog i Nordens militærhistorie fra Syvårskrigen til den Skånske krig 1560 – 1680*, Oslo 1997, s. 59–78, zde s. 59.

¹¹⁰ Scocozza je také autorem rozšířené publikace z osmismazkové řady redigované Olafem Olsenem *Gyldendals og Politikens Danmarkshistorie*. – Benito SCOCOZZA, *Ved afgrundens rand, 1600-1700*, København 1989. Naposledy vydal velkou monografii právě k osobě krále (*Christian 4.*, København 2006).

¹¹¹ Øystein RIAN, *Christian IV. Et norsk syn på den danske kongen og den nye danske litteratur om ham*, in: *Historisk Tidsskrift (DK)*, 15. række, bind 4., 1989, 2, s. 283-300, zde s. 284.

¹¹² Z jeho díla nejdůležitější: Steffen HEIBERG, *Christian IV. Monarken, mennesket, myten*, København 1988; TÝŽ, *Christian 4. En europæisk statsmand*, København 2009; TÝŽ, *Christian 4. og Frederiksborg*, København 2006.

¹¹³ Leo TANDRUP, *Mod triumf eller tragedie I-II. En politisk-diplomatisk studie over forløbet af den dansk-svenske magtkamp fra Kalmarkrigen til Kejserskrigen med særligt henblik på formuleringen af den svenske og især den danske politik i tiden fra 1617 og især fra 1621 til 1625*, Aarhus 1979.

¹¹⁴ Knud J. V. JESPERSEN, *Christian IV Redivivus. Et omrids af Christian IV-litteraturen i 1988*, *Historie/Jyske Samlinger*, 18, (1989-1991) 1, s. 59-77, zde s. 73.

rozsáhlé německé disertace Theodora Christiansena z Kielu, která je v českých zemích i Dánsku nedostupná.¹¹⁵ Tandrupova kniha určuje a sleduje dvě hlavní linie vývoje státu v daném období, totiž boj se Švédskem a vnitropolitický boj, přičemž obě roviny synteticky spojuje jako nedělitelné. Viníkem pozdějšího úpadku Dánska je vedle krále mnohem více dánská říšská rada, která podle Tandrupa neměla žádné výrazné progresivně uvažující myslitele. Její politika neobsahovala dlouhodobé vize krom sveřepého udržení *statutu quo*, totiž míru se sousedy a zamezení rozšiřování královny moci. Její krajní pacifismus vůči zahraničně politickým rizikům – a to jak vůči Švédům, tak vůči císaři – byl motivován jednak zájmy šlechty zaměřené na prosperitu svých velkostatků, které potřebovaly pouze mír a dostatek pracovních sil, a dále snahou zamezit jakékoliv příležitosti, kdy by král mohl rozšířit svůj mocenský vliv uvnitř státu i navenek. Konzervatismus rady a snaha brzdit jakékoliv vnitřní reformy¹¹⁶ byl motivován egoistickými zájmy a důsledky této politiky (byť pacifistické, ale dlouhodobě neudržitelné) se měla brzy plně projevit. Svou moc uplatňovala vydatně například v modifikaci chystaných změn v daňovém systému, aby král ve formě financí nedostal pro uplatnění své politiky do rukou potřebný nástroj. Ve vztahu ke Švédsku pak zásadní klauzule štetínské míru z roku 1570 dávala říšské radě právo spoluvytvářet zahraniční politiku, neboť jakékoliv spory obou zemí měly řešit společně pouze zástupci dánské a švédské rady, nikoliv sami monarchové.¹¹⁷ Tandrup viní radu a šlechtu obecně, že výměnou za „okamžitou“ bezpečnost daly v sázku „budoucí“ bezpečnost státu.¹¹⁸ Z dlouhodobého hlediska totiž politika zahraničně politického pacifismu vedla naopak k růstu chuti Švédska po odplatě a vyřešení mnohageneračního sporu o nadvládu nad *dominiem maris baltici*, tedy nad evropským Severem a Baltským mořem. Dánská zahraniční politika byla navíc kvůli vnitropolitickému soupeření navenek nejistá, nesouvislá a nestabilní, což mimo jiné vedlo i k diplomatické porážce při příhraničních rozhovorech se Švédy v Knærødu v létě 1624, kde dánská delegace výrazně ustoupila před švédskými požadavky ohledně obchodních cel.

Oproti radě král choval podle Tandrupa větší pochopení pro zahraničně politická rizika. Věděl, že k otevřenému konfliktu se Švédy dojde dříve nebo později znovu. A expanze Gustava II. Adolfa v Pobaltí dávala tušit, že soupeř bude mnohem silnější, než za kalmarské války v letech 1611 až 1613. Na další válku chtěl být proto král připraven a nejráději ji chtěl začít sám v momentu příhodném Dánsku. Svému cíli, totiž dokonání izolace, obklíčení a porážky Švédska

¹¹⁵ Theodor CHRISTIANSEN, *Die Stellung Königs Christian IV. von Dänemark zu den Kriegereignissen im deutschen Reich und zu den Plänen einer evangelischen Allianz 1618-1625*, Phil. Dissertation, Kiel 1937.

¹¹⁶ Mj. i budování zemského stálého vojska či rozsáhlejší práce na systému pevností na švédské hranici. Druhému zmíněnému bodu se rozsáhleji věnuje a Tandrupovi v tomto aspektu odporuje Erling LADEWIG PETERSEN, *Christian IV and the Council of the Realm 1596-1629*, in: *Scandinavian Journal of History* 7, 1982, 1-4, s. 277-313; v dánské verzi TÝŽ, *Christian IV.s skånske og norske fæstningsanlæg 1596-1622*, in: *Historisk Tidsskrift* (DK), 16. række, bind 4, 1995, s. 328-361.

¹¹⁷ Šlechtické stavy prosadily tento aspekt do mírové smlouvy na obou stranách, aby tak zamezili další eskalaci napětí svými tehdejšími válkychtivými králi, Frederikem II. a Erikem XIV. (odstaveném od vlády 1568).

¹¹⁸ L. TANDRUP, *Mod triump eller tragedie*, s. 521.

podřizoval i své další kroky. Podle Tandrupa ale bylo právě jeho chybou, že vhodné okamžiky pro vyvolání války nepoznal¹¹⁹ a že své zahraničně politické plány neprosazoval důsledně. Bylo i jeho chybou, že odpor říšské rady nepřekonal. Protipólem byl naopak podle Tandrupa právě soupeř Gustav II. Adolf, který švédskou šlechtu naopak k programu státní imperiální expanze získal. Místo aby tedy plýtvал svou energii na vnitropolitický boj s říšskou radou, vtáhl ji do vlády. Spoluzodpovědnost za úspěchy státu a vidina podílu na zisku pak přinutily švédské šlechtice jednat naprosto odlišně, než jak konali dánští radové v reálné permanentní opozici vůči králi. Gustav Adolf prý z Tandrupova psychologizujícího pohledu tím také ukázal, že ovládá své emoce a ego mnohem lépe. Švédský král nelpěl na svém královském postavení tolik jako Kristián. „Cesta k dokonalosti vedla přes poznání vlastních nedostatků.“¹²⁰ Gustav Adolf také mnohem více racionálně určoval cíle své politiky a dokázal dosáhnout jejich balance s prostředky, které měl. Proto se po kalmarské válce orientoval na výboje proti Rusku a Polsku. Přitom však moment revanše a potřeba rozbít dánské obklíčení byly stále prioritou celé koncepce. Podle Tandrupa Gustav II. Adolf viděl ve svém zápase s Poláky cestu k vítězství nad tradičním nepřitelem, totiž že „Dánsko bylo nutné porazit skrze Polsko.“¹²¹ Tento moment pak aplikuje i na politiku Kristiána IV. a vysvětluje jeho snahu o expanzi v Svaté říši římské stejně. Prostředkem Kristiánovi IV. pro vybalancování růstu švédské moci v Baltu bylo podle Tandrupa vytvoření velké sféry vlivu v severním Německu a vedle toho i mezinárodní izolace Švédska. Ukázalo se velkým nedostatkem, že král tuto sféru vlivu před rokem 1625 nestačil plně dobudovat. Obrat k Německu totiž přišel také později, než bylo záhodno. Svědčila o tom mimo jiné i otevřená jižní hranice, kde se – až na Glückstadt založený v roce 1616 – nevyskytovala větší pevnost.¹²² Její ohrožení nehrálo v dánské politice fakticky roli až do „císařské války“. Když král obrátil pozornost na jih, pak se jednalo o expanzi ve smyslu ofenzivním, nikoliv o obranu.

Není naším úkolem vypisovat zde dlouze veškeré rozdíly v podání dánských historiků ke sporu krále a říšské rady. Částečným kritikem pozitivního přístupu ke Kristiánovi, který však poměrně podrobně vyargumentoval Tandrup, je Knud J. V. Jespersen. Podle Jespersenova vidění dalšími revizionisty jsou vedle Tandrupa vojenští historikové Finn Askgaard a Jens Carl

¹¹⁹ Nejlepší okamžik k útoku podle Tandrupa nastal v roce 1618. Naopak v roce 1624, kdy se král snažil sabotovat rozhovory zástupců říšské rady se Švédy v Knærødu, byl švédský soupeř na válku skvěle připraven.

¹²⁰ „(...) vejen imod fuldkommenhed gik over erkendelsen af egen mangelfuldhed.“ – Tamtéž, s. 526. Za své psychologizující tendence (tedy zvláště v Tandrupově knize *Christian IV i krig og kærlighed. Om fyrsten, folket og den fristene forførelse fra renessancen til i dag*, nikoliv tolik ve zde pojednávané knize) však sklídl Tandrup silnou kritiku pro nevědecké, fabulační a nepodložené interpretace.

¹²¹ „Danmark skulle besejres via Polen.“ – L. TANDRUP, *Mod triumf eller tragedie*, s. 525.

¹²² O pevnostní výstavbě v prvních dvou desetiletích sedmnáctého století z finančního hlediska poměrně podrobně Erling LADEWIG PETERSEN, *Christian IV and the Council of the Realm 1596–1629*, in: *Scandinavian Journal of History* 7, 1982, 1-4, s. 277–313

Kirchmeier-Andersen.¹²³ I jejich hlavní díla zapadají do mohutné konjunktury křesťanského bádání v osmdesátých letech minulého století. Právě vojenskému hledisku se dostalo teprve díky těmto autorům dostatečné pozornosti. Oba však přistupují k problematice každý svým vlastním stylem. Zatímco Askgaard zajímá celá Kristiánova válečná kariéra a vývoj vojenství v Dánsku za jeho vlády, Kirchmeier-Andersen se soustředí pouze na okamžik zbrojení v roce 1625. Oba historici shodně tvrdí, že Kristián jako významný představitel oranžské taktiky patřil svými modernizačními zásahy do vojenství k předním osobnostem své doby a jeho vojsko v jistých okamžicích k nejpokročilejším v soudobé Evropě. Kirchmeier-Jespersen, podle něhož nebyl král „špatným taktikem, ale chudým vojevůdcem,“¹²⁴ však ve svém výkladu podle názoru Knuda J. V. Jespersena jde implicitně i k hodnocení Kristiánova okolí. Jespersen ve své kritice pak domýšlí Kirchmeier-Andersenovo líčení ve stejném směru, že za vše tedy opět mohla „zkořnatělá, nechápavá a spořivá říšská rada,“ což byla oblíbená teze historiků tvořících již v době absolutismu.¹²⁵ Nutno dodat, že k tak výslovnému hodnocení vnitropolitických poměrů Kirchmeier-Andersen nedochází. Jiným bodem, který se mu však dá vytknout, je historikovo odmítnutí zabývat se královou válečnou praxí na bitevním poli. Bitvu u Lutteru, totiž největší a nejdrtivější porážku, kterou Kristián v „císařské válce“ podstoupil, Kirchmeier-Andersen obchází s odkazem na nejasné a sporné prameny, které se k ní zachovaly, a naopak podtrhuje význam prostudovaného zbrojení v roce 1625. Jak ale uvidíme, momentů, kde bychom se o králově smyslu pro taktiku a především pro strategii mohli dozvědět více, je celá řada. Proto bychom měli být velmi na pozoru při Kirchmeier-Andersenově adoraci krále, kterého staví na základě svých poznatků dokonce vedle Mořice Oranžského, Valdštejna a Gustava II. Adolfa.¹²⁶ Pod palbou konkrétních argumentů, z nichž některé se pokusíme představit i v kapitole věnované válečnictví Kristiána IV., můžeme přiznat oprávněnost snahy Kirchmeier-Andersena smít z krále jména dojem, že byl „klaun na přestávku“, jak je někdy (byť ne takto explicitně) popisován svými kritiky.¹²⁷ Historik tvrdí, že v létě 1625 měl král velmi reálné šance na vítězství nad ligistickým vojskem. Osudný okamžik, který tomu měl zabránit, byl pád krále v Hameln a jeho několikadenní bezvědomí. Mezitím Tilly podnikl důležité přesuny a paralyzovaná dánská armáda se zmožila pouze na koordinovaný ústup na sever podél řeky. Jak Kirchmeier-Andersen říká, „osud tomu

¹²³ Finn ASKGAARD, *Christian IV. „Rigets væbnede arm“*, København 1988; Jens Carl KIRCHMEIER-ANDERSEN, *Christian IV som taktiker*, I.-II., in: *Vaabenhistoriske Aarbøger*, I. – XXXIII, 1987, s. 63–157, II. – XXXIV, 1988, s. 3–107, zde zvl. I., s. 68–69.

¹²⁴ „Christian IV. var ikke nogen dårlig taktiker, men blot en fattig feltherre.” – J. C. KIRCHMEIER-ANDERSEN, *Christian IV som taktiker*, II., s. 98.

¹²⁵ „(...) forbenet, uforstandigt og påholdende rigsråd.“ – K. J. V. JESPERSEN, *Christian IV. Redivivus*, s. 74.

¹²⁶ Gustavovu slávu naopak zpochybňuje jako přerostlou a neoprávněně gigantickou vlivem chybných východisek vojenského historika Hanse Delbrücka a jeho následovníků, v první řadě Michaela Robertse. – J. C. KIRCHMEIER-ANDERSEN, *Christian IV som taktiker*, II., s. 64–76

¹²⁷ „Finder den gængse fremstilling af Chr. IV. i rollen som militær pauseklovn støtte i det bevarede kildemateriale?“ – Tamtéž, I., s. 66.

chtěl,“ aby král ztratil poslední šanci na pokoření nepřítele ještě před příchodem Valdštejna v srpnu a září 1625 a před radikální změnou poměru sil na bojišti.¹²⁸ Ačkoliv tento prvek náhody přebírají částečně i další historikové (např. Karl-Erik Frandsen a Gunner Lind), přece můžeme namítnout, že jeden pád z koně nemohl způsobit tak katastrofální porážku, jaká Dánsko potkala.

Přes Kirchmeier-Andersena jsme se tak dostali k historikům, kteří se ve svých studiích zaměřili právě na téma „císařské války“ v letech 1625 až 1629. Kirchmeier-Andersen věnoval tomuto období ještě jednu zásadní studii, totiž svoji diplomovou práci *Kejserkrigens finansiering. Dansk-norsk krigsfinansiering 1625 – 1629*.¹²⁹ Rozsahem, náročností a pramenným záběrem však tato studie s třemi tlustými přílohami zcela přesahuje parametry absolventské práce. Je velkou škodou pro dánské dějepisce, že studie nebyla doposud publikována a vyskytuje se pouze ve dvou (či snad třech?) exemplářích, z čehož jeden je v podstatě nepřístupný.¹³⁰ Kirchmeier-Andersenovy hlavní výstupy a teze budou představeny v kapitole věnované právě zdrojům dánsko-norského státu, totiž finančnímu aspektu vedení války. O zhodnocení fiskálního momentu dánské fáze se před Kirchmeier-Andersenem pokusilo jen málo historiků. Výše zmíněný Erling Ladewig Petersen například konstatoval, že peněžní toky nelze pro toto období sledovat, některé účty totiž zmiňují stejné transfery peněz a mnohé se nedochovaly.¹³¹ Přesto se Kirchmeier-Andersen pokouší o nemožné a ve čtyřech oddělených etapách dánské fáze (které definuje jako období zbrojení, ofenzivy, defenzivy a demobilizace), se snaží o vystopování a určení původu na válku použitých peněz. Výchozí pozici pro výzkum přitom zaujímá pracně sestaveným soupisem všech vojenských jednotek na úrovni pluků a jemu podřízených kompanií, včetně určení jejich osudu v čase (eventuální růst počtu kompanií, výměny velitelů, zánik jednotky formálním rozpuštěním nebo rozprášením ve válečné akci). Smyslem úvodního výstupu bylo zjištění, kolik finančních prostředků vlastně bylo pro vedení války v tabulkových číslech potřeba. Podobně obsáhle rozepisuje zachované účty, případně se pokouší o rekonstrukci těch, které se již nedochovaly. Přes veškerou snahu o přesnost musí ve vlastním textu na mnoha místech uznat jistý podíl neidentifikovatelných výdajů i příjmů. Svým systematickým přístupem, například i v započítání nepeněžních transferů (totiž naturálních kontribucí či dlužních úpisů), však jistě slouží za vzor dalším badatelům. Jen skrze podrobné a rozsáhlé studium pramenů můžeme dojít k alespoň dílčím odpovědím na širší obecné otázky, kterými nás historie zásobuje.

¹²⁸ „Men skæbnen ville, at kongen i stedet for at drage fordel af den yderst gunstige situation styrtede med sin hest og slog sit hoved så voldsomt, at han formentlig blev slået bevidstløs (...)” – Tamtéž, II., s. 97.

¹²⁹ Jens Carl KIRCHMEIER-ANDERSEN, *Kejserkrigens finansiering. Dansk-norsk krigsfinansiering 1625-1629*, cand.mag.speciele (diplomová práce), København 1991.

¹³⁰ Za poskytnutí celé práce děkuji Jensi Carlu Kirchmeier-Andersenovi, dlouholetému pracovníkovi Vojenského historického muzea (Tøjhusmuseet) v Kodani. K archivnímu exempláři uloženému v kodaňské univerzitní knihovně se mi přes četné pokusy nepodařilo dostat.

¹³¹ E. LADEWIG PETERSEN, *Christian IV and the Council*, s. 304.

Náš přehled literatury není příliš chronologický, neboť k užšímu tématu „císařské války“ nebyla zmíněna dosud práce Axela Liljefalka Larsena z přelomu devatenáctého a dvacátého století pod titulem *Kejserkrigen*.¹³² Jeho poměrně podrobné dílo však dodnes vzbuzuje četné rozpaky. Jednak Larsen velmi čerpá ze svého německého předchůdce Julia Otto Opela, jednak bylo jeho vlastním zvykem neuvádět přesné citace pramenů. Mnohde necituje vůbec, a tak jeho tvrzení až velmi často trpí nedostatkem spolehlivosti. Je ale jisté, že například i výše zmíněnou korespondenci Mansfelda s Kristiánem IV. a jiné vybrané prameny kodaňského Říšského archivu (Rigsarkivet) při studiu viděl a blíže prostudoval.

Jak již bylo řečeno výše, moderních souvislých podání třicetileté války z dánských pozic, nemáme krom Larsena příliš po ruce. Světlou výjimkou je velká práce amerického historika Paula Douglase Lockharta z Wright State University ve státě Ohio v USA. Jeho obsáhlé dílo přitom pochází z dlouholetého studia v kodaňském Říšském archivu, zvláště fondů Německé kanceláře.¹³³ Lockhartovo pojetí přitom nepreferuje dánské centrum, ale chápe Kristiánovy državy jako různorodé soustátí, a proto podle něj i v chování krále hrály roli specifické potřeby a momenty holštýnské a šlesvické, jakož i oldenburské či norské. Vedle Lockhartova tvrzení, že král svým vstupem do války proti císaři v podstatě jednal velmi logicky a jiné volby ani neměl (čímž se dost podobá Tandrupovu líčení), zaujme i jiná z hlavních tezí, totiž pochybnost nad základy velmocenského postavení raně novověkého dánsko-norského státu. V historikově líčení od počátku vystupuje moment nedostatečnosti zdrojů na takovou pozici. Jeho tvrzení, že Dánsko bylo pro své okolí považováno za důležitého hráče pouze na základě své polohy jako vstupní brány do Baltu, ale jinak nemělo ani dostatečné přírodní zdroje (na rozdíl od Švédska), by jistě „nadzvedlo ze židle“ k volání technických poznámek například norské historiky. Především profesor univerzity v Oslo Øystein Rian, ale i další jeho kolegové naopak vyzdvihují pro období sedmnáctého století význam norského dřeva, bez něhož se nizozemský loďařský průmysl, a tak v podstatě i námořní moc nemohly obejít. V Lockhartově líčení samotné dánské fáze třicetileté války pak zaujme tvrzení, že konflikt se vyvíjel postupně a král neměl žádný dalekosáhlý plán, který by uplatňoval.

¹³² Axel Liljefalk LARSEN, *Kejserkrigen. Et Bidrag til de nordiske Rigers Krigshistorie*, København 1896-1901.

¹³³ Paul Douglas LOCKHART, *Denmark in the Thirty Years' War 1618 – 1648. King Christian IV and the Decline of the Oldenburg State*, Selingrove – London 1996. Velké studie napsal i k jiným skandinávským tématům, například Kristiánově otci dánskému králi Frederikovi II. a jeho vztahu k náboženským bojům v Evropě, nebo Švédsku v celém převratném sedmnáctém století (*Frederik II and the Protestant Cause. Denmark's Role in the Wars of Religion, 1559-1596*, Leiden 2004; *Sweden in the Seventeenth Century*. Houndmills 2004). Dánsku se věnoval navíc v syntetizující publikaci *Denmark, 1513-1660: The Rise and Decline of a Renaissance Monarchy* (Oxford 2007).

Lockhart pro svou knihu čerpal též ze svých dílčích výzkumů podniknutých v předchozích letech. Zmiňme zde alespoň jeho článek o propagandě během „císařské války.“¹³⁴ Zde rozebírá zvláště náboženské aspekty válečné propagandy a dochází ke zjištění, že válka byla v zachovaných publikovaných textech teologického i světského charakteru pojmána jako Boží trest a kupodivu o mezinárodní politice, nebo katolickém nebezpečí se v nich v podstatě nedočteme nic, nebo jen zanedbatelné minimum.¹³⁵ Někteří autoři mnoha oficiálních textů pak podle Lockharta výslovně odmítali, aby vina za válku padala na krále (čímž reagovali na kritiku královny zahraniční politiky z úst šlechty). Chápáním války jako trestu naopak dávali do středu pozornosti vinu hříšných obyvatel Dánska (a tedy i šlechty samé). Ve studovaných publikacích (přístupnějších ve své době spíše intelektuální a politické elitě, než obecnému širšímu publiku) se tak mnohem více než evropský rozměr velké války a náboženského konfliktu odráží vnitropolitický spor šlechty a krále. Na ideologický boj s katolickým nepřitelem zde nezbylo místo.

Mnohem skromnějším, avšak velmi zdatně postaveným dílem, které se zapojení Dánska do třicetileté války věnuje, je útlá publikace Benedicte Fonnesbach-Wulffové a Karla-Erika Frandsena s podtitulem, který v překladu zní *Cesta Dánska od velmoci k malému státu*. Je určena především pro gymnázia a historické semináře středních škol.¹³⁶ Přesto ale přináší mnohé informace, které jsou v současné dánské produkci téměř nedostupné, a čerpá mimo jiné i z výše zmíněné diplomové práce Jense Carla Kirchmeier-Andersena k financování války. Frandsen byl totiž vedoucím školitelem Kirchmeier-Andersena na historickém ústavu SAXO-Instituttet kodaňské univerzity.

K jednotlivým otázkám v rámci dánské historie během třicetileté války by zde bylo možné zmínit celou řadu dílčích monografií a článků. Vývoj stálé národní armády, jíž dal základ právě Kristián IV. a která doznala bouřlivého vývoje za válek s císařem i se Švédy, popsal vydatně K. C. Rockstroh. Ten ostatně velmi podrobně vylíčil i podobu verbování královských žoldnéřských kompanií na počátku čtyřicátých let.¹³⁷ K vývoji dělostřelectva za Kristiána IV. pak blíže psal

¹³⁴ Paul Douglas LOCKHART, *Dansk propaganda under Kejsrerkrigen 1625-1629*, in: *Historie/Jyske Samlinger*, 1998, 2, s. 222-245; anglicky TÝŽ, *Political Language and Wartime Propaganda in Denmark 1625 – 1629*, in: *European History Quarterly* 31, 2001, s. 5-42.

¹³⁵ V tomto hodnocení (snad aniž by si toho byl vědom) se podobá líčení Øysteina Riana v jeho syntetizující publikaci *Den aristokratiske fyrstestaten*, Oslo 1997, kapitola *Ortodoksi og ensretting*, s. 351-382.

¹³⁶ Knihu doprovází cd-rom s obrazovým materiálem, ukázkou pramenů a dokumentárním filmem s rozhovory s historiky o daném tématu. – Benedicte FONNESBACH-WULFF – Karl-Erik FRANDSEN, *Christian 4. og 30-årskrigen. Danmarks vej fra stormagt til småstat*, København 2001.

¹³⁷ K. C. ROCKSTROH, *Udviklingen af den nationale Hær i Danmark i det 17. og 18. Aarhundrede, 1.-3.*, København 1909-1926; TÝŽ, *Christian IVs hvervede Hær i Aarene 1638-43*, in: *Historisk Tidsskrift (DK)*, 8. række, bind 2., 1910, s. 325-364.

historik vojenského muzea (Tøjhusmuseet) Otto Blom.¹³⁸ Bitvě u Lutteru věnoval krátký článek Knud J. V. Jespersen, který později za vyloučení praktické podoby Kristiánova vedení války na bojišti z úvah o kvalitě králova válečného myšlení kritizoval Kirchmeier-Andersena. Myšlenky rekatolizace Jutska v roce 1629 (po jeho obsazení Valdštejnovou armádou na konci roku 1627) se věnoval Johannes Steenstrup.¹³⁹ Okupaci jutského poloostrova a interakci mezi císařským vojskem a dánským obyvatelstvem sledovali na regionální úrovni V. Mollerup nebo C. Klitgaard.¹⁴⁰ Ve výčtu drobných studií bychom mohli pokračovat.

V tomto dánském historiografickém exkursu zmiňme profesora Kodaňské univerzity Gunnera Lind. Ve své poměrně stále nové studii, jejíž titul v překladu zní *Trest za hřích a čest mužů. Dánské tlumočení války v letech 1611 až 1660*,¹⁴¹ rozvinul v podstatě Lockhartovu ideu studia dobové literatury z pohledu válečného úsilí dánského státu. Jednak se snaží o oddělený rozbor náboženské a světské literární produkce, jednak neomezuje svoji pozornost pouze na oficiální spisy, ale zabývá se také letáky, oficiálními nařízeními či literárními díly skromnějšího charakteru a sleduje jejich rétoriku ve věci války. Pro období „císařské války“ 1625 – 1629 jsou zajímavé zprávy o modlitebních dnech vyhlášených králem po porážce u Lutteru. Na venkově mělo toto období trvat celý měsíc, ve městech jen týden. Opět jako Lockhart dochází Lind ke zjištění, že dobovému prostředí dominovala interpretace „císařské války“ jako Božího trestu. Těž modlitby nařizené králem v září 1626 a poté mnohokrát se opakující v následujících letech zmiňovaly prosby za mír a za krále, ale kupodivu ne za vítězství, ani porážku katolického nebezpečí.¹⁴² Zatímco počet tisků náboženského charakteru během různých konfliktů od roku 1628 pouze klesal, zásadně rostl naopak počet světsky zaměřených děl, která za „císařské války“ byla zastoupena zcela mizivě.

Mezinárodní pověst však Lindovi zajistila jiná jeho práce, totiž tlustý spis *Hæren og magten i Danmark 1614 – 1662*, která vzbudila v celé Skandinávii velký ohlas a pochvalu.¹⁴³ Lind se věnuje armádě jako fenoménu v dánském státu v půlstoletí vývoje před změnou režimu k absolutistické vládě. Činí tak hned ve třech rovinách, totiž ve vojsku samotném (vývoj

¹³⁸ Otto BLOM, *Kristian den Fjerdes Artilleri, hans Tøjhuse og Vaabenforraad*, København 1877; TÝŽ, *Smaa Bidrag til Artilleriets Historie under Kristian d. 4de*, in: *Historisk Tidsskrift* (DK), 7. række, bind 3., 1900, s. 332–348.

¹³⁹ Knud J. V. JESPERSEN, *Slaget ved Lutter am Barenberg 1626*, in: *Krigshistorisk Tidsskrift* 9, 1973, č. 3, s. 80–89; Johannes STEENSTRUP, *Et Forslag til Katholicismens Gjenindførelse i Jylland fremsat til Pavestolen 1629*, in: *Kirkehistoriske Samlinger*, 3. række, bind 1., 1874, s. 625–642.

¹⁴⁰ V. MOLLERUP, *Bidrag til Jyllands Historie i Krigsaarene 1627–1629*, in: *Danske Samlinger for Historie, Topografi, Personal- og Literaturhistorie*, 2. række, bind 6., 1877–1879, s. 289–298; C. KLITGAARD, *Nogle Bemærkninger om Krigen 1627–29*, in: *Samlinger for Jydsk historie og topografi*, 1908–1910, 2. række, bind 6., s. 89–95; TÝŽ, *Fra Kejserkrigens Tid 1627–29*, in: *Vendssysselske Aarbøger*, bind 14., 1941–1942, s. 133–201.

¹⁴¹ Gunner LIND, *Syndens straf og mandens ære. Danske tolkninger af krigen 1611–1660*, in: *Historisk tidsskrift* (SE) 128, 2008, č. 3, s. 339–365.

¹⁴² Naopak v letech 1643–44 ve válce se Švédy přítomni byli explicitně přítomni modlitby za vítězství nad nepřítelem.

¹⁴³ Gunner LIND, *Hæren og magten i Danmark 1614 – 1662*, Odense 1994. Zde i další bohatý seznam literatury k tématu dánského státu v sedmáctém století a k období třicetileté války i její dánské fáze.

žoldnéřského a národního vojska, jeho organizačních struktur, vyzbrojení), dále v rámci důstojnického stavu (sociální původ důstojníků, podíl domácích, cizinců a obyvatel přidružených vévodství) a konečně ve velitelské složce (struktura nejvyššího velení, vývoj stavu královských komisařů atd.). Jeho práce je přínosná pro dějiny následujícího období absolutismu i pro okamžik samotné změny režimu v roce 1660. Opět je to obsáhlá práce s prameny, která zaslouží v Lindově případě velký obdiv. Historik totiž druhou část knihy založil na databázi důstojníků vytvořené vlastními silami, v níž sledoval jak sociální a zemský původ jednotlivců, tak rychlost kariéry a další momenty. Dokládá mimo jiné i prapočátky militarizace společnosti, která byla rozvedena více v období absolutismu a osmnáctého století. Ačkoliv v případě Kristiánových reforem a založení poměrně moderně organizované stálé zemské armády se jednalo o velké změny ve státě ovládaném konzervativní dánskou šlechtou, z mezinárodního hlediska nešlo o reformy dostatečné a úspěchů švédského modelu Kristián nedosáhl. Pro sledování dánské fáze třicetileté války jsou pak důležité Lindovy poznatky například o nastaveném modelu nejvyššího velení a začlenění královských komisařů.

Odpověď na otázku, proč švédský model byl tak úspěšný, načrtnul švédský historik Jan Lindegren. Ten formuluje základní protiklad jako dualitu švédského „státního imperialismu“ a dánského „velkostatkářského pacifismu.“ Již rozdílné poměry hospodářské produkce státu určovaly či omezovaly manévrovací prostor zeměpánů. Zatímco švédské zemědělství bylo v té době z většiny tvořeno chovem skotu, dánské zemědělství se orientovalo především na pěstování obilí.¹⁴⁴ Byl to tedy už samotný charakter dánského hospodářství, které se z důvodu velké potřeby pracovních sil snažilo sabotovat jakýkoliv pokus o převod pracovní síly do vojenské služby. Zatímco švédský venkov odvodil mužů do války nakonec překonal,¹⁴⁵ dánské hospodářství by se bývalo pod takovým případným tlakem centra a odlivem mužů bez zásadních změn struktury a produktové orientace zcela jistě zhroutilo.

Pokud se na závěr po předloženém výběrovém výčtu literatury k době vlády Kristiána IV. a zapojení Dánska do války vrátíme k Olsenově větě o Kristiánovi IV. „Všichni víme, kdo byl.“, jak odpovíme ohledně krále samotného? Jaký vlastně Kristián byl? Psychologizující pohled nabídl již například Tandrup a i v této práci některé jeho rysy s ohledem na roli válečníka budeme sledovat. Podle norského historika Øysteina Riana byl Kristián především králem, který se snažil zastávat všechny role a očekávání na něj kladené. Na otázku, kterou si klade, totiž zda byl

¹⁴⁴ Ačkoliv i v Dánsku najdeme významný podíl produkce masného skotu pro nenasytý nizozemský a hamburský trh – více Karl-Erik FRANDBSEN, *Okser på vandring. Produktion og eksport af stude fra Danmark i midten af 1600-tallet*, København 1994.

¹⁴⁵ Byť míra vymizení mužského elementu ze švédského venkova byla opravdu enormní, jak dokládá jiná studie Jana Lindegrena. – Jan LINDEGREN, *Frauenland und Soldatenleben. Perspektiven auf Schweden und den Dreißigjährigen Krieg*, in: Benigna von KRUSENSTJERN – Hans MEDICK (Hg.), *Zwischen Alltag und Katastrophe. Der Dreißigjährige Krieg aus der Nähe*, Göttingen 1999, s. 135-158.

člověkem, kdo si užívá života, či člověkem se smyslem pro povinnost a mužem činu, odpovídá výběrem druhé možnosti. Ale zároveň dodává, že vlastně Kristián byl tak nějak od všeho trochu.¹⁴⁶ Měl opravdu mnoho tváří, hodně jedl, hodně pil, jak se na severského krále patřilo. Naopak jeho vlastní dvůr byl kupodivu poměrně chudý. Papežský vyslanec Bentivoglio napsal v roce 1613 do Říma: „dvůr dánského krále sotva může být nazván královským, neboť (...) nádhera a luxus jiných dvorů zde ještě nezískala místo.“¹⁴⁷ A nebylo to z důvodu hamižnosti, kterou králi tak silně připisoval falcký diplomat Camerarius,¹⁴⁸ ale snad také z důvodu luteránských základů královny výchovy.¹⁴⁹ Doba Kristiána IV. byla dobou ortodoxního luteránství a například i během „císařské války“ najdeme králova nařízení na nápravu veřejné morálky. Tvrzení vyslance, že kodaňský dvůr byl chudý, zarazí, ale nebylo osamocené. Přitom král si mohl nákladnější dvůr dovolit. Ostatně v roce 1634 ukázal Evropě nákladnou svatbou svého prvorozeného syna s dcerou saského kurfiřta, že v důležitých okamžicích utrácet na dvorskou reprezentaci umí.¹⁵⁰ Patřil k nejbohatším monarchům Evropy a sám byl věřitelem dánských šlechticů i mnoha příbuzných ve Svaté říši římské. Rozpočet dánsko-norského státu generoval ohromné přebytky. Král měl poměrně nazbyt, a tak se energicky věnoval nejrůznějším plánům a aktivitám na rozvoj vlastní domény a celé říše, ať už se jednalo o výstavbu zámků ve stylu pozdní nizozemské renesance, nebo hospodářské novinky či zámořské obchodní výpravy. Roli krále zvládal naplno a jako hlava vlastní rozsáhlé sítě se věnoval i svým početným klientům. Každopádně vyrostl a byl vychován ve světě šlechty. A přes svůj panovnický egoismus a žárlivost na mocenské konkurenty, totiž dánské stavy, neusiloval o nastolení, či přiblížení se k absolutismu, nebo jiné silné monarchistické vlády, jak se mu občas podsouvá.¹⁵¹ Naopak patřil i svým myšlenkovým základem do starého světa sebevědomé velkostatkářské šlechty, byť s ní na vnitropolitickém kolbišti sváděl jeden západ za druhým. Opravdovým revolucionářem byl až jeho druhorozený syn Frederik, který usedl na trůn místo předčasně zemřelého staršího bratra, říšskou radou „zvoleného“, alias korunního prince Kristiána.¹⁵² Mimochodem vlastnoruční dopisy

¹⁴⁶ Ø. RIAN, *Christian IV. Et norsk syn*, s. 283–300.

¹⁴⁷ „(...) den danske konges hof kan neppe kaldes et kongelig hof; thi i hine afsidesliggende egne, hvor man endnu bevarer sæderne jævne og simple, har de andre hoffers pragt og luksus endnu ikke vundet indpas.“ – tamtéž, s. 287.

¹⁴⁸ „Seine Habsucht, seine Verwegenheit bei jeder Unternehmung sind bekannt.“ – Camerarius Rusdorfovi, 16./26. května 1624. – J. M. SÖLTL (ed.), *Der Religionskrieg in Deutschland*, III., *Briefe und Berichte*, s. 200.

¹⁴⁹ Josef Kollmann právě v souvislosti s královým sklonem k alkoholu, ženám a hazardním hrám o zafixování morálních zásad evangelického náboženství dosti pochybuje. – Josef KOLLMANN, *Valdštejn a evropská politika*, s. 50.

¹⁵⁰ Mara R. WADE, „Große Hochzeit“ und „Gipfeltreffen“ in Kopenhagen 1634. *Dänische Repräsentationspolitik im Dreißigjährigen Krieg*, in: Benigna von KRUSENSTJERN – Hans MEDICK (Hg.), *Zwischen Alltag und Katastrophe. Der Dreißigjährige Krieg aus der Nähe*, Göttingen 1999, s. 113–135.

¹⁵¹ Jeho domnělé absolutistické tendence měly prý vliv i na české stavy, když rozvažovaly o vhodných kandidátech na královský trůn po úmrtí Matyáše v březnu 1619. – Miroslav HROCH, *Česká otázka v dánské politice*, in: Studie Muzea Kroměřížska, 1990, s. 67–75, zde s. 68, pozn. 1. Hroch se odvolává na Slangena a Schlegela (*Geschichte Christians des Vierten, Königs in Dänemark*, III., 1613–1629, København – Leipzig 1771, s. 127).

¹⁵² Titul korunního prince zněl „zvolený“ právě s ohledem na rozhodovací pravomoc říšské rady ve věci nástupnictví. Přes obvyklou praxi přijetí nejstaršího syna zemřelého krále za nástupce, Kristián IV za prosazení svého

Kristiána IV., jejichž sedmidílná edice¹⁵³ podává opravdu bohatou zásobu historického materiálu, sloužila jeho kritikům často k dokazování králova egocentrismu a pochybných vlastností. Přitom na tom by nebylo nic divného. Kristián tak byl vychován a také ctěn. Byl ostatně panovníkem veliké říše, která se rozkládala od ústí Labe po Nordkap a od Islandu hluboko do Baltského moře ke Gotlandu a estonskému ostrovu Saaremaa.

Proč stále osobnost krále dánské (a případně i norské) publikum tolik oslovuje? Pomineme-li již zmíněnou národní mytologii, historik Øystein Rian shrnuje odpověď poměrně výstižně: Kristián měl zvláštní charakterové rysy, vystupuje v historických zpracováních pod drobnohledem historiků se všemi svými chybami, svými neúspěchy působí vlastně lidsky a vedle osobních slabostí a zlovyků byl schopen i velkých činů, které lze obdivovat. Navíc zanechal po sobě tolik stop, které jsou vidět doposud.¹⁵⁴

prvorozeného syna dlouho s říšskou radou bojoval a mnohé obětoval. K velkému žalu a zklamání krále jej však syn předešel v cestě na věčnost o devět měsíců. Po smrti Kristiána IV. tak nastoupil druhorozený syn Frederik.

¹⁵³ K době dánské fáze třicetileté války jsou relevantní dva - C. F. BRICKA – J. A. FRIDERICIA (edd.), *Kong Christian den Fjerdtes egenhændige Breve*, I. 1589 – 1625, II. 1626–1631, København 1889–1891 (reprint 1969).

¹⁵⁴ Ø. RIAN, *Christian IV. Et norsk syn*, s. 297.

4. Kristián IV. a jeho válka

Do přiblížení Halleyovy komety k Zemi už nedáváme v současné době dalekosáhlá proroctví běd a neštěstí. Na počátku sedmnáctého století ale události na evropském kontinentu potvrdily obavy, které její průlet vzbudil. Válka, která se po roce 1618 rozhořela do dosud nepoznaných rozměrů, zasahovala další a další země Svaté říše římské a ani její sousedé neměli zůstat ušetřeni. Až příliš mnoho doutnajících konfliktů bylo otevřeno a zahořelo plameny války. Necelých sedm let po pražské defenestraci vstoupil do války panovník rozsáhlé severské říše, který se dosud jakéhokoliv konfliktu s císařem stranil. Co vedlo Kristiána IV. k převezmutí pomyslné štafety boje proti expanzi habsbursko-katolické strany? Lze již v počátku královny účasti v konfliktu vidět předzvěst porážky? Měl Kristián dostatek sil na válku? Následující strany jsou nutným úvodem do diplomatických a mezinárodně politických otázek kolem začátku tak zvané dánské fáze třicetileté války, i když dosavadních líčení různých historiků jsou již plné celé knihovny.¹⁵⁵

Vstup Kristiána IV. do války byl z pohledu českého pozorovatele snad trochu překvapivý. Král se v letech 1618 až 1620 pramálo zajímal o stavovské povstání, jeho kořenům nerozuměl a pomoc Fridrichu Falckému přes četné urgencye a prosby odmítal poskytnout. Spíše nabádal ke smíru s císařem a konflikt považoval za zbytečný. Také v optice dalších evropských mocností, snad s výjimkou Nizozemí a Švédska, hrála česká otázka marginální roli již brzy po bitvě na Bílé hoře.¹⁵⁶ Právě díky porážce protihabsburské fronty v českých zemích dostala evropská politika včetně Kristiána IV. velký impulz, aby se o vývoj ve střední Evropě více zajímala. Rovnováha mezi protestantskou a katolickou stranou ve Svaté říši římské byla narušena, ale pozornost plně vázalo dění a hrozby v německých zemích, nikoliv v českých. Ani setkání protestantských knížat se zástupci spřátelených mocností v holštýnském Segebergu však nevedlo k dalekosáhlým

¹⁵⁵ K dějinám třicetileté války, respektive její dánské fáze velmi výběrově jmenujme: Julius Otto OPEL, *Der niedersächsisch-dänische Krieg*, I.–III., Magdeburg 1872–1894; Antonín GINDELY, *Waldstein während seines ersten Generalats im Lichte der gleichzeitigen Quellen 1625–1630*, I.–II., Prag – Leipzig, 1886; Josef POLIŠENSKÝ, *Třicetiletá válka a evropské krize XVII. století*, Praha 1970; Josef KOLLMANN, *Valdštejn a evropská politika 1625–1630. Historie I. generalátu*, Praha 1999; z přehledových statí například Erling LADEWIG PETERSEN, *The Danish intermezzo*, in: Geoffrey Parker (ed.), *The Thirty Years' War*, London 1984, s. 71–83, Jørgen HEIN, *The „Danish War“ and Denmark's Further Role in the Conflict*, in: Klaus Bussmann – Heinz Schilling (edd.), *1648 - war and peace in Europe*, Volume 1 – Politics, religion, law and society, Munich 1998, s. 103–111, zde mnohá další literatura k tématu; z edic v českém prostředí především Josef KOLLMANN – Josef POLIŠENSKÝ (edd.), *Documenta Bohemica Bellum tricennale illustrantia T. 4, Der Dänisch-Niederdeutsche Krieg und der Aufstieg Wallensteins*, Praha 1974; Václav LÍVA (ed.), *Prameny k dějinám třicetileté války. Regesta k fondu Militare Archivu ministerstva vnitra ČSR*, III. 1618–1625, IV. 1626–1635, Praha 1953. Mohli bychom dlouze pokračovat, bibliografické přehledy nejsou však náplní této práce.

¹⁵⁶ Podrobně na základě dánských pramenů Miroslav HROCH, *Česká otázka v dánské politice 1619 – 1625*, in: Studie Muzea Kroměřížska, 1990, s. 67–75. K české otázce v celé třicetileté válce Miroslav HROCH – Ivo BARTEČEK, *Die böhmische Frage im Dreißigjährigen Krieg*, in: Heinz Duchhardt (Hrsg.), *Der Westfälische Friede. Diplomatie – politische Zäsur – kulturelles Umfeld – Rezeptionsgeschichte*, München 1998, s. 446–460; případně Bedřich ŠINDELÁŘ, *Vestfálský mír a česká otázka*, Praha 1968.

výsledkům.¹⁵⁷ Snahy zapojit dánského krále do války již v roce 1621 vyšly každopádně na prázdno. Důležitým výsledkem alespoň byly bilaterální spojenecké smlouvy o pomoci v případě útoku nepřítele sjednané mezi Nizozemím a Anglií na jedné straně a Dánskem na druhé.¹⁵⁸ Tento výstup neměl význam pouze pro Kristiána ve vztahu k Říši, ale i pro vztah ke švédskému rivalovi. Dřívější nizozemsko-švédské námluvy tak byly smazány a dánský král mohl oprávněně nabyt dojmu, že to je právě on, o koho se západní námořní velmoci zajímají, komu jsou ochotny pomáhat a kdo je pro ně hlavním partnerem na Severu. Diplomatické úspěchy Dánska v izolaci švédského rivala společně s expanzí v severním Německu měly vyvážit úspěchy Gustava II. Adolfa v Pobaltí, a připravit tak půdu pro případný další střet.¹⁵⁹ Od kalmarské války, v níž bylo Švédsko za cenu velkých obětí poraženo, uplynulo pouhých osm let a spor o dominium maris baltici, tedy o nadvládu nad Baltským mořem, vyřešen zdaleka nebyl.

V centru královny pozornosti v otázce případných spojenců stály dvě silné námořní velmoci již delší dobu. S Anglií pojilo krále díky přenesení královské koruny na Jakuba VI. Skotského (jako krále Anglie Jakuba I.) tradiční přátelství se Stuartovským rodem. K obnovení blízkého příbuzenství došlo sňatkem Kristiánovy sestry Anny (1574 – 1619) právě s Jakubem. Dřívější spory s anglickými kupci o rybolov kolem Islandu a obchod v Severním moři ustoupily do pozadí. V případě Nizozemí se hospodářské důvody staly motorem sblížování. Bouřlivě se rozvíjející ekonomická síla spojených provincií zaměřila pozornost na severní Evropu a vlastně celý baltský prostor. Zájem nizozemských obchodníků o levné dovozy obilí z Polska, Pobaltí i samotného Dánska, ale i o norské dřevo nutné pro stavbu lodí určoval i hlavní momenty diplomacie Haagu ve vztahu k dánsko-norské říši.¹⁶⁰

Zásadní změny v evropské politice nastaly ovšem až v roce 1623. Rčení „za vším hleděj ženu“ bychom mohli jako oslí můstek použít pro zmínění roztržky v anglicko-španělském sblížování a konci námluv prince Karla o ruku španělské infantky. Teprve poté Londýn opouštěl svůj dlouhodobý směr zahraniční politiky zaměřený na smír se španělsko-katolickou stranou v Evropě. Ke změnám došlo přitom i ve Francii, kde v první polovině dvacátých let rychle rostl vliv ambiciózního kardinála Armand-Jeana du Plessis, známého více pod jménem Richelieu. I zde

¹⁵⁷ Jaroslav GOLL, *Der Convent in Segeberg*, Prag 1875.

¹⁵⁸ Laurs Rasmus LAURSEN (ed.), *Danmark-Norges Traktater 1523–1750 med dertil hørende aktstykker*, III. 1523 – 1625, s. 600nn.

¹⁵⁹ Moment diplomatické izolace Švédska a přerušování tendencí Nizozemců ke spřátelenému vztahu ke Stockholmu zdůrazňuje Leo Tandrup (*Mod triumf eller tragedie*, I., s. 439-460) nebo Erling Ladewig Petersen (*Christian IV and the Council of the Realm 1596-1629*, in: *Scandinavian Journal of History* 7, 1-4, 1982, s. 277-313, zde s. 281).

¹⁶⁰ K výjimečnosti severoevropských vazeb mezi Nizozemím a Baltským mořem Josef Polišínský mimo velkých syntéz (*Třicetiletá válka a evropské krize XVII. století*, Praha 1970) například v krátké přednášce (*Dánové na Bílé hoře. Odkaz profesora Josefa Polišínského. (Poslední přednáška v Národním muzeu v Praze konaná dne 7. prosince 2000)*, in: *Zpravodaj Historického klubu. Časopis Sdružení historiků České republiky*, 2000, s. 9-15). K významu baltského obchodu a mocenském sporu o dominium maris baltici rozsáhle Miroslav Hroch (*Handel und Politik im Ostseeraum während des Dreissigjährigen Krieges*, Praha 1976).

došlo k obratu od dosud prošpanělsky orientované zahraniční politiky.¹⁶¹ Spolu s anglicko-francouzským sblížením se právě Anglie ujala role mobilizátora proti růstu habsburské moci ve Svaté říši římské. Po porážkách proticísařských sil v české a falcké válce mělo dojít k novému kolu konfliktu. Vnitropolitické problémy, totiž spory krále Jakuba s parlamentem však dávaly tušit, že podpora zapojení do boje v Říši není v Anglii velká.

I přesto zahájili Jakubovi diplomaté během roku 1624 ofenzivu na dvorech protestantských vládců Evropy. Dne 27. července 1624 dorazil do Kodaně vyslanec Robert Anstruther, aby přiměl Kristiána IV. ke vstupu do války.¹⁶² Již ale dva týdny před ním dospěl ke dvoru i císařský vyslanec hrabě Antonín Günter Oldenburský, aby dle pověření Ferdinanda II., který tušil o konspiracích nepřátel, zabránil přestupu dánského krále do protihabsburského tábora. Dánský král na císařovy návrhy, aby prostředkoval mír, které byly více zdvořilostní a nejspíše víc zkoumaly terén, než by byly míněny upřímně, odpověděl, že prostředkování sám dříve navrhoval a císař mu na dopisy ani neodpověděl. Rád by býval přispěl k míru, ale chtěl znát císařovy podmínky, a ty hrabě nesdělil. Kristián se ale vyjádřil poměrně otevřeně k problému falckého kurfiřta, a to tak, že je nutné, aby Fridrich obdržel pardon a zpět své země. Myšleny byly ovšem pouze dědičné země, tedy Falc, nikoliv země Koruny české. Kristián vyslovil doměнку, že zřeknutí se královského titulu jistě nebude činit z Fridrichovy strany problémy. Mnohem větší starost měl o kurfiřtskou hodnost a v dopise navrhoval, aby buď Fridrich, nebo až jeho potomci dostali po smrti Maxmiliána Bavorského titul a práva zpět.¹⁶³ Tři dny po odjezdu oldenburského hraběte přijel Anstruther a představil anglické vize ohledně válečných cílů a podmínek míru v Říši. Ty král rychle akceptoval a za odjíždějícím hrabětem poslal dopis, v němž pozměnil podmínky mírového vypořádání. Vyslovil se nyní, že míru se může dosáhnout jedině, když kurfiřtská hodnost bude Fridrichovi vrácena ihned. Po jednání s Anstrutherem předložil král záležitost k projednání v dánské říšské radě.

Právě několikerá výměna názorů mezi králem a radou je skvělým vhledem do uvažování rozhodujících složek v dánském státu a do jejich představ o evropské politice v inkriminovaném období. Rada se velmi jasně vyjádřila proti vstupu do války. Z jejího hlediska, a s odstupem doby lze říci, že z velmi racionálního a dobrého odhadu situace, plynuly následující skutečnosti: král vystaví sebe a zemi velkému nebezpečí, Anglie sotva pomůže v krizové situaci, neboť leží za mořem, a je tak dobře chráněna, a navíc na ni nelze spoléhat. Říšská rada zmínila v tomto momentu osud protestantské Unie v Říši, která rovněž doufala v anglickou pomoc, ale dočkala se pouze zklamání. Rada pochybovala i o dalších případných spojencích. Nizozemí si bude hledět

¹⁶¹ Jaroslav GOLL, *Die Französische Heirat. Frankreich und England 1624 und 1625*, Prag 1876.

¹⁶² L. R. LAURSEN (ed.), *Danmark-Norges Traktater*, III., s. 621-623.

¹⁶³ Tamtéž; C. F. BRICKA – J. A. FRIDERICIA (edd.), *Kong Christian den Fjerdtes egenhændige Breve*, I. 1589–1625, København 1889–1891 (reprint 1969), s. 382-387, Kristiánův návrh odpovědi hraběti z Oldenburgu z 8./18. července 1624.

pouze svých problémů. Pokud dojde k útoku nepřítel, pak jediným cílem bude Dánsko. Ohledně chování Švédska vládla nejistota. Pokud by se Dánsku ve válce nedařilo, bylo by nutné se obávat švédského útoku. Nakonec rada zmínila samotné finanční hledisko. Země by prý jen stěží sehnala dostatek prostředků na tak velký válečný podnik.¹⁶⁴

Kristián odpověděl radě písemně již 1. srpna. V argumentaci se zrcadlí jeho zahraničně politické představy ve velmi otevřené podobě. Uznával nebezpečí, kterému bude Dánsko vystaveno, ale již nyní podle něj reálně hrozily síly císaře a katolíků dotknout se králových zemí. Dánsko se jistě stane výrazným cílem nepřítel, ale „Bůh radí ke vstupu do války!“¹⁶⁵ Na rozdíl od rady důvěřoval v jednání Anglii a Nizozemí, které bylo možné si k požadované pomoci smluvně zavázat. Navíc oba státy musí zajistit Dánsko proti Švédsku. Je velmi zajímavé, že král zmínil i nebezpečí, které by pro Dánsko vyvstalo, kdyby námořní velmoci dosáhly svého cíle bez dánského přičinění. Prvek připoutání si spojenců, aby nehledali na Severu jiné přátele, tedy hrál svou roli. Král také zmínil, že nemůže nechat své příbuzné, tedy švagra Jakuba I. a neteř českou královnu Alžbětu, na holičkách. Ohledně síly svých vlastních zemí neměl obavy a dle jeho slov bylo možné shromáždit dostatek nutných prostředků k válce.

Výměna názorů s říšskou radou pokračovala dál. Rada totiž na královu odpověď znovu reagovala v negativním smyslu. V případě, že král drží na anglické příbuzné a Jakub I. by skutečně vstoupil otevřeně do války v Říši, byť rada doufala v pokojné urovnání sporu, navrhovala pouze mírnou peněžní pomoc, totiž vydržování tří až čtyř tisíc vojáků po dobu čtyř až pěti měsíců. To celé ovšem jen v případě, až by bylo postaveno anglické vojsko. Navíc se měly plány na takovou finanční pomoc udržet v maximální tajnosti. Tyto návrhy na otočení rolí, totiž aby Dánsko případnou válku pouze subvencovalo, nikoliv aby ji za subsidií Anglie samo vedlo, plynuly z dlouhodobého pacifistického postoje rady, která se jakýmkoliv zahraničním konfliktům chtěla vyhnout.

Není zde prostor pro rozvedení všech diplomatických peripetií na evropské scéně během roku 1624. Útěchou nám může být, že k těmto otázkám existuje již značné množství literatury a edic důležitých pramenů, byť mnohé by zasloužily nového zpracování.¹⁶⁶ Zmiňme ovšem, že ve

¹⁶⁴ L. R. LAURSEN (ed.), *Danmark-Norges Traktater*, III., s. 623, odtud i následující citace; Kristian ERSLEV (ed.), *Aktstykker og Oplysninger til Rigsraadets og Stændermødernes Historie i Christian 4.s tid*, I., København 1883, s. 411n.

¹⁶⁵ „(...) men Gud raadede for Krigens Udfald.“ – L. R. LAURSEN (ed.), *Danmark-Norges Traktater*, III., s. 623.

¹⁶⁶ Z edic diplomatické korespondence například staré tisky, dnes často bohužel jen málo dostupné: Magnus Gottfried SCHYBERGSON, *Underhandlingarna om en evangelisk allians åren 1624-1625*, Helsingfors 1880; Johan Joachim RUSDORF, *Mémoires et négociations secrètes: pour servir à l'histoire de la guerre de trente ans*, Leipzig 1789, Thomas ROE, *The Negotiations of Sir Thomas Roe in his embassy to the Ottoman Porte, from the Year 1621 to 1628 Inclusive: containing ... his correspondences ... And many useful and instructive particulars, ... Now first published from the originals*, London 1740, dále jen *The Negotiations*; Dopisy falckého diplomata Cameraria najdeme v Söltlově velmi výběrové edici (Johan Michael SÖLTL (ed.), *Der Religionskrieg in Deutschland*, III., *Briefe und Berichte. Denkwürdigkeiten aus den Zeiten des Religionskrieges*, Hamburg 1842, s. 105-225, kapitola *Ludwig Camerarius. Dessen Briefe an den Grafen von Solms und von Rusdorf*).

stejnou dobu anglických iniciativ nezávisle probíhaly francouzsko-braniborské rozhovory a následně braniborská diplomatická akce ve snaze vytvořit širokou protihabsburskou frontu napříč Evropou. Kurfiřtův tajný rada Christian von Bellin jednal o případném vstupu do války nejprve vskutku s dánským králem, ale v srpnu 1624, tedy jen několik týdnů po jednání s Anstrutherem se mu kupodivu dostalo od Kristiána IV. odmítavé reakce. Dánský král se opakovaně vyjádřil, že z důvodu katolického náboženství účasti Paříže nevěří. Jak silný moment hrálo náboženství v mezinárodní politice Evropy vidíme i v reakci švédského krále. Braniborský vyslanec totiž po návštěvě Dánska zamířil právě za Gustavem II. Adolfem. I on se vyslovil velmi silně proti případné přítomnosti Francie v plánované protihabsburské koalici. Švédský král nabídl svou účast, ale jen v případě, že by byl vrchním velitelem koaličních sil. Sám byl ochoten poskytnout čtrnáct pěších pluků a 2000 jezdců. Od spojenců požadoval dvacet čtyři pěších regimentů a 6000 jezdců. Minimálně požadoval vojsko o počtu 44 000 vojáků, tedy ohromnou a v říšském konfliktu dosud sotva viděnou sílu. Prvním místem srazu vojsk měla být braniborská Marka. Dánského krále považoval za nespolehlivého a hledícího si jen vlastních zájmů a požadoval proti jeho případnému útoku vojenské záruky. Dále chtěl silné přístavy jak u Severního, tak u Baltského moře, které by byly základnami pro útoky na souši. Mělo se jednat o Wismar, a dále o Brémy a Verden.¹⁶⁷ Bellin pak jeho poměrně rozsáhlé finanční a vojenské požadavky sdělil v Anglii a v Nizozemí v listopadu a prosinci 1624.

Protože dánsko-anglické rozhovory z léta 1624 nevedly k rychlému uzavření dohod, ale pouze k přešlapování na místě, Jakub I. Bellinovy návrhy okamžitě neodmítl. Rozhodl se vyčkat, neboť druhá Anstrutherova cesta ke Kristiánovi IV. započala v prosinci 1624. Nyní se mělo dospět ke konečnému rozhodnutí, komu ze severských králů připadne prvenství a role hlavního válečníka v nové alianci. Vyslanec dorazil do Kodaně na konci prosince 1624. Právě tyto osudové týdny rozhodly o osudu války a ve své podstatě i o osudu celého Dánska. Podle historika Laursena už díky Bellinově nasazení švédská verze získávala v Anglii čím dál větší podporu, i když Jakub dlouho odolával. A právě pod dojmem švédských cílevědomých plánů vznikla idea navrhnout Kristiánovi účast ve válce po švédském boku s tím, že by Gustav měl vrchní velení. Dopis s tímto návrhem vyšel z Anglie dne 19. února 1625, neboť Anstrutherovy zprávy doposud nepřišly. Bellin poté odjel do Francie, kde Ludvík XIII. projevil ochotu platit půl milionů livrů ročně vůdci protihabsburské koalici. Dal si ovšem podmínku, že jedině on spolu s anglickým králem stanoví mírové podmínky. V historiografii často užívaný termín „war by proxy“, tedy „válka v zastoupení“, dostává svůj původ mimojiné právě zde: Válka měla být placena západními velmocemi, ale meč k úderu měl pozvednout někdo jiný.

¹⁶⁷ L. R. LAURSEN (ed.), *Danmark-Norges Traktater*, III., s. 625.

Anstruther odjel do Kodaně v přesvědčení, že právě v tomto okamžiku anglický král vskutku hodlá napnout všechny síly a vstoupit do války v Říši. V tom smyslu též jednal s Kristiánem.¹⁶⁸ Celou situaci podpořil svou přítomností francouzský vyslanec Louis de Hayes, který dorazil jen o pár dní později a 9. ledna jej přijal král u dvora.¹⁶⁹ Ačkoliv Francouz neměl pravomoc jednat o válce proti císaři a jeho hlavním úkolem bylo urovnat spory o plavbu francouzských lodí v dánských vodách, přece král zapomněl na dřívější odpor k účasti Paříže v případné protihabsburské koalici a francouzský argument použil v následujícím novém kole rozhovorů s dánskou říšskou radou.¹⁷⁰ Na Kristiána nejspíše zapůsobil dopis jeho vyslance Christena Thomesena Sehesteda, který 2. listopadu 1624 v Bruselu poslal zprávu, že byl na dvoře Ludvíka XIII. svědkem vypravení delegace do Kodaně pro urovnání sporů a navázání spolku proti rakouskému domu.¹⁷¹

Pod Anstrutherovým tlakem, který tvrdil, že nikdy předtím nebyla v Anglii lepší situace pro válku, a pod hrozbou nebezpečí, které vyvstávalo pro Dolnosaský kraj a samotné královny země ze strany císaře a ligistického vojska, Kristián skutečně svolil k válce. Dlouhou dobu ale rozvažoval a chtěl získat od Anglie co největší aktivní účast na celém podniku. Dne 14. ledna podal anglickému vyslanci nabídku. Hodlal postavit pouhé 4000 pěších a 1000 jízdních, pokud anglický král postaví 6000 pěších a 1000 jezdců.¹⁷² V podobném smyslu ihned psal i do Berlína a Meklenburska. Obě země měly přispět dvěma a půl tisíci, respektive šesti sty pěšími a půl tisícem, respektive třemi sty jezdci. Menší kontingenty podle králova osobního zápisu měly dodat i Brunšvicko, Magdebursko, Lünebursko, Holštýnsko, Brémy. Základy jeho představ však byly postavené na písku. Největší kontingent totiž měly dodat kupodivu hanzovní města, totiž šest tisíc pěšáků a dva tisíce mužů jízdy, ale to byla naprostá fantazie. Všimněme si navíc, že Gustav II. Adolf odhadoval velikost potřebného vojska na dvojnásobek.¹⁷³ Anstruther odejel ihned na rychlou okružní jízdu po Dolnosaském kraji. I když v Lübecku a Hamburku, v Lauenbursku i u meklenburského vévody Jana Albrechta se setkal s maximální zdrženlivostí, přece se král po jeho návratu již plně věnoval plánu války a psal dolnosaským knížatům o chystaném březnovém setkání v Lüneburgu.

¹⁶⁸ Podle Laursena jednal Anstruther před svou cestou se státním sekretářem Conwayem a lordem z Buckinghamu. – tamtéž, s. 627.

¹⁶⁹ C. F. BRICKA – J. A. FRIDERICIA (edd.), *Kong Christian den Fjerdtes egenhændige Breve*, I. 1589–1625, København 1889–1891 (reprint 1969), s. 402; datace na 30. prosince starého stylu dle králových zápisů - C. F. BRICKA (ed.), *Udtog af 14 af Kong Christian IV's hidtil uddgivne Skrivkalendere*, in: Danske Samlinger for Historie, Topographi, Personal- og Literaturhistorie, 2. række, 1871–1879, s. 365–391, zde s. 375.

¹⁷⁰ O Sehestedově dopisu C. F. BRICKA – J. A. FRIDERICIA (edd.), *Kong Christian den Fjerdtes egenhændige Breve*, I., s. 402, pozn. 1. O tom, že francouzský vyslanec nepřicházel s nabídkou aliance, mluví i Krüssmann (Walter KRÜSSMANN, *Ernst von Mansfeld 1580-1626. Grafensohn, Söldnerführer, Kriegsunternehmer gegen Habsburg im Dreißigjährigen Krieg*, Berlin 2010, s. 571)

¹⁷¹ C. F. BRICKA – J. A. FRIDERICIA (edd.), *Kong Christian den Fjerdtes egenhændige Breve*, I., s. 402, pozn. 1.

¹⁷² L. R. LAURSEN (ed.), *Danmark-Norges Traktater*, III., s. 628, Frandsen, s.52

¹⁷³ Kristiánův vlastnoruční koncept dopisu braniborskému kurfiřtovi z 5./15. ledna 1625 rozebírá i Leo Tandrup (*Mod triumf eller tragedie*, II., s. 463).

Není přesně zřejmé, kdy, proč a jak došlo k posunu králových plánů, jisté ale je, že prvotní nabídka výstavby malého dánského kontingentu brzy zapadla. Anstruther sice předal informace do Londýna, ale dopisy putovaly dlouhé týdny a ještě v polovině února anglický král, jak již bylo řečeno výše, neměl o jednáních v Kodani žádné nové informace. Kristián IV. se zatím v průběhu února rozhodl převzít veškerou tíhu válečných příprav na sebe, znásobit svůj příspěvek v budování vojska a na anglické vyjádření už v tomto ohledu nečekal. Ještě před vydáním prvních smluv na verbování nových kompanií došlo ke krátké výměně názorů s říšskou radou. Kristián věc války znovu přednesl radě s tím, že Dolnosaský kraj je ohrožen a jako argument pro vstup do války uváděl ochotu Francie pomoci ve společném podniku. Říšská rada v usnesení z 21. února zopakovala svá dřívější červencová vyjádření a přímé zapojení státu v konfliktu odmítla.¹⁷⁴ Navrhla pouze půjčku anglickému králi ve výši 200 000 tolarů, což na mnoho nestačilo. O válce však král rozhodl i bez ohledu na mínění dánské říšské rady. V ten samý den začal podepisovat první pštaluňky (dánsky „bestalling“, německy „Bestellung“), tedy smlouvy na postavení vojska, konkrétně na zverbování čtyř tisíc jezdců a dvanácti tisíc pěších, tedy třikrát tak větší sílu, než měsíc před tím předložil jako návrh anglickému vyslanci.¹⁷⁵

Až s odstupem několika týdnů se o jednoznačném kroku dánského krále dozvěděl Jakub I. A přes naléhání braniborské strany zvolil dánskou variantu. Byla totiž levnější. Gustavovy návrhy šly mnohem dál než ochota Anglie. Dánský spojenec získal návrh v podstatě velmi rychle. Anglické rozhodnutí známe, ale Kristián se v lednu a únoru ubíral do války, aniž by měl jakékoliv písemné záruky o spojenecké pomoci. Dokonce i velikost budovaného vojska ještě v polovině ledna nebyla jistá. Jak je to možné?

Zásadním způsobem jej tlačil čas. Netrpělivost byla jeho osobní vlastností. Zde ale hrály roli i mnohem hlubší mezinárodně politické důvody. Někteří historici tvrdí, že příčinou byla králova snaha předejít švédské návrhy lepší nabídkou. Kristián se totiž prý od vyslanců Anglie a Francie dozvěděl, že by se hlavou koalice mohl stát švédský král.¹⁷⁶ Švédský moment dánského rozhodování neopustíme. Historik Laursen naznačuje, že král detaily Gustavových dalekosáhlých návrhů a braniborského prostředkování vlastně neznal a dozvěděl se je až z dopisu anglického krále, který došel v březnu.¹⁷⁷ Přece ale v daném okamžiku byl ohled na švédského soupeře důležitým motivem. Jakékoliv náznaky o kontaktech Stockholmu s Londýnem nebyly ku prospěchu věci. Gustav Adolf mohl prolomit tímto krokem diplomatickou izolaci, o kterou se

¹⁷⁴ L. R. LAURSEN (ed.), *Danmark-Norges Traktater*, III., s. 633.

¹⁷⁵ Pštaluňky první vlny verbování na uvedenou sílu vojska jsou datovány od 21. února do 4. března. - RA København, TKIA, sign. A 46, Militære bestallinger og reverser mv. 1610-1659, složka A 46-1. Fortegnelse over bestallinger, *Verzeichnis der Kriegsbestellungen*, fol. 1a-2a.

¹⁷⁶ Např. Walter KRÜSSMANN, *Ernst von Mansfeld 1580-1626. Grafensohn, Söldnerführer, Kriegsunternehmer gegen Habsburg im Dreißigjährigen Krieg*, Berlin 2010, s. 571. O Kristiánových obavách, že ho švédský konkurent předejde a vstoupí do čela protihabsburské koalice i Josef Kollmann (*Valdštejn a evropská politika*, s. 52).

¹⁷⁷ L. R. LAURSEN (ed.), *Danmark-Norges Traktater*, III., s. 628 a 630.

snažil Kristián IV.¹⁷⁸ Navíc by hrozil švédský úspěch v Říši a z obklíčeného by se rázem stal obklíčující, protože Gustavovo vojsko na jih od Dánska by bylo nebezpečnou hrozbou. Již při letním vyjednávání zástupců dánské a švédské říšské rady ohledně sporných bodů se král jasně k posilování soupeře na Baltu vyjádřil slovy: „Nedovolím mu na Baltu nyní vůbec nijak posílit, než jak na tom je teď.“¹⁷⁹ Kristiánovo vkročení do nejistoty v lednu a únoru 1625 tedy bylo sázkou, ale ne lehkomyšlnou, nýbrž strategicky promyšlenou.¹⁸⁰

Nebezpečí ze strany císaře a katolické Ligy bylo pro Dolnosaský kraj velmi akutní. Změna poměru sil v Říši hrozila dopadnout se všemi důsledky na luteránská knížectví severního Německa a univerzalistické tendence Habsburků vycházely čím dál více na světlo. Obavy z císařského posilování byly v Dolnosaském kraji obecné a sdílel je kupodivu i císaři plně loajální Kristián st. Brunšvicko-Lüneburský. Král jej v prosinci 1624 vyzýval ke spojení sil a vzednutí odporu, než bude pozdě „na obranu jednou přiznaného a uznaného náboženství a tak draze získané německé svobody.“¹⁸¹

Velmi často zmiňována jsou v souvislosti s Kristiánovým zásahem v Říši duchovní knížectví, respektive spor o vládu nad nimi.¹⁸² Dánský král vskutku vedl v severoněmeckém prostoru neobyčejně aktivní politiku právě ohledně duchovních území. Rozvinul ji ale naplno až na samém počátku dvacátých let. Již dříve sice získal pro svého syna Ulrika biskupství ve Schwerinu, ale předchozím administrátorem byl již Kristiánův stejnojmenný bratr. Navíc toto území bylo velmi malé a takřka bezvýznamné.¹⁸³ Mnohem důležitější oblastí byla biskupství v Brémách a Verdenu. Čekatelství na nástupnictví v Brémách získal Kristiánův syn Frederik

¹⁷⁸ Švédský král byl prý anglickým odmítnutím a upřednostněním Kristiána IV. vskutku uražen. Píše tak Camerarius s odstupem jednoho roku ze své cesty ke Gustavovi. – Camerarius Rusdorfovi, Stockholm 1./11. března 1626 – J. M. SÖLTL (ed.), *Der Religionskrieg in Deutschland*, III., *Briefe und Berichte*, s. 213.

¹⁷⁹ „Jeg laader hannem (Gustava Adolfa – pozn. VM) nu slet inted bliffue Stercker y Østersøen, end hand Er.” Takových míst by se dalo najít mnoho, zde konkrétně se králova slova týkala zastavení dovozu vojáků a zbraní pro polského krále z Nizozemí z obavy, že by se lodě mohli zmocnit Švédové. – Kristián IV. zástupcům říšské rady při vyjednáváních, 15./25. června 1624 – C. F. BRICKA – J. A. FRIDERICIA (edd.), *Kong Christian den Fjerdtes egenhændige Breve*, I., s. 380-381.

¹⁸⁰ Dánský historik Leo Tandrup i jeho americký kolega Paul Douglas Lockhart tvrdí, že volba krále pro válku byla logická a vlastně státnická, neboť jiné cesty nebylo a švédský soupeř klepal na dveře (L. TANDRUP, *Mod triumf eller tragedie*, II., zvl. s. 517-525). A průběh války o dvacet let později jen zpětně potvrdil reálnost nebezpečí, které z prolomení diplomatické izolace a dosažení silného postavení Švédska v Říši plynulo pro Dánsko. Velmi podobně hodnotí králův vstup do války Kirchmeier-Andersen, který odmítá teze jiných historiků o Kristiánově lehkovážnosti (J. C. KIRCHMEIER-ANDERSEN, *Kejserkrigens finansiering*, s. 129).

¹⁸¹ „Zur erhaltung der einmahl Erkanthen vnd bekanthen Religion vndt so thewre erworbene Deudtske Libertet.“ – Kristián IV. Kristiánovi st. Brunšvicko-Lüneburskému, koncept 28. ledna 1625 – C. F. BRICKA – J. A. FRIDERICIA (edd.), *Kong Christian den Fjerdtes egenhændige Breve*, I., s. 405. Slovo „Deudtske“ je zkomolenina z německého „Deutsche“ a dánského „Tyske“, tedy výrazu pro adjektivum „německý“. Vévoda Kristián starší psal králi v dopise z prosince o kvartýrování ligistických vojáků (tamtéž, pozn. 1), o rok později informoval o dánských pozicích Valdštejna.

¹⁸² „Tato duchovní knížectví se stala během dolnosasko-dánské války vlastně jablkem sváru.“ – J. KOLLMANN, *Valdštejn a evropská politika*, s. 51.

¹⁸³ Nepatřilo tedy korunnímu princí, jak říká Kollmann (tamtéž, s. 51). Místo korunního, alias „zvoleného“ prince Kristiána byl navíc hlavní postavou těchto dánských akcí druhorozený princ Frederik, který se stal následníkem trůnu až po předčasně smrti svého bratra v roce 1647.

v roce 1621. Kráži neunikaly ani události kolem volby administrátorů v Halberstadtsku a Magdebursku, ale zde své syny neprosazoval s ohledem na braniborský rod.¹⁸⁴ Během války pak směřoval kroky svého vojska například do Osnabrücku s naprosto stejným cílem, dosadit Frederika na místo administrátora.

Kristián nebyl v zájmu o duchovní území vůbec osamocený. Braniborsko se dlouhodobě zajímalo o Magdebursko a pozdějším vestfálským mírem také dosáhlo čekatelství a připojení země. Švédové ve třicátých letech mířili svou expanzi do duchovních knížectví kolem řeky Mohan a Rýn, aby zde budovali rozsáhlou základnu jak pro své vojenské akce, tak pro politický vliv v Říši a nebyla ani vyloučena idea švédského satelitu vytvořeného na těchto územích. Také Brémy a Verden nestály mimo pozornost Gustava II. Adolfa, neboť právě tato území král zmiňoval jako nutné výchozí základny pro případný zásah. Dánskou expanzi v severoněmeckém prostoru bedlivě sledovalo i blízké Nizozemí.¹⁸⁵

Nutno říci, že dánský král byl v Říši mnohem více zainteresován než Gustav II. Adolf. Již četná příbuzenství oldenburského rodu s říšskými knížaty zásadně vážala pozornost k dění na jihu. Sňatky s holštýnskými příbuznými z gottorpské linie střídaly brunšvicko-wolfenbüttelské či brunšvicko-lüneburské nevěsty. Králova sestra Alžběta byla manželkou Jindřicha Julia Brunšvicko-Wolfenbüttelského a matkou mladého a známého vojevůdce protestantské strany v Říši halberstadtského administrátora Kristiána mladšího. Králův syn Frederik si vzal za manželku Sofii Amalii Brunšvicko-Lüneburskou a sám Kristián Annu Kateřinu Braniborskou.¹⁸⁶ Královna matka Sofie pocházela pro změnu z meklenburského rodu, přežila svého manžela Frederika II. o třiadvacet let (!) a v době dánské fáze dál bohatla na svých prosperujících statcích na ostrově Lolland a Falster v jihovýchodním Dánsku.

Jako poslední moment uvedme důvod anglického zájmu o dění ve Svaté říši římské, totiž otázku restituce Falce pro Fridricha Falckého. Právě tento moment byl pro obnovu rovnováhy sil v Říši naprosto zásadní a jak anglický král, tak i zpočátku k Fridrichovi velmi chladný Kristián IV. si toho byli dobře vědomi. Restituce Falce a návrat kurfiřtské hodnosti se stal jedním z hlavních válečných cílů nově budované aliance. Už 15. ledna v dopise dolnosaským knížatům Kristián psal, že se s nimi chce sejít a probrat, zda kraj jako celek bude ochoten vystoupit aktivně v záležitosti restituce Fridrichových zemí a kurfiřtské hodnosti.¹⁸⁷ Otázka českých zemí Kristiána IV. nezajímala a žádný program vůči nim neměl. Falcká diplomacie, a především Ludwig

¹⁸⁴ I zde však Kollmann klade získané nástupnictví pro Frederika (tamtéž, s. 51).

¹⁸⁵ Tandrup hovoří o nizozemském odporu k rozšiřování rodových sfér vlivu dánského krále (L. TANDRUP, *Mod triumf eller tragedie*, s. 517-518).

¹⁸⁶ Genealogických zajímavostí bychom našli jistě celou řadu. Například Anna Kateřina byla praprapravnučkou Jiřího z Poděbrad, protože její matka lehnicko-břežská Piastovna měla za babičku dceru kališnického krále.

¹⁸⁷ L. R. LAURSEN (ed.), *Danmark-Norges Traktater*, III., s. 621-623; dopisy Fridrichovi Holštýnskému, resp. Adolfu Fridrichovi Meklenburskému z 5./15, resp. 6./16. ledna 1625 – C. F. BRICKA – J. A. FRIDERICIA (edd.), *Kong Christian den Fjerdtes egenhændige Breve*, I., s. 402-404.

Camerarius, do dánského krále vkládali zprvu velké naděje, ale zakrátko přišlo vystřízlivění, neboť naděje neměly reálný základ. Brzy vyšlo jasně najevo i haagskému exilu, že dánský král považuje zřeknutí se české koruny za naprosto jasnou výchozí podmínku pro další jednání o míru. V červenci napsal Camerarius v dopise Rusdorfovi o Kristiánovi IV. dokonce toto: „Znám tohoto krále. Ano, teprve před nedávnem psal císaři zcela nehodně o našem pánu (Fridrichovi – pozn. VM), že se třesu, když na to pomyslím.“¹⁸⁸ Co bylo příčinou pisatelova rozrušení, nevíme přesně, ale dost možná se jednalo právě o Kristiánův postoj, který jsme viděli výše při jednání s císařským vyslancem Antonínem Günterem Oldenburským. Sám dánský král hovořil jak vůči císaři, tak vůči říšským knížatům v tom směru, že znovuzískání českých zemí císařem považuje za legitimní krok.¹⁸⁹ Kristián nehodlal bojovat za restituci českých zemí a i restituci Falce přijal od anglického spojence jako vnější podmínku míru, tedy ne jako vlastní cíl války. Je problémem přílišná snaha českých historiků o vyzdvižení významu zemí svatováclavské koruny nebo král opravdu neměl příliš velkou evropskou strategii pro konflikt v Říši? Podtržení důležitosti českých zemí je adekvátní již s ohledem na vývoj války po jejich plném ovládnutí. Balance sil byla ve střední Evropě jednoznačně vychýlena. S odstupem doby opravdu můžeme tvrdit, že evropským rozhledem a „globální strategií“ pro válku Kristiána přesahoval švédský rival, a to nejen v otázce českých zemí. Zatímco o švédských válečných cílech toho můžeme říci mnoho, o dánských nikoliv.¹⁹⁰

Dění dalších měsíců na evropském politickém a diplomatickém kolbišti je již popsáno v literatuře, proto je poměrně zbytečné dlouze vypisovat další peripetie vývoje. Mnohé by jistě stálo za širší líčení. Například vývoj ve Francii, která se pro Kristiána IV. začala v lednu jevit jako potenciální spojenec, ale shodou okolností v témže měsíci opět upadla do dlouhého konfliktu mezi králem a hugenotskými povstalci. Paříž přitom do té doby vystupovala jako poměrně platebně

¹⁸⁸ „Ich kenne diesen König. Ja erst vor Kurzem hat er noch so ganz unwürdig an den Kaiser über unsern Herrn geschrieben, daß ich schaudere, wenn ich daran denke.“ – Camerarius Rusdorfovi, 2./12. července 1625 – J. M. SÖLTL (ed.), *Der Religionskrieg in Deutschland*, III., *Briefe und Berichte*, s. 206.

¹⁸⁹ Například v dopise duchovním kurfiřtům z 21. ledna 1626 se vracel k potlačení českého povstání slovy: „Wir haben aber *in effectu* befunden, das vnserere hoffnung vorgeblich gewesen, dan obwoh I. Kays. Maytt. vnnd L. alle ihre *vorgementionirte* Lande, wieder erlanget, vnd in ihren besiz gehabt, wir auch durch vielfaltige angewendete bemuhung, des Churfürst Pfalzgraffen L. dahin vermucht das sie bewilliget, allen ihren anspruchen, die sie an die Lande *praetendiren* knten, gänzlich zu *renuncyren* vnnd Ihre Maytt. vnnd L. sich zu *submittirn* vnnd zu *deprecirn*, wen Sie nuhr bey ihren Erblanden vnnd *digniteten* verbleiben knten, vnnd ferner durch vnsem Vettern, den Graffen von Oldenburg, den I. Kays. Maytt. vnnd L. ahn vnns geschicket gehabt, vnns dahin erbatten, das wir bey des Königs in Großbritannien L. vnns *Interponirn* wolten, daß S. L. aufvorgemelte *conditiones* die bereit seinem *Genero* zum besten vorhabende *armatur* einstellen solte (...).“ – RA København, TKUA, sign. 1-059, Ausländisch Registrant 1626, fol. 35b-42b.

¹⁹⁰ O Kristiánově vztahu k české otázce viz výše zmíněný Miroslav Hroch (*Česká otázka v dánské politice*), o Kristiánově a Gustavově odlišném postoji ke stavovskému povstání a otázce restituce českých zemí tentýž společně s Ivo Bartečkem (*Die böhmische Frage im Dreißigjährigen Krieg*). Ke švédským válečným cílům obecně například: Sven LUNDKVIST, *Die schwedischen Kriegs- und Friedensziele 1632-1648*, in: Konrad Repgen (Hrsg.), *Krieg und Politik 1618-1648. Europäische Probleme und Perspektiven*, München 1988, s. 220-240.

schopná i vůči svému chráněnci Arnoštovi z Mansfeldu.¹⁹¹ Nyní však její pozornost byla zaměřena v nevhodnou chvíli jinam. Válka se však na dánské straně dala do pohybu a vydané pštaluňky již putovaly k rytmistřům a kapitánům nově budované armády.

Král se v březnu přesunul do Holštýnska, na sněmu dolnosaských knížat v Lüneburgu byl zvolen na uprázdněné místo krajského nejvyššího a na květen chystal sněm celého kraje. Právě na konci března se král dozvěděl podrobnosti o švédsko-anglicko-braniborském jednání a poměrně překvapivě nabízel braniborskému kurfiřtovi odstoupení z války a předání již zverbovaného vojska ve prospěch Gustava II. Adolfa. Byl jeho návrh myšlen vážně? Ačkoliv někteří historikové pochybují, dlouhá výměna názorů mezi Kristiánem IV. a švédským králem potvrzuje Kristiánovu nerozhodnost v otázce další války. Přes rychlé rozhodnutí v lednu a únoru nastolil král brzy zcela jiný tón a návrh na odstoupení vojska za úhradu nákladů na jeho zbudování švédskému rivalovi zopakoval i bez braniborského prostředkování. Byl Kristián uražen jednáním Braniborska a Anglie? Je možné, že o své síle proti nepříteli značně pochyboval, neboť se během dubna a května 1625 snažil švédského krále získat alespoň pro útok na Odře. Tento motiv se přitom měl opakovat ještě znovu během dalšího roku a dánské diverze do Slezska. Gustav II. Adolf ale takovou myšlenku odmítl, protože za mnohem vhodnější považoval útok podél Vesery a Labe a k takovému tahu zmínil nutnost pevné základny v Brémách a Verdenu, případně Wismaru. Hodlal se ale nyní soustředit na Polsko, proto jen popřál Kristiánovi hodně válečného štěstí.¹⁹² Překvapivé dánsko-švédské námluvy tedy rychle skončily. Spolu s nimi se rozplývala i naděje na zapojení Braniborska. Kurfiřt po zprvu energických jednáních svého rady Bellina během podzimu 1624 couval z otevřené podpory poskytované dosud protihabsburské straně. Pravděpodobně si uvědomoval poměr sil a obával se osudu falckého kurfiřta, který jej mohl potkat zrovna tak. Kristián byl každopádně již na začátku válečného podniku velmi zklamán. Také Dolnosaský kraj se nevyslovil pro ofenzivně vedenou válku a boj za restituci Falce odmítl. Naopak jakékoliv zbrojení tlumočil pouze jako snahu o obranu a ve stejném smyslu hovořily i oficiální dokumenty poslané císaři. Kraj šel do války, ale zároveň nechtěl alespoň z formálního hlediska nijak poškodit císařský majestát. Vidíme zde nerozhodnost a rozpačitost odporu císařské autoritě smíšené s pocitem ohrožení a nutnosti obrany země, celý uzel momentů vpravdě blízkých situaci českých stavů v létě 1618.

Již od jara bylo jasné, že k vyřešení mnohých otázek ohledně cílů války a především k pevnému stanovení závazků mezi spojenci bude nutná konference spojenců. Ale diplomaté a monarchové si dali velmi na čas. Nutno podotknout, že Anglie prodělávala na jaře a v létě velké politické změny úmrtím Jakuba I. (27. března 1625) a nástupem prince z Walesu na trůn jako

¹⁹¹ Krüssmann Francii hodnotí jako nejspolehlivějšího partnera pro Mansfelda a v ostrém kontrastu tak vystupuje jeho kritika Anglie. – např. W. KRÜSSMANN, *Ernst von Mansfeld*, s. 556.

¹⁹² L. R. LAURSEN (ed.), *Danmark-Norges Traktater*, III., s. 632-634.

Karla I.¹⁹³ Nový parlament, který se sešel v červnu, přiznal králi pouze 140 000 liber z anglických daní (místo požadovaného milionu) a pro neshody ohledně neoblíbeného vévody z Buckinghamu Karel I. již v srpnu sněm rozpustil. Místo trpělivé domácí politiky se pouštěl do dalších zahraničních dobrodružství. Již v září uzavřel s Nizozemci smlouvu v Southamptonu pro útočnou válku proti Španělsku a anglická flotila vyplula ke Cádizu, aby získala španělské zlato a stříbro z Ameriky a tak mimo jiné prostředky na válku v Říši. Málo známým faktem je, že do spolku byl přizván i dánský král, ale ten s ohledem na tradičně korektní vztahy se Španělskem účast odmítl.

Falcký diplomat Camerarius se o Anglii již dříve zmiňoval pochybovačně a jeho komentáře v dopisech Rusdorfovi uvedené v Söltlově výběrové edici jsou výbornými glosami ke stavu protihabsburské strany v Evropě. „Anglický král nás dostal z jednoho labyrintu a uvrhl nás do jiného, odkud nás ani Ariadnina nit nevyvede,“ psal trpce již v září 1624 a jeho předtuchy další události jen potvrdily.¹⁹⁴ Ihned po nástupu Karla na trůn se vyjádřil o důležitosti vztahů s parlamentem a doufal, že král bude mít dobré rádce a podporu sněmu. „Pak získá přízeň lidu, ve které spočívá štěstí králů.“¹⁹⁵ Ale již v červnu Camerarius psal znovu v negativním tónu: „Přece už jsme zakusili, že Angličané vše s výjimečným zápalem začnou, ale brzy ochabnou, a že jejich nákladné podniky nejčastěji změní se v kouř.“¹⁹⁶ V souvislosti s chystanou výpravou do Cádizu pak postoj k anglické politice shrnul slovy: „Strnou nás zcela do zkázy.“¹⁹⁷

Kritika anglické politiky jak od současníků, tak od historiků směřuje nejvíce na hlavu Karla I. a Buckinghamu. Nejen historik Krüssmann hovoří o „šílenství“ anglické politiky slibů, nereálných zahraničně politických plánů a hazardu a snaze „bojovat za peníze jiných.“¹⁹⁸ Hlavní potíží byla jednoznačně špatná domácí politika. I výprava ke Cádizu byla spíše následkem nedostatku financí. Navíc též její příprava a provedení byly vyloženě odbyté. Vždyť jako nápad to nebyl špatný a o tři roky později se nizozemskému admirálovi Pietu Heyovi skutečně podařilo získat španělskou stříbrnou flotilu u kubánského pobřeží.¹⁹⁹

¹⁹³ Martin KOVÁŘ, *Král versus parlament. K formování a fungování parlamentní opozice vůči Karlu I. Stuartovi v letech 1625 – 1629*, in: Pocta profesoru Janu Kuklíkovi, Acta Universitatis Carolinae, Philosophica et Historica 1 – 1998, Studia Historica XLVIII, Karolinum, Praha 2000, s. 115-124, zde zvl. s. 115-117; o Anglii a odporu anglického parlamentu k válce v Říši například J. KOLLMANN, *Valdštejn a evropská politika*, s. 67.

¹⁹⁴ „Der König Englands warf uns aus einem Labyrinth in das andere, aus welchem uns kaum der Faden der Ariadne herausführen möchte.“ – Camerarius Rusdorfovi, 4./14. září 1624 – J. M. SÖLTL (ed.), *Der Religionskrieg in Deutschland*, III., *Briefe und Berichte*, s. 193.

¹⁹⁵ „(...) so wird er sich die Zuneigung des Volkes erwerben, in welcher fürwahr die Glückseligkeit der Könige besteht.“ – týž témuž, 5./15. dubna 1625 – tamtéž, s. 198.

¹⁹⁶ „Wir haben es ja erfahren, daß die Engländer Alles mit außerordentlichem Eifer beginnen, aber bald nachlassen, und daß ihre kostspielligen Unternehmungen eistens in Rauch aufgehen.“ – týž témuž, 2./12. června 1625 – tamtéž, s. 203

¹⁹⁷ „Aber aus so vielen vergeblichen Bemühungen erwerben sich die Engländer nur Verachtung und stürzen uns ganz ins Verderben.“ – týž témuž, 6./16. srpna 1625 – tamtéž, s. 209.

¹⁹⁸ „Politische Tollheit, aber mit Methode darin – denn auf diese Weise gelang es, die englisch-pfälzischen Anliegen von anderen mitverfechten und finanzieren zu lassen, ohne daß den englischen Zusagen mehr gefolgt wäre als erste Teilzahlungen.“ – W. KRÜSSMANN, *Ernst von Mansfeld*, s. 563.

¹⁹⁹ J. POLIŠENSKÝ, *Tricetiletá válka a evropské krize XVII. století*, s. 173.

Anglie od listopadu 1624 měla platit nové vojsko Arnošta z Mansfeldu, který se v únoru a březnu přesunul na evropský kontinent a kvartýroval s jednotkami v Nizozemí. Již na příkladě Mansfeldova vojska vidíme, jaká byla platební morálka anglické pokladny. Vojsko totiž další měsíce držela nad vodou pouze pomoc nizozemských stavů, ale i jejich trpělivost se brzy vyčerpala. Ani slibované subsidie dánskému králi zdaleka nedosáhly během roku slibované výše. První platba 46 000 liber dospěla do Dánska až v červnu 1625 a na další dlouhé měsíce zůstala jedinou, kterou Londýn v úvodní části války poslal.

V tu dobu už měl Kristián postavené vojsko a na začátku července zahájil po generálním mustrování v biskupství Verden rychlé tažení podél řeky Vesery na jih proti postupujícímu Tillymu. Síly soupeřů byly poměrně vyrovnané. Tilly měl sice zkušené vojsko, ale jeho jednotky byly sešlé dlouhými přesunými. Král vybudoval za několik jarních měsíců moderní armádu, která sice nepřesahovala protivníka o tolik svým počtem, ale byla dobře vybavená, vystavěná dle zásad oranžské taktiky a nacházelo se v ní velmi mnoho nižších i vyšších důstojníků ze sborů protihabsburských vojevůdců z minulých let. Jejímu složení se budeme věnovat podrobně v samostatné části.

Během léta však k otevřenému střetu nedošlo. Ačkoliv se dvě velké síly hrnuly nezadržitelně proti sobě,²⁰⁰ stala se událost, kterou těžko popsat jinak než jako historickou náhodu. Respektive nehodu. Král 30. července při přejezdu mostu na šancích u města Hameln spadl i s koněm do hlubokého příkopu a těžce se zranil.²⁰¹ Bezvládní zmateného vojska vyřešili Kristiánovi vysocí důstojníci rychlým ústupem na sever. Tím byla promarněna šance zkrřížit meče se souměřitelným nepřítelem. Teprve v srpnu Tillymu přispěchal na pomoc Marradas s císařskými pluky a Valdštejn přivedl první nově zverbované jednotky z Čech do Říše až v září. Tilly využil situace, převzal iniciativu, velmi důkladně plnil Dolnosaský kraj kolem Vesery a získal důležité pevnosti Nienburg a Stolzenau, byť za cenu těžkých ztrát.²⁰² Pod dojmem krutosti katolických

²⁰⁰ Král rozhodně nechránil svou novou armádu před střetem s Tillym, jak tvrdí Kollmann (*Valdštejn a evropská politika*, s. 64), nebo Grossmann (*Des Grafen Ernst von Mansfeld letzte Pläne*, s. 60).

²⁰¹ Kristián událost popsal slovy: „Spadl jsem z koně na valu k Hameln, kde jsem dostal tvrdou ránu, a přece Všemohoucí pomohl, že jsem odtamtud vyvázl.“; v originále: „Jeg faldt med En hest paa Wollen till hammelen hvor ieg fyck et haardt Stød dog den Almmechtiste hialp att ieg kam derfraa.“ – Rasmus NYERUP (ed.), *Kong Christian IV.s Dagbøger for Aarene 1618, 1619, 1620, 1625, 1635*, Kjøbenhavn 1825, s. 137. Při srovnání české, německé a dánské historiografie zaujme zásadní rozdíl vnímání právě této události. Zatímco u Kollmanna a jiných pád v Hameln zas tolik neznamená, pro Kirchmeier-Andersena a Frandsena se jakoby v rozhodujícím okamžiku ocitlo v bezvědomí celé Dánsko. (J. C. KIRCHMEIER-ANDERSEN, *Christian IV. som taktiker*, II., s. 97; B. FONNESBECH-WULFF – K.-E. FRANSEN, *Christian 4. og 30-årskrigen*, s. 60).

²⁰² K válečným událostem v létě z pohledu císařské strany Kollmann v kapitole *Začátek dánsko-dolnosaské války* (J. KOLLMANN, *Valdštejn a evropská politika*, s. 64-69), případně J. O. Opel (*Der niedersächsisch-dänische Krieg*, s. 235-259). Poměrně barvitě líčení najdeme v pramenech fondu Staré Militare. Lívovy *Regesta fondu Militare* obsahují mnohé zprávy z bojiště, Tillyho výhrůžky dolnosaským stavům a výzvy k odzbrojení. Jsou zde opisy Tillyho korespondence například k obavám, že Marradas přitáhne do Říše pozdě a ligistické vojsko narazí na krále každým dnem, přičemž Marradas měl mít podle generála pouze 2500 vojáků. Takový důraz na relativně malý kontingent ukazuje Tillyho nejistotu a malou sílu během července (*Regesta*, III., s. 777). Jinde čteme regest Tillyho listu dánským komisařům s frázemi politování nad úrazem krále v Hameln (tamtéž, s. 782). Mnoho zpráv se týká krutého

praporů v kraji se též vzdmula vlna odporu civilistů a Tilly musel v kraji své dosavadní úspěchy tvrdě obhajovat proti útočícím sedlákům.²⁰³

Války většinou v moderním slova smyslu začínají jejím vyhlášením, byť v naší postmoderní době už tomu tak být vlastně přestává. Takový okamžik bychom v roce 1625 hledali těžko. Kdybychom hlásali úspěch ve zjištění, že v obci „XY“ na hranicích Dolnosaského kraje se jistého dne odehrála úvodní šarvátka války, pak by se jednalo o naprostou fabulaci. Konflikt dánského krále s císařem jedním výstřelem nezačal. Dlouhé měsíce o sobě oba protivníci věděli, že stojí na opačných stranách pomyslné barikády, a přece „oficiálně“ ve válce nebyli. Naopak si vyměňovali zdvořilé diplomatické dopisy, navzájem se ujišťovali o svých mírových úmyslech, ba dokonce snad chvílemi upřímně věřili, že se válce vyhnou. Císař ještě při instrukcích pro brunšvická mírová jednání na podzim roku 1625 přikazoval, aby se s dánským králem jednalo co možná nejvíce opatrně a šetrně. Co na tom, že oba zbrojili a jejich armády se k sobě přibližovaly jako magnety nebo snad komety hrozící srážkou, aby si zas vzájemně vyhýbaly, taktizovaly a hledaly vhodnější postavení. Tři dny po pádu krále v Hameln na jeho tažení proti nepříteli císař posílal list, v němž se divil, „že si ke svým panovnickým starostem přibral ještě další břímě, zvláště když hodnost krajského nejvyššího bývala vždy v rukou holštýnských vévodů a podle říšské konstituce má být zastávána jen příslušníkem kraje.“ Zbrojení kraje považoval za zcela zbytečné.²⁰⁴ To, že Kristián IV. se jako holštýnský vévoda cítil být i členem říšských stavů, záměrně nebral v úvahu.

Diplomatickou řeč však střídala právě v letních měsících vojenská síla nového císařského generalissima. Valdštejnovo vojsko budované od června především na území Čech bylo novým fenoménem. Samotné jeho vytvoření změnilo náhled na věc u mnoha sympatizujících a protihabsbursky naladěných potenciálních spojenců dánského krále. Bylo jen Kristiánovým štěstím, že generalissimus se necítil připraven ihned na útok a chtěl teprve konsolidovat vojsko.

řádění Tillyho vojáků. Chování ligistického vojska skutečně přesahovalo dobovou míru válečného násilí. Jestliže pisatelé uvádí, že „Tillyho vojáci řadí hůře než Turci“ (anonymní zpráva z 3. srpna 1625 datovaná ve Wolfenbüttelu – Regesta III., s. 782), nejednalo se jen o obvyklý dobový příměr zvláště užívaný v oblastech, kde obyvatelé turecký vpád nezažili. Tillyho pověst krutého vojevůdce nevyrostla pouze na rozvalinách Magdeburku z roku 1631 a v důsledku protestantské propagandy, jak naznačuje historik Junkelmann, ale již mnohem dříve (Marcus JUNKELMANN, *Tilly. Eine Karriere im Zeitalter der Religionskriege und der „Militärischen Revolution“*, in: Peter C. Hartmann – Florian Schuller (Hg.), *Der Dreißigjährige Krieg. Facetten einer folgenreichen Epoche*, Regensburg 2010, s. 58-79). Velmi napínavým čtením je v této souvislosti například zmíněným registům velmi podobná zpráva z obce Eldagsen dvacet kilometrů jihovýchodně od Hannoveru ze srpna 1625, kde pisatel přesně vypočítává jména zabitých, odvečených a zraněných venkovanů a škody na majetku ve vesnicích a městečkách v širším okolí (Haus-, Hof- und Staatsarchiv Wien, Länderabteilung Böhmen, kart. 20, fasc. 70a, Dreissigjähriger Krieg 1621–1627, fol. 200-207). Tillyho vojsko v létě 1625 při entré nové fáze války opravdu ukázalo svou brutální sílu.

²⁰³ Znovu mnoho zpráv k těmto událostem ze srpna 1625 máme v *Regestech* (III., s. 800-805). O selských akcích se zmiňuje i Valdštejn. V dopise Harrachovi na začátku října uváděl, že nemůže často psát, neboť „celý Dolnosaský kraj je k nám nepřátelský.“ (Valdštejn Harrachovi, ležení u Göttingen 6. října 1625 – Ferdinand TADRA (ed.), *Briefe Albrechts von Waldstein an Karl von Harrach (1625–1627)*, in: *Fontes rerum Austriacarum, Diplomataria et Acta*, Band 41, 1. Hälfte, 1879, s. 299).

²⁰⁴ *Regesta*, III., s. 782.

Jeho jednotky byly příliš nové a často ještě dlouhé měsíce po příchodu do Dolnosaského kraje čekaly na dozbrojení.

V září konečně stanul Valdštejn se svými novými pluky po boku Tillyho. Pochod z Čech obloukem přes Cheb, okraj bavorského biskupství a durynské země proběhl bez potíží, ale na rozsáhlejší akce již bylo pozdě. V říjnu generalissimus zavelel k postupu na východ. Vojsko obsadilo nechráněné halberstadtské biskupství a jižní část magdeburského arcibiskupství, a dostalo se tak k dopravní tepně, Labi. Tímto tahem Valdštejn projevil značnou strategickou převahu. Bylo jasné, že na Veseře se obě vojska neuživí, když sám Tilly měl v kraji problémy se zásobováním. Naopak oblast duchovních území u Labe byla pro další vedení války skvělou základnou.²⁰⁵ Válka se tedy rozšířila a dva Kristiánovi nepřátelé rozdělili svá mohutnější vojska od sebe, aby při nejbližší příležitosti na jaře 1626 zaútočili koordinovaně na sever.²⁰⁶ Právě na území Halbestadtska a Magdeburska Valdštejn získal téměř bez jediného výstřelu jak strategicky výhodnou pozici, tak skvělou příležitost rozvinout kontribuční systém, aby „válka živila válku“, totiž aby postavené vojsko zaplatili a nakrmili obyvatelé zasažených a obsazených oblastí.²⁰⁷ První nařízení ohledně nároků vojáků z obsazených oblastí vyšla v listopadu a nebyla než organizovaným rabováním. Duchovní území nepřátelského kraje byla ideální obětí válečné zvěle, a to i přes opakované protesty říšských stavů a saského kurfiřta jako nejvyššího Hornosaského kraje.

Válka se přes srpnové boje o Nienburg a Stolzenau do větších bojových akcí nerozvinula a již na začátku listopadu uzavřeli oba protivníci příměří, aby se v Brunšviku vůbec poprvé během třicetileté války sešli zástupci válčících stran při jednání o míru.²⁰⁸ Paradoxně ve stejnou dobu se konečně sešla konference diplomatů dlouho chystané protihabsburské aliance, aby v Haagu

²⁰⁵ Ilustrativní zprávou k chování k proticísařskému odboji již chladného braniborského kurfiřta je regest z listu Jiřího Viléma svému hejtmanovi ve městě Zieser, asi čtyřicet kilometrů západně od Magdeburku. Kurfiřt se sice neobával, že by Valdštejn měl nějak braniborskému území uškodit, pro jistotu ale ať hejtman dá vztyčit před zámek jeden nebo dva braniborské znaky. (*Regesta*, III., s. 807).

²⁰⁶ „Ich ziehe deswegen in das Stift Halberstat und Magdeburg den Elbe-Strom zu gewinnen, denn sonst hat der Graf von Tilly hin gewollt, aber ich hab gesagt, im Fall der Bethlehem was anfängt, ich müsste den Kaiser succurriren. Sonst will ich sehen, ob die Sach den Winter über kann dahin gericht werden, dass ich auf den Früeling über die Elbe setze und dem König Holstein angreife (...)“ - Valdštejn Harrachovi, polní tábor u Alfeldu 22. října 1625 – F. TADRA (ed.), *Briefe Albrechts von Waldstein an Karl von Harrach*, s. 303. K obsazení Halberstadtska a části Magdeburska nacházíme též v Regestech množství zpráv. Svědčí o nepřipravenosti administrátora Kristiána Viléma na tah císařského generalissima (*Regesta*, III., s. 805-812). Obsazení obou zemí se aktivně zúčastnili císařští plukovníci českého původu Jindřich Šlik a Vilém Vratislav z Mitrovic. Pro druhého jmenovaného (který své dopisy generálovi psal kupodivu jako snad jediný plukovník česky) to byla jedna z posledních akcí, neboť Valdštejn se o jeho vojenských schopnostech nevyjadřoval příliš zdvořile a Vratislav se nejpozději na jaře dalšího roku od vojska vzdálil.

²⁰⁷ Více například Moritz RITTER, *Das Kontributionsystem Wallensteins*, in: *Historische Zeitschrift* 90, 1903, s. 193-249. Kollmann sice vysávání těchto zemí zmiňuje rovněž, ale oproti tomu ve svém díle *Valdštejn a evropská politika* mnohem více zdůrazňuje neodpovědnost císařského dvora v neplacení Valdštejnova vojska, jak bylo dohodnuto. Přitom císařské vojsko si vydupávalo své počitky na obsazených územích ve vrchovaté míře, takže je otázkou, zda své nároky vlastně neuspokojilo touto cestou a zda s tím císař počítal.

²⁰⁸ Rozsáhle Josef KOLLMANN, *Pokus o zastavení třicetileté války. Mírová jednání v Brunšviku 1625-1626*, Praha 1989.

vyjednala smluvní podmínky a strany uzavřely oficiální spojenecké dohody. Po měsících bojových tažení a zbrojení bylo evidentní, že tento krok přichází velmi, velmi pozdě. Výchozí situace nebyla příznivá. Anglie hledala po neúspěchu u Cádizu cesty, jak své slibované závazky vůči dánskému králi co nejvíce snížit,²⁰⁹ Francie účast v alianci odmítla,²¹⁰ Braniborsko vyslalo své zástupce pouze tajně, sedmihradský vyslanec Quadt sice zažehl slibné úvahy o tažení ve střední Evropě, ale k uzavření spojeneckých smluv neměl nejspíše žádné pověření, a proto se jednání oficiálně neúčastnil. Dánský král podpisem smluv 9. prosince 1625 získal příslib subsidií ve výši 300 000 holandských zlatých od Anglie a 50 000 zlatých od Nizozemí. Haagská aliance byla přes všechny své nedostatky, k nimž patřila i dlouhá tříměsíční lhůta na ratifikaci dohody smluvními partnery, první vážně zformovanou protihabsburskou koalici v Evropě.²¹¹

Kristián IV. se musel spoléhat na svého nejistého anglického příbuzného, i když o jeho platební neschopnosti dostával čím dál znepokojivější zprávy. Zásadním nedostatkem pro případné rozšíření aliance byl i prostý fakt, že protivníci císaře byli nuceni komunikovat po vnější ose. Prosté geografické skutečnosti znamenaly pro habsbursko-katolickou stranu v Říši strategickou výhodu. Námořní velmoci sice měly s Dánskem nerušené spojení, ale to se už vůbec netýkalo Benátska, Savojska a Sedmihradska, o kterých se reálně uvažovalo jako o potenciálních partnerech. Dopisy docházely s velkým zpožděním a často se stávalo, že byly zadrženy císařskou stranou. K diplomatickým a mezinárodně politickým otázkám se vrátíme v souvislosti s válečným tažením do Slezska a Uher v létě a na podzim 1626.

4.1 Nervus belli danici

O tom, že peníze vyhrávají války, není třeba dlouze diskutovat. Zvláště v českém prostředí, kde historik raného novověku má zafixován do paměti obraz rozprchávaného se – a nezaplaceného – vojska českých stavů na Bílé hoře. Příklad předcházející české fáze války je často doplňován vysvětlením, že české stavy na válku neměly, nebo nechtěly dát dostatek prostředků.²¹²

²⁰⁹ Instrukce Karla I. anglickým vyslancům na konferenci v Haagu je v edici diplomatické korespondence Thomase Roa (*The negotiations*, s. 463); L. R. LAURSEN (ed.), *Danmark-Norges Traktater*, III., s. 635.

²¹⁰ Diplomatická hra o účast Francie byla vedena z obou stran. Papežův synovec kardinál Barberini odjel již v květnu 1625 do Paříže, aby se pokusil prostředkovat smír se Španělskem, a získat tak Francii zpět do katolického tábora. O jeho misi se zmiňuje i český kancléř Zdeněk Vojtěch Popel z Lobkovic své ženě Polyxeně z Pernštejna (dopis z 29. května viz Pavel MAREK (ed.), *Svědectví o ztrátě starého světa*, s. 409). Kardinál přitom měl argumentovat jednotou katolického náboženství v obou zemích. Náboženství tedy bylo argumentem využívaným ve vrcholové politice velmi hojně. O neúspěchu vyjednávání naopak informoval s potěšením Fridrich Falcký Thurn v dopise ze 14. září 1625 (*Regesta*, III., s. 800).

²¹¹ J. POLIŠENSKÝ, *Tricetiletá válka a evropské krize*, s. 167.

²¹² Antonín GINDELY, *Geschichte des Dreißigjährigen Krieges*, I. Abt.: Geschichte des Böhmisches Aufstandes von 1618, Band 1.-3., Prag 1869-1878, zde zvláště s. 367, kde Gindely zmiňuje mezi základními předpoklady porážky českého povstání právě nedostatečné finanční zajištění války. Podobně hodnotí i Anton ERNSTBERGER, *Hans de Witte. Finanzmann Wallensteins*, Wiesbaden 1954, s. 89: „Der böhmische Aufstand war hauptsächlich an der Unzulänglichkeit der hierfür aufgetragenen Mittel gescheitert.“ Oba cituje Winkelbauer, viz název jeho studie v následující poznámce (s. 174).

Následující část je věnována finančním zdrojům Kristiána IV., tedy zázemí krále pro vedení podniku tak náročného, jakým (nejen v časech žoldněřských armád) válka byla a stále je. V úvodu položená otázka k dánské fázi války, zda král měl vůbec na to vést a vyhrát válku s habsbursko-katolickou stranou v Říši, vyžaduje, aby byly vzaty v úvahu nejen mezinárodní situace, strategické schopnosti krále, vojenský potenciál Kristiánovy armády či konkrétní pohyby armád na mapě, přičemž většinu z těchto bodů rozebereme až následně, ale i schopnost dánsko-norské říše poskytnout na konflikt dostatečné zdroje. Kristián IV. patřil mezi nejbohatší vládcy Evropy. Půjčoval svým klientům v Dánsku či německým příbuzným značné sumy, což v porovnání s věčně zadluženým vídeňským dvorem zní jako příběh z jiné planety. Stačil však jednotlivec, byť natolik movitý i v evropském měřítku, na vedení války proti nepříteli? Průběh dánské fáze nám chce napovědět, že nikoliv. Lze se s tím spokojit? Dánská říšská rada vstup do války zprvu odmítla a až po bitvě u Lutteru a zvláště v roce 1627 došlo k většímu zapojení země do válečného konfliktu. Jaké to mělo finanční dopady? Jak král a dánsko-norský stát zvládli válku proti císaři z účetního, alias finančního či obecně hospodářského hlediska a které momenty určily její neúspěšný průběh? A jakou roli hrály subsidie z Anglie a Nizozemí, když tedy opravdu přišly? Zaměříme se na tyto otázky podrobněji.

Název kapitoly odkazuje na studii profesora Thomase Winkelbauera *Nervus belli bohemici*, kde se profesor vídeňské univerzity věnoval finančním aspektům války českých stavů a Fridricha Falckého s císařem Matyášem a Ferdinandem II.²¹³ Přes tuto načrtnutou vazbu k Winkelbauerovu důkladnému průzkumu nemají následující pasáže ambice na úplnost. Mnohem více jde o nastínění tématu a celé problematiky, v jistých aspektech o srovnání již existujících výstupů a připomenutí i norského rozměru, který doposud studiím dánské proveniencce často unikalo.²¹⁴ Poměrně dost místa je věnováno seznámení čtenáře s obsáhlou studií dánského historika Jense Carla Kirchmeier-Andersena, která je v samotné vlasti jen velmi těžko dostupná, ale která by mohla případně inspirovat též středoevropského historika.²¹⁵

Finanční aspekt válečnictví byl samozřejmě jedním ze základních kamenů, na kterých spočíval úspěch, či neúspěch celé akce, a současníci si toho byli velice dobře vědomi. Vlivný politický filozof konce šestnáctého a začátku sedmnáctého století Justus Lipsius téma formuloval takto: „Nec quies gentium sine armis, nec arma sine stipendiis, nec stipendia sine tributis haberi queunt,“ tedy v českém překladu „Není klidu národa bez vojska, ani vojska bez svého platu, ani

²¹³ Thomas WINKELBAUER, *Nervus belli bohemici. Die finanziellen Hintergründe des Scheiters des Ständeaufstands der Jahre 1618 bis 1620*, in: *Folia Historica Bohemica* 18, 1997, s. 173-223.

²¹⁴ Za vydatnou pomoc s proniknutím do tématu státních financí v raně novověkém dánsko-norském státě děkuji především profesorovi univerzity v Oslo Øysteinu Rianovi.

²¹⁵ Jens Carl KIRCHMEIER-ANDERSEN, *Kejserkrigens finansiering. Dansk-norsk krigsfinansiering 1625 – 1629*, cand.mag.speciele (diplomová práce), København 1991.

platu bez daní.²¹⁶ O změnách ve finančních tocích, modernizaci daňového systému a obecnému tlaku války na vnitřní změny ve vývoji jednotlivých států během třicetileté války a sedmnáctého století už existuje početná literatura i ve středoevropském prostředí. Nejnovější kolektivní práce rakouských, německých, českých a maďarských historiků *Kriegführung und Staatsfinanzen* z roku 2010 ukazuje, že je toto téma v historiografii stále aktuální, ne-li ještě více než kdy předtím.²¹⁷ Pro úvod do problematiky v německém prostředí slouží výborně studie Norberta Winnige, který ukazuje ve stručnosti, jak se jednotlivé země v Říši během sedmnáctého století pod vlivem války pokoušely různými cestami zvyšovat své příjmy. Nebyly to pouze kontribuce na válečné účely, ale i zvyšování intenzity a výše přímých daní, jakož právě i hlavní bod Winnigeho výzkumu, daně nepřímé, tedy především spotřební.²¹⁸ Také k finančním aspektům války v severských státech je z čeho vybírat a existují zde i studie přístupné širokému evropskému publiku.²¹⁹ Zvláště zajímavé za účelem komparace dánského a konkurenčního švédského modelu jsou výstupy historiků na východ od Sundu, tedy k fiskálním reformám a financování armády Gustava II. Adolfa a jeho nástupců.²²⁰ Pro opravdu zevrubné srovnání dánského financování v čase může sloužit objemné dílo Jense Engberga zabývající se dobou čtyřicátých let sedmnáctého století.²²¹ Českému publiku přístupnějším vhladem nejen do hospodářské a válečné situace na Baltu, ale i do financování války samotné je německy psaná publikace Miroslava Hrocha *Handel und Politik im Ostseeraum*.²²²

V následující kapitole se pokusíme o dvojí pohled na Kristiánovo financování „císařské války“, s důrazem na její první „německou“ část v letech 1625 až 1627. Protože ale jde o

²¹⁶ Justus LIPSIUS, *Politiorum sive civilis doctrinae libri sex quae ad Principatum maxime spectant*, Antwerpen 1610, s. 114. – Citováno v Kersten KRÜGER, *Dänische und schwedische Kriegsfinanzierung im Dreißigjährigen Krieg bis 1635*, in: Kersten Krüger, *Formung der frühen Moderne. Ausgewählte Aufsätze*, Münster 2005, s. 97-122, zde s. 97. Lipsius přitom přejímal ve zmíněném výroku tvrzení římského historika Tacita (*Historiae* IV, 74).

²¹⁷ M. HÜTNER, *Der Dreißigjährige Krieg als fiskalisches Problem: Lösungsversuche und ihre Konsequenzen*, in: *Scripta Mercaturae* 21, Heft 1./2., 1987, s. 52-81; Kersten KRÜGER, *Kriegsfinanzen und Reichsrecht im 16. und 17. Jahrhundert*, in: tamtéž, s. 47-58; Peter RAUSCHER (Hg.), *Kriegführung und Staatsfinanzen. Die Habsburgermonarchie und das Heilige Römische Reich vom Dreißigjährigen Krieg bis zum Ende des habsburgischen Kaisertums 1740*, Münster 2010. – Zde mimo jiné studie českých historiků a velká bibliografie jak obecně k tématu válečného financování v raném novověku, tak konkrétně k situaci ve středoevropských zemích.

²¹⁸ Norbert WINNIGE, *Von der Kontribution zur Akzise: Militärfinanzierung als Movens staatlicher Steuerpolitik*, in: Bernhard R. Kroener – Ralf Pröve (Hg.), *Krieg und Frieden. Militär und Gesellschaft in der frühen Neuzeit*, Paderborn 1996, s. 59-85.

²¹⁹ Kersten KRÜGER, *Die Einnahmen und Ausnahmen der dänischen Rentmeister 1588-1628. Ein Beitrag zur frühneuzeitlichen Finanzgeschichte*, Marburg 1970; Erling LADEWIG PETERSEN, *Christian IV and the Council of the Realm 1596-1629*, in: *Scandinavian Journal of History* 7, 1-4, 1982, s. 277-313.

²²⁰ Per SÖRENSSON, *Ekonomi och krigsföring under Gustav II Adolfs tyska fältåg 1630-1632*, in: *Scandia* 5, 1932, s. 295-320; Ronald NORDLUND, *Krig genom ombud. De svenska krigsfinanserna och Heilbronnförbundet 1633*, in: Hans Landberg – Lars Ekholm – Roland Nordlund – Sven A. Nilsson, *Det kontinentala krigets ekonomi. Studier i krigsfinansiering under svensk stormaktstid*, *Studia Historica Upsaliensia* 36, Kristianstad 1971, s. 271-451. Ke komparaci švédského a dánského systému především Kersten KRÜGER, *Dänische und schwedische Kriegsfinanzierung im Dreißigjährigen Krieg bis 1635*, in: Kersten Krüger, *Formung der frühen Moderne. Ausgewählte Aufsätze*, Münster 2005, s. 97-122.

²²¹ Jens ENGBERG, *Dansk finanshistorie i 1640-erne*, Aarhus 1972.

²²² Miroslav HROCH, *Handel und Politik im Ostseeraum während des Dreißigjährigen Krieges*, Praha 1976.

momenty sledované z dlouhodobější perspektivy, nemůžeme se vyhnout i přesahům do předchozího i následujícího desetiletí Kristiánovy vlády. Ona duplicita pohledu spočívá v různé perspektivě, kterou dosavadní literatura nabízí. Většina autorů vychází nejprve z průzkumu finančních zdrojů krále a jeho zemí, tedy především podoby daňového systému a jeho vnitřních změn, případně i omezených (někdy průkopnických a často neúspěšných) hospodářských aktivit krále. Velká část těchto výstupů pak zůstala „pouze“ u této široké otázky bez zájmu věnovat se válečným výdajům během let 1625 až 1629.²²³ Z druhého konce uchopuje téma výše zmíněný vojenský historik Kirchmeier-Andersen ve své rozsáhlé diplomové práci *Kejserkrigens finansiering. Dansk-norsk krigsfinansiering 1625 – 1629*.²²⁴ Ten totiž vychází nejprve z důkladného zjištění válečných nákladů, aby pak skrze zachované účty postoupil k odhalení a určení poměru využitých zdrojů, tedy původu doložitelně použitých peněz i nepeněžních prostředků k uspokojení potřeb armády.

4.1.1 Dánsko-norské království a finanční možnosti státu

V březnu 1625 napsal český kancléř Zdeněk Vojtěch Popel z Lobkovic své ženě Polyxeně z Pernštejna slova údivu nad obdrženými zprávami, že dánský král jde do války, když přitom „je chudý jak veš.“²²⁵ Na jakém základě Popel tak o Kristiánovi IV. soudil? Lze pochybovat, že by kancléř viděl do financí Dánska hlouběji. Pravděpodobnější je, že si názor utvořil ze zpráv o skromném kodaňském dvoře.²²⁶ Dvůr Kristiána IV. patřil mezi provinční, ale i přes hodnocení zahraničních cestovatelů byl na severské poměry štedrý v podpoře umění a architektury. Král investoval nemalé prostředky například do budování reprezentativních sídel ve stylu holandské renesance (Rosenborg, Frederiksborg).

Kristián přes své osobní bohatství si na rozsáhlý a nákladný dvorský život obvyklý ve středoevropském či jihoevropském prostředí mnoho nepotrpěl. Přitom si jej mohl dovolit. Jeho relativně velká finanční nezávislost plynula v době míru mimo jiné z dobře známého sundského cla, které platily cizí lodě při plavbě skrze nejhlubší, a proto též nejfrekventovanější z dánských úžin, totiž průliv Øresund mezi ostrovem Sjælland a nynější švédskou pevninou. Øresund byl

²²³ Steffen HEIBERG, *De ti tønder guld. Rigsråd, kongemagt og statsfinanser i 1630'erne*, in: Historisk Tidsskrift (DK) 76, 1976, č. 1, s. 25-58; Erling LADEWIG PETERSEN, *Christian IV.s pengeudlån til danske adelige. Kongelig foretagervirksomhed og adelig gældsstiftelse 1596-1625*, København 1974.

²²⁴ Jens Carl KIRCHMEIER-ANDERSEN, *Kejserkrigens finansiering. Dansk-norsk krigsfinansiering 1625 – 1629*, cand.mag.speciele (diplomová práce), København 1991. Zde další bohatá literatura.

²²⁵ „Divím se, že se dánský král připravuje na válku. Vždyť je chudý jak veš.“ – Zdeněk Vojtěch Popel z Lobkovic Polyxeně z Pernštejna, Vídeň 19. dubna 1625 – Pavel MAREK (ed.), *Svědectví o ztrátě starého světa. Manželská korespondence Zdeňka Vojtěcha Popela z Lobkovic a Polyxeny Lobkovické z Pernštejna*, České Budějovice 2005, s. 393.

²²⁶ Úryvek zprávy papežského vyslance Bentivoglia z roku 1613 do Říma cituje Rian (Ø. RIAN, *Christian IV. Et norsk syn*, s. 287).

jedinou branou do Baltského moře, které díky obchodním zájmům Nizozemí a Anglie a potřebě levného obilí z Polska a Pobaltí velice vzrostlo na významu.²²⁷

Kristián v odpovědi říšské radě na její zamítavé stanovisko k návrhu na vstup do války v červenci 1624 uvedl, že prostředků k válce lze shromáždit v říši dostatek a že království není ničím vyčerpáno.²²⁸ Rozpočet dánsko-norského státu generoval vskutku velké přebytky. Při pohledu na strukturu příjmů a výdajů dánského státu v roce 1608, který máme k dispozici, se v pozici historika z území bývalé podunajské monarchie a při vědomí habsburských poměrů nelze ubránit značnému podivení. Příjmy dánsko-norského „rozpočtu“ dosáhly toho roku 482 982 tolarů. Oproti tomu výdaje pouze 254 391 tolarů. Stát tak v roce 1608 hospodařil moderními slovy v přebytku, konkrétně v sumě 228 591 tolarů. Ve výdajích přitom byly započítány i náklady na dvůr a centrální administrativu. Ačkoliv tvořily více než 40 % veškerých výdajů, přece se jednalo o relativně malou sumu kolem 100 000 tolarů. Často zmiňované øresundské clo tvořilo v příjmech státu podíl téměř 30 %, konkrétně 142 000 tolarů.²²⁹

Jak lze vysvětlit takový poměr ve státních financích? Odpověď najdeme mimo jiné u historika Olden-Jørgensena a jeho bilancování šlechtické vlády při jejím zániku v roce 1660. Dánský historik se přitom zajímá především o dobu začátku absolutismu po uvedeném roce změny vlády. Režim vnitrostátní mocensko-politické bipolarity (zvaný *regnum mixtum*) popisuje těmito slovy: „Dánský politický a administrativní systém byl zastaralý, jednoduchý, přehledný a levný na provoz. Jinými slovy: stát byl malý a tlak daní nízký, ale cenou za tuto stabilitu byl státní aparát a politická kultura, které byly konzervativní a velmi málo ochotné k přizpůsobení změnám, když zemi zasáhla krize v pozdějších letech vlády Kristiána IV.“²³⁰ Nakolik je Olden-Jørgensenovo tvrzení o nízkých daních platné i během dánské války, se podíváme vzápětí. Jeho charakteristika šlechtické vlády nám ale pomáhá pochopit obecné rysy dánsko-norského státu za vlády Kristiána IV. Správa byla v rukou šlechty, která si jistě uzurpovala část příjmů ze spravovaných lén a regionálních úřadů, zároveň ale nebyla správa v režii státu nijak nákladná. Určitě ne ve srovnání s byrokratickými „moly“ absolutistických států konce sedmnáctého a především celého osmnáctého století. Ladewig Petersen popisuje dobu vlády Kristiána IV. jako dobu přechodu mezi „*domenestaten*“, tedy státu královských domén, k daňovému státu „*skattestaten*“. A právě v sedmnáctém století dochází v Dánsku a zároveň v Norsku k daňové

²²⁷ O významu Baltu například již výše uvedený Miroslav HROCH, *Handel und Politik im Ostseeraum während des Dreissigjährigen Krieges*.

²²⁸ L. R. LAURSEN (ed.), *Danmark-Norges Traktater*, III., s. 623.

²²⁹ Benedicte FONNESBACH-WULFF – Karl-Erik FRANDBSEN, *Christian 4. og 30-årskrigen*, s. 24.

²³⁰ „Det danske politiske og administrative system var gammeldags, enkelt, overskueligt og billig i drift. Eller med andre ord: Staten var lille og skattetrykket lavt, men prisen for denne stabilitet var et statsapparat og en politisk kultur, der var konservativ og lidet tilpasningsdygtig, da krisen i Christian IV's modne år ramte landet.“ – Sebastian OLDEN-JØRGENSEN, *Ind i enevælden*, in: Thomas Lyngby – Søren Mentz – Sebastian Olden-Jørgensen, *Magt og pragt. Enevælde 1660 – 1848*, København 2010, s. 13–95, zde s. 20.

revoluci.²³¹ Vnitřní změny fiskální politiky byly zahájeny dlouho před počátkem absolutistické vlády Frederika III.

Německý historik Kersten Krüger je jedním z mála zahraničních historiků, který výrazně pronikl do dánských státních financí raného novověku a přinesl studie přístupné širšímu evropskému publiku. Krüger ve své práci *Dänische und schwedische Kriegsfinanzierung im Dreißigjährigen Krieg bis 1635* srovnává dánský a švédský model rozbořem sumy jím zjištěných dánských příjmů pro rok 1630, tedy krátce po „císařské válce“, a švédských příjmů v letech 1623 – 1624.²³² Zarazí již velký rozdíl ve výši uvedených státních příjmů. Zatímco Švédsko mělo podle Krügera k dispozici 1 262 000 tolarů, Dánsko pouhých 627 000 tolarů. I v rozpisu jednotlivých příjmových položek historik se základními informacemi čerpanými z dánské a norské literatury minimálně zpozorní.²³³ Krügerova studie obsahuje řadu tezí, které korelují se zjištěními dánských a norských historiků a které zmíníme následně. S několika důležitými údaji a na nich postavenými vývody ale lze polemizovat či klást další otázky.

Předmětem je tedy struktura dánských příjmů. Jejich celková suma uvedená Krügerem pro rok 1630 byla jistě ovlivněna uplynulou vyčerpávající válkou. Vždyť především celé Jutsko opustila císařská armáda teprve v průběhu roku 1629 po téměř dvouleté okupaci. Z Krügerovy statě není příliš jasné, zda s tímto faktem počítá. Historik Kirchmeier-Andersen s Krügerem nesouhlasí hned v několika bodech jak v oblasti státních příjmů, tak v oblasti výdajů, totiž ohledně charakteru vojska a způsobu financování války obecně. Pokud zůstaneme u prvního okruhu otázek (a k otázce výdajů se vrátíme až později), dánský badatel kritizuje především zaměřenost pouze na účty komorního rentmistra.²³⁴ Tím Krüger vynechává netušenou sumu příjmů, které putovaly mimo účty tohoto úřadu. V dřívější práci k účtům komory podle Kirchmeier-Andersenova názoru navíc německý historik zásadně podhodnotil zisky z daní vypsanych v letech války.²³⁵ K tomu se ale dostaneme za chvíli.

Další výtky vůči Krügerově statí můžeme vznést už v otázce lidnatosti zemí. Autor totiž evidentně nepočítá v porovnání Dánska a Švédska s norskou a šlesvicko-holštýnskou částí Kristiánovy říše. Jak v tomto, tak i rozpočtovém aspektu se výrazně odlišují závěry norského badatele Øysteina Riana, které představil po několika desetiletích bádání ve fiskální oblasti

²³¹ Erling LADEWIG PETERSEN: *Fra domænestat til skattestat. Syntese og fortolkning*, Odense 1974; TÝŽ, *From Domain State to Tax State. Synthesis and Interpretation*, in: *Scandinavian Economic History Review* 23, 1975, s. 116-148.

²³² Kersten KRÜGER, *Dänische und schwedische Kriegsfinanzierung*.

²³³ Následující položky jsou uvedeny oproti Krügerovi zaokrouhleně. Ve Švédsku se v hlavních okruzích příjmů jednalo podle Krügera o peníze získané z královských domén (560 000 tol.), zvláštních daní (180 000 tol.), dále z cel (85 000 tol.) a velkou sumu tvořil obchod s mědí (291 000 tol.). Oproti tomu v Dánsku přijala státní pokladna z královských domén 230 000 tolarů, 80 000 z cel, 131 000 ze zvláštních daní a 180 000 tolarů ze sundského cla (tedy opět asi 30 % podíl příjmů).

²³⁴ Krüger je studoval i z dlouhodobého hlediska. Kersten KRÜGER, *Die Einnahmen und Ausnahmen der dänischen Rentmeister 1588-1628. Ein Beitrag zur frühneuzeitlichen Finanzgeschichte*, Marburg 1970.

²³⁵ J. C. KIRCHMEIER-ANDERSEN, *Kejserkrigens finansiering*, s. 40.

v hutné kapitole s názvem *Rúst daní a státu (Skatte- og statsvekst)* ve své velké syntéze o dějinách raně novověkého dánsko-norského státu. Především z jeho studií čerpáme údaje pro následující pasáže o daňovém systému v norských krajích. Nutno podotknout, že v otázce lidnatosti zemí se jedná o hrubé odhady. Zatímco tedy Krüger uvádí poměr počtu obyvatel 650 000 (Dánsko) versus 1 200 000 (Švédsko), Rian počítá pro počátek století se 750 000 obyvateli v Dánsku, 300 000 v Norsku a 200 000 v královských dílech Šlesvicka a Holštýnska. Dohromady se tedy jedná o 1 250 000 obyvatel velkého soustátí pod vládou Kristiána IV.²³⁶

Dánsko-norské království bylo různorodým státním útvarem. Ačkoliv se síle habsburského soustátí sotva mohlo rovnat, přece válku – byť v roli poraženého – ustálo bez finančního krachu. Přitom vítězové, a to jak císař na počátku dvacátých let, tak Švédsko po roce 1648 měli nedožrnné problémy s válečným dluhem. Podívejme se nyní na Kristiánovy země a možné finanční zdroje pro vedení války podrobněji.

4.1.2 Norský exkurz

Na počátek naší poznávací cesty po zdrojích Kristiána IV. provedme exkurz k severu. I na okraj severní Evropy totiž dolehla postupem času tíže války v německých a českých zemích. Jiná čísla než Krüger ohledně celkového přehledu státních příjmů podává zmíněný Øystein Rian. Ačkoliv znovu příliš detailně nerozvádí, odkud vypočítané sumy přebírá, můžeme mu důvěřovat, neboť se jedná o předního odborníka na hospodářství Norska raného novověku. Podle něj stály příjmy dánsko-norského státu v prvních letech sedmnáctého století někde kolem hranice 800 000 tolarů ročně, tedy více, než uvádí Krüger pro rok 1630, a mnohem více, než uvádí Fonnesbach-Wulffová a Frandsen pro rok 1608. Norský historik se totiž nespolehá pouze na účty královské Komory (Rentekammeret). Zajímá jej navíc podíl jednotlivých zemí na celkových příjmech státu a ten pro uvedenou sumu a léta rozděluje podle vlastních bádání na 55 % příjmů pocházejících z vlastního Dánska, 20 % z vévodství, 15 % tvořených øresundským clem a 10 % příjmů plynoucích z Norska. Během následujících třiceti až čtyřiceti let však došlo k dramatickým změnám, protože pro čtyřicátá léta sedmnáctého století počítá Rian s průměrným ročním příjmem státní kasy téměř

²³⁶ Øystein RIAN, *Den aristokratiske fyrstestaten*, s. 285. Stejně počty uvádí i Benedicte FONNESBACH-WULFF – Karl-Erik FRANDSEN, *Christian 4. og 30-årskrigen*, s. 25. Svě (jistě stejné) zdroje pro tyto údaje neuvádí nikdo z nich. Zmíněná dvojice autorů se odvolává na Riana v závěru kapitoly, avšak vedle mnoha dalších uvedených děl a autorů. Šlesvicko a Holštýnsko rozděluje Frandsen na královský a vévodský díl o snad podobném počtu obyvatel. Menší vévodský díl obsahoval i významná města Kiel a Schleswig. Pro dobu kolem poloviny století Rian počítá s výrazným nárůstem ve své domovské zemi až o 50 % oproti roku 1600! V Norsku skutečně došlo k výraznému růstu počtu obyvatel během sedmnáctého století, což je v evropském kontextu poměrně velká výjimka. V Dánsku a vévodstvích uvádí Rian maximálně padesátitisícové zvýšení počtu obyvatel (Øystein RIAN, *Den aristokratiske fyrstestaten*, Oslo 1997, s. 285- 318, zde zvl. s. 285-293). Rian sleduje právě tyto jevy poměrně hluboce i na lokální úrovni (TÝŽ, *Bratsberg på 1600-tallet. Stat og samfunn i symbiose og konflikt*, Oslo 1997). Svou velkou práci věnoval i centru dánské správy Norska, totiž úřadu místodržícího v Akershusu (TÝŽ, *Jens Juels stattholderskap 1618-29. En studie i stattholderembetets kompetanse og funksjoner*, Oslo – Bergen – Tromsø 1975). V kratší formě na základě Rianových i vlastních výzkumů Rolf FLADBY, *Samfunn i vekst – under fremmed styre 1536 – 1660. Handbok i Norges historie*, Bind 5, Bergen – Oslo – Stavanger – Tromsø 1986.

dvojnásobným, totiž 1 500 000 tolarů! Navíc došlo k výrazné změně poměru mezi příspěvků jednotlivých zemí. Zatímco tedy dánský podíl klesl na 38 % a v reálných číslech vzrostl pomalejším tempem, a zároveň podíl vévodství v procentuálním vyjádření poklesl na 10 %, norský příspěvek tvořil už celých 35 % příjmů, v odhadovaných sumách tedy šlo oproti asi 80 000 tolarů ročně na začátku století o více než 530 000 tolarů ve čtyřicátých letech. Musíme přitom mít stále na paměti, že Norsko bylo populačně dvakrát slabší než Dánsko. Co za tak mohutným nárůstem v Norsku stálo? Které příjmy státu vzrostly? A stihly tyto změny ovlivnit i dánskou fázi třicetileté války?

Norský historik nabízí v přehledu plném čísel také hrubou vnitřní strukturu příjmů. Na základě svých studií tvrdí, že k výraznému posunu nedošlo v oblasti příjmů z královských domén (v Dánsku z cca 350 000 na 450 000; v Norsku z 60 000 na 90 000 tolarů ročně), ale především v oblasti cel a nových daní, tedy daní vypsanych králem pro daný okamžik a v určené výši a tak odlišných od příjmů z královských domén, které se skládaly především ze stálých platů, rent, případně vlastních hospodářských zisků králových statků. Rychlost vzrůstu nových položek byla v Norsku několikanásobně vyšší než v Dánsku.

Zatímco příjmy státu z norských cel byly zpočátku téměř mizivé (asi 10 000 tolarů ročně), a to i v poměru k dvakrát lidnatějšímu Dánsku (asi 60 000 tolarů ročně), pak tyto částky rostly v Norsku doslova skokovými pohyby během kalmarské války (kolem 60 000 tolarů ročně), aby po opětovném poklesu částečně stouply za „císařské války“, a nastartovaly růst především během třicátých let (120 000 tolarů). Tlak na vyšší cla neustal ani poté. Rychlý nárůst cel v Norsku přišel až po roce 1629, kdy král potřeboval doplnit prázdnou pokladnu a splatit své válečné dluhy. Během samotné války evidujeme sice nové „komisařské“ a „svatoanenské“ clo, tyto položky ale celkový příjem nijak neovlivnily. Rian zmiňuje, že efektivita výběru cla byla ve dvacátých letech velmi nízká.²³⁷

Ještě výraznější položkou v příjmech z Norska byly zmíněné příjmy z přímých daní. Jejich základní úroveň byl na konci šestnáctého století skromná. U ročních berní se po roce 1600 zvýšily jak požadované sumy výběru, tak i jejich četnost, neboť k výběru nedocházelo zprvu pravidelně každý rok, ale jen dvakrát až třikrát za pět let. Zatímco v prvním desetiletí se suma příjmů z přímých daní v Norsku pohybovala kolem 30 000 tolarů ročně, už během kalmarské války vyskočily tyto příjmy (zatím ovšem krátkodobě) na 150 000 tolarů. Navíc přibývaly postupně i nové druhy daní („ekstraskatter“). Četnost vypisování celozemských daní znovu výrazně stoupala po vypuknutí „císařské války“ a ve svém růstu od této doby v podstatě pokračovala i po celá třicátá a především čtyřicátá léta.

²³⁷ Ve čtyřicátých letech dosahovaly příjmy státu z norských cel dokonce sumy přes 200 000 tolarů! V samotném Dánsku (bez započtení øresundského cla) došlo ve stejně dlouhém období k nárůstu pouze na 100 000 tolarů, tedy sotva dvojnásobek původního stavu.

Spolu se zvyšováním daňové zátěže se zdokaloval i systém vymáhání. Zatímco v 16. století fungoval soudní systém na lokální úrovni v Dánsku již na velmi rozvinuté úrovni a procesy s nepláči daní byly poměrně rychlé, Norsko tento rozvoj místní soudní správy zaznamenalo právě až v průběhu vlády Kristiána IV. a zpočátku byly cesty úniku před státní mocí v otázce daní mnohem širší.²³⁸

Proč se ale tak výrazné změny děly právě v Norsku a přitom podíl dánských příspěvků do společné pokladny relativně klesal? Během šestnáctého století bylo severské království pojímáno jako přímá součást dánského státu, byť formálně zde vědomí o samostatnosti norského královského titulu a země přetrvávalo i dále. Nutno dodat, že se Norsko ocitlo daleko nejen geograficky, ale zároveň téměř mimo horizont centrálních úřadů a krále v Kodani. Změna pohledu přicházela postupně. Jedním z hlavních momentů této změny byl osobní zájem krále na využití spícího potenciálu země. Právě Kristián IV. překonal v tomto své předchůdce a již v četnosti návštěv severské provincie dánskými panovníky vede s přehledem pomyslné tabulky. Král se zajímal například o přírodní zdroje. Byl to on, kdo dal impulz k rozvoji důlní činnosti v oblasti stříbrných nalezišť kolem Kongsbergu v roce 1624.²³⁹ Více se však rozmohla důlní činnost ohledně železné rudy a mědi kolem Oslo. Přestože jejich výkonnost zdaleka nedosahovala švédských rozměrů, v dánském Helsingøru měly tamní slévárny děl dostatek rudy k výrobě.²⁴⁰ Přes poměrně skrovné počátky a brzký pronájem dolů soukromým pachtýřům byla právě podpora krále a státu v době rozjezdu nových hospodářských aktivit zásadní a vlastně průkopnická.

Jiným velkým přírodním zdrojem byly nekonečné norské lesy a z nich dříví pro stavbu lodí. Přesun hospodářských center ze severní Itálie a Středomoří do severozápadní Evropy, zvláště do Anglie a Nizozemí znamenal pro Norsko otevření nových trhů hladových po norském dřevu i dánském obilí. Právě nizozemští obchodníci byli snad až ze dvou třetin odběrateli dřevařské produkce, takže lze říci, že námořní moc Nizozemců z podstatné části stála, či doslova plavala právě na norských smrcích a borovicích. Vývozní clo, které dánský aparát objevil jako výborný

²³⁸ Není na místě rozepisovat zde problematiku norské správy, pro ilustraci ale uvedme, že norský systém přebíral rychle dánské prvky například ve vzniku lokálních úřadů „sørenskrivere“, tedy „písařů“ se statusem spolusoudců na konci šestnáctého století, od počátku třicátých let sedmnáctého století už jako samostatných soudců na regionálních soudech zvaných „bygdeting.“ Druhou významnou změnou bylo i výrazné rozšíření kontroly v mnohých přístavech podél dlouhého norského pobřeží. Právě zde totiž unikaly oku probouzejícího se státního aparátu nemalé sumy z neprocleného zboží. Stát ale zůstal v otázce cel stále neefektivní až do třicátých let a cesty jak zvýšit kontrolu vývozu se teprve učil. I přes přímé podřízení celních úředníků Kodani v roce 1632 zůstávaly úplatky a zpronevěry ve státní správě na denním pořádku.

²³⁹ Podle králových zápisků přijel na počátku dubna 1624 ke dvoru Nicolas Schwabe, hlavní králův organizátor důlní činnosti v Kronsbergu a předal králi 170 tolarů z norského stříbra. Král pak jimi podaroval svou rodinu a už tentýž měsíc a znovu v září osobně obhlédl stříbrné doly při jedné ze svých četných cest (C. F. BRICKA (ed.), *Udtoq af 14 af Kong Christian IV's hidtil uddgivne Skrivkalendere*, in: Danske Samlinger for Historie, Topographi, Personal- og Literaturhistorie, 2. række, 1871–1879, s. 365–391, zde s. 372).

²⁴⁰ B. FONNESBACH-WULFF – K.-E. FRANDBSEN, *Christian 4. og 30-årskrigen*, s. 22.

zdroj příjmů, ale výrazně využil především až ve třicátých letech, se pak zvyšovalo v citovaných rozměrech jak na úkor spotřebitele, tak na úkor produkujejících norských sedláků a dřevorubců.²⁴¹

Podívejme se konečně na Norsko a norské finance pod vlivem „císařské války“. V roce 1618 nastoupil na téměř jedenáct let do úřadu lensmanna v Akershusu a místodržitele Norska dánský šlechtic Jens Juel. Král jistě nevybíral náhodně. Juel byl dlouhá léta před tím rentmistrem královské komory (Rentekammeret) v Kodani, navíc válečným komisařem během kalmarské války, krátce řečeno finančním expertem i s vojenskými zkušenostmi. Pro takového muže bylo Norsko nejspíše stále panenskou krajinou, nepříliš spoutanou státní byrokracií a daňovou zátěží. Právě za jeho působení ale nakročené změny v oblasti daňové politiky dostaly pevný základ a Norsko začalo sypat do společné pokladny více a více tolarů.²⁴² Zvýšení daní během kalmarské války nebylo systémovým řešením, to totiž přišlo až ve dvacátých letech. Jedním z prvních výrazných počinů se stal soupis veškeré půdy v Norsku zahájený v letech 1623 až 1624. *Jordebøker*, alias „knihy půdy“, měly obsahovat veškerou půdu, a to i pozemky duchovních a šlechty spolu s platy a povinnostmi, které se k půdě vázaly. Vyjmuta byla z tohoto soupisu pouze půda královská. Lepší evidence předmětu zdanění byla prvním předpokladem kvalitní daňové správy.

Norský historik Rolf Fladby tvrdí, že víceméně normální stav zdanění skončil právě v polovině dvacátých let. Tlak z centra přišel v důsledku válek v Říši. A asi nikdo netušil, že to bude tlak soustavný a trvalý. Daně vyhlášovaly obvykle královny dopisy zvané *skattebrev*, tedy „dopisy o dani“, které král posílal všem svým lensmanům po odsouhlasení výše požadované daně říšskou radou. V dohodě s ní také bylo stanoveno, zda daň bude požadována v Dánsku, či v Norsku, resp. v obou zemích. Tyto dopisy měly svou ustálenou formu a v podstatě všechny byly zpracovány v rozsáhlé edici *Norske Rigs-Registranter*.²⁴³

Je poměrně zajímavé, jak se měnila jejich rétorika právě během dvacátých let. Válečné nebezpečí totiž začaly královny dopisy zmiňovat už v létě 1621, kdy jmenovaly dost obecně „tohoto času podivný a nebezpečný stav“ a královnu touhu „z mnoha vysoce důležitých a nutných příčin zajistit pravou a správnou křesťanskou víru a náboženství a předejít nebezpečí našich vlastních říší a zemí.“ Proto král oznamoval, že sáhl k nutnému kroku „zverbovat jistý počet válečného lidu jízdních i pěších.“²⁴⁴ Na podzim 1623 psal král v úvodu dopisu o vypsání nové

²⁴¹ Øystein RIAN, *Trelastnæringen under Christian 4.*, Oslo 1988.

²⁴² Viz výše zmíněná publikace Øystein RIAN, *Jens Juels stattholderembedets kompetanse og funksjoner*, Oslo – Bergen – Tromsø 1975.

²⁴³ Otto G. LUNDH – J. E. SARS (edd.), *Norske Rigs-Registranter, til dels i uddrag*, V. 1619-1627, VI. 1628-1634, Christiania 1874-1877.

²⁴⁴ „Vider, eftersom vi, formedelst denne Tids underlige og farlige Tilstand af mange høivigtige og notrennende (sic – pozn.editora) Aarsager saavel som og til den sande og rette, vores christelig Troes og Religions Forsikring og vores egne Rigers og Landes Fare at forekomme (...) og derfor et Antal Krigsfolk til Hest og Fods haver maattet lade hverve og antage (...)” – Skattebrev z 20./30. července 1621 – tamtéž, V., s. 153.

daně opět o nutnosti „vydržovat vojenský lid, aby bylo možno odvést od hranic naší říše v tuto obtížnou dobu s pomocí Boha Všemohoucího jakýkoliv nepřátelský útok.“²⁴⁵ V podstatě velmi podobně, byť krátce zněl i dopis z 10. března 1625, tedy několik málo dní po poslední výměně názorů mezi králem a říšskou radou o vstupu do války, kdy už král vydal rozkaz k budování nové velké armády. Opět byl uveden argument zajištění hranic říše „v nebezpečný stav tohoto času.“²⁴⁶ Nebezpečí opravdu doléhalo na dánsko-norský stát čím dál více, a proto král daň dříve vyhlášenou sotva každý rok vyhlásil ve válečném roce 1626 hned dvakrát. Po druhé se tak stalo 8. října 1626, tedy více než měsíc po bitvě u Lutteru, kdy se naplno ukázalo, že válka se opravdu vyvíjí pro dánského krále velmi špatně. Král v dopise nevypisoval pouze daň, ale oznamoval nutnost přípravy na zemskou defenzi, totiž aby každý, kdo toho bude schopen, si opatřil zbraň a aby byli ozbrojeni i poddaní.²⁴⁷

Mimo daně, které byly již zažité, pouze jejich výši a datum splacení vymezily zmíněné královy „skattebrev“, byly zavedeny během let 1625 až 1629 zcela nové daně, které dosud Norsko nepoznalo. Na základě soupisů půdy provedených v roce 1624 měla šlechta a jiní velcí statkáři společně s duchovenstvem v roce 1626 vybudovat jízdu, respektive její vybudování zaplatit skrze nový poplatek. Došlo také k opakovanému vypsání *bygningsskat*, daně související s budováním opevnění v hlavní zemské pevnosti Akershus v dnešním Oslo. Sedláci se tím tak vykoupili z povinné služby na opravách a rozšiřování obranných valů hradu.²⁴⁸ V červnu 1627 přibyla též daň na nově zverbované posádky v hlavních opěrných bodech království *garnisonskat*. Sice se jednalo o pár stovek vojáků, přece ale nové náklady vyžadovaly zvláštní příjem státní pokladny.²⁴⁹ Ve stejném roce, jen o pár měsíců dříve vyšly z Kodaně dva dopisy, každý jednotlivě určený šlechtickému a selskému stavu o vypsání kontribuce na obranu země.²⁵⁰ Další daní byla v roce 1628 a 1629 „důstojnická daň“. Měla být placena také šlechtou, a to pětinou příjmů z jejich statků.

Sumu příjmů ze všech vypsáných daní z Norska vypočítává historik Rolf Fladby na něco málo přes 40 000 tolarů ročně v době před rokem 1625 a na 140 000 tolarů během „císařské války“. Po válce došlo k relativnímu snížení na 90 000 tolarů ročně. K tak mírnému daňovému zatížení jako před rokem 1625 se ale země už nikdy nevrátila. Fladby se dopočítává průměrných ročních příjmů z „ekstraskatter“, tedy zvláštních daní během první poloviny sedmnáctého

²⁴⁵ „Vider, at eftersom vi naadigst foraarsages et Antal Krigsfolk at underholde, paa det vi næst Guds den almægtiges Hjælp al fiendtlig Angreb udi denne besværlige Tid fra vore og Rigens Grændser kunne afvende (...)” – Skattebrev z 4./14. října 1623 – tamtéž, s. 335.

²⁴⁶ „(...) vore Rigers Grændser i denne Tids farlige Tilstand at forsikre (...)“ – Skattebrev z 28. února / 10. března 1625 – tamtéž, s. 459.

²⁴⁷ Skattebrev z 28. září / 8. října 1626 – tamtéž, s. 561.

²⁴⁸ Tato daň byla poprvé vypsána již na konci 16. století, ale k jejímu pravidelnému užívání tehdy nedošlo.

²⁴⁹ Skattebrev z 4./14. června 1627 – tamtéž, s. 602-604; Øystein RIAN, *Jens Juels stattholderskap*, s. 110-120.

²⁵⁰ Skattebrev z 25. března / 4. dubna 1627 – O. G. LUNDH – J. E. SARS (edd.), *Norske Rigs-Registranter*, V., s. 585-589.

století.²⁵¹ Rozděluje Norsko na čtyři oblasti hlavních lén (byť jich bylo více): Akershus (s centrem v dnešním Oslo), Bergenhus, Trondheim a severní Norsko. Jako základní stav bere výběry státu v letech 1615 až 1620 ročně v průměru 7 186, 6 240, 4 918 a konečně 3 880 tolarů v jednotlivých oblastech. V letech 1623 až 1626 už eviduje nárůst získaných prostředků dvou až třináásobný (v sumárních číslech: 19 120, 16 120, 14 552 a 8 202 tolarů ve zmíněných krajích). V prvních letech války tedy nedošlo k tak zásadní proměně, byť i trojnásobný růst jistě bolel. V letech 1627 až 1629 ale Fladby ukazuje, že zisky státu z vypsanych daní v Norsku s výjimkou severní oblasti už dosáhly sedmi- až osminásobku stavu před rokem 1620! Konkrétně eviduje průměrný odvod 49 295, 46 280, 37 651 a 11 435 tolarů.²⁵² Pokud tedy tyto údaje hrubě vynásobíme třemi roky 1627 až 1629 a připočteme průměrné částky pro roky 1625 a 1626, dojdeme tak k číslu necelých 550 000 tolarů.

S norským příspěvkem do „společného válečného úsilí“ počítá i dánský historik Jens Carl Kirchmeier-Andersen. Podle jeho výpočtů bylo během let 1625 až 1629 vyhlášeno v dánsko-norském království sedm společných a celozemských daní a k tomu několik dobrovolných kontribucí. Jeho seznam těchto daní se v podstatě shoduje se soupisem do Norska poslaných *skattebrev*, i když data oznámení a data reálného odvedení daně jsou pochopitelně jiná. Přesto svými výpočty dochází k určení norského podílu na téměř rovných 500 000 tolarů.²⁵³ Jelikož v těchto pasážích neodkazuje na norskou literaturu a sám přiznává svoji nejistotu ohledně těchto příjmů,²⁵⁴ protože neměl přístup k norským pramenům, je s podivem, nakolik se jeho výsledek přibližuje Fladbyho tabulce průměrných příjmů ze stejných daní. Rozdíl mezi oběma výpočty, pokud se opravdu přibližují reálnému stavu a vznikly nezávisle na sobě, bychom mohli vysvětlit výše zmíněnými novými daněmi, které postihly Norsko samotné. Jde o *garnisonskat*, *bygningskat*, důstojnickou daň a další. Tyto lokální daně zmiňuje i Kirchmeier-Andersen, ale blíže je nespécifikuje. Naopak tvrdí, že obvykle netvořily oproti celostátním daním nijak výrazné sumy.

Mimo peněžní dávky poskytovalo Norsko na jih i naturální a lidské zdroje. Odvody Norů do dánského loďstva stanovovaly další řady dopisů z královny dánské kanceláře. Historik Fladby se dopočítává pro období 1625 až 1629 až čtrnáctiprocentních odvodů norských osmnáctiletých mladíků každý rok, v průměru kolem 640 mužů oproti obvyklým 200 mužů před válkou.²⁵⁵

Během roku 1628, tedy po ofenzivní fázi konfliktu a v době obrany dánských ostrovů po obsazení Jutska, přišel hlavní lensman a místodržitel Norska Jens Juel s plánem organizace

²⁵¹ Také díky Rianovým pracem a na základně Fladbyho vlastního průzkumu primárních pramenů v bohatém fondu Lensregnskapene („Účty lén“) v Riksarkivet v Osle.

²⁵² R. FLADBY, *Samfunn i vekst*, s. 222. Po menším oddechu ve třicátých letech, kdy zátěž klesla na dvou- až trojnásobek původního stavu, sledujeme ve čtyřicátých letech během války se Švédy ještě vyšší nárůst, například v lénu Akershus a Trondheim až na dvanáctinásobek stavu před rokem 1620.

²⁵³ U Kirchmeier-Andersena není příliš jasné, o které datum mu jde.

²⁵⁴ J. C. KIRCHMEIER-ANDERSEN, *Kejserkrigens finansiering*, s. 36-41.

²⁵⁵ Během více jak období 1625 až 1660 tak poskytl Norsko více než 20 000 mužů do dánského loďstva.

stálého vojska. Myšlenka to nebyla nová. V Dánsku se o její prosazení král postupně pokoušel od roku 1614, Norska se jeho aktivity v tomto směru ale ještě netýkaly. Podle Juelova plánu mělo být postaveno v zemi až 6000 mužů pěchoty, rozdělených do pěti pluků a rozmístěných od Båhuslenu po Trondheim na švédské hranici.²⁵⁶ Odpovědnost za postavení jednoho vojáka měly nést čtyři dvory, nebo osm půldvorů. Do detailů tohoto plánu nebudeme dál zacházet. Zmiňme pouze, že přes Juelovo snažení k trvalému vybudování zemského vojska nedošlo pro protesty sedláků a šlechty a již následujícího roku byli zverbovaní důstojníci pro tyto jednotky propuštěni. Nebyl to však jediný pokus o ozbrojenou aktivitu Norů v období „císařské války“.

Již během května 1626, tedy krátce po bitvě u Desavy, ale jistě bez vazby na tuto událost, vešlo v Norsku ve známost místodržitelovo nařízení, aby měšťané přístavních obcí vybudovali na případnou obranu ozbrojené obchodní lodě, které měli poskytnout na obranu pobřeží. „Bůh nedopušť, aby k něčemu nepřátelskému došlo.“²⁵⁷ Podle historika Riana šlo nejspíše o vlastní Juelovu iniciativu. Král totiž na ideu reagoval poměrně chladně. Kolik lodí nakonec norští obchodníci z měst postavili, není známo. Po obsazení Jutska na podzim 1627 však došlo po nejistých pokusech minulého roku k rozsáhlejšímu aktivizování obrany a pobřežních hlídek. V listopadu sám král severskému království nařizoval, aby odpovědné osoby dbaly na lokální přístavy, aby tak nepřítel nedostával zásoby do Jutska právě z Norska.²⁵⁸

Pokud se vrátíme k Juelovu plánu výstavby zemského vojska, vysvětlením jeho kolapsu není pouze odpor domácích obyvatel. Král sám totiž souhlasil s plánem pouze s tou výhradou, že náklady na organizaci jednotek nijak neovlivní příjmy koruny z Norska. To, co bylo pro systém správy norského království charakteristické a co historik Rian považuje za dlouhodobý rys dánské nadvlády, byl trvalý a bezbřehý odtok finančních prostředků do centra, aniž by byly v Norsku zadrženy a investovány větší sumy peněz. Dokonce i vlastní zemská pokladna byla v Norsku znovuzřízena až v roce 1639.²⁵⁹ Krom hospodářských průkopnických projektů v dolování král požadoval co nejmenší náklady na správu své provincie. Podobně jako královi norští lensmani z řad dánské šlechty soukromě čerpali prostředky ze spravovaného území pro rozkvět a podporu svých domácích dánských držav na jihu, stejně tak i králi šlo v první řadě o zisk financí pro své aktivity v domovském Dánsku a ve Svaté říši římské, nikoliv o dalekosáhlé investice v samotném Norsku. Během „císařské války“ došlo nakonec i k propachtování výše zmíněných stříbrných dolů, neboť ty vyžadovaly ještě větší investice. Jejich návratnost byla v dalekém horizontu, a také proto krále přestaly zajímat.

²⁵⁶ R. FLADBY, *Samfunn i vekst*, s. 220-222; Ø. RIAN, *Jens Juels stattholderskap*, s. 185-194.

²⁵⁷ „Gud forbyde, noget fiendtligt paakom, (...)“ – O. G. LUNDH – J. E. SARS (edd.), *Norske Rigs-Registrarer*, V. 1619-1627, s. 530; Ø. RIAN, *Jens Juels stattholderskap*, s. 194.

²⁵⁸ O. G. LUNDH – J. E. SARS (edd.), *Norske Rigs-Registrarer*, V. 1619-1627, s. 637.

²⁵⁹ A teprve v období čtyřicátých let pod správou Hannibala Sehesteda došlo k prvním větším změnám v míře odtoku finančních prostředků na jih a vnitřních investic.

Celkově musíme konstatovat, že během Kristiánova konfliktu s císařem a v dalších desetiletích výrazně vzrostl podíl Norska na celkových příjmech. Dodejme, že zvláště s ohledem na početnost obyvatelstva obou zemí se jednalo o zátěž na jednoho sedláka jistě velmi disproportční. Proč byl ohromný růst daní a cel během dvacátých až čtyřicátých let v Norsku možný? Zjednodušené, nikoliv však úplné vysvětlení se nabízí. Vypisovány byly za souhlasu s říšskou radou v Kodani. Ta jistě ráda souhlasila s nárůstem zátěže jiné země, která svou samostatnost prakticky ztratila, než aby tlak na měšce byl zaměřen na dánské državy. Je ale zároveň pravdou, že norské selské stavy své zlaté období zažily v šestnáctém století, kdy se stát příliš o své severské části nestaral a daňový tlak byl velmi nízký. Být mimo pozornost centra tak mělo dlouhý čas své výhody. Během císařské války došlo k vyhlášení obecných daní v obou zemích zároveň, ale po obsazení Jutska právě velký norský příspěvek ztrátu podstatné části plátců na kontinentu nahradil. Podle norských historiků právě během „císařské války“ došlo k plnému poznání výhod trvalé orientace státní pokladny na vypisované daně a Norsko to pocítilo obzvláště silně. Podobný soustavný důraz na celní politiku přišel až krátce po míru v Lübecku.

4.1.3 Dánsko

Po delším exkurzu do norské části říše je na čase podívat se alespoň krátce na vlastní Dánsko a jeho finanční příspěvek do královny války. Jak již bylo řečeno, říšská rada odmítla vstup do konfliktu a země tedy formálně nebyla ve válečném stavu až do podzimu 1627. První léta odmítala výraznější zatížení země v souvislosti se soukromým podnikem krále v Říši. Ale ihned po porážce krále u Lutteru bylo zřetelně jasné, že Dánsko bude muset napnout mnohem více sil k odvrácení nepřátelského nebezpečí a doposud vypisované daně bude třeba ještě více zintenzivnit.

Zmínili jsme již výše strukturu příjmů dánského „rozpočtu“ pro roky 1608 a 1630, byť ji lze napadnout s argumenty, které používá Kirchmeier-Andersen, totiž že účty komory neobsahují zdaleka všechny příjmy státu, ale jen ty, které do komorní pokladny opravdu doputovaly. U výše zisků z královských lén ale nelze odhadovat jiná data a ani dánští historici pro období „císařské války“ tak nečiní.

V případech vypsání daní můžeme sledovat norský příklad a aplikovat tento přístup na vlastní Dánsko. Tak to ostatně činí Kirchmeier-Andersen sám a vypočítává příjmy z výše uvedených a jím sledovaných sedmi daní mezi roky 1625 a 1629.²⁶⁰ Zatímco tedy do bitvy u Lutteru došlo k vypsání dvou celozemských daní a podle dánského historika vybrala dánská část říše dohromady asi 200 000 tolarů, pak ihned na podzim 1626 došlo k dalšímu kolu odevzdání daně, kdy země poskytla 126 000 a další rok 156 000 tolarů. Od ledna 1628 do velikonoce 1629

²⁶⁰ J. C. KIRCHMEIER-ANDERSEN, *Kejserskrigens finansiering*, s. 40-48.

pak došlo ke splátkám hned tří vypsaných daní, v případě dánských zemí (nyní bez Jutska) ve výši 200 000 tolarů. Dohromady podle Kirchmeier-Andersena přispělo Dánsko během válečných let 785 000 tolarů oproti norskému podílu 500 000 tolarů, kterému jsme se věnovali výše. Navíc je třeba počítat s dobrovolnými kontribucemi šlechty, při nichž se v Dánsku vybralo až 140 000 tolarů (oproti 3 000 tolarů od nepočetné norské šlechty).²⁶¹ Celkový odhad vlastního příspěvku dánsko-norského království odhaduje na základě součtu vystopovaných dílčích daňových zisků na 1 440 000 tolarů. Tím Kirchmeier-Andersen odmítá tvrzení německého historika Krügera, který počítá se ziskem z vypsaných daní pro válečné období jen ve výši 820 000 tolarů a odsuzuje mimo jiné i tímto argumentem dánský daňový model jako zastaralý a příliš se spoléhající na příjmy z královských domén. Četné vypisování nových daní tomu neodpovídá. Na druhou stranu v porovnání s císařovými zeměmi se ale v Dánsku až pozdě začaly objevovat peněžní kontribuce jako přímé daně vyhrazené pouze na válečné výdaje. Stalo se tak teprve pod tlakem války.

4.1.4 Králův vklad do války

Jak již bylo řečeno, král patřil mezi nejbohatší vladaře soudobé Evropy. Nutno přitom podtrhnout, že této pozice nedosáhl rozsáhlými reformami finálního aparátu, tak jak je provedl například vévoda Maxmilián Bavorský na počátku sedmnáctého století. Maxmilián díky nim dosáhl jistého obdivu odborníků v celé Evropě a zároveň byl skvěle připraven na aktivní zásah do války.²⁶² Naopak Kristián mnohem více těžil z vlastních domén a øresundského cla, jehož výtěžek patřil přímo jemu, nikoliv státní pokladně, kterou ovlivňovaly zásahy říšské rady. Díky své spořivosti, kterou Kristiánovi snad přehnaně vyčítali i někteří diplomaté,²⁶³ nashromáždil obdivuhodné jmění, a i proto se odvážil investovat do nákladných hospodářských podniků, jakým byly Východoindická společnost, norské doly nebo první pokusy o protomanufakturní výrobu. Svůj kapitál také investoval v podobě půjček příbuzným a klientům, z jejichž splátek pak získával opět další sumy peněz. Velkou výhodou krále bylo, že měl otevřený přístup na kielský peněžní trh, kde mohl půjčky poskytovat a ve velkých objemech i přijímat.²⁶⁴ Osobně se nejspíš po tučných letech od kalmarské války cítil silně zabezpečený. Samotná velmi výhodná výchozí pozice krále v roce

²⁶¹ Tamtéž, s. 42.

²⁶² T. WINKELBAUER, *Nervus belli bohemicí*, s. 189; sílu financí soukromníka zahajujícího válku zmiňuje Maximilian LANZINNER, *Maximilian I. von Bayern*, in: Peter C. Hartmann – Florian Schuller (edd.), *Der Dreißigjährige Krieg. Facetten einer folgenreichen Epoche*, Regensburg 2010, s. 80-93, zvl. 82-85. Lanzinner staví především na disertaci Heinze Dollingera (*Studien zur Finanzreform Maximilian I. von Bayern n den Jahren 1598-1618. Ein Beitrag zur Geschichte des Frühabsolutismus*, Schriftenreihe der Historischen Kommission bei der Bayerischen Akademie der Wissenschaften 8, Göttingen 1968). Podle Dollingera se příjmy bavorského vévody mezi lety 1599 a 1612 zdvojnásobily z asi 800 000 zlatých na 1 600 000 zlatých.

²⁶³ Zopakujeme Camerariův výrok: „Seine Habsucht, seine Verwegenheit bei jeder Unternehmung sind bekannt.“ – Camerarius Rusdorfovi, 16./26. května 1624. – J. M. SÖLTL (ed.), *Der Religionskrieg in Deutschland*, III., *Briefe und Berichte*, s. 200.

²⁶⁴ Erling LADEWIG PETERSEN, *Skandinavien og de europæiske kapitalmarkeder 1550-1650*, in: Ole Feldbæk – Niels Thomsen (red.), *Festskrift til Kristof Glamann*, Odense 1983, s. 287-300

1625 by ale rozhodně neměla být vnímána tak, že si král finanční rizika války plně neuvědomoval. Finančnímu zajištění krále se bohatě věnoval například Steffen Heiberg,²⁶⁵ případně pro období dánské fáze války zmíněný Jens Carl Kirchmeier-Andersen.

Král v době vstupu do války disponoval snad až 300 000 tolarů v hotovosti. Ihned v roce 1625 také vypověděl půjčky některým svým německým příbuzným a dánským šlechtickým dlužníkům. Podle Kirchmeier-Andersena ale ke splacení dvou největších půjček, totiž 300 000 tolarů švagrovi Jakubovi I. a stejné částky synovci Fridrichu Oldřichovi Brunšvicko-Wolfenbüttelskému, nedošlo a král se musel následující léta obejít i bez splátek úroků.²⁶⁶ Podle Heibergových údajů získal král v době od května 1625 do července 1626 na splacených půjčkách a úrocích od dlužníků 108 000 tolarů a v následujícím období do července 1627 dalších 126 000. Až v dalším průběhu války poklesl příjem od dlužníků na pouhých 30 000, a následně jen 3 000 tolarů v letech od srpna do července 1627 – 1628, resp. 1628 – 1629.²⁶⁷

Oproti klesajícím pohledávkám rostly královy závazky. A rostly do té míry, že brzy po bohatství krále mnoho nezbylo. Už na konci roku 1627 dlužil podle Heiberga skrze peněžní trh v Kielu holštýnské šlechtě přes 300 000 tolarů a své matce, bohaté statkářce na ostrovech Falster a Lolland, přes 100 000 tolarů. Movitost holštýnské šlechty byla pověstná a král její finanční kapitál poměrně snadno získával zastavením svých pravidelných příjmů v bohatých vévodstvích. I královi vojevůdci si byli finančních rezerv v Holštýnsku dobře vědomi a v návrzích na financování velkých strategických tahů na bojišti, konkrétně při rozhodování o vpádu do Slezska, na ně také poukazovali. Bylo Kristiánovou velkou ztrátou, že bohatá vévodství neubránil před obsazením císařskou armádou na podzim 1627. Uzavřel se tak i peněžní trh v Kielu. Královy možnosti financovat válku bez ohledu na říšskou radu se výrazně ztenčily. Heiberg tvrdí, že právě díky Kielu byl král značně svobodný, ale obsazení Holštýnska vymazalo i zástavy poskytnuté věřitelům, a tak do procesu půjček vstoupila říšská rada a sama se stala Kristiánovým ručitelem.

Na konci války stál král s dluhem 880 000 tolarů, tedy skoro tolik, kolik tvořilo älvsborské výkupné vymáhané od Švédů po šest dlouhých let od konce kalmarské války. Nejvýraznějšími věřiteli byli podle Kirchmeier-Andersena i Heiberga královna matka (172 000) a holštýnská a šlesvická šlechta (325 000). Další sumy tvořily dohromady třetinu celkových dluhů krále a jednotlivě byly podstatně nižší: půjčky od dánské šlechty (71 000), norských stavů (50 000), Kristiánových dětí (34 000), hraběte oldenburského (20 000), amsterdamských obchodníků

²⁶⁵ Steffen HEIBERG, *De ti tønnder guld. Rigsråd, kongemagt og statsfinanser i 1630'erne*, in: *Historisk Tidsskrift* (DK) 76, 1976, č. 1, s. 25-58.

²⁶⁶ J. C. KIRCHMEIER-ANDERSEN, *Kejserkrigens finansiering*, s. 29. Půjčka Jakubovi I. obrátila poměr dlužníka a věřitele. O pět let dříve Kristián dlužil Jakubovi věno své sestry a splatil je až cestou finanční pomoci českému stavovskému povstání na žádost Jakuba. Odkud přesně Kirchmeier-Andersen své údaje pro anglickou půjčku získal, není z jeho textu jasné.

²⁶⁷ S. HEIBERG, *De ti tønnder guld*, s. 29

(14 000), dánského měšťanstva (31 000) a mnoha dalších menších skupin.²⁶⁸ Kristián zastavil také královské insignie, totiž hned dvě koruny pravděpodobně po Kristiánu III. spolu s žezlem a jablkem. Dostal za ně od Gabriela Marselise, jednoho z nejdůležitějších obchodníků království, jen 9 000 tolarů.²⁶⁹

4.1.5 Øresundské clo

O sundském clu již bylo napsáno tolik, a to nejen v dánské historiografii, kde patří doposud k oblíbeným tématům raného novověku, že se omezíme jen na nejpodstatnější informace vztahující se ke sledované dánské fázi války.²⁷⁰ Jeho výhodou bylo, že šlo o bezpečný příjem hotovosti a platbami byli zatěžováni v první řadě cizinci, nikoliv domácí obyvatelstvo, ačkoliv případný tlak na snížení výkupních cen při vývozu zboží z Dánska na západ právě z důvodu proclení musíme brát v úvahu rovněž.

V letech krátce před válkou zažíval baltský obchod velkou konjunkturu, a tím pádem dánský král žně, co se týče příjmů ze cla.²⁷¹ V letech 1623 až 1624 proplouvalo Sundem kolem 1400 lodí ročně. Přitom tak vysoká čísla se vyskytla pouze krátce po kalmarské válce. V mezidobí se běžně pohyboval počet lodí mezi 1100 až 1250 za rok. Také v prvních válečných letech 1625 a 1626 poklesl po dvou bohatých předchozích letech na cca 1100. V dalších letech ale došlo k rapidnímu poklesu zprvu na asi 950 lodí v roce 1627, a snad něco přes 750 lodí v roce 1628. Klíčové roky královny defenzivy na bojišty tak poznamenaly i baltský obchod. Valdštejnův nástup, obsazení Holštýnska, Šlesvicka, Jutska a baltských přístavů Wismaru, Kielu, Rostocku a dalších ohrožovaly dosavadní klid pro obchodní transfery v oblasti.²⁷² To samo sebou přivedilo i pád v příjmech ze cla.²⁷³

²⁶⁸ J. C. KIRCHMEIER-ANDERSEN, *Kejserkrigens finansiering*, s. 76-81.

²⁶⁹ Marselisova pozice by stála za bližší studium, případně komparaci s osobami velikosti Jana de Witte v císařském prostředí. Obchodoval s vojenským materiálem, poskytoval králi krátkodobé úvěry atd. Marselis pocházel z původně antverpské rodiny, která se přestěhovala do Hamburku. Jeho stejnojmenný syn převzal otcovy mnohostranné podnikatelské aktivity a zaměřil se od čtyřicátých let především na obchod se dřevem, ale i jinými komoditami v Norsku.

²⁷⁰ Miroslav HROCH, *Handel und Politik im Ostseeraum während des Dreissigjährigen Krieges*, Praha 1976 – zde i další bohatá bibliografie k tématu. Ke sledování zisků dánského krále ze cla, ale především ke studiu obchodních tras a vazeb mezi Nizozemím a baltským prostorem, jakož i k mnoha dalším otázkám slouží stěží vyčerpitelná práce Niny Bang a Knuda Korsta (Nina Ellinger BANG – Knud KORST (edd.), *Tabeller over Skibsfart og Varetransport gennem Øresund 1497-1783*, 1.-2., København 1906-1953). V ní můžeme najít nekonečně řady tabulek počtu lodí odkud a kam sundským průlivem pluly, k jakému domovskému přístavu a státu náležely a další informace. Výjimečná práce vznikla studiem zachovaných registrů vybraného cla *sundtolregnskabene*, které dnes patří mezi světové kulturní dědictví UNESCO a jejichž digitalizace se snad po mnoha letech příprav brzy dočkáme.

²⁷¹ Pomineme zde i další oblasti dánského obchodu a příjmů například z exportu volů, jimiž Dánsko zásobovalo trhy v Hamburku a skrze něj i Nizozemí. Například v letech 1623 až 1624 došlo k vývozu až 50 000 volů přes Rendsburg a Gottorp, ale už v prvních letech války následoval veliký propad, nemluvě o úplném zrušení vývozu v letech obsazení Jutska. Bližší údaje viz B. FONNESBACH-WULFF – K.-E. FRANDBSEN, *Christian 4. og 30-årskrigen*, s. 22.

²⁷² Podíl nizozemských lodí osciloval ve všech zde uvedených letech mezi 50 a 60 % všech lodí. Pokles počtu lodí v uvedených letech jen napovídá, co by se všechno stalo v poměru k Nizozemí, pokud by se maritimní plány

Díky jednomu zdroji pramenů se historici v údajích o výši příjmů ze sundského cla příliš neliší. Kersten Krüger uvádí pro rok 1630 180 000 tolarů. Rian pro období 1618 až 1637, s výjimkou poklesu za „císařské války“, který nespecifikuje, průměr 200 000 tolarů. Pro válečná léta uvádí Heiberg částky 172 000 v roce 1626, 129 000 v roce 1627, avšak vinou propadu v roce 1628 jen 91 000 tolarů.²⁷⁴ Podle Kirchmeier-Andersena reagoval král na snížené příjmy z cel velmi pozdě, a to až v březnu 1629, tedy po uzavření míru v Lübecku. Zvýšení cla bylo ovšem pouze krátkodobé na sotva jeden rok, i tak ale přineslo do pokladny velmi slušných 284 000 tolarů. Celkově tedy král inkasoval během válečných let, včetně roku 1629 jako období demobilizace, z øresundského cla téměř 680 000 tolarů.

4.1.6 Zahraniční subsidie

Otázce, které se v souvislosti s královou válkou v Říši nemůžeme vyhnout, jsou zahraniční subsidie od spojenců. V případě Kristiána IV. se jednalo jak známo o Anglii, Nizozemí a Dolnosaský kraj, který ostatně král sám do války vedl. Haagská aliance sdružovala pouze krále a zmíněné západní námořní velmoci. Až mnohem později na jaře 1627 vstoupil do aliance sedmihradský kníže Gábor Bethlen, ale jednalo se pouze o formální a značně oddálený krok, neboť Bethlen se z války stáhl již na podzim předchozího roku a do konfliktu již nezasáhl. Navíc v otázce subsidií vůči Dánsku nefiguroval nikdy jako donátor, ale potenciální příjemce.

Anglie

Podle textu druhého článku haagské smlouvy se anglický král zavazoval platit svému dánskému strýci měsíčně 300 000 holandských zlatých,²⁷⁵ což v přepočtu znamenalo zhruba 120 000 tolarů. Peníze byly de facto náhradou za prapůvodně zamýšlenou vojenskou pomoc a výstavbu samostatného anglického vojska. A vyjednavací tímto anglickým vojskem nemysleli Mansfeldův sbor, který opustil Anglii již na začátku roku 1625. Pro dánského krále byla každopádně mnohem výhodnější varianta, kdyby anglický král býval vojsko sám postavil a přímo žoldem živil. Místo toho ale dostal přísliby peníze Kristián IV. a měl to být on, kdo vojákům následně za výplatu žoldu ručil.

Valdštejna a španělské strany v Baltu staly skutečností. K valdštejnským akcím u Baltského moře například Miroslav Hroch (*Handel und Politik*) nebo Josef Kollmann (*Valdštejn a císařská politika*).

²⁷³ Benedicte FONNESBACH-WULFF – Karl-Erik FRANDBSEN, *Christian 4. og 30-årskrigen*, s. 26; dle seznamů v práci Nina Ellinger BANG – Knud KORST (edd.), *Tabeller over Skibsfart og Varetransport gennem Øresund 1497-1783*, 1.-2., København 1906-1953. Na původní úroveň skvělého počátku dvacátých let se vrátily data statistik poměrně brzy po válce. Mnohem větší propad zaznamenaly za švédsko-dánské války v roce 1643 až 1645.

²⁷⁴ Údaje převzaty zaokrouhleně ze studie Steffena Heiberga (*De ti tønnder guld*, s. 29); podobná čísla jako Heiberg uvádí i Kirchmeier-Andersen (*Kejserkrigens finansiering*, s. 73); Øystein RIAN, *Den aristokratiske fyrstestaten*, s. 290. Velký nárůst øresundských cel nastal podle Riana až v samém závěru třicátých let. Už v roce 1638 získal král radikálním zvýšením celních sazeb 483 000 a v roce 1639 dokonce až 620 000 tolarů! Jak si přitom těmito jednostrannými kroky rozhněval nizozemské spojence, je už jiný příběh.

²⁷⁵ L. R. LAURSEN (ed.), *Danmark-Norges Traktater*, III., s. 636 a 643.

Je zajímavé, o kolik slibované anglické subsidie překračovaly částky, kterými byl anglický král zavázán Mansfeldovi od listopadu 1624. Rozdíl nebyl totiž nijak vysoký. Jestliže Mansfeld měl dostávat od Jakuba I. a později jeho syna Karla 20 000 liber šterlinků,²⁷⁶ což bylo podle dobového kurzu asi 96 000 tolarů, pak v případě dánských subsidií se jednalo o 30 000 liber.²⁷⁷

V květnu 1625 ještě dlouho před uzavřením konkrétních dohod v Haagu dala anglická vláda svému vyslanci Anstrutherovi instrukce o tom, že je ochotna platit 30 000 anglických liber měsíčně a splatit 16 000 liber navíc na pokrytí nákladů spojených s naverbováním a vyzbrojením jednotek. K platbě 46 000 pak skutečně v červnu 1625 došlo.²⁷⁸ Na další peníze si ale dánský král musel dlouho počkat. Angličtí politici přitom až do podpisu haagské smlouvy hledali cesty, jak své závazky vůči Kristiánovi IV. snížit na minimum.²⁷⁹

Anglie mohla každopádně postavit i další vojsko, dát je k dispozici králi, a tím si snížit své finanční závazky. K tomuto kroku nakonec také došlo, neboť po bitvě u Lutteru se naplno v Anglii rozběhly přípravy na přesun více než pětitisícového sboru generála Morgana do Dolnosaského kraje. Dánský král článek č. 3 haagské smlouvy, který tento proces krácení anglických subsidií stanovoval, nikdy nepodepsal právě z obav, aby nebyl krácen na již tak malé podpěře od západních spojenců.²⁸⁰ Přesto ale z pramenů z pozdější doby historik Kirchmeier-Andersen odhaluje okamžik, kdy král v podstatě na tento bod ex post přistoupil a od Anglie ve třicátých letech už dlužnou částku, kterou musel sám vyplatit Morganovu sboru po dobu jeho přítomnosti ve svých službách, již zpětně nevyžadoval.

Pokud bychom tedy vzali počet měsíců od května 1625 do března 1627, kdy Morgan vstoupil do Dolnosaského kraje, a vynásobili jimi částku 120 000 tolarů, dostáváme se k číslu 2 640 000 tolarů, na které mohl mít dánský král teoreticky nárok, počítáme-li i měsíce před uzavřením haagské smlouvy. Kirchmeier-Andersen počítá s částkou 2 366 000 tolarů, které Kristián měl dostat. Proti tomu staví 540 000 tolarů, které skutečně na základě účtů, kvitancí a seznamů z Anglie dostal. Dánský historik tak nesmlouvavě vypočítává anglickou pomoc na

²⁷⁶ W. KRÜSSMANN, *Ernst von Mansfeld*, s. 566; *The Negotiations*, s. 507 a 511 a jinde.

²⁷⁷ Kirchmeier-Andersen počítá s 30 000 librami, byť uvádí, že přepočítává na 120 000 tolarů „podle dobového kurzu“ (J. C. KIRCHMEIER-ANDERSEN, *Kejserkrigens finansiering*, s. 69). Josef Kollmann uvádí pak jako celkové subsidie poskytnuté Anglií a Nizozemím částku 35 000 liber (tedy 30 000 od Anglie a 5 000 od Nizozemí) a přepočítává ji rovnou na 144 000 tolarů, tímto krokem ale vychází jím používaný kurz 1 libra : 4,11 tolaru (J. KOLLMANN, *Valdštejn a evropská politika*, s. 87). Navíc Kollmann uvádí, že Mansfeldův žold byl započítán do dánských subsidií, což není pravda. Částku 30 000 liber uvádí jak diplomatická korespondence sira Thomase Roa z Istanbulu s anglickým královským sekretářem Edwardem Conwayem (*The Negotiations*, s. 503 a jinde), tak historik Krüssmann (W. KRÜSSMANN, *Ernst von Mansfeld*, s. 562). V údajích výše anglických subsidií v tolařech se ale historici neshodují a evidentně každý počítá s dobovými kurzy trochu jinak. Kurzy jinak představil Geoffrey Parker a jak Krüssmann, tak Kirchmeier-Andersen na ně kupodivu odkazují, byť druhý jmenovaný počítá přece jen jinak (1 libra : 4,8 tolaru – G. PARKER, *Dreissigjährige Krieg*, s. 10).

²⁷⁸ W. KRÜSSMANN, *Ernst von Mansfeld*, s. 563.

²⁷⁹ Kirchmeier-Andersen uvádí anglickou instrukci Anstrutherovi na základě anglických pramenů, které studoval v Londýně (J. C. KIRCHMEIER-ANDERSEN, *Kejserkrigens finansiering*, s. 69).

²⁸⁰ L. R. LAURSEN (ed.), *Danmark-Norges Traktater*, III., s. 637 a 644.

pouhých 23 % původně slibovaných subsidií. Většina z této sumy se navíc dostala k dánskému králi již během druhé poloviny roku 1625 a na začátku roku 1626. V dalším období přicházely platby jen sporadicky, pokud vůbec.

Nizozemí

Generální stavy oproti svému spojenci a konkurentovi za kanálem La Manche patřily k jistějším plátcům a obecně tak byly vnímány již ve své době. Miroslav Hroch tvrdí, že platby Nizozemí dánskému králi dosáhly výše 1 000 000 zlatých jen pro rok 1628. Svůj údaj přitom bere z kodaňských pramenů.²⁸¹ Tento závěr ale neobstojí v porovnání s výpočty Kirchmeier-Andersena, respektive souhlasí s jeho odhadem nizozemského příspěvku za celou válku, nikoliv za jediný rok, ovšem jen pokud šlo o rýnské zlaté a nikoliv holandské. V přepočtu se pak mohlo dohromady jednat o 415 000 tolarů.²⁸²

Haagská smlouva stanovovala příspěvek dánskému králi na 50 000 holandských zlatých, tedy v daném kurzu na 20 000 tolarů. Ovšem ani generální stavy nebyly ochotny platit za všechny měsíce v roce, a tak dánský král dostal podle Kirchmeier-Andersenových výpočtů pouze 60 až 64 % slíbených subsidií. I tak se jednalo v porovnání s Anglií o kvalitní platební morálku.²⁸³ Nutno ale podtrhnout, že nizozemské závazky dosahovaly pouze šestinové výše.

Jak Nizozemí, tak Anglie měly splácet své subsidie převody v Hamburku, který byl vedle Kielu důležitým centrem pro královo financování války. Jeho význam však byl ještě větší, neboť právě zde Kristián nakupoval zbraně, získával další žoldnéře a komunikoval s anglickými a nizozemskými obchodníky.

Francie

I když Francie nebyla členem haagské aliance a odmítla se smluvně podílet na jejích aktivitách, přece musí být uvedena v přehledu poskytovatelů subsidií dánskému králi. Ludvík XIII. již

²⁸¹ M. HROCH, *Handel und Politik*, s. 14; RA København, TKUA, Nederlandene, sign. C 188.

²⁸² V celkové přehledové tabulce ale počítá s 479 000 toлары (J. C. KIRCHMEIER-ANDERSEN, *Kejserkrigens finansiering*, s. 71 a 103).

²⁸³ Aniž bychom rozebírali další detaily, centrální postavou nizozemského finančního světa a hospodářství a skutečným obchodníkem s válkou byl Louis de Geer, známý především ze švédské fáze třicetileté války. Jeho vliv však patřil i do dvacátých let. Pokud se podíváme na jeho činnost, totiž poskytování půjček a okamžité hotovosti dánskému králi i Nizozemí nebo obchod se zbraněmi na straně zprostředkovatele i prodejce, pak jeho role je dosti podobná úloze Jana de Witte na císařské straně. Byť Witteho napojení na stát a samotný válečný organismus bylo snad ještě větší než Geerovo. Císařští plukovníci měli Wittemu přímo posílat vybrané peníze na kontribucích, a dokonce celé země (Slezsko) splácely kontribucemi přímo jemu dřívější půjčky státu (Matthias PFAFFENBICHLER, *Valdštejn jako vojenský podnikatel*, in: Eliška Fučíková – Ladislav Čepička (edd.), *Valdštejn. Inter arma silent musae?*, Praha 2007, s. 263-270.). Vedle Geera a dalších působili v Nizozemí i dánskému králi sloužící obchodníci, především králův faktor v Amsterdamu Paul de Villum, jehož bratr byl předním měšťanem Kodaně a oba pak zprostředkovávali pro královu armádu značné nákupy zbroje a potravin. V případě Paula se jednalo často i o odpovědnost za převod nizozemských subsidií do Hamburku. V registrech královny odchozí korespondence najdeme množství dopisů, v nichž jak de Geer, tak de Willum aktivně vystupují.

braniborskému vyslanci Bellinovi přislíbil 500 000 livrů ročně pro další dvě léta tomu, kdo bude ochoten vést válku proti císaři v Říši. A slib skutečně vůči dánskému králi – byť jen z části – splnil. Později tento svůj závazek rozšířil i na další dvouletí, jednalo se však o slib bez reálného plnění.²⁸⁴ Historik přepočítává zmíněnou částku na tolar v kurzu 1 tolar : 2,4 livru, tedy 208 333 a 1/3 tolaru. Kirchmeier-Andersen opět na základě pramenů dokládá francouzské splátky za celou dobu války ve výši 257 000 tolarů, které skutečně v různé formě doputovaly k dánskému králi. Tím se Paříž dostala v podstatě na pomyslné druhé místo v poměru mezi slíbenými a uskutečněnými transfery finanční pomoci.

Dolnosaský kraj

Prakticky největší díl pomoci válečnému podniku poskytl Dolnosaský kraj. A nejednalo se v první řadě o peněžní subsidie, byť i k tomu v jisté míře docházelo. Dolnosaské stavy se dohodly na společných kontribucích a poskytnutí kvartýrů v případě potřeby královu vojsku. V penězích poskytl dolnosasští spojenci králi prý přes 400 000 tolarů. Už jen tato suma se téměř vyrovnala nizozemské podpoře.²⁸⁵

Jak Kirchmeier-Andersen uvádí, o skutečné míře pomoci kraje Kristiánově armádě neměli řádný přehled ani královi komisaři. Neexistovaly souborné registry, kolik která země či město poskytlo armádě požitků při kvartýrování. Obecně však vládlo přesvědčení, že ty země, v nichž se vojsko nenacházelo, měly platit kontribuci, na které se kraj dohodl. Při vyúčtování dlužného žoldu s vojáky pak docházelo automaticky k praxi, že bylo strženo z nároků 38 až 45 % částky s odůvodněním, že vojáci přijali požitky při kvartýrování v kraji. Komisaři přitom nezkoumali, zda a nakolik tyto požitky jednotky skutečně od dolnosaských spojenců dostaly, či ne. Tím se ovšem král zbavoval značné části svých závazků vůči vojákům a výhodnou pozici vůči jednotlivým žoldněřským jednotkám jeho zástupci také hojně využívali.²⁸⁶ Kirchmeier-Andersen pojmenovává tento moment jako „volný kvartýr“, a ačkoliv je jeho vyčíslení velmi abstraktní, snaží se jej započítat i do svých představ o válečné pokladně Kristiána IV. O tom ale až za chvíli.

Z výše uvedených odstavců o zahraniční pomoci králi v jeho válce proti císaři plyne hned několik pozoruhodných faktů. Především byla spolehlivost spojenců vůči Dánsku velmi variabilní a Anglie se ukázala jako nejproblematictější členek celé haagské koalice. Slova falckého a později švédského diplomata Cameraria o hanbě anglického krále, který „zradil“ společnou věc, nebo že

²⁸⁴ J. O. OPEL, *Der niedersächsisch-dänischer Krieg*, II., s. 119.

²⁸⁵ J. C. KIRCHMEIER-ANDERSEN, *Kejserkrigens finansiering*, s. 66-68, 103.

²⁸⁶ Tamtéž, s. 67.

žene všechny kolem do zkázy,²⁸⁷ tak mohou na první pohled působit přehnaně a příliš emocionálně, pohledem do skutečných čísel anglické pomoci však jakákoliv obhajoba anglické pozice dostává velmi vratký základ. Jistěže Karel I. trpěl vážným nedostatkem financí v důsledku svých sporů s parlamentem, byla to ale v první řadě jeho nepromyšlená a krátkozraká zahraniční a domácí politika, která jej do těchto sporů dostala. Nemluvě o „špatných rádcích“. Také anglický král se nakonec dostal do situace, kdy musel zastavit svou korunu, tak jak to udělal Kristián IV.²⁸⁸ Jak symbolické. Naopak překvapila Francie, i když poměr mezi slíbenými a poskytnutými subsidiemi nelze přeceňovat. Příspěvek Paříže byl kapkou v moři válečných nákladů, ale musíme vzít v úvahu, že Francie nebyla k žádným subsidiím vůbec zavázána, a přesto je poskytla. Také Nizozemí sice působí s trvalostí a pravidelností splátek jako poctivější spojenec. Avšak částka 20 000 tolarů měsíčně nebyla nijak vysoká. Generální stavy měly totiž dost starostí s válkou proti Španělům. K dalším obecně mířeným závěrům ohledně zahraničních subsidií se ještě vrátíme v konečném hodnocení dánského financování války.

4.1.7 Válečné náklady a zdroje. Studie Jense Carla Kirchmeier-Andersena

Zatímco se mnozí dánští autoři ve výčtu králových příjmů a podrobném studiu vnitřních změn daňového státu zastaví, neboť další otázky vojenského financování je tolik nezajímají, Kersten Krüger pro švédské a Jens Carl Kirchmeier-Andersen pro dánské prostředí ještě podrobněji rozebírají nákladnost vojska jako takovou. Složitými cestami se tak chtějí dostat k přibližné výsledné sumě potřebných financí a zhodnotit na základě profilované hospodářské bilance celý systém válečného hospodářství Švédska, respektive Dánska. Dánský historik s Krügerovými vývody nesouhlasí, stejně tak odmítá závěry svého krajana Erlinga Ladewig Petersena, který hodnotí královo financování tak, že sledovalo pouze „tradiční vzorce a nepodniklo seriózní pokus inovovat, nebo užít inovace ostatních.“²⁸⁹ Obdiv ke švédskému modelu, který vyjadřuje Krüger na základě svých poznatků, nebo Ladewig Petersenovu chválu Valdštejnovu kontribučnímu systému Kirchmeier-Andersen nesdílí a snaží se doložit, že pohled na Kristiána IV. jako válečníka by měl být jiný, než doposud vládne. Ve své diplomové práci se věnuje Kristiánově válečné pokladně. Ta nikdy reálně neexistovala, protože účty jednotlivých válečných a výplatních komisařů stejně jako dalšího personálu „pluly“ volně jakoby nezávisle na sobě a jen velmi málo se při transferech financí „potkávaly“. Válečnou pokladnu bere dánský historik jako konstrukt nutný k uchopení tématu. Jeho pracovní postup je velmi systematický a pramenný záběr obdivuhodně rozsáhlý.

²⁸⁷ O Anglii a chystané výpravě do Cádiz: „Strhnou nás zcela do zkázy.“ – Camerarius Rusdorfovi, 6./16. srpna 1625 – J. M. SÖLTL (ed.), *Der Religionskrieg in Deutschland*, III., *Briefe und Berichte*, s. 209.

²⁸⁸ J. O. OPEL, *Der niedersächsisch-dänischer Krieg*, II., s. 347.

²⁸⁹ „Danish war finance seems archaic during this phase of internationalization. In all respects, it followed the traditional pattern and made no serious attempt to innovate or to use the innovations of others.“ - Erling LADEWIG PETERSEN, *Christian IV and the Council of the Realm*, s. 312.

Nejprve vymezuje armádu jako takovou. Náklady na loďstvo nepojímá do svých úvah a prameny k této části vědomě pomíjí s argumentem, že se jednalo o zcela jinou kategorii a v porovnání s nároky žoldněřského vojska byla flotila velmi skromná.

Díky studiím pramenů vypracoval Kirchmeier-Andersen soupis všech jednotek ve službě krále v období „císařské války“ se zachycením pokud možno všech organizačních změn, tedy včetně rozšiřování, či zmenšování jednotek až po jejich formální rozpuštění. Jde přitom více o tabulkové počty, byť i konkrétní naplněnost jednotek jej zajímá. Avšak tento moment je u kompanií a pluků velmi těžko dohledatelný a prameny o něm vypovídají velmi fragmentárně. Důležitý je též charakter jednotky. Pokud se totiž jednalo o pluky ze stálého zemského vojska, které se války v pozdějších letech také účastnilo, pak do konečného výpočtu nákladů nejsou jejich vojáci zahrnuti. K výši žoldněřských platů se prameny zachovaly poměrně bohatě, stejně jako ty, které se týkají fáze vyzbrojování a nákladů na munici. Pokusíme se později otázku platů krátce představit cestou komparace se stavem v císařské armádě.

Druhým předpokladem Kirchmeier-Andersenova studia jsou vlastní zachované účty. Zde sahá historik nejen po pramenech komory (Rentekammeret), kde leží například registry a kopiáře kvitancí obdržených částek ze shromažďování zaplacených daní, ale zajímají ho ještě více zachované sumární účty komisařů odpovědných výplatou vojska, soupis pštaluňků, tedy smluv o službě, respektive o postavení nějaké jednotky, stejně jako veškerá korespondence důležitých osob vojska. Dalším nepřilíš přehledným materiálem jsou účty zbrojnic a kusovité proviantní účty. I přes chaos pramenů konstatuje historik značný stupeň jejich zachování, i když s ohledem například na slezské tažení se bohužel účty hlavního zahlmeistra králova „slezského“ vojska Konráda von Böhma bohužel nezachovaly. Kirchmeier-Andersen se nezabývá naturálními příjmy a výdaji, protože jejich pohyb je téměř nemožné sledovat.

Podle soupisů pštaluňků se pro jeho evidentní neúplnost nemůže historik ve výčtu existujících králových jednotek řídit.²⁹⁰ Některé části vojska navíc nebyly vybudovány dánským králem, ale byly přijaty do služeb až po jejich postavení, jako například anglické vojsko generála Morgena od března 1627. Mansfeldovo vojsko bylo zvláštním případem, neboť jeho financování nešlo z královy pokladny. Generálův sbor, který se na podzim 1625 přidal k dánskému králi, měl být i nadále placen anglickým králem. Občas mu sice král vypomohl, ale vždy šlo pouze o půjčky.

Období války Kirchmeier-Andersen rozděluje na čtyři období: 1. fáze zbrojení od ledna do konce května 1625, kdy se konalo první generální mustrování celé armády, 2. fáze ofenzivní do začátku října 1627, kdy došlo k obsazení Jutska, 3. fáze defenzivní do uzavření míru 22. května 1629 a konečně 4. fáze ohraničená koncem roku 1629, během níž došlo k abdikování vojska. Na

²⁹⁰ RA København, TKIA, sign. A 46 Militære bestallinger og reverser mv. 1610-1659, A 46-1 Fortegnelse over bestallinger, *Verzeichniß der Kriegsbestellungen*.

konkrétní finanční požadavky jednotek se krátce podíváme z důvodu srovnání s císařským vojskem až v následující kapitole, proto se zde blíže nebudeme Kirchmeier-Andersenovým vyhodnocením jednotlivých položek nákladů na vojsko zabývat. Jde nám spíše o jeho pohled na určení zdrojů těchto potřebných financí. Nyní se pokusme shrnout jeho závěrečné poznatky do krátkého přehledu a vyhodnotit jeho slabiny a silné stránky.

Fáze zbrojení

Historikův popis fáze zbrojení patří mezi nejjistější, protože díky krátkému období jsou jak počty jednotek, tak poskytnutých financí lépe dohledatelné než ve fázích následujících. Celkové výdaje tvořily podle něj 668 000 tolarů.²⁹¹ Dohromady bylo postaveno asi 5 000 mužů jízdy a 14 000 pěchoty.²⁹² Více než 300 000 tolarů zaplatil král z vlastní pokladny, přes 40 000 prý měl nashromážděno v mincovních kovech, které byly okamžitě použity. Důležitou položkou v této fázi byla výzbroj, výstroj a munice, kterými král disponoval ve svých zbrojnicích v dostatečném množství, takže nákupů nebylo v prvních měsících příliš třeba. Kirchmeier-Andersen hodnotí tento králův vklad do války na 150 000 tolarů. Byly to ve své podstatě zásoby, které si král našetřil v době míru a nyní je okamžitě mohl uvolnit do válečného podniku. Mimo to si půjčil, především od holštýnské šlechty, přibližně stejnou částku 150 000 tolarů. Asi 18 000 pokryly okamžité příjmy ze sundského cla. Zbytek patřil už pouze drobným příjmům různého charakteru.

Pokud je Gustav II. Adolf obdivován za svůj vstup do války, pak Kirchmeier-Andersen poukazuje na fakt, že financování počáteční fáze jeho války bylo podobné jako u Kristiána. Domácí vojáci švédskému králi v nákladnosti úvodní fáze války mnoho nepomohli. Pokud bychom Valdštejnův výrok upravili, pak válka válku ve fázi zbrojení nikdy neplodila. Vše muselo být zapláceno tvrdě z vlastní kapsy. V tomto ohledu je tedy blíže přístupné k pochopení i Valdštejnovo budování vojska v roce 1625. Král opravdu rychle shromáždil velké sumy peněz a fáze zbrojení byla velmi plynulá. Navíc zásoby ze zbrojnic jen tak vojákům nevěnoval, ale strhl jim cenu zbroje z platu s tím, že propůjčené věci mohou zase vrátit při tak zvaném abdikování, tedy řádném ukončení služby, ovšem jen za 2/3 původní ceny! Tím v podstatě smazal už na úvod část svých závazků.²⁹³

Fáze ofenzivní

Fáze ofenzivní započala v létě 1625 a pokračovala až do léta 1627. Její sledování je už pro Kirchmeier-Andersena mnohem náročnější. Vojska současně přibývalo i ubývalo. Chaos pramenů teprve pro tuto dobu dosahuje opravdu těžce zvladatelné úrovně. A cesta vyčíslení nákladů je jen

²⁹¹ J. C. KIRCHMEIER-ANDERSEN, *Kejserkrigens finansiering*, s. 106-110.

²⁹² Tamtéž, s. 22

²⁹³ J. C. KIRCHMEIER-ANDERSEN, *Christian IV. som taktiker*, II., s. 47.

málo schůdná. Dánský badatel počítá pro toto období s průměrnou silou 35 000 žoldnéřů, k nim ale je třeba pro úplnost připočítat asi 7 000 vojáků připravené zemské armády.

Kirchmeier-Andersen na základě svých zjištění konstatuje, že po úvodní fázi Kristián musel začít šetřit, kde mohl. Nedošlo totiž k očekávanému naplnění „podnikatelského záměru“, totiž převedení války plně na protivníkovu či neutrální území. O diverzi na jih hovořil král se svými spojenci opakovaně. Již v březnu 1625 před vlastním zahájením tažení bylo v Lauenburku na setkání knížat Dolnosaského kraje s králem dohodnuto, kolik jsou schopny jednotlivé stavy poskytnout prostředků na válku. Přitom účastníci zdůraznili, že královo vojsko má být co nejrychleji převedeno mimo území kraje.²⁹⁴ Samotné dolnosaské vojsko po sněmu v Brunšviku mělo naopak zůstat v kraji, neboť stavy se zalekly nařčení z útočné války a do posledního dechu opakovaly své defenzivní důvody, proč vojsko postavily a že tak nechtějí vést válku proti císaři, ale pouze bránit kraj před nebezpečím. Král však měl jiné plány a potřeboval vskutku urgentně přesunout zátěž války na jiné země a odlehčit tak svým nejbližším německým spojencům. Z jiných pramenů víme, že o naléhavé potřebě diverze na nepřátelské území psal například v březnu 1626 nizozemským stavům, kde je žádal o splnění Betlenových požadavků, především finančních, aby se vpád – konkrétně do Slezska – podařil.²⁹⁵ Porážka Mansfelda u Desavy sice zamíchala plány na toto tažení, ale již 16. května král psal do Nizozemí znovu, tentokrát Fridrichu Falckému, aby podpořil jeho žádost o vyplacení subsidií „a uskutečnění diverze“.²⁹⁶ Zde konkrétně šlo spíše o vpád na západě v režii Anglie, jistí si ale nejsme. Potřeba vpádu na nepřátelské území zůstala i po konečném odchodu vojska do Slezska, a tak již na začátku léta psal král právě anglickému spojenci o nutnosti podniknout vpád, tentokrát již určitě ze západu, konkrétně do Vestfálského kraje.²⁹⁷ Jelikož se v prvním okamžiku v létě 1625 nepodařilo králi pro nešťastný pád v Hameln a několikadenní bezvědomí vymanévrovat Tillyho, případně s ním svést vítěznou bitvu a převést válku mimo kraj, potřeba vpádu zde existovala stále a čím dál více rostla. Mohl vést zjednodušeně řečeno téměř kamkoliv, jen aby odlehčil Dolnosaskému kraji a aby naopak nepřítel či jemu naklonění neutrálové pocítili tíži války. O této „veliké tíži války“ všichni generálové dobře věděli a ve svých dopisech například při úvahách o vpádu do Slezska ji též zmiňovali.²⁹⁸

²⁹⁴ J. C. KIRCHMEIER-ANDERSEN, *Kejserkrigens finansiering*, s. 126.

²⁹⁵ RA København, TKUA, sign. 1-059, Ausländisch registrant 1626, fol. 128b-129b, Kristián IV. nizozemským stavům, Wolfenbüttel 12./22. března 1626.

²⁹⁶ RA København, TKUA, sign. 1-059, Ausländisch registrant 1626, fol. 216a, Kristián IV. Fridrichovi Falckému, Wolfenbüttel 6./16. května 1626.

²⁹⁷ J. C. KIRCHMEIER-ANDERSEN, *Kejserkrigens finansiering*, s. 128.

²⁹⁸ Např.: „(...) das die Grosse Last des Krieges Ihr o von Ihrer Armeen mitt nichts abgewaltzet werden konte, (...)“ – RA København, TKIA, sign. A 149, Krigskommissær Joachim Mitzlaffs relation, 1627 (dále jen *Relace*), fol. 2a; plný název pramene zní: *Grundtlige vnd warhafft Relation des Zuegs in Schlessien vnd Ungarn vnter beeden Generaln H. Graven von Mansfeldt vndt Hertzogen Von Weinmarn, sowohl Meiner verrichtung und Administration daselbsten*.

Vraťme se však ke Kirchmeier-Andersenově studii. Dánský badatel počítá pro ofenzivní fázi s velkými imaginárními příjmy, resp. „ne-výdaji“. Jelikož se vojsko nacházelo na území Dolnosaského kraje a užívalo kvartýrů spolu s požitky, které jim v různé míře postižené země poskytovaly, byly žoldy vojáků kráceny za poskytnutí „volného kvartýru“, jak jsme zmínili již výše. Podobně ale dostali vojáci kvartýr i v případech, kdy opustili hranice kraje. I zde podle Kirchmeier-Andersenových představ docházelo k odpočtům ze žoldu, což ale příliš nedává smysl. Král tak podle velmi hrubého odhadu Kirchmeier-Andersena odepsal ze svých válečných nákladů během této fáze až 3 000 000 tolarů! V dalších fázích války k tomuto jevu nedocházelo, protože vojsko už kraj a Říši opustilo a stáhlo se na dánské ostrovy, zda ale autor počítá s poskytováním „volného kvartýru“ i na území království a jeho odečtu z žoldu (což by bylo vzhledem k praxi v Dolnosaském kraji logické), není z textu vůbec zřejmé. Nicméně pro ofenzivní fázi války Kirchmeier-Andersen trvá na svém stanovisku, že místo poskytovaných peněžních subsidií odváděla vojskem zatížená území příspěvek formou poskytování kvartýru a že náklady krále na žold byly v reálném vyúčtování kráceny. Právě ve vyčíslení těchto nákladů, které vlastně král vskutku odepsal při vyřizování účtů s vojáky, se pouští Kirchmeier-Andersenova práce na úroveň spekulace. Další potíž nastává v tzv. kvazi prostředcích („quasi-midler“). Badatel tímto termínem jmenuje další odpočty nákladů na smluvní žold v případech, kdy vojáci padli v boji a dědici dlužný žold nevymáhali, žoldníci překročili vojenské řady a ztratili tím nárok na dlužný žold, opustili svévolně jednotku, po jejím rozbití v bitvě či ústupu Jutskem už se do králových služeb nevrátili, popřípadě při abdikování vojska, ke kterému ale v této fázi ještě nedocházelo, upustili od vymáhání pohledávek. Kirchmeier-Andersen zmiňuje například fakt, že už bitvou u Lutteru král paradoxně zlikvidoval mnoho svých věřitelů. I tyto jevy uchopuje dánský historik pod zmíněným pojmem „kvazi-prostředků“ a vyčísluje je velmi hrubým odhadem na 2 550 000. Pramenem jsou mu opět zúčtování s jednotlivými vojáky se skutečně uznanými nároky na žold versus nároky žoldníků vzhledem k délce jejich služby. Sleduje přitom výběrově 41 vojáků, k nimž se prameny zachovaly v řádné míře. Nikomu z vojáků nebylo přiznáno více než 80 % žoldu, na který měli podle odsloužených měsíců nárok. Více než polovině bylo uznáno pouze asi 40 % z původního nároku.²⁹⁹ I přes tento zajímavý přístup je však konečná bilance takto odepsaných příjmů velkou neznámou a pro Kirchmeier-Andersenovo vyčíslení nemá čtenář příliš důvěry.

Ve vyčíslení nákladů dochází historik pro dané období ofenzivní fáze od června 1625 do října 1627 k sumě 9 360 000 tolarů. Pokud odečteme problematické částky „kvazi-prostředků“ a „volného kvartýru“, pak největšími a mnohem jistějšími způsobem vystopovatelnými zdroji pro pokrytí této obrovské sumy jsou především výnosy daní v dánsko-norské říši (840 000), peníze

²⁹⁹ J. C. KIRCHMEIER-ANDERSEN, *Kejserskrigens finansiering*, s. 94.

z královy pokladny (330 000), naturální dávky z Dánska (vyčíslené však opět odhadem na 400 000) a peněžní subsidie od spojenců (385 000 od Dolnosaského kraje, 388 000 od Anglie, 213 000 od Nizozemí a 215 000 od Francie), dále přispělo významně øresundské clo (280 000) a konečně půjčky holštýnské šlechty, královny matky a dalších osob (460 000).

Z vlastní dánsko-norské říše pocházela podle odhadů pro toto období jen asi šestina příjmů. Z nich většina dorazila jako vybrané a dobrovolné kontribuce, které byly říšskou radou povoleny. Díky fiktivním a vykalkulovaným příjmům v podobě „volného kvartýru“ a „kvazi-prostředků“, které odepsaly značné sumy v králových závazcích, lze podle Kirchmeier-Andersena říci, že „válka plodila válku.“ Domácí zdroje tvořily relativně jen malou část celkových nákladů. Avšak i tak to nebyl zdaleka stav ideální, neboť válka probíhala na spřáteleném či spojeneckém území.

Jestliže ofenzivní fáze byla pro každý úspěšný válečný podnik rozhodující, pak si zasluhují Kirchmeier-Andersenovy vývody i přes rozpaky vzbuzující vyčíslení fiktivních položek naši pozornost. I dánský král měl ve válečných artikulích z května 1625 bod o kontribucích v nepřátelské zemi, k jeho využití ale v podstatě nikdy nedošlo. Výjimkou byl slezský vpád. Královým cílem bylo to, co se podařilo Valdštejnovi, aby tedy „válka plodila válku.“ Kirchmeier-Andersen se bouří proti oslavám systému císařského generalissima, neboť podle jeho názoru šlo v podstatě o plenící systém. Důvody jeho úspěchu byly jednoduché. Dokázal jednat rychleji než protivník a donutil platit válku neutrální, nepřátelsky smýšlející, nebo vyloženě nepřátelská území, která svým vojskem obsadil.³⁰⁰ Jinými slovy naznačuje, že kdokoliv, komu se podařilo převést válku mimo vlastní země, měl z poloviny vyhráno. Tento moment bychom mohli dlouze rozebírat, neboť otázce valdštejnského kontribučního systému se vybraní historikové věnovali již před více jak sto lety.³⁰¹ Uvedme alespoň moment z historie švédského zásahu do války. Gustav II. Adolf napsal v létě 1631 v dopise svému kancléři Oxenstiernovi věty, v nichž se prý vracel ke dva roky starým událostem v Pomořanech. Neboť neměl na vojsko v tu chvíli peníze, nechal je plundrovat cizí území. Tím se prakticky postaral o armádu a ta přežila období bez králova finančního kreditu.³⁰² Kristián, ač na úvodní fázi prostředky měl, nebyl dál schopen vojsko uživit. Ale to nebyl v podstatě schopen žádný z monarchů Evropy. Ani ty nejbohatší státy si nemohly dlouhodobě dovolit nechat vojsko pobývat ve vlastní zemi. Vyčerpání českých zemí během třicátých a čtyřicátých let až na pokraj zhroutení při kvartýrování císařského vojska je toho ukázkovým dokladem. Kristiánův podnik měl generovat zisky tím, že měl dobývat nepřátelská území. Jelikož se tak nestalo, válka na vlastním či spojeneckém území byla velice náročná.

³⁰⁰ J. C. KIRCHMEIER-ANDERSEN, *Kejserkrigens finansiering*, s. 115-118.

³⁰¹ Moritz RITTER, *Das Kontributionsystem Wallensteins*, in: *Historische Zeitschrift* 90, 1903, s. 193-249; Fritz REDLICH, *Contributions in the Thirty Years' War*, in: *The Economic History Review* 12, 1959-1960, No. 2, s. 247-254.

³⁰² M. HROCH, *Handel und Politik*, s. 15.

V poměru k celkovým nákladům jsou pak i splněné zahraniční subsidie, které v daném období skutečně přišly v lepší výši než kdy později, jen malou částí velkého víru peněz.

Fáze defenzivní

Po ústupu krále pod tlakem Valdštejnova a Tillyho vojska na konci léta 1627, po opuštění Jutska a přesunu na dánské ostrovy nastal výrazný obrat jak ve složení armády, tak v jejím financování. Zcela se proměnila skladba nákladů, ale i prostředků, které měly vojsko a válku uživit. Především došlo k zeštíhlení jednotek. Ať už rozbitím pluků v poli, či jejich formálním rozpuštěním se armáda ztenčila na pouhých 14 000 žoldněřů. Nebyly to však veškeré síly krále při obraně království. Dánsko naopak zmobilizovalo domácí zemské jednotky, v nichž stálo nyní až 16 000 mužů. O jejich kvalitě samozřejmě můžeme vést spory. V případě žoldněřského vojska došlo k abdikování drahých jezdců, částečně k jejich přeměně na levnější pěšáky.

Byť Kirchmeier-Andersen tvrdí, že v roce 1628 šlo při abdikování pouze o mnoho jednotlivců, nikoliv o celé jednotky, v líčení samotném si protiřečí, když mluví o abdikování v podstatě téměř celé jízdy. Z registrů komisařů, kteří prováděli konečné vyrovnávací účty s propuštěnými důstojníky a vojáky, vidíme i mnoho českých jmen. Mnoho důstojníků právě v onu dobu odcházelo do švédských služeb. Historik Gunner Lind hovoří přímo o exportu důstojníků z armády Kristiána IV. ke Gustavu II. Adolfovi.

Dánský král zároveň konečně dostal plnou podporu dánské říšské rady a zdroje státu se napnuly v osudové chvíli obrany „dánské pevnosti“. Už po bitvě u Lutteru došlo k zintenzivnění vypisování daní se souhlasem říšské rady, jak jsme viděli výše. Teprve nyní však šlo opravdu do tuhého.

Celkové náklady Kirchmeier-Andersen vyčísluje na 3 120 000 tolarů. Z hlavních příjmů pro pokrytí této sumy jmenujme znovu především výnos z vypsání daní v neobsazeném Dánsku a celém Norsku (490 000), vlastní královu vloženu hotovost (114 000), kontribuce na kvartýrování vojska na území Dánska (131 000) a subsidie od Anglie a Nizozemí (148 000, resp. 266 000). Prvně zmiňovaný zahraniční plátec ve svém snažení ještě více polevil, byť alespoň část nahradil poskytnutím Morganova sboru. Svou roli hrály znovu zisky ze sundského cla i přes pokles jeho výnosu (224 000). Podstatnou část však tvořily půjčky krále od cizinců i domácí šlechty (212 000), dlužní úpisy propuštěným vojákům (360 000) a nákupy zboží na kredit (100 000). Opět i pro toto období počítá Kirchmeier-Andersen s „kvazi prostředky“ ve výši 1 000 000 tolarů. V případě tak velkého propuštění vojska je snad na místě jeho úvaze o odpisech závazků vůči žoldněřům přiznat jistou váhu.

Fáze odzbrojení

Po uzavření míru v Lübecku v květnu 1629 nastalo období propouštění zbytku armády a řešení pohledávek abdikovaných žoldnérů. Historik Kirchmeier-Andersen počítá s celkovými náklady této fáze na 520 000 tolarů. Potřebné prostředky poskytly především vypsání daně v Dánsku a Norsku (194 000), významně vzrostl podíl sundského cla (178 000), které se opět osvědčilo jako jistý zdroj příjmů v méně nákladných akcích. Znovu se prohloubilo zadlužení krále (57 000) a k novým položkám přibýlo labské clo (30 000), které král k nelibosti Nizozemců a Angličanů začal v Glückstadtu vybírat.

Zajímavostí bylo, že během této fáze bylo oproti předchozímu období vydáno naprosté minimum dlužných úpisů, kterými Kristiánův aparát odsunoval splatnost pohledávek vojáků. Jak je to možné? Kirchmeier-Andersen odpovídá v tom smyslu, že král měl pro abdikování dostatek hotových peněz. Zároveň je nutné počítat i s tím, že vojáci odešli do cizích služeb, aniž by čekali na abdikování a následné zdoluhavé vymáhání splátek úpisů. Dánský král byl sice zadlužen, ale protože došlo k zeštíhlení armády už v průběhu války, tak okamžitý efekt odzbrojení nebyl natolik vyčerpávající.³⁰³

Celkový účet královny války

Kirchmeier-Andersen dochází k celkové sumě 13 677 000 tolarů nákladů na královu válku s císařem.³⁰⁴ Znovu zmíníme hlavní sporné položky, totiž „volný kvartýr“ (3 000 000, tedy asi 23 %) a „kvazi prostředky“ (3 550 000; 26%), které podle dánského badatele král odepsal ze svých závazků vůči vojákům. Pozitivum Kirchmeier-Andersenova přístupu je uchopení těchto jevů do úvah o reálném rozložení nákladů. Přes veškeré problémy tak můžeme pracovat s celkovou balancí příjmů a výdajů, a tak dojít k zásadnějším tezím ohledně válečného financování Kristiánovy války. Peníze krále, které rozhodovaly zvláště v první fázi konfliktu, tvořily celkově asi 754 000 tolarů a pokryly tak zhruba 6 % celkových nákladů. Zisky z vypsání daní v dánsko-norském království spolu s dobrovolnou kontribucí použité na válečné účely činily 1 532 000, tedy asi 11 %. Nehledě na nejisté určené naturální dodávky říše pro vojsko dosahovaly celkové příjmy „válečné pokladny“ z Dánska a Norska, včetně králova jmění asi 20 % všech použitých prostředků.

Zahraniční zdroje, tedy konkrétně peněžní subsidie od spojenců pokryly dohromady na 13 % celkových nákladů.³⁰⁵ Výnos sundského cla přispěl 5% (680 000). Půjčky krále pokryly 6 % výdajů (880 000 tolarů) a dlužní úpisy propuštěným vojákům asi 3 % (360 000). Další položky už byly zanedbatelné.

³⁰³ Oproti porážce Dánska Švédové po roce 1648 měli těžké problémy s propouštěním vojska a reparační ve výši 5 000 000 tolarů vůbec nestačily! Švédsko zvítězilo, ale jeho vítězství zanechalo ohromné dluhy.

³⁰⁴ J. C. KIRCHMEIER-ANDERSEN, *Kejserkrigens finansiering*, s. 103.

³⁰⁵ Dolnosaský kraj 403 000, Anglie 536 000 tolarů, Nizozemí 479 000 a Francie 215 000.

Platební morálka vůči vojákům

Než se vydáme dál, je třeba se zastavit u vztahu krále k závazkům, které vůči vojákům měl. Důležité momenty, zvláště tedy „volný kvartýr“ a „kvazi-prostředky“ jako odpisy nákladů ve vztahu k vojákům, byly již zmíněny. Ve fázi zbrojení si nechával Kristián zbroj poskytnutou ze svých zbrojnic zaplatit tím, že její cenu strhl z žoldu příjemce. Voják zapůjčenou zbroj mohl vrátit, ale pouze za 2/3 původní ceny. Zajímavé by bylo sledovat, zda vojáci nosili do zbrojnic i sebrané věci po svých padlých spolubojovnících. Cest k profitu na vojenském materiálu se jistě objevilo mnoho.

Při konečném zúčtování krom zaběhnuté praxe odpočtů „volného kvartýru“ záleželo také na tom, zda vojáci sami projevili snahu se domáhat vystavení dlužních úpisů a následně i jejich vyplacení. Prameny hovoří o velmi důsledném vyúčtování a vyhotovení úpisů, ale v celkových počtech se nejednalo o výrazný podíl vojska. Především se tak vyrovnávaly dluhy vůči vyšším a nižším důstojníkům. Prostých vojáků v soupisech najdeme mnohem menší počet. Několik jedinců, kteří vymáhali dlužné částky za přijaté úpisy z abdikování, byli i žoldněři z českých zemí.³⁰⁶ Vypořádávání dlužných úpisů bylo ve výjimečných případech (přes Kirchmeier-Andersenovy poznámky o hladkém průběhu této fáze) značně dlouhodobé. Protahování výplat dospělo někdy až do roku 1632. Právě v březnu toho roku měly být konečně vypořádány resty žoldů několika nejmenovaných důstojníků, kteří sloužili v pluku Markvarta Rantzaua ve Slezsku.³⁰⁷

Kirchmeier-Andersen podává jedno vysvětlení nepoměru mezi velikým počtem vydaných dlužných úpisů v roce 1628 a v době konečného abdikování vojska v létě 1629. Do okamžiku ústupu z území Svaté říše římské totiž měl král dost prostoru svoje závazky vůči vojákům neplatit, a tak se prostor pro odpisy nákladů povážlivě otevíral. Jakmile se ale žoldněři objevili na dánských ostrovech, vznikla oprávněná obava, že by začali plenit již tak zatížený venkov, a proto převážila snaha uspokojit jejich požadavky a nároky na žold v mnohem vyšší míře, než tomu tak bylo v Říši.³⁰⁸

Závěrem je třeba se zmínit o významném rysu celé finanční politiky vyplacení žoldu. Kristián IV. totiž jednomu ze svých komisařů napsal o deset let později v roce 1638: „nejmilostivěji požadujeme, abys jim (vojákům – pozn. VM) zadržel nepozorovaně, nebo s omluvou žold za 8 dní z každého jejich měsíčního platu, aby tak, když dostanou peníze, neujeli

³⁰⁶ Prameny k abdikování vojska jsou relativně bohaté na výskyt jmen českých, moravských a slezských žoldněřů-emigrantů, kteří se dostali do králova vojska. – RA København, fond TKIA, sign. A 150, Optegnelser og bestemmelser om sold, 4. Fortegnelser over Obligationer og Restsedler (Vedlagt et alfabetisk Register) a dále tentýž archiv, fond Militære regnskaber, sign. 23, Ansøgninger fra militære betjente om deres tilgodehavende gager 1622 og 1628.

³⁰⁷ J. C. KIRCHMEIER-ANDERSEN, *Kejserkrigens finansiering*, s. 98.

³⁰⁸ Tamtéž, s. 96.

pryč, ale aby vždy něco zůstávalo.“³⁰⁹ Tím tak dával král myšlenku nevyplácení části žoldu přímo do systému vojenského financování. Jak podivuhodně zní tato slova, když je srovnáme s kritikou poměrů nezaplacené armády českých stavů po bitvě na Bílé hoře od vrchního velitele sil Kristiána z Anhaltu. Kde byla hranice vojáků pro to frustraci ze zadržování žoldu překonat a kdy nastal zlom? A jaké další momenty do vztahu žoldnéře a vojenského podnikatele ještě vstupovaly? Na všechny otázky k tomuto širokému tématu zde prostor bohužel nemáme.

Závěry Kirchmeier-Andersenovy práce a limity jeho pohledu

Výše zmíněný německý badatel Kersten Krüger vytváří na základě svých studií dalekosáhlé závěry o rozdílných modelech financování státu a války v Dánsku a Švédsku. Podle něj se válečné financování Švédska od dánského zcela zásadně lišilo svou oporou o levnější domácí vojsko, což dlouze dokazuje svými výpočty. Hlavní problém vidí v Kristiánově sázce na drahé žoldnéře. Švédský domácí jezdec stál pouze třetinu toho, co stál zverbovaný a najatý žoldněř, u pěchoty pak švédský pěšák zabral dvě třetiny nákladů na žoldnéře.³¹⁰

Jak tyto teze, tak Ladewig Petersenův obdiv k Valdštejnovu kontribučnímu systému Kirchmeier-Andersen rezolutně odmítá. V části popisující fázi zbrojení dochází dánský historik k závěru, že v tomto období nebylo možné konat jinak, než do budované armády masivně investovat z vlastních prostředků. Ostatně Gustav II. Adolf dělal v roce 1630 to samé. Svou prací Kirchmeier-Andersen ukazuje, že Kristián zahájil válku podobně jako tolik obdivovaný švédský Lev ze Severu.

Švédský model dalších let byl podle něj jiný v podstatě z nutnosti. Švédové totiž vyhráli v roce 1631 bitvu u Breitenfeldu, získali spojence a převedli válku na nepřátelské území.³¹¹ Švédové tak nejen získali kontribuce od svých spojenců Braniborska, Pomořanska, Magdeburska a později Heilbronnského svazu, ale navíc Heilbronnský svaz pak převzal válečné financování a závazky vůči vojsku plně na sebe. Zde šlo pak dohromady už o miliony tolarů.³¹² Kirchmeier-Andersen s Krügerovými závěry diskutuje. Uznává předložený stav, ale tvrdí, že k výsledku se museli nějak dopracovat i Švédové. Dánský král ukázal, že umí první fázi minimálně stejně dobře jako jeho švédský soupeř. Protože se mu ale nepodařilo přejít na území protivníka, víc ukázat nemohl. Rychlý vpád vévody Jana Arnošta Sasko-Výmarského do Osnabrücku až v březnu a

³⁰⁹ „(...) vil Vi naadigst, at du skal dem en 8 dage tilbage af hver deres maanedes sold uformærkt eller ved undskyldning entholde, paa det de ikke, naar de pengene ganske har, bort skal rejse, men altid noget resterer.” – citace z pramenů fondu Danske Kancelli v Říšském archivu v Kodani v J. C. KIRCHMEIER-ANDERSEN, *Kejserkrigens finansiering*, s. 100. Přebírá též Gunner Lind (*Hæren og magten*, s. 26).

³¹⁰ K. KRÜGER, *Dänische und schwedische Kriegsfinanzierung*, s. 106-107.

³¹¹ J. C. KIRCHMEIER-ANDERSEN, *Kejserkrigens finansiering*, s. 119-120. Je v této souvislosti poměrně pozoruhodné jaký důraz na srovnání bitvy u Desavy s bitvou u Breitenfeldu kladl již Julius Grossmann ve své knize o posledních plánech Arnošta z Mansfeldu (Julius GROSSMANN, *Des Grafen Ernst von Mansfeld letzte Pläne und Thaten*, Breslau 1870).

³¹² K. KRÜGER, *Dänische und schwedische Kriegsfinanzierung*, s. 111.

dubnu v roce 1626 označil, že by si dánské vojsko s vedením války na cizím území vskutku poradilo podobně jako Gustav II. Adolf nebo Valdštejn. Vévoda Jan Arnošt, respektive podřízení velitelé totiž od obsazených měst a biskupství v Osnabrückeru a Mindenu vybrali za dva měsíce minimálně 13 500 tolarů.³¹³

Také obdivovaný Valdštejnův kontribuční systém byl postavený na obsazení nepřátelské země. Nebyl uplatňován všude, sloužil na vysátí cizí země, ale účel byl stejný, totiž „aby válka plodila válku.“ Valdštejnovo obsazení Halberstadtska a Magdeburska tak bylo nejlogičtějším pohybem, kterým si generalissimus zajistil zázemí na dlouho dopředu, a díky tomu jeho armáda organizovaně plenila široké okolí minimálně další rok. Pro středoevropského historika by bylo na místě bedlivě zkoumat, kde Valdštejn vojákům nechal volnou ruku pro vysávání země, byť podle pravidel svých vydaných normativů, a kde naopak ne. Jak alespoň tvrdí Kirchmeier-Andersen, Valdštejnovo vojsko prý mělo v Jutsku nároky paradoxně menší než v Halberstadtsku.³¹⁴

Kersten Krüger rovněž uznává význam pobytu jednotek na cizím území. Ideální postup popisuje ve třech bodech: 1. výstavba vojska z vlastních zdrojů, 2. pobyt vojska na nepřátelském či přátelském území a jeho živení skrze kontribuce, 3. mezifinancování skrze kredit a zpětné splátky nákladů na válku od poraženého. Zároveň píše, že tento celý model je vyhrazen vítězům.³¹⁵ Kirchmeier-Andersenovo vymezování se vůči Krügerovým závěrům je tedy trochu zbytečné, protože i Krüger dochází k poznání, že živení vojska skrze kontribuce bylo nutností. Dánskému historikovi však vadí, že Krüger popisuje dánský model jako zcela nedostačující a v podstatě jako Ladewig Petersen za zastaralý, i když vykazoval velmi podobné rysy, byť bez možnosti ukázat svou plnou sílu. Král na bojišti neuspěl, plně tak nemohl rozvinout Krügerův druhý bod. To však neznamená, že o této možnosti nevěděl. V kalmarské válce se mu sice podařilo získat splátky 1 000 000 tolarů za Älvsborg, a tím pokrýt splacení válečných dluhů, ve válce s císařem však takový scénář nezopakoval.

Jak tvrdí Krüger: „Vojenská porážka vedla nevyhnutelně k finanční katastrofě.“³¹⁶ Aniž by to Kirchmeier-Andersen nahlas vyslovil, i v tomto bodu se však vůči Krügerovi vymezuje svými závěry k fázi abdankování vojska. Neboť podle jeho popisu se podařilo podivuhodně hladké uzavření války díky postupnému zeštíhlení armády již předchozí rok. Také skrze větší zapojení říšské rady do financování nedošlo v tomto období k výraznému navýšení králova dluhu.

Po přečtení Kirchmeier-Andersenova díla bychom mohli mít oprávněně dojem, že na to, jaké měl Kristián podmínky, to zvládl velice dobře. Tezi dánského historika, že Kristián IV. tedy

³¹³ ThürHA Weimar, sign. A 53 f 4, *Totalabrechnung zwischen König Christian IV. von Dänemark vnd Herzog Johann Ernst d.J. (+1626) geführt durch dessen Sekretärn Abraham Richter vnd Franz Eulenhaut mit belegen vnd Nachweisen über den Totalempfang.*

³¹⁴ J. C. KIRCHMEIER-ANDERSEN, *Kejserkrigens finansiering*, s. 116.

³¹⁵ K. KRÜGER, *Dänische und schwedische Kriegsfinanzierung*, s. 100.

³¹⁶ „(...) militärische Niederlage führte unweigerlich in die finanzielle Katastrophe.“ - Tamtéž.

„nebyl špatný taktik, ale chudý vojevůdce,“ můžeme podle Kirchmeier-Andersenova líčení rozvést dál na hodnocení krále jako chudého vojevůdce na velké vojsko se zásadami oranžské taktiky. Protože taková armáda vyžadovala mnohem více důstojníků, lepší morálku a zkušenosti vojáků, a tím více peněz a zase peněz.

Kirchmeier-Andersenův závěr ohledně odpovědnosti za neúspěch války se skládá ze tří bodů: 1. Říšská rada nechtěla do války a vyloučila stát z konfliktu i po finanční stránce. Ke změně stanoviska byla donucena až okolnostmi. 2. Nepovedlo se převést válku na nepřátelské území. Vojsko tak plně živili dolnosasští spojenci a král, přičemž nutnost diverze byla jasná už od začátku. 3. Nizozemí a především Anglie neplatily, co slíbily. Vina neoddiskutovatelně leží na spojencích. Jistě odpovědnost padá podle dánského historika i na krále, neboť začal válku, i když její dlouhodobější financování neměl zajištěné, tedy věděl o odmítnutí říšské rady a zahraniční subsidie visely jen ve slibech, ale ne v pevných smlouvách. Na druhou stranu musíme dodat, že ani smlouvy nakonec nepomohly. Byl to tedy risk, ale v podstatě byl nutný vzhledem k mezinárodní situaci. V tom se Kirchmeier-Andersen shoduje s podáním Leo Tandrupa.³¹⁷

K době defenzivní fáze války Kirchmeier-Andersen odmítá Ladewig Petersenův názor, že by financování války ovládla říšská rada. Naopak tvrdí, že ani porážka na kontinentu, ani personální změny v komoře a komisařském stavu nijak vliv šlechty na vojsko cestou financí nezvýšily.³¹⁸ Proti tomu však jiný dánský historik Gunner Lind dosti přesvědčivě ukazuje, že právě po ústupu z Jutska král nad armádou postupně ztratil kontrolu a i systém dohledu nad žoldnéřskými jednotkami, totiž stav válečných komisařů ovládla šlechta, resp. říšská rada.³¹⁹

Kirchmeier-Andersenovo prokrálovské loajální postavení v téměř každém bodě kritiky Kristiánaova vedení války přes fundované rozbory působí opravdu na některých místech jako revizionismus mířící ve svém důsledku pouze na chyby ostatních, totiž neschopnost říšské rady a zradu spojenců.³²⁰ Navíc jeho teze vypadají tak, že Kristián všechno dělal dobře, ale vlastně měl smůlu. Ohledně Anglie a Nizozemí mluví velmi tvrdě: „Více než čemu jinému se musí selhání válečného finančního systému předně připsat nedbalosti a selhání ze strany aliančních partnerů.“³²¹ Že by tedy přece jen Kristiánův válečný finanční systém selhal?

³¹⁷ Leo TANDRUP, *Mod triumf eller tragedie I-II. En politisk-diplomatisk studie over forløbet af den dansk-svenske magtkamp fra Kalmarkrigen til Kejserkrigen med særligt henblik på formuleringen af den svenske og især den danske politik i tiden fra 1617 og især fra 1621 til 1625*, Aarhus 1979.

³¹⁸ J. C. KIRCHMEIER-ANDERSEN, *Kejserkrigen finansiering*, s. 46-48.

³¹⁹ Gunner LIND, *Hæren og magten*, v kratší verzi k otázce vývoje velení článek Gunner LIND, *Hærførerens rolle i det danske krones hære 1611-1660: Christian IV og de andre*, in: Kriger og konger. Et streiftog i Nordens militærhistorie fra Syvårskrigen til den Skånske krig 1560 – 1680, Oslo 1997, s. 59–78.

³²⁰ Viz stať o dánské literatuře k době vlády Kristiána IV. v úvodní části této práce a zmiňovaná kritika Kirchmeier-Andersenova revizionismu K. J. V. Jespersenem.

³²¹ „Mere end noget andet må det krigsfinansielle systems totale svigt først og fremmest tilskrives denne forsømmelighed fra alliancepartnernes side.“ – J. C. KIRCHMEIER-ANDERSEN, *Kejserkrigen finansiering*, s. 129.

Jak sám historik říká, „osud tomu chtěl,“ že král spadl v Hameln a nedokonal potenciálně úspěšný výpad v červenci 1625 proti Tillymu před příchodem Valdštejna. Tímto podáním a kritikou jiných aktérů ale krále zbavuje odpovědnosti za špatný průběh války. Nechce se věnovat okamžikům, kdy král mohl a měl ukázat svoje strategické schopnosti, totiž vedení války v poli. Proč se tedy nedařilo přesunout válku na jih, když to bylo tak důležité? Po porážce v bitvě u Lutteru a neúspěchu vpádu do Slezska by se chtělo zvolat proti Kristiánovi: „To už není náhoda!“ Byť v práci, kterou jsme tímto dlouhým rozborem blíže představili, se Kirchmeier-Andersen zabývá otázkou financování a na další otázky zde logicky není prostor, ani ve své druhé rozsáhlé studii, totiž o taktických přednostech králem budované armády v roce 1625 se odmítá zabývat praxí králova velení, kde král naplno mohl projevit, jaký vojevůdce v něm dřímá. Střet s Tillyho vojskem dopadl naprostou katastrofou. Ani taktickým tahům v bitvě, ani strategickému myšlení krále v přesunech armád během celé války se už dánský historik nevěnuje. A právě poslední zmíněný prvek mimo jiné budeme sledovat v další části při líčení činnosti Arnošta z Mansfeldu v dánské fázi války. Dojdeme tak i k okamžiku diskusí hlavních vojevůdců, jak odvrátit jimi samotnými zmiňovanou „velikou zátěž války“, kterou Kirchmeier-Andersen tak zevrubně popisuje.

4.1.8 Nákladnost vojska. Pokus o srovnání dánských a císařských poměrů

Protože tato část práce je věnována především finančním kapacitám dánského krále pro válku a Kirchmeier-Andersenově studii zkoumající poměry mezi jednotlivými zdroji, neměli bychom přeskočit při této vhodné chvíli otázku, jak velká byla vlastně nákladnost vojska samotného. Hledání odpovědi předcházelo i Kirchmeier-Andersenově práci, my však do podrobností zabíhat nebudeme. Přitom máme vynikající příležitost nahlédnout do tohoto tématu komparativní cestou, totiž odhalit poměr mezi oběma protivníky v platech, které svým vojákům nabízeli, respektive se k jejich vyplacení zavazovali.

Viděli jsme, že králova politika v úhradách svých závazků byla poměrně promyšlená. Míra nezaplacení pohledávek císařských vojáků byla jistě též ohromná, ne-li vyšší. Každopádně v sumách projektovaných výdajů na ohromné žoldněřské armády případné čtvrtinové nevyplacení smlouvou daného žoldu vytvářelo ohromné sumy. Vždyť už na podzim 1627 vypočítala dánská říšská rada, že zbylé vojsko krále o 21 000 mužích bude další rok stát přes 1,8 milionu tolarů. A tento odhad byl možná ještě skromný. Ve stejnou dobu vytvořil generálporučík královy armády markrabě Jiří Fridrich Bádensko-Durlašský memoriál, v němž vypočítával roční náklady na blíže nespecifikované velké vojsko potřebné ke znovudobytí Jutska na téměř neuvěřitelných 5 233 000

tolarů!³²² Neuvěřitelných? Po Kirchmeier-Andersenově soupisu výdajů během celé války vlastně ani ne.

K císařské armádě existuje celá řada publikací, při jejichž studiu však nezaznaménáme, že by se natolik systémově věnovaly srovnání platů či sumárních nákladů mezi protihráči. Ladislav Čepička ve svém *Pokus o rekonstrukci Valdštejnovy „Armady“* se v mnohem kratší formě pokouší o to, co bylo východiskem Kirchmeier-Andersenova postupu, totiž určení ideálních (ne ve smyslu jejich pozitivního hodnocení) nákladů na císařskou armádu v roce 1628. Nejprve na základě zachovaných seznamů císařského vojska zvaných *Kriegslisten* spočítal kompanie jednotlivých druhů vojska pro každý rok války během let 1620 až 1634. Poté z různých pramenů sestavil platové tabulky štábů jízdního a pěšího pluku a mužstva jedné jízdní kornety a pěší kompanie. Dané sumy platů jednoduchým způsobem vynásobil s počtem zjištěných kompanií. Podle jeho soupisu mělo císařské vojsko v roce 1628 31 pěších pluků o 305 kompaniích a 32 jezdeckých pluků o 276 kompaniích. Prostým vynásobením pak historik došel k astronomické sumě 13 277 981 tolarů nákladů na platy vojska pro rok 1628.³²³ To je jen o něco méně, než Kirchmeier-Andersenem projektované náklady dánského krále za celou válku. Ladislav Čepička si byl samozřejmě vědom, že kompanie nebyly naplněné na plánovaný stav a přesné zjištění už je sotva možné. Zároveň zmiňuje nepřítomnost dělostřelectva. Chybí i náklady na munici, zverbování a vyzbrojení nových jednotek.

Protože sumární údaje nám tedy příliš neřeknou, pojďme se podívat na konkrétní náklady na vojáky a jejich kompanie. Srovnání ovšem nebude jednoduché, neboť normativů upravujících příjmy císařských vojáků se zachovalo větší množství. Velmi často se však jedná o platy v případě kvartýrování, nikoliv o platy smluvní. Pro císařské vojsko vezměme především údaje ze zmíněné stati Ladislava Čepičky. Pro dánské vojsko pak sazby uvedené v registru pštaluňků z fondů kodaňského Říšského archivu (Rigsarkivet).³²⁴ Je třeba upozornit, že nejde o srovnání zcela komplexní. Vybereme jen ukázkově několik důležitých parametrů. O platech velitelů pluků se ještě krátce zmíníme v následující části v kapitole o králově vojsku bez plukovníků. Podívejme se nyní na platy nejnižší postavených vojáků pěchoty.

³²² J. C. KIRCHMEIER-ANDERSEN, *Kejserkrigens finansiering*, s. 7.

³²³ Ladislav ČEPIČKA, *Valdštejnova ARMADA. Pokus o rekonstrukci*, in: Eliška Fučíková – Ladislav Čepička (edd.), *Valdštejn*. Inter arma silent musae?, Praha 2007, s. 271-81, zde s. 281.

³²⁴ Problém Kirchmeier-Andersenova přístupu je, že nedává takové tabulkové platy jako Ladislav Čepička. Nerozepisuje smluvní žoldy na jednotlivé funkce. Přitom pramenů osvětlujících platové poměry v králových jednotkách je ve fondech Rigsarkivet velké množství. Historik však volí metodu zpracování těchto „tabulkových“ platů tak, že rozpocítává poměrný plat dané funkce na 100 vojáků. Tedy např. rytmistr pěší kompanie měl mít 112 tolarů dle pštaluňku v roce 1625, ale v historikově přehledu mu náleží pouze 56, protože kompanie měla 200 mužů. Tím se chce historik vyrovnat s reformou armády na podzim 1625, kdy stavy pěších kompanií byly zvýšeny na 300 mužů. Plat rytmistra se zvýšil na 150 tolarů, ale v počtu na 100 přidělených vojáků vlastně poklesl z 56 na 50 tolarů. Ohledně jízdy pak takový rozpis nenabízí a vlastně v hlavním textu práce ani neuvádí, kolik měly dostávat jednotlivé šarže jízdní kompanie. Jeho práci tedy z výše uvedených důvodů v následujícím srovnání nevyužijeme a pro naše účely jsou vzaty jednotlivé taxy přímo z pštaluňků pro oba druhy vojska včetně nákladů na štáby pluků bez propočtu na 100 vojáků.

V pštaluňku, který Kristián IV. udělil v květnu 1625 českému emigrantovi a kapitánovi nové pěší kompanie Adamovi z Hodějova, byl plat prostých mušketýrů stanovan na 3 a $\frac{3}{4}$ tolaru měsíčně pro každého ze sto padesáti vojáků a po 4 tolarech pro zbývajících padesát vojáků.³²⁵ V listopadu však již plat pro nově budované jednotky vzrostl, a to na 6 tolarů pro devadesát a 5 tolarů pro sto devadesát dva vojáků. Nárůst o téměř 50 % v platu prostých žoldnéřů jasně ukazuje změnu poměrů na „pracovním trhu“ během roku.³²⁶ Tyto změny se dotkly i platů důstojníků kompanie. Kapitán, který měl na počátku války dle smlouvy jako velitel praporece nárok na 112 tolarů měsíčně, měl v případě uzavření nového pštaluňku na podzim 1625 již 150 tolarů. Nárůst o 20 tolarů pocítil ve výši žoldu poručík z původního platu 30 tolarů měsíčně, praporečník (fendrych, německy „Fähnrich“) o 10 z původních 25 tolarů, seržant o 3 z původních 9 tolarů měsíčně a tak bychom mohli pokračovat.

V císařském vojsku byl plat prostého vojáka pěší jednotky v roce 1628 měsíčně 6 tolarů.³²⁷ V případě kvartýrování se jeho nárok nijak dramaticky neměnil.³²⁸ Co se týče vyšších pozic v rámci kompanie, pak její velitel s hodností hejtmana dostával skutečně mnohem více než jeho protivník v králově vojsku, totiž 200 tolarů. Císařský poručík měl nárok na 64 tolarů, praporečník na 48 tolarů, tedy téměř dvojnásobek než nepřítel.³²⁹ Nároky důstojníků při kvartýrování byly přece jen vyšší, totiž asi 266 tolarů v případě velitele kompanie, více než 92 tolarů pro poručíka a asi 66 tolarů pro praporečníka.

Jízdu rozdělujeme na dva hlavní druhy: arkebuzéry a kyrysníky. Druzí jmenovaní byli nejdražšími jezdci, neboť měli k sobě vždy pacholka, zvaného v dánském vojsku „bidet“. Ten stál dle registrů královu pokladnu 4 tolarů měsíčně. Jezdci pak stejně po 11 tolarech.³³⁰ Rytmistři jízdních kornet měli dostávat 390 tolarů měsíčně, což bylo dvaapůlkrát více než velitel pěší kompanie. Poručíkovi jízdy náleželo 100 tolarů a praporečníkovi (kornetovi) 80 tolarů.

³²⁵ RA København, TKIA, sign. A 46, Militære bestallinger og reverser mv. 1610-1659, složka A 46-1. Fortegnelse over bestallinger, *Verzeichniß der Kriegsbestellungen*, fol. 3a. Až na několik drobných odlišností stejné platy jako u kompanie Adama z Hodějova uvádí Kirchmeier-Andersen ve své studii *Christian IV som taktiker* (II., s. 15-16).

³²⁶ Pštaluňk z 5./15. října 1625 obrstlajnantům Dietrichovi von Görtz a Hansi Joachimimu von Treschkau, veliteli pluku zvaného též magdeburský, neboť byl podřízen magdeburskému administrátorovi Kristiánu Vilémovi, který právě v říjnu přijal od krále patent. – RA København, TKIA, sign. A 46, Militære bestallinger og reverser mv. 1610-1659, složka A 46-1. Fortegnelse over bestallinger, *Verzeichniß der Kriegsbestellungen*, fol. 7a.

³²⁷ Totiž týdně 1,25 tolaru. – Ladislav ČEPIČKA, *Valdštejnova ARMADA*, s. 281. Problematiku různé délky smluvního měsíce u dánského a císařského vojska (totiž osmidenních týdnů, třicetidvoudenních měsíců) nebudeme na tomto místě rozvádět.

³²⁸ Dle nařízení císařského mustrovacího a kvartýrovacího komisaře Hanse Metzkerera z léta 1626 měl prostý knecht nárok na 2 zl. a 20 kr. na týden, tedy 9 zl. 20 kr. za měsíc, což v přepočtu činí 6 tolarů a 20 krejcarů. – Österreichisches Staatsarchiv Wien, Haus-, Hof- und Staatsarchiv, fond Kriegsakten, kart. 56, složka 1627 Juli, fol. 7, a podobně 46-53. Metzkerův rozkaz se ve většině údajů ohledně vyšších šarží shoduje s Valdštejnovým nařízením v souvislosti s požitky při kvartýrování vydaným v dubnu 1626 (F. TADRA (ed.), *Briefe Albrechts von Waldstein an Karl von Harrach*, s. 320), ale v případě knechtů je Valdštejnovo nařízení skromnější.

³²⁹ Ladislav ČEPIČKA, *Valdštejnova ARMADA*, s. 281.

³³⁰ Dle dostupných pramenů se mi nepodařilo vysledovat nárůst platů prostých jezdců ve sledovaném období, tak jak se stalo u pěchoty.

V císařském vojsku byly mzdy jezdců dle Čepičkova seznamu přece jen nižší, totiž 8 tolarů měsíčně. Autor ovšem neuvádí rozdíl mezi kyrysníky a arkebuzéry. Pokud žoldy důstojníků pěších jednotek byly znatelně nižší než v císařském vojsku, u jízdy tomu bylo právě naopak. Císařský rytmistr jízdy dostával v roce 1628 pouze 200 tolarů měsíčně, poručík 80 tolarů a praporečník (kornet) 60 tolarů. Nároky při kvartýrování zvýšily tyto položky na zhruba 266 tolarů u rytmistra, 106 tolarů u poručíka a zhruba 92 tolarů u praporečníka.

Rozdíly mezi platy důstojníků a žoldy knechtů byly propastné a zároveň dobově zažité. Důstojníci měli na starost také svůj personál. Z výše uvedeného letmého přehledu vidíme, že král musel během roku 1625 opravdu zásadně zvýšit plat pěchoty, a to jak knechtů, tak i důstojníků. Potvrzuje to tak Kirchmeier-Andersenovy teze, že vliv Valdštejnova nástupu nelze pro královo financování války již v prvním roce války podceňovat. I přes snahu dorovnat platy prostým knechtům však zarážejí trvajících rozdíly v žoldu důstojníků pěších kompanií, kdy císařské vojsko mohlo opravdu nižší důstojníky tolik důležité pro budování jednotlivých kompanií lépe nalákat. Naopak v jízdě tomu bylo zcela naopak. Proč král a jeho aparát natolik preferovali jízdní velitele oproti pěchotě? Dosavadní poznatky nám nedávají mnoho indicií. Ačkoliv jsme srovnávali dánské žoldy z jara a podzimu 1625 s císařskými z roku 1628, nároky důstojníků při kvartýrování během léta 1626 ukázaly, že vysoké platy císařských důstojníků existovaly již na počátku dánské fáze.

Pro kvalitní srovnání finanční náročnosti války bychom měli pohlédnout i na otázku cen zbroje či munice. Tyto ale ponecháme stranou. Ceny zbraní se totiž nijak zásadně nelišily. Mušketa stála kolem 3 tolarů jak na dánské, tak na císařské straně. Nebylo výjimečné, že obě strany nakupovaly i od stejných dodavatelů. Pro oba soupeře tak vyráběli muškety například puškaři v durynském Suhlu.³³¹ Magdeburk zásoboval dánské vojsko proviantem a snad i prachem, císařští pak zde kupovali zbraně a dokonce i děla.³³²

4.1.9 Závěr k části „Nervus belli danici“

V úvodu tohoto ekonomicky zaměřeného oddílu jsme si položili otázku, zda Kristián IV. vůbec stačil na vedení války proti tak silnému nepříteli. Jak jsme viděli, na první vyzbrojovací fázi stačil velmi dobře. Král měl našetřeny značné částky, a to nejen v hotovosti a v plných zbrojnicích, ale i ve formě půjček, které poskytl jiným svým příbuzným a dánské šlechtě. Výši prostředků, které

³³¹ O císařských nákupech v Suhlu *Regesta*, III., s. 764. Mušketa stála 3 a ¼ říš.tol., rystuňky po 4 tol. 24 kr., pár jezdeckých pistolí po 6 tol., jezdecké rystuňky po 6 tol. Muškety ze Suhlu rozeznává ve zbrojnicích Kristiána IV. historik Kirchmeier-Andersen. Z asi 15 000 kusů pocházelo 2500 právě z durynského města, dalších 10 000 však nebylo možno určit (J. C. KIRCHMEIER-ANDERSEN, *Christian IV som taktiker*, II., s. 22). Cenu 3 a ¼ tolaru za mušketu kupodivu uvádí Kirchmeier-Andersen stejně jako *Regesta*.

³³² Císař psal městu pochvalně již v prosinci 1625 a děkoval, že město nabídlo císařským slití děl a dokonce i přechod přes most přes Labe! (*Regesta*, III., s. 811 a 813). K výrobě kanonů skutečně došlo. Například plukovník Šlik vyzvedl několik polovičních kartounů v květnu 1626 (NA Praha, VL, sign. 67/52, kart. 126, inv. č. 12311, Šlik Valdštejnovi, Kalbe 23. května 1626). O chování města ve válce během let 1625 až 1626 blíže například Opel (*Der niedersächsisch-dänische Krieg*, s. 463-469).

měl k dispozici, ještě více pozitivně ovlivnil jeho kredit, a tak si mohl na kielském peněžním trhu půjčovat velké sumy, především od holštýnské a šlesvické šlechty. Díky těmto faktorům byla fáze zbrojení velmi rychlá a plynulá.³³³ Lobkovicova slova o chudém králi, která jsme zmínili výše, tedy nebyla v tomto kontextu vůbec pravdivá.

Pokud však český kancléř myslel ještě dál, totiž na vlastní vedení války, o čemž ale můžeme úspěšně pochybovat, pak by tím býval uhodil hřebík na hlavičku. Na vedení války král sám rozhodně nestačil. Jeho jmění se začalo drolit už během roku 1625. Z globálního pohledu žádný jednotlivec nemohl zvládnout tak velký podnik jen ze svých prostředků. Byla císařská – alias Lobkovicova - perspektiva jiná? Nevíme, ale každopádně ve Vídni se počítaly náklady na dvůr a vojsko, a nakonec i císařské dluhy ne na statisíce, ale na miliony tolarů. Pak pozorovatele z doby finanční krize počátku jedenadvacátého století napadá myšlenka o relativitě bohatství, totiž co dělá boháče ve finančním světě opravdovým boháčem. Zda dobré příjmy a naspořené sumy, nebo schopnost dělat dluhy, které dlužníkovi „projdou“ přes několikrát vyhlášení bankrotu či jeho akutní hrozbu. I přes nesplacení úvěrů a vyhlášení platební neschopnosti se přece našly zástupy věřitelů, kteří španělskému králi v druhé polovině šestnáctého století s radostí půjčili. Totéž se týkalo císaře. Laskavý čtenář ale bude snad povšechné autorovy úvahy brát s rezervou, neboť kvůli tak dalekosáhlým otázkám tato práce ani nevznikla.

Lze svalovat vinu za porážku ve válce na říšskou radu, když odmítla vstup země do konfliktu v rozhodující počáteční fázi? Ano, byl to problém. Ale říšskou radu samotnou za neúspěch nelze vinit. Byla jen částí celého komplexu. Král musel zbrojit mnohem více, než předpokládal, v důsledku změny rovnováhy sil příchodem Valdštejna na konci léta 1625. Na to však již neměl peníze. Proto musel slevit na kvalitě. Ostatně reorganizace jeho vojska si všimly i dobové letáky.³³⁴ Okamžitá mobilizace finančních prostředků říše po roce 1626 ani tak nestačila. Válka se totiž nepřesunula na cizí území. I přes odpočty nákladů, které králův aparát strhl vojákům při vyplácení žoldu, ležela ona „veliká zátěž války“ na bedrech Dolnosaského kraje. A zde i přes Kirchmeier-Andersenovu obhajobu musíme hledat příčiny tohoto stavu, tedy krom vzrůstu Valdštejnova vojska, i ve vlastních strategických kvalitách dánského krále a jeho generálů.

Jak tedy král a dánsko-norský stát zvládli válku proti císaři z účetního, alias finančního, či obecně hospodářského hlediska? Krüger na svých zjištěních buduje i své závěrečné úvahy o rozdílné povaze dánského a švédského systému. Podle něj byly základy produktivních změn ve švédské fiskální politice položeny již za Gustava I. Vasy. Mimo jiné i proto byl podle něj švédský systém schopen generovat mnohem vyšší zisky než dánský. K povaze vlastního financování války

³³³ Můžeme jen litovat, že k Valdštejnovu zbrojení v létě téhož roku se nedochovalo zdaleka tolik pramenů.

³³⁴ *Theatrum Europaeum*, s. 922.

pak staví dánský model jako chybně závislý pouze na drahých nájemných žoldnících. Pouze žoldnéře měl však i Valdštejn, a ten dánskou fázi vyhrál naprosto s přehledem. Krügerovy závěry ohledně srovnání příjmů severských soupeřů nejsou přesné. Krüger nepočítá s vyčerpáním státu po únavné válce, protože sleduje rozpočet z roku 1630 a při rozboru vypisovaných daní během války spoléhá jen na neúplné registry komorního úřadu. Rozborem norských financí jsme ukázali, že výrazné zintenzivnění počtu vyhlášených daní napovídalo, že dánská centrální správa si byla dobře vědoma způsobů, jak krýt válečné náklady, a také použila veškeré dostupné nástroje. Exkurzem do norské državy Kristiána IV. jsme nijak neodběhli od tématu, protože zkušenost norského sedláka i dánského místodržícího ukazuje, že válka naprosto změnila význam Norska, v šestnáctém století téměř zapomenuté provincie. „Císařská válka“ měla význam pro dlouhodobý vývoj země. Kolo daňového státu se začalo systematicky roztáčet právě v druhé polovině dvacátých let. A četnost pomyslných otáček se zrychlovala i dál, takže během čtyřicátých a padesátých let už Norsko přispívalo bez ohledu na poloviční počet obyvatelstva oproti Dánsku do společné pokladny téměř stejným dílem.³³⁵ Změny v nastavení cel do války již nezasáhly, jejich význam vzrost až po míru v Lübecku, kdy král hledal rychlé možnosti splacení svých dluhů.³³⁶

Problém, který vývoj daňového zatížení v dánsko-norské říši naznačuje, je snad hlubšího charakteru. Získané poznatky naznačují, že finanční reformy započaly příliš pozdě. Sepsání půdy v Norsku proběhlo například až v letech 1623 až 1624. Změnám desítky a téměř stovky let nastaveného systému, kdy hlavní příjmy pokladny plynuly z královských domén, nikoliv z vypisovaných daní, se dánská říšská rada před válkou bránila. Nechtěla ohrozit svou vlastní kapsu, ani tím dát králi k dispozici prostředky, které snad „válkychtivý“ Kristián mohl využít ve svých plánech, a nakonec i k posílení osobní moci. Nakolik ale tlačil na takovéto systémové reformy před válkou sám král? Jeho reforma obrany a vznik zemského vojska naznačovaly změny, neboť armáda měla být financována právě skrze nové vypsání daně. Je ale možné, že i on se jinak o příliš systematické změny příjmů státu více nepokoušel. Vždyť příjem ze sundského cla tvořil snad až čtvrtinu předválečných příjmů, stát jako takový byl velmi levný a královský dvůr nenáročný. K vnitřním reformám tak nebyl nikdo nutně tlačěn. Navíc älvsborské výkupné ve výši 1 000 000 tolarů, které švédský soupeř splácel, dalo dostatek prostředků na pokrytí válečných nákladů z kalmarské války. Pomyslné finanční polštáře tedy Dánsko mělo, a snad právě to se mu stalo osudným. Naopak švédská porážka ve zmíněném konfliktu a splátky na výkupné jediného přístupu k Severnímu moři donutily Gustava II. Adolfa změnit systém, naplno využít hospodářský

³³⁵ Norská cla na vývoz dřeva se dokonce podle Øysteina Riana stala vedle zvyšování øresundského a zavedení labského cla na konci třicátých let srovnatelným důvodem nespokojenosti Nizozemí se svým bývalým těsným spojencem. I v důsledku těchto změn, a nejen tváří v tvář švédským úspěchům v Říši tak došlo na Severu k „diplomatické revoluci“, která napomohla naprostému převratu mocenských poměrů mezi odvěkými rivaly a téměř k samotnému zničení Dánska jako státu.

³³⁶ S. HEIBERG, *De ti tønnder guld*, s. 37, stejně Ø. RIAN, *Den aristokratiske fyrstestaten*, s. 288

a vojenský potenciál státu a připravit se na příští kolo bojů dopředu. Nikoliv v reakci na nastalý nedostatek během války, kdy už bylo pozdě. Nutno dodat, že dánská říšská rada po podpisu mírových smluv v Lübecku v roce 1629 zaujala ještě přísnější neutrální a pacifistickou politiku. Ale přece porážka ve válce donutila i ji ke změně dlouhodobých stanovisek. Ve třicátých letech totiž konečně došlo k plnému rozvoji mnoho let budované zemské armády. Pozornost se také zaměřila i na stavbu pevností na otevřené jižní hranici.³³⁷

A jakou roli hrály ve válce zahraniční subsidie? Na kritiku spojenců jsme již narazili u rozboru Kirchmeier-Andersenova díla. Je oprávněná. Například pro více než dvouletou ofenzivní fázi války mělo Nizozemí a Anglie dodat podle smluvních závazků kolem čtyř milionu tolarů (Anglie 30 000 a Nizozemí 5 000 liber, dobový kurz 1 libra šterlinků : 4,8 tolaru). To ale byla naprostá fantazie, protože Anglie platit za zimní měsíce nehodlala a ani na další neměla kde brát. Mnohem solventnější v poměru ke svým slibům se ukázalo Nizozemí, ale jeho smluvní příspěvek byl šestkrát menší než subsidie Londýna. Překvapila Francie, která, ač nečlen haagské aliance, přece dodala dánskému králi přes 200 000 tolarů. Na dalekosáhlé závěry, že tím ukázala větší životaschopnost své zahraniční politiky než nepřítel schopný Karel I., by ale z tohoto prostého faktu bylo příliš brzy. Výsledky bádání o příspěvku zahraničních spojenců kladou otazník nad obecně rozšířenou tezí o „war by proxy“, totiž „válce v zastoupení.“³³⁸ V jazyce diplomatů a válečných plánů měly subsidie jistě důležité místo a dánský král se určitě rozhodoval také podle nich, respektive podle slibů anglických diplomatů. V reálném vedení války ale byly tyto finanční transfery v případě Kristiána IV. velmi malé. Teze o zastoupení v konfliktu tak dostává vratké základy a spíše by mohla v případě dánské války znít ohledně anglické strany přiléhavěji jako „war by proxy without money“, tedy „válka v zastoupení bez peněz“. Válku rozhodly zcela jiné položky imaginárního válečného rozpočtu. Bylo by na místě se též ptát, z jakých myšlenkových schémat teorie o válce v zastoupení pochází, neboť ve svém důsledku nepovažuje české stavy, ale ani Dánsko za plnohodnotného soupeře Habsburků. Těmi měly být pouze velmoci, totiž Francie, Anglie a Nizozemí. Ve své podstatě koncert velmocí v kulisách třicetileté války. Přitom ale ani v pozdějším švédském případě francouzské subsidie nehrály zdaleka takovou roli jako příspěvky říšských spojenců a prostý fakt pobytu armády na cizím území.

³³⁷ S. HEIBERG, *De ti tønnder guld*, s. 57.

³³⁸ O období 1618 až 1635 se v historiografické literatuře běžně mluví jako o době „war by proxy“ a až vstup Francie do konfliktu v roce 1635 je považován za konec tohoto období.

4.2 Kristián, válečník a jeho armáda

Významný dánský historik Erik Arup napsal v pasážích o „císařské válce“ o králi Kristiánovi dosti tvrdý komentář. V pohybech armád roku 1626 bylo dle něj vidět, že „tento velký vojevůdce“ neprojevil iniciativu, a navíc „byl po všech stranách prost talentu polního velitele.“³³⁹ Tři století před tímto tvrzením napsal anglický generál Robert Monro, který v letech 1626 až 1628 sloužil pod Kristiánem IV., na samém závěru své vojenské kariéry o králi soud zcela jiný: „tento starý generál měl dobré zkušenosti, ale neměl štěstí (...).“³⁴⁰ Jiný očitý svědek, totiž císařský vyslanec v Kodani ve čtyřicátých letech během války se Švédy krále hodnotil tak, že je „malicherný, má více síly k jednání než k úsudku, pokud se jedná o válku na zemi.“³⁴¹ Byl tedy Kristián IV. pouze „klaunem na přestávku“, jak ilustrativně shrnuje kritiku vůči dánskému králi historik Jens Carl Kirchmeier-Andersen?³⁴² Ten naopak tvrdí, že Kristián měl v létě 1625 velmi reálné šance na vítězství nad ligistickým vojskem. Osudný okamžik, který tomu měl zabránit, byl pád krále v Hameln a několikadenní bezvědomí. „Kdyby“ kolo dějin šlo v Hameln jiným směrem, patřil by v současném obecném povědomí mezi význačné osobnosti raně novověkého vojenství? Srovnatelnou s takovým velikánem jako jeho osudový švédský protivník Gustav II. Adolf či veliký reformátor Mořic Oranžský, jak Kirchmeier-Andersen tvrdí?³⁴³ Kterému líčení máme důvěřovat?

Praktickému vedení války v roce 1625 a zvláště pak na jaře a v létě 1626 se budeme dosti obšírně věnovat v následující části a dojdeme i k okamžiku, kdy se pokusíme o závěrečný soud nad Kristiánovým válečnickým myšlením v praxi. Finanční rozměr konfliktu jsme se pokusili nastínit výše. Úkolem právě předkládané kapitoly je rozebrat nejprve výchozí stav královy armády pro nadcházející boj, tedy jak válečné zkušenosti tohoto urozeného vojevůdce či sbor jeho generálů i níže postavených důstojníků, tak složení armády a v neposlední řadě moderní taktické prvky v organizaci jednotek. V čem vězely síly a slabiny vojenské moci Kristiána IV.?

³³⁹ „Selv dette fjendens framstød udløste dog ikke hos kong Christian noget kampinitiativ, og heri kom det vel allerede til syne, at denne store krigsherre var aldeles blottet for felherretalent.” – Erik ARUP, *Danmarks Historie 3.*, København 1955, s. 30.

³⁴⁰ Gunner LIND, *Hærførerens rolle i det danske krones hære 1611-1660: Christian IV og de andre*, in: *Kriger og konger. Et streiftog i Nordens militærhistorie fra Syvårskrigen til den Skånske krig 1560 – 1680*, Oslo 1997, s. 59–78, zde s. 60. „This old General was of good experience, but not fortunate, neither were they fortunate whom he served, though of invincible courage and of great understanding of warres.” – Robert MONRO, *Monro his expedition with the worthy Scots regiment (called Mac-Keyes Regiment) levied in August 1626 by Sir Donald Mackey Lord Rhees, Colonell for his Majesties service of Denmark, and reduced after the Battaile of Nerling, to one Company in September 1634 at Wormes in the Faltz*, London 1637, s. 16.

³⁴¹ List vyslance G. A. von Plettenberga zaslaný císaři z 17. prosince 1644 cituje Gunner Lind (Gunner LIND, *Hærførerens rolle i det danske krones hære 1611-1660. Christian IV og de andre*, in: *Kriger og konger. Et streiftog i Nordens militærhistorie fra Syvårskrigen til den Skånske krig 1560 – 1680*, Oslo 1997, s. 59–78, zde s. 71). Plettenbergovo hodnocení potvrdil dle Lindova líčení i generál Volf Jindřich z Budyšína, což je zajímavý moment, neboť Budyšín byl v době dánské fáze třicetileté války ve vojsku Kristiána IV. velitelem jízdního pluku a sám vděčil králi za mírnost, kterou projevil při procesu za přestupky a plenění jutského venkova Budyšínovým plukem na podzim 1627.

³⁴² „Finder den gængse fremstilling af Chr. IV. i rollen som militær pauseklovn støtte i det bevarede kildemateriale?” – J. C. KIRCHMEIER-ANDERSEN, *Christian IV som taktiker*, I., s. 66.

³⁴³ Tamtéž, II., s. 97 a jinde.

Otázka velení armády a samotné struktury nejvyššího kruhu velitelů jsou jistě jedněmi ze zásadních momentů, pokud chceme rozebrat válečné schopnosti dánského krále. Vojsko jeho protivníků, především Valdštejnovo válečné myšlení a jemu podřízené velitele přitom známe díky početné valdštejnské historiografii poměrně dobře. Z historiografie také víme, že král se aktivně účastnil všech svých válek a osobně vždy velel hlavnímu sboru. Už tímto faktem i vlastností, že on sám byl hlavním vojenským podnikatelem, byla situace od císařského vojska značně odlišná. Nejvyšší velitelskou pravomoc si Kristián žárlivě střežil po celou svou vládu. Podle soudu dánského historika Gunnera Linda to v podstatě ukazuje jeho charakterové vlastnosti více než dobově obvyklý způsob velení. Ačkoliv známe i z pozdější doby suverénní vládce a monarchy vedoucí své pluky proti nepříteli, byl to ve své podstatě starý princip, který v době budování raně novověkého, a zvláště pak absolutistického státu rychle zapadl. Švédští králové až do Karla XII., pruský král Fridrich II. Veliký či car Petr I. byli ve své podstatě výjimkami z nově se utvářejícího pravidla. Králové v praxi válek ustupovali vojákům-profesionálům.³⁴⁴

V době Kristiána IV. však byla realita válečnictví zvláště na Severu budoucímu stavu profesionality velení značně vzdálená, byť právě během třicetileté války došlo k zásadním kvalitativním změnám. Pokud ještě v šestnáctém století platila slova vojenského teoretika Lienhardta Fronsbergera, že vojevůdce má být toliko „bohatý, odvážný, vysoce postavený a zámožný muž“, jinými slovy sociální přednosti byly hodnoceny mnohem výše než profesionální hledisko, pak tento aspekt v sedmáctém století rychle mizel. Profesionalizaci vojska v jeho nejnižších patrech měla profesionalizace velení teprve dohánět.³⁴⁵

Kristián IV. měl jako panovník mnoho oblastí činnosti, musel hrát roli centrální postavy nejen na dvoře, ve vlastním rodu, navenek vůči zahraničí, jako hlava sítě klientů, ve spolupráci i soupeření s říšskou radou, ale i v reálné administrativě státu a neméně pak ve vojenství. Všechny se snažil poměrně důsledně naplňovat. V oblasti válečnictví zrovna tak. Už během prvních let své vlády projevoval zájem o vzdálené války s Turky. Ačkoliv tento moment je okrajový, stojí za to zmínit, že Kristián vnímal tento boj jako spravedlivou a vysoce potřebnou válku na ochranu křesťanství. Když v roce 1599 svedl dánský šlechtic Frederik Rosenkrantz dvorní dámu, měl být po právu odsouzen ke ztrátě šlechtických titulů a useknutí dvou prstů. Pro četné intervence vlivných přímluvců zvolil král alternativní trest: Milost pod podmínkou odjezdu do Uher do boje

³⁴⁴ Otázka velení byla samozřejmě pouze jednou z mnoha zásadních změn, které evropské vojenství během šestnáctého a sedmáctého století prodělalo. K tématu „vojenské revoluce“ vznikla již celá řada reprezentativních a obsáhlých děl, z nichž zmiňme například: Geoffrey PARKER, *The Military Revolution, 1500–1800: Military Innovation and the Rise of the West*, New York 1996; klasickým úvodem do celé diskuse o vojenské revoluci je však Michael ROBERTS, *The Military Revolution, 1560–1660*, Belfast 1956.

³⁴⁵ Ve vojenské historiografii poměrně často citovaný Fronsbergerův výrok používá i Lind ve své studii, z níž tato kapitola částečně čerpá. Lind sleduje a rozebírá způsoby velení, ale i složení velitelského sboru jak podle zemského původu, tak podle profesionálních zkušeností během válek Dánska mezi lety 1611 až 1660. Nevěnuje se však pouze generálskému stavu, ale i stavu plukovních velitelů a především válečných komisařů, jejichž role právě v Dánsku rychle rostla a dosáhla vrcholu ve čtyřicátých letech (G. LIND, *Hærførerens rolle*, s. 59–78).

s útočící Osmanskou říší. O Rosenkrantzově službě na frontě pak dokonce došlo několik málo průběžných pochvalných zpráv na podporu žádostí o zproštění zbytku trestu z pera císařského plukovníka Jiřího Hodického z Hodic a uherského krajského nejvyššího Seyfrieda Kollonitze.³⁴⁶ Nebyl to zdaleka ojedinělý případ. Podobně prý sloužil jiný šlechtic jménem Melchior Rantzau již v osmdesátých letech. Jiný provinilec Jørgen Høgh dostal stejný trest jako Rosenkrantz, avšak Høgh raději volil exil ve Švédsku, než aby riskoval život v boji. Dánský historik Janus Møller Jensen na Rosenkrantzově a Høghově případu a též skrze rozbor dobové literatury dokazuje, že myšlenka války ve jménu křesťanského náboženství přežívala i v silně luteránském Dánsku první poloviny sedmnáctého století. Ostatně měla na co z doby severského středověku navazovat. I v době „císařské války“ nechal vztyčit Kristián IV. ve vojsku kříž na znamení boje za víru.³⁴⁷

Dánský král nechtěl sledovat válečné události pouze jako vzdálený pozorovatel. Svoji bojovnost ukázal brzy po nástupu na trůn. Ačkoliv říšská rada si několikrát vynutila zklidnění napjaté situace se švédským sousedem, Kristián přece v roce 1611 prosadil vlastní vizi války. V konfliktu se Švédy i v dalších válkách velel hlavnímu sboru vojska a dostal mnoho příležitostí, jak získat zkušenosti vojevůdce velké armády.

Kalmarská válka v letech 1611 až 1613 byla velice nákladná a krvavá. Žoldnéřské jednotky formované především v Holštýnsku řádně „pustily žilou“ královské pokladně. Právě i kvůli finančnímu aspektu se Kristián rozhodl po uzavření míru ke značným reformám v samotném Dánsku s jasnou snahou vybudovat stálé zemské vojsko. Není zde tolik prostoru pro detailní popis tohoto „kvašení“ vojensko-organizačních představ krále. Navíc modernizačním tendencím v budování žoldnéřské armády na jaře 1625 se budeme věnovat za malou chvíli. V případě stálého vojska král musel prosazovat své ideje velmi těžce proti konzervativní šlechtické říšské radě, která v každé budované armádě viděla potenciální nebezpečí, mocenský nástroj ovládaný pouze králem samým, a tudíž lehce zneužitelný v jeho prospěch.

Švédský historik Jan Lindegren přichází v porovnání švédského a dánského modelu k poměrně překvapivé tezi, že charakter vojska určovaly již odlišné hospodářské podmínky obou zemí. Zásadní rozdíl vidí mezi švédským „státním imperialismem“ a dánským „velkostatkářským pacifismem.“³⁴⁸ Ale i tyto jevy byly odůvodněné okolnostmi, neboť hospodářství Švédska se zaměřovalo na chov skotu, kdežto dánské zemědělství se orientovalo především na obilnou

³⁴⁶ Rosenkrantz sloužil právě v Hodického pluku. – RA Kobenhavn, TKUA, sign. 3-062, Breve fra udenlandske adelige A-I, složka Hoditz, Jiří Hodický z Hodic Kristiánovi IV., Platsch (?) 25. listopadu 1601; tamtéž, sign. 3-062, Breve fra udenlandske adelige J-Q, složka Kolonitz, Kolonitz Kristiánovi IV., Vídeň 8. prosince 1601.

³⁴⁷ Janus MØLLER JENSEN, *Christian 4. og korstogene*, in: Siden Saxo 21, 2004, č. 1, s. 5-12; Kurt VILLADS JENSEN, *Korstogstanken i dansk senmiddelalder*, in: Per Ingesman – Bjørn Poulsen (edd.), *Danmark og Europa i senmiddelalderen*, Århus 2000, s. 39-63.

³⁴⁸ Z jeho studií jmenujme především: *Utskrivning och utsugning: Produktion och reproduktion i Bygdeå 1620-1640*, Uppsala – Stockholm 1980 (v překladu „Vojenské odvody a vykořisťování. Produkce a reprodukce v Bygdeå 1620-1640“), a *Stormaktsvöldets baksida: Massutskrivning och knektänkor*, in: *Forskning och framsteg*, 1985, 2, s. 38-45.

produkcí.³⁴⁹ Druhý model byl mnohem více závislý na početné pracovní síle, a proto jí logicky bránil v odchodu do vojenské služby. Zatímco švédský venkov odvodů mužů přes veškeré obtíže unesl,³⁵⁰ dánské hospodářství by se bývalo pod tak mohutným odlivem zhroutilo. Proto oslavovaný švédský systém národní armády byl vybudován poměrně hladce a přispěl jistým dílem k úspěšné expanzi státu vůči jeho sousedům.

Pro malý vliv zemského vojska v dánské fázi války se zde zaměřujeme právě na žoldněřskou armádu Kristiána IV. Souběžně s reformami v korunních zemích probíhalo během let 1614 až 1624 opakované budování a opětovné rozpouštění klasických žoldněřských jednotek na hranici s Říší v Holštýnsku. Důvodem nebyl pouze růst napětí ve střední Evropě a vypuknutí války v českých zemích v roce 1618. Král měl své rozsáhlé zájmy ohledně severoněmeckého území a budování kompanií a pluků bylo jen projevem jeho ambicí a střídavého napětí ve vztahu ke Švédsku, městu Hamburk či jiným konkurentům v baltském a severoněmeckém prostoru. Po porážce českého stavovského povstání a zvláště za falcké fáze se válečné nebezpečí notně přiblížilo i k Dolnosaskému kraji, který byl přirozenou zájmovou oblastí dánského krále. Zvláště proto v letech 1621 až 1624 vznikaly četné pěší kompanie, neboť válka a potenciální nepřítel se dostali v podstatě na dohled od holštýnských hranic. Jednotky neměly sice dlouhého trvání a brzy byly opět rozpuštěny, přece se v nich však zrcadlily představy a vyvíjející se vojensko-teoretické myšlenky jejich budovatele. Nemusíme zde dlouze představovat podobu vlastního verbování, avšak neměla by nám vzhledem k vypuknutí války v roce 1625 a velké vlně najímání tentokrát již aktivně použitého vojska uniknout zajímavá fakta ohledně složení jednotek právě z let 1623 až 1624, ke kterým máme v některých případech mnohem konkrétnější prameny. Zajímavou otázkou je geografický původ žoldněřů, kde český, respektive německo-český prvek nebyl výjimkou. K této otázce se však dostaneme až v samotném závěru této části, případně v kapitole o české emigraci.

Dánský historik Gunner Lind rozlišuje mezi dvěma typy velení, které byly za vlády Kristiána IV. uplatňovány. Ve všech válkách první poloviny 17. století sleduje typ králova osobního „dvorského“ a v době nepřítomnosti Kristiána kolektivního „komitátního“ velení.³⁵¹ „Dvorský“ způsob fungoval v okamžiku, kdy byl král u vojska. Kristián na sebe vždy soustředil veškerou rozhodovací pravomoc. Jak každodenní administrativní činnost, tak volbu strategie a

³⁴⁹ Na druhou stranu kodaňský historik Karl-Erik Frandsen popisuje dosti zevrubně významný vývoz volů z Dánska na hladový hamburský a skrze něj i na nizozemský trh (Karl-Erik FRANDSEN, *Okser på vandring. Produktion og eksport af stude fra Danmark i midten af 1600-tallet*, København 1994).

³⁵⁰ Jak dokládá jiná studie Jana Lindegrena, míra vymizení mužského elementu ze švédského venkova byla opravdu enormní. – Jan LINDEGREN, *Frauenland und Soldatenleben. Perspektiven auf Schweden und den Dreißigjährigen Krieg*, in: Benigna von KRUSENSTJERN – Hans MEDICK (Hg.), *Zwischen Alltag und Katastrophe. Der Dreißigjährige Krieg aus der Nähe*, Göttingen 1999, s. 135-158.

³⁵¹ „Den hofmæssige ledelses karakter“ a „komité-ledelse“ – G. LIND, *Hærførerens rolle*, s. 67. „Dvorský“ způsob, tedy že král přebíral veškeré rozhodování, odkazuje vzdáleně na dlouhodobou dánskou diskusi o faktickém fungování dvora, respektive spor o to, nakolik se král zabýval denním chodem centrálních úřadů.

taktiky zastával sám, byť často s pomocí vybraných komisařů či generálů. Do procesu samotného velení si nechal zasahovat pouze minimálně, na což si ostatně vysocí důstojníci opakovaně a otevřeně stěžovali.³⁵² Po zásadních událostech prvního období dánské fáze napsal na podzim roku 1626 bývalý falcký sekretář Camerarius, že v dánském táboře již dříve slyšel kritiku králova způsobu vedení války. „Pečuje jen o to následovat svou vlastní hlavu a mysl, opovrhuje radami a jen do větru míří své údery,“ tlumočil pohoršeně Camerarius svědectví důstojníků znalých situace.³⁵³ Teprve po porážce u Lutteru a pod nátlakem magdeburského administrátora Kristiána Viléma a dalších velitelů svolil král k vytvoření kolektivní válečné rady. Avšak i po okamžiku souhlasu není vůbec jasné, zda se rada vůbec sešla.³⁵⁴ Až rozpad obrany po příchodu Valdštejna ze Slezska a vyklizení samotného Jutska donutil krále k ústupkům generalitě a dánské šlechtě, která oprávněně žádala předání podílu na velení od tvrdohlavého krále. Následné období defenzivy tak bylo ve své podstatě dvojitou porážkou krále, totiž nejen na válečném poli s nepřítelem, ale i na domácí frontě s dánskou říšskou radou a celkově domácí šlechtou. Historik Lind píše o Kristiánovi poměrně jasně: „Byl vskutku neobyčejným vojevůdcem, který neukázal příliš respektu k dobovým formám, ale postavil sám sebe do centra. Tehdejší soudobá realita považovala za samozřejmé, že suverénní vojevůdce má největší svobodu, ale král Kristián šel ještě dál než obvykle.“ Jeho působení ve vojenství potvrzuje obraz Kristiána, který podporují i jiné prameny, totiž podává svědectví o jeho „osobní schopnosti a energii, která z odstupu fascinuje, spolu se selhávající schopností ke spolupráci s těmi, kteří měli být jeho nejdůležitějšími pomocníky.“³⁵⁵

Za nepřítomnosti krále nastávala logicky zcela odlišná situace. Podle Linda docházelo pravidelně ke kolektivnímu velení, kdy rozhodovací proces spočíval na „komitátech“, čili výborech o dvou až pěti osobách. „Komitátní velení“, respektive jeho obtíže můžeme sledovat v případě vpádu do Slezska v létě 1626. Osoby s rozhodující pravomocí mohly být jak z řad generálů či nejzkušenějších plukovníků, tak z válečných komisařů. Právě u posledně jmenovaných se krátce zastavme. Komisaři byli v Evropě šestnáctého a sedmnáctého století

³⁵² Generál Fuchs si prý v létě 1626 stěžoval, že král přebírá zodpovědnosti, které měl nést on sám. – G. LIND, *Hærførerens rolle*, s. 68.

³⁵³ „(...) daß der König aus Dänemark nicht gar mit glücklichem Fortgang diesen Krieg führen würde, habe ich allezeit gefürchtet; dann von Anfang gleich, als ich in seinem Lager gewesen, habe ich von etlichen Kriegserfahrenen gehöret, welche bey mir keine große Hoffnung verursachen möchten. Der König pflegt seinem Kopf und Sinn zu folgen, pflegt auch gute Rätthe zu verachten, und in dem Wind zu schlagen. Daher haben sie sich, der von Weimar und Fuchs, so über die Artillerie Obrister-Zeugmeister gewese, oftmals dieses bey andern beklagt, und daß die langsame Bezahlung der Soldaten, etwan eines großen Unheils Ursprung seyn würde, protestirt.“ – G. E. Heermann (*Beytrag*, s. 119) cituje Camerariův dopis převzatý ze starého tisku (v poznámce určen pouze jako „Londorp Th. III, s. 957“ a není přesně jasné, o který Londorpův spis se jedná).

³⁵⁴ G. LIND, *Hærførerens rolle*, s. 68; Lind cituje z J. O. OPEL, *Der niedersächsisch-dänische Krieg*, s. 526-527, 579.

³⁵⁵ „Han var virkelig en usædvenlig hærfører som ikke viste megen respekt over for de gængse former, men satte sig selv i centrum. Samtiden anså det for en selvfølge at en fztstelig hærfører havde størst frihed, men kong Christian gik videre end normalt. (...) personlige evner og personlig energi, som fascinerede på afstand, med en svigtende evne til at samarbejde med de der burde være hans vigtigste hjælpere.“ – G. LIND, *Hærførerens rolle*, s. 75.

poměrně rozšířeným jevem. Byli považováni za přímé zástupce vrchního velitele a jako jeho prodloužená ruka také měli konat. V realitě žoldněřských vojsk budovaných a vedených většími nebo menšími vojenskými podnikateli často cizího původu byl takový prvek přímé kontroly velení v podstatě nutností. Hrabě Otto Ludwig von Salm-Kyrburg si ze své pozice velitele jízdního pluku na jaře 1628 stěžoval, že komisař jeho jednotce velí v podstatě místo něj. Snad přeháněl, ale jeho stížnost králi vystihovala nespokojenost zvláště cizích důstojníků s trendem posilování role královských válečných komisařů.³⁵⁶ Komisař měl být zástupcem krále u jednotky potenciálně neloajálních cizích žoldněřů a soukromého vojenského podnikatele. Kontrolní činnost a podíl na rozhodovacím procesu byly tak logické. Zároveň ale komisaři zastávali i funkci prostředníků mezi vojskem a civilním obyvatelstvem, respektive místní správou. Na jejich bedrech spočívaly i mnohé další ryze praktické úkoly každodenního fungování vojska, totiž logistika, výplata žoldu či dodávky proviantu. Jejich administrativní úkoly později převzal moderní štáb.³⁵⁷ S ohledem právě na stav válečných komisařů je pozoruhodné, z jakých sociálních vrstev tyto osoby pocházely. Jednak lze sledovat po vzniku zemské armády a během válek ve dvacátých letech podle výzkumů historika Linda trend rozšiřování válečnického „know-how“ mezi dánskou a holštýnskou šlechtou, z níž se řada komisařů etablovala a ve čtyřicátých letech tímto způsobem armádu téměř ovládla. Jednak můžeme pozorovat přítomnost zahraniční drobné šlechty, která se funkcí válečného komisaře dostávala formálně na roveň často vysoce urozených velitelů pluků, a přitom zůstávala z povahy svěřeného úřadu silně loajální a závislá na vůli krále.

4.2.1 Generálové Kristiána IV. v letech 1625 až 1626

První období dánské fáze, pokud se omezíme na „německou“ část „císařské války“, tak jak střet uchopuje dánská historiografie, se vyznačuje v králově vojsku na první pohled neobvykle vysokým počtem generálů. Jak jsme však řekli, i přesto král rozhodoval o velké většině strategických a taktických tahů sám, či jen pravděpodobně s minimálním podílem nejbližších komisařů a vysokých důstojníků. Nárůst počtu nejvyšších velitelů po celý rok 1625 i rok následující byl postupný. Pojďme se na některé z nich podívat blíže.

Jan Arnošt Sasko-Výmarský

Prvním generálem ve službách Kristiána IV. v nové válce se stal vévoda Jan Arnošt mladší Sasko-Výmarský. A protože právě on hrál jednu z hlavních rolí v příběhu o vpádu do Slezska a na Moravu v roce 1626, je na místě se u něj zastavit přece jen více než u jeho spolubojovníků. A není to jediný důvod věnovat mu takovou pozornost. Právě u osobnosti jeho formátu můžeme zvolat

³⁵⁶ Tamtéž, s. 69.

³⁵⁷ K postavení komisařů a intendantů ve vojsku více Douglas C. BAXTER, *Servants of the Sword. French Intendants of the Army 1630-1670*, Urbana 1979.

onu historiky často opakovanou frází, že daný jedinec badatelského zájmu je neprávem opomíjen a zaslouží si místo v historické paměti mnohem větší, či lépe viditelné. Ano, lze to bezesporu konstatovat i v případě Jana Arnošta Sasko-Výmarského. Vévoda patřil svým politickým rozhledem, vojenskými zkušenostmi i nevšedním taktickým talentem mezi velmi nadějně mladé vojevůdce. Pouze předčasná smrt, která ukončila jeho život v pouhých dvaatřiceti letech, přerušila slibnou kariéru a připravila nejen dánského krále Kristiána IV., ale i celou protihabsburskou frontu o osobnost s mimořádným potenciálem. Pro českou historiografii není Jan Arnošt zajímavý jen dánským angažmá a vpádem do Slezska. Vévoda měl silné vazby na české prostředí a dvůr zimního krále Fridricha z doby stavovského povstání a již tyto momenty by jistě zasloužily samostatnou studii.

Jan Arnošt se narodil roku 1594 do slavného a tolik rozvětveného rodu Wettinů, konkrétně do rodiny sasko-výmarského vévody Johanna a jeho ženy Doroty Marie Anhaltské. Pro předčasná úmrtí sourozenců se stal nejstarším z osmi bratří, kteří se dožili dospělosti. Dle dobového mravu se mu dostalo dobrého vzdělání, mimo jiné i na univerzitě v Jeně, kde zakončil kavalírskou cestu po západních zemích v letech 1613 až 1614.³⁵⁸ V roce 1615 se ujal vlády ve Výmaru, ale osud říšského suveréna trávícího život ve dvorských kratochvích mu nenáležel a pravděpodobně jej ani nelákal. Už v době před českým stavovským povstáním navázal blízké kontakty s falckým kurfiřtem. Ten mu konečně v lednu 1620 udělil patent na naverbování pěšího pluku, čehož se vévoda okamžitě ujal.³⁵⁹ Jeho vojáci, zčásti zverbovaní v domovském Durynsku a zčásti v Nizozemí, dosáhli Čech už koncem května 1620 a v létě se plně zapojili do bojů v jižních Čechách. Jan Arnošt nebyl jediným příslušníkem své rodiny, kteří se aktivně přidali do proticísařského odboje. Zatímco mladší bratři Albrecht a Jan Fridrich dokončovali své formální vzdělání podobnou cestou po Evropě jako kdysi Jan Arnošt, ve válce na straně českých stavů a zimního krále již s plným nasazením bojovali bratři Vilém a Fridrich.

Pro Jana Arnošta nebyla dle všech indicií válka pouhým dobrodružstvím či příležitostí zbohatnout. Sám byl jako hlava rodu skvěle zajištěn. Výmluvným dokladem, který ilustruje osobní vztah ke konfliktu v roce 1620, je jeho přípis na doručeném patentu od Fridricha na zverbování zmíněného pěšího pluku. Jan Arnošt si dopsal následující slova: „Na obranu náboženství, země a lidí Jeho Královské Výsosti a na udržení německé svobody.“³⁶⁰ Vévoda jistě pozoroval už předválečné napětí a chápal následně význam otevřeného střetu s protireformačně a

³⁵⁸ Johann Wilhelm NEUMAYR VON RAMSSLA, *Des (...) Herrn Johan Ernsten des Jüngeren, Hertzogen zu Sachsen (...) Reise in Frankreich, Engelland und Niederland*, Leipzig 1620.

³⁵⁹ Okolnosti české služby popsány Hellfeldem (Bernhard Gottlieb Huldreich von HELLFELD, *Leben Johann Ernsts des Jüngern Herzogs zu Sachsen Weimar etc. Ein Beitrag zur Geschichte des dreißigjährigen teutschen Kriegs und des Herzoglichen Hauses Sachsen aus Urkunden und gleichzeitigen Schriften*, Jena 1784); důležité dodatky k jeho podání přináší Heermann (G. E. HEERMANN, *Beytrag*, s. 13-31)

³⁶⁰ Citováno G. E. HEERMANN, *Beytrag*, s. 13.

absolutisticky naladěným císařem. Jeho případné vítězství znamenalo pro luteránské a kalvínské protestantství a pro emancipované říšské stavy smrtelné nebezpečí. K otázce vévodova českého angažmá zmiňme jako perličku s ohledem na budoucí dění, že Fridrich Falcký vyjádřil někdy na podzim 1620 vděk a pochvalu Janu Arnoštovi za to, že své vojáky v Čechách držel v přísném pořádku a nezatěžoval zbytečně civilní obyvatelstvo. Jako protiklad přitom král zmínil už tehdy velké potíže s mansfeldskými vojáky.³⁶¹

Víme jistě, že se Jan Arnošt zúčastnil aktivně bitvy na Bílé hoře a po rozprášení stavovského vojska doprovázel zimního krále na cestě až do haagského exilu. Přestože mnozí rebelanti hledali s císařem smír a urovnání,³⁶² většina zainteresovaných bratří z výmarské větve Wettinů v protihabsburském boji setrvala i v dalších letech, byť se značně rozličnými osudy. Nebylo to pouhé krátké české angažmá, které rozhodlo o dalším směřování Jana Arnošta. Výběr strany konfliktu proběhl u vévody mnohem hlouběji a zůstal nezměněn. Viděno slovy Jana Arnošta z patentu z ledna 1620, pak moment obrany Fridrichových zemí zmizel, avšak zbylé dva argumenty, totiž ochrana náboženství a německé svobody jistě zůstaly přítomny v jeho mysli nadále. Vévoda se přitom dopouštěl jasného odboje proti císaři a hrozilo jemu i jeho bratrům vyřčení císařského aichtu tak, jak se to stalo v případě Fridricha Falckého, Arnošta z Mansfelda, Jiřího Fridricha z Hohenlohe nebo Kristiána z Anhaltu. S tím související ohrožení majetku, držav, celého rodu i vlastního života nebylo pouhým vzdáleným strašákem, ale reálným nebezpečím. Postupná likvidace mocenských pozic a majetku se mohla rychle propojit s psychologickou a sociální izolací od říšských stavů, čímž měl být soupeř zbaven výhody kolektivní obrany skupiny.

Na osobě Jana Arnošta můžeme vidět i další pojitko s osudem českých zemí v postavě dvorního kazatele Davida Lippacha, vyhnaného z Prahy roku 1621. Lippach následoval Jana Arnošta po všech bojištích až do jeho smrti v Uhrách, ba i dál, neboť vedl smuteční průvod s rakví mrtvého vojevůdce do Výmaru v létě 1627. Zde se stal hlavním pastorem na dvoře vévody Viléma.

Už brzy po příjezdu do Haagu v roce 1621 obdržel vévoda patent od generálních stavů. Byť se jednalo o funkci pouhého rytmistra kompanie, což pro vysoce postaveného příslušníka suverénního říšského rodu nebyla vysoká funkce, přece Jan Arnošt neměnil. Naopak dle všeho bojoval s plným nasazením. V srpnu 1622 se dostal do španělského zajetí při jedné z šarvátek, ale po několika měsících byl propuštěn za výkupné 1000 zlatých, které odpovídalo jeho vojenské šarži.

³⁶¹ „Sonst kann ich E. L. nicht gnugsam danken, daß Sie so gut Regiment unter ihren Soldaten halten, welches mir von dem Grafem von Thurn hoch gerühmet worden, welcher mit des Mansfeldischen Volcks Uebelhausirung sehr mescontentirt.“ – Heermann cituje Fridrichův dopis (G. E. HEERMANN, *Beytrag*, s. 20), ale blíže jej nespecifikuje.

³⁶² Hlavní mozek falcké politiky Kristián Anhaltský se s císařem brzy smířil a setřásl tak ze sebe říšský aicht, který nad ním byl vyřčen. Dál už zůstal ale politicky zcela mimo hlavní dění.

Během nizozemské služby zůstal vévoda v úzkém kontaktu s haagským exilovým dvorem i s českými šlechtici kolem něj. Také jeho bratři vytrvali v proticísařském odboji, byť každý trochu jinde. Fridrich (nar. 1596) padl v bitvě u Fleurus v září 1622 jako plukovník ve spojeném vojsku Arnošta z Mansfeldu a Kristiána ml. Brunšvicko-Wolfenbüttelského. Bratr Vilém (1598 – 1662) ve sboru posledně jmenovaného vydržel o trochu déle, než byl v srpnu 1623 těžce raněn a zajat Tillyho vojskem. A konečně nejmladší ze všech bratrů Bernard (1604 – 1639), budoucí hvězda švédské armády třicátých let, sloužil jako důstojník už od svých osmnácti let u bádenského markraběte Jiřího Fridricha. Brzy však následoval Jana Arnošta do Haagu, aby zkusil své štěstí v Nizozemí.

Po relativně klidném roce 1624 mělo pro Jana Arnošta začít vrcholné období kariéry. Už během podzimu si intenzivně dopisoval s dánským králem.³⁶³ V samotném závěru roku nastoupil cestu na sever do Kodaně. Kristián IV. si ve svém deníku poznamenal, že vévoda ke dvoru dorazil 18. ledna 1625, tedy jen dva týdny po rozhodujících jednáních Kristiána s vyslanci Francie a Anglie a konečném rozhodnutí o vstupu do války.³⁶⁴

Pokud máme jmenovat pravého budovatele armády a vojenského podnikatele z kruhu generálů Kristiána IV., pak na prvním místě musíme uvést právě Jana Arnošta. Svě zkušenosti z předchozích let, zvláště ze své holandské služby, totiž vévoda zúročil v následujících měsících opravdu svědomitě a v plné šíři. S funkcí generálporučíka dostal úkol vybudovat značnou část nového vojska dánského krále. A za to měsíční plat 1200 tolarů, což na jednoho z hlavních generálů krále nebylo mnoho. Je podivné, že seznam udělených pštaluňku hovoří o vévodovi Janu Arnoštovi v prvním pštaluňku na čtyři tisíce jezdců z 21. února 1625 jako o pouhém „plukovníkovi“. Tento titul byl přitom v dánském vojsku zprvu velmi vzácný. Zároveň pozici Jana Arnošta z dnešního pohledu příliš neodpovídal. Pokud víme, na starosti měl Jan Arnošt verbování a organizaci celé nové jízdy krále a u počtu čtyř tisíc mužů se nezastavil. Už v únoru vévoda Kodaň opustil a směřoval do Hamburku a Šlesvicka, kde se formování jednotek mělo odehrávat. Brzy se k němu přidali i jeho bratři Bernard³⁶⁵ a Jan Fridrich³⁶⁶ a bratranec Fridrich

³⁶³ RA København, TKUA, sign. 49-1, Sachsen-Weimar (og –Jena). Zde několik dopisů Jana Arnošta Kristiánovi IV. před rokem 1625. Veškerá korespondence z let 1625 až 1626 uložena tamtéž, TKIA, sign. A 96, Inkomne breve alfabetisk ordnede, složka Breve fra Hertug Johann Ernst af Sachsen-Weimar 1625-1626 (og uden Aar).

³⁶⁴ G. E. HEERMANN (ed.), *Beytrag*, s. 62. Vévoduův revers na dánský pštaluňk je datován 11./21. února 1625 ve Frederiksborgu, králově zámku severně od Kodaně (RA København, TKIA, sign. A 46, Militære bestallinger og reverser mv. 1610-1659, složka A 46-7. Militære reverser).

³⁶⁵ V březnu 1625 po bratrově výzvě Bernard vyrazil z Nizozemí do Hamburku a dále do Segebergu, kde jej přijal král. Ještě v Haagu však během prosince a ledna při čekání, jak dopadne bratrova mise v Dánsku, zdvořile odmítl Mansfeldovu nabídku na velitelskou funkci v jeho sboru. Mimo to se dostal do šarvátky s mansfeldským plukovníkem Františkem Karlem Sasko-Lauenburským, v níž utrpěl vážná zranění. Více o osudech Bernarda Výmarského například Röse (Bernard RÖSE, *Herzog Bernhard der Grosse von Sachsen-Weimar*, I., Weimar 1828, s. 117, o důvodech šarvátky nepíše), německý historik však nadsazuje početnost nového Bernardova dánského jízdního pluku na sotva reálných 1200 jezdců. V průběhu roku 1625 měly jízdní pluky pouze 4 kompanie o stovaceti jezdcích, tedy maximálně 500 vojáků. Bernard přece na konci roku změnil vojsko a přidal se k Mansfeldovi, ale ani zde dlouho nepobyl. Během Mansfeldova pobytu v Braniborsku po bitvě u Desavy vévoda dle všeho přešel zpět do

Sasko-Altenburský, kteří obdrželi velení každý po jednom jízdním pluku. Ačkoliv to z podání historika Jense Carla Kirchmeier-Andersena ke královu zbrojení v roce 1625 plně nevyplývá, můžeme se na základě dochovaných dokumentů oprávněně domnívat, že Jan Arnošt byl minimálně spolutvůrcem nového modelu jízdní kompanie, totiž kombinace obou druhů jízdy kyrysníků a arkebuzýrů v rámci jedné jednotky.

Důležité úkoly přitom Jan Arnošt dostával i nadále. I to ukazuje vévodovy velké schopnosti a zároveň důvěru Kristiána IV. v jeho osobu. Během válečného dění roku 1625 vynikl též v reálném boji s nepřitelem. Při krizi vojska během několika dnů bezvědomí dánského krále u Hameln na začátku srpna 1625 prý právě on organizoval ústup na sever. V září pak odvážně útočil na Tillyho vojáky u Nienburgu. Také následujícího jara působil již zcela samostatně při obsazování osnabrückerého biskupství. Jeho kvalit si byl vědom i nový příchozí na dolnosaskou frontu, generál Mansfeld, a opakovaně si jej během první poloviny roku 1626 vyžadoval od dánského krále k užší spolupráci se svým vlastním sborem. Není tedy náhodou, že pro odvážnou slezskou akci v létě 1626 Kristián sáhl právě po Janu Arnoštovi.

Vévoda projevil během svého působení ve válce i nevšední diplomatické kvality. Figuroval snad přes svého chráněnce a klienta, českého emigrantského šlechtice Ehrenfrieda z Berbisdorfu v jednání se sedmihradským knížetem Gáborem Bethlenem. Víme o jeho cestě k nizozemským stavům do Haagu na jaře 1626 a například už v únoru téhož roku jej král pověřil vyjednáváním s evangelickými městy švýcarského svazu.³⁶⁷ Ačkoliv posledně zmíněný úkol nebyl nikdy naplněn, přece svědčí o nebyvalé šíři vévodových aktivit ve službách dánského krále.

Jaká byla osobnost a povaha vévody Jana Arnošta? Jeho životopisec z konce osmáctého století Gottlob Ephraim Heermann o něm mluví – nepříliš překvapivě – pouze pozitivně, se slovy plnými obdivu. Jeho pohled však nelze přikládat jen loajalitě rodu výmarských vévodů či dobové praxi oslavných spisů. Heermann se totiž často snaží o kritický přístup a bedlivě váží získaná fakta, byť je ještě vzdálen klasické historické vědě. Sám v úvodu kapitoly „*Nachtrag zu H. Joh. Ernsts moralischen Charakter*“ píše, že biografové velkých postav z historie často upadnou ve

dánských služeb, protože vpádu do Slezska, ani jeho příprav se neúčastnil. Do podzimu 1627 pak velel opět jízdnímu regimentu Kristiána IV.

³⁶⁶ Výmarský historik a archivář Heermann vždy zmiňuje Jana Fridricha (1600-1628) jako „nešťastného“ („Johann Fridrich der unglückliche“). Třetí nejmladší z vévodských sourozenců nebyl válečnické povahy jako jeho bratři a dlouho v dánském vojsku nevydržel. Už během studií projevil mimořádný zájem o alchymii a kulturní dění. Stejně jako někteří sourozenci byl členem výmarské literární společnosti „Fruchtbringende Gesellschaft“ založené 1617. Jeho dopis dánskému králi z října 1625 je zajímavým svědectvím osobní povahy. Rozhodl se tehdy opustit královo vojsko a při průjezdu Halberstadtska se zhrzil nad silou valdštejského zbrojení, které viděl. Po návratu do Výmaru se brzy rozvinuly hluboké politické spory s bratrem Vilémem. Během roku 1627 udržoval dokonce krátký čas kontakty s ligistickým generálem Tillym. Ale po jejich vyzrazení byl bratrem uvězněn. Ve vězení také v říjnu 1628 zemřel za tragických okolností. Den před smrtí sepsal doznání, že je v paktu s ďáblem. Okolnosti jeho smrti jsou velkou záhadou. Přes mnohé pochybnosti je uváděna verze, že spáchal sebevraždu.

³⁶⁷ Kristián IV. Janu Arnoštovi, Rotenburg 11./21. února 1626 – ThürHA Weimar, sign. H 18, fol. 202.

stylu historické práce a neubrání se přehánění a lichotkám.³⁶⁸ Stejně jako autor těchto řádek však i Heermann tvrdí, že nenašel při svém bádání jediný náznak „neslavného“, tedy nedobrého, či nečestného jednání Jana Arnošta.³⁶⁹ Naopak velmi vysoko ve svém spise hodnotí jeho osobnost a čestné chování (nejen v rodině k matce a bratrům), což dokládá dlouhými citacemi z rodinných dopisů a mnoha dalších pramenů z vévodova života.

Vévoda, jak jsme již uvedli, dostal obvyklé vzdělání, jak se na vysoce urozeného šlechtice patřilo. Samozřejmostí bylo čistě luteránské zaměření. Pokud bychom zmínili krátce dojmy o jeho osobnosti, nebyla to pouze bojovnost a zaujetí pro evangelickou věc, ale i osobní statečnost v boji, kterou opakovaně projevil ať už v Nizozemí, či konkrétně v bojích u Nienburgu v srpnu 1625,³⁷⁰ kde byl zraněn. Vedle odvahy působila jistě na okolí i vévodova mírnost a vyjednávací dovednosti, pro které byl povoláván k prostředkování jednání mezi konfliktními stranami. Jmenujme například jeho zásah ve sporu mezi Fridrichem Falckým a Mansfeldem v létě 1620, případně též u slezské Olešnice mezi Mansfeldem a poděbradovskými vévody v létě 1626.

Podrobné a souvislé účty vévodovy pokladny z let 1625 až 1626 ukazují i projevy prostého milosrdenství. Chudině věnoval drobné takřka denně. Na tažení též podpořil jistými částkami obyvatele bohumínského špitálu, protestantské kazatele v Opavě nebo žáky a studenty v Opavě, Hliníku a Handlové v Tatrách. Ve slovenském Tekově také vykoupil zajatého chlapce z tureckého otroctví. Ten se však odvděčil tím, že ihned utekl.³⁷¹ Jinde zas vévodova pokladna zaplatila „jednomu Turkovi“ za uloupené zboží a až poté vymáhala peníze od velitele vojáků.³⁷² Vůči civilistům vystupoval vévoda poměrně mírně, ale nijak neváhal hrozit použitím síly, pokud dotčení projevovali známky odporu.

Vojsko bylo vévodou Janem Arnoštem drženo poměrně zkrátka. Nejen Fridrich si v roce 1620 pochvaloval, že vévodovi vojáci civilisty neobtěžují. Jan Arnošt sice i během dánské služby dostal od krále množství stížností na své žoldnéře, ale na druhou stranu se nepečoval použít tvrdé tresty na nápravu. V účtech jeho pokladny vidíme i projevy pomoci vojákům a jejich příbuzným, kdy mnohokrát přispěl jednotlivcům na boty nebo dal něco málo peněz vdově po odsouzeném a potrestaném provinilci.³⁷³ Stejně tak v době krize armády na Slovensku, kdy po dlouhém tažení s příchodem sychravého počasí a zimy onemocnělo množství žoldnéřů, vydal Jan Arnošt jako vojevůdce pečující o své vojsko peníze na nemocné knechty zanechané v kvartýru v Tekově při

³⁶⁸ G. E. HEERMANN (ed.), *Nachlese*, s. 63.

³⁶⁹ G. E. HEERMANN (ed.), *Nachlese*, s. 70.

³⁷⁰ Osobní statečnost v bitvě na Bílé hoře popisuje pouze Beckmann v anhaltských letopisech, jinak totiž o vévodově činnosti v bitvě nemáme zpráv (G. E. HEERMANN, *Beytrag*, s. 27).

³⁷¹ G. E. HEERMANN (ed.), *Nachlese*, s. 102. Zmíněné výdaje jsou z větší části uvedeny v Heermannově edici. Drobná vydání chudině ale Heermann tak často neopakuje. Naopak se vyskytují v účtech pokladny ThürHA Weimar, A 53 f 3, *Rechnung Über Herzog Johann Ernsts deß Jüngern (+1626) zu Sachsen zeit wehrender Kriegsdienste empfangene vnd ausgegebene Gelder Geführt Durch Frantz Eulenhaupten 1628*.

³⁷² G. E. HEERMANN (ed.), *Nachlese*, s. 101-102.

³⁷³ ThürHA Weimar, A 53 f 3, *Rechnung Über Herzog Johann Ernsts*.

přesunu sboru dále do hor. Na čistě individuální rovině víme o starostlivosti vévody o zdraví svých vojáků například v okamžiku, kdy jeden vozka z jeho dělostřelectva byl těžce raněn v bitce při hledání proviantu v kraji. Na výslovný rozkaz Jana Arnošta byl poctivě ošetřen a pravděpodobně i díky tomu ještě pak mohl přežívat několik týdnů na vozech putující armády.³⁷⁴

Závěrem zmiňme mezi charakterovými vlastnostmi i loajalitu, kterou projevoval jak zimmínu, tak dánskému králi, a to bez náznaků problémisty, jakým se ukázal ne jeden sebevědomý generál. Vysoce ctěn byl i v rámci nejbližší rodiny. Jeho bratr Vilém, který se tolik zasloužil jak o zastavení chystaného vydání císařského achtu nad bratrem na podzim 1626, tak o převoz jeho rakve z Opavy do Výmaru v roce 1627, pojmenoval po zesnulém svého syna narozeného 21. září, dva měsíce po příjezdu smutečního průvodu ze Slezska.³⁷⁵

Další vojevůdci

Pokud bychom se drželi pouze soupisu pštaluňků a údajů, kdy do vrcholných velitelských funkcí byli jmenováni další jedinci, pak by v našem výčtu Kristiánových vojevůdců měl být zajisté Jan Filip Fuchs von Bimbach (1567 (?) – 1626). V králově vojsku měl na starosti především pěchotu a dělostřelectvo, tak totiž zněl jeho generálský titul. Také Fuchse najdeme již na počátku třicetileté války ve vojenské službě. Byl ostatně mnohem starší než Jan Arnošt a své první vojenské zkušenosti získával již v předchozím století. Během českého povstání bojoval ovšem na straně císaře a v ligistickém vojsku zastával funkci velitele pluku a nejvyššího polního zbrojmistra. Po bitvě na Bílé hoře kvartýroval ve středních Čechách,³⁷⁶ avšak už v roce 1622 svůj post opustil. Dle všeho se vnitřně neztotožňoval s politikou svých chleboďárců. Avšak pravděpodobně ze strachu před mocí císaře si dlouho netroufal vystoupit otevřeně na protihabsburské straně. Nutno dodat, že jeho obavy byly opodstatněné. V dalších letech sloužil jako plukovník a vojenský rada markraběte Kristiána Bayreutsko-Kulmbašského, u něhož sloužil i další pozdější dánský generál Baltazar Jakub von Schlammersdorf. Právě jako markraběcí vyslanec se dostal v květnu 1625 na dolnosaský sněm a v červnu přijal od Kristiána IV. funkci generála s platem 2000 tolarů měsíčně.³⁷⁷ Dlouhé rozmýšlení starého Fuchse potvrzuje i anonymní avízo z Brém, které císařská strana obdržela v září 1625. Fuchs se dle pisatele obával ztráty práv a statků v Říši a prohlášení za pšance, totiž vyřčení císařského achtu, což byla hrozba nanejvýše reálná. Dánský král však

³⁷⁴ „Maß Ulrich (...) ist den 21/31 October vonn den Vngern auff der Foutrage fast ganz Lahm gehaut worden, doch auf beuelch I. Für. G. zimblich wider zu recht begracht, aber den 20 Novembris hinterlassen blieben.“ – ThürHA Weimar, sign. H 31, fol. 79b.

³⁷⁵ G. E. HEERMANN (ed.), *Nachlese*, s. 106.

³⁷⁶ *Regesta*, III., s. 143, 150, 162 a jinde.

³⁷⁷ Kristián Bayreutsko-Kulmbašský Fuchsovi, Bayreuth 27. května/6. června 1625, originál uložen v Praze ve fondu Militare – *Regesta*, III., s. 763. Dopis s instrukcemi, jak má vyslanec jednat, zastihl Fuchse již v jiné pozici, neboť už 28. června přijal od krále pštaluňk. – RA København, TKIA, sign. A 46, Militære bestallinger og reverser mv. 1610-1659, složka A 46-1. Fortegnelse over bestallinger, *Verzeichniß der Kriegsbestellungen*, fol. 4a.

Fuchsovi prý přislíbil veškeré kompenzace, a tak získal generála pro svou armádu.³⁷⁸ Fuchsův osud v dánské službě nebyl příliš šťastný. Generál ukázal v praxi válečných bojů několik důležitých negativních rysů a svou (ne)činností přispěl též k Mansfeldově porážce u Desavy v dubnu 1626. Po prohrané bitvě u Lutteru o čtyři měsíce později obvinil Fuchse z neschopnosti a chyb také samotný král. Ale pro nedostatek důkazů musíme jeho vyjádření brát velmi s rezervou. Fuchs se po smrti v bitvě již nemohl bránit. Je zajímavé, že Kristiánova generála jmenovala císařská strana v korespondenci důsledně jako plukovníka, neboť angažmá u dánského krále považovala za zradu. Fuchsův generálský titul Valdštejn, ani jiní exponenti habsbursko-katolické strany neuznávali.³⁷⁹ Po jeho smrti se rozhořel boj mezi dědici a císařskou vládou o zabavení majetku tohoto „nepřítele Říše a notorického rebela.“³⁸⁰

Na podzim roku 1625 vstoupil do služby u dánského krále tehdy velmi známý vojevůdce Kristián ml. Brunšvicko-Wolfenbüttelský (1599 – 1626), jinak též zvaný podle svého administrátorského postu Halberstadtský, či dokonce jako „divoký Halberstadtský“. Nejen současný mladý historik Krüssmann jej popisuje jako svéhlavého a svárlivého, což jistě v kombinaci s Kristiánovým původním nadřízeným generálem Mansfeldem vedlo k mnoha sporům. Vévodovi se věnovala literatura už velmi bohatě, zde se tedy omezme na konstatování, že Kristián mladší právě v říjnu 1625 opustil Mansfeldovo vojsko při jeho přesunu na dolnosaské bojiště z dolního Porýní a jistě s úlevou ukončil toto angažmá.³⁸¹ Přes matku byl blízce spřízněn se svým novým velitelem Kristiánem IV. Také vévoda podobně jako Jan Arnošt Sasko-Výmarský obdržel titul generálporučíka. Spolu s ním získal také pštaluňk na sbor o dvou tisících jezdců a šesti tisících pěšáků.³⁸² Do králova tábora však přišel s prázdnou kapsou a veškeré další financování vojska musel pokrýt jeho dánský strýc. Až v lednu 1626 vyhnal vévoda svého bratra Fridricha Oldřicha z domovského Wolfenbüttelu a ujal se nakrátko vlády rodového majetku. Země však byla vyčerpaná válkou a i přes Kristiánovy snahy o celkovou mobilizaci sil nevydala

³⁷⁸ *Regesta*, III., s. 798.

³⁷⁹ Valdštejn opakovaně o Fuchsovi jako o plukovníkovi například v dopisech Harrachovi (F. TADRA (ed.), *Briefe Albrechts von Waldstein an Karl von Harrach*, s. 329, 331, 332 a jinde). Stejně činí například Maxmilián Bavorský v dopise Valdštejnovi, Mnichov 9. dubna 1626 (NA Praha, VL, sign. 67/52, kart. 124, inv. č. 12133).

³⁸⁰ Vídeňské prameny Kriegsakten jsou tohoto majetkového sporu doslova plné (Österreichisches Staatsarchiv Wien, Haus-, Hof- und Staatsarchiv, fond Kriegsakten, kart. 53, složka 1626 September-October, kart. 54, složka 1626 November-Dezember a další). Fuchsovi dědici se dlouze a opakovaně pokoušeli konfiskaci zabránit.

³⁸¹ W. KRÜSSMANN, *Ernst von Mansfeld*, s. 577n, 601n a jinde pštaluňk pro vévodu na dva pěší pluky byl vydán 5./15. října 1625 a vévodův plat měl obnášet 1500 tolarů měsíčně (RA København, TKIA, sign. A 46, Militære bestallinger og reverser mv. 1610-1659, složka A 46-1. Fortegnelse over bestallinger, *Verzeichniß der Kriegsbestallungen*). K osobě Kristiána Halberstadtského již existuje množství literatury, výběrově: Berent SCHWINEKÖPER, *Christian d. J.*, in: *Neue Deutsche Biographie*, Band 3, Berlin 1957, s. 225n.; Hans WERTHEIM, *Der tolle Halberstädter Herzog Christian von Braunschweig im Pfälzischen Kriege 1621–1622. Ein Abschnitt aus dem Dreißigjährigen Krieg I.- II.*, Berlin 1929; Volker ISSMER, *Der tolle Christian*, Münster 2006; Ferdinand SPEHR, *Christian der Jüngere, Herzog von Braunschweig-Wolfenbüttel*, in: *Allgemeine Deutsche Biographie*, Band 4, Leipzig 1876, s. 677–683.

³⁸² RA København, TKIA, sign. A 46, Militære bestallinger og reverser mv. 1610-1659, A 46-7., Militære reverser, Revers vévody Kristiána ml. Brunšvicko-Wolfenbüttelského, SL 5./15. října 1625.

zdaleka dostatek prostředků na případné nové vojsko. Vévodovo dánské angažmá nebylo nijak dlouhé, neboť již v červnu 1626 zemřel na nemoc během tažení.

Ve stejnou dobu jako Kristián mladší vstoupil do králova vojska i jeho původní souseď z Halberstadtska, magdeburský administrátor Kristián Vilém Braniborský (1587 – 1665). Zprvu sice dosáhl pouze hodnosti obrstlajtnanta, již ale v následujícím roce povýšil mezi generály. I on přicházel bez majetku, a k tomu bez země, kterou mu z větší části v říjnu 1625 obsadil nepřítel. Kristián Vilém byl navíc nevoják. Ve válce dosud nebojoval a s armádou ani neměl jiné zkušenosti. Ostatně to, jaký byl kvalitní stratég, napovídá průběh, jakým Magdebursko ztratil tváří v tvář císařské armádě. Stalo se tak téměř bez jediného „máchnutí meče“.³⁸³ Královo odhodlání jmenovat administrátora generálporučíkem vojska v dubnu 1626 bylo silně proti mysli Kristiána ml. Brunšvicko-Wolfenbüttelského, který své námitky také jasně sdělil. Vojenskou nezkušenost svého vzdáleného příbuzného nejvyššímu veliteli důrazně připomněl.

Kristián Vilém však i přesto povýšil. Mnohem více než z odborných předpokladů se tak stalo z politických důvodů. Magdeburský administrátor měl silné vazby na Dolnosaský kraj a skrze blízké příbuzenství také na potenciálního a velmi žádaného spojence, braniborského kurfiřta Jiřího Viléma. Zároveň byl švagrem Kristiána IV. přes svou (již roku 1613 zemřelou) sestru Annu. Na rodokmenu braniborského rodu Hohenzollernů vidíme naprosto zřetelně, nakolik byly monarchové protestantské části Evropy mezi sebou těsnými příbuznými. Například královny neteře a kurfiřtovy sestry Marie Eleonora a Kateřina se provdaly za švédského krále, respektive sedmihradského knížete. Příchyllost k protihabsburské straně ukázal Kristián Vilém již dříve svými spory s císařem.³⁸⁴ Mnohem známější byly ovšem spory jeho bratra Jana Jiřího Krnovského. I přes konfiskaci Krnova a smrt rebelantského Hohenzollerna v Uhrách roku 1624 přežívaly nároky na zabrané knížectví v braniborském rodu nadále.³⁸⁵

Válka se jako u Fuchse či Mansfelda změnila v případě Kristiána Viléma postupem doby v boj o vlastní existenci. Valdštejn totiž nejenže obsadil podstatnou část Magdeburska se sídelními městy a zámky, ale po administrátorově odchodu i systematicky zabavoval jeho osobní a rodinný

³⁸³ Historik Opel dává právě Kristiánu Vilémovi za vinu, že Valdštejnův úspěch v Halberstadtsku a Magdebursku byl tak přesvědčivý a rychlý: „Dem Ungeschick und der Planlosigkeit des Administrators Christians wird man sicherlich einen großen Theil der Schuld beimessen müssen, dem Feinde ohne Schwertstreich in die Hände fielen.“ (J. O. OPEL, *Der niedersächsisch-dänische Krieg*, s. 327).

³⁸⁴ Regesta fondu Militare ukazují četné zprávy například o administrátorově sporu o obsazení magdeburské kapituly a majetek tamních sekularizovaných klášterů. Kapitula zastávala důsledně procísařské pozice, samotné město Magdeburk pak bylo nezávislé a vedlo zatím výlučně neutrální politiku vůči oběma stranám konfliktu. Korespondence Kristiána Viléma, kterou císařští dostali snad během bitvy u Desavy do rukou, obsahovala i tak citlivé dopisy jako osobní list Kristiána IV. z ledna 1625, kde se dánský král těší z administrátorovy příchyllosti ke společné věci. – *Regesta*, III., s. 724.

³⁸⁵ Dopisy Kristiána Viléma opavským stavům zmiňuje Radek FUKALA, *Jan Jiří Krnovský. Stavovské povstání a zápas s Habsburky*, České Budějovice 2005, s. 296, pozn. 408.

majetek.³⁸⁶ Přes počáteční neoddiskutovatelnou neznalost vojenského řemesla se Kristián Vilém během války rychle etabloval v poměrně obstojného velitele a byl to prý právě on, kdo navrhl králi po bitvě u Lutteru uvedení válečné rady v život.

Ve výčtu generálů Kristiána IV. bychom samozřejmě mohli pokračovat. Neuvedli jsme doposud například jméno generálporučíka Jana Michaela Eliáše von Obentraut (1574 – 1625), který patřil ke starší generaci válečníků podobně jako Fuchs. Stejně jako Jan Arnošt Sasko-Výmarský a další se zúčastnil již bitvy na Bílé hoře na straně českých stavů a zimního krále. Jeho angažmá ve vojsku Kristiána IV. však nemělo dlouhého trvání, neboť na počátku listopadu 1625 podlehl zraněním v nepříliš významné bitvě u Seelze severozápadně od Hannoveru ve střetu s několika ligistickými pluky.

V květnu 1626 byl povýšen na generálmajora plukovník Baltazar Jakub von Schlammerdorf, původně rada bayreutsko-kulmbašského markraběte. Pro něj samotného zatím volný sbor nebyl k dispozici, ale po peripetiích roku 1626 a po přirozeném úbytku hlavních velitelů se dostalo i na něj. Ani on však nebyl schopen postavit větší jednotky bez králových prostředků.

Při pohledu na velitelské osobnosti jistě nesmí chybět Arnošt z Mansfeldu. Jemu se však velmi obšírně budeme věnovat v následující části, a tedy nebudeme více předbíhat. S ohledem na otázku české emigrace by bylo velmi lákavé sledovat vývoj generálského sboru i v pozdějších letech, totiž zvláště angažmá Jindřicha Matyáše z Thurnu jako Kristiánova polního maršála v létě a na podzim 1627. Důležitá byla také účast markraběte Jiřího Fridricha Bádensko-Durlašského, ale pro nedostatek místa a hlavně dobově omezené zaměření předkládané práce na „německé období“ dánské fáze války musíme ponechat tyto postavy stranou.

4.2.2 Pluky bez plukovníků aneb limity podnikatelského modelu v králově vojsku

Dle vojenské hierarchie by další místo k rozboru náleželo velitelům pluků. A že těch opravdu zajímavých nebylo málo. Jmenujme kupříkladu již výše zmíněného Bernarda Sasko-Výmarského, Fridricha Sasko-Altenburského nebo původem české, respektive lužické žoldnéře-emigranty Jáchyma Slavatu a Volfa Jindřicha z Budyšína. V soupisech pluků královny armády, jichž najdeme v pramenech kodaňského Rigsarkivet poměrně velké množství, zarazí jedna věc. Velitelé jednotlivých pluků obdrželi výlučně titul obrstlajtnant.³⁸⁷ Titul „Oberst“, čili plukovník, byl užíván a udělován jen vskutku výjimečně. Přitom v císařském vojsku byla plukovníků celá řada. Obrstlajtnanti ve Valdštejnově armádě byli spíše zastupujícími veliteli jednotky během často

³⁸⁶ V dubnu 1626 například přikázal odvoz čtrnácti tapisérií z majetku administrátorovy ženy do svého paláce v Praze (NA Praha, VL, F 67/50, kart. 68, inv. č. 2634).

³⁸⁷ V textu používáme pojmu „obrstlajtnant“ (z německého „Oberstleutnant“, alias „Obristleutnant“) jako dobově adekvátnější, i když z hlediska vojenské hierarchie moderní doby bychom mohli pozici přirovnat k hodnosti podplukovníka.

trvalé nepřítomnosti plukovníka, „majitele“ pluku a válečného podnikatele v jedné osobě. Právě on do postavení jednotky často investoval vlastní prostředky. Jedná se v případě dánských vojenských titulů pouze o formalitu?

Podle vnějších znaků, které můžeme pozorovat, o formalitu zdaleka nešlo. Podnikatelský model v králově vojsku byl totiž silně omezen. Opravdové majitele pluků podle vzoru císařské armády ve vojsku Kristiána IV. téměř nenajdeme. V některých soupisech nacházíme i zcela anonymní číslování pluků, kde jméno jejich velitele vystupuje až na druhém místě v určení jednotky.³⁸⁸ Na stejnou praxi dokonce i v případě kompanií upozorňuje dánský historik Kirchmeier-Andersen.³⁸⁹ V dánské armádě také nacházíme barevné rozlišení pluků, které později (snad právě podle dánského vzoru) převzal Gustav II. Adolf. V mnohem větší míře než plukovnícké patenty obvyklé v císařském vojsku pak známe rytmistrovské pštaluňky. Král tak vystupoval aktivně z pozice hlavního velitele a smlouvou navazoval vztah přímo s veliteli kompanií bez prostředkování plukovníků. Obrstlajtnant pak spravoval pluk mnohem více jako administrativní jednotku, nikoliv jako svůj „majetek“ či objekt válečného podnikání. Též vysoce urození velitelé byli jmenováni obrstlajtnanty, nikoliv však plukovníky. V mnohem větší míře naopak vystupují aktivně samotní rytmistři jako velitelé jednotlivých jízdních kornet nebo kapitáni jako velitelé pěších kompanií.

Vysvětlení tohoto stavu můžeme najít více. Jednak to byl král sám, kdo úlohu válečného podnikatele zastával a svůj vliv nad armádou bedlivě střežil. Je dosti možné, že se silného privátního prvku, tedy podobného valdštejnskému fenoménu, značně obával jako konkurence a vliv nad svým mocenským nástrojem, totiž armádou, si hodlal vyhradit a udržet jen pro sebe. Majitelem pluků se cítil být pouze on sám. Velitelé kompanií byli samozřejmě také podnikateli, ale jejich pozice vůči králi byla mnohem slabší. Za argument musíme vzít také fakt, že „rytmistrovský“ alias „holandský“ model byl mnohem více rozšířen v armádách oranžské taktiky, tedy hlavně v Nizozemí. Smluvním partnerem státu se mohl stát dle „německého vzoru“ plukovník, který postavil celý regiment, nebo kapitán a rytmistr dle „holandského vzoru“ verbující kompanii. Náročnější pro stát bylo nizozemský model. Aparát totiž musel najít dostatek schopných nižších velitelů. Na druhou stranu proces verbování mohl být mnohem více kontrolován, například ve sledování naplněnosti stavu jednotky. Zatímco plukovníci byli rozhodně v nezávislejší postavení a spíše patřili do skupiny vojenských podnikatelů, malými vojenskými podnikateli mohli být i kapitáni a rytmistři, ale jejich vyjednávací pozice byla

³⁸⁸ RA København, fond: TKIA, sign. A 153, Mønstringsruller, fortegnelser over officerer og mandskab mv., A 153-1. Fortegnelse over officerer og soldater.

³⁸⁹ J. C. KIRCHMEIER-ANDERSEN, *Christian IV som taktiker*, II., s. 60.

mnohem slabší, zvláště ohledně financování vojska, způsobu jeho vyzbrojení a tak dále.³⁹⁰ Královny kompanie z let 1621 až 1624 byly oproti době kalmarské války budovány právě na rytmistrovském principu. Existence kompanií tehdy dokonce ani neznamenalala jmenování plukovního velitele, v dánském případě tedy obrstlajtnanta.

K malému rozšíření jinak v císařské armádě dosti obvyklého plukovníckého podnikatelského modelu přispěl i charakter hlavních velitelů. Jan Filip Fuchs, Kristián ml. Brunšvicko-Wolfenbüttelský nebo magdeburský administrátor Kristián Vilém, všichni tito vysoce postavení muži přicházeli do služby u dánského krále s minimem prostředků, které by eventuelně mohli do svého vlastního podniku investovat. Jejich relativní nemajetnost naopak upevňovala loajalitu vůči movitému králi, který jim poskytl finance na zbudování či rozšíření vojska.

V otázce platů důstojníků pěších kompanií srovnání s poměry v císařské armádě, o které jsme se náznakově pokusili v předchozí kapitole, vzbudí nejednu otázku, jak je možné, že velitelské pozice králových pěších praporců byly tak podhodnocené. Už nejmenování plukovníků přitom mělo pro královu pokladnu finanční efekt. Obrstlajtnantům jízdy náleželo podle zachovaných soupisů 490 tolarů měsíčního žoldu, což bylo pouze o sto tolarů více, než dostávali rytmistři jízdní kornety. V pěším pluku se pak jednalo o částku 300 tolarů pro obrstlajtnanta pluku s příplatkem 150 tolarů za velení pěší kompanie, které jinak dostávali jejich velitelé s hodností kapitána.³⁹¹ Vystačily s takovými platy osoby jako Bernard Sasko-Výmarský či Fridrich Sasko-Altenburský? Nejspíše nemohli jinak než, že vystačili. Plukovníký pštaluňk vévody Fridricha, který skutečně několik měsíců hodnost plukovníka užíval, zůstává pro první dva roky války výjimkou. Dokument zmiňuje částku 600 tolarů platu, nástupce po vévodově smrti však v hodnosti obrstlajtnanta pobíral opět jen 490 tolarů.³⁹²

Při srovnání s platy nejvyšších důstojníků v císařské armádě se zdánlivě nejednalo o velké rozdíly. Naopak královo vojsko vychází podle tabulek v tomto směru dokonce lépe. Obrstlajtnant jak jízdního, tak pěšího pluku měl v císařské službě dostávat týdně 80, tedy měsíčně 320 tolarů. Zde ovšem přednost dánských platů končí. Plukovník císařské jednotky obou druhů vojska měl totiž nárok na celých 800 tolarů měsíčně, tedy téměř dvojnásobek platu velitele dánského pluku,

³⁹⁰ K rozdělení na „holandský“ a „německý“ vzor verbování G. LIND, *Hæren og magten*, např. s. 25-26. Lind odkazuje například na knihu Geoffreyho Parkera *Army of Flanders and the Spanish Road* (Cambridge 1977). Klasické dílo o válečných podnikatelích třicetileté války: Fritz REDLICH, *The German Military Enterpriser and His Work Force: A Study in European Economic and Social History*, Wiesbaden 1967.

³⁹¹ RA København, TKIA, sign. A 46, Militære bestallinger og reverser mv. 1610-1659, složka A 46-1. Fortegnelse over bestallinger, *Verzeichniß der Kriegsbestellungen*.

³⁹² Platy obrstlajtnantů a rytmistru uvádí například soupis vojska a velících důstojníků z přelomu roku 1625 a 1626. – RA København, TKIA, sign. A 153, Mønstringsruller, fortegnelser over officerer og mandskab mv., složka A 153-1. Fortegnelse over officerer og soldater, *Overslag paa Kong. M. Armees uden Keyserl. Krig uden dato*. Tento soupis však podává informace částečně odlišné od seznamu vystavených pštaluňků, kde Fridrich Sasko-Altenburský je jmenován jako plukovník s platem 600 tolarů měsíčně. V době prvně uvedeného soupisu byl však vévoda již mrtev. – RA København, TKIA, sign. A 46, Militære bestallinger og reverser mv. 1610-1659, složka A 46-1. Fortegnelse over bestallinger, *Verzeichniß der Kriegsbestellungen*.

kde funkce plukovníků zůstaly zcela neobsazeny. I v případě vévody Fridricha se jednalo o 75% případného císařského platu.³⁹³

Zrcadlila se snad v tomto prostém srovnání Kristiánova spořivost, ona „Habsucht“, tedy lakota, jak mu ji přisuzoval Camerarius?³⁹⁴ To by bylo příliš jednoduché vysvětlení. Mnohem více zde spolupůsobily zmíněné faktory udržení mocenského vlivu nad vlastní armádou, přední postavení krále jako hlavního vojenského podnikatele a posílená vazba na rytmisty jednotlivých kompanií dle nizozemského vzoru.

4.2.3 Válečné zkušenosti dánské a holštýnské šlechty. Je v Dánsku know-how moderní války?

Většina důstojníků králova vojska v první části dánské fáze války pocházela ze zahraničí, především z Říše. Velmi často přešli z rozpuštěných protestantských armád české, případně falcké fáze války. A najdeme zde i nemálo osob českého původu. Příliv a odliv vyšších i nižších důstojníků se měnil v závislosti na mezinárodní konstelaci a případné ochotě dalšího státu vystoupit aktivně v boji proti habsbursko-katolické frontě. Tento proud, či exodus vysokých velitelů, ale také rytmistů, kapitánů a často prostých žoldnéřů, pokud nezvolili službu v armádě protivníka, se samozřejmě dotkl i vojska dánského krále. A nezastavil se ani zde. Už po zhroucení fronty v létě a na podzim 1627, a zvláště pak během roku 1628 sledujeme odchod mnoha důstojníků především do Švédska či Nizozemí. Přes mezinárodní charakter důstojnického stavu není zdaleka od věci se krátce zastavit i u holštýnské a dánské šlechty, respektive její znalosti a odhodlání bojovat ve válkách, které se postupně na evropském kontinentu rozhořely jedna po druhé. I když tedy pro žoldnéřský typ vojska byl nacionální prvek podružný, není nepodstatná otázka, zda dánsko-norské království vůbec disponovalo lidským potenciálem na vedení tak rozsáhlého a náročného konfliktu proti mnohem silnějšimu nepříteli. Byl Kristián IV. závislý pouze a jenom na loajalitě cizích žoldnéřů, které si musel zaplatit, nebo mohl využít i lidský potenciál vlastních zemí?

I v řadách dánských, holštýnských a šlesvických šlechticů se našli jedinci znalí vojenského řemesla. Nebyla to v jejich případě pochopitelně tolik uherská fronta, která by poskytla první zkušenosti. Ta byla válečnickou školou mnohem více pro německé, italské i české šlechtice, než právě pro Severany, i když víme i o několika jedincích poslaných z dánsko-norského království

³⁹³ Platy císařského vojska v roce 1628 jsou převzaty ze studie Ladislav ČEPIČKA, *Valdštejnova ARMADA. Pokus o rekonstrukci*, in: Eliška Fučíková – Ladislav Čepička (edd.), *Valdštejn. Inter arma silent musae?*, Praha 2007, s. 71-81, zde s. 81. Je pozoruhodné, jak se vyvíjely platy vojska i v dalších letech. Pro rok 1631 platilo, že císařský plukovník dostával měsíčně pouze 600 zlatých, tedy 400 tolarů. To je poloviční plat oproti Čepičkovým údajům pro rok 1628! – Oldřich KORTUS, *Sasové v Čechách*, s. 194-196. Na sledování vývoje platů u válčících stran v celém konfliktu však zde nemáme prostor.

³⁹⁴ „Seine Habsucht, seine Verwegenheit bei jeder Unternehmung sind bekannt.“ – Camerarius Rusdorfovi, SL 16./26. května 1624. – J. M. SÖLTL (ed.), *Der Religionskrieg in Deutschland*, III., *Briefe und Berichte*, s. 200.

právě do boje s Turkem. Mnohem více se v případě šlechty ze severského království jednalo o bojiště dánsko-švédské. Kalmarská válka v letech 1611 až 1613 a budování zemské armády poskytly důležitou přípravu mnoha jedincům. Už za války se Švédy zarazí vysoký počet velitelů pěších pluků pocházejících z Holštýnska. Více než třetina plukovníků, či obrstlajtnantů v případě jízdních pluků a více než čtvrtina v případě pěších pocházela právě odtud. Podíl dánských šlechticů tvořil v obou případech sotva 5 procent.³⁹⁵ Tak vysoký počet holštýnských velitelů pluků však byl výjimečný a během „císařské války“ se nezopakoval. Přesto podíl šlechticů z obou vévodství byl v celkovém počtu důstojníků vysoký.

Ti jedinci, kteří se pokoušeli o vojenskou kariéru, hledali krom severského konfliktu bojové zkušenosti ve válce v Nizozemí nebo během českého stavovského povstání. Velký český a československý historik Josef Polišenský zmiňuje ve své poslední přednášce z roku 2000 v Národním muzeu případ dánského šlechtice Jørgena Knudsen Urneho. Vzdálený konflikt ve střední Evropě Urnemu evidentně nebyl lhostejný a svou aktivní účastí ve stavovském vojsku projevoval bojovný zápal z hlubších nábožensko-politických důvodů.³⁹⁶ Šlechticů, kteří se z Kristiánových držav přihlásili do boje českých stavů a Fridricha Falckého proti císaři byla přitom celá řada. Registry královy odchozí korespondence obsahují více než desítku doporučujících listů adresovaných Jiřímu Fridrichovi z Hohenlohe, Jindřichu Matyáši z Thurnu, Janu Jiřímu Krnovskému, a konečně i Fridrichovi Falckému.³⁹⁷ Jiné listy král zaslal ve stejné věci do Nizozemí Mořici Oranžskému či nizozemskému generálovi Arnoštu Kazimírovi Nasavskému, k nimž mířili dánští a holštýnští šlechtici již během let 1614 až 1618. Registry přitom zaznamenávají jistě jen výběr šlechticů, kteří si o povolení k odjezdu ze dvora či země vskutku zažádali a králův list se v opise zachoval. Například Urneho doporučení v nich nenajdeme. Historik Miroslav Hroch, který kopířáre korespondence viděl, zmiňuje, že se jednalo o šlechtice s německými, ne s dánskými jmény. Až na malé výjimky³⁹⁸ tomu tak skutečně bylo. To ale

³⁹⁵ Podíl cizinců pocházejících mimo královy země byl nejvyšší u jízdy (více než 50 %), ale i u pěchoty dosahoval značné výše. – G. LIND, *Hæren og magten*, s. 32.

³⁹⁶ Přednáška vyšla písemně až po smrti nestora české raně novověké historiografie: Josef POLIŠENSKÝ, *Dánové na Bílé hoře. Odkaz profesora Josefa Polišenského. (Poslední přednáška v Národním muzeu v Praze konaná dne 7. prosince 2000)*, in: Zpravodaj Historického klubu. Časopis Sdružení historiků České republiky, 2000, s. 9-15. Jørgen Knudsen Urne (1598 – 1642) při vypuknutí války 1618 zažádal s dalšími šlechtici o uvolnění ze dvora a povolení jít do války na straně českých stavů. Urne se stal kornetem Thurnova pěšího pluku a zúčastnil se bitvy na Bílé hoře. Po úprku z Prahy, kdy se pluk fakticky rozpadl, dostal snad jako dar na památku, jak říká Polišenský, prapor pluku a odjel zpět do Dánska. V dalších letech poté byl rytmistrem jedné z králových kompanií. Brzy se ale stal diplomatem. Prý jednal s Mansfeldem ve východním Frísku (1623) a později snad vyjednával v Haagu o protihabsburské koalici. Angažmá v Haagu zmiňuje Polišenský, ale při podpisu smluv Urne určitě nebyl. Zato vyjednával se Švédy v Ulfsbæku roku 1629 při důležitém osobním jednání mezi Kristiánem IV. a Gustavem II. Adolfem. Později se stal dánským říšským maršálkem, což původně ve středověku byla čistě vojenská funkce nejvyššího velitele zemské armády, ale v dobách míru se jednalo o mnohem širší funkci než čistě vojenskou.

³⁹⁷ RA København, TKUA, sign. 1-055, Ausländisch registrant 1617-1619; sign. 1-056, Ausländisch registrant 1620-1621; M. HROCH, *Česká otázka v dánské politice*, s. 68.

³⁹⁸ Anders Kaas – doporučení Fridrichovi Falckému o přijetí do osobní královy gardy; Christoffer Stehnsen – doporučení Jiřímu Fridrichovi z Hohenlohe.

neznamená, že se nejednalo o královy poddané. V naprosté většině případů šlo o šlechtice z holštýnského, nebo šlesvického vévodství. Polišenský vyvozuje, že někteří šlechtici ze zemí Kristiána IV. viděli českou válku z globálního pohledu, a proto se přidali do boje. O všech tak soudit nemůžeme. Velmi výjimečně se totiž hlásili i do vojska protivníka.³⁹⁹ V jejich motivaci mohlo být tedy mnoho různých faktorů, ať už touha po dobrodružství, válečných vavřínech, osobním zisku, boji za víru, či snaha „udělat kariéru“ a vyučit se vojenskému řemeslu.

A právě poslední moment, tedy zisk válečných zkušeností byl vlastně důležitý nejen pro dotčené jednotlivce, ale i pro šlechtický stav obecně, jakož i pro krále a stát. Pokud se daný jedinec v boji osvědčil, získal vojenské znalosti, střety přežil a vrátil se do domovského Dánska, Norska, Holštýnska či Šlesvicka, pak jej král mohl využít a také často využil například pro budovaný stav válečných komisařů. Uplatnění každopádně našli v budování konkrétních kompanií či kornet, ale podíl domácí, tedy i holštýnské a šlesvické šlechty v řadách válečných komisařů byl podstatně vyšší než ve velitelských pozicích v rámci jednotek. Samozřejmě zde hrál roli i fakt, že naposled zmiňovaných postů bylo mnohonásobně více. Na konci „císařské války“ šlechta z Dánska a připojených vévodství stav komisařů zcela opanovala.⁴⁰⁰

Podobný zážitek války bychom našli i u dalšího dánského šlechtice Anderse Billeho (1600 – 1657), který se jako mladý přidal ihned jako rytmistr do verbování královy jízdy v únoru 1625. Kde získal své první bojové zkušenosti, nevíme, jisté je, že v jezdeckém pluku vévody Jana Arnošta se zúčastnil pozdějšího vpádu do Slezska a zbytky své jednotky dokázal i přivést zpět. Byl to začátek jeho velké vojenské kariéry, neboť se stal v dalších desetiletích úspěšným vojákem a politikem.⁴⁰¹

Na závěr se krátce zmiňme o dánském šlechtici, který sdílel Billeho osudy v jízdě Jana Arnošta Sasko-Výmarského a za vpádu do Slezska se plně rozvinula jeho velká dráha profesionální žoldnéře. Byl jím Henrik Holk (1599 – 1633). K jeho osobě existuje zvláště v německém prostředí dostatek literatury, ale ta se věnuje především jeho angažmá v císařské armádě po roce 1629. Holk se stal totiž nadějným Valdštejnovým plukovníkem a generalissimus jeho brzké smrti velmi želel. Mimo bohatých informací, které o něm přináší například již ve

³⁹⁹ Moritz von Alvensleben mířil s královým doporučením v srpnu 1618 na druhou stranu fronty ke španělskému vojévůdci Spinolovi. (RA København, TKUA, sign. 1-055, Ausländisch registrant 1617-1619, fol. 261a, Kristián IV. Ambrosiu Spinolovi, Kodaň 29. srpna / 8. září 1618).

⁴⁰⁰ G. LIND, *Hæren og magten*, oddíl *Hærens ledelse* (velení vojska), s. 275-380, zde zvláště s. 300-306.

⁴⁰¹ Už během třicátých let se prosadil vedle zmíněného Jørgena Urneho a po jeho smrti se stal dalším říšským maršálkem. Z moci svého úřadu prosazoval reformy vojska a stavbu pevností. Ve válce se Švédy 1656 byl vrchním velitelem armády, ale padl v boji, čímž moc šlechtických stavů a říšské rady nad armádou značně utrpěla. Díky tomu se dostali do popředí němečtí profesionální vojáci mladého Frederika III. a král po mnoha letech získal zpět moc nad vojskem. Jak ukazuje zmíněná studie Gunnera Linda, byl to jeden ze základních předpokladů pro změnu režimu po ukončení válek se Švédy v roce 1660.

slovníkovém hesle *Allgemeine Deutsche Biographie* Hermann Hallwich,⁴⁰² uvedme, že tento šlechtic šlesvického původu se narodil v Kronborgu, kde dánský král vybíral pověstné sundské clo a kde jako velitel pevnosti sloužil jeho otec Detlev. Dánský historik Gjellerup stihl vydat pouze první díl velké práce o životě dánského rytmistra a císařského maršála. O jeho rodině a mládí tak víme poměrně hodně.⁴⁰³ Díky Gjellerupovi se dozvídáme všechny životní peripetie Holkových rodičů i dalších příbuzných, a nakonec též samotného Henrika, a to až do léta roku 1622, kde stať končí. Po studiích ve francouzském Sedanu sloužil Holk krátce při králově dvoru a dostal se jako hlavní služebník vzácné návštěvy do kontaktu s vyslancem Fridricha Falckého Janem Arnoštem Holštýnským v prosinci 1620.⁴⁰⁴ Na jaře následujícího roku se se čtyřmi koňmi podílel na malém válečném tažení několika královských kompanií proti hraběti Arnoštovi ze Schauenburgu, držiteli hrabství Pinnenberg severně od Hamburku, který k nelibosti Kristiána IV. obdržel od císaře titul „kníže holštýnský“. K otevřenému boji však nedošlo, spor byl urovnán a vojsko brzy rozpuštěno. Holk pak na otcovu přímluvu působil nějaký čas v hlavním úřadu království v Dánské kanceláři. Nejspíš jej však byrokratická práce neuspokojovala a již roku 1622 si vymohl od krále propuštění a doporučení do vojenských služeb v Říši, kam také ihned odešel.⁴⁰⁵ O kariéře před „císařskou válkou“ mnoho nevíme. Do ní vstupoval Holk už jako zkušený důstojník, neboť v únoru 1625 obdržel podobně jako Bille patent na kornetu jízdy. Během prvního roku války se nejspíše vyznamenal, neboť již po bitvě u Desavy a úmrtí obrstlajtnanta Sterlinga s ním král počítal na uvolněné místo. V tomto smyslu Kristián psal vévodovi Janu Arnoštovi Sasko-Výmarskému.⁴⁰⁶ Z povýšení ale pro tuto chvíli sešlo, protože události dostaly jiný spád a Holk putoval stále jako rytmistr jezdeckého pluku Jana Arnošta v rámci diverze do Slezska v červnu 1626. Zde se konečně dočkal vlastního pluku a do domovského Dánska se následujícího roku měl vracet jako jeho velitel. Měl, ale nevrátil se tak jednoduše. V bitvě u Granówa, kde Pechmann rozprášíl ustupující dánskou jízdu ze Slezska, byl zajat a více než půl roku nuceně strávil v Praze a Brně.⁴⁰⁷ Až po svém vykoupení se dostal zpět do Kodaně, aby ihned nastoupil službu v obléhaném

⁴⁰² Hermann HALLWICH, *Holck, Henrik Graf*, in: *Allgemeine Deutsche Biographie*, Band 12, Leipzig 1880, s. 735–744.

⁴⁰³ Sophus Michael GJELLERUP, *Kejserlig Feltmarschal Henrik Holck*, in: *Historisk Tidsskrift* (DK), 5. række, bind 4., 1., 1883-1884, s. 620-680.

⁴⁰⁴ Tamtéž, s. 672.

⁴⁰⁵ Po skončení české války odcházeli další šlechtici mimo jiné do bojů v Nizozemí, ale i k vojsku Kristiána ml. Halberstadtského. K němu se hlásil například Heinrich von Buchwaldt z velmi rozvětveného holštýnského rodu (RA København, TKUA, sign. 1-056, Ausländisch registrant 1620-1621, fol. 426a). Holkovo doporučení od krále jsme v registrantech nenašli.

⁴⁰⁶ Tamtéž, sign. 1-059, Ausländisch registrant 1626, fol. 225a, Kristián IV. Janu Arnoštovi Sasko-Výmarskému, Wolfenbüttel 9./19. května 1626.

⁴⁰⁷ Ferdinand II. Ditrichštejnovi o propuštění plukovníka Henrika Holka a obrstlajtnanta Rambse, Praha 11. února 1628 – MZA Brno, RA Ditrichštejnové, kart. 155, inv.č. 478, sign. 224/b, 1628 Únor, Správa Moravy kardinálem Ditrichštejnem, fol. 17.

Stralsundu. I zde se skvěle osvědčil. Nejspíše právě pro své kvality měl dveře do císařské armády otevřené. Vstoupil do nich krátce po lübeckém míru.

Jestliže profesor Polišínský zmiňoval podíl Jørgena Urneho na boji proti habsbursko-katolické straně v Říši, podobně tak můžeme snad tvrdit pro jisté období i u Holka. Na své smrtelné posteli přestupu do císařského vojska prý velmi litoval.⁴⁰⁸ V pohřebním kázání, které luteránský kazatel nad jeho rakví pronesl, se vzpomínalo krátce na jeho mládí. Prý si již v dětství rád hrál válečné hry dle tehdy rozšířené a populární knihy *Holger Danskes Krønike* pojednávající o mytickém dánském hrdinovi. Knihu vydal ve třicátých letech šestnáctého století velikán dánské renesance Christiern Pedersen a opatřil ji předmluvou, v níž vyjádřil přání, že kniha snad povzbudí dánské muže k boji, totiž k boji za náboženskou věc. Zda měl Pedersenův apel vliv i na Holka je předmětem dohadů.⁴⁰⁹

4.2.4 Budování armády podle moderních vzorů

O švédském králi Gustavu II. Adolfovi je obecně nejen ve Švédsku zakořeněna pověst neohrožené vojevůdce a panovníka země, která právě z válek první poloviny sedmnáctého století vyšla jako evropská velmoc. On sám pak platí ve vojenské historiografii za vzor válečníka, který rozvinul oranžskou taktiku do mistrné podoby a stal se velikánem strategie a taktiky. Studie dánského historika Kirchmeier-Andersena *Christian IV som taktiker* tuto adoraci Lva ze Severu z hlediska vývoje vojenství zpochybňuje.⁴¹⁰ Jednak kritizuje metodická východiska vojenského historika Hanse Delbrücka a jeho následovníků, především pak Michaela Robertse,⁴¹¹ jednak chce skrze zbrojení Kristiána IV. v roce 1625 pohlédnout na dobové válečnické myšlení, a tím tak přehodnotit osobnost Kristiána IV. v jeho válečnickém momentu. Je třeba přiznat, že právě ze zmíněné Kirchmeier-Andersenovy studie jsou převzaty v samém úvodu této práce zmíněné otázky, zda Kristián byl pouze „klaun na přestávku“⁴¹².

Protože není cílem této studie přebírat pouze závěry jiných historiků, a navíc oproti dlouze rozebrané Kirchmeier-Andersenově analýze dánského válečného financování byla historikova druhá velká studie o dobové taktice a zbrojení Kristiána IV. vydána tiskem, zmíníme jen krátce jeho hlavní zjištění a zdůrazníme ty momenty, kde můžeme sami z pramenů a jiných zdrojů jeho poznatky zpracovat, či komparovat. Navíc nám jde i o celkové hodnocení Kristiánova válečného

⁴⁰⁸ Na tuto perličku mne upozornil prof. Josef Žemlička. Doposud se mi bohužel nepodařilo najít pramenný zdroj.

⁴⁰⁹ Na základě rozboru pohřebního kázání a zmíněné předmluvy píše Janus Møller Jensen ve své krátké stati o dozvucích středověkých myšlenek křížových výprav v Dánsku za doby vlády Kristiána IV. (Janus MØLLER JENSEN, *Christian 4. og korstogene*, in: Siden Saxo 21, 2004, č. 1, s. 5-12, zde s. 8).

⁴¹⁰ J. C. KIRCHMEIER-ANDERSEN, *Christian IV som taktiker*, I., s. 68-69.

⁴¹¹ Hans DELBRÜCK, *Geschichte der Kriegskunst im Rahmen der politischen Geschichte*, I-IV., Berlin 1900–1920; Michael ROBERTS, *The Military Revolution, 1560–1660*, Belfast 1956; TÝŽ, *Gustavus Adolphus. A History of Sweden 1611 – 1632*, I-II., London 1965–1968.

⁴¹² „Finder den gængse fremstilling af Chr. IV. i rollen som militær pauseklovn støtte i det bevarede kildemateriale?“ – J. C. KIRCHMEIER-ANDERSEN, *Christian IV som taktiker*, I., s. 66.

působení, tedy i o úroveň jeho strategického myšlení, respektive jak se Kristián jako vojevůdce pohyboval na bojišti, což Kirchmeier-Andersen odmítá komentovat. Konkrétním vojenským akcím a samotnému vpádu do Slezska se ale, jak již bylo řečeno, budeme věnovat až v dalších oddílech práce.

Chvála příspěvku Gustava II. Adolfa do dějin válečnictví spočívá především v několika bodech: Gustav II. Adolf zakázal karakolu jízdy, při níž jezdci místo přímého útoku ostřelovali pěchotu v nepravidelném kruhu, kdy jedna strana nabíjela a druhá pálila salvu za salvou. Dále král používal mobilní polní dělostřelectvo a význam artilerie za jeho doby mimořádně stoupl. Celkově pak modernizoval oranžskou taktiku v boji pěchoty, a jak jeho životopisci tvrdí, dovedl ji na mistrnou úroveň. Kirchmeier-Andersen kontruje proti těmto bodům pečlivým studiem děl dobových vojenských teoretiků, plánů bitev a jiných pramenů. Tvrdí, že Gustavův příspěvek ohledně karakoly byl nepodstatný, protože dobové autority vojenské teorie ji zmiňovali jen jako jednu z mnoha variant boje jízdy a někdy jí ani nevěnovali ve svých pojednáních pozornost.⁴¹³ Pro boj jízdy byl mnohem důležitější přímý útok s mečem (či kopím), zatímco karakola byla vlastně málo účinná a vojáci a vojevůdci to podle Kirchmeier-Andersena věděli i bez Gustavova zásahu. Ohledně mobilního polního dělostřelectva navazuje Kirchmeier-Andersen na práce dánského vojenského historika Otto Bloma.⁴¹⁴ Z účtů sléváren děl při Kronborgu, ale i z jiných pramenů je zřejmé, že dánský král během „císařské války“ používal plukovní děla v podobném stylu jako Gustav II. Adolf. Dokumenty velitele výmarského dělostřelectva z tažení do Slezska dokládají, že každý pěší pluk měl dvě šesti- až osmiliberní děla.⁴¹⁵ Aniž to Kirchmeier-Andersen zmiňuje, Blom v jiné své studii přesvědčivě ukázal, že roku 1628 v dánském vojsku probíhaly pokusy o zavedení lehkých kožených kanónů, známých především ze švédské praxe. Dánští důstojníci věděli o novinkách v táboře severského nepřítelů a získali na krátký čas do svých služeb skotské řemeslníky, kteří tyto moderní zbraně znali.⁴¹⁶ Z toho tedy plyne, že odpovědné autority v armádě Kristiána IV. sledovali pozorně vývoj a modernizaci vojska v jiných státech Evropy a snažili se aktivně o přijetí nových prvků. Ohledně modernizace oranžské taktiky švédským králem

⁴¹³ Důraz na střelce místo na kyrysnyky vysvětloval Johan Jacobi von Wallhausen u jízdy Mořice Oranžského ve svém spisu tak, že Mořic byl nucen uzpůsobit jízdu podmínkám nizozemského bojiště, totiž málo otevřené krajiny. Projevila se zde snaha ušetřit, neboť arkebuzýři byli levnější. Wallhausen přímo tvrdil, že Oranžský pro přímý útok na pěchotu nijak neopovrhoval jezdci s kopími a meči, a naopak si byl vědom jejich výhod. Okolnosti jej ale nutily ke změně taktiky v boji. Wallhausenovu knihu rozebírá Kirchmeier-Andersen (J. C. KIRCHMEIER-ANDERSEN, *Christian IV som taktiker*, II., s. 68-69). Dánský historik čerpá z knihy Johanna Jakobi von Wallhausena (*Kriegskunst zu Pferd*, Frankfurt am Main 1616, s. 5).

⁴¹⁴ Otto BLOM, *Kristian den Fjerdes Artilleri, hans Tøjhuse og Vaabenforraad*, København 1877.

⁴¹⁵ Dokumenty kapitána Jana Arnošta Trosta von Tiefenthal jsou uloženy ve výmarském archivu – ThürHA Weimar, sign. H 31, fol.29-112. List se seznamem děl po dvou kusech u každého pluku přiložen k účtům vévodovy vojenské pokladny (ThürHA Weimar, sign. A 53 f 4, *Totalabrechnung zwischen König Christian IV. von Dänemark vnd Herzog Johann Ernst d.J. (+1626) geführt durch dessen Sekretärn Abraham Richter vnd Franz Eulenhaut mit belegen vnd Nachweisen über den Totalempfang*).

⁴¹⁶ Otto BLOM, *Smaa Bidrag til Artilleriets Historie under Kristian d. 4de*, in: *Historiks Tidsskrift* (DK), 7. række, bind 3., 1900, s. 332-348.

Kirchmeier-Andersen také pochybuje a tvrdí, že Gustav Adolf používal vše, co už vymysleli dřívější teoretici. Srovnáním plánů bitev Mořice Oranžského, Gustava II. Adolfa a dobové vojenské teorie nenachází žádné nové prvky v postavení pěchoty švédské armády. U jízdy naopak odstraněním arkebuzy z vojska Gustav Adolf ztratil pojízdné střelce, a proto při útoku jízdy používal někdy paradoxně na jejich podporu mušketýry, což byl podle Kirchmeier-Andersena krok zpět.⁴¹⁷ Základ Gustavova vítězného tažení Evropou vidí tedy dánský historik ne v modernizačních přístupech švédského vojevůdce, ke kterým vlastně podle Kirchmeier-Andersena ani nedošlo, ale v dokonalejším zvládnutí již dané oranžské teorie (než jak ji užívali jeho předchůdci) a rozšíření již existující polní artilerie na dostatečné množství a její lepší využití. Zájem o jeho vítězná tažení by se dle slov dánského historika měl přesunout od teorie k praxi, totiž k praktickým schopnostem Gustava II. Adolfa v poli a ke kvalitě jeho vojáků.⁴¹⁸

Svou práci v případě Kristiána IV. však Kirchmeier-Andersen míří jen na teorii, respektive složení jednotek, a nikoliv na praxi boje. Podle rozborů králova zbrojení a podoby nového vojska dochází k tvrzení, že dánský král sledoval moderní trendy ve vojenství velmi dobře a Kristián či jeho hlavní důstojníci dokázali přijít i s taktickými novinkami a vylepšením oranžské taktiky jak v postavení pěchoty, tak jízdy.⁴¹⁹ Dánský historik dlouze studuje, zda a jakým způsobem byly v králově vojsku etablovány bataliony, totiž taktické jednotky oranžské taktiky pro vlastní bitvu. Kompanie složené ze 100 mušketýrů a 100 pikenýrů, stejně jako pluky měly být pouze administrativní jednotkou. Bojovými skupinami byly naopak právě bataliony o 500 mužích. Oproti španělským terciím zaručovaly pohyblivější postavení pěchoty a využívaly palebné síly mušketýrů mnohem více. Výhodou dvojího dělení, totiž pro běžný život vojska a pro vlastní boj, bylo to, že kompanie mohly složit bojovou skupinu s dalšími jednotkami podle situace a bez ohledu na svoji početnost. V rámci batalionu pak byly jednotky rozděleny podle druhu zbraní, aby se v případě útoku pikenýři rychleji odpoutali od mušketýrů a provedli náhlý a rozhodující úder. Kirchmeier-Andersen se v této souvislosti snaží o určení pracovní náplně majorů, kteří se ve vojsku krále objevili právě při zbrojení na jaře 1625. V prvním ze pštaluňků na danou funkci se píše, že major nemá mít vlastní kompanii, ale spolu s komisařem, který mu bude při ruce, bude dbát na jemu přidělené, blíže nedefinované kompetence.⁴²⁰ Jen o několik měsíců později navzdory původním plánům figurují majori v pramenech právě jako velitelé kompanií, byť s vyšší hodností a platem oproti kapitánům. V soupisu veškerého králova vojska někdy z přelomu let 1625 až

⁴¹⁷ J. C. KIRCHMEIER-ANDERSEN, *Christian IV som taktiker*, I., s. 150.

⁴¹⁸ Tamtéž, s. 151.

⁴¹⁹ Rozbor vlastního králova vojska z jara 1625 se nachází v druhé části dlouhé Kirchmeier-Andersenovy studie.

⁴²⁰ Kirchmeier-Andersen tento pramen neuvádí, přitom o funkci majora hovoří zcela jasně: „Der *Maior* aber sol selbst keine *Compagnie* haben, sondern auf das ihm anbefohlenen *Maiorn officium* gute aufacht haben.“ – RA København, TKIA, sign. A 46, Militære bestallinger og reverser mv. 1610-1659, A 46-1. Fortegnelse over bestallinger, *Verzeichniß der Kriegsbestellungen*, fol. 2b.

1626, můžeme vidět, že velitel kompanie s hodností majora dostával 80 tolarů jako příplatek za své „Maiorschaft.“⁴²¹ Tito důstojníci byli také vinou neobsazených funkcí plukovníků prvními zástupci vrchního velitele pluku, obrstlajntanta. Protože pluk vydal vždy jistě více mužů než na jeden batalion, je na místě se ptát, proč důstojníků ve funkci majora nebylo v pluku více. O třech majorech víme pouze v případě největšího pěšího pluku, králova osobního regimentu, kterému velel obrstlajntant Wilhelm von Lohausen. Kirchmeier-Andersen vysvětluje jejich přítomnost jako nutný velitelský prvek v rámci batalionu. Není ale vysvětlením jejich pozice právě snaha ušetřit a získat zástupce faktického velitele pluku, obrstlajntanta? Nejvyšším, tedy Obristem, alias plukovníkem byl sám král, ale velitel pluku v poli, obrstlajntant, potřeboval svého zástupce. Na odpověď na tuto otázku nemáme bohužel dostatek pramenů.⁴²²

Ještě zajímavější prvek modernizace složení jednotek dokládají prameny k jízdě. Jízdní korneta totiž na začátku roku 1625 obsahovala oba druhy jezdců, jak kyrysníky, tak arkebuzyry. Přitom byl pevně stanoven poměr 3 – 3,25 : 1, tedy 81 kyrysníků versus 25 arkebuzyrů. Takto kombinované jednotky měly využít jak palebnou sílu arkebuzyrů, tak útočnou sílu kyrysníků nutnou pro průlom nepřátelských řad.⁴²³ Aniž to dánský historik zmiňuje, je evidentní, že na novátorském přístupu ve složení jízdy se zásadní měrou podílel vévoda Jan Arnošt Sasko-Výmarský, který byl výstavbou jízdy v únoru 1625 také pověřen. Právě i v jeho pozůstalosti najdeme základní texty ohledně složení i organizace pochodu jízdy z jara 1625.⁴²⁴

4.2.5 Verbování vojska a jeho vývoj v roce 1625

V době rozhodujících jednání mezi králem a anglickým vyslancem na přelomu roku 1624 a 1625 nebylo o síle armády, jakou měl král postavit, ještě zcela rozhodnuto. Kristián se dlouho snažil, aby Anglie převzala větší díl zodpovědnosti za postavení vojska. Až během ledna a února se představy konečně konkretizovaly, jak obsáhlé verbování má vlastně král zajistit. Celou iniciativu nakonec převzal kupodivu Kristián sám. Po konečném rozhodnutí vstoupit do války a už během poslední velké diskuse s říšskou radou zahájil budování nové velké armády. Sondáž možností pro takový postup probíhala již od léta 1624 a i díky šíření informací o mezinárodních vztazích mnozí důstojníci z Říše o dánském králi věděli, že bude potenciálním zaměstnavatelem.

⁴²¹ Tamtéž, sign. A 153, Moenstringsruller, fortegnelser over officerer og mandskab mv., A153-1. Fortegnelser over officerer og soldater, nedatovaný soupis vojska ze zimních měsíců na přelomu let 1625 až 1626.

⁴²² Sám Kirchmeier-Andersen nepřítomnost více majorů v pluku přiznává, ale zčásti poukazuje na nedostatek důstojníků na podzim 1625. Zároveň ale říká, že to nevysvětluje celou situaci. Příčinu vidí ve snaze šetřit, která se projevila právě během roku. Neuvádí však důkaz o tom, že by v jednotkách budovaných při první vlně verbování více majorů skutečně bylo. – J. C. KIRCHMEIER-ANDERSEN, *Christian IV som taktiker*, II., s. 106, pozn. 328.

⁴²³ J. C. KIRCHMEIER-ANDERSEN, *Christian IV som taktiker*, II., s. 33-45.

⁴²⁴ ThürHA Weimar, fond Fürstenhaus, sign. A 53 f 1, *Vnvorgreiflicher Vortschag*. Zde jde o koncept normativu ke složení kompanie, v němž vévoda vlastnoručně opravuje.

Prvním, kdo si odnesl vydané rytmistrovské pštaluňky, byl vévoda Jan Arnošt Sasko-Výmarský, který byl v častém písemném kontaktu s králem po celou druhou polovinu předchozího roku a koncem ledna dorazil do Kodaně. Dne 22. února, tedy ihned po vyhotovení zmíněných dokumentů již odjížděl zpět do Říše, konkrétně do Holštýnska, kde měl za úkol postavit jízdu o síle čtyř tisíc mužů, rozdělenou do osmi pluků.⁴²⁵

Počínaje dnem 27. února v několika málo dnech vydala králova kancelář šedesát kapitánských pštaluňků na kompanie pěchoty, která měla dohromady dosáhnout stavu dvanácti tisíc mužů. Polovina velitelů kompanií byla už králi známá a dokumenty uváděly jejich jméno. Druhá polovina byla vydána anonymně s místem pro jeho doplnění.⁴²⁶ Šedesát kompanií mělo být rozděleno do čtyř pěších pluků. Třetina pštaluňků byla zaslána okamžitě holštýnskému místodržícímu Gertu Rantzauovi, který měl mít budování pěchoty opět na starost jako při poslední příležitosti v kalmarské válce.⁴²⁷

Král se odebral do Holštýnska v březnu, aby zde vedl fázi budování armády osobně. Vévoda Jan Arnošt mu představil své bratry Bernarda a Jana Fridricha, kteří přispěchali do země převzít odpovědnost za dva jízdní pluky. Až v Holštýnsku také buďoval král další personál pro zajištění vznikající armády. V dubnu jmenoval několik válečných komisařů. Pověření a plat 500 tolarů ročně dostal v dubnu například nový válečný komisař Joachim von Mitzlaff, který se měl později stát hlavní osobou dánské přítomnosti ve Slezsku.⁴²⁸ Byla postavena i jednotka „pionýrů“, tedy řemeslníků pro stavbu mostů a obléhací práce. Tvořil se hlavní velitelský štáb s kvartýrmistry, proviantmistry, výplatními a mustrovacími komisaři. Vojsko přebývalo na území severně od Hamburku, takže přísun potravin byl zajištěn. Již v dubnu převzaly první zkompletované kompanie zbraně a střelivo z královy zbrojnice v Krempe asi pět kilometrů od důležité pevnosti Glückstadt při ústí Labe.

Armáda byla postavena tedy velmi rychle a už na konci května byla z větší části připravena k přesunu přes Labe. Ten proběhl v první polovině června. Mezi 28. červnem a 1. červencem pak došlo ke dvěma kolům generálního mustrování, to už ale na území biskupství Verden při řece Veseře. Ihned po něm se vydalo vojsko na pochod na jih podél Vesery. Zprávy o tom, že Tilly se rychle valí k hranicím kraje, dolehly do králova tábora a Kristián na to odpověděl

⁴²⁵ G. E. HEERMANN (ed.), *Beytrag*, s. 62; RA København, TKIA, sign. A 46, Militære bestallinger og reverser mv. 1610-1659, A 46-1. Fortegnelse over bestallinger, kde jsou též další detailní informace pro následující líčení.

⁴²⁶ Je zajímavé, že opis jednoho z těchto pštaluňků z 18./28. února 1625 skončil i ve fondu Staré Militare v Národním archivu v Praze. Dokument vydaný bez uvedení jména kapitána zněl jak jinak než na 200 mužů. – *Regesta*, III., s. 737.

⁴²⁷ Mezi zaslánými dokumenty nesl jeden jméno Jaroslava Volfa Štampacha (Steinbacha), ale o účasti českých šlechticů ve vojsku Kristiána IV. se budeme věnovat až v samostatné kapitole. Kapitáni každopádně čekali z větší části již v Holštýnsku. Rantzauovi zasláné dokumenty byly z poloviny vydané již na konkrétní jméno.

⁴²⁸ RA København, TKIA, sign. A 46, Militære bestallinger og reverser mv. 1610-1659, A 46-1. Fortegnelse over bestallinger, *Verzeichniß der Kriegsbestellungen*, fol. 3a.

rozkazem k okamžitému přesunu proti nepříteli. Dvě velké valící se armády na sebe měly udeřit během několika málo týdnů.

Na základě výše uvedeného rozboru lze tvrdit, že Kristiánova armáda byla po své vyzbrojovací fázi velmi moderní a plynulost jejího vystavění během března až května dává tušit dobré organizační schopnosti krále a jeho podřízených. Proti Tillymu se chystala značná síla a není pravdou, že by se vojsko nevyrovnalo pro svou nezkušenost Tillyho armádě, či dokonce že by se je kvůli tomu král snažil chránit před bojem.⁴²⁹

Během července se přesunovalo vojsko podél Vesery k městu Hameln, kam dospělo po třech týdnech pochodu s několikadenní zastávkou ve Windheimu. Právě v Hameln došlo ale dne 30. července k události, která znamenala zvrát v celém letním tažení. Král při přejezdu mostu na městských šancích spadl do hlubokého příkopu a utrpěl těžký otřes. Snad několik dní byl v bezvědomí a armáda ustrnula v šoku. Nepřítel se nacházel sotva padesát kilometrů daleko a brzy přešel Veseru u Höxteru. Jedinou možností, na které se velící důstojníci a váleční komisaři shodli, byl okamžitý ústup na sever, k čemuž také ihned došlo. Jedinečná příležitost vymanévrovat, či dokonce porazit souměřitelného nepřítele před příchodem posil z císařského vojska byla ztracena.⁴³⁰

Vraťme se však k vývoji vojska. Valdštejnské verbování, které se naplno rozběhlo právě v prvních letních týdnech, mělo naprosto převrátit poměr sil v Říši. Král dostal už v červnu bíanokošek od Dolnosaského kraje na postavení dalších šesti až sedmi tisíc vojáků z peněz stavů. A skutečně již na začátku července král vydal pštaluňk na zverbování tří pěších pluků.⁴³¹ Nejpozději v srpnu dolehly k dánskému králi naplno zprávy o rozsahu masivního zbrojení císařské strany. V tentýž měsíc k Tillymu dorazily z Čech první císařské posily pod velením dona Baltazara Marradase. Nyní bylo jasné, že pro boj proti nové přesile musí Kristián IV. verbovat ještě více. Valdštejn sám přivedl během září a října na bojiště pět pěších pluků a několik jízdních.⁴³² Ačkoliv sám generalissimus zmiňoval, že vojsko nebylo ještě zdaleka dozbrojené a připravené na boj, přece odradilo dánskému králi od podniknutí větších akcí.

A právě v tomto momentu došlo podle dánského historika Kirchmeier-Andersena k radikální změně ve vývoji králova vojska. Králova počáteční příznivá výchozí situace se rozplynula jak pára nad hrncem. Podle dánského historika došlo vinou Valdštejnského verbování

⁴²⁹ Jak naopak tvrdí například J. KOLLMANN, *Valdštejn a evropská politika*, s. 64.

⁴³⁰ Další podrobnosti válečných událostí v roce 1625 dostatečně osvětluje až na několik drobných nepřesností právě Kollmann (viz předchozí poznámka).

⁴³¹ RA København, TKIA, sign. A 46, Militære bestallinger og reverser mv. 1610-1659, A 46-1. Fortegnelse over bestallinger, *Verzeichniß der Kriegsbestellungen*.

⁴³² Valdštejn měl postavit během letní kampaně pět pěších a snad až jedenáct jízdních pluků. Síla císařského vojska s již existujícími osmi starými pěšími pluky neměla podle Collalta přesáhnout 24 000 mužů, tato hranice ale brzy padla. – *Documenta*, s. 417-420. Více k císařskému verbování například opět Josef Kollmann (*Valdštejn a evropská politika*, s. 77-82).

k pokřivení „trhu“ se žoldněři a tlak na zvýšení platu vojáků byl větší než kdy dříve. Logikou věci pak Kristián vinou tlaku na kvantitu a zároveň kvůli nedostatku dalších financí rezignoval na moderní přístupy v budovaném vojsku.⁴³³ Oranžská taktika dbala na vysoký počet důstojníků v jednotkách, protože byla ze své podstaty náročnější v požadavcích na disciplínu a bojovou zkušenost vojáků. Proto měly pěší kompanie zprvu po dvou stech mužích. V listopadu však došlo k zásadní reorganizaci vojska. Král poručil zvýšit stav kompanií na tři sta mužů. Tomu ale neodpovídal nárůst počtu důstojníků. Změnu reflektovaly kupodivu i dobové letáky. Informace o zvýšení počtu vojáků v králových kompaniích najdeme i ve spisu *Theatrum Europaeum*, který z dobové publicistiky velmi čerpal.⁴³⁴

Kirchmeier-Andersen vidí podobné náznaky vynucených změn již v létě ve složení jízdy a tvrdí, že došlo k rezignaci na zprvu moderně projektované jednotky kyrysníků a arkebužýrů a současně k preferenci právě posledně jmenovaných, protože byli levnější. Pokud nahlédneme do soupisu pštaluňků, který je nám pro tuto kapitolu jedním z hlavních pramenů, můžeme první tezi opravdu potvrdit. V červnu 1625 vydala králova kancelář pštaluňk na tři kornety Fridricha Sasko-Altenburského, přičemž se mělo jednat výhradně o arkebužýry.⁴³⁵ Kirchmeier-Andersen tvrdí, že s jízdou příliš předběhl Kristián IV. svou dobu. Každopádně historikem vychvalované jednotky neprošly zkouškou ohněm. Až do srpna 1625 nedošlo prakticky k žádným větším střetům. O kvalitě smíšených kornet v praxi boje tak můžeme pouze spekulovat. Proč král sáhl po takovéto změně už v červnu 1625? Vždyť tehdy sotva mohl tušit o velikosti Valdštejnova verbování, které se teprve rozbíhalo. Je tedy spíše otázkou, zda důvodem ke změně byly opravdu finance, respektive ono vychýlení na pracovním „trhu“ žoldněřů, jak tvrdí dánský historik.

Kirchmeier-Andersen píše, že král dal brzy přednost pouze arkebužýrům, ale to není tak docela pravda. V prosinci 1625 totiž naopak dle registrů vydal třináct nových pštaluňků na kornety kyrysníků.⁴³⁶ V lednu 1626 napsal král Janu Arnoštovi Sasko-Výmarskému dopis, v němž poměrně překvapivě napsal, že vévoda mu má sdělit, jak se rytmistři ohledně nejmenované nové jednotky rozhodli; zda chtějí své jezdce zmustrovat jako kyrysníky, či jako arkebužýry.⁴³⁷ Dopis znovu potvrzuje, že smíšené jednotky zanikly, důraz na úspory volbou arkebužýrů ale neobsahuje. Kirchmeier-Andersenem předkládaný trend levnější jízdy snad opravdu nastoupil, ale projevil se určitě až v průběhu let 1626 až 1627. Jak osudový význam taková změna měla, vidíme na vývoji

⁴³³ J. C. KIRCHMEIER-ANDERSEN, *Christian IV som taktiker*, II., s. 90-93.

⁴³⁴ Změnu sice datuje autor spisu až na počátek roku 1626, ale to už je jen drobná nepřesnost. – *Theatrum Europaeum*, s. 922.

⁴³⁵ RA København, TKIA, sign. A 46, Militære bestallinger og reverser mv. 1610-1659, A 46-1. Fortegnelse over bestallinger, *Verzeichniß der Kriegsbestellungen*, fol. 5a.

⁴³⁶ Tamtéž, fol. 9a.

⁴³⁷ V dopise zprvu jmenuje vojáky rytmistra Wolfa von Buchwaldta, ale dál mluví o více rytmistrech v množném čísle. – RA København, TKUA, sign. 1-059, Ausländisch registrant 1626, fol. 25a-b, Kristián IV. Janu Arnoštovi Sasko-Výmarskému, Rotenburg 13./23. ledna 1626.

armády Albrechta z Valdštejna. Jestliže v roce 1625 evidují zachované registry císařského vojska jednapadesát kyrysnických kornet, pak v roce 1627 jich bylo již jedno sto. U arkebuzýrů pak nedošlo k tak razantnímu nárůstu a počet praporců se zvýšil pouze o dvacet osm.⁴³⁸ Císařská strana tedy oproti Kristiánovi IV. vsadila naopak na posilování těžké jízdy.

Na konci roku 1625 měla králova armáda formálně jedenáct jízdních pluků (přičemž na další čtyři pluky byly vydány pštaluňky v průběhu zimy) a osm pěších pluků, přičemž na další dva byly vydány pštaluňky v říjnu 1625.⁴³⁹ Na jaře 1626 každopádně král ze zmíněných finančních důvodů zastavil verbování na nějaký čas úplně a další zájemce o pštaluňky odmítal.⁴⁴⁰ Kirchmeier-Andersenovy vývody, že král nebyl špatný taktik, ale chudý vojevůdce, potvrzují prameny, byť v některých momentech, tedy zvláště ohledně rezignace na kyrysníky historikovy teze naopak popírají. Moderní přístupy ve výstavbě vojska však každopádně vzaly za své rozšířením pěších kompanií bez dostatečného nárůstu důstojníků. Co by na nové vojsko Kristiána IV. říkal asi velký reformátor Mořic Oranžský, který zemřel 23. dubna 1625, tedy právě uprostřed zbrojení dánského krále? To se už bohužel nedozvíme.

4.2.6 Složení kompanií v letech 1623 až 1624. Původ žoldnéřů králových jednotek

V rozboru kvality králova vojenského potenciálu jsme v podstatě u konce. Následující krátká kapitola se záměru uvedenému v úvodu této části trochu vymyká. Vrátime se v čase o dva roky zpět a přímo o kvalitu vojska z hlediska jeho velení, důstojnického sboru a taktiky nám nepůjde. Předkládaná stať má totiž za cíl představit na vybraném vzorku složení pěšího praporce královy armády z roku 1623. Pro časovou blízkost a věcnou totožnost si díky o rok až dva staršímu příkladu lze učinit alespoň rámcovou představu o králových kompaniích z jara 1625. Především nám půjde o odhalení geografického původu žoldnéřů, tedy o mezinárodní složení jednotky. Které oblasti střední Evropy „dodaly“ vojáky dánskému králi v roce 1623 nejčastěji? Kristián IV. se do žádné velké války ještě zdaleka nechystal, proto bychom neměli zapomínat i na dobové okolnosti, mezinárodní napětí a válečnou situaci v Říši v době, kdy se tyto jednotky stavěly.

⁴³⁸ Vzniklý nepoměr nedorovnal ani nárůst lehké jízdy, který dokládá Ladislav Čepička (*Valdštejnova ARMADA. Pokus o rekonstrukci*, in: Eliška Fučíková – Ladislav Čepička (edd.), *Valdštejn. Inter arma silent musae?*, Praha 2007, s. 271-81, zde s. 281). O významu kyrysnických kompanií v taktice Valdštejna píše i Matthias Pfaffenbichler (*Valdštejn jako vojenský podnikatel*, in: tamtéž, s. 263-270).

⁴³⁹ J. C. KIRCHMEIER-ANDERSEN, *Kejserkrigens finansiering*, Appendix 1., s. 4

⁴⁴⁰ RA København, TKUA, sign. 1-059, Ausländisch registrant 1626, fol. 124a, Kristián IV. Mansfeldovi, Wolfenbüttel 9./19. března 1626. Král poslal žadatele o pštaluňku na jízdní jednotku za Mansfeldem. Nejspíše tak učinil i proto, že generál o nabírání vojska v dopisech několikrát hovořil. O měsíc později psal král Arnoštu Kazimírovi Nasavskému, že přijal jím doporučeného Karla Huyn von Anstenraht jako oberšlajtnanta, ale že pro něj nemá jednotku. Žádal proto Nasavského o 8000 tolarů na naverbování pluku (tamtéž, fol. 178a). Nejspíše ze stejných úsporných důvodů rozhodl král zrušit funkce plukovních písařů a nahradit tyto osoby vlastním personálem (tamtéž, fol. 144a-b, Kristián IV. vrchním velitelům Kristiánovi ml. Brunšvicko-Wolfenbüttelskému, Fuchsovi a Janu Arnoštovi Sasko-Výmarskému, Wolfenbüttel 21. března 1626).

K verbování v roce 1623 se zachovaly v unikátní podobě mustrovací role, tedy seznamy vojáků zkompletovaných jednotek, které vstoupily do služby Kristiána IV. složením přísahy a zaplacením „laufgeldu“ a posléze prvního žoldu. Tyto role existují v mnoha exemplářích pro jiné příležitosti a odlišná období i v českých archivech. To, čím jsou role z budování vojska v Holštýnsku v roce 1623 výjimečné, je lokalizace původu zverbovaných vojáků. Krom jména a funkce v jednotce mustrovací písař uvedl i město, či zemi, odkud daný jedinec pocházel. Přesné určení lokalit a jejich následné zanesení do mapy nám pak pomáhá v identifikaci hlavních oblastí, odkud vojáci přicházeli. Pro naše účely byla vybrána jedna ze čtyř doposud objevených mustrovacích rolí, které geografické údaje obsahují.⁴⁴¹ Pro nedostatek takových pramenů nemůžeme bohužel podobnou sondu učinit pro rok 1625 a pro výše rozebrané budování nového vojska, se kterým král šel do boje proti habsbursko-katolické straně.

Král během let 1619 až 1624 zahájil vlnu verbování hned několikrát. Nikdy nedošlo k tak masovému zbrojení jako v roce 1625. Početnost vojska sotva kdy překročila více než deset pěších kompanií a podobné množství jízdy. Během těchto akcí si král a jeho aparát mohli osvěžovat zkušenosti z kalmarské války, kdy naprostá většina vojska vznikla právě verbováním v Holštýnsku pod vedením jeho místodržícího Rantzau. Současně ale docházelo ke vstřebávání nových podnětů ve vojenství, jejichž ohniskem bylo blízké Nizozemí a jeho moderní armáda.

Jak již bylo zmíněno v úvodu k mezinárodní politické situaci před „císařskou válkou“, napětí a válečný hluk dolehl k jižní hranici dánsko-norského soustátí už během českého stavovského povstání a brzy po bitvě na Bílé hoře. V dalších letech se boje protestantských armád s ligistickými, španělskými a císařskými jednotkami přibližovaly čím dál více na sever. Mimo to ovšem měl dánský král ambice rozšiřovat svůj vliv v severních částech Říše, a proto se pouštěl do sporů s Hamburkem a dalšími regionálními aktéry. Během roku 1623 navíc přibyl problém „Mansfeld“, neboť jeho sbor se přesunul do východního Fríska, tedy na samou hranici Dolnosaského kraje. Pustošil široké okolí velmi dlouho, než bylo vojsko konečně z větší části svým velitelem rozpuštěno. Vedle mansfeldského elementu rostly právě zmíněné obavy i z katolické strany. V květnu 1623 napsal Kristián IV. krajskému sněmu probíhajícímu v Gardelegenu: „A jsem toho názoru, že má být se vši pílí veškeré snažení v tom směru konáno, že bude možno dostat Mansfelda z východního Fríska. (...) Bude-li Mansfeld (...) pryč, pak nebude mít císařská armáda žádného důvodu k postupu dál, a také žádná příležitost nebude dána, aby vtáhla po způsobu válečném do Dolnosaského kraje (...).“⁴⁴²

⁴⁴¹ RA København, TKIA, sign. A 153, Mønstringsruller, A 153-2, 3, 4 Mønstringsruller 1623-1624.

⁴⁴² „Vndt ist disse meine meinung, dass man mit allem fleyss darahn sein solthe, dass man den Mansfelder auss Ostfryslant bringen konthe (...) Wahn nun der Mansfelder, wie oben Erwehnet, weck, alsdan hetthe dii keysserlich *Armei* keyne wrsache weither zu ricken, auch keyn ahnlass gegeben den *molem Bellj* ihn den Nydersexigem kreydtze zu fhiiren (...).“ – Kristián IV. krajskému sněmu v Gardelegenu, 18./28. května 1623 – C. F. BRICKA – J. A. FRIDERICIA (edd.), *Kong Christian den Fjerdtes egenhaendige Breve*, I. 1589–1625, s. 306-307.

Předmětem následující krátké studie jsou tedy kompanie zverbované roku 1623. K začátku verbování došlo na jaře stejného roku, přičemž v červnu dostaly věci konečně rychlejší spád. Jednotky po svém postavení zaujaly pozice v brémském biskupství, případně v oldenburském hrabství. Následujícího roku byly ovšem rozpuštěny a tak jako naprostá většina králových žoldnéřských kompanií z let 1619 až 1624 přežily v daném složení sotva jednu zimu. Po krátkém oddechu došlo k eskalaci napětí se Švédskem v létě 1624. I tehdy král zavelel k verbování, ale šlo se snad jen dva tisíce mužů, než dánská říšská rada prosadila jejich opětovné rozpuštění.⁴⁴³

K praxi samotného verbování se detailněji obracet nebudeme. Nebyla ani nijak zásadně odlišná od modelu verbování jinde v Říši.⁴⁴⁴ Podmínky pro takové verbování byly určeny smlouvou, zvanou „kapitulace“ alias pštaluňk (dánsky „bestalling“, německy „Bestellung“). Důležitým a zásadním prvkem byl „holandský vzor“ verbování, na který jsme už narazili výše.

Roku 1623 se financování postavení vojska z podstatné části dělo ze strany dánského království, ovšem administrativně byla věc chápána jako čistě holštýnská záležitost. Nikdo z dánských úředníků se na verbování, mustrování a organizaci vlastního financování nového vojska nepodílel. Dánští komisaři nebyli k akci vysláni i z důvodu obav, že by jejich přítomnost mohla zavdat příčinu pro přímé zatažení do války s císařem. To si každopádně dánská říšská rada nijak nepřála. Podobná situace nastala o dva roky později. Holštýnský místodržící Gert Rantzau měl již bohaté zkušenosti. Za kalmarské války v letech 1611 až 1613 byl polním maršálem. Denní administrativa a organizace pohybu a pobytu jednotek spočinula na bedrech holštýnských radů a krom nich také diplomatických agentů v severním Německu Sigwartu Pogwischovi a Heinrichu Rantzauovi s udělenými tituly válečných komisařů. Královi komisaři obecně působili v minulých i pozdějších letech nejen ve vojsku, ale i jako diplomaté. Pogwischovi připadla později důležitá vyjednávací pozice během „císařské války“ při brunšvickém mírovém kongresu. O zbrojení v roce 1623 se živě zajímalo Švédsko, proto poměrně podrobné informace najdeme i v edici depeší švédského agenta v Dánsku.⁴⁴⁵ Kapitáni, kteří přijali pštaluňk, tedy smlouvu na naverbování pěších kompanií, měli svůj domov a statky z podstatné části v králových zemích, především opět v Holštýnsku. Jejich noví vojáci přicházeli z různých koutů Svaté říše římské, ale i z oblastí širší střední a severní Evropy.

Praporec, který jsme vybrali za předmět sondy, postavil a vedl kapitán Joachim von Buchwaldt. Také on pocházel z holštýnské šlechty. Z velmi rozvětveného a starého rodu, který byl se službou dánskému králi svázán několik generací. Během třicetileté války najdeme Buchwaldty především na pozicích důstojnických, komisařských, v době míru pak mezi vysokými

⁴⁴³ G. LIND, *Hæren og magten*, s. 40-48.

⁴⁴⁴ Stále velmi podrobně jej na králově vojsku z třicátých let popsal Rockstroh (K. C. ROCKSTROH, *Christian IVs hvervede Hær i Aarene 1638-43*, in: *Historisk Tidsskrift* (DK), 8. række, bind 2., 1910, s. 325-364).

⁴⁴⁵ Leo TANDRUP (ed.), *Svensk agent ved Sundet*, Århus 1971.

úředníky Holštýnska. O Joachimovi toho víme velmi málo. Jisté je, že své vojenské zkušenosti uplatnil i po roce 1623, kdy byla jeho jednotka rozpuštěna. Právě mezi prvními totiž dostal pštaluňk na vybudování kompanie znovu v únoru 1625 v první vlně verbování nového velkého vojska.⁴⁴⁶ O významu celého rodu pro důstojnický stav královny armády svědčí i to, že v novém pluku obstarávající Clause von Linster se nacházeli na pozicích velitelů kompanií hned další čtyři členové rodiny Buchwaldtů.⁴⁴⁷ Joachim už dne 30. dubna vyzvedl pro své vojáky potřebnou výzbroj v Krempe⁴⁴⁸ a jistě zvládl rychlé postavení jednotky i díky zkušenostem z předchozích let. Přivedl do další služby na jaře 1625 i své staré vojáky, se kterými se při rozpuštění předchozího praporece rozloučil někdy v průběhu léta 1624? Nevíme. Můžeme ale odhadovat, že minimálně vazby na své poddůstojníky uchoval a o pár měsíců později jen znovu využil. Také prostí vojáci se jistě všichni nerozešli domů či do jiných armád, protože v blízkém okolí žádné další vojsko budováno nebylo. Zároveň dolehly zvěsti o případném vstupu dánského krále do války i k nim. Šíření informací z centra království fungovalo plynule a zprávy o návštěvách vyslanců u krále a o rostoucím tlaku Tillyho katolického vojska na Dolnosaský kraj si dokázali poskládat dohromady i prostí vojáci.

Původní jednotka byla zmustrována 4. října 1623 v Bad Oldesloe dvacet kilometrů západně od Lübecku. V Holštýnsku byl též „laufplatz“ a „sammelplatz“, tedy shromaždiště žoldnéřů před samotným aktem mustrování. Praporec podléhal svým složením zásadám holandského vzoru. Po svém zkompletování v jednotce sloužilo sto pět mušketýrů, šedesát devět pikénýrů a dvacet tři svobodníků s halapartnami. Velení náleželo samozřejmě kapitánovi, jeho zástupcem byl poručík. Nápomocní s velením jim byli praporečník, dva seržanti, tři kaprálové, dva bubeníci a „capitain des armes“, čili „kapitán zbroje“. Dalšími osobami kompanie byl felčar (Feldscherer), písař (kterého někdy zastupoval právě „capitain des armes“) a konečně furýr, neboli zásobovatel jednotky. Dohromady měla Buchwaldtova jednotka v září 1623 dvě stě patnáct osob.

Nyní se podívejme na složení vojáků, co se týče jejich regionálního původu. Nejdříve je však třeba uvést několik poznámek ke kvalitě pramene a limitům jeho výpovědní hodnoty. Převzetí informací z mustrovací role nemůže být bezmyšlenkovité. V první řadě můžeme zpochybnit geografické znalosti písaře, který údaje od vojáků zapisoval do seznamu. A nakolik byl vlastně daný písař pečlivý? A jak přesní byli sami vojáci? Problémem jsou tak například názvy lokalit, které známe v dnešní podobě v několika variantách, ale v zápise odlišeny, nebo blíže specifikovány nejsou. Pramen tak uvádí například „Franckfurt“, ale není vůbec jasné, zda

⁴⁴⁶ RA København, TKIA, sign. A 46, Militære bestallinger og reverser mv. 1610-1659, A46-1. Fortegnelse over bestallinger. Joachim dostal pštaluňk 19. února/1. března 1625.

⁴⁴⁷ RA København, fond: TKIA, sign. A 153, Mønstringsruller, fortegnelser over officerer og mandskab mv., A 153-1. Fortegnelse over officerer og soldater, *Verzeichniß der Kriegsbestellungen*, fol. 3a.

⁴⁴⁸ Fotografii zápisu z registru vydané zbroje v Krempe, na níž je mimo řadu dalších důstojníků uvedeno i Joachimovo jméno, obsahuje Kirchmeier-Andersenova studie o zbrojení (*Christian IV som taktiker*, II., s. 46).

jde o Frankfurt nad Mohanem, nebo Frankfurt nad Odrou. Písař jiné kompanie přitom tyto lokality rozlišoval, respektive blíže určil druhou ze jmenovaných. Stejný problém je však u více míst, například u Landau, Grätzu, Neudorfu, či Landbergu. Opět u rolí jiných kompanií najdeme specifikaci například u města Landberg an der Warte, ale jinde se tomu tak nestalo. Je evidentní, že při zápisu geografických názvů působily zcela individuální momenty. Krom občasné nečitelnosti několika důležitých písmen v názvu čelíme jindy problému zkomolení či tehdy neustálené formě názvů, a tak písařovy zápisy někdy mohou vést k dvojitmu výkladu: Hollebronn snad místo Heilbronn; Sonneborg místo Sonnenborgh u Utrechtu v Holandsku, nebo Sonnenburg alias dnešní Slońsk u Kostrzyna v Polsku; Tonnern snad jako ves Tönnern západně od Osnabrücku. A tak bychom mohli dlouze pokračovat. Samozřejmostí je užívání německých názvů lokalit, byť najdeme i města českého, dánského, polského a jiného původu. Celkově se podařilo přesně určit lokalitu u 119 vojáků a s určitou mírou nejistoty u dalších 35 členů praporce. U 25 vojáků nebylo možné lokalitu dohledat, nebo je její bližší určení nemožné z výše uvedených důvodů zkomolení, či neúplného názvu, respektive nespecifikování kraje, kde se lokalita nachází. Část vojáků žádnou lokalitu neuvedla, celkově jde o 36 vojáků.⁴⁴⁹

Mapa, která je součástí této práce, ukazuje jasně několik hlavních oblastí, ze kterých vojáci k dánskému verbování přicházeli. Nejčastěji uvedli žoldněři místa blízka samotnému verbování, zvláště lokality v Holštýnsku a sousedních krajích. Podstatnou částí jednotky byli obyvatelé Dolnosaského kraje, a to nejen jeho severních částí, ale i z okolí Brunšviku a Wolfenbüttelu. Vidíme zde i mnohé jedince z širšího severního Německa, totiž z Braniborska, Meklenburska a Pomořanska. Velmi výraznou skupinu tvořili žoldněři ze středního Německa, konkrétně z durynské oblasti z okolí pohoří Harz a města Erfurt. Města jako Halberstadt, Eschwege a jejich blízké okolí jsou zastoupeny v seznamech poměrně silně. V rámci Říše byly právě durynské kraje velkým rezervoárem lidských zdrojů pro královo zbrojení v těchto letech.⁴⁵⁰ Vedle nich zaujme podíl vojáků z Porýní, a to jak z jeho severní, tak jižní části. Přítomni byli i žoldněři z Norimberka, Coburgu a oblasti kolem řeky Mohan. Naopak ryze katolické oblasti Bavorska a jižního Německa nejsou zastoupeny vůbec, nebo jen velmi mizivě.

Z dalších oblastí jmenujme baltský prostor, který reprezentují jednak vojáci ze severoněmeckých přístavů Rostock, Kiel, Stralsund, Štětín, ale i jednotlivci z Královce, Rigy,

⁴⁴⁹ Při vyhledávání lokalit byly použity jak místopisné slovníky (Gustaf NEUMANN, *Geographisches Lexikon des Deutschen Reichs*, I.-II., Leipzig 1883), tak internetové zdroje www.google.com, www.google.maps.com a www.wikipedia.org. Důležitou výhodou, kterou internet poskytl, bylo neomezené nahlížení do dobové geografické literatury, především do mnohasvazkového díla *Topographia Germaniae* vydávaného Matyášem a Kašparem Merianem a Martinem Zeillerem ve Frankfurtu nad Mohanem ve druhé polovině sedmnáctého století; Matthäus MERIAN der Ältere – Martin ZEILLER, *Topographia Germaniae*, I.-XVI., Frankfurt am Main 1642-1690; http://de.wikisource.org/wiki/Topographia_Germaniae.

⁴⁵⁰ Vysoký podíl vojáků z těchto oblastí potvrzují i role jiných kompanií, které zde nebyly zpracovány z časových důvodů.

Jeglavy, Gdaňsku či Elblagu (Elbink). Ze samotného Dánska mnoho vojáků nedorazilo. Výjimkami jsou žoldnéři z Kodaně, jutského Skanderborgu a několika dalších míst. Velmi náhodně zaznamenáváme rodáky z Anglie, Skotska, Nizozemí a Flander.

Na závěr zmiňme kraje, které v souvislosti s královým verbováním poměrně překvapí. Avšak neměly by. Ze zemí Koruny české evidujeme v kompanii čtrnáct jedinců. Skupiny, respektive jednotlivci přišli například z Vratislavi (tři vojáci) a z Prahy (dva jedinci). Další lokality jsou zastoupeny jednotlivě, jako například Litoměřice, Šluknov, Opava, Olomouc. Výraznější je ovšem podíl Slezanů. Českému prvku v dánském vojsku a emigraci v letech 1625 až 1627 se budeme podrobněji věnovat v samostatném oddíle.

Příklad královy kompanie z roku 1623 dokládá, že královi vojáci pocházeli z nejrůznějších koutů Říše, ale přece nejvýraznější podíl náležel obyvatelům Dolnosaského kraje a durynských zemí. Jednoznačně převládají jedinci z protestantských oblastí. Válka žoldnéřů tedy nebyla jen válkou za peníze. Náboženský či ideologický prvek hrál nutně roli v nejnižších patrech vojska zrovna tak, jako na úrovni nejvyšších velitelů.

4.2.7 Závěr k části „Kristián, válečník a jeho armáda“

Sledovali jsme několik různých rovin k tématu vojenského potenciálu Kristiána IV. a jeho vojska. Je nyní na místě uzavřít kapitolu a sumarizovat získané poznatky. Osobnost krále a jeho vojenské a strategické myšlení byly zásadními kameny celého vedení „císařské války“ protihabsburskými silami. Způsobem velení bez přítomnosti válečné rady a silnou snahou krále o autonomní postavení se „německá část“ války v letech 1625 až 1627 odlišovala od následujícího období. Jestliže císařská strana dávala přednost na pozicích vrchních velitelů profesionálům (byť praxe obsazování velitelských funkcí příslušníky habsburského rodu trvala nadále), pak do Dánska přišla tato praxe až s následníkem trůnu Frederikem III. Jeho otec Kristián IV. chtěl vše, a to i armádu, řídit osobně. Nelze tvrdit, že by král neměl vojenské zkušenosti, ba naopak. I přes pomalé vnitřní reformy a snahu vybudovat stálou zemskou armádu, byl dánský král závislý především na síle žoldnéřů, což byl v tu dobu i přes švédské novinky obecně rozšířený jev.

Výše uvedený rozbor krátce představil hlavní osobnosti armády Kristiána IV. v prvním období „císařské války“. Výrazná přítomnost Jana Arnošta Sasko-Výmarského při budování jízdy napovídá, že král nebyl tak žárlivým strážcem svého vojenského podniku, jak by se mohlo zdát. Na druhou stranu minimum vojenských podnikatelů z řad nejvyšších velitelů mu dávalo značný prostor si výjimečnou pozici bez potíží udržet. Kupodivu nepozorujeme, že by král měl v určení velitelské hierarchie, jejíž vrchol zaujal, jasnou strategii. Generálských pozic přitom během války v letech 1625 až 1626 znatelně přibývalo. Nebyl to ale pouze vysoký počet generálů na bojišti,

kterým se toto období na dánské straně vyznačuje.⁴⁵¹ Především zde doutnal problém nejasného poměru mezi vojevůdci, který se měl naplno projevit v boji.

Průběh války budeme zevrubně sledovat až v následující části, již nyní ale uvedme, že na jaře 1626 na nejednoznačnost velení upozorňoval generál Mansfeld v konkrétní otázce vzájemné podřízenosti jednotlivých vojevůdců slovy: „Upamatovávám v tomto Jeho královskou Milost tím více, že jsem vskutku v Čechách i jinde nabyt tu zkušenost, že takový spor (o velení – pozn. VM) byl mezi jinými též jednou převelikou příčinou, že došlo k porážce a země byla ztracena.“⁴⁵² Někteří generálové získali do své moci víceméně samostatné sbory a také s nimi někdy dlouhé měsíce operovali mimo královo hlavní vojsko. Nelze též podceňovat osobní ambice a psychologické aspekty osobností generálů, které pak rozhodovaly v mnohém stejně silně jako reálná moc zbraní. Celá situace ale nevznikla naráz. Naopak byla mnohem spíše produktem postupného vývoje v dánském táboře.

Přijetí magdeburského administrátora Kristiána Viléma ukazuje jasně, že důležitost politického a sociálního zázemí v očích Kristiána IV. stále vyvažovala profesionální vojenské zkušenosti. Případ profesionálně zdatného, ale sociálně nezakotveného a říšským achtem stíženého vojevůdce Arnošta z Mansfeldu tvořil neobvyklou výjimku. Vévoda Jan Arnošt Sasko-Výmarský byl ve své podstatě ideálním vojevůdcem, neboť v jeho osobě se kombinovaly jak velké sociální kompetence známého říšského knížete, tak velmi zkušeného vojáka. Vedle Mansfelda, který však do králova vojska nepatřil přímo, byl Jan Arnošt jediným opravdu aktivním vojenským podnikatelem, neboť měl finanční zázemí a značně rozsáhlou síť klientských vazeb. Vynikal i rozhledem v oblasti válečné taktiky, neméně svými osobními vlastnostmi.

Kupodivu již během druhého roku války zaznamenal králův velitelský sbor velké ztráty. Po úmrtí generálporučíka Obentrauta v listopadu 1625 zemřel v létě dalšího roku jak Kristián ml. Brunšvicko-Wolfenbüttelský, tak generál Fuchs von Bimbach. Zatímco halberstadtký administrátor zemřel na nemoc, Fuchs padl v srpnu 1626 v bitvě u Lutteru. Jelikož Jan Arnošt odešel s Mansfeldem do Slezska, králi vbrzku na hlavním bojišti mnoho schopných vojevůdců velkého formátu nezbylo. V lednu 1627 zemřel též Gert (alias Gerhard) Rantzau (1558 – 1627), králův holštýnský místodržící. Ačkoliv nepatřil mezi vrchní velitele, již od kalmarské války vynikal jako velmi zkušený organizátor a na podobě vojska v „císařské válce“ se značně podepsal.

Ačkoliv další otázka byla předestřena jen ve stručnosti, střední velitelské pozice v králově vojsku nabízejí rovněž nemálo důležitých poznatků. Preferovaný rytmistrovský model určil charakter dánského vojska blízky nizozemským vzorům. Král jednak tímto prvkem udržel

⁴⁵¹ G. LIND, *Hærførerens rolle*, s. 65.

⁴⁵² „Ich erinnere E. Königl Maytt., dieses Vmb so viel desto mehr, weil ich in Behmenn, Vnd anderß woh in der that erfahren, daß dergleichen streitt, Vnder anderm auch eine sehr grose Vrsach gewesen, daß mann geschlagen worden, vnnnd die landt *quittiren* müsenn.“ – RA København, TKIA, sign. A 96, složka Mansfeld, Mansfeld Kristiánovi IV., Lauenburg 11./21. února 1626.

značnou kontrolu nad budováním a další existencí jednotek, jednak nedal vyrůst případné konkurenci soukromých válečných podnikatelů. Velký podíl cizinců v důstojnickém stavu byl dobově typický, avšak silné zastoupení holštýnské a šlesvické šlechty dávalo králi možnost spoléhat se i na své vlastní poddané, nejen pouze na cizí a potenciálně neloajální profesionální žoldnéře. Rychle se měnící počet chudých generálů spolu s pluky bez plukovníků ukazují další specifika dánské armády ve srovnání s habsbursko-katolickou stranou.

Rozšiřování válečných zkušeností a znalostí především mezi holštýnskou, ale i dánskou šlechtou přispělo k dobré přípravě Kristiána IV. na válku s císařem, jistě však nestačilo pokrýt velké potřeby nové armády. Individuální ideologické zázemí nižších důstojníků by stálo za samostatný výzkum. Příklady Jørgena Urneho a Henrika Holka naznačily jeho široké možnosti. Stojí za zmínku, že stejně jako u generálů, tak i v úrovni nižších důstojníků král zaznamenal v průběhu války velké ztráty například v bitvě u Lutteru, kdy bylo vyřazeno z boje množství rytmistů, kapitánů, poručíků, praporečnicků a dalších. V listopadu 1626 uváděl neznámý pisatel v anonymním avízu určenému císařské straně na základě informací od dánského trubače, který přišel vyjednávat o vydání zajatých důstojníků, že král silně verbuje, „má však velký nedostatek zkušených důstojníků, neboť nejlepší padli nebo byli zajati.“⁴⁵³

Díky studii dánského historika Kirchmeier-Andersena jsme mohli nahlédnout do královy armády, tak jak rostla v jarních měsících roku 1625. Dánský historik dokazuje, že vojsko díky poměrně hlubokým modernizačním zásahům patřilo k velmi silným, a nelze tak souhlasit s názory, které jeho kvalitu podceňují.⁴⁵⁴ Některé momenty, především v kombinovaných jezdeckých jednotkách, případně v užití polního dělostřelectva u jednotlivých pluků, patřily k novinkám dokládajícím více než pouhé převzetí oranžské taktiky. Hlavním problémem, který nastal během roku 1625 a který jsme ve vztahu ke Kirchmeier-Andersenovým tvrzením potvrdili, byl nárůst požadavků vojáků na žold. Příchod Valdštejna na scénu a již jeho verbování v létě pohnulo s trhem natolik, že král musel reagovat a platy důstojníků i vojáků podstatně zvýšit. Tím se ale dostáváme zpět k finančnímu aspektu války, kterému jsme se věnovali výše. Král podle dánského historika nemohl logicky udržet vysoký standard zprvu moderně budované armády a pod tlakem okolností musel vsadit na kvantitu. Organizačních změn pěchoty si přitom všimli i současníci. Následkem těchto přestaveb byl ale jednoznačný ústup od oranžské zásady vyššího podílu důstojníků, nemluvě o změně původně zcela specifického postavení majorů či konci kombinovaných jízdních kornet kyrysníků a arkebuzýrů. Historik Kirchmeier-Andersen na základě rozsáhlého rozboru pak vyvozuje své hlavní tvrzení, totiž „Kristián IV. nebyl špatný

⁴⁵³ *Regesta*, IV., s. 184-185.

⁴⁵⁴ Viz Kollmann o dánském vojsku v létě 1625 a údajné snaze Kristiána IV. vyhnout se střetu s Tillym (J. KOLLMANN, *Valdštejn a evropská politika*, s. 66).

taktik, ale jen chudý vojevůdce.“⁴⁵⁵ V případě jím avizovaných změn ve verbování ale klademe obrat k levnějším arkebuzýrským jednotkám až hlouběji do roku 1626.

Kirchmeier-Andersen, byť to neříká otevřeně, svou studií o taktických vymoženostech Kristiánovy armády chce dokázat schopnost krále válku vyhrát. V případě, že by se nepřátelské vojsko skládalo pouze z Tillyho jednotek, to jistě bylo možné. Ale jak říká stejný historik, „osud tomu chtěl“, že vývoj šel v Hameln jiným směrem.⁴⁵⁶ Kirchmeier-Andersenův soud, že Kristián IV. patří do panteonu velikánů raně novověkého vojenství díky svým modernistickým zásahům do složení vojska zrovna tak jako Gustav II. Adolf, i přes velmi precizní a vpravdě obdivuhodně propracované studie neobstojí zcela. Ačkoliv Gustavovu hvězdnou slávu zčásti historik podkopává logickými argumenty a zpochybněním východisek vojenských historiků adorujících příspěvek švédského krále, sám Kirchmeier-Andersen odpovídá na otázku, proč Gustav vítězil, tím, že nejspíše byl dobrý praktik.⁴⁵⁷ Ovšem praxí Kristiána IV. se zabývat vůbec nechce. Bitvu u Lutteru ze svých úvah historik škrtná, protože prý je o jejím průběhu mnoho protichůdných zpráv. Není to ale klamně? Nemusíme brát v potaz pouze otázku jmenované bitvy. Vždyť situací, které by posoudili Kristiánovy vojevůdčovské kvality, bychom našli mnohem více. Během líčení Mansfeldových osudů v druhé části práce se pokusíme právě i o sledování tohoto momentu. Podle vidění dánského historika by se dalo téměř říci, že „spíše než chyby způsobil porážku ve válce proti císaři pád z koně.“⁴⁵⁸ Ale jeden pád z koně nemohl způsobit tak katastrofální porážku. Kristián IV. jistě nebyl „klaunem“, či Gustavovým předskokanem, neboť jeho vojenské rezervy byly značné. Příchod Valdštejna na bojiště ale poměr sil zcela změnil. Taktické složení jednotek a financování armády jsou jistě veledůležité momenty vedení války, její praktické vedení a strategie zůstávají však věci neméně centrální. V další části, zvláště s ohledem na bitvu u Desavy a rozhodování o slezském tažení, budeme v pozadí činnosti generála Mansfelda sledovat, zda došlo u Kristiána IV. k harmonickému propojení všech důležitých stránek strategického myšlení vojevůdce, či ne.

⁴⁵⁵ „Christian IV var ikke nogen dårlig taktiker, men blot en fattig feltherre.” – J. C. KIRCHMEIER-ANDERSEN, *Christian IV som taktiker*, II., s. 98

⁴⁵⁶ „Men skæbnen ville, at kongen i stedet for at drage fordel af den yderst gunstige situation styrtede med sin hest bevidstløs med den resultat, at sommerens felttog måtte indstilles (...)” - Tamtéž, s. 97.

⁴⁵⁷ J. C. KIRCHMEIER-ANDERSEN, *Christian IV som taktiker*, I., s. 151.

⁴⁵⁸ „Var det kongens fall på Hamelns voller som avgjorde hans og Danmarks skjebne i Tredveårskrigen? (...) Kirchmeier-Andersen har funnet det bryet verd å spørre om Christian var en slik „militær pauseklavn“ som mange har villet gjøre ham til, (...) han uten fallet ville ha hat en realistisk sjanse til å seire over den katolske ligas hær i 1625 før Wallensteins hær blev ferdig oppstilt. Det kan derfor hevdes at det snarere var et fall enn en feil som avgjorde utfallet av Keiserkrigen.“ – Ø. RIAN, *Christian IV. Et norsk syn*, s. 288.

5. Mansfeld a jeho dánská válka

Značná část historiografie vytvořila a po staletí udržela o generálu Arnoštovi z Mansfeldu značně nelichotivý obraz. V moderním německém biografickém slovníku čteme hluboce zakořeněné hodnocení jeho osoby jako „bezskrupulózního kondotiéra“, který se dokonce „jeví (...) jako jedna z nejvíce negativních postav politicko-vojenského jeviště.“⁴⁵⁹ Na druhou stranu již v devatenáctém století vznikly práce, které Mansfelda nekriticky oslavovaly. Příkladem za všechny je rozsáhlé dílo Ludwiga Ütterrodta zu Scharffenberg, jenž podal v některých bodech až idealistický pohled.⁴⁶⁰ Zdá se však, že obraz oportunistického válečného podnikatele, jehož zdivočelé vojsko se stalo postrachem Německa kvůli excesům v Porýní, Vestfálsku a mnohde jinde, je rozšířen v obecném povědomí podstatně více. Známe dobové letáky, které Mansfelda obdivovaly jako hrdinného bojovníka, bylo jich však méně než oněch kriticky zaměřených. Stálo by jistě za samostatný výzkum, nakolik právě dobová publicistika, nezřídka jednostranná a tvořená v propagandistickém duchu, a spolu s ní první historiografické práce z per habsburskému domu loajálních autorů byly zdrojem prvních kritických pojednání.⁴⁶¹

Do historie dánské fáze třicetileté války, a zvláště do osudů výpravy do Slezska a Uher postava generála Mansfelda patří na jedno z nejpřednějších míst. Ačkoliv svým vystoupením na bojišti nepatřil mezi nejúspěšnější vojevůdce ani v předchozí české a falcké fázi třicetileté války (budeme-li se držet tohoto tradičního rozčlenění), přece se výrazně zapsal do povědomí současníků i historické obce jako mimořádná osobnost, nevšední strateg a výrazný zástupce válečných podnikatelů doby žoldněřských vojsk. Protože v toku času došlo často k pouhému přejímání starších historických pojednání a opravdu moderního kritického zpracování se generálově osobě v naší době dostalo teprve před pouhými třemi lety,⁴⁶² stále zůstává otevřené pole pro studium jeho působení ať už v dílčích, či obsáhlejších časových a tematických okruzích. Dobové a věcné zaměření předkládané práce koriguje i náš zájem o Mansfeldovu osobu. Jaká byla

⁴⁵⁹ Reinhard Rudolf Heinisch, který o třicetileté válce sepsal již více studií, ve slovníkovém hesle „Mansfeld, (Peter) Ernst II. Graf von“ vyjádřil poměrně velmi tvrdý odsudek: „M. verkörperte den Typus des skrupellosen Condottiere und erscheint – auch gemessen an den Gegebenheiten und Ansichten seiner Zeit – als eine der negativsten Gestalten der politisch-militärischen Bühne. Die außerordentliche Verrohung des Kriegswesens während des dreissigjährigen Krieges bleibt mit seinem Namen verbunden.“ – *Neue Deutsche Biographie*, Bd. 16, 1990, s. 80n., v internetové podobě: <http://www.deutsche-biographie.de/sfz57867.html> - leden 2014.

⁴⁶⁰ Ludwig ÜTTERRODT zu Scharffenberg, *Ernest Graf zu Mansfeld (1580-1626)*, Gotha 1867.

⁴⁶¹ Krok v tomto směru učinil Walter Krüssmann v nejnovější generálově biografii (Walter KRÜSSMANN, *Ernst von Mansfeld (1580-1626). Grafensohn, Söldnerführer, Kriegsunternehmer gegen Habsburg im Dreißigjährigen Krieg*, Berlin 2010), byť jeho stať o „druhém životě“ Mansfelda rozhodně nepatří mezi obsáhlé. Značné zdroje, zvláště bohatá německá letáková literatura, zůstaly nepovšimnuty. Jedním z kriticky zaměřených obsáhlých tisků právě z naší sledované doby je například dílo anonymního autora s výmluvným názvem *Manßfeldische Ein- und Wasserbrüche Ins H. Röm. Reich und angränzende Länder... er mit seiner undergehabten... KriegßArmeen/ nicht allein das Königreich Hungarn und Böhmen/ sondern auch das gantze Römische Reich ... jämerlich zu versencken understanden/ und noch unmenschlicher Barbarischer weiß/ understehen thut*. Kniha byla vydána v roce 1625, a tak reflektuje pouze začátek Mansfeldovy činnosti v dánské fázi války.

⁴⁶² Viz dílo Waltera Krüssmanna zmíněné v předchozí poznámce.

generálůva pozice v řadách vojsk haagské koalice? Komu byl odpovědný a jak se vyvíjela síla jeho sboru? Jaký byl jeho (historiky často negativně líčený) vztah ke Kristiánovi IV. a lze sledovat změny v průběhu času? To jsou jedny ze základních otázek, které si klademe na počátku našeho příběhu. Nejsou ale jediné. S ohledem na válečné události položíme důraz na dění kolem bitvy u Desavy, porážky, která téměř zničila Mansfeldovu armádu, ale nezlomila jeho energii. Právě po ní přišel totiž tah, který sotva kdo čekal, totiž vpád do císařových zemí, konkrétně do Slezska, na Moravu a do Uher. A protože tento manévr byl výchozím bodem celého bádání, červenou nití předkládaného oddílu je právě idea vpádu, její vývoj, role hlavních aktérů a okolnosti konečného rozhodnutí pro tažení v červnu 1626.

V mnohých ohledech je třeba starší pojednání, která ke generálově osobě vznikla, brát velmi opatrně a jejich obsah podrobit kritické analýze. Často přehnané představy historiků devatenáctého století pronikly do moderní literatury a o to těžší je pak hledání nejpravděpodobnějšího, či faktograficky nejpřesnějšího líčení.⁴⁶³ Závěr Mansfeldova působení v třicetileté válce, totiž jeho angažmá u dánského krále patří mezi méně známé a méně probádané úseky také vinou nedostatku přímých pramenů, respektive kvůli jejich těžší dostupnosti. Pramenů nejrůznější provenience najdeme ke generálově postavě nejvíce pro české a falcké období. Korespondence je rozeseta v celé řadě archivů střední Evropy, zvláště českých, německých a rakouských zemí. Pro dánskou fázi se důležité listy nacházejí v kodaňském Říšském archivu (Rigsarkivet), kde můžeme najít téměř ucelenou řadu Mansfeldových dopisů králi a Kristiánových listů Mansfeldovi uložených ve fondech Vnitřního, respektive Zahraničního oddělení Německé kanceláře (Tyske Kancellis Indenrigske Afdeling, Tyske Kancellis Udenrigske Afdeling). Tyto kusy byly jedním z hlavních zdrojů pro předkládanou práci. I když sled korespondence končí právě na začátku června odchodem vojska do Slezska, pro detailní sledování období více než půl roku před samotným vpádem je neocenitelným pramenem.⁴⁶⁴

Než se vydáme dál, ještě uved'me drobnou poznámku k samotnému jménu hlavní postavy následujících stran. Zatímco v české literatuře je generál jmenován ponejvíce jako Petr Arnošt (toho jména druhý po svém otci), v německém prostředí se první křestní jméno často vynechává. Neděje se tak vůbec náhodně. Sám Mansfeld se podepisoval stroze jen jako „E Mansfelt“, tedy Ernst, česky Arnošt. A ani dobové rytiny jméno Petr neuvádějí.

⁴⁶³ Mimo již jmenované práce Waltera Krüssmanna a Ludwiga Ütterrodta zde vyčnívá především několikasvazkové dílo, jehož autorem je belgický historik Antoine Charles Hennequin de Villermont (*Ernest de Mansfeldt*, Brussels 1865-1866), a pro období let 1625 až 1626 zvláště kniha Julia Grossmanna (*Des Grafen Ernst von Mansfeld letzte Pläne und Thaten*, Breslau 1870).

⁴⁶⁴ RA København, TKIA, sign. A 96, Inkomne breve alfabetisk ordnede, složka Breve fra Grev Ernst af Mansfeld 1625-1626 (dále jen RA København, TKIA, sign. A 96, složka Mansfeld); tamtéž, TKUA, sign. 1-058, Ausländisch registrant 1624-1625, a sign. 1-059, Ausländisch registrant 1626.

5.1 Ve válce před rokem 1625

Věnovat medailon jednomu z neznámějších aktérů třicetileté války je spíše nošením dříví do lesa. Avšak otázka jeho angažmá v sledovaném období je jedním z hlavních úkolů předložené práce, a právě proto bližší představení dřívější Mansfeldovy činnosti nemůže chybět. Levoboček hraběte Petra Arnošta I. z Mansfeldu, tolik loajálního služebníka habsburského rodu, po marných pokusech dosáhnout uznání, majetku a slávy u chleboďárců svého otce zvolil kariéru na druhé straně formující se evropské fronty. Ač rozený katolík, přešel roku 1610 do služeb protestantské Unie a pro císařskou stranu se od té doby nesmazatelně stal nepřítelem. Takovým, že byl roku 1619 jako první v souvislosti s českým stavovským povstáním prohlášen císařem Matyášem za zrádce Říše, psance a notorického rebela („Reichsverächter“). Z vůle císaře měl být tímto zvláštním právním instrumentem zbaven veškerého majetku (kterého sice mnoho neměl), ale i všech práv. Prakticky znamenal acht též rozsudek smrti bez soudního procesu.⁴⁶⁵ Jsou sice doloženy pokusy generála o smír s císařem prostřednictvím bruselské místodržící infantky Isabely, ale ty nakonec nikam nevedly. Mansfeldovi nezbylo než bojovat doslova do posledního dechu.⁴⁶⁶ Bez majetku, panství či území držel pouze tituly a to, co si nesl s sebou a co mu mělo zajistit výstup na společenské výsluní, tedy armádu. Boj Habsburků a jejich soupeřů o prvenství a nadvládu v Evropě se bez patetických příkras dokonale zrcadlil v dramatickém osudu tohoto muže.

V české historické paměti si Mansfeld bohatě vydobyl místo účastí ve vojsku českých stavů za povstání let 1618 až 1620. Zvláště se tak stalo po dobytí Plzně, které mohutně zapůsobilo již na tehdejší „veřejné mínění“, byť tento termín musíme brát pro dobu sedmnáctého století s rezervou. Slávu ovšem generál dokonale rozšířil i v letech následujících působením v tak zvané falcké válce. Jeho vojsko po bitvě na Bílé hoře zůstalo jedinou plně bojeschopnou proticísařskou silou, a právě díky tomu mohl Mansfeld následně hrát roli vrchního velitele armády zimního krále. Následující akce přes četné dílčí úspěchy⁴⁶⁷ nebyly v závěru války o Falc ověřeny vavříny vítězství. Ligistické a španělské vojsko zatlačilo nepřítele do naprosté defenzívy a systematicky likvidovalo ohniska odporu. Těžiště války se přesunulo k Nizozemí a na sever Německa.

Mansfeld propuštěný z falckých služeb a po krátkém angažmá u nizozemských stavů se na podzim 1622 ocitl v nezáviděníhodné situaci. Nyní jej nevázal žádný pštaluňk ani jiná smlouva. Sice se ocitl „na volné noze“, avšak jako velitel vojska sám byl nezaměstnaným žoldněrem a své

⁴⁶⁵ O praxi císařského achtu více Christoph KAMPMANN, *Reichsrebellion und kaiserliche Acht. Politische Straffjustiz im Dreissigjährigen Krieg und das Verfahren gegen Wallenstein 1634*, Münster 1992; TÝŽ, *Vídeňský dvůr a Valdštejnův pád. Říšské právo a politická trestní justice v 17. století*, in: *Folia Historica Bohemica* 19, 1998 (vyd. 1999), s. 117-146.

⁴⁶⁶ Zvláště tento psychologický moment Mansfeldova boje podtrhuje i zmíněná nejnovější biografie z pera Waltera Krüssmanna.

⁴⁶⁷ Jako například porážka Tillyho u Wieslochu/Mingolsheimu 27. dubna 1622, bitva u Fleurus 29. srpna 1622 a následná pomoc obleženému městu Bergen op Zoom.

vojáky, tedy jedinou nadějí na změnu životního údělu, musel žít i dál. S tenčící se armádou ovládl východní Frísko. Tamní obyvatelstvo pak více než rok trpělo kvartýrováním, vynuceným zásobováním, ústrky a násilím od rozpadající se demoralizované armády. Jestliže bychom hledali důvody nepopularity Mansfelda v Říši obecně, pak chování jeho vojáků by patřilo k nejzávažnějším. Pravou příčinu bychom ale měli hledat už v generálově pozici bez silného patrona, který by dodával žold pro vojáky pravidelně. Neuspokojené požadavky žoldnéřů byly hlavním hybným momentem bezuzdného plenění a základem neúspěchu jakékoliv snahy velitele o disciplínu.

K bezvýchodné situaci Mansfelda přispěl jistě i říšský acht. Mansfeld se stal psancem a tak se na něj dívala mnohá říšská knížata. Ostrakizující účinek achtu v kombinaci se zatím stále velkou mírou loajality říšských stavů k císaři fungoval poměrně úspěšně. I když Mansfeld dál zůstával nebezpečnou silou, jeho možnosti se omezovaly a případní sympatizanti velice riskovali. V této souvislosti je jistě zajímavý fakt, že acht nepronásledoval mnohé potentáty, kteří se do proticísařského odboje také zapletli vrchovatou měrou. Vévoda Jan Arnošt Sasko-Výmarský, který v našem příběhu vystupuje jako neméně důležitá postava, spolu se svými bratry patřil k „notorickým rebelům“ podobně jako Mansfeld. Byť jim nebezpečí vyřčení achtu skutečně hrozilo, nikdy se tak nestalo. Věc totiž byla nadmíru citlivá a stav suverénních říšských knížat bránil své příslušníky. Záleželo právě na vlivných přímluvcích, ale též na momentální náladě dvora. Jak ještě uvidíme, nad výmarským vévodou se znovu objevila mračna v podobě připravovaného achtu právě v době jeho pochodu Slezskem, ale to bychom zbytečně předbíhali.

Zpátky k Mansfeldovi. Peníze nutné k udržení vojska dostával generál pouze nárazově od trojice západoevropských mocností Nizozemí, Francie a Anglie. Rychle vznikající a stejně rychle zapadající ambiciózní plány aktérů se mísily s nejistotou a deziluzí, které přinášel vývoj na bojišti. Nejinak měly probíhat i následující léta. Tak jako bylo jméno Mansfeld spojeno na habsburském dvoře s výrazy nejhlubšího odporu k nepříteli, zapsala se generálova postava nejen do povědomí, ale i tvorby zahraniční politiky anglického a francouzského dvora, a to jako vhodný nástroj pro boj s rostoucí habsburskou silou. Léto a podzim 1624 strávil Mansfeld na cestách mezi Haagem, Paříží a Londýnem. Monarchové, tajní radové a diplomaté se zatím nemohli rozhodnout, kde a jak nabízený nástroj s nepochybně významným válečným potenciálem použít. Pro opětovný útok na Falc, nebo do Alsaska? Nebo snad do Švýcar a na Valtellinu?⁴⁶⁸

Na podzim 1624 došlo k rozhodujícímu kroku pro další Mansfeldův osud. V rámci změn anglické zahraniční politiky v souvislosti s ukončením španělsko-anglických námluv došlo i na známého vojevůdce. Nyní měl být „nástroj“ konečně použit. Dne 7. listopadu Mansfeld uzavřel

⁴⁶⁸ J. GROSSMANN, *Des Grafen Ernst von Mansfeld letzte Pläne*, s. 12. O osudech generála před angažmá v dánské válce podrobně píše nejmladší biografie od Krüssmanna, (W. KRÜSSMANN, *Ernst von Mansfeld*, s. 555).

smlouvu s Anglií a stal se tak vojákem ve službě anglické koruny. Nová armáda formovaná z anglických rekrutů a zverbovaných žoldněrů z Francie a severního Německa se měla přemístit na kontinent s jasným úkolem znovudobytí a restituce Falce. Její původní sílu jen stěží odhadneme, protože ke kompletaci došlo až na pevnině a během plavby přes průliv mnoho vojáků zemřelo. Historik Walter Krüssmann hovoří o mustrování šesti tisíc mužů v březnu 1625 právě na půdě spojených provincií, jasné prameny ale nemáme.⁴⁶⁹ Mansfeldovi dávala smlouva veliký manévrovací prostor, neboť bylo jen na generálovi, jaké prostředky, strategii a taktiku v boji za vytčený cíl vybere.⁴⁷⁰ Jediným zásadním a omezujícím imperativem bylo, že Mansfeld měl zůstat striktně neutrální vůči Španělům a měl se vyhnout jakýmkoliv akcím, které by zatížily španělskou korunu a anglické spojence.⁴⁷¹ Časem vyšlo najevo, že mezi země se speciální ochranou anglický král řadil i Braniborsko, ale o tom ještě uslyšíme.

5.2 Znovu do boje a otázka podřízenosti

V lednu 1625, ve dnech, kdy se na dánském dvoře střídali vyslanci západních mocností a z Kodaně mířili poslové do Braniborska, Magdeburku, Švédska a jiných koutů Evropy, se Mansfeldovo vojsko v Anglii nalodilo. Zvláštní okamžik vojenské invaze přes kanál La Manche, který se tolikrát v dějinách opakoval, měl znovu přijít. V případě ledna 1625 šlo ale co do počtu účastníků spíše o soukromou akci Jakuba I. Místo vylodění určeno nebylo a naopak se o něj vedly dlouhé a únavné spory mezi Francií, Anglií a Nizozemím. Vojáky tak čekalo jeden a půl měsíce kolébání se na vlnách Severního moře. V nehygienických podmínkách natěsnané tisíce vojáků byly v zimních měsících vítanou kořistí nepřátel ze všech nejmenších, totiž virů a bakterií. Vody průlivu, které překoná člověk počátku jednadvacátého století vlakem či trajektem za několik málo hodin, opustilo Mansfeldovo vojsko teprve 8. března, a to na holandské půdě u Vlissingen. Velká anabáze nezačala úplně šťastně.

Ani její první kroky na kontinentu nebyly lehké, ba naopak se brzy ukázalo, na jak vratké základně stojí existence vojska. Nizozemsko-anglický spor o použití Mansfelda v boji proti

⁴⁶⁹ Krüssmann píše také o čtyřech tisících vojácích z hanzovních měst (tamtéž, s. 557-559), údaj je ovšem k celkové síle armády o několik měsíců později přehnaně vysoký. Jasné také není, kam tito rekruti nejprve směřovali, zda až do Anglie, což je nepravděpodobné, nebo čekali v Říši na Mansfeldovo vylodění. Krüssmann pozdější dění popisuje velmi detailně, ale v jeho podání se o případném spojení německých rekrutů s generálovým vojskem až po vylodění nic konkrétního nedozvídáme. Vojsko nikdy nedosáhlo ohromného čísla 17 000 mužů, jak tvrdí Kollmann (*Valdštejn a evropská politika*, s. 57), a už vůbec ne 19 000 vojáků, jak popisuje Gindely (Antonín GINDELY, *Beiträge zur Geschichte des dreißigjährigen Krieges. Aus den nachgelassenen Schriften Anton Gindely's herausgegeben von J. Hirn*, in: *Archiv für österreichische Geschichte* 89, Wien 1901, s. 1-245, zde s. 135.)

⁴⁷⁰ J. GROSSMANN, *Des Grafen Ernst von Mansfeld letzte Pläne*, s. 65.

⁴⁷¹ Tamtéž, s. 37; přepis plně moci Jakuba I. Mansfeldovi viz starý tisk *Manßfeldische Ein- und Wasserbrüche Ins H. Röm. Reich und angränzende Länder*, s. 281-284.

španělskému obležení Bredy sice ukončila smrt Jakuba I.,⁴⁷² Bredu však Mansfeld, ostatně i vzhledem k velikosti vlastního vojska, již neměl šanci zachránit. V červnu mu byly vykázány kvartýry poblíž města Rees na říšském území hned za hranicemi nizozemských provincií. Nakonec zde jednotky strávily více než čtyři měsíce. Dobu nečinnosti přerušovaly pouze ataky španělských žoldnéřů, které však obranu vojenského tábora neprolomily. Avšak trvale narušované zásobování, mizerný stav pokladny a všudypřítomné a permanentní choroby, které neodmyslitelně patřily k vojenským ležením, způsobily, že řady již tak skromného vojska dále řídly.

Protože etnicitě vojáků se obvykle pro období třicetileté války nepřikládá větší důležitost, překvapí právě v souvislosti s Mansfeldovým vojskem poznámka falckého diplomata Cameraria. Významný politik protihabsburské strany, který vynikal v odhadech situace i v jiných případech, již na podzim 1624 varoval, že pokud Mansfeld bude mít jiné vojsko než z německých vojáků, spojí se proti němu celá Říše.⁴⁷³ Generál zpočátku vskutku z významné části přivedl právě žoldnéře z Anglie a Francie. Avšak angličtí rekruti, kteří na rozdíl od kontinentálních dobrovolných žoldnéřů byli donuceni na ostrovech ke službě násilím a pohrůzkami, brzy pochopili situaci v dolním Porýní jako stav bez jakékoliv perspektivy a odporovali se ze svých jednotek cestou dezerte. V srpnu a září 1625 popisoval Camerarius stav vojska jako naprosto zoufalý. Počet vojáků klesl snad na tři až čtyři tisíce a ani verbování nemohlo pro nedostatek financí rapidní pokles zvrátit.

Camerarius kladl vše za vinu Mansfeldovi a podezřívá jej dokonce ze zneužití subsidií ve vlastní prospěch. Falcký diplomat naznačoval, že Mansfeld peníze od svého anglického zaměstnavatele zpronevěřil, neboť vojáci z nich nedostali podle něj vůbec nic. Měl však o solventnosti Karla I. dlouhou dobu velmi zkreslené představy, a jeho korespondence tak není vždy důvěryhodná.⁴⁷⁴ Jedna z příčin neutěšeného stavu dříve tak nadějného podniku totiž tkvěla ve spojenci vyhnaného zimního krále, tedy v Anglii a jejím novém králi Karlovi. Respektive v jejich neschopnosti dostát vlastním závazkům. Karel I. sice dokončil změnu zahraničně politického kurzu anglické koruny, s finančním zabezpečením své velkorysé politiky však nepohnul ani o píď. Naopak se pouštěl s lordem z Buckinghamu do dalších zahraničních dobrodružství. Špatně připravená výprava ke Cádizu za ziskem španělské stříbrné flotily skončila v září potupnou porážkou, a přece se kola slibů otáčela v Londýně dál. Že se zároveň eskaloval vnitřní spor krále

⁴⁷² Angličtí důstojníci měli dokonce dovoleno opustit vojsko, pokud by Mansfeld něco proti Španělům podnikl.

⁴⁷³ Camerarius Rusdorfovi, SL 28. září 1624 (juliánského kalendáře?) – J. M. SÖLTL (ed.), *Der Religionskrieg in Deutschland*, III., *Briefe und Berichte*, s. 194.

⁴⁷⁴ Camerarius Rusdorfovi, SL 3. června 1625 – tamtéž, s. 201.

s parlamentem, který významně zasahoval do anglické akceschopnosti na kontinentu, není třeba nijak zvlášť rozvádět.⁴⁷⁵

Smluvně byly platby anglické koruny Mansfeldovi stanoveny na 20 000 liber šterlinků měsíčně.⁴⁷⁶ Tedy dle dobového kurzu něco přes 95 000 říšských tolarů. Suma to byla ohromná. Pokud ji srovnáme s náklady Valdštejnova vojska, tak jak byly vyúčtovány na konci léta 1625, pak na sedm pěších císařských pluků, zmustrovaných v Čechách v letních měsících o celkové síle 13 641 mužů mělo být utraceno na měsíčním žoldu 131 759 zlatých a 50 krejcarů.⁴⁷⁷ Ačkoliv srovnávání finančních částek v různých měnách napříč raně novověkou Evropou je velmi ošidná záležitost, pokusme se o to zde. Pokud počítáme 60 krejcarů na 1 zlatý a 90 krejcarů na 1 tolar, pak by se v případě generalissimova vojska jednalo o částku 86 000 tolarů. Mansfeldovy anglické subsidie by tedy teoreticky bývaly pokryly hravě celou novou sílu císařské pěchoty. Další přepočty však konat nemusíme. Faktem bylo, že ani Mansfeld, a dokonce ani Valdštejn tyto prostředky po ruce neměli. Jednalo se pouze o čísla na papíře. V případě Mansfelda je měl zhmotnit anglický žold, v případě Valdštejna platby od císaře. Ani jedno se ale nestalo plně skutečností. To, co oba vojevůdce od sebe odlišovalo, byl prostý fakt, že Valdštejn měl volný (respektive půjčený) kapitál na zbudování velkého vojska a přesunul ihned většinu vojska na neutrální nebo nepřátelsky smýšlející území, kde mohl vymáhat kontribuci na uživení vojska. Mansfeldovy možnosti byly mnohem více omezené. Existenci, respektive přežívání jednotek skrze sliby, úpisy a dluhy dokládají obě vojska, Valdštejnovo však bylo nesrovnatelně vitálnější a rostlo nevídaným tempem. Mansfeld disponoval v červenci 1625 po všech ztrátách početního stavu po cestě a nemocemi snad třemi až čtyřmi tisíci mužů pěchoty a půl tisícem jízdy.⁴⁷⁸

Ať už byla výše anglických subsidií Mansfeldovi odpovídající, nebo ne, Karel I. nebyl schopen zajistit jejich faktický převod k vojsku. Nejprve vypomáhali po opakovaných žádostech Londýna nizozemské stavy, mnoho měsíců ale bylo Mansfeldovo vojsko zcela bez peněz a jeho majitel jen zoufale cestoval křížem krážem západní Evropou, aby chybějící prostředky vydupal ze

⁴⁷⁵ Z české literatury nejnověji: Martin KOVÁŘ, *Král versus parlament. K formování a fungování parlamentní opozice vůči Karlu I. Stuartovi v letech 1625 – 1629*, in: Pocta profesoru Janu Kuklíkovi, Acta Universitatis Carolinae, Philosophica et Historica 1 – 1998, Studia Historica XLVIII, Karolinum, Praha 2000, s. 115-124.

⁴⁷⁶ W. KRÜSSMANN, *Ernst von Mansfeld*, s. 566, potvrzují to i vyjádření anglických politiků a diplomatů (*The negotiations*, s. 507, 511 a jinde). Gindely tvrdí, že Mansfelda měla platit Anglie (20 000 liber) spolu s Francií (60 000 korun), Savojskem (30 000 korun) a Benátskem (20 000 korun), jeho jinak zasvěcené líčení ale v tomto bodu neodpovídá dobové realitě (A. GINDELY, *Beiträge zur Geschichte des dreißigjährigen Krieges*, s. 135).

⁴⁷⁷ F. TADRA (ed.), *Briefe Albrechts von Waldstein an Karl von Harrach*, s. 289. Čerpá ze soupisu vojska uloženého v chebském městském archivu. Pramen je citován též Opelem (*Der niedersächsisch-dänische Krieg*, s. 300).

⁴⁷⁸ Camerarius Rusdorfovi, 2./12. července 1625 – J. M. SÖLTL (ed.), *Der Religionskrieg in Deutschland*, III., *Briefe und Berichte*, s. 206. Skromný počet vojska, zvláště s ohledem na jízdu (4000 pěších, ale často nemocných a 500 až 600 jezdců) uváděl v říjnu sir Dudley Carleton v dopise Thomasi Roeovi do Istanbulu – Dudley Carleton Thomasi Roeovi, Haag 6./16. října 1626 – *The Negotiations*, s. 441.

země. Respektive z těch, kteří si hráli s jeho vojskem jako se šachovou figurou ve svých plánech, ale nebyli nejspíše ochotni plně nést břímě odpovědnosti za jeho existenci.⁴⁷⁹

Pokud je informace o výši anglického smluvního platu pravdivá, odhaluje zároveň anglickou politiku vůči dánskému králi. Do války, do které Kristiána lákal především anglický vyslanec Anstruther, byla anglická koruna ochotna měsíčně věnovat hlavě vojenské síly celé chystané koalice jen o 10 000 liber šterlinků více než na malé Mansfeldovo vojsko. Stěží uvěřitelný nepoměr mezi částkami svědčí o tom, nakolik se dánský král zmýlil, když se v porovnání se skutečnými válečnými náklady spokojil s anglickými sliby drobtů. A kdyby alespoň tyto do královny pokladny opravdu doputovaly. Nicméně v osudný leden 1625 se Kristián pro válku rozhodl a kola válečného stroje se začala otáčet.

Jako ústřední problém pro osud generálova vojska v dalších měsících se jeví otázka odpovědnosti a závislosti generála na evropských hráčích. Historici třicetileté války jsou obvykle v detailech, které nestojí v centru jejich zájmu, pochopitelně často odkázáni na údaje svých předchůdců, a proto často čteme například nepříliš věcně správné podání, že „Mansfeld (...) podléhal oficiálně Anglii, Nizozemí, Francii a Fridrichu Falckému,“⁴⁸⁰ případně právě pouze zimnímu králi a generálním stavům spojených nizozemských provincií.⁴⁸¹ Protože otázka formálního vztahu k nadřízené moci je pro pochopení Mansfeldových činů, plánů a jeho osudu přímo kardinální, musíme se u ní na chvíli zastavit.

Všechny jmenované státy a monarchové sice v různé míře a různé době generála opravdu podporovali, ale jak už bylo uvedeno výše, od listopadu 1624 se Mansfeld ocitl ve smluvním vztahu pouze s anglickým králem, jemuž se zavázal sloužit a pro stanovené úkoly se vší silou a rozhodností bojovat. Anglický patent mu dával poměrně velkou svobodu, neboť dle jeho znění měl činit cokoliv, co by bylo dobré pro restituci Falce.⁴⁸² Výhodu dosti volně formulovaného pštalůnku mnohem více zakryly pozdější značné problémy s platbami z Londýna.

Výše zmíněná Mansfeldova vazba na Fridricha Falckého je sice tradovaná, avšak ve sledovaném období 1625 až 1626 zcela neaktuální. Generál zimnímu králi již nepodléhal. Pštalůnk z dob českého stavovského povstání byl vypovězen roku 1622 a jiný smluvní vztah mezi oběma aktéry jej nenahradil. Nový anglický král Karel I. se prý sice domníval, že Mansfeld vede

⁴⁷⁹ Krüssmann Karla I. a Buckinghamu tvrdě kritizuje za jejich politiku slibů v otázce anglických plateb Mansfeldovi. Přesto ale jednoznačný odsudek, který vůči Anglii opakuje několikrát, neodpovídá dalším pasážím. Když se najednou anglické peníze pro Mansfelda skutečně objeví, totiž platba za celých šest měsíců, tedy minimálně 120 000 liber šterlinků (!), o jejích okolnostech se nic nedozvíme a komentář historika je minimální (W. KRÜSSMANN, *Ernst von Mansfeld*, s. 564). Kde se vzala tak ohromná částka?

⁴⁸⁰ J. KOLLMANN, *Valdštejn a evropská politika*, s. 88. Josef Kollmann píše, že do pádu nizozemské Bredy byl Mansfeld podřízen přímo Fridrichu Falckému (tamtéž, s. 68), jedná se však o omyl.

⁴⁸¹ Josef POLIŠENSKÝ, *Třicetiletá válka a evropské krize XVII. století*, Praha 1970, s. 169, stejně TÝŽ, *Morava*, s. 255.

⁴⁸² *Manßfeldische Ein- und Wasserbrüche Ins H. Röm. Reich und angräntzendte Länder*, s. 281-283.

vojsko falckého kurfiřta, a měl by tedy poslouchat i jeho pokyny;⁴⁸³ žádné rozkazy, natož peníze Fridrich Mansfeldovi roku 1625 však již nezasílal, a sotva si představit, že by nařízení zimního krále generál poslušně následoval. Fridrich prý dokonce od Londýna obdržel jisté „direktorium“ s ohledem na Mansfeldovo válečné tažení, avšak k jeho faktickému uplatnění nikdy nedošlo a věc poměrně rychle během letních měsíců zapadla. Camerarius dokonce dokládá, že se Mansfeld nechal slyšet, že Fridrichovo velení by nikdy neuznal.⁴⁸⁴ Fridrich sice působil u jednání s nizozemskými stavy ohledně poskytnutí podpory Mansfeldovu vojsku jako relativně vlivný přímluvce, faktem však zůstává, že mezi Mansfeldem a Fridrichem nemůžeme konstatovat žádný opravdu relevantní vztah nadřízeného a podřízeného.⁴⁸⁵ Ačkoliv Mansfeldovo anglické zbrojení bylo považováno za uspěchané a nedomyšlené, snažil se haagský exil přes veškerou animozitu mezi aktéry o pomoc slabému sboru při jeho pobytu v dolním Porýní. Důvod jednoduše podal Camerarius: „Především je třeba se vynasnažit, aby se Mansfeldovy oddíly nerozpadly; neboť jinak by byla odvaha k boji u dánského krále a dalších ztracena.“⁴⁸⁶ Přímý kontakt mezi Fridrichem a jeho bývalým generálem však byl, pokud víme, v letech 1625 až 1626 jen minimální.⁴⁸⁷

Negativní tón dopisů zimního krále ohledně Mansfelda zapadá přímo do kontextu silně kritického přístupu zmíněného falckého a brzy švédského diplomata Cameraria.⁴⁸⁸ Camerarius nevěřil, že Mansfeld bojuje za restituci Falce, ale čistě jen za svoje zájmy.⁴⁸⁹ Dokonce se vyjádřil o udržování mansfeldského sboru takto: „Dobrý Bože! Dva králové vyhodili do studny bez žádného užitku a k tomu s poškozením své cti tolik peněz!“ Ve stejném dopise pak rozváděl úvahu, kdyby dali peníze určené na Mansfelda švédskému králi, „pak bychom tyto zbraně viděli

⁴⁸³ W. KRÜSSMANN, *Ernst von Mansfeld*, s. 561 dle Elmar WEISS, *Die Unterstützung Friedrichs V. von der Pfalz durch Jakob I. und Karl I. von England im Dreißigjährigen Krieg (1618-1648)*, Veröffentlichungen der Kommission für Geschichtliche Landeskunde in Baden-Württemberg, Reihe B: Forschungen, Bd. 37, Stuttgart 1966, s. 81.

⁴⁸⁴ „Mansfeld habe offen erklärt, er werde die Oberleitung Friedrichs nicht anerkennen.“ – J. M. SÖLTL (ed.), *Der Religionskrieg in Deutschland*, III., *Briefe und Berichte*, s. 201-202. Právě i další Camerariovy dopisy z léta 1625 uvedené v Söltlově edici ukazují, že exilový dvůr v Haagu vítal krok anglického krále v udělení tohoto „direktoria“, avšak jeho naplnění sám viděl jako nejisté.

⁴⁸⁵ Jak dokládá Fridrichova korespondence s Thurnem, problematika pobytu Mansfeldova vojska na kontinentu si udržela značnou pozornost haagského dvora (Joseph FIEDLER, *Correspondenz des Pfalzgrafen Friedrich V. und seiner Gemahlin Elisabeth mit Heinrich Mathias von Thurn*, in: *Archiv für Kunde österreichischer Geschichts-Quellen* 31, 1864, 1, s. 377-414).

⁴⁸⁶ Camerariovy komentáře o opakované a nevděčné pomoci Mansfeldově zchátralému vojsku v létě 1625 viz J. M. SÖLTL (ed.), *Der Religionskrieg in Deutschland*, III., *Briefe und Berichte*, s. s. 202-205).

⁴⁸⁷ V červenci 1625 byl vyslán Mansfeldem k dánskému králi plukovník Ferenz, který současně nesl i Fridrichův dopis. Na začátku roku 1626 napsal zimnímu králi Mansfeldův generální komisař Publis a velmi obšírně popsal celou situaci vojska, jeho problémy a postavení (Publis Fridrichovi Falckému, 29. ledna / 8. února 1626 – F. TADRA (ed.), *Briefe Albrechts von Waldstein an Karl von Harrach*, s. 321). Sám Mansfeld napsal dopis zimnímu králi, jak s jistotou víme, až 9./19. května 1626, a tomuto se budeme ještě širěji věnovat (tamtéž, s. 359). O dalších dopisech mezi oběma stranami ve sledovaném období však bohužel není dokladů. Například v korespondenci mezi Mansfeldem a Kristiánem IV. zimní král vůbec, a to ani náznakem (!) nefiguruje.

⁴⁸⁸ W. KRÜSSMANN, *Ernst von Mansfeld*, s. 568-569 s oporou v Söltlově edici (J. M. SÖLTL (ed.), *Der Religionskrieg in Deutschland*, III., *Briefe und Berichte*, s. 200-215).

⁴⁸⁹ „Er hatte nie die Absicht, unsere Sache, sondern nur die seinige zu führen.“ – Camerarius Rusdorfovi, SL 2./12. června 1625 – J. M. SÖLTL (ed.), *Der Religionskrieg in Deutschland*, III., *Briefe und Berichte*, s. 205.

už ve Slezsku; to by byla větší diverze, než ta, která spočívá pouze v Mansfeldových náčrtech a slibech.⁴⁹⁰ O měsíc později psal podobně: „Kdyby dostal (Gustav II. Adolf – pozn. VM) peníze, co se dávají Dánovi a Mansfeldovi, pak bychom jeho prapory už viděli v samotných Čechách.“⁴⁹¹ Jako svědka si však diplomata nemůžeme brát, neboť o realitě financování války v Říši neměl dlouho pravdivé informace.

Ani z pozdější generálovy činnosti, zvláště pak při jeho vpádu do vedlejších českých zemí, neslyšíme – až na výjimku kontaktu na počátku května 1626 – o žádné vazbě mezi Mansfeldem a Fridrichem. Odkaz na vládu korunovaného zimního krále nebyl přítomen ani v podobě propagandy namířené ke Slezanům. Jedinou nalezenou výjimku tvoří dopis Mansfelda při vymáhání výpalného od slezského města Bělce v Horním Slezsku. Mansfeld psal, že jedná „z rozkazu dánského krále a v komisi krále Fridricha“ a vynutil si na městu kontribuci 1000 tolarů.⁴⁹² To ale příliš předbíháme.

Často zmiňovaný vztah k Holandsku také neměl zakotvení v jakémkoliv smluvním vztahu. Krátká holandská služba pro Mansfelda skončila na podzim 1622. Tímto ale zdaleka nekončily finanční transfery z nejspolventnější protestantské pokladny Evropy. Ačkoliv i Holandsko se vývojem událostí dostalo do tísnivé situace válečného ohrožení španělským sousedem, na žádosti Anglie na jaře a v létě 1625 dodala generálovi opakovaně finanční hotovost pro výplatu hladové armády. Po pádu Bredy v červnu však nizozemská pomoc zcela opadla. „Holandřané ho proklínají,“ napsal Camerarius v jednom ze svých dopisů a dokládal tak velmi vratké postavení Mansfelda na kontinentu.⁴⁹³ Jedinou výjimkou byla až pomoc s Mansfeldovým odchodem z dolního Porýní k dánskému králi, při kterém na dánskou žádost Nizozemci vydatně asistovali. O jakémkoliv úkolování sboru ze strany generálních stavů ani před tím, ani potom nemohla být vůbec řeč.

Podobně nezakotven se jeví generálův poměr k Francii. Ačkoliv sám Mansfeld vždy, když psal o „svých mistrech a principálech“, uváděl francouzského a anglického krále současně,⁴⁹⁴ ani v případě Francie neznáme žádné písemné narovnání či smlouvu, která by tento vztah jakýmkoliv

⁴⁹⁰ „Guter Gott! Zwei Könige haben ohne alle Frucht, noch dazu mit Verletzung ihrer Ehre, so viel Geld in den Brunnen geworfen! Wenn man es dem Könige von Schweden gegeben hätte, so würden wir diese Waffen schon in Schlesien sehen; das wäre eine größere Diversion gewesen, als die bisher bloß in eitlen Entwürfen und Versprechen des Mansfeld bestand.“ – Camerarius Rusdorfovi, SL 3./13. června 1625 – tamtéž, s. 205.

⁴⁹¹ „Hätte er erhalten, was man dem Dänen und Mansfeld gegeben, so würden wir seine Fahnen schon in Böhmen selbst sehen.“ – Camerarius Rusdorfovi, SL 3./13. června 1625 – tamtéž, s. 207.

⁴⁹² „Auf Befehl des Königs von Dänemark und in Commission des Königs Friedrich von Böhmen (...)“ – *Acta Publica*, s. 69-70.

⁴⁹³ „Die Holländer verwünschen ihn.“ – J. M. SÖLTL (ed.), *Der Religionskrieg in Deutschland*, III., *Briefe und Berichte*, s. 202.

⁴⁹⁴ Také dánský král zmiňoval ve svých dopisech různým osobám oba západoevropské státy jako ty, na nichž leží odpovědnost za Mansfeldovu existenci v Dolnosaském kraji. Svě „Meistern vnd Principalln“ zmiňoval Mansfeld například v dopise Kristiánovi IV. z 28. prosince 1625 / 7. ledna 1626 (RA København, TKIA, sign. A 96, složka Mansfeld).

způsobem normalizovala. Přesto se francouzský král ukázal v otázce finanční podpory paradoxně solventnější než jeho anglický protějšek. A místo rozkazů právě peníze generál očekával nejvíce.

Posledním aktérem, s nímž Mansfeld mohl navázat a také skutečně navázal blízký vztah, bylo Dánsko, respektive král Kristián IV. Počátek vzájemných kontaktů mezi Mansfeldem a Kristiánem není příliš bohatý na prameny. Od začátku července až do října 1625 nenapsal král Mansfeldovi, alespoň dle registrů zahraniční korespondence, ani řádku. Pro toto období neznáme ani žádný Mansfeldův dopis králi. Soubor jeho dopisů uložený v dánském Říšském archivu (Riksarkivet) je poměrně ucelený, ale další položkou od generálova vyslání plukovníka Ferenze ke králi v červnu je až dopis z 12. října 1625.⁴⁹⁵

Právě letní Ferezova mise již snad obsahovala Mansfeldův návrh přidat se k dánskému králi. Kristián ale prý tehdy váhal. Snad působily reminiscence na problematické vztahy obou aktérů z minulých let, kdy generál operoval k nelibosti krále v přímé blízkosti Dolnosaského kraje.⁴⁹⁶ Až příchod Valdštejna jej přesvědčil o nutnosti rychlých posil ze západu.⁴⁹⁷ Zarážející je každopádně více než tříměsíční pasivita Mansfeldova vojska v létě 1625 doprovázená rozkladem a demoralizací. Počet vojáků klesl na hranici bojeschopnosti.

Císařské zdůvodnění Valdštejnova nového zbrojení, tedy že je tak činěno na obranu Říše před proskribovaným Mansfeldem, bylo jen rádobý vysvětlující frázi a argumentem zcela postaveným na vodě. Krüssmannem odhadované tři až čtyři tisíce vojáků mohly v oněch letních měsících čekat na ránu z milosti, případně formální rozpuštění, než aby snad ohrožily významnější opevněná místa Říše. V permanentním nebezpečí se naopak ocitli civilisté v blízkém okolí tábora. To ale sotva postačovalo jako důvod pro rozsáhlé verbování nových Valdštejnových pluků.

Odpověď na otázku, kdo stál za myšlenkou generálova obratu do Dolnosaského kraje, není jednoduchá. Ohledně francouzské role literatura příliš jasno nemá, ale spíše převažuje názor, že Richelieu se snažil vojsko odklonit z blízkosti francouzských hranic a vymluvit Mansfeldovi jeho úmysl táhnout dále do Porýní a zasáhnout Alsasko.⁴⁹⁸ Francouzský vyslanec v Haagu se prý

⁴⁹⁵ O ucelenosti nelze hovořit v případě registrů královny odchozí korespondence. V jednom dopise z 30. října/9. listopadu například král zmiňuje vyhotovený dopis, či patent pro Mansfelda ohledně hrabství Diepholz. Takový dokument ale v registrech nenajdeme. Sledováním návaznosti dopisů mezi oběma aktéry ale můžeme potvrdit, že naprostá většina listů je zachována.

⁴⁹⁶ O vzájemných jednáních mezi Mansfeldem a Kristiánem IV. svědčí dochované prameny v Říšském archivu v Kodani, například Mansfeldovy instrukce pro Václava Viléma z Roupova z 29. března / 8. dubna 1623 (RA København TKUA, sign. 3-061, Breve fra udenlandske adelige 1550-1700, J-Q, složka Mansfeld). O jednáních se zmiňuje i Hroch (*Česká otázka a dánská politika*, s. 73-74), případně Odložilík (*Ze zápasů pobělohorské emigrace*, s. 82).

⁴⁹⁷ Grossmann tvrdí, že právě po pádu Bredy Mansfeld preferoval přesun na bojiště v severním Německu (J. GROSSMANN, *Des Grafen Ernst von Mansfeld letzte Pläne*, s. 67).

⁴⁹⁸ Historik Villermont praví, že obrat k dánskému králi nařídil Richelieu (dle A. Ch. H. de VILLERMONT, *Ernest de Mansfeldt*, II., s. 319; to pak tvrdí i W. KRÜSSMANN, *Ernst von Mansfeld*, s. 574). Grossmann ale oponuje (*Des Grafen Ernst von Mansfeld letzte Pläne*, s. 65) a kupodivu opět dle Villermonta líčí opak (odkaz na A. Ch. H. de VILLERMONT, *Ernest de Mansfeldt*, II., s. 320), zdá se však, že se jedná o nedorozumění.

v srpnu vyjádřil v tom smyslu, že by bylo lepší již téměř polorozpadlé jednotky rozpustit, než na jejich udržení utrácet další peníze.⁴⁹⁹ Historici Grossmann a Opel tvrdí, že to byl Kristián IV., který žádal po Francii a Anglii připojení Mansfeldovy armády, jednoznačné prameny ale chybí.⁵⁰⁰ Dánský král dokonce hrozil stažením se z boje, pokud nedostane od svých západních spojenců jasnou a vydatnou pomoc.⁵⁰¹ Byl opravdu Kristián IV. v této době v takovém rozpoložení? Je každopádně jisté, že král věděl o nuzném stavu Mansfeldových sil ještě před jejich příchodem a nespolehal proto příliš na tuto pomoc.⁵⁰² Úvahy o zapojení sboru do bojů v severním Německu vedl i Fridrich Falcký s Anglií, jejíž názor byl v této věci rozhodující.

Napomoci by nám mohl Mansfeldův dopis z 12. října, ale zde se spíše dozvídáme výsledek, než počátek rozhodovacího procesu.⁵⁰³ Generál s vojskem se ještě v tuto dobu nalézal v Rees u Rýna. V listu píše, že se od francouzského a anglického vyslance v Haagu dozvěděl o králově „přání a rozkazu“, aby se přidal se svým vojskem k dánskému vojsku. Mansfeld zároveň informuje, že obdržel pověřovací listiny od králova vyslance Streiffa. V samotném prostředkování králova „přání a rozkazu“ ale Streiff dle Mansfeldovy formulace nefiguroval. Rozkaz od Kristiána přijatý skrze anglického a francouzského vyslance tak problematiku, kdo tažení k dánskému králi navrhl a chtěl, mnoho neosvětluje. Mansfeld však dále píše, že takový obrat mu byl ve Francii doporučován již dříve. Francii ostatně navštívil právě v druhé polovině září.⁵⁰⁴ Sám generál na podzim dalšího roku 1626, na úplně jiném místě a ve zcela jiné souvislosti zpětně vzpomínal na počátek svého angažmá ve válce dánského krále a popisoval situaci tak, že to byl dokonce on sám, který navrhoval obrat vojska k dánskému králi. Situaci v Nizozemí chápal prý tehdy tak, že svou přítomností nemohl generálním stavům již nijak prospět. Doufal zároveň, že u Kristiána IV. rozmnoží své vojsko. Vyslanci Francie a Anglie v Haagu pak dali generálovi ten poslední impulz, aby svůj návrh uvedl v život. Mansfeld byl tehdy ujištěn, že daný krok není proti vůli „jeho pánů a principálů.“⁵⁰⁵

Celé pozadí diskusí o Mansfeldově osudu detailně neznáme. Později se objevovaly náznaky a zprávy, že si Mansfeldův příchod král dokonce nepřál. Podle všeho ale plynou tyto názory mnohem více z Kristiánových listů dolnosaským stavům z listopadu a prosince, kde se král

⁴⁹⁹ J. O. OPEL, *Der niedersächsisch-dänische Krieg*, s. 362.

⁵⁰⁰ J. GROSSMANN, *Des Grafen Ernst von Mansfeld letzte Pläne*, s. 59; Opel odkazuje na dopis Ludvíka XIII. vyslanci d'Espesses ze začátku září. – J. O. OPEL, *Der niedersächsisch-dänische Krieg*, s. 363, pozn. 3.

⁵⁰¹ Tamtéž, s. 363.

⁵⁰² C. F. BRICKA – J. A. FRIDERICIA (edd.), *Kong Christian den Fjerdtes egenhændige Breve*, I. 1589–1625, s. 455.

⁵⁰³ RA København, TKIA, sign. A 96, složka Mansfeld, Mansfeld Kristiánovi IV., Rees 2./12. října 1625.

⁵⁰⁴ W. KRÜSSMANN, *Ernst von Mansfeld*, s. 574.

⁵⁰⁵ „Ich wiße mich wohl zu erinnern, Nachdeme ich selbsten vorgeschlagen zu I. Mayt. zu Dännemark zu gehen, weiln ich gesehen, daß ich in den Niederlanden meiner Herrn, *Alliierten*, keine fernere Dienst leisten könne, hergegen aber Hoffnung gehabt bei I. Mayt. meine *Troupen* zu stercken, daß darauff die im Haag *residirende Ambassadors* an mich begert, ich wollte solchen meinen Fürschlag inß Werck setzen und vor eine Zeitlang bei Ihrer Mayt. verharren, welcheß ich auch gethan, (...)“ – Mansfeld Janu Arnoštovi Sasko-Výmarskému, Tekov 20./30. října 1626 – G. E. HEERMANN, *Beytrag*, s. 233.

od Mansfelda navenek skutečně distancoval.⁵⁰⁶ Jisté je, že generál se ocitl více v roli hříčky v rukou velkých mocností, než by byl samostatně fungujícím a opravdu nezávislým subjektem. Takové pozice si byl sám jistě vědom a mějme tento moment na paměti i při sledování jeho pozdější činnosti. Motivaci pro přesun na severní frontu snad měli všichni zainteresovaní: Karel I. nezahládal plnit finanční závazky vůči Mansfeldovi. Ačkoliv se jich odvelením Mansfelda na sever nezbavil, problém se z anglické perspektivy obrazně i fakticky vzdálil. Francie chtěla za každou cenu odvést válku od svých hranic a Mansfeldovy plány na tažení do Alsaska, stejně tak jeho pouhá přítomnost u Rýna v Rees toto ohrožovaly. A konečně dánský král posily nutně potřeboval, neboť v létě se poměr sil začal dramaticky měnit v jeho neprospěch.

Mansfeld šel každopádně ke Kristiánovi dobrovolně. Ve jmenovaném dopise ze začátku října stojí jeho uctivě ponížené fráze o tom, že chce „ve vší podřízenosti králi vždy sloužit a nejposlušněji naslouchat jeho nejmilostivější vůli a rozkazům.“⁵⁰⁷ Nikdo po něm nechtěl plné začlenění do královny armády a nemáme o tom ani zpráv. Formální nadřízenost anglického krále zůstala nadále nedotčena. Míru dobově obvyklé devótní zdvořilosti v dopisech ale nesmíme podcenit. Mansfeld totiž vyslovoval zmíněné věty o poslušnosti znovu a znovu a konkrétní rozkazy opakovaně od krále vyžadoval i v dalších měsících. Jeho pozice v novém prostředí severního Německa byla velmi vratká a svou závislost na libovůli dánského krále, zvláště v realitě platební neschopnosti svých oficiálních zaměstnavatelů, si jistě uvědomoval.

V další části dopisu generál rozepisuje, jak plánuje organizovat přesun do Dolnosaského kraje. Pěchota se nakonec nalodila s holandskou pomocí v Amsterdamu a přistála u Brém.⁵⁰⁸ Jízda pod velením halberstadtského administrátora Kristiána ml. Brunšvicko-Wolfenbüttelského, plukovníka Joachima Karpezana a generálvachtmistra Daniela de Riue postupovala po souši rovněž směrem k ústí Vesery. Je poměrně příznačné, že ani na tento dopis z 12. října generál dle všeho nedostal odpověď. Král mu napsal až na konci října ve zcela jiných záležitostech.

Počet vojáků v době přesunu odhaduje Opel na pouhé dva až tři tisíce mužů. Jízdu pak pouze na pět až osm set koní.⁵⁰⁹ Jíždě se dostalo i ozbrojeného doprovodu vojska nizozemských

⁵⁰⁶ Jedno z anonymních avíz s takovou zprávou je uloženo i ve fondu Militare v Národním archivu: „Mansfeld nepřitřhl sem dánskému králi právě vhod. Neví se, je-li příčinou této nechuti nedostatek peněz či něco jiného. Vévodové výmarštl se již dali slyšet, že krále opustí a přidají se k Mansfeldovi. (...) dnes samplac držen v otevřeném poli (...) Mansfeld se pisatele tázal, zda již dopsal do Benátek. (...) Mansf.obavy, že Benátčané přijdou na řadu, když ztroskotá akce na severu. Chce se pokusit, aby pro něj byly naverbovány ve Francii 2000 až 3000 vojáků a dopraveni na Labe.“ – avízo, Celle 1. prosince 1625 – *Regesta*, III., s. 813. Stejný pohled na věc přebrala i některá historiografická literatura, která zmiňuje právě králův rezervovaný až odmítavý postoj k Mansfeldovi. Např. Benedicte FONNESBACH-WULFF – Karl-Erik FRANDSEN, *Christian IV og tredivårskrigen*, s. 59.

⁵⁰⁷ „(...) nun E. Königl. Mtt. in aller Vnderthenigkeitt Iederzeit zudienen, dero gnedigsten willen vnd befelch gehorsambst zuuernemenn, vnnd demselben nachzuleben (...)“ – RA København, TKIA, sign. A 96, složka Mansfeld, Mansfeld Kristiánovi IV., Rees 2./12. října 1625.

⁵⁰⁸ W. KRÜSSMANN, *Ernst von Mansfeld*, s. 575 na základě nizozemských pramenů.

⁵⁰⁹ J. O. OPEL, *Der niedersächsisch-dänische Krieg*, s. 364.

stavů, které ji doprovázelo až do Lingen.⁵¹⁰ Je možné, že Mansfeld obdržel z Anglie i Francie finanční injekci, aby své jednotky rychle dal do pořádku a pokud možno rozmnožil. Zda a nakolik se mu to opravdu povedlo, se můžeme jen dohadovat.⁵¹¹ Prakticky ihned po vstupu Mansfeldovy jízdy do Dolnosaského kraje, podepsal její velitel vévoda Kristián revers, jímž vstupoval do služeb dánského krále. Tímto krokem opustil generála, se kterým měl, jak naznačují mnozí historici, tolik osobních sporů.⁵¹²

Příchod Mansfelda na scénu do Dolnosaského kraje vzbudil poprask a způsobil rozkol na krajském sněmu v Brunšviku.⁵¹³ K přesunu došlo totiž na začátku brunšvických mírových jednání s císařskou a ligistickou stranou.⁵¹⁴ Císařští zástupci okamžitě požadovali vyhnání proskribovaného škůdce z dolnosaského území a z celé Říše. Mnozí členové kraje vnímali Mansfeldův krok jako vpád. Dánský král své dolnosaské spojence před příchodem generálova vojska nijak nevaroval a odmítal tvrzení, že má k Mansfeldovi nějaký formální vztah či dokonce velitelskou pravomoc. Naopak stále opakoval, že rozkazovat Mansfeldovi patří zcela do kompetence anglického a francouzského krále.⁵¹⁵ Svou odpovědnost za nastalou situaci zcela odmítal. Avšak již v dopise krajskému sněmu v Brunšviku z 20. prosince 1625 přiznával, že oba (!) západní monarchové jsou „naší blízcí spojenci a příbuzní.“⁵¹⁶ Věc, zda by Mansfeld měl být pojat do sjednávajícího klidu zbraní, nechával na rozhodnutí krajských stavů.

Situace kolem Mansfelda jasně dokládala, že kraj byl názorově velmi rozdělen. Mnoho říšských stavů, jinak zarytých luteránů, chtělo a hodlalo zachovat císaři loajalitu a odmítalo vstoupit do konfliktu. Úcta k císařské autoritě byla každopádně velmi vysoká i přes všechna příkoří a ataky, které proběhly z habsbursko-katolické strany na lokální i celoříšské úrovni. Rozpolcený nebyl pouze stav nejvyšších knížat, ale i města a jejich obyvatelstvo, jak ukazuje příklad Hannoveru. Události kolem přijetí dánské posádky městem sice nesouvisí přímo s příchodem Mansfeldova vojska, ale i moment přítomnosti generálova sboru ve věci figuroval. Jednání mezi radou města, dánskými důstojníky i vlastní městskou obcí a cechy je dokladem

⁵¹⁰ Lingen v Německu na současné hranici s Holandskem padesát kilometrů severozápadně od Osnabrücku.

⁵¹¹ Opel se zmiňuje o 110 000 francouzských livrů, které Mansfeld dostal z Londýna a Paříže. – J. O. OPEL, *Der niedersächsisch-dänische Krieg*, s. 365.

⁵¹² W. KRÜSSMANN, *Ernst von Mansfeld*, např. s. 577 a 598. Vévodu podepsaný revers, jímž se zavazoval sloužit dánskému králi a vést vojsko o síle dvou tisíc jezdců a šesti tisíc (dosud nezverbovaných) pěších, je uložen v RA København, TKIA, sign. A 46, Militære bestallinger og reverser mv. 1610-1659, složka A 46-7. Militære reverser, Revers vévody Kristiána ml. Brunšvicko-Wolfenbüttelského, SL 5./15. října 1625.

⁵¹³ O tom mimo jiné J. GROSSMANN, *Des Grafen Ernst von Mansfeld letzte Pläne*, s. 43.

⁵¹⁴ Josef KOLLMANN, *Pokus o zastevení třicetileté války. Mírová jednání v Brunšviku 1625-1626*, Praha 1989.

⁵¹⁵ Např.: „Ob wir nuhn woll E. L. allenthalben nach vermügen zuwilfahren bereit sein, so *dependirt* doch der Graff von Manßfeld so weit von vnns nicht, das wir demselben *absolute commandirn* oder *Ordinantz* ertheilen knten welches wir derselben freundlich nicht verhalten wollen.“ – RA København, TKUA, sign. 1-058, Ausländisch registrant 1624-1625, fol. 622b, Kristián IV. nejmenovanému brunšvickému vévodovi (nejspíše tedy Kristiánovi st., vládnoucímu brunšvickému vévodovi v Zelle), Rotenburg 19./29. listopadu 1625.

⁵¹⁶ „Unsere nahe *Aliirte* vnd Verwandte“ – RA København, TKUA, sign. 1-058, Ausländisch registrant 1624-1625, fol. 642a, Kristián IV. krajskému sněmu v Brunšviku, Rotenburg 10./20. prosince 1625.

napjatého vnitřního psychologického boje mezi procísařskou a prodánskou stranou, konfliktu uvnitř malého společenství, který jistě zažívalo mnoho lokalit či celých zemí v Říši. Rada města Hannover v říjnu a listopadu 1625 dlouho odmítala vstup dánské posádky, zatímco protestantští kazatelé vehementně varovali před vojenskou mocí Ligy a císaře, před rekatolizací a narušením náboženského smíru. Cechy se obávaly pomsty dánského krále v případě, že by ve válce zvítězil. A právě dánští důstojníci vyslaní jednat o přijetí posádky apelovali na radu a cechy náboženskými argumenty, tedy ve smyslu obrany náboženských svobod před hrozbou katolického vítězství. Rytířstvo Hannoveru a jeho okolí naopak odmítalo jakékoliv spojování se stranou dánského krále, natož mít cokoli společného s Mansfeldem, o jehož přechodu do Kristiánova tábora se dobře vědělo. Po obsazení Hannoveru dánskou posádkou zůstala ve městě skupina císaři loajálních exponentů, kteří nezůstali v nečinnosti, ale informovali v dalších měsících ligistické a Valdštejnovo vojsko o pohybech nepřítele.⁵¹⁷

Stejně aspekty včetně využívání náboženského prvku v propagandě dánskými vojenskými veliteli se opakovaly pak i na mnohých jiných místech, a to i později za dánského vpádu do českých zemí. Císaři loajální stavy v kraji vyjadřovaly k Mansfeldovi odpor, a naopak blízcí spojenci či sympatizanti krále museli odmítat jakékoliv domněnky o spojení s proskribovaným generálem. Brunšvický vévoda Fridrich Oldřich se v dopise Tillymu od Mansfelda výrazně distancoval už 10. září 1625, když tak reagoval na Tillyho nařčení.⁵¹⁸ Na příslušníky kraje působila tedy i císařská propaganda. Balancování mezi lojalitou k nezpochybnitelnému císařskému majestátu a obranou ohrožené náboženské a politické svobody bylo evidentní. Mansfeld byl císařem prohlášen za říšského škůdce, což platilo stále a neodvolatelně. Stav se oprávněně obávaly, že přítomnost generálova vojska bude sloužit jako další z důvodů pro legitimizaci císařské snahy o vstup do kraje a jeho faktické podrobení. To se také stalo.

Kristián IV. hrál alespoň navenek ve svém postoji k problému „chytrou horákyňi“. Jak ostatně jinak mohl „bruslit“ mezi svými zahraničními spojenci, kteří Mansfelda uvolnili pro dánskou frontu, a dolnosaskými stavy, kteří se generálových vojáků obávali jak z důvodu jejich dřívějšího konání v Porýní, tak z důvodu očekávaného císařského hněvu. Kristiánovy dopisy k tématu tak v podzimních měsících vynikají spíše slovní ekvilibristikou. Král vehementně tvrdil, že za Mansfelda odpovědnost nenese a že generál přišel pouze a jenom na rozkaz anglického a francouzského krále. Zároveň ale pochopitelně mlčel k otázce, zda proti vojsku on sám hodlá něco

⁵¹⁷ J. O. OPEL, *Der niedersächsisch-dänische Krieg*, s. 351-357.

⁵¹⁸ *Regesta*, III., s. 799. Na začátku září přitom Mansfeld ještě stále ležel v táboře u města Rees u Rýna, na hony vzdálen Dolnosaskému kraji.

podniknout. Na druhou stranu král své blízké spojence v kraji upokojoval, když byli právem rozčarováni z Mansfeldovy přítomnosti.⁵¹⁹

Jen v některých dopisech a hlavně až v pozdějších měsících se král vyjádřil ohledně Mansfelda jasněji a za něj a jeho vojsko v kraji se postavil. V dlouhém dopise duchovním kurfiřtům a falckraběti Maxmiliánovi a Wolfgangovi Vilémovi z ledna 1626 uvedl celou dlouhou historii defenze Dolnosaského kraje, včetně boje císaře proti povstalým českým zemím. Po celou dobu pouze obranné úmysly kraje byly nyní narušeny Tillym. Kurfiřti podle krále neměli o Mansfeldově příchodu smýšlet špatně, neboť byl poslán anglickým a francouzským králem právě k obraně kraje.⁵²⁰ Tato formulace se jeví jako další posun v králových vyjádřeních k problému a celá změna patrně neunikla pozornosti současníků, neboť se o otevřeném králově přiznání se k Mansfeldovi a koalici se západními spojenci zmiňuje i *Theatrum Europaeum*.⁵²¹

Přes královo počáteční zapírání odpovědnosti za Mansfelda to byl on, který vydal koncem října generálovi patent na kvartýrování v hrabství Diepholz dvacet kilometrů severovýchodně od Osnabrücku.⁵²² Král se v tu dobu nacházel s hlavním vojskem v okolí Nienburgu, tedy asi šedesát kilometrů východně od Mansfelda. Situace nebyla dobrá, neboť Tilly 7. listopadu porazil ve srážce u Seelze dánskou jízdu pod velením generálporučíka Jana Michaela von Obentraut.⁵²³ Ačkoliv se nejednalo o velký střet a dánské ztráty byly asi tři stovky padlých, nepřítel získal cenné psychologické vítězství a množství zajatců.⁵²⁴ Navíc v boji zahynul i velitel Obentraut spolu s dalším zkušeným vojákem, vévodou Fridrichem Sasko-Altenburským, a jejich úmrtí stálo na počátku dlouhé řady ztrát vysokých důstojníků ve službách dánského krále.

⁵¹⁹ Vévodové byli kvůli postupu Mansfelda do kraje „ziemblich *perplex* vnd besturzet worden, besorgend es werde die Röm. Kays. Maytt. vnd L. durch denselben, in ihrer geschöpften *suspition*, das diese des Creyßes Verfaßung, nicht auf deßen *defension*, sondern auf andere frembde sachen gemeinet, nicht wenig *confirmirt* werden, insoderheit weill in dem Creyß schluße enthaltten, das beiden Kriegenden Parteyen die durchzüge vnnnd inquartirungen solten abgeschnitten sein, vnnnd man iezo dem Graffen von Manßfeld freyen Paß gebe, da man sich doch dem Tilli wiedersezet, dannenhero auch, wan der von Walstein vnd Tilli, ihn verfolgen wurden, woran nicht zu zweiffeln, *moles belli* leicht (...)“ – RA København, TKUA, sign. 1-058, Ausländisch registrant 1624-1625, fol. 673a, Kristián IV. vévodům meklenburským, Rotenburg 31.prosince 1625/9. ledna 1626.

⁵²⁰ „Eß haben auch E. L. wegen des Graffen von Manßfeld sich keine wiedrige gedanken zu machen, dann derselbe nicht für sein eigen Haupt anhero kommen, Sondern ist von der Könige in Franckreich vnnnd GroßBritannienn L. L. vnns vnd dem Creyße zu desto fürderlicher ablangung mehrgementionirten zwegks (tedy k obraně kraje- pozn. VM) zugeschicket, wird auch vber das niemandten mit *hostiliteten* zusezen.“ – Tamtéž, sign. 1-059, Ausländisch registrant 1626, fol. 35a-35b, Kristián IV. duchovním kurfiřtům a falckraběti Maxmiliánovi a Wolfgangu Vilémovi, Rotenburg 21./31. ledna 1626.

⁵²¹ *Theatrum Europaeum*, s. 922: „Der König hatte sich zwar biß dahin mit dem Graff Ernsten von Manßfeld noch mit keiner offenen Conjunction eingelassen: Als er aber sahe, daß es sich zu keinem Frieden schicken wolte, vnnnd das Kriegswesen an Päpstlicher Seiten mit aller Macht fortgesetzt wurde, da fieng er an gedachtes Mansßfelders sich öffentlich anzunehmen, trug auch keine Schew frey herauß zu bekennen, daß er sich mit den Königen in Franckreich vnd Engelland vnd andern in eine Confoederation eingelassen.“

⁵²² Vydané patenty zmiňuje král v dopise Mansfeldovi ze 30. října starého stylu (RA København, TKUA, sign. 1-058, Ausländisch registrant 1624-1625, fol. 593a).

⁵²³ Dne 28. října / 7. listopadu 1625; Opel datuje události o tři dny dříve. Seelze nyní severozápadní předměstí Hannoveru.

⁵²⁴ Dle Opela (*Der niedersächlich-dänische Krieg*, s. 355) bylo zajato celých pět jízdních kornet.

5.3 Čekání na akci a haagská smlouva

Už na začátku listopadu psal generál Kristiánovi právě z Diepholzu o případné změně kvartýrů, neboť v kraji byl akutní nedostatek proviantu, a proto chtěl odtamtud rychle pryč. Neodvažoval se posunout jinam bez králova výslovného svolení.⁵²⁵ Na vojsko si samo sebou stěžovali někteří dolnosasští exponenti, především Kristián st. Brunšvicko-Lüneburský. Tomuto pevnému luteránovi, který však zůstal císaři nadále zcela loajální a předával všechny relevantní zprávy o nepříteli do císařského tábora, král samozřejmě neměl chuť nijak pomáhat.⁵²⁶ K opuštění oblasti nakonec došlo už v průběhu listopadu a vojsko se posunulo severovýchodním směrem. Podle všeho se tak ale stalo až po ústním jednání s králem. Dle Kristiánova kalendáře došlo k setkání s Mansfeldem 14. listopadu 1625 v Nienburgu⁵²⁷ a již krátce po setkání zajistil král pro Mansfelda, který byl zcela bez prostředků, částku 12 000 tolarů u anglických kupců v Hamburku.⁵²⁸

Koncem listopadu a na začátku prosince už tedy směřoval Mansfeld k Labi do lauenburského vévodství. Generál o okolnostech svého postupu krále pravidelně informoval.⁵²⁹ Na místo dorazil 11. prosince.⁵³⁰ V dopise generálkomisaři Norprathovi se hned v úvodu svěřil, že zde nechce zůstat dlouho, neboť Labe bylo v tu dobu splavné, a tak mohl postupovat dál po jeho proudu. Nedorazily k němu ale slíbené královské posily, proto zatím hodlal na ně čekat. Mělo se přitom jednat o celé tři pluky, dva jízdní a jeden pěší.⁵³¹

Zmínky o dohodnutých posilách Mansfeldovu sboru a především úmysl dalšího postupu podél Labe napovídají, že při setkání v Nienburgu bylo ujednáno mnohem více než pouze otázka kvartýrů a momentální finanční výpomoci. Došlo zde ke stanovení strategie dalšího postupu proti nepříteli. Mansfeldovy formulace v dopisech nejsou jednoznačné, ale z korespondence vyplývá, že král přikázal generálovi postupovat do Magdeburska a podpořit zde ustupujícího administrátora

⁵²⁵ RA København, TKIA, sign. A 96, složka Mansfeld, Mansfeld Kristiánovi IV., Diepholz 2./12. listopadu 1625. O Mansfeldově ochotě opustit Diepholz se zmiňuje i Krüssmann, který píše o záměru postupovat na Osnabrück a Münster (W. KRÜSSMANN, *Ernst von Mansfeld*, s. 577). Čerpá pro svůj odhad jen prameny z císařské a ligistické strany (Tilly Collaltovi, Rössing 14. listopadu 1625 – *Documenta*, s. 97).

⁵²⁶ Kristián IV. brunšvickému vévodovi (nejspíše Kristiánovi st., vládnoucímu brunšvickému vévodovi v Zelle), 29. listopadu 1625. O vévodově spojení s Valdštejnem i Krüssmann (W. KRÜSSMANN, *Ernst von Mansfeld*, s. 578) na základě dopisu brunšvického vévody generalissimovi o záměrech Mansfelda – *Documenta*, s. 71).

⁵²⁷ Dne 14. listopadu starého stylu (?). – J. GROSSMANN, *Des Grafen Ernst von Mansfeld letzte Pläne*, s. 39; Grossmann odkazuje na Nyerupovu edici.

⁵²⁸ Kristián IV. Josefu Avaricovi, sekretáři anglické společnosti v Hamburku, Nienburg 17./27. listopadu 1625 – *Ausländisch registrant*, fol. 617a.

⁵²⁹ Mansfeld Kristiánovi IV., Luderhausen (Lutterhausen? – dvě lokality, avšak v jiných částech Německa) 30. listopadu/10. prosince 1625 – RA København, TKIA, sign. A 96, složka Mansfeld.

⁵³⁰ Mansfeld Norprathovi, Lauenburg 1./11. prosince 1625 – tamtéž.

⁵³¹ Mansfeld král.váleč.sekretáři Güntherovi, Lauenburg 21./31. prosince 1625 – tamtéž.

Kristiána Viléma proti Valdštejnovi. Král už 9. prosince administrátorovi psal v tom smyslu, že Mansfeld brzy vyrazí proti toku Labe.⁵³²

Připomeňme, že Valdštejn své pozice v Halberstadtsku a jižním Magdebursku teprve upevňoval. Jeho pluky nebyly zdaleka kompletní, ani zcela vyzbrojené, další byly teprve na cestě. Navíc ještě nedošlo k vojenskému obsazení Desavy a tamního mostu přes Labe. Valdštejn věděl, že nepřátelé včetně Mansfelda dál verbují a staví nové jednotky, poměr sil se tak jednou strategickou chybou mohl opět zvrátit v císařův neprospěch. Navíc chování Valdštejnova vojska v obsazených územích i v částech Říše, kterými jednotky pouze procházely, vyvolávalo velké pohoršení a hlasitou nespokojenost u jinak císaři loajálních stavů. Durynské státečky chtěl aktivizovat Vilém Sasko-Výmarský a dostal k obraně kraje i povolení saského kurfiřta,⁵³³ který psal císařským ve věci zatěžování Halberstadtska, Halle a mnoha dalších území v podstatě každý den.⁵³⁴ Ani Tillyho vojsko nebylo v nejlepším stavu. Byť zkušenější a v boji zocelené, trpělo nedostatkem proviantu a aktivním odporem civilního obyvatelstva mnohem více než císařské vojsko. Valdštejn se obával právě nepřátelského postupu zaměřeného na své pozice, a to mnohem více než útoku na Slezsko. Pravděpodobně měl pro to i dobré důvody a o záměrech nepřítele byl dobře informován.

Přes všechny Valdštejnovy obavy však jeho protivník nebyl ve stavu podniknout tak masivní útok. Mansfeldovy síly byly značně omezené.⁵³⁵ Sám Valdštejn 10. prosince psal Tillymu, že Mansfeld stojí pouze s třemi tisíci vojáky pěchoty a osmi sty jezdci v biskupství Verden.⁵³⁶ Generalissimus však očekával příchod nizozemské pomoci o třech tisících pěších a tisíci jezdců a o deset dní později hodnotil vojsko „říšského škůdce“ na osm tisíc mužů.⁵³⁷ Valdštejnovy zprávy o síle protivníka byly poměrně dobré, ale nový a v té době jen do polovice zverbovaný pěší pluk generálních stavů nemířil k Mansfeldovi, nýbrž do králova tábora.⁵³⁸ Navíc další vývoj počasí pochodům nepřál. Labe sice bylo na začátku prosince otevřené, za dva týdny se ale situace změnila a Mansfeld hlásil zamrznutí řeky. Stejně tak zamrzaly i další toky a lodní doprava se zastavila. Nezpůsobilo to potíže jen Mansfeldovi, ale i Janu Arnoštovi Sasko-Výmarskému, který potřeboval přisunout dánské dělostřelectvo na horní tok Vesery.⁵³⁹

⁵³² RA København, TKUA, sign. 1-058, Ausländisch registrant 1624-1625, fol. 639a, Kristián IV. Kristiánu Vilémovi Magdeburskému, Rotenburg 9./19. prosince 1625.

⁵³³ Grossmann uvádí tento moment nespokojenosti, ale případný vojenský obrat saského kurfiřta proti Valdštejnovi domýšlí až velmi daleko (J. GROSSMANN, *Des Grafen Ernst von Mansfeld letzte Pläne*, s. 27).

⁵³⁴ Velmi četné dopisy saského kurfiřta v těchto záležitostech najdeme ve Valdštejniánech.

⁵³⁵ Krüssmann uvádí počet asi 5000 vojáků – W. KRÜSSMANN, *Ernst von Mansfeld*, s. 577.

⁵³⁶ Valdštejn Tillymu, Halberstadt 10. prosince 1625 – *Documenta*, s. 75

⁵³⁷ Valdštejn Trautmansdorfovi, Halberstadt 21. prosince 1625 – Hermann HALLWICH (ed.), *Fünf Bücher Geschichte Wallensteins*, III., Leipzig 1910, s. 19.

⁵³⁸ O nizozemském pluku více Kirchmeier-Andersen, *Kejserskrigens finansiering*, Appendix I., s. 142-143.

⁵³⁹ Kristián IV. psal Janu Arnoštovi 17./27. prosince 1625 o tom, že nemůže z Brém poslat děla pro velkou vzdálenost a zamrznutí řeky (RA København, TKUA, sign. 1-058, Ausländisch registrant 1624-1625, fol. 653a).

Z dalšího postupu pro tento okamžik sešlo. Pobyt v Lauenburku se nakonec protáhl na více než dva měsíce. Hned na jeho začátku dorazil k Mansfeldovu vojsku jako posila obrstlajtnant Walter von Sterling se svým jízdním plukem, avšak další slibované pluky se neobjevily a ani Sterling prý neobdržel rozkazy Mansfelda následovat.⁵⁴⁰ Generál proto žádal, aby se tak stalo co nejdříve. Navíc už při příchodu do oblasti žádal královo pochopení pro svůj úmysl zabrat jako kvartýry i hrabství Dannenberg a statky Lübecku, neboť hodlal své vojsko rozmnožit o nové rekruty. Otázku, kde na verbování hodlá vzít finance, zodpověděl v dopise Norpratovi. Prý očekával doručení směnky na několik set tisíc tolarů (!). Tím by uspokojil nejen vlastní vojáky, ale nabral mnoho dalších a vybavil prořídlou armádu. Je pravděpodobné, že v dopisu přeháněl svá očekávání.⁵⁴¹ Závazky anglického krále však již dosahovaly závratné výše.⁵⁴² Jasně ale generál zmínil plán spojit se se silami magdeburského administrátora a žádal krále, aby zapůsobil na rychlejší akci právě u Kristiána Viléma.

Král na jeho dopis opravdu reagoval a 19. prosince urgoval v dopise administrátorovi spojení sil s Mansfeldem. Účel byl jasný, postoupit do neobsazené severní části Magdeburska a odolávat tlaku Valdštejna z jihu, případně obrátit misky vah a zahájit protiofenzivu. Nutno dodat, že k naplnění tohoto plánu v zimních měsících nedošlo. Na daný manévr generálovo vojsko nemělo dostatek sil a ani zimní počasí mu nepřálo. Mansfeldovo odhodlání bojovat tak zůstalo prozatím jen na papíře.

Proti obsazení rezidence v Lauenburku se ostře ohradil vévoda August Sasko-Engersko-Vestfálský i jeho soused vévoda Fridrich Holštýnský. Jejich dovolání však na Mansfeldovo rozhodnutí nemělo větší vliv.⁵⁴³ Pověřenci holštýnského vévody přispěchali až do generálova tábora, aby osobně předali písemně námitky svého pána. Stěžovali si nejen na nemírné zatížení poddaných, jejich napadání vojáky na venkově i ve městech, ale také na to, že generál svým krokem narušil jak rozhodnutí brunšvického sněmu o krajské defenzi, tak „pravou evangelickou pospolitost a německou svobodu“.⁵⁴⁴

Mansfeld ujistil, že přestupky svých vojáků důkladně prošetří a tvrdě potrestá. Můžeme se pouze dohadovat, zda se tak skutečně stalo. Proti nařčení, že ohrožuje evangelickou stranu v Říši, se generál ostře ohradil a jeho odpověď šla k jádru problému účasti protestantských stavů ve válce. Mansfeld výslovně poslům sdělil, že stavy spíše hledí jen na své osobní zájmy, než aby

⁵⁴⁰ Sterlingova jednotka byla převážně kyrysnická a původně ji dle moderní koncepce královny jízdy tvořili ze čtvrtiny arkebuzýři (J. C. KIRCHMEIER-ANDERSEN, *Kejserkrigens finansiering*, Appendix 1., s. 42). Pluk zůstal s Mansfeldem až do bitvy u Desavy, kde byl těžce poškozen a sám Sterling padl.

⁵⁴¹ RA København, TKIA, sign. A 96, složka Mansfeld, Mansfeld generálkomisaři Norpratovi, Lauenburg 1./11. prosince 1625.

⁵⁴² Publis Fridrichovi Falckému, Lauenburg 29. ledna / 8. února 1626 – F. TADRA (ed.), *Briefe Albrechts von Waldstein an Karl von Harrach*, s. 321; W. KRÜSSMANN, *Ernst von Mansfeld*, s. 586.

⁵⁴³ RA København, TKIA, sign. A 96, složka Mansfeld, Mansfeld Kristiánovi IV., Lauenburg 26. prosince 1625 / 5. ledna 1626.

⁵⁴⁴ Tamtéž

bránily kraj před skutečným nepřítelem, který je chce ovládnout a zničit. Podobně situaci hodnotil ve zcela jiných souvislostech králův generál Fuchs von Bimbach. Bojácné a císaři loajální chování magdeburské kapituly po obsazení arcibiskupství Valdštejnem o dva měsíce dříve hodnotil slovy: „Tito lidé dají raději půlku svého majetku, než aby bránili svou svobodu (...).“⁵⁴⁵ Jakoby člověk četl Valdštejnovy nářky nad sobeckostí katolických knížat, jen na opačné straně fronty.

Trápení kraje vojskem ale překračovalo míru trpělivosti všech přítomných nehledě na politickou či náboženskou orientaci. Na Mansfeldovy ataky zareagovalo město Lübeck s nečekanou razancí. Zverbované městské síly podnikly proti roztroušeným vojákům dokonce několik úspěšných útoků. Při prvním z nich překvapení vojáci utrpěli těžké ztráty. Malá válka, která se v širokém okolí hanzovního města v těchto zimních měsících rozhořela, připomínala dřívější konfliktní soužití Mansfeldova sboru a civilistů ve východním Frísku v roce 1623.⁵⁴⁶ Každopádně ke zlepšení generálova obrazu v očích dolnosaských stavů nepřispěla.

Je příznačné pro námi sledované období, že válka vedená civilisty, v tomto případě ohroženými Lübečany, obsahovala i brutální prvky msty na příslušnících vojenských jednotek. Jak si jinak vysvětlit událost, kterou popisuje Opel, kdy při útoku na vojenský tábor byl zabit jak vysoký mansfeldský důstojník, snad plukovník, za kterého by město jistě získalo bohaté výkupné, tak i jeho žena.⁵⁴⁷ Sám Mansfeld byl pravděpodobně silnou reakcí města zaskočen, informoval o lübeckém verbování krále a žádal instrukce, jak se zachovat.⁵⁴⁸

Na přelomu listopadu a prosince došlo v Haagu k dlouho očekávanému setkání zástupců Anglie, generálních stavů a dánského krále a k vlastnímu podpisu spojenecké dohody. Haagskou smlouvou podepsanou 9. prosince 1625 se zrodila první opravdu velká protihabsburská aliance. Až po téměř roce diplomatických a válečných příprav a nakonec i vlastních vojenských tažení (!) došlo k podpisu dohod, kterými se námořní velmoci Anglie a Nizozemí zavázaly podporovat dánského krále v jeho boji v Říši. Stanovená tříměsíční lhůta pro ratifikaci dál oddalovala formální naplnění aliance, o jejím vzniku ale již málokdo pochyboval. Kristián IV. kupodivu využil lhůtu pro ratifikaci celou a k podpisu se odhodlal až na začátku března 1626.

V momentu ujednání haagské aliance se dle názoru historika Josefa Polišínského stal generál Mansfeld „velitelem koaličního vojska, určeného pro střední Evropu,“ a „haagskou smlouvou byl Mansfeld podřízen dánskému králi.“⁵⁴⁹ Prvně zmíněné tvrzení však při bližším pohledu na inkriminované události v Haagu neobstojí. Žádné společné vojsko pro střední Evropu nebylo ve smlouvě, ani separátně s Mansfeldem diskutováno. Jeden z tajných dodatků ke smlouvě

⁵⁴⁵ J. O. OPEL, *Der niedersächsisch-dänische Krieg*, s. 362 – citace Fuchsova dopisu bez bližšího určení pramene.

⁵⁴⁶ W. KRÜSSMANN, *Ernst von Mansfeld*, s. 578

⁵⁴⁷ J. O. OPEL, *Der niedersächsisch-dänische Krieg*, s. 429.

⁵⁴⁸ RA København, TKIA, sign. A 96, složka Mansfeld, Mansfeld Kristiánovi IV., Lauenburg, 25. prosince 1625 / 4. ledna 1626.

⁵⁴⁹ J. POLIŠENSKÝ, *Třicetiletá válka*, s. 169.

měl mít skutečně zásadní vliv na postavení námi sledovaného vojevůdce. Dokument zčásti posvěcoval stav, který nastal, a určoval nyní, že generál a jeho sbor stojí k dispozici dánskému králi a nadále se měli spravovat dle jeho rozkazů.⁵⁵⁰ K přímému začlenění do dánské armády ale nedošlo. Dle všeho si to dánský král ani nepřál, a to jak už z důvodu Mansfeldova problematického postavení v Říši, tak především z finančních důvodů.

Není jednoznačné shody v tom, do jaké míry generál o své roli v haagské smlouvě vůbec věděl. Sám se k otázce vyjádřil až mnohem později na tažení v Uhrách v dopise Janu Arnoštovi Sasko-Výmarskému, kterému tvrdil, že z haagské smlouvy neviděl doslova „ani písmeno“.⁵⁵¹ Mansfeld se prý dozvěděl o smlouvě v Haagu až na konci roku, kdy král nařídil oslavné novoroční salvy.⁵⁵² Opis smlouvy jistě volně nekoloval po vojenských leženích, navíc dokument měl čekat na ratifikaci, jak bylo zmíněno, ještě několik měsíců. Na druhou stranu musel Mansfeld dostat nějaké informace od svých důvěrníků a spojek například z Anglie, která ve smluvním vztahu s generálem figurovala jako hlavní a vlastně jediný zaměstnavatel. Svůj fakticky podřízený vztah vůči dánskému králi vnímal Mansfeld už dříve, než jej podchytil oficiální dokument smlouvy. Poměry mezi oběma aktéry se v listopadu po generálově příchodu z Porýní opravdu měnily. Už samotný fakt, že četnost korespondence narostla a že král začal Mansfeldovi vydatně pomáhat penězi, posilami, dělostřelectvem a municí, to vše staví jinde často zmiňované problematické momenty v jejich vzájemném vztahu do jiného světla.

Co je ale důležité podtrhnout ve věci haagské smlouvy? Jak uvádí již Grossmann i nejnověji Krüssmann, král nakonec tajný dodatek ohledně Mansfelda vůbec nepodepsal. De iure tak nenabyl nikdy platnosti. Při odpovědi na otázku, proč tak král neučinil, můžeme opět spekulovat o Kristiánových obavách o finanční stránku věci, neboť anglický spojenec pak mohl své subsidie králi snížit. Pravděpodobně žádný vliv neměla dřívější králova nechuť být přímo spojován s generálovým jménem.⁵⁵³ Pro dánského krále bylo naopak výhodnější, když starost za žold pro Mansfeldovo vojsko měl mít někdo jiný než on sám.

⁵⁵⁰ Lze tak poopravit Kollmannovo tvrzení, který mezi podpisem smlouvy a vstupem do Lauenburska klade vztah příčiny a následku: „v důsledku změněné role (myšleno po jednání v Haagu, které generála podřídilo Kristiánovi IV.) Mansfeld překročil v prosinci 1625 dolní Labe a zmocnil se města Möllnu, patřícího Lübecku.“ – J. KOLLMANN, *Valdštejn a evropská politika*, s. 100.

⁵⁵¹ Krüssmann jeho tvrzení věří (W. KRÜSSMANN, *Ernst von Mansfeld*, s. 581). Mansfeld psal následující: „Was die im Haag auffgerichtete Alliance, und deren angehengte Punkten belanget, kann ich I. F. Gnd. versichern, daß ich davon nie keinen einigen Buchstaben gesehen.“ – Mansfeld Janu Arnoštovi, Tekov 20./30. října 1626 – G. E. HEERMANN (ed.), *Beytrag*, s. 233.

⁵⁵² RA København, TKIA, sign. A 96, složka Mansfeld, Mansfeld Kristiánovi IV., Lauenburg 24. prosince 1625 / 3. ledna 1626. O salvách ví i Grossmann (*Des Grafen Ernst von Mansfeld letzte Pläne*, s. 12), na základě generálova dopisu vévodovi Janu Arnoštovi z 20./30. října 1626, kde se Mansfeld vracel k těmto starým událostem na přelomu roku (G. E. HEERMANN (ed.), *Beytrag*, s. 233).

⁵⁵³ J. GROSSMANN, *Des Grafen Ernst von Mansfeld letzte Pläne*, s. 43. Král původně chtěl, aby anglickou vojenskou pomoc vedl Mansfeld jen v případě nutnosti. Neměl totiž o generálovi dlouho dobré mínění, jak se jasně vyjádřil v létě 1624. – W. KRÜSSMANN, *Ernst von Mansfeld*, s., 571.

Mansfeld z nově utvořené aliance radostí asi neoplýval. Francie, na niž spoléhal nejvíce, se členem spolku nestala. Avizovala to ostatně už dřív. Nejen Mansfeld v její angažmá vkládal velké naděje.⁵⁵⁴ Haagská smlouva byla ve věci subsidií i pro dánského krále značným zklamáním, ale této otázce jsme se již věnovali výše. Už příslibené a smluvně vázané prostředky ze strany Anglie a Holandska nedosahovaly zdaleka potřebné výše. Anglický Karel I. byl finančně vyčerpán a jeho a Buckinghamova „šílená politika slibů“⁵⁵⁵ vedla korunu do dalších a dalších zahraničních dobrodružství. V zimě na přelomu let 1625 až 1626 se platby z Anglie zastavily zcela a anglický král byl ochoten dál platit pouze jen za několik měsíců aktivního boje v roce. Také holandské subsidie v zimě nedocházely pravidelně a Kristián IV. je musel několikrát urgovat dopisy a skrze vyslance, aby nedošlo k „disordres“ a „inconuenientien“.⁵⁵⁶

Haagská smlouva sice nezajistila dánskému králi dostatečné finanční prostředky od spojenců, ale válečný stroj už nešlo zastavit. Král byl proto nucen v boji pokračovat a na vlnu zbrojení na císařské straně musel reagovat rozšiřováním stávajících jednotek a verbováním dalších a dalších pluků. Noví vysocí důstojníci získaní Kristiánem v říjnu 1625, totiž halberstadtský administrátor Kristián ml. Brunšvicko-Wolfenbüttelský a magdeburský administrátor Kristián Vilém, přišli s prázdnou kapsou. Jejich země již ležely v moci nepřítelů. I těmto urozeným knížatům král celé budování vojska po finanční stránce zajistil sám.⁵⁵⁷ Mansfeld měl být placen spojenci, ale dokonce i jeho musel Kristián IV. podpořit vlastním kreditem.

Jak jsme si ukázali výše v kapitole k financování války, cena žoldnéřů právě v roce 1625 i později stoupala. Poptávka ze strany Valdštejna a krále neustále rostla, kdežto lidské rezervy Říše byly omezené. Právě síla finančního aspektu vedení války se projevila na podzim a v zimě 1625 až 1626 v plné síle a spoluurčila ve své podstatě i průběh celého konfliktu. Ukazovalo se jasně, kdo na nové pluky má a kdo ne. Reorganizací pěchoty na podzim 1625 a nově udělenými pštaluňky král alespoň z části držel s císařskými krok, už ale v polovině března následujícího roku nové zájemce o udělení dalších patentů, co se týče jízdy, prokazatelně odmítal.⁵⁵⁸ Opel sice uvádí, že i přes skromné a často přerušované subsidie z Nizozemí a Anglie disponoval král značnými finančními prostředky a dokládá to velkým, avšak nedatovaným převodem peněz na své komisaře Wolfa von Buchwaldt a Wilhelma von Lohausen.⁵⁵⁹ To je ale příliš optimistické vidění. Finanční

⁵⁵⁴ W. KRÜSSMANN, *Ernst von Mansfeld*, s. 581.

⁵⁵⁵ Tamtéž, s. 563.

⁵⁵⁶ RA København, TKUA, sign. 1-059, Ausländisch registrant 1626, fol. 58b, Kristián IV. nizozemským stavům, Rotenburg 25. ledna / 4. února 1626 a tamtéž, fol. 93a, Kristián IV. nizozemskému rezidentovi Foppiu von Aisema, Rotenburg 10./20. února 1626.

⁵⁵⁷ J. O. OPEL, *Der niedersächsisch-dänische Krieg*, s. 358nn. Potvrzují to i opisy memoriálů Kristiána Viléma dánskému králi z 13./23. března 1626 (*Regesta*, IV., s. 58), kde administrátor přiznával, že je zcela bez prostředků, a žádal o půjčku šesti, respektive deseti tisíc tolarů a o další pomoc s budováním jednotek.

⁵⁵⁸ Jeden z odmítnutých se dočkal pouze přeposlání doporučení od krále Mansfeldovi. – RA København, TKUA, sign. 1-059, Ausländisch registrant 1626, fol. 124a, Kristián IV. Mansfeldovi, Wolfenbüttel 9./19. března 1626.

⁵⁵⁹ J. O. OPEL, *Der niedersächsisch-dänische Krieg*, s. 357-358.

možnosti krále se během zbrojení v průběhu roku 1625 značně zúžily. Narůstající finanční problémy jasně dokládají i výše uvedené změny ve struktuře pěších jednotek v říjnu a listopadu téhož roku. Veškerá snaha o výstavbu vojska dle oranžské taktiky skončila. Méně početné jednotky, tedy kompanie o dvou stech mužích s nadprůměrným počtem důstojníků, kteří tyto vojáky měli udržet v pořádku a kázni, aby naplnili náročné požadavky nového stylu boje, se ukázaly jako neúměrně drahé. Nepřítel verboval v šíleném tempu a evidentně hodlal pokračovat. Kvalita tedy musela ustoupit kvantitě.

Mansfeld zůstal na nějakou dobu v Lauenbursku na Labi a byl si dobře vědom důležitosti tohoto vodního toku pro další pohyb armád. Kvůli nedostatku koní byl závislý na lodní dopravě. Zároveň kontroloval pohyb na řece a od krále žádal příslušné instrukce, jak se chovat k proplouvajícím lodím. Labe bylo nejen výbornou dopravní tepnou pro samotné vojsko (zvláště dělostřelectvo), ale obecně pro celý obchod, pokud tedy jeho vody nsvázaly ledy. V generálově korespondenci s králem figurují rovněž stížnosti na bránění průjezdu obchodních lodí společně s Mansfeldovými dotazy, jak se zachovat vůči saským či braniborským kupcům.⁵⁶⁰

Braniborští vyslanci, kteří v prosinci do vojenského ležení dorazili, se generála dotazovali, zda blokování říčního obchodu nařídil dánský král. Mansfeld jim dle svých slov odpověděl vyhýbavě a odvolal se neurčitě na své „mistry a principály“ a na „válečné právo“.⁵⁶¹ Zda chtěl svou vazbu na dánského krále, a tím potažmo Kristiána krýt, by bylo nanejvýš pozoruhodné vysvětlení. Byl si sám Mansfeld plně vědom, že pozici dánského krále vůči jeho straníkům v Dolnosaském kraji a celé Říši svou přítomností příliš nepomáhal? Chtěl se snad králi v tomto konkrétním případě zavděčit mlčením navenek vůči třetí straně?

Na konci prosince navštívil Mansfelda znovu vyslanec kurfiřta Jiřího Viléma. Tentokrát šlo o braniborského tajného radu Winterfelda. Generála požádal o respektování braniborské neutrality a také o to, aby do země nezajížděli vojáci na kontribuce a hledání proviantu. Jinou spornou otázkou bylo zadržování braniborských obchodních lodí směřujících proti proudu řeky. Zvláštní výjimku sice v prosinci dostaly lodě se zbožím určeným k hostině pro hohenzollernskou nevěstu sedmihradského knížete, jinak ale vojenský stav na dolním Labi braniborskému obchodu výrazně škodil.⁵⁶²

⁵⁶⁰ Například král psal Mansfeldovi ve věci zadržovaných lodí se zbožím brémských obchodníků, které mířilo na „nepodezřelá“ místa („vnverdechtige ortter“) jako Lipsko a Norimberk. – RA København, TKUA, sign. 1-059, Ausländisch registrant 1626, fol. 62b-63a, Kristián IV. Mansfeldovi, Rotenburg 27. ledna / 6. února 1626.

⁵⁶¹ „(...) deme Ich aber khein andern bescheidt gegeben, alß dß solches von Meinen Meistern vnd *Principalln* herrühete Wie auch vom KriegsRecht.“ – Tamtéž, TKIA, sign. A 96, složka Mansfeld, Mansfeld Kristiánovi IV., Lauenburg 28. prosince 1625 / 7. ledna 1626.

⁵⁶² Tamtéž. O jednáních mezi Mansfeldem a Braniborskem i Opel (*Der niedersächsisch-dänische Krieg*, s. 366) právě na základě Mansfeldovy korespondence.

Mansfeldova zásobovací situace byla pravděpodobně lepší než v hrabství Diepholz, ale zisk proviantu se až příliš často děl za soustavné násilné exploatace obsazeného území.⁵⁶³ Král na stížnosti dotčených dolnosaských stavů opakoval omšelé fráze, že pod jeho pravomoc Mansfeld nespadá, a tak nechával odpovědnost na vzdálených spojencích. Tím pádem ale jaksi mimochodem dával možnost například právě městu Lübeck sáhnout k sebeobraně, neboť králova autorita jakožto krajského nejvyššího se na Mansfelda očividně nevztahovala.⁵⁶⁴

Pokud vezmeme znovu do rukou již zmíněné anonymní avízo z 1. prosince, Mansfeld dle pisatele nebyl v nejlepším rozpoložení a stále držel ve svých úvahách i benátskou kartu. Autora zprávy můžeme považovat za poměrně spolehlivého. Jeho zkazka o tom, že výmarští vévodové chtějí opustit krále a přidat se k Mansfeldovi, byla alespoň z části naplněna. Bernard Výmarský snad právě v prosinci 1625 královské vojsko opustil a vstoupil do Mansfeldových služeb.⁵⁶⁵ Mansfeld zároveň doufal v pomoc Francie, odkud mu dle jeho informací mělo po moři přibýt několik tisíc rekrutů. Svou pozici na dolním toku Labe považoval za výhodnou právě i z logistických důvodů. Pesimismus, který pravděpodobně v kruhu kolem Mansfelda v této době přítomný opravdu byl, dokládá i dopis jeho komisaře plukovníka Publise Camerariovi. Publisovou nadějí v téměř beznadějně situaci pro obrat a zdárný průběh války byl pouze vstup Švédska a Gábora Bethlena do války.⁵⁶⁶ Jinak totiž nebylo příliš cest, jak se osamoceně ubránit rostoucí přesile.

Koncem prosince samotný Mansfeld nebyl podle vlastních slov zcela zdrav a stěžoval si na nemoc, která jej zasáhla.⁵⁶⁷ Nelze se dopátrat, zda to byly projevy souchotí, které o rok později generála přivedly do hrobu. Je možné, že se jednalo o běžné infekční onemocnění. Ve stejnou dobu prý totiž onemocněla velká část dánského vojska, že mnohé kompanie hlásily stav aktivních a k boji připravených knechtů jen ve zlomcích celkového počtu.⁵⁶⁸

Generál opakoval králi svou výzvu na urychlené dodání slíbených posil. Pro zamrznutí Labe a nedostatek koní a vozů se ale nemohl přesunout dále proti proudu do Magdeburska, jak zněl původní plán. Stojí za připomenutí, že zatím tedy o postupu na Slezsko nebyla vůbec řeč. Protože jeho děla po celou dobu dlela ve městě Emden, žádal krále o přímluvu, aby město děla

⁵⁶³ Podle Krüssmanna neměl Mansfeld královo povolení k zásobování a tuto otázku nechával Kristián mimo zcela úmyslně. – W. KRÜSSMANN, *Ernst von Mansfeld*, s. 578.

⁵⁶⁴ Tak to alespoň vysvětluje Ütterodt (L. ÜTTERODT, *Ernest Graf zu Mansfeld*, s. 652).

⁵⁶⁵ *Regesta*, III., s. 813. Dlouho se ale ani tam nezdržel a už v březnu odcestoval na čas ke svému bratru Vilémovi do domovského Výmaru.

⁵⁶⁶ Publis Camerariovi, Diepholz 7./17. listopadu 1625 – citováno v J. O. OPEL, *Der niedersächsisch-dänische Krieg*, s. 365.

⁵⁶⁷ RA København, TKIA, sign. A 96, složka Mansfeld, Mansfeld královskému válečnému sekretáři Güntherovi, Lauenburg 21./31. prosince 1625.

⁵⁶⁸ J. O. OPEL, *Der niedersächsisch-dänische Krieg*, s. 353.

vydalo. Mezitím pak měl Kristián vypomoci zásobami ze svých bohatých zbrojnic. Král na tyto žádosti skutečně reagoval, děla zapůjčil a městu Emden napsal dokonce opakovaně.⁵⁶⁹

Králova reakce ze 6. ledna je zajímavá v celém svém obsahu, neboť jasně dokládá, jakým způsobem Kristián splnil, či byl odhodlán splnit v podstatě všechny Mansfeldovy požadavky. Těch od jeho příchodu z Porýní zdatně přibývalo. Přitom tato tendence, jak ještě uvidíme, sílila i v dalších měsících. Mansfeld sám byl v některých případech také schopen a ochoten přispět ke společnému dílu, konkrétně se tak stalo při stavění a vyzbrojování nového pluku magdeburského administrátora v prosinci.⁵⁷⁰ Avšak momentů, kdy on sám potřeboval pomoci, bylo daleko více.

Neustále opakujícím se prvkem Mansfeldových dopisů z prosince, ledna i počátku února bylo plánované tažení do Magdeburska, ke kterému dle generálových formulací dal příkaz král. To samo o sobě ukazuje na několik důležitých momentů. Předně král počítal s Mansfeldovou armádou jako s plnohodnotnou součástí svých sil v boje proti nepříteli. Mansfeld si byl své podřízené role plně vědom a mnohokrát ujišťoval Kristiána o své věrnosti a připravenosti plnit jeho příkazy. Kristiána současně několikrát prosil, aby jeho pánům dopsal a přimluvil se za výplatu zadržovaného žoldu. Král tak opravdu učinil a psal i Fridrichu Falckému, aby i on svým hlasem anglického krále v tomto směru pohnul.⁵⁷¹ Faktem ovšem zůstává, že se tažení do Magdeburska zadrželo. V každém dopise Mansfeld uváděl závažné důvody, proč se k posunu ještě neodhodlal. Jednou to byly slíbené a neznámo kde otálející královské posily, jindy zas nedostatek koní a zamrzlé Labe, čekání na přislíbené finance, nebo dokonce potíže s osazením děl. Můžeme tyto dopisy vnímat jako oddalovací taktiku a Mansfeldovu neposlušnost? Ano i ne. Na jeho obranu platí, že v zimě taková velká tažení nebyla vůbec obvyklá, byť ne zcela nemožná. Jeho armáda jistě po době letní bídy nebyla v nejlepším stavu, na druhou stranu nepřipravenost jednotek na boj v Mansfeldově argumentaci vůbec nefiguruje. Slabost sboru generál doznával nepřímou neustále opakovanými a v průběhu ledna a února ještě dál rozšířenými žádostmi o posily

⁵⁶⁹ RA København, TKUA, sign. 1-058, Ausländisch registrant 1624-1625, fol. 663a, Kristián IV. městu Emden, Rotenburg 26. prosince 1625 / 5. ledna 1626. Protože město dle všeho na královu výzvu nereagovalo, psal Kristián IV. znovu 2./12. února 1626 (tamtéž, sign. 1-059, Ausländisch registrant 1626, fol. 79b-80a).

⁵⁷⁰ Tamtéž, TKIA, sign. A 96, složka Mansfeld, Mansfeld Kristiánovi IV., Lauenburg 28. prosince 1625 / 7. ledna 1626. Děkovný dopis krále za vyzbrojení magdeburského regimentu – tamtéž, TKUA, sign. 1-059, Ausländisch registrant 1626, fol. 5a, Kristián IV. Mansfeldovi, Rotenburg 2./12. ledna 1626. O velkých zásobách výzbroje pro rekruty, se kterými pro vlastní vojsko evidentně počítal, se ostatně generál zmínil již o pár dnů dříve (Tamtéž, TKIA, sign. A 96, složka Mansfeld, Mansfeld Kristiánovi IV., Lauenburg 26. prosince 1625 / 5. ledna 1626). Události kolem mustrování magdeburského pluku odporují názoru Opela, který tvrdí, že administrátor právě z důvodu nedostatečné výzbroje nemohl vojsko zmustrovat (J. O. OPEL, *Der niedersächsisch-dänische Krieg*, s. 361). Pokud měl opravdu problémy, pomohl je vyřešit Mansfeld. Na druhou stranu víme, že některé kompanie pluku byly dozbrojeny dokonce až v dubnu následujícího roku! (*Regesta*, IV., s. 70).

⁵⁷¹ RA København, TKUA, sign. 1-059, Ausländisch registrant 1626, fol. 25a-b, Kristián IV. Janu Arnoštovi Sasko-Výmarskému, Rotenburg 13./23. ledna 1626.

a připomínkami svého vlastního verbování a jeho finanční náročnosti.⁵⁷² Jistě nechtěl tvářit v tvář Valdštejnově rostoucí síle v Halberstadtsku a Magdebursku riskovat ihned osud celého sboru.

Krok císařského generalissima – obsazení obou duchovních území – byl vysoce nebezpečným tahem pro celý Dolnosaský kraj. Skutečnost, že se mu nepodařilo zamezit a ani nijak adekvátně odporovat, svědčí nejen o poměrně omezených možnostech a schopnostech administrátora Kristiána Viléma, ale o slabosti celé haagské koalice a dánského krále. Respektive o slabosti jejich strategického uvažování. Pozdní příchod Mansfeldova drobného sboru v prosinci již sotva co mohl změnit.

Rok 1625 se pomalu uzavíral. Pro Mansfeldovu armádu se jednalo na dobové poměry o docela běžné období. Nemělo by nás překvapit, že ani jednou nevstoupila do vážného boje. Její existenci vyplňovaly únavné přesuny a taktické manévry, většinou však období naprosté nečinnosti a samozřejmě nekonečné hledání nových kvartýrů a obstarávání proviantu. Úbytek vlastních řad nemocemi a dezercemi střídal nové verbování a doplňování stavů. Na vlastní boj mělo vojsko čekat ještě několik měsíců. Mezitím obyvatelé širokého okolí města Rees na dolním toku Rýna v oblasti Kleve, ale i okolí Brém, Lauenburku, Diepholz, Dannenbergu, Lübecku či Pinnenbergu museli snášet ústrky, krádeže a drobné či větší násilí od vojáků Mansfeldova sboru.

5.4 Valdštejnovo obsazení Desavy a Mansfeldovy plány

Nový rok začal hlučnou dělostřeleckou kanonádou z vojenských táborů. Nejednalo se ale o bojové hřmění. Jak vévoda Jan Arnošt, tak Mansfeld hlásili přijetí Kristiánova rozkazu o novoročních oslavných salvách. Král tehdy určil též barevné označení vojáků v poli. Jezdci měli mít jako ozdobu přileb a klobouků bílé peří. Všichni vojáci, tedy jak jezdci, tak pěší včetně důstojníků pak měli nosit polní označení v barvě modré a oranžové.⁵⁷³

Ačkoliv bitevní pole ovládla zima, o vojenské přesuny nebyla nouze. Větší strategickou iniciativu projevila císařská strana. Právě na začátku ledna se totiž Valdštejnovo vojsko po dlouhém otálení zmocnilo důležitého přechodu přes Labe v Desavě. O tom, kdy byl most císařskými vojáky opravdu ovládnut, máme v literatuře často různé údaje. Dne 28. října 1625 psal administrátor Kristián Vilém knížeti Kristiánovi z Anhaltu, dřívější hlavě falcké politiky a příbuznému anhaltských vládců Desavy. Varoval jej před záměry Valdštejna obsadit most, jak se

⁵⁷² V druhé polovině prosince si sliboval rychlé postavení dvou tisícové jízdy vlastním verbováním nepočítaje v to královské posily (Tamtéž, TKIA, sign. A 96, složka Mansfeld, Mansfeld Kristiánovi IV., Lauenburg 21./31. prosince 1625 a Mansfeld Güntherovi, Lauenburg 22. prosince 1625 / 1. ledna 1626). O měsíc později uváděl Publis v memoriálu, že Mansfeldova jízda obsahuje čtyři tisíce koní. Je ale očividné, že přeháněl (Tamtéž, Publisův memoriál, SL 26. ledna / 5. února 1626).

⁵⁷³ Tamtéž, Mansfeld Kristiánovi IV., Lauenburg 24. prosince 1625 / 3. ledna 1626; G. E. HEERMANN (ed.), *Beytrag*, s. 75-76. Od Heermanna přejímá toto tvrzení Grossmann (*Des Grafen Ernst von Mansfeld letzte Pläne*, s. 12).

právě dozvěděl z avíz od nepřítele.⁵⁷⁴ Nemáme však žádné indicie, že by Valdštejn takový manévr nakonec provedl už tehdy. Ani historik Josef Kollmann, který nejvíce probádal generalissimovu kancelář, není ve svém líčení zcela jednoznačný. Obsazení mostu datuje na počátek listopadu, ale zároveň zmiňuje Collaltovo tažení k mostu následujícího roku.⁵⁷⁵ Je zřejmé, že k obsazení mostu došlo skutečně až v lednu. Teprve tehdy totiž ostře protestovali anhaltská knížata a saský kurfiřt, protože se tak stalo bez jeho vědomí jakožto hlavy Hornosaského kraje, kde se most nacházel.⁵⁷⁶

Celý podnik na začátku nového roku vedl z pověření generalissima císařský polní maršál a prezident dvorské válečné rady ve Vídni Rombaldo Collalto. Byla to v podstatě jedna z nejdůležitějších akcí Collaltova krátkého působení na hlavním bojišti před tím, než se s Valdštejnem rozkmotřil a německé bojiště nadobro opustil.⁵⁷⁷ Šlo poměrně o velký manévr, neboť byly zapojeny minimálně tři pěší regimenty a snad několik tisíc chorvatských jezdců. Opel zmiňuje pluky Františka Albrechta Sasko-Lauenburského, Collalta a Aldringena. Posledně jmenovaný pak velení nad Desavou za několik týdnů po odchodu Collalta převzal. Již s vojskem, či o něco málo později dorazilo jisté množství těžkých děl a okamžitě započaly pokusy o opevňovací práce. Kvůli nepříznivému počasí, které bránilo větším stavebním akcím a úpravám terénu, trvala výstavba valů a šancí minimálně až do jara. Ještě v polovině března totiž dánský plukovník Volf Jindřich z Budyšína psal generálu Fuchsovi o tom, že dle jeho informátorů jsou šance na předmostí stále velmi slabé kvůli tuhým mrazům, kdy nebylo možné konat žádné práce. Chyběla prý i dobrá zemina a valy z písčité půdy se rychle rozpadaly.⁵⁷⁸

Menší posádka byla již na počátku ledna vložena i do města Zerbst, ležícího na severní přístupové cestě k mostu.⁵⁷⁹ Collaltem vedený sbor na místě celý nezůstal a několik pluků se vrátilo do svých zimních kvartýrů brzy po upevnění pozic. Valdštejnův strategický tah přišel právě včas. Prvotní síla sboru svědčí o důležitosti, kterou generalissimus tomuto manévru

⁵⁷⁴ J. GROSSMANN, *Des Grafen Ernst von Mansfeld letzte Pläne*, s. 42, pozn. 4. Grossmann uvádí, že Valdštejn spěchal obsadit most už v říjnu, avšak to můžeme z následujícího dne vyvrátit.

⁵⁷⁵ Kollmann sice uvádí: „(Valdštejn)... obsadil hned počátkem listopadu most u Desavy a dal opevnit přístupy k němu“ (J. KOLLMANN, *Valdštejn a evropská politika*, s. 81). O něco později však píše o Mansfeldově překročení Labe v prosinci 1625, na což Valdštejn reagoval vysláním „Collalta se silnou posilou ke strategickému mostu u Desavy a přikázal vybudovat tam opevnění“ (tamtéž, s. 101).

⁵⁷⁶ NA Praha, VL, sign. F 67/52, kart. 120, inv. č. 11736, Kurfiřt Jan Jiří Saský Valdštejnovi, Drážďany 3./13. ledna 1626 a četné další dopisy tamtéž.

⁵⁷⁷ Pomyslnou poslední kapkou v napjatém vztahu bylo nejspíše chování Collaltova obrstlajntanta při plenění kraje a Valdštejnův požadavek jeho potrestání. – J. KOLLMANN, *Valdštejn a evropská politika*, s. 102, pozn. 138.

⁵⁷⁸ RA København, TKIA, sign. A96, Inkomne breve alfabetisk ordnede, složka Johan Philip Fuchs 1625-1626 (RA København, TKIA, sign. A 96, složka Fuchs), Budyšín Fuchsovi, Loburg 8./18. března 1626.

⁵⁷⁹ J. O. OPEL, *Der niedersächsisch-dänische Krieg*, s. 368. O rozsáhlosti a též administrativní složitosti přesunu vojska z Halberstadtska a jižního Magdeburka k mostu si můžeme udělat poměrně přesnou představu díky balíku dopisů a krátkých písemných rozkazů Collalta Jindřichu Šlíkovi a jiným velitelům jednotlivých pluků a kompanií, které jsou uloženy ve zbytku Collaltovy válečné kanceláře (MZA Brno, RA Collaltové, kart. 92, inv. č. 1891, Rozkazy a nařízení pro vojsko v Německu 1625). Ohledně děl se Collalto zmiňuje například o dvou polovičních kartounech, u nich ale jistě výčet přítomné artilerie neskončil. Italské dopisy Collalta Valdštejnovi právě ze dnů obsazení mostu a krátce poté jsou uloženy ve Valdštejnově válečné kanceláři (NA Praha, VL, sign. F 67/52, kart. 121, inv.č. 11762, Collalto Valdštejnovi, Desava 7. ledna 1626 a další).

příkládal, a zároveň naznačuje i obavy, kdyby došlo v místě k neočekávanému odporu, či dokonce střetu s předsunutými jednotkami nepřítele. Ale Mansfeldovy i Fuchsovy jednotky byly ještě natolik vzdálené, že sotva mohly císařské vojsko nějak ohrozit. Již velmi brzy se však situace na dánské straně měla zásadním způsobem měnit.

Valdštejnovy jednotky nijak nelenily a několik dní po obsazení mostu využily přechodu přes řeku pro nenadálý útok na část praporců nového pluku magdeburského administrátora, které byly narychlo staženy až do Jüterbogu. Jednotky byly rozprášeny a braniborská vojenská ochrana nehnula pro záchranu magdeburského vojska ani prstem. Rychlý přepad jasně ukázal, jak důležitý a pro dánskou stranu nebezpečný bod Valdštejn obsadil.⁵⁸⁰

Reflektoval Mansfeld obsazení desavského mostu? Byl most v hledáčku jeho akcí? V jeho korespondenci vystupuje přechod u Desavy až na začátku února s tím, že generál ještě doufal v „udržení“ mostu.⁵⁸¹ Nejspíš tedy Mansfeld neměl tak přesné informace, co se ve vzdáleném Anhaltsku vlastně dělo. A zcela aktuální informace mu neposkytl ani Kristián Vilém. V delší perspektivě to tedy byla opět dánská strana, která byla donucena reagovat na protivníkovy zadání a hrát podle Valdštejnových not.

Mansfeld se v prosinci konečně přesunul na pravý břeh Labe, a tak ohrožoval nejen Braniborsko, ale v očích císařské strany především Slezsko. Můžeme se oprávněně domnívat, že už tímto krokem vyslal jasně signál, která část Říše jej bude v nejbližších měsících zajímat. Na druhou stranu ale nesmíme ani pominout fakt, že kvartýry za Labem generála lákaly pro svou relativní bohatost a nevyčerpanost, proto předjímání dalších tažení z perspektivy vševědoucího pozorovatele může svádět k unáhleným závěrům. O slezském cíli Mansfeldova snažení informoval Valdštejna sice již v prosinci vládnoucí brunšvický vévoda Kristián starší, avšak nakolik se jeho avízo zakládalo na opravdu fundovaném základě a spolehlivých zdrojích, již pravděpodobně nedohledáme.⁵⁸² Mansfeld každopádně měl rozkaz postupovat pouze do Magdeburska, a to se rozkládalo na obou březích Labe.

Most u Desavy se brzy ukázal jako vysoce důležitý pro obě strany. Krüssmann tvrdí, že Valdštejn obsadil most z důvodu zamezení přístupu Mansfelda na levý břeh. Stejně krok generalissimus ospravedlňoval v odpovědích saskému kurfiřtovi a anhaltským knížatům. Valdštejnova motivace byla ovšem stejně tak ofenzivní, nehledě na často zmiňované ovládnutí

⁵⁸⁰ J. O. OPEL, *Der niedersächsisch-dänische Krieg*, s. 428. V dopise Harrachovi nechtěl Valdštejn záležitost rozepisovat, neboť podle svých slov „věděl, jaké to je u dvora, když přijde jedna dobrá zpráva.“ – Valdštejn Harrachovi, Halberstadt 7. ledna 1626 – F. TADRA (ed.), *Briefe Albrechts von Waldstein an Karl von Harrach*, s. 316. Zprávu o vyplundrování Jüterbogu potvrzuje intervence saského kurfiřta (NA Praha, VL, sign. F 67/52, kart. 121, inv.č. 11793, Kurfiřt Jan Jiří Saský Valdštejnovi, Drážďany 14. ledna 1626).

⁵⁸¹ „Alß dann solle dahin getrachtet werden, Wie ein Orth nach dem Andern zuebehaupten, der Feint dißeits d/er/ Elbe abgetrieben, vnd der Paß bei d/er/ deßauwischen Pruckhen erhallten werden möchte, So khönnen die *recrouten* desto leichter vnd Füeglichen gemacht werden.“ - RA København, TKIA, sign. A 96, složka Mansfeld, Mansfeld Kristiánovi IV., Lauenburg 30. ledna / 9. února 1626.

⁵⁸² J. GROSSMANN, *Des Grafen Ernst von Mansfeld letzte Pläne*, s. 42; *Documenta*, s. 76.

Labe, hlavní dopravní tepny Hornosaského kraje a Čech. Ovládnutím Desavy si zajistil vynikající nástupiště pro převedení boje na pravý břeh řeky a výhledově i na útok na samotné Dánsko. O tom se ostatně jasně zmiňoval jak v říjnu 1625,⁵⁸³ tak v jarních měsících dalšího roku. Je zřejmé, že právě ofensivní představy stály za obsazením mostu více než jakékoliv jiné, byť vývoj nejbližších měsíců ukázal opačný vývoj, totiž obranu před útokem protistrany.

Mansfeld mezitím dlel stále v Lauenburku, ačkoliv králi opakovaně sliboval co nejdřívější pochod na pomoc magdeburskému administrátorovi. Koncem ledna pak korunu celému stále více papírovému než reálnému snažení o přesun do Magdeburka nasadil Publis, který jménem Mansfelda žádal krále o rozšíření nedostatečných kvartýrů.⁵⁸⁴ Bylo nanejvýš zřetelné, ale vlastně i pochopitelné, že vojsko nehodlá v zimě nikam daleko pochodovat. V úvahu na kvartýrování sice připadalo hypoteticky i nepříteli blízké severní Magdeburko, ale též části braniborské Marky, nebo naopak i mnohem bližší hrabství Dannenberg, které již obsadil Fuchs. Mansfeldovy síly byly každopádně rozprostřeny na velkém území.

Plukovník Karpezan se usídlil se svou jízdou v hrabství Pinneberg, tedy asi dvacet kilometrů severozápadně od Hamburku a na jeho chování si stěžoval na patřičných místech majitel panství hrabě Jošt Herman ze Schauenburgu. Tomuto procísařsky orientovanému katolíkovu dánský král neměl příliš chuti pomáhat. Nesl nelibě už to, že císař obohatil Schaumburgův titul o přídomek „von Holstein“, tedy o oblast už tak plnou nároků mnoha stran. I přesto ale u Mansfelda ve věci intervenoval. Pohyb generálova vojska Kristián nehodlal v oblasti tolerovat a přikazoval jak Mansfeldovi, tak přímo plukovníku Karpezanovi, aby hrabství neprodleně vyklidili. Až příliš se totiž přiblížili vlastním královským dílům v Holštýnsku.⁵⁸⁵

Dalším postiženým krajem byla oblast u města Eutin asi dvacet kilometrů severně od Lübecku, kde ležely statky lübecké kapituly. Nářky a intervence proti zatěžování obyvatelstva proudily i odtud.⁵⁸⁶ Podobně si celý leden a únor stěžovali i vévoda August Sasko-Engernsko-Vestfálský a další vlastníci dolnosaských statků. Rovněž vzdálené město Brunšvik psalo králi ve stejných sentencích. Stížnosti města Brunšviku na okrádání brunšvických kupců na cestách mansfeldskými vojáky řešil opět sám král, který generálovi i v této věci nařizoval nápravu.⁵⁸⁷

⁵⁸³ „Ich ziehe deswegen in das Stift Halberstat und Magdeburg den Elbe-Strom zu gewinnen, denn sonst hat der Graf von Tilly hin gewollt, aber ich hab gesagt, im Fall der Bethlehem was anfängt, ich müsste den Kaiser succurriren. Sonsten will ich sehen, ob die Sach den Winter über kann dahin gericht werden, dass ich auf den Früeling über die Elbe setze und dem König Holstein angreife (...)“ – Valdštejn Harrachovi, polní ležení u Alfeldu 22. října 1625 – F. TADRA (ed.), *Briefe Albrechts von Waldstein an Karl von Harrach*, s. 303.

⁵⁸⁴ RA København, TKIA, sign. A 96, složka Mansfeld, Memoriál plukovníka Publise Kristiánovi IV., SL 26. ledna 1626.

⁵⁸⁵ Tamtéž, TKUA, sign. 1-059, Ausländisch registrant 1626, fol. 82a, Kristián IV. plukovníku Karpezanovi, Rotenburg 2./12. února 1626.

⁵⁸⁶ Tamtéž, fol. 43b-44a, Kristián IV. Mansfeldovi, Rotenburg 21./31. ledna 1626.

⁵⁸⁷ Tamtéž, fol. 21b-22a, Kristián IV. Mansfeldovi, Rotenburg 11./21. ledna 1626 a znovu fol. 53b-54a, Rotenburg 24. ledna / 3. února 1626. Králův příkaz opustit země Augusta Sasko-Engernsko-Vestfálského nese až datum 10./20. února 1626. – Tamtéž, fol. 91b-92a, Kristián IV. Mansfeldovi, Rotenburg 10./20. února 1626.

Mansfeldovy další plány nám značně poodkrývá Publisův memoriál z konce ledna. Nebylo to poprvé, ani naposled, kdy generál vyslal svého plukovníka ke králi, aby předložil důležité návrhy ohledně dalšího postupu.⁵⁸⁸ Zcela tím můžeme odmítnout Grossmannův názor, že Mansfeld si držel své plány v tajnosti a král o nich nevěděl. Naopak memoriál zřetelně dokládá, že generál chtěl krále pro své strategické plány získat. Tento moment je výrazně přítomen i na jiných místech v dochované korespondenci. Ostatně už dříve žádal Mansfeld při plánovaných útocích o koordinaci, aby král dal vědět, že něco zamýšlí, a aby tak Mansfeld byl schopen provést podpůrnou akci v jiné části bojiště. O odhodlání generála spolupracovat s dalšími královými sbory není pochyb. Koordinace útoků a vzájemná informovanost hlavních velitelů o dalším průběhu boje patřila podle Mansfelda k předpokladům vítězství.⁵⁸⁹

Pohlédneme-li na Publisův text detailně, nejprve Mansfeld skrze svého důstojníka ujišťoval Kristiána o věrnosti a odhodlání následovat královy rozkazy kamkoliv. Znovu se optimisticky tvářil, co se týče početního stavu vojska. Dle Publisových slov očekával generál, že velmi brzy dosáhne jeho sbor počtu až patnácti tisíc mužů, tedy deset tisíc pěchoty a pět tisíc jízdy. Navíc měly dorazit dlouho slibované pluky Skotů. Generál si opět stěžoval na vážnutí plateb od Anglie, která mu dlužila již dokonce stovky tisíc tolarů na zadrženém žoldu.⁵⁹⁰ Anglické subsidie v hodnotě 20 000 liber měsíčně Mansfeld neviděl prý už tři čtvrtě roku. Ačkoliv v otázce financí byl formální nárok na horentní sumy od západních velmocí skutečně založen na relevantních údajích, je na druhou stranu evidentní, že Publis v otázce počtu vojáků značně přeháněl a původní formulace anglického pštaluňku už dávno nekorespondovaly se silou postaveného vojska. Obě otázky, tedy početní stav a dlužný žold jsou zmiňovány vždy prakticky současně. Nadhodnocování síly vojska ve snaze získat prostý argument v boji za žold bylo častým jevem.

Mansfeldovi se však jednoznačně podařilo posílit svůj sbor alespoň na bojeschopnou úroveň, neboť v předložených návrzích mu nechyběla sebedůvěra a značné ofenzivní naladění. Generál skrze svého vyslance navrhoval dvě varianty dalšího postupu. Buď podle stanoveného scénáře měl sbor postupovat do Magdeburga a soupeřit s Valdštejnem, nebo převzít strategickou iniciativu a zaútočit rychlým pochodem na duchovní kurfiřtství ve středním Porýní a na Alsasko. Alsaský moment najdeme v Mansfeldových plánech jak v předchozím, tak pozdějším období, proto mu můžeme plně věřit i pro tento případ. Jak výslovně Publis uvádí, útok na Alsasko měl pohnout k činu Francii, na niž právě Mansfeld tolik spoléhal. Po haagských jednáních a faktickém odmítnutí Ludvíka XIII. přistoupit ke koalici však nevěřil, že by Paříž ještě něco ve prospěch

⁵⁸⁸ Průvodní dopis dokládající pověření Jiřího Publise nese datum 23. ledna / 2. února 1626 – RA København, TKIA, sign. A 96, složka Mansfeld, Mansfeld Kristiánovi IV., 23. ledna / 2. února 1626.

⁵⁸⁹ Tamtéž, Mansfeld Güntherovi, Lauenburg 25. prosince 1625 / 4. ledna 1626.

⁵⁹⁰ Publis Fridrichovi Falckému, Lauenburg 29. ledna / 8. února 1626 – F. TADRA (ed.), *Briefe Albrechts von Waldstein an Karl von Harrach*, s. 321-323.

protihabsburského boje podnikla, „dokud nás blízko svých hranic neuvidí.“⁵⁹¹ Při příznivém průběhu událostí věřil Mansfeld i v rozhodnutí Savojska a Benátska pro vstup do války. V jeho plánech figurovalo snad i Švýcarsko.⁵⁹² Proti tažení do Alsaska byl každopádně již v předchozím roce Richelieu, ačkoliv mnohem dříve se objevily též náznaky, že sama Francie nějakou akci k hornímu Rýnu provede na podporu dánských snah na severu. Ale po hugenotském povstání na začátku roku 1625 a dál během roku trvala pro Paříž zcela jiná situace. Francie nechtěla o válce blízko svých východních hranic ani slyšet.

Naopak podle generálova plánu měl být habsburský nepřítel obklopen nově otevřenými frontami a válka by se přenesla na jeho území. Pro pochod napříč Německem do duchovních území na Rýně a do Alsaska žádal Mansfeld od krále vojenskou podporu, konkrétně sbor vedený Janem Arnoštem Sasko-Výmarským. Strategický význam trevírského a mohučského arcibiskupství, které Mansfelda zajímaly, se velmi dobře dá připodobnit k Magdebursku a Halberstadtsku. Obě oblasti ležely na velkém říčním toku a na potenciálně nepřátelském území. Duchovní charakter těchto zemí určoval i počet ochránců a přátel, či spíše čekatelů a „supů“, kteří by bývali rádi utrhlí svůj díl kořisti. Tyto oblasti byly lákavým cílem a není náhodou, že švédský král Gustav II. Adolf sdílel Mansfeldovy strategické plány, když o pět let později zamířil právě do středního Německa. Vítězná bitva u Breitenfeldu rozhodla, že Švédové mohli proniknout mnohem hlouběji do Říše, obsadili z větší části mohučské arcibiskupství a vybudovali z něj kvalitní zázemí pro další výboje na jih. Švédské plány na další osud těchto zemí šly dokonce i k představám o jistém druhu anexe, tedy o plném a trvalém ovládnutí oblasti.⁵⁹³ Mansfeld sice tak dalekosáhlé představy neměl, ale jako vynikající základna pro ovládnutí nejen sporné Falce, ale i dalších území se kurfiřtství na Rýně a Mohanu skvěle hodila.

Pokud se vrátíme k prvně zmiňované variantě, tedy útoku do Magdeburska, Mansfeld myslel i na Gábora Bethlena a jeho akce. Pokud by se totiž sedmihradský kníže skutečně odvážil a vyrazil do boje, pak by Magdebursko a přilehlá Marka byly nutnou výchozí pozicí pro pomocný sbor vyslaný Bethlenovi vstříc. Potřebu takového sboru pro úspěch sedmihradské akce Mansfeld zvláště zdůrazňoval. Sedmihradský kníže totiž neměl žádnou kvalitní „německou pěchotu“. Bez ní dle Mansfelda reálně hrozilo, že vpád z Karpat „nebude nic jiného než pouhý štráf.“⁵⁹⁴ Tedy

⁵⁹¹ „(...) wehre dis auch ein mittel Franckreich mit ins Spil zu bringen, von welchen nichts zu hoffen, wan sie vns nicht nahent bei ihren gränzen sehen, so käme auch Venedig vndt *Souoia* recht mit ins Spil.“ – RA København, TKIA, sign. A 96, složka Mansfeld, Memoriál plukovníka Publise Kristiánovi IV., SL 26. ledna / 5. února 1626.

⁵⁹² J. GROSSMANN, *Des Grafen Ernst von Mansfeld letzte Pläne*, s. 11-12, pozn. 4. Grossmann odkazuje na dánského historika Jahna (Ferdinand Heinrich JAHN, *Grundtræk til Christian den Fjerdes Krigshistorie*, II., København 1822).

⁵⁹³ Z novější literatury například: James S. Corum, *Aschaffenburg under Swedish Occupation during the Thirty Years' War*, in: Jan Vilím (ed.), *Bellum Tricennale. The Thirty Years' War, XIIIrd Colloquium of the International Commission of Military History*, Praha 1997, s. 155-176.

⁵⁹⁴ „(...) ob *Bethlehem Gabor* etwas thun wolte, dan man derselbe solte anziehen, ist zum höchsem nötig, das entweder der her *General* oder sonst iemandts den I. May. darzu gutt befinden, sich mit ihme *Coniungere* wo etwas

takový vpád, jaký zažila od Bethlena například Morava roku 1623 se všemi souvisejícími aspekty brutality, bezhlavého ničení a loupeží bez jakéhokoliv strategického významu.⁵⁹⁵

Když rozebereme Mansfeldovy návrhy ještě z jiné strany, je zajímavé, nakolik generál preferoval bližší kooperaci s vévodou Janem Arnoštem. Nebylo to poprvé a už vůbec ne naposled, kdy se Mansfeld vyjádřil tak explicitně. Právě ve dnech kolem Publisova přijetí u krále psal generál v dopisech králi o Janu Arnoštovi v jiné souvislosti, totiž že by v případě značného posílení Valdštejna žádal spojení s vévodovým sborem.⁵⁹⁶ Mnozí dějepisci v líčení událostí pozdějšího dánského vpádu velmi často zmiňují vzájemné spory Jana Arnošta a Mansfelda při pochodu Slezskem a Uhrami a často je vysvětlují rozdílností povah obou velitelů. Historik Julius Krebs dokonce tvrdí, že král tím, že dva tak odlišné vojevůdce pověřil jedním a tím samým úkolem, zasel první příčinu pro neúspěch celého tažení a tím ukázal, „jak málo dorostl svého úkolu.“⁵⁹⁷ Jak ale z dochované korespondence můžeme vidět, podobné výtky jsou zcela neoprávněné a konflikty mezi oběma aktéry evidentně vyplynuly až z dalšího průběhu událostí při vlastním vpádu do Slezska. Ostatně už anonymní avízo od informátora z bližšího Mansfeldova okruhu, které bylo zmíněno výše, hlásilo v prosinci 1625 císařské straně, že výmarští vévodové prý chtějí královské řady opustit a přidat se k Mansfeldovi.⁵⁹⁸ To nakonec vévoda Bernard, bratr Jana Arnošta a plukovník dánského krále, skutečně učinil. O tom, že by Jan Arnošt měl stejné úmysly, žádné jiné zprávy nemáme a nezbyvá než v jeho případě takovéto úvahy odmítnout. O velmi korektních vztazích obou generálů ale máme dokladů před počátkem vlastní diverze poměrně dost. Jan Arnošt patřil bezesporu k těm nejlepším důstojníkům, které král měl, a Mansfeld to dobře věděl. Mnoho dalších velitelů vévodova formátu na dánské straně skutečně nebylo. Kristián ml. Brunšvicko-Wolfenbüttelský se s Mansfeldem rozešel ihned po příchodu do Dolnosaského kraje a přijal dánský pštaluňk. Fuchs pak patřil k opatrnějším a defenzivně naladěným starším velitelům, a jak ještě uvidíme, byl to právě on, který těsnou spolupráci s Mansfeldem omezoval na nutné minimum.

fruchtbarliches so aufgerichtet werden, sonst vndt man kein deutsch volck bei ihme ist, wirdt sein zug anders nichts als ein Streif sein.“ – RA København, TKIA, sign. A 96, složka Mansfeld, Memoriál plukovníka Publise Kristiánovi IV., SL 26. ledna / 5. února 1626. Přítomný Mansfeldův důraz na nutnou pomoc Bethlenovu vojsku při akci do Slezska tak částečně odporuje Grossmannovým a Krüssmannovým úvahám o tom, že Mansfeld se s Bethlenem spojit nechtěl a už vůbec odmítal se jeho velení podřizovat, a že naopak měl v plánu získat diverzí do Slezska a odklonem od hlavního bojiště zpět svou samostatnost, na kterou si za dlouhá léta navykl (J. GROSSMANN, *Des Grafen Ernst von Mansfeld letzte Pläne*, s. 80-81).

⁵⁹⁵ Polyxena z Pernštejna s odstupem několika let nazvala právě tento vpád v podstatě právem a dle optiky podobné Mansfeldově „komedii“ – Polyxena z Pernštejna Zdeňku Vojtěchu Popelu z Lobkovic, Praha 25. července a 5. srpna 1626 – Pavel MAREK (ed.), *Svědectví o ztrátě starého světa*, s. 481, 489.

⁵⁹⁶ RA København, TKIA, sign. A 96, složka Mansfeld, Mansfeld Kristiánovi IV., Lauenburg 27. ledna / 6. února 1626.

⁵⁹⁷ „Daß Christian von Dänemark zwei so grundverschiedene Naturen für den schlesischen Zug auswählte (...) beweist, wie wenig er seiner Aufgabe gewachsen war.“ – Julius KREBS, *Schlesien in den Jahren 1626–1627*, II., in: *Zeitschrift des Vereins für Geschichte und Alterthum Schlesiens* 21, 1887, s. 123.

⁵⁹⁸ Anonymní avízo, 1./10. prosince 1625, *Regesta*, III., s. 813.

Grossmann si oprávněně klade otázku, nakolik své odvážné návrhy Mansfeld myslel vážně, zda to nebyl pouze manévr získat od krále důležité posily a udržovat představy o své důležitosti. Grossmannovo nazírání částečně přebírá i Krüssmann, když tvrdí, že Mansfeld se snažil získat si pozornost. Jeho motivace ale byla pochopitelná. Mohl se sice těšit poměrně velké nezávislosti, ta ale byla mnohem spíše produktem faktické neukotvenosti jeho postavení. Formálně podléhal anglickému králi, ale co se životně důležité otázky financování týče, neměl v ruce nic než smlouvu s Jakubem I. a s prázdnou pokladnou jeho nástupce Karla I. Jedinou šancí pro generála tak bylo vskutku získat si skrze operační úspěchy úctu jak Kristiána IV., tak Anglie a Francie, a tím i tolik potřebné peníze.⁵⁹⁹

Na rozdíl od Fuchse, Jana Arnošta nebo Kristiána ml. Brunšvicko-Wolfenbüttelského musel Mansfeld obstarávat své vojsko zcela sám a jistě mu v Dolnosaském kraji, ne-li mnohem dříve došlo, že přimět své pány, Anglii a neformálně i Francii, aby platily slíbený žold, je téměř nadlidský výkon. I proto žádal svého nového velitele, dánského krále, aby se za něj u jeho formálních zaměstavatelů přimluvil a tlačil na splacení stanovených částek. O tutéž podporu v Londýně žádal jménem Mansfelda Publis dopisem zimního krále Fridricha. Dluhy anglické koruny vůči generálovi vzrostly do astronomické výše a bylo jasné, že pokud Karel I. opravdu něco zaplatí, bude to jen zlomek smluvně dohodnutých prostředků. V dopise Fridrichovi Falckému Publis zmínil i Mansfeldovo odhodlání v případě potřeby vstoupit do služeb dánského krále přímo a ukončit tak anglický pštaluňk.⁶⁰⁰

Už v době ustanovování haagské koalice se proslýchalo o vpádu do Slezska.⁶⁰¹ Literatura často zmiňuje jisté operační plány aliance na rok 1626, v nichž právě tato bohatá provincie figurovala. Nelze určit prapůvodního autora plánu na útok na Slezsku, byla to totiž příliš známá a již vlastně mnoho let oblíbená idea, o které se mluvilo jak v řadách protihabsburských sil, tak na vídeňském dvoře.⁶⁰² Švédský král Gustav II. Adolf o možném vpádu do vedlejších českých zemí psal roku 1623 do Haagu. Halberstadtský administrátor Kristián mladší Brunšvicko-Wolfenbüttelský tentýž rok plánoval tažení stejným směrem. Středoevropské či širší evropské protestantské „veřejnosti“ neunikla jistě akce Jana Jiřího Krnovského, která roku 1621 započala právě ve Slezsku. Moravská brána byla jedním z lákavých vstupních prostorů do srdce habsburských zemí. O několik let později, v srpnu 1624 psal Camerarius optimisticky: „Když by

⁵⁹⁹ W. KRÜSSMANN, *Ernst von Mansfeld*, s. 587.

⁶⁰⁰ Publis Fridrichovi Falckému, Lauenburg 29. ledna / 8. února 1626 – F. TADRA (ed.), *Briefe Albrechts von Waldstein an Karl von Harrach*, s. 321-323.

⁶⁰¹ Avízo od Kristiána st. Brunšvického z Zelle z konce listopadu a začátku prosince 1625 prý Valdštejn dle svých vlastních slov okamžitě přeposlal císaři a burcoval k obraně Slezska (J. GROSSMANN, *Des Grafen Ernst von Mansfeld letzte Pläne*, s. 42; Valdštejn Kristiánovi st. Brunšvicko-Lüneburskému, Halberstadt 17. prosince 1625 – B. RÖSE, *Herzog Bernhard*, s. 341)

⁶⁰² O myšlence útoku na Slezsko poměrně podrobně píše J. GROSSMANN, *Des Grafen Ernst von Mansfeld letzte Pläne*, s. 32-37.

se český král mohl přiblížit jen s malým vojskem ke Slezsku, není pochyb, že by se celé Čechy a ostatní provincie k nám znovu přidaly.⁶⁰³ Při haagských jednáních se objevil sedmihradský vyslanec Matyáš Quadt, svého času rada nepokojného krnovského knížete Jana Jiřího. Quadt se sice samotných příprav spojeneckých smluv na tajných jednáních neúčastnil, ale spojenci se na základě jeho informací dozvěděli o ochotě Bethlena podniknout tažení do Uher proti císaři. Sedmihradský kníže požadoval finanční subsidie, pevné a písemné alianční dohody a spojenecké vojsko vyslané do českých zemí. Protože Quadt neměl s největší pravděpodobností dostatečnou plnou moc k uzavření smluv, spojenci v textu ustavené haagské aliance vyzvali Sedmihradsko k účasti ve spolku. Přísliby splnění Bethlenových podmínek měl vyslanec vyřídit osobně. Kristián IV. na konci ledna 1626 napsal v dopise do Sedmihradska právě na základě výše zmíněné Publisovy mise, že Mansfeld posiluje svůj sbor a jistě na jaře dosáhne Bethlenem požadovaného počtu 12 000 vojáků.⁶⁰⁴

Na císařské straně bylo generálovo jméno přímo spojováno s obavou z vpádu. Generál sám se ale neupínal k této myšlence tak vehementně, jak si nepřítel myslel. Naopak hýřil nápady na strategické tahy i jinými směry. V říjnu 1624 prý uvažoval o vpádu do Bavorska.⁶⁰⁵ Opakovaně chtěl do Alsaska.⁶⁰⁶ A ani v jarních měsících roku 1626 nebyl plán akcí jednoznačně daný. Naopak císařská strana v útok na Čechy a Slezsko věřila již dlouhá léta.⁶⁰⁷ Podle historika Grossmanna vídeňský dvůr uvažoval o možnosti dvou koordinovaných úderů Mansfelda ze Slezska do Čech a Bethlena ze Sedmihradska do Uher. Proto snad dávala Vídeň například pevnosti v Kladsku větší váhu. Ta byla ostatně dobře známá i z akcí likvidace posledních míst odporu po bitvě na Bílé hoře. Právě Kladsko se bránilo císařskému obléhání až do roku 1622. Proti Grossmannovu podání ale můžeme vznést několik argumentů: Císař s obranou Slezanů příliš nepohnul a kladská pevnost byla v roce 1626 obsazena jen symbolicky. Navíc zůstala po dřívějším obléhání ve velmi špatném stavu. V Čechách v lednu 1626 pro zvěsti o chystaném útoku Mansfelda císař zastavil rozpouštění několika kompanií Breinerova pluku, jehož větší část byla v zemi dislokována, a poroučel opatřit Pražský hrad a Vyšehrad proviantem a municí. K

⁶⁰³ Tamtéž, s. 34, pozn. 7; „Wenn (...) der König in Böhmen auch nur mit einem geringen Heere sich Schlesien nähern könnte, so ist kein Zweifel, daß ganz Böhmen und die übrigen Provinzen uns zufallen würden.“ – Camerarius Rusdorfovi, SL 21. srpna 1624 – J. M. SÖLTL (ed.), *Der Religionskrieg in Deutschland, III., Briefe und Berichte*, s. 192-193.

⁶⁰⁴ O dopise krále do Sedmihradska v lednu 1626 se zmiňuje L. R. LAURSEN (ed.), *Danmark-Norges Traktater*, IV., s. 6.

⁶⁰⁵ J. GROSSMANN, *Des Grafen Ernst von Mansfeld letzte Pläne*, s. 37 dle Rusdorfa (Johan Joachim RUSDORF, *Mémoires et négociations secrètes: pour servir à l'histoire de la guerre de trente ans*, Leipzig 1789, I., 377).

⁶⁰⁶ Méně známé jsou v české literatuře zprávy o tom, že dokonce snad sám Kristián IV. na takový podnik do Slezska pomyslel na začátku roku 1625. Pro toto tvrzení ale není žádná opora v pramenech (J. GROSSMANN, *Des Grafen Ernst von Mansfeld letzte Pläne*, s.59, viz pozn. 1 – zde bibliogr.citát: Moser V. Vortrag des brandenburgischen Gesandten Götz vor Gustav Adolf am 4. Mai 1625).

⁶⁰⁷ J. GROSSMANN, *Des Grafen Ernst von Mansfeld letzte Pläne*, s. 30-31 pozn. 5, více na str. 57-59.

větším přípravám ale ani zde nedošlo.⁶⁰⁸ Až na poslední chvíli v létě 1626 obhlížel s císařským pověřením zemská opevnění v Praze a Kladsku italský architekt Pieronni. V danou chvíli to ale bylo jen gesto bez reálného významu.⁶⁰⁹

Nutno dodat, že faktickou hodnotu plány aliance z prosince 1625 neměly. Pokud opravdu ideu vpádu do Slezska nadnesl Gábor Bethlen ústy svého vyslance Quadta, hlavní předpoklad, tedy plné členství Sedmihradska v alianci a dohoda o poskytnutí subsidií, naplněn ještě vůbec nebyl. Na základě rozboru situace v období půl roku před uskutečněním vpádu do Slezska musíme odmítnout často tradované a přebírané tvrzení historiografie, které snad z důvodu menšího prostoru a zkratek vede Mansfelda od Haagu přímo a jednosměrně do tažení na Slezsko a vidí jeho postup v Braniborsku a u Desavy jako naplnění daných plánů.⁶¹⁰ V realitě severoněmeckého bojiště se situace až překotně měnila už Valdštejnovým posilováním, a tak tažení do Slezska bylo sice jistě zvažované, ale pouze jako jedna z mnoha variant strategického postupu. Před králem a Mansfeldem ležely mnohé jiné a aktuálnější úkoly obrany před posilujícími nepřáteli. Že nakonec byla idea vpádu v květnu 1626 oprášená a v červnu skutečně realizována, je příběh s množstvím odboček a budeme jej samotný dále sledovat.

Co se týče Valdštejna, v útok na Slezsko v lednu příliš nevěřil. Alespoň to tvrdí historik Walter Krüssmann. Upřednostňuje tak v interpretaci informace z logistické strany z ledna 1626.⁶¹¹ Čeští autoři však Valdštejnovu prozřetelnost podrhují již pro toto období. Generalissimovy dopisy Harrachovi z ledna a února, případně jiným osobám po celý prosinec totiž hovoří velmi jasně právě o očekávaném útoku Mansfelda na Slezsko, respektive na Čechy. Valdštejn už v prosinci alarmoval císařský dvůr, aby s obranou Slezska něco začal dělat, sám totiž Mansfelda do Slezska následovat zprvu příliš nechtěl. Zároveň se divil Mansfeldově smělosti, že chce s tak skromnými silami táhnout na nebezpečnou výpravu do českých zemí.⁶¹² O neochotě táhnout za Mansfeldem se prý Valdštejn vyjádřil v dopise Maxmiliánovi Bavorskému. Nepřítel by totiž takovým vynuceným tahem získal na hlavní frontě psychologickou převahu.⁶¹³ Generalissimus

⁶⁰⁸ Ferdinand II. českým místodržitelům, 17. a 24. ledna 1626 – *Regesta*, IV., s. 45-46.

⁶⁰⁹ *Regesta*, IV., s. 111, 113, 134, 136; MZA Brno, RA Collaltové, kart. 88, inv. č. 1848, fol. 5, 7, 50.

⁶¹⁰ Např. J. POLÍŠENSKÝ, *Třicetiletá válka a evropské krize*, s. 169-170.

⁶¹¹ W. KRÜSSMANN, *Ernst von Mansfeld*, s. 582 a 585 – soudí dle dopisu bavorského kurfiřta Tillymu 27. ledna 1626. Valdštejn prý sděloval, že byl zadržen dopis, který naznačoval útok na Magdebursko. Mansfeld i král cíl domluveného tažení nijak příliš nezakrývali ani ve své vzájemné korespondenci.

⁶¹² Valdštejn Tillymu, Halberstadt 10. prosince 1625 – *Documenta*, s. 75.

⁶¹³ J. O. OPEL, *Der niedersächsisch-dänische Krieg*, s. 330. Už v říjnu se pak v dopise Harrachovi Valdštejn svěřil, že proti případnému Bethlenovu útoku nemůže ze svého vojska nic uvolnit a argumentoval tím, že by pak nepřítel napochodoval až do Čech (Valdštejn Harrachovi, ležení u Alfeldu 16. října 1625 – F. TADRA (ed.), *Briefe Albrechts von Waldstein an Karl von Harrach*, s. 300). V polovici prosince ale názor pravděpodobně výrazně změnil, neboť psal saskému kurfiřtovi o chystaném tažení Mansfelda, kterého hodlal přes saské území pronásledovat, a proto žádal kurfiřta o průchod jeho zemí (Valdštejn Janu Jiřímu Saskému, Halberstadt 19. prosince 1626 – tamtéž, s. 312). Čechy zmiňuje Valdštejn v dopise Harrachovi z 10. ledna (tamtéž, s. 316). Dne 21. ledna pak Harracha informoval, že do Pomořanska připluje švédský král se záměrem ovládnout Odru a postupovat dál. Že se jednalo o poplašnou zprávu, se dozvěděl generalissimus později. Pohyby na Baltu ale bedlivě sledoval.

prostřednictvím Harracha opakovaně varoval dvůr, že frontu v Německu nemůže kvůli případnému vpádu nepřítele do císařských zemí opustit.⁶¹⁴

Mansfeld samotný však do Slezska namířeno v této době neměl, naopak soustředil čím dál více svou pozornost na obsazení Braniborska a na Vadštejnovy pozice u Desavy. Pokud si snad Valdštejn myslel opak, mýlil se, neboť mnohé záviselo na akci Gábora Bethlena. Slezsko bylo v podstatě zcela nechráněné, proto byl Valdštejnův apel pochopitelný.⁶¹⁵ Zdá se ale, že generalissimus zatím spíše podceňoval možnost útoku Mansfelda na své vlastní pozice a více se obával útoku krále a Fuchse.⁶¹⁶ Publisův memoriál zmiňuje Slezsko pouze v případě Bethlenovy akce a k ní se vázající nutné podpory z dánské strany. Mansfeld měl však v tu dobu úkoly jiné, především tedy sice zcela pozdě, ale přece pomoci magdeburskému administrátorovi a atakovat nějakým způsobem císařské vojsko.

Je otázkou nakolik strategické plány dánského velení ovlivňovali emigranti či informátoři z českých zemí. Historik Grossmann tvrdí, že právě utečenci ze Slezska se dostávali do královny armády v houfích a opravdu působili na své nové velení ve věci útoku na české země.⁶¹⁷ Mansfeld později sám uváděl, že kontakty na obyvatele Slezska měl a pilně udržoval. Neuniklo to jistě ani císařským správcům země. Sám Ferdinand II. měl informace o tom, že slezští „intelligenzen“ alias důvěrníci či špioni, jsou s Mansfeldem ve spojení.⁶¹⁸ V pozdějším patentu vrchního slezského hejtmána Jiřího Rudolfa Lehnického se hovoří explicitně o tom, že vpád způsobili domácí anonymní vyzvědači, tedy opět „intelligenzen“.⁶¹⁹ Valdštejn obviňoval zcela konkrétně břežského vévodu Jana Kristiána a další slezské šlechtice ze spolupráce s Bethlenem. Podle něj se tak dělo čím dál víc zvláště kvůli tomu, že začala protireformace ve městech v Čechách a na Moravě.⁶²⁰ Jeden z dvorních historiografů té doby Franz Christoph Khevenhüller později ve své práci vinil z vpádu právě emigraci. O takovýchto krocích emigrace ale kupodivu žádné náznaky v korespondenci Mansfelda s králem ani v korespondenci Jana Arnošta Sasko-Výmarského nenajdeme. Ba co víc, žádní emigranti v ní ani nijak jinak nefigurují.

⁶¹⁴ „Ich kan ihm (Mansfeld – pozn. VM) durchaus nicht nachfolgen.“ – Valdštejn Harrachovi, Aschersleben 6. března 1626 – tamtéž, s. 330.

⁶¹⁵ I Valdštejn se však někdy mýlit mohl. Ukazuje to například situaci neadekvátní varování před Bethlenovým průvodem pro poselstvo, které mělo vyzvednout v Berlíně braniborskou nevěstu a doprovázet ji do Karpat. Generalissimus psal do Vídně, že by se mohlo jednat o ozbrojený přepad země (J. KREBS, *Schlesien in den Jahren 1626–1627*, I., in: *Zeitschrift des Vereins für Geschichte und Alterthum Schlesiens* 21, 1887, s. 16).

⁶¹⁶ Například Valdštejn Harrachovi, Aschersleben 26. února 1626 – F. TADRA (ed.), *Briefe Albrechts von Waldstein an Karl von Harrach*, s. 329.

⁶¹⁷ J. GROSSMANN, *Des Grafen Ernst von Mansfeld letzte Pläne*, s. 19.

⁶¹⁸ Tamtéž, s. 20.

⁶¹⁹ Grossmann cituje text patentu vrchního slezského hejtmána Jiřího Rudolfa Lehnického z 2. září 1626: „durch allerhand privat-intelligentien und Verständnisse voranlasset worden.“ – J. GROSSMANN, *Des Grafen Ernst von Mansfeld letzte Pläne*, s. 20.

⁶²⁰ Valdštejn Harrachovi, Halberstadt 6. ledna 1626 – F. TADRA (ed.), *Briefe Albrechts von Waldstein an Karl von Harrach*, s. 314.

Ke konkrétním pohybům vojska na dolním Labi skutečně nakonec na začátku února došlo. V době Publisova poselství u krále se Mansfeld konečně chystal na pochod do Braniborska. I Publis jej avizoval v dopise Fridrichovi Falckému.⁶²¹ Mansfeld 6. února sděloval, že poručil obsadit Havelberg a Rathenow, braniborská města při soutoku řek Havoly a Labe.⁶²² Tím učinil značný posun a rozprostřel své síly i jihovýchodním směrem do značné délky podél řeky. Jeho jednotky však stále dělilo od Magdeburku, nejkuli od Desavy více než osmdesát, respektive sto kilometrů vzdušnou čarou.⁶²³

Postupné uvolňování jednotek, tak jak jej uvádí Mansfeld v dopise Kristiánovi IV., vysvětloval plukovník Publis zimnímu králi dostatečným zajištěním rozdělení kvartýrů pro velké vojsko na novém místě. Rozvleklý přesun jednotek navíc umožňovalo Labe, které chránilo zimní manévr před případným útokem z levého břehu. Avšak řeka zároveň nebyla zcela ve stavu, aby dovolila plynulou přepravu dělostřelectva. K artilerii chyběly povozy, což byl jeden z důvodů, proč se pohyb jižním směrem tak opožďoval. Obsazení Havelbergu si Mansfeld připravil vysláním svého člověka znalého výstavby opevnění do dané oblasti. Jeho zprávy o poloze a opevnění Havelbergu a Tangermünde pak generál přeposlal králi. O průchodu jižní částí Meklenburska jednal v generálově zastoupení plukovník Knyphausen s meklenburskými komisaři. Knyphausen žádal zásobování vojska při průchodu, zpevnění cest, aby byly použitelné i pro dělostřelectvo, a navíc dvě stě sedláků k tažení lodí.⁶²⁴

Dne 12. února Mansfeld sděloval, že již vysílá jeden pluk za druhým a sám hodlá během týdne vyrazit též. On sám však stále čekal na peníze z Hamburku. Žádal o spojení s meklenburskou hotovostí, konkrétně o uvolnění dvou tisíc pěšáků a tří set jezdců z vojska meklenburských vévodů. Své požadavky o posily zvyšoval i dál. Nyní to měl být Fuchs, který měl přispět generálovi šesti až sedmi sty pěšáky a několika sty jezdci. Tomu král vyhověl a nařídil vše obratem Fuchsovi. Stejně tak přidělil Mansfeldovi další jednotky na přímou podporu. Nyní se jednalo o bývalý altenburský jízdní pluk.⁶²⁵ Generál žádal také bližší spolupráci s Janem Arnoštem Sasko-Výmarským, který mu měl v případě potřeby přispěchat na pomoc s jízdou. Navíc chtěl přimět krále, aby zapůsobil na pomořanského vévodu, aby i on uvolnil své síly pro boj

⁶²¹ Publis Fridrichovi Falckému, Lauenburg 29. ledna / 6. února 1626 – tamtéž, s. 321-323. Postup podél Labe k Havole a dál na jih na braniborském území popisuje podrobně například Opel (*Der niedersächsisch-dänische Krieg*, s. 431nn).

⁶²² RA København, TKIA, sign. A 96, složka Mansfeld, Mansfeld Kristiánovi IV., Lauenburg 27. ledna / 6. února 1626.

⁶²³ Dle Opela už obsazením Havelbergu a přechodů přes Havolu vlastně započala vzdáleně příprava na útok do Slezska (J. O. OPEL, *Der niedersächsisch-dänische Krieg*, s. 431nn).

⁶²⁴ *Regesta*, IV., s. 47. Stejný moment požadavku opravy cest a určení venkovského obyvatelstva na pomoc procházejícímu vojsku uvidíme i na pochodu Mansfelda těšínským knížectvím na konci léta téhož roku.

⁶²⁵ Král skutečně vydal rozkaz, aby se pluk přidal k Mansfeldovu sboru. – RA København, TKUA, sign. 1-059, Ausländisch registrant 1626, fol. 86a, Kristián IV. Mansfeldovi, 4./14. února 1626.

v Dolnosaském kraji. Vévoda Bogislav XIV. však patřil k neutrálním a jeho vojenské síly byly zcela nepatrné, proto se Mansfeldova žádost příliš neopírala o věcný základ.

Ohledně meklenburských jednotek, které Mansfeld připomínal opakovaně, král skutečně jednal a použil v dopise oběma meklenburským vévodům generálova slova o tom, že než by meklenburské vojsko čekalo na hranicích země na nepřítel, bude využito ve společné věci lépe, pokud se přidá k již bojujícím jednotkám.⁶²⁶ Zůstává však otázkou, v jakém rozpoložení meklenburští vévodové právě na konci ledna byli, neboť ke spojení sil s Mansfeldem nyní ani v březnu nedošlo. Svým způsobem výjimečný je dopis krále vévodům o necelý týden později, ve kterém vyzývá k jednotě v boji a hrozí, co by se stalo, kdyby protistrana zvítězila. V souvislosti s probíhajícími mírovými jednáními v Brunšviku se vyjádřil takto: „Pokud zbraně již byly pozvednuty, není radno je skládat.“⁶²⁷ Zda je králův dopis dokladem, že meklenburští vévodové pochybovali o smyslu dalšího válečného snažení, zůstává otázkou. Na druhou stranu víme, že zájem o spojení sil po urgencích projeví a převedení naverbovaných vojáků pod velení krále nakonec schválili.⁶²⁸ Vlastní nasazení vojáků v Kristiánově armádě se ale odehrálo až mnohem později.

Dne 21. února už generál králi oznamoval, že se nepřímo dozvěděl od jednoho vozky, že jeho předvoj dosáhl Havelbergu asi před čtyřmi dny, sám však zprávy od svých podřízených dosud neměl. Obsazení Marky se pak událo ve velmi krátkém čase.⁶²⁹ Mansfeldovým postupem dotčené Braniborsko se tohoto vývoje obávalo již delší dobu. Kristián IV. sice omlouval vstup vojsk formálně „z obranných důvodů“, a jak bylo v rétorice dánské strany obvyklé, pro „zachování (dolnosaského – pozn. VM) kraje a celého protestantství“,⁶³⁰ kurfiřt Jiří Vilém se ale nechtěl nijak zaplést do konfliktu. Z počátku dánský král s jeho účastí najisto počítal a braniborští vyslanci patřili jeden čas dokonce mezi přední aktivizátory nové proticísařské fronty, časy se ale

⁶²⁶ Král uváděl jako argument ke spojení sil Mansfeldovy chystané akce „gegen den Wallsteiner lagern, vnnd ahn demselben sein Heill versuchen solle, darzu wir ihme dan nicht allein tausendt Pferde zu hulffe schicken besondern seindt auch ihme alssdan Königlich ferner zu *secundiren* entschloßen. Wan nuhn ihme etwa noch zwey Tausendt Man zu Roß vnnd fuß ermangeln muchten, vnnd wir in glaubwürdige erfahrung gelangen, das E. E. L. L. ein hohers vnnd mehrers in bereitschafft haben, Alß ersuchen wir E. E. L. L. freund Vetter- vnd Vaterlich, ihme dem Graffen selbiges Volck vnbeschweret *adiungiren* vnnd folgen zulaßen biß die vorhabende *caualcada* Ihre endschafft erreicht, Alß den können E. E. L. L. dieselben ganz woll zu dero gefallen hinwieder mechtig sein, inn erwegung, das E. E. L. L. Fürstenthumb vnnd Länder, durch solche *diuersiones* weit beßer, alß wan die *Defension* auff den Grenzen vnnd im lande beschehen solte, gedienet, vnd durch zusammensetzung vor außwerttigen gewaldt ersprießlicher gesichert sein können (...)“ – Tamtéž, fol. 60a-b, Kristián IV. vévodům meklenburským 26. ledna / 5. února 1626.

⁶²⁷ „So versehen wir Vns zu E. L. gänzlich, dieselbe hirin mit vnns einig sein, auch ihren Gesandten dahin *instruiren* werde, das er mit den vnserigen, von solcher erklerung nicht zu weichen habe, den nach dem mahl die Waffen einmahl ergriffen sein, ist durchaus nicht zu rathen, dieselbe nieder zulegen, ehe man beständige sicherheit, vnnd deßen gänzliche abschaffung, warumb man Sie an die handt genommen, erlanget (...)“ – Tamtéž, fol. 69b-70a, Kristián IV. vévodům meklenburským 31. ledna / 9. února 1626.

⁶²⁸ Král jim za to děkoval 11./21. února 1626 (Tamtéž, fol. 95a).

⁶²⁹ RA København, TKIA, sign. A 96, složka Mansfeld, Mansfeld Kristiánovi IV., Lauenburg 11./21. února 1626.

⁶³⁰ „(...) daß sie die Besazung einzunehmen sich nicht verweigern sollen, Solches gereicht zu *conseruirung* dieses Creyßes, vnnd des ganzen Euangelisch/en/ wesens, vnnd soll an vnser seite, sothane *moderation* gebraucht, vnd das Volck in solcher *disciplin* gehalten werden, das die *Garnisonen* E. L. vnderthanen nicht zu schwer fallen, (...)“ – Tamtéž, fol. 78b-79a, Kristián IV. kurfiřtu Jiřímu Vilémovi Braniborskému, Rotenburg 1./10. února 1626.

změnily. Historik Opel uvádí, že na podzim roku 1625 dokonce kurfiřt žádost o povolení verbování pro dánského krále jako jeden z mnoha říšských stavů zamítl (!), a Kristiánovi se tak výrazně zužoval už tak malý prostor pro získávání vojáků.⁶³¹ Když se ale vojska přiblížila hranicím země, situace ve vzájemných vztazích se vyhrotila.

Na začátku března už Mansfeld pevně stál v hlavních opěrných bodech Marky. Město Brandenburg se sice chtělo obsazení bránit, k ozbrojenému odporu ale nakonec nedošlo. Věc se však nejspíše dostala až ke králi, neboť ten vyzýval Mansfelda k největší mírnosti.⁶³² V reakci na Kristiánovu připomínku pak generál jen velmi obecně odepsal, že město sice nechtělo přijmout posádku, ale „jakmile se (měšťané) dozvěděli o mé nejméně žádosti, otevřeli brány bez odporu.“⁶³³ Zpráva saského plukovníka Melchiora von Schwalbach dlícího ve Wittenbergu sdělovala, že mezi obyvatelstvem města Brandenburg a vojáky skutečně došlo k výraznému napětí a měšťané byli připraveni se proti útisku ze strany vojáků aktivně bránit.⁶³⁴

Bylo to právě toto období, které mělo pro osud celého Braniborska osudový význam. Císařská strana vstup „notorického rebela“ na neutrální území bedlivě sledovala a při nejbližší příležitosti bylo toto pochybení braniborské vlády při obraně vlastní země a koketování s nepřítelem potrestáno vstupem Valdštejnova vojska. Již na začátku ledna ihned po obsazení Desavy učinila císařská jízda, konkrétně zřejmě Chorvaté, kteří se ve vydatném počtu účastnili lednového manévru k mostu, výpad na magdeburský jízdní pluk, který ustoupil na braniborské území až do Jüterbogu. Za rok po radikální změně fronty již Valdštejn na braniborskou neutralitu nebral už vůbec žádné ohledy. Marka měla začít trpět stejně jako jiné válkou zasažené kraje Říše. Nejhorší léta tak začínala. Od té doby se na braniborském území střídalo jedno vojsko za druhým. Na počátku onoho pomyslného nekonečného řetězu tažení a s nimi provázaných běd a utrpení Braniborska vidíme právě Mansfelda.

Při vstupu na půdu kurfiřtovy země Mansfeld králi naznačoval, že neoficiální cestou přijal od jistých braniborských kruhů příznivé stanovisko ke svým žádostem o kvartýrování a zásobování oddílů. Oficiální cestou se mu dostalo ale chladných odpovědí.⁶³⁵ Braniborský kurfiřt a jeho vláda každopádně o chystaném příchodu cizích vojsk dopředu informováni nebyli a už vůbec nebyli žádáni o souhlas. Král tak učinil až dodatečně. Později to Kristián IV. sám přiznal,

⁶³¹ J. O. OPEL, *Der niedersächsisch-dänische Krieg*, s. 353. Král žádal braniborského kurfiřta o povolení průchodu Mansfeldovým verbířům a novým rekrutům 31.ledna / 9. února 1626 (RA København, TKUA, sign. 1-059, Ausländisch registrant 1626, fol. 72a-73b).

⁶³² Tamtéž, fol. 127a, Kristián IV. Mansfeldovi, Wolfenbüttel 11./21. března 1626.

⁶³³ „Auch gnedigster Königl. vnd Herr, berichte E. kon. Mytt. Ich vnderthenigst, daß ich zwar, alß ich an fangs in diese Statt begert, nicht wollen eingelaß/en/ werden, aber hernacher wie Sie mein ernstlich begehren vernom/m/en, habn Sie ohne alle *resistenz* die Porte geöffnet mich vnd etwaß Volckh guttwillig ein genom/m/en etc.“ – RA København, TKIA, sign. A 96, složka Mansfeld, Mansfeld Kristiánovi IV., Brandenburg 14./24. března 1626.

⁶³⁴ *Regesta*, IV., s. 60.

⁶³⁵ Dopis z 28. února / 10. března 1626, jinak též J. O. OPEL, *Der niedersächsisch-dänische Krieg*, s. 434.

že o souhlas kurfiřta ani žádat předem nehodlal.⁶³⁶ Císařský dvůr a Valdštejn však dění pochopili zásadně jinak a jejich nedůvěra k Braniborsku nezadržitelně přerůstala v podezřívavost a nepřátelství, byť zatím stále ještě skrývané.

Královny jednotky pod velením generála Fuchse postoupily k Magdebursku na druhé straně Labe nakonec ve stejné době jako Mansfeld, na kterém měla spočívat hlavní váha celého tažení na pomoc Kristiánu Vilémovi. Král opakovaně apeloval na Fuchse, Výmarského i Mansfelda, aby mezi sebou pilně komunikovali. Generál Fuchs obsadil Tangermünde již v polovině února a hodlal zde postavit lodní most.⁶³⁷ Aby nevznikly spory o velení při případném spojení Fuchse a Mansfelda, král přikázal prvně jmenovanému, aby následoval rozkazy druhého. Představy krále o hierarchii svých velitelů byly tedy známy dostatečně dlouho před bitvou u Desavy.⁶³⁸ V praxi se však mnoho nezměnilo. Ale tomu se budeme věnovat za chvíli.

Že by zima byla klidným obdobím, kdy se válka nevedla, na přelomu let 1625 až 1626 vůbec neplatilo. Naopak zde vidíme mnoho pohybů jednotek. I Valdštejnovy manévry začátkem ledna u Desavy a následné pokusy o spojení sil s Tillym svědčí o nebyvalé aktivitě obou stran a nejspíš také o mírné zimě na začátku nového roku.

Mansfeld každopádně s postupem dále na jih nespěchal. Další města na jih od Havoly ovládl postupně, někdy i s asistencí dánských jednotek. Stojí za to si zde připomenout, že v oněch týdnech nadobro skončilo jednání o míru v Brunšviku. Neprobíhalo ostatně od počátku příliš nadějně a neústupnost obou stran a zvláště přemrštěné požadavky císaře a Ligy na plné odzbrojení Dolnosaského kraje znemožnily úspěšnost celého snažení. Dne 10. března si Kristián IV. zapsal do svého kalendáře, že vyslal své komisaře Klause Daa a Siverta Pogwische do Brunšviku, aby jednání jeho jménem ukončili.⁶³⁹

5.5 Kristián IV. a Mansfeld. Vztah aktérů se vyvíjí

Než se vydáme dál sledovat Mansfeldovy osudy a pohyby armád, zastavme se ještě u vzájemného vztahu krále a generála. Moment jejich problematického poměru se v mnoha dílech historiků opakuje a zmínili jsme jej už výše.⁶⁴⁰ Můžeme soudit, že příčinou tohoto stavu nebyly pouze

⁶³⁶ Tamtéž, s. 434.

⁶³⁷ RA København, TKUA, sign. 1-059, Ausländisch registrant 1626, fol. 101a, Kristián IV. Janu Arnoštovi Sasko-Výmarskému, Wolfenbüttel 20. února / 2. března 1626. Obsáhle o tažení vypovídá početná korespondence generála Fuchse zachovaná v Říšském archivu (Riksarkivet) v Kodani.

⁶³⁸ Tamtéž, fol. 102a, Kristián IV. Mansfeldovi, Wolfenbüttel 20. února / 2. března 1626.

⁶³⁹ V denících Kristiána IV. malá poznámka 28. února / 10. března 1626: „Droge Klavs Daa og Sivert Powisk til Brunsvig, sammesteds at gjøre en Ende paa Traktationen.“ – C. F. BRICKA, *Udtog af (...) Skrivekalendere*, s. 375. Podrobně k průběhu brunšvických jednání J. O. OPEL, *Der niedersächsisch-dänische Krieg*, s. 369-398, J. KOLLMANN, *Valdštejn a evropská politika*, s. 84-99, a samostatně J. KOLLMANN, *Brunšvická jednání*.

⁶⁴⁰ Grossmann přímo uvádí: „(...) sein Verhältniss (des Königs – pozn. VM) zu ihm (Mansfeld) höchst ärgerlicher Natur war.“ – J. GROSSMANN, *Des Grafen Ernst von Mansfeld letzte Pläne*, s. 61. Dle Krüssmanna prý král už roku 1624 vyjádřil k Mansfeldovi svůj odpor. – W. KRÜSSMANN, *Ernst von Mansfeld*, s. 582.

osobní vlastnosti obou dotyčných. Pokud bychom je podrobili psychologickému rozboru mimo klasické historiografické postupy, jistě by nám u obou postav vyšel na povrch vysoce vyvinutý egoismus a tvrdohlavost, pramenící z jejich postavení suverénů.

Ano, i Mansfeld byl suverén, tedy příslušník nejvyšších vládnoucích kruhů, avšak, jak důsledně připomínají Grossmann i Krüssmann, byl zcela bez majetku a bez území. Jeho moc v průběhu posledních let znatelně zeslábla a zdaleka nedosahovala takové velikosti jako v letech 1620 až 1622. Mansfeld si jistě uvědomoval složitost svého postavení. Podpora Anglie a Francie byla velmi děravá a generál se stal spíše objektem velmocenských her než samostatným hráčem. Jeho devótní formulace v dopisech králi tedy nemusíme brát jen jako rétorické figury.

Pokud něco negativně ovlivňovalo vzájemný vztah obou vojevůdců, pak to byly určité problematicky nastavené podmínky jejich koexistence. Mansfeld měl být financován Anglií, ale to se dělo při pobytu v Dolnosaském kraji jen minimálně, naopak král finančně generálovi několikrát vypomáhal. Generál Mansfeld měl následovat rozkazy dánského krále, zároveň jej ale k němu nevázala žádná smlouva a obecně formulovaný anglický pštaluňk dával značný manévrovací prostor. Dodatek haagské smlouvy sice určoval vrchní velení nad Mansfeldem dánskému králi, samotný Mansfeld ale prý o výsledku jednání vůbec nevěděl⁶⁴¹ a dodatek nebyl králem nakonec ani ratifikován. Pokud tedy článek fakticky nevešel v platnost, pak byl Mansfeld dál na volné noze a svobodný v rozhodnutích, kam zaútočit. Reálně byl ale příliš slabý na to, aby postupoval samostatně.

Generálovo postavení vůči dánskému králi tedy modifikovaly důležité okolnosti mnohem více než formální smlouvy či pštaluňky. Válečná situace donutila generála k poslušnosti vůči dánskému králi, kterému nabídl dokonce i své přímé podřízení. Tak nás o tom alespoň informuje jeho plukovník Publis.⁶⁴² Věc podle svých slov přednesl dánskému kancléři, dál ale celá záležitost nepokročila, neboť kancléř vyjádřil názor, že král dává přednost zachování daných podmínek. Můžeme se oprávněně domnívat, že důležitým momentem byly pro krále finance, neboť v případě plného podřízení by musel platit Mansfeldův sbor ze svého. Přes toto odmítnutí přiměl dánského krále vývoj konfliktu k vydatné podpoře Mansfeldova vojska, neboť sílící přesila císařské a ligistické armády se zdála být nezastavitelná. Mansfeld byl králi za mnohé vděčen, a snad i proto poslal Kristiánovi například v březnu 1626 malý dárek, totiž koně i s učitelem jízdy.⁶⁴³ Králův vztah k Mansfeldovi se od doby jeho příchodu výrazně zlepšil. Je to alespoň vidět na četnosti a tónu jejich vzájemné komunikace, byť i do ní vstupovaly obvyklé záležitosti kolem chování jednotek na obsazených územích.

⁶⁴¹ Mansfeld Janu Arnoštovi Sasko-Výmarskému, Tekov 20./30. říjen 1626 – G. E. HEERMANN, *Beytrag*, s. 233.

⁶⁴² Publis Fridrichu Falckému, Lauenburg 29. ledna / 8. února 1626 – F. TADRA (ed.), *Briefe Albrechts von Waldstein an Karl von Harrach*, s. 321nn.

⁶⁴³ RA København, TKUA, sign. 1-059, Ausländisch registrant 1626, fol. 126a, Kristián IV. Mansfeldovi, Wolfenbüttel 11. března / 21. března 1626.

Ve věci konkrétních kroků ve vedení války Mansfeld s králem mnohokrát jednal. Výjimečně osobně, častěji přes své nejbližší důstojníky Ferenze a Publise nebo královy pověřence, ale nejvíce formou vzájemné korespondence. Neplatí tak zdaleka tvrzení německého badatele Grossmanna, který „nenašel ani náznak, že by Kristián sdílel Mansfeldovy plány, nebo učinil nějaká opatření, která s jistotou by mohla být chápána jako podpora mansfeldského plánu.“ Grossmann dokonce píše, že „král Mansfeldovy skutečné plány neznal, nebo je přinejmenším neschvaloval.“⁶⁴⁴ Jak jasně vidíme z korespondence a jak ostatně věděl už historik Julius Otto Opel několik let po vydání Grossmannovy knihy, opak byl pravdou. Konkrétní směry útoků Mansfeld s králem mnohokrát diskutoval. Jednání o dalším postupu probíhala v podstatě neustále a král opakovaně svůj názor a souhlas s předloženými plány skutečně vyslovil. Na druhou stranu lze vidět zprodlení mezi královými rozkazy a Mansfeldovými kroky směřujícími k jejich naplnění. Zvláště se jedná o případ postupu do Magdeburska. Argumenty pro generálovo otálení jsme ale už uvedli výše.

Kristián postupně uvolnil pro Mansfeldův sbor několik pluků své armády. I to byl projev důvěry krále, který počítal s tím, že právě Mansfeldův sbor bude hrát první housle na levém křídle stojícím proti Valdštejnovi. Nejdříve šlo o Sterlingův jízdní regiment. Poté generál urgoval v podstatě celý prosinec a leden připojení dva příslibených, ale blíže nejmenovaných pluků. Později se jednalo konkrétně o magdeburský pěší a altenburský jízdní pluk. Domluveno bylo i předání meklenburského vojska.⁶⁴⁵ Mansfeld sliboval, že část posil nahradí brzy výměnou za očekávaný skotský pluk a francouzské jednotky. Na jejich příchod však stále čekal.⁶⁴⁶

Ve svých prosbách o to či ono Mansfeld až velmi často používal podpůrných argumentů, ne nepodobných budování vzdušných zámků. V zimních měsících to bylo očekávané doručení směnek na horentní sumy dlužného žoldu, nyní příslib příchodu početných posil ze Skotska a Francie. Styl jeho proseb se právě v tomto momentu nijak nelišil od používané argumentace napříč celou dobou Mansfeldovy přítomnosti v Dolnosaském kraji. V jistých chvílích, jako například při prosbě o zapůjčení děl a o pomoc s vymáháním původní artilerie od města Emden, to až vypadalo jako příliš průhledné výmluvy a trapné vytáčky ve snaze získat něco navíc.

⁶⁴⁴ „Ich habe nirgends eine Andeutung finden können, daß der König Mansfelds Pläne getheilt, oder auch nur eine Maßregel ergriffen habe, welche mit Sicherheit blos als Unterstützung des mansfeldschen Planes angesehen werden könnte; (...). Vielmehr möchte ich mich entschieden dafür erklären, daß der König Mansfelds wirkliche Pläne n-i-c-h-t kannte, oder wenigstens nicht billigte.“ – J. GROSSMANN, *Des Grafen Ernst von Mansfeld letzte Pläne*, s. 61.

⁶⁴⁵ J. O. OPEL, *Der niedersächsisch-dänische Krieg*, s. 365. Opel neuvádí druh vojska u zmíněných regimentů, což je poměrně zásadní vzhledem k naprosto rozdílné velikosti jízdního a pěšího pluku. Dále uvádí, že k Mansfeldovi se přidalo i pomořanské vojsko, o které Mansfeld vskutku žádal, to se ale nestalo, neboť Pomořansko nepatřilo mezi dánské spojence ve Svaté říši římské.

⁶⁴⁶ O plánovaném příchodu Skotů se dozvěděl i Valdštejn, který dostal dosti přehnanou zprávu o očekávání celých deseti skotských pluků. O konkrétním složení dánských posil Mansfeldovi měl Valdštejn jinak poměrně dobrý přehled (Valdštejn Harrachovi, Schladen 21. ledna 1626 a znovu Aschersleben 23. února 1626 – F. TADRA (ed.), *Briefe Albrechts von Waldstein an Karl von Harrach*, s. 321, resp. 327-329).

Kristián však nehledě na skromné možnosti spojence šel v projevech důvěry vůči generálovi ještě dál. Hodlal už na konci února Mansfeldovi podřídit Fuchse v případě, pokud by se oba sbory setkaly. Právě v otázce spojení sil a vrchního velení Mansfeld nanejvýš zdůrazňoval jasné rozhodnutí a urgoval jej zmínkou o svých vlastních dřívějších zkušenostech: „Upamatovávám v tomto Jeho královskou Milost tím více, že jsem vskutku v Čechách i jinde nabyt tu zkušenost, že takový spor (o velení – pozn. VM) byl mezi jinými též jednou převelikou příčinou, že došlo k porážce a země byla ztracena.“⁶⁴⁷ Král odepsal kladně v tom smyslu, že považuje za dobré, aby se vojska obou velitelů podřídila Mansfeldovu vedení. Nepochyboval o Mansfeldových schopnostech a vyjádřil přesvědčení, že generál „má všude bedlivé oko a nenechá si ujít žádnou příležitost něco dobrého podniknout.“⁶⁴⁸ Mansfeld vzal poté starost za vybavení Fuchsových jednotek vskutku za svou vlastní a několikrát králi ve věci výzbroje a zásobování dánského vojska dopisoval.⁶⁴⁹ Pro královo rozhodnutí bylo několik logických důvodů. Fuchs nebyl sto zvládat velké manévry osamoceně, od hlavního vojska krále byl značně vzdálen a už v únoru Kristiána sám žádal o rozhodnutí, jak postupovat dál.⁶⁵⁰

Král důvěru v Mansfeldovy schopnosti projevoval opakovaně. V dopise z března ji Kristián vyjádřil explicitně slovy, že na to, jak způsobit u nepřítele nějaký průlom, Mansfeld jistě přijde sám „podle své obvyklé píle a válečných zkušeností.“⁶⁵¹ Vztah obou mužů nelze uvedenými citacemi a vybranými fakty nijak idealizovat, ale přece jej můžeme vidět v poněkud jiném světle, než jak nám jej líčí tradovaná podání historiografie. Král dával Mansfeldovi formulacemi o neurčité „příležitosti“, která se snad vyskytne, ve své podstatě „bianko šek“ pro vlastní iniciativu.

Co se týče pohledu na vlastní vedení války, Mansfeld uvedl ve svých dopisech několik návrhů na zlepšení. Ačkoliv byly jeho formulace zaobaleny do nabobtnalých zdvořilostních frází, mířil na vlastní Kristiánovo válečné myšlení, či spíše jeho modifikaci. V otázce odvedení války z Dolnosaského kraje na území protivníka se oba velitelé maximálně shodovali. Jak Kristián, tak Mansfeld chtěli odvést válku mimo spřátelená území. Valdštejnův častokrát vychvalovaný kontribuční systém dokázal zázraky, tedy uživit desetitisícové armády, jen díky tomu, že se císařské jednotky nacházely na území potenciálně, nebo přímo nepřátelském. Násilná exploatace

⁶⁴⁷ RA København, TKIA, sign. A 96, složka Mansfeld, Mansfeld Kristiánovi IV., Lauenburg 11./21. února 1626.

⁶⁴⁸ „So zweiffeln wir nicht, Ihr allenthalben hierbey ein wachendes Auge haben, vnd keine *occasion*, was guttes zuerrichten, aus händen gehen laßen, werdet (...).“ - RA København, TKUA, sign. 1-059, Ausländisch registrant 1626, fol. 102a, Kristián IV. Mansfeldovi, Wolfenbüttel 20. února / 2. března 1626.

⁶⁴⁹ Tamtéž, TKIA, sign. A 96, složka Mansfeld, Mansfeld Kristiánovi IV., Havelberg 28. února / 9. března 1626. Tamtéž, TKUA, sign. 1-059, Ausländisch registrant 1626, fol. 126b-127b, Kristián IV. Mansfeldovi, Wolfenbüttel 11./21. března 1626.

⁶⁵⁰ J. O. OPEL, *Der niedersächsisch-dänische Krieg*, s. 436.

⁶⁵¹ „(...) demselben (dem Feind – pozn. VM) einen Abbruch zuthun an die hand geben wurde, welches ihr dan, ewern gewöhnlichen fleiße vnnnd Kriegserfahrenheit nach woll werdet in gute obacht zunehmen wißen (...)“ - RA København, TKUA, sign. 1-059, Ausländisch registrant 1626, fol. 126b-127b, Kristián IV. Mansfeldovi, Wolfenbüttel 11./21. března 1626.

zasažených krajů tak byla v podstatě v zájmu válečného úsilí ligistické a habsburské strany. Naproti tomu válka na dolnosaské straně byla pro dánského krále nepoměrně dražší záležitost.

Jak jsme viděli výše, už v prosinci apeloval Mansfeld na to, aby král v případě, že by zamýšlel nějaký útok, o věci určitě informoval, aby se tak podnikly akce na více místech, což by prospělo jak královu postupu, tak celému válečnému snažení. Především však taková korespondence měla probíhat nanejvýš tajně a Mansfeld dokonce navrhoval určení šifer pro vzájemnou komunikaci.⁶⁵² Císařská strana měla v dánském i mansfeldském vojsku množství informátorů a o tomto problému nejvyšší velení dobře vědělo již dlouhou dobu.⁶⁵³ Také král měl eminentní zájem na větší koordinaci sil a v dopisech svým generálům důrazně připomínal, aby nekomunikovali pouze s ním jako centrem, ale i vzájemně. Generálové dánského krále však na rozsáhlou koordinaci sil neměli vůbec dobré spojení. Dobový stav komunikačních kanálů nebyl na modernější přístup zdaleka připraven. Dokládá to například Fuchsova stížnost, že nemohl s Kristiánem ml. Brunšvicko-Wolfenbüttelským navázat korespondenční spojení celých pět týdnů!⁶⁵⁴

5.6 Pobyt v Braniborsku. Proč právě Desava?

Brzy po příchodu do Havelbergu dostal Mansfeld avízo o tom, že na vpád do Braniborska se připravuje i nepřítel. Valdštejn se sice na takový manévr nechystal, ale generál se musel mít na pozoru. Boj o pozice na pravém břehu Labe a střet s protivníkem mohl přijít každou chvíli. Pozice kurfiřtovy země byla specifická a vstupem protihabsburských sil se zvýšil zájem Valdštejna o toto území ještě více. Podobně specifické bylo i chování některých braniborských úředníků. Oficiální cestou Braniboři odmítali vpouštění dánských a mansfeldských sil na své území, avšak tajně prý Mansfeld dostal informace, že nejmenované osoby z vyšších braniborských kruhů jsou v otázce ubytování a zásobování vojsk dánské straně příznivě nakloněny.⁶⁵⁵ Braniborsko se ocitlo ve

⁶⁵² „Es Were Vnßers erachtens nicht böß, daß wir ziffer hetten vnd/er/ Einand/er/ alle gefahr zuerhütten, in geheimen sach/en/ zuebrauch/en/.“ – RA København, TKIA, sign. A 96, složka Mansfeld, Mansfeld Kristiánovi IV., Lauenburg 25. prosince 1625 / 4. ledna 1626.

⁶⁵³ Král vydal právě na konci prosince patent proti špionům adresovaný na všechny velitele svých vojsk. Nařizoval sledování, kdo a kam z vojenských táborů odjíždí, a přísné potrestání takového zrádného chování. Výběrově z textu patentu: „(...) thun kundt hiermit, das vns glaubwürdig Vorgebracht vndt zuerkennen gegeben worden, daß zwischen Vnsern vnd vnser Feinde *Quartiern* täglich große Verdechtigkeitt wegen deß vielfält: vnd stätigen ab- vnd zuReisens ein- vnd vorfallen solle, darmit wir nun diesem Vnwesen bey Zeitt vorzubawen, So befehlen wir hiemit Vnsern *Generaln* (...) das sie auff solch verdechtig ab- vnd zureisen fleißige auffacht haben, damit die ienigen, welche also ab- vnd zum feinde Reiten vnd reisen gefenglich angenommen vnd vns, sie sein auch wer sie wollen, wie dan auch nicht weniger alle verdechtige brieffe, von wannen sie auch immer kommen mügen *intercipiret* vnd Vns zugeschicket werden. Iedoch sol vor eingang des ietzbeurstedhenden neuen Jahrs, mit dieser Vnser gnedigsten verordnung kein anfang gemachet, besondern biß dahin *differiret* sein vnd (...)“ – ThürHA Weimar., sign. H 44, Kristián IV., Rotenburg 26. prosince 1625 / 5. ledna 1626.

⁶⁵⁴ J. O. OPEL, *Der niedersächsisch-dänische Krieg*, s. 430.

⁶⁵⁵ RA København, TKIA, sign. A 96, složka Mansfeld, Mansfeld Kristiánovi IV., Havelberg 28. února/9. března 1626.

složité situaci, ale to nejhorší mělo teprve přijít. Valdštejn sice zatím až na okrajové části zemi neatakoval, příchod Mansfelda ale věc radikálně změnil.⁶⁵⁶

Svou přítomností zatěžovalo mansfeldské vojsko i severovýchodní části Magdeburska. Administrátor Kristián Vilém byl až dost zaměstnán budováním vlastních jednotek ve službách dánskému králi, neměl přístup k finančním prostředkům a jeho faktická moc byla už od obsazení většiny země císařskou armádou značně omezena. Přesto ale můžeme pozorovat ojedinělé zprávy o tom, jakým způsobem se magdeburský Hohenzollern snažil bránit zbytky své země před vojenskou zlovůlí tentokrát v režii spojeneckého sboru. Jeden z apelů na nápravu chování mansfeldských vojáků adresoval administrátor na plukovníka Publise právě několik dnů před bitvou u Desavy.⁶⁵⁷

V zimních měsících roku 1626 už proudily desítky dopisů napříč českými zeměmi, v nichž pisatelé měli za jisté, že Mansfeld bude mířit právě do Slezska. Také saský kurfiřt v březnu varoval císařskou stranu a její spojence, že nebezpečí se opět blíží. Mansfeldovy síly přitom odhadoval na neuvěřitelných dvacet čtyři tisíc mužů. Zpráva se pak rychle šířila Slezskem a spolupůsobila na burcování země k budování obrany.⁶⁵⁸ Informace přitom nešly pouze oficiální cestou přes hlavy států a armád, ale předávaly si je i města a obce mezi sebou. Například rada města Frankfurtu nad Odrou dne 8. března (snad dle starého stylu) psala do Hlohova o tom, že žena jednoho mansfeldského verbíře vypověděla, že se Mansfeld chystá z Marky přes Lužici do Slezska.⁶⁵⁹ Stejně tak proudily zvěsti o řádění jeho vojska v Braniborsku.⁶⁶⁰ Nutno však na obhajobu Mansfeldova vojska uvést, že v této době byly zprávy poněkud přehnané. Na rozdíl od bídy v létě 1625 v dolním Porýní na prahu chaotického rozpadu bylo vojsko už do značné míry konsolidované. Soudě však dle zkušeností lübeckých krajů a mnoha dalších, které zasáhly pohyby generálova sboru v první polovině roku 1626, měl Mansfeld potíže s udržení disciplíny i nadále.

Je třeba vyzdvihnout, že král výše zmíněnými výroky o Mansfeldově „dobrém oku pro vyhlédnutí příležitosti“ dával generálovi právě v osudnou dobu před bitvou u Desavy značný prostor pro vlastní iniciativu.⁶⁶¹ Mansfeld v polovině března dostal například poplašnou zprávu, že Valdštejn míří do Slezska a žádal od krále rozkazy, co udělat. Král na to odpověděl poměrně

⁶⁵⁶ Valdštejnovi vojáci učinili četné výpady na území na pravé straně Labe, především na magdeburská města Jerichow, Sandau, ale i na braniborské území, vždy se ovšem stáhli zpět. O tom svědčí například *Regesta*, IV., s. 58-61.

⁶⁵⁷ Kristián Vilém Braniborský Publisevi, Koburg (?) 5./15. dubna 1626 – tamtéž, s. 68.

⁶⁵⁸ Tamtéž, s. 57.

⁶⁵⁹ Tamtéž, s. 56.

⁶⁶⁰ Tamtéž, s. 56-60.

⁶⁶¹ Grossmannovy otázky, zda Mansfeld nepřekročil útokem na Desavu své pravomoce, nebo zda řekl králi opravdu všechny své plány, musíme na tomto místě proto odmítnout. – J. GROSSMANN, *Des Grafen Ernst von Mansfeld letzte Pläne*, s. 63.

otevřeně, že to nechává na rozhodnutí generála.⁶⁶² Mansfeld se dlouho připravoval a na jih postupoval pomalu a opatrně. Už v polovině března podával obrstlajtnant Volf Jindřich z Budyšína, lužický šlechtic, úspěšný žoldnéřský důstojník a tou dobou velitel dánského jízdního pluku, zprávu generálu Fuchsovi o průběhu obsazování města Zerbst a okolí. Vojska tak už vstupovala na území anhaltského knížectví, tedy do přímého kontaktu s císařskými, kteří oblast obsadili v lednu. Podle Budyšínových zpráv nebyl mansfeldský pluk vedený vévodou Františkem Karlem Sasko-Lauenburským, bratrem císařského plukovníka a vévody Františka Albrechta, zrovna v plné síle a sotva stačil na udržení tak exponovaného místa v blízkosti nepřátelských pozic na Labi. Naopak nepřítel kupodivu považoval obsazení za velmi silné.⁶⁶³ Valdštejn o příchodu Mansfeldova vojska do Zerbstu věděl už před 21. březnem. Nová posádka v blízkosti strategického bodu jej však, zdá se, nevyvedla z míry. Jako nástupiště k dalšímu útoku byl Zerbst nezastupitelný. Ze severní strany totiž Desavu chránily husté lesy. Mělo však uplynout ještě několik týdnů, než se Mansfeld k útoku na opevněné předmostí u Labe odhodlal.

Proč tak dlouho Mansfeld otálel? Historik Grossmann fabuluje, když uvádí, že v tom mohl být chystaný velký plán útoku z více stran. Dává totiž do souvislosti generálovo tažení k mostu s odchodem vévody Bernarda Sasko-Výmarského zpět do rodného Výmaru a s útokem Kristiána Halberstadtského na jih směrem k městu Goslar na cestě k selským povstáním v pohoří Harz.⁶⁶⁴ Jisté je, že generál nechtěl přípravu zanedbat a byl si dobře vědom svých omezených sil. „Hraběti záleželo mnohem více na tom se v Braniborsku pevně usadit, než aby zkoušel štěstí v boji s Valdštejnem,“ píše doslova historik Opel.⁶⁶⁵ Zajímavý pohled dodává dobová literatura. Podle svědectví pisatele *Theatra Europea* bylo jasné, že generálové protihabsburské koalice význam desavského mostu zprvu vůbec nedocenili, respektive pro jeho udržení či zisk nic neudělali včas.⁶⁶⁶

Při přípravách na pochod proti toku Labe Mansfeld krále žádal znovu a znovu o další posily. Byl to stále meklenburský pluk, který k němu přes opakované žádosti i královo dávné schválení ještě nedorazil. Nově žádal i o holandský pluk.⁶⁶⁷ Své žádosti se sice snažil zmírňovat omluvami, že dosud nepřišly jemu avizované a slibované skotské a francouzské posily,

⁶⁶² RA København, TKUA, sign. 1-059, Ausländisch registrant 1626, fol. 126b-127b, Kristián IV. Mansfeldovi, Wolfenbüttel 11./21. března 1626.

⁶⁶³ Tilly (?) Valdštejnovi (?), Clausthal 31. března 1626, opis - *Regesta*, IV., s. 65.

⁶⁶⁴ O těchto operacích vydatně J. O. OPEL, *Der niedersächsisch-dänische Krieg*, s. 441-447.

⁶⁶⁵ „Das soll wol heißen, es lag dem Grafen zunächst viel mehr daran, sich im Brandenburgischen festzusetzen, als im Kampfe mit Wallenstein sein Heil zu versuchen.“ – J. O. OPEL, *Der niedersächsisch-dänische Krieg*, s. 432

⁶⁶⁶ „Demnach er (Mansfeld – pozn. VM) sich nun eine Zeitlang in dem Fürstenthumb Anhalt aufgehalten, vnnd auff Mittel vnnd Weg getrachtet, wie er der Dessawer Schantz vnnd Brücken, weil man nun allererst gesehen, was dieser Paß für Nutz vnnd Vortheil auff sich hätte vnnd wol (aber allzupath) gemercket, daß man ein grosses verabsaumet in dem man diesen Orth nicht bey Zeiten in Acht genommen vnnd verwahret hatte sich bemächtigen möchte, grieff er endlich den ersten Aprilis New Calend. (sic!) die Schantz mit Gewalt an.“ – *Theatrum Europaeum*, s. 922-923.

⁶⁶⁷ Holandský pluk nebyl předán generálními stavby v kompletním stavu, proto dodatečná verbování probíhala ještě v únoru a březnu 1626 právě na území spojených provincií. – RA København, TKUA, sign. 1-059, Ausländisch registrant 1626, fol. 98a-b, Kristián IV. nizozemským stavům, Rotenburg 12./22. únor 1626.

pravděpodobně ale tušil, že jejich příchod je v nedohlednu, stejně jako žold od anglického zaměstnavatele. Na návrh Mansfelda měl dánský král tedy své pluky jen „zapůjčit“, přičemž v otázce žoldu těmto plukům se opět odvolával na budoucí splátky slibovaného žoldu z Anglie a Francie. Král přes všechnu nejistotu ohledně Mansfeldem slibovaných brzkých posil ze západu svolil k přidělení dalších dánských pluků a holandský pluk se vskutku brzy zařadil do generálova sboru. Také magdeburský pluk administrátora Kristiána Viléma byl podřízen generálovu vrchnímu velení. Pluk se pravděpodobně stále nacházel ve fázi postupného budování a v březnu posiloval své stavy v oblasti Jerichow. Potíže s mustrováním magdeburský administrátor rozhodně měl a informoval o nich v druhé polovině března krále prostřednictvím svého bývalého rady a nynějšího obrstlajtnanta Tomáše Zikmunda von Schlammersdorf.⁶⁶⁸

Výše zmíněný Bernard Sasko-Výmarský skutečně z Mansfeldova vojska odjel směrem do Durynska na začátku března. Dne 6. března prý přijel do Výmaru.⁶⁶⁹ Víme, že durynské ministátečky byly nanejvýše nespokojené s Valdštejnovými požadavky. Vilém Výmarský, na něhož Kristián IV. prý velmi spoléhal,⁶⁷⁰ se skutečně pokoušel o obranu Durynska a přesvědčoval k vybudování vlastního žoldnéřského vojska celou zemi. Dokonce i saský kurfiřt Jan Jiří vyjádřil k tomu zprvu své svolení.⁶⁷¹ Jak by se vzniklé jednotky chovaly v konfliktu a zda by se otevřeně přidaly na dánskou stranu, je samozřejmě spekulace, Vilém však ve spojení s dánským králem byl a Bernardova cesta na začátku března mohla svědčit o zintenzivnění příprav na takový vývoj. Durynské stavy se především chtěly bránit neúměrnému tlaku císařské armády stahující se ze všech stran. Viděly jasně, že spoléhání se na ochranné listy a císaře je zcela neúčinné. Na druhou stranu nelze souhlasit s tvrzením historika Grossmanna, že vzburit Durynsko byl Mansfeldův plán. V korespondenci s králem se o tom ani slovem nezminil.

V záplavě faktografické literatury o válečných konfliktech vystupuje jako jedna z nejdůležitějších otázka strategických schopností sledovaných aktérů. Není jednoduché ji zodpovědět bez kvalitní pramenné základny. Doufáme, že nebude čtenáři na obtíž, že se proto tak dlouze zastavujeme u jednotlivých otázek rozhodování. Bez nich bychom se ale něco skutečně bližšího o myšlenkových pochodech našich hrdinů příliš nedozvěděli. Samotná otázka autorství ideje ataku desavského mostu je v historiografické literatuře pojednávána dosti rozdílně. Jahn a

⁶⁶⁸ Memoriál administrátora Kristiána Viléma v této věci králi přednesl obrstlajtnant Tomáš Zikmund von Schlammersdorf někdy kolem 17./27. března (*Regesta*, IV., s. 58, 62). Schlammersdorf si přitom stěžoval, že ne vždy mohl s králem jednat, neboť jednou byl král celý den opilý, takže nedošlo k žádnému posunu v předložených záležitostech.

⁶⁶⁹ Bernard RÖSE, *Herzog Bernhard der Grosse von Sachsen-Weimar*, I., s. 119. Röse pravděpodobně datuje ve starém juliánském kalendáři, tedy o deset dní dříve než v gregoriánském.

⁶⁷⁰ Tamtéž, s. 120-121

⁶⁷¹ Tamtéž, s. 121, J. O. OPEL, *Der niedersächsisch-dänische Krieg*, s. 479.

Grossmann považují útok na Desavu za čistě Mansfeldovu akci.⁶⁷² Opel, Kollmann, Krüssmann, Pfaffenbichler a mnozí další naopak tvrdí, že dobytí mostu nařídil dánský král a určil ji dokonce za jednu z podmínek schválení Mansfeldova plánu útoku na Slezsko. Nemělo by nám uniknout, že prapůvodcem tohoto výkladu je právě Julius Otto Opel, který korespondenci hlavních velitelů dánské strany v rukou opravdu držel a od nějž všichni následující historici jeho závěry v tomto a dalších ohledech převzali.⁶⁷³ Podívejme se ale na listy Kristiána IV. a Mansfelda bez prostředníků a neúplných citací.

Vůbec poprvé se o desavském mostě Mansfeld zmiňoval začátkem února. Tehdy ještě doufal v „udržení“ tohoto důležitého přechodu, ačkoliv most byl plně pod kontrolou císařských již celý měsíc. Svůj pohled na věc stavěl pravděpodobně na zprávách magdeburského administrátora, který skutečně ještě 2. února psal o pochodu několika císařských pluků k Desavě. Na jiném místě apeloval na nutné udržení nákladně vybudovaných, avšak blíže geograficky nespecifikovaných šancí. O Desavu však jistě nešlo.⁶⁷⁴ Magdeburský administrátor tehdy žádal o rychlé posily pro rozpadající se obranu své země. Mansfeld asi udělal zásadní chybu, když do Magdeburka nespěchal. Byly jeho důvody vyčkávání v Lauenburku tak závažné? Desava byla ztracena mimo jiné i kvůli jeho nepřítomnosti. Ačkoliv věděl o důležitosti přechodu pro nábor rekrutů, pro jeho udržení vůbec nic nepodnikl. Ale i kdyby se k takové akci chystal, sotva by býval předešel mnohem blíže ležícího Valdštejna.

Až únorový a březnový přesun sil podél Labe na jih a vstup do Braniborska otevíral širší možnosti. K explicitnímu vyjádření svých záměrů však došel Mansfeld znovu až 24. března a v následujících dnech. Právě tehdy předložil králi myšlenku útoku na desavský most. Kristiánovi v podstatě pouze sděloval, že je již na pochodu proti desavskému mostu. Žádal přitom rozhodnutí, co má podniknout po jeho dobytí. Další představy nevyjádřil na některých místech zrovna přehledně a logicky. Počítal snad, že při případném ústupu Valdštejna by císařské pronásledoval a zároveň vpadl do Slezska. Za těchto okolností by ale zasáhl neutrální saské území a musel by tak očekávat útok ze dvou stran, čehož se oprávněně obával.⁶⁷⁵

⁶⁷² Jahn dokonce tvrdí, že Mansfeld na Desavu zaútočil bez rozkazu krále. – F. H. JAHN, *Grundtræk til Christian den Fjerdes Krigshistorie*, II., s. 187. Grossmann pak mírněji říká, že král považoval útok na most za odchylku od Mansfeldem předloženého plánu na diverzi do Slezska. – J. GROSSMANN, *Des Grafen Ernst von Mansfeld letzte Pläne*, s. 6.

⁶⁷³ J. O. OPEL, *Der niedersächsisch-dänische Krieg*, s. 440: „Christian IV. hat darauf Mansfelds Plan, nach Schlesien zu gehen, gebilligt, aber er hat ihn an die Bedingung geknüpft, daß er die dessauer Brücke zuvor erobern sollte.“ Podobně to tvrdí i jeho čtenáři – J. KOLLMANN, *Valdštejn a evropská politika*, s. 106 a 108; M. PFAFFENBICHLER, *Valdštejn jako vojenský podnikatel*, s. 265, a naposledy W. KRÜSSMANN, *Ernst von Mansfeld*, s. 590-591: „(...) Mansfeld unternahm den Angriff eben deswegen, weil der königliche Oberbefehlshaber ihm den Befehl dazu erteilt hatte.“

⁶⁷⁴ RA København, TKIA, sign. A 96, složka Mansfeld, Mansfeld Kristiánovi IV., Lauenburg 30. ledna / 9. února 1626, příloha: administrátor Kristián Vilém Mansfeldovi, Jerichow 23. ledna / 2. února 1626.

⁶⁷⁵ Někdy v první polovině března po příchodu do Braniborska byl Mansfeldovými jezdci zajat císařský plukovník Fahrensbach. Dá se tak zpětně určit původní autor dopisu braniborskému kurfiřtovi, který se zachoval v opisu ve fondu Staré Militare a který Líva v edici *Regesta fondu Militare* neidentifikoval. Byl jím samotný Mansfeld. Dne 24.

Ačkoliv dříve požadovaný altenburský regiment už dle všeho k Mansfeldovi dorazil, generál pokračoval v požadavcích na další posily a v neustálých stížnostech na slabost vlastního sboru. Nové kompanie, které zverboval, neměl prý dosud ani zmustrované! To byl vskutku překvapivý argument. Psal doslova: „(...) nejsem tak silný něco většího podniknout.“ Tato slova opakoval v líčení případného dalšího postupu k českým zemím a proti Valdštejnovi a žádal krále o zapůjčení jak holandského pluku, tak dokonce celého Fuchsova sboru, „dokud nepřijde můj lid a také skotský a francouzský.“⁶⁷⁶ Jeho optimismus ohledně rychlého růstu vlastních sil díky očekávaným posilám byl přehnaný, nicméně nijak nevybočoval z Mansfeldova stylu v komunikaci s králem. Nelze tvrdit, že by Mansfeld v těchto příslibech králi vyloženě lhal, v realitě ale posily nebyly ještě ani na cestě a například v Anglii se teprve mělo začít s jejich budováním. Neustálé stupňování požadavků na postoupení dalších a dalších dánských pluků bylo již poměrně ohranou písní.

O den později, 25. března psal Mansfeld znovu. Znovu navrhoval postup po očekávaném vítězství u Desavy, ale nyní dospíval k jiným možným řešením. V dopise již byl Mansfeld v otázce významu desavského mostu také mnohem sdílnější. Tímto útokem chtěl vyhnat nepřítel za Labe, a zajistit tak levé křídlo celé fronty. Jelikož plánoval odejít se svými silami do Slezska, navrhoval, aby opuštěné pozice v Braniborsku a na celém pravém břehu Labe obsadil právě Fuchsův sbor. Zisk strategického přechodu spolu s faktem, že všechny další mosty až do Drážďan byly strženy, by z řeky vytvořil silnou hráz proti nepříteli. V případě pochodu do Slezska najisto počítal s Valdštejnovým pronásledováním, „neboť ten nevystaví v sázku všechny země s Moravou a Čechami.“⁶⁷⁷ Mansfeld doufal, že by celou diverzí získal král převahu nad Tillym a i Bethlen by byl povzbuzen k vlastní akci. Na diverzi do Slezska již nežádal celý Fuchsův sbor, ale pouze jeden pěší regiment a pět set koní, které by ovšem byly podřízeny přímo jemu. V otázce Saska pak Mansfeld zcela ustoupil od nepříliš lákavé představy porušení kurfiřtovy neutrality a ujišťoval, že saské území i Lužici zcela obejde. Žádal krále, aby kurfiřta písemně informoval a ujistil jej o bezpečnosti jeho zemí. Chtěl se tak vyhnout případné konfrontaci s dalším soupeřem,

března Mansfeld kurfiřtovi psal, že přání, aby propustil na braniborském území zajatého plukovníka Fahrensbacha nemůže splnit, neboť jmenovaný verboval proti vojsku dánského krále. (Anonym kurfiřtovi Jiřímu Vilémovi Braniborskému, Brandenburg 14./24. března 1626 – *Regesta*, IV., s. 60; ve stejné věci generál králi – RA København, TKIA, sign. A 96, složka Mansfeld, Mansfeld Kristiánovi IV., Brandenburg 14./24. března 1626).

⁶⁷⁶ „(...) also daß ich noch nicht so starck, etwas groses fürzunehmen. (...) daßelbe mir so lang biß mein newes Volck, wie auch das Schottische vnd Französische ankommen, in Königl. G. zue Vberlaßen.“ – RA København, TKIA, sign. A 96, složka Mansfeld, Mansfeld Kristiánovi IV., Brandenburg 14./24. března 1626.

⁶⁷⁷ „(...) dann der von Wallenstein, notwendig gezwungen würdt, mir zu folgen (wann er nicht will alle dieselbe land sampt Mähren Vnnd Böhmenn in die schanz schlagen).“ – tamtéž, Mansfeld Kristiánovi IV., Brandenburg 15./25. března 1626.

kdyby saský kurfiřt považoval vpád do Slezska za důvod k vlastnímu zbrojení a zásahu do války.⁶⁷⁸

Co se týče postavení českých zemí, stojí za to zmínit již tehdy předloženou Mansfeldovu myšlenku, jak na atakované Slezsko působit z hlediska propagandy. Už dlouho před bitvou o most totiž generál žádal od krále vydání patentu adresovaného „slezským a jiným evangelickým stavům“, kterým by Kristiánův list vysvětloval diverzi do Slezska jako nutný čin, který má Slezany „chránit před nespravedlivým násilím (...) a tak znovunabít svobodu německé země (!?).“⁶⁷⁹

Celá slezská akce měla podle Mansfelda posloužit především tomu, aby odtáhla nepřítele „z krku“ Kristiána IV.⁶⁸⁰ a zapůsobit i tak, aby byl dosažen čestný mír. Není příliš jasné, jak zmínku o míru máme chápat, ve sledovaném období se totiž Mansfeld k takovým otázkám jinde nevyjadřoval. Král důvěřoval plně Mansfeldovým velitelským schopnostem, samotná myšlenka útoku na Desavu se mu líbila, a proto vyjádřil ve své odpovědi z 1. dubna s plánovaným postupem svůj souhlas. Navíc poručil Fuchsovi, aby generálův záměr podpořil se všemi silami, které může poskytnout. Král zároveň souhlasil i s tažením do Slezska. Ve věci ostatně už o necelé dva týdny dříve psal nizozemským stavům, kde vysvětloval nutnost učinit vůči nepříteli zásadní akci v co nejbližší době. Představená slezská varianta se ale neobešla dle králových slov bez Bethlena a ten zas bez spojeneckých subsidií.⁶⁸¹ Ani Kristián, ani Mansfeld tedy neviděli lepší cesty, než atakovat císařské země a doufat, že tím Valdštejn bude odlákán z německé fronty. I králi bylo nanejvýš jasné, že situace se růstem císařských sil jasně horšila v neprospěch dánské strany, radikální akce tedy nesnesla odklad. Ohledně požadovaných posil při doprovodu do Slezska Kristián svolil se zapůjčením již zasláného holandského pluku a meklenburského vojska. Dál než na hranice českých zemí ale neměli královi vojáci pochodovat a po ukončení doprovodu Mansfeldova sboru se měli vrátit. Patent určený Slezanům Kristián přislíbil vydat, ale před dobytím mostu věc považoval za zcela předčasnou, což také byla. Optimistický výhled příchodu skotských a francouzských posil král přejal za svůj a na Mansfeldovu žádost vyslal do Glückstadtu, kde se tyto jednotky měly vylodit, svého komisaře. Ten však měl ještě na splnění své

⁶⁷⁸ O pozici saského kurfiřta se Mansfeld vyjádřil poměrně přímo slovy: „(...) wann sie nur wollen stil sizen, vnnd die versicherung des *Evangelij* vnnd der werten Freiheit in Deutschland, darumballes was sie Vnnd wir iz vnns fürnehmen, angesehen, mitthindern wollen.“ – Tamtéž, Mansfeld Kristiánovi IV., Brandenburg 15./25. března 1626.

⁶⁷⁹ „Zum andern weil E. M. nahmen Vnnd *authoritet*, hoch Vnnd groß bei den Schlesichen vnnd andern Euangelischen Ständenn gehalten wird, so bitt E. M. ich Vnderthenigst sie wolten mir eine *recommendation* an gedachte stände *in forma patenti* mitgeben, darin Sie gedachte ständt versicherten, daß ich nichts Ihnen zuwieder begerte zuthun, sondern sie gegen Vnrechtmäßigem gewalt zu schüzen, Vnd durch dieses mittel die freiheit deutsches landes wieder zuerwerben, mit angehengter ermahnung, daß sie mir in allem die hülffliche handt bieten wollen.“ – Tamtéž, Mansfeld Kristiánovi IV., Brandenburg 15./25. března 1626.

⁶⁸⁰ „(...) und auff solche weiss hat gemelter Herzog von Weymar unnd der von Mansfeld die Keyserische Macht auss NiederSachsen unnd dem König in Dennemarck ab dem Halss gezogen, welches für ein grosses gehalten worden.“ – *Theatrum Europaeum*, s. 1034.

⁶⁸¹ RA København, TKUA, sign. 1-059, Ausländisch registrant 1626, fol. 128b-129b, Kristián IV. nizozemským stavům, Wolfenbüttel 12./22. března 1626.

mise čekat mnoho měsíců. To ovšem zatím žádný z účastníků dění netušil. Ve vztahu k Sasku král zastával důsledně linii neutrality vůči kurfiřtovi. Král se v dopisech do Drážďan dokonce zcela distancoval od Mansfeldových akcí v Anhaltsku.⁶⁸²

Historik Krüssmann tvrdí, že je těžké odhadnout, zda dobytí mostu bylo pro Mansfelda a jeho plány tak důležité.⁶⁸³ To ale těžké není, když nahlédneme skutečně do Mansfeldovy korespondence. Z formulací dopisů totiž jasně plyne, že tím, kdo kladl důraz na dobytí desavského mostu, byl právě Mansfeld, a nikoliv král. Generál chtěl most dobýt, aby mohl odejít do Slezska. Zde je vidět, kdo viděl válku opravdu globálně a přemýšlel strategicky. Mansfeld nebyl zdaleka takovým individualistou, jak by se snad mohlo zdát. Zajištění pravého břehu Labe po vlastním odchodu bylo důležité nejen pro zbrzdění případného Valdštejnova pronásledování, ale především pro udržení celé dolnosaské fronty. Díky Desavě mohly císařsko-ligistické síly snadno přejít ihned do ofenzívy, přičemž král by byl sotva schopen ubránit oba břehy najednou. Bylo otázkou času, kdy se císařské vojsko skutečně vydá přes řeku a zahájí masivní útok. Valdštejnova korespondence s Harrachem už z podzimu roku 1625 generalissimovy záměry jasně ukazuje. Hlavní síly nepřítele se sice nacházely mezi Vesperou a Labem, Valdštejn ale dobře věděl, že konečné vítězství přinese pouze zásah na území dánského krále, kterému právě Labe stálo v cestě.

Stejně tak mělo případné Mansfeldovo dobytí mostu a zabezpečení Labe význam pro zachování spojení mezi diverzní armádou a králem a v neposlední řadě pro zajištění případných zásobovacích tras na Odře. V tomto posledním bodu musíme dát za pravdu Grossmannovu výkladu, když říká, že s Desavou mohl Valdštejn ohrozit teoreticky i povodí Odry.⁶⁸⁴ Výše zmíněný rychlý a překvapivý výpad císařských na magdeburský pluk v poměrně vzdáleném Jüterbogu asi šedesát kilometrů severovýchodně od Desavy hned několik dní po obsazení mostu na začátku ledna,⁶⁸⁵ stejně jako jiné výpady císařských sil do severního Anhaltska a jižní Marky byly až příliš varovnými příklady takového nebezpečí. Mějme též na paměti, že císařská jízda se v průběhu celé války proslavila právě svými nenadálými jízdami výpady.

Historiografickou literaturou je často zmiňován argument, že Mansfeld chtěl dobýt Desavu, neboť tou mu přicházeli rekruti z Čech. Mansfeld tuto skutečnost opravdu zmiňoval v dopise králi v lednu.⁶⁸⁶ V březnu a dubnu situace stála zcela jinak. Dle generálových slov totiž vojáci proudili z Čech po Labi naopak přímo nepříteli. Stejně tak i zásoby. Jak generál správně podtrhoval, odříznutím vodní cesty by se věci u nepříteli řádně zkomplikovaly, neboť doprava

⁶⁸² J. O. OPEL, *Der niedersächsisch-dänische Krieg*, s. 442

⁶⁸³ W. KRÜSSMANN, *Ernst von Mansfeld*, s. 591.

⁶⁸⁴ J. GROSSMANN, *Des Grafen Ernst von Mansfeld letzte Pläne*, s. 25 a jinde.

⁶⁸⁵ O útoku císařských na Jüterbog píše J. O. OPEL, *Der niedersächsisch-dänische Krieg*, s. 428.

⁶⁸⁶ RA København, TKIA, sign. A 96, složka Mansfeld, Mansfeld Kristiánovi IV., Lauenburg 30. ledna / 9. února 1626.

rekrutů a zásob po souši by nefungovala zdaleka tak plynule.⁶⁸⁷ V případě obilí tomu tak opravdu bylo. Bez přísunu proviantu a munice by armáda doslova „roztála jako máslo na slunci.“⁶⁸⁸ Nutno ale podotknout, že ohledně zformovaných císařských jednotek platila za nejjistější cestu přes Cheb a východní Durynsko, čímž se Valdštejn zároveň vyhýbal zatěžování území saského kurfiřta. Celkového záměru nepřítele přerušit důležitou říční dopravní tepnu si byl Valdštejn dobře vědom.⁶⁸⁹

Ke zmíněnému momentu verbování pro dánskou stranu v oblastech na jih od Labe skutečně docházelo. V případě protihabsburských sil se to týkalo vedle celého severního Německa zvláště Porýní a Durynska. Silné zastoupení durynských rekrutů bylo vidět už na Kristiánovu verbování pro rok 1623 a nejinak tomu bylo i v letech následujících.⁶⁹⁰ Podezření, že mansfeldským verbířům v kraji na jaře 1626 přímo pomáhal dokonce samotný koburský vévoda Jan Kazimír, vznesl koncem března vlivný císařský plukovník vévoda Adolf Holštýnský.⁶⁹¹ Podobné obvinění musel u Valdštejna odmítnout též sasko-eisenašský vévoda Jan Arnošt starší.⁶⁹² Země obou vévodů přitom vskutku opustilo mnoho branců. Zda se tak dělo se souhlasem zeměpánů, nemůžeme potvrdit, ani vyvrátit. O daném jevu máme kusovité zprávy rovněž z Čech a Slezska. O skutečně masivní účasti českých rekrutů přímo v Mansfeldském vojsku ale nenalzáme důvěryhodné doklady. Vlastní generálova vyjádření, že na něj v Čechách čekají již celé praporce, musíme brát s rezervou.⁶⁹³

⁶⁸⁷ Tamtéž, Mansfeld Kristiánovi IV., Berg 28. března / 7. dubna 1626.

⁶⁸⁸ Valdštejn tento obrat použil několikrát. Krüssmann jej dává do souvislosti s odříznutím od Labe a tím od českých dodátek a odkazuje přitom na Opela. Valdštejn tato slova ale napsal až v dopise císaři 7. června 1626, případně v dopise Collaltovi z 21. června (Peter Ritter von CHLUMECKÝ (ed.), *Briefe Albrechts von Waldstein, Herzogs von Friedland*, in: Die Regesten der Archive im Markgraftume Mähren und Anton Boczek's Berichte über die Forschung in diesem Lande, I. Bandes I. Abtheilung, Brünn 1856, s. 36), a to v souvislosti s českou kontribucí 100 000 tolarů, ne s českými dodávkami proviantu. V této situaci také na Valdštejnův výrok odkazuje i samotný Opel (*Der niedersächsisch-dänische Krieg*, s.s. 462, pozn. 2).

⁶⁸⁹ Valdštejn Harrachovi, Aschersleben 8. března 1626: „(Mansfeld a Fuchs) an der Elbe ein posto fortificiert, alsdann oberhalb Tesa (=Desava – pozn. VM) noch ein anders Ort an der Elbe will fortificiren, also dass mir aus Böhmen kein Profant wird können zugeführt werden.“ – F. TADRA (ed.), *Briefe Albrechts von Waldstein an Karl von Harrach*, s. 331.

⁶⁹⁰ Význam Durynska a jeho lidského potenciálu pro nepřátelské zbrojení dokládal například v hlášeních velitel posádky důležitého měste Osterwiecku kapitán Bodendich (NA Praha, VL, F 67/52, kart. 118, inv. č. 11455, Bodendich Valdštejnovi, Osterwieck 17. listopadu 1625).

⁶⁹¹ „Ich kann E. L. nicht vorenthalten wie daß der Coburger (...) den manßfeldischen werbern sehr die handt biten nicht allein daß sie quartir geben sondern auch gelt vorschießenn.“ – NA Praha, VL, F 67/52, kart. 124, inv. č. 12093, Adolf Holštýnský Valdštejnovi, Schmalkalden 26. března 1626. Na vznesené obvinění reagoval Jan Kazimír Sasko-Koburský v dopise přímo Valdštejnovi (Veilsdorf 26. března 1626 a znovu týž témuž, Coburg 2. května 1626 – tamtéž, kart. 124, inv.č. 12095, resp. kart. 125, inv.č. 12211).

⁶⁹² tamtéž, kart. 124, inv. č. 12123, Jan Arnošt st. Sasko-Eisenašský Valdštejnovi, Eisenach 25. března / 4. dubna 1626.

⁶⁹³ „(...) dann Mir Behmen vnd Schlesien viel Volkhs zueziehen, auch teglich etwaß zuekhompt, Allein können Selbige nicht woll durch khom/m/en.“ – RA København, TKIA, sign. A 96, složka Mansfeld, Mansfeld Kristiánovi IV., Brandenburg 24. dubna / 3. května 1626. Až později mluvil císařský plukovník Pechmann o „celé kompanii“ složené z českých urozených emigrantů. „Mansfeld hat ein Fähnlein von 500 Mann bei sich von der löblichen behemischen Nation allein gericht.“ – Stieveho podání viz Felix STIEVE, *Ernst von Mansfeld*, Sitzungsberichte der k. b. Akademie der Wissenschaften zu München, München 1890, s. 541. Cituje například František Hrubý (*Ladislav Velen ze Žerotína*, s. 168, pozn. 3).

Zpátky ale k našim aktérům, kteří se na přelomu března a dubna rozhodovali o vskutku osudových krocích svých armád. Jak bylo uvedeno výše, král s navrženým postupem na Desavu souhlasil v dopise z 1. dubna. Pravděpodobně však v následujících dnech došlo k obratu, neboť v listu ze 7. dubna Mansfeld informoval, že dostal nám blíže neznámý královův rozkaz, aby se okamžitě přidal ke generálu Fuchsovi a společně podnikli „něco plodného“ proti nepříteli na Labi severně od Magdeburku. Mansfeld si králi zároveň stěžoval na to, že se Fuchs odmítl z druhé strany Labe připojit a raději chtěl útočit osamoceně na císařské pozice na levém břehu Labe. Fakt, že zde ovšem stál proti mnohem větší nepřátelské přesile, přičemž s královými jednotkami ve Wolfenbüttelu své pohyby nijak nekoordinoval, svědčí o Fuchsově lehkovážnosti či neprozřetelnosti. Místo asistence Mansfeldovi při dobývání Desavy se sám dožadoval pomoci při obléhání strategicky nepřilíš významného opevněného zámku v Rogätzu, asi dvacet kilometrů severně po proudu Labe od Magdeburku.⁶⁹⁴

Mansfeld se dostavil poslušně k Rogätzu a jeho mohutné dělostřelectvo spustilo na zámek palbu z protějšího břehu Labe. Dobývání nebylo vůbec hladké, neboť posádka se odmítla tváří v tvář přesile přes opakované výzvy vzdát a i po prolomení hradeb kladla odpor. To se jí stalo osudným, neboť v případě dobytí pevnosti podle dobové zvyklosti čekala za takové chování smrt všechny přítomné vojáky. Rogätz byl po několika dnech 6. dubna skutečně dobyt, byť za cenu vysokých ztrát Fuchsovy pěchoty. Pro poboření hradeb a věží už byl zámek fakticky nepoužitelný. Celá akce jasně ukázala slabost Fuchsova sboru a zároveň neadekvátně vysoké ambice generála na samostatný postup. Fuchs přitom neměl ani dělostřelectvo schopné větší akce.⁶⁹⁵ Mansfeld dostal povinnosti podpořit svého spojence ve zbraní. K osobní animozitě mezi oběma vojevůdci nebylo ještě vážných důvodů. Ty se měly objevit až v dalších dnech a týdnech. Své kořeny měly ale právě v období dobývání rogätzského zámku.

Mansfeld spěchal zpět na Desavu a nehodlal se u Rogätzu příliš zdržovat. Fuchs sice dle svých slov hodlal vybudovat u dobytého místa lodní most podobný tomu v Tangermünde, aby tak mohli oba velitelé přes řeku více kooperovat, jeho vybudování ale byla záležitost mnoha dnů a na to Mansfeld nehodlal čekat.⁶⁹⁶ Sám Fuchs ostatně prý plánoval s vojskem postupovat k Wolmirstedtu. Opětovné rozdělení obou velitelů se mělo brzy ukázat jako osudové. Ačkoliv si Mansfeld stěžoval na malé síly vlastního sboru, věřil v rychlý růst svých jednotek, protože mu prý denně přibývali další a další rekruti. Poměrně zbytečná akce s Fuchsem jej však stála drahocenný

⁶⁹⁴ Podrobný popis obléhání podává Fuchsova korespondence s králem, zvláště dopisy z 28. března / 7. dubna a 3./13. dubna 1626; podle nich píše o události též J. O. OPEL, *Der niedersächsisch-dänische Krieg*, s. 444n.

⁶⁹⁵ Sám si na své dělostřelce dokonce králi stěžoval, že svévolně opouštějí pozice. – tamtéž.

⁶⁹⁶ „Ich bin aber Im willenß hier mich zu Vorschancen vnd eine schiff beuehlen zu schlagen, damitt gedachten Hern graff Ich vnd er mich entsetzen möge dß khan aber vnder 8 tag/en/ nicht geschehen so lang khan sich der graff wie er sagt mangel profiandtz nicht vffhalten daher wir unß tranen müssen.“ – RA Kopenhagen, TKIA, sign. A 96, složka Fuchs, Fuchs Kristiánovi IV., Rogätz 28. března / 7. dubna 1626.

čas a municí. O ni musel pak krále žádat, čas mu už však nikdo nahradit nemohl. Po obléhání Rogätzu prý neměl víc než šedesát centů prachu. Podle Fuchse zapůjčil Mansfeld dohromady devět velkých děl, vystřílel snad čtyři sta ran a dohromady oba sbory spotřebovaly asi sedmdesát centů prachu. Mansfeld dokonce už u Rogätzu musel s prachem šetřit. Většinu kulí ale získali obléhatelé zpátky po ovládnutí bojiště.⁶⁹⁷ Příznačné je, že Mansfeld opět zmiňoval u své prosby o municí obvyklé fráze o tom, že dokud mu nepřijde „jeho munice“ z Holandska, tak je odkázán na královu pomoc.⁶⁹⁸

Mansfeldským a dánským vojskem obsazené části Marky byly již značně vyjezené. Už v polovině března si Fuchsův obrstlajtnant Budyšín stěžoval z Loburgu, malého lenního území mezi Anhaltskem a Braniborskem asi patnáct kilometrů severně od Zerbstu, že všechno obyvatelstvo uprchlo do Saska a pro jednotky na pravém břehu Labe není téměř žádný proviant, ani furáž pro koně.⁶⁹⁹ Mizernou zásobovací situaci potvrzoval také Fuchs v dopisech králi.⁷⁰⁰ V širokém okolí už nebylo kde brát, a vlastně i tento fakt hnal jak Mansfelda, tak Fuchse dál k novým útokům.

V dopise ze 7. dubna provedl Mansfeld překvapivý obrat ve svých plánech a navrhovaných akcích. V Anhaltsku doufal Mansfeld alespoň v krátkodobé uspokojení věčně hladové armády. Co nás ale zaujme s ohledem na další dění mnohem více, je fakt, že generál v dopise zcela změnil svůj pohled na plánovanou akci do Slezska a králi navrhoval společný postup proti nepříteli tady a teď. Ačkoliv o pochodu na Slezsko psal dva týdny předtím téměř s nadšením a celé měsíce zde tato varianta visela ve vzduchu, nyní od ní nečekaně ustupoval. Dostával totiž zprávy o slezském verbování a oprávněně se obával ozbrojeného odporu. Ačkoliv předtím na diverzi spěchal a tvrdil, že nesnese odkladu, začal o ní pochybovat a příchod Bethlena považoval za nejistý. Akci do Slezska se v síle, které vládl, zdráhal provést.⁷⁰¹ Změnily by to dle jeho slov pouze výrazné posily sboru nebo pohyb Bethlena a Uhrů. Znovu tedy žádal o poskytnutí již dříve slíbených posil a k tomu ještě dalších nových jednotek z králova vojska.

V dopise králi generál kladl nejen nečekané otazníky nad diverzí do Slezska. Historik Opel uvádí správně, že by bylo chybou při rozboru důvodů útoku na Desavu brát v potaz pouze strategicko-politické úvahy. Naopak podtrhuje i psychologický moment Mansfeldovy touhy po válečné akci. Generál psal králi doslova: „Až tyto malé věci (tedy posily sboru – pozn. VM)

⁶⁹⁷ Tamtéž.

⁶⁹⁸ Tamtéž, složka Mansfeld, Mansfeld Kristiánovi IV., Berg 28. března / 7. dubna 1626 a znovu o municí v dopise z 30. března / 9. dubna, kde žádal konkrétně 200 centů prachu a dělové koule do půlkartounů a čtvrtkartounů.

⁶⁹⁹ Tamtéž, složka Fuchs, Budyšín Fuchsovi, Loburg 8./18. března 1626, podobně z Burgu 5./15. března 1626.

⁷⁰⁰ Tamtéž, Fuchs Kristiánovi IV., Tangermünde 12./22. března, znovu Rogätz 28. března / 7. dubna a Schönhausen 3./13. dubna.

⁷⁰¹ Tamtéž, složka Mansfeld, Mansfeld Kristiánovi IV., Berg 28. března / 7. dubna 1626. Obrat v plánech komentuje Opel (*Der niedersächsisch-dänische Krieg*, s. 441) a ví o něm díky němu i Krebs (J. KREBS, *Schlesien in den Jahren 1626–1627*, I., s. 32, pozn. 1), v české literatuře pak o obratu krátce hovoří Kollmann (J. KOLLMANN, *Valdštejn a evropská politika*, s. 108).

budou vyřešeny, pro sebe něco vykonám a nějakou dobrou diverzi na to místo, které bude Jeho královská Milost považovat za dobré, ať už do Slezska, nebo jinam, kam se Jeho Milosti bude líbit, budu moci podniknout. Neboť pokud něco významného neučiním, obávám se, že mi z Francie a Anglie žádné finance, či jen málo peněz přijde, jelikož tito zato mají, že by to nebylo k dobrému, protože jsem dle jejich názoru doposud nic nevykonal, nýbrž vše jen Jeho královská Milost sama (vybojovala – pozn. VM). Tím ale by byla moje armáda zcela do základů zničena a já bych nemohl Jeho Milosti vykonávat takovou službu, jakou si ze srdce přeji a toužím.“⁷⁰² Ohled na mínění generálových zaměstnavatelů je z jeho vyjádření nanejvýš zřejmý. Nepřímo to potvrzuje i dopis anglického vyslance v Haagu svému kolegovi Thomasi Roeovi do Istanbulu vysvětlující okolnosti desavské bitvy. Podle pisatele měl Mansfeld velikou touhu „učinit se mistrem“.⁷⁰³

Na základě informací o pohybech nepřítele viděl Mansfeld velkou příležitost. Králi navrhoval společnou operaci proti Valdštejnovi. Jelikož dostal zprávy o tom, že Tilly postoupil díky Výmarskému akci ve Vestfálsku v průběhu března přes Veseru na západ, a nebyl tak schopen císařskému generalissimovi rychle v případě potřeby pomoci, považoval za výhodné zaútočit na Valdštejnovy pozice v Halberstadtsku z více stran. Mansfeld králi navrhoval, aby se svou armádou vyrazil z Wolfenbüttelu, Fuchs by postupoval od Labe a on sám na Desavu a po jejím dobytí na jihozápad proti Halberstadtsku. Ve svém odvážném plánu spoléhal na odříznutí nepřítele od dodávek proviantu po Labi, čímž by se dostal Valdštejn do úzkých. Mansfeld a král by se přiblížili k sobě navzájem a mohli by si dál vzájemně pomáhat. Generál nechával plně na Kristiánově uvážení, zda v situaci, kdy Bethlen do pole včas nevyrazí, by nebylo lepší, aby byl nejdříve proveden útok na Halberstadtsko, a naopak postup do Slezska odložen až na podzim. Pokud by však král chtěl, aby se po dobytí Desavy vojsko ihned obrátilo do Slezska, hodlal se generál rozkazu plně podřídit.

⁷⁰² „Nachdeme diese Kleine sachen werden Verrichtet sein, dß Ich für mich Selbsten etwaß thun, vnd Eine gute *diuersion* an dem Orth da es E. Myt gutt befinden werden, es seye in Schlesien, od/er/ Wo es dero beliebet machen khönte. Dann wann Ich nicht etwaß Nahmhafftes thun werde, Sorge Ich es werde Mir auß Franckreich vnd Engllant wenig od/er/ Rhein Gellt gefolgt werden, weill Sie darfürhalten Xechten, es seye zue nichts gutt, weill Ich Ihrer Meinung nach, nichts, sondern E. Kön. Myt. Volckh alles allein thue. dardurch würde aber Meine Armee Endtlich zue Grundt gehen, Vnd Ich nicht Khönnen E. Myt. solche dienst leisten, wie Ich von Herzen Winschen vnd begehren thue. Iedoch alles E. K. Myt. Gnedigstem Willen heim bgestellt, deme Ich in allen zue gehorsamen begehre.“ – RA København, TKIA, sign. A 96, složka Mansfeld, Mansfeld Kristiánovi IV., Berg 28. března / 7. dubna 1626. Německy cituje J. O. OPEL, *Der niedersächsisch-dänische Krieg*, s. 440; přebírá W. KRÜSSMANN, *Ernst von Mansfeld*, s. 587, který se několikrát právě na tento psychologický rozměr vůči západním zaměstnavatelům pak odvolává.

⁷⁰³ „He had a great desire to make himselfe master.“ – Francis Nethersole Thomasi Roeovi, Haag 8./18. května 1626 – *The Negotiations*, s. 513.

Historik Kollmann tvrdí, že na nový Mansfeldův plán už nezbyl čas a okolnosti určily jiný průběh.⁷⁰⁴ Lze se s takovou formulací spokojit? Do králova tábora ve Wolfenbüttelu dorazil dopis 12. dubna, v regestech odchozí korespondence se ale žádná Kristiánova reakce na zásadní Mansfeldovy návrhy vůbec nenachází. Ani Mansfeld se ve svých pozdějších dopisech o králově odpovědi nezmiňuje. Nechal tedy Kristián tak výraznou změnu plánů bez připomínek? Jak jsme zmínili výše, v březnu probíhala akce Jana Arnošta Sasko-Výmarského kolem Osnabrückeru, která Tillyho poměrně zaměstnala. Král jí věnoval hodně pozornosti. Zabrala jeho pozornost zcela? Kristián dokonce žádal o přímé vojenské zapojení do bojů ve Vestfálsku generální stavy. Takové prosby ale překračovaly hranici ochoty Nizozemí, které se přímému zapojení do konfliktu v Říši vyhýbalo.⁷⁰⁵ Jak si ale vysvětlit, že o Mansfeldovi v králově odchozí korespondenci pro tyto dny a dokonce celé týdny (!) nic nenajdeme? Nezajímala ho snad výjimečná příležitost zaútočit na Valdštejna z více stran najednou? Krom korespondence s Fuchsem nepodnikl Kristián v inkriminovanou dobu jediné reálné opatření na podporu Mansfeldova postupu a jeho vojsko zůstalo nečinně ležet u Wolfenbüttelu. Úspěšná koordinace sil v podmínkách třicetileté války byla nanejvýš obtížná, ne-li nemožná, avšak královo mlčení a ticho vůči Mansfeldovi v rozhodujících dnech před bitvou u Desavy je zcela nepochopitelné. Obával se Tillyho, jak naznačuje historik Julius Otto Opel?⁷⁰⁶ To však příliš neobstojí, neboť ligistický generál byl zaměstnán, jak již bylo řečeno, výpadem do Osnabrückeru, případně akcí Kristiána ml. Brunšvicko-Wolfenbüttelského ke Goslaru a dál na jih.

Mansfeld při svém plánovaném útoku na Desavu počítal minimálně s pomocí Fuchse, ten ale podle jeho slov po dobytí Rogätzku tvrdošijně trval na svém a hodlal pokračovat ve svých akcích osamoceně na levém břehu Labe proti císařským. Fuchs nebyl nakloněný sloučení vojsk snad právě z toho důvodu, že by v takovém případě ztratil veškerou samostatnost. Bylo to nanejvýš sobecké rozhodnutí. Už v únoru dostal rozkaz od krále, že v případě spojení bude vrchní velení náležet Mansfeldovi.⁷⁰⁷ Otázka hierarchie tedy byla králem alespoň na papíře vyřešena dopisy a rozkazy. V reálné situaci ale vůbec nefungovala. Hrozil tak „český scénář“, kterým Mansfeld varoval krále už v únoru, kdy urgentní vyřešení velitelských vztahů požadoval.

Mansfeld ve svém dopise králi z 9. dubna předestřel nastalou situaci, kdy se musel s dánským generálem rozejít, neboť nechtěl dávat v sázku své pozice v severním Anhaltsku. Žádal o faktickou intervenci a králův rozkaz Fuchsovi, aby akce proti Desavě vojensky podpořil

⁷⁰⁴ Kollmann právě v okamžiku pochodu Tillyho na západ proti Janu Arnoštovi vidí rozhodující moment pro akutní zhoršení vztahů mezi veliteli ligistického a císařského vojska. Zároveň skrze Opela zná i Mansfeldův nový plán. – J. KOLLMANN, *Valdštejn a evropská politika*, s. 106 a 108.

⁷⁰⁵ RA København, TKUA, sign. 1-059, Ausländisch registrant 1626, fol. 154a, Kristián IV. nizozemským stavům, Wolfenbüttel 28. března / 7. dubna 1626.

⁷⁰⁶ J. O. OPEL, *Der niedersächsisch-dänische Krieg*, s. 457.

⁷⁰⁷ RA København, TKUA, sign. 1-059, Ausländisch registrant 1626, fol. 102a, Kristián IV. Mansfeldovi, 20. února / 2. března 1626.

většinou svých sil. Úkol, který si Mansfeld vytyčil, totiž zajistit pravý břeh Labe jako hráz proti nepříteli, chtěl splnit stůj co stůj. Generál zvažoval i možnost, že by most nedobyl a řeku nepřešel. V takovém případě hodlal vystavět šance jako opěrné body na obranu proti případnému útoku nepřítele z druhého břehu. Řeka měla vskutku fungovat jako hlavní obranná linie.

Jen několik málo dní poté se ukázalo, že iniciativa ve skutečnosti je v rukou protistrany. Mansfeldovi tento fakt ale zatím zůstal skryt. Byl již na cestě k mostu, když Fuchse na jeho tažení k Wolmirstedtu zastavily zvěsti o blížícím se nepříteli. Neboť si zprávy protirečily, dánský generál ještě vůbec netušil, s kým vším má tu čest a jak jsou císařští silní. Kolem přechodů přes řeku Ohre se ale stahovaly povážlivá mračna. Opět se tak projevilo, že výzvědná síť císařských plnila své funkce daleko spolehlivěji než ta dánská či mansfeldská. Valdštejn se o Fuchsově pochodu do Magdeburka dozvěděl při svém postupu proti halberstadtskému administrátorovi Kristiánovi ml. Brunšvicko-Wolfenbüttelskému, který krátce předtím zaútočil do oblasti kolem města Goslar.⁷⁰⁸ Nyní se ale císařský generalissimus rychle přeskupil proti Fuchsovi. V jedné z šarvátek s císařským předvojem se dánským vojákům podařilo získat zajatce. Ten sdělil Fuchsovi nemilé zprávy. Generálův malý sbor stál proti přesile prý až dvanácti jezdeckých a deseti pěších pluků. Fuchs na to ihned zareagoval jediným možným způsobem, pokud možno organizovaným a bleskurychlým ústupem k Tangermünde. Nehodlal zprvu prý ani zachraňovat trén, jehož čtyři sta vozů našel ve velkém zmatku, nakonec se mu ale podařilo opustit pozice spořádaně.⁷⁰⁹

Po příchodu k Tangermünde neuběhla snad ani hodina a nepřítel už stavěl děla v blízkosti města a zamířil je jak na hradby, tak na most přes Labe. Fuchs se dle svých slov musel rychle rozhodnout co dál, neboť město nebylo na obléhání nijak připraveno a jeho hradby byly velmi slabé. Sbor rozdělil a většinu jízdy a pěchoty odeslal do sotva deset kilometrů vzdáleného Stendalu, který byl opevněn mnohem lépe a v němž by se vojsko snáze udrželo. Z Magdeburku prý dostal generál zprávy o tom, že nepřítel chce opanovat Labe u Schnackenburgu asi čtyřicet kilometrů severozápadně od Stendalu, aby tak pravděpodobně rušil dopravu dánského vojska po dolním toku řeky. Proto část jízdy odvelel ještě více severně od Stendalu, do města Osterburg. Sám pak s královým osobním plukem opustil Tangermünde a přešel Labe, aby tak nepřítel nedostal prostor pro překročení řeky.

Už 12. dubna se situace znovu změnila. Valdštejn totiž zavelel na pochod zpět na jih. Císařští vojáci vypálili vesnice v okolí Tangermünde, brali všechno dobytek, a co nemohli vzít sebou, zničili. Fuchs tušil dobře, kam má generalissimus namířeno. Proti Mansfeldovi bránit ohrožený desavský most. V tu chvíli poznal Fuchs svou bezmocnost. Králi tvrdil, že toužil

⁷⁰⁸ O Valdštejnových pohybech v této době plně J. KOLLMANN, *Valdštejn a evropská politika*, s. 107nn.

⁷⁰⁹ RA København, TKIA, sign. A 96, složka Fuchs, Fuchs Kristiánovi IV., Schönhausen 3./13. dubna 1626.

generálovi pomoci, ale nemohl. Většina vojska ležela na levém břehu ve Stendalu, jeho lodní most se rozpadl a lodníci splavili všechny lodě, bárky a prámy čtyři míle po proudu na sever. Generál si stěžoval, že jednali přímo proti jeho rozkazu, na daném faktu ale v tu chvíli nemohl nic změnit.⁷¹⁰ Rychlé znovusjednocení sboru nebylo vůbec možné. A v následujících dnech generál jen bezradně přešlapoval naproti Tangermünde.

Časté podání historiografie zní právě v tomto detailu tak, že Fuchs přešel při ústupu u Tangermünde řeku s celým svým sborem. Toto tvrzení se opírá o Valdštejnovo líčení situace v dopise císaři.⁷¹¹ Generalissimus popisoval celou situaci tak, že s pomocí jízdy zahnal nepřítele k Tangermünde, Fuchs se postavil na vyvýšeném místě u města, a protože císařští neměli pěchotu a jízda byla značně unavená, musel generalissimus počkat s útokem. Přes noc se zatím Fuchs – s celým svým vojskem – přesunul přes Labe. Dle Valdštejnovy domněnky se jistě chystal pomoci Mansfeldovi, který postupoval k Desavě. Přejít celého sboru přes řeku by býval sám o sobě právě umožnil spěchat na pomoc Mansfeldovi po levém břehu. To se ale nestalo a události probíhaly jinak. Dne 15. dubna byl Fuchs u Jerichowa a ani poté se nijak zvlášť neposunul.⁷¹² O obnově sboru také nemohla být ještě řeč. Zůstal asi osmdesát kilometrů vzdušnou čarou od Desavy. Jeho vůle pomoci Mansfeldovi tak zůstala ve formě prázdných frází.

Fuchsovy akce na levém břehu se ukázaly v předvečer bitvy od počátku jako zcela kontraproduktivní. Dánský generál na ně neměl dost sil, zdržel jimi Mansfelda, který mu přispěchal na pomoc a sám mu přes řeku nemohl pomoci, nebo se spíše nechtěl rychle a účinně revanšovat za pomoc u Rogätzu, když na to ještě měl čas. Valdštejnova akce jej zahнала daleko na sever a zcela vyřadila ze hry o most. Fuchsovo rozhodnutí rozdělit vojsko ve snaze uchránit jej před nepřítelem se ukázalo jako osudové. Většina jízdy a pěchoty zůstala na levé straně Labe v opevněném Stendalu a možnost přechodu řeky zmizela spolu s lodníky po proudu Labe.

Mansfeld po odchodu od Rogätzu postupoval rychle k Zerbstu, který přešel, a snad už 12. dubna jeho dělostřelectvo zahájilo palbu na předmostí u Desavy. Podle Opela byl generál překvapen silou opevnění a nepřesností dřívějších zpráv od svých informátorů.⁷¹³ Mansfeld se ale 15. dubna nacházel zpátky v Zerbstu, neboť dostal zpožděnou zprávu od Fuchse s žádostí o pomoc proti přesile nepřítele u Tangermünde a vyrazil zpět na severozápad. Po necelém týdnu se ale vrátil do svých pozic u Desavy. Ukázalo se, že tažení na podporu Fuchsovi byla naprosto zbytečná ztráta času. Pomalé a nedokonalé spojení znemožňovalo akce vzájemné podpory.

⁷¹⁰ J. O. OPEL, *Der niedersächsisch-dänische Krieg*, s. 446.

⁷¹¹ Např. J. KOLLMANN, *Valdštejn a evropská politika*, s. 109. Kollmann čerpá jednak z Opela (ovšem nepřesně, neboť i ten popisuje rozdělení sil Fuchse na obou stranách řeky a odplavení lodí na základě vlastních Fuchsových dopisů. – J. O. OPEL, *Der niedersächsisch-dänische Krieg*, s. 446-447), jednak z Valdštejnova konceptu dopisu císaři ze 14. dubna (*Documenta*, s. 109-111).

⁷¹² Lokace generálova dopisu Kristiánu Vilémovi o nebránění průjezdu magdeburským lodím – viz *Regesta*, IV., s. 68.

⁷¹³ J. O. OPEL, *Der niedersächsisch-dänische Krieg*, s. 451, J. KOLLMANN, *Valdštejn a evropská politika*, s. 109.

Přerušení obléhání nám ale opět dokládá Mansfeldovu ochotu koordinovat bojové akce ve větším měřítku, a to i za cenu krátkodobé rezignace na vlastní cíle.

Generál nejspíše stále doufal, že přesvědčí Kristiána IV. k podpůrné akci ze západu. Vyslal totiž ke králi svého generálního kvartýrmistra rýnského falckraběte Kristiána, aby král „nebyl zatěžován rozsáhlými dopisy.“⁷¹⁴ Vyjasnění pozic ve víru tolika vojenských přesunů posledních dní bylo nanejvýš potřebné. Zda však falckrabětova přítomnost vyburcovala krále k vlastnímu činu, o tom můžeme dle všech indicií pochybovat. O žádné Kristiánově akci nemáme zpráv.

Valdštejn s nepřátelským útokem na Desavu snad zprvu nepočítal. I když Mansfeld již obsadil Zerbst a v severním Anhaltsku pravděpodobně i s tichou podporou knížete Jana Kazimíra verboval a posiloval své jednotky, generalissimus měl za to, že se nepřítel chystá do Slezska. Ve svých dopisech se císařský vojevůdce vyjadřoval značně rozdílně.⁷¹⁵ Maxmiliánovi Bavorskému psal, že nechápe, k čemu by útok na šance Mansfeldovi byl, když by císařští mohli most v nouzi klidně strhnout. Defenzivní strategie, totiž udržet tak generalissimovo vojsko na levém břehu Labe, tak jak to bylo Mansfeldovým skutečně prvotním záměrem, jej asi ani nenapadla.⁷¹⁶ V dopise saskému kurfiřtovi Valdštejn jasně řekl, že pro který směr se nakonec nepřítel rozhodne, zda pro Desavu, či Slezsko, je zatím těžké odhadnout. Každopádně dobře tušil o záměru nepřítele narušit zásobování císařského vojska a několikrát před tím císaře i další varoval.⁷¹⁷ V desavských šancích nebylo příliš vojska. Byl si Valdštejn jistý silou opevnění, které nechal na předmostí vybudovat? Ještě v polovině března dle informací dánské strany silné vůbec nebylo. Obrstlajntant Budyšín dostal od svých zvědě, které vysílal k Desavě, zprávy o tom, že po tuhé zimě se teprve nyní nepřítel pouštěl znovu do větších prací. Navíc kvůli špatné písčité půdě se mnoho valů sesunulo.⁷¹⁸ Na opevňovacích pracích se podle Budyšína podíleli značnou měrou právě poddaní anhaltského knížectví, které donutila k aktivitě hrozba vypálení domů štráfující císařskou jízdou.

⁷¹⁴ „(...) darmit aber dieselbe mit vielenn weitleuffigenn schreiben möchte unmolestirt pleiben (...)“ – RA København, TKIA, sign. A 96, složka Mansfeld, Mansfeld Kristiánovi IV., Zerbst 5./15. dubna 1626.

⁷¹⁵ O pochybnostech ohledně útoku na most píše Valdštejn kurfiřtovi Maxmiliánovi Bavorskému, 21. března 1626 – J. GROSSMANN, *Des Grafen Ernst von Mansfeld letzte Pläne*, s. 45, pozn. 3. Podobně Collaltovi: „(...) der Mannsfelder soll vmb Sanda sein gibt führ er wolle die Bricken bey Tessa angreifen ich glaubs aber nicht sondern wie die sichersten kundtschaften lauten will er sich in Schlesien einschleichen (...)“ – Valdštejn Collaltovi, Aschersleben 6. května (sic!) 1626 – P. von CHLUMECKY (ed.), *Briefe Albrechts von Waldstein*, s. 33. Jedná se zcela jistě o chybu v dataci dopisu, protože Valdštejn zde zmiňuje současně, že Mansfeld je na severu v Sandau (5 km jižně od Havelbergu na řece Havole), dostal od krále na pomoc dva pěší pluky spolu s jízdám Baudyšovým a Sterlingovým plukem, a že Fuchs má teprve záměr vybudovat u Tangermünde lodní most. Jedná se tedy o realie, které se udály už v březnu.

⁷¹⁶ Valdštejn kurfiřtovi Maxmiliánovi Bavorskému, Aschersleben 13. března 1626. – *Documenta*, s. 104

⁷¹⁷ Valdštejn kurfiřtovi Janu Jiřímu Saskému, Aschersleben 4. března 1626 a týž císaři, 7. března. – *Documenta*, s. 103.

⁷¹⁸ „(...) ich habe diesen tagk einen herüber die Brücken bekohmen, welchen ich öffter gebrauchen kan, der berichtet, das die wercke in der schanz sehr einfallen, weiln kein guete Erdt, vnd Nur der grundt von Sandt gelagt ist, Sie werden sehr trachten, solches besser zu befestigen, des sie zuuor wegen des grossen frost, nicht haben thun können, wan das wetter alß guet wie izundt bleiben wolte, were es Ihn ieziger Eil, mit halber Müh gethan (...)“ – RA København, TKIA, sign. A 96, složka Fuchs, Budyšín Fuchsovi, Loburg 8./18. března 1626.

Budyšín měl vůbec poměrně dobrou představu o významu špionážní práce pro vojenské dění. Chtěl do oblasti u Schönebecku přitáhnout vory, na kterých by bylo možné přepravit vyzvědače na druhou stranu řeky. Most u Desavy se totiž pro jeho informátory stal zcela neprůchodným, protože hlídkujícím císařským vojákům nestačil pouze pas anhaltského vévody, ale povolení k průchodu udělovali sami velitelé posádky mostu.⁷¹⁹

Strategický význam Desavy byl nepopíratelný.⁷²⁰ Byly zde sice jiné mosty, žádný další ale kupodivu nebyl v moci jedné z obou stran konfliktu. V Magdeburku most střežilo opevněné a ve své neutralitě stále respektované svobodné říšské město. Dále proti toku řeky stály mosty ve Wittenberku a Torgavě, avšak ne dlouho, neboť byly strženy na příkaz saského kurfiřta právě v první polovině března.⁷²¹ Sasko se tak poměrně svědomitě drželo neutrální linie. Je také docela možné, že se Jan Jiří Saský obával přepadu wittenberského mostu, neboť takový úmysl nepřítele naznačoval i Valdštejn v dopise do Drážďan.⁷²²

V převratném dění vznikalo množství mylných zpráv, s nimiž se současníci i historici museli různě potýkat. Například anonymní zpráva dodaná administrátorovi Kristiánu Vilémovi z 14. dubna z Magdeburku hovořila zcela chybně o tom, že Fuchs způsobil Valdštejnovi ztráty a zatlačil jej na ústup. Z proudění vojska kolem města tak mohli obyvatelé Magdeburku skutečně usuzovat. Dění očima vnějšího pozorovatele bylo jak viditelné, tak skryté zároveň. Co ovšem zpráva obsahovala navíc, bylo to, že vojsko směřovalo k desavskému mostu.⁷²³ Dozvěděl se to Mansfeld? Tušil o blížícím se Valdštejnovi? Vždyť Kristián Vilém Magdeburský nyní operoval se svým plukem v rámci generálova sboru a byl jistě s vrchním velitelem v denním kontaktu.

Jak ukazuje Valdštejnova korespondence, ten k mostu ihned se všemi silami určitě nemířil. Každopádně se ale vydal na jih, tedy k Desavě mnohem blíže.⁷²⁴ Zpráva o ústupu Valdštejna asi vyprovokovala administrátora k dalšímu sledování, neboť už 18. dubna jsou datovány jeho dopisy obrstlajtnantovi magdeburského pluku Janu Jáchymovi von Treschkow, který měl co nejdříve

⁷¹⁹ Tamtéž, Budyšín Fuchsovi, Burg 5./15. března 1626.

⁷²⁰ Most byl postaven v roce 1583. – J. O. OPEL, *Der niedersächsisch-dänische Krieg*, s. 453.

⁷²¹ Těsně před bitvou prý generalissimus vyslal svého plukovníka Františka Albrechta Sasko-Lauenburského na drážďanský dvůr, aby vyjednal přechod císařské armády přes most ve Wittenberku. Valdštejn prý chtěl napadnout Mansfelda ze dvou stran. Tak to alespoň tvrdí Julius Otto Opel ve slovníkovém hesle *Franz Albrecht, Herzog von Sachsen-Lauenburg*, in: *Allgemeine Deutsche Biographie*, Band 7, 1878, s. 293–296. Sám Opel si ale byl vědom toho, že wittenberský most byl v březnu stržen na příkaz kurfiřta (J. O. OPEL, *Der niedersächsisch-dänische Krieg*, s. 439). František Albrecht Sasko-Lauenburský jel do Drážďan dle všeho zbytečně. O boření mostu píše i Mansfeld králi ve zmíněném dopise z 24. března. Podobnou zprávu zmiňující i silné obsazení wittenberské pevnosti saskými vojáky podal Nikolaus von Rossan magdeburskému administrátorovi Kristiánu Vilémovi už 7./17. března 1626 (*Regesta*, IV., s. 56). Například historik Krüssmann ale se stržením wittenberského mostu nepočítá (W. KRÜSSMANN, *Ernst von Mansfeld*, s. 590).

⁷²² Valdštejn kurfiřtovi Janu Jiřímu Saskému, Aschersleben 4. března 1626. – *Documenta*, s. 103.

⁷²³ *Regesta*, IV., s. 68.

⁷²⁴ Valdštejn Ferdinandovi II., Aschersleben 14. dubna 1626. – *Documenta*, s. 109–111.

zjistit sílu a směr pochodu nepřítele.⁷²⁵ Víme sice o tom, že také Mansfeld měl své informátory například přímo v Desavě i jejím okolí, ale je docela pravděpodobné, že v těchto dnech byl most uzavřen a císařský plukovník Aldringen a jeho posádka hlídali, aby nepronikla ani myš.⁷²⁶ Jistě i generál čekal na bližší zprávy o pohybech Valdštejna poté, co obrátil své vojsko postupující na pomoc Fuchsovi zpět k Desavě. Labe se ale ukázalo nyní jako výborná bariéra, neboť zprávy přes ni pronikaly jen velmi obtížně, jestli vůbec. Mansfeldovi prý ani od Fuchse žádné varování o postupu nepřítele nepřišlo. Nechal si své tušení dánský generál pro sebe? Útok na předmostí byl nenávratně vyrušen a časová ztráta narůstala. Mansfeld ale pravděpodobně příliš nespěchal a snad čekal i na posily od Fuchse, o které tolikrát žádal. Případně čekal i na Kristiánovu akci ve smyslu svých rozsáhlých návrhů na společný postup směrem na Halberstadtsko. Jak si jinak totiž vysvětlit, že podle zpráv se dostavil zpět k předmostí až 21. dubna a i následující dny strávil zakopáváním pozic a dělostřeleckou přípravou. Měření sil mělo konečně začít.

5.7 Síly protivníků u Desavy

Než se vydáme k vlastnímu průběhu bitvy, která již je jinak poměrně dobře popsána v historické literatuře, zastavme se u složení Mansfeldova sboru a zkusme porovnat síly obou soupeřů. Historici, ale i samotné prameny se jak v počtech vojska, tak v následně zaznamenaných ztrátách značně liší.

Z původní armády, která vyplula z Anglie v lednu 1625, zbylo jen málo. Angličtí rekruti se z většiny rozprchli na pevnině v době letního chaosu armády, nebo pomřeli na nemoci. Část důstojnického sboru sice nadále zůstávala anglická, neboť vyšší šarže byly k celému podniku více upoutány, obyčejní knechti ale mnohem více pocházeli z řad Němců, kteří doplňovali prořídlé stavy po celý podzim 1625 a následnou zimu. V kompaniích a kornetách byla slyšet i francouzština. Určitě tomu tak bylo mezi Mansfeldovými dělostřelci a jízdou, neboť vojáci těchto jednotek prý pocházeli z podstatné části právě z Francie.

Organizačně se původní Mansfeldův sbor dělil na šest, nebo snad až na osm pluků, kde funkce plukovníků a obrstlajtnantů zastávali mimo jiné vévoda František Karel Sasko-Lauenburský, plukovník Ferez (tzv. Červený pluk), de Lano, Colli, obrstlajtnant La Noue (osobní Mansfeldův pluk) a Kolbe von Wartenberg, dále plukovník Johann von Götzen (jinak zvaný Götz), dřívější generálporučík Kristiána ml. Brunšvicko-Wolfenbüttelského Dodo von

⁷²⁵ *Regesta*, IV., s. 69. Magdeburský administrátor se v tu dobu nalézal někde poblíž Mansfeldova vojska v severním Anhaltsku. Identifikace Treschkowa byla možná též díky soupisu dánských jednotek (Kirchmeier-Andersen, *Kriegsfinanzierung*, Appendix 1., s. 88).

⁷²⁶ Valdštejnovo podezření ohledně špionáže řešil anhaltský vévoda dle svých slov důsledným napomenutím měšťanů i poddaných na venkově, aby bylo korespondování s nepřítelem zabráněno všemožným způsobem. – NA Praha, VL, F 67/52, kart. 124, inv. č. 12094, Jan Kazimír z Anhaltu Valdštejnovi, Desava 16./26. března 1626.

Knyphausen a od prosince i vévoda Bernard Sasko-Výmarský.⁷²⁷ Funkci generálního komisaře zastával plukovník Publis. Titul generálního kvartýrmistra náležel pak výše zmiňovanému rýnskému falckraběti Kristiánovi. Mezi veliteli jízdy ční pouze jedno jméno, a to plukovník Joachim Karpezan. Zpočátku měl totiž Mansfeld nejspíše pouhý jeden pluk jízdy o šesti kompaniích. V průběhu zimy to byla ale dle informací z dalšího průběhu událostí právě jízda, která rozšířila své počty vydatněji než pěchota.⁷²⁸

Skotská a francouzská pomoc, o kterou Mansfeld několikrát před bitvou psal a na kterou snad opravdu upřímně čekal, nepřišla.⁷²⁹ Skotské jednotky se sice anglická koruna v prvních jarních měsících skutečně rozhodla postavit, než však bylo zajištěno financování a následně zverbování vojáci, uplynulo mnoho měsíců.⁷³⁰ Až po opakovaném naléhání z dánské strany se Karel I. v srpnu 1626 konečně vyjádřil jasně, když slíbil brzké přivelení pluků. Přímá anglická vojenská pomoc v podobě zapůjčení čtyř pěších regimentů nakonec přišla přes Nizozemí, kde jednotky krátce sloužily generálním stavům. Sbor generála Charlese Morgena se vylodil v Dolnosaském kraji až v březnu 1627, tedy celý rok po Mansfeldových operacích na Labi.⁷³¹

Ačkoliv se tedy nové anglické, skotské ani francouzské praporece nedostavily, Mansfeldovu sboru pomohly posily odjinud. Kristián uvolnil postupně několik jednotek. O jejich složení se můžeme dozvědět ze zachovaných pramenů mnohem více než o vlastním Mansfeldově sboru. Už od prosince se generálovu velení podřídil kyrysnický pluk Waltera von Sterlinga o čtyřech kompaniích, zbudovaný na začátku válečné kampaně na jaře 1625.⁷³² Celkově se v plném stavu jednalo o pět set jezdců. Někdy v průběhu března pak ke sboru přibyl arkebuzyrský regiment po zemřelém vévodovi Fridrichu Sasko-Altenburském. V plném stavu měl osm kornet,

⁷²⁷ Bernard Sasko-Výmarský se v době bitvy u Desavy pravděpodobně nacházel mimo sbor, neboť už začátkem března odjel do Výmaru. Jasně zprávy o jeho činnosti poté ale nemáme. Avšak leták k bitvě u Desavy *Abbildung neben kurztem Bericht welcher gestalt den 15. April Anno 1626* jmenuje mezi přítomnými důstojníky i neznámého výmarského vévodu. O Jana Arnošta, Viléma, nebo Jana Fridricha jít nemohlo. Soupis pluků má Útterrodt, který čerpá z Khevenhüllerových *Annales Ferdinandeis* (L. ÜTTERRODT, *Ernst von Mansfeld*, s. 672-673), neuvádí však obrstlajntanta La Noue, jehož naopak zmiňuje Kirchmeier-Andersen, ale je to logické, neboť šlo o Mansfeldův osobní pluk (*Kejserkrigens finansiering*, Appendix I., s. 144). Naopak Útterrodt zmiňuje ještě mezi veliteli pluků von Neuhoffa, jedná se však o omyl, protože ten velel holandskému pluku, který náležel do královny armády.

⁷²⁸ Dopis Mansfelda Fuchsovi z ledna 1626 zmiňuje šest kompanií Karpezanova pluku, vedle plukovníkovy kompanie zde figurují rytmistři Hambrug, Curt, Rostein, Landeberger a Piccard (RA København, TKIA, sign. A 96, složka Fuchs, Fuchs Kristiánovi IV., Uelzen (80 km JV od Hamburku) 28. ledna / 7. února 1626, příloha: Mansfeld Fuchsovi, Lauenburg 26. ledna / 5. února 1626). Stejně jmenuje jízdu Kirchmeier-Andersen, Appendix I., s. 144.

⁷²⁹ Grossmann tvrdí, že se neví, zda Skoti přišli před bitvou, nebo až po ní (*Des Grafen Ernst von Mansfeld letzte Pläne*, s. 81-82, pozn. 2). Je ale jisté, že se tak nestalo po celý rok 1626.

⁷³⁰ J. O. OPEL, *Der niedersächsisch-dänische Krieg*, s. 514.

⁷³¹ Podrobný rozpis anglického sboru a okolností jeho vydání Angličany viz J. C. KIRCHMEIER-ANDERSEN, *Kejserkrigens finansiering*, Appendix I., s. 147-149.

⁷³² Nejednalo se tedy o skotský pluk tří tisíc mužů, jak uvádí ohledně Sterlinga Útterrodt (L. ÜTTERRODT, *Ernest Graf zu Mansfeld*, s. 673).

je ale otázkou, kolik jich opravdu bylo na jaře přítomných. Jejich stav bezesporu potřeboval doplnit po listopadové srážce u Seelze loňského roku, kde původní velitel také padl.⁷³³

K mansfeldskému sboru se zařadil také pěší holandský pluk. Jednotka snad měla v inkriminovanou dobu rozkaz přejít do oblasti Brém a Hamburku, ale Mansfeld si vyžádal její podřízení opět „na tak dlouho, dokud můj nový lid, jako též skotský a francouzský, nepřijde.“ Příznačná je v tomto ohledu Mansfeldova starost o výplaty pluku. Žádal krále, aby byl „obstaráván jako ostatní královské pluky“⁷³⁴ a částka pak byla stržena z anglických subsidií, které měly Mansfeldovi dorazit. Pod dojmem těchto souvislostí se skoro zdá, že generálovým úmyslem bylo získat veškeré vojsko od dánského krále na dluh. Kristiánova trpělivost nebyla nekonečná, i nyní však král vyhověl. Holandský pluk plukovníka Hatzfelda dorazil na dolnosaské bojiště původně na Kristiánovu žádost u generálních stavů. Nizozemí totiž při diplomatických jednáních slíbilo, že část svých subsidií odvede formou zverbování a tříměsíčního vydržování jednoho pěšího pluku. Měl mít celkově patnáct kompanií po dvou stech mužů, vystavěných samozřejmě dle zásad oranžské taktiky.⁷³⁵ Pluk byl převeden do Dolnosaského kraje koncem listopadu 1625, avšak pouze v polovičním početním stavu kolem patnácti set mužů. Král si na to v Haagu následně stěžoval. Dohodnuté dodatečné verbování nejspíš sílu pluku v době jeho účasti v Mansfeldově sboru před bitvou již neovlivnilo.⁷³⁶ Velitelem pluku po zemřelém Hatzfeldovi byl Volmar von Nyhoff.⁷³⁷

Je jisté, že ještě v březnu se mezi královskými jednotkami kooperujícími s Mansfeldem nacházel i jízdní pluk pod velením obrstlajtnanta Volfa Jindřicha z Budyšína. Valdštejn jej

⁷³³ Vévoda padl v bitvě u Seelze na dnešním předměstí Hannoveru v listopadu 1625. O altenburských kompaniích se Mansfeld zmiňuje v dopise králi z 14./24. března 1626. Ke složení jmenovaných pluků také Kirchmeier-Andersen, *Kejserskrigens finansiering*, Appendix 1., s. 41 a 49.

⁷³⁴ „So habe E. Königl. Mytt. ich vnderthenigst fleises zubittenn, nicht Vnderlaßenn mögenn, wann dieselbe solch Regiment zu quittiren vnd hinzulaßen gnedigst gewillet, daßelbe mir so lang biß mein neues Volck, wie auch das Schottische vnd Französische ankommen, in Königl. G. zueVberlaßen Vnnd wann E. Königl. Mytt. gnedigstgefallen wolte, Solches mit derobezahlung, gleich dero Andern Königl. Regimenten zuuersehenn, vnnd mir solches von den Englischenn Geltern zur *defalciren*“ – RA København, TKIA, sign. A 96, složka Mansfeld, Mansfeld Kristiánovi IV., Brandenburg 14./24. března 1626.

⁷³⁵ L. R. LAURSEN (ed.), *Danmark-Norges Traktater*, III., s. 618nn., J. C. KIRCHMEIER-ANDERSEN, *Kejserskrigens finansiering*, Appendix 1., s. 142.

⁷³⁶ RA København, TKUA, sign. 1-059, Ausländisch registrant 1626, fol. 81a, Kristián IV. nizozemským stavům, Rotenburg 2./12. února 1626. Později král žádal Holanďany o podporu s verbováním a vyzbrojením dodatečných posil vedených obrstlajtnantem Robertem von Giffen (tamtéž, fol. 94a a 98a-b). Kirchmeier-Andersen pak považuje Giffenovy jednotky za samostatnou kompanii, zároveň ale říká, že se také zúčastnila desavské bitvy, což dohromady nezní příliš logicky (*Kejserskrigens finansiering*, Appendix 1., s. 94). Sílu holandského pluku, kterou Opel nezná (*Der niedersächsisch-dänische Krieg*, s. 453), můžeme sledovat poměrně přesně díky zprávě generála Fuchse králi (RA København, TKIA, A 96, Vedlagte bilag, příloha dopisu Fuchse králi z 26. listopadu / 6. prosince 1625) a výše zmíněnému dopisu krále generálním stavům z února 1626. Pluk při přistání v Brémách v listopadu 1625 měl 1724 mužů, z nichž 147 bylo nemocných. Počet vojáků přitom dál přes zimu klesal (J. C. KIRCHMEIER-ANDERSEN, *Kejserskrigens finansiering*, Appendix 1., s. 142).

⁷³⁷ Polišínský jej jmenuje v holandské podobě jména jako „Nijhofa.“ – J. POLIŠENSKÝ, *Morava*, s. 259; zde používáme formu, kterou uvádí Opel (*Der niedersächsisch-dänische Krieg*, s.454 a jinde) a Kirchmeier-Andersen (*Kejserskrigens finansiering*, Appendix 1., s. 142).

koncem února jmenoval správně mezi dánskými posilami Mansfeldovu vojsku.⁷³⁸ Budyšín se podílel na obsazování Zerbstu, jak jsme viděli výše, brzy se ale vrátil na levý břeh řeky a postupoval s Fuchsem do severního Magdeburska. Spolu s ním tedy ustupoval i k Tangermünde. Bitvy u Desavy se Budyšín rozhodně neúčastnil.

Naopak s jistotou můžeme mluvit o již dříve zmíněném magdeburském pluku administrátora Kristiána Viléma, který vstoupil do králových služeb v říjnu 1625. Budování jeho jednotky bylo poněkud složité. Dokonce také Mansfeld přispěl výzbrojí pro administrátorovy nové rekruty.⁷³⁹ Avšak některé vznikající komanie brzy rozmetal přepad císařské jízdy v lednu 1626. Potíže s mustrováním měl magdeburský administrátor rozhodně i nadále. Informoval o nich krále v druhé polovině března prostřednictvím Tomáše Zikmunda von Schlammersdorf.⁷⁴⁰ Vyzbrojování posledních kompanií se značně protáhlo a odehrávalo se dokonce ještě těsně před bitvou u Desavy. Při samotné bitvě ani nebyl celý pluk přítomen. Napovídá tomu alespoň zpráva Kristiána Viléma Mansfeldovi z 19. dubna 1626 o vložení jedné kompanie (právě na poslední chvíli vybavené mušketami) do reduty u Schönebecku, tedy přesněji na pravé straně Labe naproti městečku Schönebeck, které leží na levém břehu téměř padesát kilometrů vzdušnou čarou od Desavy.⁷⁴¹

Ačkoliv nemáme přesné zprávy o původním Mansfeldově vojsku, můžeme na základě přímých pramenů poměrně úspěšně odhadovat celkový počet vojáků, kteří se chystali dobýt desavské šance. Rozptyl údajů od různých historiků je značný. Nadsazené počty u Ütterroda či Villermonta, kteří odhadují Mansfeldovy síly až na dvacet tisíc mužů, jsou zcela nereálné a nepodložené opravdu důvěryhodnými prameny.⁷⁴² Přesto tyto nadsazené údaje našly místo i v některých pozdějších pojednáních mladších historiků. Mnohem skeptičtější, či lépe řečeno realističtější pohled nám přináší Ritter a především Opel, který skutečně Mansfeldovu

⁷³⁸ Pluk patřil stejně jako Sterlingův mezi původně smíšené pluky kyrysníků se čtvrtinou počtu z arkebuzýrů, později se účastnil dánského vpádu do Slezska a ze čtyř kompanií vzrostl na deset. – Valdštejn Harrachovi, Halberstadt 23. února 1626 – F. TADRA (ed.), *Briefe Albrechts von Waldstein an Karl von Harrach*, s. 327-328.

⁷³⁹ RA København, TKIA, sign. A 96, složka Mansfeld, Mansfeld Kristiánovi IV., Lauenburg 28. prosince 1625 / 7. ledna 1626. Následoval pak děkovný dopis krále za vyzbrojení magdeburského regimentu (tamtéž, TKUA, sign. 1-059, Ausländisch registrant 1626, fol. 5a, Kristián IV. Mansfeldovi, Rotenburg 2./12. ledna 1626).

⁷⁴⁰ Opis memoriálu magdeburského administrátora z 13./23. března 1626 – *Regesta*, IV., s. 58.

⁷⁴¹ *Regesta*, IV., s. 70. O postavení šancí na řece mezi Desavou a Magdeburkem ostatně mluvil Mansfeld již dříve. – RA København, TKIA, sign. A 96, složka Mansfeld, Mansfeld Kristiánovi IV., Burg 30. března / 9. dubna 1626.

⁷⁴² „Seit Jahren hatte er (Mansfeld – pozn. VM) keine zahlreichere Truppe commandirt, 20.000 Mann standen unter seinen Fahnen und 30 Stück schweres Geschütz folgten ihm auf dem Fusse (...)“ – L. ÜTTERODT, *Ernest Graf zu Mansfeld*, s. 679; podobně i A. Ch. H. de VILLERMONT, *Ernest de Mansfeldt*, II., s. 333. S dvaceti tisíci vojáky Mansfeldova sboru počítá i Förster (Friedrich FÖRSTER (ed.), *Albrechts von Wallenstein, des Herzogs von Friedland und Mecklenburg, ungedruckte, eigenhändige vertrauliche Briefe und amtliche Schreiben aus den Jahren 1627 bis 1634 an Arnheim (v. Arnimb), Aldringer, Gallas, Piccolomini und andere Fürsten und Feldherrn seiner Zeit*, I., Berlin 1828, s. 56). Jedním z důvodů takových údajů jsou mylné informace o velikosti jednotek magdeburského administrátora. Také Heermann počítá s nadsazeným údajem šesti tisíc mužů administrátorova vojska (G. E. HEERMANN, *Beytrag*, s. 65). Dle reverzu k udělenému dánskému pštaluňku měl Kristián Vilém naverbovat pouze třítisícový pěší pluk (RA København, TKIA, sign. A46, Militære bestallinger og reverser mv. 1610-1659, složka A46-7. Militære reverser, Revers Kristiána Viléma, Nienburg 26. října / 5. listopadu 1625). Až krátce po bitvě u Desavy (konkrétně 28. dubna / 8. května) obdržel administrátor pštaluňk na další jednotky.

korespondenci četl. Počítá v bitvě dokonce pouze se čtyřmi tisíci muži pěchoty a dvěma až třemi tisíci jezdci.⁷⁴³ Ovšem jaké nastává překvapení, když zjistíme, že i samotný Mansfeld je v počtu svých sil u Desavy nejistým zdrojem. V dopise ze 7. dubna uvádí, že může doufat v pochod šesti tisíc pěších a dvou a půl tisíce jezdců. Generál optimisticky psal, že díky houfům nových rekrutů může být brzy daleko silnější.⁷⁴⁴ Ve dnech krátce po bitvě ale byl ve svých údajích skromnější a tvrdil, že měl u Desavy při sobě pouze čtyři tisíce vojáků pěchoty a neurčitý počet jízdy. Mnozí rekruti navíc ještě nebyli vůbec zaplacení a dokonce ani zmustrovaní.⁷⁴⁵ I kdybychom pominuli generálova čísla po bitvě, kdy se snad snažil umenšit význam bitvy před očima krále, případně započítali několik málo kompanií zanechaných snad jako posádky v důležitých bodech v Marce či severním Anhaltsku, nemůžeme nechat stranou údaj z doby ještě před útokem.

Generálem udané počty přitom očividně zahrnují i poskytnuté dánské jednotky. Ty tvořily výše zmíněné dva pěší a dva jízdní pluky, tedy určitě více než dva tisíce mužů pěchoty a šest až sedm set kyrysníků a arkebuzýrů. A naše odhady jsou velmi střídmé, protože víme, že pluky zdaleka v plném stavu nebyly. Tím ale docházíme k logické otázce, kolik měl tedy Mansfeld vlastního vojska? Co tedy vykonal ve věci obnovy své armády při pobytu v Lauenburku po celou zimu, že jeho síly byly na jaře takto omezené? Narostl vůbec početní stav jeho jednotek? Pravděpodobně jen velmi málo. Rozhodně nedošlo k budování nových pěších pluků a sotva byly ony původní doplněny zcela. Z dalšího průběhu událostí víme, že problémem byla nově zverbovaná jízda. Právě ta nejspíše tvořila hlavní podíl získaných rekrutů během tažení Dolnosaským krajem. Fakt, že nebyla ještě ani v dubnu řádně zaplacená, podtrhuje základní a dlouhodobý Mansfeldův problém, totiž nedostatek financí. Generál neměl dost prostředků na své stávající vojáky, proto i verbování probíhalo velmi pomalu. Mansfeld si stěžoval na nevyplácení subsidií z Anglie a Francie už v zimě a zde byl kámen úrazu. Sbor, jenž měl držet levé dánské křídlo na Labi a stát proti stále rostoucímu Valdštejnovi, armáda, které se obávali nejen v Braniborsku, ale především ve Vídni, Slezsku a jinde, nyní v hodině „H“ měla dle slov generála bez královských jednotek snad něco málo kolem čtyř tisíc pěších a sotva dva tisíce jízdy. Kde je oněch patnáct tisíc pěších a čtyři až pět tisíc jezdců, o kterých mluvil Mansfeldův plukovník Publis v lednu?⁷⁴⁶

⁷⁴³ Moriz RITTER, *Deutsche Geschichte im Zeitalter der Gegenreformation und des Dreissigjährigen Krieges (1555-1648)*, III., Stuttgart – Berlin 1908, s. 323, pozn. 1; Opel uvádí celkově devět regimentů, ale nevyjmenovává všechny (*Der niedersächsisch-dänische Krieg*, s. 453). Ritter odhaduje magdeburský pluk na celé tři tisíce mužů, což je opět přehnané (M. RITTER, *Deutsche Geschichte*, III., s. 302).

⁷⁴⁴ RA København, TKIA, sign. A 96, složka Mansfeld, Mansfeld Kristiánovi IV., Burg 28. března / 7. dubna 1626.

⁷⁴⁵ Tamtéž, Mansfeld Kristiánovi IV., Brandenburg 18./28. dubna 1626. Čtyři tisíce mužů pěchoty uvádí i v dopise saskému plukovníkovi Schwalnbachovi, Brandenburg 16./26. dubna 1626 – F. TADRA (ed.), *Briefe Albrechts von Waldstein an Karl von Harrach*, s. 342-343.

⁷⁴⁶ Publis Fridrichovi Falckému, Lauenburg 29. ledna / 8. února 1626 – F. TADRA (ed.), *Briefe Albrechts von Waldstein an Karl von Harrach*, s. 321, tentýž údaj v Publisově memoriálu z 26. ledna / 5. února 1626: „Vndt ist uhnmglich das wir vns lange in dennen quartiren darin wir ietzt ligen erhalten, sonderlich weil vnser *recreuten*

Připomíná to analogickou situaci ligistického generála Tillyho a Maxmiliána Bavorského z týchž jarních měsíců. Tillyho nářky nad špatným stavem armády Maxmilián okomentoval zajímavými slovy, která by snadno zapadala i do námi sledované Mansfeldovy situace: „Když došlo na platby za mustrování, stejně jako před nedávnem na výplaty druhého měsíčního žoldu, tak bylo v soupisech vždy na třicet tisíc mužů. Nyní když jde do tuhého, tak nejsou peníze, ani efekt, ve který se s tak velkými náklady doufalo, zcela a zdaleka k dispozici.“⁷⁴⁷

I Valdštejnovy jinak dobře informované odhady, o které výběrově opírají své líčení novodobí historici, byly nadsazené. Generalissimus odhadoval Mansfeldovo vojsko na osm tisíc mužů už v prosinci 1625 a dokonce na jedenáct tisíc mužů v březnu 1626, pokaždé ale s dovětkem, že k nepříteli spěchá množství nových rekrutů každý den.⁷⁴⁸ Komu tedy máme věřit? Mansfeldovi, který si na omezenou sílu svého vojska stěžoval neustále, nebo Valdštejnovi, který mohl nadsazenými počty nepřítele urgovat pomoc, líčit svou obtížnou situaci, nebo tyto údaje pouze převzít z již nepřesných avíz a zpráv informátorů?

Poměrně velká jednota panuje ohledně velkého dělostřelectva, kterým Mansfeld disponoval. Prý mělo až třicet kusů, včetně hmoždířů určených k obléhání. Nesmíme je sice přecenit, neboť i zde víme, že si generál vypůjčil několik těžkých děl od krále už v průběhu zimy, ale dohromady to byla jistě odstrašující síla.⁷⁴⁹ Její reálnou účinnost snad ale ohraničilo bojové vystoupení u Rogätzu, po kterém si generál stěžoval králi na nedostatek střelného prachu. Můžeme jen pochybovat, zda žádost o dodávky z králových zásob byla uspokojena ještě před bitvou.⁷⁵⁰ Podle Mansfelda přitom artilerii zbývalo sotva šedesát centů prachu. Z jeho zpráv také víme, že u Rogätzu spotřebovali oba velitelé, respektive Mansfeld více, neboť Fuchs měl tehdy pouze dvě velká děla, dohromady něco kolem sedmdesáti centů.⁷⁵¹

daglich ankommen, die da wils von sich auf etliche anzal erstrecken wurden, dan allernit gelt auf fünf Zehen Dausent man zu fuss, ohne die Schotten, welche wir auch erwarten vndt ein man finf dausent, man die völlige zal kompt, machen sollen, vndt auf vier dausent pferdt aufgeben worden.“

⁷⁴⁷ Na základě konceptu kurfiřtova dopisu z 21. května 1626 – J. O. OPEL, *Der niedersächsisch-dänische Krieg*, s. 485-486.

⁷⁴⁸ Valdštejn Trautmannsdorfovi, Halberstadt 21. prosince 1625 – Hermann HALLWICH (ed.), *Fünf Bücher Geschichte Wallensteins*, III., Leipzig 1910, s. 19n. Zároveň Valdštejn věděl o dánských posílách a dokázal je i poměrně dobře identifikovat, o které pluky šlo (Valdštejn Harrachovi, Halberstadt 23. února 1626 – F. TADRA (ed.), *Briefe Albrechts von Waldstein an Karl von Harrach*, s. 327-328). Březnový odhad vidíme v dopise Valdštejna Harrachovi (Aschersleben 8. března 1626 – tamtéž, s. 331). Krüsmann uvádí počet 10 – 12 000 vojáků (W. KRÜSSMANN, *Ernst von Mansfeld*, s. 587) dle Valdštejnovy korespondence (Valdštejn Ferdinandovi II., SL 4. března 1626 – *Documenta*, s. 102; podobně píše Valdštejn Collaltovi, Aschersleben 6. května (sic!) 1626 – P. von CHLUMECKY (ed.), *Briefe Albrechts von Waldstein*, s. 33. Jedná se zcela jistě o chybu v dataci dopisu, protože Valdštejn zde zmiňuje jako aktuální či teprve očekávané reálie, které se udály v březnu.).

⁷⁴⁹ W. KRÜSSMANN, *Ernst von Mansfeld*, s. 593.

⁷⁵⁰ Král dopsal městu Magdeburk, aby poskytlo 200 centů prachu (tedy přesně tolik, kolik Mansfeld požadoval), které prý mělo dříve koupit Nizozemí, ale nestačilo dosud odvést. – RA København, TKUA, sign. 1-059, Ausländisch registrant 1626, fol. 201a, Kristián IV. městu Magdeburk, Wolfenbüttel 27. dubna / 7. května 1626.

⁷⁵¹ „Aber bei Ragetz mit Puluer mich ganz entplöst, dß Ich in Warheits grundt vber 60 Centner nicht habe, daher nichts angreifen dörfte, so pitte E. Königl. Myt. Ich ganz Vnderthenigst, Mir gnedigst mit 200 Centner auch halben vnd vierthel Carthaunen Kuglen zuuerhelffen.“ – RA København, TKIA, sign. A 96, složka Mansfeld, Mansfeld Kristiánovi IV., Burg 30. března / 9. dubna 1626. „Gestalt wir dann in diesen Hauß zu beeden theilen vber die 70

Stojí za to připomenout obvyklý moment každodennosti válečných tažení všech armád. Totiž nepřímou, ale permanentní účast civilního obyvatelstva na bojích, zde konkrétně v logistice celé armády. Také dělostřelectvo Mansfeldova vojska hojně využívalo zrekvírovaných, či za úplatu pronajatých vozů místních sedláků a měšťanů.⁷⁵² Vojáci totiž venkov a města pouze nerabovali, ale ve značné míře šlo i o kooperaci, či koexistenci s civilním obyvatelstvem, kdy válečný zájem nutil k dlouhodobější spolupráci. Právě tak byli Mansfeldem vyzváni a donuceni k poskytnutí vozů a koní k dopravě dělostřelectva měšťanů a venkované z oblasti magdeburského města Burg. Munici k Desavě tedy vezly mimo jiné i formálně zapůjčené povozy místních obyvatel.⁷⁵³

Dne 20. dubna král vyslal ze svého hlavního stanu Fuchsovi rozkaz, aby se okamžitě přidal k Mansfeldovu sboru a podřídil se plně generálovým rozkazům. Fuchsův sbor odhadoval Valdštejn na tři pěší pluky a 1500 mužů jízdy. Nebyla to tedy zanedbatelná síla. Na samostatné akce ale, jak jsme viděli, vůbec nestačila.⁷⁵⁴ Kristián rozkazem sice reagoval nejspíše právě na zprávy z úst falckraběte Kristiána, kterého Mansfeld 15. dubna ke králi vyslal, v danou chvíli ale bylo Kristiánovo jednání jednak opožděné, ale hlavně zcela nedostatečné. Ba co hůř, generál Fuchs po přijetí rozkazu mnohem více řešil své dobré jméno než reálné a opravdu účinné zajištění pomoci svému spojenci.⁷⁵⁵ V dalších dnech, které rozhodly o osudu Mansfeldova sboru, Fuchse mnohem více zaměstnalo, jak odpovědět na královo rozhodnutí. Příliš hrdý velitel nemohl unést, že byl de facto degradován z původně plně samostatné pozice generála a považoval králův rozkaz za záležitost osobní cti. Odpovědnost za rozdělení obou vojsk po dobytí Rogätzu připsal jednoznačně neústupnosti Mansfelda a pohněvaně králi psal: „Jako bych nebyl hoden svěřeného velení (...) Již jsem ve službách Jeho Milosti ztratil pozemské jmění a statky, nyní ještě k tomu má trpět mé dobré jméno.“⁷⁵⁶ Místo pomoci při útoku na most hodlal se svým sborem dál chránit tok Labe, aby nedošlo k odříznutí spojení mezi levým křídlem pomyslné fronty a králem. Je nepochopitelné, že celá diskuse o velení, která proběhla už v únoru a březnu mezi Mansfeldem a králem, v realitě k požadovanému výsledku vůbec nevedla.

Centner Pulfer verschoßen.“ – Fuchs Kristiánovi IV., Rogätz 28. března / 7. dubna 1626. Král reagoval na Mansfeldovu žádost snad až na začátku května (!), když dopsal městu Magdeburk o vydání 200 centů prachu (právě stejného množství, o které Mansfeld žádal dříve) z městských skladů, které prý náležely nizozemským stavům, ale nebyly nikdy dodány (tamtéž, TKUA, sign. 1-059, Ausländisch registrant 1626, fol. 201a, Kristián IV. městu Magdeburk 27. dubna / 7. května 1626).

⁷⁵² O tomtéž momentu na císařské straně najdeme nesčetně zkazek v uvedné edici *Regesta fondu Militare*.

⁷⁵³ Měšťané a venkované v Burgu administrátorovi Kristiánu Vilémovi, Burg 10./20. dubna 1626. – *Regesta*, IV., s. 71.

⁷⁵⁴ Valdštejn Ferdinandovi II., Aschersleben 14. dubna 1626 – *Documenta*, s. 110.

⁷⁵⁵ O uraženém Fuchsovi píše i Opel (*Der niedersächsisch-dänische Krieg*, s. 453) na základě jeho korespondence. Dle Opela pak např. Kollmann (J. KOLLMANN, *Valdštejn a evropská politika*, s. 109).

⁷⁵⁶ „(...) alß ob Ich deß anvertrawten *comendo* nicht würdig (...) Ich albereidt zeitliches hab vnd gut in Ewr May.dinst verloren, am meinen guten Namen noch dazue leiden solte (...)“ – RA København, TKIA, sign. A 96, složka Fuchs, Fuchs Kristiánovi IV., Tangermünde 12./22. dubna 1626.

V dopise Fuchs králi psal, že v důsledku obdržení rozkazu sdělí Mansfeldovi, aby poslal vlastního člověka, kterému by dánské vojsko předal. Nechápal nejspíš, že osud celé dánské války visí na vlásku a svým zdržováním dokonale podkopával společné úsilí. Mansfeldovi nakonec dost opožděně poslal jen menší jednotku o asi jednom tisíci mužů, ale ani ta do bitvy nestihla zasáhnout. Sotva by ji při své velikosti vůbec nějak ovlivnila.⁷⁵⁷ Na Fuchsovu omluvu snad uveďme pouze již dříve zmíněná fakta, totiž že dánský generál svým dřívějším rozhodnutím rozptýlit vojsko před útokem Valdštejna u Tangermünde se ocitl zcela mimo hru.

Mansfeld zaujal postavení u předmostí 21. dubna a nejpozději 23. dubna zahájil ostřelování předmostí.⁷⁵⁸ Do rozhodujícího střetu zbývaly dva dny. Svůj hlavní útok odkládal. Co způsobilo jeho váhání před dlouho očekávaným cílem celého podniku? Čekal na Fuchse, ale zároveň budoval polní opevnění kolem svého tábora a zákopy směrem k císařským pozicím. Nechtěl jistě nic nechat náhodě a na obléhání se poctivě připravoval. I obléhatel se totiž musel chránit před nenadálými výpady obléhaných. Ve svém pozdějším vyjádření k průběhu bitvy generál tvrdil, že chtěl vybudovat souvislý pás opevnění kolem císařských šancí v podobě půlměsíce „od jednoho místa vody (tj. břehu řeky – pozn. VM) k druhému.“ Vojáci prý budovali zákopy intenzivně ve dne v noci.⁷⁵⁹ Mansfeld čerpal ze svých bohatých zkušeností, kdy se mu trpělivost při obléhání (například Plzně roku 1618) vyplatila. V tomto případě se však dějiny opakovat neměly.

Na císařské straně se mezitím udál zásadní obrat. Velitel obrany mostu plukovník Aldringen se svými čtyřmi kompaniemi by býval jen velmi těžko stačil odolat masivnímu útoku. V době prvního ataku kolem 12. dubna spěšně napsal Valdštejnovi o pomoc. Dle slov historiků generalissimus stíhající Fuchse u Tangermünde opravdu zareagoval rychle a ihned obrátil pluky k jihu. Je možné, že k prvnímu útoku na desavské šance došlo už o jeden až dva dny dříve, neboť Valdštejn se otočil u Tangermünde právě 12. dubna.⁷⁶⁰ Pokud by důvodem obratu bylo právě Aldringenovo volání o pomoc tak, jak vyplývá z tradovaného podání, musíme počítat dobu, kterou posel nesoucí zprávu od Desavy potřeboval na překonání dané vzdálenosti, na dva dny. S oklikou kolem Magdeburku po levém břehu Labe dělilo totiž obě místa minimálně sto třicet kilometrů. Valdštejn se každopádně brzy dozvěděl, že Mansfeld se od šancí stáhl, aby pomohl Fuchsovi. Proto svůj postup od Tangermünde nesměřoval ihned na Desavu.⁷⁶¹

⁷⁵⁷ J. O. OPEL, *Der niedersächsisch-dänische Krieg*, s. 452, pozn. 1.

⁷⁵⁸ Aldringen Collaltovi, desavské šance 28. dubna 1626 – *Documenta*, s. 112.

⁷⁵⁹ RA København, TKIA, sign. A 96, složka Mansfeld, Mansfeld Kristiánovi IV., Havelberg 27. května / 6. června 1626.

⁷⁶⁰ Förster datuje útok právě na 10. dubna (Friedrich FÖRSTER (ed.), *Albrechts von Wallenstein*, I., s. 56).

⁷⁶¹ Valdštejn Ferdinandovi II., Aschersleben 14. dubna 1626 – *Documenta*, s. 110.

Valdštejnovy plány byly původně na začátku dubna zcela jiné. Na přelomu března a dubna rozesílal rozkazy, aby se jednotky shromáždily a vybavily proviantem na čtrnáct dní.⁷⁶² Chystal se totiž za Kristiánem Halberstadtským, který zaútočil na Goslar. Se silou až patnácti tisíc mužů vyrazil generalissimus z Aschersleбен 3. dubna přes Halberstadt a Osterwieck.⁷⁶³ Ve Schladen svůj plán ale rychle změnil. Nepřítel od Goslaru ustoupil a zároveň přispěchal posel, že Fuchs se pohnul na severovýchodě a začal obléhat Rogätz u Labe. Obrat za Fuchsem ale nebyl zprvu tak rychlý, jak jej popisují historici Kollmann a Opel. Jak jinak by totiž mohlo dojít ke zdržení dobýváním menších opevněných sídel po cestě: Hötensleбен, Ummendorfu, Sommersdorfu a Altenhausenu.⁷⁶⁴

V případě velitele posádky Ummendorfu stojí za to zmínit epizodu ilustrující chování účastníků války v pozici nižších šarží a přístup vrchních velitelů. Kristián IV. žádal pár dní po ztrátě pevnůstky Valdštejna o vydání kapitána Kryštofa Pannerwitzze, který se císařským vzdal a zámek otevřel. Král psal, že Valdštejn „dobré německé krve“ (!) jistě nestrpí takového zrádce poblíž svého vojska. Za neodůvodněné vzdání pozic čekal na každého odsouzeného provaz a dánský král nijak z dobové praxe nevybočoval. Předešlý rok stihl takový trest bývalé velitele mnohem významnější pevnosti Stolzenau obléhané Tillym v srpnu 1625. Generalissimus králi stroze odpověděl, že Pannerwitzovi vydal pas na volnou cestu, kam bude sám chtít, a že už se u jeho vojska nenachází.⁷⁶⁵ Nejspíše zmizel ve víru dění a jistě dobře učinil. Několik dní ale ještě císařskou armádu přece doprovázel. Valdštejn mu totiž 19. dubna vydal patent, v němž byly popsány události kolem ovládnutí Ummendorfu. Generalissimus stvrzoval, že kapitán bojoval čestně a nejdříve spustil na císařské dlouhou a mohutnou palbu. Až po příchodu dalších a dalších jednotek velké armády musel seznat, že proti přesile se nemůže ubránit. Došlo tedy ke klasickému vzdání pevnosti na akord, tedy na dohodu o svobodném odchodu vojáků s bagáží a pobočními zbraněmi.⁷⁶⁶ Zda měl dokument účinek na další Pannerwitzovo angažmá, nevíme. Krále jistě nemohl obměkčit. Snad zapůsobil na jiné zaměstnavatele.

Zpět ale k bojišti, kde události z pohledu císařské strany dostaly spád. V závěrečné části císařského obratu proti Fuchsovi se rychlého pronásledování ustupujícího nepřítele zhostila jízda. Jak Valdštejn popisuje, zahnal 11. dubna dánské jednotky až k Tangermünde. Přes noc prý Fuchs

⁷⁶² NA Praha, VL, sign. F 67/50, kart. 68, rozkazy různým velitelům z března a začátku dubna.

⁷⁶³ J. KOLLMANN, *Valdštejn a evropská politika*, s. 108 dle Valdštejnova dopisu císaři, Aschersleben 14. dubna 1626 – *Documenta*, s. 109.

⁷⁶⁴ J. KOLLMANN, *Valdštejn a evropská politika*, s. 108. Datace konceptů dopisů Valdštejna různým osobám – 6. dubna Schladen, 7. dubna Achim, 8. dubna Hötensleben, 9. dubna Ummendorf (NA Praha, VL, sign. F 67/50, kart. 68). Sommersdorf je v dopisech jmenován jako Sommerschenburg.

⁷⁶⁵ „So halten wir eß iedoch dauor, das Sie, alß von Teutschen aufrichtigem geblüdt entsproßen, einen solchen Verräther vnter dero *Armee* nicht gedulden (...).“ – RA København, TKUA, sign. 1-059, Ausländisch registrant 1626, Kristián IV. Valdštejnovi, Wolfenbüttel 10./20. dubna 1626; NA Praha, VL, sign. F 67/50, kart. 69, inv. č. 2726, Valdštejn Kristiánovi IV., Aschersleben 22. dubna 1626.

⁷⁶⁶ NA Praha, VL, sign. F 67/50, kart. 69, sign. 2701, Valdštejnův patent kapitánu Kryštofu Pannerwitzovi, Aschersleben 19. dubna 1626.

stačil zmizet s celým vojskem na druhém břehu Labe, snad aby podpořil Mansfelda, o němž císařský vojevůdce věděl, že míří na Desavu.⁷⁶⁷ Netušil Valdštejn o rozdělení dánských sil do Stendalu, jak popisuje Fuchs?

Valdštejn obrátil armádu na jih. Směřoval zpět do kvartýrů. Svou armádu v pochodu samozřejmě přešel a už 13. dubna byl ve své základně v Aschersleбену. Zde pak dlel více než týden. Císařské pluky se tedy nepřesunovaly ihned k Desavě. Valdštejn naopak výslovně zmínil, že mířily zpět do svých táborů „sich zu refreschirn.“⁷⁶⁸ Nepřátelský záměr přerušit zásobovací trasy u Desavy byl však Valdštejnovi znám, proto už 18. dubna poslal Aldringenovi rozkaz, aby případné zásilky prachu a obilí z Čech nechal vyložit v Torgavě a dál přepravil v silném konvoji po souši.⁷⁶⁹ Po stažení Mansfelda od šancí na pomoc Fuchsovi už ale generalissimus s dalším atakem předmostí kupodivu nepočítal. Byl si nejspíše silou opevnění jistý. Měl za to, že nepřítel nebude už více riskovat, a naopak se snaží shromáždit síly na útok na Slezsko. V tom se však Valdštejn zmyšlil.⁷⁷⁰ Dobu odpočinku vojska totiž brzy přerušil rozkaz postupovat k Desavě, Aldringen totiž volal o pomoc a hlásil, že nepřítel se u šancí objevil 21. dubna znovu.⁷⁷¹

Nejdříve vyrazila pěchota pod velením Šlika.⁷⁷² Valdštejn naopak vydržel v Aschersleбену až do 23. dubna. Právě v ten den vyrazil ke Calbe, aby den na to stanul u desavských šancí.⁷⁷³ Císařské síly u Desavy se osudného dne shromáždily ve velkém množství. Některé jednotky dorazily ale až na poslední chvíli. Nebylo to pouze z důvodu vzdálenosti od Tangermünde, ale i kvůli obavám Valdštejna, který se měl na pozoru před případným útokem dánského krále z Wolfenbüttelu. Snad proto nechtěl všechny síly soustředit k Desavě ihned. O naléhavé situaci informoval Tillyho, ale ten žádné posily přes četné urgencye neposlal.⁷⁷⁴

Pro Valdštejnovo vojsko máme údaj o čtrnácti až patnácti tisících mužích, které shromáždil na pochodu ke Goslaru na začátku dubna.⁷⁷⁵ Kolik císařských vojáků se zúčastnilo samotné bitvy o tři týdny později, není přesně známo. Jednalo se ale jistě o podobný, či lehce menší počet. Přesila nad Mansfeldem mohla být až dvojnásobná. Složení generalissimova sboru u Desavy lze poměrně dobře rekonstruovat dle pramenů. Co se týče pěchoty, zúčastily se bitvy Valdštejnův pluk vedený po většinu doby zkušeným obrstlajtnantem San Guilianim, dále pluky hraběte Jindřicha Šlika, hraběte Johana von Nassau-Katzenelbogen, polního maršála Rombalda

⁷⁶⁷ J. KOLLMANN, *Valdštejn a evropská politika*, s. 108 dle Valdštejnova dopisu císaři z 14. dubna 1626. – *Documenta*, s. 109-111.

⁷⁶⁸ Valdštejn Ferdinandovi II., Aschersleben 14. dubna 1626 – *Documenta*, s. 109-111, zde s. 110.

⁷⁶⁹ NA Praha, VL, sign. F 67/50, kart. 69, inv. č. 2701, Valdštejn Aldringenovi, Aschersleben 18. dubna 1626.

⁷⁷⁰ NA Praha, VL, sign. F 67/49, kart. 56, inv. č. 189, Valdštejn Ferdinandovi II., Aschersleben 16. dubna 1626.

⁷⁷¹ Aldringen Collaltovi, desavské šance 28. dubna 1626 – *Documenta*, s. 112.

⁷⁷² Aldringen Collaltovi, desavské šance 28. dubna 1626 – tamtéž, s. 112.

⁷⁷³ Opět dle lokace a datace konceptů Valdštejnových dopisů různým osobám – 23. dubna Aschersleben a Calbe. Aldringen Collaltovi, desavské šance 28. dubna 1626 – tamtéž, s. 112.

⁷⁷⁴ Valdštejn Tillymu, Aschersleben 17. dubna 1626 – tamtéž, s. 111.

⁷⁷⁵ Valdštejn císaři, Aschersleben 14. dubna 1626 – tamtéž, s. 110.

Collalta vedený obrstlajtnantem Janem Baptistou Chiesou, Teufenbachův pluk vedený obrstlajtnantem Janem Wanglerem a starý saský pluk Julia Jindřicha Sasko-Lauenburského. Přítomný byl samozřejmě i Aldringenův pěší pluk, který z části sloužil jako posádka mostního opevnění spolu s četným dělostřelectvem.⁷⁷⁶

Jízda se skládala minimálně z pluků Gabriela Pechmanna, Hanibala Gonzagy de Mantua a Daniela Hebrona a lehké chorvatské jízdy, které velel Giovanni Luigi Isolani. Přítomné snad byly i Valdštejnovy dvě osobní arkebuzýrské kompanie vedené Alexandrem Haugvicem. Opel též zmiňuje přítomnost hraběte Petra Coroniniho, který velel čtyřem arkebuzýrským kompaniím.⁷⁷⁷ Na rytině vyobrazující bitvu je zmíněná i „saská jízda“. Zde ale není jisté, zda se jednalo pouze o kyrysníky z pluku Julia Jindřicha Sasko-Lauenburského, nebo také o jednotky jeho bratra Františka Albrechta, či snad i o pluk pod velením dalšího z bratrů, Maxmiliána Rudolfa.⁷⁷⁸

Z globálního pohledu Valdštejnovy síly rostly každým týdnem. V jarních měsících další nové císařské pluky budovali, nebo již přiváděli blíže k severoněmeckému bojišti holštýnský vévoda Adolf a plukovník Merode. Další pěší i jízdní jednotky shromažďoval ve Švábském kraji i zmíněný František Albrecht Sasko-Lauenburský, který své vojáky měl v dánské válce v podstatě od počátku ve starších plucích. Na části území proticísařsky naladěného Dolnosaského kraje se pak o postavení nových kompanií snažil i čerstvě jmenovaný císařský plukovník Jiří Brunšvicko-Lüneburský. Ačkoliv Valdštejn ve svých listech císaři, Tillymu, Maxmiliánovi Bavorskému a

⁷⁷⁶ Prameny k určení přítomných císařských pluků jakož i k bitvě samotné byly nejen zachovaná korespondence aktérů, ale i letáky k bitvě u Desavy *Abbildung neben kurzem Bericht welcher gestalt den 15. April Anno 1626*“ a „*Gründliche und Wahrhafftige Beschreibung der Blutigen Schlacht*“, stejně jako vyobrazení bitvy na rytině spolu s textem ve spisu *Theatrum Europaeum*, s. 923-924 a píseň o bitvě v tisku *Kurtze Erzählung Allerfürnembsten Händel* od Liboria Vulturna z roku 1628. Zmínky o účasti různých důstojníků a jednotek bylo nutné komparovat s registry císařského vojska (tzv. Kriegslisten) editovanými v *Documenta* (IV., s. 417nn). Výčet několika vysokých důstojníků, kteří projevili v bitvě nevšední odvahu (konkrétně San Guiliano, Wangler, Chiesa, Isolani a Stammer), uvádí spolu s poděkováním těmto velitelům Ferdinand II. v dopise Valdštejnovi (NA Praha, VL, sign. F 67/51, kart. 103, inv.č. 10300, Ferdinand II. Valdštejnovi, Vídeň 30. května 1626.). Posledně zmíněný obrstlajtnant Gebhard Stammer sloužil v pěším pluku Julia Jindřicha Sasko-Lauenburského (*Documenta*, s. 421). Je znám však i obrstlajtnant Stammer z Aldringenova pluku (tamtéž, s. 422). Všechny zmíněné pěší pluky měly dle registrů císařského vojska pro rok 1626 po deseti kompaniích „moravských“ (Valdštejnův pluk), respektive „českých“ (Šlikův), „valonských“ (Nassavský), „hornoněmeckých“ (Saský a Collaltův) či „dolnoněmeckých“ knechtů (Aldringenův pluk). – *Documenta*, s. 417 a 421. Údaje z registrů, zvláště ohledně druhu jízdy a původu vojáků, musíme brát s velkou rezervou, neboť si často ve srovnání různých seznamů po sobě následujících let odporují.

⁷⁷⁷ Hebron měl snad až osm arkebuzýrských a deset dragounských kompanií (*Documenta*, s. 423), Pechmann pak pluk o deseti kompaniích uváděných v roce 1625 jako kyrysnické (s. 418), o rok později jako arkebuzýrské (s. 423) plus ještě dalších deset kompanií dragounů (s. 424). Gonzaga rozšířil původně samostatnou arkebuzýrskou kompanii o čtyřech tech jezdců (F. TADRA (ed.), *Briefe Albrechts von Waldstein an Karl von Harrach*, s. 290 a *Documenta*, s. 419) na deset kompanií v roce 1626 (s. 424), nově ale jmenovaných jako kyrysnické. Isolaniho jízdní pluk měl roku 1625 čtyři sta Chorvatů (F. TADRA (ed.), *Briefe Albrechts von Waldstein an Karl von Harrach*, s. 290), pro rok 1626 je jmenováno šest lehkých kompanií (*Documenta*, s. 424).

⁷⁷⁸ Jak Julius Jindřich, tak určitě ani František Albrecht Sasko-Lauenburský se bitvy osobně neúčastnili. O nepřítomnosti Julia Jindřicha víme z Valdštejnovy korespondence. Obrstlajtnant vévodova pěšího pluku Gebhard Stammer žádal několik dní před bitvou Valdštejna o povolení odjet do Čech právě za svým velitelem. Generalissimus to ale nedovolil, neboť nehodlal riskovat nepřítomnost dvou nejvyšších důstojníků daného pluku v blížícím se střetu s nepřítelem. Stojí za to zde připomenout, že na bojišti se určitě objevil jiný z urozených sourozenců, konkrétně vévoda František Karel, a to na druhé straně, totiž v Mansfeldově vojsku (NA Praha, VL, sign. F 67/50, kart. 69, inv.č. 2717, Valdštejn obrstlajtnantovi Stammerovi, Aschersleben 21. dubna 1626).

jiným psal o horečném zbrojení protistrany a svých obavách z převahy Kristiána IV. a nenadálého útoku z více stran, byl to on sám, který roztočil válečnou mašinerii na dosud nevídané obrátky. Císařské pluky rostly jeden za druhým doslova jako houby po dešti. Neušlo to ani dánskému králi, ani Tillymu, který už v březnu odhadoval Valdštejnovy síly na devět pluků pěchoty a snad až dvanáct tisíc jezdců. Přitom se podle něj chystal zverbovat dalších pět pěších pluků.⁷⁷⁹

Bylo Valdštejnovu praktické vedení armády v poli tak obdivuhodné, jak uvádí jím často okouzlení historici? Vždyť jeho armáda v dubnu opsala celý velký trojúhelník Aschersleben – Schladen – Tangermünde – Desava – Aschersleben a působila s prominutím jako točící se káča. I když o záměrech nepřítele u Desavy psal Valdštejn již v předešlých měsících, podcenil obranu desavských šancí v inkriminované chvíli, když nechal až do půli dubna Aldringena bránit přechod jen se čtyřmi kompaniemi? Možná opravdu podcenil. Na druhou stranu jsou výše sledované pohyby hlavního vojska bezesporu ukázkou rychlé mobility, akceschopné a okamžité reakce, a konečně i stále lepší informační sítě císařského generalissima, než jakou disponoval nepřítel. Ačkoliv ten měl možnost zaútočit na Valdštejna ze tří stran najednou, nic takového se nestalo. Komunikace po vnější ose byla evidentně složitější a vůle ke spolupráci u daných jedinců mírně řečeno nevyrovnaná. Jak správně říká Kollmann: „Figury na šachovnici byly rozestaveny chybně.“⁷⁸⁰ A Valdštejn výborně využil svého centrálního postavení, aby se vypořádal s nepřítelem postupně jeden po druhém.

5.8 Bitva

Mansfeld se nechal nalákat na kořist, která i bez Valdštejnových posil byla tvrdým oříškem. Obléhání dobře opevněných míst vyžadovalo přípravu a tu Mansfeld, zdá se, nijak nechtěl uspěchat. Podle Aldringena dorazil tedy k šancím 21. dubna a pravděpodobně tu našel pouze rozbořené opěrné body, které jeho jednotky zbudovaly při prvním krátkém pokusu o obléhání před deseti dny. Začal tedy s vojáky stavět znovu. Nutné byly nejen reduty pro děla, která ihned zahájila ostřelování císařských pozic. Mansfeldští budovali též zákopy směřující k nepřátelským šancím, ale také, jak už bylo zmíněno výše, obranné valy vlastního tábora. Rozsáhlá mansfeldská polní opevnění ukazují obě známé rytiny bitvy, jak ve spise *Theatrum Europaeum*, tak v letáku *Abbildung neben kurzem Bericht*. Snad nejvěrohodněji popsal průběh bitvy historik Opel, který čerpal především z italské zprávy založené na Groppelově hlášení ve Vídni po bitvě a

⁷⁷⁹ Tilly Maxmiliánovi Bavorskému psal snad v březnu 1626, Opel však neuvádí přesnou citaci pramene (*Der niedersächsich-dänische Krieg*, s. 483). Devět pěších pluků a sto šestnáct jízdních kornet uvádí Valdštejn už v lednu 1626 sám (NA Praha, VL, F 67/50, kart. 66, inv. č. 2069).

⁷⁸⁰ J. KOLLMANN, *Valdštejn a evropská politika*, s. 110.

jejím německém překladu. V našem výkladu ke slovu přijdou i kratší dobová líčení, která zůstala Opelem ve výkladu upozaděna.⁷⁸¹

Mansfeld si v dopise králi po bitvě stěžoval na nedostatek pěchoty a zmínil rovněž, že nepřítel se ukázal jako velmi silný už ve dnech před hlavním střetem.⁷⁸² Svým čekáním na Fuchse a samotnou přípravou obléhání každopádně ztratil drahocenný čas. Než se odhodlal k útoku na šance, nepřítel dostal tolik posil, že se zdaleka ani nevešly do opevněného předmostí. Aldringen se podle některých historiků na zasláné posily přichystal tak, že nechal zakrýt most plachtami, aby velikost císařského vojska zůstala nepříteli skryta.⁷⁸³

Pole a lesíky, kde bitva probíhala, už dávno překryla novodobá obytná a průmyslová zástavba města Roßlau. Toky řek, tedy meandr Labe, ale především jeho drobných přítoků v místě bitvy se také v průběhu staletí proměnily, zůstávají však nadále nejjistějším vodítkem při lokaci události při srovnání starých rytin se současným stavem krajiny.

Dne 24. dubna v předvečer bitvy dorazil sám Valdštejn s posledními jednotkami. S odjezdem z Aschersleбенu si dal poměrně na čas. Podle Opela ihned prohlédl bojiště a všiml si na pravé straně od opevněného předmostí neobsazeného lesíka. Aby jej využil pro nadcházející střet, nechal tam přesunout svůj a Tiefenbachův pěší pluk ještě před začátkem bitvy.⁷⁸⁴ Podél Labe k lesíku vedly zákopy císařských, jak ukazuje rytina z Merianova *Theatra*, a ty snad zakryly plnou sílu přeskupení. V noci na 25. dubna prý narušovala Gonzagova a Coroniniho jízda práce Mansfeldovy pěchoty na zákopech a zesilování polních opevnění.

⁷⁸¹ Samotné bitvě se poměrně podrobně věnuje Opel (*Der niedersächsisch-dänische Krieg*, s. 453-456), Ritter (*Deutsche Geschichte*, III., s. 322-325), Ütterrodt (*Ernest Graf zu Mansfeld*, s. 678-690) a další. Od Opela přebírá líčení bitvy ve velmi stručné podobě nejnověji i Krüssmann (W. KRÜSSMANN, *Ernst von Mansfeld*, s. 594-595). Nepříliš objemná je naopak studie Julia Grossmanna se slibným názvem *Ernst von Mansfeld und die Schlacht an der Dessauer Brücke* (Breslau 1869). Z pramenů musíme vyzdvihnout dopisy Valdštejna, Mansfelda a Aldringena, ale průběhu samotného střetu se detailně příliš nevěnují. Zde tedy jsme odkázáni na dobové podání buď v *Theatru Europaeu* (s. 923) nebo v dobových letáčích. Známé jsou tyto: *Abbildung neben kurzem Bericht welcher gestalt den 15. April Anno 1626*, z něhož autor Merianova *Theatra* sám plně čerpal, dále pak *Gründliche und Wahrhaftige Beschreibung der Blutigen Schlacht*, píseň o bitvě „*Ein new Lied, Darinnen gemeldet wird, Welcher gestalt den 5./15. Aprilis Anno 1626 der Käyserliche General Hertzog zu Friedland die Mannsfeldische Armee von der Elbbrücken zu Dessaw abgetrieben, zertrennt vnd guten Theils erlegt*“ ve starém tisku *Kurtze Erzählung Allerfürnehmsten Händel od Liboria Vulturna* z roku 1628, a konečně leták *Warhaffte und außführliche Erzählung der ansehnlichen Schlacht und Victori, so der ... General Hertzog von Fridlandt den 25. April bey der Thessawer Brucken an der Elb dem Maßfelder ... aberhalten*. Posledně zmiňovaný spisek vyzdvihuje právě Opel. Osobně jsem se právě k tomuto tisku bohužel nedostal. Jeho líčení bitvy je přeloženo z italského *Relazione, de la Vittoria*, které sepsal snad sám Valdštejnův generálkvartýrmistr Leon Gropello de Medici při své cestě do Vídně. Zde měl oznámit vítězství císařské armády. Italskou i německou verzi zprávy uvádí Opel (*Der niedersächsisch-dänische Krieg*, s. 453, pozn. 2) a své líčení událostí na ní staví. My se pokusíme o porovnání Opelova líčení s prvně jmenovanými dvěma letáky a zaznamenanou písní. Blíže neprozkoumaný zůstává například též francouzský leták o bitvě vydaný na základě relace zasláné z císařského tábora, který uvádí Jaroslava Kašparová ve svém článku (*Francouzské tištěné zprávy o vojenských aktivitách Ernsta Mansfelda z let 1619-1627*, in: *Minulostř Západočeského kraje* 34, 1999, s. 63-76, zde s. 74).

⁷⁸² RA København, TKIA, sign. A 96, složka Mansfeld, Mansfeld Kristiánovi IV., Brandenburg 18./28. dubna 1626.

⁷⁸³ J. GROSSMANN, *Des Grafen Ernst von Mansfeld letzte Pläne*, s. 72 a jinde. Dobové letáky k bitvě ani *Theatrum Europaeum* zakrýtí mostu nezmiňují, ale téměř všechny texty uvádějí, že přesun císařského vojska k mostu se děl v naprosté tichosti.

⁷⁸⁴ Opel píše, že se tak stalo již za rozbřesku 24. dubna, to ale nedává příliš smysl, neboť Valdštejn, jak Opel sám uvádí, teprve toho dne dorazil k mostu.

K útoku seřadil Mansfeld své vojsko ráno 25. dubna. Opel tvrdí, že cílem jeho prvního úderu byl právě onen nově obsazený lesík, tedy pravé křídlo císařské obranné linie. Jiné zprávy hovoří o přípravě útoku na hlavní císařské zákopy a šance, neboť ty byly silnou palbou v posledních dnech značně poničeny. Opelovu podání se ale blíží i jednotlivé detaily zmíněné Merianovy rytiny. Zde ovšem mansfeldští vojáci neútočí na les, ale na zákopy vedoucí k němu od hlavního opevnění předmostí. Mezi mansfeldovými regimenty útočícími k lesu či na zákopy byl i holandský Nyhoffův pluk.⁷⁸⁵ Vojáci však byli odraženi a císařští udrželi pozice.

Také na druhé straně bitevního pole se brzy rozhořel plný boj. Císařská pěchota vystoupila z opevnění a zaútočila na zákopy a valy obláhatelů, které kopírovaly hlavní císařské šance. Opel tvrdí, že postup zde zahájil Collaltův regiment pod vedením obrstlajntanta Chiesy. Collaltské jmenuje i Merianova rytina. Píseň z bitvy vydaná Liboriem Vulturmem přisuzuje prvenství útoku na mansfeldské pozice nasavskému regimentu. Ať tak či onak, císařská strana přešla do ofenzivy a následné dobývání zákopů stálo mnoho obětí. Obléhaní císařští se nyní sami stali obláhateli.

Podle Opela došlo posléze k ofenzivě i na pravém křídle císařských pozic, když Tiefenbachovu a Valdštejnovu regimentu přišel na pomoc saský pluk vévody Julia Jindřicha. Mansfeldská pěchota nyní musela po celé délce bitevního pole odolávat tlaku silnějšího nepřítele, přece se však držela dobře. Jeden z letáků oceňuje především hrdinství vojáků holandského pluku, kteří bojovali jako „oheň plivající lvi“.⁷⁸⁶ Do útoku se přidala i mansfeldská jízda, aby pomohla pěchotě u lesíka, ale Mansfeldovo pravé křídlo v obláhačích zákopech neodolalo tlaku Collaltova a nasavského pluku a ustoupilo do opevněného tábora. Další Opelův výklad je poměrně stručný. V tu chvíli prý Mansfeld viděl, že bitva se vyvíjí v jeho neprospěch, a nařídil organizovaný ústup trénu a dělostřelectva směrem k Zerbstu. Za tři hodiny nařídil prý ústup celého vojska, přičemž Valdštejn na chvíli ponechal pohyb nepřítele v klidu.⁷⁸⁷ Jistě se zprvu nejednalo o ústup zmatečný, jak by se mohlo zdát. Mansfeld zachránil většinu dělostřelectva, a to i těžké poloviční kartouny, které mu zapůjčil dánský král a které sotva byly snadno mobilní.

Jiná líčení bitvy se věnují ještě událostem, které následovaly po stažení pěchoty do opevněného tábora. V onom momentu, kdy přešly císařské pluky do ofenzivy s cílem ztécť mansfeldská opevnění polního ležení, došlo v táboře k výbuchu vozu s municí. Snad se tak stalo kvůli zasažení sudů prachu nepřátelskou palbou.⁷⁸⁸ Můžeme říct, že tento moment se poměrně

⁷⁸⁵ Ohledně tohoto pluku tvrdí leták *Gründliche und Wahrhaftige Beschreibung der Blutigen Schlacht*, že byly přítomné pouze tři kompanie. Potvrzuje tak již výše uvedené, že totiž Kristián IV. Mansfeldovi zapůjčil pouze část holandské jednotky.

⁷⁸⁶ „(...) als Fewerspeyende Löwen.“ – *Gründliche und Wahrhaftige Beschreibung der Blutigen Schlacht*.

⁷⁸⁷ Na jiném místě ale Opel uvádí, že už kolem jedné hodiny odpoledne Mansfeld prchal Zerbstem, to je ale snad přehnané. – J. O. OPEL, *Der niedersächsisch-dänische Krieg*, s. 455.

⁷⁸⁸ Krüssmann jmenuje dobový problém vyzbrojení personálu muničních vozů. Neustále žhavé doutnáky mušket představovaly pro koncentrované zásoby stříelného prachu ohromné riziko. Proto se v následujících desetiletích přešlo

často opakoval i v bitvách předchozích či následujících. Psychologický účinek byl vždy podobný. Způsobil chaos a zmatek v řadách vojska. Historik Ütterrodt jmenuje právě výbuch munice jako rozhodující pro katastrofu Mansfeldova sboru v bitvě.⁷⁸⁹ To v podstatě potvrzují i létáky o bitvě, nepřímě i Mansfeldovo líčení v pozdějším dopise králi. Výbuch vozu způsobil chaos a dle slov dobového svědectví „vzal pěchotě srdce.“⁷⁹⁰ Mansfeldská pěchota opustila svá polní opevnění a vyšla na otevřené bojiště. To se jí stalo osudným. Generál doslova píše: „Pokud by zůstala v opevněních, žádnou nouzi by neměla. Jelikož ale byla odtud vyhnána, dal jsem se na ústup.“⁷⁹¹

Vojsku nyní nezbylo než ustoupit k Zerbstu. Ještě před městem se však u lesa, který dodnes lemuje celou cestu od Roßlau, mansfeldská pěchota znovu postavila na odpor.⁷⁹² Je opravdu možné, že došlo na chvíli k odpoutání od tlaku císařské přesily a že Valdštejn dal Mansfeldovi trochu času. Můžeme se oprávněně domnívat, že neměl totiž všechno vojsko, zvláště tedy jízdu vhodnou k pronásledování na pravém břehu řeky. Do omezeného prostoru císařského opevnění předmostí se totiž dostala až poté, co pěchota uvolnila místo a vyšla z šancí do útoku.⁷⁹³ Pronásledování se nyní ujal sám generalissimus a byl to jeden z vrcholných okamžiků, kdy projevil svou značnou osobní bojovnost.

U Zerbstu se tedy mělo dít druhé kolo boje. Pro mansfeldské jednotky mělo tragickou dohru. Spolu s pěchotou nejprve odolávala tlaku císařských i Mansfeldova jízda. Ta však, a to jak stará část jízdy, tak i nové, dosud nezaplacené oddíly, se brzy obrátila na ústup a nechala pěchotu napospas nepříteli. Na zrádné chování jízdy si později stěžoval jak Mansfeld, který zkritizoval i chování králových jednotek,⁷⁹⁴ tak si jej všiml Valdštejn. Stejně zprávy o pěchotě nechané „ve

k praxi, kdy vojáci muničních vozů měli zbraně s bezpečnějším, avšak dražším křesadlovým zámkem (W. KRÜSSMANN, *Ernst von Mansfeld*, s. 594, pozn. 269).

⁷⁸⁹ „Dieser unglückselige Moment entscheidet!“ – L. ÜTTERODT, *Ernest Graf zu Mansfeld*, s. 684.

⁷⁹⁰ „(...) ist dadurch dem Fußvolcke das Hertz genommen worden (...)“ – *Gründliche und Wahrhaffige Beschreibung der Blutigen Schlacht*.

⁷⁹¹ „Alß nun der Feint mit macht angesezet hetten Sie Zwar wann Sie in den *trancheon* geplieben nicht sondern nott gehabt, dieweil Sie aber darauß getrebn worden, habe Ich eine *retirada* an die Handt genom/m/en, darmit ein zimlich stuckh weegs zueruckh gelegt (...)“ – RA København, TKIA, sign. A 96, složka Mansfeld, Mansfeld Kristiánovi IV., Brandenburg 18./28. dubna 1626.

⁷⁹² Je zajímavé, že této části bitvy se už příliš nevěnuje zmíněná píseň otištěná Liboriem Vulturnem. Autorem písně byl nejspíše pozorovatel z řad císařské pěchoty přímo v hlavním opevnění předmostí. Začátek bitvy popisuje jako útok nasavského pluku na mansfeldské obléhací zákopy a dění na pravé straně bojiště vůbec nereflektuje. Konec bitvy zmiňuje pouze poznamenáním, že Gonzaga, Pechmann, Hebron a Isolani se ujali pronásledování nepřitele prchajícího k Zerbstu.

⁷⁹³ Podle letáku *Abbildung neben kurzem Bericht* se velké stíhací akce účastnilo snad 65 kornet jízdy a celých pět pluků pěchoty, je ale možné, že pisatel přeháněl. Také autor zmíněné písně byl v tomto momentu mnohem skromnější.

⁷⁹⁴ Mansfeld králi: „(...) habe Ich eine *retirada* an die Handt genom/m/en, darmit ein zimlich stuckh weegs zueruckh gelegt, Vnd mich in ein Vorthell begeben wollen Es haben aber die Reutter nicht lenger gehallten, sondern es seint sowol die Ienige so schon Lang in pflichten gewesen, alß die so noch Khein gelt alß dß Anrittgelt empfang/en/ nicht gemustert noch ins Gelüldt genom/m/en worden, außgerißen, vnd die *Infanterei* verlaßen, welche Ich also *quittirn* müßen, da Sie vom Feint vmb ringt vnd getrent worden.“ – RA København, TKIA, sign. A 96, složka Mansfeld, Mansfeld Kristiánovi IV., Brandenburg 18./28. dubna 1626. V dopise z konce května v dlouho trvající výměně názorů ohledně viny na porážce si generál stěžoval též na královské jednotky: „(...) hetten auch die Ienige alle, so mir von deroselben (od Jeho Královské Milosti – pozn. VM) gnedigst adiungirt worden, Ihne deuur, wie Sie thun sollen

štychu“ dostal ještě čerstvé generál Fuchs.⁷⁹⁵ Své místo jezdcí, kteří ze značné části pocházeli z Francie, dostali i v posměšném verši zmiňované dobové písni, který poukazoval na „zaječí chování francouzských kavalírů.“⁷⁹⁶ Po ústupu jízdy byla opuštěná pěchota zcela obklíčena a z větší části pobita. Mnozí vojáci prý na kolenou slibovali přestup ke katolictví, pokud císařští jejich život ušetří. Jiní prchli do lesa, kde byli bez milosti svými pronásledovateli masakrováni.

Krátce po bitvě vstoupila císařská vojska do Zerbstu, který měl být oním pomyslným ovocem vítězství, nebo spíše jeho náhražkou. Město nyní mělo co dělat, aby uklidnilo bojem rozchvácené žoldnéře a jejich vrchního velitele. Ten chtěl Zerbst vypálit jako trest za pomoc Mansfeldovi se zásobováním a s celým pobytem v severním Anhaltsku. Anhaltská kněžna Agnes prý sama vyjela z města, aby císařského vojevůdce ukonejšila.⁷⁹⁷ Moc se jí to však nepodařilo. Město sice vypáleno nebylo, ale drancování nešlo.⁷⁹⁸

Valdštejn nehodlal nepřátelskou jízdu dál pronásledovat. Jednak to bylo zbytečné, neboť hlavní síly, tedy pěchotu, Mansfeldovi zničil, jednak nechtěl nechávat Halberstadtsko delší dobu bez hlavních sil. Dále neměl ani žádné odpočaté zálohy, které by se pronásledování zhostily. Sám ztratil v bitvě asi tisíc mužů⁷⁹⁹ a vojáci byli unavení už dřívějšími rychlými a namáhavými pochody k Tangermünde a nyní k Desavě. Jak uvedl v dopise císaři: „Že jsem Mansfelda nepronásledoval, stalo se kvůli tomu, aby se válka nepřesunula do císařských dědičných zemí (?), a aby nebyl Tilly proti mnoha mocným nepřítelům nechán osamocen.“⁸⁰⁰ Proto se po vítězné hostině v Zerbstu obrátil na cestu zpět. Následující den projel Desavou, 27. byl v Calbe a již 28. dubna datuje své dopisy opět v hlavním táboře v Aschersleбену.⁸⁰¹ Různým adresátům pak oznamoval velkolepé vítězství nad „říšským škůdcem,“ kterého „na hlavu porazil.“ K císaři vyslal ihned svého věrného Leona Gropella a k saskému kurfiřtovi plukovníka Pechmanna.

verrichtet, möchte es zur solchem Vnfall damahls nicht gerathn sein.“ – Tamtéž, Mansfeld Kristiánovi IV., Havelberg 27. května / 6. června 1626.

⁷⁹⁵ RA København, TKIA, sign. A 96, složka Fuchs, Fuchs Kristiánovi IV., Tangermünde 16./26. dubna 1626. Generál dostal zprávu ráno a ihned napsal králi o Mansfeldově porážce.

⁷⁹⁶ „Manch Frantzosch Cavalier/ folgete dem Hasen Manier/ vnd rissen weiXlich (weiblich?) aus.“ – *Ein new Lied* (Vultur, s. 71).

⁷⁹⁷ J. O. OPEL, *Der niedersächsich-dänische Krieg*, s. 457.

⁷⁹⁸ V následujících týdnech muselo splácet „satisfaction“, že bylo vypálení ušetřeno. O složitém postavení města pod císařskou posádkou více např. Aldringenovy dopisy Valdštejnovi z května (NA Praha, VL, F 67/52, kart. 126). Zcela neplatí Pfaffenbichlerovo líčení závěru bitvy: „S pouhými 5000 muži (Mansfeld – pozn. VM) pak uprchl do Staré marky (Altmark), do města Zerbst, kam ho už Valdštejn nepronásledoval.“ – Matthias PFAFFENBICHLER, *Valdštejn jako vojenský podnikatel*, in: Eliška Fučíková – Ladislav Čepička (eds.), *Albrecht z Valdštejna. Inter arma silent musae?*, Praha 2007, s. 263-270, zde s. 265.

⁷⁹⁹ *Abbildung neben kurzem Bericht*.

⁸⁰⁰ L. ÜTTERODT, *Ernest Graf zu Mansfeld*, s. 691. Ütterodt cituje z dopisu Valdštejna, ale bez bližšího určení. Kollmann uvádí, že nepronásledování Mansfelda pak dvůr Valdštejnovi vyčetl jako chybu (J. KOLLMANN, *Valdštejn a evropská politika*, s. 111).

⁸⁰¹ Itinerář veden dle datace Valdštejnových konceptů (NA Praha, VL, F 67/50, kart. 69).

Braniborskému kurfiřtovi již den po bitvě psal, aby nedovolil Mansfeldovi na svém území obnovovat síly.⁸⁰²

Mansfeld byl pochopitelně v zoufalé situaci. Se zbytky vojska se nezastavil ani za Zerbstem. Ustoupil až do Brandenburgu, vzdáleného vzdušnou čarou více než šedesát kilometrů. Zde na řece Havole hodlal podle svých slov zastavit případný útok nepřítele a obnovit bojeschopnost vojska, ze kterého však sbíral jen houfy přeživších. Už den po bitvě psal saskému plukovníkovi Schwalnbachovi do Wittenbergu, aby případně zatoulané vojáky směřoval na sever do Brandenburgu, neboť chtěl „znovu nepříteli hlavu nabídnout a postavit se na odpor.“ Sasové však sotva měli chuť poraženému psanci pomáhat a dopis přeposlali císařským.⁸⁰³

Některí starší historici, především Villermont a Ütterrodt, nadsazují Mansfeldovy ztráty v bitvě a ty pak pronikají i do novodobých pojednání, není tedy od věci se znovu zastavit i u tohoto momentu. O rozdílné údaje se ovšem postaraly samotné prameny, jimž není radno vždy důvěřovat. Mansfeld uváděl brzy po bitvě v dopise králi, že z pěchoty chtěl shromáždit snad dva tisíce mužů, ale většinu jezdeckta a dělostřelectva zachoval. Pokud vezmeme tedy v úvahu jeho – snad podhodnocený – údaj, že do bitvy přivedl jen čtyři tisíce mužů pěchoty, pak by ztráty byly poloviční. Ale to je stále příliš optimistický odhad. Mansfeld se sám vyjádřil v dopise Schwalnbachovi, že ztratil na čtyři tisíce vojáků pěchoty.⁸⁰⁴ Generál ovšem navíc podotýkal, že navrátilci jsou často beze zbraní, které nechali na bojišti a při útěku na cestě. Explicitně pak zmínil, že královské pluky, které mu byly zapůjčeny, tedy konkrétně holandský a magdeburský pěší pluk, ztratily patnáct set mužů, tedy podstatnou část svého stavu.⁸⁰⁵

Konkrétnější ohledně lokace ztrát jsou některá dobová líčení bitvy, především *Gründliche und Wahrhaftige Beschreibung der Blutigen Schlacht*. Leták uvádí, že na bitevním poli u šancí nalezlo smrt dvanáct set mansfeldských, k čemuž připočítává ještě jeden tisíc zajatých vojáků a tři sta pobytých na ústupu. Generál prý včasným ústupem zachránil „beste Geschütz“, tedy nejlepší děla. Nepřítel ukořistil snad pouze dva moždíře a čtyři menší polní kusy („Feldstücklein“). Leták nerozlišuje závěrečné dějství bitvy před Zerbstem a tvrdí, že generál dohromady ztratil na 4000 mužů.⁸⁰⁶

⁸⁰² NA Praha, VL, F 67/52, inv. č. 2741, Valdštejn kurfiřtovi Jiřímu Vilémovi Braniborskému, Desava 26. dubna 1626.

⁸⁰³ „(...) umb dem Feind wiederumb den Kopf zu bieten und zu widerstehen (...)“ – Mansfeld Janu Melchiorovi von Schwalnbach, Brandenburg 16./26. dubna 1626 – F. TADRA (ed.), *Briefe Albrechts von Waldstein an Karl von Harrach*, s. 342-343. Valdštejn za přeposlání dopisu děkoval 5. května saskému kurfiřtovi (*Documenta*, s. 114); připomíná to i Krüssmann (W. KRÜSSMANN, *Ernst von Mansfeld*, s. 594, pozn. 271).

⁸⁰⁴ Mansfeld Janu Melchiorovi von Schwalnbach, Brandenburg 16./26. dubna 1626 – F. TADRA (ed.), *Briefe Albrechts von Waldstein an Karl von Harrach*, s. 342-343.

⁸⁰⁵ RA København, TKIA, sign. A 96, složka Mansfeld, Mansfeld Kristiánovi IV., Brandenburg 18./28. dubna 1626. Podobné údaje přináší tedy i historik Opel, který z Mansfeldovy korespondence čerpal.

⁸⁰⁶ Podobně hodnotí i *Theatrum Europaeum*, které na základě popisu v *Abbildung neben kurzem Bericht* uvádí ztrátu tří tisíc padlých (nepočítá zajaté), sedmi děl a dvou moždířů (s. 923).

Villermont líčí naproti tomu ztráty mnohem vyšší, podobně tak činí Ütterrodt. Oba píší, že na Mansfeldově straně padlo šest až sedm tisíc vojáků a další dva tisíce byly zajaty. Dle Villermonta ztratil Mansfeld prakticky celou armádu a všechna děla. Ütterrodt staví na Valdštejnově dopisu arcivévodovi Leopoldovi, kde generalissimus píše, že zničil všechnu Mansfeldovu pěchotu. Oba historici přebírají údaje i od svých starších kolegů Förstera a Hurtera, a tito svá čísla berou opět přímo od Valdštejna.⁸⁰⁷ V prvních dopisech těsně po bitvě generalissimus nebyl nijak konkrétní. Až v dopise z 28. dubna oznamoval španělskému generálovi Spinolovi, že nepřítel ztratil šest až sedm tisíc mužů, kteří padli na bojišti, včetně tří plukovníků a dvaceti osmi kapitánů. Absolutní počet mrtvých ale byl jistě přehnaný. Vedle toho generalissimus uváděl zisk dvou tisíc zajatců, třiceti šesti praporů pěších jednotek a dvou praporů jezdecka, deseti děl, čtyř moždříů a množství munice.⁸⁰⁸ Pouze dva ukořistěné jízdní prapory svědčí o tom, že mansfeldská jízda příliš škod opravdu neutrpěla. Zajímavá je Valdštejnova pečlivost, s jakou v konceptu dopisu opravoval právě počty mrtvých nepřátelských důstojníků.

Co se týče zmíněných vyšších šarží, padl velitel holandského pluku Nyhoff a obrstlajtnant Sterling.⁸⁰⁹ Jak je dostatečně známo i z jiných líčení, ocitl se v zajetí plukovník Dodo von Knyphausen. Tentýž osud potkal několik desítek dalších důstojníků a poddůstojníků, jejichž dlouhý výčet uvádí podle procísařského letopisce první poloviny sedmnáctého století Franze Christoha Khevenhüllera německý badatel Ütterrodt.⁸¹⁰ Mezi zajatci byli i příslušníci české emigrace. Khevenhüller alespoň jmenuje Adama Erharta „Volligera“ z Bubna a Kryštova Fridricha „von Tettau“, tedy s největší pravděpodobností Kinského z Tetova. Oba zmiňuje jako fendrychy, tedy praporečníky. O dalším osudu těchto vojáků nemáme téměř žádných zpráv. O Adamovi slyšíme až na samém sklonku války, kdy již v pozici kapitána žádal dánskou královskou pokladnu o výplatu dlužného žoldu. Zajetí u Desavy tedy neznamenalo, že jeho bojová kariéra skončila. Že by se po zajetí dostal zpět na svobodu, by nás nemělo příliš nepřekvapit. Valdštejn projevil i v následujících letech k českým emigrantům v řadách nepřátelských vojsk poměrně velkou shovívavost, byť značně proměnlivou.⁸¹¹

⁸⁰⁷ A. Ch. H. de VILLERMONT, *Ernest de Mansfeldt*, II., s. 335; L. ÜTTERODT, *Ernest Graf zu Mansfeld*, s. 688; F. FÖRSTER, *Wallenstein als Feldherr und Landesherr*, s. 423. K těmto údajům jsou ale značně skeptičtí již Opel (*Der niedersächsisch-dänische Krieg*, s. 456) a Ritter (*Deutsche Geschichte*, III., s. 324). Tato různá líčení jmenuje i Krüssmann (W. KRÜSSMANN, *Ernst von Mansfeld*, s. 594).

⁸⁰⁸ NA Praha, VL, F 67/50, inv. č. 2758, Valdštejn Spinolovi, Aschersleben 28. dubna 1626; stejně španělské infantce Isabele (tamtéž, inv. č. 2759).

⁸⁰⁹ Místo Sterlinga je uváděn plukovník „Collt“, nejspíše myšlen Goltz, ale ten přežil (a podle Krüssmanna byl zajat císařskými), stejně jako třetí obvykle zmiňovaný plukovník Ferenz, i když *Theatrum Europaeum* i Opel jej prohlašují za mrtvého (W. KRÜSSMANN, *Ernst von Mansfeld*, s. 595).

⁸¹⁰ L. ÜTTERODT, *Ernest Graf zu Mansfeld*, s. 686-687, pozn. 122.

⁸¹¹ Václava Bítovského, který hrál kdysi roli v jeho sporu o dědictví první manželky Lukrécie Nekšovny z Landeka, po bitvě u Granova v létě 1627 eskortoval do Vídně (Josef Janáček, *Valdštejnova pomsta*, Praha 1992), Jindřicha Matyáše Thurna po bitvě u Stínavy roku 1633 propustil.

K přelomovému okamžiku, jakými bitvy bezesporu jsou, se často pojí i příběhy hrdinství a zrady. Velmi mírně řečeno problematické věrnosti jsme se již všimli u mansfeldské jízdy. Naopak mimořádnou odvahu v boji projevil původem nevoják a nyní velitel pluku ve službách Kristiána IV. magdeburský administrátor Kristián Vilém. Svě vojáky prý celou bitvu povzbuzoval, sám v bitvě ztratil koně a jen díky bojovému nasazení unikl z hrozícího obklíčení.⁸¹² Nepřímo o tom, že se dostal, stejně jako celá armáda, do úzkých, svědčí i fakt, že část jeho dopisů datovaných z týdnů před bitvou byla ukořistěna a doposud leží ve fondu Staré Militare v Národním archivu v Praze.

Také Valdštejn ukázal svou neohroženost v bitevní vřavě, když v čele svých jezdeckých jednotek stíhal nepřítele ustupujícího k Zerbstu. Právě k němu začaly brzy proudit desítky gratulací a blahopřejných dopisů od nejrůznějších mocných mužů i žen. Landkrabě Ludvík Hesenský a mnozí další obdivovali Valdštejnovu „heroickou odvahu.“⁸¹³

Nepříjemné pověsti se po bitvě nejspíše šířily o zajatém plukovníku Knyphauseni. Valdštejn jej po bitvě hostil v Zerbstu, a dokonce odvezl ve svém voze až do Calbe.⁸¹⁴ Grossmann naznačuje, že Knyphausen se dopustil v bitvě zrady.⁸¹⁵ Neuvádí však bližší informace. Z válečné kanceláře generalissima známe tři dopisy psané Knyphausenovou rukou, o zradě však vůbec nenapovídají.

Je symbolické, že jeden velký kostel byl při bitvě zničen až do základů, totiž luterský Sankt-Marien-Kirche v Roßlau, zatímco na katolické straně měl vyrůst duchovní stánek nový. Valdštejn prý totiž v nejurputnějším boji u desavských šancí slíbil Bohu, že vybuduje ve Valdicích kartouzský klášter, který učiní hrobkou svého rodu. Tak se také stalo.⁸¹⁶ Desavský most bitvu o mnoho let nepřežil. Byl zničen roku 1631 v bojích se Švédy. Tehdy to byli císařští, kteří chtěli učinit z Labe hráz proti expandujícímu nepříteli. Volání zmiňovaného letáku *Abbildung neben kurzem Bericht*, totiž prosba k Bohu, aby skrze své milosrdenství obnovil dlouho toužebně očekávaný mír, se tak každopádně nenaplnila.

5.9 Vina za neúspěch a význam bitvy pro další dění

Sledovali jsme podrobně dubnové přesuny armád zvláště na pravém křídle pomyslné fronty v severním Německu, a to včetně postupu císařských vojsk. Aniž bychom byli „generály po bitvě“, je na místě zhodnotit význam dění u desavského mostu, jeho dopady na další průběh války

⁸¹² Zmiňuje se o tom jak Opel (*Der niedersächsisch-dänische Krieg*, s. 455), tak píseň o bitvě u Liboria Vulturna a leták *Gründliche und Wahrhaftige Beschreibung der Blutigen Schlacht*.

⁸¹³ NA Praha, VL, F 67/52, inv. č. 12224, Ludvík Hesenský Valdštejnovi, 3. května 1626.

⁸¹⁴ J. O. OPEL, *Der niedersächsisch-dänische Krieg*, s. 456. Opel měl k dispozici Knyphausenův deník, uložený v drážďánském archivu.

⁸¹⁵ Tamtéž, s. 456, pozn. 2; J. GROSSMANN, *Des Grafen Ernst von Mansfeld letzte Pläne*, s. 72.

⁸¹⁶ J. O. OPEL, *Der niedersächsisch-dänische Krieg*, s. 455; L. ÜTTERODT, *Ernest Graf zu Mansfeld*, s. 683.

a také míru odpovědnosti jednotlivých aktérů za výsledek střetu. Stala se Desava osudovým momentem dánské války, nebo byla pouze jednou z mnoha bitev nekonečného konfliktu? V čem konkrétně pochybily protihabsburské síly a co zavinilo Mansfeldovu katastrofální porážku? Jakou roli v ní hráli jednotliví aktéři?

O strategickém významu mostu jsme obšírně hovořili již výše. Mansfeld hodlal učinit z Labe – ještě před svým plánovaným odchodem ať už do Slezska, či jinam – hráz proti císařské hrozbě. Král k útoku na Desavu vyjádřil svůj souhlas, ale nejednalo se v žádném případě o rozkaz či vlastní strategickou iniciativu Kristiána IV. Tu naopak projevil Mansfeld.⁸¹⁷ V korespondenci mezi Mansfeldem a Kristiánem IV. z období po bitvě si nelze nevšimnout naprosté změny jejího tónu. Vzájemný vztah obou aktérů porážka radikálně změnila. Jestliže král v minulých měsících vycházel požadavkům generála velmi vstřícně a v dopisech nezřídka vyjadřoval explicitně svou důvěru v Mansfeldovy schopnosti, po bitvě u Desavy už o tom nebyla vůbec řeč. Ba naopak došlo k poměrně ostré výměně názorů, kdo je za výsledek střetu odpovědný. Ačkoliv přímo od krále máme zachovány pouze dva dopisy, které se bitvy samotné zpětně dotýkaly, soudě podle Mansfeldových velmi četných vyjádření to byla diskuse komplikovanější. Jak alespoň vidíme v zachované korespondenci, trvala až do začátku června.

Mansfeld přes veškeré fráze o tom, že „nechce svou vinu odvádět či vyvracet,“ považoval za důvod svého neúspěchu své nepřilíš početné síly, nepřítomnost meklenburského regimentu a dalších, především Fuchsových jednotek, o jejichž pomoc dříve tolikrát žádal. Stěžoval si též na své jezdecktvo, které v důležitém okamžiku opustilo pozice a nechalo pěchotu napospas nepříteli.⁸¹⁸

Historik Opel se odůvodněně domnívá, že vinu za porážku nese také generál Fuchs.⁸¹⁹ Jak už jsme viděli výše, Fuchs místo rychlé pomoci řešil ve dnech před samotnou bitvou mnohem více králův rozkaz podřídit se Mansfeldovi a uraženě psal králi o degradaci, kterou měl utrpět.⁸²⁰ Na druhou stranu ani Fuchs zprvu nebyl schopen jakékoliv smysluplné a rychlé reakce především vinou rozdělení vlastních sil na levém břehu Labe a ztrátě lodního mostu, když jej Valdštejn při bleskové akci stíhal až k Tangermünde.

Kristián se o vztahu mezi Fuchsem a Mansfeldem a jejich vzájemné komunikaci dovídal až zprostředkovaně od obou generálů a dostával od nich i značně rozporuplné informace. Na Fuchsovy zprávy v předvečer bitvy reagoval král nepřilíš určitým rozkazem Mansfeldovi z 27.

⁸¹⁷ J. O. OPEL, *Der niedersächsisch-dänische Krieg*, s. 440; J. KOLLMANN, *Valdštejn a evropská politika*, s. 106 a 108; M. PFAFFENBICHLER, *Valdštejn jako vojenský podnikatel*, s. 265, W. KRÜSSMANN, *Ernst von Mansfeld*, s. 590-591.

⁸¹⁸ „(...) die Schuld will Ich weder hin- noch widerlegen (...)“ – RA København, TKIA, sign. A 96, složka Mansfeld, Mansfeld Kristiánovi IV., Brandenburg 18./28. dubna 1626.

⁸¹⁹ J. O. OPEL, *Der niedersächsisch-dänische Krieg*, s. 451.

⁸²⁰ RA København, TKIA, sign. A 96, složka Fuchs, Fuchs Kristiánovi IV., Tangermünde 12./22. dubna 1626.

dubna dva dny po bitvě, o jejímž výsledku ještě neměl tušení, aby spolu oba vojevůdci pilně komunikovali. Fuchs byl dle Kristiánových slov ochoten Mansfeldovi pomoci, avšak odvážné akce se nejspíš král na poslední chvíli právě pod vlivem svého generála zalekl, protože v dopise uváděl, aby Mansfeld uvážil též tažení Kristiána Halberstadtského do Hesenska a nedostatečné královy síly ve Wolfenbüttelu. Po nepochopitelné odmítnutí dlouhé několik týdnů se tedy král konečně vyjádřil i o svých pozicích a možnostech uskutečnění Mansfeldova rozsáhlého plánu. I přes vyjmenované nepříznivé skutečnosti prý Fuchs byl připraven Mansfeldovi brzy asistovat. To však v realitě nebyla vůbec pravda. Místo jasné a rychlé akce na podporu tedy Kristián užíval pouze opatrné omluvy a prázdné fráze. Frázi byly i výzvy ke komunikaci mezi veliteli. Jak pochybné rady krále to ve skutečnosti byly, když sám Kristián Mansfeldovi nevěnoval v inkriminovaném a veledůležitém období ani řádku. Mezi listem z 1. dubna, kdy s útokem na most souhlasil, a zmíněným dopisem z 27. dubna vězely více než tři týdny Kristiánova mlčení. Přitom Mansfeld evidentně zájem o jasné rozkazy projevil. Kvůli tomu ostatně do Wolfenbüttelu vyslal svého generálkvartýrmistra falckraběte Kristiána.

Ve svém pozdějším dopise z 1. května byl Mansfeld už mnohem více zaujat proti Fuchsovi. Oprávněně získal dojem, že se jeho kolega a soupeř v jedné osobě snaží působit na krále ve svůj prospěch. Právě Fuchse proto zcela explicitně vinil z podílu na porážce, neboť mu dánský generál neposkytl pomoc, kterou mu dříve slíbil. Útok na desavský most proběhl po tolikrát králem žádaných a připomínaných diskusích mezi veliteli, tedy s plným vědomím Fuchse. Fuchs prý svou opakovanou žádostí o stanovení konkrétního počtu vojáků, které Mansfeld od něj chce, úmyslně zdržoval předání vojska pod jeho velení k útoku.⁸²¹ Nakonec Fuchs poslal jen tisíc vojáků, a to navíc zcela pozdě. Vojáci již do bitvy vůbec nezasáhli.

Když čteme královy dopisy z přelomu dubna a května, tedy jen několik málo dní po bitvě, nelze se ubránit pocitu, že Kristián i nadále operoval se značně nepřesnými informacemi. Dne 1. května, kdy ještě stále o výsledku bitvy oficiálně od Mansfelda nedostal žádnou zprávu, psal generálovi, aby rychle vyrazil na pomoc Fuchsovi, jenž dle králova rozkazu měl pronásledovat Valdštejna na levém břehu řeky. Císařský generalissimus prý měl dle avíz vyrazit naproti Tillymu s úmyslem utkat se s halberstadtským administrátorem Kristiánem ml. Brunšvicko-Wolfenbüttelským.⁸²² To vše ale byla sotva pravda a popis reálií odpovídal spíše situaci tři týdny staré. Korespondence Fuchse s Kristiánem IV. také hovoří zcela o něčem jiném. Valdštejn se na Kristiána Halberstadtského se značně unavenou armádou nechystal. Nejspíše Kristián odkázal na fiktivní plán ofenzivní akce Fuchse, aby se vyhnul poukazu na desavskou bitvu, o níž ještě formálně od Mansfelda nevěděl. Král však na svém rozkazu podpořit Fuchse trval i následující

⁸²¹ Tamtéž, složka Mansfeld, Mansfeld Kristiánovi IV., Brandenburg 21. dubna / 1. května 1626.

⁸²² RA København, TKUA, sign. 1-059, Ausländisch registrant 1626, fol. 191a, , Kristián IV. Mansfeldovi, Wolfenbüttel 21. dubna / 1. května 1626 a znovu podobně fol. 193a, tamtéž 22. dubna / 2. května.

den, kdy už se o porážce u desavského předmostí dozvěděl přímo od Mansfelda a důvod podpory Fuchse uvedl už mnohem reálnější, totiž očekávaný císařský útok na Tangermünde.

Kristián čerpal podklady pro své rozhodnutí z Fuchsovy korespondence. Na podporu Fuchse rozkazoval postup též výmarskému vévodovi Janu Arnoštovi.⁸²³ Fuchs ale ve svých zprávách trochu fabuloval. Ihned poté, co se dozvěděl o výsledku bitvy, tedy už ráno druhého dne 26. dubna psal o událostech králi a bral za jisté, že se jej nepřítel pokusí oblehnout v Tangermünde. Oprávněně se obával přesily, avšak relevance takových avíz, pokud je vůbec dostal, byla pochybná. Generál si stěžoval, že nemá proviant a takové přesile nemůže nijak odolat. Pokud by zároveň ustoupil na levý břeh (lodní most už byl obnoven), bude Marka ztracena. Navíc by pak nepřítel mohl zcela odstříhnout dánské vojsko od dění na území na pravém břehu.⁸²⁴ Obdobně psal Fuchs znovu 28. dubna a opět velmi naléhavě. Útok očekával do dvou až tří dnů.⁸²⁵ Jak podivuhodně rychle přišla králova reakce z 1. května na Fuchsův dopis. Jak diametrálně odlišně ční v kontrastu s minimem rozkazů vůči Mansfeldovi v týdnech a dnech před samotnou bitvou.

Mansfeld reagoval na králův dopis o tři dny později a oznamoval, že posílá Fuchsovi vše, co je schopen. Dle svých slov doufal v revanš, jednalo se ale v tomto případě mnohem spíše opět pouze o válku na papíře. V dopise tvrdil, že vyrazí osobně. O tři dny později 4. května psal už jinak. Jako posily vyslané k Fuchsovi jmenoval pouze jednotky, které mu král dříve zapůjčil a se kterými by se po porážce stejně najisto rozloučil, totiž Sterlingův a altenburský jezdecký pluk a holandský pěší pluk, respektive co z něj zbylo. Po dlouhých nejasnostech se konečně objevil na scéně i meklenburský pluk, neboť jej generál mezi vyslanými jednotkami směrem k Fuchsovi rovněž jmenoval. V dopise z 1. května ještě psal, že netuší, kde se jednotka nachází. Mansfeld nyní hodlal sám vytrvat na místech, která obsadil, aby své vojsko alespoň částečně dal dohromady. Fuchsovi osobně pomoci už nehodlal a omlouval se tím, že by důležitá místa na řece Havole mohla padnout nepříteli do rukou. Císařští by pak mohli pochodovat do Meklenburska a jinam, kam by se jim zachtělo. Mansfeld psal, že v takovém případě by pak byla dána v sázku jeho „reputace, která už bez toho při utrpené nepříjemnosti (tedy porážce u Desavy – pozn. VM) nevzrostla.“⁸²⁶

Zajímavé je, jakým způsobem se Mansfeld znovu vracel k prohrané bitvě. Nejprve se prohlašoval velikým dlužníkem krále a celé evangelické strany a ujišťoval, že až do posledního dechu bude sloužit evangelické věci. Nutno podotknout, že o Mansfeldově konverzi z původně katolického vyznání k protestantskému se vedou dodnes spory. Porážku podle generála ovlivnila

⁸²³ Tamtéž, fol. 195a, Kristián IV. Janu Arnoštovi Sasko-Výmarskému, Wolfenbüttel 23. dubna / 3. května 1626.

⁸²⁴ RA København, TKIA, sign. A 96, složka Fuchs, Fuchs Kristiánovi IV., Tangermünde 16./26. dubna 1626.

⁸²⁵ Tamtéž, Fuchs Kristiánovi IV., Tangermünde 18./28. dubna 1626.

⁸²⁶ „(...) vnd meine *reputation* verliehen (?) khönte solche ohne dß bei erlittener Vngelegenheit nicht gewachsen (...)“ – Tamtéž, složka Mansfeld, Mansfeld Kristiánovi IV., Brandenburg 24. dubna / 4. května 1626.

skutečnost, že většina vojáků dlouhou dobu nedostala žold, část dokonce ani nepřisáhala a nebyla zmustrována. Reálně tak hrozilo, že se nechuť jízdy k boji bude opakovat. Generál se ospravedlňoval dále tím, že něco proti nepříteli podniknout prostě musel, a to dříve, než byl hotov s vyzbrojením a přípravou svých vojáků.⁸²⁷ O událostech krále ústně informoval jinak blíže neznámý posel „Monsieur Dopnep“ a Mansfeld se vůči jeho podání vymezil, když tvrdil, že zmíněný nevykonal své pověření nejlépe. Generál chtěl proto sám informovat krále o skutečném průběhu bitvy a příčinách nezdaru, aby tak Kristián uvážil všechny okolnosti a posoudil, zda si Mansfeld zaslouhuje milost, či nikoliv.⁸²⁸

Král odpověděl na několikero Mansfeldovy dopisy až 15. května poté, co vyslechl obrstlajntanta Kolbeho, kterého generál ke dvoru do Wolfenbüttelu vyslal. Ačkoliv tvrdil, že nechce Mansfelda obviňovat z neúspěchu, a naopak podtrhoval touhu po rychlém znovuoobnovení generálova sboru, nijak neopomněl kritizovat, a to poměrně tvrdě a s příměsí ironie. Mansfeld podle krále udělal zásadní chybu, když útok na Desavu provedl sám, i když Kristián své vojevůdce opakovaně nabádal ke spolupráci.⁸²⁹ Král logicky navázal na Mansfeldovu argumentaci a psal, že vůbec netušil, že generál má vojsko nezmustrované a nezaplacené. Ve věci desavského mostu se odvolával na nám blíže neznámé poselství falckraběte Kristiána ze dnů těsně před bitvou. Na žádost o zapůjčení dalších jednotek král odpověděl v reakci na Mansfeldovy nářky o vlastním nepřipraveném vojsku odmítavě: „(...) náš zmustrovaný a zaplacený lid by se vedle jiného nezmustrovaného lidu choval velmi špatně a lehce by se tím, že by nezmustrovaný lid váhal bojovat, ocitl sám v nebezpečí, nebo by byl ke stejné neposlušnosti sveden.“⁸³⁰

I když v Kristiánových dopisech další zmínky o Desavě nenajdeme, pochybnosti a výměna názorů ohledně porážky neskončily. Svědčí o tom Mansfeldova reakce na návrat Publise z králova tábora na začátku června. Mansfeld se stavěl v dopise z 6. června opět do pozice, kdy vysvětloval své pohnutky k bitvě a objektivní příčiny nezdaru. Jeho cílem bylo postavit obléhací opevnění kolem celého předmostí a pokusit se tak nepříteli alespoň z jedné strany Labe uzavřít. Vojáci prý pracovali ve dne i v noci. Kdyby byly polní zákopy a šance plně dokončené a vojáci z nich nevyšli v průběhu bitvy do volného pole, pak by nepříteli dokázali vzdorovat. Mansfeld tvrdil, že srážka s nepřítelem přišla dřív, než se podařilo dokončit právě ono plánované opevnění a navíc se

⁸²⁷ Tamtéž.

⁸²⁸ „(...) hat Mons. Dopnep seine Commission nicht zum besten verricht/et/ (...)“ – Tamtéž, Mansfeld Kristiánovi IV., Brandenburg 21. dubna / 1. května 1626.

⁸²⁹ J. O. OPEL, *Der niedersächsisch-dänische Krieg*, s. 456. Opel podává zde fakta opět na základě korespondence.

⁸³⁰ „(...) das unser gemustert vnd bezahltes Volck, bey andern vngemustertem Volck sehr ubel zu *emploiren* sein wolte vnnnd leichtlich dadurch, daß das vngemusterte Volck zufechten sich verweigerte, aber mahls in gefahr gerathen, oder zu gleicher *meutination* verfuhrhet werden möchte.“ – RA København, TKUA, sign. 1-059, Ausländisch registrant 1626, fol. 212a-213b, Kristián IV. Mansfeldovi, Wolfenbüttel 5./15. května 1626.

v bitvě ukázaly všechny jednotky, a to prý i ty, které byly od krále zapůjčeny, jako nespolehlivé.⁸³¹ Takovým tvrzením už si generál vůči Kristiánovi hodně troufal.

Pokud bychom měli opravdu objektivně posoudit míru odpovědnosti účastníků dění za porážku u Desavy, museli bychom mít k dispozici mnohem více dokumentace, než kterou máme. Některé důležité okamžiky totiž zůstávají nejasné, nebo o nich hovoří prameny dvojznačně. Pátrat po okamžicích, které rozhodly další dění, je snad s odstupem staletí odsouzené k neúspěchu a může být označeno i puncem zbytečnosti. K dané otázce se ale historikové ve svých líčení ať už vědomě, či nevědomě vracejí a zcela nepochybně svými formulacemi aktéry hodnotí. Protože jsme dané dění sledovali více než podrobně, pokusme se o to i my.

Mansfeld jako hlava útočícího vojska nesl nepochybně hlavní díl odpovědnosti za porážku a tento fakt jako takový zůstává neoddiskutovatelný. Ať už zdržení druhého dubnového útoku na předmostí bylo zapříčiněno Mansfeldovou snahou o kvalitní přípravu bojiště, či čekáním na Fuchse, byl to on, který v daných podmínkách rozhodl o vytrvání v boji a řazení vojáků do bitvy ráno 25. dubna. Mansfeldovo tažení na pomoc Fuchsovi po 10. dubnu lze připsat generálovi ke cti, ale pro osud celého útoku mělo zdržení útoku na tehdy ještě slabou Aldringenovu posádku mostu fatální důsledky. Generálova zpětná odůvodnění a snaha o umenšení vlastní viny mohou a snad i z velké části mají základ v reálných faktech. Zároveň s tím ale zaujme čtenáře také slovní ekvilibristika Mansfeldova projevu, kdy jednou za porážku mohou nespolehliví vojáci, jindy nepřítomnost Fuchse, či meklenburského regimentu, nebo okolnostmi vynucený spěch a nedokončení obléhacích opevnění. Je na místě se ptát, proč měl Mansfeld své jednotky nepřipravené. Co za posledních několik měsíců vlastně dělal, když vojsko a nové rekruty ani nezmustroval a nezaplátil? Mnohokrát si od krále vyžádal další a další posily, ale co pro růst svého vlastního vojska udělal sám a jak se ve skutečnosti vyvíjel stav sboru, který si převedl z Anglie a Porýní? Možnosti měl jistě omezené. Vzdálený a nesolventní zaměstnavatel, anglický král, stál u jádra problému daleko více, než by se mohlo zdát.

Jedním z hlavních viníků neúspěchu byl nepochybně i generál Fuchs. Byl to on, který trval na svých strategicky nevýznamných akcích u Rogätzu a Wolmirstedtu. Současně Mansfeldovo naléhání na postup k Desavě odmítal, i když sám si pomoc generála s obléháním rogäzského zámku vyžádal. Další a mnohem větší ránu Mansfeldovu snažení ale Fuchs způsobil svým voláním o pomoc od Tangermünde a evidentním nezájmem o dění u Desavy ve dnech následujících, včetně nedostatečného informování Mansfelda o ústupu císařských na jih k mostu.⁸³² Fuchsovo strategické myšlení, o jehož kvalitě můžeme i s ohledem na dřívější a pozdější

⁸³¹ „(...) hetten auch die Ienige alle, so mir von deroselben (od Kristiána IV. – pozn. VM) gnedigst *adiungirt* worden, Ihne deur, wie Sie thun sollen verrichtet, möchte es zur solchem Vnfall damahls nicht gerathn sein.“ – RA København, TKIA, sign. A 96, složka Mansfeld, Mansfeld Kristiánovi IV., Havelberg 27. května / 6. června 1626.

⁸³² J. O. OPEL, *Der niedersächsisch-dänische Krieg*, s. 447.

generálovu činnost poměrně pochybovat, bylo v rozhodující okamžik dle všeho zamlženo výbuchem osobní nevraživosti, když se jej král rozhodl podřídit Mansfeldovu velení. Pokud použijeme Grossmannovu kritiku vedení války dánské strany, pak právě jím zmiňovaná nedisciplinovanost, nedostatek energie a neporozumění pro „to důležité“ platí velmi přílehavě na generála Fuchse.⁸³³ Pokud Fuchs králi opakovaně tvrdil, že je ochoten Mansfeldovi pomoci, nic pro to neučinil, a tak sotva hovořil upřímně. Po dobytí Rogätzu měl prý v plánu vybudovat další lodní most, aby si oba sbory rychleji pomáhaly.⁸³⁴ Zda by však někdy skutečně býval přešel s vojskem na pravý břeh a sekundoval Mansfeldovi u Desavy, zůstává alternativní historií s nepatřičným slůvkem „kdyby.“ Mansfeld psal již tehdy králi naopak o tom, že Fuchs trval na svém plánu konat akce proti císařským na levém břehu Labe severně od Magdeburku, a generál jej v tomto dobývání „malých hnízd“ musel zanechat.⁸³⁵

Pokud je spoluvíníkem porážky u Desavy jmenován Fuchs, nesmíme zapomenout na krále. O Mansfeldových plánech byl opakovaně a podrobně informován. Generál jej, jak můžeme jasně vidět, ke koordinaci útoků opakovaně vyzýval. Kristiánova reakce však neodpovídala závažnosti situace. Pokud hledáme odpověď v Kristiánově korespondenci, jasné vyjádření skutečně aktivní podpory v ní nenajdeme. Paradoxně dva dny po bitvě král opakoval v dopise Mansfeldovi leitmotiv dřívějších rozkazů, totiž nutnost vzájemné korespondence a spolupráce při akcích proti nepříteli, „aby tak nevznikly armádě škody.“⁸³⁶ Nakolik se však svými vlastními rozkazy řídil? Akce Jana Arnošta Sasko-Výmarského v Osnabrücku společně s tažením Kristiána ml. Brunšvicko-Wolfenbüttelského ke Goslaru a do Hesenska se ukázaly jako zcela zbytečné, protože král rozptýlení Tillyho pozornosti nevyužil a z Wolfenbüttelu se nikam nehnul. Rozhodně nemůžeme hovořit ani o tom, že by král tyto útoky s Mansfeldem nějak zvlášť konzultoval. Navíc oba výpady značně oslabily jádro královského vojska. V tomto kontextu pak Mansfeldovo vedení války lze vidět v daném okamžiku jako mnohem více strategicky podložené. Jeho nový plán útoku na Valdštejna v Halberstadtsku z více stran, který předložil ve svém dopise ze 7. dubna 1626, zůstal naprosto bez odezvy. Přitom právě rostoucí císařské vojsko bylo dánským problémem číslo jedna.⁸³⁷ Historik Kollmann tvrdí, že plán přišel pozdě a nemohl být uskutečněn

⁸³³ Grossmann kriticky k vedení války protihabsburskou stranou na jaře 1626 obecně: „Nicht also dieser (Mansfeld – pozn. VM), sondern die Disciplinlosigkeit, der Mangel der Protestanten an Energie und Verständnis für das Nothwendige waren Schuld an der Dessauer Niederlage, an dem Mißlingen des großen mansfeldischen Planes und an allen unglücklichen Folgen davon für die protestantische Partei.“ – J. GROSSMANN, *Des Grafen Ernst von Mansfeld letzte Pläne*, s. 73.

⁸³⁴ RA København, TKIA, sign. A 96, složka Fuchs, Fuchs Kristiánovi IV., Rogätz 28. března / 7. dubna 1626.

⁸³⁵ „(...) Sonsten khan i/n/mittelß wolgedachter *General*, wann Ihme die Stuckh zukhom/m/en, die kleine Nester wol *attaquiren*.“ – Tamtéž, složka Mansfeld, Mansfeld Kristiánovi IV., Berg 30. března / 9. dubna 1626.

⁸³⁶ Tamtéž, TKUA, sign. 1-059, Ausländisch registrant 1626, fol. 187a-187b, Kristián IV. Mansfeldovi, Wolfenbüttel 17./27. dubna 1626.

⁸³⁷ Tamtéž, TKIA, sign. A 96, složka Mansfeld, Mansfeld Kristiánovi IV., Berg 28. března / 7. dubna 1626.

kvůli časové tísní.⁸³⁸ To ale není tak přesné. Mnohem více platí, že král byl k takto odvážným strategickým operacím prostě hluchý. Krom rozkazu Fuchsovi, aby se podřídil Mansfeldovu velení, neudělal Kristián v daný okamžik vůbec nic. Pravděpodobně se více zajímal o osnabrückou diverzi, která měla přinést jeho synovi úřad administrátora tamního biskupství. Valdštejn se přitom oprávněně obával, že Tillyho roztažení sil dánská strana využije k útoku na císařské právě v Halberstadtsku. Právě tak si totiž generalissimus vysvětloval avízo o stahování jednotek Jana Arnošta zpět k Wolfenbüttelu.⁸³⁹ Nic takového ale král sám nechystal, nebo o tom nemáme žádných zpráv. Jan Arnošt se nacházel v době bitvy naopak ještě mnoho desítek kilometrů severozápadně od králova tábora.⁸⁴⁰

Bál se král Tillyho, jak píše historik Opel?⁸⁴¹ Staral se Kristián IV. v osudnou chvíli vůbec o vojenské záležitosti dostatečně? V polovině dubna probíhal zemský sněm v dánském Koldingu, který byl jistě velmi důležitý s ohledem na královu politiku vůči dánské šlechtě. Navíc 22. dubna Kristián slavil ve Wolfenbüttelu narozeniny. Místo úvah o tažení proti nepříteli a organizaci koordinovaného útoku si zapsal stroze do poznámek, že měl hosty.⁸⁴² Byl snad v ony dny opět ve společnosti bezedných vinných sudů? Ne, nejedná se o zlehčování situace. Několik týdnů před bitvou, konkrétně 30. března si obrstlajtnant Tomáš Zikmund von Schlammersdorf (účastníci se později se svým plukem slezského tažení) stěžoval magdeburskému administrátorovi Kristiánu Vilémovi v tom smyslu, že ten den nic u dvora nepořídil, neboť „dnes byl král opět značně opilý.“⁸⁴³

Zdá se, že králi skutečně v daný moment chybělo porozumění pro „to důležité.“ Ačkoliv se dánský historik Kirchmeier-Andersen, jak jsme viděli v úvodních částech této práce, snažil revidovat negativní pohled na Kristiána IV. jako válečníka a naopak pečlivým rozbořem složení jeho vojska ukázat nebývale moderní, až novátorský přístup krále k vojenství, z podrobného sledování dubnových událostí dánský král jako velikán vojenské historie z hlediska válečné strategie nevyniká. Svými dřívějšími i pozdějšími činy naopak dokazoval, že opravdu velký stratég se v něm neprobudil. A všimli si toho i další aktéři, jak můžeme číst z Camerariova líčení Kristiánovy tvrdohlavé povahy z léta 1625. Už tehdy se dle mínění vysokých důstojníků řídil král

⁸³⁸ J. KOLLMANN, *Valdštejn a evropská politika*, s. 108

⁸³⁹ NA Praha, VL, sign. F 67/52, kart. 124, inv. č. 12135, Anonymní avízo, 9. dubna 1626. Výmarský vévoda se dle pisatele stahoval s dvaceti jízdními kornetami přes Veseru do Wolfenbüttelu, aby se spojil rychle s králem.

⁸⁴⁰ Viz lokace dopisu Jan Arnošt Sasko-Výmarský Kristiánovi IV., Verden 17./27. dubna 1626 – RA København, TKIA, sign. A 96, „Inkomne breve alfabetisk ordnede, složka Breve fra Hertug Johann Ernst af Sachsen-Weimar 1625-1626 (og uden Aar) (dále jen RA København, TKIA, sign. A 96, složka J. E. Sachsen-Weimar).

⁸⁴¹ J. O. OPEL, *Der niedersächsisch-dänische Krieg*, s. 457.

⁸⁴² C. F. BRICKA, *Udtog af (...) Skrivekalendere*, s. 376, narozeniny zmiňuje ostatně i J. O. OPEL, *Der niedersächsisch-dänische Krieg*, s. 457.

⁸⁴³ *Regesta*, IV., s. 62.

více svou hlavou a intuicí než radami generálů.⁸⁴⁴ Je ale také možné, že v konkrétní situaci na jaře 1626 se zprvu až příliš spoléhal na Mansfeldův um a síly a situaci u Desavy podcenil. Generál rozhodně své pravomoci v akci u předmostí nepřekročil.⁸⁴⁵ Král sám mu během února a dubna dával jasně najevo, že spoléhá na jeho válečnické zkušenosti. Úvahy o Kristiánově roli ukončíme svědectvím přímého účastníka dubnových manévřů, Sydnama Poyntze. Ačkoliv jsou jeho vzpomínky plné faktografických chyb a byly psány s velkým časovým odstupem, v hodnocení králova podílu na porážce se vyjadřuje poměrně jasně: „Král Dánska, který nás slíbil podpořit svými muži a jinými prostředky, zklamal.“⁸⁴⁶ Porážka znamenala náhlou ránu celému snažení protihabsburské koalice hned na začátku jarního tažení roku 1626. Nešlo pouze o stav Mansfeldova sboru. Deprese, přítomná už v minulých měsících, plně zasáhla celý dánský tábor a vůle k boji opadla. Velký Mansfeldův plán vytvořit z Labe hráz proti nepříteli, eventuálně vyhnat Valdštejna z Halberstadtska naprosto ztroskotal hned na samém počátku.

Nelze nijak pominout význam střetu pro císařskou stranu a samotného generalissima. Bylo to Valdštejnovo první takto přesvědčivé vítězství ve válce. Opat fuldského kláštera se radoval, že generalissimus rozprávěl Mansfeldovy „zemi ničící a krvežíznivé krysy“, Verdugo a mnozí další gratulanti velebili dlouhými frázemi porážku „nejzavilejšího nepřítele.“ Jak psal mohučský arcibiskup, vskutku se jednalo o „dosud v tomto konfliktu nevídané vítězství.“ O situaci ve dvorském prostředí Vídně a variabilitě generalissimovy popularity nás bohatě informuje sekundární literatura k valdštejnské tématice. Desava zapůsobila na císaře a celou habsburskou stranu mimořádně pozitivně.⁸⁴⁷

Manévry jasně ukázaly, že císařská a ligistická vojska převzala strategickou iniciativu. Izolovaným útokům menších nepřátelských sborů, ať už Jana Arnošta Sasko-Výmarského, Kristiána Halberstadtského, Fuchse nebo Mansfelda, byla schopna odolat, případně jejich krátkodobá vítězství v Osnabrücku, Hesensku, nebo u Rogätzu na Labi brzy zvrátit. Valdštejn měl též výhodnější pozici. V krizové situaci ukázal, že rychlé přesuny celé armády nejsou pro císařské

⁸⁴⁴ „(...) daß der König aus Dännemark nicht gar mit glücklichem Fortgang diesen Krieg führen würde, habe ich allezeit gefürchtet; dann von Anfang gleich, als ich in seinem Lager gewesen, habe ich von etlichen Kriegserfahrenen gehöret, welche bey mir keine große Hoffnung verursachen möchten. Der König pflegt seinem Kopf und Sinn zu folgen, pflegt auch gute Rätthe zu verachten, und in dem Wind zu schlagen. Daher haben sie sich, der von Weimar und Fuchs, so über die Artillerie Obrister-Zeugmeister gewese, oftmals dieses bey andern beklagt, und daß die langsame Bezahlung der Soldaten, etwan eines großen Unheils Ursprung seyn würde, protestirt.“ – G. E. HEERMANN, *Beytrag*, s. 119. Camerariův dopis není kupodivu v Söltlově edici (J. M. SÖLTL (ed.), *Der Religionskrieg in Deutschland*, III., *Briefe und Berichte*).

⁸⁴⁵ Byť Grossmann tvrdí opak (J. GROSSMANN, *Des Grafen Ernst von Mansfeld letzte Pläne*, s. 63).

⁸⁴⁶ „And the Kind of Denmarke who had promised to furnish us and assist us with men and other provision failed us.“ – Sydenham POYNTZ, *A True Relation of these German Warres from Mansfi eld's Going Out of England (1624)... Until this Last Year 1636...*, Royal Historical Society Camden 3rd series, vol. 14. London 1908, s. 47.

⁸⁴⁷ NA Praha, VL, sign. F 67/52, kart. 125, inv. č. 12230, Opat fuldského kláštera Johan Bernhard Valdštejnovi, Fulda 5. května 1626; tamtéž, inv. č. 12242, Don Verdugo Valdštejnovi, Kreutznach 9. května 1626; tamtéž, inv. č. 12244, Mohučský arcibiskup Johan Reinhard von Metternich Valdštejnovi, Aschaffenburg 10. května 1626.

problémem. Umístění základny do Aschersleбенu generalissimovi dovolilo, aby rychle přesunul jednotky k Aldringenovi, ale až poté, co si to situace opravdu vyžádala.

Celý způsob vedení války na dánské straně Mansfeld zkritizoval právě devět dní po prohrané bitvě. Vedle vysvětlování vlastního nezdaru se generál věnoval i vedení války obecně. Evidentně nijak nepropadal depresi, kterou bychom po tak katastrofální porážce čekali. Naopak! Jeho energie nechyběla ani v těchto chvílích a jeho strategické myšlení nijak neusnulo. Oblast na Labi považoval za sotva uhájitelnou, pokud se sám král s vojskem alespoň trochu nepřiblíží. Přes veškeré devótní fráze zkritizoval i způsob rozdělení králova vojska. Neměli bychom tyto Mansfeldovy úvahy odmítnout s tím, že se jednalo pouze o „kouřovou clonu“, aby odvedl řeč od svého vlastního neúspěchu. Všechny královy síly byly totiž rozptýleny do pěti víceméně samostatných sborů, roztažených po celé „frontě“ severního Německa. Rozkročení ještě zvýšil jinak zdařilý útok Jana Arnošta směrem k Osnabrücku. Rozdělení vojska a jeho dislokace daleko od sebe však bylo v zásadě nešťastné řešení. O složitém postavení svého samostatného sboru dobře věděl například i generál Fuchs, který opakovaně krále žádal o podporu svého postavení. Krom stálého nedostatku munice se sám necítil dlouho dost silný na individuální útok a k ostatním sborům měl daleko.⁸⁴⁸ Přitom právě otázka rozdělení a rychlého soustředění sil byla jednou ze základních otázek vojenské strategie a taktiky. Pokud pruské síly o dvě stě padesát let později byly před svým smrtícím útokem na rakouskou armádu u Hradce Králové zprvu rozloženy podél celých severních a severovýchodních hranic Čech, mohly si to jednoduše dovolit riskovat, neboť stav komunikací byl na zcela jiné úrovni než na začátku sedmnáctého století. Dánský král však tímto způsobem nechtěně předbíhal dobu neadekvátně k daným podmínkám. Odděleně působící sbory Jana Arnošta, Kristiána ml. Brunšvicko-Wolfenbüttelského, Fuchse, Mansfelda a svůj vlastní nemohl včas a zároveň současně soustředit k jednotnému útoku na nepřítel.

Ačkoliv negativní stránky rozptýlení sil převažovaly, našli bychom i pozitiva. Jak dokládá Valdštejnova korespondence, fungoval zde strach a nejistota protivníka, který si nebyl vůbec jist, kde a kolika nepřátelům bude muset právě čelit. Valdštejn se obával společného útoku krále, Fuchse a Mansfelda, a tak se v Magdebursku a Halbestadtsku silný vůbec necítil. Na dánské straně místo rozdělení sil, které vzniklo vinou přítomnosti více generálů a rozhodnutím samotného krále, navrhoval nyní Mansfeld vytvořit jeden silný korpus armády a z něj dle potřeby oddělovat ad hoc sestavené bojové skupiny.⁸⁴⁹ Koncentrací takové velké síly by jistě bývaly nastaly jiné potíže například s kvartýry a vyjezením země, to ale Mansfeld neřešil a spíše se chtěl vyvarovat zranitelnosti jednotlivých menších sborů. Jak Kristián IV. na dobře míněné rady Mansfelda asi reagoval, si můžeme domyslet. Porážka u Desavy naprosto změnila poměr mezi oběma vojevůdci

⁸⁴⁸ J. O. OPEL, *Der niedersächsisch-dänische Krieg*, s. 436 – na základě Fuchsových dopisů králi.

⁸⁴⁹ RA København, TKIA, sign. A 96, složka Mansfeld, Mansfeld Kristiánovi IV., Brandenburg 24.dubna / 4. května 1626.

a otrásla královou důvěrou v generálovy schopnosti. Pravděpodobně o rady ve chvíli zklamání z porážky Mansfeldova sboru, do jehož zesílení investoval již tolik, ani nestál. S připomínkami Mansfelda k rozdělení sil král v zásadě souhlasil, avšak dodal, že nikdy nebylo jeho záměrem, aby jeho generálové operovali samostatně. Větší koncentraci vojska na jednom místě Kristián odmítl s poukazem na zásobovací problémy, které by jistě nastaly.⁸⁵⁰

Aniž bychom psali alternativní historii, nelze se též nezeptat, co by se bylo bývalo stalo, kdyby vývoj šel jiným směrem. V těchto úvahách ostatně započal už historik Grossmann a jeho srovnání s bitvou u Breitenfeldu v roce 1631 je velmi trefné.⁸⁵¹ Švédský král pět let po Desavě byl v podobné situaci jako Kristián IV. Dal se do války proti mnohem početnějšímu nepříteli, chtěl převést boje přímo na území protivníka a nutně potřeboval nové spojence. Vítězství u Breitenfeldu mu zajistilo jak spojence, tak možnost diktovat další průběh války. V tomto srovnání pak mnohem více vyniká ve své podstatě reaktivní styl řízení války samotným Kristiánem IV. V mnoha záležitostech byl dotlačen k zásadním krokům až válečnými okolnostmi, neboť strategicky významné momenty, jaký například nastal v dubnu 1626, slepě nevyužil a svou vůli nedokázal nepříteli sám vnutit. Byl to Valdštejn, který svými strategickými tahy od podzimu 1625 obsazením Halberstadtska a Magdeburska a později i desavského mostu určil, kde se válka v první polovině roku 1626 bude odehrávat. Jak později uvidíme, králův souhlas s tažením do Slezska můžeme považovat jak za pokus o převzetí strategické iniciativy, tak i jako za další z momentů vynucených vnějšími okolnostmi. To ale opět předbíháme.

Strategická porážka u Desavy byla i porážkou psychologickou. Valdštejn své vítězství mohl využít ve svůj prospěch na císařském dvoře, ale i ve vztahu ke spojencům či neutrálním. Jeho sláva se postupem doby proměnila v mýtus neohroženého válečníka. Vítězství u Desavy mu dalo solidní základ. Ačkoliv samotný Mansfeld zjevně psychicky otřesen mnoho nebyl a zůstal zcela nezlomen, jak dokazoval svou horečnou aktivitou a novými plány v následujících týdnech, vyděsila Desava braniborského kurfiřta a mnohá další protestantská knížata. Na protihabsburskou koalici a zvláště dánského krále vrhla temný stín.⁸⁵²

Historik Grossmann sice snad přehání, když ve svých otázkách po alternativním průběhu války v případě porážky císařských u Desavy pochybuje o pevnosti procísařské loajality Saska, které bylo značně nespokojeno s násilnou exploatací sousedních zemí císařským vojskem. Význam případné porážky pro Valdštejna by však byl značný už z prostého faktu odstrážení od zásobovací tepny Labe a nutného opuštění vyjezených krajů Halberstadtska, Magdeburska a

⁸⁵⁰ Tamtéž, TKUA, sign. 1-059, Ausländisch registrant 1626, fol. 212a-213b, Kristián IV. Mansfeldovi, Wolfenbüttel 5./15. května 1626.

⁸⁵¹ J. GROSSMANN, *Des Grafen Ernst von Mansfeld letzte Pläne*, s. 30.

⁸⁵² Opel tvrdí, že mj. právě v důsledku sledovaných událostí také švédský král obrátil svou pozornost, totiž k Pobaltí a zahájil útok na Prusko. – J. O. OPEL, *Der niedersächsisch-dänische Krieg*, s. 461.

jižního Anhaltska. A jak sám císařský generalissimus dva týdny před bitvou trefně napsal: „Saský kurfiřt při nás bude stát, dokud se nám bude dařit.“⁸⁵³

Ve hře určitě stály i postoje durynských státek, které burcovaly k sebeobraně proti neúměrným požadavkům generalissimových pluků. Vilém Sasko-Výmarský, bratr dánského generála Jana Arnošta, a Mořic Hesensko-Kasselský prý uvažovali velmi intenzivně o otevřeném spojení s Kristiánem IV.⁸⁵⁴ Navíc v pohoří Harz vypuklo silné selské povstání a také Hesensko se stalo pro císařské vojáky nebezpečnou zónou.⁸⁵⁵ Grossmannovy úvahy však nemají víc váhy než jako zajímavé fabulace. Vývoj šel jiným směrem a císařské a ligistické vojsko ukázalo svou sílu i v případě zmíněného Hesenska a Durynska. Na území výmarského vévody Viléma totiž sotva dva týdny po bitvě vnikly silné oddíly císařského plukovníka Merodeho zverbované v Porýní, které se pomalu přesouvaly na dolnosaské bojiště. Země byla příchodem dvou pěších a jednoho jízdního pluku, tedy celkem asi šesti tisíc mužů, natolik zaskočena, že se sotva zmohla na jakýkoliv náznak odporu. I sám vévoda Vilém hledal spíše cesty ke korektnímu a přátelskému vyrovnání požadavků císařské armády. Situace nevypadala vůbec jednoduše.⁸⁵⁶

5.10 Obnova mansfeldského vojska po porážce a horká půda v Braniborsku

Vojsko generála Mansfelda, respektive jeho zbytky se po bitvě stáhly na sever k řece Havole a rozprostřely se na širokém území Marky, jižního Meklenburska a okrajů severního Magdeburska. Ačkoliv šlo snad o maximálně dva tisíce pěších a přibližně stejný počet jízdy, neboť to bylo vše, co generál od Desavy zachránil, strhly tyto jednotky na sebe značnou pozornost braniborského kurfiřta i celého kraje, neméně pak dánského krále a brzy též císaře v daleké Vídni.

Čtenář se jistě podiví, když otevře Mansfeldovy první dopisy králi po bitvě. Už v listu, kde Kristiánovi sdělil výsledek osudné bitvy, psal Mansfeld poměrně optimisticky.⁸⁵⁷ Požádal prý anglického vyslance o finanční výpomoc dvacet tisíc tolarů, než dorazí slibovaný anglický žold. Generál doufal, že rychlá finanční injekce postaví jeho vojsko brzy opět na nohy. Zároveň

⁸⁵³ „Der Kurfürst von Sachsen wird mit uns halten, so lang uns wohl geht.“ – Valdštejn Harrachovi, Wansleben 13. dubna 1626 – F. TADRA (ed.), *Briefe Albrechts von Waldstein an Karl von Harrach*, s. 342.

⁸⁵⁴ Hesensko bylo pozváno i na haagský kongres. Stalo se tak sice až v březnu 1626, ale i tak byla na stole možnost ratifikace a přidání se ke spolku. – J. GROSSMANN, *Des Grafen Ernst von Mansfeld letzte Pläne*, s. 30.

⁸⁵⁵ Dopisy císařského plukovníka vévody Adolfa Holštýnského svědčí o respektu k selské síle v Hesensku a jinde. Vévoda často zmiňuje velmi negativní vztah obyvatelstva dotčených oblastí k císařským silám. – NA Praha, VL, sign. 67/52, kart. 125, inv. č. 12172, Adolf Holštýnský Valdštejnovi, Schmalkalden 24. dubna 1626, další dopisy v tomtéž kartonu.

⁸⁵⁶ J. O. OPEL, *Der niedersächsisch-dänische Krieg*, s. 475-477. Zmiňme na okraj, jak se velký evropský konflikt zrcadlil v každodenní situaci, zde konkrétně na vztahu císařských vojáků k území výmarského knížectví, které i přes angažmá Jana Arnošta v dánském vojsku zůstalo neutrální a císař i Valdštejn to plně respektovali. Prostí vojáci se však chovali dost divoce a nezřídka projevovali otevřenou nenávisť vůči durynským luteránům. Podle nich byli „durynští horší než kalvinisté“ a chtěli je „přivést k pravé víře.“ To je poměrně zajímavý moment náboženského rozměru války, respektive její podoby jako konfliktu obyčejných lidí, totiž vojáků a civilistů. Ale takových momentů budeme svědky i nadále.

⁸⁵⁷ RA København, TKIA, sign. A 96, složka Mansfeld, Mansfeld Kristiánovi IV., Brandenburg 18./28. dubna 1626.

očekával příchod posil, snad až šesti tisíc pěšáků a tisíce jezdců z Francie a osmi tisíc vojáků z Anglie a Skotska. Vzhledem k Mansfeldově stylu, který jsme mohli už výše sledovat, podává dopis z 28. dubna další příklad generálovy praxe oznamování nepříznivých zpráv spolu se slibováním vzdušných zámků. Zkazky o brzkém znovupostavení vojska, jen co bude dostatek finančních prostředků, nemohly zastínit velikost porážky. Již tolikrát opakované věty o příchodu Skotů sice dolehly dokonce až do císařského tábora, v daném okamžiku ale byly na hony vzdáleným snem.⁸⁵⁸ Dánský král si již v žádném případě nedělal iluze o solventnosti anglického partnera, proto ani Mansfeldovy odkazy na zadržovaný žold, který již měl být na cestě, nemohl brát vážně. Sám král urgoval anglické subsidie určené Dánsku mnohokrát. Dlouho vzpomínané anglické dluhy vůči Mansfeldovi dospěly jistě k enormní výši. Anglickým pštaluňkem stanovená výše částek však už nijak neodpovídala reálné „spotřebě“ Mansfeldovy armády, a to ani před bitvou u Desavy.

Právě v nastalém okamžiku bídy a hrozícího rozkladu sboru se často připomíná Mansfeldův organizační talent, který ve své vojenské dráze tolikrát využil v krajních situacích. A že jich nebylo za posledních několik let málo. Ačkoliv jeho vítězství na bitevním poli nebyla početná a naopak utrpěl řadu porážek, přece opakovaně ukázal svou bojovnost a i tentokrát projevil odhodlání vydupat ze země nové bojeschopné vojsko.⁸⁵⁹ Generál se ale musel vypořádat s předlouhou řadou problémů. Byli to v první řadě samotní vojáci, tedy především jezdci, kteří zklamali v bitvě a jejichž chování hrozilo i nadále dalším výbuchem nespokojenosti a neposlušnosti. Informace o narušeném vztahu s vojáky a dokonce i odhodlání jízdy Mansfelda opustit dostal i dobře informovaný císařský generalissimus.⁸⁶⁰ Hrozba odchodu části vojáků tak přerostla až do roviny zpochybnění samotného smluvního vztahu mezi žoldněm a vojenským podnikatelem. Tím se otvíral mimo jiné i prostor pro nekontrolovatelnou a bezbřehou zvělost a násilí vojáků na civilistech a uzavíral prostor velitele k použití silových prostředků k udržení disciplíny.

Své pozice generál zajistil na řece Havole jako poslední výrazné obranné linii na pravém břehu Labe. Po jejím překonání by nepřítel měl již volný prostor pro atak Meklenburska, Šlesvicka, Holštýnska a samotného Dánska. Mansfeldovy jednotky se při své malé početnosti

⁸⁵⁸ NA Praha, VL, sign. F 67/49, kart. 56, inv. č. 189, Valdštejn Ferdinandovi II., Aschersleben 16. dubna 1626. I na mnoha jiných místech Valdštejnovy korespondence jsou očekávány skotské posily protivníka. Je zajímavé, jak rozdělení obyvatel britských ostrovů v sympatiích ke konfliktům na kontinentu, tolik známé z osmnáctého století, platilo už v době dánské fáze třicetileté války. Císařskou stranu totiž naopak měly v tu samou dobu posílit irské komanie. O malých irských oddílech se zmiňuje František Albrecht Sasko-Lauenburský (NA Praha, VL, sign. 67/52, kart. 126, inv.č. 12261, František Albrecht Sasko-Lauenburský Valdštejnovi, Stenau (?) 14. května 1626.

⁸⁵⁹ Historik Walter Krüssmann právě tento moment, či charakterový rys vojevůdce hodnotí u Mansfelda jako jeden z nejvýznamnějších. – W. KRÜSSMANN, *Ernst von Mansfeld*, s. 595nn.

⁸⁶⁰ Pechmann Valdštejna informoval o tom, že prý mansfeldská jízda chce přejít na císařskou stranu (Valdštejn Harrachovi, Aschersleben 19. května 1626 – F. TADRA (ed.), *Briefe Albrechts von Waldstein an Karl von Harrach*, s. 358).

rozptýlily v průběhu května i do sousedícího jižního Meklenburska a severního Magdeburga. Není známo, že by se meklenburský vévoda Jan Albrecht nějak výrazně bránil pobytu těchto vojáků na svém území. Naopak jako významný spojenec dánské strany projevoval větší míru pochopení pro potřebu obnovy mansfeldských sil a dovolil ubytování poloviny jezdecké kompanie až v městečku Lübz vzdáleného více než osmdesát kilometrů severně od Havelbergu a hlavních pozic na Havole.⁸⁶¹ Naopak tam, kde byla koncentrace vojáků přece poněkud větší, docházela vládcům zasažených území trpělivost. Magdeburgský administrátor Kristián Vilém si králi v květnu stěžoval na pustošení kraje mansfeldskými vojáky kolem Jerichow, tedy dvacet kilometrů na jih od Havelbergu.⁸⁶² Pokud se ale přímý spojenec dánského krále a vlastně jeho podřízený vysoký důstojník ještě mohl nechat upokojit, mnohem větší problémy vyvstaly ve vztahu k neutrálnímu Braniborsku. Právě to totiž muselo snášet kvartýrování neposlušných mansfeldských oddílů nejvíce.

Problémy s vojáky a jejich chováním k civilnímu obyvatelstvu ve třicetileté válce působí jako stále opakující se příběh rabování, zvrůle, násilí žoldnérů a liknavosti a lhostejnosti velitelů vůči zločínům svých vojáků. Mansfeldovi vojáci byli tímto pověstní už dříve. Nebo podléháme v tomto tak často opakovaném tvrzení dozvukům procísařské letákové propagandy? Bylo by jistě chybou nevidět mnohé odlišnosti v daném jevu obecně a v přístupu jednotlivých aktérů. Ačkoliv zde není tolik místa na opravdu solidní rozbor fenoménu válečného násilí, kterému se ostatně věnuje již celá literatura,⁸⁶³ a hlavní linie naší práce jsou jinde, stojí za to zmínit i fakta k této látce čerpaná právě z námi sledovaných událostí. Podobné stížnosti jako na mansfeldské vojáky chodily králi samozřejmě i na jiné části velké armády. Vévoda Jan Arnošt Sasko-Výmarský přijal mnohokrát Kristiánovo napomenutí ve věci chování vojáků a právě v květnu se trpělivost krále u jednoho konkrétního případu vyčerpala. Vévodovi vojáci totiž okradli blízkého služebníka Kristiánovy sestry, brunšvické vévodkyně Alžběty, vdovy po Jindřichovi Juliovi Brunšvicko-Wolfenbüttelském a matky nepokojného králova generála Kristiána mladšího Halberstadtského. Obvyklé fráze nabádající k nápravě se právě v tomto případě neopakovaly. Král jednak byl dokola opakujícími se suplikami unaven a nyní se násilí dotklo svým způsobem i jeho vlastního rodu. Kristián proto dosti podrážděně poroučel nejpřísnější vyšetření celé věci a potrestání viníků na

⁸⁶¹ Ve Valdštejniánech v Praze najdeme další z mnoha zadržovaných dopisů protistrany, př.: NA Praha, VL, sign. 67/52, kart. 126, inv.č. 12320, Jan Albrecht Meklenburský hofmistru městečka Lüpzu Bartoldu Penzovi, Güstrow 27. května / 6. června 1626.

⁸⁶² Král reagoval rozkazem, aby poddaní administrátora „v nejmenším si nestěžovali, ani nebyli zatěžováni nátlaky války,“ („im geringstem nicht beschweret, oder mit Kriegs *pressum* belegt werden mugen“). – RA København, TKUA, sign. 1-059, Ausländisch registrant 1626, fol. 240a, Kristián IV. Mansfeldovi, Wolfenbüttel 24. května / 3. června 1626.

⁸⁶³ Fritz REDLICH, *De praeda militari. Looting and booty 1500-1815*, Wiesbaden 1956; Markus MEUMANN – Dirk NIEFANGER (edd.), *Ein Schauplatz herber Angst. Wahrnehmung und Darstellung von Gewalt im 17. Jahrhundert*, Göttingen 1997, zde další bohatá bibliografie.

hrdle „ostatním k příkladu,“⁸⁶⁴ což se také dle pozdějšího vyjádření vévody stalo.⁸⁶⁵ Takové projevy násilí a loupežnictví žoldněrů byly ovšem, zdá se, jen nárazové. Můžeme předpokládat, že vévodovo vojsko bylo lépe, respektive pravidelněji placené než Mansfeldovo. A proto i nástroje na udržení kázně a velitelské autority mohly být daleko větší. Solventnější zaměstnavatel si to jednoduše mohl dovolit.

Mansfeldovo vojsko se však ocitlo v jiném stavu a podle všeho drancovalo braniborský venkov, který už byl dřívějšími pohyby vojska v březnu poměrně vyčerpan.⁸⁶⁶ Lze pochopit, že vojáci byli demoralizováni jak samotnou porážkou, tak hlavně zadržováním žoldu a finanční bídou svého zaměstnavatele. Podmínky obnovy vojska nebyly vůbec jednoduché. Braniborský kurfiřt se tentokrát nehodlal podvolit tlaku vojska dříve tolik spřátelené strany. Ocitl se totiž v nezáviděníhodné situaci mezi dvěma mlýnskými kameny. Porážka u Desavy zapůsobila na celou střední Evropu a přesvědčila kurfiřta, že proti rostoucí moci císařské strany není radno vystupovat nepřátelsky. Ačkoliv Mansfeld i král doufali v obrat a Valdštejn kurfiřta považoval téměř za jistého nepřítele, Jiří Vilém sledoval evidentně svou vlastní cestu z nepříjemné situace. Zachování neutrality po vzoru úspěšného Saska bylo nyní mantrou jeho oficiální politiky.

Mansfeld po mylné zprávě z konce dubna, že purkrabí z Donína obsadil s císařskými jednotkami braniborské Krosno, dříve slezské knížectví na soutoku Odry a Nisy, doufal, že nyní se Jiří Vilém konečně připojí do boje dánského krále.⁸⁶⁷ Takové zprávy a plány však neodpovídaly vůbec realitě. Ačkoliv Kristián IV. snad choval myšlenku, že Mansfeldovo obsazení části Braniborska přiměje kurfiřta k aktivnímu vložení se do války na straně haagské koalice, dostavil se zcela opačný efekt. Soustavné stížnosti Braniborska Kristián dlouho ignoroval a pozdější obrat králova postoje už na věci mnoho nezměnil.⁸⁶⁸

Kurfiřt se neobával násilí v zemi jen ze strany mansfeldských vojáků, podobně jej děsila představa Valdštejna pronásledujícího nepřítele na území Marky. Generalissimus podle historika

⁸⁶⁴ „Wann wir dan dergleichen StraßenReuberey zgedulden keines weges gemeinet, alß wollen E. L. auff die fleißigste, mit aller scharffe vnnd ernst, in den *specificirten* Quartirn *Inquirirn* laßen, was vor Reutter außgewesen, damit man die Thätter erfahren, vnnd nicht allein zu *restitution* anhalten, sondern auch zu woluerdienter Leibes vnnd Lebensstraffe, andern zum *exempell* ziehen kunne, wie wir dan nicht zweiffen, sie mit gebührenden ernst thun werde. (...)“ – Tamtéž, fol. 210a-b, Kristián IV. Janu Arnoštovi Sasko-Výmarskému, Wolfenbüttel 2./12. května 1626.

⁸⁶⁵ Tamtéž, TKIA, sign. A 96, složka J. E. Sachsen-Weimar, Jan Arnošt Sasko-Výmarský, Arneburg 21./31. května 1626.

⁸⁶⁶ W. KRÜSSMANN, *Ernst von Mansfeld*, s. 595.

⁸⁶⁷ RA København, TKIA, sign. A 96, složka Mansfeld, Mansfeld Kristiánovi IV., Brandenburg 21. dubna / 1. května 1626. Kurfiřt se přitom takového přepadu Krosna Donínem obával (J. O. OPEL, *Der niedersächsisch-dänische Krieg*, s. 447).

⁸⁶⁸ Tamtéž, s. 463. Opel se věnuje obsáhle i braniborské misi rady Götze ke králi právě v době bitvy u Desavy. Prvotní záměr kurfiřta přimět prostřednictvím Götze poselstva dánské a mansfeldské jednotky ke stažení z Marky v reálném jednání rychle zmizel ze stolu a král naopak nastolil v rozhovorech jiná témata, totiž přímé zapojení Braniborska do boje, jeho prostředkování ve věci potřebného švédského zásahu do války, pomoc s aktivizací sedmihradského spojence v plánu na diverzi do Slezska a další záležitosti, které zcela přesahovaly pověření Götze od kurfiřta. Také proto dalekosáhlé plány, které král předestřel, vyšuměly nakonec do ztracena. Skutečné braniborské zapojení jako v roce 1624 se znovu neopakovalo. – Tamtéž, s. 449nn.

Opela zastavil stíhání nepřítele snad z obav z reakce Jana Jiřího Saského, hlavy Hornosaského kraje, do kterého Braniborsko příslušelo. Mohlo se tak stát i z toho důvodu, aby mělo Braniborsko čas jasně ukázat, na které straně stojí.⁸⁶⁹ V týdnech těsně po bitvě ale spíše Valdštejn čekal útok z královny strany a nechtěl nechat Tillyho na levém břehu Labe osamoceného. S tažením na pravém břehu do budoucna počítal, nebyl k němu ale zdaleka připraven.

O napjaté situaci ohledně Braniborska svědčí Valdštejnova četná vyjádření nebo dopisy samotného císaře přímo kurfiřtovi Jiřímu Vilémovi.⁸⁷⁰ Nedůvěra císařské strany přerůstala ve formulacích generalissima v nepřátelství. Císař i Valdštejn důrazně Jiřího Viléma napomínali a vyžadovali okamžitou nápravu ve věci pobytu proskribovaného Mansfelda na braniborském území. Kurfiřt zvolil podle všeho zdržovací taktiku vůči císaři, přičemž ale čím dál více zesiloval tlak na dánskou stranu a Mansfelda. Jeho hra proti dvěma soupeřům ale měla jen málo šancí na úspěch. Valdštejn každopádně sledoval pohyby nepřítele dál a už brzy po bitvě přestal považovat Mansfelda za vyřízenou záležitost, i když nový útok nepřítele byl velmi málo pravděpodobný.⁸⁷¹

V poměru k císařské straně se kurfiřt snažil hlavně zdržovat svou ochotou k nekonečnému vyjednávání a opakovaně posílal své vyslance přímo k Valdštejnovi, na jehož záměrech s braniborským územím záleželo nejvíce.⁸⁷² Dokonce ještě 1. července kurfiřt císaři psal, že nese císařovy výtky velmi těžce, že Mansfelda mnohokrát nabádal opustit zemi, ale ten má stále výmluvy. Sám neměl síly jej vypudit, ale řešení viděl v pomoci Hornosaského kraje. Ovšem saský kurfiřt dal svolat sněm do Lipska až na 9. srpna. Taková odpověď sotva císaře uspokojila.⁸⁷³

Kurfiřt se skutečně rozhodl zverbovat několik tisíc vojáků, stále ale nemohl stačit na to, aby Mansfelda vyhnal ze země silou. Na Mansfelda tlačil velmi vehementně. Generál musel cítit, že jeho vyjednávací možnosti se podstatně zúžily, situace se oproti březnu výrazně změnila a postupem času se mohla jen vyhrotit. Kurfiřtovy sympatie k dánské straně ochladly na minimum.

Nespokojenost Braniborska s pobytem Mansfeldova vojska nebyla dánskému králi zcela lhostejná. Na stížnosti, které k němu z Marky proudily, ale neměl jiné odpovědi než zaběhnuté fráze o nutnosti „obranu kraje před tyranii, rabováním, vražděním a vypalováním,“⁸⁷⁴ totiž před hrozbou vpádu dvou nepřátelských armád, čemuž měly Mansfeldovy jednotky alespoň na řece

⁸⁶⁹ Tamtéž, s. 461.

⁸⁷⁰ Valdštejnovy dopisy kurfiřtovi najdeme ponejvíce v edici *Documenta*, také císař psal dopisy kurfiřtovi poměrně často. Víme minimálně o dopisu z 18. května, 3. června a znovu 13. června, přičemž například dopis z 3. června je v opise v edici *Regesta*, IV., s. 90.

⁸⁷¹ V květnu sice panovala nejistota, co nepřítel chystá, ale celkově si Valdštejn věřil. Aldringen psal, že se doslechl zvěsti, že Fuchs chce napadnout Desavu znovu. Ale tyto zprávy neodpovídaly pravdě. Aldringen se vyjádřil, že „s Boží pomocí“ sám takové pokusy odrazí. – NA Praha, VL, sign. 67/52, kart. 125, inv.č. 12269, Aldringen Valdštejnovi, desavské šance 15. května 1626.

⁸⁷² Braniborský rada Knesebeck navštívil s obsáhlou instrukcí generalissima na konci května (NA Praha, VL, sign. F 67/52, kart. 126, inv.č. 12312).

⁸⁷³ *Regesta*, IV., s. 100.

⁸⁷⁴ RA København, TKUA, sign. 1-059, Ausländisch registrant 1626, fol. 243a, Kristián IV. rytířstvu a městům Staré Marky, Wolfenbüttel 14./24. května 1626.

Havole pomáhat zabránit. Nové poměry také vinou porážky u Desavy nebyly příznivé a Mansfeld to jasně předestřel v dopise králi z 28. května. Přeposílal list, který dostal od kurfiřta, v němž ho Jiří Vilém důrazně nabádal k vyklizení země a okamžitému ukončení kvartýrování v Marce, nucení obyvatel k zásobování a šancování a všech dalších nepřístojností, kterých se vojsko mělo na poddaných dopouštět. Navíc se objevil další argument, totiž že Anglie vyslovila jasný nesouhlas se zatěžováním Braniborska. Generál sděloval, že k němu jistý anglický posel doručil zprávu z Londýna, že vláda Karla I. považuje kurfiřta za přítele a další příkoří páchané vůči jeho zemi vidí velmi nerada. Jak víme z jiných zdrojů, kurfiřt si opravdu u anglického krále již dříve stěžoval a zdá se, že právě zde našel konečně zastání.⁸⁷⁵ Mansfeld pochopil, že se vůli zaměstnavatele, na jehož platby tak dlouho čekal, nemůže protivit. Zároveň Kristiánovi psal, že si nechce znepřátelit Braniborsko, a mít tak „na krku dva protivníky.“⁸⁷⁶ Jeho síly nedorostly, aby byl schopen se postavit alespoň jednomu z nich.

V nastalé situaci se generál ptal dánského krále, kam se má vydat, když další pobyt v Braniborsku se jevil čím dál více jako nemožný. Mansfeld i dříve žádal krále o rozkazy a vždy se zavazoval je vyplnit, jak si bude Kristián IV. přát. Nyní ale jeho naléhání působí v celém kontextu trochu jinak. Mansfeld totiž žádal jednoznačný rozkaz, který by zároveň mohl ukázat kurfiřtovi. Evidentně se tak chtěl zaštitit královou autoritou. Od situace v prosinci předchozího roku to byl značný posun. Vzpomeňme tehdejší návštěvu braniborských vyslanců v generálově táboře v Lauenburku. Tehdy ještě vazbu na dánského krále zastíral a na otázky po původci rozkazů o jeho postupu podél Labe odpovídal velmi vyhýbavě. Nyní již samozřejmě postrádalo smysl vazby jakkoliv skrývat. A hlavně Mansfeldovi znatelně ubylo sil i na takové potenciální soupeře jako na neutrální a jen chabě vyzbrojené Braniborsko.

Generál i přes neutuchající bojovnost a nezlomné plánování dalších podniků nyní potřeboval více než kdy jindy od dánského krále pomoc. Dřívější štedrost Kristiána IV. byla ovšem ta tam. Už dva dny po svém dopisu králi, dne 30. května, vyslal nejistý Mansfeld do Wolfenbüttelu spolehlivého komisaře plukovníka Publise. Jeho mise měla přinést do celé věci zásadní zvrat. O týden později se Publis vrátil do tábora a nenesl svému veliteli zrovna příjemné zprávy.⁸⁷⁷ Při jednání ve Wolfenbüttelu došlo k něčemu, co nazývá historik Grossmann poměrně

⁸⁷⁵ J. GROSSMANN, *Des Grafen Ernst von Mansfeld letzte Pläne*, s. 83 na základě Rusdorfova dopisu z 3./13. srpna 1626. Grossmann odkazuje na spis Johanna Joachima von Russdorf, *Mémoires et négociations secrètes*, Lipsko 1789, s. 717. Přátelský vztah mezi Braniborskem a Anglií Grossmann uvádí v jiné souvislosti už pro rok 1624 (J. GROSSMANN, *Des Grafen Ernst von Mansfeld letzte Pläne*, s. 37). O nespokojenosti Anglie v této otázce se zmiňuje i vévoda Jan Arnošt v dopise králi (RA København, TKIA, sign. A 96, složka J. E. Sachsen-Weimar, Jan Arnošt Sasko-Výmarský Kristiánovi IV., Arneburg 21./31. května 1626).

⁸⁷⁶ „So möchte Ich mir auch auß einem Freunt einen Feint machen, vnd also zween feint auff den halß laden.“ – Tamtéž, složka Mansfeld, Mansfeld Kristiánovi IV., Havelberg 18./28. května 1626.

⁸⁷⁷ Tamtéž, Mansfeld Kristiánovi IV., Havelberg 20./30. května 1626. Krátká odpověď krále o přijetí Publise a podání ústní odpovědi – tamtéž, TKUA, sign. 1-059, Ausländisch registrant 1626, fol. 236a-b, Kristián IV. Mansfeldovi, Wolfenbüttel 24. května / 3. června 1626.

trefně jako „hanebný návrh.“⁸⁷⁸ Šlo o to, že Kristián navrhl Mansfeldovi, aby v dané situaci předal velení vojska a odjel do Francie a Anglie urgovat výplatu zadržovaného žoldu. Historik Opel popisuje královu reakci jako výraz zloby nad Mansfeldovým naléháním po rozkazech, kam dál z braniborského území. Celá situace kolem poraženého Mansfelda se v očích dánského krále evidentně vyvinula do stavu, kdy generál byl pouhou přítěží.⁸⁷⁹ Byl to projev celkové proměny vztahu obou aktérů vinou desavské porážky a nepříznivého vývoje událostí. Faktu, že Mansfeld upadl u krále v nemilost, si všimli i na císařské straně.⁸⁸⁰

Králův návrh jen přilil olej do ohně a Mansfeldova rozzlobená odpověď na sebe nenechala dlouho čekat. Dne 6. června generál odeslal Kristiánovi poměrně obsáhlý dopis, v němž králi na Publisovo poselství odpověděl zcela jasně zamítavě. „(...) Dávám Jeho královské Milosti k uvážení, když by ona poslala nějakého polního velitele do nějaké země a jemu přidělila *komisi* (pověření – pozn. VM) a rozkazy, co s jemu podřízenou armádou má vykonat, avšak tento velitel by bez vědomí Jeho královské Milosti vojsko opustil, zda by tento nepozbyl tak své jmění a život (...) a Vy byste ho kvůli tomu co nejpřísněji nepotrestal.“⁸⁸¹ Stejně tak i Mansfeld dle svých slov nemohl bez vědomí a rozkazu „svých nejmilostivějších králů Francie a Anglie“ opustit svévolně armádu a předat velení. Znovu a opakovaně zdůrazňoval, že „komisi,“ kterou obdržel od svých zaměstnavatelů, musí dodržet. Navíc by odchodem Mansfelda jeho vojáci upadli v nejistý stav, neboť přísahali právě jemu, potažmo anglickému králi. Přechodem pod královu pravomoc by takový smluvní závazek byl zásadně porušen. Mansfeld ovšem též uraženě připojil, že na své armádě netrvá. Dokonce prý už osm měsíců žádal ve Francii a Anglii své propuštění, ale dosud ho nedosáhl. Tomu ale sotva můžeme věřit.

Kristiánovi nezbylo, než Mansfeldovo odmítnutí akceptovat. V odpovědi na rozzlobený generálův list napsal, že je s tím srozuměn a téma vzájemné výměny názorů stočil na problém s kázní vojska v Braniborsku a stížnosti kurfiřta na řádění soldatesky. Nabádal Mansfelda, že má „být pamatováno na to, že city (mysl) kurfiřta nejsou zcela spojenecké, avšak co nejvíce nechť jsou uspokojeny a uklidněny.“⁸⁸²

⁸⁷⁸ „Der schnöde Antrag.“ – J. GROSSMANN, *Des Grafen Ernst von Mansfeld letzte Pläne*, s. 74.

⁸⁷⁹ Historik Gunner Lind v této souvislosti rovněž hovořil v ústních konzultacích o tom, že v dané situaci král příliš nevěděl, co má s Mansfeldem dělat. Nerudovská otázka „kam s ním?“ vyvstala v květnu právě i v Altmarce nad kratýry mansfeldského vojska.

⁸⁸⁰ „(...) ten z Mansfeldu upadl do veliké nemilosti u krále.“ – NA Praha, VL, sign. 67/52, kart. 126, inv.č. 12311, Pechmann Valdštejnovi, Egelu (20 km JZ od Magdeburku) 24. května 1626.

⁸⁸¹ „Vnd gebederoselben Vnderthenigst in Königlichen Gnaden zue bedenken, Wann dieselbe Einen FeldtObristen in ein Landt schicken, vnd demselben, waß Er mit seiner Vnderhabender *Armee* zuerrichten *commission* und befelh ertheillen würden, derselbe aber ohne E. Kön. Myt. wißen vnd befelch die *armee quittiren*, vnd seine empfangene Befelch zuerrichten vnderlaßen sollte, Ob Er nicht dardurch Leib vnd Leben, Er seye richtig od/er/ nicht bezahlt worden, verwirckht, Vnd Sie Ihne zum höchsten darentweg/en/ straffen würden.“ – RA København, TKIA, sign. A 96, složka Mansfeld, Mansfeld Kristiánovi IV., Havelberg 27. května / 6. června 1626.

⁸⁸² „(...) muß billig darauff gedacht werden, wie deroselben gemüthe nicht gänzlich *alienirt* Sondern so viel alß muglich *contentirt* vnnnd gestillet werde.“ – RA København, TKUA, sign. 1-059, Ausländisch registrant 1626, fol. 249a-b, Kristián IV. Mansfeldovi, Wolfenbüttel 30. května / 9. května 1626.

Zastavme se ještě u vývoje samotného sboru po bitvě.⁸⁸³ Pro dobu v předvečer vpádu jsou poměrně rozšířené optimistické odhady Mansfeldova obnoveného vojska. Někteří historici přitom dochází k naprosto přehnaným počtům patnácti až dvaceti tisíc vojáků.⁸⁸⁴ Část z nich započítává dánskou pomoc, tedy sbor Jana Arnošta Sasko-Výmarského. Přitom pokud nahlédneme do pramenů nejpovolanějších, tedy do korespondence Mansfelda a dánských generálů, žádné takové enormní počty v ní nenajdeme. Mansfeldův sbor sice poměrně brzy dosáhl bojeschopnosti, se svou velikostí ale nemohl počítat s velkými akcemi. Jeho obnovu a růst znemožňoval nedostatek financí, ale roli hrála též ztráta prestiže po prohrané bitvě, a tak nové žoldnéře do vojska Mansfeld lákal jen stěží.⁸⁸⁵ Podle nejnižších odhadů dosáhl početní stav generálových sil v červnu a červenci pěti tisíc mužů.⁸⁸⁶ O něco málo byl v údajích optimističtější samotný Mansfeld, který v první polovině června psal králi o čtyřech tisících pěšáků a více než dvou tisících jezdců.⁸⁸⁷ Dle jeho podání se tak sbor vrátil na původní sílu, kterou Mansfeld uváděl pro okamžik bitvy u Desavy. Nešlo rozhodně o oslnivé počty, zvláště v porovnání s Valdštejnovou bující armádou.

V otázce financí se vskutku Mansfeldova pozice příliš nezlepšila.⁸⁸⁸ Ačkoliv o tom nemáme přímých dokladů, je pravděpodobné, že dánský král znovu vypomohl ze své pokladny. O financích z Francie máme jen nejasné indicie, konkrétnější jsou až pro období července, kdy se vojsko ocitlo na pochodu Slezskem. Ohledně anglických subsidií pak vládne nejistota největší. Výplaty nedorazily pravděpodobně ani po samotné bitvě, jinak by Kristián IV. nenavrhol odchod generála na západ. Samotný Mansfeld se pak svěřil i v ojedinelém dopise Fridrichu Falckému, kde sice až na konci a jen pár větami a snad pouze rezignovaně žádal zimního krále o opětovnou přímluvu v Anglii. Fridrich měl svými kontakty v Londýně zapůsobit, aby Anglie

⁸⁸³ V kratší podobě bylo Mansfeldově sboru před samotným vpádem věnováno místo ve výše citovaném článku V. MIŠAGA, *Dánský vpád do Slezska a na Moravu v roce 1626*, s. 73n. Mnohé skutečnosti zde tedy budou zopakovány, ale především rozšířeny a díky přístupu k základním pramenům, totiž hlavně Mansfeldově korespondenci, snad správně upřesněny.

⁸⁸⁴ Julius Grossmann mluví o 16 000 mužů (J. GROSSMANN, *Des Grafen Ernst von Mansfeld letzte Pläne*, s. 3). Více uvádí Villermont a Jahn (Villermont II, s. 343, F. H. JAHN, *Grundtræk til Christian den Fjerdtes Krigshistorie*, II., s. 205). Útterodt dokonce odhaduje vojsko na zcela přehnaných dvacet pět tisíc vojáků (L. ÚTTERODT, *Ernest Graf zu Mansfeld*, s. 693). Číslo 14 600 píše Polišíenský a Kollmann (J. POLIŠENSKÝ – J. KOLLMANN, *Valdštejn*, s. 101); Radek Fukala hodnotí Mansfeldovy síly na 12 000 (R. FUKALA, *Stavovská politika*, s. 86) a tak bychom mohli pokračovat.

⁸⁸⁵ Naznačuje J. GROSSMANN, *Des Grafen Ernst von Mansfeld letzte Pläne*, s. 75.

⁸⁸⁶ NA Praha, VL, F 67/52, kart. 129, inv.č. 12639, Tilly Valdštejnovi, Leine 2. září 1626, Příloha – Joachim Mitzlaff Fuchsovi, Havelberg 30. června / 10. července 1626, opis. Dopis se dostal do rukou Ligy v bitvě u Lutteru, ve které Fuchs padl v boji a jeho kancelář ukořistil nepřítel. Mitzlaffovo vyjádření znal díky Londorpově edici i J. GROSSMANN, *Des Grafen Ernst von Mansfeld letzte Pläne*, s. 81-82, pozn.2.

⁸⁸⁷ RA København, TKIA, sign. A 96, složka Mansfeld, Mansfeld Kristiánovi IV., Havelberg 3./13. června 1626. Ve stejné podobě edituje na základě mnichovského opisu i Tadra (F. TADRA (ed.), *Briefe Albrechts von Waldstein an Karl von Harrach*, s. 366-367). Z dopisu pak čerpá Opel a nejnověji Krüssmann.

⁸⁸⁸ Historik Opel odmítá, že by dorazily nějaké francouzské subsidie. J. O. OPEL, *Der niedersächsisch-dänische Krieg*, s. 580.

konečně poslala kdysi sjednaný žold a slibované posily.⁸⁸⁹ Zůstalo ale jen u další repliky z nekonečného příběhu o zadržovaných anglických subsidiích.

Co se týče verbování, zmiňoval Mansfeld už devět dní po bitvě u Desavy jednoznačně, že kdyby své kvartýry přiblížil více Slezsku, pak by noví vojáci posílili jeho vojsko velmi rychle.⁸⁹⁰ O pár týdnů později tvrdil, že v Čechách a Slezsku je již připraveno mnoho tisíc jeho rekrutů. Právě v dopise, který výjimečně adresoval zimnímu králi Fridrichovi do Haagu, ačkoliv s ním měl, jak známo, kontakty minimální, psal: „(...) po mé porážce se objevilo několik rytmistů a kapitánů z Čech a Moravy, kteří, ačkoliv jsem zcela bez peněz a jim na verbování nic dát nemohu, sami na utěšení přijali *komise* (pověření – pozn. VM), a dychtí po svých kompaniích a dodání lidu, také již něco poslali, takže lid těž denně přichází, že já díky Boží milosti své utrpené škody již déle trpěti nebudu.“⁸⁹¹

Zůstává otázkou, nakolik se zverbování žoldněři z českých zemí opravdu podíleli na obnově Mansfeldova sboru. Mansfeldovi v jeho formulacích není radno věřit. Většina zahraničních historiků tento moment přísunu sil z českých zemí nezmiňuje a je pravdou, že krom několika uvedených generálových výroků také pro doložení takového jevu nemáme více zpráv. Jen z pozdější doby tušíme na základě nejisté, avšak poměrně známé a citované zprávy císařského plukovníka Pechmanna o jakési kompanii složené z urozených českých emigrantů.⁸⁹²

Jiný, totiž dánský původ posil oslabeným a rozdrobeným jednotkám naznačují historici Grossmann, Opel nebo nejnověji Krüssmann. Někteří historici domýšlí, že k obnově přispěl svými jednotkami dánský král, a to tím, když převedel sbor vévody Jana Arnošta pod Mansfelda. Takové vyjádření ale není přesné.⁸⁹³ V květnu vévoda skutečně přešel na dánské levé křídlo pomyslné fronty, spojil se však v Tangermünde a Stendalu s jednotkami generála Fuchse na levém břehu Labe, nikoliv s Mansfeldem v Marce. O tom svědčí korespondence všech tří velitelů z května a začátku června. Král také žádné zapůjčení svých pluků, jak se dělo dříve, neměl už vůbec v úmyslu. Osud holandského a magdeburského pěšího pluku, které byly v podstatě zdecimovány, mu zůstal varovným mementem. Další případná asistence Mansfeldovi, k jejímuž plánování došlo až v polovině června, měla probíhat podle zcela odlišného scénáře a k plnému podřízení dánských pluků už nikdy nedošlo.

⁸⁸⁹ Mansfeld Fridrichovi Falckému, SL 9./19. května 1626. – tamtéž, s. 359-360.

⁸⁹⁰ RA København, TKIA, sign. A 96, složka Mansfeld, Mansfeld Kristiánovi IV., Brandeburg 24. dubna / 4. května 1626.

⁸⁹¹ Mansfeld Fridrichovi Falckému, SL 9./19. května 1626 – F. TADRA (ed.), *Briefe Albrechts von Waldstein an Karl von Harrach*, s. 359-360.

⁸⁹² „Mansfeld hat ein Fähnlein von 500 Mann bei sich von der löblichen behemischen Nation allein gericht.“ – Stieveho podání (Felix STIEVE, *Ernst von Mansfeld*, Sitzungsberichte der k. b. Akademie der Wissenschaften zu München, München 1890, s. 541) cituje například František Hrubý (*Ladislav Velen ze Žerotína*, s. 168, pozn. 3).

⁸⁹³ Polišínský uvádí, že Fuchsův a Výmarského sbor operoval s Mansfeldem společně už celou zimu 1625 až 1626, ale to je zavádějící (J. POLIŠENSKÝ, *Morava*, s. 255).

Četné zkazky zmíněného Grossmanna a Krüssmanna napovídají též o tolikrát připomínané anglické, respektive skotské pomoci. Historik Grossmann si není jist, zda skotské jednotky přispěchaly k Mansfeldovi už před bitvou, či až po ní. Krüssmann klade příchod už před osudový střet u mostu. Oba jistě znají v této otázce nepříliš konkrétní podání z Merianova *Theatra Europaea*, oba se ale mýlí.⁸⁹⁴ Na skotské jednotky Mansfeld, jak vidíme v jeho dopisech z května, stále a neúspěšně čekal. Pokud opravdu nějaké posily z tohoto směru přišly, nemáme o tom žádných důvěryhodných zpráv. Bezpochyby se nejednalo o větší pravidelné jednotky, tedy postavené pluky. První opravdu vydatná anglická vojenská pomoc v podobě skotských jednotek dospěla na dolnosaské bojiště nejdříve až na konci zimy v roce 1627.

5.11 Obnovení myšlenky vpádu do Slezska⁸⁹⁵

Kristiánův dvůr ve Wolfenbüttelu ihned po bitvě u Desavy zasáhla velká vlna deprese. Psal to alespoň neznámý autor generálu Fuchsovi už 29. dubna.⁸⁹⁶ Porážka vojevůdce, do něhož král vkládal poměrně velké naděje, byla hořkým soustem. O výsledku střetu se dvůr dozvěděl velmi brzy, snad už 28. dubna, a to ne od Mansfelda. Generál napsal králi až tři dny po bitvě, ale další dva dny trvalo, než jeho posel dorazil do Kristiánova tábora. Podle anonymního listu z 29. dubna to nebyla ale pouze Desava, která způsobila pocit zklamání a bezvýhodné situace. Cestou zvratu války bylo navrhované nové masivní verbování. Na to ale chyběly zoufale prostředky. Akutní příznaky deprese se objevovaly již dříve. Především je způsobovala mizivá podpora spojenců, zvláště Anglie. A problémy se měly jen prohlubovat.⁸⁹⁷

Jak historik Julius Otto Opel, tak i Walter Krüssmann píše, že „je dnes stěžejí pochopitelné,⁸⁹⁸ kam Kristiána IV. a celou haagskou koalici zavedla nezodpovědná politika Karla I. a vévody z Buckinghamu, respektive jejich praktikovaný repertoár prázdných slibů, velikášských zahraničně politických plánů a nekonečných, prohlubujících se a vyčerpávajících sporů s domácím parlamentem. Během počátečních měsíců roku navíc došlo k různým peripetiím

⁸⁹⁴ Grossmann mluví o třech tisících Skotů, později uvažuje i o pomoci meklenburského vévody a braniborského kurfiřta, ale to je čirá fabulace. – J. GROSSMANN, *Des Grafen Ernst von Mansfeld letzte Pläne*, s. 75 a znovu s. 81-82, pozn.2; informace o skotské pomoci nejspíše plyne ze spisu *Theatrum Europaeum* (s. 929), postrádá ale věrohodnost.

⁸⁹⁵ Také této otázce se obšírně věnuje článek *Dánský vpád do Slezska a na Moravu v roce 1626*. Rozdíl v podání je ale markantní. Od dřívějšího využití sekundární literatury nastal přechod k přímým pramenům, se kterými operovalo jen minimum historiků (především Julius Otto Opel). Ačkoliv mnohé skutečnosti jsou nutně zopakovány, následující pasáže vznikly právě díky využití pramenů z Kodaně, tedy zvláště korespondence Mansfelda, Fuchse, vévody Jana Arnošta a Kristiána IV.

⁸⁹⁶ RA København, TKIA, sign. A 96, složka Fuchs, Neznámý Fuchsovi, SL 19./29. dubna 1626.

⁸⁹⁷ V dopise Rusdorfovi ze 7. srpna 1626 psal Camerarius dokonce toto: „(...) der König Dänemarks sei nicht mehr wie früher, sondern langsam und verwirret und werde ganz von seinen Dänen gegängelt, welche sich in diesem Kriege bereichert haben und nun zur Rückkehr rathen.“ – J. M. SÖLTL (ed.), *Der Religionskrieg in Deutschland*, III., *Briefe und Berichte*, s. 215.

⁸⁹⁸ J. O. OPEL, *Der niedersächsisch-dänische Krieg*, s. 510.

ve francouzsko-španělských a francouzsko-anglických vztazích. Francie uzavřela 5. března 1626 dohodu se Španělskem v Monçonu ohledně sporů o Valtellinu a sondovala též možnosti mírového ujednání a případné restituce Falce skrze separátní jednání s Bavorskem. Pro uklidnění dánského vyslance sice Ludvík XIII. přislíbil francouzské subsidie ve výši půl milionu livrů, ale výroky ohledně dalšího vydržování Mansfelda byly příliš vágní. Navíc si francouzská politika čím dál více kladla podmínky rovnocenného příspěvku Anglie, a právě to byl kámen úrazu.⁸⁹⁹ Jestliže v kontextu s tolikrát plánovanou výpravou do Slezska byla rozhodujícím momentem účast Sedmíhradska, pak se čím dál více ukazovalo, že v kontextu celé evropské války váha Francie zásadně vzrostla. Anglie, respektive anglický král a jeho politici svou nepromyšlenou zahraniční, a především domácí politikou ztráceli postupně a dlouhodobě reálný vliv a moc na ovlivňování evropské politiky. Historik Martin Kovář píše o vnitřních poměrech Anglie dokonce v tom smyslu, že neklid a spory mezi parlamentem a anglickým králem dosáhly v letech 1626 až 1627 stupně srovnatelného s krizí na přelomu třicátých a čtyřicátých let.⁹⁰⁰ Reálné důsledky těchto vnitropolitických změn západních velmocí pro vedení války tak můžeme vidět na říšském bojišti roku 1626 v jasném světle.

Dánskému králi nezbyvalo po ukončení brunšvických mírových jednání v březnu mnoho možností postupu. V jarních měsících, a zvláště v květnu po bitvě u Desavy, vysílal do Anglie, Holandska i Francie doslova jednoho vyslance za druhým. Urgence za výplatu zadržovaných subsidií a větší zapojení spojenců do války nebo výzvy k poslání slíbených zverbovaných jednotek byly jen házením hrachu na stěnu. Jeden z Kristiánových vyslanců, brémský purkmistr a královský rada Johan Zöbel dorazil do Anglie v červnu 1626. I on viděl v anglickém spojenci jen zdroj slov a slibů bez činů. Mansfeldem už od zimy očekávaná pomoc naverbovaných Skotů se například v červnu teprve připravovala. I o tom podal Zöbel do Dánska informace. Hlavní a ve své podstatě fatální zprávou pro dánského krále však bylo, že anglické subsidie zcela vyschly a výplaty se dle vyjádření účastníků Zöbelova jednání odsouvaly dokonce až na jaro dalšího roku! Nic nepomohlo, že další dánský vyslanec Palle Rosenkratz dorazil do Londýna jen o několik málo týdnů později. Dostalo se mu stejných omluv a mlhavých příslibů finanční pomoci v budoucnu. V červnu navíc znovu vyvrcholil spor mezi králem a parlamentem a v polovině měsíce Karel I. sněm rozpustil.⁹⁰¹

Právě po bitvě u Desavy král určil složení nových poselstev do západní Evropy, aby tlumočila naléhavé prosby o pomoc. Vyslanec Lorenz Wensin měl v květnu znovu namířeno k francouzskému králi, Christian Thomasen k nizozemským stavům, Wilhelm von Below do

⁸⁹⁹ O francouzské politice, kontaktech s Bavorskem a jednání s dánským vyslancem Wensinem píše Opel rozsáhle v kapitole *Die Beziehungen Christians IV. zu Frankreich und England vom Anfang des Jahres 1626 bis zur Schlacht bei Lutter* (J. O. OPEL, *Der niedersächsisch-dänische Krieg*, s. 494-509).

⁹⁰⁰ M. KOVÁŘ, *Král versus parlament*, s. 118.

⁹⁰¹ J. O. OPEL, *Der niedersächsisch-dänische Krieg*, s. 517; M. KOVÁŘ, *Král versus parlament*, s. 116.

Anglie. Dánský král žádal 15. května právě nizozemské stavy o námořní doprovod na náklady Francie pro svého vyslance Wensina. Po dlouhé době se Kristián ozval i Fridrichovi Falckému. Den po zmíněném dopise do Haagu psal totiž zimnímu králi, že posílá Wilhelma von Belowa do Londýna „kvůli slíbeným subsidiím a diverzi“ a žádal haagský exilový dvůr o podporu dánských požadavků v Anglii.⁹⁰² Myslel Kristián IV. ve své formulaci na diverzi do Slezska? Dopis je tak neurčitý, že se můžeme pouze dohadovat. Mnohem spíše se jednalo o dříve zvažovanou a nově oprášenou variantu přímého zásahu nového anglického vojska ze západu. Vliv zimního krále na anglickou politiku právě ve finančních otázkách byl však prakticky zanedbatelný a sám o sobě nepomohl ani v případě Mansfeldova žoldu, ani plateb dánskému králi.

Pokud se vrátíme k Publisevě misi ke králi z konce května,⁹⁰³ nezbyvá než hádat, s jakými Mansfeldovými návrhy plukovník do Wolfenbüttelu jel. Pouhé otevřené pověření dojet pro královny rozkazy, o které Mansfeld tak naléhavě žádal, je málo pravděpodobné. Generál se nevzdal myšlenky samostatné diverze proti nepříteli ani v okamžiku, kdy teprve shromažďoval své poražené oddíly. Jak uvidíme, byl to právě on, který ideu vpádu po celý květen znovu prosazoval. Úkolem Publise bylo snad také zkoumat terén pro případný králův souhlas se samostatnou diverzí Mansfeldova sboru.

Generálovu nejistotu ohledně pochodu do Slezska můžeme sice vidět určitě v dubnu v týdnech před bitvou u desavského mostu, v myšlenkách hlavního aktéra ale jistě došlo k dalšímu posunu. V dopisech králi sice tehdy uváděl, že ve Slezsku je aktivizována obrana do té míry, že by se při vpádu a současném pronásledování Valdštejnem ocitl v kleštích, a proto navrhoval alternativní plán společného útoku na Halberstadtsko a pozdržení útoku na císařovy země do podzimu. Tento moment ale v Mansfeldových úvahách dlouho nevydržel. Už v polovině května totiž generál tažení znovu prosazoval. Ve zmíněném dopise Fridrichovi Falckému z 19. května 1626 žádal zimního krále, aby myšlenku vpádu podpořil u Kristiána IV.⁹⁰⁴

Mansfeld za celý námi sledovaný rok vůbec poprvé, co víme, kontaktoval přímo Fridricha a ptal se jej dokonce na názor na plán. Žádal o intervenci u Kristiána IV. ve prospěch své myšlenky, sám ale tvrdil, že dánský král je plánu příznivě nakloněn a prý mu Kristián den před tím nechal vzkázat, že by to byla ta nejlepší cesta. Dohromady to nedává příliš smysl. Na Mansfeldovo obvyklé přehánění a občasně a mírně řečeno odlišné vidění objektivních skutečností si musíme dávat velký pozor. V dopise datovaném 15. května, který Mansfeldův posel

⁹⁰² RA København, TKUA, sign. 1-059, Ausländisch registrant 1626, fol. 214a, Kristián IV. nizozemským stavům, Wolfenbüttel 5./15. května 1626; „wegen der versprochenen *subsidiën* gelder vnnd *diuersion* zu *sollicitirn* vnd ahnzuhaltten“ – tamtéž, fol. 216a-b, Kristián IV. Fridrichovi Falckému, Wolfenbüttel 5./15. května 1626. O týden později pak vysílal do Anglie výše zmíněného Johana Zöbela, opět se zastávkou v Haagu (tamtéž, fol. 231a, Kristián IV. Fridrichovi Falckému, Wolfenbüttel 13./23. května 1626).

⁹⁰³ RA København, TKIA, sign. A 96, složka Mansfeld, Mansfeld Kristiánovi IV., Havelberg 20./30. května 1626.

⁹⁰⁴ Mansfeld Fridrichovi Falckému, SL 9./19. května 1626 – F. TADRA (ed.), *Briefe Albrechts von Waldstein an Karl von Harrach*, s. 359-360. Opět na základě Opela zmiňuje i W. KRÜSSMANN, *Ernst von Mansfeld*, s. 596-597.

obrstlajtnant Konrád Kolbe von Wartenberg od krále právě v tyto dny před odesláním listu do Haagu přinesl, není o plánu do Slezska ani slovo a list naopak řeší příčiny porážky u Desavy, stav Mansfeldových jednotek, jeho nové žádosti a také návrhy ohledně sjednocení armády v jeden celek. Pokud Kolbe donesl i informace ohledně Slezska, nemáme o tom zpráv a je to také poměrně nepravděpodobné, že by se jimi král v dané situaci krátce po prohrané bitvě seriózně zabýval.

Dopis Fridrichovi do Haagu ukazuje zajímavé skutečnosti z Mansfeldova myšlení a strategie. O informátorech, které měl v českých zemích, víme z mnoha vyjádření tehdejších vysokých představitelů pobělohorské správy.⁹⁰⁵ Generál skutečně získal jisté informace o dění ve Slezsku, neboť se dozvěděl, že obrana země byla i přes úsilí nejvyšších slezských představitelů velmi slabá. Místo tisíců zverbovaných žoldnéřů se podle něj nacházelo ve Slezsku sotva 700 pěšáků a tentýž počet jízdy. To, že navíc došlo při mustrování slezských jednotek k závažným problémům a někteří vojáci i důstojníci odmítli přísahat císaři, byla skutečně pravda.⁹⁰⁶

Ještě zajímavější byly Mansfeldovy návrhy mířené přímo na Fridricha. Generál psal, že pokud by se zimnímu králi plán na vpád do Slezska zamlouval, pak by jako velitel vojska uvítal, kdyby vyhnaný český král podpořil takový podnik osobní účastí. Buď by doprovázel vojsko zcela, nebo pouze na hranice, nebo se alespoň přiblížil do jejich blízkosti. Vojsko by prý na takový krok monarchie reagovalo velmi pozitivně, a především by to jistě zapůsobilo na obyvatelstvo českých zemí. Mansfeld počítal, že by v tom případě projevy podpory výrazně vzrostly a osud tažení by tak byl dobře zajištěn. Myšlenka na osobní účast zimního krále je jak v kontextu celé dánské války, tak ve vztahu mezi oběma aktéry zcela ojedinělá.

Mansfeldova sebedůvěra a neutuchající činnost v rozvíjení dalších plánů, a to pouhé dva týdny po velké porážce svědčí také ještě o něčem jiném. Armáda se mu i přes velké ztráty nerozpadla. Jádru i přes velké ztráty zachránil a stále si věřil. Odlišný postoj k dalším samostatným akcím mansfeldského sboru zaujímal dánský král. „Hanebný návrh“ na odchod generála od vojska na západ tak, jak jsme jej sledovali výše, ukázal jednoznačně rozkol ve velitelském sboru králova vojska. Pozdější diskuse odhalily, že tím, koho bude nejtěžší o nutnosti slezské akce přesvědčit, byl právě Kristián IV.

Intenzitu kontaktů mezi Mansfeldem a králem dokládá mimo četné dopisy a Publisovu misi i vyslání dánského královského rady a válečného komisaře Joachima von Mitzlaffa. Mitzlaffovo pověření král podepsal kupodivu pouhý den po Publisově odchodu

⁹⁰⁵ Grossmann cituje text patentu vrchního slezského hejtmána Jiřího Rudolfa Lehnického z 2. září 1626: „durch allerhand *privat-intelligentien* und *Verständnisse* voranlasset worden.“ – J. GROSSMANN, *Des Grafen Ernst von Mansfeld letzte Pläne*, s. 20).

⁹⁰⁶ Mansfeldovy informace o Slezsku potvrzuje Krebsovo líčení dění ve Slezsku v roce 1626 před samotným vpádem. – J. KREBS, *Schlesien in den Jahren 1626–1627*, I., s. 21–22.

z Wolfenbüttelu.⁹⁰⁷ Díky pozdějšímu líčení událostí Mitzlaffem víme, že komisař měl generála podobně jako Publis přesvědčit, aby odevzdal své vojsko buď vévodovi Kristiánovi ml. Brunšvicko-Wolfenbüttelskému, nebo Janu Arnoštovi Sasko-Výmarskému a sám aby pak osobně vyrazil do Francie a Anglie shánět finanční podporu pro postavení nového vojska, které by na západě případně vedl.⁹⁰⁸ Úvahy o ochotě západních mocností postavit další sbor však neměly reálný základ.

Jak jsme již viděli výše, Mansfeldova odpověď na králův výše zmíněný návrh na odchod do Francie a Anglie na sebe nenechala dlouho čekat. Mansfeld ve svém listu několikrát použil obrat, že musí dodržet smlouvy a „komise“, tedy pověření, které od králů Francie a Anglie dostal. Netušíme, jak tato pověření zněla, ani zda opravdu v písemné podobě, zvláště ze strany Francie, vůbec existovala. Jediný oficiální písemný dokument vázající se k počátku anglického angažmá, který se dochoval, je plná moc Jakuba I. z listopadu 1624. Ta skutečně zmiňuje jisté „komise“, resp. pověření, které Mansfeld má vyplnit, ale blíže je nerozepisuje. Až závěrečné přání anglického listu, aby Mansfeld přispěl k restituci Falce a znovunastolení míru v Říši, je přece jen zřetelnější a mohlo by být chápáno jako jejich hlavní součást, ale příliš konkrétně dokument formulován není. Tedy až na bedlivé napomenutí, aby svým vojskem na kontinentu neškodil přátelům anglické koruny, jmenovitě španělskému králi a bruselské infantce Isabelle.⁹⁰⁹ Bylo onou „komisí“ zaútočit na Slezsko, nebo snad Alsasko? Alsaský směr vskutku později Mansfeld připomínal jako svůj návrh při rozhodování, kam se hnout se sborem z Braniborska.⁹¹⁰ Mnohem spíše šlo ale o generálova rétorická cvičení, kdy si bral za argument neznámé rozkazy francouzského a anglického krále.

Začátkem června se každopádně zcela reálně na stůl válečníků vrátila idea útoku na Slezsko. Visela ve vzduchu v podstatě neustále. Za poslední půlrok prožila mnoho peripetií, zvrátů a chvílemi téměř zmizela ze scény. Celý sáhodlouhý a podrobný popis dění oněch zimních a jarních měsíců měl za cíl ukázat právě onu nejednoznačnost vývoje války, respektive jedné z hlavních strategických idejí její dánské fáze. Ačkoliv mnozí historici líčí linii myšlenek o vpádu do Slezska jako přímku mezi časovými body „Haag, prosinec 1625“ a „Opava, srpen 1626“, skutečnost nebyla tak jednoznačná. Naopak jak uvidíme, teprve v červnu padlo poslední konečné

⁹⁰⁷ RA København, TKUA, sign. 1-059, Ausländisch registrant 1626, fol. 240a-b a 243a, Kristián IV. Mansfeldovi, Wolfenbüttel 24. května / 3. června 1626 a 25. května / 4. června 1626. V prvním dopise král odpovídal Mansfeldovi právě prostřednictvím Publise, o den později vyslal na audienci do Havelbergu komisaře Mitzlaffa.

⁹⁰⁸ Mitzlaffova Relace, fol. 2a-b.

⁹⁰⁹ Pravost dokumentu je však neověřená. List byl otištěn v roce 1625 v protimansfeldském spisu s neuvěřitelně dlouhým názvem, jak bylo v té době zvykem, totiž jako *Manßfeldische Ein- und Wasserbrüche Ins H. Röm. Reich und angräntzende Länder: Das ist/ Unergründtliches Mannßfeldisches KriegsMeer/ darinn er mit seiner undergehabten/ und noch underhabenden unterschiedlichen KriegsArmeen/ nicht allein das Königreich Hungarn und Böhmen/ sondern auch das gantze Römische Reich unnd Angräntzende Länder/ jämertlich zu versencken understanden/ und noch unmenschlicher Barbarischer weiß/ understehen thut.*

⁹¹⁰ Mansfeld Janu Arnoštovi Sasko-Výmarskému, Tekov 20./30. října 1626. – G. E. HEERMANN, *Beytrag*, s. 233-244, zde s. 235.

rozhodnutí a vojska se dala do pohybu právě jihovýchodním směrem. Které důvody nakonec převážily a kdo všechno byl zastáncem vpádu? Ve vlastním sledu událostí kolem samotného zahájení tažení nabízejí historikové různá líčení a akcentují různé aktéry. Z české historiografie je nejpodrobnější moderní podání od Josefa Kollmanna. Ten tvrdí, že král k tažení dal rozkaz jen nerad, Mansfeld prý do Slezska nechtěl a sedmihradský vyslanec Matyáš Quadt dorazil až po vydání rozkazu. Dohromady to však nedává příliš smysl. Přední badatel českého raného novověku Josef Polišenský zdůrazňuje právě Quadtův význam na prosazení vpádu. Historik František Roubík mluví o diverzi jen jako o Mansfeldově úmyslu a vyslance zmiňuje naopak jen krátce. Výmarský archivář a životopisec vévody Jana Arnošta Gottlob Ephraim Heermann tvrdí podobně jako Kollmann, že Mansfeldovi se do Slezska nechtělo, čemuž zase zcela odporuje vedle Roubíka například dánský historik Axel Liljefalk Larsen. Ten měl přístup k Mansfeldovým dopisům králi a také z nich velmi kuse ve svém díle cituje. Ve výčtu podání bychom mohli pokračovat.⁹¹¹ Zaměřme se na faktograficky nejuvěrnější zpracování tématu.

Nejmladší generálův životopisec německý historik Walter Krüssmann⁹¹² zdůrazňuje Mansfeldovu chuť odtáhnout do Slezska současně se závislostí na rozhodnutích monarchů a diplomatů, na které neměl sám vliv. Krüssmann čerpá své informace pro toto rozhodující období z řady edic a pojednání, ale ze všeho nejvíce sleduje líčení Opela.⁹¹³ A činí tak velmi správně. Opel totiž, jak už jsme si mohli všimnout několikrát, měl nejlepší přehled o opravdu relevantních pramenech, co se týče důležitých německých a dánských archivů. Na základě pramenů Říšského archivu (Rigsarkivet) v Kodani popisuje, jak si král koncem května vyžádal zprávu Mansfelda o dalších plánech a jak jeho následný výslovný návrh na tažení do Slezska předal k posouzení Fuchsovi a Janu Arnoštovi. Ve svém důsledku nemohou následující pasáže jeho podání faktograficky tolik překonat, neboť hlavním zdrojem pro líčení rozhodovacího procesu jsou právě dopisy hlavních aktérů. Nejde tu však o pouhé převyprávění či překlad Opelových závěrů, které se častým a řetězovým přebíráním mladšími historiky částečně komolily, ale o kritické zpracování oněch osudných týdnů s akcentováním i dalších momentů, které Opela naopak nezajímaly. Díky možnosti vhladu do kodaňských pramenů můžeme posoudit otázku rozhodnutí o výpravě bez prostředníků.

Král bral po bitvě u Desavy a pravděpodobně i před tím ideu o vpádu do Slezska jako zajímavou, ale příliš vzdálenou vlastní realizaci. Důvodem byly především dosud stále nejisté

⁹¹¹ J. KOLLMANN, *Valdštejn a evropská politika*, s. 126–127; G. E. HEERMANN, *Beytrag*, s. 101; F. ROUBÍK, *Valdštejnovo tažení*, s. 152, sleduje tak závěry Grossmanna (J. GROSSMANN, *Des Grafen Ernst von Mansfeld letzte Pläne*, s. 25); J. POLIŠENSKÝ, *Třicetiletá válka a evropské krize*, s. 170; R. FUKALA, *Stavovská politika*, s. 86; A. LARSEN, *Kejserkrigen*, s. 121–123, V. MIŠAGA, *Dánský vpád do Slezska a na Moravu v roce 1626.*, s. 67–72.

⁹¹² Kapitola *Entscheidung für die schlesische Diversion (Juni)* – W. KRÜSSMANN, *Ernst von Mansfeld*, s. 598–602.

⁹¹³ K dění v protihabsburském táboře v květnu a červnu J. O. OPEL, *Der niedersächsisch-dänische Krieg*, s. 518–533.

zprávy o chování Bethlena.⁹¹⁴ Hlavním problémem byla ale geografická vzdálenost a nemožnost opravdu kvalitní a rychlé výměny informací. Cesta dopisů mezi Kristiánovým vojenským táborem v dolnosaském kraji a Bethlenovým dvorem v Alba Iulii v Sedmíhradsku trvala někdy i celé dva měsíce.

Mansfeld už v průběhu května naznačoval, že pokud nebude králi k potřebě, sám se obrátí na místa „ve Francii dohodnutá.“ Z jeho dřívějších i pozdějších úvah známe i alsaský směr, který opakovaně prosazoval. Co přesně dohodl v Paříži, však nevíme. Král v dopise z 9. června přijal jeho odmítnutí cesty na západ za účelem vymáhání peněz od spojenců. V krátkém listu se však král vracel nedůvěřivě i k Mansfeldem zmíněným „komisím“, které prý přijal od Paříže a Londýna. Kristián nyní vyžadoval jednoznačnou generálovu odpověď, zda je schopen s vojskem vytáhnout do pole „buď k vykonání té komise, o které podáváte zprávu, že Vám na začátku byla od Francie a Anglie udělena, anebo k vykonání jiného plánu.“ Konečně se tedy měly věci pohnout. Královy formulace byly překvapivě poměrně otevřené k vlastní Mansfeldově iniciativě. Generál měl v podstatě sám sdělit, kam chce táhnout.

Právě někdy v této době dorazil do králova tábora sedmíhradský vyslanec Matyáš Quadt. Bylo to nejspíše v posledních dnech května podle starého kalendáře, jelikož už 10. června obdržel Quadt královu rezoluci.⁹¹⁵ Velkou váhu právě vyslanci Gábora Bethlena dává mimo jiné historik Krüssmann. Hovoří o tom, že konečné „vychýlení“ pomyslného kyvadla ve prospěch výpravy do Slezska „s výhledem na účinné rozšíření haagské aliance“ dal právě Quadt a že právě on „zpracoval“ krále, aby vyslal mansfeldský sbor na jihovýchod.⁹¹⁶ Avšak samotné vyjednávání s Quadtem bylo jistě tvrdé. Za svého pána pro účast Sedmíhradska ve válce totiž Quadt předložil Kristiánovi řadu rozsáhlých podmínek. A ne všechny závisely pouze na dánském králi. Budeme se jim věnovat za chvíli.

Do jednání mezi králem a sedmíhradským vyslancem příliš nevidíme. Opel staví na zmíněné králově rezoluci. Ta slibovala vpád do Slezska. Dokonce prý měl král Quadta ujistit, že už byl vydán Mansfeldovi rozkaz táhnout.⁹¹⁷ Krüssmann to považuje za souhlas krále s Quadtovými požadavky a v podstatě za rozhodnutí krále pro výpravu.⁹¹⁸ Pokud se opravdu král pro výpravu do Slezska ve své rezoluci k vyslanci vyjádřil, neznamenal to automaticky, že se tak stane. Do věci měli teprve promluvit hlavní generálové včetně Mansfelda. Quadt tedy proto

⁹¹⁴ Tamtéž, s. 518.

⁹¹⁵ Tamtéž, s. 520.

⁹¹⁶ „Den Ausschlag gab endlich die Aussicht auf eine wirksame Erweiterung der Haager Allianz. (...) Quadt bearbeitete den König, das mansfeldische Truppencorpus nach Südosten zu entsenden, und kurz darauf meldete Mansfeld seine Marschbereitschaft.“ – W. KRÜSSMANN, *Ernst von Mansfeld*, s. 599.

⁹¹⁷ J. O. OPEL, *Der niedersächsisch-dänische Krieg*, s. 520.

⁹¹⁸ W. KRÜSSMANN, *Ernst von Mansfeld*, s. 599-600.

nejspíše Wolfenbüttel opustil a vydal se do Stendalu k Janu Arnoštovi a Fuchsovi. O dva dny později 13. června jej král v dopise vyzýval, aby se dostavil bez prodlení znovu ke dvoru.⁹¹⁹

V ten den odeslal Mansfeld odpověď na královy výše zmíněné otázky stran stavu vojska a navrhovaného směru útoku. Generál psal: „jsem (...) připraven táhnout na místo, které mi Jeho královská Milost co nejmilostivěji určí, doufám v Boha, že Jí (Jeho královské Milosti – pozn. VM) tam dobré služby učiním.“ Jak plyne z dalších Mansfeldových vyjádření, řeč od začátku vedl o Slezsku. Jeho vojsko se vrátilo do bojeschopného stavu a skládalo se z „téměř čtyř tisíc mužů pěchoty a více než dvou tisíc koní.“⁹²⁰ Přece však naléhal na krále, aby mu půjčil nějaké jednotky. Jakákoliv pomoc, ať už „jednoho muže, nebo tří tisíců pěchoty,“ by dle jeho slov prospěla celému podniku. Mansfeld dobře věděl, jak pochodil se svou žádostí o podporu o měsíc dříve, proto své nové prosby zaobaloval do ještě přístupnějších frází. V případě útoku na Slezsko žádal doprovod alespoň ke hranicím země. Pokud by jej dánské jednotky následovaly až do Slezska, věřil v rychlé posílení svého sboru tamními rekruty, a tak by bylo možné královy vojáky brzy odvelet zpátky na hlavní frontu. Generál alespoň v tomto směru choval velké naděje: „(...) nepochybuji, že v krátkém čase na onom zmíněném místě velice posílím, neboť velmi mnoho lidu jak v Čechách, tak ve Slezsku, který ke mně /přijít/ žádá, již stojí na nohou, ale kvůli uzavření průchodů nyní v Marce Braniborské nemůže pohodlně projít.“

Mansfeld žádal krále ještě před začátkem tažení dopsat braniborskému kurfiřtovi, a to hned ve dvou věcech. Jednak ohledně českých rekrutů, aby průchodu vojáků k Mansfeldovi nebylo bráněno, a především ve věci samotného postupu vojska k hranicím Slezska. Generál chtěl, aby kurfiřt „mlčky dopřál průchodu (...), nechal ustoupit svůj lid trochu zpátky, aby všelijakým nepříjemnostem bylo zabráněno, a abych ještě lépe mohl postupovat vpřed, aby mi pomohl s proviantem a furází pro koně; (v takovém případě – pozn. VM) pak nevezmu nocleh v žádné vsi, nýbrž v otevřeném poli po celý čas chci ležet.“ Generál bral i v úvahu to, že červen byla příhodná doba pro krmění koní jezdeckých pluků trávou před vlastní senosečí, a tak by byla ušetřena pro braniborské obyvatelstvo jistě důležitější úroda obilí.

Ohledně samotného pobytu ve Slezsku se vyjádřil Mansfeld jasně. Hodlal zde „pilně použít lopaty“ a „tak silně jak jen možno se opevnit,“ aby mohl vyčkat Bethlenova příchodu. Samotné zásobování armády pak mělo být zajištěno po řece Odře přes Štětín, zvláště se to týkalo munice a prachu. Už právě v dopise králi žádal Mansfeld o doplnění zásob kulí pro různě velké

⁹¹⁹ RA København, TKUA, sign. 1-059, Ausländisch registrant 1626, fol. 260b-261a, Kristián IV. Matyáši Quadtovi, Wolfenbüttel 3./13. června 1626. Neodjel tedy ihned na západ, jak líčí W. KRÜSSMANN, *Ernst von Mansfeld*, s. 600.

⁹²⁰ RA København, TKIA, sign. A 96, složka Mansfeld, Mansfeld Kristiánovi IV., Havelberg 3./13. června 1626. Čtené citace z dopisu má i Opel a Krüssmann (W. KRÜSSMANN, *Ernst von Mansfeld*, s. 597) díky Tatrově edici, v níž se opis listu nachází rovněž (F. TADRA (ed.), *Briefe Albrechts von Waldstein an Karl von Harrach*, s. 366-368).

kanony, od tříliberních až po dvanáctiliberní. Ohledně samotných děl však dle svých slov neměl nedostatek.

V závěru dopisu svůj požadavek dánské podpory zvýšil ještě o jeden podstatný bod, totiž o tisíc jezdců, a pro jejich velení si dovolil sám navrhnout vévodu Jana Arnošta Sasko-Výmarského. Mansfeld toto dodatečné přání zmírňoval slovy, že až by potřeba dánské části vojska pominula, vrátil by se vévoda se svými pluky zpátky na hlavní frontu. Historik Krüssmann to vysvětluje především obavou z dělení velitelské pozice se sebevědomým vévodou.⁹²¹ Možné je ale i vysvětlení, že jde o typický Mansfeldův způsob rétorického změkčování vlastních požadavků. Vojsko by bylo půjčeno vlastně jen na blíže neurčenou „chvíli“ a brzy by se vrátilo zpět. S ohledem na budoucí vývoj je zajímavé, že Mansfeld vůbec vévodovo jméno sám zmiňoval a zároveň chtěl Jana Arnošta pouze jako velitele jízdy. Nešlo mu tedy o to, aby Výmarský velel celému dánskému sboru. Posily měl sám v úmyslu přímo vtělit do svého vojska podobně, jak se to stalo před bitvou u Desavy.

Jelikož otázka vztahu Jana Arnošta a Mansfelda je jednou ze zásadních pro vlastní osud celého vpádu, znovu se zastavme u tohoto momentu. Stejně jako Publisův memoriál v lednu, tak i Mansfeldův list v červnu navrhoval jako velitele přidruženého dánského vojska právě výmarského vévodu. Je tedy evidentní, že historiky obvykle zmiňované rozpory ze slezského tažení nelze vysvětlovat pouhou rozdílností povah obou vojevůdců, a už vůbec ne napjatým vztahem přeneseným do tažení z minulosti. Historik Julius Krebs (a snad právě díky němu přešlo jeho vidění i do líčení pozdějších historiků) dokonce soudí, že král dal svou volbou vévody, povahově a názorově zcela odlišného od Mansfelda, první příčinu pro neúspěch tažení a tím ukázal „jak málo dorostl svého úkolu.“⁹²² Díky vlastním Mansfeldovým vyjádřením ale můžeme nyní říci, že se jedná o omyl. Problémy mezi oběma vojevůdci nastaly až při vlastním tažení. Do června o žádné animozitě nemáme zpráv a generálovy návrhy jsou naopak důkazem korektních vztahů obou vojevůdců. Proč by Mansfeld vůbec vévodovo jméno opakovaně zmiňoval, když mohl požadovat jezdecký pluk i bez jeho přítomnosti? Nejspíše si cenil obecně uznávaných velitelských a organizačních kvalit výmarského vévody. Nemáme bohužel po ruce korespondenci mezi oběma aktéry z období před samotným vpádem, ale drobné indicie napovídají, že jejich vztah byl profesionální a spíše se odehrával v pozitivním duchu. Mansfeld s Výmarským určitě

⁹²¹ Tamtéž, s. 598. Obávám ze ztráty samostatné velitelské pozice se dlouze věnuje i Grossmann, ale o tom až za chvíli.

⁹²² „Daß Christian von Dänemark zwei so grundverschiedene Naturen für den schlesischen Zug auswählte (...) beweist, wie wenig er seiner Aufgabe gewachsen war.“ – J. KREBS, *Schlesien in den Jahren 1626–1627*, in: *Zeitschrift des Vereins für Geschichte und Alterthum Schlesiens* 21, 1887, s. 123. Problém byl zmíněn již v článku V. MIŠAGA, *Dánský vpád*, s. 75. Pro dané líčení nebyla bohužel k dispozici právě zásadní korespondence obou vojevůdců z doby před začátkem vpádu.

v intenzivním kontaktu byli i před slezskou akcí.⁹²³ Oproti velmi problematickému vztahu s Fuchsem, ale i oproti nevraživostí dlouhodobě zatíženému poměru k halberstadtskému administrátorovi Kristiánovi ml. se tedy v případě Jana Arnošta jednalo z Mansfeldovy strany o kolegiální vztah. Ostatně vévodův bratr Bernard přešel do mansfeldského vojska už v prosinci 1625 a starší bratr Fridrich padl více než dva roky předtím v bitvě u Fleurus v řadách generálova sboru. V rodině výmarských vévodů tedy blízká spolupráce s Mansfeldem nebyla nová. Oba se navíc dobře znali již z české války.

Král Mansfeldův dopis přeposlal Janu Arnoštovi a Fuchsovi 15. června a žádal jejich co nejrychlejší vyjádření. Právě po Mansfeldově odpovědi měl král téměř jasno, že jiné cesty, než vpádu do Slezska není. K opisu Mansfeldova dopisu, který zaslal Fuchsovi, totiž sám připsal už konkrétní úvahy o tom, které pluky by bylo nejlépe připsat jako posily pro diverzi, „pokud se má nějaký lid Mansfeldovi dát.“⁹²⁴ Rozhodnuto ale stále nebylo, protože v ten samý den, aniž by čekali na královo vyzvání, sepsali společně Jan Arnošt a Fuchs po diskusích s Quadtem ve Stendalu rozsáhlý dopis, kde naléhavě žádali, aby král s diverzí do Slezska souhlasil a sedmihradského spojence neztratil. Ve Stendalu poblíž přechodu u Tangermünde a více než sto kilometrů severovýchodně od králova dvora byl hlavní tábor spojeného Fuchsova a vévodova sboru na Labi. Historik Opel ze zachované korespondence domýšlí, že král do Slezska opravdu příliš nechtěl. Obšrně se věnuje dopisu generálů též, ale jeho význam pro konečné rozhodnutí krále, které datuje dříve, plně nedoceňuje.⁹²⁵ Tehdy ještě generálové nevěděli o Mansfeldově jednoznačném vyjádření připravenosti táhnout do Slezska. Quadt by sotva naléhal na generály, kdyby si byl královskou rezolucí z 10. června stoprocentně jist. Sedmihradský vyslanec tedy „zpracovával“ nejen krále, ale i zmíněné generály. Příliš námahy ale na to vydávat nemusel, protože hrozba generálního útoku ligistických a císařských vojsk narůstala každým dnem.

Právě dopis generálů je i přes těžký a místy nečitelný rukopis Fuchse, který se sepsání ujal místo nemocného a jinak přece jen úhledněji písčícího Jana Arnošta, nadmíru důležitým pramenem pro poznání myšlení hlavních vojevůdců proticísařské koalice v tomto období. Jejich úvahy ve věci sedmihradského společenství a diverze do Slezska, „aby si vzal král toto dílo k srdci,“⁹²⁶ byly

⁹²³ Vévoda zmiňuje kontakty s Mansfeldem například v dopise králi 31. května (RA København, TKIA, sign. A 96, složka J. E. Sachsen-Weimar, Jan Arnošt Sasko-Výmarský Kristiánovi IV., Arneburg 21./31. května 1626).

⁹²⁴ „Wann dem Mansfelder etwas Volk zugegeben werden sollt, so mein ich, dass Rüssen und Rantzow Regiment zu Pferd, der auch mitfolgen muss, (...)“ – F. TADRA (ed.), *Briefe Albrechts von Waldstein an Karl von Harrach*, s. 368. Opis Mansfeldova listu s Kristiánovým dodatkem se dostal do mnichovského centrálního archivu, kde jej našel Ferdinand Tadra a připojil do edice Valdštejnovy korespondence s Harrachem. Je nanejvýše pravděpodobné, že se do Bavorska dostal dopis po bitvě u Lutteru v srpnu 1626, kde generál Fuchs padl a do zajetí se dostala značná část dánských důstojníků a bezpochyby i mnoho důležitých dokumentů. Vlastnoruční králův přípis je uveden i v edici Johannese Skovgaard (ed.), *Kong Christian den Fjerdes egenhændige breve*, VIII. 1584-1648, Supplement til C.F.Brückas og J.A.Fridericias Udgave, s. 81.

⁹²⁵ J. O. OPEL, *Der niedersächsisch-dänische Krieg*, s. 521.

⁹²⁶ „(...) bitten Ewr. Mays. wir (...) die wollen doch diß werck beherzigen (...)“ – RA København, TKIA, sign. A 96, složka Fuchs, Jan Arnošt Sasko-Výmarský a Jan Filip Fuchs Kristiánovi IV., Stendal 5./15. června 1626. Další citace

totiž nejen rozsáhlé, ale i nebyvale naléhavé. Svědčí mimo jiné o zoufalé situaci, která se pro dánskou stranu na bojišti otevírala.

Quadt dle Fuchsových slov stále hrozil, že Bethlen se stáhne zpět z Košic, kde prý tehdy pobýval, a ani nezahájí tažení. Generálové byli hrozbou takové vývoje „otřesení při uvážení toho, že (...) na celém světě sotva jiného prostředku k rozpomenutí /není/, kterým by se nepočtený lid Jeho královské Milosti mohl zachránit před dvěma mocnými, silnými armádami.“ Jedinou nadějí před zničujícím útokem nepřítele byla pouze diverze do císařských zemí podniknutá Gáborem Bethlenem a vojskem Kristiána IV. Oba generálové pak viděli, že pokud k takové diverzi nedojde, pak bude „římská říše podmaněna, Jeho královská Milost v nebezpečí a dědičné země kořistí.“ Pak by zbývalo jediné: „Přát si raději smrt, než tuto bídu dopustit, nebo být za ni odpovědný.“ Toto celé vpravdě nebyvale a silně emocionálně naléhání několikrát v dopise zopakovali. Nazývali diverzi a udržení Bethlena v koalici jako „křesťanský podnik“, který má zabránit, aby se Svatá říše římská stala dědičnou monarchií, evangelíci byli ponecháni „ve štychu“ a zbylá králova armáda uvedena do chaosu. Pokud by král zvolil jinou strategii, odmítali nést odpovědnost za další vývoj války. Dokonce žádali, aby v takovém případě raději byli převeleni, aby mohli sloužit králi užitečněji a prospěšněji na jiném místě. Tak silné argumentaci nebylo možno oponovat.

Velký prostor v listu králi věnovali Jan Arnošt a Fuchs rozboru sedmihradských požadavků. Ty se skládaly ze tří částí.⁹²⁷ Na prvním místě bylo uskutečnění aliance, totiž podepsání jasných dohod o spojení s Bethlenem a jeho plnoprávné členství v haagském spolku. Navíc ovšem měl Kristián usilovat i o získání Švédska a Francie, a dokonce též Savojska a Benátska. Druhým bodem bylo vyslání spojeneckého vojska do Slezska, aby zde bylo připraveno se spojit s Bethlenovými sbory. A konečně třetí bod se týkal otázky financí, totiž požadovaných měsíčních subsidií poskytnutých spojenci Sedmihradsku. Jak král, tak generálové věděli, že splnění tak rozsáhlých požadavků podmiňujících účast Sedmihradska ve válce na straně haagské koalice nemůže rozhodnout Dánsko samo. V podstatě nejméně sporným bodem bylo vyslání vojska, neboť to zde bylo ve víceméně přijatelné síle prakticky k dispozici a o vpádu se hovořilo (i když jen pouze hovořilo) celý poslední rok.

Ačkoliv Bethlenův plán, že se do velké evropské protihabsburské koalice přidají i jmenované státy, existoval kontinuálně delší dobu, reálné podobě diplomatických vztahů ve dvacátých letech neodpovídal. Pochybnosti nad tak dalekosáhlou koalici vyslovili také autoři rozebíraného dopisu. A vyslovili se i proti zveřejnění takového spolku. Dánský král se skutečně snažil v dřívější i pozdější době o bližší kooperaci se Švédskem, později i s Benátskem, jeho pokusy ale nepřinesly kýžené ovoce.

jsou ze stejného dopisu, který je uveden v příloze. Jak ale bylo zmíněno, jako autograf Fuchse není z hlediska paleografie zcela snadno přístupný a mnoho slov či jejich částí je buď zkomolených, nebo zcela nečitelných.

⁹²⁷ Podrobně k těmto požadavkům i J. O. OPEL, *Der niedersächsisch-dänische Krieg*, s. 519.

Nejvíce místa se dostalo v dopise otázce měsíčních subsidií. Generálové se správně dozvěděli, že by odpovědnost za jejich shromáždění byla rozdělena na čtyři díly po deseti tisících tolarů mezi Dánsko, Nizozemí, Anglii a Francii. V tom případě by dánský podíl byl vsutku nepatrný a malý. Jelikož francouzský král prý projevil ochotu vložit do celého podniku ihned 50 000 livrů (?), nad čímž Jan Arnošt a Fuchs dlouze rozvažovali, byly by prostředky k požadované první splátce subsidií za tři měsíce fakticky k dispozici. Další volné prostředky ležely podle pisatelů v Holštýnsku. Tamní šlechta patřila totiž mezi solventní věřitele a pomáhala financovat i úvodní fázi Kristiánovy války. Hospodářská síla tohoto vévodství tedy byla dobře známá. Zároveň generálové nabádali krále, aby obeslal všechna sympatizující říšská knížata, spojence i neutrály, včetně braniborského kurfiřta a vyjevil jim závažnost situace. Jan Arnošt i Fuchs zmínili i to, že od spojenců nedostává dánská strana téměř žádnou pomoc.⁹²⁸ Generálové nepoukazovali jen na cizí peněžní prostředky. Prohlašovali, že jsou ochotní ukrojit i z vlastních nároků na měsíční žold, „jen aby tomuto křesťanskému podniku nebylo zabráněno.“⁹²⁹

V otázce subsidií šlo o citlivou záležitost. Kristián nechtěl riskovat drahocenné prostředky, kterých měl zoufale málo. Naproti tomu Quadt postupoval velmi cílevědomě a bez uspokojení finančních požadavků odmítal, že by Bethlen do pole někdy vyrazil. Ve hře byly směnky na značné sumy. Quadt prý dal za podmínku, že napíše Bethlenovi o příznivém stavu jednání a dohodě až poté, co směnky bude držet v rukou. Pak ale snad své požadavky stupňoval v tom smyslu, že pro Bethlenovo vyrazení do pole bude rozhodující, aby vojsko dánského krále stálo už v Krosně na řece Odře.⁹³⁰

Dopisem generálů bylo fakticky rozhodnuto. Král měl vyjádření důležitých aktérů ještě dříve, než žádost o jejich dobrozdání do Stendalu vůbec dorazila. V dopisech, které následovaly v dalších dnech, nalezneme už jen praktické otázky ohledně organizace tažení. Dne 16., nebo 17. června již král vyslal komisaře Mitzlaffa k Janu Arnoštovi s rozkazem, aby se s šesti tisíci pěšáky a tisícem koní chystal na diverzi.⁹³¹ Pokud máme uvážít, co bylo pro Kristiánovo rozhodnutí nejdůležitějším momentem, je nejspíše nadbytečné se pokoušet určit, zda to bylo jednání s Quadtem, Mansfeldovo jasné vyjádření z 13. června, nebo až naléhavý dopis generálů. Všichni

⁹²⁸ O tom, že se na císařskou stranu chystala přejít krom váhajícího braniborského kurfiřta i další dolnosaská knížata píše Grossmann. Konkrétně zmiňuje Fridricha Oldřicha Brunšvicko-Wolfenbüttelského, který byl uražen vyhnáním svého dvora z Wolfenbüttelu a převzetím vlády v Brunšvicku svým bratrem dánským generálem Kristiánem ml.. V červnu prý zahájil tajné hovory s Tillym (J. GROSSMANN, *Des Grafen Ernst von Mansfeld letzte Pläne*, s. 77).

⁹²⁹ O náboženském momentu v argumentaci pro podniknutí vpádu se zmínil ve své práci i dánský historik Axel Larsen. Nutno dodat, že dřívější pochybnosti nad dosahem takovéto interpretace byly bližším studiem osobnosti vévody Jana Arnošta a jeho činnosti přece jen znatelně obroušeny (A. LARSEN, *Kejserkrigen*, s. 122; V. MIŠAGA, *Dánský vpád*, s. 70, pozn. 74). Citace: „(...) erbieten wir vnß so fern dise *diuersion* daruill Gott hochlich zu bitten vnd khein mher nach vnkosten zu sparen fort gehett an vnser monatlichen besoldung auch etwaß darzu schissen damitt nur dß Christliche Vorhaben nicht gehindert.“ – RA København, TKIA, sign. A 96, Jan Arnošt Sasko-Výmarský a Jan Filip Fuchs von Bimbach Kristiánovi IV., Stendal 5./15. června 1626.

⁹³⁰ J. O. OPEL, *Der niedersächsisch-dänische Krieg*, s. 520. Čes. Krosno, pol. Krosno Odrzańskie, něm. Crossen.

⁹³¹ Jan Arnošt odpovídal na tuto královu instrukci právě 7./17. června z Wolfsburgu, asi 30 km SSZ od Wolfenbüttelu.

zúčastnění věděli, jak nepříznivá situace panuje na bojišti v Říši. Rozhodnutí o vpádu bylo ale hlavně vynucené okolnostmi a veškeré informace naznačují, že bylo fakticky krokem z nouze. Mitzlaff vzpomínal na dané události tak, že na krále naléhali všichni generálové, a to i Kristián ml. Brunšvicko-Wolfenbüttelský a přítomní váleční komisaři z důvodu „velké zátěže války, která nemohla být z královy armády svalena ničím, než tím, že by kníže sedmihradský učinil silnou diverzi do zemí císaře (...).“⁹³² Quadtův příchod nemohl být načasován lépe. Dodal potřebnou poslední kapku, která spustila lavinu.⁹³³ Problém se spojením Bethlena však přes vyslancův příchod zůstával nadále. Těžkopádné a ohromně zdlouhavé výměny dopisů mezi Wolfenbüttele a sedmihradským dvorem znemožňovaly fakticky naplnit jakékoliv vojenské plány bez nutné improvizace.

Mansfeld, ačkoliv zmiňoval i alsaskou variantu, chtěl do Slezska už brzy po Desavě.⁹³⁴ Quadtův pozdější příchod tedy jeho úvahy nijak nezasáhl, mnohem více zapůsobil na krále a na oba dánské generály. Sám Mansfeld později napsal: „tehdy, když v oněch potížích pan Quadt přišel, neměl jsem nic proti tomu táhnout do Slezska (...).“⁹³⁵ Jak správně Krüssmann říká, na rozhodování měl Mansfeld už mnohem menší vliv než v dřívějších letech, byl závislý ještě více na „rozsáhlých spojeních a na dvojsmyslných a jen zřídka spolehlivých dohodách svých principálů.“⁹³⁶ Nelze ale důvěřovat Mansfeldově formulaci, že „neměl nic proti tomu“, že vlastně nebyl hybatelem událostí, tedy pominout fakt, že na prosazování ideje vpádu měl opravdu výrazný vliv. Jeho dopis Fridrichovi Falckému ze začátku května o tom svědčí dostatečně. Mansfeld si prosadil ze svého opravdu mnohé. Pokusu krále jej uklidit pryč se ubránil. Do Slezska chtěl pomoc dánských jednotek i přivelení Jana Arnošta, i toho se mu dostalo. Byť nakonec v jiné podobě, než zamýšlel.

Jasný je též vlastní příspěvek krále. Kristián nedbal Mansfeldova návrhu prostého zapůjčení tří tisíc pěšáků, ale určil na pomoc vpádu samostatný sbor o dvojnásobku vojáků. Navíc Jan Arnošt neměl být pouhým velitelem tisícovky jezdců, ale dle vůle krále velitelem celého dánského kontingentu. Ztráty králova vojska, jak se stalo u Desavy, se neměly opakovat. Je

⁹³² „(...) das die Grosse Last des Krieges Ihro von Ihrer Armeen mitt nichts abgewaltzet werden konte, Als wan der Furst in Siebenburgen eine starcke *diversion* in des Keysers Landen durch seinen herauszug tuhn vnd *sedem belli* aus dem Niedersachsichen Craysse dorthin *transferirte* (...).“ – Relace, fol. 2a.

⁹³³ Quadt několikrát projel cestu mezi generály a královým táborem ve Wolfenbüttelu a na západ ještě nespěchal, jak naproti tomu tvrdí W. KRÜSSMANN, *Ernst von Mansfeld*, s. 600. Naopak projednal mnohé další body s Janem Arnoštem a Fuchsem, a snad měl i v úmyslu odjet do Braniborska, jak naznačuje anonymní zpráva zasláná Valdštejnovi 21. června (*Regesta*, IV., s. 101).

⁹³⁴ Jak jsme viděli už dříve v jeho dopise Fridrichovi Falckému z 9./19.května 1626 – F. TADRA (ed.), *Briefe Albrechts von Waldstein an Karl von Harrach*, s. 359-360. O alsaském směru pochodu blíže J. GROSSMANN, *Des Grafen Ernst von Mansfeld letzte Pläne*, s. 10-12; Opel (J. O. OPEL), *Der niedersächsisch-dänische Krieg*, s. 518-519). Na jejich základě J. KOLLMANN, *Valdštejn a evropská politika*, s. 126-127.

⁹³⁵ „Da *Monsieur* Quaad in solchen *Troublen* angekommen, hab ich mir nicht entgegen sein lasen in Schlesien (...) zu ziehen (...).“ – Mansfeld Janu Arnoštovi Sasko-Výmarskému, Tekov 20./30. října 1626 – G. E. HEERMANN (ed.), *Beytrag*, s. 233-244, zde s. 235; citováno též Grossmannem (*Des Grafen Ernst von Mansfeld letzte Pläne*, s. 62).

⁹³⁶ W. KRÜSSMANN, *Ernst von Mansfeld*, s. 601.

možné, že měl Kristián stále na paměti Bethlenovy požadavky, které hovořily právě o kontingentu 10 000 až 12 000 vojáků?⁹³⁷ I to je možné, síla samotného Mansfeldova sboru by Bethlena sotva uspokojila. Každopádně do vztahu s generálem Mansfeldem byla zasetá nedůvěra a přítomnost výmarského sboru tak můžeme chápat z více perspektiv.

O pokleslé náladě v dánském táboře a defenzivním naladění Kristiána IV., ba i nechuti dál bojovat se rozepisoval v inkriminovaných dnech braniborský vyslanec Knesebeck kurfiřtovi Jiřímu Vilémovi ve svých zprávách z Wolfenbüttelu. S králem totiž jednal o vyklizení Braniborska právě ve dnech horečné výměny výše zmíněných dopisů. Jeho svědectví tak z nezávislého zdroje potvrzuje náznaky, že Kristián byl k souhlasu s vpádem spíše dotlačen.⁹³⁸ Pokud jsme dříve zmínili Camerariovo hodnocení krále z léta 1625, tedy jeho tvrzení, že král rozhodoval často bez ohledu na rady nejvyšších důstojníků, výprava do Slezska nebyla tímto případem. Jisté soustředění tlaku nejvyšších velitelů bylo však k získání souhlasu nutné. Pokud se akutním problémem stala hrozba útoku Tillyho a Valdštejna, nešlo čekat déle. Z dříve sebevědomého plánu na převzetí strategické iniciativy ve válce se nakonec stala jen „z nouze ctnost.“

Dne 16. června zemřel jeden z dánských generálů, kterému jsme se v našem příběhu příliš nevěnovali, protože jeho aktivity v dánské válce byly po většinu doby odděleny od akcí Mansfeldova sboru. Ani do rozhodování o vpádu do Slezska, co víme, nijak výrazně nepromluvil. Řeč je o halberstadtském administrátorovi a brunšvicko-wolfenbüttelském vévodovi Kristiánovi mladším. Do svých poznámek si král zapsal jen strohá slova: „6. června mezi pátou a šestou hodinou ráno povolal Bůh do nebe vévodu Kristiána.“⁹³⁹ Ve skutečnosti vévodovy smrti Kristián IV. velmi želel. Nejen, že patřil mezi jeho blízké příbuzné (byl totiž synem královny sestry), ale projevil se též jako velmi schopný velitel a organizátor. Ostatně již během falcké války prokázal energičnost a válečnický talent. Historik Opel tvrdí, že vévodova nezlomnost v dánském angažmá utrpěla značné šrámy. Kristián mladší byl právě v jarních měsících roku 1626 zklamaný vývojem událostí a i jeho zasáhla deprese panující v dánském táboře. Dokonce prý krátce před smrtí vyslal blízkého důstojníka ke švédskému králi, aby mu nabídl své služby.⁹⁴⁰ Jeho kolega ve zbrani výmarský vévoda Jan Arnošt litoval smrti Kristiána slovy, že by raději zemřel na jeho místě, ale Bůh tak snad brunšvického vévodu ochránil před neštěstím a trestem naездеjším světě, které

⁹³⁷ V lednu 1626 napsal Kristián IV. dopis Bethlenovi, v němž ujišťoval, že Mansfeld posiluje vojsko a na jaře dosáhne požadovaného počtu. – L. LAURSEN (ed.), *Traktater*, IV., s. 6.

⁹³⁸ J. O. OPEL, *Der niedersächsisch-dänische Krieg*, s. 524 na základě Knesebeckových zpráv, uložených v berlínském archivu. O Knesebeckově misi krátce Kristián IV. kurfiřtovi Jiřímu Vilémovi Braniborskému, Wolfenbüttel 6./16. června 1626 (RA København, TKUA, sign. 1-059, Ausländisch registrant 1626, fol. 264a).

⁹³⁹ „6. Juni. Kaldede Gud i Himlen Hertug Christian mellem 5 og 6 om Morgenen.“ – C. F. BRICKA, *Udtoget af (...) Skrivekalendere*, s. 376. O jeho smrti i Opel, s. 525.

⁹⁴⁰ J. O. OPEL, *Der niedersächsisch-dänische Krieg*, s. 525

možná právě přichystal pro přeživšího pisatele.⁹⁴¹ Jan Arnošt na začátku června také ulehl na lůžko z důvodu nemoci, na rozdíl od Kristiána mladšího však chorobu brzy překonal, byť zdraví měl nalomené i nadále.⁹⁴²

Ve stejném dopise, kde se zmiňoval o smrti vévody, podal Jan Arnošt podrobný memoriál jako reakci na přeposlaný Mansfeldův dopis a Kristiánův výše zmíněný rozkaz z 16. (případně nejpozději 17.) června. Králův list pravil, že vévoda se má připojit k Mansfeldovu sboru s šesti tisíci pěšími a tisícem jezdců.⁹⁴³ Vedle toho odpovídal vévoda na zprávy od komisaře Mitzlaffa, který opět figuroval jako spojka mezi oběma dánskými tábory. Nyní se tedy přešlo k ryze praktickému řešení situace dánského vojska u Labe a plánování tažení. Vévodův dopis obsahoval sedm různých bodů týkajících se financí na žold, složení vojska a velitelského sboru, ale i zásob munice či dělostřelectva. Protože Jan Arnošt se ze Stendalu přesunul do Wolfsburgu, mnohem blíže královu táboru, přišla Kristiánova odpověď hned druhý den a na všechny body dal nejvyšší velitel svou odpověď.

Nejprve si Jan Arnošt stěžoval na stav vojska, neboť to vinou nevyplacení žoldu v posledních měsících značně zpustlo, morálka poklesla a vojáci se dopouštěli v čím dál větší míře přestupků a příkladů neposlušnosti. Král v odpovědi tvrdil, že očekává přísun hotových peněz každou hodinou a sliboval okamžitý převod peněz na uspokojení vojáků, jakmile prostředky budou k dispozici.

Další body se již týkaly pouze přípravy na tažení. Předně vévoda žádal královy jasné instrukce ohledně diverze a zároveň přidělení komisaře, který by byl ve vojsku nepřetržitě přítomen a stál vévodovi k dispozici. Jedním z navrhovaných komisařů byl právě Mitzlaff. Kristián šel tomuto požadavku vstříc a hodlal, až se sbor bude skutečně chystat k odchodu, takovou instrukcí skutečně vévodu vybavit a svého válečného komisaře k vojsku přidělit. Zatím ale neurčil jeho jméno. Víme, že se jím stal nakonec právě Mitzlaff. Volba byla přitom logická. Mitzlaff byl zkušeným členem sboru králových válečných komisařů, kterému připadla v zimě i na jaře řada zvláštních, a to i diplomatických úkolů. Mansfelda, Výmarského, ale i braniborského kurfiřta již každopádně dobře znal z jednání, kterých se s královým pověřením účastnil.

⁹⁴¹ RA København, TKIA, sign. A 96, složka J. E. Sachsen-Weimar, Jan Arnošt Sasko-Výmarský Kristiánovi IV., Wolfsburg 7./17. června 1626. Jeho slova cituje i J. O. OPEL, *Der niedersächsisch-dänische Krieg*, s. 526.

⁹⁴² O nemoci vévody se zmiňují například registra jeho polní pokladny: „4 Junii 12 g/roschen/ Magdeburgisch biehr vor S. F. G. in dero Kranckheit“ – ThürHA Weimar, A 53 f 3, *Rechnung Über Herzog Johann Ernsts deß Jüngern (+1626) zu Sachsen zeit wehrender Kriegsdienste empfangene vnd ausgegebene Gelder Geführt Durch Frantz Eulenhaupten 1628*.

⁹⁴³ Samotná instrukce není zachována. Počty vojska opakuje pouze vévodova odpověď s otevřenými otázkami v příloženém memoriálu (RA København, TKIA, sign. A 96, složka J. E. Sachsen-Weimar, Jan Arnošt Sasko-Výmarský Kristiánovi IV., Wolfsburg 7./17. června 1626). Odpověď na vévodův memoriál poslal král pouhý den poté (tamtéž, TKUA, sign. 1-059, Ausländisch registrant 1626, fol. 266b-267a, Kristián IV. Janu Arnoštovi Sasko-Výmarskému, Wolfenbüttel 8./18. června 1626).

Co se týče síly vlastního sboru a velitelských pozic, žádal Jan Arnošt přítomnost dalšího pěšího pluku mimo králem již určeného Rieseho a Rantzauova. Konkrétně šlo o osobní pěší regiment krále pod velením obrstlajtnanta Lohausena. Právě Lohausen měl být dle slov vévody v zemích, kam mířil vpád, dobře znám. Takovou informaci ale nemůžeme ověřit. Každopádně král účast tohoto pěšího regimentu v tažení odmítl. Na druhou stranu souhlasil s kompletováním pluku Rieseho a Rantzaua, jejichž některé kompanie tvořily posádky v opěrných bodech v Brunšvicu. Také povolil uvolnění generálkvartýrmistra Baltazara Flodrofa společně s jeho samostatnou kompanií z Fuchsova vojska. Flodrof byl poměrně důležitým a schopným důstojníkem. Jeho německá a francouzská korespondence s generálem Fuchsem svědčí o mimořádném rozhledu tohoto vojáka a o důležitých úkolech, které mu vrchní velitelé svěřovali již v době před vpádem.⁹⁴⁴ Místo požadovaného Lohausenova pluku měl vévodu do Slezska následovat jízdní pluk obrstlajtnanta Volfa Jindřicha z Budyšína, o něco později přibyl i pěší pluk Tomáše Zikmunda Schlammersdorfa. O Budyšínově úloze v bojích o Marku v jarních měsících jsme se zmínili již výše. Také on patřil mezi velmi schopné důstojníky Fuchsova sboru, a jak i později dokázal, mezi nejaktivnější plukovní velitele výmarského vévody.

Jinou otázkou tvořil stav dělostřelectva sboru Jana Arnošta. To bylo velmi skrovné. Žádné velké kusy artilerie tak, jak je vidíme u Mansfeldova vojska, vévoda k dispozici neměl. Prakticky se jednalo pouze o plukovní děla, tedy malé mobilní kanony přidělené ke každému pluku zvlášť. Jejich užívání se obvykle připisuje hlavně Gustavu II. Adolfovi, jako průkopníkovi rozsáhlejšího využití mobilního dělostřelectva. Fakt, že plukovní děla byla rozšířená i v dánském vojsku, zavěšuje nad vojenskou historiografií opečovávaný piedestal švédského krále jako „vojenského revolucionáře“ jeden malý otazník.⁹⁴⁵ V memoriálu vévoda uznával, že generál Mansfeld je v tomto ohledu dobře zásoben, přece ale pro sebe žádal z královských zbrojnic alespoň dva poloviční kartouny a příslušnou zásobu munice. Upozorňoval také, že na dané tažení je záhodno mít řádnou zásobu prachu, luntů a olova. Král v tomto bodu požadavky Jana Arnošta příliš neuspokojil, neboť přidání velkých děl odmítl se stejným poukazem na bohatou Mansfeldovu artilerii. Kristián souhlasil pouze s vydáním odpovídající zásoby munice náležející na každý pluk i s jeho děly, totiž malými několikaliberními kusy. Velitelem celého malého výmarského dělostřelectva byl kapitán s téměř pohádkovým jménem Jan Arnošt Trost von Tiefenthal. Jemu a jeho jednotce se ale budeme věnovat podrobněji až později v líčení událostí samotného vpádu.

⁹⁴⁴ Několik dopisů Flodrofa se zachovalo ve složce Fuchsovy korespondence s králem. – Tamtéž, TKIA, sign. A 96, složka Fuchs.

⁹⁴⁵ Otázka plukovních děl byla ve vojenské historiografické literatuře poměrně často probírána jako distinktivní jev moderního přístupu k využití dělostřelectva a za autora takové koncepce je opakovaně uváděn Gustav II. Adolf. Realita dánského vojska ale ukazuje, že se jednalo o poměrně běžnou praxi i v jiných armádách. Průkopnictví v této otázce zpochybňuje i dánský vojenský historik Jens Carl Kirchmeier-Andersen (*Christian IV som taktiker*, I., s. 65).

Jako poslední body celé první velké výměny názorů ohledně tažení stály otázky ohledně poskytnutí dostatečné finanční zásoby pro výplatu žoldu alespoň pro příští dva měsíce a rovněž trvalé zajištění přechodů na řece Havole, které nyní držel Mansfeld. Vpřípadě odchodu vojsk bylo nanejvýše nutné udržet pozice pro další obranu levého křídla. Jan Arnošt ukázal ve svém memoriálu, že mu záleží i na vztahu k místnímu obyvatelstvu. Varoval totiž, že pokud vojsko nedostane v následujících měsících plat a velitelé nebudou mít na nákup proviantu, na který vojákům vznikne nárok, nejen že nebudou ochotni držet pořádek, ale bude hrozit, že si tak invazní armáda znepřátelí země, do kterých vstoupí. Král v obou zmíněných otázkách vévodu uklidňoval a ujišťoval, že přidělenému komisaři bude však dodán dostatek peněz.⁹⁴⁶

Bedlivému oku císařských informátorů a zvědů samozřejmě dění v dánských táborech neuniklo. Valdštejna informovala četná avíza. Jedna z anonymních zpráv datovaná 21. června s výmluvným přípisem „doručit vévodovi frýdlantskému“ podávala poměrně dobré informace.⁹⁴⁷ Zvěd sděloval, že dánský král se rozhodl vypomoci Mansfeldovi na tři měsíce pěti tisíci vojáků jízdy a pěchoty, aby generál mohl nastoupit tažení, na které Betlen naléhal. Vědělo se samozřejmě o přítomnosti vyslance Quadta, a dokonce i o jeho dalších plánech, totiž cestě k braniborskému kurfiřtovi, aby vyjednal průchod vojska směrem ke Slezsku. Takovou cestu ale nemáme potvrzenou z jiných zdrojů, proto je otázkou, zda se nakonec opravdu uskutečnila. Dalšího vyjednávání na kurfiřtově dvoře se určitě účastnil komisař Mitzlaff, jak nás informuje ve své obšírné zprávě o celém vpádu.⁹⁴⁸ O účasti Jana Arnošta Sasko-Výmarského hovořil informátor v tom smyslu, že vévoda v dánské službě zažil mnoho nepříjemností a prý se nemůže porovnat s generálem Fuchsem. O sporech mezi oběma generály nemáme jiných zpráv, je ale zajímavé, že moment nespokojenosti Výmarského v dánském vojsku uváděl jiný anonym již v prosinci 1625.⁹⁴⁹ Další zprávy se týkaly spíše mezinárodních vztahů. Císařský špion věděl, že v dánském táboře je jen malá naděje na finanční či vojenskou pomoc z Anglie. Naopak Francie prý poslala směnku Mansfeldovi na 100 000 korun (?). Další zpráva, totiž ohledně ochoty Švédů zapůjčit na tažení tři pěší pluky už důvěryhodná vůbec nebyla. Dánský král sice vyslal své zástupce ke švédskému rivalovi s prosbou o spoluúčast při tažení do Slezska, ale jednání nikam nevedla a pozornost Lva ze severu byla v té době zaměřena na Polsko a baltské přístavy v Prusku.⁹⁵⁰ Obavy ze švédské reakce ale zaměstnávaly Valdštejna velmi intenzivně i v následujících týdnech a byly mimo jiné, jak ještě uvidíme, i důvodem jeho značně zpožděného odchodu z dolnosaského bojiště.

⁹⁴⁶ Braniborskému vévodovi ohledně zajištění důležitých přechodů na Havole, aby nepadly do rukou císařských, psal král až 20./30. června 1626 (RA København, TKUA, sign. 1-059, Ausländisch registrant 1626, fol. 284a-285b).

⁹⁴⁷ *Regesta*, IV., s. 101.

⁹⁴⁸ *Relace*, fol. 3b.

⁹⁴⁹ *Regesta*, III., s. 813.

⁹⁵⁰ Dlouze o dánsko-švédských vztazích rozvažuje například Grossmann (J. GROSSMANN, *Des Grafen Ernst von Mansfeld letzte Pläne*, s. 77nn), ale nemá tolik pramenů. Z českých historiků J. KOLLMANN, *Valdštejn a evropská politika*, s. 128-132.

Další zprávy přímo od hlavních aktérů na císařské straně svědčí o tom, že rozhodnutí o slezské výpravě padlo vskutku a téměř doslova „za pět minut dvanáct“. Svě hrozby vůči braniborskému kurfiřtovi myslel císařský generalissimus velmi vážně. Valdštejn měl jasný plán útoku a držel prst na spoušti. Chtěl se spojit s Tillym, respektive s ním navázat tak úzkou spoluprací, aby koordinace útoku byla bezchybná. Právě v den, kdy dánští generálové naléhavě prosili krále o rozhodnutí pro podniknutí diverze do Slezska, psal císařský generalissimus svému tchánovi: „(...) nyní je čas vyrazit s oběma armádami na nepřítele, já na jedné, Tilly na druhé straně Labe, zaženeme jej jistě až do Dánska (...).“⁹⁵¹ O tři dny později pln optimismu oznamoval, že do deseti dnů vyrazí do pole.⁹⁵² Dne 27. června psal opět Harrachovi: „Mám v úmyslu brzy se s Tillym srazit a věcem co nejdříve, jak to bude možné, učinit konec.“⁹⁵³ To se ale nestalo. Konečný útok byl stále odkládán. Valdštejn čekal na setkání s Tillym a plánovaná schůzka v Duderstadtu se osudově posunula až na 30. června.⁹⁵⁴ Valdštejn měl na konci května připraveno k boji minimálně osm silných pěších pluků a šest jízdních. Jednotky byly rozloženy právě v oblasti Halberstadtska a jižního Magdeburska.⁹⁵⁵ Ještě 3. července však k žádnému zásadnímu pohybu nedošlo. Valdštejn opět Harrachovi psal o svém plánu, který chce uskutečnit „v nejbližší době,“ totiž že přejde Labe a po pravé straně potáhne na sever, zatímco Tilly spolu s císařskými posilami potáhne na levém břehu.⁹⁵⁶ Pokud by se nepřítel stáhl k Brémám, pronásledoval by ho Tilly, zatímco Valdštejn by postupoval do Holštýnska. Přitom ale považoval za nutné udržet Labe bezpečné a otevřené, aby dodávky proviantu nebyly ničím rušeny. Útok se však zpozdil tak, že protivníkově tažení do Slezska jeho provedení zcela znemožnilo. Několik málo dnů rozhodlo, že se císařský velitel do Holštýnska dostal až po mnoha a mnoha peripetiích let 1626 až 1627.

Ačkoliv provaldštejnsky naladěni historikové jistě budou trvat na objektivních skutečnostech, které bránily Valdštejnovi v podniknutí útoku, případně na vině Tillyho za zdráhání se k účinné kooperaci s císařskou armádou, přece nebyla Valdštejnova jasnozřivost taková, jaká by se mohla zdát.⁹⁵⁷ Jistě měl četné zprávy o záměrech nepřítele, ale přechod Labe a

⁹⁵¹ „(...) izt wäre Zeit, dass wir mit beiden Armeen auf den Feind zuziehen theten, ich auf einer, der Herr Tilly auf der andern Seiten der Elbe, wollten ihn gewiss bis in Dennemark jagen(...)“ – Valdštejn Harrachovi, Aschersleben 15. června 1626 – F. TADRA (ed.), *Briefe Albrechts von Waldstein an Karl von Harrach*, s. 372.

⁹⁵² F. TADRA (ed.), *Briefe Albrechts von Waldstein an Karl von Harrach*, s. 373.

⁹⁵³ „Ich vermeine aber bald mit dem Herrn Tilly zusammenstossen und der Sachen aufs eheste als möglich ist ein Endt zu machen.“ – Valdštejn Harrachovi, Aschersleben 27. června 1626. – tamtéž, s. 375.

⁹⁵⁴ Podrobně o událostech na císařské straně např. J. KOLLMANN, *Valdštejn a evropská politika*, s. 112-122.

⁹⁵⁵ Podrobný rozpis stanovišť jednotlivých císařských pluků datovaný dne 31. května viz *Regesta*, IV., s. 88.

⁹⁵⁶ F. TADRA (ed.), *Briefe Albrechts von Waldstein an Karl von Harrach*, s. 381.

⁹⁵⁷ Grossmann zmiňuje zaměstnání Tillyho při útocích na Hesensko, Münden a Göttingen (J. GROSSMANN, *Des Grafen Ernst von Mansfeld letzte Pläne*, s. 77). Zvlášť ničivé obléhání Mündenu a vyvražďení tamního obyvatelstva po jeho dobytí ligistickým vojskem 9. června 1626 popisuje i *Theatrum Europaeum* (s. 926). Tillyho pověst krutého vojevůdce tak dostala svůj základ ještě dlouho před magdeburským peklem (zvaným jako „Magdeburská svatba“) v roce 1631, ačkoliv jeho odpovědnost za tento masakr je relativizována (Marcus JUNKELMANN, *Tilly. Eine*

útok na havolskou linii pozdržel a jeho vojsko nevyvinulo v červnu ani žádnou jinou, odstrašující, či provokující aktivitu. Přitom dánská strana rozhodla o podniknutí vpádu již kolem 15. června. Mimo jiné i proto, že generálové si nebyli jisti, zda už Valdštejn vsutku nevyrazil k útoku, začalo vlastní tažení až tři týdny po rozhodnutí. Zpoždění sotva způsobila pouhá příprava, byť na náročné tažení. Valdštejn nehleděl na alarmující aktivitu v dánském táboře, nebo dával zprávám o plánu diverze do Slezska malý význam. Ve zmíněném dopise do Vídně z 27. června na tchána naléhal, aby zapůsobil na dvoře v tom směru, aby císařské pluky v Čechách a na Moravě, totiž Lichtenštejnův a Breunerův byly převeleny k němu do Říše. Věřil si natolik proti nepříteli, že hodlal jediné pravidelné vojenské jednotky v českých zemích mimo Slezska odvolat a nechat problematické provincie bezbranné? I když se v tu dobu navíc rozhořelo povstání v Horních Rakousích?

Císařská armáda byla jistě v lepším stavu než v zimě, ačkoliv obsazené Halberstadtsko a jižní Magdeburško byly zcela vyjezené a velmi zničené. V květnu se konečně rozeběhly dodávky obilí organizované českou komorou po Labi, jak o tom svědčí zachované výkazy ve fondu Staré Militare. Nedosahovaly sice ohromného množství 60 000 strychů, které Valdštejn dlouhodobě požadoval, ale on sám zásoboval vojsko i ze svých držav, takže společné dodávky měly nakonec pozitivní efekt. Role Labe jako nanejvýše strategické dopravní tepny a současně úloha českých zemí jako rezervoáru ohromných materiálních, ale i lidských zdrojů se v zásobování císařské armády v Říši projevily výraznou měrou právě nyní. Obilí bylo sváženo nejprve do Roudnice, Lovosic a Litoměřic a zde nakládáno na lodě o kapacitě sta až sto padesáti strychů. Do začátku července prý bylo takto dopraveno českou komorou do Říše asi dvacet tisíc strychů obilí.⁹⁵⁸ Jednalo se o zlomek požadovaného množství, ale i tak výrazný příspěvek „válečnému úsilí.“⁹⁵⁹

Karriere im Zeitalter der Religionskriege und der „Militärischen Revolution“, in: Peter C. Hartmann – Florian Schuller (Hg.), *Der Dreißigjährige Krieg. Facetten einer folgenreichen Epoche*, Regensburg 2010, s. 58-79.

⁹⁵⁸ Účetní české komory Jan Engelman radovi české komory Günzlovi, 11. července 1626. – *Regesta*, IV., s. 113.

⁹⁵⁹ Systém zásobování a úloha českých zemí a samotného Labe je jistě jedním z lákavých témat, nabízející trochu jiný pohled na válku než jako na pouhý sled tažení a bitev. Stále však čeká na své důkladné a systematické zpracování. Přitom pramenů právě účetní či hospodářské povahy vztahující se například ke sbírkám a převozu obilí a jiných potřeb k císařské armádě do Říše najdeme jen ve fondu Staré Militare značné množství, a to hlavně pro třicátá a čtyřicátá léta. Samozřejmě by bylo nutné komparovat je při bližším studium v uvedeném kontextu i se známějšími prameny k hospodářské konjunktuře Frýdlantska, případně s městskými archivy relevantních obcí s říčními přístavy na Labi. Sledována by mohla být na daných obchodech a transferech zboží například i úloha známého finančníka Jana de Witte. Jen pro ilustraci lze zmínit císařův dopis právě z inkriminovaného období, v němž Ferdinand souhlasil s dohodou české komory s Wittem o dodávce 20 000 strychů obilí pro vojsko v Říši, neodpustil si však dodatek, že Witte „mohl stanovit snesitelnější podmínky.“ (Ferdinand II. české komoře, Vídeň 28. května 1626 – *Regesta*, IV., s. 86). Právě Witteho úloha v poskytování kreditu na žold a nákup vojenského materiálu a současně i prodej tohoto zboží armádě, nebo jeho prostředkování by zasloužily nový pohled. A to i s vědomím aktualizčního potenciálu tváří v tvář černé spirále kreditu a dluhu, který náš dnešní svět zažívá, ale i nekonečné řadě korupčních afér ohledně nákupů vojenské techniky v naší současné české profesionální armádě.

5.12 Poslední přípravy a tažení Braniborskem

Ještě než byl dán konečný rozkaz velitelů vojákům vytáhnout na pochod, odvíjela se v onom téměř třítydenním mezidobí od králova konečného rozhodnutí nejspíše poměrně vzrušená diskuse, jakou formu bude mít velení vojska. Protože již existuje k této otázce relevantní literatura, omezíme se jen na několik poznámek.⁹⁶⁰

Královo rozhodnutí, že dánské vojsko bude od svého spojeneckého sboru odděleno samostatnou hierarchií velení v čele s vévodou Janem Arnoštem, mohlo Mansfelda překvapit. S danou situací se ale už musel smířit. Grossmann naznačuje, a to na základě spíše logické úvahy než pramenů, že za pomoc při obnově Mansfeldova sboru si král vynutil právě toto omezení Mansfeldova samostatného rozhodování. Kristián stanovil, že vrchním velitelem výpravy bude sice Mansfeld, ale ten byl zavázán, že veškeré důležité kroky podnikne po diskuzi s Janem Arnoštem a válečným komisařem Mitzlaffem.⁹⁶¹ V praxi to znamenalo značné omezení Mansfeldovy iniciativy a konečně zavdání příčiny pro spory mezi oběma sebevědomými vojevůdci. A na vině, jak se později ukázalo, nebyl pouze Mansfeld. Ani Jan Arnošt Sasko-Výmarský nebyl nadšen situací společného velení. Konkrétní projevy samostatného působení Výmarského se ukázaly již brzy během tažení Slezskem.⁹⁶²

Myšlenka sdíleného velení nebyla ve třicetileté válce nijak neobvyklá, jeho chabé výsledky ovšem také ne. Problémem byla tedy často její realizace. Kolektivním velením se ostatně diverze do českých zemí, kterou budeme sledovat, vyznačovala po celou dobu, a to zvláště poté, co hlavní velitelé zmizeli ze scény. Dánský historik Gunner Lind pokládá právě případ vpádu do Slezska za jeden z nejlépe zdokumentovaných příkladů společného velení.⁹⁶³ V dánském vojsku bylo přitom poměrně časté, respektive zcela převládající v případech, kdy král

⁹⁶⁰ Více informací viz kapitola *Složení vojska a jeho velení* – V. MIŠAGA, *Dánský vpád*, s. 73-75. Více W. KRÜSSMANN, *Ernst von Mansfeld*, s. 602 a zvláště J. GROSSMANN, *Des Grafen Ernst von Mansfeld letzte Pläne*, s. 149nn. Základem pro Grossmannovo líčení je korespondence Jana Arnošta s Mansfeldem z října 1626 (G. E. HEERMANN (ed.), *Beytrag*, s. 231-250), kdy se oba aktéři přeli o mnohé otázky, zvláště pramenící z problematického rozdělení velitelské pravomoci, resp. nedodržování daných instrukcí. Písemné instrukce, které dle všeho Jan Arnošt i Mansfeld od krále přijali, se nezachovaly.

⁹⁶¹ J. GROSSMANN, *Des Grafen Ernst von Mansfeld letzte Pläne*, s. 75. Sousloví „Consiliis communicatis communicandis“ (alias „unter Mitteilung/Besprechung der mitzuteilenden/zu besprechenden Absichten und Pläne“) bylo použito v pozdějších dopisech mezi Mansfeldem a Janem Arnoštem, když o problému velení jednali na Slovensku v říjnu 1626. – G. E. HEERMANN (ed.), *Beytrag*, s. 231-250.

⁹⁶² Jednak Výmarský bude táhnout blíže k nepříteli a krýt tak Mansfeldovo vojsko, jednak přes odpor Mansfelda obsadí Opavu a Krnov. Sporné momenty se ale objeví už při útoku na slezské město Góra, nebo u jednání o poskytnutí proviantu slezskými Poděbradovci v Olešnici. O tom všem blíže článek V. MIŠAGA, *Dánský vpád do Slezska a na Moravu v roce 1626* a zde následující kapitola.

⁹⁶³ Způsob velení byl totiž předmětem vzrušených debat o vině za neúspěch výpravy po návratu zbytků vojska ke králi. Zatímco Mitzlaff byl oviňován z překračování pravomocí, bránil se komisař tím, že všechna rozhodnutí prošla zřízenou válečnou radou přítomných nejvyšších důstojníků (více viz Vít MIŠAGA, *Dánský vpád do Slezska a na Moravu v letech 1626 až 1627*, diplomová práce, Praha 2008; Gunner LIND, *Hærførerens rolle i det danske krones hære 1611-1660: Christian IV og de andre*, in: *Kriger og konger. Et streiftog i Nordens militærhistorie fra Syvårskrigen til den Skånske krig 1560 – 1680*, Oslo 1997, s. 59–78, zde s. 66). O charakteru velení dánského vojska jsme se zmínili v rozboru královy armády v první části práce.

nebyl v dané oblasti či u sboru přítomen. Jakmile se král objevil, velení převzal ihned do svých otěží, byť i jemu sekundovali nejvýznamnější váleční komisaři a generálové. Z komunikace mezi Janem Arnoštem a Kristiánem IV. jsme mohli vidět, že vévoda sám si vyžádal přítomnost králova komisaře a vydání jasných instrukcí. Nebyl to tedy pouze nejvyšší velitel, který měl zájem na přítomnosti komisaře jako kontrolního prvku. Zásadním problémem však nebyla přítomnost komisaře, ale dva suverénní velitelé odsouzení spolupracovat, neboť vojska nebyla sloučena. Lze vznést mnoho příkladů analogických k tomuto problému. Bratr vévody Jana Arnošta, slavný vojevůdce Bernard Sasko-Výmarský, byl o několik málo let později podobně „odsouzen“ kooperovat se švédským generálem Gustavem Hornem.⁹⁶⁴ Tragédie porážky u Nördlingenu byla mimo jiné trpkým ovocem nucené spolupráce. Vzpomeňme též velení stavovského vojska v Čechách. A byl to sám Mansfeld, který si na českou zkušenost dobře pamatoval a také problém jasného velení už dříve dánskému králi připomínal.

Po nešťastné bitvě u Desavy nechtěl Kristián IV. hrát vabank a vsadit osud dalších svých jednotek bez žádných pojistek. Mansfeld přijal od krále instrukce ohledně tažení. Historik Grossmann tvrdí, že Mansfeld na takové jednání nebyl zvyklý a instrukce od krále dosud nepřijímal.⁹⁶⁵ To ale není přesné, neboť jak jsme mohli sledovat Mansfeldovy kroky v průběhu předešlé zimy a jara, sám generál žádal výslovné rozkazy od krále mnohokrát a už při svém prvním setkání na podzim 1625 přijal (snad pouze ústní) rozkazy, že se má se svým vojskem pohnout k Labi a co nejdříve pomoci magdeburskému administrátorovi. Že se postup tehdy značně opozdil, je jiná záležitost. I tak byl ale Mansfeld nyní vázán na krále, resp. jeho zástupce Jana Arnošta a Mitzlaffa, mnohem více než kdy předtím. Jeho vlastní síly byly značně omezené a z původně téměř suverénního postavení, které mu kdysi na konci roku 1624 měl zajišťovat anglický patent, zbyly jen trosky. Navíc neměl pražádný vliv na dánskou část vojska. Zde se tedy otevřel značný prostor pro třetí plochy ve vztahu mezi oběma hlavními veliteli. A šlo jistě o víc než o uraženou ješitnost.

Mansfeld slovy historika Waltera Krüssmanna neměl již velký vliv na běh událostí a nyní už i vlastní rozhodnutí měl diskutovat s jinými veliteli. To byl jen odlesk jeho dřívější slávy.⁹⁶⁶ Grossmann domýšlí, že nevýhodné podmínky Mansfeld přijal jen na chvíli a snad kalkuloval s opuštěním dánských instrukcí, jakmile pro to nastane vhodná doba během tažení daleko z dohledu Kristiána IV.⁹⁶⁷ Protože historik Grossmann neznal Mansfeldovy dopisy králi, soudil, že generál do Slezska v červnu ani tolik nechtěl. Báł se prý i ztráty samostatnosti v případě, že by se

⁹⁶⁴ Göran RYSTAD, *The Problem of Shared Command. The Convention of Frankfurt and the Battle of Nördlingen*, in: Jan Vilím (ed.), *Bellum Tricennale. The Thirty Years' War, XIIIrd Colloquium of the International Commission of Military History*, Praha 1997, s. 27-35.

⁹⁶⁵ J. GROSSMANN, *Des Grafen Ernst von Mansfeld letzte Pläne*, s. 80-81.

⁹⁶⁶ W. KRÜSSMANN, *Ernst von Mansfeld*, s. 601.

⁹⁶⁷ J. GROSSMANN, *Des Grafen Ernst von Mansfeld letzte Pläne*, s. 80-81.

vojsko setkala s Bethlenem a on by se musel sedmihradskému knížeti podřídit.⁹⁶⁸ Konkrétní průběh tažení takové podání zpochybňuje. Mansfeld psal z Horního Slezska sedmihradskému knížeti později velmi naléhavě a spojení naopak urgoval. To ale opět příliš předbíháme. Grossmann píše o neochotě Mansfelda táhnout do Slezska nejspíše ovlivněn jeho dopisy při ostré výměně názorů ohledně celé akce koncem října 1626 v Tatrách, kdy se generál v retrospektivě vracel do počátku svého angažmá u dánského krále a právě do okamžiků samotného rozhodování o diverzi. Ve svém dopise Janu Arnoštovi se Mansfeld skutečně stavěl do role, že „nic neměl proti tomu“ táhnout do Slezska s výmarským vévodou, tedy svou úlohu v rozhodování zpětně značně umenšoval. Své naléhání na Fridricha Falckého, ale i na Kristiána IV., jak jsme mohli vidět výše, logicky nepřipomínal. Není v tomto případě tedy plně věrohodným svědkem.

Početnosti vojska jsme se již několikrát v průběhu našeho příběhu věnovali a není třeba tuto otázku znovu déle rozebírat. Opelovy odhady spojené armády jsou nejnižší, něco mezi 8000 a 10 000 vojáků, a tato skepse je oprávněná. Dánská část měla nanejvýše 7000 vojáků, tedy 6000 pěších a 1000 jezdců podle králova prvotního rozkazu, reálně snad méně. Mansfeldova část měla dle jeho vlastních slov kolem čtyř tisíc pěších a dvou tisíc jezdců. Celkem tedy asi dvanáct tisíc vojáků. Podle anonymu zasláného Valdštejnovi 21. června Mansfeldova pěchota „nestála za mnoho.“⁹⁶⁹

Dělostřelectvo bylo na složený sbor poměrně hojné. Nehledě na malé dělostřelectvo výmarského vévody byl Mansfeld dle svých vyjádření spokojen, byť o doplnění munice ještě krále žádal. Právě podle jeho rozpočítávání potřeby 300 kulí na dělo plyne, že měl minimálně tři poloviční kartouny, tedy velká dvanáctiliberní děla, a dále dva šestiliberní a dva tříliberní kusy, celkem tedy sedm děl.⁹⁷⁰ Je otázkou, zda neopominul v listu králi jiná děla, ke kterým municí nepotřeboval. Z pozdějšího průběhu událostí víme, že Mansfeld s sebou měl poloviční kartouny čtyři, tedy všechny ty, které dostal na začátku roku zapůjčeny od krále, a ne tři, jak naznačuje jeho dopis.

⁹⁶⁸ Tamtéž, s. 11-12 a 80, toto nahlížení pak přebírá podle Grossmanna i Krüssmann (W. KRÜSSMANN, *Ernst von Mansfeld*, s. 591, pozn. 250 a s. 599).

⁹⁶⁹ *Regesta*, IV., s. 101; J. O. OPEL, *Der niedersächsisch-dänische Krieg*, s. 530. Neplatí tak tvrzení, že invazní sbor měl osmnáct až dvacet tisíc vojáků, jak uvádí Heermann (*Beytrag*, s. 78), Utterodt (*Ernest Graf zu Mansfeld*, s. 691), Grossmann (*Des Grafen Ernst von Mansfeld letzte Pläne*, s. 7), Roubík (*Valdštejnovo tažení na Slovensko roku 1626*, s. 154), Pfaffenbichler (*Valdštejn jako vojenský podnikatel*, s. 265), Fukala (*Dánský vpád do Slezska a rozklad opavské stavovské společnosti*, s. 82; stejně též, *Sen o odplatě*, s. 187) a další autoři. Podrobný rozbor dánské části vojska podán v uvedeném článku V. MIŠAGA, *Dánský vpád*, s. 75nn, byť i zde jsou celkové síly stále nadhodnocené. Německý historik Krüssmann míní (W. KRÜSSMANN, *Ernst von Mansfeld*, s. 603, pozn. 321), že se u dánského sboru jednalo pouze o dva pěší pluky a zakládá to na výše zmíněném králově přípisu k opisu Mansfeldova listu přeposlanému Fuchsovi a žádosti o dobrozdání z 5./15. června. Dle všeho Krüssmann neví o Schlammersdorfově pěším pluku, který se zúčastil tažení také, ale připojil se až při pochodu vojska Braniborskem. Ačkoliv tedy šlo o tři pěší pluky, jejich početní stavy byly nízké, navíc ovlivněné nepřítomností několika celých kompanií.

⁹⁷⁰ RA København, TKIA, sign. A 96, složka Mansfeld, Mansfeld Kristiánovi IV., Havelberg 3./13. června 1626. Z toho čerpá své údaje F. ASKGAARD, *Christian IV.*, s.127.

Podle historika Opela stanovil vévoda Jan Arnošt začátek tažení na 5. července.⁹⁷¹ Ale s největší pravděpodobností se projevovalo zpoždění s kompletováním Rieseho pluku a nejistotou kolem příchodu Schlammersdorfových kompanií.⁹⁷² Nakonec bylo určeno, že poslední jednotky se přidávají k hlavnímu vojsku během tažení Braniborskem, a dne 7. července zavelel vévoda všem silám roztroušeným na levém břehu řeky kolem Stendalu k pochodu na Tangermünde. Ihned poté začal přechod Labe a postup k Havelbergu a dále do nitra Braniborska.⁹⁷³ V Havelbergu nejspíše došlo ke kontaktu s Mansfeldovými jednotkami.⁹⁷⁴ Pochod byl organizován tak, aby nedocházelo k velkému shromažďování vojska a neúměrné zátěži civilistů. Už 13. července psal vévoda dánskému králi ze známého braniborského města Fehrbellin, pozdějšího symbolu vítězství kurfiřta Fridricha Viléma nad Švédy a pomyslné kolébky rodící se nové evropské mocnosti o půl století později. V době vévodova průchodu zemí ale byly braniborské jednotky velmi slabé a sláva jejich zbraní měla teprve přijít. Jan Arnošt děkoval v dopise Fuchsovi za příchod Schlammersdorfova regimentu, který dohnal sbor právě ve Fehrbellinu. Zároveň informoval generála, že dánské a mansfeldské jednotky zajistily přechody v údolí kolem města Kremmen, tedy přechody přes Havolu u dnešního Oranienburgu severozápadně od Berlína.

Právě tato místa nazýval Fuchs ve svém „Denním rozkaze“ o dva dny později jako poslední důležité body, po jejichž překonání se cesta otevírala až do Frankfurtu nad Odrou. Fuchs vyslal několik svých jízdních pluků na ochranu těchto přechodů a klidného postupu vévodova sboru Markou. Manévr vedl rýnský landkrabě Filip a není bez zajímavosti, že za jeho rádce a pravou ruku mu Fuchs určil obrstlajtnanta Jáchyma Slavatu, českého emigranta a úspěšného důstojníka dánské vojska.⁹⁷⁵ Jejich akce trvala ale jen několik dní, císařští se neobjevili a braniborští vojáci zůstali též klidní. Stažení z této části Marky následovalo ihned po odchodu Jana Arnošta dál na východ, protože Fuchs, jak zmínil, si nemohl nové zatěžování braniborského obyvatelstva před králem zodpovědět.

Vojska Jana Arnošta a Mansfelda tedy prošla severně od Berlína a po několika dnech rychlého postupu dorazila k přechodům Odry. Už 19. července psal Mitzlaff Fuchsovi, že právě prochází Frankfurtem poslední dánský pluk. Mansfeld přitom byl již dávno na druhé straně řeky. Komisař mohl být spokojený. Jeho několikrát jednání s kurfiřtem, kterým byl pověřen, se alespoň

⁹⁷¹ J. O. OPEL, *Der niedersächsisch-dänische Krieg*, s. 530.

⁹⁷² Naznačuje to i Fuchs Kristiánovi IV., Tangermünde 23. června / 3. července 1626. – RA København, TKIA, sign. A 96, složka Fuchs.

⁹⁷³ ThürHSA Weimar, fond Krieg und Frieden, sign. H 31, fol. 60, Rozkaz Jana Arnošta Sasko-Výmarského kapitánovi Janu Arnoštovi Trostovi von Tiefenthal, Stendal 27. června / 7. července 1626.

⁹⁷⁴ Krüssmann mluví o sjednocení vojska 10. července. – W. KRÜSSMANN, *Ernst von Mansfeld*, s. 603.

⁹⁷⁵ RA København, TKIA, sign. A 96, složka Fuchs, *Ordinantz vff den 5. July*.

s ohledem na výsledky neminulo účinkem. Hladký a velmi rychlý přechod Braniborska se podařil a vojsku získával cenný čas pro moment překvapení.⁹⁷⁶

V poměru k braniborským vojákům a obyvatelstvu se měli Jan Arnošt a Mansfeld na pozoru. Z bývalého nadějného spojence se stal tichý nepřítel. Ačkoliv kurfiřt průchod vojska dovolil a Mitzlaffovi v ústních jednáních sděloval své sympatie k dánskému králi, hrál hru na obě strany a nebylo mu již radno příliš věřit.⁹⁷⁷ Navíc samotné braniborské obyvatelstvo nijak nezajímala dřívější diplomatická náklonnost zeměpána k haagské koalici a proticísařskému boji. Únava a nevraživost způsobená několikaměsíčním obtěžováním ze strany mansfeldského vojska rostla a trpělivost sedláků a měšťanů logicky klesala. O negativním postoji a připravenosti braniborských poddaných vyhnat Mansfelda silou zbraní informovalo Valdštejna anonymní avízo právě z oněch červnových dnů.⁹⁷⁸ Spis *Theatrum Europaeum* zmiňuje pro dobu odchodu vojska z Marky příhodu, když se někteří agilní obyvatelé nejmenovaného městečka, obzvláště prý mladí měšťané, srotili a v síle asi dvou set mužů napadli nepřátelský tábor. Vítězství samozřejmě nedosáhli a mansfeldští na oplátku vypálili několik vsí.⁹⁷⁹ Také Fuchs vydal svým vojákům zajišťujícím přechody pro vojsko Jana Arnošta rozkaz, aby nedůvěřovali braniborským vojákům a v táborech drželi silné stráž.⁹⁸⁰

Císařský generalissimus, který měl celou síť informátorů v nepřátelských táborech, v chystaný útok na Slezsko zprvu nevěřil. Dne 27. června psal tchánovi do Vídně: „Braniborec (kurfiřt Jiří Vilém – pozn. VM) hlásí, že králův záměr je táhnout do Slezska, ale tomu nevěřím, prý chtějí vyčkat ještě švédské a anglické pomoci.“⁹⁸¹ Už o dva dny později ale psal více realisticky. Pokud by král zamýšlel do Slezska, žádal Valdštejn, aby Donín připravil zásoby

⁹⁷⁶ RA København, TKIA, sign. A 155, Diverse militaere akter fra Christian IV.s tid, Joachim Mitzlaff Fuchsovi, Frankfurt nad Odrou 9./19. července 1626.

⁹⁷⁷ Obrat Braniborska od protestantské strany byl brzy dokonán. Opel cituje vlastní vyjádření braniborského kurfiřta podle Droysena. Kurfiřt se prý vyjádřil jednoznačně: „Nevidím jiného, než že se budu muset přidat k císaři; mám jen jednoho syna; zůstane-li císař, vydržím já i můj syn také v kurfiřtství, když se k císaři obrátím; co se mě dotýká společná věc, když mám ztratit všechnu svoji čest, pověst a vezdejší blaho?“ Opel sleduje braniborské vyjednávání s císařem blíže a říká, že právě v této době začíná plný obrat Braniborska z protestantského tábora. Pro kurfiřta to byl velmi nebezpečný a riskantní krok. (J. O. OPEL, *Der niedersächsisch-dänische Krieg*, s. 532) Císaři kladl kurfiřt podmínky změny stran, totiž čekatelství na mnohá území, dokonce i na Krnov zabavený nepokojnému Hohenzollernovi Janu Jiřímu v roce 1622. Ale jak Opel správně odhaduje, spíše šlo v tomto případě o to mít bod, ze kterého při vyjednávání ustoupit. Ve Vídni byly braniborské návrhy projednány až začátkem října. O vlastnoručním dopise kurfiřta a blíže nespécifikovaném „naléhání“, které zatím bylo potřeba držet v tajnosti se zmiňuje Valdštejn Harrachovi právě 27. června 1626. – F. TADRA (ed.), *Briefe Albrechts von Waldstein an Karl von Harrach*, s. 375-376.

⁹⁷⁸ Anonymní avízo Valdštejnovi, SL 21. června – *Regesta*, IV., s. 101.

⁹⁷⁹ *Theatrum Europaeum*, s. 929. Zároveň ale spis zmiňuje, že takový postoj odmítali zkušení braniborští důstojníci, kteří moudře věděli, že je třeba raději „odtahujícímu nebo utíkajícímu nepříteli mnohem více zlaté mosty stavět, aby se tento mohl co nejrychleji odsunout.“

⁹⁸⁰ RA København, TKIA, sign. A 96, složka Fuchs, *Ordinantz vff den 5. July.*

⁹⁸¹ „Brandenburg meldt, dass des Königs Intention ist nach Schlesien zu ziehe, ich glaubs aber nicht, aber sie wollten gern der Schwedischen und Englischen Hülff erwarten.“ – Valdštejn Harrachovi, Aschersleben 27. června 1626 – F. TADRA (ed.), *Briefe Albrechts von Waldstein an Karl von Harrach*, s. 375.

mouky na hranicích Slezska. Hodlal totiž vytáhnout v takovém případě ihned v patách Mansfeldovi, jakmile pohyb nepřítele zpozoruje.⁹⁸² Během několika dní se zprávy potvrdily.

Dne 19. července komisař Mitzlaff ve svém dopise z Frankfurtu, který jsme zmínili, psal i o tom, že do Berlína přišel před třemi dny Valdštejnův dopis, že se generalissimus chystá na pochod do Marky a žádá proviant a zajištění dobrého pořádku v zemi při svém průchodu. Komisař si zprávu z Berlína vysvětloval tak, že Valdštejn chystá útok na pozice na Havole a zabýval se ve svém listu nutnou obranou hlavního dánského vojska před útokem dvou silných armád protivníka. K tomu však už vůbec nedošlo. Manévr do Slezska skutečně v poslední chvíli odvedl pozornost nepřítele od konečného útoku na Dolnosaský kraj a samotné Dánsko.

Po přechodu Odry ukončeném nejpozději 19. července se vojsko ocitlo v krosenském knížectví. Až právě zde prý oba generálové nechali doplnit zásoby proviantu vojska na dva týdny.⁹⁸³ Mansfeldovo zásobování dlouze rozebírá historik Grossmann a popisuje je jako opravdové pochopení Mansfelda pro složitou situaci ve Slezsku. Generál od svých informátorů jistě věděl o nedostatku proviantu a snad chtěl tímto krokem zabránit nepořádkům a rabování vojáků a uchovat si tak, či dokonce získat přízeň obyvatelstva.⁹⁸⁴

Jestliže braniborský kurfiřt pomalu, ale jistě opouštěl svého dánského příbuzného v jeho boji proti císaři, projevil se v něm jistý politický kalkul s dobrým odhadem budoucích dějů. Něco v podobném duchu předvedl v dopise slezským stavům z 20. prosince roku 1625, kde své sousedy ještě uklidňoval. Jiří Vilém považoval Mansfelda za natolik zkušeného, že jistě věděl, že by vpád do „nepřátelsky smýšlejících“ zemí sice mohl započnout dobře, ale že by se z Braniborska a Slezska jen velmi těžko vracel.⁹⁸⁵ Jak prorocká slova to tehdy byla, se mělo ukázat právě nyní. Vojsko tedy vstupovalo na území Slezska. Po letech se měla naplnit myšlenka přenesení války na území císaře, obnovy vzpoury českých zemí a spojení se silami vzdáleného sedmihradského knížete. Dne 15. července si Kristián IV. zapsal do svého kalendáře tato slova: „Přišel jeden jménem Hermannus Beckmann od Gábora Bethlena s dobrými zvěstmi. Bůh dej, aby to byla jen pravda.“⁹⁸⁶

⁹⁸² Valdštejn Harrachovi, Aschersleben 27. června 1626 – tamtéž, s. 380.

⁹⁸³ Krüssmann datuje přechod Odry mezi 16. a 20. červencem. – W. KRÜSSMANN, *Ernst von Mansfeld*, s. 604.

⁹⁸⁴ J. GROSSMANN, *Des Grafen Ernst von Mansfeld letzte Pläne*, s. 20nn.; převzato Krüssmannem (W. KRÜSSMANN, *Ernst von Mansfeld*, s. 604). Dle Krüssmannova líčení se ušetření od vojenského útisku a vymáhání proviantu ve Slezsku mělo týkat evangelíků, ale katolické poddané císaře naopak měl stihnout „válečný zvyk odpovídající své době“, totiž nemilosrdné „vykořisťování“ (Ausbeutung), rabování atd. Pomsta protistraně, určené zpravidla dle náboženského klíče, byla opravdu trendem doby všude, kam oko dohlédlo. Danému schématu ale odporuje příklad vartemberského panství katolického purkrabího a hlavy císařské strany ve Slezsku Karla Hanibala z Donína, které plundrování v červenci 1626 kupodivu zcela uniklo.

⁹⁸⁵ Julius KREBS, *Schlesien in den Jahren 1626–1627*, I., in: Zeitschrift des Vereins für Geschichte und Alterthum Schlesiens 20, 1886, s. 1–32, zde s. 3.

⁹⁸⁶ „15. Juli. Var H.M. i Brunsvig. Kom En ved Navn Hermannus Beckmann fra Bethlen Gabor med gode Tidinger. Gud give, det var ikkun Sanden.“ – C. F. BRICKA, *Udtog af (...) Skrivekalendere*, s. 376.

5.13 Závěr k části „Mansfeld a jeho dánská válka“

Dospěli jsme na závěr části věnované generálu Arnoštovi z Mansfeldu. Než postoupíme k finální třetí části našeho líčení, je na místě shrnout v krátkém sledu hlavní výstupy tohoto oddílu. Je zřejmé, že bádání v mansfeldské problematice má i přes rozsáhlou studii Waltera Krüssmanna z roku 2010 stále co nabídnout. Sledování jen necelého ročního působení generála vydalo na mnoho stran a musíme jen doufat, že neunavilo čtenáře. Ačkoliv jsme se nevěnovali celé Mansfeldově kariéře, díky přímým pramenům z rukou hlavního aktéra jsme mohli hledat odpovědi nejen na otázky ohledně angažmá v boji haagské koalice proti císaři a podílu na přípravě slezské akce, ale i záležitosti obecnějšího rozměru, totiž stopy Mansfeldova válečnického umění a osobnosti.

Mansfeldova pozice byla ve sledovaném období určována jednak formálními závazky vůči anglickému králi, jednak reálnou vojenskou silou a finančními prostředky, kterými generál disponoval. Vazbu na Fridricha Falckého již generál v této době žádnou neměl. Sám se cítil vázán pouze ke králům Anglie a Francie, přičemž u druhého jmenovaného nemáme písemné prameny, které by dokládaly formální smluvní vztah tak, jako tomu bylo v anglickém případě. Ačkoliv pro období před rokem 1625 víme o negativním poměru dánského krále k Mansfeldově osobě, během zimního pobytu generála v Dolnosaském kraji můžeme mluvit překvapivě o velké vstřícnosti Kristiána IV. vůči sboru nového spojence. Král splnil před bitvou u Desavy velký díl generálových proseb a na jeho válečnické schopnosti evidentně velmi spoléhal. Mansfeld zase projevoval ve svých dopisech větší než nutnou formu zdvořilosti a devótních frází. Byl si totiž dobře vědom, že jeho postavení je křehké a do značné míry závisí na libovůli Kristiána. Prosebné listy o finanční či materiální výpomoc a vojenské posily svému malému sboru zaobaloval často velkými přísliby očekávané anglické pomoci nebo nadějí na růst vojska díky novým rekrutům. Ale realita zimy a jara 1626 byla jinde než lákavé obrazy předkládané generálem. Jeho anglický zaměstnavatel se ukázal jako zcela nespolehlivý, platebně a vlastně i strategicky neschopný. Londýn přestal Mansfeldovi vyplácet smluvní platy 20 000 liber měsíčně prakticky už v první polovině předešlého roku a sbor přežíval jen setrvačností a „milodary“ zprvu holandských stavů, později Kristiána IV. Bez peněz ale přes všechna optimistická vyjádření nebylo možné do nekonečna najímat nové vojáky. Počet žoldnéřů Mansfeldova vlastního sboru tak před bitvou u Desavy sotva překročil pět tisíc vojáků. Navíc problém nezaplaceného vojska doutnal tak jako například šest let před tím u stavovského vojska na Bílé hoře. Nezaplacení žoldnéři měli sotva chuť nasazovat život v bitvě.

Na základě studované korespondence musíme ocenit, že Mansfeld se vskutku projevil v jarních měsících jako velký stratég. Chápal aktuální potřeby války v globálním měřítku, mimo jiné význam Labe jako obranného valu před císařskou přesilou, důležitost desavského mostu a

nevýhody rozdělení královny armády do mnoha samostatně operujících sborů. V porovnání s králem tedy jeho schopnosti zkušeného válečníka opravdu vynikají. Limitem však byla jeho reálná síla, respektive slabost malého sboru. Generál jako suverén bez majetku a statků byl navíc plně závislý na vnější pomoci a to mu bylo osudné. Vlastně je jen s podivem, že dokázal od konce falcké služby tolik let vytrvat v aktivním boji a podnikat rozsáhlé manévry s prořídými jednotkami.

Bitva u Desavy ukázala, že své síly generál v daný okamžik přecenil a neodhadl nepřítele. Nejspíše v osudný moment selhali zvědové a přes Labe se nedostaly včas dostatečné informace o stahování císařských k mostu. Mansfeld také doufal v pomoc dánského generála Fuchse, ale ten rozbil svůj sbor za ústupu před Valdštejnem v oblasti kolem Tangermünde a vlastně ani nechtěl plně spolupracovat uražen královým rozhodnutím o svém podřízení právě Mansfeldovi. Pokud ale chceme hledat viníka porážky u Desavy, nesmíme zapomínat ani na samotného Kristiána IV. Právě on celé týdny mlčel a na Mansfeldovy zásadní dopisy o plánech útoku proti Valdštejnovi nenapsal ani řádku. V osudné době oslabil své hlavní vojsko nepříteli důležitými výpady menších sborů Jana Arnošta Sasko-Výmarského a Kristiána ml. Brunšvicko-Wolfenbüttelského. Místo společného útoku na Valdštejna z několika stran tak, jak jej navrhoval Mansfeld, slavil narozeniny ve svém táboře a se svým vojskem se vůbec nehnul. Císařští tak dostali skvělé podmínky pro manévrování a vypořádání se s nepřátelskými sbory jeden po druhém.

Celý průběh první poloviny roku 1626 ukazuje, že prosazení ideje vpádu do Slezska mělo mnoho peripetií a rozhodně nešlo o jednoznačný a jednosměrný vývoj k tažení. Zvláště ještě v lednu 1626 Mansfeld navrhoval postup armády také do Alsaska, aby tak byla Francie donucena k akci. Myslel ale současně i na Bethlena a apeloval na krále, aby část vojska poslal sedmihradským silám naproti, jinak hrozilo, že se vpád lehké uherské jízdy do císařských zemí vyvine v pouhý „štráf“ bez strategické váhy. Během jara se otevřeně počítalo právě s Mansfeldem, že vojsko naproti Bethlenovi do Slezska povede. Krátce před bitvou u Desavy ale generál navrhoval změnu a chtěl směřovat hlavní jarní útok proti Valdštejnovi. Viděl totiž jasně, že právě rostoucí císařské vojsko je nebezpečím číslo jedna. Předložil tedy králi plán odsunutí vpádu do českých zemí až na podzim, až bude jistota, že Bethlen skutečně vyrazí do boje. Mizivá reakce Kristiána IV. ale svědčí o tom, jak málo král byl schopen vést válku opravdu aktivně.

Po porážce u desavského mostu a obnově sil mansfeldského sboru nastal moment rozhodnutí. Červnové úvahy o výpravě do Slezska svědčí ve své podstatě o reaktivním stylu válečnictví dánského krále, neboť jinak odvážný a strategicky zásadní tah byl v daném okamžiku pouze z nouze ctnost. Plán diverze byl odvážný, nebyl však strategií vítězů. Dánský král improvizoval s prostředky, které měl, a v hodině dvanácté odvrátil hrozbu smrtícího úderu

spojených ligistických a císařských sil. Situace na německém bojišti v červnu nesnesla odklad a bylo jen otázkou několika dnů, či týdnů, kdy se Valdštejn vydá na drtivé tažení podél Labe.

Bethlenově pozici se budeme věnovat za chvíli, již teď ale můžeme zmínit fakt, že Mansfeld mířil do Čech a dál vstříc sedmihradskému spojenci už v dubnu, když s ním s nejvyšší pravděpodobností stále nic domluveno neměl. Generál byl připraven učinit v červnu 1626 totéž. Červnové rozhodnutí je základním kamenem celé pozdější historie. Najdeme viníka právě v něm? Složitý a v některých ohledech stále dosti neprůhledný rozhodovací proces, který je v literatuře různě podáván, jsme podrobně sledovali. Už v samotném rozhodnutí připisují historici aktérům podíl viny na pozdějším neúspěchu. Často je zmiňován pravděpodobně Quadtem daný nereálný slib Bethlenova příchodu do Slezska kolem 20. července.⁹⁸⁷ Celkově můžeme souhlasit s názorem, že tažení bylo ukvapené a špatně naplánované. Větší podíl viny však podle všeho nese král, který jako vrchní velitel o tažení rozhodl a jako hlava aliance jej měl povinnost také zajistit. Abychom ale nebyli ke Kristiánovi IV. přísní přespříliš, je důležité podtrhnout, že si v předvečer rozhodnutí vyžádal dobrozdání všech přítomných generálů a složení a posilu útočícího sboru vlastně určil sám. Jak ještě uvidíme, jmenování Jana Arnošta Sasko-Výmarského velitelem dánské části invazní armády patřilo mezi šťastné kroky.

⁹⁸⁷ Polišínský tvrdí, že to byl hlavně Quadt, kdo přiměl krále a ostatní k rozhodnutí k diverzi. Kollmannovo podání není naproti tomu vůbec jednoznačné. Roubík připisuje hlavní vinu za přípravu akce dánskému králi. Ve výčtu podání bychom mohli pokračovat. (J. POLIŠENSKÝ, *Morava*, s. 255; J. KOLLMANN, *Valdštejn a evropská politika*, s. 132; F. ROUBÍK, *Valdštejnovo tažení*, s. 153).

6. Vpád do Slezska a na Moravu

6.1 Evropská šachovnice. Vpád v perspektivě generálů a diplomatů a

Bethlenova role

Jako vojska dospěla na hranice Slezska, i my jsme se dostali do okamžiku, kdy zahájíme vlastní líčení vpádu. Jak dlouho čekali někteří účastníci tehdejších bojů na tento okamžik (a téměř se nedočkali), tak i snad čtenář této práce očekával právě tento bod. Stačilo by říct: Vzhůru do středu Evropy! Vzhůru na Slezsko, na Moravu a do Uher! Dějiny však nabízí celou řadu perspektiv a není nic objektivního, když řekneme, že mají nespočet tváří. Mnohé zůstanou navždy pohřbené v zapomnění. Jiné zpracuje historik a prodlouží jejich život o několik desítek, někdy snad i stovek let. Která historická fakta (bez toho, abychom se věnovali tomuto diskutovanému termínu) historik vybírá a proč? Okamžik vpádu je dobrou příležitostí zastavit. Kterou perspektivu si máme zvolit právě tady? Jak již bylo zmíněno v metodologickém úvodu této práce, následující část věnující se diverzi do Slezska a na Moravu v letech 1626 až 1627 tvoří několik samostatných a přitom do sebe navzájem propletených a doplňujících se příběhů. Události mansfeldského a dánského vpádu nám přináší materie k líčení více než dost, a proto byl zvolen multiperspektivní přístup, aby čtenář získal plastičtější představu o líčených událostech. Tato metoda má své přednosti, i svá úskalí. Dovoluje sledovat aktéry z různých vrstev společnosti, sledovat „dějiny“, jak je spoluvytvářeli či jimi byli sami ovlivněni monarchové, diplomaté a vojevůdci, měšťané a venkované zasažených území nebo prostí vojáci. Takových perspektiv bychom ale mohli napočítat mnohem více a zde předložené texty jsou jen velmi omezeným výběrem. Konečné jsou pouze prameny. A i těch se zachovalo k danému tématu dost i pro celý sbor historiků a dlouhá léta bádání.

Ucelené líčení samotného vpádu, tak jak probíhal na zasaženém území, bylo předloženo již v diplomové práci a následně výběrově ve článku *Dánský vpád do Slezska a na Moravu. Souvislosti a průběh roku 1626*. Nutno proto znovu podotknout, že v mnoha ohledech logicky na obou textech dále stavíme ve vybraných pasážích, a že zároveň není možné zde vše znovu opakovat. Některé dosud nezpracované otázky a perspektivy, jako například obrana českých zemí z pohledu císařské strany a dění na neobsazeném území, byly z časových důvodů vynechány, byť i zde se nabízí ohromný rezervoár dosud málo či zcela mizivě využitých pramenů. V ohledu k situaci stavovského a městského prostředí opavského a krnovského knížectví zaslouží v tomto ohledu zdůraznění již existující literatura, zvláště práce Zukalovy a Fukalovy. I zde je však jistý potenciál na nové zpracování s pomocí regionálních slezských archivů v podobě, jakou představil

například Zdeněk Orlita pro zcela konkrétní otázku opavského městského společenství rozpolceného v srpnu 1626 válečnou situací.⁹⁸⁸

Předmětem následující kapitoly je vpád do Slezska, na Moravu a do Uher představený z pozic hlavních vojevůdců a úzké výseče evropské diplomacie. Mansfelda jsme sledovali dlouze po celou jeho službu v dánské fázi války, neopustíme jej ani zde. Svého místa v textu se ve větší míře než doposud dočká vévoda Jan Arnošt Sasko-Výmarský a dánský válečný komisař Joachim von Mitzlaff, který se stal jednou z hlavních postav vpádu právě v obsazených územích na pomezí Slezska a Moravy.

Velký prostor však bude věnován postavě, která v české i německé historiografické literatuře vzbuzuje ne jeden otazník. Sedmihradský kníže Gábor Bethlen patří k aktérům, kolem nichž vzniklo mnoho mýtů a historických zkratk. „Zrádný“ Bethlen, jak je často představován, otiskl svou výraznou stopu již do převratného dění českého stavovského povstání, ale i do osudů českých zemí v následujících letech. Přitom jazykově dostupné literatury k jeho osobě, politickému osudu a vlastní zemi je v českém prostředí zoufale málo. I proto si musíme stále pomáhat historiografickou literaturou z německého prostředí. Ale ani ta není v tomto případě nijak objemná. Naopak maďarské monografie zase zůstávají zcela nevyužity z důvodu prosté jazykové bariéry.⁹⁸⁹

⁹⁸⁸ Julius KREBS, *Schlesien in den Jahren 1626–1627*, in: Zeitschrift des Vereins für Geschichte und Alterthum Schlesiens, Bd. 20 – 1886, s. 1–32, Bd. 21 – 1887, s. 116–148, Bd. 25 – 1891, s. 124–184; Josef ZUKAL, *Paměti opavské. Črty kulturní a místopisné*, Opava 1912; TÝŽ, *Slezské konfi skace, 1620 – 1630. Pokutování provinilé šlechty v Krnovsku, Opavsku a Osoblažsku po bitvě bělohorské a po vpádu Mansfeldově*, Praha 1916; Radek FUKALA, *Dánský vpád do Slezska a rozklad opavské stavovské společnosti*, in: Slezský sborník 99, 2001, č. 2, s. 81–94; TÝŽ, *Dánové na Opavsku*, in: Dějiny a současnost 18, 1996, č. 1, s. 32–37; TÝŽ, *Stavovská politika na Opavsku v letech 1490–1631*, Opava 2004, zvl. s. 86–96; Vít MIŠAGA, *Dánský vpád do Slezska a na Moravu v letech 1626 až 1627*, diplomová práce, Praha 2008; TÝŽ, *Přichází přítel, nebo nepřítel? Venkovské obyvatelstvo za dánského vpádu v letech 1626 až 1627*, in: Historie – Otázky – Problémy 3, 2011, č. 1, s. 47–56, TÝŽ, *Dánský vpád do Slezska a na Moravu. Souvislosti a průběh roku 1626*, in: Časopis Národního muzea, Řada historická 177, 2008, č. 1–2, s. 55–103; Zdeněk ORLITA, *Dánský vpád na Opavsko a jeho odraz na městské politické scéně. Příspěvek ke konfesijnímu soužití opavského měšťanstva*, Opava. Sborník k dějinám města 2, 2000, s. 31–37.

⁹⁸⁹ František HRUBÝ, *Bethlen Gabor a česká emigrace 1622–1623*, in: Český časopis historický 41, 1935, s. 566–572; nejnověji a nejpřístupněji v útlém sešitu řady „Slovo k historii. Sešity k poznání národní minulosti“ podává Bethlenovy osudy slovenský historik Vojtech DANGL, *Bethlen proti Habsburkům*, Praha 1992. Z další literatury jmenujme: Josef POLIŠENSKÝ, *Bohemia, the Turk and the Christian Commonwealth 1462–1620*, in: Byzantinoslavica 14, 1953, s. 82–108; Reinhard Rudolf HEINISCH, *Habsburg, die Pforte und der Böhmisches Aufstand 1618–1620*, in: Südostforschungen 34, 1974, s. 125–165; Dávid ANGYEL, *Gabriel Bethlen*, in: Revue historique 53, 1928, s. 19–80; důležitou edicí je v tomto případě Roderich GOOSS (Hrsg.), *Österreichische Staatsverträge: Fürstentum Siebenbürgen (1526–1690)*, Veröffentlichungen der Kommission für Neuere Geschichte Österreichs 9, Wien 1911; významná je nepřilíš přístupná, avšak přehledná publikace od německé historičky Maji DEPNER, *Das Fürstentum Siebenbürgen im Kampf gegen Habsburg. Untersuchungen über die Politik Siebenbürgens während des Dreißigjährigen Krieges*, Stuttgart 1938; případně i Sándor SZILÁGYI, *Gabriel Bethlen und die schwedische Diplomatie*, Budapest 1882; ke Gáborově akcím roku 1623 Ferdinand TADRA, *Beiträge zur Geschichte des Feldzuges Bethlen Gabors gegen Kaiser Ferdinand II. im Jahre 1623. Nebst Originalbriefen Albrecht's von Waldstein*, in: Archiv für österreichische Geschichte 55, 1877, s. 401–465; Peter BROUCEK, *Der Feldzug Gabriel Bethlens gegen Österreich 1623*, in: Otto Friedrich Winter zum 75. Geburtstag. Jahrbuch für Landeskunde von Niederösterreich, Neue Folge 59, s. 7–26; z maďarské a bohužel z jazykových důvodů jen málo využitě literatury například Antonín GINDELY, *Bethlen Gábor és udvara 1580–1629*, Budapest 1890, Gyula SZÉKFÜ, *Bethlen Gábor*, Budapest 1929 nebo Tibor WITTMANN, *Bethlen Gábor*, Budapest 1952. V podstatě

V našem tématu Bethlen hrál jednu z hlavních rolí. To na něm záležel úspěch celého vpádu, to k němu se upínaly, naděje Mansfelda, Jana Arnošta Sasko-Výmarského, Kristiána IV., Fridricha Falckého a české emigrace. Proto se v jeho případě vrátíme na chvíli v čase a budeme sledovat jeho kroky do nové války. Ke slovu se v následujícím textu právě díky jeho úloze dostane vysoká evropská politika očima diplomatů a úloha Turecka a Anglie v akcích sedmihradského knížete. Do hry, kterou Kristián IV. rozehrál souhlasem s tažením do středu Evropy, byly vtaženy důležité figury evropské mocenské šachovnice, a právě Osmanská říše a její sedmihradský vazal dostali mimořádnou příležitost zasáhnout do dění celoevropského významu. Jak si s touto úlohou poradili a jak se chovali vůči nim Haagští spojenci, je jedním z hlavních témat předloženého výkladu.

Jak bylo však řečeno, hlavním regulátorem jsou přítom prameny. I předkládaná kapitola je prameny značně omezena. Důraz je kladen na ty, které dosud v české literatuře dostaly velmi málo místa, a přitom mají k historii českých a středoevropských zemí co nabídnout. V ohledu k hlavním velitelům výpravy je zásadní korespondence uložená ve výmarském archivu ve zbytcích válečné kanceláře vévody Jana Arnošta, která byla z podstatné části editovaná archivářem Gottlobem Ephraimem Heermannem na konci osmnáctého století.⁹⁹⁰ Pro studii *Morava a vztahy mezi evropským východem a západem* a část syntetizující práce *Tricetiletá válka a evropské krize XVII. století* tyto prameny částečně použil historik Josef Polišenský.⁹⁹¹ Ohledně druhého zmíněného momentu, totiž sedmihradské účasti v dění musíme vyzdvihnout dosud zcela nevytěženou a v českém prostředí málo známou korespondenci anglického diplomata v Istanbulu sira Thomase Roea.⁹⁹² Právě unikátní soubor jeho odeslaných a přijatých listů ve službě vyslance u turecké Porty je neocenitelným příspěvkem do osvětlení vztahu mocností haagské koalice a Osmanské říše k Bethlenovi a postojích sedmihradského knížete ke vpádu do habsburských zemí. Thomas Roe byl zkušeným anglickým diplomatem. V letech 1615 až 1618 pobýval na dvoře Velkého Mogula v indické Ágře, tedy asi dvacet let před tím, než zde začal růst dnes světoznámý Tádž Mahál. V roce 1621 přijal misi v Istanbulu, kde vydržel dlouhých sedm let, a byl to tedy on,

nedostupný, byť jazykově německý text představuje G. GLETTNER, *Überlegungen zur historiographischen Neubewertung Bethlen Gábors*, in: Ungarn-Jahrbuch 9, 1978, s. 237-255.

⁹⁹⁰ Gottlob Ephraim HEERMANN, *Beytrag zur Ergänzung und Berichtigung der Lebensgeschichte Johann Ernsts des Jüngern Herzogs zu Sachsen Weimar etc.*, Weimar 1785 a zde zvláště s. 200-260 s edicí korespondence; doplnění edice pak TÝŽ (ed.), *Nachlese zu dem Beytrage der Lebensgeschichte Johann Ernsts des Jüngern Herzog zu Sachsen Weimar*, Weimar 1786. Ve výmarském archivu se jedná zvláště o signaturu H 18 ve fondu Krieg und Frieden. Více viz kapitola o pramenech a literatuře.

⁹⁹¹ Josef POLIŠENSKÝ, *Morava a vztahy mezi evropským východem a západem 1626-1627*, in: K šedesátinám profesora Josefa Macůrka. Sborník prací FF Brněnské univerzity X., Řada historická C, č. 8., Brno 1961, s. 251-263; v přepracované anglické verzi TÝŽ, *Denmark-Norway and the Bohemian Cause in the Early Part of the Thirty Years War*, in: Festgabe für L. L. Hamerich. Aus Anlass seines siebenzigsten Geburtstags, Kopenhagen 1962, s. 215-227; TÝŽ, *Tricetiletá válka a evropské krize XVII. století*, Praha 1970.

⁹⁹² Thomas ROE, *The Negotiations of Sir Thomas Roe : in his embassy to the Ottoman porte, from the year 1621 to 1628 inclusive: containing ... his correspondences ... And many useful and instructive particulars, ... Now first published from the originals*, London 1740, dále jen *The Negotiations*.

kdo v inkriminovaných letech začátku dánské fáze války prostředkoval či sám vytvářel důležitá poselství jak vůči tureckým představitelům, tak ke Gáboru Bethlenovi a jeho zástupcům. Svými zprávami do Anglie, Sedmihradska, anglickým vyslancům v Benátkách, ale výjimečně i manželce zimního krále Fridricha anglické princezně a české královně Alžbětě podal nevšední svědectví o významné části evropské mezinárodní politiky své doby.

6.1.1 Vojska na pochodu⁹⁹³

Pokračujme s našimi aktéry v cestě. Jejich kroky v první polovině července vedly do Krosna,⁹⁹⁴ hraničního kraje se Slezskem. Na území tohoto původně slezského knížectví patřícího již pod braniborskou vládu došlo k opětovnému rozdělení vojska. Mansfeld a vévoda Jan Arnošt dál postupovali samostatně až k Olešnici,⁹⁹⁵ Jan Arnošt blíže k řece Odře, Mansfeld pak trochu severněji.

Valdštejn ihned po potvrzení zpráv o tažení nepřítele takticky jednal. Vyslal za Mansfeldem a výmarským vévodou několik svých jízdních pluků pod velením zkušeného plukovníka Gabriela Pechmanna. Sám čekal, zda se podle nejistých avíz vskutku objeví u ústí Odry švédský král. Pechmannův sbor měl pět až šest tisíc vojáků, rozhodně tedy nestačil na to, aby nepřátelské vojsko zastavil.⁹⁹⁶ Pro rozdělené sbory ale byl docela vyrovnaným soupeřem. Vévoda Jan Arnošt však zdařile manévroval, a tak mu Pechmannovi vojáci příliš škody neudělali. Už vůbec neublížili Mansfeldovi, který táhl více severovýchodně.⁹⁹⁷ Oba velitelé od začátku předpokládali, že něco takového Valdštejn podnikne. V Krosně z toho důvodu za sebou po cestě spálili mosty přes Odru.⁹⁹⁸ Symboliku tomuto činu dodal až pozdější osud celé výpravy, to bychom ale příliš předbíhali.

Vojska pochodovala Slezskem jako „po másle“. Císařské země zachvátila panika. Země byla bez hotovosti, neboť obrana byla z větší části rozpuštěna na nátlak slezských stavů po bitvě u Desavy. Od poraženého Mansfelda již málokdo čekal, že znovu zahrozí. Ukázalo se naprosto jasně, že Slezsko nebylo na vpád nijak připraveno. Císařský generalissimus mnohokrát psal císaři

⁹⁹³ Podrobný popis vpádu do Slezska s mnohými peripetemi je podán v článku *Dánský vpád do Slezska a na Moravu. Souvislosti a průběh roku 1626*. Četné pasáže k průběhu tažení Slezskem a Uhrami a k jednání vojevůdců jsou z tohoto článku převzaty a rozšířeny.

⁹⁹⁴ Čes. Krosno, pol. Krosno Odrzańskie, něm. Crossen.

⁹⁹⁵ Čes. Olešnice, pol. Oleśnica, něm. Oels.

⁹⁹⁶ Jednalo se o tři pluky jezdecky a dva pluky pěchoty. Pechmann vyrazil od Desavy přes Lužici a vstoupil do Slezska podobně jako Výmarský a Mansfeld 21. července (J. O. OPEL, *Der niedersächsisch-dänische Krieg*, II., s. 585).

⁹⁹⁷ Spis *Theatrum Europaeum* naproti tomu popisuje pochod armády Slezskem jako velmi nebezpečný. Pechmannovu úlohu přehání. Výmarského vojáci prý dokonce museli ve dne v noci táhnout za vozovou hradbou („der Wagenburg“) a vinou střetů s císařskými bylo denně zabito třicet až padesát mužů. Takové podání ale nejspíše neodpovídá skutečnosti (J. Philip ABELIN, *Theatrum Europaeum*, s. 1034).

⁹⁹⁸ NA Praha, VL, F 67/52, inv.č. 12505, Kurfürst Jiří Vilém Braniborský Valdštejnovi, 20. července 1626.

o nutnosti vystavět účinnou obranu. Jeho volání ale nebylo příliš vyslyšeno.⁹⁹⁹ Ve Slezsku a dalších českých zemích panoval chaos a zmatek. Zemská hotovost byla ve Slezsku vyhlášena 19. července.¹⁰⁰⁰ Šlechta měla splnit svou odvěkou povinnost a bránit zemi. V sedmnáctém století však byla realita války zcela jiná než ve středověku. Mansfeld a Výmarský nenarazili na odpor, čímž byl splněn jeden z důležitých předpokladů celé výpravy. Jen u města Góra¹⁰⁰¹ zaútočili na vévodův sbor vojáci zde se na rychlo shromažďující hotovosti. Proti přesile však neměli šanci. Město za to draze zaplatilo na výpalném 2 000 tolarů a stavy musely vydat čtyři šlechtice jako rukojmí, než budou splaceny zbylé dva tisíce z celkové uložené pokuty.¹⁰⁰²

Alespoň ze začátku celého vpádu nejsou známky o výrazném plundrování a napadání obyvatel ze strany útočnicka. Prameny nejsou v tomto momentu tak jednoznačné a některá podání si vyloženě odporují navzájem.¹⁰⁰³ Dokladů o svévolném ničení venkova invazním vojskem ale příliš nenajdeme. Spálení mostů bylo čistě taktického rázu. Například město a panství Vartemberk, ačkoliv patřilo purkrabímu Karlu Hanibalovi z Donína, tedy jedné z hlavních opor císařské strany, nebylo rovněž nijak zvlášť poškozeno. Sám Donín se tomu divil v dopisu císaři 7. září 1626. Je možné, že o tomto vlastnickém vztahu nepřítel nevěděl, nebo bylo velením plundrování opravdu zapovězeno?¹⁰⁰⁴ Mansfeld a Výmarský si byli vědomi jistých sympatií, které k nim obyvatelstvo chovalo, otázkou je, jakou roli hrály tyto sympatie v konkrétním jednání jak vojevůdců, tak místních. Tento vztah měl mnoho tváří a podob. Stála za ním celá řada různých důvodů, pohnutek, idejí, souvislostí a momentálních okolností.

K zajímavým dokladům složitosti problému patří jinak marginální událost v Olešnici. Právě zde se v posledních dnech července obě části vojska na čas potkaly. A začaly požadovat po olešnickém vévodovi Karlu Fridrichu Münsterberském vydání proviantu. Dva týdny, na které se prý Mansfeld zásoboval v Krosně, vskutku uplynuly. Poděbradovec se omlouval, že nemůže tomuto požadavku vyjít vstříc, neboť je vázán povinnostmi k císaři. Mansfeld byl u jednání přítomen, neřekl prý na vévodovu omluvu ani slovo. Ale hned na to poručil namířit na město svá děla a hrozil okamžitým ostřelováním. Celou věc musel rychle urovnávat Jan Arnošt a svého kolegu v postupu mírnit. Olešnický vévoda nakonec proviant pod nátlakem vydal. K žádnému

⁹⁹⁹ J. KOLLMANN, *Valdštejn a evropská politika*, s.125nn. Mnohé Valdštejnovy výzvy k obraně Slezska najdeme pro jarní a letní měsíce v edici *Documenta Bohemica Bellum tricennale illustrantia* (IV.) a Tadrově edici (Ferdinand TADRA (ed.), *Briefe Albrechts von Waldstein an Karl von Harrach*). Problematika svolávání zemské hotovosti je pro slezské prostředí během třicetileté války podrobně zpracována polskou historiografií – viz Jerzy MARONÍ, *Militarne aspekty wojny trzydziestoletniej na Śląsku*, Wrocław 2000.

¹⁰⁰⁰ Patent vrchního slezského hejtmána Jiřího Rudolfa Lehnického – *Acta publica*, s. 62.

¹⁰⁰¹ „Gura Landtschafft“ (Relace, fol. 4b). Jedná se o město Góra asi třicet kilometrů jižně od Lešna.

¹⁰⁰² Roubík tvrdí, že město bylo vypáleno (F. ROUBÍK, *Valdštejnovo tažení*, s. 163), ale to se nestalo. Mitzlaff píše, že plundrování bylo zakázáno, a o zkáze města se ani jinde nepíše.

¹⁰⁰³ Edice *Acta publica* uvádí například dva úryvky z kronik, které si navzájem odporují: „Ein grosser Theil der Mansfeldschen Truppen ging über Naumburg, Cosel, Reichenau und Herzogswalde, ohne jemand Gewalt zu thun. – Worgs, Chron. von Sagan 257“, a naopak „Graf Mansfeld quartirte mit seinem Corps zu Wilkau (...) sie zogen nach starker Plünderung der Gegend ins Oppelsche ab. Liebich, Chron. von Namslau 134“ – *Acta publica*, s. 274-275.

¹⁰⁰⁴ Čes. Vartemberk, pol. Syców, něm. Wartenberg. O dopisu se zmiňuje edice *Regesta*, IV., s. 161.

dobrovolnému aktivnímu činu ve prospěch vpádu konkrétně zde nedošlo. Olešnický vévoda byl k vydání proviantu donucen zbraněmi a o jiné formě podpory nemáme zpráv.¹⁰⁰⁵ Důvodem, proč se Jan Arnošt stal jakýmsi prostředníkem uklidnění celé situace, mohlo být i vzdálené příbuzenství ke Karlu Fridrichovi.¹⁰⁰⁶ Celkově však šlo ze strany výmarského vévody o projev jiné politiky vůči obsazovaným územím, než prováděl Mansfeld.

Bratr olešnického vévody Jindřich Václav pak vedl s Janem Arnoštem a komisařem Mitzlaffem dlouhý rozhovor na svém zámku v nedalekém Bernštátu.¹⁰⁰⁷ Co vše bylo tématem rozhovoru, nám není známo. Možná byla schůzka dokladem sympatií místních elit k přichozímu vojsku. Pozice obou slezských vévodů nebyla jednoduchá. Nevěděli, jak se vpád vyvine, zda má naději na úspěch, nebo ne. K předběžné přípravě podpory nebyl čas, vpád měl být překvapením, což také pro celé Slezsko byl. Obyvatelé byli zaskočeni. Mansfeld sice kdysi před bitvou u Desavy vskutku žádal Kristiána IV. o vydání otevřeného listu Slezanům a přípravu akce po stránce, dnes bychom řekli, propagandistické, věc se ale porážkou u labského přechodu značně změnila. Kristián tehdy také odmítl vydávat jakékoliv patenty předčasně.

V červenci ale vskutku král list do Slezska zaslal. Oslovil jím vévody ze slezských větví Poděbradovců a Piastovců, Karla Fridricha a Jindřicha Václava Olešnicko-Bernštatského, Jiřího Rudolfa Lehnicko-Břežského a jeho bratra a starého rebela z doby českého povstání Jana Kristiána. Současně mělo být příjemcem listu i město Vratislav.¹⁰⁰⁸ Nejednalo se však o žádný rozsáhlý, ani politicky či ideově zásadní text. Král několika větami oznamoval, že vyslal k adresátům svého válečného komisaře Mitzlaffa s ústním poselstvím. Starostí krále byla dle jeho slov evangelická věc. Žádal o přijetí Mitzlaffa, jeho vyslyšení a pomoc slezských stavů v boji za „gemeinen wesen“, tedy za obecnou pospolitost. Dopis bez konkrétních politických i náboženských momentů, navíc zásadně zpožděný nemohl na slezské stavy příliš zapůsobit.¹⁰⁰⁹

Vojsko útočníka táhlo velmi rychle dál. Mansfeld se za Namyslovem odpojil a pokračoval podél polské hranice až k Bytomi a dál na jih směrem na Těšín. Jan Arnošt obešel Vratislav a

¹⁰⁰⁵ Později byl za to potrestán císařem a Valdštejnem tím, že se na jeho vévodství měli mustrovat polští kozáci a další jednotky (F. ROUBÍK, *Valdštejnovo tažení*, s. 187).

¹⁰⁰⁶ Karlova manželka Anna Marie byla dcerou Fridricha Viléma Sasko-Altenburského, strýce Jana Arnošta. Tuto souvislost naznačuje i Heermann (G. E. HEERMANN (ed.), *Nachlese*, s. 93). Dynastické, a zároveň i politické propojení poděbradovského rodu se saskými Wettiny zdůrazňuje Radek Fukala, který věnoval mimo jiné i Karlu Fridrichovi a Jindřichu Václavovi svou studii (*Potomci krále Jiřího z Poděbrad a Bílá hora*, in: *Historický obzor* 19, 2008, č. 7-8, s. 146-158; více v publikaci Ondřej FELCMAN – Radek FUKALA, *Poděbradové. Rod českomoravských pánů, kladských hrabat a slezských knížat*, Praha 2008, s. 212-235, kap. Hořký konec knížecí dynastie).

¹⁰⁰⁷ Relace, fol. 4b–5a; čes. Bernštát, pol. Bierutów, něm. Bernstadt.

¹⁰⁰⁸ RA København, TKUA, sign. 1-059, Ausländisch registrant 1626, fol. 323b-324a, Kristián IV. uvedeným osobám, Wolfenbüttel 16./26. července 1626.

¹⁰⁰⁹ Jak odlišná situace nastala v létě 1633, kdy všichni jmenovaní adresáti králova dopisu krom Jindřicha Václava se sjednotili v protihabsburském spolku na straně braniborské, saské a švédské armády. Více viz R. FUKALA, *Potomci krále Jiřího z Poděbrad*.

směřoval k Opolím.¹⁰¹⁰ Vojevůdci netrpělivě čekali na zprávy od Bethlena, který měl být, prý podle předpovědí Quadta, už na pochodu.¹⁰¹¹ Během cesty mezi Namyslovem, Popielówem a Czarnowąsy, ležícími na severním okraji dnešních Opolí, dostal výmarský vévoda zprávu z Břehu o velikosti Pechmannova sboru a o tom, že Valdštejn ještě nevyrazil na pochod.¹⁰¹² Břežský moment nepřehlédněme. Nebylo to totiž naposledy, kdy výmarské vojsko dostalo důležité informace o pohybech císařských právě odtud. Komisař Mitzlaff popisoval o pouhý měsíc později situaci, kdy dostal list přímo od březského vévody Jana Kristiána, v němž se dozvěděl o přesné síle Valdštejnova vojska a jeho úmyslech.¹⁰¹³ Pokud tomu tak skutečně bylo, znamenalo to, že alespoň touto formou velký protihabsburský protivník z řad slezských knížat projevil útočnickovi pomoc. Evidentně měla tedy dánská strana své sympatizanty i na nejvyšších místech. Vévoda Jan Kristián byl bratrem již zmiňovaného Jiřího Rudolfa, lehnického vévody a vrchního hejtmana Horního a Dolního Slezska. O další podpoře však nevíme a asi k ní ani nedošlo vzhledem k vývoji v císařskými ovládaném Slezsku a především na říšském bojišti.¹⁰¹⁴

Větší boj, který tentokrát pravděpodobně vyprovokovaly proticísařské síly, se rozhořel dne 6. srpna u Opolí. Obrstlajtnant Budyšín z vévodova sboru prý na oko zaútočil na město, aby vylákal před hradby jednotky Pechmanna a Karla Hanibala z Donína, prezidenta královské vřatislavské komory, který velel shromažďující se zemské hotovosti. Došlo k boji, kde zahynulo podle dánské strany asi dvě stě Pechmannových rejtářů. Císařští později doznávali ztráty mnohem menší.¹⁰¹⁵ Pechmann s Donínem se ve spěchu stáhli. Napadnout nepřitele se znovu neodvážili, neboť ten pochodoval v pevné bojové sestavě. Právě při těchto událostech se objevil komisař Mitzlaff s návrhem zastavit na čas pochod, dobýt město, dále blízkou Ratiboř a případně Kozlí a učinit z oblasti pevnou základnu, jak bylo dohodnuto s Quadtem ve Stendalu.¹⁰¹⁶ Mitzlaff dokonce dvakrát za sebou k Mansfeldovi vyjel (podruhé spolu s kvartýrmistrem Flodrofem) osobně projednat tento plán. Generál však nebyl návrhem nijak nadšen a zamítl ho. Vévoda tedy

¹⁰¹⁰ Čes. Opolí, pol. Opole, něm. Oppeln.

¹⁰¹¹ J. POLIŠENSKÝ – J. KOLLMANN, *Valdštejn*, s. 102.

¹⁰¹² Relace, fol. 5a.

¹⁰¹³ Tamtéž, fol. 9a.

¹⁰¹⁴ Již pro rok 1622 podezřívali císaři loajální úředníci Jana Kristiána z pomoci protihabsburským vojskům v Říši. Hejtman hlohovského knížectví Fridrich z Oppersdorfu informoval, že vévoda měl už v létě 1622 poslat do Říše na pomoc Mansfeldovi čtyři tisíce mužů „po vodě do Říše“ ze Slezska a sám vévoda pak po tom, co se dozvěděl, že císařští míří do Slezska, prý odjel. Oppersdorf však o síle pomocných kontingentů jistě přeháněl. (*Moravské korespondence a akty*, I. 1620-1624, s. 277, Fridrich z Oppersdorfu Zdeňku Popelovi z Lobkovic, Nová Cerekev 20. srpna 1622.) O povstaleckém chování Jana Kristiána ve válečných letech ale víme i pro události saského vpádu v roce 1631 do Čech. Ladislav Velen ze Žerotína prý tehdy vyzýval švédského krále k posunu vojska do Slezska právě na základě informací březského vévody a i za dalších švédských vpádů byl Jan Kristián značně aktivní. (František HRUBÝ, *Ladislav Velen ze Žerotína*, Praha 1930, s. 329 – 331.)

¹⁰¹⁵ Relace, fol. 5b. Oppersdorf uvádí v dopise Valdštejnovi ztráty jen 8 císařských, naproti tomu nepřítel podle něj ztratil 100 vojáků (*Documenta*, s. 139).

¹⁰¹⁶ „Da mus Ich erwehren was vor deme, zue Stendell mitt Bethlehems abgesandten verlassen worden, nemlich dieses das wir uns der beeden Fürstenthümer Oppeln und Rativor impatroniren, (...) die Stadt und der Pas zuenhemen, weiln es leicht zutuhn wehre.“ – Relace, fol. 6a.

odvolal vojsko seřazené již k útoku na město. Mansfeld měl evidentně jinou představu o tažení a svůj plán měnil na základě vývoje situace.

Dne 10. srpna dorazily dánské pluky do Bohumína. Jan Arnošt se zde opevnil. Tehdy Mansfeld vévodovi psal, že v Horním Slezsku nelze Bethlena vůbec čekat, nýbrž je za každou cenu nutné táhnout rychle na Moravu a až tam u Fulneku a Lipníku se poradit jak dál.¹⁰¹⁷ Hlavně nebylo jasné, kde se Bethlen právě nachází. Dopisy od něj nepřicházely. Jen tu a tam prosakovaly nezaručené zprávy o jeho pobytu v Košicích a o tažení Slovenskem.¹⁰¹⁸ Smělý vpád se pomalu měnil v pochod do neznáma.

Vévoda Jan Arnošt však neměl v úmyslu rezignovat na původní plán tak rychle a pevně se držel králových instrukcí a dohodnuté strategie. Spolu s Mitzlaffem počítal s obsazením několika míst v kraji, i kdyby se tak postupovalo třeba i proti vůli vrchního velitele. Navíc bylo potřeba zastavit na odpočinek, doplnit vojsko, kterého rychlým pochodem prý velmi ubylo, a nahromadit proviant.¹⁰¹⁹ Zde začíná kapitola dánské přítomnosti na Opavsku, Krnovsku a severní Moravě.

Výmarský vévoda a komisař Mitzlaff měli jasné zprávy, že se dá velmi lehce zmocnit Opavy.¹⁰²⁰ Její poloha by případnému budování základny velmi vyhovovala. Oba dostávali „kundšafy“ z různých míst kraje o tom, jaká je nálada obyvatelstva, kde a jak je silná posádka a podobně. Kdo tyto zprávy posílal právě z Opavy, se už nedozvíme, ale jistě to byli někteří z řad pozdějších neaktivnějších kolaborantů. Informace o „kundšaftech“ najdeme vcelku často na obou stranách „fronty“ a jednoznačně ukazují na fakt, že obyvatelstvo zdaleka nebylo jen pasivním divákem vojenských tažení, ale naopak se stávalo významným vojenským faktorem. Tomuto momentu se ale budeme věnovat až v samostatné kapitole.

Vévoda Jan Arnošt vyrazil po několikadenním odpočinku 18. srpna z Bohumína přes Hlučín k Opavě. Jak Mitzlaff psal, Výmarského vojsko se města neobávalo a chtělo jednoduše zkusit příležitost, která se nabízela.¹⁰²¹ Předvoj, který vedl Flodrof, dorazil na předměstí v noci z 19. na 20. srpna, následován druhého dne jádrem vojska a vévodou Janem Arnoštem. Do Opavy se ukryla naprostá většina stavů knížectví a velké množství lidu z nechráněného venkova.¹⁰²²

¹⁰¹⁷ Relace, fol. 6b.

¹⁰¹⁸ Příklad takové mylné zprávy máme na císařské straně v *Regestech* (s. 132). Anonym ze 7. srpna hlásil, že Bethlen je u Košic (a přitom ještě zdaleka nevytáhl ze Sedmíhradska) a jeho poslové prý dorazili k Mansfeldovi. Zprávy od útočníka ale mluvily o opaku, tj. o nenavázání spojení.

¹⁰¹⁹ O úbytku vojska se zmiňuje (snad přehnaně) komisař Mitzlaff: „(...) weil das Volck bey so eilender marche fast uff die Helffte abgenommen.“ – Relace, fol. 6b. Pechmann s Donínem posílali ty, co se opozdili nebo nemocní zůstali při postupu ve Slezsku, „k jejich nebeskému otci“ (F. ROUBÍK, *Valdštejnovo tažení*, s. 183).

¹⁰²⁰ „(Ich) berichte Ihme (Mansfelda – pozn. VM) wie wir gewisse Kundchafft das Troppa leicht zuegewinnen, zum *Rendevous* der Newen *trouppen* bequem, das die Stadt und die Stände des Pechmans Reuter inzunhemen abschlagen, und gleich den andern in ganz Schlesien unsser *Partey* sehr woll *affectionirt* (...)“ – Relace, fol. 6b.

¹⁰²¹ „Wir zweifelten nicht die Stadt wurde sich *accommodiren*. Weill Sie der *marche* nichts aus dem Wege belegen, wolten wir diesse *entepreise* versuchen (...)“ – Relace, fol. 6b-7a.

¹⁰²² Hejtman knížectví Bernard z Vrbna prý nařídil, aby se všichni stavové dostavili do města, a nepovolil nikomu odchod z Opavy, když se nepřítel blížil. Sám se ovšem pokusil v poslední chvíli uniknout, ale byl u brány zadržen.

Většina místní šlechty a měšťanstva s příchozí armádou sympatizovala, a tak neměla chuť k obraně. Nejaktivnější příznivci útočníka na sebe v chaotickém jednání strhli pozornost. Městská rada a stavy knížectví vydaly Opavu po krátkém nervózním vyjednávání 20. srpna a vévoda triumfálně vstoupil do města. Výmarského pokus se vyplatil. Město, jehož hradby by jistě vydržely několikadenní obléhání, padlo bez jediného výstřelu.

O pevných hradbách psal ostatně Mansfeld Janu Arnoštovi v dopise, který přišel brzy po obsazení města. Omlouval se, že vévodovi nevyslal k Opavě posily. Odmítl útočit na město, které je tak dobře chráněno. Byť právě 19. srpna ponechal v Těšíně malou posádku padesáti nemocných knechtů a čtyři poloviční kartouny, na základě jeho pozdějších činů a návrhů v Lipníku můžeme tvrdit, že důvodem jeho odmítnutí bylo, že se nechtěl tolik zdržovat vytvářením rozsáhlé základny v kraji. Vévodovi výslovně připomínal, aby se dostavil k Lipníku včas.

Děni v Opavě v těchto dnech detailně zachycuje historická literatura, proto se jím zde tak podrobně nezabýváme.¹⁰²³ Opavské stavy se po prvním zaváhání při vydání města už nijak nezmohly na odpor. Nebyla k tomu chuť ani podmínky. Stejně lehce jako Opava se vzdal 22. srpna Krnov. Posádky zbudované na obranu hlavních měst obou knížectví se přidaly bez zaváhání k dánskému vojsku i se svými veliteli. Obrstlajtnant Schlammersdorf obsadil zámek v Hradci nad Moravicí a hrad Vikštejn a tamní obránce podřídil dánskému velení.¹⁰²⁴

Katoličtí radní měst byli zbaveni úřadu a nahrazeni loajálními protestanty. Kostely byly vydány do rukou luteránským kazatelům. V Opavě se vrchním velitelem stal komisař Mitzlaff, kterému byli podřízeni obrstlajtnanti Budyšín s jízdním a Rantzau s „Modrým“ pěším plukem. Jejich jednotky v kraji zůstaly.¹⁰²⁵ Několik desítek či stovek vojáků Schlammersdorfova „Zeleného“ pluku mělo zůstat v knížectví také. Nejednalo se ale o celý pluk. Celkem zůstalo v Opavě a celém kraji 800 mužů pěchoty a 200 jezdců.

Vévodu Jana Arnošta prý vítal při jeho příchodu do Opavy nadšený dav¹⁰²⁶ a hned v prvních dnech se k němu hrnuli nadšení sympatizanti. Pokud si přečteme tvrzení některých historiků, že se „Morava (...) z větší části opět přidala na stranu nepřátel Habsburků“,¹⁰²⁷ a srovnáme je s různými zprávami z pramenů, zasáhnou nás pochybnosti. Situace se totiž nejeví zdaleka tak jednoznačně. „Nevědělo se, zda přichází nepřítel, nebo přítel“, řekl Tomáš Labutek,

Adam Moravický a jiní šlechtici jej pak při výsleších po konci vpádu obviňovali, že to kvůli němu přišlo mnoho lidí do velkého nebezpečí a utrpělo tolik škod na majetku. – *Inquisition*, s. 39, 54nn.

¹⁰²³ Podrobně o obsazení Opavy – Josef ZUKAL, *Paměti opavské*; Zukal podobně v předmluvě k edici *Inquisition*, s. 5–10; Radek FUKALA, *Dánský vpád do Slezska*, s. 81–84; Týž, *Stavovská politika*, s. 86–88; Zdeněk ORLITA, *Dánský vpád na Opavsko a jeho odraz na městské politické scéně. Příspěvek ke konfesijnímu soužití opavského měšťanstva*, Opava. Sborník k dějinám města 2, 2000, s. 31–37.

¹⁰²⁴ Relace, fol. 7b.

¹⁰²⁵ Tak to alespoň popisuje Mitzlaff ve své zprávě (Relace, fol. 8b). Odporuje tak Fukalovi, který velení rozděluje. Podle něj byl vojenským velitelem Budyšín, civilním správcem Mitzlaff (R. FUKALA, *Stavovská politika*, s. 88).

¹⁰²⁶ R. FUKALA, *Stavovská politika*, s. 83.

¹⁰²⁷ J. POLIŠENSKÝ, *Tricetiletá válka*, s. 170. Podobně Bohumír Indra nebo František Dostál.

tehdejší přísežný ve Vladislavi,¹⁰²⁸ před inkviziční komisí, která v letech 1628 až 1630 vyšetřovala okolnosti vpádu.¹⁰²⁹ Vyjadřoval svým výrokem mnohem víc. Jeho věta totiž stručně a výstižně postihovala pocity velké části obyvatel Slezska a Moravy, kteří nevěděli, jak se mají v nastalé situaci zachovat. Malé světy vesnic, městeček a měst byly vojenským vpádem zaskočeny. Velká část obyvatel byla nerozhodná. Do hry vstupovaly další momenty. Obyvatelé Slezska žili a mysleli na příští dny a roky po zkušenosti několika let nové pobělohorské vlády, která jasně inklinovala k potlačování náboženských a stavovských svobod. Bylo jen otázkou času, kdy se i ve Slezsku rozvine protireformace a politický útlak v takové síle, jakou zažívali obyvatelé Moravy. Na jiných místech přicházely pragmatické myšlenky, totiž že vojsko jen krajem protáhne a bude klid. A klid a záchranu života a majetku bylo třeba si vždy draze vykoupit vstřícným jednáním, složením výpalného, kontribuce a požadovaného proviantu, aby vojsko co nejdříve odešlo dál. Volba byla jasně daná. Buď spoléhat na vlastní síly a bojovat s vědomím, jaký osud stihne obránce v případě porážky, nebo se podvolit libovůli vojenských velitelů a doufat, že se bouře přežene tak rychle, jak se objevila.

Podle plánu Jana Arnošta měla zůstat ve Slezsku část dánské armády pod vrchním velením komisaře Joachima Mitzlaffa, aby udržela kraj jako vojenskou základnu. Spolu s královskými jednotkami na Opavsku a Krnovsku byla v Těšíně ponechána malá samostatná mansfeldská posádka. Se základnou se počítalo do budoucna. Zatímco Jan Arnošt obsazoval kraj na levém břehu Odry, Mansfeld ovládl bleskově Těšín a vymáhal zde velmi tvrdým způsobem koně, rekruty, sedláky na opravu cest a konečně i výpalné. Oba vojevůdci ale postupovali rychle dál. Generál na svém pochodu směřoval k jihu, aby se 27. srpna spojil s dánskými oddíly ve Fulneku, kam dorazil vévoda po odpočinku v Opavě. Odtud pochodovaly oddíly společně k Lipníku. Tam 30. srpna narazily na Pechmannovy jezdce a došlo k menšímu střetu.¹⁰³⁰ Právě na konci srpna došlo k avizovaným rozhovorům vévody Jana Arnošta s Mansfeldem.

Nejspíše během pochodu Horním Slezskem a Těšínskem Mansfeld modifikoval svoje plány a nyní se zakládáním vojenské enklávy nesouhlasil. Tento postoj ovšem úzce souvisel s mnohem závažnějším obratem v generálových úvahách. Byl jím jeho nový plán na úplnou změnu směru celé diverze. Mansfeld přišel u Lipníka s návrhem, který stavěl situaci radikálně do jiného světla.¹⁰³¹ Inklinoval totiž k řešení upustit od tažení do Uher, obrátit se do Čech a Bavorska a pochodovat až do Alsaska. Zájem proniknout k Rýnu měl ostatně již v lednu a červnu. Důvody

¹⁰²⁸ Čes. Vladislav, pol. Włodzisław, něm. Loslau.

¹⁰²⁹ „Man habe nicht gewusst, ob Feind oder Freund komme.“ – *Inquisition*, s. 117.

¹⁰³⁰ Pechmann nebyl v ataku vojsk zcela bez úspěchu. Nešlo však o takové vítězství, jak popisuje například *Theatrum Europaeum* (J. Philip ABELIN, *Theatrum Europaeum*, s. 1034). Lipničtí se dobře bránili a zajali 30 vojáků, plukovník sám, jak psal, měl zajatců „celý houf“ (NA Praha, F 67/52, inv.č. 12630, Pechmann Valdštejnovi, Lipník 30. srpna 1626).

¹⁰³¹ Události u Lipníka jsou reflektovány jednak Relací, jednak literaturou (J. POLIŠENSKÝ, *Morava*, s. 256, J. KOLLMANN, *Valdštejn a evropská politika*, s. 140).

obratu najdeme v Mansfeldově poznání, že Bethlen sotva může přijít včas. Jak vidíme v jednom dopisu zachyceném císařskými, pochybnosti o spojení narostly. Příchod Bethlena, základní premisa úspěchu, které ve spěchu příprav v červnu nebyla věnována taková pozornost, se nenaplnoval. Mansfeld psal sedmihradskému knížeti pohněvaně o tom, že mu Bethlen na četnou korespondenci vůbec neodpovídá. Předpokládané spojení se vinou nepřítomnosti spojence neúnosně zdrželo. Valdštejn byl Mansfeldovi v patách se silným vojskem. Generál Bethlena žádal o co nejrychlejší pomoc, jinak se bude muset obrátit jinam.¹⁰³² Velkolepý plán diverze namířené k srdci císařských zemí dostával povážlivé trhliny. Této problematické situace útočníka si byli vědomi i císařští důstojníci. Na základě zpráv zajatců měli dobré informace o vnitřních poměrech v nepřátelské armádě. Na konci srpna tak prý Mansfeld s Výmarským měli jen kolem 9 000 mužů, což je při ztrátách na rychlém pochodu Slezskem a po zanechání posádek docela dobře možné.¹⁰³³ Císařští o Bethlenovi také nic určitého nevěděli. Ten byl každopádně ještě hodně daleko.

U Lipníka a na cestě k jihu to ve velení mansfeldské a dánské armády vřelo. Naplno se projevíly spory mezi oběma vojevůdci. Proti Mansfeldově nové strategii se vévoda Jan Arnošt jednoznačně postavil, a souhlasili s ním dokonce vlastní Mansfeldovi důstojníci.¹⁰³⁴ Instrukce Kristiána IV. byly jasné, spojit se s Bethlenem. Kromě toho reálně hrozilo, že by armáda šla na smrt. Další dlouhý pochod by vojsko sotva zvládlo bez újmy. Moment překvapení byl ztracen, tudíž by se vojsko setkalo s mnohem větším odporem císařských sil. Bethlen byl jediná naděje na záchranu vojska. Valdštejn se rychle blížil a hrozil otevřený střet v poli. Generalissimus byl 29. srpna v Nise, ale už 2. září v Olomouci! Kolem Opavy jen prošel a nehodlal se zdržovat pokusy dobýt obsazené město zpět.¹⁰³⁵

Těžko říct, které ze dvou řešení bylo lepší. Zatímco Mansfeld chtěl improvizovat a situaci řešit radikálně, výmarský vévoda se pevně držel daných rozkazů. Bethlen byl ale daleko. Dokonce ještě 25. srpna dlel ve svém sídelním městě Alba Iulia v srdci Sedmihradska.¹⁰³⁶ O tom však neměli ani Výmarský, ani Mansfeld tušení. Korespondence byla nejspíše v Uhrách zadržována, jak ukazuje už příklad zmiňovaného Mansfeldova dopisu ze 17. srpna.

Vévoda za několik dnů po lipnické poradě nabídl Mansfeldovi kompromisní řešení: obě vojska si nebudou navzájem přebírat vojáky (i to se dělo!), vyřídí si kontribuce a společně potáhnou vstříc Bethlenovi. Kdyby Bethlen odmítl plán na diverzi na Moravu, do Čech a

¹⁰³² Dopis se zachoval v opise a v daném kontextu je pravděpodobné, že byl zadržen císařskou stranou v Uhrách. Mansfeld Bethlenovi, Těšín 17. srpna, opis – *Regesta*, IV., s. 141.

¹⁰³³ Rytmistr Jan Pöll Pechmannovi, Lipník 28. srpna 1626 – *Regesta*, IV., s. 154-155.

¹⁰³⁴ Relace, fol. 8b.

¹⁰³⁵ Valdštejnův pochod: Bunzlau 20. 8., Goldberg 21.–22. 8., Javor 22. 8., Svídnice 23.–24. 8., Langenoels 25. 8., Střelín 26.–27., Nisa 28.–29., Polské Nové Město 30. 8., Dvorce 31. 8.–1. 9., Olomouc 2. 9., Kroměříž 3. 9., Uherský Brod 5.–6. 9. – J. POLIŠENSKÝ – J. KOLLMANN, *Valdštejn*, s. 103.

¹⁰³⁶ Ukazuje to datace jeho dopisu vévodovi Janu Arnoštovi. Dopis otištěn v G. E. HEERMANN (ed.), *Beytrag*, s. 263.

Německa, podniknou ji oba velitelé sami pod Mansfeldovým velením. Už tehdy se objevil nápad Mansfelda odejít do Benátek, vévoda proto navrhoval pro případ, kdyby k tomu došlo, že převezme jeho vojsko a děla pro Kristiána IV. Mansfeld po diskuzi s dánskými posly na Lukově s návrhem souhlasil. Jednání ale nebyla klidná a bezkonfliktní.¹⁰³⁷ Vidina útoku na Vídeň se ztratila docela.

Jak jsme zmínili výše, Mansfeld neměl pro vévodovo jednání v Opavě a Krnově pochopení. Podle svého plánu totiž chtěl Slezskem jenom projít. Mitzlaff píše, že Mansfeld byl dokonce i proti tomu nechávat posádce část munice.¹⁰³⁸ Jak ukázaly závěry z Lipníka a posléze vývoj v Uhrách, bylo budování základny přece krokem dobrým směrem. Otázkou je, proč Mansfeld nechal v Těšíně malou posádku se čtyřmi velkými děly, která se sama o sobě nemohla pod případným nápořem Valdštejna udržet. Na kontrolu nad Jablunkovským průsmykem tak malá jednotka sotva stačila, byť měla být posílena verbováním. Vzhledem k nedostatku koní, který v Těšíně nejspíše vyvrcholil, jak dokazují Mansfeldovy požadavky v obsazeném knížectví, je pravděpodobné, že generál ani neměl k dalšímu převozu celé artilerie dostatek prostředků. V druhé polovině září pak zpětně vysvětloval svůj krok špatným stavem cest. Víme ale též o tom, že po cestě nechával i municí, koní a vozů mu tedy znatelně ubývalo.¹⁰³⁹

O možném obratu Mansfelda na západ se nejspíše dozvěděli, či to byla jedna z uvažovaných variant, i v druhém táboře. Zvláště se toho obával bavorský kurfiřt, který Valdštejna ze začátku před odchodem z německého bojiště tak zdržoval, přemlouval a nebezpečí ze strany Mansfelda zmenšoval. Dne 26. srpna psal Maxmilián generalissimovi v tom smyslu, že nové verbování zatěžuje císařské země, pobuřuje obyvatele, a tím vůbec věci neprospívá a že by měl Valdštejn poslat nějaké jednotky Tillymu na hlavní bojiště v Dolnosaském kraji. Druhý den už psal o něčem jiném a ve zcela jiném tónu. Dostal totiž zprávu, že Mansfeld chce stočit svůj postup do Horních Rakous a připojit se k tamním povstalým sedlákům.¹⁰⁴⁰ Toho se měl Maxmilián co obávat, neboť takový krok by Bavorsku způsobil závažné problémy s nedozírnými následky. Kurfiřtovy obavy se ovšem nenaplnily. Na jednání v Lipníku se tak mimochodem spolurozhodlo o osudu povstání v Horních Rakousích. Pokud se o pomoci sedlákům vůbec

¹⁰³⁷ Mimo jiné na základě výmarské korespondence J. POLIŠENSKÝ, *Denmark-Norway and the Bohemian Cause*, s. 256.

¹⁰³⁸ Jak ale víme z dokumentace velitele výmarského dělostřelectva Jana Trosta von Tiefenthal, daroval Mansfeld výmarskému vojsku poměrně značné objemy munice i na další cestě Moravou a Slovenskem. O Trostově svědectví budeme ale hovořit až v samostatné kapitole později.

¹⁰³⁹ Děla pak ještě během září dal k dispozici dánskému vojsku na žádost vévody Jana Arnošta. (Plukovník Publis Janu Arnoštovi Sasko-Výmarskému, Německé Pravno 12./22. září 1626, příloha: opis dopisu Mansfelda nejmenovanému veliteli v Těšíně – G. E. HEERMANN (ed.), *Beytrag*, s. 206-207).

¹⁰⁴⁰ Roubík odkazuje na Maxmiliánův dopis Valdštejnovi z 23. července (F. ROUBÍK, *Valdštejnovo tažení*, s. 157); další dopisy viz NA Praha, F 67/52, kart. 129, inv. č. 12607 a 12612, Maxmilián Bavorský Valdštejnovi, Mnichov 26. srpna a 27. srpna 1626.

uvažovalo, pak došlo k odložení jejího poskytnutí. Odjinud se podpora také nechystala. Na sedláky u řeky Enns čekaly těžké chvíle tváří v tvář pravidelné císařské armádě.

Tmavá mračna se stahovala i nad výmarským a mansfeldským vojskem. Byť se jim vojevůdci snažili unikat a postupovali směrem do Uher, naděje na záchranu akce personifikovaná Bethlenovým příchodem je hnala dál a dál až k labyrintu slovenských hor. Podle výpovědí zajatců směřoval Mansfeld do pasti. Navíc si toho byl dobře vědom a přestal doufat ve zdar výpravy.¹⁰⁴¹ Volání po spojenci z východu nemělo konce. Mansfeld a vévoda Jan Arnošt vyrazili od Lipníku společně kolem Přerova, Kroměříže, Holešova, Napajedel, Uherského Hradiště a Uherského Brodu.¹⁰⁴² Vévodův sbor přešel hranice do Uher snad jen o něco severněji Vlárským průsmykem. Kolem Uherského Hradiště a Brodu pochodoval Valdštejn jen o tři nebo čtyři dny později, počáteční náskok Jana Arnošta a Mansfelda tedy rychle stahoval a situace se stávala neúnosnou.¹⁰⁴³

Na uherských hranicích čekal spojence hrabě Illyésházy, který pomohl vévodovi i Mansfeldovi na cestě do Trenčína, kde se vojska objevila 5. září. Na Slovensku vyvstaly problémy v komunikaci mezi oběma hlavními veliteli v ještě větší intenzitě. Především nepřítomnost Bethlena ukazovala, že velkolepě oslavovaná idea tažení se povážlivě hroutí. Sedmihradský kníže, ke kterému vyrazili vévodovi a Mansfeldovi poslové, pochodoval ze svého sídla v Alba Iulii uprostřed karpatských hor teprve na konci srpna.

6.1.2 Sedmihradský spojenec

Zastavme opět na chvíli a dejme pomyslně odpočinout vojákům na cestě. Dánského krále jsme opustili citací jeho krátkého kalendářového záznamu z 25. července 1626. Kristián si po zahájení tažení výmarského a Mansfeldova vojska poznamenal příchod sedmihradského posla a s ním i dobrých zpráv s dovětkem: „Bůh dej, aby to byla jen pravda.“ Posel vsutku nesl od Bethlena přísliby na lepší příští. Svou neobvykle rychlou cestou ze srdce Bethlenových držav do Dolnosaského kraje předešlal o několik týdnů obvykle značně zdlouhavého spojení i souběžně vyslaný dopis s šiframi, které měly rozluštit list určený právě dánskému králi. Kristián si jej tak mohl přečíst snad až v polovině srpna, jak ukazuje krátký přípis u rozluštěného textu. Nechme promluvit na tomto místě Gábora Bethlena tak, jak oslovoval Kristiána IV. květnatými latinskými

¹⁰⁴¹ Gebhard Questenberg Valdštejnovi, Vídeň 26. srpna 1626 – *Regesta*, IV., s. 151.

¹⁰⁴² Ačkoliv někteří historici popisují další tažení jako rozdělené (například R. FUKALA, *Dánský vpád do Slezska a rozklad opavské stavovské společnosti*, s. 84), Mansfeld se později vyjádřil jasně, že kvůli nebezpečí nepřátelského přepadu byl pochod společný (Mansfeld Janu Arnoštovi Sasko-Výmarskému, Tekov 20./30. října 1626 – G. E. HEERMANN (ed.), *Beytrag*, s. 236).

¹⁰⁴³ Opel píše (stejně jako J. GROSSMANN, *Des Grafen Ernst von Mansfeld letzte Pläne*, s. 122) o tom, že Mansfeld narazil u Kroměříže na Valdštejna a stáhl se zpět k Těšínu, kde byl do 15. září. Jedná se ovšem o omyl převzatý ze starých tisků 17. století a Opel o něm oprávněně pochybuje (J. O. OPEL, *Der niedersächsisch-dänische Krieg*, II., s. 595).

souvětími v převratné červencové dny.¹⁰⁴⁴ Ačkoliv se jedná o dlouhý text, přece je na místě, abychom aktérovi, jenž zůstal po mnoho staletí v české historiografii téměř němý, dopřáli trochu prostoru a několik chvil.

„Vyslali jsme našeho sekretáře, pana Beckmana, aby oznámil, že náš postoj je zcela stejný, a aby obšírně vyložil postup v naší záležitosti proti nepříteli, neboť nemůžeme kvůli našim starostem a ostražitosti v naší věci přestat v tom, abychom od Vaší Královské Milosti nevyžadovali, jak jest nutno, aby se nezdráhala nás dále zpravit o chvályhodném a závažném plánu a podniku a oznámit, zda kvůli porážce Mansfelda změnila sled dřívějších úmyslů.

Mezitím nikdy nepochybujeme, že Vaše Královská Milost po zvážení velikosti hrozícího nebezpečí nejen naléhá na příchod švédského krále do Německa, ale také, že rozhodla díky své jedinečné moudrosti nepokoušet osud, ledaže naděje na vítězství bude jistá, a že přikazuje díky své autoritě, aby Mansfeld konal stejně. My setrváváme neochvějně v našem dřívějším rozhodnutí a v následujícím měsíci, v srpnu tohoto roku se pohneme se všemi silami proti nepříteli, což by dřív již bylo vykonáno s nejvyšší rychlostí, kdyby nebyla tak četná, mocná a různorodá vojska, která mají společně postupovat, poněkud zpomalena množstvím úkolů i vlastní velikostí.

Jsme si vskutku jisti, že budínský vezír již již hodlá vytáhnout s 60 000 vojáky proti římskému císaři, z nichž se 30 000 utáboří u Vídně a děsivým způsobem na něj zaútočí, 18 000 vojáků si pod vedením bosenského paši podrobí Chorvatsko a Kraňsko, ostatní pod vynikajícími nepřáteli, pašou egerským, temešvářským a gorsienským, pak /ovládnu/ kraj blízko Nových Zámků (?).

My s výkvětem uherské šlechty, svobodnými hajdúky a Sikuly rovnou cestou s Boží pomocí dojdeme do Slezska v důvěře (kdyby se snad s námi nemohl spojit švédský král), že Vaše Královská Milost pošle naproti početnou část německého vojska, jejíž mocí bude to, o co se snažíme, snáze zachováno. Poláci, kteří by mohli našemu úsilí stavět překážky, jsou nyní více zapleteni do těžké války jak ze strany Moskvanů, tak ze strany Tatarů, z nichž sám chán s 80 000 muži bude tábořit blízko tvrze Tegene u řeky Dněstr celé léto a podzim, střídavě bude každý den posílat 20 000 /jezdců/ do Podolí a nezřídka zaplaví království všemi silami.

Co se týká ostatních věcí, pevně věříme, že římský císař bude se vší silou napaden, /a proto/ král francouzský zváží, že kromě ostatních zhoubných válek znamená /pro císaře/ výprava z východu v současnosti nebezpečí a obrovské množství vojáků a zkázonosná a děsivá povstání zoufalého lidu ve vlastních državách.

Uznali jsme, že je to nutné sdělit Vaší Královské Milosti.

¹⁰⁴⁴ RA Kbh, TKUA, 82-1, Ungarn-Valakiet, Gábor Bethlen Kristiánovi IV., Alba Iulia 6. července 1626, latinsky, opis rozluštěného šifrovaného dopisu. Za profesionální překlad listu děkuji zvláště Mgr. Janě Pavlisové.

V Alba Iulii 6. července podle nového kalendáře.

Služebník a horlivý přítel Vaší Královské Milosti
Gabriel.“

Bethlenův dopis nás uvádí „in medias res“, tedy přímo do středu událostí. A bez znalosti reálií evropské politiky bychom mu sotva rozuměli. Mnohaměsíční diplomatické přípravy, nekonečná jednání a výměny propozic, memoriálů a vyslaneckých kreditivů a reverzů měly konečně přinést slibované ovoce. Co bylo tedy nejdůležitější? Bethlen se jasně zavazoval k akci, že v srpnu konečně pozdvihne své vojsko a útok na srdce císařských zemí přijde právě teď! A vskutku přes všechny nesnáze, nedodělky a nedokonalosti se chystal na tažení.

Kníže neopomněl zmínit Mansfeldovu porážku u Desavy a „hrozící nebezpečí“, které pro dánského krále vyvstalo s ohledem na sílící přesilu Valdštejnovy a Tillyho armády. Měl poměrně dobrý přehled o situaci ve Svaté říši římské. Vychylování vah ve prospěch habsbursko-katolické strany, kterého si byli vědomi politici a diplomaté napříč celou Evropou, měla zvrátit odvážná diverze do císařových zemí. Ale ve zmíněné poznámce nebyla jen Bethlenova péče o osud dánského krále. Mnohem více se obával, jak se nepříznivý vývoj událostí v Dolnosaském kraji podepíše na jeho postavení. Zmiňoval svou „ostrážitost a starost“ ve věci spojenecké pomoci, počátek dopisu tedy vlastně vyznívá značně nejistě. Chystal se mu vskutku Kristián IV. táhnout konečně naproti? Opravdu se spojenci odvážili učinit to, o čem napříč Evropou rokovali dlouhé měsíce? Bethlen zdůrazňoval spojení se spojeneckým vojskem ve Slezsku, dobře totiž věděl, že vpád jeho lehké jízdy by více než strategickým tahem byl jen „štráfem“, jak to výstižně popsal již v lednu 1626 Mansfeld při jednání s dánským králem.¹⁰⁴⁵ Ale sám kníže uváděl, že se zdržel s přípravou tažení a s nástupem do pole počítal až na měsíc srpen!

Sedmihradský kníže ujišťoval o své náklonnosti podniku a vedle rozsáhlého plánu svého útoku s pomocí Turků zmiňoval řadu „proměnných“ evropské politiky, od polské pozice a Tatarů, přes úlohu švédského krále Gustava II. Adolfa až po moskevského velkoknížete a ruského cara Michaila I. Ale v jakém stavu byla evropská politika ve vztahu k Bethlenovu Sedmihradsku? V dopise nebylo ani zmínky o králových haagských spojencích Anglii a Nizozemí. Jak je to možné? Na závěr dopisu Bethlen zmínil naopak francouzského krále Ludvíka XIII. Ten ovšem v haagské alianci nijak nefiguroval. Byla to náhoda? Jak se vlastně kontakty západních velmocí k bojovníkovi z dalekého karpatského kraje vyvíjely? Falcký diplomat Ludwig Camerarius na počátku srpna trefně glosoval Bethlenův postoj slovy: „Pokud Mansfeldovo tažení do Slezska

¹⁰⁴⁵ RA København, TKIA, sign. A96, Indkomne breve alfabetisk ordnede, složka složka Breve fra Grev Ernst af Mansfeld 1625-1626, Memoriál plukovníka Publise králi, SL 26. ledna 1626. Viz kapitola *Mansfeldovy lednové plány, Publiseova mise a idea vpádu do Slezska*.

proběhne nešťastně, pak bude následovat tragický konec (...). Neboť povahu Gábora známe; nepodnikne nic troufale, pokud nevidí žádný pevný záchytný bod, a potácející se odvaha ve Francii a Anglii jej vyděsí.“¹⁰⁴⁶ Pojdme se proto v rychlosti vrátit o nějaký rok zpět a dovedme odtud sedmihradského knížete na slovenské bojiště v září 1626. I když jsme se diplomatickému dění v letech před vypuknutím války dánského krále s císařem věnovali již na počátku této práce, zaměříme pozornost na léta 1623 až 1625 znovu, a nyní s důrazem na Bethlenovu pozici. Protože pramenů z Bethlenových rukou máme velmi poskrovnu, poslouží nám k formování pohledu diplomatická korespondence anglického vyslance v Istanbulu. A právě o specifický pohled Thomase Roea nám též půjde. Tak snad poznáme dění bez několikrát přetlumočených líčení pevně tradovaných v historiografii. Například pro otázku tureckého zapojení je nám Roe kvůli jinak jazykově a geograficky vzdáleným pramenům nejlepším průvodcem.

6.1.3 Bethlenova pozice mezi roky 1623 až 1625

Bethlen se stal sedmihradským knížetem po vypuzení svého předchůdce Gabriela Báthoryho v roce 1613. Stalo se tak za vydatné pomoci tureckého sultána Ahmeda I., respektive jeho zástupce paši Iskandera. Sedmihradsko vlastně ani státem nebylo. Bylo mnohem více jen doménou Gábora Bethlena závislou na Osmanské říši. Sedmihradsko se stalo jeho osobním projektem a v moderní stát se teprve mělo rodit, neboť kníže s ním měl velké plány.¹⁰⁴⁷ Bethlenova tažení let 1620 až 1623 jsou dostatečně popsána v literatuře, a proto se k nim nebudeme vracet.¹⁰⁴⁸ Svůj protihabsburský postoj v nich sedmihradský kníže ukázal více než jasně. Jeho cílem byl zisk Uher, v nichž byl v roce 1620 svolán a zvolen králem. Byť se královského titulu vzdal v mikulovském míru roku 1621, přece se směr jeho politiky v zásadě vracel k tomuto azimutu znovu a znovu.

Ze vzdálenější perspektivy se události roku 1626 podobají velmi nápadně roku 1623, kdy Bethlen vstoupil znovu do války, aby vyšel fakticky naproti plánovanému tažení halberstadtského administrátora Kristiána ml. Brunšvicko-Wolfenbüttelského. Ačkoliv k akci západního spojence nakonec tehdy kvůli porážce u Stadtlohnu nedošlo, sedmihradský kníže již měl připraveny

¹⁰⁴⁶ „Wenn der Zug Mansfelds nach Schlesien unglücklich abläuft, dann werde ein tragisches Ende folgen und es wird um Deutschland gethan sein. Denn Gabor's Wesen ist uns bekannt; der unternimmt nichts verwegen, wenn er keinen sichern Haltpunkt sieht, und der Wankelmuth in Frankreich und England wird ihn abschrecken.“ – Camerarius Rusdorfovi, 7. srpna 1626 – J. M. SÖLTL (ed.), *Der Religionskrieg in Deutschland*, III., *Briefe und Berichte*, s. 215.

¹⁰⁴⁷ O reformách Bethlena a politických plánech zvláště ohledně Uher velmi obsírně například Maja Depner v citovaném díle.

¹⁰⁴⁸ O tažení roku 1623 rozsáhle například Ferdinand Tadra a Peter Broucek, z české literatury například František Hrubý (Ferdinand TADRA, *Beiträge zur Geschichte des Feldzuges Bethlen Gabors gegen Kaiser Ferdinand II. im Jahre 1623. Nebst Originalbriefen Albrecht's von Waldstein*, in: *Archiv für österreichische Geschichte* 55, 1877, s. 401-465; Peter BROUCEK, *Der Feldzug Gabriel Bethlens gegen Österreich 1623*, in: Otto Friedrich Winter zum 75. Geburtstag. *Jahrbuch für Landeskunde von Niederösterreich*, Neue Folge 59, s. 7-26; František HRUBÝ, *Bethlen Gabor a česká emigrace 1622-1623*, in: *Český časopis historický* 41, 1935, s. 566-572; TÝŽ, *Ladislav Velen ze Žerotína*, Praha 1930).

dalekosáhlé plány na přestavbu Evropy a politickou fantazií vůbec nešetřil. Pro akci v Uhrách přemlouval své turecké ochránce, aby hned s několika armádami útočícími v různých směrech pomohli vytrhnout české a uherské země z moci císaře. Sám se pak chystal ujmout uherské koruny a dokonce zabrat i Rakousy. V hlavě sedmihradského knížete byla totální porážka habsburské strany ve střední Evropě jedinou cestou k trvalému míru. Takové plány však sotva sdíleli další evropští monarchové. Podzimní tažení roku 1623 skončilo obležením císařského vojska v Hodoníně a uzavřením příměří jen několik dní před tím, než by se císařské vojsko samo vzdalo pro naprostý nedostatek potravin. Ačkoliv si tak Bethlen nechal vyklouznout téměř poraženého nepřítele z pasti, přece se v následujících letech v dopisech svým spojencům vracel rétoricky k událostem v Hodoníně jako ke slavnému okamžiku své vojenské moci.

Obraty na evropském poli v těchto letech, totiž především anglické snahy o politiku smíření se Španělskem, dolehly se zpožděním i na střeoevropské prostředí a Bethlen se podle nich musel zařídit pro sebe. V následujících měsících po obléhání Hodonína nejednal pouze o míru s císařem, ale prakticky i o dlouhodobé změně politické orientace. Již během ledna 1624 se začal ucházet o ruku císařovy dcery, teprve třináctileté arcivévodkyně Cecilie Renaty. Ve své podstatě kopírovaly jeho snahy anglické námluvy v Madridu. Obě akce námluv dopadly neúspěchem. Španělé kupodivu prý císaře nabádali k souhlasu se sňatkem Cecilie Renaty s Bethlenem. Chtěli si tak mnohaletého nepřítele připoutat a získat. Sám centrální dvůr v Madridu ale v podobné věci vůči Anglii postupoval jinak. Španělského odmítnutí se anglickému princovi Karlovi dostalo dokonce ještě dříve než konečné císařské odpovědi Bethlenovi. Diplomatický obrat zpět k politice konfrontace s habsburskou stranou nenechal na sebe dlouho čekat.¹⁰⁴⁹

O míru s Bethlenem se vyjednávalo ve Vídni poměrně tvrdě až do května 1624, protože císařská strana cítila růst své síly v Říši. Přes své vojenské úspěchy na jižní Moravě tak Bethlen výhody prvního mikulovského míru neudržel a musel vrátit výnosné opolské a ratibořské knížectví, která krátce spravoval v roce 1623. Během neklidných let se sedmihradský kníže pokusil o konsolidaci své karpatské země a dokonce o velmi moderní reformu armády. Německá historička Maja Depner tvrdí, že plánovanými změnami v systému zemské hotovosti a snahou o vznik stálého vojska se Bethlen postavil vedle švédského krále do čela evropského vývoje vojenské modernizace. Od Gustava II. Adolfa prý též výrazné prvky reformy opsal. Nově měl být dáván důraz na pěchotu, což byla v uherských a balkánských poměrech značná novinka. Pěší vojsko měla však stavět nepočtená sedmihradská města, a ta na takový úkol nestačila. Depner uznává, že pro nové kolo konfliktu s císařem a vlastně i kvůli brzkému úmrtí knížete na konci dvacátých let reformy nikam daleko nepostoupily.

¹⁰⁴⁹ Arcivévodkyně Cecilie Renata si vzala o třináct let později polského krále Vladislava IV., což jen podtrhovalo habsbursko-polské spojení.

Bethlen byl důležitým orientačním bodem pro značnou část české a moravské emigrace takřka po celá dvacátá léta a zvláště v jejich první polovině. Ačkoliv akce Jana Jiřího Krnovského nedopadla slavně i díky Bethlenově vratké podpoře, přece se krnovský Hohenzollern uchýlil právě pod ochranná křídla sedmihradského knížete do Košic. Velkými zastánci Bethlenovy politiky a hlavními podporovateli jeho účasti ve společném boji proti císaři byli v českém protihabsburském odboji například Jindřich Matyáš z Thurnu nebo Ladislav Velen ze Žerotína, ale i mnozí další a méně viditelní příslušníci vyšší a nižší šlechty.¹⁰⁵⁰ Mezi haagským exilovým dvorem a Sedmihradskem probíhala čilá korespondence ať už přes přímé spojení, které zajišťoval mimo jiné dobře známý rebel Jan Adam z Víckova, tak i značnými oklikami přes Istanbul, kde jeden čas pobýval i zmíněný Jindřich Matyáš Thurn.¹⁰⁵¹ Avšak přes všechny Bethlenovy plány na plnou restituci Fridrichovy vlády v českých zemích nebyl vyhnáný zimní král logicky hlavním zahraničněpolitickým partnerem. Osud války proti společnému nepříteli byl utvářen zcela jinde.

Rozhodující změnu v evropské politice dvacátých let jsme již zmínili. Byla to Anglie Jakuba I., která v první polovině roku 1624 konečně opustila smířlivou politiku se španělskými a rakouskými Habsburky. Do té doby měli angličtí diplomaté působit proti Bethlenovým akcím, což také dělali. Z pohledu Thomase Roea to nebyl nejmoudřejší směr zahraniční politiky, ale původní nařízení svých nadřízených respektoval. V jeho korespondenci z roku 1623 a 1624 však vidíme značné množství vyjádření, jak se snažil centrální vládu v Anglii pohnout v poměru k Bethlenovi ke změně přístupu. Ačkoliv si byl vědom instrukcí, přece nabádal, zda by nebylo lepší použít Bethlena, který vůči sílícímu císaři čím dál více ustupoval, pro anglické zájmy.¹⁰⁵² A přímlyvce hledal i v manželce Fridricha Falckého české královně Alžbětě. Bethlena přitom nepopisoval nekriticky a naopak jeho motivaci a cíle důsledně vysvětloval logikou střeoevropských reálií. Bethlen byl dle Roeových slov odsouzen hrát nebezpečnou hru mezi dvěma velkými sousedy. Jeho cílem bylo jednak vlastní povýšení, ale i prosté bezpečí. Limitem Bethlenovy činnosti však již tehdy byl nedostatek financí.¹⁰⁵³

A ke změně, byť ne Roeovou zásluhou, skutečně došlo. V létě 1624 přijal vyslanec nové instrukce. Anglický státní sekretář George Calvert napsal z Anglie Roeovi dne 28. května, tedy jen několik dní po odeslání vyslancova dopisu k exilovému dvoru do Haagu, slova, která se dají zarámovat svou výstižností pro obrat anglické politiky v Evropě: „Dobře si pamatuji, když bylo Jeho lordstvo posláno odtud do té funkce, kterou jste měl (a máte), podle instrukcí od Jeho

¹⁰⁵⁰ Radek FUKALA, *Jan Jiří Krnovský. Stavovské povstání a zápas s Habsburky*, České Budějovice 2005.

¹⁰⁵¹ Thurnovy vize na zapojení Bethlena do nového kola bojů potvrzuje anglický vyslanec v Istanbulu Thomas Roe ještě pro jaro 1625, kdy prý Thurn přijel již v benátských službách znovu do centra Osmanské říše! (Roe lordu Edwardu Conwayovi, Istanbul 30. března / 9. dubna 1625 – *The Negotiations*, s. 374). Roe se s Thurnem setkával i v dřívějších letech a v roce 1627 pak zpětně vzpomínal na společná jednání se sedmihradskými vyslanci u turecké Porty.

¹⁰⁵² Thomas Roe Georgi Calvertovi, Istanbul 3./13. dubna 1624 – tamtéž, s. 229.

¹⁰⁵³ Thomas Roe královně Alžbětě, Istanbul 15./25. dubna 1626 – tamtéž, s. 238.

královské Milosti činit nejlepší službu, jakou jste mohl ve jménu Jeho Milosti, ve věcech císaře a domu rakouského. Jeho Milost doufala, že tyto služby budou oplaceny stejnou měrou jemu a jeho dětem. Ale scéna se zcela změnila od toho času.“ Calvert zmínil roztržku se Španělskem a královo následné rozhodnutí nasměrovat veškeré úsilí na obnovu falckého kurfiřtství. Ve věci Bethlena proto Calvert pokračoval: „V tomto ohledu nechť je Jeho lordstvo srozuměno, že Jeho Milost se domnívá, že se nyní patří, abyste činil své snažení tak mnoho, jak jen můžete, na udržení Gábora Bethlena v srdci těmi zdvořilostmi a úsluhami, které naleznete ve své moci učinit u tamního dvora (v Istanbulu – pozn. VM), aby jeho přátelé byli podníceni mu pomoci k tomu, co se týká služby Jeho Milosti k oslabení císařské strany v čemkoliv, a s těmi, se kterými ve vší pravděpodobnosti může císař válčit.“¹⁰⁵⁴

Po anglické změně zahraniční politiky brzy přišla s protihabsburským směrem též Francie pod vlivem nového a v obecném povědomí dosud velmi dobře známého prvního ministra Armand-Jeana du Plessis kardinála Richelieu. O francouzských námluvách v Sedmíhradsku toho tolik nevíme, ale i o nich Roe zprostředkovaně podává zprávu. V dalekém Istanbulu docházelo ke změnám chování vyslanců opožděně a ještě mnohem více času uplynulo od diplomatických depeší k reálným činům. Maja Depner datuje první kontakty francouzského vyslance ve věci války na začátek roku 1625 a čerpá tak z Gindelyho pojednání. Gindely tvrdí, že právě tehdy francouzský král vyzval otevřeně Bethlena k válce proti císaři za poskytnutí zahraničních peněžních subsidií. Učinil tak otevřeně to, o čem Angličané teprve začali uvažovat. Depner sice tvrdí, že toto tvrzení nelze z dostupných maďarských a sedmíhradských pramenů doložit,¹⁰⁵⁵ a ani v Roeově korespondenci tak jasně formulované teze nevidíme, z pozdějšího vývoje ale víme, že právě Francie se ujala rozhovorů se Sedmíhradskem iniciativně jako první. V dopise Bethlenovi z 24. května 1625 Roe psal, že se dozvěděl, že sedmíhradský kníže již jedná s francouzským králem. Vyslanec do těchto jednání však více neviděl, pouze tedy v Istanbulu zdůrazňoval zájmy Anglie na plánovaném dění. Vyzýval Bethlena, aby sdělil své požadavky. Za svou osobu ale nemohl více konat, protože neměl pro další jednání instrukce. Proto byl jeho dopis ohledně případných anglických nabídek velmi skoupý a spíše stácel řeč na všeobecná prohlášení o nutnosti

¹⁰⁵⁴ „I doe well remember, that when your lordshipp was first sent from hence vpon that employment, you had it, among other instructions from his majesty, to doe the best offices you could, in his majesties name, vnto the affaires of the emperour, and the howse of Austria; which his majesty then hoped would haue been requited againe by the like good offices on their part towards him and his children. But the scene is cleane altered since that time (...). In which respect, your lordshipp shall vnderstand, that his majesty thincks it now fitt you doe your endeavour, as much as you may, to keepe Bethlen Gabor in heart, by those courtesies which you find in your power to doe him in that court, and to stirre up his freinds to assist him; for that it concernes his majesties service to weaken the emperors party in whatsoever he may, with whom, in all likelyhood, he is to haue a warre.“ – George Calvert Thomasi Roeovi, Londýn St. Martins lane 18./28. května 1624 – *The Negotiations*, s. 244.

¹⁰⁵⁵ M. DEPNER, *Das Fürstentum Siebenbürgen*, s. 110. Odkazuje na maďarskou práci Antonína Gindelyho (Antonín GINDELY, *Bethlen Gábor és udvara 1580-1629*, Budapest 1890).

boje za „svobodu Německa a protestantského náboženství“.¹⁰⁵⁶ Z událostí roku 1625 se můžeme oprávněně domnívat, že prvotním motorem chystané nové války proti císaři byla v očích Gábora Bethlena především Francie. A právě to spoluurčilo i další orientaci Bethlenovy politiky vůči západním mocnostem.

Celý rok 1625 anglický vyslanec Roe postupoval dle prvotních instrukcí. Nutno říci, že tak jednal s chutí, protože konečně došlo na jeho slova o nutnosti podpory sedmihradského knížete. Byl přesvědčen o Bethlenově touze dál bojovat, protože kníže musel vidět, že krach jednání o nevěstu z habsburského rodu a obtíže uzavírání míru v květnu 1624 jsou předzvěstí dalšího pokračování nekonečného soupeření o Uhry. Ani anglický vyslanec však nemohl zabránit změně azimutu turecké politiky. Osmanskou říši totiž začaly tlačit problémy na východě s jejím perským sousedem, a proto došlo k zajištění západních hranic s císařem uzavřením míru v Budíně v létě 1625. Jak silný vliv na Bethlenovo chování tyto okolnosti měly, se spojenci dozvěděli až později.

Roe si opakovaně a dlouhodobě stěžoval na nedostatek zpráv z Londýna. Zatímco s anglickými rezidenty v Benátkách a Haagu Isakem Wakem a Dudleym Carletonem poměrně pravidelně komunikoval, státní sekretář Calvert, ani jeho nástupce Edward Conway, tedy vedle Buckinghamu hlavní postavy anglické zahraniční politiky let 1624 až 1626, mu neposílali jasné instrukce, jak se v konkrétních jednáních o spojení a poskytnutí vojenské či finanční pomoci zachovat. Vyslanec na jednu stranu energicky pobízel Turky k podpoře Bethlena v jeho činnosti v Uhrách a v poměru k císaři, ale vůči Bethlenovi vystupoval značně nejistě, neboť vlastně nevěděl, co mu může za Anglii slíbit. Ačkoliv se anglická politika během roku 1625 profilovala po změně na trůnu úmrtím Jakuba I. stále více válečnický, vyslanci nebyli z centra dostatečně informováni o cílech nové zahraniční politiky. Anglie se ústy lorda Conwaye konečně ozvala až v listopadu 1625. Roe měl podle králova sekretáře podporovat Bethlenovy kroky všemi prostředky a povzbuzovat jej k boji. Ale to nebylo vlastně nic nového a ani tento list neobsahoval základní cíle a limity pro jednání o spojení. Navíc dopis do Istanbulu až do léta 1626 nedorazil! Spojení přes celou Evropu bylo nejisté, a i když dopisy jindy přišly, jejich cesta mezi Britskými ostrovy a Bosporem trvala obvykle nejméně dva měsíce! Na přípravu akceschopné a překvapivé strategie ve vedení války a konečně i samotných tažení to bylo prostě víc než příliš.¹⁰⁵⁷

Roeovi v situaci faktického odříznutí od domovského centra nezbyvalo než improvizovat. Na přelomu let 1625/1626 došlo k prvním rozsáhlejšími společným jednáním francouzského a anglického zástupce s tureckou Portou a pověřenci Gábora Bethlena ohledně nové války proti císaři. Jak popisuje Roe ve svých dopisech lordu Conwayovi, francouzský vyslanec Philippe de Harlay de Césy se opakovaně ptal, zda již anglický kolega dostal zprávy z Londýna a negativní

¹⁰⁵⁶ *The Negotiations*, s. 396.

¹⁰⁵⁷ *The Negotiations*, s. 461.

odpovědi se velmi divil.¹⁰⁵⁸ Sám totiž z Paříže dopisy o dalším postupu přijal, ale v jistých ohledech měl čekat na koordinovaný postup s anglickým zástupcem. Roe přiznával, že bez toho aniž by se pustil na tenký led a vydával své jméno a službu v sázku, nemohl dál jednat. Rozhodl se tedy zpočátku v podstatě jen přihlížet.

Do hry vstupovaly v Roeově činnosti i polské a tatarské aspekty. Polsko už dříve za českého stavovského povstání rozhodlo svým regionálně omezeným vpádem o stažení a vyřazení Bethlena z boje proti císaři, bylo proto nutné zajistit, aby se taková věc neopakovala. Roe byl do turecko-polských jednání velmi zainteresován. Na přelomu let 1625/1626 došlo k situaci, kdy jeden z mnoha tatarských vpádů byl Poláky odražen a polský vyslanec požadoval velké reparace. Na počátku roku 1626 kolovaly dokonce v Istanbulu zvěsti, že Poláci s kozáky chystají protiútok, a to i po moři až na samotné centrum říše. Ačkoliv se Roe snažil uchovat přátelské vztahy anglické koruny s polskými zástupci, přece tlačil opakovaně na zajištění Bethlenova Sedmihradska, tedy konkrétně aby do turecko-polských mírových jednání byla ochrana karpatského knížectví výslovně zahrnuta.

Není jasné, proč anglický dvůr neinformoval Roea o svých záměrech dostatečně. Byly na vině jen nedokonalé komunikační kanály? Asi ne. I když si vyslanec v Benátkách Isaak Wake stěžoval na stejný problém, samotná komunikace mezi Haagem, Itálií a Istanbulem fungovala relativně dobře. Byl to tedy jistý znak neschopnosti anglických představitelů v Londýně? Je příznačné, že dopisy, které Roe posílal během inkriminovaných let 1625 až 1626 hlavnímu rádcí nového anglického krále Karla I. lordu Buckinghamovi, se týkaly z naprosté většiny hledání antických památek v Řecku a jiných místech Osmanské říše a politická témata zmiňovaly pouze okrajově. Na druhou stranu však musíme dodat, že Roe byl závislý z titulu své funkce na Conwayově postavení státního sekretáře, a proto i jemu směřoval své obsáhlé dopisy. Buckinghamovi pak často připsal, že zevrubné informace o zahraničněpolitických otázkách již sdělil právě Conwayovi. Ten však dlouhou dobu víceméně mlčel a Roe jen marně urgoval jeho jasné vyjádření.

Než se vydáme k zásadní události na diplomatickém poli, totiž ustavení haagské koalice v listopadu 1625, pohlédněme krátce na letmé kontakty Bethlenova dvora s Kristiánem IV. Právě v tomto vztahu vystoupil jako hlavní prostředník diplomatického kontaktu český šlechtic Ehrenfried z Berbisdorfu.¹⁰⁵⁹ Zachované, z části šifrované dopisy nově pověřeného vyslance

¹⁰⁵⁸ Dánský historik Laursen datuje tyto události již do období o rok dříve (L. LAURSEN (ed.), *Traktater IV.*, s. 6-11), ale je to dáno pravděpodobně chybnou datací Roeova listu Conwayovi s 11./21. února 1625 (správně 1626), kde je setkání s francouzským vyslancem popisováno (*The Negotiations*, s. 485-486). Dopis je řazen v edici až k roku 1626 a dřívější zařazení by již i vzhledem ke zmíněnému Roeovu listu Bethlenovi z května 1625 nedávalo příliš smysl.

¹⁰⁵⁹ O jeho postavě v dánské fázi třicetileté války se ještě zmíníme později v samostatné kapitole věnované české emigraci.

v dánských službách podávají cenné svědectví o náladě Gábora Bethlena v posledních měsících roku 1625 a o jeho postoji k případnému tažení. Jestliže ještě v červnu psal falcký politik Ludwig Camerarius pohněvaně o tom, že „Dán nechce Gáborovi napsat, ačkoliv jej o to Holanďané naléhavě prosili,“ pak na konci léta již byla situace zcela určitě jiná.¹⁰⁶⁰ Historik Josef Polišenský správně na základě výmarských pramenů tvrdí, že Kristián odeslal k Bethlenovi na podzim 1625 zvláštního vyslance, avšak anonymní list vévodovi Janu Arnoštovi z 6. listopadu 1625 neidentifikuje.¹⁰⁶¹ Podle rukopisu však můžeme s jistotou určit právě Berbisdorfa. Vyslanec po audienci u sedmihradského knížete v Košicích sděloval, že Bethlen zatím tažení nezačal pro mnoho překážek, mimo jiné i z toho důvodu, že byl spojenci kontaktován s jasnými představami o akci až příliš pozdě. Navíc během zimy pro vysoký sníh v horách byla příprava zcela nemožná. Knížeti ale prý byl tak dán čas, aby zajistil zemi proti konspiraci a případným útokům z Polska. Protože zatím nebyl ubezpečen spojenci o poskytnutí pomoci, hodlal učinit přípravy až tuto zimu a mezitím se chtěl dohodnout na místě diverze a zajištění pomocného vojska, se kterým se chtěl setkat v českých zemích. Bethlen se pak jasně vyjádřil, že vyrazí do pole, a to již v dubnu. Brzy se však ukázalo, že je to nereálný termín. Jako zajímavost dodejme, že Berbisdorf snad měl za úkol vyjednat i případné verbování uherské jízdy pro dánského krále. Ta byla hojně využívána jeho protivníkem na říšském bojišti. Bethlen totiž odpovídal i v této věci, že se záměrem je srozuměn a s verbováním na svých územích souhlasí. Král měl ale napsat své konkrétní představy.

O tři dny později psal pověřený vyslanec znovu, a to pro změnu dánskému králi. Bethlen při dalším jednání znovu a hlasitěji zdůraznil nutnost pojistek spojenců a naléhal na uzavření aliance se Sedmihradskem ještě před vlastní akcí v poli. Dále požadoval jasné sdělení, kdo mu do Slezska vyjde vstříc, zda švédský král, či někdo jiný. Na informace hodlal čekat do poloviny ledna, kdy se měli jeho vyslanci slavnostně ujmout v Berlíně braniborské nevěsty a vést ji do Sedmihradska. Kurfiřtův dvůr tak skýtal ideální možnost pro kontaktování protistrany bez větších rizik prozrazení. Hlavní sdělení, které Berbisdorf prostředkoval, bylo jednoduché: Bethlen nechtěl být nechán „ve štychu“. ¹⁰⁶² Při jednání jistě došlo ke vzpomínce na události roku 1623, kdy sedmihradský kníže vyrazil do boje bez záruk a velmi riskoval. Takový hazard už nechtěl logicky opakovat. Berbisdorf do Nového roku 1626 Košice neopustil a na konci prosince psal vévodovi Janu Arnoštovi ještě jednou. A slova o nutnosti záruk, aby kníže nebyl zanechán „ve štychu“,

¹⁰⁶⁰ „Der Däne will nicht an Gabor schreiben, obgleich er von den Holländern dringend darum gebeten worden.“ – Camerarius Rusdorfovi, SL 13./23. června 1625 – J. M. SÖLTL (ed.), *Der Religionskrieg in Deutschland*, III., *Briefe und Berichte*, s. 205.

¹⁰⁶¹ J. POLIŠENSKÝ, *Morava*, s. 255 a pozn.26. Pramen uložen v ThürHA Weimar, H 18, fol. 190, anonym Janu Arnoštovi Sasko-Výmarskému, šifrované s nadepsaným dešifrováním.

¹⁰⁶² „(...) das Er Künftig nicht in stich gelaßen werde.“ – RA København, TKUA, sign. 82-1, Ungarn-Valakiet, Berbisdorf Kristiánovi IV., německý přepis šifrovaného dopisu z 9./19. listopadu 1625.

znovu opakoval.¹⁰⁶³ Protože ohledně uherské jízdy dánský král nic bližšího nesdělil, věc zcela jistě zapadla. Krátce po odeslání jmenovaného listu se Berbisdorf vydal zpět k dánskému králi.

6.1.4 Haagská jednání a (ne)účast Sedmihradsko

Právě v době, kdy se Berbisdorfovy listopadové dopisy snad již blížily svým adresátům, došlo na opačném konci Evropy k zásadní události. Po mnohaměsíčním vyčkávání se konečně sešli zástupci spřátelených mocností, aby uzavřely pakt, o kterém již od počátku roku 1625 mluvila celá Evropa. Její ustavení jsme krátce sledovali v úvodních pasážích této práce, podívejme se na tyto události ale z hlediska sedmihradské účasti. Bethlenovo zapojení do haagských jednání je podáváno historiky poměrně různě, někdy i dvojznačně. Spojeneckou smlouvu podepsali 9. prosince 1625 zástupci tří stran: Anglie, Nizozemí a dánského krále.¹⁰⁶⁴ V Haagu byl ovšem přítomen i sedmihradský vyslanec Matyáš Quadt, kdysi rada krnovského knížete Jana Jiřího z Hohenzollernu. Historik Josef Kollmann tvrdí, že „zatvrzelý nepřítel Rakouského domu G. Bethlen měl zájem o účast v koalici, avšak nebyl přijat více méně z úsporných důvodů, protože nebylo dosaženo dohody o subsidiích pro něho.“¹⁰⁶⁵ Podobné líčení podávají i další historici a zmiňována je i úloha Anglie při odmítnutí sedmihradské účasti. Ačkoliv Quadt ve městě byl přítomen, nebyl k jednání ani k podpisu smluv přizván.¹⁰⁶⁶ Jak si to vysvětlit? Víme sice, že angličtí vyslanci skutečně přijížděli do Haagu s instrukcemi Karla I. hovořícími jasně o nutném snížení anglických závazků vůči dánskému králi, o sedmihradském momentu v nich však nenajdeme ani slovo.¹⁰⁶⁷ Jestliže byl Bethlenův vyslanec při podpisu smluv odmítnut, jak je možné, že § 14 hlavního textu smlouvy říká, že k účasti ve spolku mělo být přizváno právě Sedmihradsko? Dohromady to nedává vůbec smysl! Podívejme se tedy na haagské jednání očima korespondence Thomase Roea.

Zásadní informace nám přinášejí dva dopisy státního sekretáře lorda Edwarda Conweye z 28. března a 30. dubna 1626. Právě jimi měl být Roe konečně, byť značně opožděně, informován o situaci na západě a podle toho formulovat i své kroky vůči Osmanské říši a Sedmihradsku. Předně Conway chválil vyslance za jeho dosavadní počínání ve vztahu k Bethlenovi a jeho podporu k boji. Roe se ve totiž svých dopisech do Anglie stále více dožadoval jakékoliv potvrzení či prostého odmítnutí jím navrhovaných kroků, prostě čehokoliv, co by jej

¹⁰⁶³ „(...) alein er Will so sichert sein, dß er kunftigt nicht in stich gelaßen werde.“ – RA København, TKUA, sign. 82-1, Ungarn-Valakiet, Berbisdorf Janu Arnoštovi Sasko-Výmarskému, Košice 19./29. prosince 1625.

¹⁰⁶⁴ Historik Josef Polišenský mluví i o účasti Fridricha Falckého a Dolnosaského kraje (J. POLIŠENSKÝ, *Morava*, s. 255 a TÝŽ, *Třicetiletá válka a evropské krize*, s. 167), ale tyto strany se k podpisu smlouvy nepřipojily a ani k jednáním se krajští vyslanci fyzicky nedostavili.

¹⁰⁶⁵ J. KOLLMANN, *Valdštejn a evropská politika*, s. 87.

¹⁰⁶⁶ L. LAURSEN, *Traktater*, IV., s. 6.

¹⁰⁶⁷ Instrukce Karla I. Buckinghamovi a Carletonovi můžeme číst například v edici Roeovy korespondence (*The negotiations*, s. 463).

mohlo v dalším konání alespoň trochu vést. Další pasáže Conwayova listu ohledně Sedmihradska nebyly tak příznivé. Anglický sekretář psal, že král nechce o speciální dohodě s Bethlenem slyšet a základní sedmihradský požadavek, tedy pomoc ve formě měsíčních finančních transferů na východ, nebyla prázdná pokladna schopná splnit. Na druhou stranu při haagském jednání došlo k vložení článku o přizvání Sedmihradska do aliance a Conway podtrhoval, že Bethlenův agent byl o všem dokonale informován, aby do Sedmihradska napsal a vyzval knížete k vypravení vyslanců do Haagu co nejdříve.¹⁰⁶⁸ Formulace státního sekretáře jasně ukazuje, že Quadta nepovažovali západní velmoci za plnohodnotného vyslance k uzavření smluv. Je téměř jisté, že Quadt neměl ke kongresu dostatečná pověření, neboť se v západní Evropě právě v době konání haagského kongresu objevil vlastně shodou okolností.

O jeho další cestě se Conway rozepsal až v dubnovém dopisu a právě z něj je patrné, že cíl Quadtovy cesty byl poněkud jiný. V Haagu vyslanec sdělil Bethlenovy nabídky k boji a informoval potenciální západní spojence o situaci na východě. Bethlen prohlašoval, že mu na boji s císařem nyní velmi záleží. Tak, jak již slyšeli četní diplomaté během celého roku, sliboval vpád do Uher, pokud mu spojenci pošlou pomocné vojsko přes Čechy nebo Slezsko. Konkrétně mluvil o 8000 pěších a 2000 jízdy pod velením Mansfelda, ale vyzýval západní velmoci, aby zajistily i účast Gustava II. Adolfa. Poučen dřívějšími zkušenostmi z tažení roku 1623, kdy spojenci proti sílícímu císaři nebyli sto úspěšně manévrovat, žádal peníze a jasné smlouvy. Můžeme hádat, že touha bojovat byla z Bethlenovy strany upřímná, protože kníže viděl, jak krach jednání o nevěstu z habsburského rodu a obtíže uzavírání míru s císařem v roce 1624 ukázaly na další a mnohem větší třenicí s mocnějším sousedem. O tom už ale vyslanec nehovořil. Jistě ani o tom, že konečný cíl Bethlenova tažení byla přestavba Evropy a zničení rakouského domu. To z haagských spojenců nikdo nechtěl a strategie aliance byla zaměřena pouze na restituci falckého kurfiřtství a obnovu rovnováhy ve Svaté říši římské. V ohledu k Fridrichovi Falckému byl však Bethlen skutečným příznivcem restituce jeho dědičných zemí v Říši, ale hlavně i českých zemí. Jedině tak mohl pomýšlet na zajištění své expanze do Uher a likvidaci habsburských pozic.¹⁰⁶⁹ Tyto rozsáhlé politické úvahy a plány zůstaly však při otevřených jednáních s Quadtem haagským spojencům skryty a Bethlenovy požadavky se orientovaly hlavně na vyslání vojska a finanční subsidie. Stejně jako v roce 1623 chtěl prý Bethlen podle tlumočení Quadta a posléze Conwaye podnítit postup dvou až tří tureckých armád na Vídeň, Štýrsko a slovenská horní města. Kvůli změně tureckého postoje k míru s císařem již „investoval“ snad až 23 000 tolarů do úplatků ministrům Porty.

¹⁰⁶⁸ Edward Conway Thomasi Roeovi, 18./28. března 1626 – *The Negotiations*, s. 492-493.

¹⁰⁶⁹ Bethlenovy upřímné snahy o restituci českých zemí potvrzuje i studie Miroslava Hrocha a Ivo Bartečka (Miroslav HROCH – Ivo BARTEČEK, *Die böhmische Frage im Dreißigjährigen Krieg*, in: Heinz Duchhardt (Hrsg.), *Der Westfälische Friede. Diplomatie – politische Zäsur – kulturelles Umfeld – Rezeptionsgeschichte*, München 1998, s. 446-460). O plánech Bethlena na zničení habsburského panství ve střední Evropě píše rozsáhleji Maja Depner v citovaném díle.

Dokonce chtěl pracovat na tom, aby mezi Persií a Osmanskou říší zavládlo příměří. Dle Quadtových slov se prý Bethlen obával i postoje Polska, ale ujišťoval, že podnítí tažení desetitisíců Tatarů a také švédský král zcela jistě uváže síly katolického spojence Habsburků na jinou stranu. Pro jistotu však chtěl nechat v Sedmíhradsku několik táborů svého vojska, aby zabránil ataku své země ze severu. Pokud srovnáme tyto výroky Matyáše Quadta tlumočené přes anglického sekretáře vyslanci Roeovi s vlastním Bethlenovým dopisem Kristiánovi IV. o půl roku později, který jsme mohli číst výše, sledujeme jasně, že základní parametry sedmíhradského plánu byly trvalé. Bethlenovým požadavkem byly vedle spojeneckého vojska ve Slezsku nebo Čechách pevná spojenecká smlouva a finanční subsidie.

K tomuto volání připojil Conway svůj rozsáhlý komentář. Státní sekretář Karla I. opět hlásil, že královská pokladna je zcela vyčerpaná, a ani na nejnětější výdaje nebylo dostatek peněz. V tom Conway nijak nezakrýval skutečný stav věcí. Král se též obával skandálu, který hrozil při účasti Turků v boji křesťanských vládců. Navíc Karel I. odmítal, jak již bylo zmíněno výše a jak Conway znovu podtrhoval, nějakou dvoustrannou smlouvu se Sedmíhradskem. To ale vůbec nevylučovalo zapojení Bethlena do vícečlenné aliance. Ba naopak! Conway tvrdil, že takové řešení by bylo vůbec nejlepší. V sekretářově dopisu však zazněly pochybnosti, které angličtí politici měli o upřímnosti Bethlenových snah. A právě ty snad podávají další vysvětlení nejednoznačné sedmíhradské účasti v Haagu. Pokud Bethlen myslel spojenectví upřímně, ptal se Conway, proč ještě nevyslal svého zástupce do Anglie k jednání, když tak již učinil vůči Francii?! Quadt skutečně nemířil do Londýna, ale cílem jeho cesty byla právě Paříž. Zde došlo k rozsáhlým jednáním, o kterých se podle Conwayových slov Anglie nic bližšího nedozvěděla. Státní sekretář si stěžoval, že propozice sedmíhradského knížete byly adresovány pouze Ludvíku XIII. a do Londýna se dostaly jen povšechné informace, nikoliv však jasné nabídky, o kterých by bylo možné jednat.

Quadtovi bylo v Haagu řečeno, že pokud Bethlen pošle jasné návrhy ohledně své účasti, pak je mu aliance ochotna vyplatit požadovaných 40 000 tolarů měsíčně. Tyto se měly rozložit mezi všechny západní spojence, aby tak náklady nezůstávaly jen na anglickém králi. K jasným dohodám ale v Nizozemí nedošlo a věc tak zůstala zcela otevřená. Quadtova sdělení o Bethlenových plánech západním spojencům v Haagu evidentně nestačila. Pokud důvěřujeme Conwayovým dopisům, pak nám osvětlují fakt, proč se Sedmíhradsko k alianci ihned nepřipojilo. Bethlenův vyslanec k nim neměl pověření a ani spojenci jeho příchod nejspíše původně ani nečekali.

Conwayovu informaci o francouzském prvenství ve vyjednávání se Sedmíhradskem v podstatě plně potvrzují Roeova podání z Istanbulu během celého roku, kde byl v jednáních se

sedmihradskými agenty mnohem dál právě francouzský vyslanec.¹⁰⁷⁰ K Bethlenově smůle Francie sice o haagském kongresu věděla, ale odmítla se účastnit čistě protestantského spolku. Anglické rozpaky, že Quadt směřoval předně do Francie a z Paříže o jednáních žádné oficiální zprávy nedorazily, opakoval Conway v dopise Roeovi ještě jednou znovu na konci května. A Roe na ně po dlouhých měsících, kdy dopisy putovaly, odpověděl v podstatě logicky: Bethlen šel nejdříve za Francouzi, neboť to byla Anglie, která jej v minulých letech brzdila v poměru k císaři!¹⁰⁷¹ Setrvačnost diplomatických vztahů, respektive vzájemná nedůvěra se tedy projevovaly v čistě praktických krocích Bethlenovy zahraniční politiky i dlouho po změně anglického kurzu. Francouzská iniciativa se tedy může jevit zpětně jako kontraproduktivní, neboť odvedla Bethlenovu pozornost k Paříži, místo aby se soustředil na hlavy chystané aliance. Chyba byla však i na anglické straně, protože haagské jednání s dalšími potenciálními spojenci vlastně nepřipravila. Také i proto se nová aliance zmožila jen na formální přizvání dalších států, kromě Sedmihradska též Švédska, Savojska, Benátska a říšských knížat. Právě tehdy se projevilo, že anglická centrální vláda mimo jiné i v poměru ke svým vyslancům v Istanbulu, Benátkách a jinde značně zaspala a iniciativu v jednáních s důležitým východním partnerem včas nepřevzala do svých rukou.

6.1.5 První polovina roku 1626 na diplomatické scéně v Istanbulu

Diplomatům zbývalo ještě půl roku na přípravu akce, než vojska skutečně vytáhla na pochod. Jak jsme viděli v části věnované Mansfeldovi, myšlenka diverze do českých zemí byla silně závislá na momentální situaci na bojišti a i v hlavách odpovědných vojevůdců, a zvláště Mansfelda, se plány ve značné míře měnily. Nezáleželo tedy jen na diplomatickém pokrytí celé akce. Na počátku roku 1626 se zdálo, že pro tažení rostou i přes nejednoznačné jednání spojenců s Quadtem v Haagu dobré podmínky. Jako první se k sedmihradským požadavkům otevřeně vyjádřila Francie. Ačkoliv Ludvíka XIII. znění smluv v Haagu příliš nezajímalo, přesto protihabsburskému podniku vyjadřoval sympatie a za svou stranu souhlasil s finančními nároky Gábora Bethlena, tedy že francouzská pokladna vyplatí čtvrtinu požadovaných subsidií.¹⁰⁷²

S odstupem několika měsíců to potvrzoval i anglický vyslanec v Istanbulu Thomas Roe. Při jednáních s francouzským zástupcem se totiž dozvěděl, že král Ludvík již potvrdil ochotu platit deset tisíc tolarů ze svého.¹⁰⁷³ Bethlen prý konkrétně požadoval 100 000 tolarů jako první splátku dvou a půl měsíčního žoldu pro své vojsko s tím, že jakmile dostane požadovanou sumu,

¹⁰⁷⁰ Edward Conway Thomasi Roeovi, Whitehall 20./30. dubna 1626 – *The Negotiations*, s. 501-505.

¹⁰⁷¹ Edward Conway Thomasi Roeovi, Whitehall 29. května / 8. června 1626 – tamtéž, s. 517-518; Thomas Roe Edwardu Conwayovi, Istanbul 16. července 1626 – tamtéž, s. 526-530.

¹⁰⁷² L. LARSEN, *Traktater*, IV., s. 6; podobně W. KRÜSSMANN, *Ernst von Mansfeld*, s. 599 podle J. Grossmanna (*Des Grafen Ernst von Mansfeld letzte Pläne*, s. 112).

¹⁰⁷³ Thomas Roe Edwardu Conwayovi, Istanbul 8./18. května 1626 – *The Negotiations*, s. 510.

vytáhne okamžitě do pole. Své formulace ale jistě s ohledem na stav komunikačních kanálů mírnil tím, že bude stačit jakékoliv potvrzení a ujištění se sdělením data, do kdy peníze přijdou. Pokud by v té chvíli měl i informace o postupu Mansfelda do Slezska, nehodlal již více čekat a vyrazil by okamžitě do války. Je zajímavé, že Bethlen v jednáních dle Roeova popisu své původní požadavky dokonce mírnil v obecnější rovině, totiž že byl ochoten „ukázat, že se neúčastní akce jen pro peníze“, a nově požadoval subsidie jen za deset měsíců v roce.¹⁰⁷⁴ Roe na základě těchto informací do Anglie naléhal, že se jedná o velmi levné řešení situace na hlavním bojišti. V porovnání s 50 000 liber smluvně daných měsíčních subsidií Anglie Kristiánovi IV. a Mansfeldovi byly dle jeho slov dva tisíce liber případného anglického podílu na částce určené Bethlenovi jen kapkou v moři. 10 000 tolarů skutečně podle dobových kurzů odpovídalo asi 2 000 liber. Navíc mnohem účelněji vynaložených. Poměrně úsměvný je Roeův argument, že kurzy pro směnu valut nikdy nebyly v Istanbulu výhodnější než právě teď!

Na přelomu ledna a února zareagoval po Francii též dánský král a napsal Bethlenovi důležitý dopis. Snad k němu dolehlo listopadové volání Berbisdorfa, které jsme zmínili výše, neboť Kristián posílal list právě přes braniborského kurfiřta, jak si Bethlen přál.¹⁰⁷⁵ Tou dobou si totiž vyzvedli sedmihradští vyslanci nevěstu knížete v Berlíně a putovali s ní přes Slezsko a Uhry zpět do Košic.¹⁰⁷⁶ V dopise Kristián Bethlena ubezpečoval, že Mansfeld již shromažďuje vojsko a na jaře bude mít jistě k dispozici oněch požadovaných 12 000 vojáků.¹⁰⁷⁷ Dánský král si nevymýšlel, neboť tyto informace vskutku dostal jen několik dní před tím od mansfeldského plukovníka Publise, jehož jednání s králem jsme sledovali v části věnované Mansfeldově činnosti na bojišti v Říši. Kristián ani poté nezůstal v sedmihradské věci zcela pasivní, protože již v březnu psal nizozemským stavům zcela jasně o tom, že učinit průlom u nepřítelů je nanejvýš urgentní a slezská akce by byla tou nejprůhodnější cestou. Věc ve Slezsku ale dle králova názoru závisela plně na Bethlenovi. Kristián proto žádal nizozemské spojence, aby při nadcházejícím nejvyšším

¹⁰⁷⁴ „To show that he did not engage himselfe only for mony, hee was content to abate 80 thowsand, to those princes that did pay him, by aduancing 3 or 4 dayes on euery muster, hee would make but 10 in the yeare, for their aduantage.“ – Tamtéž, s. 511.

¹⁰⁷⁵ RA København, TKUA, sign. 1-059, Ausländisch registrant 1626, fol. 72a-73b, Kristián IV. kurfiřtovi Jiřímu Vilémovi Braniborskému, Wolfenbüttel 31. ledna / 10. února 1626.

¹⁰⁷⁶ Kurfiřtova dcera Kateřina se stala ženou sedmihradského knížete v březnu právě po obřadu v košické katedrále. Jelikož císařské námluvy předchozího roku nevyšly podle Bethlenových představ, obrátil se kníže jinam. Anglický vyslanec Thomas Roe si přikládal později zásluhu, že na braniborskou princeznu upozornil nejdříve právě on (*The Negotiations*, s. 526). Kurfiřt souhlasil se sedmihradskou nabídkou sňatku až po smířlivém vyjádření císaře a Polska, jejichž reakce se oprávněně obával (M. DEPNER, *Das Fürstentum Siebenbürgen*, s. 107). Svatba proběhla ve velkém stylu a přítomní zástupci císaře a Španělska předali páru drahocenné dary. Je s podivem, že se svatby neúčastnili vyslanci protestantských velmocí. Sňatkem se totiž Bethlen jasně připojal k protihabsburské straně. Nejen že povýšil mezi evropské suverény, ačkoliv byl formálně tureckým vazalem, ale jeho švagrem se stal i švédský král a příbuzenství navázal skrze rozvětvený braniborský rod s celou protestantskou Evropou.

¹⁰⁷⁷ L. LAURSEN, *Traktater*, IV., s. 6; M. DEPNER, *Das Fürstentum Siebenbürgen*, s. 116, pozn. 227.

konventu stavů přijali konkrétní postup, jak naplnit Bethlenovy požadavky, zvláště tedy měsíční subsidie.¹⁰⁷⁸ Volání po splnění Bethlenových požadavků tedy neplynulo jen z Roeových úst.

Příznivý vývoj ale kazily komplikace a změny, které zasáhly svět protihabsburské koalice. Čistě praktického rázu byla Roeova situace v Istanbulu. Během celého jara až do konce června si stěžoval do Anglie, že mu stále nedošly žádné instrukce. Ještě 30. června psal Conwayovi, že od něj nedostal dopis prý dlouhých devatenáct měsíců a vypočítával dlouhou řadu svých listů, na něž nedostal odpověď. O souhlasu Karla I. s maximální podporou Bethlenově snažení v Uhrách a u turecké Porty se dozvěděl Roe pouze zprostředkovaně, a to skrze benátské vyslance.¹⁰⁷⁹ V jednáních se sedmihradskými zástupci ale musel dál improvizovat, vyhýbat se jasným slibům za anglickou stranu, k nimž nebyl oprávněn, a přitom nedat nic o mlčení Londýna najevo. Podle svých slov se celou dobu snažil, aby Bethlenovy posly nijak neodradil, ale úkol to byl za daných podmínek nanejvýše obtížný. Oprávněně psal: „Jsem nucen vše nechávat v nejistotě k mému velkému žalu a hanbě.“¹⁰⁸⁰ Přitom sedmihradští vyslanci zmírňovali požadavky a za svého pána slibovali, že vyrazí do pole do dvaceti dní po obdržení ujištění od králů Francie a Anglie a pokud se Mansfeld přidá ke vpádu do císařských zemí. Situace v Istanbulu byla tedy v jednáních krajně napjatá a pohár trpělivosti všech stran už přetékal. Conwayův listopadový dopis, v němž sekretář přece jen detailněji sděloval postoj Anglie k sedmihradským nabídkám, snad ani nikdy k adresátovi nedorazil. Rozhodně se tak nestalo před polovinou července. Právě teprve tehdy se Roe radoval, že alespoň Conwayův list z května konečně v Istanbulu obdržel. Dlouhé mlčení Anglie v očích vyslance tak skončilo.¹⁰⁸¹ Ale i dál výměny dopisů činily problémy. Conway například psal 18. září z Anglie a divil se, že dostal Roeovy dopisy teprve z 30. června a 5. července. Ale jak vidíme i jinde v Roeově korespondenci, dvou až tříměsíční prodlevy na cestě nebyly vůbec výjimkou.¹⁰⁸²

Zásadní změnou prošel v jarních měsících postoj Francie, která dosud slibovala podporu protihabsburskému snažení v Evropě na mnoha stranách. Paříž se však rozhodla ke smíru se Španěly v italských záležitostech kolem sporného území Valtelliny, důležitého alpského údolí na severu Itálie, o které už léta trvaly krvavé boje. Zprávy o míru mezi oběma stranami uzavřený v Monçonu 5. března 1626 zasáhly vlnou pesimismu celou protihabsburskou stranu od Benátek přes Nizozemí až po Dánsko. Slibný spojenec totiž v očích protestantské strany opouštěl své

¹⁰⁷⁸ RA København, TKUA, sign. 1-059, Ausländisch registrant 1626, fol. 128b-129b, Kristián IV. nizozemským stavům, Wolfenbüttel 12./22. března 1626.

¹⁰⁷⁹ Thomas Roe Edwardu Conwayovi, Istanbul 30. června / 10. července 1626 – *The Negotiations*, s. 522-524. V březnu si stěžoval, že z Anglie nedostal žádné zprávy již pět měsíců (tamtéž, s. 490-491). Návaznost výměny listů můžeme sledovat z textu dopisů jen výjimečně.

¹⁰⁸⁰ „(...) and so I am enforced to leaue all in vncerteynty, to my grieffe and shame.“ – Thomas Roe Edwardu Conwayovi, Istanbul 20./30. května 1626 – *The Negotiations*, s. 516.

¹⁰⁸¹ Thomas Roe Edwardu Conwayovi, Istanbul 16. července (starého stylu?) 1626 – tamtéž, s. 526-530.

¹⁰⁸² Tamtéž, s. 552.

dřívější pozice. K tomu se přidávaly čím dál větší třecí plochy Paříže ve vztahu k Anglii, která se rozhodla podporovat hugenotské povstalce kolem La Rochelle. O situaci v západoevropské diplomacii nás bohatě informuje historik Opel, proto se nemusíme peripetiím francouzské politiky vůči Španělsku a záležitostech v Říši více věnovat.¹⁰⁸³ Změny pařížského postoje ke konfliktu v německých zemích se ale během léta jasně projeví i ve věci Bethlena a jednání v Istanbulu. Se zpožděním dával francouzský vyslanec náhle ruce pryč od rozhovorů se sedmihradskými zástupci a ochlazení vztahů nastalo i ve vztahu k Roeovi. Ten jen doufal, že změna nezapůsobí na Bethlena, a hodlal výpadek francouzského spojence nahradit vlastní aktivitou.¹⁰⁸⁴ Avšak nestačilo pouze to. Těžké spory zasáhly totiž i anglickou domácí politiku, kde parlament odolával snahám krále Karla I. o rozšiřování svých pravomocí a odmítal riskantní a nákladnou zahraniční politiku. Prázdné pokladnice a velkolepé zahraničně politické plány se vzájemně neslučovaly a hrozily kolapsem. Osobní nasazení jednotlivců typu Thomase Roea na tom mohlo sotva co změnit.¹⁰⁸⁵

Bethlen jednal v prvních jarních měsících podle stanovaného plánu a poté, co se dozvěděl podrobnosti o haagských jednáních od navrátilivšího se Matyáše Quadta, dal mu na konci května příkaz k další misi zpět do západní Evropy. Nyní již měl vyslanec plná pověření k uzavření spojeneckých smluv, jejíž podmínky měl vyjednat s haagskými spojenci. Quadtovy mise na přelomu května a června v Kristiánově táboře ve Wolfenbüttelu jsme si všimli již výše a její význam na rozhovory hlavních velitelů byl již rozebrán. V situaci krajního nebezpečí zničujícího útoku císařsko-ligistické přesily proti dánským vojskům byl příslib sedmihradské účasti poslední kapkou pro vychýlení vah ve prospěch uskutečnění výpravy do středu Evropy. Také Roe se dozvěděl o novém poselstvu na západ a doufal jen, že oproti první cestě bude hlavním cílem Anglie. Anglicko-sedmihradské vztahy potřebovaly tuto novou Quadtovu cestu doslova jako sůl. Ale čas plynul příliš rychle.

Kristián IV. za svou osobu v červnu Quadtovi slíbil, že svůj díl subsidií vyplatí, a také brzy napsal nizozemským stavům, aby v zájmu nutné diverze poslali sedmihradskému knížeti 30 000 tolarů jako splátku dánského příspěvku za tři měsíce. Kristián chytře žádal, aby tyto finance byly strženy z nizozemských subsidií určených právě jemu. Stavby měly opět vystoupit jako hlavní pokladna protestantské strany v Evropě. Navíc král neměl částku jak v Istanbulu předat, a tak se v dopise ptal, zda by tak nemohl učinit nizozemský vyslanec u turecké Porty.¹⁰⁸⁶

¹⁰⁸³ Kapitola *Die Beziehungen Christians IV. zu Frankreich und England vom Anfang des Jahres 1626 bis zur Schlacht bei Lutter* – J. O. OPEL, *Der niedersächsisch-dänische Krieg*, s. 495-518.

¹⁰⁸⁴ Thomas Roe Edwardu Conwayovi, Istanbul 6./16. září 1626 – *The Negotiations*, s. 547-550.

¹⁰⁸⁵ Martin KOVÁŘ, *Král versus parlament. K formování a fungování parlamentní opozice vůči Karlu I. Stuartovi v letech 1625 – 1629*, in: Pocta profesoru Janu Kuklíkovi, *Acta Universitatis Carolinae, Philosophica et Historica 1 – 1998*, Studia Historica XLVIII, Karolinum, Praha 2000, s. 115-124.

¹⁰⁸⁶ RA København, TKUA, sign. 1-059, *Ausländisch registrant 1626*, fol. 296a-297a, Kristián IV. nizozemským stavům, Wolfenbüttel 30. června / 10. července 1626.

Quadt mezitím pokračoval z Wolfenbüttelu právě do Nizozemí a na podzim se vydal do Anglie. Jeho cesta a vyjednávání se tak značně protáhly.

Jak jsme tedy viděli z Bethlenova dopisu v počátečních pasážích tohoto oddílu, figury na evropské šachovnici byly rozestavěny. Evidentní však bylo, že každý hráč dával jednotlivým figurám jiný význam a například v očích sedmihradského knížete měl francouzský král vskutku význačnější postavení než anglický. Jak to bylo ale s jeho tureckým ochráncem? Sultán Murad IV. byl tehdy teprve čtrnáctiletý a jeho velké válečné období mělo teprve přijít, proto téměř veškeré politické dění v centru říše zatím rozhodoval velký vezír a sbor hlavních ministrů. Turci se po míru s císařem v Budíně v létě 1625 plně orientovali na výzvy, které přinášel perský sused a jeho expanze do oblasti řek Eufrat a Tigris v Mezopotámii. Přes tento moment ale nehodlali zpočátku nijak polevit v demonstraci síly proti císaři a na začátku roku 1626 byl do funkce budínského paši jmenován paša Morteza známý ve svém okolí svou bojovnou povahou. Současně turecká Porta vydala souhlas s Bethlenovým záměrem uzavřít koalici s křesťanskými panovníky.¹⁰⁸⁷ Situace na bojišti s Peršany se však v průběhu jara komplikovala. V květnu Thomas Roe do Anglie hlásil, že vezírův tábor u Babylonu, který Turci obléhali, obklíčili Peršané a z útočníků se rázem stali obránci. Nepříteli se též podařilo odříznout všechny zásobovací trasy a situace Turků hrozila katastrofou.¹⁰⁸⁸ Kvůli velkým vzdálenostem a obtížím v komunikaci se ale centrum dozvíдалo o válečných událostech na východě země se značným zpožděním.

V červnu dorazil do Istanbulu k Bethlenovu vyslanci u turecké Porty vzkaz, že kníže hodlá podniknout brzy nový útok na císařské země. Německá historička Maja Depner rozepisuje velký Bethlenův plán na tažení roku 1626. Kníže vyzýval Turky k velké akci ve stejných dimenzích jako v roce 1623. Psal, že švédský král chystá útok na Slezsko, a navrhoval postup budínského paši na Rakousy a bosenského paši na Chorvatsko a Štýrsko. Po porážce habsburského domu hodlal překreslovat mapu Evropy s tím, že by dánský král dostal severní Německo, Ludvík XIII. by se stal císařem Svaté říše římské, Fridrich Falcký by obdržel zpět české země a Bethlen se ujal Uher. Porta pak měla obdržet za pomoc jako odměnu Chorvatsko, a navíc si sedmihradský kníže sliboval, že bude odstraněn i polský nepřítel útokem švédského krále a moskevského cara. Vrcholem představby pak měl být společný útok proto Španělům. Bethlenovy plány opravdu v dopise sultánovi nepostrádaly velký rozlet, a ačkoliv zůstaly jen prázdnou fantazií, sedmihradskému knížeti rozhodně nechyběla bojovná vůle, kterou se rozhodl projevit znovu právě ono léto 1626.¹⁰⁸⁹

Bethlenův posel přednesl Portě návrhy a naléhavě žádal o souhlas s plánem postupu proti císaři. Thomas Roe nezmiňuje tak dalekosáhlé cíle války, o kterých mluví Depner, ale podle jeho

¹⁰⁸⁷ *The Negotiations*, s. 433-435.

¹⁰⁸⁸ Thomas Roe Edwardu Conwayovi, Istanbul 6./16. května 1626 – tamtéž, s. 509.

¹⁰⁸⁹ M. DEPNER, *Das Fürstentum Siebenbürgen*, s. 115.

slov chtěl Bethlen zatím pouze vystoupit proti císaři a na jeho území zatím jen přezimovat. Turci však odpověděli chladně.¹⁰⁹⁰ V retrospektivě si Roe kladl zásluhu na tom, že v daném okamžiku vystoupil na podporu Bethlenových požadavků a dosáhl u Porty toho, co sedmihradský vyslanec ne, totiž plný souhlas s akcí proti císařským zemím.¹⁰⁹¹ Turecká hraniční vojska dostala rozkaz chránit sedmihradské území a šířit strach na císařské straně. Zároveň byla dána Gáborovi a budínskému pašovi plná moc jednat. Žádný mír neměl být podepsán bez vědomí Bethlena, jeho spojenců a snad i Roea samotného. Je otázkou, zda Roe nepřikresloval svůj význam pro dané dění. Ale svůj vliv ve vztahu vůči vezírovi zmiňoval na mnoha dalších místech.

Pozice budínského paši Mortezy není pro inkriminovanou chvíli plně zřejmá, ale z pozdějších vyjádření víme, že paša nedostal rozkaz účastnit se útoku po Bethlenově boku. Jeho úkoly měly být čistě defenzivní. Jak ale uvidíme, věci se v Uhrách udály přece jen jinak, než si vládci Istanbulu představovali. Také Roe si dělal starosti, jak bude věc přijata v Evropě, pokud by Turci zaútočili spolu s Bethlenem přímo. V korespondenci se opakovaně objevovalo slovo „skandál“, neboť ten vskutku hrozil, pokud by byl „nepřítel Boží“ užit proti křesťanům.¹⁰⁹²

Bethlen během konce jara a začátku léta udržoval v napětí i císařský dvůr. Ačkoliv ten dobře věděl o kontaktech sedmihradských vyslanců s haagskou koalicí, kníže sám v dopisech naopak císaři namlouval své mírumilovné zaujetí. Například ve věci Mansfeldova obsazení Marky na začátku jara psal 6. dubna do Vídně, že stojí o to, aby braniborské území bylo zcela ušetřeno ataků dánského vojska. Případnému Valdštejnovu pronásledování nepřátel a poškozování Braniborska mělo být rovněž zamezeno. Císař mu tehdy na začátku května s potěšením odpověděl, že Mansfeld byl na hlavu poražen a jeho vojsko rozprášeno.¹⁰⁹³ Ale v pozdějších měsících Bethlen dokonce sám chtěl prostředkovat urovnání vztahů s Braniborskem ve věci Mansfeldova vyklizení Marky.¹⁰⁹⁴ Ačkoliv to bylo zcela nereálné už z geografických důvodů, dokládá to mimo jiné, že sedmihradský kníže situaci v Říši bedlivě sledoval i přes obtíže, které jeho informátoři na dlouhé cestě do srdce Karpat zažívali.

Ve stejný okamžik, kdy Bethlen posílal Hermanna Beckmanna k dánskému králi s listem, jehož obsah jsme četli výše, jeli sedmihradští zástupci také do Mikulova, aby upokojovali císařskou stranu, že žádné útočné úmysly kníže nemá, a naopak spokojeně přebývá v Sedmihradsku. Jakékoliv zbrojení, o němž prosakovaly zvěsti, bylo prý čistě obranného rázu.

¹⁰⁹⁰ *The Negotiations*, s. 547 a 558.

¹⁰⁹¹ Thomas Roe královně Alžbětě, Istanbul 22. září / 2. října 1626 – *The Negotiations*, s. 558. Bethlen žádal v té chvíli i o investuru své ženy v případě, že by náhle zemřel, aby císařská strana v Sedmihradsku nezískala v okamžiku mezivládi žádný prostor.

¹⁰⁹² Například v dopise Thomas Roe Edwardu Conwayovi, Istanbul 6./16. září 1626 – *The Negotiations*, s. 547-551.

¹⁰⁹³ *Documenta*, s. 116.

¹⁰⁹⁴ J. O. OPEL, *Der niedersächsisch-dänische Krieg*, s. 462.

V samotný předvečer vpádu bylo tedy Bethlenovo chování vůči císaři velmi dvojnásobné. Mátl jím jak protivníka, tak i spojence.¹⁰⁹⁵

Podle dopisu Kristiánovi IV. z počátku července Bethlen horečně chystal své vojsko na pochod. Nečekal jen na vyzbrojení svých jednotek. Jelikož chtěl, aby byl svými spojenci považován za suverénního vládce, nemohl se v dopise zmínit o poselstvu, které vypravil k turecké Portě s žádostí o souhlas s útokem a o podporu tureckých vojsk. Jak jsme ale viděli, musel se do věci vložit anglický vyslanec Thomas Roe. A právě jím získané turecké „ano“ putovalo v srpnové dny Balkánem k sedmihradskému dvoru v Alba Iulii. Bylo to právě na poslední chvíli. Válka byla nyní již s konečnou platností zasetá do úrodné a mnohokrát bojem zorané uherské půdy.

6.1.6 Válka v Uhrách

Ale teď rychle zpět k našim hrdinům, které jsme sledovali na jejich pochodu z Dolnosaského kraje přes Slezsko a Moravu. Odpočinek na cestě, jakého se jim dostalo u Opavy a Těšína, je už žádný nečekal, neboť cíl jejich putování se již blížil. Byť mnohem dál, než kdy očekávali. V prvních zářijových dnech dosáhli Uher a velmi rychle překročili údolí Váhu u Trenčína. Po Bethlenovi nebylo stále ani vidu ani slechu. Jen nejasné zvěsti prosakovaly slovenskými horami. Hovořily o tom, že sedmihradský kníže opět vyrazí do boje. Tak to učinil již mnohokrát předtím, a snad proto jen málokoho v uherských městech tyto informace překvapily. V dřívějších letech však Bethlen stál s vojskem v poli obvykle již během srpna po sklizni obilí. Ale horké letní týdny roku 1626 byly už dávno pryč a začalo se ohlašovat babí léto. Bylo jasné, že válečník se někde opozdil.

Viníkem zdržení nebyl jen on sám, ale turecká Porta, která mu dala souhlas k tažení snad až na nátlak anglického vyslance. Ještě na konci srpna dlel kníže ve svém sídelním městě Alba Iulia v karpatských horách. Jak popisoval Kristiánovi IV. na počátku července, chystal své velké vojsko na pochod. A teprve právě v posledních srpnových dnech došlo k povelu zvednout vojsko. Pro následující týdny můžeme Bethlenův pochod charakterizovat jako velmi svižný. Již 13. září byl v Debrecenu. Dne 23. září nocoval v Rimavské Sobotě. A o dva dny později stanul u Fiľakova na dosah toku dnešní slovensko-maďarské hraniční řeky Ipel'. Historik Josef Polišenský a další popisují Bethlenovo tažení jako pomalé, jednalo se ale o velké vzdálenosti, které vojsko muselo urazit. Za méně jak měsíc urazilo přes pět set kilometrů, přičemž posledních dvě stě od Debrecenu za deset dní!¹⁰⁹⁶

¹⁰⁹⁵ RA Ditrichštejnové, kart. 151, inv.č. 459, sign. 220/c, 1626 červenec, fol. 106, koncept Ditrichštejnova listu císaři.

¹⁰⁹⁶ Ukazují to datace Bethlenových dopisů vévodovi Janu Arnoštovi (G. E. HEERMANN (ed.), *Beytrag*, s. 201-225); J. POLIŠENSKÝ, *Denmark-Norway and the Bohemian Cause*, s. 256.

Tahy armád na Slovensku dostatečně popisuje historická literatura, proto zde není na místě zdlouhavě opakovat známá fakta.¹⁰⁹⁷ V některých je třeba ale napravit dřívější omyly a nepřesná vyjádření. Všechny tři armády přicházející ze západu, tedy Valdštejnův, Mansfeldův a dánský sbor, netrpělivě čekaly na sedmihradského knížete a hledaly ho. Alespoň korespondenční spojení s Bethlenem bylo ze strany spojenců navázáno nejpozději v polovině září. Ale zprávy od sedmihradského knížete sotva Jana Arnošta potěšily. Dopis, který vévoda přijal, totiž nesl ještě místo sepsání Alba Iulia a datum 25. srpna.

V polovině září se ocitly mansfeldské a výmarské jednotky na horním Hronu a horní Nitře.¹⁰⁹⁸ Právě zde však došlo k zastavení pochodu. Podle záznamů dělostřelecké jednotky vévodova sboru přešlapovali vojáci na místě téměř dva týdny a spíše se od Žiaru nad Hronom přesunulo vojsko více do hor k Handlove a Bojnici. Bethlen se přitom blížil značně rychle z jihovýchodního směru a v dopisech tlačil na co nejdřívější setkání armád. Z jihu pochodovali také Turci. Konkrétně šlo o bosenského pašu a jednotky příhraničních Turků. Ti během září obléhali menší pevnost Nógrád severovýchodně od Ostřihomi, ale zanechali toho a spojili se s Bethlenem proti přicházejícímu Valdštejnovi.

Bethlen pokračoval od Filákova podél řeky Ipel'. Přešel Velkou Čalomiji (28. a 29. září) a následující den narazil překvapivě na Valdštejna u Drágelypálank. Císařský generalissimus dosáhl, po čem toužil. Objevil totiž nepřítele bez podpory jeho spojenců. Opět ale rozhodly drobné momenty, doslova hodiny. Ke kontaktu vojsk došlo totiž až pozdě odpoledne a Bethlen takticky nabídl příměří pro přicházející večer. Boj se měl odehrát následující ráno. Valdštejn souhlasil. K bitvě ale 1. října nedošlo. Pod ochranou noci se Bethlen rychle stáhl. Nechtěl riskovat bitvu, když chyběly dánské a mansfeldské pluky. Druhý den psal právě Mansfeldovi a vévodovi Janu Arnoštovi, a to až ze Sečan (Szécsény) čtyřicet kilometrů východně od místa setkání s Valdštejnem. Opět urgoval spojení vojsk a navrhoval za vhodný bod nedaleký Lučenec.¹⁰⁹⁹

Zastavení pochodu na horní Nitře a Hronu ze strany Výmarského a Mansfelda v záříjových týdnech je nepochopitelné. Ze vzdálenějšího pohledu zůstává záhadou.¹¹⁰⁰ Veškeré snažení od začátku července přišlo ve své podstatě právě v těchto osudných dnech vniveč, neboť nedošlo včas ke spojení sil. Vévodova a Mansfeldova pěchota a těžká jízda by byla s Bethlenovou

¹⁰⁹⁷ Z Valdštejnova pohledu především Josef Kollmann (*Valdštejn a evropská politika*, s. 142-151), z pohledu Bethlena a mansfeldsko-výmarského sboru Josef Polišínský na základě pramenů vévodovy válečné kanceláře ve Výmaru (*Morava*, s. 256-258).

¹⁰⁹⁸ Viz datace 4./14. září ve Žiaru nad Hronom doručení Bethlenova dopisu vévodovi Janu Arnoštovi (G. E. HEERMANN (ed.), *Beytrag*, s. 204) a další lokace je možná díky dokumentaci kapitána Jana Trosta von Tiefenthal, velitele výmarského dělostřelectva, jehož svědectví se budeme věnovat v následující samostatné kapitole.

¹⁰⁹⁹ J. KOLLMANN, *Valdštejn a evropská politika*, s. 144. Dopis ze Sečan opět v G. E. HEERMANN (ed.), *Beytrag*, s. 88 a 224-225.

¹¹⁰⁰ „Na celém tomto tažení je nejpozoruhodnější a zároveň nejzáhadnější ta skutečnost, že Mansfeld a vévoda se s Bethlenem včas nespojili, což byl podle instrukce dánského krále hlavní cíl jejich pochodu. (...)“ – J. KOLLMANN, *Valdštejn a evropská politika*, s. 145.

a tureckou lehkou jízdou vynikající kombinací a spolu s nabytou početní převahou by se vítězství nad oslabenou Valdštejnovou armádou ocitlo na dosah ruky. To se ale nestalo.

Odpověď na otázku přináší Publisův memoriál vévodovi Janu Arnoštovi z 26. září, který reprodukoval Mansfeldův dopis Bethlenovi ze stejného data. Mansfeld se omlouval, že nemůže postupovat dál naproti, protože se přiblížil nepřítel natolik, že byla na místě opatrnost. Valdštejn byl vskutku v onu dobu nedaleko. Jestliže 24. září byl v Nitře, pak 27. stál již u Levice, tedy na toku Hronu. Údolím do hor se ale nevydal a mířil původně na Turky obléhající Nógrád. Právě na cestě potkal Bethlenovo vojsko.¹¹⁰¹ Opravdu pobývala spojenecká vojska dva týdny v horských údolích jen kvůli ochraně před císařskými? Generál se vyjádřil poměrně jasně. Se silami na tom nebyl valně. Snad právě pro Mansfeldovy obavy poslal Bethlen naproti spojeneckým sborům svého generála Štěpána Horváta s jistým počtem jízdy. Je podivuhodné, že podobné chování Valdštejn odhadoval celý měsíc před tím. Již v polovině srpna totiž tvrdil, že se Mansfeld bude držet na postupu do Uher v horách, dokud se nespojí s Bethlenem. Právě horské masivy evidentně sloužily jako ochrana před rychle manévrujícím a silnějším nepřítelem.¹¹⁰²

Sbor se pohnul až v prvním týdnu října a vystoupil z hor. K setkání s Bethlenovým vojskem ale došlo až o další týden později kolem 15. října. Polišenský lokalizuje setkání vojsk do prostoru Tekov – Šahy. Podle datace Bethlenovy korespondence a dokumentů výmarského kapitána Trosta můžeme ale tento moment upřesnit. Bethlen totiž dle všeho nevydržel po ústupu před Valdštejnem na místě. Císařští se také stáhli, neboť pronásledování lehké sedmihradské jízdy nemělo smysl a vraceli se k Nitře, respektive k Novým Zámkům. Bethlen tohoto ústupu využil a postupoval údolím Ipeľu znovu na západ. Vrátil se k Dragelypálank (12. října) a snad dokonce pokračoval rychlým pochodem ještě dál na jihozápad až ke Kamenínu, obci deset kilometrů od Štúrova na Dunaji.¹¹⁰³ V tu dobu ale již byli spojenci na horním Ipeľu někde poblíž Sečan (Szécsény) nebo Balážských Ďarmot (Balassagyarmat), tedy asi šedesát až devadesát kilometrů od zmíněné oblasti Tekova a Šahů. Bethlen se vrátil k Sečanům snad až kolem dvacátého října.¹¹⁰⁴

Dotyk spojeneckých armád popisuje barvitě výmarský rada Abraham Richter, který patřil do úzkého kruhu poradců vévody Jana Arnošta.¹¹⁰⁵ Líčí osobní setkání všech tří hlavních vojevůdců tak, že Bethlen přijal výmarského vévodu a Mansfelda, aniž by sesedl z koně. Ukázal

¹¹⁰¹ Viz datace jeho dopisů Valdštejn Ferdinandovi II., Nitra 24. října 1626 – *Documenta*, s. 150; Valdštejn Harrachovi, ležení u Levice 27. září 1626 – F. TADRA (ed.), *Briefe Albrechts von Waldstein an Karl von Harrach*, s. 442.

¹¹⁰² „(...) denn er wird sich allezeit am Gebirg halten bis er sich mit dem Betlehem conjungirt.“ – Valdštejn Harrachovi, Zahán 17. srpna 1626 – tamtéž, s. 427.

¹¹⁰³ Lokace dopisů opět v G. E. HEERMANN (ed.), *Beytrag*, s. 226-228. Maďarsky zvaná lokalita Kémend může být právě Kamenín.

¹¹⁰⁴ G. E. HEERMANN (ed.), *Nachlese*, s. 101.

¹¹⁰⁵ G. E. HEERMANN, *Beytrag*, s. 90-94. Richter datuje setkání již do září dle juliánského kalendáře, ale podle všeho se mylí. Dříve než došlo k setkání s hlavním sedmihradským vojskem, mohlo jít o Horváthovy oddíly, které výmarský sbor potkal na cestě k Ipeľu. Setkání na 15. října datuje Polišenský (*Morava*, s. 257).

tak dle soudu pisatele „asijskou pýchu“. Prameny k vlastnímu jednání nemáme, ale na základě vnějšího pozorování následných událostí si o nich můžeme udělat docela dobrou představu. Velitelé se neshodli na dalším postupu. Nedošlo ani k náznaku společné ofenzivy proti císařským pozicím. Valdštejn se držel především v Nitře, mohl však zůstat zcela v klidu a starat se o svou notně prořídlou a jen špatně zásobovanou armádu. Nepřátelé na jeho pozice nezaútočili. Starší historická pojednání zmiňují jen malý výpad Mansfeldových vojáků snad až k Prešpurku, ale k němu hodnověrné prameny opět nemáme.¹¹⁰⁶

Generál neopustil myšlenku na tažení západním směrem ani na Slovensku. Již v dopise před samotným spojením s Bethlenem z 26. září zmiňoval krátce možný český a falcký směr tažení.¹¹⁰⁷ V daných podmínkách se ale jednalo o fantazii. V cestě stál Valdštejn a sedmihradský kníže za takových podmínek bojovat nechtěl. Příliš by riskoval a hodonínské vítězství z roku 1623 se již mohlo sotva opakovat.

Hlavní ránu celému tažení zasadil právě Bethlen, který snad už v těchto týdnech sondoval u Valdštejna a uherského palatina možnost uzavřít příměří. Do Uher totiž mimo zesláblé oddíly vévody Jana Arnošta a generála Mansfelda dorazily koncem září též zprávy o srpnové porážce dánského krále u Lutteru. Už v dopise Bethlenovi z 26. září se je Mansfeld snažil komentovat, považoval informace o bitvě za nadsazené a vylouval sedmihradskému knížeti již dopředu obavy z dalekosáhlých následků porážky dánského krále.¹¹⁰⁸ Je zřejmé, že situace z roku 1623 s bitvou u Stadtlohu se v Bethlenových očích jakoby znovu opakovala. Západní spojenci přestali být důvěryhodní a dostatečně silní pro válku s císařem. Bitva u Lutteru měla enormní psychologický dopad na celé středoevropské prostředí. Druhá porážka protihabsburské koalice během půl roku jasně navenek ukazovala, kdo má silnější karty. Bethlen přestal věřit ve vítězství v koalici s dánským králem.¹¹⁰⁹

Na vojáky dopadla únava z mnohaměsíčního putování a nedostatečného zásobování. V Uhrách se situace se získáváním proviantu ještě více zhoršila a podobnými problémy procházelo i císařské vojsko. Spojené síly mezi Sečany a Balážskými Ďarmoty překvapovaly různorodostí, ale svou velikostí zajistily, že byl okolní kraj rychle vyjeden. Kolik zbylo sil Mansfeldovu a dánskému sboru? Jisté je, že síla devíti tisíc vojáků jako na severní Moravě již nebyla pravdou. Jakékoliv další zpřesňování nebo odhady počtu v říjnu 1626 ale nejsou možné bez jisté míry fabulace. Naopak ohledně Bethlena a tureckého vojska nějaké údaje přece máme.

¹¹⁰⁶ G. E. HEERMANN, *Beytrag*, s. 92.

¹¹⁰⁷ Tamtéž, s. 210-211.

¹¹⁰⁸ Tamtéž, s. 86.

¹¹⁰⁹ Už během června a července musel dánský král ustoupit kolem Göttingen a Mündenu, na konci července pak zvítězil ligistický sbor pod velením hraběte Fürstenberka nad dánskou jízdou v nepříteli známé srážce u Rössingu (J. O. OPEL, *Der niedersächsisch-dänische Krieg*, s. 544-545). Bylo jasné, že vojsko Kristiána IV. je v defenzivě, kterou právě u Lutteru chtěl král prolomit.

Vedle pouhého jednoho tisíce vojáků „německé“ pěchoty, tedy klasických žoldněřských mušketyrů a pikenýrů, se nacházelo v sedmihradském vojsku prý až deset tisíc mužů lehké jízdy. Ta měla v hledání proviantu značnou manévrovací výhodu. Její přesný počet ale je však opět nemožné přesně odhadnout. Výmarský rada Richter píše o spojencích Bethlena, konkrétně o vojsku budínského paši, který se ubytoval právě v Sečanech. Podle pozdějšího vyjádření výmarského vévody se jednalo snad o osm tisíc mužů tureckého sboru.¹¹¹⁰ Mnohonárodnostní složení spojeneckých vojsk doplňovalo prý až pět tisíc Tatarů s luky, kterých si více všiml ve svém líčení Richter. Byly to jistě značně exotické a zároveň velmi napjaté okamžiky, které zažíval. V tureckém táboře viděl prý i vůz plný hlav císařských nepřátel a na čtyři stovky zajatých císařských vojáků bylo prodáno do otroctví.¹¹¹¹

6.1.7 Krize a Mansfeldův odchod

K výše uváděnému Tekovu se mansfeldské a výmarské vojsko přesunulo koncem října a téměř celý jeden měsíc v oblasti zůstalo. Právě v Tekově došlo k napjatému jednání mezi generálem Mansfeldem a výmarským vévodou. Historik Josef Polišenský jej příliš nerozepisuje, pouze uvádí, že bylo „trapné“.¹¹¹² Ani výmarský archivář Heermann o něm mnoho nehovoří, ale dává všechnu dokumentaci k posouzení samotnému čtenáři záměrně bez obalu. V edici dopisů, které si oba vojevůdci v Tekově kolem 29. října vyměnili, vidíme naprosto zřetelně a bez tlumočení spor a argumentaci obou stran.¹¹¹³

Krátce po setkání s Bethlenem bylo jasné, že válečné akce pro tento rok končily. Vojska se začala chystat k přezimování. Mansfeld pomýšlel na odjezd do Benátek. Věc v Uhrách alespoň pro tento rok skončila. Pokud neskončila úplně. Vévoda Jan Arnošt ho od jeho úmyslu zrazoval, navrhoval stažení do Slezska, ale tomu Mansfeld jednoznačně oponoval. A chystal se na cestu. Vévoda mu prostřednictvím plukovníka Publise připomínal instrukce, které oba od dánského krále přijali a cíle haagské aliance ve vztahu k sedmihradskému knížeti. Vyčítal generálovi záměr odchodu a nevěřil slibům o návratu. Kvůli Mansfeldovi podle Jana Arnošta hrozilo, že se Bethlen i Turci plně odvrátí od války, odejdou uprostřed boje a zanechají jak výmarské a mansfeldské vojsko, tak dánského krále na holičkách. Vévoda žádal Mansfelda o intenzivnější jednání, aby Sedmihradsko bylo v boji udrženo. Odchodem generála hrozil i rozpad obou sborů a Jan Arnošt se oprávněně obával, že k dezerci budou strženi i jeho vlastní vojáci. Na závěr dopisu si neodpustil

¹¹¹⁰ ThürHA Weimar, Krieg und Frieden, sign. H 18, fol. 253-259, *Ihr F.G. Herzogk Johann Ernstens bedanken, an dem fürsten von Sibengürgen, so Sie im Vngern inn Bergkstädtlein Bugganzs vfsezen laßen, Ist aber nicht übergeben worden*, zde fol. 254b.

¹¹¹¹ G. E. HEERMANN, *Beytrag*, s. 90-91.

¹¹¹² J. POLIŠENSKÝ, *Morava*, s. 257.

¹¹¹³ G. E. HEERMANN, *Beytrag*, s. 102 a 230-250.

poznámku o zapůjčeném vojenském materiálu, které Mansfeld obdržel od dánského krále, a stavěl se do role zástupce zájmů Kristiána IV.

Generál na vévodův list odpověděl následující den velmi obsáhle a nutno dodat podrážděně. Připomínal, že to byl on sám, který navrhoval západním mocnostem, aby se připojil se svým vojskem k dánskému králi. Z haagské koaliční smlouvy prý doposud nic neviděl a ani by se o jejím uzavření nedozvěděl, kdyby Kristián IV. po něm nepožadoval oslavné salvy na Nový rok 1626. Své původní plány musel po bitvě u Desavy změnit, ale odmítl králův návrh na odchod od vojska. Mansfeld připomínal, že v této situaci navrhoval tažení do Alsaska, ale v tu chvíli přišel vyslanec Quadt a generál „neměl nic proti tomu“ táhnout do Slezska naproti Bethlenovi.¹¹¹⁴ V tomto však svůj podíl na rozhodnutí tažení do Slezska značně zkresloval, protože podle vyjádření v dopisech z května a června to byl právě on sám, kdo myšlenku vpádu prosazoval. Alsaský moment sice byl okrajově přítomen i nadále, ale v realitě války byl tak dalekosáhlý manévr sotva proveditelný.

Ve věci přijatých instrukcí od Kristiána IV. Mansfeld reagoval velmi rozmrzele a vypočítával okamžiky, kdy vévoda sám postupoval proti nim. Podle ujednání s králem měl mít generál vrchní velení, ale Jan Arnošt jednal podle generálových slov zcela svévolně jak v útoku na město Góra v Dolním Slezsku, tak při obsazení Opavska a Krnovska. Mansfeld se dokonce tehdy vyslovil explicitně proti dobývání Opavy, ale přesto všechno vévoda konal jinak. Pro události na obsazeném území je zajímavé generálovo vyjádření k otázce přísahy města a stavů opavského knížectví Janu Arnoštovi, o jejichž detailech prý dosud neměl jasných zpráv. Mansfeld zpětně vyčítal vévodův postup a tvrdil, že obyvatelé byli vynucenými sliby vůči okupační moci vystaveni velkému nebezpečí a jako celek mohou události poškodit celé válečné snažení. Generál si též stěžoval na panovačné jednání komisaře Joachima Mitzlaffa, který si na něm vynucoval jisté kroky. Ironicky pak uzavíral toto téma slovy: „takové pěkné vrchní velení jsem měl.“¹¹¹⁵ Výmarský sbor podle jeho slov také vybíral kontribuce, o jejichž výši Mansfeld jako vrchní velitel neměl vůbec zprávy a žádný díl z nich nedostal. Navíc došlo k pošlapání práv cti jeho samotného, neboť komisař Mitzlaff prý vyhnal z Těšína Mansfeldovy kvartýrující vojáky.

Ohledně cesty z Tater do západní Evropy generál tvrdil, že je zcela dohodnut se sedmihradským knížetem a ten jeho důvody chápe. Mansfeld jasně slíbil návrat, proto nehodlal pochybnosti v tomto směru více komentovat. Cesta byla dle jeho slov jediným nástrojem, jak odstranit pochybnosti jak v otázce vojska, tak ve vztahu haagských spojenců k Bethlenovi. Kníže si totiž stěžoval, že ze subsidií, které požadoval, neviděl ani tolar. Fakt, že se generál rozhodl

¹¹¹⁴ „(...) vnd eben Monsieur Quadt in solchen Troublen ankommen, hab ich mir nicht entgegen sein lassen in Schlesien mit I. F. Gnd. zu ziehen (...).“ – Mansfeld Janu Arnoštovi Sasko-Výmarskému, Tekov 20./30. října 1626 – G. E. HEERMANN, *Beytrag*, s. 235.

¹¹¹⁵ „(...) so ein schön Ober-*Commando* hatt ich.“ – tamtéž, s. 236.

ponechat vojsko pod velením sedmihradského knížete, plynul dle jeho slov právě z instrukcí dánského krále, které prý takový krok v případě spojení vojsk pro boj s císařem předjímal.

Jestliže vévoda se nyní přimlouval za společné porady, vyčítal nyní Mansfeld, že jejich nedostatek během samotného tažení ublížil právě jemu samotnému. A opět se vracel k otázce obsazení Opavy, kde podle jeho slov se jednalo bez generálova vědomí i dál. Také Bethlen se prý vyslovil proti držení posádek ve Slezsku a spolu s Mansfeldem navrhoval stažení vojáků do Uher. Tím by kontingent prý dosáhl téměř počtu, který sedmihradský kníže požadoval. Naopak návrat v opačném směru z Tater do Slezska považoval generál paradoxně za těžko proveditelný z důvodu posilování císařských. Mansfeld apeloval na vévodu, aby naopak v Uhrách se svým vojskem zůstal, a tím aby podpořil Bethlena a bránil mu v případných myšlenkách na jednání s císařem. Že odchodem do Benátek udělá sám pravý opak, ale nepřipouštěl. Charakter této výměny názorů tak sklouzával k rétorickým cvičením, kdy ani jedna strana nechtěla přijmout argumenty oponenta, byť je nelogicky používala v podobném stylu. Ohledně poznámky o zapůjčeném vojenském materiálu od Kristiána IV. se Mansfeld vyjádřil tak, že připojil k dopisu soupis dodávek munice a prachu a jejich vydání během služby, a prohlašoval, že nic králi v tomto směru nedluží.

Vévoda Jan Arnošt na rozsáhlý dopis reagoval a poznámky jeho odpovědi opět máme po ruce ve výmarském archivu, podobně jako krátké zápisky českého emigranta a dánského generálproviantmistra Ehrenfrieda z Berbisdorfu, který byl jednání přítomen a pravděpodobně vévodovu odpověď generálovi předal.¹¹¹⁶ Vévoda se především ospravedlňoval, že by u Góry nebo Opavy jednal proti instrukcím dánského krále. Odvolával se na nám neznámé listy, které prý generálovi o událostech poslal. Mansfeld tedy nebyl o situaci zcela bez informací, jak tvrdil. U Góry šlo podle slov Jana Arnošta o rychlou akci, aby byly stavovské síly rozbity včas, proto nemohl na delší konzultace s generálem čekat. Ten mu ostatně prý tehdy odpověděl, že proti útoku nic nemá, jen nesmí být pochod vojska zdržen. Také ohledně Opavy prý vévoda Mansfelda zpravil dostatečně. Navíc to nebylo ani proti instrukci krále a též Mansfeld zanechal své nemocné vojáky v Těšíně, proto nebylo v opavském případě co vyčítat. Vévoda uváděl, že kdyby zesláblé kompanie Rantzauova pluku pokračovaly až do Uher, sotva by napočítal více než čtyři až pět set bojeschopných vojáků. Na Opavsku ale dostaly jednotky stejně jako Budyšínova jízda dostatek prostoru k regeneraci a zesílení svých řad verbováním. Jan Arnošt považoval nedorozumění za výsledek odděleného pochodu obou sborů. Sám prý navrhoval společné tažení. Ohledně výčitek kolem kontribucí sděloval jasně, že ve Slezsku vybral pouze 2000 tolarů z výpalného ve městě Góra a zbylé 2000 byly pojištěny vydáním rukojmí. K vydání podílu na dalších kontribucích prý byl vždy připraven, ale dostatečně viděl, že i mansfeldští důstojníci tak konají na jiných místech, proto k tomu nebylo důvod. Výměnu názorů podpořil vévoda poukazem na vybírání kontribucí

¹¹¹⁶ Tamtéž, s. 245-250.

mansfeldskými i na těch místech, kudy měl jeho sbor sám později táhnout. Vracel se i k jednání s generálem v Lipníku, kde Mansfeld navrhoval změnu tažení na Alsasko, či snad až Švýcarsko. To už zcela odporovalo přijatým instrukcím od dánského krále.

Zatímco vévodův list s odpovědí držel ještě formu jakž takž zdvořilé výměny názorů, Berbisdorfovy poznámky k Mansfeldově dopisu už takové nebyly. Generálovy argumenty ohledně cesty do Benátek popisoval Berbisdorf ironicky, že ji Mansfeld podává, jakoby se jednalo o „Nanebevstoupení Páně“. Odmítal generálovu představu, jako by on byl „ten jediný, komu nikdo poroučet nesmí, nýbrž jen jej prosit.“ Ohledně odjezdu od vojska a hrozícího rozpadu sboru pak uváděl Berbisdorf, že vše napovídá pro vévodou předkládaný scénář. Někteří Mansfeldovi důstojníci se prý chystali rovněž odjet, část byla velmi nespokojená a část dokonce již propuštěná. Generál a mnozí další pak prodávali „k válce náležitější věci.“¹¹¹⁷ Část vojska dokonce dosud nebyla zmustrovaná a zaplacená! Sotva pak by po odchodu generála vydržela pohromadě. Jak je možné, že přijatí vojáci, kteří již u Desavy činili problémy, nebyli ještě formálně zařazeni do vojska a nepřijali ani žold, zůstává záhadou a vlastně i ilustrativním dokladem velmi nejisté existence Mansfeldova sboru napříč celým rokem 1626. V závěru krátkých poznámek vidíme i argumenty proti generálovým výčitkám, že jeho vrchní velení bylo poškozeno svévolnými akcemi vévody Jana Arnošta. Instrukcemi nařizované společné velení, aby veškeré kroky byly společně projednány „*comunicatis consiliis*“, nebylo v praxi možné. Oba sbory pochodovaly totiž značnou část cesty rozděleně a v situaci absence jednoho ze členů nejvyššího velení musel vévoda jednat samostatně. Jestliže se generálovi nelíbilo obsazení Opavy a Góry, měl doložit, jak tyto akce konkrétně poškodily společnou věc.

Vyhrocené jednání mezi oběma vojevůdci nakonec nikam nevedlo a Mansfeld ze svého záměru opustit vojsko a hledat finance na západě Evropy již neuhnul. Armádu, jejíž stav byl den ode dne horší a horší, přenechal Bethlenovi.¹¹¹⁸ Za částku 1 000 tolarů na cestu mu dal v zástavu rovněž své dělostřelectvo. Někdy kolem 10. listopadu se skupinkou jezdců odjel pryč, aby se přes turecké Uhry dostal k Dubrovníku a odtud do Benátek. Tam ale nedorazil. Zemřel na chrlení krve poblíž Sarajeva v noci z 29. na 30. listopadu. V jeho osobě odešel další výjimečný vojevůdce z počátečních let velké války. Ferdinand II. se mohl jen zaradovat nad takovou zprávou.

¹¹¹⁷ „Erstlich eine starcke, doch ungegründete *imagination*, Alß were er derjenige, dem Niemand zu *commediren*, Sondern nur zu bitten habe. *Secundo* will er menniglich überreden, seine Hinfarth oder Reise sey uns allen nuzlich, gleichsam die Himmelfarth Christi. (...) Daß er durch seine Reise nur sein eigen *interesse* suchet, vnd die Wiederkunft zweifelhaftig sey, Erscheinet aus folgenden Umstenden. (...) 2) Weil er so wohl, die mit ihm gehen, alle ihre zum Krieg gehörige Sachen, weg giebt, verkauft und verthut, das Gesinde, Aufwärter, *Secretarien* etc. abschafft.“ – *Extract aus der Grafen von Mansfeld übergebenen Puncten, und Bedancken darüber von der Obristen Berbisdorf aufgesetzt vnd selbst geschrieben, ohne dato und Ort* – tamtéž, s. 248-250.

¹¹¹⁸ V předání vojska není mezi historiky jednoty. Nicméně jak uvedl Mansfeld ve zmíněném dopise vévodovi, tak i v retrospektivě komisař Mitzlaff píše jasně: „(...) des Graven von Mansfeldts procedere, welcher dohmahn schon seine Armee nebenst stucken und unsser noch verhandenen Amonition dem Bethlehem ubergeben und geschencket, (...)“ – Relace, fol. 13b.

O čem Mansfeld přemýšlel, co provázelo jeho odchod a počítal vůbec s návratem k vlastnímu vojsku? Jeho jednání je v historické literatuře vysvětlováno velmi různými pohnutkami. Ačkoliv někteří historici soudí, že Mansfeld jistě počítal s návratem,¹¹¹⁹ zdá se, že armáda byla v tak těžké situaci, že bylo sotva reálné, aby ji její velitel na zpáteční cestě ještě našel.¹¹²⁰ Na Slovensku ji docela opustily síly. Byla nedostatečně zásobovaná, jistě na zimu nevybavená, po hladu následovaly epidemie nemocí a vše provázely četné dezerce, které zasáhly i důstojnický sbor. Reálný se jeví Mansfeldův záměr hledat pomoc v Benátkách nebo ve Francii. Především tedy hledat peníze. Spoustu peněz, které pro armádu a vedení války byly životní nutností. Dánský král odchod na západ Mansfeldovi v červnu navrhoval. Tehdy generál odmítl. Nyní ztrácel armádu a vládu nad válečným děním a odejít bylo jediné východisko. Možná se sblížil s Bethlenovým názorem, že válka bude pokračovat příští rok.¹¹²¹ Ostatně v zimě se nebojovalo a uzavřít příměří byla docela běžná praxe. Zda bude v Uhrách válka pokračovat, nevěděl ovšem ani Bethlen, který svůj opětovný zásah sliboval. Záleželo to do značné míry také na dánském králi a haagské koalici. Co se týče nemoci, je pravdou, že Mansfelda trápily souchotě. A za pobytu v nepohodlných táborech a na další náročné cestě v listopadu zdravotní problémy vyvrcholily. Pozoruhodné ale je, že obrat do Benátek učinil Mansfeld již v roce 1623, když se tehdy chystala koalice proti hrozící španělské hegemonii v Itálii a válka v Německu šla od desíti k pěti, nebylo to tedy pro něj nic nového.¹¹²² Jak informovalo jedno avízo císařskou stranu, Mansfeld byl na podzim 1626 do severoitalské republiky dokonce přímo pozván.¹¹²³

Na straně nejbližšího spojence, výmarského vévody a komisaře Mitzlaffa, byl Mansfeldův krok chápán jako zrada. Dánskou stranou zvláště těžce přijímaným faktem bylo, že Mansfeld přenechal armádu Bethlenovi a výmarského vévodu nechal na holičkách. Projevily se tím již naprosto nepřekonatelné rozpory a rozchod obou spojenců. Jak si máme Mansfeldův krok předání jednotek Bethlenovi vysvětlit? Odevzdání dělostřelectva a munice za pouhých 1000 tolarů je také podivné. Armáda byla do značné míry jeho majetkem. Děla stála mnohonásobně více. Zapůjčení bylo dosti nejisté při rychlém rozkladu armády a vzhledem k náročné cestě do Benátek a zpět. Na celé vojsko musel působit odchod vrchního velitele demoralizujícím způsobem.

¹¹¹⁹ J. POLIŠENSKÝ – J. KOLLMANN, *Valdštejn*, s. 150.

¹¹²⁰ Historik Josef Zukal odůvodňuje Mansfeldův odchod nemocí a ztrátou důvěry v dobrý vývoj věcí (v předmluvě k edici *Inquisition*, s. 17), podobně hodnotí událost Radek Fukala (R. FUKALA, *Stavovská politika*, s. 83). Axel Larsen překládá Mitzlaffův výrok „graß von Mansfeld durchgangen, weil er den Braten gerochen“ (Relace – Příloha, fol. 44a, Mitzlaff Kristiánu IV., SD, opis) tak, že generál „ucítil hořet doutnák“ a vlastně z nebezpečné situace, která v Uhrách a Slezsku nastala, včas uprchl (A. LARSEN, *Kejserkrigen*, s. 173, 176).

¹¹²¹ J. KOLLMANN, *Valdštejn a evropská politika*, s. 147.

¹¹²² J. POLIŠENSKÝ, *Třicetiletá válka*, s. 166.

¹¹²³ Avízo z 18. listopadu 1626 – *Regesta*, IV., s. 189.

6.1.8 Poslední týdny pobytu vojska v Uhrách a závěrečná jednání s Bethlenem

Vévoda upadal do depresí. Ránu za ranou dával celému vojsku Bethlen svými jednáními s císařem. Příměří mezi věčným rebelem a císařem každopádně vstoupilo v platnost už 11. listopadu po krátkém jednání. Jaký dojem to udělalo na dosavadní spojence, si lze snadno představit. Po několika měsíčním trmácení střední Evropou se ukázalo jejich snažení a nemalé oběti zbytečné. Hrozilo zcela reálně, že po příměří se chystá sedmihradský kníže uzavřít s císařskou stranou i trvalejší mír. Bethlen se o jednáních s Valdštejnem rozepsal v dopisech z 21. listopadu z Tekova. V tu dobu již vévoda Jan Arnošt tábořil v Pukanci dvacet kilometrů severovýchodně na okraji štiavnických vrchů. Turci již během první poloviny listopadu odešli do svých kvartýrů a budínský paša se rozloučil s vévodou mimo jiné i velkými peněžními dary.¹¹²⁴ Zatímco sedmihradský vyslanec Kuhn měl vyjednat s výmarským sborem vytyčení kvartýrů v horách, vévoda nehodlal na vývoj situace přistoupit a snažil se ze všech sil přemluvit Bethlena k boji. Někdy během pobytu v Pukanci a snad ještě před příchodem Kuhna vznikl poměrně dlouhý spis adresovaný sedmihradskému knížeti. Nebyl ale pravděpodobně kvůli vývoji situace vůbec předán. Přesto přináší mimořádný vhled do situace a je také jedním z mála celistvých a opravdu rozsáhlých pojednání z vévodovy produkce.¹¹²⁵

Vévoda předně vypočítával potíže, které vyvstanou spojencům, a zvláště dánskému králi, kvůli Bethlenovu jednání s císařem. Šlo plně o separátní akci knížete, přitom on sám dříve ve svých poselstvích trval mnohokrát na společném jednání spojenců s nepřitelem o míru, aby se tak vyhnul izolaci jako v roce 1624. Jan Arnošt explicitně rozepisoval jasná fakta. Po ujednáních bude muset Kristián IV. odolávat znovu dvěma nepřátelským armádám. Navíc po bitvě u Lutteru ztratil prý možnost doplnit vojsko, protože pasy pro příchod žoldnéřů byly uzavřeny. Jasně hrozilo, že se Valdštejn obrátí do Říše a jeho nezaplacené (!) vojsko bude plenit říšské kraje a ruinit i Slezsko. Spojenci tedy věděli, že císařské vojsko na tom není nijak dobře a trpí nedostatkem v Uhrách zrovna jako oni. S novou silou ovšem mohl císař počítat pro potlačení selských povstání. Vévoda měl nejspíše na mysli právě hornorakouské selské vzpoury. Obával se, že jejich zlikvidováním dostanou císařští další uvolněné jednotky pro boje v Říši (snad až deset nebo dvanáct tisíc vojáků), které vyrazí proti králi.

Jan Arnošt vyjmenoval hlavní sedmihradské argumenty pro uzavření příměří přes zimní období a oprávněně pochyboval o Bethlenových slibech vstoupit do války znovu na jaře. Sedmihradský kníže hájil svou pozici tím, že Turci si přejí mír a více v boji nepomohou kvůli vlastním problémům v Asii s Peršany, že od haagských spojenců dosud nepřišla žádná finanční

¹¹²⁴ G. E. HEERMANN, *Beytrag*, s. 92, TÝŽ, *Nachlese*, s. 103.

¹¹²⁵ ThürHA Weimar, *Krieg und Frieden*, sign. H 18, fol. 253-259, *Ihr F.G. Herzogk Johann Ernstens bedanken, an dem fürsten von Sibengürgen, so Sie im Vngern inn Bergkstädtlein Bugganzs vfsezen laßen, Ist aber nicht übergeben worden*. Snad vzhledem k tomu, že spis nebyl předán a ztratil svou platnost vývojem událostí, nebyl editován ani jinak poctivým Heermannem.

pomoc a v mezidobí bude možné toto napravit a nakonec že hodlá sám občerstvít své vojsko přes zimu a posílit i na finančních a materiálních prostředcích.

Vévoda se s argumenty vypořádává postupně. Turci chtěli opravdu mír, aby soustředili síly na Persii. To ale v Bethlenově válce nemuselo vůbec vadit. Osmanská říše mu v ní pomáhat nemusela a ostatně dosavadní asistence – prý jen osmi tisíc vojáků „špatného lidu“ – by na asijském bojišti ani nechybělo.¹¹²⁶ Povolení pokračovat ve válce by určitě nebylo podle vévodových slov problémem, protože Bethlen má u Porty velký kredit a vyslanci všech křesťanských panovníků u turecké Porty dosud podporovali jeho požadavky. Sedmihradsko každopádně nemělo stát proti císaři samo, ale s pomocí západních spojenců. Vévoda věděl o nedostacích Bethlenovy armády zvláště v ohledu pěchoty a v této věci sliboval sám pomoc.

Ohledně nepřátel byla situace příznivá. Jan Arnošt počítal, že císařské země budou vysávány hladovou Valdštejnovou armádou a správně odhadoval, že se nepřátelské vojsko stáhne na přezimování do českých zemí. Polsko bylo prý v tu dobu plně zaměstnáno švédským králem a Tatary. A povstálí sedláci (ať už vévoda myslel na ty v Horních Rakousích, nebo v českých zemích) pomohou Bethlenovým tahům do Čech a jinde. Jestliže byl sedmihradský kníže nejistý ohledně pomoci haagské aliance, Quadt podle vévody donesl již dostatečné závazky, že subsidie budou splaceny. V dohodách navíc stála klauzule, že jeden bez druhého neuzavře mír. Představy Jana Arnošta o smlouvách mezi Sedmihradskem a haagskou aliancí ale byly značně přehnané. Quadt totiž v tu dobu teprve vyjednával v Anglii a jeho druhá cesta po severozápadní Evropě se značně protáhla. Jan Arnošt měl však pravdu v tom, že jednání Bethlena s císařem zaseje pouze nedůvěru a zmatení u spojenců, kteří nebudou vůbec vědět, kdy mají počítat se složením subsidií a zda vůbec. Doposud Bethlen sám popisoval jako kardinální moment vytáhnout přímo proti Rakouskému domu, ale nyní od toho odstupoval. Reálně mu však hrozilo, že až spojenci v Říši uzavřou s císařem mír, pak se Valdštejn vrhne na Uhry a Turky vší silou a Bethlena stihne válka v situaci bez západní pomoci. Vévoda Jan Arnošt pak hrozil, že Sedmihradsko bude jen těžko odolávat, když Turci jsou zaměstnáni v Asii v boji s Peršany. Navíc dobře opevněná místa ve Slezsku případným mírem Bethlenovi spojenci ztratí, že ani z této strany už nebude pomoci.

Ohledně plánovaného odpočinku bylo jasné, že přes zimu boje neproběhnou a několik měsíců do jara k znovunabrání sil bohatě postačí. Vévoda též argumentoval tím, že na Uhry, Tatary a Turky sotva nějaká formální příměří a dohody zapůsobí, neboť jim je jedno, jestli je mír, či válka. Ale „německá pěchota“ půjde prostě jinam, kde panuje boj a kde lze dostat žold. O argumentu zisku prostředků na další střetnutí vévoda pochyboval rovněž, protože příměřím a mírem ztratí Bethlen zemi až k řece Váh. „Nemohu sám najít, co tím Jeho Jasnost získá,“ psal

¹¹²⁶ „(...) Vnd weil 8000 Man denn Türken ein schlechtes Vollgk (...)“ – tamtéž, fol. 254b.

vévoda na závěr svého spisu.¹¹²⁷ V Horních Uhrách byla totiž města již dostatečně vyčerpána pobytem vojska a další kontribuce mohly sotva něco přinést. Až bude pro Bethlena pohodlnější příležitost vést znovu válku, pak vojsko bude rozptýlené daleko v kvartýrech a sotva bude dobře zaplacené a zesílené přes celou dobu čekání. Jan Arnošt žádal o opětovné zvážení celé věci. Dějiny však šly pro něj špatným směrem. Bethlen z nastaveného kurzu neuhnul.

Již 21., nebo 22. listopadu dorazil do výmarského tábora zmíněný Bethlenův komisař Kuhn a předal dopis Janu Arnoštovi. Nyní se mělo vojsko stáhnout hlouběji do hor přes Banskou Štiavnicu a Kremnici a přezimovat kolem Turčianských Teplic a Martina v údolí řeky Turiec. Vysoké štíty hor znamenaly jak ochranu před útokem nepřítele, tak i ve své podstatě past, neboť zásob proviantu bylo v oblasti minimum. Ačkoliv Bethlen sliboval v zásobování vojska pomoci, vévoda se nechtěl s vymezeným prostorem k přezimování spokojit a vyslal své komisaře k několikerému jednání se sedmihradským knížetem.

První poselstvo neslo značně odvážné plány a počítalo ještě s udržení Bethlena v boji.¹¹²⁸ Vévoda Jan Arnošt sděloval, že slezské vojsko Karla Hanibala z Donína prý zamýšlí zaútočit z Nisy na Frýdek a ovládnout Jablunkovský průsmyk. Předložil knížeti odvážný plán rychlého přesunu vojska z hor k Valašskému Meziříčí. Mušketyři měli nasednout na koně a bez bagáže rychle překročit průsmyky. Donín měl být obklíčen z více stran a poražen. To by přineslo důležitý průlom v celém Slezsku, že by země povstala a přidala se ihned k Bethlenovi a vojsku dánského krále. Vévoda zdůrazňoval význam udržení Jablunkovského průsmyku i v dalších bodech. Vyzdvihoval význam opavských posádek, ale pro udržení spojení do Uher požadoval jízdní kontingent od Bethlena, aby se usadil na slovenské straně průsmyku kolem Žiliny. Oprávněně se též obával, že zima žádnou posilu vojska nepřinese, ba právě naopak. Pochyboval o Mansfeldově akci v Benátkách a spíše Bethlenovi domlouval, aby se spoléhal na pomoc od dánského krále. Právě Kristián mohl na požadavky knížete poslat jistě další síly do Slezska. To však bylo spíše jen vévodovo zbožné přání. Jan Arnošt také v jiném dopise navrhoval, aby byly obsazeny průsmyky až na Trenčín, a tím tak vytvořeno předpolí pro jarní útok na Uherský Brod a Kroměříž.¹¹²⁹ Rozsáhlé akce ale sedmihradský spojenec jednoznačně odmítl.

Vévodovi nezbylo než se podřídit Bethlenově vůli a své jednotky na konci listopadu pomalu přesunoval do turčianského údolí, které pro ně bylo vyhrazeno. Jan Arnošt se přesunul se svou pěchotou do Martina, osm kornet jízdy se usadilo v okolních vesnicích. Mansfeldská pěchota

¹¹²⁷ „Alleine Ich kan nicht befinden, was Ihre Durchl.dardurch gewinnen.“ – tamtéž, fol. 258a.

¹¹²⁸ ThürHA Weimar, Krieg und Frieden, sign. H 18, fol. 251-252, *Etzliche Vnmaßgebliche Puncta von Ihr Herzogk Johann Ernsten löbl. Ahndengkens f.g. dem Fürsten in Siebenbürgen übergeben, deßen resolution darüber gewartend.*

¹¹²⁹ G. E. HEERMANN, *Beytrag*, s. 105. Za tyto rozsáhlé plány vojenských operací Heermann vévodu velebí a tvrdí, že si stejně jako jeho bratr Bernard zaslouží přízvisko „Veliký“.

se ubytovala ve Znievě. Historik Josef Polišenský uvádí asi 1 600 jezdců pod komisařem Straussbergem a až 2 000 pěších na panství znievského kláštera.¹¹³⁰

Někdy právě v prvních prosincových dnech přijel za Janem Arnoštem komisař Joachim Mitzlaff ze Slezska. Vévoda jej v dopise vyzval k rychlému příjezdu do Uher, neboť sám se cítil na konci svých sil. Jeho zdraví, nalomené tříměsíčním tažením a pokročilou tuberkulózou, se rapidně zhoršilo.¹¹³¹ Vévoda Mitzlaffovi sdělil své plány s armádou. Komisař se měl nyní pokusit přivést Bethlena zpět k aktivnímu spojení, vyjednat předání Mansfeldových vojáků, kanónů a munice a přesunout celé vojsko přes hory do Slezska, kde by se mohlo uzdravit a obnovit pro další akce na jaře.¹¹³²

Mitzlaff se spolu s Berbisdorfem a dalšími dánskými důstojníky vydal k Bethlenovi, který dlel v tu dobu již v Kremnici. Jeho propozice zněly již zcela jinak než návrhy prvního vévodova poselstva na rychlý útok do těšínského knížectví.¹¹³³ Bethlen se již totiž vyjádřil v blíže neznámém listu tak, že je odhodlán uzavřít s císařem mír. Vévoda se s tím však odmítal srovnat, protože Bethlen doposud tvrdil, že konečný mír neuzavře. Komisař tedy následně vznesl otázku, zda lze vůbec uzavřít mír bez vědomí spojenců. Mitzlaff připomínal sliby, které za sedmihradského knížete učinil jeho vyslanec Matyáš Quadt. Vypočítával, co vše obětoval dánský král pro zajištění výpravy. Bethlen svým jednáním uvedl do těžké situace mnoho vojáků a důstojníků, kteří se na jeho slib spojení sil vydali na dlouhou cestu a které on, Bethlen, chtěl uvést „do nebezpečí v rozporu ke svatým článkům spojení, které připravil vyslanec (Quadt – pozn. VM) sám.“¹¹³⁴ Mitzlaff nezapomněl zmínit, že to je Bethlenova vina, že zprvu ujišťoval o své aktivitě a vojska proto došla až sem, a snad dokonce použil i vojska při jednáních s nepřítelem, aby získal lepší pozici. Pověření vyslanci opakovali argumenty, jaké potíže, ba i zruinování obecné věci bude následovat, „zvláště pak ale umenšení dosud skrze heroické činy získaného jména“ knížete a dovolávali se i Boha Všemohoucího, jak si to Bethlen zodpoví před ním a „celým počestným světem“.¹¹³⁵ Za výmarskou stranu měl Mitzlaff se svými druhy odmítnout

¹¹³⁰ J. POLIŠENSKÝ, *Morava*, s. 257.

¹¹³¹ „Von dannen komme ich auff S. Martin zue abendts im finstern, finde den General Hertzogk von Weinmarn Kranck im bette, welcher sich meiner ankumfft nicht minder erfreuwet als Er betrubt war uber des Bethlehems Friedens tractation, (...)“ – Relace, fol. 13a.

¹¹³² Relace, fol. 13b.

¹¹³³ Koncept požadavků je uložen v ThürHA Weimar, Krieg und Frieden, sign. H 18, fol. 246-249, *Concept der Instruction so Ihr f. G. dero abgeordneten dato mit nacher schembnitz gegeben. Was auf Ihr durch Fürsten in Siebenbürgen Proposition antworten sollen*, 23.listopadu / 3.prosince 1626. Rukopis můžeme s jistotou identifikovat jako Berbisdorfův.

¹¹³⁴ Relace, fol. 14a.

¹¹³⁵ „(...) als ruin deß allgemeinen Wesens, insonderheit aber verkleinerung Ihr Durch. biß hero durch Heroischn theten erhaltenen Nahmens (...), Vnd wie Ihr Durch. solches gegen Gott, ihrem eignen gewießen, dero Confaederirten ja der gantzen Ehrbahren Welt verantworten köndten (...)“ – ThürHA Weimar, Krieg und Frieden, sign. H 18, fol. 246-249, *Concept der Instruction so Ihr f. G. dero abgeordneten dato mit nacher schembnitz gegeben. Was auf Ihr durch Fürsten in Siebenbürgen Proposition antworten sollen*, 23.listopadu / 3.prosince 1626, zde fol. 246b.

jakoukoliv odpovědnost za Bethlenovy kroky, neboť protesty vévoda přednesl již dlouhou dobu předem.

Po tomto vypjatém úvodu přešel Mitzlaff se svými kolegy k přednesení požadavků na praktické řešení zoufalé situace vojska v horách. Další pobyt v oblasti totiž nebyl možný. Bethlen měl nyní pomoci s přesunem vojska zpět k dánskému králi a poskytnout pro tažení z hor doprovod minimálně dvou až tří tisíc jezdců. Komisařům nešlo jen o přesun na Opavsko, ale v propozicích zmiňovali možnost stažení z celého Slezska.

Bethlen Mitzlaffovy a Berbisidorfovy argumenty odmítl. Řekl, že smlouvu, kterou Quadt prý podepsal, ještě neviděl, stejně jako slíbené peníze. Zmínil znovu porážku u Lutteru a tureckou neochotu dál podporovat Sedmihradsko ve válce s císařem. Stěžoval si také na to, že má potíže i ve vlastních řadách a mocní magnáti by rádi usedli na jeho místo. Platnost smlouvy, o níž Mitzlaff hovořil, zpochybňoval. Jednání, které trvalo dva až tři dny, skončilo Bethlenovým slibem, že na jaře znovu vytáhne po boku dánského krále proti císaři. Ale jeho podmínka pravidelného vyplácení měsíčních subsidií ve výši 40 000 tolarů zůstala. Co se týče vojska dánského krále ve Slezsku, požadoval stejně jako dříve nejméně 12 000 vojáků. Marně Mitzlaff protestoval proti Bethlenovu vyjednávání s císařem o uzavření míru. Slíbil za krále Kristiána IV., že mu peníze budou v nejbližší době vyplaceny. Bethlen alespoň nedělal okolky v otázce předání vojska. Ohledně děl a zásob munice tak otevřený nebyl. Mlhavě slíbil, že munici do Slezska pošle dodatečně. O dělech se nejspíše vůbec nechtěl bavit. Mitzlaff dále vyjednával s mansfeldskými důstojníky. Většina přešla do služeb dánského krále ihned. V Uhrách pro ně nebyla perspektiva. Poslední debata s Bethlenem po dojednání nejdůležitějších bodů proběhla u vína a podle Mitzlaffova líčení byla snad trochu veselejší.¹¹³⁶

6.1.9 Zimní pochod do Slezska

Mitzlaff se radil s přítomnými důstojníky Ehrenfriedem z Berbisidorfu, Adrianem Baltazarem Flodrofem a Joachimem Karpezanem, jak dosáhnout v zimních měsících s několikatisícovou armádou Slezska. Působilo mu to veliké starosti, neboť vojsko nebylo ve stavu takový manévr v poklidu zvládnout. Po návratu do Martina začal Mitzlaff jednotky připravovat na cestu. Historik Josef Kollmann tvrdí, že vévoda Jan Arnošt byl jednání v Kremnici přítomen, ten ale podle Mitzlaffa ležel těžce nemocný v Martině.¹¹³⁷ Komisař Mitzlaff rozdál vojákům peníze a všechny šaty a přikrývky, které s sebou ze Slezska přivezl. Vévodu chtěl odvézt do Slezska „živého,

¹¹³⁶ „(...) dan Er (Bethlen – pozn. VM) beginnet lustigk zuwerden und starck zutrincken, Also das wir allerseits mitt dem sussen Tockayer wein bereuschet, uns entlich absentiren und nachm Losament verfugen müssen.“ – Relace, fol. 17b.

¹¹³⁷ J. KOLLMANN, *Valdštejn a evropská politika*, s. 156; Relace, fol. 13a.

nemocného, nebo mrtvého.“¹¹³⁸ Dne 14. prosince, těsně poté, co první jednotky vyrazily k Žilině, bylo jasné, že první dvě možnosti se nezdaří. Život mladého a talentovaného vojevůdce se uzavřel. Výmarský rada Abraham Richter popsal poslední dny a umírání Jana Arnošta velmi barvitě a líčil jeho smrt jako skon „pravého křesťanského hrdiny.“¹¹³⁹ V dopisu králi Mitzlaff psal, že „vévoda zemřel žalem a melancholií.“¹¹⁴⁰ S největší pravděpodobností dalo poslední ránu vévodovu již delší dobu podlomenému zdraví epidemické onemocnění, které kosilo vyhladovělé vojáky v táborech. I když Bethlen poslal osobního lékaře, Janu Arnoštovi již nebylo pomoci. Mizlaff nyní převzal odpovědnost za bytí a nebytí několika tisíců vojáků. Věděl, že ho čeká jen usilovná námaha, aby je vyvedl z této země přes Jablunkovský průsmyk do Slezska, a velký kus práce potom.

Pochod proběhl někdy mezi 13. a 28. prosincem. A musel to být tristní pohled. Otrhaní a nemocní vojáci postupovali zimní krajinou a někde uprostřed jejich řad jel vůz s rakví mrtvého vojevůdce. Vévodovo tělo Mitzlaff odvezl do Opavy a asi 4000 mužů, zbytek celé armády, se rozdělilo do kvartýrů. Vojsko ale nemělo žádnou disciplínu, a tak plenilo a rabovalo některá místa, která jim přišla do cesty, například městečko Frenštát. Ve Frýdku došlo k největšímu střetu. Frýdečtí podle Mitzlaffa o příchodu vojáků, kteří v něm měli kvartýrovat, věděli dostatečně dopředu. Jakmile se žoldnéři k městu přiblížili, místní Valaši, kteří patřili ke katolické a procísařské straně, je napadli a donutili ustoupit. Na zlomení nenadálého odporu pak musel být povolán generálkvartýrmistr Flodrof a několik kompanií, které dorazily z Uher. Konflikt ve Frýdku pak skončil krvavým masakrem a vojáci prosadili svou vůli silou zbraní.

Dva týdny po vévodově smrti, dne 28. prosince, byla v Bratislavě mezi Bethlenem a císařem podepsána nová mírová smlouva.¹¹⁴¹ Bethlen vyšel z jednání zcela bez šrámů a zachoval všechny výhodné podmínky dřívějších dohod s císařem. Jestliže to byl formální konec krátké sedmihradské účasti ve válce, zdaleka to nebyla definitivní tečka za dánským vpádem do habsburských zemí.

6.1.10 Sedmihradská a turecká účast ve válce očima diplomatů v Istanbulu

Změňme na chvíli opět perspektivu a podívejme se do centra Osmanské říše, jak sledoval válečné události v Uhrách anglický vyslanec Thomas Roe. Jeho cenné svědectví nám pomáhá chápat postavení Gábora Bethlena v rámci širších mezinárodních souvislostí. Roe byl v centru dění jedné z největších evropských říší. A přece se v jistém smyslu ocital na okraji evropské politiky a diplomacie, byť ta se tak dokonale zrcadlí v jeho bohaté korespondenci. Svět diplomatů, agentů a

¹¹³⁸ „(...) in Ungarn solte ich ihn nicht lassenn, sondern ie lebendisch, kranck oder Todt mitfhuren.“ – Relace, fol. 18b.

¹¹³⁹ G. E. HEERMANN, *Beytrag*, s. 107-114.

¹¹⁴⁰ „Hertzog von Weinmar ist von leid vnd melancholey, Todß verblichen.“ – Relace, fol. 44a.

¹¹⁴¹ J. POLIŠENSKÝ – J. KOLLMANN, *Valdštejn*, s. 110.

emisarů žil otázkami vysoké mezinárodní politiky. Její témata i na podzim 1626 bujela a mnohá stejně rychle vývojem událostí zas zapadla, jako například otázka vybudování nové západní armády pod velením bádenského markraběte z peněz Savojska, Benátska a Anglie, nebo plán narušení francouzsko-španělského míru v italských záležitostech. Tento svět diplomatů žil také svým tempem a to v jistých ohledech nebylo, jak jsme si již výše všimli, zrovna nejrychlejší. Velké vzdálenosti a nedokonalost spojení zapříčiňovaly, že Roe byl obeznámen se situací v západní a střední Evropě s velkým zpožděním, stejně jako se mu nedostávalo informací přímo z anglického centra. Například teprve v srpnu 1626 přijal dubnové a květnové dopisy od svého přímého nadřízeného anglického státního sekretáře Edwarda Conwaye. Dvou až tříměsíční prodleva v doručení korespondence byla obvyklá, často ale trvalo spojení mnohem déle. Třeba v únoru 1627 obdržel Roe dopisy z Anglie napsané už v září, tedy po pěti měsících!¹¹⁴²

Také o událostech v českých zemích a Uhrách se vyslanec dozvídal až po dlouhých měsících zpětně, byť čestné výjimky existovaly. Pro sledování průběhu samotného vpádu nám tedy Roe příliš nepomůže. Dne 16. září sice anglický vyslanec například věděl skrze Bethlenův list o obsazení Slezska výmarskou a mansfeldskou armádou a do Anglie psal, že Mansfeld už je v Těšíně, což znamenalo „pouhé“ měsíční zdržení zpráv. Oproti korespondenci z Benátek, Haagu a Londýna to byla poměrně krátká doba.¹¹⁴³ Koncem října ale Roe otevřeně přiznával, že informací o situaci na bojišti má velmi málo, a navíc pouze od Bethlena. Jen výběrově docházela avíza z Budína, ale ta nebyla příliš spolehlivá a vyslanec to věděl. Musel tak věřit zprávám sedmihradského knížete, byť jeho líčení bylo často nadsazené. Nebylo například pravdou, jak tvrdil Bethlen, že Mansfeldovi se ve Slezsku otevřela i Vratislav a že její zástupci postupovali se spojeneckou armádou do Uher.¹¹⁴⁴ Jistou „kreativitu“ v podávání skutečnosti sedmihradský spojenec projevoval poměrně často. Sedmihradský vyslanec například tvrdil, že Bethlen se touží utkat s Valdštejnem, ale konkrétní průběh tažení na Slovensku ukázal jasně, že opak byl pravdou.

Bethlen doufal v tureckou asistenci, konkrétně v účast budínského paši Mortezy. Ten se do akcí vskutku aktivně zapojil a spolu s vojskem bosenského a egerského paši sjednotil na samém konci září síly s Bethlenem. Sedmihradský kníže se ale oprávněně obával, že jeho turecký spojenec bude odvolán do války v Asii. Tak o tom alespoň Roe hovořil ve svých dopisech. Morteza prý i proto začal akce v Uhrách mnohem rozsáhleji, než k tomu měl pověření, aby se tak stal vlastně potřebným tam, kde se s císařským vojskem rozhořel boj.¹¹⁴⁵

¹¹⁴² *The Negotiations*, s. 614.

¹¹⁴³ Thomas Roe Edwardu Conwayovi, Istanbul 6./16. září 1626 – tamtéž, s. 549.

¹¹⁴⁴ Zajímavá je ve stejném dopisu zmínka o Bethlenově argumentaci vůči vyslancům uherského palatina, jimž prý měl dle svých slov povědět, že „přichází osvobodit Uhry od tyranie Němců“ (Roe Conwayovi, Istanbul 22. října 1626 – tamtéž, s. 565).

¹¹⁴⁵ Tamtéž, s. 566.

Jestliže Roe neměl příliš mnoho informací ze střední Evropy, vynahrazuje pro historiky jeho handicap blízkost tureckému centru a cenné informace k Bethlenově pozici v inkriminované době. Roe věděl, co se děje v nejrůznějších koutech Osmanské říše, a také dostával znepokojivé informace o situaci na bojišti s Persií. Na počátku listopadu psal do Anglie, že „ztráty před Babylonem jsou mnohem větší, než zvěsti.“¹¹⁴⁶ Právě v této době znovu aktivně vystoupil ve vztahu Osmanské říše k Polsku, když prý prosazoval do jednání obou stran přidat do chystané smlouvy klauzuli, že jakýkoliv polský zásah nebo podpora útoku na Sedmihradsko bude vnímán jako porušení míru s Tureckem.¹¹⁴⁷ Co se týče samotného vpádu do Slezska a Uher, nebyl postoj Porty během prvních měsíců příliš jednoznačný. Turci s útokem souhlasili, ale s napětím sledovali spíše východní hranici s Persií. Ještě na konci října 1626 Roe do Anglie psal, že dorazil turecký jezdec z elitních jízdních jednotek (zvaných *tumarli* nebo též *timariot*) a donesl z bojiště pod Tatrami dobré zprávy. O úspěších proti oslabené císařské armádě v Uhrách značně přeháněly, ale mnohem zajímavější bylo, že jezdec se ihned vracel na bojiště zpět, a to se třemi „vestami“ či „obleky cti“. Byla to zvláštní forma osmanského ocenění a povzbuzení pro boj. Vzhledem k pozdějším okolcům turecké Porty ve věci války je pozoruhodné, že tyto „vesty“ byly určeny právě Bethlenovi, budínskému pašovi Mortezevi a egerskému pašovi Mohammedovi.¹¹⁴⁸

Během podzimních měsíců panovala kolem událostí v Uhrách nejistota a Roe ji jen stěží mohl překonat. Posuňme se ale v čase do prosince, kdy jsme vojsko v Uhrách opustili. V tu dobu již prosakovaly zvěsti o Bethlenově příměří s císařem. Anglický vyslanec v Benátkách Isaac Wake psal do Istanbulu svému kolegovi Roeovi, že je zmaten. Slyšel totiž o úspěších sedmihradského knížete,¹¹⁴⁹ ale na druhou stranu se dozvěděl o Bethlenově poselstvu do Vídně. Wake příznával, že tomu nerozumí: „Je to hádanka, kterou nemohu rozluštit; (...) pro velkou vzdálenost nemohu vidět do jeho (Bethlenových – pozn. VM) akcí.“¹¹⁵⁰

Dvojznačné zprávy se dozvěděl velmi brzy i Roe sám a z jiných zdrojů než Wake. Dne 14. prosince psal lordu Conwayovi, že kurýr od Behlena „přinesl v jedné ruce oheň a v druhé vodu.“¹¹⁵¹ Informoval totiž, že kníže dosáhl úspěchů proti císařským. Zprávy, že pobil a zajal na 10 000 císařských vojáků, zněly samy o sobě přehnaně, ale měly je doložit tři stovky zajatců z Němců a Maďarů, které jako důkaz posílal paša Morteza sultánovi. Byli to ti samí císařští vojáci, o kterých mluvil výmarský rada Abraham Richter po návštěvě pašova tábora u Sečan v polovině

¹¹⁴⁶ „The loss before Babilon being much greater then the fame.“ – Thomas Roe Edwardu Conwayovi, Istanbul 1./11. listopadu 1626 – tamtéž, s. 571.

¹¹⁴⁷ Tamtéž, s. 571.

¹¹⁴⁸ Thomas Roe Edwardu Conwayovi, Istanbul 28. října / 7. listopadu 1626 – tamtéž, s. 572.

¹¹⁴⁹ Jmenoval i informaci o zajetí císařských plukovníků Šlika a della Maestra.

¹¹⁵⁰ „(...) which is a riddle that I cannot unfold. (...) but at so reate a distance I cannot see so cleare into his actions.“ – Isaac Wake Thomasi Roeovi, Benátky 3. prosince 1626 – tamtéž, s. 578.

¹¹⁵¹ „Vpon the 30th Nouember, here arriued another currier from the prince of Transyluania, who brings fire in on hand, and water in the other.“ – Thomas Roe Edwardu Conwayovi, Istanbul 4./14. prosince 1626 – tamtéž, s. 579-580.

října? Nejspíše ano. Thomas Roe k věci psal, že je to pouze „bída a utrpení, které zasluhuje soucit, ale kterým se nelze vyhnout.“¹¹⁵² Stejný posel ale přinesl i zcela jiné zprávy. Bethlen totiž prý začal vyjednávat s císařem a uzavřel příměří. To vskutku zapůsobilo v Istanbulu jako velká a převratná novina. Roe o ní dlouze rozvažoval a prorokoval, že to Bethlenovi přinese jen hanbu „vylétnout jako meteor plný zájmu pozorovatelů a údivu než výsledku“ a že jistě nebude nikdy spát klidně bez koruny, které se jednou už dotkl.¹¹⁵³ Roe věřil, že kníže chce císaře snad jen zabavit a bez spojenců jistě mír neuzavře, nebo že jistě na jaře obnoví válku, a snad se tak chtěl zbavit Turků „unaven jejich společností.“¹¹⁵⁴ Všechny tyto naděje byly však liché. Vyslanec to zatím netušil. Stejně jako Wake psal i on, že nezná blíže všechny informace, a zdráhal se dál soudit.

Nejasné zvěsti o příměří sedmihradského knížete s císařem ale nepřestávaly přicházet, a naopak zpřesňovaly svůj obsah. Na konci prosince Roe do Anglie hlásil, že Bethlen se snad chystá uzavřít mír a propustit vojsko. Císařský vyslanec trousil po Istanbulu zvěsti o vítězstvích valdštejských jednotek v Uhrách a získával silné kontakty na turecké představitele, aby (moderním slovníkem řečeno) lobboval za mír v Uhrách. Ačkoliv se Roe snažil vliv jeho konání umenšovat a s ohledem na Turky se vyjádřil, že „kdo nic neví, všeho se bojí,“ přece se tohoto vývoje oprávněně obával také. Stále však důvěřoval Bethlenovi: „Jsem přesvědčen, že Bethlen nemá důvod učinit mír, ale jen překonat zimu a obnovit válku na jaře,“¹¹⁵⁵ psal optimisticky už na konci prosince. Semeno nejistoty však bylo zaseto a podpory pro svůj růst dostávalo i na základě jiných zpráv.

Z Roeovy korespondence můžeme vyčíst, že vyslanec byl přesvědčeným přímluvcem ve věci sedmihradského knížete velmi, velmi dlouho. Slova důvěry opakoval během zimních měsíců mnohokrát. Bylo ale evidentní, že vůči anglickému centru jej v tomto ohledu čekalo mnoho práce. Zprávy o Bethlenově příměří s císařem se rychle šířily Evropou všemi směry. „Věřím, že pokud se Bethlenovi dostane podpory od jakékoliv strany, nikdy neuzavře mír bez zisku uherské koruny,“ psal Roe ještě 13. ledna. O deset dní později ale jeho optimismus opadl. V dopise lordu Conwayovi sděloval: „V této velké nejistotě zpráv jsem zmaten, co vlastně Jeho Lordstvu psát.“¹¹⁵⁶

¹¹⁵² „In wittnes wherof, Mortesa bassa of Buda hath sent 300 captiues, Germans and Hungars, as a present to the grand signor; a misery that deserues pity, but cannot be auoyded.“ – tamtéž, s. 579.

¹¹⁵³ „I haue not spared to press what jealousy this outward leuitye will bring to his freinds, what dishonor to himselfe, to rise and goe out like a meteore, fuller of gaze and woonder then effect (...)“ – tamtéž, s. 579

¹¹⁵⁴ „(...) the prince was weary of the Turkes company (...)“ – tamtéž.

¹¹⁵⁵ „Yet I am perswaded, that Gabor hath no purpose to make peace, but to pass the winter with comoditye, and to renew the warr in the spring.“ – Thomas Roe Edwardu Conwayovi, Istanbul 20./30. prosince 1626 – tamtéž, s. 585.

¹¹⁵⁶ „I beleue, if he be seconded from any part, that he will neuer make peace without the crowne of Hungary. (...)“ – tamtéž, s. 589. „In this great vncertynty of reports, I am perplexed what to write to your lordship (...)“ – Thomas Roe Edwardu Conwayovi, Istanbul 13./23. ledna 1627 – tamtéž, s. 594.

V lednu pak přicházely další zprávy, které tento zmatek pouze zvětšovaly. Vyslanec ještě v polovině měsíce netušil o úmrtí Mansfelda na konci listopadu. Věděl ovšem, že se generál chystal na cestu do Benátek, neboť od něj ještě z doby pobytu v Tekově přijal dopis. Dozvěděl se tak o plánu zverbování nového vojska a jeho vedení snad přes Dalmácii a Bosnu. Roe považoval plán za velmi odvážný. Nepočítal však, že by jej Benátčané přijali, protože se snažili o mír s císařem. Za svou osobu ale sliboval takový ambiciózní manévr podporovat. Mansfeld tedy vskutku neopouštěl slovenské území v depresích, jak bychom si mohli myslet. Naopak, jak bylo pro něj typické, opět hýřil nápady. Směr případného nového útoku měl směřovat i na Štýrsko a Korutany!¹¹⁵⁷ Generálova smrt však přerušila vše, o co se snažil. Anglický vyslanec se tuto novinu dozvěděl o měsíc později a s pochopitelnou nejistotou do Istanbulu psal: „Jakou změnu nehoda způsobí v těch krajích (v Uhrách – pozn. VM), brzy uvidíme na postupu sedmihradského knížete.“¹¹⁵⁸

Mansfeldští důstojníci, kteří do severní Itálie dorazili, přinesli další zprávy z uherského bojiště. Wake z Benátek na jejich základě ohlašoval, že výmarské vojsko nejspíše přijde ze Slezska do Uher přezimovat pod ochranu Bethlena, ale ve skutečnosti opak byl pravdou. V kontextu mezinárodní politiky Wake zmínil jinou a důležitější záležitost. Bethlen si podle Mansfeldových plukovníků stěžoval u turecké Porty na chování francouzského vyslance. Přejdeme způsob, jakým se o této záležitosti dozvídáme. Zpráva zapadá do dobových reálií, kdy se již plně projevovala francouzská neochota dále se angažovat ve válce proti císaři. Bethlen prý svoji stížnost doplnil slovy, že to byl právě francouzský vyslanec, který ho jako první lákal do akce s ujištěním, že má v rukou již peníze od francouzského krále, ale nyní ani neodepisoval na listy zasílané od knížete z Uher.¹¹⁵⁹ Ačkoliv musíme počítat s problémem komolení tlumočených zpráv a obvyklým přeháněním, francouzský moment Bethlenovy politiky nesmíme zapomínat. Naopak si zaslouží mnohem více prostoru! Projevil se totiž již mnohokrát během let 1625 až 1626 a o francouzských námluvách máme zprávy i od vyslance Roea. Právě prvotní orientaci

¹¹⁵⁷ Poslední Mansfeldovy plány ukazuje mimo jiné i na základě Roeovy korespondence Walter Krüssmann (*Mansfeld*, s. 619-631).

¹¹⁵⁸ „What alteration this accident will produce in those parts, we shall shortly see by the proceedings of the prince of Transilvania.“ – Isaac Wake Thomasi Roeovi, Benátky 22. prosince 1626 – *The Negotiations*, s. 586. O útoku na Štýrsko se zmínil anglický sekretář Conway v dopise Roeovi již 28. prosince. Ačkoliv mu nebyl Karel I. nakloněn, je pozoruhodné, že v Anglii o plánu věděli již tak brzy. Celou druhou polovinu roku 1626 se rozvíjel naopak jiný plán anglické diplomacie, a to vybudování nového vojska pod velením bádenského markraběte mimo jiné i za peníze Savojska a Benátska. Přes veškeré peripetie kolem ochoty severoitalských států vstoupit do boje s habsburskou stranou tato idea zapadla zrovna tak jako Mansfeldův plán na atak Štýrska. V první polovině ledna došlo do Benátek asi sedmdesát osob generálova doprovodu z Bosny. Přinesli Mansfeldovu poslední vůli, ale protože byla bez podpisu, neměla reálný dopad. Především šlo o veliké pohledávky u anglického (a snad i francouzského) dvora, které Mansfeld měl. Anglický vyslanec Wake prý plukovníku Publisovi, jednomu z hlavních důstojníků, kteří generála doprovázeli, sdělil, že pozůstalosti se nejlépe měla ujmout česká královna Alžběta, manželka Fridricha Falckého. Váha soukromé osoby by sotva jinak stačila v poměru k mocným dlužníkům zemřelého. (Isaac Wake Thomasi Roeovi, Benátky 13. ledna 1627 – tamtéž, s. 593).

¹¹⁵⁹ Tamtéž.

Sedmíhradska na Paříž jsme ostatně mohli již sledovat výše. Bethlenovo následné rozladění v tomto směru působí důvěryhodně, a vlastně i jako logické vyústění změn, které ve Francii od té doby proběhly.

Kníže informoval o dění v Uhrách i svého vyslance v Istanbulu. Zprávy sice došly až v polovině ledna, ale i tak byly Thomasi Roeovi prvními obsáhlejšími informacemi o příměří. Behlen vysvětloval svoje jednání s císařem tak, že bylo učiněno až po diskusi, které se účastnili komisaři a důstojníci dánského krále a Mansfelda, a dokonce také zástupci Moravy a Slezska. Tak alespoň věc Roeovi tlumočil Bethlenův agent u Porty. Ten dokonce tvrdil, že dánský komisař z jednání odjel spokojen, což nebyla vůbec pravda. Podání z Mitzlaffovy strany jsme mohli sledovat výše a víme jistě, že výmarský vévoda a jeho lidé nesli chování sedmíhradského knížete velmi těžce. Podle sedmíhradské verze událostí bylo mezi jednotlivými zástupci přítomných spojeneckých stran dohodnuto, že obnova jednotek výmarské a mansfeldské armády se musí stihnout do jara a že jí pomohou „the barons of Moravia and Silesia,“ tedy šlechta Moravy a Slezska. Bethlen pak sliboval, že v červnu napadne Rakousy a „učiní je sídlem války.“ Stěžoval si však, že dosud zatím nic nedostal ze slibovaných subsidií.¹¹⁶⁰

Stojí za pozornost, že snad až v lednu 1627 se Roe dozvídal od svých anglických kolegů i nadřizených zprávy o srpnové bitvě u Lutteru. Právě porážku dánského krále zmiňoval Bethlen opakovaně vůči dánským a mansfeldským důstojníkům jako jeden z důvodů stažení z konfliktu. Je však překvapivé, že z úst vyslance Isaaka Wakea a anglického státního sekretáře Edwarda Conweye padla hodnocení bitvy diametrálně odlišná. A zbylo dokonce místo i pro optimismus. Wake v prosincovém dopisu do Istanbulu nebral bitvu nijak osudově. Král podle něj ukázal kuráž, ale teď jistě ukáže i svůj um. Přes veškerá negativa Kristián IV. „svou šikovností znovu shromáždil zbytky své rozbité armády“, předvedl kvalitní tahy vojska a zastavil příval nepřítelů na sever. „/Král/ má, zdá se, to lepší ze hry,“ hodnotil události z povzdálí Wake. Vyslanec pak pro dění v Dolnosaském kraji po bitvě odkazoval i na antickou historii slovy: „Nepochybuji, že Fabius prospěje lépe než Marcellus.“¹¹⁶¹ Pravděpodobně měl na mysli punské války Římanů s Hannibalem, kdy římský vojevůdce Fabius prosazoval taktiku vyhýbání se přímým střetům s punskou přesilou, a naopak volil válku proti zásobovacím trasám a konvojům s cílem vyčerpat protivníka nepřímými akcemi. Tillyho armáda opravdu v Dolnosaském kraji trpěla právě špatným zásobováním. Wake také poukazyval na lepší pozice krále na Veseře, která sloužila od svého dolního toku jako dopravní tepna, zatímco Tilly nemohl řeku vůbec využít. Vyslanec proto doufal,

¹¹⁶⁰ „(...) and march directly into Austria, to make that province the seat of the war.“ – Thomas Roe Edwardu Conwayovi, Istanbul 18. ledna 1627 – tamtéž, s. 597.

¹¹⁶¹ „I doubt not but Fabius will prosper better then Marcellus, wee hauing already seen, that by his dexterity he hath recollected the reliques of his broken army, and so wearied Tilly with cunctation, (...) but, in all appearance, his majesty is likely shortly to haue the better of the game.“ – Isaac Wake Thomasi Roeovi, Benátky 3. prosince 1626 – *The Negotiations*, s. 578-579.

že až se znovu na jaře vydají armády do pole, pak král i s novou anglickou pomocí bude na boj mnohem lépe připraven. Ačkoliv jsme se od našeho tématu touto odbočkou vzdálili, Wakeův náhled na bitvu u Lutteru dokládá, jak odlišné dojmy porážka v Evropě vzbudila. S ohledem na Bethlenovo chování a roztrpčení, že se opakuje rok 1623 a bitva u Stadtlohn, stojí anglický komentář vsutku za pozornost. Bitva nakonec opravdu neměla takový okamžitý dopad, jak se Bethlen obával. Tilly jí nevyužil k postupu na sever, respektive měl s ním velké potíže.

Vyslanec Roe řešil v Istanbulu problémy vedení války v Uhrách, mimo jiné tureckou podporu sedmihradskému úsilí. Dne 13. ledna psal Conwayovi, že Bethlen „nepotřebuje nic víc, než povolení odtud.“ Dále se vyjádřil v tom smyslu, že „tento stát se nechce kvůli našim argumentům ve věci angažovat. A jak bude Bethlen bez Turků pokračovat, je vzhledem k jeho závislosti věcí velkých úvah.“¹¹⁶² Turecko však chtělo po zprávách o babylonské katastrofě a dalším ústupu v Mezopotámii mír na uherské hranici, významní ministři Porty obviňovali dokonce budínského pašu Mortezu za vzniklý stav a měli v úmyslu donutit Bethlena, aby mír Osmanské říše s císařem plně akceptoval a dodržoval.

Spojenci nebyli Bethlenovým obratem k podmínce turecké pomoci vůbec nadšeni. Ani vévoda výmarský, který argumentoval vůči Bethlenovi v Tekově nebo přes své komisaře v Kremnici, ani Roe, který jednal se sedmihradským vyslancem v Istanbulu, nechtěli přistoupit na nové sedmihradské argumenty bez okolků. Roe na stýskání si kolem tureckého zájmu o Persii odpovídal poměrně logicky a ostře. Bethlen totiž tvrdil teprve až nyní, jak je pro něj turecká pomoc zásadní. Spojenci jej však přijali do aliance jako svobodného muže, byť bylo jasné známo, že suverenita Sedmihradska formálně ani prakticky neexistuje. Roe sám dobře věděl, že podpora Osmanské říše je v balkánských podmínkách nutná, přesto ale tlačil na sedmihradského vyslance, aby se jasně vyjádřil, zda jeho pán bude schopen vést válku i bez Turků. Zmínil i argument, že pokud Turci budou válčit s císařem, přijde mu na pomoc papež a mnoho katolických knížat. Roe zůstával v dopisech Conwayovi do Anglie optimistou a psal, že Bethlen jistě prostředky na boj má a bude válčit dál, jen když ho aliance vydatně podpoří. Na druhou stranu se ale vyjádřil opatrně i v opačném směru: „Začínám pochybovat, že neštěstí v Německu (bitva u Lutteru – pozn. VM) změnilo myšlenky knížete.“¹¹⁶³

Už dříve se Roe vyjádřil v tom směru, že budínský paša se bez okolků vložil rychle do akce bez výslovného souhlasu Porty.¹¹⁶⁴ Nyní plně dozrávala nespokojenost opatrných tureckých

¹¹⁶² „So that, vpon true ground, wee cannot hope, that this state will for any our arguments be barther engaged, and how Gabor will proceed without them, in respect of his dependance, is a matter of great consideration. (...) he needes no more then licence from hence.“ – Thomas Roe Edwardu Conwayovi, Istanbul 13./23. ledna 1627 – tamtéž, s. 594-595.

¹¹⁶³ „I began to doubt, that the disasters in Germany had changed the princes thoughts.“ – Thomas Roe Edwardu Conwayovi, Istanbul 18. ledna 1627 – tamtéž, s. 598.

¹¹⁶⁴ Thomas Roe Edwardu Conwayovi, Istanbul 4./14. prosince 1626 – tamtéž, s. 579-580.

představitelů a nad Mortežovým osudem se obrazně řečeno stahovala tmavá mračna. Právě během ledna Roe pašovi prorokoval, že pokud nebude dostatečně prosazovat válku v Uhrách, bude jistě brzy odvolán do boje s Peršany, kde ho čeká jen země zatížená hladomory a bez jakékoliv kořisti. Během komunikace se sedmihradským vyslancem Roe zjistil, že Bethlenovým záměrem bylo poslat Mortežu do Istanbulu, aby Portu pro válku v Uhrách získal osobně. Angličan to ale považoval za velkou chybu a požadoval zastavení takového kroku. Oprávněně se obával, že by Morteža neodjel zpět z hlavního města živý. Naopak bylo důležité udržet bojovně naladěného pašu mezi jeho vojáky v Budíně, protože jen tak mohl v narušování turecko-habsburských vztahů na hranici pokračovat.

Vyslancova korespondence ze zimních měsíců nám odhaluje nejružnější peripetie vnitřní turecké politiky. Tedy alespoň v té míře, v jaké jí byl Roe schopen rozumět a podat i zprávu do Anglie či Benátek. Na přelomu ledna a února došlo k událostem, které soudobé skeptiky vůči Bethlenově roli jistě překvapily a mají sílu překvapit i po staletích. „Zrádný“ Bethlen totiž podnikl nevšedním tah, který klade nad jeho snahou o mír s císařem ne jeden otazník. Anglický vyslanec se ke svému překvapení dozvěděl, že kníže poslal v lednu do Istanbulu dopisy osmanské vládě dvojí cestou, jednak vezírovi, tedy hlavě sultánova dvora a Porty v době, kdy velký vezír byl toho času v Asii na bojišti s Peršany, a jednak přímo sultánovi přes jeho nejbližší služebníky! Využil při tom svých kontaktů u dvora mladého sultána Murada IV. Tento čin vzbudil nebyvalý ohlas. Sultán rozhodl prý okamžitě dát Bethlenovi odpověď a povzbudit ho k boji. Následně pozval vezíra k jednání a ukázal mu obdržené dopisy. Jak jednání probíhalo, nevíme, můžeme ale soudit, že pro druhého jmenovaného nebylo příjemné. Vezír prý byl poté velmi rozzloben a obvinil sedmihradského vyslance z jednání, jakoby neměl on sám plnou důvěru.¹¹⁶⁵ Nejspíše vskutku neměl. A Muradův přímý zásah dokazuje, že odhodlání bojovat s císařem, ba i strategické myšlení a představy o vedení války vůči sousedům v řadách nejvyšších hlav říše byly mírně řečeno značně nevyrovnané. Roe nastalý vývoj pochopitelně vítal a v dopise Bethlenovi jeho kroku s dvojí korespondencí tleskal. Murad IV. byl sice teprve čtrnáctiletý, ale snad už projevoval své válečnické vlastnosti, které v dospělosti plně rozvinul. Varování, které Roe mnohokrát v Istanbulu opakoval, že totiž říše bude válku s císařem sklízet v dlouhodobé perspektivě, snad dolehla právě i k jeho uším.

Pokud však sledujeme události i dalších měsíců, pak je zřejmé, že Muradova reakce měla jen velmi omezený význam. Právě kvůli svému věku ještě nadržel otěže vlády nijak pevně v rukou a v centru říše postupně převládly hlasy za mír s císařem. Událost však svědčí o Bethlenově zaujetí pro boj. Že bylo proměnlivé, respektive velmi závislé na vnějších faktorech, a zde mimo jiné na turecké podpoře, nelze pochybovat. Snahou o získání osmanské pomoci si však

¹¹⁶⁵ Thomas Roe Edwardu Conwayovi, Istanbul 31. ledna / 10. února 1627 – *The Negotiations*, s. 601-603.

Bethlen mimochodem získal znovu plnou důvěru anglického vyslance. Právě Roe byl i nadále hlasitým zastáncem spojení haagské aliance se Sedmihradskem. Vždyť to byl právě on, který mezi prvními už v polovině roku 1624 radil pro získání anglických zájmů. Po sultánově intervenci Roe tvrdil: „Podle mého názoru záleží jen na něm (na Bethlenovi – pozn. VM). (...) Doufám, že Bethlen pro svůj dlouhotrvající projekt učinit se slavným nepromarní příležitost skrze ubohou a nečestnou recidivu.“ Poslední zmínkou narážel na dřívější Bethlenova stažení se z boje. Ale přes jisté obavy z opakování byla situace mnohem příznivější než v roce 1623.¹¹⁶⁶ Jen o dva týdny později se Roe vyslovil vlastně i o své míře obeznamenosti se situací přímo v Sedmihradsku, která nebyla velká: „Jestli Bethlen znovu zklame, budu poslední, kdo se to dozví.“¹¹⁶⁷

Je paradoxní, že právě po Bethlenově příměří s císařem se konečně pohnuly ledy ve věci formálního začlenění Sedmihradska do haagské aliance. Události v západní a střední Evropě šly odlišným tempem a je poměrně logické, že dvory monarchů protihabsburské strany na převratné válečné události nestíhaly reagovat okamžitě. Vojska vévody Jana Arnošta a Mansfelda opouštěla severní Německo v době, kdy do Dolnosaského kraje přispěchal z jihovýchodu sedmihradský vyslanec Quadt. Ještě netušil, že jej čeká téměř roční anabáze napříč severozápadní Evropou. Po dohodnutí diverze s Kristiánem IV. mířil do Haagu, poté do Francie a nakonec i do Anglie. Na rozdíl od roku 1625 byl skutečně právě Londýn hlavním cílem jeho cesty. Ke dvoru Karla I. dorazil však se značným zpožděním až v říjnu, a i zde se vyjednávání protahovala.¹¹⁶⁸ Nakonec došlo k uzavření smlouvy o přistoupení Sedmihradska k alianci až 30. listopadu a Karel I. slíbil za Anglii první splátku domluvených subsidií dokonce až na červen 1627. Mělo se jednat o 10 000 liber, tedy fakticky jednu celou měsíční kvótu finanční pomoci. Král omlouval prodlení v platbě tím, že nejdříve potřebuje domluvit podíly spojenců. To ale byly jen výmluvy, protože o rozdělení zátěže se mluvilo celý rok. Quadt nyní požadoval, aby anglický díl byl větší, a to minimálně poloviční, tedy 20 000 tolarů měsíčně. Nedůvěřoval totiž platební schopnosti dánského krále.

Quadtův směr úvah byl oprávněný, ale paradoxně to byl právě Kristián IV., od kterého subsidie do Istanbulu skutečně dorazily. Stalo se tak na konci prosince 1626. Od Kristiánova slibu v červnu uplynulo téměř půl roku. Konečně se finanční obnos ve výši 30 000 tolarů přiblížil na

¹¹⁶⁶ „I hope Gabor will not loose the opportunity of his owne long continued proiect to settle himselfe in greatnes, by an abiect and dishonorable relapse.“ – Thomas Roe Edwardu Conwayovi, Istanbul 17./27. února 1627 – tamtéž, s. 617.

¹¹⁶⁷ „(...) if he relapse, I shalbe the last to know it, hauing no way to siscouer him but by his owne ministers“ – týž témuž, Instambul 3/13. března 1627 – tamtéž, s. 624.

¹¹⁶⁸ Edward Conway Thomasi Roeovi, Londýn Whitehall 25. října / 4. listopadu 1626 – tamtéž, s. 567. Conway psal, že Quadt byl přijat králem a Karel I. současně určil i komisaře k jednání. Těžká finanční situace pokladny ale nedávalo mnoho naděje. Conway se zmiňoval i o „nucené půjčce“ vyhlášené králem v zemi. Ta způsobila více škody než užítku, tedy především v domácí politice. Více o této králově akci například Martin Kovář viz již výše zmiňovaný článek *Král versus parlament. K formování a fungování parlamentní opozice vůči Karlu I. Stuartovi v letech 1625 – 1629.*

dosah adresátovi. Je pravda, že peníze nebyly původně dánské. Kristián jen chytře využil holandský kredit a požádal generální stavy o zprostředkování platby a stržení částky z finanční podpory určené jemu samotnému. Roe v okamžiku, kdy se o doručení směnek do Istanbulu dozvěděl, nepochyboval, že se jedná původně o anglické peníze, o stavu pokladny svého krále měl však značně zkreslené představy.¹¹⁶⁹ Bethlen se o penězích brzy dozvěděl a v první polovině ledna napsal svému agentovi, aby částku od holandského vyslance převzal.¹¹⁷⁰ Na proběhlá mírová ujednání s císařem však neměly zaslané finance již žádný vliv.

Ratifikační proces v severozápadní Evropě probíhal nerušeně dál, neboť informace o Bethlenových krocích vůči Vídni se šířily pomalu. Až zpětně vzbudily vlnu nespokojenosti s nestabilním spojencem. Po Anglii, jejíž rozhodnutí ve věci zapojení Sedmihradska do aliance bylo nejdůležitější, následovaly Quadtovy kroky znovu do Nizozemí a ke dvoru dánského krále. Šlo už v podstatě jen o formalitu. Dne 9. února podepsali dohodu s vyslancem zástupci generálních stavů v Haagu a již 9. března totéž učinil za svou osobu Kristián IV. ve svém hlavním táboře ve Stade poblíž ústí Labe.¹¹⁷¹ Stojí za zmínku, že jen o den později král podepsal smlouvu na místo „agenta“, čili vyslance u Gábora Bethlena, které obdržel Paul Strasburger. K praktickému naplnění této funkce ale vývojem událostí již nedošlo.¹¹⁷² Byť již v okamžik podpisu Kristiána IV. prosakovaly zvěsti o Bethlenově míru s císařem, král jim, zdá se, nevěřil, a naopak napsal Bethlenovi v tom smyslu, aby v boji vytrval, či se na jaře do něj znovu vrátil. Dával mu tak poměrně velmi otevřené možnosti. Každopádně ujišťoval, že spojenci se mír uzavřít nechystají a bez Sedmihradska jej též neuzavřou. Kristián vskutku karpatského spojence „neodepsal“ a věnoval mu pozornost i v dalších měsících. Je však jisté, že nebyla vůbec dostatečná. Spojenci se smlouvami zavázali k dodání požadovaných subsidií 40 000 tolarů měsíčně. Ale krom dánského příspěvku, který jsme zmínili výše, další peníze na východ neputovaly. Na druhou stranu ani zprávy ze střední Evropy nedávaly příliš motivace k většímu nasazení.

6.1.11 Tušení konce. Osudy dánské enklávy na jaře 1627

Vraťme se nyní k osudům dánských a mansfeldských vojáků na Moravě a ve Slezsku. Když se komisař Mitzlaff ke konci prosince vracel z Uher rychle do Opavy, čekal tam na něj dopis od moravského rebela a vůdce Valachů Jana Adama z Víckova, který organizoval proticísařské povstání v oblasti neklidných Beskyd. Jan Adam psal o Valdštejnově pochodu Moravou do Slezska. Neboť generalissimovo vojsko bylo zdecimované hladem, nemocemi a dezercemi,

¹¹⁶⁹ *The Negotiations*, s. 585.

¹¹⁷⁰ Thomas Roe Edwardu Conwayovi, Istanbul 18. ledna 1627 – tamtéž, s. 597.

¹¹⁷¹ L. LAURSEN, *Traktater*, IV., s. 6-11.

¹¹⁷² Strasburger dostal plat 200 tolarů měsíčně. – RA København, TKIA, sign. A 46, Militære bestallinger og reverser mv. 1610-1659, A 46-1, Fortegnelse over bestallinger.

navrhoval pán z Víckova velice odvážný plán. Jeho Valaši společně s Mitzlaffovými jednotkami měli na Valdštejna počkat u Hranic a napadnout ho. „Zprávy od tohoto pána mi vždy přicházely vhod,“ psal komisař později v retrospektivní zprávě o průběhu vpádu.¹¹⁷³ Mitzlaff se návrhu ihned chopil a svolával vojsko k Novému Jičínu. Valdštejn ale v poslední chvíli snad jen tři míle od dánských jednotek změnil směr cesty a zahrnul ostře doprava, přešel špatně schůdné Oderské vrchy a namířil pochod armády do Zlatých Hor. Tato událost se stala někdy mezi 28. a 30. prosincem, jelikož 27. byl Valdštejn v Olomouci a 3. ledna již na svém sídle v Jičíně.¹¹⁷⁴ Císař prý byl velmi pohněván, že se nepokusil zasáhnout nijak proti nepříteli, který se zabydlel v kraji. Valdštejn s podzimním znovudobytím a vyčištěním kraje od nepřátel zprvu počítal, ale pro dlouhé vyjednávání s Bethlenem a špatný stav vojska to bylo zhora nemožné.

Obrana na Moravě a ve Slezsku se s příchodem a uzdravováním Valdštejnovy armády stabilizovala začátkem roku 1627 velmi pomalu. Valdštejn přenechal vojenské úkoly Marradasovi v Olomouci na Moravě a Pechmannovi v Nise ve Slezsku. Oba posilovali vojenské posádky na opěrných bodech, jak mohli. Valdštejn je ostatně k tomu instruoval. Hned po příchodu tak mělo vojsko obsadit například Zábřeh.¹¹⁷⁵ Věc ale nebyla jednoduchá. Z vojska zbyly téměř trosky a míst potřebujících adekvátně silnou posádku bylo velké množství. Zdaleka tak nebyl postup nepřátelské armády plně zastaven. Ve Slezsku čekaly císařské ještě velké územní ztráty a pohyby pomyslné válečné fronty.

Samy dánské a bývalé mansfeldské jednotky prodělávaly velké změny. Po úmrtí vévody Jana Arnošta Sasko-Výmarského bylo jasné, že armádě chybí jasné velení a obecně uznávaný vrchní velitel. Vojsko a budovaná enkláva na Opavsku a v přilehlých krajích ale řešily jiné akutní problémy, a proto otázka obsazení uvolněného místa vrchního velitele nebyla ihned na pořadu dne. Otěže velení převzal de facto královský válečný komisař Joachim Mitzlaff a nově zformovaná válečná rada z nejzkušenějších velitelů pluků a generálního štábu celého sboru. Mitzlaff hned po příchodu zbytků armády z Uher, tedy něco málo přes 4000 mužů, začal tyto vojáky ubytovávat v různých městech enklávy. Ale hlavně začlenil bývalé mansfeldské oddíly do dánské královské armády a nově rozdělil velení ve Slezsku.

Vojenské akce se v zimě nezastavily ani na jediný týden. Dánské jednotky už přerušily postup vedený na Moravě a zaměřily svou pozornost na stále slabě bráněná slezská města. Dne 1. února dobyl generálkvartýrmistr Flodrof Pštínu,¹¹⁷⁶ kde na něj a jeho vojáky čekaly žně, co se

¹¹⁷³ „Ich nehme diesse Kundtschafft (die mir vonn selbem Herr iederzeit richtigk zuekommen) woll in acht, schreibe an H. von Flodruff nacher Friedeck, Er wolle avanciren so starck immer muglich auff Neuw Tietschein das Er dasselbst auff Ihme angesetzte Zeit gewisse anlangen konne,(...)“ – Relace, fol. 20b.

¹¹⁷⁴ Datace a lokace konceptů Valdštejnovy vojenské kanceláře – NA Praha, F 67/50, inv.č. 4337, inv.č. 4353.

¹¹⁷⁵ NA Praha, F 67/50, inv.č. 4364, Valdštejn Pechmannovi, Jičín 7. ledna 1627.

¹¹⁷⁶ Něm. Pless, pol. Pszczyzna. O císařské protiakci, kdy měl Montecucoli a Colloredo nepřítel z Pštiny a Žor vyhnat Valdštejn císaři psal 2. března 1627 (*Documenta*, s. 182). Proti útok však byla neúspěšná.

týče rabování. Vojáci pobrali vše, na co přišli. Pštinský pán poté vyčíslil škody na 150 000 tolarů.¹¹⁷⁷ Město dostalo posádku pěti kompanií pod velením obrstlajtnanta Henrika Holka, který 27. února obsadil Bytom.¹¹⁷⁸ Při těchto bojích byl zajat císařský plukovník Fahrensbach, který prý nedržel svůj jazyk na uzdě a vyjádřil se v tom smyslu, že on je sice nyní zajatcem dánského královského vojska, ale to je zase celé zajatcem císaře.¹¹⁷⁹ Předjímal poměrně trefně další události.

Protože komisař v organizování vojenských akcí neúnavně pokračoval, došlo k dalším přeřadům v nezměněném tempu, přičemž zisk, jenž by korunoval dánské úspěchy ve Slezsku, měl teprve přijít v podobě obsazení silné pevnosti ve městě Kozlí na řece Odře.¹¹⁸⁰ Plán na obsazení tohoto místa projednával Mitzlaff s hornoslezským šlechticem Ondřejem Kochtickým ml. z Kochtic na začátku března.¹¹⁸¹ Odvážné akci měl velet opět známý Budyšín. Ve jmenované pevnosti se nacházely nemalé císařské síly,¹¹⁸² a tak bylo nutné využít co nejvíce momentu překvapení, aby se minimalizovaly případné ztráty. Rozhodně tato akce patřila co do počtu zapojených jednotek mezi největší, které Mitzlaff podnikl. Shromáždilo se veliké množství armády. Velitelé Rantzau, Riese, Karpezan, Holk a major Kugler vyslali většinu svých kompanií.

V noci na 8. března proběhl útok na pevnost a kvartýry císařského pluku. Kochtický předem do plánu útoku zakreslil místa průchodů do pevnosti, takže přeřad proběhl velmi rychle a zaskočení císařští se nezmohli ani k nejmenšímu odporu. Mitzlaff o útoku píše: „Přišli všichni v pravý čas a učinili své jako stateční lidé, Kozlí bylo získáno jen se ztrátou jednoho kapitána a jednoho vojáka, kteří, jak se tvrdí, byli zastřeleni z neopatrnosti našimi vlastními vojáky.“¹¹⁸³ Císařští vojáci byli zajati spolu s velitelem plukovníkem Mörderem a obrstlajtnantem Janem Jiřím z Mansfeldu, které čekal v zajetí ještě zajímavý osud.¹¹⁸⁴ Kozlí vydalo velkou kořist i peněžní. Ve

¹¹⁷⁷ Relace, fol. 24b; částku uvádí A. LARSEN, *Kejserkrigen*, s. 175, ovšem opět bez odkazu na prameny. Je však pravděpodobné, že čerpá z edice *Acta publica*, v níž dobová zpráva zmiňuje stejnou sumu (s. 278).

¹¹⁷⁸ Relace, tamtéž; něm. Beuten, pol. Bytom.

¹¹⁷⁹ A. LARSEN, *Kejserkrigen*, s. 175.

¹¹⁸⁰ Čes. Kozlí, pol. Kozle, něm. Cosel/Kosel.

¹¹⁸¹ Jeho otec byl rádcem a diplomatem Fridricha Falckého v době stavovského povstání. Oba pak, otec i syn, sloužili v dánském vojsku snad již od srpna 1626.

¹¹⁸² Pechmann je ovšem v dopise Marradasovi z 10. března v odhadu počtu císařských jednotek střízlivější. Uvádí, že Mörder měl jen dva slezské praporce a 200 knechtů (*Regesta*, IV., s. 26). Mitzlaffovo podání uvádí jeden celý regiment. (Relace, fol. 26a). Přikláním se spíše k Pechmannovu vyjádření.

¹¹⁸³ „Sie kommen alle zue rechter zeit und tuhn das ihrige wie tapfere Leute, die Cossell wird nur mitt verlust eines Capitains und eines Soldaten gewonnen, welche man saget aus ohnvorsichtigkeit von unsserm eignem Volck erschossen sein.“ – Relace, fol. 26a.

¹¹⁸⁴ Již začátkem února Valdštejn Mördera, který nejspíše právě nedávno dostal velení v Kozlí, napomínal k udržení dobré vojenské disciplíny u jednotek a k připravenosti k boji (NA Praha, VL, F 67/50, inv.č. 4441, Valdštejn Mörderovi, Praha 6. února 1627). Mörder chtěl dosáhnout vykoupení ze zajetí a ve stejném směru se snažila působit u Valdštejna i jeho žena Kateřina roz. hraběnka Šliková (*Regesta*, IV., s. 210). Valdštejn ostatně ve stejnou dobu zaslal dopis Mörderovi a Fahrensbachovi, aby sdělili, co je třeba k jejich propuštění učinit (NA Praha, VL, F 67/50, inv.č. 4646, Valdštejn Mörderovi a Fahrensbachovi, SL 7. dubna 1627). Bylo více možností, buď složit výkupné, nebo vyměnit jejich propuštění za některé zajatce (manželka naznačovala propustit nejmenované zajaté plukovníky dánského krále v Říši), jednání s nepřítelem ale nevedla k očekávanému výsledku. Výměny zajatců nebo jejich vykoupení byly běžné, ne vždy se tak ale podařilo. Vězňatelé často čekali na vyšší nabídky atd.

městě bylo ukryto mnoho bohatých šlechticů a měšťanů z celého kraje, deponovány četné částky a jiné majetky a zboží. Do jaké míry došlo k plundrování a násilnostem na civilním obyvatelstvu, nemáme zpráv. Úspěch přepadu, a především hladkost a rychlost provedení zapůsobily na celé Slezsko. Ukázalo se, že císařští ještě zdaleka nebyli schopni útokům nepříteli čelit. Mnohé Valdštejnovy jednotky měly po uherském tažení stále starosti hlavně samy se sebou.

Veškeré úspěchy, jichž zatím královo vojsko ve Slezsku dosáhlo, nemohly zakrýt fakt, že bez vnější pomoci se armáda neobejde. Jasně se ukazovalo, jak Valdštejn pomalu sbírá síly. Kolem dánských posádek se stáčela velká smyčka a hrozilo, že se ve Slezsku ocitnou v pasti. Mitzlaff se snažil v této situaci neztratit hlavu, pečlivě se staral o armádu a její důstojnický sbor, ve kterém začaly pomalu propukat sváry hlavních důstojníků, a dál psal na všechny strany o pomoc. Pro vojsko dánského krále ve Slezsku bylo jaro 1627 rozporuplným obdobím. Jednotky dosáhly četných úspěchů. Vojenské operace pokračovaly, v šarvátkách a rozšiřování enklávy byly vojáci ve službách Kristiána IV. velmi úspěšní až do března. Jejich bojeschopnost byla v prvních jarních měsících daleko větší, než jak tomu bylo u Valdštejnových jednotek. Například ještě v druhé polovině dubna se obrstlajtnant Budyšín pokusil o dobytí Zlatých Hor, poté co se Markvart Rantzau neúspěšně snažil tamní posádku přimět ke kapitulaci a k dobrovolnému přestupu na dánskou stranu.¹¹⁸⁵ Také početní stav vojska mohl Mitzlaffa a velící důstojníky naplňovat optimismem. Po zimě se mělo ukázat, nakolik je jejich snažení za udržení enklávy a pokračování diverze v císařských zemích reálným podnikem. Alfou a omegou byla otázka, zda totiž dorazí pomoc zvnějšku, ať už od Gábora Bethlena nebo dánského krále. Mitzlaff a další důstojníci, ale jistě i zástupci emigrace a místní rebelové, pokud měli dostatečný rozhled o situaci, věděli, že bez vnější pomoci se nemohou obejít. Valdštejnova síla rostla. Problémy ale byly i vnitřní. Máme informace o sporech mezi vrchními důstojníky, popřípadě zprávy naznačující dezerci vojáků. Klíčovou otázkou byla také podpora od místního obyvatelstva. Emigrace a Mitzlaff stále přemýšleli, jak podnítit obecné povstání v českých zemích, nebo alespoň na Moravě. V průběhu jara pak konečně došly očekávané rozkazy od dánského krále, do Opavy dorazil ze svého berlínského exilu Ladislav Velen ze Žerotína a dále byl určen i nový vrchní velitel.

Za dobu svého pobytu ve Slezsku se armáda z původního tisíce mužů a po příchodu dalších čtyř tisíc z Uher rozrostla verbováním na úctyhodných čtrnáct tisíc vojáků. A to byla značná síla. Nutno ovšem podotknout, že údaje mohou být nadsazené, a my nemáme jiné zdroje, jak je ověřit. Ačkoliv se z podstatné části jednalo o nově naverbované vojáky, tj. bez potřebných

¹¹⁸⁵ Rantzau užíval opět argumentace boje za náboženské svobody, lákal velitele v Zlatých Horách vyšším platem, povýšením atd. Dával mu instrukce, jak se chovat při přepadu města dánskými jednotkami. Dopis měl však jen tu odezvu, že byl přeposlán Merodem Valdštejnovi. (NA Praha, VL, F 67/52, inv.č. 13094, Merode Valdštejnovi, Olomouc 13. dubna 1627, Příloha – Rantzau veliteli Zlatých Hor, Krnov 9. dubna 1627). Merode se později také zmiňuje o Budyšínově útoku na Zlaté Hory (Tamtéž, inv.č. 13135, Merode Valdštejnovi, Olomouc 2. května 1627).

zkušeností, naskytlo se v průběhu zimy a jara dost příležitostí, aby se v drobných šarvátkách a lokálních taženích zocelili v boji alespoň trochu. Tak silnou armádu považoval v listopadu Gábor Bethlen za jednu ze svých podmínek pro vstup do války.

Po celou dobu přítomnosti ve Slezsku se komisař Mitzlaff snažil informovat krále Kristiána IV. o situaci, ve které se jemu svěřená armáda nacházela. Podle počtu dopisů uvedených v příloze Mitzlaffovy zprávy a počtu dopisů, které v ní uvedeny nejsou, ale zachovaly se v kodaňském archivu,¹¹⁸⁶ se můžeme domýšlet, že komisař psal králi poměrně často.

V dopise králi, který Mitzlaff psal krátce po příchodu z Uher, popisoval Bethlenovy návrhy a podmínky pro pokračování a stav armády bez obou vojevůdců, žádal o pomoc, bez které se armáda neobejde, a stěžoval si na akutní nedostatek peněz. Byl podle svých slov dlužen již 60 000 tolarů a obsazená města již neměla žádnou hotovost.¹¹⁸⁷

Komunikace s králem i přes komisařovo snažení vážla. Dopisy se dostávaly do Dánska se značným zpožděním. Ještě horší to bylo s odpověďmi krále. Ten si s nimi dával na čas a nejspíše až do konce února nenapsal vůbec.¹¹⁸⁸ O penězích na žold armádě nebyla řeč, poněvadž se automaticky počítalo, že si je vojsko v císařských zemích samo opatří. To byla ostatně podstata celého podniku, aby válka živila válku, jak se dařilo Valdštejnovi díky obsazení nepřátelských, respektive neutrálních oblastí. Jeden z poslů, těšínský obchodník Cardinal, byl na zpáteční cestě chycen Poláky a uvězněn i s dopisem krále v Krakově. Na Mitzlaffovy opakované výzvy byl propuštěn až v červnu.¹¹⁸⁹ Od krále přišly všeho všudy jen tři dopisy.

Polsko ostatně sledovalo celý vpád ve svém sousedství velmi pozorně. Na severu útočil švédský král a panovaly oprávněné obavy, že se oba konflikty spojí a Polsko se ocitne mezi dvěma mlýnskými kameny. O tom, že se Mitzlaff snažil polského souseda neprovokovat, můžeme mít pochyb, neboť falešné mincování polské obchodníky a města poškozovalo podobně jako české, moravské a slezské. Protože se před falzifikáty měly české země brzy na pozoru a byly vydány příslušné císařské instrukce, směřovaly falešné mince hlavně do Polska, aby se zde směnily za kvalitní oběživo.¹¹⁹⁰

Někdy v prvních jarních týdnech roku 1627 do Slezska dorazil Ladislav Velen ze Žerotína, moravský hejtman z dob stavovského povstání a přední zástupce emigrace po roce 1621. V Opavě mu armáda a obyvatelstvo přichystaly bouřlivé uvítání. Mitzlaff ihned informoval Vlena o

¹¹⁸⁶ V příloze Relace jsou čtyři obsáhlé dopisy (bez datace, pouze jeden je datovaný 30. dubna), z fondů kodaňského říšského archivu víme bezpečně o čtyřech dalších (RA København, TKIA, A 93-13, Indkomne breve kronologisk ordnede, 1627-1628; A 155, Militære akter fra Christian IV. 's tid).

¹¹⁸⁷ „Ich habe kein credit mehr, weil ich bereit über sechzig tausend Rtt (Reichsthaler – pozn. VM) schuldigck, diesess ortss auch keine barschafft mehr uffzutreiben weiss.“ – Relace - Příloha, fol. 45a, Mitzlaff králi, SD.

¹¹⁸⁸ První dopis je právě z 28. února 1627 uveden v opise v příloze Relace (Relace – Příloha, fol. 46a).

¹¹⁸⁹ Relace, fol. 33a.

¹¹⁹⁰ O směně v okolních zemích zmínka v Relaci (fol. 8a), větší směřování do Polska (fol. 30a). O patentech císaře a Lehnického píše František Papoušek (F. PAPOUŠEK, *Falešné mincování*, s 156, 158).

situaci a učinil jej spolukomisařem. Válečná rada nejvyšších důstojníků nového spoluvelitele přijala. Dobu Velenova příchodu jen odhadujeme a podle Mitzlaffova podání k němu došlo až někdy v měsíci dubnu.¹¹⁹¹ O hejtmanově přivítání se zmiňují i pozdější výsledky lichtenštejnské komise, ale ani zde není událost přesně časově zařazena. Nezbyvá než tedy důvěřovat komisařově zprávě. Jisté je, že Velen v lednu ani v únoru v oblasti nebyl. Jistě ale udržoval s Mitzlaffem kontakt. Komisař si totiž ve Šternberku na konci ledna vyzvedl peníze u Jana staršího Kobylky z Kobylího, zástavního držitele části šternberského panství.¹¹⁹² které Velen dánskému komisaři zapůjčil.

Je zajímavé, že o Žerotínovi do okamžiku jeho vyslání vůbec v souvislosti s vpádem neslyšíme. Na rozdíl od svých spolubojovníků z doby stavovského povstání se do akcí mansfeldské a dánské armády ihned nezapojil. Je možné, že se tak stalo kvůli nemoci. Pozdější pověření od Kristiána IV., které obdržel, svědčí snad také o názorovém vývoji na dánské straně. Zukal vysvětluje Velenovo vyslání nespokojeností důstojníků s Mitzlaffovým autokratickým velením.¹¹⁹³ Historik František Hrubý naopak uvádí komisaře jako iniciátora této myšlenky a dokládá to citací z komisařova dopisu dánskému králi: „(...) jakož pak téměř i celé markrabství moravské i tyto končiny (tj. Slezsko) mají svůj zrak na něj (Velen – pozn.VM) obrácen a po jeho příchodu touží.“¹¹⁹⁴

Mitzlaff si uvědomoval význam podpory místního obyvatelstva a věděl, že ta je jedním z důležitých klíčů k úspěchu celé výpravy. Už na podzim se u výmarského vévody objevovaly plány na vyvolání povstání na Moravě. Tehdy ostatně vojsko už nemělo síly zadaný úkol samo zvládnout. Proto byl obrat k jakýmkoliv jiným prostředkům logický.¹¹⁹⁵ Tuto strategii sledoval později i Mitzlaff. Postoj obyvatelstva však byl z mnoha důvodů značně komplikovaný a velké aktivní podpory se dánské armádě dostalo jen v několika málo oblastech. Idea všeobecného povstání byla jen snem.

S jistotou můžeme tvrdit, že jmenování Veleny spoluvelitelem v Opavě byl krok směrem k zisku větší důvěry u obyvatelstva, popř. vzbuzení větší aktivity ve prospěch věci dánské

¹¹⁹¹ Relace, fol. 31b. Mitzlaff řadí událost dokonce až za Baudyšův útok na Zlaté Hory, který proběhl v druhé polovině dubna. To odporuje Hrubého, Poliškého a Fukalovu podání, která Veleny zmiňují v líčení událostí v lednu 1627, ale jeho příchod jednoznačně nedatují.

¹¹⁹² Snad šlo o Velenovu starší pohledávku u Kobylky. Mitzlaff byl ve Šternberku jistě 24. ledna, jak ukazuje datace jeho dopisu Valdštejnovi ve věci zemřelého vévody Jana Arnošta (NA Praha, VL, inv.č. 12935). O půjčce se trochu rozepisuje Hrubý (F. HRUBÝ, *Velen*, s. 174), kterého podporuje Mitzlaffův dopis králi z 28. ledna / 7. února, kde komisař žádá o splacení Velenovy půjčky 4000 zlatých deponováním částky do Frankfurtu nad Odrou (RA København, TKIA, A 93-13, Inkomne Breve). Kristián IV. pak převedl výplatu na svého anglického spojence (Král anglickému vyslanci Anstrutherovi 9./19.března, RA København, TKIA, A 147, Protocolum). Je tak pochybné, zda se peníze skutečně Velenovi vrátily.

¹¹⁹³ Zukal v úvodu edice *Inquisition*, s. 15-16.

¹¹⁹⁴ F. HRUBÝ, *Velen*, s. 175.

¹¹⁹⁵ Jak poukazuje Polišký, dělo se tak „pod tlakem okolností“ (J. POLIŠENSKÝ, *Třicetiletá válka*, s. 171).

krále.¹¹⁹⁶ Velen nebyl vázán přísahou dánskému králi, a přesto byl pověřen a uveden do vysoké funkce. Jakoby s dlouhou časovou prodlevou vznikala trochu ucelenější představa o smyslu dění na Moravě a ve Slezsku. Na počátku to byla dánská propaganda ve smyslu, že vojsko přišlo na ochranu náboženských svobod obyvatel. Z více důvodů našla jen málo aktivní odezvy. Pokus o větší zapojení bývalých domácích elit, o což se nyní na Velenově příkladu pokoušel Mitzlaff s Kristiánem IV., nijak nemohl nahradit chybějící propracovaný program k „české otázce“. O tom, zda dánský král začal chápat její potenciál, můžeme pochybovat. I Mitzlaff získával potřebný náhled do situace až na místě. Komisař podle svých slov udržoval korespondenci s nejmenovanými českými a moravskými šlechtici. Jejich jména ale bohužel neznáme. Stále se uvažovalo o rozšíření válečného nepokoje do Čech s využitím místního obyvatelstva.

Pomoc zvnějšku dánské enklávě nepřicházela. Nový posel do Sedmihradska, kterým se tentokrát stal dánský spojenec nejpovolnější k tomuto úkolu, Dětrich ze Žerotína, měl opět naléhat na Gábora Bethlena, připomenout jeho sliby dané na přelomu listopadu a prosince v Kremnici a přivést do Slezska posily. Válečná rada se začala zabývat plánem vedení boje pro případ, kdyby Bethlen nepřišel v čas. Víra v jeho příchod byla ale hodně silná.

Mitzlaff také čekal na příchod administrátorova vojska ze severozápadu. Dopis, jímž dánský král na počátku března oznamoval, že s markrabětem Kristiánem Vilémem uzavřel smlouvu o pověření vrchním velením ve Slezsku, působil na důstojníky povzbudivě. Potíž byla v tom, že v dopise nestálo nic o tom, zda administrátor přijde s vojskem, případně kdy a odkud jej čekat. Mitzlaff si to vyložil tak, že Kristián Vilém přitáhne s armádou ze severozápadu údolím Odry. Podle toho směřoval další činnost a strategii obrany proti Valdštejnovi. Dokonce psal králi, že je připraven jít administrátorovi naproti s vojskem 6000 mužů a radil, kudy je nejlepší v Dolním Slezsku táhnout.¹¹⁹⁷ Ač se tyto naděje nakonec nenaplnily a administrátor žádné vojsko na proražení cesty do Horního Slezska nedostal, mělo jeho jmenování zajímavé pozadí. K tomu se dostaneme hned vzápětí.

6.1.12 Tiché jarní měsíce v Istanbulu

Stovky kilometrů na jihovýchod na úžině spojující Černé a Středozemní moře panovaly o dění ve střední Evropě velké pochybnosti. Dlouhé měsíce nebylo jasné, zda sedmihradský kníže mír s císařem opravdu uzavřel. Mnozí tomu nemohli, a ani nechtěli uvěřit. Též nejvyšší turečtí hodnostáři odmítali přijmout fakt, že by tak Bethlen učinil bez vědomí Porty. Problém předávání informací pokračoval, protože až teprve koncem května Roe do Anglie psal (navíc stále velmi nejistě) o událostech, které se staly na Slovensku na přelomu prosince a ledna. Nyní konečně

¹¹⁹⁶ Takto to vysvětluje Hrubý (F. HRUBÝ, *Velen*, s. 175).

¹¹⁹⁷ Relace - Příloha, fól. 47b-48a; A. LARSEN, *Kejserkrigen*, s. 177.

věděl, že výmarské vojsko přijalo zbytky Mansfeldova sboru a ušetřilo několik porážek císařským na Moravě a ve Slezsku. Prý se pod tímto dojmem Bethlen chystal znovu do boje. Roe ale byl ke zprávám znovu skeptický a tvrdil, že „s těmito zvěstmi a nadějemi živíme sami sebe jako chameleoni.“¹¹⁹⁸ Přiznával, že od Bethlena nepřijal žádný dopis už několik měsíců a dokonce ani s Turky prý kníže od výše zmíněných lednových dopisů sultánovi již vůbec nekomunikoval. Naproti tomu císařští diplomaté vyhlášovali v Istanbulu právě velké úspěchy valdštejnského vojska a mír s Bethlenem za dávno uzavřený. Jasně šlo i o argumenty v diplomatické válce o vliv na rozhodnutí turecké Porty.

Teprve na konci března se anglický vyslanec Roe dozvěděl právě přes habsburské zdroje konkrétní informace o podmínkách tří měsíce starého míru. V následném rozhovoru se sedmihradským agentem pak padlo mnoho tezí a výměna názorů nebyla nijak příjemná. Roe mimo jiné dle své zprávy do Anglie řekl i to, že pokud Bethlen spoléhal dosud na Francii, je to jeho chyba, protože sliby, které dostal, dali Haagští spojenci, nikoliv Paříž.¹¹⁹⁹ Samotný fakt, že pozice Francie byla takto probírána při nervózním jednání, je zajímavý a jistě důležitý pro pochopení sedmihradské situace. Jak už bylo řečeno, Bethlen se totiž na Ludvíka XIII. spoléhal poměrně dlouhodobě a právě Francii jisté období evidentně preferoval.

Navzdory nepříznivým zprávám z Vídně Roe nepřestal v agitaci vůči anglickému centru, aby Bethlena dále a ještě výrazněji podporovalo. Naopak čím dál více zdůrazňoval, že k dalšímu boji je třeba přimět knížete pravidelnými splátkami dohodnutých subsidií. A citoval při této příležitosti i dobového klasika Justa Lipsia slovy: „non arma sine stipendiis“, tedy „není vojska bez žoldu.“¹²⁰⁰ Roe již nijak nepochyboval o uzavřeném míru s císařem, ale přesto nebylo jeho cílem sklopit před vývojem událostí hlavu, „neboť co bylo Bethlenovým úmyslem zajít až tak daleko, neumím rozluštit bez jeho vlastního klíče drženého v jeho hrudi. Přece tu ale nebudu sedět tiše.“¹²⁰¹ O dva týdny později psal znovu a téměř poeticky obhajoval Bethlenovu pozici: „Uznávám, že tento způsob Bethlenova postupu je nebezpečný a podezřelý jak přátelům, tak nepřátelům. Ale nikdo nemůže změnit přirozený stav věcí. I nejlepší umělec musí hrát podle vlastností svého nástroje.“¹²⁰² Roe pak dál žádal o bližší instrukce, kdy a jak budou dopraveny směnky na splátku prvních anglických subsidií dohodnutých na červen. Podle svých poznatků totiž znal povahu knížete a věřil, že „jestliže se dotkne peněz, není pochyb, že vyrazí na císaře

¹¹⁹⁸ „(...) with these rumors and hopes wee, like cameleons, feede ourselues.“ – Thomas Roe Edwardu Conwayovi, Istanbul 19./29. května 1627 – *The Negotiations*, s. 646.

¹¹⁹⁹ Thomas Roe Edwardu Conwayovi, Istanbul 20./30. března 1627 – tamtéž, s. 629-30.

¹²⁰⁰ Týž témuž, Istanbul 5./15. dubna 1627 – tamtéž, s. 632.

¹²⁰¹ „(...) but how he will keepe it, or what his meaning hath beene to proceed so far, I cannot decyphar, without his owne key, kept in his bosome. Yet I have not sate still (...).“ – tamtéž.

¹²⁰² „I confess this kynd of proceeding of Gabor is as dangerous and suspitious to friends as eneyes, but no man can alter nature, and the best artist must worcke according to the propertye of his instrument.“ – Týž témuž, Istanbul 21. dubna / 1. května 1627 – tamtéž, s. 638-642.

zítra, byť by s ním uzavřel včera mír.“¹²⁰³ Na druhou stranu Roe na konci května přiznával, že „záležitosti v Uhrách spí.“¹²⁰⁴ Diplomatické rejdění kolem Bethlenovy pozice u turecké Porty vskutku téměř zcela ustalo. Ještě v lednu a únoru silná vlna optimismu po sultánově zásahu byla dávno ta tam. Roe věděl také o vývoji situace v Benátkách, protože se svým anglickým kolegou v severní Itálii korespondoval velmi často. I zde se snažil anglický zástupce Wake vzbudit zájem o válku proti císaři a o podporu Bethlenovy akce. Benátský senát ale zůstal k ideji většího zapojení republiky do války přes veškeré zdvořilostní fráze velmi chladný.

6.1.13 Epizoda jmenování nového vrchního velitele výpravy¹²⁰⁵

Jak jsme se již zmínili výše, smrtí výmarského vévody ve slovenském Martině ztratil sbor svého vrchního velitele. Byť se dlouhé měsíce v této záležitosti nic nedělo, dánský král neměl v úmyslu nad svou „slezskou“ armádou zcela ztratit kontrolu. Příliš aktivity na její posílení sice nevyvíjel, přece ale vznikal plán, jak obnovit její nejvyšší velení zásahem zvnějšku. Neboť nebyla dynastickým a politickým souvislostem jmenování nového vrchního velitele věnována dosud téměř žádná pozornost, zastavme se u nich nyní.

Sledujeme-li korespondenci anglického vyslance Thomase Roea z Istanbulu, ani zde tato otázka nezapadla. Naopak velmi brzy po obdržení zpráv o úmrtí Jana Arnošta přišel Roe s nápadem, že by jeho místo mohl zaujmout Jindřich Matyáš Thurn. Český emigrant byl známou postavou v celé Evropě a bezesporu platil za nesmiřitelného bojovníka proti habsburské straně. Byly mu navíc připisovány jisté, byť v realitě poměrně značně nadhodnocené vojenské kvality. Thurn byl tou dobou velitelem vojska benátské republiky a vyjednáváním jeho propuštění z italských služeb byl pověřen již výše zmíněný anglický vyslanec Isaac Wake. I tento moment můžeme pokládat za příznak personální nouze v řadách nejvyššího velení armády Kristiána IV. Po smrti Kristiána ml. Brunšvicko-Wolfenbüttelského, Jana Filipa Fuchse a Jana Arnošta Sasko-Výmarského skutečně znalých generálů proticísařské strany v Říši rapidně ubylo. Ačkoliv angažmá bývalého karlstějnského purkrabího v dánské fázi třicetileté války stojí již mimo záběr předkládané práce, přece zmiňme z jeho osudu několik detailů v uvedené souvislosti. Vyslanec Roe se na počátku února rozepisoval o tom, jak může invazní sbor Kristiána IV. a zbytky mansfeldského vojska v Uhrách přežít zimu. Ačkoliv Bethlen sliboval podporu a navenek tvrdil, že se postará o zásobování, ani jeho anglický sympatizant si nebyl tímto tak jistý. Naopak rozvíjel

¹²⁰³ „If he touch mony, there is no doubt he will breake with the emperor to morrow, if he made peace with him yesterday.“ – Týž témuž, Istanbul 19./29. května 1627 – tamtéž, s. 646.

¹²⁰⁴ „The affayres of Hungarye are asleepe, or in their wane.“ – Thomas Roe lordu Buckinghamovi, Istanbul 19./29. května 1627 – tamtéž, s. 647

¹²⁰⁵ Následující malá kapitola staví na podání uvedeném již v diplomové práci (Vít MIŠAGA, *Dánský vpád do Slezska a na Moravu v letech 1626 až 1627*, diplomová práce, Praha 2008, s. 98-100), v některých důležitých ohledech ale byla doplněna a rozšířena.

úvahu, že pokud v Uhrách bude vojsko strádat, situaci zachrání jedině pomoc z Moravy a Slezska. A právě k její organizaci se podle jeho názoru hodil Thurn, neboť „on je jediný muž schopný přimět je (tyto země – pozn. VM) k obecnému povstání.“¹²⁰⁶ Roe ale brzy od svých návrhů ustoupil, protože se z Benátek dozvěděl, že republika nechce Thurna vydat v očekávání dalšího kola bojů o Valtellinu. Věci se sice pohnuly nakonec i zde, avšak zcela jiným směrem. Vyslanec Wake si stěžoval v dubnu na nedostatek instrukcí z Anglie, rozhodl se však jednat bez nich.¹²⁰⁷ Vyjednání propuštění českého rebela ze služeb mu prý sice dalo hodně práce, ale již počátkem května Thurn opustil území republiky, aby cestoval přes Švýcarsko a Francii na bojiště v Dolnosaském kraji.¹²⁰⁸ Jeho kroky tedy do Slezska nevedly. Je příznačné, že o Thurnově pohybu věděla včas i císařská strana, která měla v severní Itálii, ale i na mnoha dalších místech dobrou špionážní síť.¹²⁰⁹

Je téměř symbolické, že ve stejném dopise, v jakém Wake informoval o odjezdu Thurna, psal vyslanec i o brzkém příjezdu jiného významného hráče do Benátek. Již brzy se chystal sejít s magdeburským administrátorem Kristiánem Vilémem. O něm jsme se již zmínili několikrát výše v souvislosti s budováním generálského sboru dánského krále a obsazováním magdeburského území. Administrátor v této válce již bojoval delší dobu. Například u Desavy byl právě v Mansfeldově sboru jako velitel králem zapůjčeného pěšího pluku.¹²¹⁰

Cíl administrátorovy cesty byl jasný: Dánská enkláva na pomezí Moravy a Slezska a vojsko, které tam válečný komisař Joachim Mitzlaff spolu s dalšími důstojníky vybudoval.¹²¹¹ Vyslanec Wake se též blíže rozepsal o důvodech vyslání Kristiána Viléma na tuto pozici. Podle jeho slov prý administrátor dychtil po samostatné armádě již delší dobu. Potvrzoval to i Kristiánův vlastní dopis komisaři Mitzlaffovi ze začátku března.¹²¹² Kristián IV. jej podle Wakea takto uspokojil kvůli blízkému příbuzenství, a to jak k němu samotnému, tak i k Bethlenovi. Dánský král si před lety vzal za manželku administrátorovu sestru Annu Kateřinu. Hohenzollernská princezna však zemřela velmi mladá, a to již roku 1612. Magdeburský

¹²⁰⁶ „He was generall of Morauia, beloued and followed of all the religion, and if ther be no new cause to auert the affection of those prouinces, he is only the man likely to draw them to a generall reuolt.“- Thomas Roe Edwardu Conwayovi, Istanbul 3./13. února 1627 – *The Negotiations*, s. 609.

¹²⁰⁷ „(...) for if I do expect any thing out of England to that purpuse, the season of the yeare will be past, and it will proue *medicina post mortem*.“ – Isaac Wake Thomasi Roeovi, Benátky 14. dubna 1627 – tamtéž, s. 633.

¹²⁰⁸ Otakar ODLOŽILÍK, *Povstalec a emigrant*, s. 40. Dne 6. května opustil prý hrabě Brescii – Isaac Wake Thomasi Roeovi, Benátky 22. května 1627 – *The Negotiations*, s. 644; Thurnův dopis z cesty – v Calais například už 19./29. června – viz RA København, TKIA, sign. A 96, Inkomne breve alfabetisk ordnede, složka Breve fra Grev Heinrich Mattias af Thurn 1627-1629 og uden Datum.

¹²⁰⁹ Österreichisches Staatsarchiv Wien, Kriegsarchiv, fond Kriegsakten, kart. 56, 1627 Mai – Juli, fol. 5-6, Arcivévoda Leopold Ferdinandovi II., Innsbruck 3. května 1627. Thurn se měl podle listu právě v tu dobu vydat z Benátska přes Švýcarsko do Francie.

¹²¹⁰ J. KOLLMANN, *Valdštejn a evropská politika*, s. 109.

¹²¹¹ Wake také uváděl, že armáda má snad až 20 000 vojáků! Bylo to přehnané, ale přes všechny obtíže vyslanec dobře věděl o významu, který zde budovaná síla pro válečné dění má.

¹²¹² Kristián IV. Mitzlaffovi, Stade 9./19. března a znovu 21./31. března 1627 – Relace, fol. 47a-49a.

administrátor byl zas strýcem Bethlenovy manželky. Braniborský rod propojil příbuzenským poutem mnoho protestantských monarchů tehdejší Evropy. Na tuto skutečnost v našem příběhu narážíme opakovaně.

Dánský historik Axel Larsen ve své práci krátce zmiňuje, aniž by svou tezi dál rozvíjel, že za jmenováním Kristiána Viléma velitelem stál politický kalkul dánského krále ve vztahu k samotnému Slezsku.¹²¹³ Pokusme se zodpovědět, zda se jedná o konstrukt, či jsou v něm přítomny reálné prvky. Larsen ani tentokrát neuvádí zdroje pro své tvrzení. Vyslanec Wake se však později v červenci vyjádřil v dopise jasněji. Dánský král prý měl zájem poslat do Slezska osobu, která k oblasti měla nějaký vztah. Kristián Vilém byl mladším bratrem nepokojného krnovského knížete Jana Jiřího, který přišel o majetek po potlačení své akce v letech 1621 až 1622. A právě tato vazba a možnost vytažení slezské karty ve hře o vítěze války zapůsobila jako hlavní argument pro jmenování. V druhém desetiletí 17. století rozhybalo panstvím administrátorova krnovského bratra pomalé vyhrocování konfliktu s habsburským panovníkem. Průběh je dostatečně znám z Fukalovy obsáhlé studie *Jan Jiří Krnovský. Stavovské povstání a zápas s Habsburky*. Zmíňme jen v krátkosti některé skutečnosti. Svár mezi Hohenzollerny a Habsburky byl dědičný od doby Ferdinanda I. Jan Jiří upadal v nemilost císaře a už v předvečer defenestrace v roce 1618 ztratil výrokem soudu důležitá panství Bohumín a Bytom. Účastnil se stavovského povstání, po jehož porážce se na něj nevztahoval drážďanský akord, díky němuž unikly slezské stavy trestu. Kníže tak pokračoval v ozbrojeném odporu, který však byl zlomen, když jeho hlavní spojenec Bethlen uzavřel s císařem příměří a následně 6. ledna 1622 v Mikulově mír. Krnovský odešel do emigrace na východní Slovensko, kde roku 1624 zemřel. Knížectví císař zabavil už roku 1622 a dal v léno jednomu ze svých nejvěrnějších, Karlu z Lichtenštejna.

V příbuzných krnovského knížete žila naděje na zvrát a restituci rodového majetku. Několik listin ve Slezském stavovském archivu v ZA Opava dokazuje, že se snažili po porážce Jana Jiřího na Ferdinanda i na krnovské stavy ve věci udržení dynastické držby působit.¹²¹⁴ Ještě po čtyřech letech, právě v době vpádu v prosinci 1626, se ve věci možné restituce Krnova obrátila na samotného císařského generalissima vdova po knížeti Janu Jiřím Eva Kristina. Díky mansfeldskému vpádu byla otázka Opavy, Krnova a celého Horního Slezska velmi žhavá. Ve svém vlastnoručním (a téměř nečitelném) dopise ze svého exilu v Berlíně markraběnka žádala o přímluvu u císaře.¹²¹⁵ Nebyli tu jen nebožtíkoví bratři, kteří by dynastický návrat do Krnova uvítali, ale i jediný přeživší syn Jana Jiřího Arnošt (1617 – 1642). Eva Kristina doufala, že vpádem se věci opět rozvíří a že snad pro ni a rod je ještě naděje. Dopis neměl na tehdejší stav

¹²¹³ A. LARSEN, *Kejserskrigen*, s. 177.

¹²¹⁴ R. FUKALA, *Jan Jiří Krnovský*, s. 296.

¹²¹⁵ NA Praha, VL, F 67/52, inv.č. 12877, Eva Kristina Braniborská Valdštejnovi, Berlín 12. prosince 1626.

samozejmě žádný dopad, Ferdinandem a Valdštejnem sotva pohnul. Je ale zajímavým dokladem posledních záchvěvů Hohenzollernů ve věci Krnova.¹²¹⁶

Jedním z aktivních Hohenzollernů byl právě markrabě Kristián Vilém. Ten ostatně Krnov uváděl i ve své titulatuře.¹²¹⁷ Nutno dodat, že ve svém rodu nebyl jediný, kdo tak konal. Dánský král jistě věděl, že jeho generál chtěl uplatnit své postulované nároky a situace, která nastala ve Slezsku právě zásahem výmarského vojska, byla k jejich uplatnění nanejvýše příznivá. Ostatně Kristián IV. jistě dobře znal Krnovského výbušnou kauzu. Svým vysláním Veleno do Opavy Kristián ukázal, že měl o středoevropských reáliích, také prostřednictvím kusých informací svého komisaře Mitzlaffa, alespoň rámcovou představu. Podobně jako posláním Veleno mohlo být jmenování administrátora motivováno myšlenkou na vzednutí větší vlny sympatií a aktivity, než tomu v českých zemích doposud bylo. Sami Krnovští vzpomínali na vládu Jana Jiřího v dobrém. Město tehdy vzkvétalo a stalo se důležitým bodem Horního Slezska jak v oblasti politiky, obchodu, tak i například architektury. Předání knížectví do rukou katolíka a centralisty Karla z Lichtenštejna chápala stavovská obec podobně jako jejich opavští sousedé v roce 1614, tj. jako křivdu. Co se týče dalších slezských stavů, byl s Hohenzollerny příbuzensky spjat například Jan Kristián, piastovský vévoda v Břehu a velký rebel ze stavovského povstání.¹²¹⁸ Nebožtík Jan Jiří Krnovský měl i jinde mnoho bývalých přátel či klientů.

Ale příbuzenské vztahy nebo stará přátelství byly jedna věc a aktuální politická a vojenská situace věc druhá. Ve výtahu ze smlouvy mezi králem a administrátorem tak, jak nám jej předkládá Mitzlaff v příloze své zprávy, zmínku o Krnovu samotném najdeme rovněž. Kristián ji uváděl spolu s argumentem příbuzenství Hohenzollerna k Bethlenovi.¹²¹⁹ Výběr kandidáta na funkci ve Slezsku tedy měl své politické pozadí. Také angličtí diplomaté zdůrazňovali naději, že administrátor zapůsobí svou osobností a příbuzenstvím na sedmihradského spojence.¹²²⁰ Jinou otázkou je, zda byl už tak opožděný krok šťastný a zda by splnil očekávání, kdyby došlo k dokončení administrátorovy cesty. Nelze jej tedy přeceňovat, jde spíše o pokus nastínit myšlenkové pochody krále, popřípadě jeho okolí a spojenců. Velitelé armád každopádně byli i

¹²¹⁶ Historik Julius Otto Opel uvádí, že otázka Krnova byla zmíněna braniborským kurfiřtem v jednání o sblížení s císařským dvorem právě v létě 1626. Požadavek restituce slezského knížectví však byl dle Opelova názoru spíše jen vymezováním si pozic, z nichž bylo pak následně možné činit ústupky (J. O. OPEL, *Der niedersächsisch-dänische Krieg*, s. 532).

¹²¹⁷ Například dopis adresovaný Kristiánu Vilémovi z Bergu z 10./20. dubna 1626 je uložen v fondu Valdštejniána v Praze (NA Praha, VL, sign. F 67/52, kart. 124, inv. č. 12139).

¹²¹⁸ Jan Kristián (+1639) si vzal za ženu Dorotu Sybillu (+1625), tetu magdeburského administrátora a krnovského knížete. Sňatky mezi Hohenzollerny a lehnicko-břežskými Piastovci byly ostatně časté i v hlubší minulosti. – viz Rodokmen II., III. In: R. FUKALA, Jan Jiří Krnovský, s. 322-325.

¹²¹⁹ „Vnd weil nach absterben hertzog Johann Ernsten zue Weinmarn, der *Administrator* eine *Armee praetendiret*. Alß hab ich itzo mit ihm einen *Accord* geschlossen, daß er soll naher Schlesien gehen, vnd alda meine stelle vertreten, ihme ist zugeordnet deine Persohn, vnd derselbige den du mein wegen bestellen solst, Ich hoffe daß die Schwegerschafft mit Bethlehem vnd die *praetension* /a/vff Jehgerndorff in Schlesien, etwaß gutes außrichten soll.“ – Relace, fol. 47a-b.

¹²²⁰ Thomas Roe Edwardu Conwayovi, Istanbul 16./26. června 1627 – *The Negotiations*, s. 654.

politiky. A právě jako suveréni hráli svou důležitou úlohu i na diplomatickém a politickém poli. U Kristiána Viléma je tento moment vzhledem k jeho vlastním omezeným vojenským zkušenostem velmi významný.

Komisař choval naději, že administrátor přijde do Horního Slezska ze severozápadu se silným vojskem. Ale o tom se král už nezmiňoval, neboť žádnou takovou pomoc ani nechystal. Ostatně i s vysláním administrátora došlo ke značnému zpoždění a cesta nesměřovala napříč kontinentem zrovna jednoduše. Naopak vedla velkým obloukem západní Evropou přes Francii a snad i porýnské oblasti Říše a Švýcarsko. Kristián Vilém dorazil do severní Itálie až na počátku července, kdy zbraně Valdštejnovy armády již začaly hřmět v ofenzivě proti dánské enklávě. I v Benátkách však kupodivu administrátor dlouho otálel.

Anglický vyslanec píše, že nový generál „slezské“ armády přijel potají a incognito,¹²²¹ ale zároveň byl přijat soukromě i senátem benátské republiky.¹²²² Také proto snad prohabsburští vyzvědači brzy zjistili jeho přítomnost a účel cesty. Vševědoucí oko císaře a jeho strany nespalo ani na okamžik. Je zajímavé, že už na začátku června směřovala z Vídně zpráva do jednotlivých zemí soustátí (a mimo jiné právě i na Moravu) o tom, že z Nizozemí byla vypravena loď do Dieppe v Normandii vezoucí člověka, který směřoval do Benátek, či snad až ke Gáboru Bethlenovi. K císařovu dopisu byl připojen popis hledané osoby a jeho druhů, spolu s rozkazem, aby jakýkoliv pokus o průchod na východ byl zastaven. Jednalo se o administrátora? O tom už list Ferdinanda II. nehovoří. O dobré špionážní síti, kterou habsbursko-katolická strana disponovala, svědčí i dopis arcivévody Leopolda ohledně odjezdu Thurna z Benátek, který jsme zmínili výše.

6.1.14 Konec dánské přítomnosti v českých zemích

Ve svém retrospektivním spisu komisař Mitzlaff naznačuje zklamání, když se mnohem později dozvěděl, že Kristián Vilém na cestě v červnu 1627 opravdu byl, ale na trase přes Benátsko a půl Evropy putoval místo armády jen se zavazadly.¹²²³ V první polovině června popsal vyslanec Thomas Roe situaci ohledně Bethlenovy účasti ve válce proti císaři slovy: „Vše ovládlo mrtvé ticho.“¹²²⁴ Ticho vskutku zavládlo v diplomatické rovině ze strany Bethlena a při turecké Portě. Ve Slezsku a na Moravě se však schylovalo k závěrečnému dějství dánského vpádu. Situace tváří

¹²²¹ Isaac Wake Thomasi Roeovi, Benátky 14. července 1627 – tamtéž, s. 664-665.

¹²²² MZA Brno, RA Ditrichštejnů, kart. 153, inv.č. 470, sign. 222/f, 1627 červen, Správa Moravy kardinálem Ditrichštejnem, fol. 1-4, Ferdinand II. Františku z Ditrichštejna, Vídeň 2. června 1627 a přílohy.

¹²²³ „(...) Lesse Ihnen (Bubnovi a Karpezanovi – pozn.VM) E. Mtt. Schreiben sub dato 16. May, daraus ich nicht anders abnehinen käme, als das E. Mtt. Wurde gemeurt sein, sich uns zu nehern, oder uns ie Succurs mitt dem H. Administratom zueschicken (dan bisdaher hette ich keine wissenschaftt, das Er zu wasser uff Venetien gangen war) (...)“ – Relace, fol. 34a.

¹²²⁴ „A dead silence hath possest all things.“ – Thomas Roe Edwardu Conwayovi, Istanbul 2./12. června 1627 – tamtéž, s. 648.

v tvář rostoucí císařské přesile, která stahovala kolem enklávy pevnou smyčku, již byla v červnu neudržitelná a spěla do finálního rozuzlení.

Za hlavní opěrný bod prosadil komisař Mitzlaff pevnost Kozlí, byť byla, jak se při inspekci ukázalo, v neuspokojivém stavu. Určujícím argumentem byla pravděpodobně její poloha, neboť se jednalo o opevněný bod ležící nejdále na severozápad ovládaného území, tedy ve směru, odkud, jak se očekávalo, měl přijít magdeburský administrátor Kristián Vilém s vojskem. Většina jednotek a zásob munice a proviantu tedy směřovaly právě do Kozlí. Seskupování armády a zásob si ale všimli císařští, a tak se dozvěděli, jak mají zanedlouho při svém tažení postupovat.¹²²⁵

Důležitou roli v rozhodování Mitzlaffa, Veleny a nejvyšších důstojníků hrála bezesporu víra v Bethlenův příchod. Byla neuvěřitelně silná zvláště u komisaře, emigrace a místních rebelantů. Z dnešního hlediska se nám jeví tato skutečnost jako těžko pochopitelná. Bethlen přece už „tolikrát zradil“. V dějinách proto dodnes vystupuje jako nespolehlivý spojenec. Není ale toto pojetí příliš automatické? Jak jsme viděli, optimisté v zásah Bethlena byli i v Istanbulu. O co se ale opíraly naděje v jeho příchod v létě 1627? Jednak Mitzlaff s Bethlenem sám jednal v listopadu minulého roku a byl jím ujištěn, že příští rok kníže zahájí své akce znovu. Bethlenovy stanovené podmínky, jak král Kristián komisaři psal, byly z dánské strany splněny, navíc byla uzavřena jasná spojenecká smlouva. Mitzlaff ujišťován králem o dobrém vývoji věcí neměl důvod o Bethlenově další účasti ve válce pochybovat, ačkoliv jeho komunikace s knížetem nebyla uspokojivá a například ke splnění slibu poslání zadržované munice nedošlo.

Výmluvnou epizodu doložili opavští drobní šlechtici Jindřich Cikán a Fritz Ross, kteří byli někdy těsně před závěrečným útokem na dánskou enklávu vyzváni Mitzlaffem, aby jednali o sedmihradském spojenci s Dětrichem ze Žerotína na jeho zámku ve Valašském Meziříčí. Beskydští Žerotínové, tedy Dětrich a jeho synovec Bernart, měli k Bethlenovi totiž poměrně blízko. Dětrich sám se s jedním poselstvím už do Uher vypravil a k tématu sedmihradské pomoci dánským posádkám ve Slezsku prý přítomným trefně odpověděl: „To půjde jen stěží, když peníze chybí. Neboť pokud nejsou peníze k dispozici, jak chcete je (Uhry – pozn. VM) znovu odtamtud dostat, aby nepálili a neochuzovali lidi.“ Potřeba financí pro motivaci strategického spojení byla jasná i „malým“ účastníkům dění daleko od center evropské politiky.¹²²⁶

Dne 2. června vyjel Valdštejn v honosném průvodu z Prahy, kde dosud přebýval. Směřoval ke své armádě do Slezska. Do Nisy dojel 10. června. Zde nechal během posledních týdnů soustředit hlavní síly vojska. Ohromná přesila dvaceti dvou pluků¹²²⁷ se měla vrhnout na

¹²²⁵ Pechmann Valdštejnovi, 22. května 1627 – *Documenta*, s. 190.

¹²²⁶ „Hier sagte Zierotin zu Roß: Mein Herr Oberster Leutnant, der Herr begehrt wohl Ungarn ins Land zu bringen. Aber es geht schwer zu, ja wenn Geld vollauf ist. Dann wann nicht Geld vorhanden, wie wollt ihr sie wiederumb herausbringen, daß sie nicht brennten und arme Leut machen.“ – *Inquisition*, s. 107.

¹²²⁷ *Inquisition*, s. 20; Zukal jinde uvádí, že Valdštejnova síla byla 30 000 mužů (J. ZUKAL, *Slezské konfiskace*, s. 75).

dánské posádky, které se skryly za hradby měst a pevností, neboť bitvu v otevřeném poli nemohly riskovat.

O několik dní později 19. června začalo to, na co všichni čekali. Valdštejn vyrazil do pole a pro armádu Kristiána IV. ve Slezsku tím nastala osudová chvíle. Za téměř rok svého pobytu zde vytvořila rozsáhlou enklávu, teď měla přijít smršť. Valdštejn hodlal své tažení vést podle taktiky postupné likvidace jedné nepřátelské posádky za druhou. K městu po městu přišla císařská armáda, aby obráncům po demonstraci síly byly nabídnuty vcelku velkorysé podmínky ke kapitulaci. Velmi rychle tak padly Hlubčice a jen o týden později po tří denním obléhání i Krnov.

Dne 8. července se objevilo císařské vojsko u Kozlů, kde hned dobylo vnější opevnění. Císařský generalissimus tedy kupodivu obrátil vojsko od Krnova ke vzdálené pevnosti, ačkoliv nepřítel ovládaná Opava byla mnohem blíže. Pravděpodobně se tak chtěl vyhnout nebezpečí, že by hlavní síly dánského vojska podnikly z Kozlů nečekaný pohyb. Válečná rada Mitzlaffovy a Velenovy armády se usnesla na tom, že pevnost musí vydržet do příchodu Bethlena stůj co stůj.¹²²⁸ Posádka byla ještě před pár dny narychlo posílena dalšími jednotkami.¹²²⁹ Rozhodnuto bylo nyní o odchodu jezdeckva, které v pevnosti nebylo k užítku. Na dlouhé obléhání zde nebyly zásoby ani pro koně, ani pro tolik mužstva. V noci z 8. na 9. července vyrazil Mitzlaff s asi 4000 jezdci z Kozlů.¹²³⁰ Jezdci se měli podle stanoveného plánu probíjet do Uher přes Jablunkovský průsmyk a jít vstříc Bethlenovi. Pevnosti poté velel plukovník Karpezan a měl k dispozici celkem velkou vojenskou sílu, pěší pluky Schlammersdorfův, Rieseho a Putlitzův, malý jízdní oddíl obrstlajntanta Erckena a tři kompanie dragounů majora Kuglera.¹²³¹ Problém byl v nedostatku munice a samozřejmě v tom, že jak Bethlen s vojskem, tak administrátor byli neznámo kde. V několika dnech došlo k rychlé dohodě a Karpezan vydal celou pevnost v podstatě bez jediného výstřelu. Vojáci, kteří nepřešli ihned k nepříteli, byli vedeni Slezskem ke královské armádě, ovšem jen pod slibem, že půl roku nebudou proti císaři bojovat.

Dánská armáda se rychle rozpadala. Kapitulující jednotky byly mimo hru. Po pádu Kozlů zbývala jen Opava a malé posádky hradů a opevněných menších měst. A samozřejmě jízda, která se hnala Horním Slezskem. Ta se drala podle pokynů poslední schůze válečné rady na jihovýchod k Těšínu. Je s podivem, že víra v Bethlena byla stále pevná.¹²³² Avíza od uherského spojence Illyésházyho sice hovořila o brzkém příchodu sedmihradských sil, realita ale byla úplně jiná.

¹²²⁸ J. POLIŠENSKÝ – J. KOLLMANN, *Valdštejn*, s. 112.

¹²²⁹ Zmiňuje se o tom Mitzlaff a uvádí, že tak došlo až ve dnech, kdy Valdštejn obléhal Hlubčice. Přesunů do Kozlů si všimli i císařští. Lažanský se mylně domníval, že nepřítel (prý o síle 6000 mužů a se 4 děly) táhne na Opolí. Učinit menší útok na Břeh měl Mitzlaff v té době v plánu, ostatní důstojníci to ale ihned zavrhlí (Relace, fol. 34b; NA Praha, VL, F 67/52, inv.č. 13313, Lažanský Valdštejnovi, Ratibor 29. června 1627).

¹²³⁰ J. KOLLMANN, *Valdštejn a evropská politika*, s. 177.

¹²³¹ Relace, fol. 34a; A. LARSEN, *Kejserkrigen*, s. 182. Potvrzuje to i dopis Valdštejna Oppendorfovi s přehledem jednotek (NA Praha, VL, F 67/50, inv.č. 5019, Oppersdorfovi, 13. července 1627).

¹²³² O tom čtenáře Relace Mitzlaff mnohokrát přesvědčuje.

Odhodlání ustoupit do Uher podporovali vydatně nejspíše i místní rebelové a emigranti. Obávali se padnout Valdštejnovi do rukou z mnoha důvodů.

U Těšína došlo ke krizi vojska a vzpouře několika jednotek. Spolupracovat odmítl obrstlajtnant Rohr, který velel právě v městě na Olši, kam Mitzlaff s dalšími dorazili. Město bylo uzavřeno a komisař už Rohra k akci nepřesvědčil. Ten naopak navázal spojení s Valdštejnem a skrze přímluvy těšínské kněžny Alžběty Lukrécie hledal urovnání a císařský pardon.¹²³³ Co bylo horší, Mitzlaffovi vojáci odmítli u Těšína pokračovat v ústupu do Uher. Nechtěli táhnout do země, odkud se před půl rokem jen s velkými obtížemi vraceli. Důstojníci nebyli schopni jezdece upokojit jinak, než příslibem změny trasy ústupu. Nově se vojsko vydalo podél dlouhé polské hranice, aby se tak vyhnulo obloukem císařské přesile, která rychle obsazovala dřívější dánskou enklávu. Zdá se, že chyběla větší prozřetelnost nebo jen dobrý informační systém a schopnost plán v průběhu situace rychle měnit. Kdyby se Mitzlaffova jízda vydala rovnou na severozápad, ušetřila by tolik drahocenný čas. Slůvko „kdyby“ však v historii neplatí.

O druhém veliteli a spolukomisaři Ladislavu Velenovi ze Žerotína nemáme z těchto týdnů zpráv. Okolnosti jeho odchodu nejsou známy a můžeme se jich jen domýšlet. Mitzlaff se o Velenovi naposledy zmínil pro situaci na začátku července, kdy se sám nacházel v Kozlí a Velen v Opavě.¹²³⁴ Někdy brzy poté prý odešel bývalý moravský hejtman do Uher k sedmihradskému knížeti, aby jej naposled přiměl k akci. Podle očekávání byla jeho snaha marná.¹²³⁵

Z jihu a západu postupovali severní Moravou císařští velitelé Marradas a Lorenzo della Maestro a obsazovali jedno město za druhým. Například Bruntál padl 5. července, Šternberk 7. a Starý Jičín 17. července. Hrad Vikštejn vzdal dánský kapitán Beyer opět na dohodu zvanou „akord“ o svobodném odchodu ze Slezska. Della Maestro přitáhl k Hranicím v údolí Moravské brány, kde se měšťané horečně připravovali na obranu. Městu velel bělotínský fojt Jan Raufman, rebel a emigrant, který významnou roli hrál už za akce Jana Jiřího Krnovského roku 1621.¹²³⁶ Když fojt uviděl množství vojska táhnoucího se k městu a poznal, že je vše ztraceno, skočil prý z věže do hradního příkopu a zabil se.¹²³⁷

¹²³³ Österreichisches Staatsarchiv Wien, Kriegsarchiv, fond Alte Feldakten, kart. 50, složka 1627-7-5, Valdštejnův patent pro Rohra, polní ležení u Opavy 17. července 1627, opis. Dopis kněžny viz NA Praha, fond VL, sign. F 67/52, inv.č. 13359, Alžběta Lukrécie Valdštejnovi, 12. července 1627. Mikuláš Rohr poté urgoval Valdštejnovu odpověď ohledně předání vojska (tamtéž, inv.č. 13391, Rohr Valdštejnovi, 20. července 1627; tamtéž, inv.č. 13543, Rohr Valdštejnovi, SD). Valdštejn právě toho dne Rohrovi poslal dopis, aby se svými kompaniemi odešel do Bohumína a Fryštátu, v Těšíně jej měly nahradit dva prapory císařských vojáků (tamtéž, sign. F 67/50, inv.č. 5069, Valdštejn Rohrovi, 20. července 1627)

¹²³⁴ Relace, fol. 34b.

¹²³⁵ Velen v dopise Kristiánovi IV. z Košic z 19. srpna 1627 píše, aby král konečně uvolnil slíbené peníze pro Bethlena. Ten prý příští rok jistě vyrazí do pole. Velenův dopis je v příloze Hrubého monografie (F. HRUBÝ, *Velen*, s. 322-323).

¹²³⁶ Martin Zikmundek, primátor města Lipníku, při líčení hranické exekuce Raufmana jmenuje pouze jako „toho zloprověštného fojta.“ – *Moravské korespondence*, s. 63-70.

¹²³⁷ F. MATĚJEK, *Morava za třicetileté války*, s. 148.

Ve stejný den jako Starý Jičín, kde se dva prapory dánské posádky vzdaly po prvním výstřelu pod podmínkou volného odchodu,¹²³⁸ dobyli císařští po mnohem zarputilejší a smělejší obraně Hradec nad Moravicí. Obléhání byl přítomen i staronový pán hradu Jiří Kryštof Pruskovský. Velitel dánské posádky Alexandr Holub z Nadějova, šlechtic z Hranic a známý povstalec z „proklaté rebelie“, byl druhý den po dobytí popraven. Zatykáni a rychlé tresty probíhaly na všech místech. K vojenským velitelům byli přidělováni císařští nebo lichtenštejnští komisaři, aby vsadili vzbouřené poddané, zrádce proti císaři nebo jiné podezřelé ihned do vězení.

Nejdelší odpor kladla Opava, kde byl velitelem dánský plukovník Markvart Rantzau. S posádkou 1200 mužů odmítl město vydat. Od 14. července se Opava bránila ohromné přesile sedmi Valdštejnových pluků.¹²³⁹ Posádka odolávala mohutným útokům a ostřelování. Přesto obléhání podnikli několikrát malé výpady a jednou dělová koule zasáhla dokonce i Valdštejnův stan. Rantzau nakonec pro nedostatek střelného prachu a munice kapituloval, když přijal Valdštejnovy podmínky k odchodu.¹²⁴⁰ Dne 30. července otevřel brány města a vypochoval se svou posádkou směrem na Braniborsko.¹²⁴¹ Dánská vláda ve městě trvala bez dvaceti jednoho dne jeden rok. Opava byla obsazena císařským vojskem, většina stavů a měšťanů uvězněna. Valdštejn pak na nich požadoval vysoké výpalné zprvu 100 000, posléze 60 000 tolarů.

Po pádu Opavy ještě nechal Valdštejn obsadit bez většího odporu zbývající místa, jako Pštinu a Jablunkov. Posledního července oznamoval vítězoslavně na všechny strany, že nepřítel byl poražen a vyhnán ze Slezska. Dva dny nato se Valdštejn obrátil do Nisy a dál na hlavní bojiště do Dolnosaského kraje a nechal za sebou menší posádky a jednotky k pacifikaci posledního odporu.

Mitzlaffův jízdní oddíl zatím prchal Slezskem stíhán sborem císařského plukovníka Gabriela Pechmanna, kterého s tímto úkolem už dříve Valdštejn vyslal. S pokusem nepřítele probít se zpět k dánskému králi císařský generalissimus počítal. Na hranici mezi Polskem a východním Pomořanskem u městeček Granowo, Choszczno a Pełczyce asi šedesát kilometrů jihovýchodně od Štětína došlo k závěrečným bojům celé námi sledované dánské výpravy. V noci na 3. srpna císařští svou oběť konečně dostihli a napadli.¹²⁴² Komisař Mitzlaff uvádí, že bitva

¹²³⁸ M. DOHNAL, *Severovýchodní Morava*, s. 52.

¹²³⁹ J. ZUKAL, *Paměti opavské*, s. 82. Zde a v předmluvě k Zukalově citované edici *Inquisition* jsou podrobná podání obléhání města a jeho osudu bezprostředně po obsazení Valdštejnovou armádou.

¹²⁴⁰ ZA Opava, fond: Hejtmanský úřad knížectví opavsko-krnovského, inv. č. 112, č. kart. 16, Valdštejnův akord městu Opavě, 27. července 1627

¹²⁴¹ Podobně jako jiné bývalé posádky, došel Rantzau se svou jistě prořídlou jednotkou k dánskému králi. Na přelomu září a října 1627 pobývala konkrétně až na dánském ostrově Sjælland. Vojáci pak byli rozděleni do různých oddílů pěchoty i k námořnictvu (E. MARQUARD (ed.), *Kancelliets brevbøger. 1627-1629*, København 1929, s. 207, 210nn).

¹²⁴² Fukala se klání k datu bitvy 24./25. července (R. FUKALA, *Stavovská politika*, s. 93) a říká, že vojenské operace v prostoru probíhaly až do 3. srpna, kdy mělo dojít k bitvě u Bernsteinu (pol. Pełczyce) a Granowa. To ale není přesné, neboť Mitzlaffovo vojsko bylo koncem července teprve na cestě. Pamatujme, že se velmi zdrželo postupem z Kozlí k Těšínu, vzpourou Holkových vojáků a posléze obratem zpět na severozápad. Poté se odehrál boj v jedné

probíhala v širším prostoru, protože kvartýry vojska na nocleh byly více rozptýleny. Ve střetu zahynul Pechmann, ale celkově zvítězili císařští. Získali na dva tisíce zajatců a jako kořist do Vídně poslali Ferdinandovi II. dvacet pět dánských praporů.¹²⁴³ Jezdecký sbor nepřítele byl zcela rozprášen. Do zajetí padlo i několik českých emigrantů. Jan z Bubna byl později velkoryse Valdštejnem propuštěn, Václav Bítovský z Bítova to štěstí neměl a zahynul o rok později rukou kata v Brně. Zaját byl i obrstlajnant Henrik Holk.¹²⁴⁴ Jen trosky vojska prošly s obtížemi přes Pomořany ke královské armádě u Labe. Krvavou bitvou se uzavřela kapitola vpádu dánského a mansfeldského vojska do českých zemí.

6.1.15 Diplomatické dohry na Bosporu

Zatímco síla zbraní a vojsk rozhodla ve Slezsku a na Moravě o důležité partii celé dánské války, diplomaté na Bosporu v centru Osmanské říše žili ještě několik měsíců svými spory a slovními bojem. Jestliže jsme dovedli naše putování až na konec dánského vpádu do středu Evropy, nezbyvá než se ještě jednou a naposledy ohlédnout za děním v Istanbulu, které jsme souběžně sledovali. I zde v červnu došlo k přerušení onoho „mrtvého ticha“, o kterém anglický vyslanec Thomas Roe ještě koncem května psal do domovské Anglie. K turecké Portě totiž na konci června po dlouhém a napjatém očekávání dorazili Bethlenovi vyslanci.

Prakticky ihned došlo k nervózní a vzrušené výměně názorů s agenty Anglie a Nizozemí.¹²⁴⁵ Schéma bylo poměrně jednoduché a již tolikrát opakované: jedna strana vyžadovala splnění závazků od druhé a sama se vymlouvala ze svých slibů. Svě místo našlo i slovíčkaření, rétorické úskoky a lsti. Sám Thomas Roe později přiznával, že se vydal při hovorech na tenký led. Tlačil Bethlenovy vyslance k jasným vyjádřením ohledně účasti Sedmihradska ve válce. Ti na oplátku tvrdili, že Bethlen uzavřel mír po domluvě s dánským králem, respektive s dánskými komisaři v Tekově, a předložili uzavřené dohody. Šlo však opět o velmi kreativní práci s fakty, nechceme-li použít slova „lež“, protože tekovské rozhovory se staly po uzavření míru zcela bezpředmětné. O tom však už vyslanci zprávu logicky nepodali. Naopak sami tlačili na výplatu

oblasti maximálně ve dvou dnech. O bitvě se zmiňuje z císařské strany především Hebron v krátkém dopise Valdštejnovi 5. srpna 1627, ačkoliv se bitvy nezúčastnil (*Documenta*, s. 206). Ještě 26. července nic o bojích nepsal, nicméně průchod nepřítele očekával každým dnem (NA Praha, F 67/52, inv.č. 13414, Hebron Valdštejnovi, Hlohov 26. července 1627). Zprávy od Pechmanna, který stíhací akci velel, ani od jiného císařského velitele o dění kolem posledních bojů ze začátku srpna kupodivu ve Valdštejnově korespondenci nenajdeme. Velkou práci k událostem kolem střetu přináší polský historik Grzegorz Jacek BRZUSTOWICZ, *Bitwa pod Granowem. Studium historyczne z dziejów Nowej Marchii i Księstwa Zachodniopomorskiego w czasach Wojny Trzydziestoletniej*, Choszczno 2007.

¹²⁴³ F. ASKGAARD, *Christian IV.*, s. 135; J. KOLLMANN, *Valdštejn a evropská politika*, s. 178.

¹²⁴⁴ Později byl propuštěn stejně jako Bubna, neboť o obou máme informace o jejich další vojenské kariéře v roce 1628 u dánského krále (J. C. KIRCHMEIER-ANDERSEN, *Kejserkrigens finansiering*, Appendix 4., s. 7). O několikaměsíčním pobytu v zajetí například svědčí Holkova zmínka v dopise Vilému Sasko-Výmarskému o své nepřítomnosti v Dánsku na podzim a v zimě 1626 až 1627 (G. E. HEERMANN (ed.), *Beytrag*, s. 265). O dvou nejmenovaných zajatých moravských šlechticích se zmiňuje Mitzlaff (Relace, fol. 40a)

¹²⁴⁵ Roe jednání popisuje velmi obsírně v dopise Edwardu Conwayovi (Istanbul 16./26. června 1627 – *The Negotiations*, s. 651-655.

subsidií a navíc i 120 000 tolarů „dluhu“, který podle sedmihradského pohledu měli spojenci vůči Bethlenovi za jeho loňské tažení. Dalších 40 000 tolarů mělo právě v červnu podle slibu Karla I. doputovat do Istanbulu. K vyplacení prvně zmiňované částky mělo dojít dokonce ještě před ratifikací spojenecké smlouvy. Již to samo o sobě byla pro anglického vyslance velmi podezřelá záležitost a o uznání takového nároku se odmítal bavit. Oprávněně argumentoval uzavřením smluv ze strany všech členů haagské koalice, kdy se čekalo jen na Bethlenův podpis. Ani sedmihradský postoj ale nebyl neopodstatněný. Roe se totiž dozvěděl, že Quadt donesl z Anglie Bethlenovi zprávy o tom, s jakou finanční mizérií anglický král zápasí.

Věc se také znovu točila okolo samostatnosti Bethlenova konání. Obě strany nyní opět manipulovaly s argumenty politické nezávislosti Sedmihradska. Bethlen (a tím pádem i jeho vyslanci) chtěl být v očích západních spojenců považován za suveréna, ale zároveň omlouval své jednání s císařem tlakem Turků. Roe poukazoval na tyto rozpory ve vyjádřeních sedmihradských agentů a tvrdil, že spojenci měli za to, že jednájí a konají úmluvy se suverénním vládcem a že ani během jednání o alianci se Bethlen o nutnosti tureckého souhlasu vůbec nezmiňoval. Z anglické strany však šlo nyní jen o rétorické argumenty, neboť Roe sám pro sedmihradskou stranu u tureckých představitelů mnohokrát intervenoval a vazbu závislosti si plně uvědomoval. Vůči sedmihradským vyslancům však použil i ten argument, že Turci s akcemi proti císaři nakonec souhlasili. Alespoň tak se vyjadřoval v rozhovorech s Roeem vezír, hlava sultánovy vlády v době nepřítomnosti velkého vezíra. Avšak i turecká vyjádření byla dvojznačná a vnitřní scéna u turecké Porty ve věci války rozhádaná. Sultán byl příliš mladý a válečnické vize nemohl prosadit. Vůči císaři pacifistická skupina tureckých představitelů v čele s velkým muftím, hlavou muslimského duchovenstva, získávala jasně navrch.¹²⁴⁶

Sedmihradští vyslanci byli sice tváří v tvář Roeově atakům donuceni k prohlášení, že Bethlen je připraven zvednout zbraně a poslat do pole 15 000 Uhrů na pomoc slezské armádě, v realitě války to však nic neznamenalo a navíc v protiofenzivě donutili Roea k jasnému vyjádření, zda už má peníze od anglického krále, které měly právě v červnu Bethlenovi přijít. Roe později přiznával, že v tom okamžiku byl v úzkých, improvizoval a pouze předstíral, že peníze dostal a má ve své moci je vyplatit. Tvrdil ale, že okolnosti míru Bethlena s císařem vzaly veškerou spojeneckou důvěru. Sliboval je vyplatit až tehdy, až bude skutečně vědět, že Bethlen táhne do boje a smlouvené vojsko 15 000 Uhrů bude jeden měsíc v poli.

I když byl tedy Roe vůči sedmihradským zástupcům ostražitý, stále věřil v účast důležitého spojence v boji. Anglickému státnímu sekretáři Conwayovi psal, že se do jednání zamotal mnohem více, než chtěl. Omlouval se, pokud jednal zbrkle, a opět a znovu urgoval přísun peněz, neboť podle jeho názoru, pokud Behlen skutečně vyrazí do boje, pak si peníze zaslouží.

¹²⁴⁶ Například *The Negotiations*, s. 660.

Obdobné naděje choval i vyslanec Wake v Benátkách. Jakmile dorazil magdeburský administrátor Kristián Vilém do severní Itálie, směřoval jej Angličan nejdříve k Bethlenovi. Svou přítomností měl knížete povzbudit a přesvědčit znovu k boji. Bylo ale příliš pozdě. Navíc administrátor se vydal na další cestu až 30. července po téměř třech týdnech otálení a není vůbec jasné, co způsobilo už tak velké zdržení.¹²⁴⁷

Bethlen se přes veškeré naděje mnohých zúčastněných již ze svého sídla v Alba Iulii nepohnul. Svému vyslanci do Istanbulu napsal po dlouhém mlčení dopis až na konci léta a opět si stěžoval na nevyplacení spojeneckých subsidií, prázdné sliby a diplomatické kličky. Zatímco dánská enkláva na Moravě a ve Slezsku se rozsypávala jako domeček z karet, další diskuse diplomatů ve vzdálených koutech Evropy se ve své podstatě motaly v kruhu, zda bylo dříve „vejce“, totiž Bethlenův mír s císařem, či „slepice“, alias neochota spojenců platit. Ta logicky po uzavření míru vzrostla a žádné další peníze na východ neputovaly.

O novém zapojení Bethlena ve válce panovala nejistota i na císařské straně. Mír s nepokojným knížetem byl přece již tolikrát v minulosti porušen. Valdštejn nechtěl nechávat nic náhodě a po obsazení posledních míst odporu a odchodu hlavních císařských sil do Dolnosaského kraje postavil na uherské hranici menší část svého vojska. Původně měl snad dokonce plán Bethlena zničit a na sedmihradský knížecí trůn dosadit loajálního šlechtice.¹²⁴⁸ Cíl války však byl zcela jinde a svou pozornost zaměřil na severní Německo, kde hodlal konflikt s dánským králem s konečnou platností rozhodnout.

V Istanbulu o dramatických událostech na Moravě a ve Slezsku ještě dlouho nevěděli. Na konci srpna si Roe stěžoval Wakeovi, že mu nebyla dosud poslána směnka na 10 000 liber slíbených na vyplacení v červnu. „Bez peněz Bethlen učiní jen málo,“ tvrdil anglický vyslanec a investoval prý do uklidnění sedmihradských vyslanců další osobní prostředky.¹²⁴⁹ Ve stejném dopise mimochodem psal i o tom, že přijal dopis od velkého vezíra, který táhl ze Sýrie proti Peršanům a sliboval velká vítězství. Roe otevřeně tvrdil, že list posílá jako kuriozitu, a nevěřil nijak v turecký úspěch.

Po dlouhém mlčení se ozvala i Anglie, ale ještě mnoho měsíců mělo uplynout, než dopis státního sekretáře Conwaye dorazil do Istanbulu. V něm lord Edward překvapivě uznával, že dlouho nenapsal, ale na omluvu v podstatě nic nepřinesl. Tvrdil však, že v Anglii vznikla vůči sedmihradskému knížeti velká nedůvěra. „Už je pozdě na úvahy o tom poslat peníze,“ psal

¹²⁴⁷ Isaac Wake Thomasi Roeovi, Benátky, 7. srpna 1627 – tamtéž, s. 668. Ještě 3. září Wake sděloval, že dle avíz z Vídně a Prahy prý Bethlen a Turci skutečně podnikli nějaké výpady v Uhrách. Doufal proto, že administrátor, který před měsícem opustil severní Itálii, najde Bethlena v poli! Vše byly ale jen nepodložené zvěsti, které jen vzbudily další naděje anglického diplomata.

¹²⁴⁸ Tvrdí to alespoň Maja Depner (s. 123).

¹²⁴⁹ „Without mony he will doe little.“ – Thomas Roe Isaacu Wakeovi, Istanbul 11./21. srpna 1627 – *The Negotiations*, s. 670.

doslova a pokrytecky poukazoval na sedmihradské otálení a nejisté chování, aniž by jakkoliv zmiňoval anglická zanedbání.¹²⁵⁰ A to byla tečka za celým vlažným anglickým angažmá v získávání východního spojení.

Skutečný konec nadějí zainteresovaných anglických diplomatů přinesly dopisy o rozpadu dánské „slezské“ armády. Jednu z hlavních zpráv podal výše zmiňovaný magdeburský administrátor přímo Roeovi. Kristián Vilém vsutku dorazil do karpatského knížectví, dál do Opavy však již nepokračoval. Jeho cesta obloukem přes polovinu Evropy byla zbytečná. Z Bethlenova sídelního města Alba Iulia psal, že dánské vojsko bylo poraženo, jízda uprchla k dánskému králi a pěchota byla rozbita nepřátelskou silou. Neopomněl zmínit i svůj nelehký osud vyhnance, který po všech prohrách a prožitých nebezpečích byl donucen se znovu vrátit k dánskému králi, protože jinde vlastně neměl místa. Vyzýval anglického vyslance, aby působil na Turky ve věci uzavření míru s Peršany a zahájení války s císařem. To ale nebylo pro Roea nic nového. Kristián Vilém sám nabízel ve věci své služby, ale bylo velmi pochybné, že by události v Orientu mohl nějak sám ovlivnit, či vůbec realie Osmanské říše hlouběji znát.

Anglický vyslanec Roe musel spolknout hořké pilulky osobního omylu. Byl to právě on, který již několik let za sedmihradské požadavky ve vztahu k londýnskému centru vsutku bojoval a uzavření spojenectví s Bethlenem halasně podporoval. Nyní musel přiznat porážku. V dopise Bethlenovi z poloviny října přiznával svou „zmatenost, co psát a jak mlčet.“ Bethlen se mu totiž sám neozýval a Roe vůbec nerozuměl jeho záměrům, zda chce vést válku, či mír. Přes turecké sliby podpory, byť byly jakkoliv váhavé, a též přes uzavřenou dohodu Anglie s vyslancem Quadtem ve Westminsteru v listopadu 1626 Bethlen do boje nevytáhl, a naopak vyhledal trvalý smír s císařem. V jistém smyslu Roe knížete varoval slovy, že „soukromé podniky mohou být započaty a odloženy podle libosti“ na rozdíl od těch, které se dotýkají boje států a říší, „zde není nic mezi vrcholkem hor a propastí.“¹²⁵¹ Slova se však měnila v hrách a Bethlen se stal stěnou, na niž nic nepůsobilo. Již několik dní před dopisem do Karpat se Roe rozešel s dosud sveřepě udržovaným prosedmihradským směrem, který v řadách anglických diplomatů tak dlouho hájil. „Divím se sám sobě, že jsem mohl mít vůbec nějakou víru v takové proteánské přeměny,¹²⁵² které snad jednou mohou utvořit dobrou pověst a dobré poučení pro svět, totiž dávat si pozor na ty,

¹²⁵⁰ „(...) but esteemes it too late to thinke of the sending of money to be deposited there.“ – Edward Conway Thomasi Roeovi, Londýn St.Martins Lane 8./18. září 1627 – tamtéž, s. 677-678.

¹²⁵¹ Thomas Roe Bethlenovi, 12./22. října 1627 – tamtéž, s. 689. Anglický výtah z latinského dopisu v rejstříku korespondence: „That he is greatly perplex'd what to write, and how to be silent, having not heard from his highness himself and not understanding his intention of peace or war. (...) He intreats his highness to think timely, that tho' private undertakings may be taken up and laid down at pleasure, yet to those who contend for empire, there is no medium between a summit and a precipice.“ – Tamtéž, s. „L“ v předmluvě a rejstříku celé korespondence.

¹²⁵² Próteus byl řeckým mořským bohem, synem Poseidóna. V zápase s Meneláem se mnohokrát proměnil, ale přece nakonec vysílen přijal svou vlastní podobu a uznal porážku.

kteří vystavěli svou vlastní velikost na špatných a falešných základech.“¹²⁵³ Mimo jiné i zde začíná příběh o „zrádném Bethlenovi“, příběh, který má řadu vsutku reálných rysů, ale též řadu diskutabilních a nejednoznačných momentů.

6.1.16 Prohraná partie ve středu Evropy

Ve své době byl dánský vpád do Slezska, na Moravu a do Uher chápán jako velmi slibný pokus haagské aliance získat strategickou iniciativu. Kristiánu IV. dal šanci změnit poměr sil na hlavní frontě v severním Německu, neboť tažení do Slezska odvedlo značné síly císařské strany mimo hlavní frontu. Důležité bylo, že diverze převedla alespoň část války na území protivníka a významně ohrozila srdce habsburské říše, dědičné země. Na císařské straně diverze způsobila veliké, téměř existenční starosti. Vždyť Mansfeld s Bethlenem mohli Valdštejna porazit a pak nerušeně táhnout na Vídeň, vzbudit povstání v českých zemích a možná mnohem víc. Nevědělo se, jak se zachová švédský král, a bylo pro císaře velikým štěstím, že se do války nezapojil. Význam slezského bojiště byl některým současníkům víc než zřejmý, a jak jsme viděli výše plán na tažení do Slezska, byl v prvních letech války častý. I komisař Mitzlaff výstižně psal králi o důležitosti Slezska, když doslova tvrdil, že zde se dá učinit za půl roku víc než na jiném bojišti za jeden a půl.¹²⁵⁴ Ale jeho volání o vydatnou pomoc zvnějšku zůstalo nevyslyšeno.

V kontextu války měla výprava význam v tom, že se podařilo odlákat císařské síly z hlavního bojiště, slovy *Theatra Europaea* přímo „z krku krále Dánska.“¹²⁵⁵ Valdštejn navíc své vojsko pochodem a pobytem v Uhrách zdecimoval tak, že nebyl půl roku schopen dalších akcí. Této nesporné výhody ovšem Kristián IV. nevyužil, neboť Tilly jej u Lutteru porazil a v dalších měsících se král choval defenzivně. Nedlouho před začátkem celé výpravy dohodl Valdštejn s Tillym v Duderstadt spojání sil a tažení podél Labe, které mělo síly Kristiána IV. doslova převálcovat. Naplnění dohody bylo, jak se nakonec ukázalo, děním ve Slezsku a na Moravě jen zpožděno.¹²⁵⁶ Hladká likvidace dánské enklávy v červnu a červenci se ukázala důležitá i pro Valdštejna samotného. Jeho pověst u vídeňského dvora byla značně pošramocena hlavně od podzimu 1626. Nyní Valdštejn opět ukázal, že je člověkem na svém místě. Císaři předkládal prapory nepřátelských jednotek po desítkách. Svému hvězdnému nástupu do Dolnosaského kraje a Dánska položil ve Slezsku a na Moravě základy tím, že svou armádu nevystavil

¹²⁵³ „When I looke backe, and view all his negotiations, offers, engagements and changes at one prospect, (...) I wonder at my selfe, that I could haue any fayth in such Protean varietyes; which perhaps in tyme may make a good fable, and a good morall to the world, to také heede of those that haue built their owne greatnes upon wicked and false foundations.“ – Thomas Roe Isaacu Wakeovi, Istanbul 3./13. října 1627 – tamtéž, s. 695-696.

¹²⁵⁴ „(...)hier mehr in einem halben, alß dort in Drittehalb jahren gerichtet, vnd gewonnen haben.“ – Relace – Přílohy, fol. 45b; A. LARSEN, *Kejserkrigen*, s. 173.

¹²⁵⁵ „(...)vnd auff solche weiss hat gemelter Herzog von Weymar vnnd der von Mansfeld die Keyserische Macht auss NiederSachsen vnnd dem König in Dennemarck ab dem Halss gezogen, welches für ein grosses gehalten worden.“ – *Theatrum Europaeum*, s. 1034.

¹²⁵⁶ O tom ostatně J. KOLLMANN, *Valdštejn a evropská politika*, s. 123.

vyčerpávajícímu obléhání, ale naopak většinu nepřátelských posádek přiměl k odchodu smírným a kavalírským jednáním.

Válka pokračovala. Valdštejn ihned po dobytí Opavy obrátil svá vojska do severního Německa. Na toto tažení se už dlouho chystal, nyní měl otevřené pole. Také Tilly chápal, že jakmile se Valdštejn vrátí na hlavní bojiště, bude ligistické vojsko hrát jen druhé housle. Generalissimův nástup k Baltu a do Jutska byl opravdu strhující. Kristiánu IV. ukázal sílu císařských a ligistických armád. Byť se válka posléze po obsazení Jutska ještě jeden rok vlekla za drobných výpadů a unavujících taktických pohybů jednotek na obou stranách, dánský král tuto válku prohrál. Ukázalo se, že kupení strategických chyb, mezi které patří na předním místě katastrofa diverze do střední Evropy, se nevyplácí. Mírem v Lübecku roku 1629 se zavázal, že se již nikdy více nebude vměšovat do říšských záležitostí. Tato porážka však spoluurčila osud celého Dánska. Začal jeho nezadržitelný ústup ze slávy. Za třicet let byla mapa severní Evropy zcela jiná.

Osud výpravy do středu Evropy vyvolává nutně otázky, proč se tento slibný a smělý plán nedočkal očekávaného úspěchu. Byl do značné míry určen děním na poli diplomatickém, tedy vztahy mezi jednotlivými evropskými hráči. Utváření haagské koalice bylo předmětem jedné podkapitol. Historik Josef Polišenský ve své knize zmiňuje nesourodost koalice a tím rozptýl cílů jejích členů. Kollmann dění v Haagu v prosinci 1625 rozebírá podrobněji. Podle něj byla aliance nesourodá jak v otázce donátorů subsidií a „ozbrojené paže“ spolku, totiž dánského krále, tak ve vztahu k dalším důležitým protestantským státům. Tyto momenty jsme zmínili již v první části naší práce. Vůbec klíčovým bodem pro vývoj výpravy byl postoj aliance k sedmihradskému knížeti a plány spolku pro vojenské akce na příští rok. A právě zde nám v osvětlení těchto otázek pomáhá zachovaná korespondence anglického vyslance Thomase Roeya v Istanbulu. Tradovaný obraz „zrádného Bethlena“ vystupuje právě pro období před výpravou značně nedůvěryhodně a musíme jej revidovat. Víme například, že již v době haagských jednání došlo k nedorozumění a chladnému anglickému přijetí zpráv od sedmihradského vyslance Quadta. Věc měla ovšem svou genezi a v odhalování příčinných vztahů jsme byli nuceni jít až k událostem let 1623 až 1624. Teprve tehdy anglické centrum opouštělo politiku smířlivého soužití s habsburskou stranou, ale změny v tomto postoji nebyly rychle a plně přijaty dalšími evropskými partnery, zde konkrétně Gáborem Bethlenem. Ten hledal naopak prvotní oporu ve Francii, která se ostatně nakrátko stala jedním z hlavních iniciátorů nového kola bojů. Její brzké stažení, neúčast na dalších akcích a vyhrocování roztržky s Anglií pak zamíchalo figurami na evropské mocenské šachovnici opět velkou silou. A v neprospěch protihabsburské aliance. Sedmihradský kníže poučen událostmi roku 1623 hledal jistotu v nejistém a rychle se měnícím konfliktu. Proto požadoval jasné smlouvy, finanční závazky a vojenské posily akcím, které měl z východní „fronty“ proti Vídni vést. Bethlenův důraz na účast Paříže a Stockholmu ve válce budiž známkou jeho politické

prozřetelnosti, neboť až právě vstup těchto mocností do konfliktu a nahrazení nestabilní a platebně neschopné Anglie zajistily vychýlení vah v neprospěch habsbursko-katolické strany. V danou chvíli ale neodpovídaly sedmihradské vize situaci.

Pokud byla pro západní spojence problémem zprvu Bethlenova nedůvěryhodnost či upřednostňování francouzského krále, v praktickém snažení a přípravách spojení a vlastního tažení nabíraly význam prosté geografické skutečnosti a stav komunikačních kanálů. Hlas velkého zastánce anglicko-sedmihradského sblížení, vyslanec u turecké Porty Thomase Roesa, byl slyšen v Londýně jen omezeně i z toho důvodu, že jeho dopisy docházely s minimálně dvou- až tříměsíčním zpožděním! Přitom i předání korespondence v jednom směru mezi Anglií a Dánskem či Nizozemím a Benátkami nebyla kratší než jeden měsíc. A totéž platilo i v ose Dolnosaský kraj – Sedmihradsko. Spojení po vnější linii ve snaze vyhnout se nepřátelskému území bylo časově náročné a velmi zranitelné. Mnoho dopisů bylo neúnosně zdrženo, jiné dokonce zabaveny zástupci habsbursko-katolické strany či jejich sympatizanty, a tak vševědoucímu zraku dvouhlavého císařského orla zůstalo skryto jen velmi málo. Za daných podmínek tedy nebylo možné konat jinak než improvizovat a z předloženého textu vidíme, že tak činili jak vojevůdci Kristiána IV. při tažení do Uher, tak vyslanci evropských monarchů v Istanbulu, Benátkách a jinde.

Bethlenovo zdržení s vlastním provedením tažení způsobené ať už závislostí na tureckém souhlasu, či obtížemi s koordinací nové armády bylo osudové. Stejně tak zásadní ale byly týdny opatrného vyčkávání Mansfeldova a dánského vojska v horách při horní Nitře a Hronu na konci září. Včasného spojení sil nebylo dosaženo a Valdštejn hrozil, že se vypořádá se svými protivníky jednotlivě. Sedmihradské síly vyvázly ze střetu u Drágelypálank jen velkou náhodou. Zásadní úder celému tažení dodala zpráva o porážce dánského krále v bitvě u Lutteru. Ačkoliv nevidíme do hlav účastníků a sledujeme jen písemné projevy s řadami argumentů pro a proti, můžeme odhadovat, že druhá porážka sil haagské koalice v řadě odradila Bethlena od dalšího angažmá. Právě Lutter znamenal pro sedmihradského knížete zrovna tolik, ne-li tváří v tvář nepříteli více než nesplacené a stále urgované subsidie od západních spojenců. Bethlen se jal uzavřít příměří, protože naděje na vítězství se ztrácela zrovna tak, jak se vytrácela síla mansfeldského a dánského sboru v Uhrách. Vůči generálům omlouval svůj obrat tureckou neochotou dál podporovat boj na západní hranici říše, když na východě Turci ustupovali Peršanům. Opět díky Roeovi však víme, že ani poměry v Istanbulu nebyly jednoznačné, byť slibný zásah mladého sultána Murada ve prospěch války v Uhrách zůstal jen ojedinělou akcí.

Na otázku, kde se počala ona pověst „zrádného“ Bethlena, nelze jednoznačně odpovědět, i když v mysli Thomase Roesa, jak jsme viděli výše, můžeme vznik tohoto pohledu datovat až do října 1627. I mnozí další, jako například Ladislav Velen ze Žerotína, doufali v zásah

sedmihradského knížete ještě po porážce dánské enklávy a apelovali na západoevropské monarchy ve věci podpory východního spojence.¹²⁵⁷ Jednalo se však již o naprosté výjimky. Důvěra v karpatského bojovníka klesla na Západě na minimum již dříve, ale hodnocení bylo vzájemné, neboť i Bethlen přestal věřit prázdným slibům haagské aliance.

Kromě Anglie, která subsidie neplatila už ani Kristiánovi IV. a diplomatické přípravy složitého válečného podniku velmi podcenila,¹²⁵⁸ dáváme nejvíce podílu viny za neúspěch právě dánskému králi. Měl mnohé důvody k vyslání výpravy, ale její osud nezajistil ani na začátku, ani v průběhu a vlastně ani na konci, kdy mohl armádu ještě ze Slezska odvolat. Je dosti pravděpodobné, že neměl dostatek informací, či je vyhodnocoval špatně. Král vojsku neposlal žádné peníze (protože sám už téměř žádné neměl) a nového vrchního velitele odvelel až v dubnu. Pro zajištění Bethlenovy účasti učinil zprvu slibný krok poukazem 30 000 tolarů přes holandské spojence do Istanbulu, které na konci prosince 1626 konečně doputovaly na místo určení, ale to bylo z dánské strany prakticky vše. Pokus o převzetí strategické iniciativy se změnil na válečném poli ve strategickou porážku, jejíž náprava nebyla v silách Kristiána IV. ani celé haagské koalice.

6.2. Vpád z pohledu kapitána Trosta

Pokud chceme uplatnit „netradiční“, alias alternativní přístupy historiografie, kde význam vysoké politiky a diplomacie zůstane omezen, je třeba si klást otázku, co vlastně chceme vidět. O faktograficky přesné líčení vpádu nám šlo už v diplomové práci. Role hlavních aktérů a evropské diplomacie byly načrtnuty v předchozí kapitole a úloha civilistů na obsazených územích je předmětem kapitoly následující. Specifické a výjimečně velmi souvislé svědectví o vpádu z úst jednoho z předních protagonistů je součástí samostatné části v příloze. Nyní jsou naším objektem zájmu nižší vojenské vrstvy a onen často zmiňovaný, v části dnešní historiografické obce nadmíru populární termín „každodennost“, zde tedy konkrétně každodennost války z pohledu žoldnéřů. Jak už bylo zmíněno, tzv. alternativní směry historiografie se projeví i na studiu třicetileté války a nabídly pohledy do celé škály různých témat od náboženského života nebo sociálního původu vojáků přes fenomény dezertérství či disciplinace až po genderové přístupy, totiž roli žen v krajině bez mužů odvedených do války či žen typu „Matky Kuráž“ putujících s vojáky.¹²⁵⁹ Nyní

¹²⁵⁷ Velen v dopise Kristiánovi IV. z Košic z 19. srpna 1627 píše, aby král konečně uvolnil slíbené peníze pro Bethlena. Ten prý příští rok jistě vyrazí do pole. Velenův dopis je v příloze Hrubého monografie (F. HRUBÝ, *Velen*, s. 322-323).

¹²⁵⁸ Po bitvě u Lutteru došlo k vyslání pomocného anglického sboru, ale kvůli subsidiím docházelo dál k diplomatickým sporům. Mimoto v Anglii začala permanentní krize mezi králem a parlamentem.

¹²⁵⁹ Mezi mnohými díly jmenujme například Wolfram WETTE (ed.), *Der Krieg des kleinen Mannes. Eine Militärgeschichte von unten*, München – Zürich 1992, zvláště kapitoly v části I. Frühe Neuzeit, s. 51–94; Markus MEUMANN – Dirk NIEFANGER (edd.), *Ein Schauplatz, herber Angst. Wahrnehmung und Darstellung von Gewalt im 17. Jahrhundert*, Göttingen 1997 a díla kruhu Arbeitskreis für Militär und Gesellschaft in der frühen Neuzeit, o němž jsme se krátce zmínil v úvodní kapitole k metodologii celé práce. V českém prostředí vyniká například Zdeněk

nám jde o sledování událostí vpádu z perspektivy těch, kteří nerozhodovali, a přece rozhodnutí podrobně sledovaných vojevůdců znamenalo nepříliš překvapivě pro ně všechny extrémně vyjádřeno – život, nebo smrt, v mírnější formě – práci a živobytí, nebo hlad. V tom okamžiku na nás ale leží rozhodnutí, kterých pramenů se chytit. Právě pramenů z nižších pater vojenské a celkově společenské hierarchie se pro sledování každodennosti války právě pro dobu dánského vpádu nezachovalo zrovna příliš. A ty, které máme po ruce, jsou na padrť rozbitou mozaikou kousků už pozapomenutých či zcela ztracených příběhů.

Zásadním regulátorem našeho pohledu jsou samozřejmě právě prameny a bylo by velmi troufalé tvrdit, že téma jakéhokoliv alternativního přístupu je zrozeno ad hoc, bez zkušenosti s nimi, bez znalosti, co nám mohou přinést, na co v nich můžeme narazit jen sporadicky a co je vskutku věcí pouhé náhody. Nejen o historii, ale zákonitě i o historiografii, ať chceme, či ne, náhody rozhodují, minimálně spolurozhodují. O této kapitole určitě spolurozhodly. Není snad náhodou, že se dánského vpádu zúčastnil i jeden kapitán, který byl na vedení a uschovávání dokumentace ke své službě přece jen pečlivý? A není snad náhodou, že se jeho svědectví v podobě jím sesbíraných dokumentů vůbec zachovalo vcelku? Mnohé náhody rozhodly o tom, co o historii svých rodin, měst i svých zemí vlastně víme a co nám navždy zůstane skryto. Ale jak tvrdí jedna moudrost, totiž že „ne náhody, ale rozhodnutí určují náš osud,“ konečné slovo je i v tomto případě na historikovi, zda daný pramen nechá spát, či z něj setře prach a nechá promluvit.

V následující části budeme sledovat události vpádu z perspektivy vojáka, respektive důstojníka. Naším hrdinou bude pro tuto chvíli velitel dělostřelectva a zásob munice výmarského sboru kapitán Jan Arnošt Trost von Tiefenthal. Našimi prameny jsou jeho záznamy ze služby. Vezmeme-li skutečnosti plynoucí z jeho činnosti do důsledků, a nejde přitom o sentiment, prach a kule, které zabíjely například v dobyté a zmasakrované Osoblaze v září 1626, nebo ve Frýdku kolem Nového roku 1627, prošly rukama kapitána Trosta a jeho pacholků. Jestliže toužíme po pohledu na každodennost války, právě pro Trosta byla každodenním chlebem a životní rutinou.

Kapitán Trost von Tiefenthal velel od začátku května 1626 malému dělostřelectvu dánského sboru, který se vedle Mansfelda zúčastnil vpádu do českých zemí a Uher. Na funkci rezignoval v únoru 1627 po návratu jednotky z Uher do obsazené enklávy na Opavsku a v Horním Slezsku. Charakter samostatné jednotky určil i složení zachovaných dokumentů, které kapitán při službě shromáždil. V první řadě se měl starat o dělostřelectvo, nebyl to ale zdaleka jeho jediný úkol. Do kompetence patřila též péče o munici, tedy olovo, střelný prach a lunty, ale také o jiný vojenský materiál, totiž uschovanou výzbroj jednotlivých pluků, a dále nejrůznější nářadí,

VYBÍRAL, *Člověk ve válce*, in: Václav BŮŽEK – Pavel KRÁL (ed.), *Člověk českého raného novověku*, Praha 2007, s. 433-473, zde další bohatá literatura; případně v překladu Geoffrey PARKER, *Voják*, in: Rosario Villari (ed.), *Barokní člověk a jeho svět*, Praha 2004, s. 39-63.

motyky, lopaty, sekery, rýče a mnohé další nástroje k budování polních opevnění a k obléhacím pracím.

Dokumentace, kterou kapitán zanechal, je poměrně různorodá a při prvním pohledu na nás může zčásti působit jako rozsypaná „databáze“ účetního oddělení, nebo souborů jakoby ze souvislostí vytržených dat a údajů. Folia z Tiefenthalovy činnosti jsou svázána jako část fasciklu sign. H 31 ve výmarském archivu. Dokumenty na sebe často nenavazují, některé vícestránkové celky byly násilně rozděleny. Kompletace a svázání listů do knihy proběhly snad až v osmnáctém století.¹²⁶⁰ Co se týče zmíněného materiálního obsahu, tedy co jednotka převážela, věnuje se část folií příjmům a výdejům vojenského materiálu, přičemž munice, střelný prach a luntý tvoří jeden registr a pracovní nářadí druhý. Navíc si však Trost vedl též seznam přijatého a vydaného proviantu pro svou jednotku. Jeho skromný rozsah ale vzbuzuje otázku, nakolik je právě tento soupis úplný. Vedle poměrně chronologických a celé období zahrnujících účtů jsou přiloženy též nemnohé útržky a drobné lístky ke konkrétním transferům dodaného či odvedeného materiálu. Víme tak například, že rytmistři Rantzauova pluku, který se spolu s jinými vpádu zúčastnil, si u Trosta na konci června 1626 ze zásob zbroje vybrali desítky, ba stovky pík a rystuňků pro svou pěchotu. Jiný doklad hovoří o příjmu piva a jistého počtu chlebů pro personál dělostřelectva a vozů. I o těchto jednorázových akcích si Trost uložil drobné listy v podobě stvrzenek. Zda zmíněné registry, nazývané kapitánem jako „rechnungy“, byly vedeny zpětně a příjmy a výdaje byly upraveny v záznamu tak, aby doložily stav zbylého vojenského materiálu, který kapitán spolu s velením odevzdal nástupci, se můžeme pouze dohadovat. Registry sice jsou psány jednou rukou, avšak zdaleka nepůsobí dojmem restrospektivního čistopisu. Pro naše účely jsou i přes případné pochybnosti výborným pramenem, protože nám nejde o sledování materiálu, jako spíše o okamžiky, místo a čas zacházení s ním, o onu každodennost války. Právě datum a často i geografické určení daného transferu tyto účetní seznamy u svých jednotlivých položek obsahují.

Vedle zmíněných „rechnungů“ a jednotlivých kvitancí však vyčnívá ještě jeden poněkud odlišný pramen. Je jím soupis personálu kapitánovy jednotky, neboli „role“.¹²⁶¹ Seznam obsahuje jména padesáti tří osob, které se u jednotky v období od konce dubna do konce roku 1626 ať už na delší, či kratší dobu objevily. U naprosté většiny jmen najdeme jen suché údaje o datu příchodu a případného odchodu ze služby, málokdy určení místa, odkud daný člen jednotky pocházel, nebo velmi sporadické záznamy o výplatě žoldu, přesto role při bližším studiu nabízí unikátní vhled do poměrů této specificky malé skupiny vojáků i svědectví o tom, jak si s ní osud na tažení střední

¹²⁶⁰ Trostova, ale i jiná dokumentace k době vpádu tvoří folia 29 až 112 daného fasciklu H 31. Folia 71-80 jsou nazvána jako *Artilleri Rechnung Mai. Joh Trosts von Tiefenthal Capitein Ao 1626 ist h. Obrist. Karpitzo vbergeben den 20. Februar 1627*, materiály k jeho činnosti však zaujímají většinu daného oddílu fol. 29-80. Pouze folia 35 až 40 se věcně odlišují. Věnují se stavu vojska dánské enklávy a přípravě obrany Opavy v červnu 1627, kdy už Trost dělostřelectvo dávno opustil.

¹²⁶¹ ThürHA Weimar, H 31, fol. 45-59 a 75-89.

Evropou zahrával. Detailní údaje, které nám tyto prameny přináší, nemůžeme bohužel ověřit a podrobit kritické analýze v míře, jak to bylo možné u korespondence Mansfelda, Kristiána IV. a dalších aktérů, jimž jsme se věnovali výše. Přece právě díky informacím z uvedených pramenů nám malá Trostova jednotka doslova ožívá před očima. Můžeme sledovat její členy v napínavém příběhu, jehož faktografické reálie jinak známe z „velkých“ dějin války, politiky a diplomacie.

Praktické sledování tažení jednotky, zprostředkování vazby na hlavní velitele a konečně i jisté nepřilíš běžné dokreslení atmosféry vpádu výborně zajišťuje několik málo zachovaných rozkazů, které Trost přijal od vévody výmarského, komisaře Mitzlaffa, generálkvartýrmistra Flodrofa či plukovníka Schlammersdorfa a které si během služby poctivě uschoval pro pozdější vykazání své činnosti ve funkci.¹²⁶² Ačkoliv je těchto listů co do počtu jen pouhá desítka a obvykle svým rozsahem zaujímají pět až sedm, zcela výjimečně deset řádků, přece svým specifickým jazykem podávají svědectví o některých zásadních a výjimečných okamžicích tažení, tedy jak o jeho začátku v Braniborsku, tak o neslavném konci útočné fáze vpádu v zasněžených slovenských Tatrách.

6.2.1 Podoba dělostřelectva kapitána Trosta. Obsah činnosti a podřízení lidí

Věnujme se nyní podrobněji, co Trostova jednotka vlastně obhospodařovala. Jak již bylo výše řečeno, dělostřelectvo sboru výmarského vévody bylo velmi skrovné a nebylo ani jedinou náplní kapitánovy činnosti. O samotných dělech se dozvídáme pouze sporadicky. Přesto ale můžeme ze střípků informací rekonstruovat jejich počet a sílu. Jednalo se každopádně o malá děla. Prameny jmenují kusy jako artilerii, která patřila přímo k jednotlivým pěším plukům. Tak se o nich alespoň vyjádřil sám dánský král v dopise vévodovi Janu Arnoštovi z počátku června. Král tehdy zamítl žádost vévody o zapůjčení několika polovičních kartounů, tedy velkých děl střelících dvacetí- až pětadvacetiliberní kule. Mansfeldovo dělostřelectvo považoval za dost silné samo o sobě, neboť už v zimě vypomohl čtyřmi polovičními kartouny právě jemu. Dánskému sboru měly tedy podle Kristiánových slov postačovat menší kusy, které náležely ke každému pluku zvlášť.¹²⁶³

Tato plukovní děla krátce popisuje jeden z dokumentů z působení kapitána Trosta, totiž velmi stručný soupis přítomných kusů v dubnu 1626, více než dva měsíce před začátkem tažení. Děla jsou v listu rozdělena do tří malých skupin po dvou a popisována podle názvu tehdy přítomných dánských pluků jako „ob. Leut. Riesen stück“, „Sikischen“ (?) a „neuburgischen stück“. Složení jednotek se do okamžiku začátku vpádu ještě změnilo.¹²⁶⁴ Z pozdějšího vývoje

¹²⁶² Tamtéž, fol. 60-68.

¹²⁶³ „Stücke befinden wir nicht nötig, das E. L. außer den kleinen, so bey den Regimentern, mehr mitnehme (...).“ – RA København, TKUA, sign. 1-059, Ausländisch registrant 1626, fol. 266b-267a, Kristián IV. Janu Arnoštovi Sasko-Výmarkému, Wolfenbüttel 8./18. června 1626.

¹²⁶⁴ List se seznamem děl po dvou u každého pluku přiložen k účtům vévodovy vojenské pokladny. ThürHA Weimar, sign. A 53 f 4 *Totalabrechnung zwischen König Christian IV. von Dänemark vnd Herzog Johann Ernst d.J. (+1626)*

událostí a podle účtů vydané a přijaté munice vedených Trostem víme, že na cestu do Uher si vojsko při své krátké reorganizaci v Opavě v srpnu 1626 vzalo dělostřelecké kule nejvýše sedmi- až osmiliberní. Při samotném obléhání Opavy v červenci 1627, kdy zůstal poslední vzdorující posádkou pluk obrstlajntanta Rantzaua, měla sehrát úlohu i děla právě tohoto pluku. V Trostových dokumentech nalézáme v této souvislosti soupis všech děl přítomných ve městě těsně před obléháním. Je samozřejmě nemožné přesně identifikovat v tomto seznamu ty, která si přivezly dánské jednotky z Dolnosaského kraje, a odlišit je od těch, které získaly na obsazeném území. Vedle sedmnácti malých jedno- až dvouliberních falkonetů, dvou polovičních čtyřiadvacetiliberních kartounů jsou tři děla popisována jasně jako „polní kusy“ střílející kule o váze čtyř, pět a sedm liber.¹²⁶⁵ Tak značnými oklikami docházíme k rámcové představě, jak silné dělostřelectvo tedy vévoda výmarský vlastně měl a o které kapitán Trost měl pečovat. Minimálně se jednalo o šest čtyř- až osmiliberních kusů, na každý pěší pluk dvě děla.¹²⁶⁶

Personálně i objemově výraznější částí jednotky však nebylo samotné dělostřelectvo, ale to, co bychom popsali jako trén, respektive jeho úzkou část – zásoby nejruznějšího vojenského materiálu a střeliva. Přes kapitánovu důslednost přece v záznamech trochu tápeme a můžeme se jen dlouze dopočítávat počátečního stavu převážené munice, zbraní a náradí. Podle registrů prošlo za celé období od dubna 1626 do února 1627 rukama Trostovy jednotky například 9918 liber prachu, 5700 liber kulí a 11900 liber luntů. Vydáno z tohoto množství bylo 9902 a ½ libry prachu, 5632 liber kulí a 1176 a 2/3 liber luntů. Tolik alespoň hovoří záznamy. Počáteční stav bychom se ale dozvěděli jen stěží a je trochu nejisté, zda by vůbec odpovídal realitě. Ačkoliv Trostovu pečlivost v uchovávání záznamů můžeme velebit, není vhodné mu ve všech údajích věřit, neboť registry mohly více než zrcadlo skutečného stavu věcí působit též jako argument, proč tolik a tolik materiálu Trost svému nástupci předal. Jak už ale bylo uvedeno, nejde nám ani tolik o exaktní sledování vývoje množství vojenského materiálu, které Trost měl na starosti, nejsme zde ani firemními auditory jedenadvacátého století.

Otázkou také je, kolik vozů bylo v případě tak malého dělostřelectva v jednotce potřeba. Kolik jich vlastně personál celé jednotky dokázal zvládnout? A jakou kapacitu vůbec vozy, co se týče munice a jiného materiálu, měly? Na první otázku nemáme ani s pomocí Trostova seznamu jeho podřízených jasnou odpověď. Samotným členům jednotky se budeme věnovat za malou chvíli, zmiňme zde pro naše účely, že lidí s označením „Fuhrknecht“ se v registru vyskytuje

geführt durch dessen Sekretärn Abraham Richter vnd Franz Eulenhaupt mit belegen vnd Nachweisen über den Totalempfang.

¹²⁶⁵ ThürHA Weimar, sign. H 31, fol. 93.

¹²⁶⁶ Přítomnosti plukovních děl ve vojsku dánského krále jsme se krátce obecně a věnovali již na začátku naší práce. Historik Jens Carl Kirchmeier-Andersen zmiňuje v tomto ohledu prameny účetní povahy, které pro léto 1629 uvádí jako „plukovní kusy“ děla třiapůl- až čtyřliberní. Zachované registry královské zbrojnice v Helsingøru pak pro rok 1628 hovoří o slévání šestiliberních plukovních děl. – J. C. KIRCHMEIER-ANDERSEN, *Christian IV som taktiker*, II., s. 81-82.

celkem dvacet sedm, není ale jasné, zda každý měl na starost jeden vůz zvlášť. Navíc personál přicházel postupně v průběhu celého tažení. Všichni vozkové nebyli každopádně přítomni už v momentu převzetí jednotky Trostem v dubnu. Údaje jen minimálně sdělují další informace o zařazení příslušného vozky. Přesto u některých pozic rozlišit můžeme. Víme tak o vozech, které konkrétně příslušely k převozu munice jednotlivých pěších pluků a podle velitele daného pluku jsou také označovány podobně jako děla, tedy „Riesisch“, „Ransowisch“ nebo „Schlammersdorfisch Muniton Wagen“, navíc zde byl opět i vůz označovaný jako „Neuburgisch“, ačkoliv víme, že takový pěší pluk se tažení nezúčastnil. Pro zajímavost uvedme ještě, že Rantzauův vůz držel barvu pluku a i v seznamu je označován jako modrý. Dva vozkové měli každý na starost po jednom z dvojice vozů označovaných jako „Gurisch“. Podle všeho se jednalo o vozy zabavené při střetu se slezskou zemskou hotovostí u města Góra¹²⁶⁷ až během tažení v červenci. Naopak dva vozkové obstarávali jeden vůz, který náležel pouze kapitánovi.

Na otázku kapacity vozů, kolik vlastně uvezly materiálu, můžeme při hledání odpovědi sáhnout pro přiblížení k dokumentu z doby o pět let pozdější z jiného místa. Při saském vpádu do Čech v roce 1631 došlo v prosinci téhož roku k převozu děl, munice a náradí ze Svídnice do Čech. V seznamu, který uvádí Oldřich Kortus, čteme mimo jiné, že krom velitele, důstojníků a dělostřelců vedlo 63 nádeníků k vozům celkem 3 falkonety s 36 koňmi, 23 vozů se 160 centy kulí do mušket, 14 vozů se 100 centy střelného prachu, 4 vozy s 800 kusy náradí a 3 vozy se 300 kusy dělostřeleckých kulí. Dále pak jeden vůz se sochory a konečně jeden vůz s podkovami a hřeby.¹²⁶⁸ Dohromady tedy 63 nádeníků k 46 vozům. V případě kulí do mušket vychází 6,95 centu na jeden vůz, v případě střelného prachu 7,14 centu. Není důvod se domnívat, že by to s kapacitou vozů mělo být pět let před touto událostí na tažení dánského vojska Slezskem výrazně jinak.

Související otázkou, na kterou narazíme v pramenech k třicetileté válce poměrně kusovitě, je přímá účast venkovanů či měšťanů na logistice armády. Jejich aktivní účasti ve válce, mimo jiné i v převozu dělostřelecké munice, se věnuje následující kapitola. Již nyní ale můžeme říct, že vlastní vozy Trostova dělostřelectva na převoz munice nejspíše vůbec nestačily. A proto byly u místních sedláků pronajímány. Nejednalo se tedy o zabavené, ukradené či zrekvírované vozy. Z účtů polní pokladny výmarského vévody Jana Arnošta víme, že za logistické služby pro dělostřelectvo byli vyplaceni sedláci ze Stendalu a později z Krosna, přičemž obě skupiny urazily s vojskem stokilometrové vzdálenosti, než se obrátily na cestu domů.¹²⁶⁹

Kdo byl vlastně kapitán Trost? O jeho minulosti nevíme zatím téměř vůbec nic. O jeho vlastní osobnosti se skrze registry dozvíme jen velmi málo. Službu velícího kapitána dělostřelectva nastoupil 30. dubna 1626 v pevnosti Stolzenau na řece Veseře asi padesát kilometrů

¹²⁶⁷ Pol. Góra, něm. Guhrau, 30 km východně od Glogówa, 60 km severozápadně od Vratislavi.

¹²⁶⁸ Oldřich KORTUS, *Sasové v Čechách v letech 1631 a 1632*, disertační práce, Praha 2007, s. 188.

¹²⁶⁹ G. E. HEERMANN (ed.), *Nachlese*, s. 87-88.

severozápadně od Hannoveru. Před tím byl rytmistrem dánského pluku obrstlajtnanta Markvarta Rantzaua. Trost náležel ke šlechtickému rodu s predikátem „von Tiefenthal“, jinde uváděným jako „von Tiefenbach“ a nejspíše šlo o středně významnou durynskou šlechtu. Pro přesnou identifikaci osoby by bylo třeba delší studium, avšak ze zatím dostupných zdrojů víme o jistém Johannu Trostovi von Tiefenthal, který měl kontakty s výmarským knížecím dvorem již před vypuknutím třicetileté války a stal se též členem početné barokní literárně či obecně kulturně, ale zpočátku hlavně ideově a politicky zaměřené skupiny Fruchbringende Gesellschaft (lat. Societas Fructifera) založené roku 1617.¹²⁷⁰ Jinak známé též pod pojmenováním Palmový řád. Jednalo se v případě tohoto Johanna Trosta o našeho kapitána? Je to možné, ale jisti si nejsme. V seznamu všech členů této společnosti v průběhu jejího půlstoletého aktivního působení však kupodivu najdeme i jméno Jáchyma von Mitzlaffa, dánského válečného komisaře a pozdější hlavní osobu vpádu do Slezska, nebo i Jana Arnošta von Krakow, za dánského vpádu rytmistra Rantzauova regimentu. Pokud jejich účast opravdu odpovídá pravdě, proč by nemohl být členem společnosti dříve či později i kapitán Trost? Byť přítomnost jména v seznamu členů sotva znamená automaticky i reálné kulturní, či dokonce literární aktivity daných jedinců, lze určitě tvrdit, že i vojevůdci a vysocí důstojníci neměli pouze vojenské a politické zájmy. Respektive i politické zájmy bylo možné vyjádřit kulturními aktivitami. A nebylo to nic divného. Například konkrétně o slezských vojenských akcích, které budeme sledovat, najdeme zmínky i v korespondenci významného barokního literáta Martina Opitze, jehož patronem (ačkoliv byl protestant) byl v tu dobu velmi aktivní prohabsburský politik, diplomat, voják a jeden z vůdců rekatolizačních snah ve Slezsku Karel Hanibal z Donína, v té době prezident slezské komory a velitel zemské hotovosti.¹²⁷¹

¹²⁷⁰ Zakladateli společnosti byli vévodové Fridrich, Jan Arnošt ml. a Vilém Sasko-Výmarští spolu s knížetem Ludvíkem Anhaltským. Právě zaměření Palmového řádu bylo, dalo by se říci kombinovaně, literární, či obecně kulturní s protestantským politickým „programem“. Skupina se velice rychle rozrostla a formálně do ní byli přijati mnozí členové knížecích a vévodských rodů nejen ze sasko-výmarské, sasko-lüneburské či sasko-altenburské linie, ale i z Braniborska, kurfiřtského Saska, Hesenska-Darmstadtka, Hesenska-Kasselska, nejrůznějších větví anhaltského rodu a dalších. Řád přijal později i několik významných neněmeckých členů, totiž dokonce švédského kancléře Axela Oxenstiernu. Přes svůj protestantský ideový základ se ve skupině objevil i Ottavio Piccolomini! Ačkoliv informace převzaté v tomto případě z internetových zdrojů musí badatel vážit na vahách velmi obezřetně, už seznam členů této společnosti je nadmíru zajímavou ukázkou, nakolik se vysocí i níže postavení důstojníci účastnili (byť mnohdy jen formálně) mimo jiné i kulturního, či přímo literárního dění. Vždyť v seznamu figurují i takové postavy jako generál z dob českého stavovského povstání Jiří Fridrich Hohenlohe, císařský plukovník a saský generál Jan Jiří Arnim, švédský generál Königsmarck nebo velitel obávaných finských jednotek zvaných „Hakkapeliitta“ Torsten Stålhandske. Najdeme zde i aktéry z českých zemí, jako vévody Kristiána Lehnicko-Břežského, Jiřího Rudolfa Lehnického a Jiřího II. Břežského či jiné české účastníky Jana Albína Šlika, Matyáše Jizbického, Oldřicha Kinského, Daniela Kotulínského. Už po roce 1650 započala společnost upadat a pod vedením vévody Viléma Sasko-Výmarského se postupně změnila ve dvorní rytířský řád. http://de.wikipedia.org/wiki/Fruchtbringende_Gesellschaft - leden 2014.

¹²⁷¹ Klaus CONERMANN (ed.), *Martin Opitz, Briefwechsel und Lebenszeugnisse*, Berlin 2009. Stojí za pozornost, že Martin Opitz získal v dubnu 1626 od Gábora Bethlena průvodní list pro svou studijní a badatelskou cestu napříč Sedmihradskem. Po jeho obdržení v červnu plánoval cestovat na jihovýchod, aby získal materiál pro sepsání dějin této země. Je však evidentní, že velké humanitně zaměřené plány zhatily válečné události. – Tamtéž, s. 463-466.

Pokud však zůstaneme u osudů Trosta, pak víme, že se po rezignaci na post u dělostřelectva v únoru 1627 vrátil do Rantzauova pluku, a dokonce zde povýšil na majora. Jeho píle, kterou projevil v péči o svěřenou jednotku dělostřelectva, mu nejspíše pomohla v zisku vyššího místa a zároveň v charakteru obdržných úkolů. V úvodních pasážích této práce věnujících se budování vojska dánského krále jsme viděli, že funkce majorů byla v králově vojsku pravděpodobně svázána s existencí „batalionů“, totiž taktických jednotek, na něž se jednotlivé kompanie a pluky pro vlastní bitvu organizovaly dle oranžské válečné školy.¹²⁷² Ke klasické bitvě sice ani během útočné fáze vpádu, ani při pobytu dánských vojsk na severní Moravě a Horním Slezsku další rok nedošlo, ale i tak měl major Trost svůj organizační a analytický talent kde uplatnit. K tomu se ale ještě vrátíme na konci našeho krátkého příběhu.

Nyní se podívejme blíže na složení jednotky tak, jak jej Trost zaznamenal ve své dokumentaci. Jak už bylo zmíněno, obsahuje registr 53 osob včetně svého velitele. Ve velení a odborném personálu jednotky nalezneme nositele hodnosti „Edelmann von Geschütz“, dále kvartýrmistra a „Zimmermanna“, vozmistra, písaře, kováře a 11 konstáblů a 8 „Handlangerů“. Až poté následuje výčet dvaceti sedmi vozků, označených jako „Fuhrknechti“. Nepříliš jasná je úloha právě uvedených „Handlangerů“. O třech víme, že přešli k dělostřelectvu z pěších kompanií. Šlo tedy o zkušenější vojáky. Jeden z trojice se do své původní jednotky během tažení vrátil. Bylo to dle všeho dobrovolné rozhodnutí po dohodě s velitelem. Proč to stojí za připomínku? Jiný Trostův člověk, totiž kovář jednotky, byl po třech měsících ve službě u Trosta ke své původní kompanii přímo odveden. Původní kompanii totiž nejspíše opustil svévolně. Únik z vlastní jednotky do jiné, a to v rámci malé armády je poměrně zajímavý, stejně jako fakt, že daný kovář dokázal u Trosta setrvat celé tři měsíce, než si návrat jeho původní velitel vymohl zpět.

Vojska třicetileté války byla žoldnéřského charakteru, tedy za službu a boj měli vojáci dostávat žold. Taková byla smlouva. Není však nijak překvapivé a už vůbec ne neznámé, že k výplatám docházelo velmi sporadicky. Stejně to bylo i u Trostovy jednotky. Za téměř jedenáct měsíců, které pokrývají kapitánovy záznamy, došlo k výplatám vojáků pouze dvakrát, a to 11. června 1626 a následně až během tažení hluboko ve střední Evropě na začátku prosince. Jak „periodicita“, či spíše nahodilost výplat, tak i jejich výše ukazují, jak málo peněz žoldnéři opravdu dostávali „na ruku“. Konstáblové obdrželi výplatou v červnu obvykle 2 a půl tolaru, ačkoliv měli nárok až na 8 tolarů.¹²⁷³ „Handlangeri“ kupodivu méně než někteří vozkové, totiž jeden oproti dvěma tolarům. Ale údaje o výplatách v červnu jsou natolik sporadické, že z nich nemůžeme činit větší závěry. Zajímavější z hlediska okamžiku a aktéra, jenž prostředky k vojsku v prosinci

¹²⁷² J. C. KIRCHMEIER-ANDERSEN, *Christian IV som taktiker*, I. s. 93-97.

¹²⁷³ Platy personálu dělostřelectva určoval například pštaluňk z 30. ledna / 9. února 1626 (RA København, TKIA, sign. A 46, Militaere bestallinger og reverser mv. 1610-1659, A 46-1. Fortegnelse over bestallinger, *Verzeichniß der Kriegsbestellungen*, fol. 9b-10a).

přinesl, byla právě druhá výplata během zimního pobytu na Slovensku. Ačkoliv proběhla ve dvou splátkách během dvou dnů, nemohla pokrýt dlužný žold za šest měsíců, které mezi oběma okamžiky uběhly. Vozkové dostaly na začátku prosince po dvou, v druhé splátce po pěti tolarech, přičemž „Handlangeri“ nyní toлары tři, respektive šest.

Jednu z posledních otázek, kterou můžeme zde v obecném úvodu k Trostově jednotce zmínit, je původ jejích členů, totiž z jaké části Svaté říše římské či širší střední Evropy vlastně pocházeli. Podrobný rozbor, jaký jsme mohli vidět v úvodních částech práce na příkladu vybrané kompanie z roku 1623, bohužel není možný. Vzorek vojáků je příliš malý, především však při vzniku registru chyběla soustavnost zapisovatele v udání geografického místa původu zaznamenaných jedinců. Tuto informaci kapitán Trost, či jeho písař zapsal jen u dvaceti šesti osob, z čehož pouze u patnácti, tedy pouze u čtvrtiny celého mužstva, je možné ji přesně identifikovat. Přesto můžeme komentovat několik zajímavých skutečností vyčtených ze seznamu jednotky. Podstatná část členů jednotky pocházela z nejrůznějších koutů Říše. I podle jmen můžeme soudit, že většina hovořila německy jako svou rodnou řečí. Byli zde jak jedinci z Dolnosaského kraje, konkrétně z Magdeburku a Halberstadtu, tak z míst vzdálenějších, z obcí kolem řeky Mohan, z Porýní, nebo naopak ze severního pobřeží u Baltu z města Stralsund. U třech členů jednotky jsou uvedeny lokality dánská, Kodaň a „Rönneby“¹²⁷⁴. Seveřanů však dle tvaru příjmení bylo v jednotce mnohem více. Celkově u jedenácti jedinců můžeme vidět typicky dánskou koncovku „-sen“. Ačkoliv tedy Peter Jernissen, Lorens Andresen, Luder Allersen, Claus Arnsen, Mark Hansen, Peter Masen (či Madsen?), Jens Jensen nebo Moritz Petrossen postrádají u svého jména lokalitu původu, přece můžeme odhadovat, že jejich domovem bylo Dánsko, případně Norsko.¹²⁷⁵ Zajímavé je též, že několik málo jedinců nepřicházelo z dané lokality samo, ale minimálně ve dvojici. Pravděpodobně hledali štěstí ve válce společně s druhy ze svých domovských obcí. Konstábl Valten Bode byl soudě dle příjmení dokonce příbuzný se jmenovcem „Handlangerem“ Henrichem. Oba pocházeli ze středního Porýní z města Ziegenhein vzdáleného asi 40 kilometrů západně od Bonnu.

Neméně pozoruhodná je též fluktuace v jednotce. Trostův oddíl doslova nabaloval své další členy po cestě jako sněhová koule. Jestliže příchod do jednotky v dubnu až květnu 1626 máme zaznamenán u jednadvaceti osob, během vlastního tažení do Slezska a Uher se přidalo dalších dvacet tři. U dvou jedinců víme, že pocházeli ze zemí dotčených vpádem. Georg Klein z Moravské Třebové se ke kapitánovu dělostřelectvu přidal na konci září, Lucas Lienpacher z Kremnice o tři týdny později. Trostem uvedené datum však nemusí nutně znamenat okamžik prvotního příchodu k jednotce, ale spíše značí až datum formálního přijetí do útvaru. U zbylých

¹²⁷⁴ Pravděpodobně Runneby v současném jižním Švédsku.

¹²⁷⁵ I když se jedná pouze o úvahy, ani Švédsko nemůžeme jako místo původu vojáků vyloučit, neboť pisatel registru sotva rozeznával mezi dánskou koncovkou „-sen“ a švédskou „-son“.

osob není přesný údaj příchodu vůbec uveden. U dvou vojáků se ale jistě jednalo o květen 1626, protože už na začátku června své místo opustili.

Míru fluktuace u sledované jednotky dokládá vysoký počet „odpadlíků“. Z padesáti tří zaznamenaných členů odešlo během sledovaného období dvacet čtyři osob, tj. necelá polovina! Přitom důvody odchodu Trost zaznamenal také. Nejčastěji se jednalo o nemoc, zanechání na cestě, případně smrt dotyčného (dohromady dvanáct osob), nebo svévolné opuštění jednotky (devět osob). Nápadná je shoda počtu odejitých s počtem přijatých. Nenechme se tím ale zmást. Obě akce, totiž odchod jedné a příchod jiné osoby, nemá v naprosté většině případů vnitřní souvislost. Pokud ano, pak Trost u daného jedince zmínil, že přišel na místo toho nebo onoho zmizelého či zemřelého. Celkově však šlo pouze o tři případy. Opusťme konečně obecné popisy a vydejme se s našimi hrdiny na cestu. I po téměř čtyřech stoletích nabízí dokumenty z činnosti jednotky kapitána Trosta nevšední příběhy.

6.2.2 Trostova jednotka v době od května do června 1626

Začátek Trostova působení u jednotky můžeme poměrně přesně stanovit. Byl jím 30. duben starého kalendáře, kdy kapitán převzal velení. Jednotka byla velmi pravděpodobně teprve budována. Jak si jinak vysvětlit fakt, že stejný den příchodu do jednotky byl zaznamenán hned u dalších 13 osob, totiž 3 konstáblů, 3 „Handlangerů“ a 7 vozků. V květnu se přidali další 3 konstáblové, jeden „Handlanger“ a 5 vozků. Zprvu celé dělostřelectvo vévodova malého sboru kvartýrovalo krátce ve zmíněné pevnosti Stolzenau na Veseře. O pevnost se předchozího roku svedly značné boje a několikrát vystřídala majitele. Nyní ji však pevně ovládalo vojsko Kristiána IV. Pravděpodobně také zde dostala nově tvořená jednotka první zásoby střelného prachu ze stolzenavského arzenálu.¹²⁷⁶ Muniční vůz Rantzauova regimentu každopádně obdržel dva poloviční soudky prachu, každý o stu librách.

Už brzy na začátku května se Trostova jednotka přesunula blíže k Wolfenbüttelu do města Wolfsburg, dvacet kilometrů severovýchodně od Brunšviku, a tedy i blíže hlavním královským silám a vlastní frontě.¹²⁷⁷ Ani zde ale nezakotvila. Vévoda výmarský totiž po porážce Mansfelda u Desavy a oslabení levého křídla dánských pozic v Říši dostal za úkol posílit se svými pluky postavení generála Fuchse na Labi, na druhém břehu, než kde se nacházel Mansfeld. Trost se tak koncem května objevil v Arneburgu, kde proběhla i první výplata žoldu.

Právě v Arneburgu došlo k prvním dezercím. Dne 10. června opustili jednotku hned čtyři vozkové Franz Blum, Hans Schell, Fridrich Verputh a Hans Treber. Můžeme se oprávněně

¹²⁷⁶ Už dne 12. května Trost vydal na vévodův rozkaz jednomu rytmistovi třináct sudů prachu po stu librách, spolu s 13 centy luntu. Následně byl materiál odvezen do hlavního tábora královské armády ve Wolfenbüttelu. Takový rychlý a značný výdej prachu ve prospěch hlavní armády je logický. Kristián očekával v květnu střet s Valdštejnem a Tillym a koncentroval své síly.

¹²⁷⁷ Dne 17. května obdržel střelivo muniční vůz Rieseho pluku právě ve Wolfsburgu.

domnívat, že všichni zmiňovaní byli na odchodu domluveni. Žádný jiný tak početný svévolný odchod Trost dříve ani později ve svém registru nezaznamenal. Schell přitom vzal s sebou i svěřeného koně. Nevíme o pohnutkách, ale můžeme soudit, že dotyční nekonali zrovna nejchytřeji. Dne 11. června, den po odchodu zmíněné čtveřice totiž proběhla výplata prvního žoldu.

Naopak Moritz Petrossen spolu s ještě jedním druhem jednali poněkud prozíravěji. Zmizeli z jednotky až několik dnů poté, za to ovšem s dvěma či třemi tolary v kapse.¹²⁷⁸ Věděli to Schell a spol.? Byla výplata spojená s nějakou přísahou a formálním zařazením do jednotky, čehož se mohli obávat? Nevíme a sotva se dozvíme víc. Každopádně blíže neznámý konstábl, který v Trostově registru jako jediný není uveden konkrétním jménem a který s Petrossenem po výplatě uprchl, žádnou přísahu podle výslovného kapitánova záznamu neučinil. Přesto přijal dva a půl tolaru! Protože se necítil vázán žádnou smlouvou, volil cestu odchodu jako nejjednodušší. Trostovi jistě tato vlna dezercí radost nijak neudělala.

Už dne 21. června nacházíme jednotku ve Stendalu, silně opevněném městě poblíž Labe a Fuchsova hlavního tábora v Tangermünde. Zde se jednotka zastavila na další dva týdny. Právě nyní došlo k přípravě celého vojska na tažení do Slezska. Ve dnech 15. až 17. června se při jednáních mezi Kristiánem IV., Mansfeldem, Janem Arnoštem Sasko-Výmarským, generálem Fuchsem a vyslancem Quadtem rozhodlo o urychleném tažení do Slezska vstříc sedmihradskému knížeti Gáboru Bethlenovi. Jednání a výměny dopisů všech dotčených stran jsme zevrubně zkoumali v předchozích pasážích této práce a není třeba se k nim více vracet. Snad až na onen moment otázek Jana Arnošta na krále a Kristiánových odpovědí ve věci zásobování invazní armády dostatečnou zásobou munice a přidělením velkých děl. Nevíme, zda veškeré doplnění střeliva proběhlo během krátkého období dvou červnových týdnů ve Stendalu tak, jak si vévoda Jan Arnošt představoval. Možné to však je, královy zbrojnice a sklady munice byly poměrně dobře zásobené. I přes to během dubna král žádal o dodávky prachu pro generála Fuchse na Labi například svobodné říšské město Magdeburk, které dodávalo vojenský materiál pro obě strany konfliktu.¹²⁷⁹ Je přitom pozoruhodné, nakolik Labe působilo jako tepna pro obchod a dodávky vojenského materiálu jak na svém horním toku z Čech pro císařské, tak na dolním toku pro dánskou stranu.

Mnoho konkrétních informací o přípravách na tažení z pera Trosta, či jeho písaře nemáme a jako všechny jím podávané informace jsou roztržštěny jak drobné střípky pomyslného, válkou

¹²⁷⁸ Petrossen dle poznámky Trosta zmizel „kvůli úmrtí své ženy“ („ist wegen entleibung seines Weibes zu Ahrenburg entlaufen.“ – ThürHA Weimar, H 31, fol. 75a).

¹²⁷⁹ RA København, TKUA, sign. 1-059, Ausländisch registrant 1626, fol. 201a, Kristián IV. městu Magdeburk, Wolfenbüttel 27. dubna / 7. května 1626. V květnu město naopak dodalo dva poloviční kartouny císařským silám, které plukovník Šlik vyzvedl (NA Praha, VL, sign. 67/52, kart. 126, inv. č. 12311, Šlik Valdštejnovi, Kalbe 23. května 1626).

rozbitého okna do minulosti. Ze dne 30. června, tedy pouhých pár dní před povelom vyrazit na Slezsko, nás informuje krátký soupis vydané zbroje o tom, že obrstlajtnantovi Markvartu Rantzauovi a jeho rytmistřům bylo vydáno 323 rystuňků a 120 pík pro jeho pěchotu. V soupisu figuroval i rytmistr Soběhart, voják českého původu. Měl ale nejspíše jednotku dobře vybavenou, neboť si vyzvedl u Trosta pouze 7 rystuňků a 7 pík, zatímco jeho kolegové Krakow nebo Hugen mezi 50 až 60 kusy od každého.¹²⁸⁰ Ve stejném období došlo jistě i na přípravu samotného dělostřelectva a celého „vozového parku“. Výdej čtyř háků a 12 seker k muničním vozům ze stejného data jako rozdání rystuňků a pík to alespoň naznačuje a s ohledem na blížící se tažení je to i nasnadě.

6.2.3 Tažení do středu Evropy

Dne 7. července vydal výmarský vévoda kapitánu Trostovi rozkaz, aby vše naložil a druhý den ráno v pět hodin „bezchybně s pěchotou stál u Tangermünde.“¹²⁸¹ Výprava začala. Tehdy pevné město Stendal, odkud Trost vyrazil, leží pouhých deset kilometrů západně od předchodu řeky v Tangermünde. Celé vojsko se muselo po příchodu k Labi rychle přepravit na pravý břeh po lodním mostě, který zde nechal vybudovat generál Fuchs. Ihned pak zamířilo k severu k řece Havole, na níž se opevnil po bitvě u Desavy Mansfeld. Trasa pochodu severně od Havoly byla zvolena nejspíše z důvodu bezpečnosti, císařský přepad z desavské a zerbstské posádky totiž v území na jih od řeky reálně hrozil. Překonání obou řek bylo poměrně rychlé, neboť už o dva dny později psal vévoda další rozkaz z Havelbergu, aby kapitán druhý den vypochoďoval s artilerií a municí z vojenského tábora, aby ráno mohl být na „rendez-vous“ u obce Breddin zhruba třináct kilometrů vzdálené od vévodova tábora. Další dny následoval pochod severně od řeky Havoly přes obce Kyritz a Wildberg, každý den mezi deseti až dvaceti kilometry, nešlo tedy zprvu o nějak zvlášť rychlý přesun. I během pochodu Braniborskem se však vojsko mělo na pozoru. Jinak by totiž sotva došlo k rozdání munice u Fehrbellinu a Wildbergu Rantzauovu a Rieseho pluku. Důvody pro obezřetnost a přípravu na boj, totiž nedůvěru k braniborskému obyvatelstvu a obavu z útoku nepřítele přes Havolu, jsme více rozvedli v „mansfeldské“ části práce.

Další pochod byl určitě rychlejší. Jestliže 13. července byl vévoda i Trost u Fehrbellinu, pak o šest dní později už byli oba jistě po překročení mostu u Frankfurtu na druhé straně Odry.¹²⁸² Dne 20. července vydával kapitán něco málo munice v lokalitě „Sandaw“, snad dnešním polským Sadówu třicet kilometrů jihovýchodně od Frankfurtu. To znamená, že za třináct dní urazili vojáci

¹²⁸⁰ ThürHA Weimar, H 31, fol. 58.

¹²⁸¹ ThürHA Weimar, H 31, fol. 60, Rozkaz Jana Arnošta Sasko-Výmarského kapitánu Trostovi von Tiefenthal „als iziger Zeit verordnetem Capitain vber die Artillerie.“

¹²⁸² RA København, TKIA, sign. A 155, Diverse militaere akter fra Christian IV.s tid, Joachim Mitzlaff Fuchsovi, Frankfurt nad Odrou 9./19. července 1626.

kolem tří set kilometrů od Stendalu s oklikou přes Havelberg a Kyritz až k Frankfurtu nad Odrou a Sadówu. Tedy průměrně dvacet tři kilometrů za den.

Několik dní po přechodu Odry došlo k vyplacení stendalských sedláků, kteří pomáhali svými povozy s převozem munice výmarskému sboru. Úloze civilního obyvatelstva na bojových akcích se budeme věnovat podrobněji za chvíli. Nebudeme tento moment zatím rozvíjet dál. Každopádně do Trostových záznamů žádní civilové nepronikli. O stendalských sedlácích ani o povozech pronajatých na stejné úkoly od krosenských obyvatel se od něj nedozvíme.¹²⁸³

Další Trostovy záznamy, pokud je vybíráme chronologicky, nejsou nejspíše příliš přesné, neboť mluví o tom, že už 20. července se jednotka nacházela i u města Góra¹²⁸⁴ ve středním Slezsku, ale o pět dní později ji nacházíme teprve v obci Strunz¹²⁸⁵ na cestě do Góry. Mnohem spíše sedí datum 25. července pro Strunz, vzdáleného od zmíněného Sadówa něco málo přes sto kilometrů vzdušnou čarou, což opět odpovídá rychlosti pochodu zhruba dvacet kilometrů za den. Zde také ve stejný den 25. července došlo k prvnímu velkému vydání vojenského materiálu, nepočítaje munici, totiž 30 sekyr, 60 rýčů, 10 háků a jiných věcí. Všechny nástroje byly poslány s odvelenými knechty k městu Herrnstadt. A později došlo i k jejich vrácení zpět do vojenských zásob spravovaných Trostem. Jen dvacet tři kusů náradí se někde po cestě ztratilo, zničilo, zmizelo.¹²⁸⁶ Ve své době byl Herrnstadt významné místo. Ještě o sto třicet let později jej *Lexikon* Johanna Hübnera jmenuje jako „dobrý pas k Polsku na řece Barycz, (...) dobře šancemi opevněný.“¹²⁸⁷ Snad tedy právě tyto šance a valy mělo pomáhat zdolat Trostem uchovávané náradí.

Velmi hladký průchod zemí se právě před městem Góra zadrhl. V kraji se totiž sešla zemská hotovost, svolaná narychlo vrchním slezským hejtmanem Jiřím Rudolfem Lehnickým. A právě ona aktivně vystoupila proti invaznímu vojsku. Přesile se ale sotva mohli neprofesionálové ubránit. K jak rozsáhlému střetu došlo, přesně nevíme. Kapitán Trost vydal vojákům Schlammersdorfora pěšího pluku právě u Góry dvě stě liber prachu, sto liber kulí a dvě stě liber luntu a podobné množství vydal i dalším plukům. O celé górské epizodě jsme se již zmínili výše. Město muselo vydat zajatce a zaplatit výpalné. Také Trostovu jednotku tyto události

¹²⁸³ Naopak o výplatách těmto sedlákům svědčí záznamy vévodovy válečné pokladny. – G. E. HEERMANN (ed.), *Nachlese* s. 87–88.

¹²⁸⁴ Pol. Góra, něm. Guhrau.

¹²⁸⁵ Pol. Stare Strącze, něm. Strunz/Struntz, 20 km severně od Hlohova na Odře.

¹²⁸⁶ „15 July seint zu Strunz mit dem abcommendirten knechten nach dem Hundtsloch geschickt worden 60 Sehaussln, spaden 10 Kackhen 30 Axten 10 Viekh hackhen 10 Lauff quigunt litera S – zusamben 120, sein weider geliefert 97.“ – ThürHA Weimar, H 31, fol. 30b.

¹²⁸⁷ Pol. Wąsosz, něm. Herrnstadt. „Guter Paß gegen Pohlen, in Fürstenthum Glogau an der Bartsch in Schlesien, so mit Schantzen wohl versehen.“ – Johann HÜBNER, *Real Staats-, Zeitungs- und Conversations-Lexicon*, Lipsko 1732, s. 888. Hübner takto popisuje lokalitu zvanou „Hundsloch“ a naopak Herrnstadt uvádí jako otevřenou nechráněnou obec, komisař Mitzlaff ale jasně uvádí: „Herrenstadt, welchen man das Hundtsloch heysset“ (Relace, fol. 4b). Víme sice také o již neexistující lokalitě „Hundsloch“ mezi současným Niechlówem, Szlichtyngowou a Wschowou na půl cesty mezi dnešním Hlohovem a Lešnem, ale totožnost s Herrnstadtem je jistější.

poznamenaly, neboť do kapitánovy péče připadly i dva muniční vozy zabavené právě od zemské hotovosti, či přímo zasaženého města. Měly nyní sloužit dánskému vojsku. Trosta jistě nezajímaly pozdější spory jeho vrchního velitele vévody Jana Arnošta s Mansfeldem o kompetence ve věci útoku na dorážející slezskou zemskou hotovost a její následné potrestání v Góře. Jeho starostí bylo dělostřelectvo a zásoby munice a zbraní. A nové vozy hravě obsadil. Personálu mu totiž právě během července výrazně přibylo. Už po přechodu Odry u Frankfurtu, konkrétně 20. července byli zařazeni do jednotky další čtyři konstáblové, dva „Handlangeri“ a čtyři vozkové. Během první fáze vpádu v červenci a srpnu nikdo jednotku neopustil.

Jak vidíme, v exaktních číslech registrů sotva najdeme dramata války podaná výslovným způsobem. A přece v nich jsou uschována. Po vypjatých událostech u Góry vojsko putovalo opět velmi rychle dál. Valdštejnův plukovník Pechmann Mansfelda a vévodu Jana Arnošta pronásledoval a chtěl je, ať už jakkoliv, zdržet před očekávaným spojením s Bethlenem. K poměrně zásadnímu střetu, prvnímu mezi pravidelnými armádami došlo u Opolí dne 6. srpna. Obrstlajtnant Budyšín se svým jezdeckým plukem prý naoko zaútočil na město Opolí, aby tak vylákal z hradeb jednotky císařského plukovníka Pechmanna a Karla Hanibala z Donína, prezidenta vratislavské komory, který velel shromažďující se zemské hotovosti. Došlo k boji, kde zahynulo snad až dvě stě Pechmannových rejtářů. Později císařští doznávali ztráty podstatně menší. Jisté je, že se před přesilou stáhli zpět do města a za řeku. O věci podal zevrubné svědectví komisař Mitzlaff ve své retrospektivní relaci, případně hejtman hlohovského knížectví Oppersdorf v dopise Valdštejnovi.¹²⁸⁸ Trost dokládá svůj příspěvek v bojích záznamy, že na nabití děl vydal 6. srpna jedenáct železných kulí. Bitva u Opolí byla spíše šarvátkou, či drobnější přestřelkou. Všechny přítomné pěší pluky si ale o den později municí doplnil z Trostových zásob, obvykle po 200 librách prachu, 100 librách kulí a 400 librách luntu. Rieseho pluk střílel nejspíše ze všech nejméně, nebo měl nejméně vojáků, vybral si totiž u Trosta poloviční množství.

6.2.4 Dobyť Opavska a obsazení kraje

Armáda se nezadržitelně blížila k Moravě. V cestě jí nikdo nestál. Pechmann se dalším otevřeným střetům vyhýbal. Dne 10. srpna čtyři dny po srážce u Opolí byla Trostova jednotka ve Vladislavi.¹²⁸⁹ O další tři dny později 13. srpna 1626 nalézáme kapitána se svěřeným dělostřelectvem v Bohumíně. Právě na pomezí Moravy a Slezska se postup Mansfeldova a vévodova sboru na téměř dva týdny zastavil. Armáda od Frankfurtu překonala v rychlém tempu přes 450 kilometrů. Celkem tedy hrubým odhadem osm set kilometrů od Stendalu, a to za třicet

¹²⁸⁸ Relace, fol. 5b. Oppersdorfův dopis viz *Documenta*, s. 139.

¹²⁸⁹ Čes. Vladislav, pol. Wodzisław Śląski, něm. Loslau, deset kilometrů severovýchodně od Bohumína.

pět dní. Vojáci a koně byli unavení. Odpočinout jednotkám, zvířatům a opravit vozy, to vše bylo nanejvýš nutné a žádoucí, byť hrozba stíhajícího nepřítele rostla každým dnem.

Ve Vladislavi vydržela Trostova jednotka snad celé čtyři dny a i na dalších místech v kraji, kde se následujících čtrnáct dní vyskytovala, tedy zvláště v Bohumíně a později v opravdovém ovoci vítězných kroků vojska Slezskem, totiž v obsazené Opavě, čerpala potřebný odpočinek po namáhavém a dlouhém pochodu. Ačkoliv se tedy vozy dělostřelectva a muničních zásob zastavily, nebo svůj přesun výrazně zpomalily, vojáci pěších a jezdeckých pluků výmarského vévody v kraji příliš nezaháleli. Naopak! Obsazovali jedno městečko za druhým a získali i čas na rabování vesnic a panských dvorů.

A opět jsou to kapitánovy záznamy o vydaném vojenském materiálu a munici, které svědčí o nebývalé aktivitě vojska v tuto dobu. Například již ve Vladislavi dne 10. srpna Trost vydal 50 lopat, 8 rýčů, 5 širokých háků, 3 sekery a další materiál majoru Jaroslavu Volfovi Štampachovi a jeho jednotce.¹²⁹⁰ O den později vydal prý vojákům, odveleným spolu s majorem k Polské Ostravě po padesáti librách prachu a kulí a osmdesát liber luntů.¹²⁹¹ Štampach však nemířil pouze k Ostravě. Jak svědčí záznam z výsledku obyvatel opavského knížectví, pořízený tři roky po vpádu komisí, která okolnosti obsazení země nepřítelem vyšetřovala, Štampach figuroval právě v onu dobu pravděpodobně ještě na jiném místě. Soudní starší městečka Hlučína Matyáš Ptáček vypověděl toto: „Když kníže výmarský přitáhl dne 10. srpna do Bohumína, dal nám příkaz, abychom mu ihned dodali do Bohumína proviant. Když to nesplníme, hrozil nám mečem a vypálením až do základu. Poté přišel plukovník (sic!), jménem Schambach (sic!), Čech, s velmi silnou rotou z Bohumína před město. Mezi nimi se nacházel Ticháček, měšťan z Bohumína. Když tento zaslechl, že je nechceme vpustit, křičel a prosil pro Boha, poněvadž měli příkaz nás vypálit a vybit, kterýžto příkaz jsme slyšeli i od plukovníka.“¹²⁹²

Ptáček zmínil Bohumín, který výmarské vojsko vskutku obsadilo ještě před tažením do centra opavského knížectví. Trostova jednotka se však na tomto přechodu Odry ocitla až 13. srpna. A opět zde dodala na válečné práce množství náradí, konkrétně vojákům Schlammersdorfova pluku „na prolomení jedné zídky“, nebo Rieseho pluku „na zámek

¹²⁹⁰ Šlo o majora Jaroslava Volfa Štampacha, velitele kompanie Rieseho „Žlutého“ pluku. – J. C. KIRCHMEIER-ANDERSEN, *Kejserkrigens finansiering*, Appendiks 1, s. 79.

¹²⁹¹ Trost doslova píše u první položky: „31 July zu Loßel maior Stainbach auf die Endtere brese nach der Polnischer Ostra geben worden 50 schauffln 8 Spaden 3 Sotstreker (?) 5 Braite Hackhen 3 axt 8 Vielkhacken.“ – ThürHA Weimar, H 31, fol. 30b. Měl Trost na mysli místo „brese“ slovo „bresche“, tedy průlom do hradeb?

¹²⁹² Ve výslechovém protokolu jmenován vypovídajícím Matyášem Ptáčkem jako „Schambach“ i jako „Stampach“ – *Inquisition*, s. 85; český překlad převzat z Andělín GROBELNÝ – Bohumil ČEPELÁK, *Bohumín. Studie a materiály k dějinám a výstavbě města*, Ostrava 1976, s. 85. V dánském vojsku však sloužili dva důstojníci českého původu se stejným příjmením: major Jaroslav Volf Štampach s vlastní kompanií a poručík Jan Adam Štampach v Rusdorfově porporci, oba přítom v Rieseho pluku. Identita útočníka u Hlučína tedy není jistá.

Bohumín“.¹²⁹³ V následujících dnech proběhlo další doplňování zásob střeliva všech pěších pluků, a to hned několikrát. Z jiných podání víme, že v Bohumíně došlo ke stržení mostu, aby se výmarské vojsko chránilo případnému přepadu ze strany Pechmanna.¹²⁹⁴ Zpětně lze o tom ale pochybovat, neboť tím by byl následný postup vojska na západ k Opavě vážně zkomplikovány.

Okamžik obsazení Opavy v Trostových záznamech nenajdeme. V inkriminovaných dnech, přesně 20. srpna, byl nadále v Bohumíně a vydával vojákům potřebný materiál, jako například vojákům odveleným „před most do zámku“ a jiným skupinám.¹²⁹⁵ Už pár dní na to 24. srpna jej ale přece v Opavě nalézáme. Ve městě kapitán nakoupil skoro dvě stě liber prachu od místního prachaře.¹²⁹⁶ Především ale mnohem větší množství munice dál vydával vojákům. Dánská armáda se totiž upevňovala v kraji a obsazovala a dobývala jeden opěrný bod za druhým. Do rukou vojska tak padl Krnov, Hradec, Vikštejn, nepočítaje řadu malých panských dvorů, tvrzí a vesnic, které musely nyní snášet válku na vlastní kůži. Místním obyvatelům šlo často doslova o život i přes mírný a v podstatě přívětivý postoj vrchního velitele vévody Jana Arnošta ke kraji. I jeho přívětivost ovšem byla podmíněna okamžitým složením zbraní a poddáním se vojenské moci útočníka.

Vzhledem k pronásledování Mansfeldova a dánského vojska hlavní armádou císařského generalissima, který nepřítele přes velké zpoždění doháněl mílovými kroky, bylo jasné, že ani Jan Arnošt, ani jeho sbor se v Opavě nezdrží dlouho. Po několikadenním odpočinku a přípravě dalšího tažení došlo k povelu vyrazit dál. Dne 27. srpna učinil proto Trost mnoho záznamů ve svých registrech. Na rozkaz vévody vydal značné zásoby munice Rantzauovu pluku, který v obsazených městech a hradech knížectví zůstal a měl vytvořit pevnou základnu v týlu nepřítele. Jednalo se o značné objemy, které Trostovy vozy odlehčily, přesně o 2500 liber prachu, stejné množství luntů a 600 liber kulí. Z kapitánovy jednotky byl pravděpodobně vyčleněn i modrý Rantzauův muniční vůz, který logicky zůstal se svým plukem na Opavsku. Stejně tak Trost vydal i jiný vojenský materiál, totiž asi 340 kusů lopat, rýčů, seker, háků a dalších nástrojů. Náradí přijal vojenský inženýr výmarského sboru Abraham de la Haye, který s Rantzauem v obsazeném kraji zůstal.¹²⁹⁷ Královskému komisaři Mitzlaffovi, který patřil do nejvyššího velení celého sboru, vydal Trost na osobní spotřebu 50 liber prachu. Mitzlaff měl nyní opustit výmarského vévodu a Mansfelda a dohlížet nad zanechanými jednotkami. Na starost měl i komunikaci s reprezentanty správy, šlechtou a měšťany Opavska a Krnovska, ale i rozšiřování základny a získávání přízně v celém

¹²⁹³ „zu Durchbrechung aines Thams (...)“ - Tamm, Tham, Thamb – násep, zídka, hráz; „auf Schloss Oderberg (...)“ - ThürHA Weimar, H 31, fol. 31a.

¹²⁹⁴ A. GROBELNÝ – B. ČEPELÁK, *Bohumín*, s. 84.

¹²⁹⁵ „vor der Brugkhen inn Schloß auf die ab *commendirte* Knecht (...)“ – ThürHA Weimar, H 31, fol. 31a.

¹²⁹⁶ Trost si zaznamenal i cenu: 15 „grošů“ za libru prachu, přičemž dohromady nakoupil 168 liber. Jistě se jednalo o nákup u Jiřího Štěpána, opavského prachaře, který zásobil město i stavy v předvečer vpádu několika více jak 36 centy prachu, které měl v zásobě (*Inquisition*, s. 158). Snad i proto neměl pro Trosta více než uvedené množství prachu.

¹²⁹⁷ De la Haye pak na Opavsku podlehl v čestném souboji s jiným dánským důstojníkem.

okolním Slezsku a na Moravě. Na další cestu se vojsko vybavilo nejnútnejším a totéž udělal Trost u svěřeného dělostřelectva. Pro malé plukovní kusy vzal pouze 100 kulí těžkých sedm až osm liber, 36 patronů a speciální municie „Cartaschen“, či-li kartáče, a 25 „granátů“. Blíže tyto posledně jmenované druhy střeliva nepopsal.

6.2.5 Dál do Uher vstříc Bethlenovi

Jak víme z jiných pramenů, vojsko vyrazilo z Opavy přes Bílovec k Fulneku a Lipníku, kde se mělo spojit s Mansfeldovým sborem, který mezitím obsadil Těšínsko a zde po namáhavém tažení nechal vojáky odpočinout. O jeho pochodu Trostovy záznamy zatím mlčely, neboť generál postupoval po většinu času odděleně od dánského vojska. Až právě na konci srpna se jméno Mansfeld v kapitánových registrech konečně objevilo. Trost totiž přijal právě od mansfeldského sboru v místě srazu u Fulneku do muničních zásob 500 liber kulí a 1000 liber luntu.¹²⁹⁸ Přátelská výpomoc mezi sbory nebyla ničím neobvyklým. Ale vzhledem ke skutečnosti, že Mansfeld zanechal v Těšíně malou jednotku a kupodivu i svá největší děla, totiž čtyři poloviční kartouny, bychom měli upozornět. Mansfeldovi nejspíše narůstaly problémy s logistikou. A události dalších týdnů, které budeme Trostovými očima sledovat, to potvrzují. Marně si generál vynucoval na těšínské kněžně vydání všech koní v její zemi. Donucen okolnostmi musel „řezat“ i v tak strategické záležitosti, jakou bylo vlastní dělostřelectvo a zásoby munice. Nejdříve tedy odpadla starost o kanony zapůjčené na začátku roku králem Kristiánem. Na převoz munice měl naštěstí kapacity výmarský vévoda a jeho kapitán Trost, a tím si můžeme zpětně vysvětlit Mansfeldovu štedrost.¹²⁹⁹

Další postup přes Moravu a beskydské průsmyky do Uher není skrze kapitánovy záznamy příliš jasný. Trost sice několikrát vydal municie Flodrofovi a jiným důstojníkům, ale lokalizace akcí jejich vojáků je nejasná.¹³⁰⁰ Začátkem září každopádně vojsko přešlo hranice Uher a vážské údolí u Trenčína a dál marně vyhlíželo sedmihradského spojence. Během září kapitánova jednotka

¹²⁹⁸ Kapitán Trost datuje tento příspěvek na 6. srpna starého stylu (tedy 16. srpna dle gregoriánského kalendáře), ale jedná se o omyl v datu. Ve Fulneku se výmarské dělostřelectvo objevilo nejdříve třináct dní poté, protože víme, že 27. srpna ještě jeho velitel jednal v Opavě.

¹²⁹⁹ Alžběta Lukrécie Těšínská Vrchnímu slezskému úřadu, Těšín 19. srpna 1626 – *Acta Publica*, s. 71–72. Později Mansfeld vysvětloval zanechání děl v Těšíně špatnými cestami (Mansfeld Janu Arnoštovi Sasko-Výmarskému, Německé Pravno 12./22. září 1626 – G. E. HEERMANN (ed.), *Beytrag*, s. 84 a 206.

¹³⁰⁰ „22 Augusti seint dem herrn general quartiermaister zu der Impresa auf dß Schloß Sehwetl (nebo Schwetl?) mit geben breite Hackhen 4 Axt 4 VickhHackhen 4.“ – ThürHA Weimar, H 31, fol. 31a. Z dané množství nástrojů byla vrácena jen polovina. Trost sám datuje své výdeje munice a náradí 22. srpna, tedy 1. září gregoriánského kalendáře a lokalizuje akci do obce „Treßlawize“. Jiný záznam mluví o výdeji munice tentýž den následovně: „ist auf abcommendirt volckh so ___ (místo pro další slovo vynecháno – pozn. VM) Stang des nachts mitgenomben geliefert ½ Tonne Pulfer, 1 Vaßl Loth 10 gebundt Lundten.“ – Tamtéž, fol. 74b. Často Trostem opakovaná míra „1/2 Tonne“, tedy „poloviční sud“ odpovídala přesně 100 librám prachu, „Vaßl Loth“ obnášel 100 liber kulí a „1 gebundt Lundt“ obsahoval 4 libry luntu.

prošla blíže neurčenou lokalitu „Laßgar“¹³⁰¹ (7. září), dále pak Hliník nad Hronom (12.-18. září), Nedožery-Brezany¹³⁰² (23.-28. září) a Handlovou¹³⁰³ (1. října). Dne 3. října se objevila spolu s vojskem v Dolné Štubni,¹³⁰⁴ malé obci u Turčianských Teplic, uprostřed hor na půl cesty mezi dnešním Žiarem nad Hronom a Martinem. Vévoda Jan Arnošt se svým vojskem tedy bloudil v horách až kolem horního toku Nítry a Hronu. Snad s Mansfeldem hledal cesty ke spojení s Bethlenem, který konečně přispěchal na bojiště, ale jejich pohyby v září velkém snažení po sjednocení sil se sedmihradskými vojsky vůbec neodpovídali. Báli se snad Valdštejnovy síly natolik, že odešli do těžko průstupných hor? Tak to alespoň uvádí Mansfeld v dopise Bethlenovi z konce září. Císařští se ocitli příliš blízko a generál nechtěl riskovat střet v oslabení.¹³⁰⁵

Ačkoliv právě na konci září pěší pluky vydatně doplnily dle Trostových záznamů zásoby munice, v osudových dnech nestihly sjednotit síly se sedmihradskou lehkou jízdou proti císařskému vojsku Valdštejna. Generalissimova armáda se za značných ztrát přihnala až z Halberstadtska. Valdštejn opustil dolnosaskou frontu až někdy kolem 8. srpna, tedy měsíc po rozkaze Jana Arnošta kapitánu Trostovi zahájit tažení a vyrazit z tábora ve Stendalu. Valdštejnovi vojáci zdolali podobnou vzdálenost za kratší dobu, než putovali jejich protivníci, a jejich velitel je shodou okolností mnohem přesněji a dříve nasměřoval na Bethlena.

Pokud Trostovým záznamům můžeme věřit, pak došlo k rychlým přesunům dánského sboru vévody Jana Arnošta z hor právě směrem k Bethlenovu vojsku až na začátku října. Dne 12. října totiž přijímal Trost municí až v Balašských Ďarmotech. Ty leží na současné maďarsko-slovenské hranici na řece Ipeľ asi patnáct kilometrů východně od místa Dragelypálank, kde na sebe o dvanáct dní dříve narazily Valdštejnovy a Bethlenovy sbory.¹³⁰⁶ Ze srdce hor až k Ďarmotům zvládla jednotka ujít sto dvacet kilometrů těžkého terénu, a to maximálně za devět dní. To byl dobrý výkon, ale k manévru došlo zoufale pozdě.

Kvůli neshodám velitelů proticísařských sil ale další pochod nesměřoval na nepřítel. Spojenci se na vedení války proti Valdštejnovi nedohodli. Od Ďarmot tedy i Trostova jednotka pravděpodobně brzy odtáhla zpátky k úpatí hor na jih od Banské Štiavnice. Dne 25. října už Trost lokalizuje své registry v Tekově na řece Hron. Zde vydržela jednotka dalších nejméně čtrnáct

¹³⁰¹ Také Trost si byl v lokaci často nejistý. Například 28. srpna / 7. září vydal jistou municí vojákům „so in EM _____ (místo nevyplněno – pozn. VM) ligen sollen.“ – ThürHA Weimar, H 31, fol. 74b.

¹³⁰² Trostem jmenovány jako „Nidusar“, něm. Nidoschar nebo Untermaut (?), maď. Nádásér, slov. Nedožery u řeky Nítry 5 kilometrů severně od Prievidzy směrem na Martin.

¹³⁰³ Slov. Handlová, maď. Nyitrabánya, něm. Krickelhau, deset kilometrů východně od Prievidzy směrem na Žiar nad Hronom.

¹³⁰⁴ Slov. Dolná Štubňa, maď. Alsóstubnya, něm. Alt-Stuben/Nieder-Stuben.

¹³⁰⁵ Memoriál Mansfelda předaný Bethlenovu vyslanci Scultetovi v opise Janu Arnoštovi Sasko-Výmarskému, Německé Pravno 16./26. září 1626 – G. E. HEERMANN (ed.), *Beytrag*, s. 209-211.

¹³⁰⁶ Slov. Balašské Ďarmoty, něm. Jarmarkt, maď. Ballassadyarmat. Obec na maďarské straně hranice se Slovenskem.

dní.¹³⁰⁷ Od 16. do 22. listopadu pak Trosta najdeme v nedaleké obci Pukanec patnáct kilometrů jihozápadně od Banské Štiavnice.¹³⁰⁸

Trostova jednotka sotva znala podrobnosti rozhovorů mezi nejvyššími veliteli, které právě v Tekově a Pukanci probíhaly. Jistě netušila ani o vývoji války na evropském diplomatickém poli. Přesto vojáci museli tušit, že něco není v pořádku. Nezažívala totiž zrovna šťastné časy, byť to nejhorší ji teprve čekalo. Právě v nadcházejícím sychravém podzimním počasí se začaly projevovat následky vyčerpávajícího pochodu napříč střední Evropou propojené s hladováním vojáků v Uhrách. Na zdraví vojáků to byla příliš nebezpečná kombinace a nemoci si právě v Tekově vybraly své první oběti i u Trostovy jednotky. Dne 24. října zemřeli Hans Kazimír Walhausen a vozká druhého górovského muničního vozu Adam Landeck. Ztráty nahradili příchozí z posledních týdnů, totiž Georg Klein z Moravské Třebové a Lucas Lienpacher z Kremnice. Nevíme, zda Klein nesledoval jednotku už z Moravy. Bylo by to pravděpodobnější než verze, že by ji dohnal právě až na konci září, kdy je jeho příchod datován. Ihned se stal druhým vozkou kapitánova vozu.

S tím jak slábly síly vojsku, naplno se projeví problémy s logistikou, které Mansfeld pravděpodobně zažíval již od Těšína. Když čteme Trostovy záznamy o přijatém materiálu, zarazí, kolikrát se právě pro období od konce září do počátku listopadu opakují fráze o „nalezení“ vojenského materiálu „ležícího v poli.“ Dne 15. října, tedy nejspíše na pochodu od Ďarmot k Tekovu, bylo takto objeveno 900 liber prachu a 300 liber kulí, které v poli „nechal stát pan generál Mansfeld.“¹³⁰⁹ Podobným náhodným způsobem, tedy nikoliv přímým darem od spojence, přijal Trost množství dělových kulí, granátů, ale i lopat a dalšího náradí během téměř celého pobytu v Uhrách. Bylo evidentní, že Mansfeldovo vojsko už nemá ani dostatek koní a vozů na všechny strategicky důležité komodity, bez nichž byl boj zcela nemožný.

Trost tyto velké objemy vojenského materiálu každopádně přijal a začlenil do zásob výmarského sboru. Dle všeho tedy měl na jejich převoz kapacity, které Mansfeld dávno ztratil. Přitom i kapitánova jednotka o některé vozy během října přišla. Jmenovitě se tak stalo u jednoho z muničních vozů zabavených v červenci u slezské Góry. Vůz se prý 28. října vzňal při „futaschi“, tedy při hledání proviantu a krmení pro koně, a spolu s ním bylo ztraceno i něco málo munice. Nevíme, zda začal hořet v důsledku boje, či neopatrností vojáků. Každopádně to nebyla jediná ztráta Trostovy jednotky při hledání proviantu v kraji. O tři dny později byl zle zraněn v boji s Uhry při jedné takové výpravě po okolí vozká Maß Ulrich od Rieseho muničního

¹³⁰⁷ Starý a Nový Tekov, 5 km západně od Levice, 30 km jihozápadně od Banské Štiavnice.

¹³⁰⁸ Slov. Pukanec, něm. Pukantz/Pugganz, maď. Bakabánya.

¹³⁰⁹ „5. October Im feldt angetroffen, so Herr *General* v. Manßfeldt stehēn lassen in allen 900 pfundt Pulfer vnd 300 pfundt kugln.“ – ThürHA Weimar, H 31, fol. 65a.

vozu. Jen díky milosti výmarského vévody byl prý poctivě ošetřen a dopravován nějaký čas spolu s Trostovou jednotkou.¹³¹⁰

6.2.6 Krize vojska a těžký návrat z Tater

Po zastavení bojů ze strany Gábora Bethlena a jeho příměří s císařem se nad osudem výmarského a mansfeldského sboru rozprostřel temný stín. Další boj ztrácel bez nejdůležitějšího spojence smysl a naději na úspěch. Mansfeld pochopil bezvýchodnost situace a s nalomeným zdravím opustil vojsko, za jehož existenci tolik v posledních dvou letech bojoval. Měl v úmyslu se přes Uhry a Jadran dostat do Benátek a snad i dál do Francie ke svým spojencům a zde žádat znovu o prostředky pro další boj. Tento poslední boj na obnovu vojska ale nedokončil a zemřel na cestě napříč Bosnou k Jaderskému moři. Výmarský vévoda zůstal se svým vojskem v Uhrách a hledal pro své vojáky východisko z pasti. Tatry jistě už během listopadu pokryla vrstva sněhu a průsmyky a horská údolí se staly těžko průchodnou a hladovou pastí. Přesto se vojsko po krátkém pobytu v Pukanci ve druhé polovině listopadu posunulo kupodivu dále k severu, ještě hlouběji pod ochranu horských průsmyků a zároveň z očí císařských jednotek i o mír jednajícího Bethlena.

Vojáci trpěli nedostatkem potravin a jeho hledání v kraji bylo, jak jsme viděli, značně nebezpečné. Vysílené půlročním putováním, mizernými tábory a hladem je začali kosit nemoci jednoho za druhým. Ti šťastnější odešli od vojska, když ještě měli dost sil.¹³¹¹ Bez potíží a po dohodě s nadřízenými tak ale odešli jen někteří důstojníci. Jan Arnošt Sasko-Výmarský vydal například osvědčení rytmistru Langefeldovi už na počátku listopadu. Dovolil mu nejen odchod z vojska kvůli jeho zdravotním problémům a starostem o zničený majetek ve válkou zmítaném Durynsku, ale přimlouval se v dopise dánskému králi i za výplatu dlužných restů z platu. Podobným způsobem odešel i vévoda František Karel Sasko-Lauenburský z Mansfeldova sboru. Valdštejn to vítal jako známku rozkladu Mansfeldova a dánského sboru.¹³¹² Vévoda ale službu na proticísařské straně neukončil a už v prosinci jej najdeme přímo v Kristiánových službách.¹³¹³ Vyhnul se tak pouze nepříjemnému pobytu v Tatrách se zbytky vojska, na které už nebyl jistě hezký pohled. Takovou příležitost k odchodu ale prostí vojáci neměli a nedostali.

Také jednotku kapitána Trosta začaly v čím dál větší míře trápit nemoci. Po prvních úmrtích v Tekově v říjnu došlo v nedalekém Pukanci v listopadu ještě před odchodem jednotky

¹³¹⁰ „Maß Ulrich (...) ist den 21/31 October vonn den Vngern auff der Foutrage fast ganz Lahm gehaut worden, doch auf beuelch I. Für. G. zimblich wider zu recht begracht, aber den 20 Novembris hinterlassen blieben.“ – ThürHA Weimar, sign. H 31, fol. 79b.

¹³¹¹ Jan Arnošt Sasko-Výmarský Kristiánovi IV., Tekov 1./10. listopadu 1626. – RA København, TKIA, sign. A96, Indkomne breve alfabetisk ordnede, složka Johann Ernst von Sachsen-Weimar.

¹³¹² Jeho bratři Julius Jindřich, František Albrecht a Maxmilián Rudolf byli u Valdštejna vysokými důstojníky; Valdštejn císaři Ferdinandovi II., 7. října 1626 – *Documenta*, s. 162.

¹³¹³ RA København, TKIA, sign. A 46, Militære bestallinger og reverser mv. 1610-1659, A 46-1. Fortegnelse over bestallinger, *Verzeichniß der Kriegsbestellungen*, fol. 16a.

dále na sever k další vlně chorob a úmrtí. Přímo v Pukanci na konci listopadu zemřeli další dva vozkové na nemoc. Jedním z nich byl Hans Neumayer, nástupce na místo po těžce zraněném Ulrichovi. Službu v jednotce tedy vykonával sotva tři týdny a svého předchůdce ještě předběhl v odchodu na věčnost, byť jen o pár dnů či týdnů. Při opuštění Pukance kapitán Trost dosud ošetřovaného Ulricha ve městě zanechal a ten zde dle všeho brzy též zemřel. Místo u Rieseho muničního vozu tak bylo znovu prázdné. Stejně tak v Pukanci nuceně setrvali nemocní Jochem Maltes a Christoff Schreiber a o kus dál v Banské Štiavnici konstábl Peter Masen. U Masenova jména si Trost poznamenal, že „zůstal ve Štiavnici zanechán, prý tam byl připraven též o život.“¹³¹⁴

Jednotka směřovala pomalým tempem k Martinu. Boje se zcela zastavily již dávno, proto i výdaje munice byly minimální. Přece ale zpozorníme, když v Trostově registru čteme, že 13. prosince v Mošovcích, tedy asi 15 kilometrů jižně od Martina, vydal dvě libry prachu a čtyři libry kulí patnácti osobám na cestě s vozem vévody Jana Arnošta do Kremnice.¹³¹⁵ Proč nepopsal Trost onu skupinu jako vojáky, když tak činil při každé jiné příležitosti? Byl mezi oněmi „Persohnen“ i komisař Mitzlaff? Víme, že na žádost vévody přispěchal z obsazeného Opavska do Tater, aby se ujal těžce zkoušené armády a nervózního vyjednávání s Bethlenem, když na to samotnému Janu Arnoštovi již docházely síly. Bethlen byl stále potenciálním spojencem a naděje na jeho účast v tažení další rok živila myšlenku udržení slezské akce. Mitzlaff nás o cestě do Kremnice informuje ve své zprávě z pozdější doby.¹³¹⁶ Zda se tak jeho cesta na jednání protнула s Trostovým záznamem drobného výdaje munice, můžeme jen spekulovat.

Jisté je, že Mitzlaffův příchod z Opavy Trostova jednotka pocítila jiným způsobem. Konečně po půl roce čekání došlo k výplatě dlužného žoldu. Jak komisař později dokládal, na cestu do Uher si vzal značný obnos peněz, z nichž vojáky polorozpadlé armády v Martině platil.¹³¹⁷ Chtěl tak jistě obnovit značně upadlou morálku a zachránit žoldnéře pro další boj na jaro. Enkláva na pomezí Slezska a Moravy se mu utěšeně rozrostla a značné finanční prostředky byly získány jak přepady dalších měst, vybíráním výpalného, kontribucemi, či krádežemi, tak falešným mincováním v Hradci pod vedením bývalého olomouckého mincmistra Baltazara Zwirnera.¹³¹⁸ V Trostově seznamu mužstva jasně vidíme, že přítomný personál dělostřelectva a muničních vozů dostal výplatu ve dvou vlnách, a to ve dnech 12. a 13. prosince právě v Martinu. Velká část jednotky viděla žold u Trosta zcela poprvé. Například konstáblové Nickl Rechfeld

¹³¹⁴ „Ist den 26/16 Nouembris zue Schembniz hinterstellig bliebe, soll da umbs leben gebracht sein worden.“ – ThürHA Weimar, H 31, fol. 75b. Něm. Schemnitz, maď. Selmecebánya, slov. Banská Štiavnica.

¹³¹⁵ „3 Decembris zu Moschowitz 15 Persohnen nach Kremniz mit Ir Fürs. G. Herrn Generals Wagen 2 Pfund Pulfer, 4 pfundt Kugln.“ – ThürHA Weimar, H 31, fol. 30a.

¹³¹⁶ O jednání v Kremnici viz Relace, fol. 13a-17a.

¹³¹⁷ Relace, fol. 19a.

¹³¹⁸ Jeho působení je už bohatě komentováno v existující literatuře – František PAPOUŠEK, *Dánské (Zwirnerovo) falešné mincování na Hradci u Opavy v letech 1626 a 1627*, in: Slezský sborník 41, 1936, č. 1-2, s. 151-159.

z Magdeburku, Valter Bode z Ziegenheinu nebo Samuel Mentz ze Schweinfurtu přišli do jednotky až během července, a tak propásli ještě tučné časy vojska v Dolnosaském kraji. Vozkové dostali v první vlně většinou 2 tolary, „Handlangeri“ tři a konstáblové čtyři. V další vlně výplat druhý den najdeme povětšinou stejné částky jak u „Handlangerů“, tak vozků, „Fuhrknechtů“ po 5 jednotkách neznámé měny. Ohledně samotné výplaty nemůžeme zatím plně doložit, zda komisař opravdu přivezl i ony Zwirnerovy padělky a Trostovi podřízení je vskutku obdrželi. Kapitánovy záznamy možná tento fakt naznačují předsazením částek vyplacených v druhé vlně před vypsané kolonky pro tolary a krejcarey, které byly vyplněny při první výplatě. Byť je to čirá spekulace, toto předsazení a faktické nepojmenování měny, kterou vojáci 13. prosince dostali, je podivné.

Prosinec i přes radost z obdržených peněz nebyl pro výmarské vojsko šťastným měsícem. Nemoci řádily s nezmenšenou silou. „Fuhrknecht“ Georg Jahn od kapitánova muničního vozu se z obdržených tolarů dlouho neradoval, neboť už 4. prosince, tedy den po druhém kole výplat, zemřel na nemoc již v Martině. Jen pár dní na to jej následovali další tři vozkové a jeden „Handlanger“. Někteří z nich byli jako těžce nemocní zanecháni na cestě, protože výmarské vojsko a zbytky mansfeldských oddílů zahájily brzy po Mitzlaffově finanční injekci poslední velký a namáhavý přesun tohoto roku směrem k obsazenému území na pomezí severní Moravy a Horního Slezska.

Než se ale s vojáky opět vydáme na cestu, stojí za to zmínit, že ve stejný den jako Jahn jednotku opustil, ovšem na rozdíl od něj zcela dobrovolně a pln sil Claus Arnsen, který pobyl u Trosta pouhých šest dní. Bylo jen jeho štěstím, že přišel zrovna v době finančního pookřání. Odkud se tento člověk se seversky znějícím jménem vzal a kam zase zmizel, se bohužel z Trostova registru nedozvídáme. Velitel si pouze poznamenal: „Při vyrazení na pochod ve Svatém Martinu odtud uprchl.“¹³¹⁹ Jeho odchod mohl kapitána přivést na myšlenku, že uskutečnění výplat mohlo být pro další setrvání v jednotce kupodivu silně demotivující. Vždyť podobná situace se stala už v červnu v Arneburgu, kde dva konstáblové uprchli z jednotky právě ihned po výplatě. Vidina dalšího mnohaměsíčního čekání na žold je nejspíš vůbec nelákala.

Už dne 12. prosince obdržel Trost rozkaz od generálkvartýrmistra Flodrofa, aby se se svou artilerií zvedl a vyrazil na Vrútky, kde tou dobou prý ležel obrstlajtnant Riese se svou pěchotou.¹³²⁰ Než tak Trost učinil, uplynulo několik dní, ale už 14. prosince vydal Flodrof další rozkaz, aby kapitán s jednotkou ihned vyrazil a pochodoval s Rieseho plukem na deset kilometrů vzdálené Strečno, kde měl očekávat další rozkazy ohledně kvartýru. V den, kdy Flodrof dopis napsal, zemřel hlavní velitel, sasko-výmarský vévoda Jan Arnošt. Vojsko ztratilo vůdce, ale to

¹³¹⁹ „4 Decembris is St. Martin zum Aufbruch daruon gelauffen.“ – ThürHA Weimar, H 31, fol. 89b. Opět tu byl také někdo, kdo svůj odchod z jednotky uspěchal nevěda o chystaném žoldu. Christoff Hensel opustil Trostovo dělostřelectvo 8. prosince gregoriánského kalendáře v Mošovcích, tedy pouhých šest dní před Arsenem a pravděpodobně s prázdnou kapsou. – Tamtéž.

¹³²⁰ Flodorf Trostovi, St. Martin 2./12. prosince 1626 – ThürHA Weimar, H 31, fol. 66.

neznamenalo, že nejvyšší důstojníci nevěděli, co dělat. Plán přesunu z Uher byl stanoven a proveden. Pouze Jan Arnošt se už vyvedení vojska z pasti karpatských hor nedočkal.

Právě u zmíněného Strečna se Trost objevil minimálně už 18. prosince. Zde poblíž hradu došlo ke ztrátě části munice. Jeden z vozů byl totiž přenechán obrstlajtnantovi Riesemu a vojáci všechnu municí z něj rozkradli a odnesli.¹³²¹ V obci zůstal i nemocný Jochem Grübenau, po jehož odchodu už kapitán další personální ztráty jednotky ve svých registrech nezaznamenal.

V následujících dnech vojsko skutečně překonalo horské přechody a přes Jablunkovský průsmyk se dostalo do těšínského knížectví do Slezska. Z původně asi deseti- až dvanáctitisícového sboru zbylo snad něco přes tisíc mužů opavské a krnovské posádky a čtyři tisíce vojáků, kteří přežili pobyt v Uhrách a z vojska neutekli ani nezemřeli na nemoci. Mansfeldův sbor se doslova rozpustil jako máslo na slunci. Mnoho set, možná i několik tisíc vojáků přešlo do dánských služeb a zformovalo nové jednotky pod Mitzlaffovým prozatímním vrchním velením. Vojáci neměli příliš na vybranou. Pokud nechtěli skončit v císařském vojsku, které trpělo hladem v Uhrách snad ještě více než oni, ani je nelákala služba u poloorientálních vládců Balkánu, nezbylo než následovat Mitzlaffa k Těšínu a Opavě.

Kapitán Trost právě těmto formálně novým královským jednotkám vydal těsně po návratu z Uher značné objemy munice. Dragouni majora Kuglera, kteří sice na cestě Slezskem výmarský sbor často doprovázeli, ale celou dobu patřili pod Mansfeldovo velení, dostali těsně před vánoci 22. prosince 100 liber prachu a 400 kulí. Tentýž den Trost vydal i dalším „novým regimentům“ dalších 300 liber prachu.¹³²²

Návrat z Uher se neobešel bez komplikací. Důstojníci jen stěží drželi vyhladovělé vojáky na uzdě. Některé vsi byly po cestě těšínským knížectvím vyrabovány a dokonce vypáleny. Stalo se tak prý v případě Frenštátu. V nedalekém Frýdku došlo i k ozbrojenému střetu. Město podle Mitzlaffa bylo o příchodu vojáků, kteří v něm měli kvartýrovat, dopředu zpraveno. Jakmile ale jednotka k městu přišla, místní Valaši, kteří patřili ke katolické a procísařské straně, vojáky napadli a donutili ustoupit. Jak popisuje situaci Mitzlaff, k pacifikaci odporu byl posláze povolán Flodrof s větší jednotkou přišlou právě z Uher.¹³²³ Trostovy registry situaci potvrzují tak, že ze zásob munice bylo 2. ledna 1627 vojákům Schlammerdorfova a Rieseho pluku odveleným do Frýdku vydáno dohromady 150 liber prachu a 74 liber luntů. Trestné výpravy se měli dle Trosta zúčastnit i Kuglerovi dragouni, stejně jako jednotka jinak blíže neurčeného kapitána Anthoniho a

¹³²¹ „8 Decembriß seint bey dem Schloß Stretschien auf dem Wagen so dem Obr. Leüt. Rieß vnten am Paß vermachen zu lassen ist hinterlassen worden, der Rest vonn aller *munition* vonn Soldaten geplindert vndd vertragen worden.“ – ThürHA Weimar, H 31, fol. 30b.

¹³²² „12 Decembris dennen neuen dragonen vnnter Commendo Maior Khucklers ½ Tonnen Pulfer ud 400 khugln (tj. 30 liber – poznámka Trosta později)“; „(...)eodem Ibidem den Neuen Regimenten geben 3 halbe tonnen pulfers und ein Sackh mit khugln.“ – ThürHA Weimar, H 31, fol. 30a. „Ein Sackh“ obsahoval dle vedlejšího Trostova záznamu 120 kulí.

¹³²³ Relace, fol. 20b–21a; Mišaga, *Dánský vpád*, s. 97.

snad i několik konstáblů z Trostova dělostřelectva.¹³²⁴ Masakr, který ve Frýdku vskutku po příchodu zmíněných vojáků následoval, podal zapisovatel do místní ševcovské cechovní knihy později takto: „Léta 1626, den památný narození Pána Krista, lid dennemarský způsobem nepřátelským v městě Frýdku hospodařili, lidí 82 osoby zmordovali.“¹³²⁵ Jedni svědci zaznamenali válku ve své surovosti, jiní jen číslы v registrech. Vydanou municí Trost den po odchodu vojáků na Frýdek hravě nahradil díky pomoci Mikuláše Rohra, velitele Těšína a obrstlajntanta nového pluku sestaveného z místních rekrutů. Rohr kapitánovi totiž dodal na 200 liber prachu a 80 liber luntu.

Cesta kapitána Trosta napříč střední Evropou jako velitele výmarského dělostřelectva se po návratu z Uher chýlila pomalu ke konci. Posledním výraznějším zápisem v kapitánově dokumentaci je Mitzlaffův rozkaz z 11. ledna 1627, aby se Trost ihned vydal na pochod s Rieseho plukem a všemi děly do Opavy. „Protože ale cesta je dlouhá a dny krátké a nelze to stihnout, můžete přes noc vzít kvartýr v nějaké vesnici, přece však je nutné držet dobrý pořádek, že lidem žádná škoda nebude způsobena a žádná stížnost na Vás nepřijde.“¹³²⁶ Mitzlaffovu starost o místní civilisty bychom tedy mohli dát do přímého protikladu s rozhodností vojska při potlačení zmíněného odporu ve Frýdku. Obě roviny se ale pouze doplňovaly a nijak nevylučovaly.

6.2.7 Konec Trostovy služby u dělostřelectva a pokus o závěr

Trostovo dělostřelectvo a muniční vozy pravděpodobně do Opavy skutečně dorazily. Ačkoliv zápisy z ledna už v kapitánových písemnostech chybí, bylo logické, že důležitá část vojska, jakou Trostova jednotka vskutku byla, patřila do centra dánské enklávy a jejího nejsilnějšího opěrného bodu.

V samém závěru zimy kapitán svou pozici spolu s veškerou dokumentací předal nástupci. Nevíme přesně, co kapitána k opuštění velitelské pozice v dělostřelectvu vedlo, ale nejspíše už neviděl svou perspektivu v jednotce jako dostatečně přitažlivou. Na obsazeném území Opavska a severní Moravy se vojsko pod vedením Mitzlaffa a válečné rady nejdůležitějších důstojníků

¹³²⁴ „23 Decembris zu Ploschkhowitz (?) auf Obr. Leüt. Schlammersdorff abcommandirte Knecht nach Frideckh ½ Tonne Pulfer 10 Gebundt Lundten - also 100 pfundt Pulfer, 37 pfundt Lundten. (...) Obr. Leüt. Rüßens abcommenirtes Volckh nach Frideckh ein virtl Tonnen Pulfer 10 gebundt lundten – also 50 pfundt Pulfer, 37 pfundt Lundten. (...)“ – ThürHA Weimar, H 31, fol. 31a.

¹³²⁵ Zápisní kniha ševcovského cechu ve Frýdku, AM Ostrava, sign. C 89, fol. 141 v, 142 – citováno Poliřenským (*Morava a vztahy mezi evropským východem a západem*, s. 251). Autor záznamu v cechovní knize používá dle všeho stejně jako Trost datování podle juliánského kalendáře. Počet 80 mrtvých uvádí retrospektivní zpráva města Frýdek o válečných útrapách z 9. září 1640 editovaná v *Acta publica*, s. 331. Naopak z nedatovaného soupisu hlavních míst dánské enklávy, který se snad s Mitzlaffovými dopisy dostal do kodaňského archivu, čteme, že ve Frýdku bylo pobyto na 300 nepřátelských Valachů („Freydeck Ist eine Stadt so mit Sthurmend/er/ Handt erobert, darinne sein 300 Wallachen gelehgen.“ – RA København, TKIA, sign. A 93-13, Indkomne breve 1627-1629, Nedatovaná příloha neznámého dopisu).

¹³²⁶ „Weil aber der weg lang vndt die tage kurtz vnd Sie es nicht erreichen können, muegen Sie XXX (?) Nacht Ihr Quartier vnterweges in einem Dorffe nehmen, doch gute Order halten, das den Leuten kein Schade zugefüget werde, vnd keine Klage vber Sie komme.“ – ThürHA Weimar, H 31, fol. 68.

značně reorganizovalo a je možné, že se s Trostem ani dále nepočítalo. Kapitán každopádně uznal za vhodné vrátit se do svého původního pluku pod velení obrstlajtnanta Markvarta Rantzaua, kterého na jaře minulého roku opustil. Svou dokumentaci tedy zkompletoval, vystavil účty a doplnil registry o hospodaření se svěřeným vojenským materiálem a dne 2. března 1627 vše předal nově jmenovanému generálovi pěchoty a dělostřelectva Joachimmu Karpezanovi.¹³²⁷

I v nové jednotce zaujal důležitou funkci. Jak již bylo výše řečeno, povýšil na majora a víme i o jeho aktivní činnosti z konce dánské přítomnosti na Opavsku. V červnu roku 1627 totiž nejspíše právě on sám, či ve spolupráci s Rantzauem, vypracoval obsáhlý memoriál k chystané obraně Opavy před císařskou armádou. Několikastránkový dokument každopádně podepsal Trost jako jediný. Byť v textu autor odkazuje na „svůj regiment“, nemuselo to nutně znamenat, že je jeho nejvyšším velitelem. V memoriálu se Trost zcela konkrétně vyjádřil k možnostem udržení opevněného města. Základním předpokladem obrany bylo podle jeho názoru naplnění jím podrobně vypočítaných materiálních a lidských rezerv. Například v kalkulaci nutných zásob střelného prachu zachází do značných podrobností skrze seznamy přítomných děl a jejich předpokládané spotřeby. Uvádí i běžnou spotřebu střeliva mušketéry. Dochází i do takových detailů jako započítání potřebného množství prachu pro minéry v případě použití náloží proti nepříteli podkopávajícímu hlavní opevnění.¹³²⁸ Dlouhý výčet nebyl konán zbytečně, neboť vojsko trpělo akutním nedostatkem střeliva, a nakonec i tento moment byl jedním z hlavních argumentů pro vzdání Opavy po dvoutýdenním obléhání.¹³²⁹

Trost každopádně Opavu opustil v létě 1627 s Rantzauovou jednotkou po přijetí dohody s Valdštejnem o odchodu vojska, kterou sám jako zástupce velitele pluku s nepřitelem dojednával.¹³³⁰ Spolu s vojáky odešel pak Slezskem až do Dánska a v dalších letech bojoval v pevnosti Glückstadt, kde Rantzau s nově zformovaným plukem zakotvil téměř na celý zbytek „císařské“ války. S jistotou víme, že Trostova vojenská kariéra překročila i konec třicetileté války. Ve zmíněném fasciklu H 31 totiž nacházíme i Trostovy písemnosti z roku 1652, na jejichž titulní straně je zmiňován jako obrstlajtnant, a dokonce jako hrabě. Zaujme přitom též povaha svázaných dokumentů, totiž matematických příkladů s vojenskou tematikou, náčrtky profilů polních opevnění a jiných geometrických úloh či prostých výpočtů.¹³³¹

¹³²⁷ ThürHA Weimar, H 31, fol. 71a.

¹³²⁸ Tamtéž, sign. H 31, fol. 37-38, *Vorschlag vnd Vberschlag die quarnison zu Troppaw betreffendt ist den H. Commiss. vbergeben den 11/1 Juny 1627.*

¹³²⁹ RA Kbh, TKUA, sign. 52-1, Schlesien, *Relation von dem Zustandt der Städte Troppa und Jägerndorff in OberSchlesien, und was alda passiret absg dato.*

¹³³⁰ Rantzau jej v relaci o obléhání Opavy uvedené v předchozí poznámce jmenuje několikrát právě jako hlavního vyjednávače s císařskými.

¹³³¹ ThürHA Weimar, sign. H 31, fol. 153, *Obristen Leutnant Graffen Teiffenthals geschriebene dinge, benebens etlich rechnungen alles ins gemein des Kriegk vnd des dene selben angehoret, angehente benebens andern so wohl zu dissen.*

Kapitánova dokumentace nám poskytla netradiční vhlad do válečných událostí až přímo na dřeň války, chceme-li: její každodennost. Musíme mít na paměti, že jde o pohled velmi jedinečný a individuální, a jen vybrané momenty můžeme s nejvyšší opatrností vztáhnout k obecnému popisu vojenského života během třicetileté války. O obecnost nám ale nešlo. Příběh jednotky kapitána Jana Arnošta Trosta von Tiefenthal měl doplnit líčení dánského vpádu do střední Evropy právě o to jedinečné a individuální, o pohled na válku očima velitele malé jednotky. Doufejme, že nesklouzl k nic neříkající sbírce historických anekdot antikvářského stylu k pobavení. Zda se to povedlo, posoudí čtenář sám. V mnohém ohledu pomáhají Trostovy záznamy k přesnému datování pochodu. Aniž by to na první pohled bylo zřejmé, ukazují i onu brutalitu války, kde nezabýjely ani tak samotné bitvy, ale nemoci, strádání a dlouhodobý hlad. Právě možnost sledování vysoké fluktuace členů jednotky a mizivé míry uspokojení jejich finančních nároků, co se týče žoldu, je jedním z nejdůležitějších výstupů ze studia uvedených pramenů. Přitom samotný válečný boj v nich můžeme najít rovněž, byť zprostředkovaně jazykem záznamů o vydání munice a polního nářadí.

6.3 Přichází přítel, nebo nepřítel? Městské a venkovské obyvatelstvo za dánského vpádu v letech 1626 až 1627¹³³²

O událostech v Opavě a Krnově v inkriminované době vpádu toho díky studiím Josefa Zukala, Radka Fukaly a Zdeňka Orlity víme sice poměrně hodně, stále však existují velké neotevřené komnaty poznání.¹³³³ Pro moravské oblasti zasažené vpádem zmiňme práce Bohumíra Indry o Hranicích na Moravě a Františka Dostála, který vylíčil osudy valašských povstání během celé třicetileté války.¹³³⁴ Josef Zukal vydal důležitou edici lichtenštejnských výslechových protokolů inkviziční komise, která okolnosti vpádu vyšetřovala. Zpřístupnil tak svým následovníkům hlubokou studnici poznatků. Tento zdroj však ještě nebyl zdaleka vyčerpán. Pozornost autorů se soustředila především na měšťanské a šlechtické prostředí, venkovu se však věnovali již méně. Ve svém krátkém příspěvku se chci předně zaměřit na úlohu obyvatelstva ve vojenských akcích

¹³³² Základ předkládané kapitoly byl přednesen pod téměř totožným názvem *Přichází přítel, nebo nepřítel? Venkovské obyvatelstvo za dánského vpádu v letech 1626 až 1627* na teplické konferenci „Turek, Švéd a Praž. Vojenský živel versus město a venkov českého raného novověku“ v roce 2010. Vydáno v časopise *Historie – Otázky – Problémy*, 2011, 3, č. 1, s. 47-56.

¹³³³ Josef ZUKAL (ed.), *Die Liechtensteinsche Inquisition in den Fürstentümern Troppau und Jägerndorf aus Anlass des Mansfeldschen Einfalls 1626 – 1627*, Opava 1912 (dále jen *Inquisition*), zde s. 5–25; TÝŽ, *Paměti opavské*, zde s. 63–83; Radek FUKALA, *Dánský vpád do Slezska a rozklad opavské stavovské společnosti*, in: *Slezský sborník* 99, 2001, č. 2, s. 81–94; TÝŽ, *Dánové na Opavsku*, in: *Dějiny a současnost* 18, 1996, č. 1, s. 32–37, podobně TÝŽ, *Stavovská politika na Opavsku v letech 1490–1631*, Opava 2004, zde s. 86–96; TÝŽ, *Povstalci a rebelové*, in: *Acta historica et museologica Universitatis Silesianae Opaviensis*, Řada C 3, 1997, s. 90–109; Zdeněk ORLITA, *Dánský vpád na Opavsko a jeho odraz na městské politické scéně. Příspěvek ke konfesijnímu soužití opavského měšťanstva*, in: Opava. Sborník k dějinám města 2, 2000, s. 31–37.

¹³³⁴ Bohumír INDRA, *Odboj města Hranic 1620–1627 a jeho potrestání*, Olomouc 1940; František DOSTÁL, *Valašská povstání za třicetileté války*, Praha 1956.

během dánského vpádu. Problematika účasti stavů a měst, která již byla dosti popsána uvedenými autory, nabývá poněkud jiné dimenze díky výraznému podílu jejich příslušníků na správě obsazeného území, ve velení okupačního vojska, na zásobování armády vojenským materiálem a obchodu a ostatně i v účasti na vyhocení vnitřních nábožensko-politických konfliktů uvnitř malých společenství v rámci stavů, měst a obcí. Tyto otázky budou zmíněny spíše okrajově, neboť už byly představeny i mimo zde předkládanou práci. Zvláště k poslednímu bodu je třeba vyzdvihnout detailní rozbor politicky a nábožensky rozdělené městské scény v Opavě ve zlomových srpnových dnech od Zdeňka Orlity. Velkým tématem, které též načrtneme, je vystoupení Valachů, o němž právě pro toto období víme mnohem méně než pro největší vzpouru Beskyd ve čtyřicátých letech za švédských vpádů.

Prvním problémem studia tématu jsou zajisté znovu prameny. Jejich nedostatek nebo malou konkrétnost například ohledně sociálního statutu příslušníků poddanských vrstev či motivace k danému jednání nezacelí ani inkviziční protokoly, byť i venkované před komisí předstoupili a podali svá svědectví. Druhým problémem je uchopení tématu. O významném místě civilistů v třicetileté válce nás přesvědčuje německý historik Michael Kaiser ve své studii ve sborníku *Krieg und Frieden. Militär und Gesellschaft in der Frühen Neuzeit*.¹³³⁵ V centru jeho zájmu stojí poměr nevojenského prostředí k válečným operacím a civilní obyvatelstvo jako „vojenský faktor“¹³³⁶. Zaměřuje se přitom zvláště na význam kvartýrů, tedy zachování venkovských oblastí jako zázemí pro vojsko. V předkládaném příspěvku chci tento aspekt přezkoumat na dané materii dánského útoku do střední Evropy roku 1626, předmětem je však celková aktivita nevojenských osob ve válečném podniku nehledě na zmíněné kvartýrování. Při četbě výslechovým protokolů můžeme mít zprvu dojem nepřehledného mraveniště desítek a stovek osob opavského a krnovského knížectví. Pokusme se tedy o přiblížení války z pohledu nevojáků. A tedy zvláště těch, kteří se aktivně zapojili do dění ve svém válkou poznamenaném kraji. Méně prostoru bude dáno pasivním obětem války, byť právě tato skupina byla právě největší. Hranice mezi těmi, kdo pouze trpěli, a těmi, kdo si přece s (ne)přáteli „zadali“, však byla dosti tenká a každopádně prostupná.

¹³³⁵ Michael KAISER, *Inmitten des Kriegstheaters: Die Bevölkerung als militärischer Faktor und Kriegsteilnehmer im Dreißigjährigen Krieg*, in: Bernhard R. Kroener – Ralf Pröve (edd.), *Krieg und Frieden. Militär und Gesellschaft in der Frühen Neuzeit*, Paderborn – München – Wien – Zürich 1996, s. 281–304.

¹³³⁶ Zajímá se o to, jakou úlohu hrálo civilní obyvatelstvo v plánech a úvahách nejvyššího velení, především tedy v otázce kvartýrování a kontribucí. Všimá si i aktivní role selského obyvatelstva v bojích v Horních Rakousích, nebo při vynuceném ústupu ligistického vojska z Dolnosaského kraje. Jako hlavní pramen Kaiser využívá korespondenci generála Tillyho s bavorským kurfiřtem Maxmiliánem I.

6.3.1 Příchod útočníka. Průvodci a logistika

Vpád spojené armády Jana Arnošta Sasko-Výmarského a Arnošta z Mansfeldu v červnu 1626 přes území neutrálního Braniborska do českých zemí proběhl neobvykle rychle. Severní cesta Slezskem podél Odry byla otevřená a nechráněná, a tak vojsko v krátké době dosáhlo pomezí Horního Slezska a severní Moravy, jak jsme již viděli výše. Pro obyvatelstvo zasažených zemí to byl jistě šok. Dne 6. srpna se ocitla vojska u Opolí, 12. srpna už obsadil výmarský sbor Bohumín a po týdenním odpočinku vyrazil k Opavě. Mansfeld mezitím opanoval těšínské knížectví. V okamžiku krizové situace místní obyvatelstvo utíkalo na všechny strany, do lesů nebo opevněných míst, movitější zakopávali cennosti či odváželi majetek. Někteří prchali do Opavy, jiní do Ratiboře nebo na Hukvaldy. Silných opěrných bodů ale nebylo v kraji mnoho. Venkované na některých místech volili za bezpečnější úkryt kupodivu spíše lesy než opevněné hrady. Našli se však jednotlivci, kteří se vydávali vstříc příchozímu vojsku. Chtěli se přidat k nepřátelské armádě nebo jí nějak jinak pomoci. Mezi posledně jmenované však určitě nepatřil Jan Zábalský z Dolního Benešova na Opavsku, který raději utekl na blízký kopec a pozoroval přicházející vojáky.¹³³⁷

Pro historika by bylo jistě zajímavé stát vedle Jana Zábalského a dívat se z vyvýšeného místa na zástup invazní armády. Jaký to byl pohled, nevíme. Můžeme se jen dohadovat a nevědecky použít fantazii. Při použití moderního dalekohledu bychom v zástupu vojska jistě viděli četné nevojenské osoby. Markytány, rodiny žoldnéřů, ženy lehkých mravů a mnohé jiné. Jan Zábalský by ale třeba mezi nimi poznal i své sousedy, místní, venkovany, sedláky či chalupníky, jednotlivce. Co tam dělali? Zachované výkazy výmarské vojenské pokladny hovoří o několika vybraných jedincích poměrně jasně. Ukazovali cestu armádě a dělali jí průvodce.

Ve výmarském i mansfeldském vojsku byli tucty šlechtických i měšťanských emigrantů. Jejich přítomnost však nemohla uspokojit hlad po přesných a podrobných znalostech místních geografických reálií. Potřeba navigace při přesunech byla permanentní a naprosto nezbytná. Bez ní se stávala neohrožená armáda slepým a tápajícím obrem. Podle záznamů výmarské pokladny byly služby sedláků, jak alespoň účetní zápisy tyto osoby často jmenují, využívány takřka denně. Samozřejmě za peněžitou odměnu. Obvykle jeden tolar za den služeb pro válečnou mašinerii. Dělo se tak jak v oblastech německých, tak i později na pochodu vojska Slezskem a Moravou. Ve většině případů šlo o krátkodobé jednodenní služby. Pro armádu však byly mimořádně cenné.

Už při vstupu do českých zemí dne 21. července obdržel nespecifikovaný sedlák, podle záznamů tedy „Bauer“, jeden tolar za ukázání cesty do Krosna, centra hraničního kraje Dolního

¹³³⁷ Lokalitu jmenuje vyslýchaný jako „Schmolbauer Berg“. Jedná se o vrch Padařov (338 m.n.m.) u obce Smolkov u Dolního Benešova – *Inquisition*, s. 118. Na jiném místě majitel vikštejnského panství Vilém Alexandr Oderský uvedl, že v okamžiku příchodu útočníka měl na hradě Vikštejn pouze osm ozbrojených lidí a všichni poddaní prchli do lesů, místo za silné hradby pánova sídla (J. ZUKAL, *Slezské konfiskace*, s. 121).

Slezska s Braniborskem.¹³³⁸ Pro průchod pomezí Slezska a Moravy stojí podobné položky v účtech samozřejmě také. Místní, kteří takto vydatně napomohli samotnému vpádu, jsou často zmiňováni neurčitě jako „Wegweiser“ nebo „Guiden“, případně též jako „Bothen“. Není většinou jasné odkud tito „Bothen“, tedy poslové, byli, ale museli být místní, protože trasu znali, ukázali a dostali zapláceno. Například za ukázání cesty do Bohumína vyplatila výmarská pokladna dva toлары jednomu mlynáři (10. srpna), na trase z Bohumína pak blíže neurčené osobě čtyři toлары (21. srpna), jinému člověku za ukázání cesty z Opavy do Bílovce jeden tolar (27. srpna), stejně jako průvodci z Lukova za ukázání přechodů do Uher (31. srpna).¹³³⁹ Hranicí Uher výčet takto „výdělečně činných“ osob samozřejmě nijak nekončil, ba právě se s dalším postupem vojska v neznámých horách velmi rozšířil.

Použijeme-li optiku zmíněného benešovského suseda, zaměříme pozornost na zástup vojska ještě jednou. V jeho středu bychom pozorovali převoz nejhroznější ze všech zbraní. Té, která právě v raném novověku vynutila zásadní změny v pevnostním stavitelství. Řeč je o artilerii. V případě výmarské části vojska sice neveliké, ale též ne nepodstatné. Co ale měli civilista a dělostřelectvo společného? Inu to, že děla a munici vezly selské povozy. Nejen ty, co byly zrekvírovány a ukradeny vojáky, ale i ty, co byly pronajaty.

Registry výmarské pokladny opakovaně uvádí výdaje za pronájem selských povozů, resp. platy či výdaje na stravu na zpáteční cestu pro formany. Víme například o výplatě částek dne 23. a 26. července sedlákům ze Stendalu severně od Magdeburgu za dovoz munice do dolnoslezského Krosna. O týden později byli za stejné služby vyplaceni krosenští sedláci. Armáda podle všeho prostě neměla dostatek povozů, a tak si je musela pronajímat. S jistotou to můžeme tvrdit pro začátek tažení. Pozoruhodná je přitom délka trasy stendalských sedláků, vzdušnou čarou je to totiž něco přes dvě stě kilometrů. O tom, že si vévoda Jan Arnošt takovýchto logistických služeb cenil, svědčí i fakt, že v dubnu téhož roku byla na jeho příkaz vyplacena zvláštní částka na pivo sedlákům, kteří vezli munici a artilerii v oblasti severně od Wolfenbüttelu. Jinde, konkrétně u Delmenhorstu, dostali nespécifikované osoby za jiné povoznické služby „trinkgeld“ 6 toлары¹³⁴⁰. V porovnání s ohromnými válečnými výdaji té doby se jednalo o částky zanedbatelné, logistika v režii venkovského obyvatelstva však zanedbatelná, zdá se, vůbec nebyla.¹³⁴¹ Záleželo pak na daném vojevůdci, zda civilisty k pomoci přinutil, či si ji získal po dobrém a za peníze. Příkladů bychom během války našli nespočet. I náš hrdina z předchozí části generál Mansfeld si vynutil, či

¹³³⁸ Krosno, pol. Krosno Odrzańskie, něm. Crossen an der Oder. Náleželo v tu dobu již k Braniborsku.

¹³³⁹ G. E. HEERMANN (ed.), *Nachlese*, s. 95–97.

¹³⁴⁰ G. E. HEERMANN (ed.), *Nachlese* s. 87–88.

¹³⁴¹ Srovnatelné služby poskytovali majitelé povozů z venkova a měst i v zázemí válčících států. Nesčetné doklady o podílu venkovského a měšťanského obyvatelstva na logistice císařské armády (při převozu zavazadel, nemocných knechtů, přesunu vojenského materiálu, a především proviantu na území Čech nebo blíže k válečné frontě v Říši) najdeme v edici Václav LÍVA (ed.), *Prameny k dějinám třicetileté války. Regesta fondu Militare archivu ministerstva vnitra ČSR v Praze 3.–8.*, Praha 1951–1957.

snad vyžádal pomoc s dopravou děl od měšťanů Burgu východně od Magdeburku těsně před bitvou u Desavy. Koně a povozy dopravovaly jeho artilerii a měšťané žádali 20. dubna o jejich vrácení od desavského mostu, aby mohli obdělávat svá pole. Je dost možné, že tak mírný postup, jaký zvolil Jan Arnošt Sasko-Výmarský, Mansfeld neopakoval.¹³⁴²

6.3.2 Špionáž, spojky, tlumočníci

V předešlých odstavcích jsem zmínil optiku dalekohledu. V tématu, které je třeba v souvislosti s úlohou venkovského obyvatelstva ve válečnictví zmínit, bychom spíše využili speciálních přístrojů pro noční vidění. Těmi, kteří nebyli vidět ani dalekohledem, či neměli být vidět, a už vůbec ne z kopce Jana Záblatského, byli informátoři, špioni, aneb, jak prameny hovoří: „Kundschaftler“. Jejich přítomnost ve službách armády byla nezbytná. Velkého uplatnění dosáhli jak při postupu armády a při rozšiřování enklávy, tak i v obraně procísařských pozic. Prameny o nich nehovoří souvisle. Přece se ale o jejich existenci najde četné množství dokladů.¹³⁴³

Už 21.července vyplatila výmarská vojenská pokladna jeden tolar jistému sedlákovi poslanému z Krosna na výzvědy.¹³⁴⁴ Výmarská pokladna bohužel uvádí často jen neurčité označení „esspion“ nebo „Kundschaftler“ bez uvedení původu takové osoby. Můžeme ale bez větších obav domýšlet, že z praktických důvodů, a především díky znalosti lokálních reálií, šlo s největší pravděpodobností opět o místní dobrovolníky. Takovýchto osob špionů najdeme v soupisech výdajů pokladny opět velmi mnoho již pro dobu pobytu vojska v severním Německu a pro přechod Braniborska.¹³⁴⁵ Mansfeldovi prý avíza dodávali obyvatelé Desavy.¹³⁴⁶ Pro období postupu Slezskem nalezneme ve výkazech minimálně sedm takových osob a během krátkého pobytu na Moravě pak nejméně tři špiony, přičemž alespoň jeden je lokalizován jako „Espion von Hultschin“, tedy z Hlučína¹³⁴⁷.

Během příchodu do kraje nebyli nutní pouze informátoři samotní, ale i ti, kteří spojení s nimi zprostředkovávali. Výmarské prameny je jmenují jako „Bothen“, čili posly. Také inkviziční protokoly z obou zasažených knížectví nám dávají mnohé útržkovité zprávy o tom, jak nějaký posel, byť by to byl i „malý chlapec“ donesl tam či onam dopis od nepřítele, či naopak od

¹³⁴² *Regesta*, IV., s. 71.

¹³⁴³ Tuto otázku zmiňuje velmi krátce také Michael Kaiser – Michael KAISER, *Inmitten des Kriegstheaters*, s. 290.

¹³⁴⁴ G. E. HEERMANN (ed.), *Nachlese*, s. 92.

¹³⁴⁵ Ze záznamů výmarské polní pokladny k 1./10. červenci 1626 při postupu Braniborskem: „6 g. einem boten auf die handt geben, so nachr Brandenburgk auf Kndschaftt geschickt worden; 2 Rht vnderschiedenen bothen so die wege von Kyriz bis Willbergk gezeiget; 1 Rht 2 g. einem bauren so zue Brandenburgk auf Kundschaftt gewesen; 1 Rht noch einem bauren so zue Brandenburgk auf Kundschaftt gewesen.“ – ThürHA Weimar, A 53 f 3 *Rechnung Über Herzog Johann Ernsts deß Jüngern (+1626) zu Sachsen zeit wehrender Kriegsdienste empfangene vnd ausgegebene Gelder Geführt Durch Frantz Eulenhaupten 1628*.

¹³⁴⁶ Jan Kazimír Anhaltský Valdštejnovi, Desava 24. března / 3. dubna 1626 – NA Praha, VL, kart. 124, inv.č. 12094.

¹³⁴⁷ G. E. HEERMANN (ed.), *Nachlese*, s. 92–98 .

měšťanů k příchodnému vojsku.¹³⁴⁸ Poslové křižovali kraj jak během převratné doby počátku vpádu, tak i později. Na předávání informací se podíleli jak bezejmenní venkované okolních vsí, tak sami měšťané malých či větších lokalit. Například jeden hlučínský stolař donášel korespondenci opavských měšťanů k nepříteli ještě před vpádem do knížectví a dokonce dostal od neznámého odesílatele nařízeno, aby v případě nebezpečí dopis snědl!¹³⁴⁹ Snad právě jemu vévodova pokladna vyplatila 28. srpna pět tolarů za několikadenní službu. I zde však zůstávají účty anonymními fragmentárními zprávami.¹³⁵⁰

Tažení Jana Arnošta Sasko-Výmarského na západ od řeky Odry dopadlo, jak se záhy ukázalo, velmi úspěšně. Bez boje se vzdala silně opevněná Opava i Krnov a posléze i četné hrady a pevnosti v okolí. Přeskočíme nyní události, které otřásly městkými zemi v Opavě na konci srpna 1626 a odkážeme pro tyto převratné události na již existující, výše zmíněnou literaturu. Vojsko kraj na pomezí severní Moravy a Horního Slezska ovládlo během dvou srpnových týdnů. Jak jsme viděli v předchozí kapitole, vévoda zanechal v oblasti posádku asi tisíce žoldněrů pod velením dánského válečného komisaře Joachima Mitzlaffa a sám se zbytkem armády pokračoval dál přes Moravu do Uher vstříc Bethlenovi. Tento strategický tah se vyplatil. Dánská enkláva si bravě poradila s roztroušenými císařskými oddíly v okolí a velmi rychle se rozšiřovala.

Praxi zaměstnávání špiónů samozřejmě vedlo velení i dále. V pozici osamělé a od dalších dánských sil odříznuté posádky, ve které se vojsko pod velením Jáchyma Mitzlaffa a po odchodu vévody Jana Arnošta do Uher ocitlo, se jevila každá informace o činnosti nepřítelů jako mimořádně významná. Hukvaldský hejtman Orlik z Laziska psal kardinálu Ditrichštejnovi, že „nějaký Schotczin bratr z Opavy v městě Uničově, ten do Opavy zajíždí a o všech způsobích lidu J. Mti císaře. vyzrazuje; tím způsobem v Prudniku¹³⁵¹ jednoho predykanta syn z Opavy mezi lid J. Mti císaře. zajíždí a nepříteli kundšofty přináší, (...)“¹³⁵² O „kundšaftech“ se často zmiňuje sám komisař Mitzlaff ve své Relaci. Jeho síť informátorů mu přinášela zprávy nejen z blízkého okolí, ale i ze vzdálenějších měst, kupříkladu Břehu. Zda byl iniciátorem předávání zpráv z tohoto slezského knížectví jeden z vůdců dřívějšího protihabsburského odboje v zemi na Odře Jan Kristián Břežský, je dost pravděpodobné. Ačkoliv o dalších krocích Jana Kristiána na podporu vpádu nevíme, podle komisaře to byl právě on, kdo poslal svého člověka do Opavy s varovným a vizem o přibližujícím se Valdštejnovi na přelomu srpna a září.¹³⁵³

¹³⁴⁸ Dopis pro opavského kožešníka Adama Wacha od neznámého pisatele přinesl „ein kleiner Knabe“ dle výpovědi Jana Rehele, řečeného Schweizera (*Inquisition*, s. 92).

¹³⁴⁹ *Inquisition*, s. 85-86.

¹³⁵⁰ „Einem Bothen von Hultchin“ – G. E. HEERMANN (ed.), *Nachlese*, s. 97.

¹³⁵¹ Polské město při hranicích, 30 km severně od Krnova.

¹³⁵² Orlik Ditrichštejnovi, SD. *Moravské korespondence*, s. 50.

¹³⁵³ *Relace*, fol. 8b.

Vojsko potřebovalo průvodce a informátory i na tažení v Uhrách. Stejně tak bylo nutné zajistit spojení mezi vévodovým sborem v Tatrách a enklávou na Opavsku. Spojky, tedy ti, kteří přenášeli zprávy, nebyli jen vojáci, ale často pocházeli z venkovanů ze zasažených krajů. Tyto osoby musely požívat i důvěry velitelů a snad samy nabízely své služby. Například dvěma sedlákům byly dány výmarskou pokladnou v Uhrách 28. září dva tolary za donášku dopisů z Opavy.¹³⁵⁴ Jiní pocházeli naopak ze Slovenska. Takovýchto „Bothen“ a „Guiden“, na které jsme již narazili, je v účtech pokladny opět celá řada, někdy i s bližším určením původu z oblasti „horních Uher“. V pramenech čteme o jistém kremnickém měšťanovi, který „proviantmistra Johanna Löweho vedl po bezpečných cestách“ právě na konci září. Tentýž den byli vyplaceni i dva průvodci z Nitrianského Pravna.¹³⁵⁵

Protože od místa svého původního působení se vojsko velmi vzdálilo, byly náhle potřeba i osoby s jazykovými znalostmi, tedy tlumočníci. Známe příklad Jana Rohra z Rataj, drobného šlechtice z opavského knížectví, který poskytl vévodovi Janu Arnoštovi a jeho nástupcům služby jako překladatel z turečtiny. Byl zaměstnán nastálo za plat 4 tolary měsíčně.¹³⁵⁶ Neznámého původu byl naopak maďarský tlumočník Niklas Türken. O jeho osudu mnoho nevíme. Příjmení odkazuje na turecké vazby, ale křestní jméno naopak na křesťanské etnikum. Mohl pocházet například ze slovenských horních měst. I odtud se totiž rekrutovali noví žoldněři, kteří alespoň výběrově doplňovali řádnou armádu. Jiný maďarský tlumočník Hans Grän byl uveden s místem původu ve východoslovenském městě Rožňava.¹³⁵⁷

Služby tajných „kundšaftlerů“ využívala i císařská armáda a Vídní loajální správní úředníci během akcí proti dánské enklávě. Neznámý pisatel Valdštejna již koncem srpna ujišťoval, že má mezi Valachy v Beskydech svého člověka, a varoval na základě jeho informací před chystanými útoky císařské vojsko.¹³⁵⁸ Vojenský velitel Lipníku ve svém dopise Valdštejnovi

¹³⁵⁴ „2 Rht Zweyen Bauren welche dem ienigen so Troppauische briefe bracht, ie wege gewiesen Eod. (tj. 18 Septembris – pozn. VM).“ – ThürHA Weimar, sign. A 53 f 4, *Totalabrechnung zwischen König Christian IV. von Dänemark vnd Herzog Johann Ernst d.J. (+1626) geführt durch dessen Skretärn Abraham Richter vnd Franz Eulenhaupt mit belegen vnd Nachweisen über den Totalempfang*. Tento účet obsahuje ve značné míře stejné položky jako výše zmíněný Eulenhauptův samostatný „Rechnung“. Mnohé výdaje ale naopak v obou záznamech nenajdeme.

¹³⁵⁵ „Den 20. September 2 Thlr. Einem Bürger von Kremnitz, welcher dem Proviantmeister Joh. Löwen durch sichre Wege geführt.“ – G. E. HEERMANN (ed.), *Nachlese*, s. 100.

¹³⁵⁶ Rohr sloužil podle záznamů výmarské pokladny dohromady devět měsíců. Přitom ovšem vyplaceno dostal zprvu pouze za dva, konkrétně 9 tolarů! Při vyúčtování dluhů bylo jeho jméno uvedeno s dlužným platem 27 tolarů, které však postupně dostal. Nevíme, kdy se tak stalo, ale závazky vůči Rohrovi každopádně pokladna vypořádala v několika krocích. (ThürHA Weimar, sign. A 53 f 2, *Abrechnung mit Herzog Johann Ernsts deß Jüngern zu Sachsen etc. Ienern 1627/8*). Rohra jmenuje historik Josef Zukal jako korneta dánského jízdní kompanie Adama Oderského (J. ZUKAL, *Slezské konfiskace*, s. 128), zde uvedený pramen ale ukazuje jeho jiné zařazení.

¹³⁵⁷ Grän a Türken dostali vyplaceno po 6 tolarech 28. října 1626 a znovu tu samou částku 17. prosince. – G. E. HEERMANN (ed.), *Nachlese*, s. 102-105. Grána jmenuje jiný pramen jako „Groo von Rosenau“, ale jedná se dle všeho o stejnou osobu. – ThürHA Weimar, A 53 f 4, *Totalabrechnung zwischen König Christian IV. von Dänemark vnd Herzog Johann Ernst d.J. (+1626) geführt durch dessen Skretärn Abraham Richter vnd Franz Eulenhaupt mit belegen vnd Nachweisen über den Totalempfang*, fol. 105-110.

¹³⁵⁸ NA Praha, VL, sign. F 67/52, č. kart. 129, inv. č. 12630, Pechmann Valdštejnovi, SL 30. srpna 1626, Příloha – Neznámý Valdštejnovi, Valašské Meziříčí 28. srpna 1626.

z pozdějšího období vpádu podkřývá působnost své informátorské sítě poměrně barvitě. Píše, jak jej dva sedláci z okolních vsí přišli informovat o shromažďování nepřítele a kterak na základě těchto informací nařídil návrat proviantní kolony směřující do Olomouce. Jiné „kundšafy“ obdržel Kurtz prý z Valašského Meziříčí a Vsetína. Věděl tak poměrně dobře o náladě mezi Valachy a jejich aktivitách.¹³⁵⁹ Výše zmíněná literatura, zvláště pak Josef Zukal a jeho edice lichtenštejnských protokolů přesvědčivě dokládají, že podobnou síť špionů (nejen z měšťanského prostředí) měli jak dánští důstojníci v Opavě, tak i ditrichštejnský hejtman Hukvald Jan Kryštof Orlik.

Co vedlo místní obyvatele ke službě špiona, se můžeme jen dohadovat. Snad jistou roli hrálo ideologické zaměření, snad finanční ohodnocení. Avšak o tom, jak nebezpečná tato práce byla, svědčí osud Hanse Wirta, sedláka z Krásných Louček u Krnova. Tento informátor v dánských službách byl brzy po obsazení kraje císařskou armádou v červenci 1627 chycen a bez soudu ihned pověšen.¹³⁶⁰

6.3.3 Budování armády na obsazeném území

Zanechané kompanie rozmnožily své řady v krátkosti tak, že vznikly i celé nové pluky. Dostatek financí získaných na místě a poměrně rozsáhlá přízeň místního měšťanského, šlechtického, ale i venkovského obyvatelstva zajistily hladký začátek dánské okupace. Sympatie vůči útočníkovi však nebyly platné všude, navíc docházelo k tolik známým a tolikrát se opakujícím událostem třicetileté války: k vojenským excesům, vypalování statků i celých vsí, rabování, plenění. Z výslechových protokolů z Opavska a Krnovska se dozvídáme, jak nepřítel ten který dvůr vypálil, kolik toho výmarští vojáci pobrali, kdo ztratil dobytek atd.

Schéma „plenící voják – trpící civilista“ v případě území zasaženého dánským vpádem však při bližším pohledu příliš neplatí. A vědomi si toho byli i vyslýchaní svědci. Jak ostatně plně vystihla již zmíněná literatura, rabování i útoků se hojně účastnili sousedi obětí, měšťané Krnova, Opavy, Hranic nebo mnozí místní nižší šlechtici. Když čteme výslechové protokoly, narazíme až velmi často na jména Acháce Reibnice a Adama Oderského, zemanů opavského knížectví. Nechvalně prosluli pleněním kraje a stali se tak téměř synonymy válečných hrůz za dánského vpádu.

Víme o tom, že Reibnic už při začátku vpádu působil například v Hlučíně, kde rozmlouval obranu města zde ležícímu kapitánovi naverbovaného zemského praporce o stovce mušketýrů.¹³⁶¹ Jména uvedené nerozlučně dvojice najdeme i v registrech pokladny vévody Jana Arnošta. Již den

¹³⁵⁹ NA Praha, Stará manipulace – Valdštejniána, Dopisy různých Valdštejnovi, sign. F 67/52, č. kart. 131, inv.č. 12856, Rytmistr Antonín Kurtz Valdštejnovi, Lipník 29. prosince 1626.

¹³⁶⁰ Krásné Loučky, něm. Schönwiese, pol. Krasne Pole. – *Inquisition*, s. 213. V jiné výpovědi je Wirt uveden jako nádeník – Tamtéž, s. 208.

¹³⁶¹ *Inquisition*, s. 85.

po obsazení Opavy dostal každý zvlášť spolu s hodností rytmistra 1250 tolarů na zverbování kornety arkebužyrů. Rychlost pověření je jistě zarážející a napovídá, že jmenovaní byli s vévodou či někým z jeho okolí v kontaktu již před vstupem vojsk na Opavsko. Oba vystavili kvitance vévodově pokladně v podobném znění:¹³⁶²

„Já Adam Oderský z Liděřova, pověřený rytmistr, doznávám zde touto kvitancí přede všemi, že jsem dnes do svých rukou obdržel z knížecí saské válečné kanceláře k verbování jedné kompanie jezdců arkebužyrů dle mého reverzu jmenovitě jeden tisíc dvě stě padesát říšských tolarů v hotovosti. Dáno v Opavě 13./23. srpna 1626

Adam Oderský, rytmistr“

Jednotky s odstupem staletí pozorovat bohužel nemůžeme ani s pomocí pomyslného dalekohledu. Chybí nám především mustrovací role, seznamy zverbovaných a skutečně zmustrovaných vojáků.

Opět se shodou okolností setkáváme s naším hrdinou ze začátku příběhu, Janem Zábblatským z Dolního Benešova. Ten měl totiž možnost se s vojáky obou kornet potkat tváří tvář. Máme právo se domnívat, že ze setkání dobrý pocit neměl. Vypověděl totiž, že v jeho obci plnil nejvíce právě Reibnicův a Oderského „Gesindel“, tedy chátra, lůza.¹³⁶³ Když však nahlédneme podrobněji do výslechových protokolů lichtenštejnské komise, zjistíme, že konkrétně mezi Reibnicovou lůzou byl značný podíl místního obyvatelstva.

Svědék Jiří Beneš, purkmistr Horního Benešova, vzdáleného od svého dolního jmenovce vzdušnou čarou západně asi čtyřicet kilometrů, připojil ke své výpovědi u komise seznam dvaceti čtyř sousedů z obce, o kterých věděl, že u nepřítelů vojensky sloužili. Deset z nich náleželo právě k jednotce Acháce Reibnice. Devět místních bylo prostými žoldněři, jeden benešovský obyvatel, Bartel Javernik, však dosáhl kaprálské hodnosti.¹³⁶⁴ V jednotce samozřejmě najdeme i obyvatele Opavy. Jeden z nich, Zikmund Točil, obsadil funkci kvartýrmistra kompanie.¹³⁶⁵ Blažej Šturm z Hlučína působil u sledované jednotky dokonce jako informátor, tedy „Kundschaftler“,

¹³⁶² G. E. HEERMANN (ed.), *Nachlese*, s. 95. Celý text uvedené kvitance je uložen v ThürHA Weimar, sign. A 53 f 4, *Totalabrechnung zwischen König Christian IV. von Dänemark vnd Herzog Johann Ernst d.J. (+1626) geführt durch dessen Skretärn Abraham Richter vnd Franz Eulenhaut mit belegen vnd Nachweisen über den Totalempfang*, fol. 88. Velmi podobně zní i kvitance podepsaná Achácem Reibnicem (tamtéž, fol. 89).

¹³⁶³ „Des Adam Odersky und A. Reibnitz Gesindel hat sie am meisten geplündert.“ – výpověď Jana Zábblatského z Dolního Benešova. – J. ZUKAL (ed.), *Die Liechtensteinsche Inquisition*, s. 118.

¹³⁶⁴ Uvedeni vojáci: Hans Richter, Hans Felsmann, Hans Wilde, Martin Pliczmann, Hans Absky, Martin Rasch, Hans Richter, Andes Behnel a Andreas Fröhlich. – *Inquisition*, s. 235.

¹³⁶⁵ *Inquisition*, s. 118-119 aj. Další Opavští pod Reibnicem: syn opavského měšťana Daniela Macáka byl „Fahnenjunkerem“ (tamtéž, s. 41), prostým žoldněřem byl i „Christian Christiani, jinak Ulrich“, pastorek měšťana Hanse Mayerana (tamtéž, s. 114), stejně jako Bedřich Kantor (tamtéž, s. 112). U Oderského sloužil za praporečníka (Fähnricha) místní drobný šlechtic Jan Rohr (tamtéž, s. 85; krátce k jeho osobě Zukal, *Slezské konfiskace*, s. 128)

vyzvědač. Je to poměrně zajímavý detail, když s ním srovnáme výpovědi Šturmových sousedů z Hlučína, kterak si na kvartýrující Reibnicovy a Oderského vojáky později hlasitě stěžovali.¹³⁶⁶

Vysoký podíl místního obyvatelstva v armádě není překvapivý. Jednotky vznikly na sledovaném území velmi rychle. Avšak vzhledem k výrazné pozdější aktivitě těchto kompanií je podivuhodné, nakolik byli vojáci místního původu pilní v rabování. Seznam lokalit, které Reibnicovi a Oderského rejtaři navštívili, je totiž neobvykle dlouhý. Nejčastěji zmiňované jsou vypálené obce Šamařice a Křenovice u Ratiboře a část obce Makov.¹³⁶⁷ K nim musíme mezi oběti plenění zařadit i dvůr Bernarda Lichnovského v Chuchelné a četné jiné statky. Reibnic a Oderský se svými vojáky vyrabovali i dvůr opavského doktora Jana Lojecia. Ten se při příchodu dánského vojska odvolal u vévody výmarského na „immunitas medicis concessa“ a úspěšně tak odvrátil kvartýrování vojáků na svém dvoře, stejně tak jako na statku dr. Gillera. Avšak Oderský a Reibnic evidentně jejich imunitu neuznávali a po odchodu vévody prve jmenovanou lokalitu vyrabovali.¹³⁶⁸ Obě jednotky byly jízdni, což výrazně zvyšovalo manévrovací možnosti a akční rádius. Znalost místních reálií byla v podobných akcích výhodou, aniž by vytvářela morální zábrany. Kupodivu o veliteli obou rytmistřů, obrstlajtnantovi Janu Kaltenhofovi mnoho v pramenech neslyšíme. Pravděpodobně ponechával svým podřízeným zcela volnou ruku.

Skrze příznivé okolnosti rostl počet vojska z místních zdrojů velice rychle. Verbovalo se hladce také díky zrekvírovaným a nakradeným financím v kraji. Vznikly celé nové kompanie a brzy i pluky a císařská strana se právem hrozila tohoto „bobtnání“ nepřátelské armády ve chvíli, kdy Valdštejn pronásledoval Mansfelda a Výmarského do Uher, Behlen se blížil ze Sedmíhradska a ve Slezsku samotném byla jen hrstka bojeschopných císařských sil.

Neznáme přesně data vzniku jednotlivých jednotek. Víme jistě, že již v okamžiku příchodu výmarského sboru a vzdání měst přešly do dánské služby prapore zbudované stavy k obraně. Tak se stalo například ve zmiňovaném Hlučíně, který měla bránit muškterýrská kompanie Viléma Sedlnického z Choltic. Podobně tomu bylo v Opavě nebo Krnově.

Nejisté zprávy hovoří o tom, že již v týdnech před příchodem útočníka verbovali někteří místní obyvatelé v jeho prospěch. Hanuš Bernhard z Kaltenbrunnů prý již na konci července hledal v kraji tajně nové vojáky a sám se nechal po příchodu výmarského sboru naverbovat jako kapitánlajtnant.¹³⁶⁹ Nová vojenská moc ale nutně potřebovala schopné nižší důstojníky a těch nebylo mnoho. Nesmíme rozhodně pominout význam emigrantů na budování nového vojska, byť jejich účast pojednáme v samostatné kapitole. I oni tvořili podstatnou část důstojnického sboru rostoucí vojenské síly. Jména jako Jan Jakub Thurn, Jan ml. z Bubna, Adam Kinský, Burián

¹³⁶⁶ *Inquisition*, s. 119.

¹³⁶⁷ Šamařice, pol. Samborowice, něm. Schammerwitz; Křenovice, pol. Krzanowice, něm. Krzanowitz; Makov, pol. Maków, něm. Makow; všechny lokality západně až jihozápadně od Ratiboře.

¹³⁶⁸ *Inquisition*, s. 104.

¹³⁶⁹ J. ZUKAL, *Slezské konfiskace*, s. 109; *Inquisition*, s. 208 aj.

Sekerka ze Sedčic, ale i již zmíněný Volf Jindřich z Budyšína už dosavadní literatura uvádí v roli velitelů kompanií, v případě Budyšína celého jezdeckého pluku.¹³⁷⁰ Další emigranti a místní vůdci ohavné rebelie z let 1618 až 1621 jako například Jan starší Skrbenský z Hříště, Václav Bítovský z Bítova, Alexandr Holub z Nadějova a další pomáhali s verbováním a svou důležitou roli v podpoře vpádu na lokální úrovni sehráli i dál.

Už během osudových dní před obsazením Opavy dostal tamní kožešník Adam Vácha dopis od neznámého pisatele, který jej vyzýval, aby využil příležitosti a dal se k příchozí armádě. Sloužil totiž již dříve jako voják u polského krále, a proto měl zkušenosti.¹³⁷¹ Takových šlechticů nebylo zdaleka v zemi málo. Ať už stavovské povstání, nebo akce Jana Jiřího Krnovského z roku 1621 daly mnoho příležitostí si válečné řemeslo vyzkoušet v praxi.

Po ovládnutí kraje bylo získávání nových důstojníků z řad místní drobné šlechty mnohem snazší. Z individuálních příběhů představených Zukalem a edicí výsledků je evidentní trend mnohem častějšího přijímání šlechticů do nižších důstojnických pozic, než se tak dělo u měšťanů. Mnozí se přidali dobrovolně jak s vidinou válečné kořisti, tak z ideových důvodů. Jak Radek Fukala výstižně ukazuje v biografických medailonech k vybraným aktérům převratných událostí dvacátých let v severomoravském a hornoslezském prostoru, celá řada nižších šlechticů „nebyla pouhými diváky třicetileté války a zasahovala všude tam, kde se bezprostředně rozhodovalo o její budoucnosti a vnitropolitickém vývoji středoevropského soustátí“. Ačkoliv se široké otázce účasti stavů na bojových akcích v této kapitole věnujeme pouze okrajově hlavně s ohledem na výstavbu vojska, můžeme souhlasit s Fukalovým výrokem, že „většina pánů a rytířů, která sice hrála pouze epizodní role v „*theatru*“ třicetileté války a evropských dějin, nezůstávala lhostejná k zápasu dvou civilizačních modelů (...).“¹³⁷² Pokud se vrátíme k pasážím o výstavbě vojska Kristiána IV. v první části této práce, ani zástupci holštýnské a dánské šlechty nebyli slepí vůči konfliktu, který takřikajíc rozťal Evropu ve dvě. Složitost ideologického a politického boje uvnitř stavovských obcí však nebudeme dále rozvíjet. K motivaci volby strany, případně aktivního vstupu do vojska ale tento prvek bezesporu patřil.

Nesmíme ale zapomínat, že zde byli i tací, které spíše lákalo samotné dobrodružství či tak činili „z mladistvé nerozvážnosti“, jak se tvrdilo například o Fridrichu Štáblovském. U něj, ale i u mnoha dalších vidíme jev, kdy se opravdu novým důstojníkům povolání žoldněře zalíbilo a slezská akce se stala dobou startu jejich vojenské kariéry. Mladý Kašpar Fragštejn vstoupil do

¹³⁷⁰ Z části jmenuje již Zuka ve *Slezských konfiskacích*; výčet dalších osob podle seznamu jednotek (uloženého ve výmarském archivu) podává Polišínský (*Morava a vztahy mezi východem a západem*, s. 258); pramen ThürHA Weimar, sign. H 31, *Rolla der sämtlichen Officiers so vnter Ihr fürstlich Gnd. Hertzog Johan Ernsts zu Sachsen Weimer, Commendo, der Konigl. Mat. Zu Dennemarkh Norwegen bestalten General in Schlesien, vndt nach deroselben absterben bey der arme gewesen. Von 20. Juny 1626 biß 10 Juni 1627.*

¹³⁷¹ *Inquisition*, s. 92.

¹³⁷² Radek FUKALA, *Povstalci a rebelové*, s. 90-91 a 108.

armády ve službách dánských, po krachu vpádu ale přešel rychle do císařské armády a dotáhl to až na obrstlajtnanta. Fridrich Štáblovský šel do dánské armády na pozici praporečníka („Fähnrich“), poté ale přešel do císařské armády a roku 1630 byl poručíkem. Jeho starší bratr Mikuláš vedl jako hejtman praporec zemského vojska, s nímž přešel po obsazení země ihned k nepříteli. Po konci slezské akce přešel ke Švédům, ale později i zpět k císařským, kde dosáhl hodnosti obrstlajtnanta.¹³⁷³ Adam Dressler zprvu sloužil ve stejné funkci jako Štáblovský u obrstlajtnanta Markvarta Rantzaua, o rok později jej ale nalezneme už v císařském pluku Contiho. Jeho příbuzný Fridrich zas působil jako praporečník v dánském vojsku, později pak v kompanii města Hamburk.¹³⁷⁴ A tak bychom mohli pokračovat. Inkviziční protokoly a Zukalovy *Slezské konfiskace* jsou nevyčerpatelnou studnicí individuálních příběhů, které se v okamžiku vpádu do Slezska protnuly větší či menší mírou zapojení do válečného dění.

Podobně aktivní jako Oderský a Reibnic byl jiný místní šlechtic Kašpar Laryš. Nejen že naverboval a vedl menší jednotku rejtarů, ale výrazně se s ní podílel též na rabování kraje. Mimo to ještě nutil a také donutil několik stavovských kolegů z knížectví, aby se k vojenské moci přidali. Příklady dobrovolného vstupu do vojska, které jsme uvedli výše, by nás neměli klamat. Idyla na obsazeném území rozhodně nepanovala. Až příliš mnoho důstojníků bylo dovedeno do žoldnéřské služby násilím či výhrůžkami. Sám Laryš získal kvartýrováním svých vojáků a ničením statků do jednotky Václava Fragštejna, Mikuláše Žírovského z Žírové nebo Petra Návoje z Důlného. Všichni tři vypověděli o pár let později před vyšetřovací komisí, že právě Laryš si násilím, bitím a psychickým tlakem vynutil jejich službu.¹³⁷⁵

Velmi vypjatě líčil přechod celé kompanie zemského vojska pod dánské prapory i Jan Geraltovský. V okamžiku obsazení Krnova mu prý jako veliteli města vyhrožoval i výmarský vévoda. Až později, když se Jan Arnošt dozvěděl, že Geraltovský již sloužil dánskému králi dříve (nevíme však kdy), volil dle svědkových slov mírnější obraty a přemlouval jej poukazem na svědomí a náboženství. Vůči jednotce ale zvolil přítomný dánský obrstlajtnant Markvart Rantzau metodu tvrdého nátlaku. Nechtěli vojáci přejít do nové služby rychle a dobrovolně? Rantzau podle Geraltovského výpovědi hrozil s taseným kordem, že kdo nebude přísahat dánskému velení, toho na místě probodne. Geraltovský v nastalé vypjaté situaci tasil kord prý spíše na případnou obranu před Rantzauem (!) a na vojáky křičel, aby konečně přísahali.¹³⁷⁶

Nebylo výjimkou, že za vpádu byly rozděleny i celé rodiny na soupeřící protivníky v řadách vojska. Za příklad slouží bratři Jan Vilém, Vilém a Jan Albrecht Sedlničtí z Choltic, kdy první zůstal jako vrchní hejtman lichtenštejnských panství loajální císařské straně, uprchl před

¹³⁷³ J. ZUKAL, *Slezské konfiskace*, s. 139

¹³⁷⁴ *Inquisition*, s. 108.

¹³⁷⁵ *Inquisition*, s. 52, 59 aj.

¹³⁷⁶ *Inquisition*, s. 167.

nepřítelem na Moravu a odtud organizoval odpor hraničních statků, druhý přešel k výmarskému sboru s celým praporcem zemského vojska a třetí prý pro nepřítele zprvu tajně verboval. Jako druhý případ uveďme bratry Feliciána a Davida Šebestiána Mošovské z Moravčina. Felicián později vypověděl, že byl ke službě v dánském vojsku donucen, stejně jako k účasti na výpadech a rabování, David Šebestián však zůstal na císařské straně, uprchl do Ratiboře a odtud podnikal výpady pro změnu na druhou stranu. Byl ovšem zajat, a to prý dokonce za přítomnosti svého bratra.¹³⁷⁷

Motivace přístupu k vojsku byla tedy velmi individuální. Přes uvedené příklady tvrdého vymáhání vojenské služby předpokládáme ve většině případů dobrovolnost vstupu do vojska. Ale k sociologické statistice se už asi sotva dopracujeme. Víme o jednotlivcích, které donutila ke službě vlastní bída,¹³⁷⁸ věznění,¹³⁷⁹ nebo se upsali k vojsku pod vlivem alkoholu.¹³⁸⁰ Co se týče prostých vojáků, i zde byla motivace různorodá. V mnohých ohledech podobná jako u vyšších pozic. Nechyběla ani „mladistvá nerozvážnost“. To doložil například krnovský měšťan Martin Schichor svou výpovědí, která si došel pro svého syna ve Štáblovského jednotce a vzal ho zpět k mistrovi v Opavě, kde byl na učení. Od něj ostatně otec dostal první informaci o odchodu tovaryše k vojsku. Protože dotyčný nepřisahal, propuštění do otcovské, resp. mistrovské péče proběhlo bez problému. Větší potíže měl asi dotyčný vůči svým rodičům.¹³⁸¹

O mužstvu se vyjadřuje podle poznatků z výslechových protokolů Josef Zukal v předmluvě výše zmíněné edice. Velmi mnoho nových vojáků pocházelo z německých vesnic krnovského knížectví. Z Krnova samotného dokonce až padesát lidí, z Benešova dvacet, z dalších vsí po dvojicích či trojicích, z větších obcí i do deseti mužů. Naopak jazykově české oblasti poskytly jen zlomek rekrutů.¹³⁸² Opravdu bylo vojsko takto národnostně profilované? A co by bylo důvodem? Jazykové bariéry? Na Opavsku a Krnovsku jistě bylo mnoho bilingvních obyvatel, ale kupříkladu samotný krnovský hejtman německy překvapivě neuměl. Rozbor žoldnéřů z českých zemí v Kristiánových jednotkách pro rok 1623 opravdu ukazuje velký podíl obyvatel převážně německých krajů a mizivou přítomnost českých jmen. Na kvalitní zhodnocení národnostního momentu v žoldnéřských jednotkách ale máme až příliš málo pramenů.

¹³⁷⁷ Zukal, *Slezské konfiskace*, s. 131-132. Felicián Mošovský byl nakonec pokutován za účast při vpádu. Měl sice svědectví jiných osob, že své skutky provedl pod nátlakem nepřítele, je však příznačné, že od bratra podobné přímluvné svědectví neměl. – Tamtéž, s. 119.

¹³⁷⁸ Uvádí tak ve výpovědi Kristián Varkoč. *Inquisition*, s. 171.

¹³⁷⁹ Katolík a krnovský měšťan Andreas Mosse dle vlastní výpovědi. *Inquisition*, s. 210.

¹³⁸⁰ Kožešník Hans Seemann v Krnově. *Inquisition*, s. 209.

¹³⁸¹ *Inquisition*, s. 215.

¹³⁸² *Inquisition*, s. 10.

Dle soupisu vojenských jednotek z června 1627¹³⁸³ a při porovnání síly výmarského sboru při jeho příchodu můžeme velmi hrubě odhadovat, kolik vojska útočník na území severní Moravy a Horního Slezska zverboval a zkompletoval. Vévoda Jan Arnošt zanechal v oblasti posádku minimálně jednoho tisíce mužů. Z Uher dorazilo na přelomu prosince a ledna snad čtyři tisíce vojáků. Nevíme jistě, jaký podíl byl mezi výmarským a bývalým mansfeldským vojskem, které se ve slovenských horách v podstatě rozpadlo. Jakýkoliv číselný odhad je značně nejistý. Struktura starých jednotek výmarského sboru však zůstala zachována. Nově zformované jednotky, ať už z dřívějších mansfeldských vojáků, či zcela nových rekrutů byly tyto: ohledně jízdy šlo jistě o pluk Hanuše Kaltehofa s majorem Kreütnerem a šesti kornetami arkebuzýrů pod velením Reibnice, Oderského, Berga a Rudického, kde všichni velitelé byli původem z Opavska a Krnovska.¹³⁸⁴ Dalším byl pluk hornoslezského šlechtice Ondřeje mladšího Kochtického z Kochtic s pouhými dvěma rytmisty a jejich jednotkami. Snad zčásti z mansfeldských vojáků byly sestaveny jízdní pluky obrstlajtnanta Ubacha, zvaného Ercken o čtyřech kornetách a obrstlajtnanta Daniela o dvou kornetách. Obrstlajtnant Du Meny se samostatnou jednotkou rejtarů patřil jistě ke zbytku francouzských jezdců Petra Arnošta z Mansfeldu. V rámci pěchoty se jednalo především o pluk místního šlechtice a zkušeného rebelantského vojáka Mikuláše Rohra z Kamene. Jeho jednotka však patřila mezi nejmenší, protože oproti jiným plukům měla pouze čtyři komanie pod velením majora Ungera a kapitánů Thurna, Eckerta a Štáblovského. Putlitzův pěší pluk a dragouni majora Kuglera pak pocházeli z větší části pravděpodobně ze zmíněného mansfeldského sboru. To by ale nebyl jistě celý výčet slezských, moravských a českých posil nové dánské „slezské“ armády. Rekruti posílili stávající jednotky Rantzaua, Rieseho, Schlammersdorfa, Budyšína či Holka jistě již brzy po příchodu vojska do oblasti. Pluky rychlým pochodem Braniborskem a Slezskem, nebo později ještě více v Uhrách ztratily velkou část mužstva, ale tu rychle doplnily právě na Opavsku a v přilehlých oblastech. Víme o tom, že jak Rantzauův, tak Rieseho pluk připojil též po dvou zcela nových pěších kompaniích.

Mělo vojsko v létě 1627 skutečně čtrnáct tisíc mužů, jak udával Mitzlaff ve své retrospektivní relaci?¹³⁸⁵ Asi ne. Ačkoliv Mitzlaff počítá s Rantzauovým plukem v počtu dva a půl tisíce mužů a pozdější zpráva velitele této jednotky to skutečně potvrzuje,¹³⁸⁶ například v počtu Rohrova pluku máme velké pochybnosti. Komisař uvádí počet dva tisíce mužů, ale ze soupisu

¹³⁸³ ThürHA Weimar, sign. H 31, fol. 35–36, *Rolla der sämbtlichen Officiers so vnter Ihr fürstlich Gnd. Hertzog Johan Ernsts zu Sachsen Weimer, Commendo, der Konigl. Mait. Zu Dennemarkh Norwegen bestalten General in Schlesien, vndt nach deroselben absterben bey der arme gewesen. Von 20. Juny 1626 biß 10 Juny 1627.*

¹³⁸⁴ Krom Rudického původem snad z Těšínska. O Václavovi Rudickém, kancléři těšínského knížectví se zmiňuje Johannes Sinapius (*Schlesische curiositäten*, Leipzig 1720, heslo: von Rudezky/Ruditzky, s. 786). Zukal jej jmenuje jako Rodeckého (*Slezské konfiskace*, s. 107).

¹³⁸⁵ Relace, fol. 30a-b.

¹³⁸⁶ ThürHA Weimar, sign. H 31, fol. 37–38, *Vorschlag vndt Vberschlag die quarnison zu Troppaw betreffendt Ist den H. Commiss. vbergeben den 11/1 Juny 1627.*

důstojníků z června 1627 víme pouze o čtyřech praporech,¹³⁸⁷ což by odpovídalo maximálně jednomu tisíci a dvěma stům vojáků. Pravděpodobně šlo u Mitzlaffova přehledu o tabulkové počty a snad pokus vytvořit argument vůči Bethlenovi, který si takový počet „německého vojska“ kladl jako jednu z podmínek nového vstupu do války. Ale už samotná organizace tak velkého tělesa o pěti pěších a šesti jízdních plucích s dvěma samostatnými arkebuzýrskými kornetami a jednotkou dragounů dokládá mimořádný úspěch celého snažení.

Nebyli to však pouze vojáci a důstojníci, které armáda potřebovala. Vedle zástupu markytánů, kovářů, furýrů či prostých pacholků, bylo třeba velkou masou žoldnéřů vybavit zbrojí a hlavně ji uživit. Důstojníci také kolem sebe soustředili množství pážat a služebníků, že se jejich tábory podobaly spíše dvorům.¹³⁸⁸ I tyto velmi různé skupiny se rekrutovaly z místních obyvatel.

6.3.4 Malá kolečka velkého válečného stroje

I další drobná „kolečka“ ve válečném mechanismu zmiňuje existující literatura. Forem podpory přítomného vojska bylo mnoho a všechny zde z důvodu prostoru nemůžeme systematicky obsáhnout. Pokusíme se tedy alespoň některé z nich představit pár slovy. Příklad kompanie rytmistů Oderského a Reibnice, ale i dalších jednotek dostatečně ukazuje negativní jevy, kterými aktivity vojska zasáhly kraj. Ničiteli kraje nebyli zdaleka jen anonymní žoldnéři cizího původu, ale i místní. Navíc do mechanismu válečného násilí nezasahovali pouze vojáci. Až příliš mnoho aktérů tak činilo právě mimo pravidelné vojenské jednotky. Na loupeživé výpravy jezdili sami měšťané z Krnova, z moravských Hranic, ale i z mnoha dalších míst.¹³⁸⁹ Svévolnost a násilí ovládly zemi. Civilisté vyjížděli jak s vojskem, tak i sami. Zvlášť řada výpovědí mluví o zmíněných Krnovských, jak mnoho vozů kořisti přiváželi z obsazeného Sovince, Bruntálu, Osoblahy a jiných lokalit. Pozadu nezůstali ani Opavští. Například synové opavského měšťana Daniela Macáka Abraham a Jan tak činili prý velmi často. Zatímco Abraham sloužil ve vojsku jako voják, jeho bratr Jan nikoliv, ale k vojákům se pravidelně na loupeživé výjezdy připojoval. Takových jedinců bychom ale opět mohli jmenovat celou řadu. A zasažené byly i vzdálenější kraje. U Kroměříže, Napajedel nebo na Velehradě se objevily nepřátelské nebo povstalecké skupiny už v prvních týdnech vpádu. Klášter na Velehradě byl vypleněn právě místními dobrovolníky na straně Výmarského a Mansfelda. Nemá smysl pojednávat na tomto místě desítky dalších případů podobných vojenských excesů. Snaha získat kořist se někdy mísila s touhou řešit

¹³⁸⁷ ThürHA Weimar, sign. H 31, fol. 35–36, *Rolla der sämtlichen Officiers*.

¹³⁸⁸ J. ZUKAL, *Slezské konfiskace*

¹³⁸⁹ J. ZUKAL, *Paměti opavské*, s. 70. O krádežích a plundrování v režii měšťanů obsazených obcí se zmiňují i další autoři Radek Fukala nebo Bohumír Indra.

osobní spory se sousedy či vybití zlost z náboženských sporů mezi katolíky a protestanty, kterých těchto kraj zažil za poslední čtvrtstoletí celou řádku.¹³⁹⁰

Pozadu nezůstala samozřejmě ani protistrana. Plenili i důstojníci z místní šlechty na císařské straně. Opavský drobný zeman Jiří Šafgoč byl lapen a okraden Lažanského rejтары pod velením Ludvíka Jáchyma Gašínského z Gašína, biskupského mana na nepřítel vzdálené Ketři. Právě Gašínský byl popisován jako hlava těch, kteří příliš nebojovali a spíše vyjížděli do kraje rabovat. Šafgoč konkrétně byl nejen okraden, ale i zatažen do Ratiboře, kde strávil šest týdnů ve vězení.¹³⁹¹

Obchod s kradeným zbožím byl také až příliš častý. O Krnovských vypověděl jeden z místních, že „měšťané dohromady a téměř všichni nakupovali nakradený dobytek.“¹³⁹² Jiní se později vmlouvali, že sice koupili jednu, dvě krávy, ale to jen z donucení, neboť museli živit kvartýrující vojáky.¹³⁹³ Stáda nakradeného dobytka samozřejmě hned nemizela. Část se jistě hodila pro zásobování jednotek, které je uloupily, většina však putovala dál v „obchodním

¹³⁹⁰ Náboženskou problematiku nebudeme v této kapitole rozvíjet, i když by zasluhovala mnohem větší prostor. Protože však důležité momenty soužití a sporů mezi konfesemi byly rozepsány ve výše zmíněné literatuře Zukalem, Orlitou nebo Fukalou, není třeba je zde znovu opakovat. Náboženské rozpory byly těsně provázány s politickými. Náboženství bylo rozlišovacím znamením i ve sledovaných regionech. Opava zažila již na začátku století velké vzrušení kolem sporu s Ditrichštejnem a došlo i k vojenským zásahům již v tomto předbělohorském období. Následující bouřlivé stavovské povstání je popsáno zevrubně například Radkem Fukalou. Také v předvečer vpádu, přesně v květnu 1626 si Ditrichštejn stěžoval do Vídně na nepokoje v Krnově, kde nekatolictví měšťané prý napadli služebníka katolického kostela a další osoby. Kardinál žádal exemplární potrestání pro výstrahu, aby snad nedošlo k povstání a nepokojům (MZA Brno, RA Ditrichštejnové, kart. 151, inv.č. 473, sign. 220/a, 1626 Květen, Správa Moravy, fol. 27). Za samého vpádu o pár měsíců později pak spory mezi katolíky a protestanty dostaly plně otevřený prostor, kde však favorizována byla pouze druhá strana. Ta mohla pomstít příkoří spáchaná v minulých letech. Orlita odhaluje například v Opavě jako hlavní spornou událost mezi oběma skupinami změny ve složení městské rady v roce 1625. Totéž můžeme konstatovat pro případ Krnova, Hlubčic či moravských Hranic. Postupných kroků k eskalaci napětí bychom ale našli více. Nutno podotknout, že vedle dobře známé šikany katolíků ze strany protestantů bychom našli i příklady mezikonfesijní solidarity. Petr Návož z Důlného „jeptišek sv. Kláry v Opavě věrně se ujímal.“ (J. ZUKAL, *Slezské konfiskace*, s. 126). Abatyše zmíněného kláštera v Opavě vydávala několika osobám po vpádu osvědčení, že ač protestanti, přece projevili o osud internovaných sester zájem a starost (*Inquisition*, s. 181). Jednalo se však o výjimky. Stejná abatyše si také později stěžovala Valdštejnovi. Barvitě líčila „nelidskou barbarskou tyranii“, kterou musela snášet spolu s uvězněnými sestrami: „(...) erschrockliche, erlidtne persecution, Verfolgung, Bedrengung und an mir verubte unmenschliche barbarische Tyranien (...)“. Psala i tom, jak kostely i samotné hroby katolíků byly protestantskými horlivci rabovány, zneuctěny a nebožtíci vytahováni z rakví! (NA Praha, VL, F 67/52, inv.č. 13544, Abatyše Kateřina Valdštejnovi, SD srpen 1627). Množství dokladů o rozdělení zasažených společenství na dva nesmiřitelné tábory podle náboženského klíče dostává trhliny individuálními příběhy násilí a sporů uvnitř jednotlivých skupin, či zcela ojedinělými případy pomoci ve válečné situaci mezi členy různých konfesí. Rozměr konfesijního a politického života v regionu Opavska a Krnovska jsme pro tuto kapitolu zcela záměrně vynechali. Složitost smíšeného konfesijního prostředí je námětem studií i z jiných prostředí a opavská a krnovská situace by jistě stála za komparativní pohled s říšskými městy. Obsáhlé poznatky například k situaci v Augsburgu poskytuje Paul Warmbrunn (*Zwei Konfessionen in einer Stadt. Das Zusammenleben von Katholiken und Protestanten in den paritätischen Reichsstädten Augsburg, Biberach, Ravensburg und Dinkelsbühl von 1548 bis 1648*, Wiebaden 1983) nebo Bernd Roeck (*Eine Stadt in Krieg und Frieden*, Göttingen 1989).

¹³⁹¹ Musel uhradit jak náklady za stravu profosovi ve výši 300 tol., tak za vlastní propuštění obrstlajntantovi Ferdinandovi Rudolfovi Lažanskému celých 3000 tol. (!) a Gašínskému 1000 tol. Z těchto peněz hotově složil 750. Dánové mu statek slíbili ochránit skrze salvu guardii, ale kornet rejтары, který tam byl vložen, statek vyraboval znovu. Šafgoč však stejně odešel zpátky na dánskou stranu, neboť měl v Opavě celou velkou rodinu, totiž sedm dcer, kolem kterých se důstojníci sbíhali. Šest z nich vskutku provdal, nevíme však, zda za dánské, nebo později za císařské důstojníky a místní zemany. - Zukal, *Slezské konfiskace*, s. 136.

¹³⁹² „De Bürger hätten insgemein und fast alle geraubtes Vieh gekauft.“ – *Inquisition*, s. 196.

¹³⁹³ Například Mates Porubský - tamtéž, s. 98.

řetězci.“ Spekulace, výhodné obchody s vojáky, kteří pod cenou prodávali dobytek, náradí a cennosti, které na venkově nakradli, stačily k tomu, aby někteří kupci pohádkově zbohatli.¹³⁹⁴

Financování armády a jejího dalšího verbování se dělo taktéž za podpory místních. „Dánský purkmistr“ Opavy Příborský půjčil z obecních peněz „k posile vojska“ na 2000 tolarů.¹³⁹⁵ Peněžní prostředky dodávali i emigranti. Komisař Mitzlaff si ve Šternberku na konci ledna 1627 vyzvedl peníze u známého moravského „bankéře“ Jana staršího Kobylky z Kobylího, zástavního držitele části šternberského panství,¹³⁹⁶ které Ladislav Velen ze Žerotína dánskému komisaři zapůjčil a skrze pohledávky u Kobylky poskytl.¹³⁹⁷ Přesné okolnosti další půjčky nejsou známy, ale víme, že Václav Bítovský poskytl místnímu šlechtici a novému dánskému obrstlajntantovi Mikuláši Rohrovi z Kamene 5000 zlatých. Putovaly tyto peníze na naverbování nového Rohrova pluku? Je to pravděpodobné.¹³⁹⁸ O Zwirnerovu falešném mincování na Hradci u Opavy bylo již napsáno mnohé, proto tento moment zisku finančních prostředků pro vojsko také vynecháme. Na celém podniku se místní aktéři podíleli ve velmi rozsáhlé míře.¹³⁹⁹

Dalším příjmem byly centrálně organizované berně „in nomine regis Daniae“. Mimo jiné i ty poukazují na širokou otázku správy obsazeného území. Historik Josef Polišínský značně přeceňuje dánský přístup k obsazenému území, když tvrdí v souvislosti se saským vpádem do Čech roku 1631, že „Sasové na rozdíl od Dánů neobnovili v Čechách zemskou vládu.“¹⁴⁰⁰ Ani Kristián IV., ani jeho důstojníci totiž tyto dalekosáhlé úmysly vůbec neměli. Pokud přítomnost zemského hejtmana Ladislava Veleny ze Žerotína v době vpádu v Opavě napovídá opačné tvrzení, jedná se pouze o dohad bez reálných podkladů. Kooperace mezi komisařem Mitzlaffem a důstojníky královny armády na jedné straně a místními autoritami na druhé straně byla spoluprácí z nutnosti daná válečnou realitou. Pro dlouhodobý pobyt armády v zemi bylo udržení jisté provizorní struktury správy nutné. I tato otázka by zasluhovala mnohem širší pojednání, neboť se

¹³⁹⁴ Z tohoto přečinu později obviněn lichtenštejnskou komisí například Petr Golkovský z Golkovic. – J. ZUKAL, *Slezské konfiskace*, s. 107.

¹³⁹⁵ „Zur Stärkung der Armees“ - *Inquisition*, s. 87.

¹³⁹⁶ Je zajímavé, že ačkoliv byl Kobylka po obsazení místa císařskými ihned zatčen a stížnosti se na něj sypaly k Ditrichštejnovi, brzy byl zase na svobodě (MZA Brno, RA Ditrichštejnové, kart. 154, inv.č. 476, sign. 223/f, 1627 Prosinec, Správa Moravy) a za pár let znovu v silné pozici věřitele (MZA Brno, RA Ditrichštejnové, kart. 163, inv.č. 502, sign. 231/b, 1630 Únor, Správa Moravy, Prosba Uničovských za ochranu před věřitelem Kobylkou).

¹³⁹⁷ Mitzlaff byl ve Šternberku jistě 24. ledna, jak ukazuje datace jeho dopisu Valdštejnovi ve věci zemřelého vévody Jana Arnošta (NA Praha, VL, inv.č. 12935). O půjčce se velmi málo rozepisuje Hrubý (F. HRUBÝ, *Velen*, s. 174), kterého podporuje Mitzlaffův dopis králi z 28. ledna/7. února, kde komisař žádá o splacení Velenovy půjčky 4000 zlatých deponováním částky do Frankfurtu nad Odrou (RA København, TKIA, A 93-13, Indkomne breve chronologisk ordnede, 1627-1628). Kristián IV. pak převedl výplatu požadavkem na svého anglického spojence (Kristián IV. anglickému vyslanci Anstrutherovi, SL 9./19.března 1627 – RA København, TKIA, A 147, Protocolum). Je tak pochybné, zda se peníze skutečně Velenovi vrátily. Ještě v prosinci 1627 žádal Velenův syn po králi vyplacení peněz za rodinné šperky (RA København,TKIA, sign. A 93-13, Indkomne breve 1627-1630, Jan ze Žerotína Kristiánovi IV. Slagelse (ostrov Sjælland) 29. listopadu/9. prosince 1627).

¹³⁹⁸ O Bítovského půjčce Rohrovi píše Zukal, *Slezské konfiskace*, s. 129.

¹³⁹⁹ František PAPOUŠEK, *Dánské (Zwirnerovo) falešné mincování na Hradci u Opavy v letech 1626 a 1627*, in: *Slezský sborník* 41, 1936, č. 1-2, s. 151-159.

¹⁴⁰⁰ Josef POLIŠENSKÝ, *Evropský sever a česká otázka 1618-1648*, in: Jan Skutil (red.), *Morava a Brno na sklonku třicetileté války*, Praha 1995, s. 9-13, zde s. 11.

nabízí srovnání se stejnými momenty v oblastech Říše obsazených později Švédy, českými kraji za saského vpádu a dalšími „okupacemi“ za raného novověku.¹⁴⁰¹ V samotné Opavě došlo k proměně městské rady a dosazení dříve odstraněných, či dalších velmi aktivních protestantů. Na úrovni knížectví v podstatě zkrachovaly Mitzlaffovy pokusy o zajištění zdánlivé legitimacy formálním dosazením Mikuláše Hynka Tvorkovského z Kravař za zemského hejtmana na Opavsku. Na Krnovsku se kupodivu vrátil z krátkého zajetí výmarským vévodou během tažení do Uher hejtman Jiří Fridrich Lichnovský z Voštic, ale ani on neměl žádnou reálnou správní moc. V úřadu nuceně zůstal krnovský purkrabí Elias Hamman nebo výběřčí daní Georg Leonard. Pomoc při výběru „dánských daní“ poskytl Jiří Dětrich Kotulínský na základě svých dřívějších zkušeností v úřadě.

Změny na úrovni správních úředníků zasáhly po příchodu výmarského vojska jen část místní samosprávy, do jejichž nejnižších pater vojenská moc rozhodně nezasahovala. V menších lokalitách záleželo na míře kolaborace stávajících hejtmanů panství, fojtů či rychtářů. Tyto najdeme ostatně na obou stranách konfliktu. Zatímco hukvaldský hejtman Orlik z Laziska se stal oporou zbytku katolické moci v kraji, lukovský hejtman jen bezradně pozoroval dění kolem povalašském a dánském obsazení hradu. Na dobytém Sovinci se zas uplatnil v místní správě krnovský drobný zeman Jeroným Dressler z Šarfenštejna.¹⁴⁰² Na panství katolických majitelů byla každopádně situace jiná než u protestantů loajálních či neutrálních vůči dánské okupaci. Zatímco tedy správa panství druhých jmenovaných nebyla z vnějšího vojenského prostředí v podstatě ovlivněna, na katolické statky byla uvalena nucená správa, v níž se opět uplatnili místní.¹⁴⁰³

Také obchod pro armádu a za ziskem kvalitní měny podnikali obyvatelé Opavska a přilehlých krajů dobrovolně. Janek Svinka, „černý Kuba“ nebo Jan Polák prý v Krakově nakupovali za Zwirnerovy padělky zboží a znovu je prodávali, aby dostali dobrou měnu.¹⁴⁰⁴ Jiní obchodníci dováželi z Krakova olovo a střelný prach.¹⁴⁰⁵ „Zatajiti nemohu, kterak nějaký Daniel Vala, obyvatel z Nového Jičína, s některými svými sousedy drahně sanytru při vínách z Uher do

¹⁴⁰¹ Právě v posledním desetiletí vznikly moderní práce německých historiků k tématu vojenské okupace v šestnáctém až osmnáctém století. Jmenujme například Markus MEUMANN – Jörg ROGGE (Hg.), *Die besetzte „res publica“: Zum Verhältnis von ziviler Obrigkeit und militärischer Herrschaft in besetzten Gebieten vom Spätmittelalter bis zum 18. Jahrhundert*, Berlin – Münster 2006. V tomto sborníku zvláště studie Markus MEUMANN, *Die schwedische Herrschaft in Mitteldeutschland während des Dreißigjährigen Krieges (1631-1635)*, in: tamtéž, s. 241-270, Heinhard STEIGER, „*Occupatio bellica*“ in der Literatur des Völkerrechts der Christenheit (Spätmittelalter bis 18. Jahrhundert), in: tamtéž, s. 201-240; z jiných studií stojí za to zmínit například: Frank KLEINEHAGENBROCK, *Die Verwaltung im Dreißigjährigen Krieg. Lokalbeamte in der Grafschaft Hohenlohe zwischen Herrschaft, Untertanen und Militär*, in: Kersten KRÜGER (Hrsg.), *Militär und ländliche Gesellschaft in der frühen Neuzeit*, Hamburg 2000, s. 121-142. Ke švédské okupaci říšských území psal též James S. CORUM, *Aschaffenburg under Swedish Occupation during the Thirty Years' War*, in: Jan Vilím (ed.), *Bellum Tricennale. The Thirty Years' War, XIIIrd Colloquium of the International Commission of Military History*, Praha 1997, s. 155-176.

¹⁴⁰² J. ZUKAL, *Slezské konfiskace*, s. 103.

¹⁴⁰³ Například Max Schmied - *Inquisition*, s. 111.

¹⁴⁰⁴ *Inquisition*, s. 96 a 107 aj.

¹⁴⁰⁵ Například Antonín Kurz, i když se ve výpovědi hájil, že tak nečinil za účelem dodávek nepříteli (tamtéž, s. 114).

Jitčina přivází a nepříteli dodává,“ psal hukvaldský hejtman Jan Kryštof Orlik z Laziska kardinálu z Ditrichštejna v dubnu 1627.¹⁴⁰⁶ O tomto obchodníkovi se zmiňuje i komisař Mitzlaff. Kupec prý malými, ale častými nákupy v Uhrách obstaral pro armádu většinu sanytru a střelného prachu, který potřebovala.¹⁴⁰⁷ Jiní obchodníci takové štěstí neměli. Na podzim 1626 jeden židovský obchodník, kterému Mitzlaff dal klenoty za pět tisíc říšských tolarů, jistě naloupené, nakoupil dvě stě centů střelného prachu v Krakově. Nakonec byl prozrazen, zajat a náklad konfiskován, až na třicet centů prachu, které už byly na cestě.¹⁴⁰⁸ Na jaře 1627 skončil podobně pokus skotského obchodníka Alexandra Meldruma. S dvěma tisíci tolary a množstvím slezských látek jej zajali císařští v Uhrách, i když měl na svou ochranu cestovní doklady vystavené jistým uherským hrabětem.¹⁴⁰⁹ Látkami ostatně Mitzlaff platil i vícekrát a tato drobnost ukazuje, že Slezsko bylo svou výrobou sukna již známé. Jak si komisař stovky kusů látek opatřil, můžeme se jen domýšlet.

Do pomyslného organismu válečného zásobování zapadali i měšťané, kteří obchodovali, či přímo vyráběli zbroj. Opavský měšťan Jan Pelikán mladší prodával nepříteli pistole. Platněř Georg Prammer pak vyráběl rystuňky jak pro jízdu obrstlajtnanta Budyšína, tak pro pěchotu.¹⁴¹⁰ Odbytiště v dánském vojsku nacházely také těšínské puškařské domy. Nemálo opavských a krnovských měšťanů ostatně mělo zbraň právě z Těšína již z dřívější doby. U výroby prachu v režii místních obchodníků stojí za to zastavit se poněkud déle. Nebyla totiž vůbec nepodstatná.

6.3.5 Výroba střelného prachu

Ve válečné bouři, které byl kraj severní Moravy a Horního Slezska vystaven, lze zachytit v souvislosti s pojednáváním událostmi jeden poměrně zajímavý jev. A tím bylo cílené zamezování vojákům v rabování. Svědci z obce Nová Cerekev západně od Ratiboře uvedli, že dánský válečný komisař Mitzlaff vojákům přísně zakázal rabovat místní mlýny. Obyvatelé vesnice měli případné plundrující vojáky na místě zajmout, v krajním případě ihned usmrtit.¹⁴¹¹ V Mitzlaffově kroku zmíněném výše můžeme vidět účelovou snahu ochránit důležitá zařízení pro chod enklávy.

Již pro pobyt vojska v Uhrách najdeme soupis mlýnů, se kterými důstojníci uprostřed Tater počítali. V oblasti na sever od Prievidze kolem Nitrianského Pravna se armáda na konci září

¹⁴⁰⁶ *Moravské korespondence*, s. 49-50.

¹⁴⁰⁷ „Ich rede bey diesser meiner amrehsenheit, mit einem vornhemen Weinhändler zue New Tietchein, das Er unter den Weinfässern Pulver und Saluiter aus Ungarn ohnvermerckt durchbringen und practiciren moege, schliesse mit ihm den Kauff, was ihm vorn Centner solte gegeben werde. Selbiger Kauffman Hatt bey kleiner aber offter lieferung den maisten Saluiter und Pulver verschaffet.“ - Relace, fol. 21a. Valu pak stíhala za uvedené činy císařská správa. Ještě v roce 1629 si vyžadovala jeho vydání z Uher, kam obchodník před trestem uprchl (MZA Brno, RA Ditrichštejnové, kart. 160, inv.č. 494, sign. 228/c, 1629 Červenec, Správa Moravy)

¹⁴⁰⁸ Relace, fol. 22a.

¹⁴⁰⁹ Jméno hraběte „von Sanneck“ – Relace, fol. 26b-27a. Je možné, že se jednalo o Jan Sunecka svobodného pána na Bělci v Horním Slezsku? Suneck byl šlechtic z hraniční oblasti s Uhrami, jde tedy jen o nápadnou podobu jmen?

¹⁴¹⁰ *Inquisition*, s. 87 a 112 aj.

¹⁴¹¹ Čes. Nová Cerekev, pol. Nowa Cerekwia, něm. Deutsch-Neukirch, západně od Ratiboře. – *Inquisition*, s. 116.

na chvíli zastavila. Celkem se v údolí horního toku Nitry jednalo o deset mlýnů, pravděpodobně s šestnácti mlecími stroji, které měly vojsko zásobovat. Alespoň se tak můžeme domnívat z rozpisu dat k jednotlivým lokalitám. Stručný pramen ukazuje, že i během postupu a krátkých zastávek velení bedlivě sledovalo objekty důležité pro uživení vojska.¹⁴¹²

Mlýny měly význam nejen pro mletí mouky, ale po jistých úpravách mohly zpracovávat surovinu na hotový střelný prach. Jednalo se tak přímo o strategická místa pro faktické bytí a nebytí celé základny. Armáda ve Slezsku byla totiž v situaci akutního nedostatku válečného materiálu, a právě ten obstarával komisař Mitzlaff usilovně všemi možnými způsoby. Ve své relaci se ostatně o mlýnech, zvláště tedy o těch na prach, zmiňuje mnohokrát.

Před vlastním umletím prachu bylo však důležité získat hlavní komodity pro jeho výrobu. Těmi byly především ledek, neboli sanytr,¹⁴¹³ dále pak dřevěné uhlí a síra. Sanytr vyráběl během dánské nadvlády v Opavě měšťan Lorenz Macák. Někteří svědkové vypověděli, že začal s produkcí již od svátku sv. Michala, tj. od konce září.¹⁴¹⁴ Většina však uváděla, že výroba se naplno rozeběhla až v roce 1627.¹⁴¹⁵ Důležitá byla „salitererde“, zemina bohatá na ledek, z níž se pak získával sanytr vařením. Tuto zeminu kopal v prostorách kláštera Svatého Ducha v Opavě Adam Tesař zvaný Pifka právě pod dohledem Macáka a několika přidělených vojáků. Nejspíše ale ani to nestačilo, neboť víme o dovozech vhodné prvotní suroviny do města Jiřím Petrášem, dalším z opavských obyvatel.¹⁴¹⁶ Pifka prý „vařil“ sanytr v klášteře, kde byla hlavní sanytrovna, a Macákovi jej odevzdával na další zpracování. Nevyčištěný polotovár dodával i výše zmíněný novojičínský obchodník Vala. Jeho dodaných dvacet dva centů sanytru pak prý ještě prošlo Macákovými káděmi.¹⁴¹⁷

S finálním smíšením a vlastní výrobou prachu pak pomáhal především Jiří Štěpán, který se ostatně stejnou činností živil i před obsazením Opavy. Krátce před samotným vpádem dodal ze svých zásob městské radě 13 centů a opavským stavům 23 centů střelného prachu.¹⁴¹⁸ Štěpán po vpádu uvedl, že od nepřítele dostával 4 tolary za cent.¹⁴¹⁹

Výroba prachu přes veškeré snažení Mitzlaffa, Valy, Macáka, Štěpána či Tesaře byla nevalná. Její výsledky kritizoval ve své retrospektivní zprávě velitel „Modrého“ pluku Markvart

¹⁴¹² Fol. 99 „Zum dießem vnnndt vmbliedenden Dörffern seind nachuolgenndte Mühlen zuebefinden: alhier 1 – 2; Lidgotga (?) 1 – 1; Braventz (tj. Pravenec – pozn. VM) 1 – 1; Teutschbron (Nitrianské Pravno) 2 – 5 und 1; Gatell (Křačno) 1 – 1; Thusina (Tužina) 1 – 2; Zach (Málinová) 1 – 1, Laßany (Lažany) 1 – 1; Poruba 1 – 1.“ – ThürHA Weimar, sign. H 31, fol. 99. Autor seznamu rozdělil posléze jednotlivé mlýny do čtyř skupin, totiž k centru nakrátko obsazené oblasti pravděpodobně přímo v Prievidze, k pluku obrstlajntanta Schlamersdorfa a Rieseheho, a ještě navíc jeden mlýn samostatně určený pro artilerii.

¹⁴¹³ Odborně dusičnan draselný.

¹⁴¹⁴ *Inquisition*, s. 104.

¹⁴¹⁵ Tamtéž, s. 158.

¹⁴¹⁶ Tamtéž, s. 106; o Petrášovi s. 87 a jinde.

¹⁴¹⁷ Tamtéž, s. 158.

¹⁴¹⁸ Tamtéž, s. 87 a 106. Štěpán prý také vyzradil nepříteli, že Tesař alias Pifka umí sanytr vyrábět. Později si na to při výslechu právě druhý zmiňovaný stěžoval.

¹⁴¹⁹ Existovaly i soupisy z výroby, ty se nám ale bohužel nezachovaly. - Tamtéž, s. 104.

Rantzau.¹⁴²⁰ Ten dostal v závěru pobytu dánského vojska v českých zemích na starost obranu Opavy a svou relací popisoval své působení ve městě v posledních měsících, a nakonec i Valdštejnovo obléhání den po dni. Rantzau si stěžoval na nedostatek střelného prachu, který armádu trápil dlouhodobě, a ani skrovná výroba s tím nemohla cokoliv udělat. Mlýny, které byly k dispozici, vůbec nestačily. Sám obrstlajtnant dostal od vrchního velení nejspíše malé polní mlýny na střelný prach přímo do města, ale týdně byly schopny vyrobit sotva čtyři až pět centů.¹⁴²¹ I Rantzauova výroba se naplno rozeběhla navíc až na jaře. Obchod s Polskem a Uhrami mizérii zásob střeliva nenapravit, byť velitel Opavy na tyto problémy Mitzlaffa upozorňoval. Komisař mu prý odsekl, že sám dobře ví, co má dělat. Komisař jistě tento problém nepodceňoval, protože problém s nedostatkem munice na mnoha místech zmínil ve své vlastní obsáhlé relaci o událostech vpádu.¹⁴²² Avšak na Opavsku vyrobený prach neměl dobrou kvalitu. Podle obrstlajtnanta byl málo účinný a muškety s ním dostřelily jen na 600 stop. Navíc se rychle zanášely. Nepřítel se prý sám při obléhání Opavy divil, čím to obránci střílí (!). Rantzauovu kritiku ale musíme brát s rezervou. Snaha ochránit jméno před případným stínem pochyb nad rozhodováním při obléhání vedla Rantzaua možná k jistému „kreativnímu zacházení“ s některými reáliemi a zkazka o nepřátelském podivení nepůsobí příliš věrohodně. V hlavních bodech ale důstojníkovi můžeme věřit. Jak Rantzau správně uváděl, pro výrobu kvalitního prachu chyběla síra. Vyrobený sanytr navíc nebyl čistý a nejspíše ani Macákova sanytrovna nestála v provizorních podmínkách za mnoho.

6.3.6 Kontribuce

Podívejme se ještě v krátkosti na otázku zásobování armády. V případě výše zmíněných obcí Křenovice a Šamařice, které byly vojskem téměř zničeny, je třeba zmínit důležitý fakt, že obě lokality odmítly kontribuovat. Reibnic a Oderský jim skutečně za takové jednání, podobně jako jiní důstojníci na dalších místech, hrozili vypálením podle válečného práva. S vesničany to však nijak nepohnulo. Jejich pán, poněkud svérázný Jan Ferdinand Reizvic z Kadeřína, který nepatřil mezi prodánské, ale kupodivu ani mezi „stoprocentní“ procísařské straníky, kontribuovat zakázal. Purkmistr Křenovic Georg Körner později vypověděl, že pán přikázal „nepříteli nic nedávat a

¹⁴²⁰ RA København, TKUA, sign. 52-1, Schlesien, *Relation von dem Zustandt der Städte Troppa und Jägerndorff in OberSchlesien, und was alda passiret absq dato.*

¹⁴²¹ Tamtéž. O mlýnu od plukovníka Karpezana se zmiňuje i Zukal v předmluvě edice (*Inquisition*, s. 24, pozn. 3). Fakt, že mlýn dodal bývalý mansfeldský důstojník (Karpezana jmenuje i Rantzau sám), může naznačovat, byť je to pouze dohad, že zařízení původně pocházelo z Mansfeldova sboru, který se na Slovensku rozpadl a zbytky vojska přešly spolu s Karpezanem pod dánské prapory. O mlýnech na střelný prach ve výmarském sboru nemáme žádných zpráv, ačkoliv prameny z produkce Jana Arnošta Trosta von Tiefenthal, velitele dělostřelectva a muničních zásob vojska výmarského vévody jsou poměrně bohaté a věnujeme se jim v samostatné kapitole.

¹⁴²² RA København, TKIA, sign. A 149, *Krigskommissær Joachim Mitzlaffs relation, 1627.*

raději se nechat vyplundrovat.“¹⁴²³ Poddaní uposlechli. Reibnicovi a Oderskému tak prakticky nezbylo než nebezpečný příklad odporu vojenské moci pro výstrahu ostatním přísně potrestat.

Otázka vrchnostenských instrukcí pro válečnou situaci je v inkvizičních protokolech přítomná velmi okrajově. Svědčí nejen o naprosté bezradnosti vrchnosti, ale i o limitech sympatií k útočníkovi, pokud došlo na otázku kontribucí a majetku. Ani vrchnost, natož její instrukce pro válečnou pohromu, nemohly v situaci bezbranného postavení proti vojsku poddaným nějak zvlášť pomoci. Majitelé malých statků a panství neměli prostředky jak bránit své poddané, někdy ani nebyli na místě, neboť sami měli naspěch utéct do bezpečí.¹⁴²⁴ Jejich instrukce jsou případ od případu velmi rozdílné a málokdy odvislé od ideového základu daného aktéra. Mnohem více se v nich zrcadlily psychologické dispozice konkrétního šlechtického vlastníka.

Například výrazný prodánský exponent a hlava nekatolické skupiny stavovských rebelantů v opavském knížectví Karel Pražma mnoho instrukcí svému městečku Bílovec nezanechal. Správci Šalamounovi Nabiovi řekl jen: „Hled'te, jak se můžete udržet.“¹⁴²⁵ V době následné okupace však poněkud překvapivě kontribuovat ze svého panství dánské jednotce v Polské Ostravě odmítl. To ovšem dotčené posádce kvartýrmistra Flodrofa nebylo žádnou překážkou, aby svou vůli násilím neprosadila. Jan Mošovský pak svým poddaným v Dolním Benešově kontribuovat naopak povolil s argumentem, aby se tak zamezilo ještě větším ztrátám.¹⁴²⁶

Jinde pán zcela „přiznal barvu.“ Ve Vítkově dvacet kilometrů jižně od Opavy řekl Vilém Alexandr Oderský svým poddaným, že si ani sám neví rady. To muselo působit jistě silným demoralizujícím dojmem. Jiný svědek uvedl o Oderském, že pán byl zrovna tak nejistý jako poddaní, jiný zas, že jim rady nedal a také jen málokdy poddané k vyslechnutí proseb přijal.¹⁴²⁷ V Klimkovicích pak rovnou pan Mikuláš Vlček z Dobré Zemice poddaným řekl, že jim pomoci nijak nemůže, a nepřikázal s ohledem na přítomné vojsko vůbec nic.¹⁴²⁸

Kněžna Alžběta Lukrécie Těšínská prokázala v dané situaci poměrně velký kus osobní odvahy. Zůstala na okupovaném území, i když ji manžel Gundakar z Lichtenštejna opakovaně vyzýval k odchodu. Je jisté, že spolu s ní v Těšíně pobývala její malá dcera.¹⁴²⁹ Víme o neurvalém chování některých důstojníků vůči kněžně. Historik Larsen tvrdí, že Mansfeld prý vyhrožoval, že

¹⁴²³ „Hat befohlen, dem Feinde nichts zu geben und sich lieber plündern zu lassen.“ – *Inquisition*, s. 117.

¹⁴²⁴ Například uprchl Karel z Haugvic vlastník Opavice, něm. Troppowitz, části dnešních Albrechtic u Bruntálu. Ale takových uprchlíků bychom našli opět mnoho.

¹⁴²⁵ „Sehet, wie ihr euch erhalten könnt.“ – *Inquisition*, s. 115.

¹⁴²⁶ Tamtéž, s. 118.

¹⁴²⁷ „Der Herr sagte: „Ich weiß nicht, was ich tun soll, habe nach Olmütz um Volk geschickt und kommt mir nichts. Was werden wir immer und ewig anfangen?“ – výpověď Melchiora Schenka, purkmistra za rebelie ve Vítkově (*Inquisition*, s. 118). Jinde svědci z Vítkovy vypověděli, že pan Oderský nechal dát výprask jednomu selskému pacholkovi za to, že nepříteli sloužil (tamtéž, s. 45, čes. Vítkov, něm. Wigstadt/Wigstädtel).

¹⁴²⁸ „Nichts befohlen, nur gesagt, er könne uns nicht helfen.“ – *Inquisition*, s. 120. Čes. Klimkovic, něm. Königsberg. O majiteli píše Josef Zukal (*Slezské konfiskace*, s. 146).

¹⁴²⁹ Není jasné, zda se jednalo o jedenáctiletou Annu, či pětiletou Marii Annu.

kněžnu zavlče do Uher k Turkům.¹⁴³⁰ Fritz Ross po ní zas vymohl raznice z těšínské mincovny, používané později pro výrobu falešných mincí na Hradci u Opavy. Ale Alžběta Lukrécie se přes všechny ústrky o odchod ze svého sídla nepokusila. Je sice možné, že ani nedostala příležitost, ale do hry snad vstoupily i nepříliš dobré vztahy s manželem Gundakarem. Ten ji vyzýval, aby opustila obsazený Těšín a vydala se do Moravského Krumlova, že jí nebude nikdy v budoucnu bránit vrátit se zpět (!). Na to mu odpověděla, že je nemocná a že nemůže nechat poddané „im Stich“.¹⁴³¹ Byl opravdu její přístup ke knížectví a poddaným tak uvědomělý? Není to nemožné. Nakonec i její vztahy s novým dánským velitelem Těšína Mikulášem Rohrem z Kamene byly nejspíše velmi korektní.¹⁴³²

Podobně jako kněžna jednali i někteří drobní šlechtici Opavska a Krnovska. Adam Moravický vysvětloval své chování během vpádu před vyšetřovací komisí tak, že „obcovoal“ s nepřítelem pouze k ochraně statků, a to prý nejen vlastních. Jeho slova „kdo je pod psy, musí s nimi výt,“¹⁴³³ potvrzovali nepřímo i venkované. Svědek Lorenz Schweizer z Koberic asi dvanáct kilometrů severovýchodně od Opavy a jen čtyři kilometry od Oderským a Reibnicem vypálených Křenovic vypověděl, že když odváděl kontribuci za obec příslušným důstojníkům, přijel pan Moravický a prohlásil, že „kdyby jeho a Fridricha Šípa nebylo, byly by benešovské statky spáleny na prach.“¹⁴³⁴

Proč jsme se tak dlouze zastavili u těchto momentů kontribucí a vztahů vrchnosti k poddaným? Venkov byl pro dánskou enklávu stejně důležitý jako opevněná města. Zásobárna potravin pro vojsko se ukázala s jeho razantním početním růstem potřebnější čím dál více. Historici popisují obvykle přítomnost dánského vojska v kraji pro venkov jako zničující. To bezpochyby souhlasí. Loupeživé výpravy křížovaly zemí a mimo opavské či krnovské hradby nebylo vůbec bezpečno. Mnohé vesnice a dvory byly opravdu vypáleny. Zukal zmiňuje rapidní úbytek obyvatelstva několika vybraných vsí dle zachovaných inventářů sepsaných krátce po válce.¹⁴³⁵ O hospodářské záhubě venkova během vpádu nelze pochybovat. Na druhou stranu musíme ale odmítnout tvrzení, že by vládl na obsazeném území pouze chaos válečné zvěle.

¹⁴³⁰ Tuto zkazku historika Larsena (Axel Liljefalk LARSEN, *Kejserkrigen. Et Bidrag til de nordiske Rigers Krigshistorie*, København 1896-1901, s. 127) se mi však nepodařilo ověřit v pramenech.

¹⁴³¹ O problematickém vztahu mezi manžely Thomas WINCKELBAUER, *Fürst und Fürstendiener. Gundakar von Liechtenstein, ein österreichischer Aristokrat des konfessionellen Zeitalters*, Wien – München 1999, zvl. 517-531. Právě Winckelbauer zmiňuje dopis Alžběty Lukrécie z 1. března 1627 a její obrat, že nechce nechat poddané na holičkách („im Stich“). Dopisů mezi oběma manžely se zachovalo z inkriminovaného období vpádu jen velmi málo, v podstatě pouze dva až tři (HAL Wien, sign. H 825 Korespondenz der Herzogin Elisabeth Lucretia).

¹⁴³² Rohr do města přišel po zmizení dosti problematického kvartýrmistra Flodorfa a s podstatnou částí svého pluku se v místě ubytoval. Až později při ofenzivě Valdštejna vůči dánské enklávě kněžna velmi pomohla posádce a jejímu veliteli, protože zprostředkovala jednání o poklidném vzdání pozic a vydání pardonu pro Rohra (NA Praha, VL, sign. F 67/52, kart. 137, inv.č. 13359, Alžběta Lukrécie Těšínská Valdštejnovi, Těšín 12. července 1627).

¹⁴³³ „Denn, wenn man unter Hunde sei, müsse man mit ihnen heulen.“ – *Inquisition*, s. 39.

¹⁴³⁴ Tamtéž, s. 80.

¹⁴³⁵ Josef ZUKAL, *Slezské konfiskace*, s. 92.

Vojsko mělo vybudovat a udržet enklávu na delší čas, proto jistý prvek dlouhodobé vize byl v hlavách odpovědných důstojníků přítomný. I v otázce kontribucí mělo velení dánského vojska ve spolupráci se zbytky místní samosprávy enormní zájem na tom, aby dodávky proviantu docházely pokud možno periodicky. Jednorázové plenění mělo smysl jen pro ziskuchtivé vojáky. Svým jednáním v podstatě porušovali nařízení svých nejvyšších velitelů a oslabovali celek. I z výpovědí obyvatel vesnic a městeček víme o tom, že k daným lokalitám byly přiděleny jednotky, které od venkovanů požadovaly jim náležející kontribuční požitky. Statky katolických pánů, kteří uprchli, nebo byli internováni a hlídáni v Opavě a Krnově, trpěly pod dosazenou správou a vojenskou zvlášť nejvíce. Ale různá míra ožebračení venkova podle náboženského klíče majitelů vsí byla po roce pobytu vojska sotva rozeznatelná. Celý kontribuční systém byl sice na hony vzdálen Valdštejnovými normativy danému vysávání Halberstadtska a Magdeburska v Říši, ale přece Mitzlaff a další ukázali snahu tuto otázku nutnou pro přežití vojska nějakým způsobem usměrňovat. Pokusy o proviantní správu ve válečné situaci prováděli skrze pomoc místních obyvatel. Opavský měšťan Zacheus Mebus měl snad i titul proviantmistra (ovšem mimo vojenské struktury) a do jeho pravomoci spadaly především mlýny v kraji. Krnovský zeman Kristián Dressler se propůjčil do správy kontribucí dle svých slov pouze z vlastní nouze.¹⁴³⁶ Opavští měšťané Jakub Lazecký a David Jendel zas vedli registry kontribucí.¹⁴³⁷

Jako příklad proviantního zásobování jednotek můžeme uvést vzácně dochovaný rozpis dodávek z jednotlivých vesnic pštinského panství, které bylo obsazeno vojskem až na jaře 1627.¹⁴³⁸ Seznam obsahuje v prvních sloupcích dokonce evidenci obyvatelstva daných lokalit. Pisatel zaznamenal počet rychtářů (až šest v největší vsi?), sedláků, krčem, zahradníků a mlynářů. Podle lidnatosti obce pak byly odstupňovány dávky. Jedna kompanie vojáků umístěná v oblasti měla dostávat týdně ohromné počty dobytka a dalších potravin: 25 kusů hovězího dobytka, 35 telat, 39 ovcí, 146 slepic, 435 vajec, značné množství obilí, ovsu pro koně a másla. Takové počty napovídají, že jednotka mohla odvádět potraviny dál do centra enklávy, protože sotva by je vojáci snědli sami. Navíc pštinské panství bylo obsazeno relativně velmi pozdě a nebylo válečným děním dosud tak poznamenáno jako Opavsko a další již značně vyjedené kraje. O dalším osudu vybraného proviantu, pokud panství opravdu dodalo alespoň část vypsanych naturálních kontribucí, bohužel nevíme. Ohledně peněžní kontribuce měla oblast dodat týdně dohromady 689 zlatých a navíc 8 tolarů a 15 krejcarů praporečnickovi ležícímu v jemu samostatně přidělené vsi.

¹⁴³⁶ Josef ZUKAL, *Slezské konfiskace*, s. 102.

¹⁴³⁷ Lazecký sám v pozdější výpovědi řekl, že byl komisařem Mitzlaffem jmenován „správcem železa“ („Eisenverwaltung“). – *Inquisition*, s. 104.

¹⁴³⁸ ThürHA Weimar, H 31, fol. 8 *Verzeichnus der dörrffer so auff vnser Compagny in der Herschafft Pleß kommen vndt derselbe anlag 1624 (sic!) den 10 Marty*. Češ. Pština, pol. Pszczyna, něm. Pless leží asi šedesát kilometrů západně od Krakova.

Také poručíkovi byla vyhrazena na vlastní obživu jedna ves z panství. O stejném opatření vůči kapitánovi, tedy veliteli kompanie, informace chybí. Oproti praporečnickovi neposkytovala poručíkova ves kupodivu zdaleka tolik požitků. Nevíme, co bylo příčinou tak nevyrovnaného stavu. Každopádně počet vypsanych naturálních a peněžních kontribucí byl vyjmut z celkových sumárních čísel, které pisatel v sumáři uváděl a které jsme v našem výčtu celkových dodávek pominuli. Poručíkova ves měla pouze sedm sedláků a dvě hospody, zatímco dvě lokality přidělené praporečnickovi měly sedláků dvacet šest a k tomu dvě krčmy a dva zahradníky. Zatímco poručík se měl na jeden týden spokojit s jedním teletem, něco málo obilím a deseti zlatými, praporečnick měl dostávat jednu krávu, jedno tele, čtyři ovce, deset slepic, šedesát vajec a celé čtyři strychy ova. Zmíněných 8 tolarů a 15 grošů převyšovalo poručíkův „plat“ sice jen mírně, ale výše naturálních kontribucí pro praporečníka je při nedostatku dalších pramenů stěžejí vysvětlitelná.

Opět i na císařské straně se ukázalo venkovské obyvatelstvo jako zásadní vojenský faktor. Útočником obklíčené Hukvaldy byly prý zásobovány zvenčí právě rozprchlým obyvatelstvem katolického města Příbor, které svou loajalitu procísařské straně ukázalo již za „ohavné rebelie“ let 1618 až 1621. Tyto dodávky císařské straně tedy byly dobrovolné, neboť venkované byli již tak pod tlakem dánských jednotek velmi podobně jako pštinské panství.

6.3.7 Valaši ve válce¹⁴³⁹

S Valachy jsme se již v našem příběhu setkali a stojí za to se u nich na chvíli zastavit. Jejich povstáním za třicetileté války se dostatečně věnoval František Dostál. Něco místa věnoval i dění v letech 1626 až 1627, byť přiznává, že o tomto období není tolik zpráv jako o rebeliích na začátku dvacátých let nebo za švédského vpádu ve čtyřicátých letech. Důležité je Dostálovo upozornění, že tyto bouře by bylo „vhodnější nazývat jako povstání východomoravského lidu“, neboť sociální složení tohoto „povstaleckého tábora“ bylo velmi složité.¹⁴⁴⁰ Nejde nám o to shrnout Dostálovo podání, ale o zmínění pramenů, se kterými nepracoval, a jejich svědectví a o aplikaci některých tvrzení kolem valašského problému na námi sledovanou dobu.

Valaši byli svou vzpurností ve dvacátých letech vůči své katolické vrchnosti dostatečně známí ve vládních kruzích jak na Moravě, tak ve Vídni. Když člověk čte historii jejich odporu, případně na Valachy narazí jinde, neubrání se dojmu, jakoby se příběh z roku 1621 opakoval. Vůdčí postavou byl za dánského vpádu stejně jako dříve „arcirebel“ Jan Adam z Víckova, který si dokázal u obyvatel Beskyd získat popularitu a výjimečnou autoritu a obé si po celou dobu udržet. Byl to on, kdo zorganizoval přepad Lukova, Hranic, Holešova a dalších míst jak v roce 1621, tak i v roce 1626.

¹⁴³⁹ Jde o přepracování a rozšíření stejnojmenné kapitoly z diplomové práce Vít MIŠAGA, *Dánský vpád do Slezska a na Moravu v letech 1626 až 1627*, diplomová práce, Praha 2008.

¹⁴⁴⁰ František DOSTÁL, *Valašská povstání za třicetileté války (1621-1644)*, Praha 1956, s. 91-100, citace ze s. 100.

Podle dění v první polovině dvacátých let můžeme odhadovat, že i v této rebelii byli Valaši vnitřně pevně organizováni a úlohu velitelů plnili venkovští fojti. Na základě dřívějších ozbrojených vystoupení měli také mnohem více bojových zkušeností. Ve svém prostředí, kde znali každé zákoutí neprostopných beskydských lesů, byli téměř neporazitelnou „armádou“. Nazvali jsme valašskou účast v těchto letech rebelií. Oproti dalším oblastem severní Moravy se o ni bezesporu jedná. Šlo totiž o účast velice početnou, téměř masového charakteru a zasahující plně venkovské poddanské vrstvy.

I Valaši působili na pozicích průvodců, informátorů či spojek, kterým jsme se věnovali na počátku této kapitoly. Již během pochodu výmarského sboru do Uher vyplatila výmarská pokladna několika „Wallachen“ řadu částek. Vydání mířila valašským průvodcům, kteří převedli sbor bezpečně Vlárským průsmekem na Slovensko k Trenčínu. Další Valaši nosili psaní do Opavy a od Mitzlaffa zas k vévodovi. Dne 9. září dostala skupinka Valachů hned deset dukátů. Tvořili totiž bezpečnostní konvoj trubači Holkovy jízdní kornety, který měl dopravit důležitou zprávu přes Beskydy.¹⁴⁴¹

Na počátku převratných událostí v kraji Valaši přepadávali místní autority. Poměrně pravidelně se tak dělo jistě i dříve, ale s příchodem dánského a mansfeldského vojska se akce zintenzivnily. Kuráž odbojnému venkovskému obyvatelstvu Beskyd rozhodně nechyběla. Výběrčí vinného tácu na Moravě Jeroným della Porta si v září stěžoval císaři, že jeho lidé byli „valašskými sedláky“ přepadeni na svých cestách v olomouckém kraji a jeden se dokonce nedostavil k Portovi zpět. Snad byl zajat, či zabit.¹⁴⁴²

Příchozí autority protihabsburského odboje se však snažily nezkrotnost Valachů přece jen omezit. Podobnými tresty jako Mitzlaff vůči vojákům rabujícím a ničícím mlýny na Opavsku prý hrozil Jan Adam z Víckova, vůdce Valachů v Beskydech, pokud se někdo dopustil loupeživých štráfů na venkově. Jednalo se pravděpodobně o „neutrální“ oblasti, které nepatřily biskupovi a vyloženě se aktivně k povstání nepřipojily.¹⁴⁴³ Valaši totiž zpočátku plenili zvláště ditrichštejnské statky lipnického panství a biskupská manství velmi pečlivě. Šlo však o nepřátelská, totiž katolická území. František Dostál svůj výklad o Valaších často podává třídním hlediskem a boj svých hrdinů idealizuje. Tvrdí, že pokud se objevovalo kořistnictví a podobné jevy, šlo ponejvíce o odvetná opatření za činy císařských žoldnéřských vojsk.¹⁴⁴⁴ Toto tvrzení se zdá nepřiměřeně idealizující. Můžeme se jen domýšlet, zda pan z Víckova chtěl tímto krokem získat, nebo alespoň

¹⁴⁴¹ „Den 30. August. Etlichen Wallachen, die Rittmeiseter Holkens Trompeter *convoint*, und mit angelegenen Schreiben sicher durchs Holz geführt, an 10 Ducaten.“ – G. E. HEERMANN (ed.), *Nachlese*, s. 97.

¹⁴⁴² Ferdinand II. Ditrichštejnovi 24. září 1626 - MZA RA Ditrichštejnové, kart. 152, inv.č. 461, sign. 221/a, 1626 Zářít, Správa Moravy.

¹⁴⁴³ „(...) das der Witzkowa hat ein scharff befehlen undter die Wolachen gethan, das bey leib und leben straff sich keiner sol unterstehn ein einige Aussfall oder Blünderung vorzunehmen. Was die Ursach ist wirdt die Zeit geben.“ - NA Praha, VL, F 67/52, inv.č. 12856, Rytmistr Antonín Kurtz Valdštejnovi, Lipník 29. listopadu 1626.

¹⁴⁴⁴ F. DOSTÁL, *Valašská povstání*, s. 98.

neztratit přízeň a podporu lokálního obyvatelstva. V takovém případě by se jednalo o promyšlenou politiku vůči válkou zasaženému venkovu. O jejím reálném uskutečnění a faktickém dosahu však lze velmi pochybovat. Obrat v chování prodávsky naladěných Valachů, který naznačují prameny z císařské strany, zarazil patrně i zkušené císařské velitele.¹⁴⁴⁵

Víme, že Jan Adam z Víckova, který přišel s vojskem vévody Jana Arnošta, sledoval se sborem cestu až do Uher. Dne 20. září ale „byl poslán k Valachům“ zpět na Moravu. Vévoda asi tušil, že mnohem větší uplatnění pan Jan Adam najde právě tam.¹⁴⁴⁶ Už dne 3. října dobyl Jan Adam z Víckova s pomocí dvou set Valachů Lukov. Hrad mu dříve patřil a roku 1621 jej musel opustit. Nový majitel Štěpán Šmíd z Freihofenu si mohl jen stěžovat císaři do Vídně a informovat ho o tom, že pán z Víckova má asi čtyři tisíce Valachů ve zbroji.¹⁴⁴⁷ Lukovský hejtman Šmídovi napsal, že pan z Víckova přišel s dvěma sty Valachy a nejprve chtěl vyjednávat po dobrém, aby hejtman hrad vydal. Ten mu sice chvíli odporoval, ale když Jan Adam zahrozil, že vezme hrad násilím, hejtman musel ustoupit, protože neměl žádné zbraně na obranu. Hrad byl tedy velmi rychle obsazen. Valaši a Vsetínští prý holdovali panu Janu Adamovi hned nato. Druhý den přišlo dvě stě jezdců a tři sta mušketýrů, a hrad tak byl obsazen pravidelnou vojenskou posádkou. Hejtman se zapřísahal k Bohu, že od „bezbožných poddaných“ nedostal v posledních týdnech žádné peníze, ani za vaření piva a výdej vína, takže žádné peníze nepříteli nepředal, protože ani neměl co. Sám si ale nevěděl vůbec rady, co dál. Nepřítel prý obsadil celou zemi od Opavy k Olomouci, verboval a měl už snad dvanáct tisíc mužů pohromadě. To sice hejtman přeháněl, ale růst armády v obsazeném kraji byl, jak jsme viděli, velmi rychlý.¹⁴⁴⁸

Valaši ve světle Mitzlaffovy relace i v podání dalších dobových pramenů celkově působí jako zcela samostatná, na Výmarského a Mansfeldově armádě nezávislá síla, která byla schopná vlastní iniciativy i kooperace s pravidelnou armádou.¹⁴⁴⁹ Po vyhnání císařských Valachy přišla podle tvrzení Holešovské kroniky na tamní zámek jednotka dánské armády. Na jaře však zase odešla a její místo obsadili stejně jako na Lukově opět plně Valaši. Funkce pravidelné jednotky v oblasti tak byla očividně hlavně podpůrná. Valaši přepadali mnohá místa „na vlastní pěst“. Co se týče větších vojenských akcí, spolupracovali Mitzlaff a Jan Adam z Víckova se svými sbory například na zmiňovaném přepadu Hranic v říjnu 1626 a chystali své síly spojit i proti samotnému Valdštejnovi na začátku ledna 1627. Tehdy však z přepadu velmi prořídlé armády císařského

¹⁴⁴⁵ „Der Witzkowa hat ein Scharff befehlen vnder die Wolachen gethan, das bey leib vnd leben straff sich keiner sol vntterstehn ein einige Aussfall oder Blünderung vorzunehmen. Was die Vrsach ist, wirdt die Zeit geben.“ – NA Praha, VL, sign. F 67/52, kart. 131, inv.č. 12856, Rytmistr Antonín Kurtz Valdštejnovi, Lipník 29. prosince 1626.

¹⁴⁴⁶ „Den 10. September. 23 Rhlr, 12 Gr. Dem Herrn Witzkowa, so zu den Wallachen geschickt worden.“ – G. E. HEERMANN (ed.), *Nachlese*, s. 99.

¹⁴⁴⁷ František MATĚJEK, *Morava za třicetileté války*, Brno 1992, s. 142-143.

¹⁴⁴⁸ MZA Brno, RA Ditrichštejnové, kart. 152, inv.č. 462, sign. 221/b, 1626 Říjen, Správa Moravy, fol. 55-60, Ferdinand II. Ditrichštejnovi, Vídeň 9. října, přílohy: opisy dopisu Šmída císaři, zprávy lukovského hejtmana o ztrátě hradu z 3. října a Ditrichštejnovy odpovědi do Vídně.

¹⁴⁴⁹ Toho si všímá Dostál i bez přístupu k Mitzlaffově zprávě – F. DOSTÁL, *Valašská povstání*, s. 92.

generalissima sešlo. Valdštejn snad dostal zprávy o chystaném útoku a stočil jednotky z plánované cesty Moravskou bránou přes Oderské vrchy. Proticísařské síly se navíc neshromáždily včas v plném počtu.¹⁴⁵⁰

Jak bylo území spravováno za dobu dánské přítomnosti v zemi, se můžeme jen dohadovat. Přece ale máme po ruce mnohé indicie. Za zajímavý můžeme pokládat už fakt, že se Mitzlaff ve své práci správě Beskyd ani tamnímu dění nijak nevěnuje! Jeho moc sem nesahala. Maximálně se zmínil o panu z Víckova, „který měl Valachy v horách,“ nebo o Jetřichu ze Žerotína, který v některých případech zprostředkoval spojení s Gáborem Bethlenem, víc nic.

Podobně jako v letech 1621 až 1623 i nyní pomáhaly Beskydy se zásobováním spojene. I císařští si všimli, že pan z Víckova organizoval převozy proviantu z Meziříčí, Vsetína a dalších obcí do Opavy.¹⁴⁵¹ Zprávy o dění v Beskydech tak nalézáme v určité míře i ve Valdštejnově válečné kanceláři.

Při transformaci armády po příchodu z Uher v lednu 1627 Mitzlaff uvádí, že bývalé mansfeldské vojáky dal do „hor“ na hranicích s Uhry, jednalo se však o problematické Frýdecko, Příborsko, popřípadě Jablunkov, tedy severní část Beskyd, kde sídlili Valaši, podporující císařskou stranu. Katoličtí Valaši dokazovali, že venkovské obyvatelstvo země je názorově velmi rozděleno. V našem příběhu hrají zajímavou, byť okrajovou roli, a jejich postavení, pohnutkám a činnosti se soustavně dosud nikdo nevěnoval. Mitzlaff si nedovolil dát příchozí vojáky do center sympatizujících Valachů, tedy Vsetína a Valašského Meziříčí. Jistě dobře věděl, že by si Valachy kvartýrováním vyhladovělých a nedisciplinovaných jednotek rychle znepřátelil.

Právě ve Frýdku se na přelomu roku 1626 až 1627 s příchodem vojska z Uher udály mimořádné akce. Proti kvartýrování vojska se postavilo místní obyvatelstvo, které Mitzlaff popisuje právě jako „Wallachen“. Vojsko dostalo však další posily z příchozích jednotek. Došlo k ozbrojeným střetům, kde padlo podle komisaře snad až tři sta Valachů.¹⁴⁵² Zápisní kniha ševcovského cechu ve Frýdku pak udávala osmdesát mrtvých přímo ve městě.¹⁴⁵³ Zde tedy Valaši vystoupili proti dánskému vojsku. S velkými ztrátami na venkovském obyvatelstvu byl kraj útočníkem zpacifikován.

Ani polovojenské akce Valachů v plenění majetku, které již byly několikrát zmíněny, nebyly jen „prodánsky“ motivované. Stejných skutků rabování se velmi hojně dopouštěli katoličtí

¹⁴⁵⁰ Relace, fol. 21a. Mitzlaff vinil ve své relaci za pozdní příchod posil hlavně kvartýrmistra Flodorfa.

¹⁴⁵¹ Citovaný dopis Antonína Kurtze Valdštejnovi NA Praha, VL, sign. F 67/52, kart. 131, inv.č. 12856, Rytmistr Antonín Kurtz Valdštejnovi, Lipník 29. prosince 1626. Kurtz odkazuje právě na „kundšafy“, které dostával z oblasti.

¹⁴⁵² „Freydeck ist eine Stadt, so mit Sthurmender handt erobert, darinne sein 300 Wallachen gelehgen.“ – nedatovaná příloha Mitzlaffova listu Kristiánovi IV. se seznamem vybraných lokalit ve Slezsku a na Moravě – RA København, TKIA, sign. A 93-13, Indkomne breve 1627-1630, *Soupis obsazených měst a hradů na Moravě a ve Slezsku, nedatovaná příloha neznámého dopisu.*

¹⁴⁵³ „Léta 1626, den památný narození Pána Krista, lid dennemarský způsobem nepřátelským v městě Frýdku hospodařili, lidí 82 osoby zmrdovali.“ – Zápisní kniha ševcovského cechu ve Frýdku, AM Ostrava, sign. C 89, fol. 141b, 142 – citováno Polišínským (*Morava a vztahy mezi evropským východem a západem*, s. 251).

Valaši z oblasti Hukvald, Příbora a zmíněného Frýdku pod velením hukvaldského hejtmana Jana Orlika z Laziska. Svou úlohu hrály snad taktické úkoly, tedy snaha zbavit nepřítele zásob, či prostá msta nebo podíl na kořisti. Válečná zkáza kraj znovu potkala při dobývání enklávy Valdštejnovým vojskem v létě 1627, kdy silně obnovené akce katolických Valachů sotva měly větší než loupeživý charakter.

6.3.8 Přípravy k obraně a role nevojáků

Svou úlohu Beskydy a Valaši hráli i v úvahách, byť nakonec teoretických, o možném místě hlavního odporu celé armády na jaře a v létě 1627. I tehdy se ukázalo, co po celou dobu kolovalo nejspíše v hlavách velitelů a důstojníků dánské armády, tedy jakýsi respekt k Valachům jako zcela samostatnému a silou poněkud nevladatelnému elementu. Za hlavní opěrný bod prosadil komisař Mitzlaff pevnost Kozlí, byť byla, jak se při inspekci ukázalo, v neuspokojivém stavu. Určujícím argumentem byla pravděpodobně její poloha, neboť se jednalo o opevněný bod ležící nejdále na severozápad ovládaného území, tedy ve směru, odkud, jak se očekávalo, měl přijít magdeburský administrátor Kristián Vilém. Proti se postavil Jan z Bubna, který překvapivě navrhoval za oblast hlavního soustředění vojsk Beskydy kolem Valašského Meziříčí, neboť přes hory bylo nejbližší k Bethlenovi, na kterého se upínaly největší naděje. To ale rada zamítla. V oblasti nebyly žádné zásoby proviantu a píce pro koně. Pozoruhodné také je, že důstojníci důvěrou k Valachům zrovna neoplývali. Mitzlaff později o tomto okamžiku debat velitelů napsal, že „Valaši, kteří dosud byli našimi přáteli, by nás bývali zničili hůře jak nepřítel.“¹⁴⁵⁴ Proto většina vojska a veškeré zásoby munice a proviantu měly směřovat do Kozlí. Tak se také stalo. Hromadění vojska a zásob si všimli císařští, a tak se dozvěděli, jak mají zanedlouho při svém tažení postupovat.¹⁴⁵⁵

V osudové chvíli byli zapojeni místní opět do kontaktování sedmihradské strany. Snad někdy během června odešel z Opavy místní zeman Kristián Varkoč z Doběrtic, aby vyřídil vzkaz komisaře Mitzlaffa o nutnosti pomoci u Bethlena. Varkoč prý sloužil jako vyšší důstojník u Mikuláše Rohra a Bethlena poznal již loňského roku při žádosti o intervenci ve věci své tety Anny Kynarové zajaté Turky. Sám byl ovšem na cestě přes Tatry zadržen uherskými orgány jako domnělý vyzvědač a posléze vězněn ve Vídni.¹⁴⁵⁶ Jak jsme viděli i na příkladu zadržených kupců výše, průchod Uhry již nebyl tak jistý jako loňského roku a císařská strana získala i zde ztracené pozice rychle zpět.

Přípravami na nadcházející boj žily v jarních měsících všechny důležité opěrné body dánské enklávy a lokální obyvatelstvo do nich bylo notně zapojeno. Opavští měli zkušenosti

¹⁴⁵⁴ „Her Ssubena vermeint, man wurde sich besser am gebirge zue Meesseritz halten können, da wirdt hinkegen eingewandt, das dasselbst kein fouragie noch proviant, die Wallachen so bisdahero unssere freunde gewehssen, wurden uns erger als der Feindt ruiniren.“ - Relace, fol. 32a.

¹⁴⁵⁵ Pechmann Valdštejnovi, 22. května 1627 – *Documenta*, s. 190.

¹⁴⁵⁶ *Inquisition*, s. 171; J. ZUKAL, *Slezské konfiskace*, s. 144-145.

z vojenských manévřů právě z loňského července a srpna i z mnoha akcí předchozích let. Ozbrojení měšťanů nebylo ani po příchodu dánských vojsk ničím neobvyklým. Ostatně již předchozí dekády poměrně bouřlivého vývoje tohoto regionu dokazovaly, že mít zbraň a umět s ní zacházet se v nejisté době velmi vyplatí.¹⁴⁵⁷ Zbraně měli i Krnovští a z výsledkových protokolů víme, že někteří jmenovali své muškety jako „těšínské“, tedy z již tehdy rozvinuté puškařské výroby v Těšíně.¹⁴⁵⁸ Obyvatelé Hlučína byli naopak po příchodu vojska v srpnu odzbrojeni. Tehdy se zpěchovali otevřít brány, a snad proto následoval tento trest. Ostatně odpor lokálního obyvatelstva mohl za pevnými hradbami měst odrazit i útok pravidelných vojenských oddílů. O rozhodné obraně měšťanů se Mitzlaff již v lednu přesvědčil před branami Uničova, který spolu se svými vojáky neúspěšně napadl. Ačkoliv ve městě nebyla žádná silná vojenská posádka, obyvatelé se díky vlastnímu vyzbrojení a odvaze při odrážení ataků nepřítele poměrně velmi vyznamenali.¹⁴⁵⁹ Podobné nucené odzbrojení jako v Hlučíně postihlo opavské katolíky kupodivu snad až během vyvrcholení příprav Opavy na Valdštejnovo obléhání.¹⁴⁶⁰

Obrstlajtnant Markvart Rantzau ve své retrospektivní zprávě, kterou předložil Kristiánovi IV., tvrdí, že byl pověřen obranou města znovu až po velikonocích a od začátku dubna se po svém příchodu do Opavy snažil rychle zdokonalit opevnění.¹⁴⁶¹ Na něm se již dle rozkazu vévody Jana Arnošta leccos udělalo pod vedením inženýra Abrahama de la Haye, ale kvůli zimě se s pracemi přestalo. Nyní prý Rantzau musel s vojáky pracovat na výstavbě opevnění znovu, a navíc bez pomoci místních obyvatel. Všechny vozy i lidé z vesnic byli posláni Mitzlaffem ke Kozlí, aby tato pevnost byla jako hlavní nejlépe vybavena a vybudována. Šancování v Opavě trpělo nedostatkem sil a čas se krátil.

Rantzauovu podání v tomto ohledu nemůžeme věřit. Je sice pravda, že Mitzlaff preferoval pevnost Kozlí a mnohé práce se podnikly s nemalým nákladem právě tam. Jistý odliv pracovních sil k pevnosti na Odře sice zmiňují i výsledkové protokoly,¹⁴⁶² účast obyvatel Opavska na budování opevnění vlastního města však je nezpochybnitelná. Určitě musíme odmítnout Rantzauovo tvrzení, že dnem a nocí budovali opevnění pouze sami jeho vojáci. Civilisté pro často zmiňované šancování, tedy výstavbu opevnění, byli používáni vojskem už na mnoha místech,

¹⁴⁵⁷ Skvělou prací pro opavské prostředí je edice pramenů ke svolání zemské hotovosti roku 1608, viz Petr KOZÁK, *Zemská hotovost opavského knížectví z roku 1608*, Opava 2010.

¹⁴⁵⁸ „Teschischer Rohr“ – *Inquisition*, s. 212, ale i jinde. O těšínských puškařských rodech například krátce Vladimír DOLÍNEK, *Čeští puškaři*, Praha 2005.

¹⁴⁵⁹ O boji proti Uničovským viz Relace, fol. 22b-23a. Jeden z tamních měšťanů Jan Enckes pak žádal císařskou vládu jednak o náhradu škod za povstání a vpádu, druhak za ocenění svého hrdinství při obléhání. – MZA RA Ditrichštejnové, kart. 154, inv.č. 471, sign. 223/a, 1627 Červenec, Správa Moravy, fol. 323 a znovu tamtéž, kart. 159, inv. 489, sign. 227/a, 1629 Leden, a opět v květnu 1629 i se žádostí o pronájem vinného tácu.

¹⁴⁶⁰ *Inquisition*, s. 78; o množství katolických stavů a měšťanů se zmiňuje i návrh k obraně Opavy – ThürHA Weimar, sign. H 31, fol. 37–38, *Vorschlag vndt Vberschlag die quarnison zu Troppaw betreffend Ist den H. Commiss. vbergeben den 11/1 Juny 1627*.

¹⁴⁶¹ RA København, TKUA, sign. 52-1, Schlesien, *Relation von dem Zustandt der Städte Troppa und Jägerndorff in OberSchlesien, und was alda passiret absg dato*.

¹⁴⁶² Například *Inquisition*, s. 99.

kteří jsme během našeho líčení vybraných aspektů dánské fáze války navštívili. Například Mansfeld po osudné bitvě u Desavy nutil Havelberské, aby se aktivně podíleli na vybudování obranné linie na Havole. Podobně pracovali obyvatelé anhaltského knížectví právě na opevňování desavského mostu. Císařští používali místní i pro šancování v Halberstadtsku a na mnoha dalších místech.

Budování předsunutých opevnění a obnovu a posilování hradeb zažily vedle Opavy i Krnov, Těšín, Hradec, Vikštejn, Sovinec, Hranice a mnohé další opěrné body dánské enklávy. V Těšíně navíc nařizoval Mikuláš Rohr v posledních týdnech před Valdštejnovým útokem měšťanům, aby si připravili zbraně a proviant na dobu případného obléhání a nachystali nádrže s vodou a háky na strhávání střech. Obyvatelé měst tedy byli dobrovolně i nedobrovolně zapojeni do bojových příprav.¹⁴⁶³

Opavské šancování probíhalo celé jarní období a stojí za pozornost, že hlavní tíha organizace i vlastního provedení ležela na opavských měšťanech a obyvatelích okolních vesnic. Šancovat museli samozřejmě i obyvatelé opavského předměstí. Příkaz k šancování podle některých svědků přišel od purkmistra.¹⁴⁶⁴ Ten byl ovšem pouze nástrojem vojenského velení a plnil rozkazy, které mu dali Mitzlaff a přítomní nejvyšší důstojníci. Snad právě oni svolali též rychtáře vesnic v knížectví do Opavy a bez vědomí jejich vrchnosti jim přikázali podílet se na stavbě opevnění. Majitelé panství byli tímto krokem prý pobouřeni, ale sotva mohli něco proti záměru dánského velení dělat.¹⁴⁶⁵ Opavská rada a měšťané figurovali v organizování prací zcela zásadně a základní líčení těchto aktivit již podává Josef Zukal ve výše zmíněných *Pamětech opavských* a předmluvě k edici výslechových protokolů. Zopakujme zde jen, že hlavními postavami opavského šancování byli Mathes Kloss jako šafář, kožešník Hans Weiss, Lorenz Würfel, Jan Kastner, Jan Cikán (Ziganke), Martin Hopp a další. Pracovní síly dodaly vesnice Raduň, Pustá Polom a mnohé další v širokém okolí. Sedláci zmíněných dvou obcí dováželi navíc dřevo z hradeckých lesů, přičemž vhodné stromy na stavbu prý pilně ukazoval Jiří Krnovský, zvaný Břečka, který v lesích pracoval již před vpádem.¹⁴⁶⁶ Někteří z uvedených také drželi v rukou soupisy k šancování povinných vesničanů a ty, kteří se u prací neobjevili, nahlašovali vyjíždějícím rejtarům, či spolu s vojáky obcházeli vsi a sedláky nutili k požadovanému výkonu silnějšími argumenty.

Na mnoha místech ještě před příchodem císařských se strhávaly domy a zakládaly požáry. Cílem takového konání byla likvidace předměstí či budov, které nějakým způsobem mohly škodit obráncům před vlastním opevněním a hradbami. V Krnově prý jeden z místních exponentů dánské

¹⁴⁶³ Rohr purkmistrovi Těšína, 6. června 1627 – *Acta Publica*, s. 97.

¹⁴⁶⁴ *Inquisition*, s. 103.

¹⁴⁶⁵ Výpověď Mikuláše Vlčka - *Inquisition*, s. 36:

¹⁴⁶⁶ *Inquisition*, s. 87 (Kloss), 105 (Weiss jmenován na mnoha místech), 120 (Krnovský) aj.

strany zapálil i zahradní domek vlastní matky na předměstí, od nějž nakonec chytil i rodinný dům.¹⁴⁶⁷ V Opavě zas neplánovaně shořel i kostel sv. Barbory a přilehlý špitál. Měšťané odmítali strhnout domy na předměstí, proto to udělali vojáci sami.

Měsíc před příchodem Valdštejna sepsali major Jan Arnošt Trost a obrstlajtnant Rantzau zprávu pro nejvyšší velení dánské enklávy, v níž detailně vypočítali vojenské potřeby pro měsíční obléhání města. Armádu trápil hlavně citelný nedostatek střelného prachu a munice, ale i proviantu. V závěrečných bodech byly zmíněny i otázky kolem přítomnosti katolických stavů a měšťanů uvnitř hradeb a nevhodnost přijetí obyvatelstva ze zničeného předměstí pro období obléhání nepřitelem kvůli nedostatku zásob proviantu.

Valdštejn zahájil tažení z Nisy 19. června a dánská posádka Hlubčic se vzdala již tři dny nato. Po příchodu Valdštejnova těžkého dělostřelectva vydal kapitán Moritz von Sangerhausen město na akord, tedy dohodu obou válčících stran o podmínkách složení zbraní a předání pozic, a se svými vojáky mohl svobodně odejít.¹⁴⁶⁸ Po Hlubčicích byl Valdštejnovou další zastávkou Krnov, kde se císařské jednotky objevily již 24. června. Krátké obléhání města, stejně jako celé dobývání kraje popisuje opět Zuka.¹⁴⁶⁹ Energický velitel major Protz donutil pohrůžkou zbraní měšťany k přísaze, že budou bojovat do posledního dechu. Obléhání Krnova se protáhlo do 2. července, kdy opět až přivezené těžké dělostřelectvo donutilo obránce k opuštění města na akord. Pak císařští odtáhli ke Kozlí, ale pevnost s hlavní dánskou silou pod velením plukovníka Karpezana se rychle vzdala znovu na dohodu o svobodném odchodu a složení praporů.

Poslední pevností, když odhlédneme od ohnisek odporu v Beskydech likvidovaných ještě dlouho Marradasem, tak bylo centrum enklávy, pevné město Opava. Podobně jako Protz v Krnově si i obrstlajtnant Markvart Rantzau vynutil od měšťanů nový slib věrnosti. Šlo v podstatě o obnovu slibu, který byl dán po příchodu dánských sil přímo Janu Arnoštovi Sasko-Výmarskému.¹⁴⁷⁰ Obec přísahala bojovat na život a na smrt. V případě, že by někdo vedl poraženecké řeči, že nemá smysl bránit se proti císařským, měl být ihned na místě zastřelen. Již samotný fakt, že v Opavě byl přítomen celý jeden pěší pluk, určoval v porovnání s jinými lokalitami poměr zapojení civilního obyvatelstva do vlastního boje. V Krnově se major Protz „proslavil“ svým velmi vyhroceným postojem vůči měšťanům. Co ho k tomu vedlo? Obyvatelé neměli při obléhání příliš chuti k obraně, ačkoliv by se dala očekávat větší zaujatost pro boj po poměrně intenzivním zapojení měšťanů do nejrůznějších akcí během pobytu dánského vojska. Důležitým momentem vztahu důstojníka k civilistům byla i síla vojenské posádky. Dvě kompanie

¹⁴⁶⁷ *Inquisition*, s. 200.

¹⁴⁶⁸ *Inquisition*, s. 24. Kapitán patřil do Rieseho „Žlutého“ pluku (J. C. KIRCHMEIER-ANDERSEN, *Kejserskrigens finansiering*, Appendiks 1, s. 79).

¹⁴⁶⁹ V předmluvě k edici výslechových protokolů kapitola *Vertreibung der Dänen durch Albrecht von Waldstein*, s. 20-25, zde s. 21.

¹⁴⁷⁰ *Inquisition*, s. 102.

vojska sotva mohly udržet krnovské hradby, proto i zapojení měšťanů do hlídek a střelby se zdá i podle výpovědí měšťanů větší než v Opavě. V obou městech došlo k organizaci domobrany podle městských čtvrtí. V Opavě však byli měšťané rozptýleni mezi vojáky, kterých bylo oproti krnovské posádce až čtyřnásobně více. Jindřich Cikán (Ziganke) vypověděl, že na šancích se denně při hlídkách střídalo na třicet osob z řad opavských měšťanů.¹⁴⁷¹

Byl v momentu rozdělení měšťanů přítomen moment obav vojenského velení před nevyzpytatelným chováním civilistů? Obrstlajtnant Markvart Rantzau si ve své zprávě později stěžoval, že při pokračujícím obléhání Opavy mu domácí obyvatelé nechtěli vůbec pomáhat, dopisovali si s nepřítelem, a dokonce tajně při hlídkách mezi vojáky rozvíjeli řeči zasévající neposlušnost a vzpouru. Po dvou týdnech obléhání prý zaznamenal i takové zvěsti, že pokud důstojníci do tří dnů město nevydají, tak „chtějí oni důstojníkům hlavy setnout a tyto spolu s městem odevzdat nepříteli!“¹⁴⁷² Zda Rantzau nepřeháněl, se už nedozvíme. Každopádně ani Opavští neměli k odporu proti císařským velkou chuť. Zpětně je tedy tlak důstojníků na kázeň a aktivní účast měšťanů v boji pochopitelný. Jakýkoliv náznak problémů nebo menší sabotáž uvnitř tábora mohly vyvolat netušenou řetězovou reakci. Navíc bylo pro Rantzaua důležité zajistit si právě neochvějným a bezchybným výstupem v boji dobrou pozici pro případné vyjednávání s nepřítelem o akordu vojska, jak se stalo již ve výše zmíněných lokalitách.

Měšťané se tedy podíleli osobní účastí na hlídkách na hradbách a valech. Výběrově víme i o střelcích na císařské pozice, ačkoliv naprostá většina vysvětlovala svou účast později jako vynucenou a střelbu popisovala jako úmyslně chybnou, každopádně zcela nepodstatnou.¹⁴⁷³ Někteří měšťané se však jistě účastnili odvážných výpadů vojska na císařské pozice.¹⁴⁷⁴ Největší motivací k boji oplývali protestantští kazatelé, kteří povzbuzovali obyvatele k většímu nasazení.¹⁴⁷⁵

¹⁴⁷¹ Tamtéž, s. 107.

¹⁴⁷² RA København, TKUA, sign. 52-1, Schlesien, Relation von dem Zustandt der Städte Troppa und Jägerndorff in OberSchlesien, und was alda passiret absg dato, fol. 7b.

¹⁴⁷³ Zajímavé by bylo sledovat i okolnosti a detaily z obléhání Krnova, kde například zápalné střely dělal místní lékárník Martin Pinschquart (*Inquisition*, s. 195). I zde obyvatelé omlouvali svou účast, protože byli donuceni majorem Protzem, a posléze prý pálili tam, kde žádní císařští vojáci nebyli, nebo dokonce stříleli pouze s prachem, ale bez munice „einen leeren Schuss“ (tamtéž, s. 217). Podobně vypověděl i Christof Kriesche (tamtéž, s. 200), Hans Opitz (tamtéž, s. 204) a mnozí další. Krnovští se vůbec o vlastní střelbě za krátkého obléhání rozpovídali před vyšetřovací komisí oproti Opavským nepoměrně více. I opavští měšťané však popisovali svou účast při střelbě proti Valdštejnovým vojákům podobně. Hans Achzenicht vypověděl, že „během obléhání jednu střelu do vzduchu učinil, jeho mušketa byla prý již dlouho nabyta, nikoho neviděl a také na nikoho nestřílel“ (tamtéž, s. 112). Odpovídal tak snad na obvinění vznesené Georgem Hölbeltem, který tvrdil, že Achzenichta slyšel po výstřelu nahlas říci: „Jednoho jsem zastřelil.“ (Tamtéž, s. 99).

¹⁴⁷⁴ Tamtéž, s. 110.

¹⁴⁷⁵ Predikant Petr Hampel při jednotce kapitána Gerstorfa podle výpovědi svědka Jakuba Lazeckého vyzýval dokonce ke střelbě na císařské zajatce, a také je sám soužil, což od duchovní osoby, pokud se tak vskutku stalo a svědek si nevymýšlel, velmi překvapí. Kapitán Gerstorf pak prý mezi zajaté vojáky vypálil jednu ránu z pistole! – Tamtéž, s. 104.

Valdštejnské obléhání Opavy, které Rantzau den po dni pečlivě popsal ve své pozdější zprávě králi, skončilo po více než dvou týdnech intenzivních bojů a ostřelování. Vzhledem k mizivým zbytkovým zásobám střelného prachu bylo vzdání města 30. července 1627 cestou nutnosti. Odchodem vojáků z města a jejich vystřídáním císařskými pluky skončila téměř jeden rok trvající dánská přítomnost na severní Moravě a v Horním Slezsku. Přestřelky a boje však ještě několik týdnů pokračovaly na neklidném venkově, kde jednotlivci výjimečně pozvedali zbraně a jako ostřelovači škodili projíždějící císařské armádě. V beskydských horách bylo potlačování povstálých Valachů složitější vzhledem k terénu, ale i zde došlo k obsazení opěrných bodů Lukova, Vsetína a Valašského Meziříčí vojenskou silou. Nyní to byli katoličtí Valaši hukvaldského hejtmana Jana Orlika z Laziska a frýdeckého pána Karla Žampacha ze Žampachu, kteří dostali prostor pro nerušené rabování již tak válkou poničeného venkova. Kněžna Alžběta Lukrécie si 26. července stěžovala na chování katolických Valachů pod velením obou zmíněných pánů, kteří působili veliké škody na těšínském knížectví, a dožadovala se po Valdštejnovi rázného zásahu proti nepřístojnostem. Hodlala také celou věc předat císaři k posouzení a domáhat se náhrady škod. Jednalo se nejspíš o opakovanou výzvu, neboť už 20. července Valdštejn Orlikovi psal, aby své Valachy krotil a plundrování zastavil.¹⁴⁷⁶ Kněžna se na císaře brzy obrátila.¹⁴⁷⁷

6.3.9 Závěr kapitoly „Přichází přítel, nebo nepřítel? Městské a venkovské obyvatelstvo za dánského vpádu v letech 1626 až 1627“

Cílem příspěvku bylo představit úlohu civilního obyvatelstva ve válečných událostech dánského vpádu, přičemž důraz byl kladen na jeho aktivní podobu. Sledované jevy můžeme s jistotou nalézt v různých válkách, napříč celými epochami.¹⁴⁷⁸ Události let 1626 a 1627 ukazují, že působení venkovského obyvatelstva jako „vojenského faktoru“ bylo právě v období dánského vpádu mimořádně výrazné. Škála podob, kterou civilisté v této roli zaujímali, se jeví jako velmi široká. Nešlo zdaleka jen o pasivně přijímané postoje, byť jedinců, kteří se aktivně k žádné straně konfliktu nepřidali a jen okolní dění pozorovali či snášeli jeho dopady tak jako Jan Zábalský z Dolního Benešova, bylo velmi mnoho. Ostatně výše naznačená otázka kontribučních povinností do této kategorie rovněž zapadá, pro udržení rozsáhlého vojska v kraji bylo ale stabilní potravinové zásobování mimořádně důležité. Venkovské obyvatelstvo severní Moravy a Horního Slezska se vydatně spolupodílelo (byť s velkou variabilitou, intenzitou a motivací) na „válečném

¹⁴⁷⁶ NA Praha, VL, F 67/52, inv. č. 13415, Alžběta Lukrécie Těšínská Valdštejnovi, Těšín 26. července 1627; tamtéž, F 67/50, inv.č. 5067, Valdštejn Orlikovi, 20. července 1627.

¹⁴⁷⁷ MZA Brno, RA Ditrichštejnové, kart. 154, inv.č. 472, sign. 223/b, 1627 Srpen, Správa Moravy, fol. 19-22, Ferdinand II. Ditrichštejnovi, Vídeň 14. srpna 1627, příloha: extrakt z dopisu Alžběty Lukrécie Ferdinandovi II., SD.

¹⁴⁷⁸ PhDr. Pavel Bělina při konzultaci závěrečných úprav příspěvku upozornil na přítomnost lokálních průvodců ve službách vojska až do devatenáctého století. Zásadní změnu vidí až v působení generála Radeckého v severní Itálii a v jeho důraze na kvalitní kartografické zpracování válkou zasažených oblastí.

úsilí“, a to obou (!) stran konfliktu. Specifické okolnosti dánského vpádu vedly k tomu, že ani jedna ze soupeřících stran se sotva mohla obejít bez pomoci civilistů. V případě dánské enklávy pak podpora místního obyvatelstva výrazně napomohla úspěchu celé akce v roce 1626 a jejímu zajištění hluboko do roku 1627. Po kolapsu výmarské a mansfeldské armády v Uhrách se jevil vybudování a rozšíření enklávy spolu s mobilizací a faktickým znovuzrozením armády v oblasti jako malý zázrak. Zmiňoval jsem studii Michaela Kaisera, který uvádí výrok generála Tillyho o tom, že venkované „nebyli vůbec zvyklí na vojenství.“¹⁴⁷⁹ Detaily z dánského vpádu zprostředkovávají poznatky, že minimálně v případě zasaženého území to tvrdit nemůžeme.

Pro část civilního obyvatelstva, nejen městského či šlechtického, ale i poddanského, venkovského, opravdu zněla v hlavách otázka „Přichází přítel, nebo nepřítel“, tak jak si ji kladl Tomáš Labutek, přísežný ve Vladislavi.¹⁴⁸⁰ Dost možná zněla tato otázka při příchodu jakéhokoliv vojska. Byť jsou ideologické či náboženské důvody pro kolaboraci nebo zachování loajality zmiňovány velmi často, do procesu rozhodování a motivů jednání vlastně mnoho nevidíme. Uvedené příklady průvodcovství, nájemné práce při logistice armády, zásobování, výrobě vojenského materiálu a výrazný podíl na rabování domovské oblasti značí výrazně i jiné motivy. Do hry vstupovaly mimo ideovou a náboženskou orientaci individuální pohnutky, nakonec i psychický a fyzický tlak útočníka či vidina osobního zisku. Je třeba doplnit, že Labutkova otázka mohla stát i jinak: Přichází ničitel, nebo potenciální zaměstnavatel a chlebodárcé za nejisté doby? Nepřichází snad příležitost?

Nevojenský prvek ve vedení války dosáhl během dvacátých let významné úlohy. Vždyť právě logistický generál Tilly, ale i císařští důstojníci měli před selskými povstáními v pohoří Harz či na území Hesenska v roce 1626 velký respekt a polovojenské oddíly venkovanů a měšťanů například i z území Brunšvicka-Wolfenbüttelska v Dolnosaském kraji připravilo logistické armádě nejednu pernou chvíli.¹⁴⁸¹ Domácí obyvatelstvo tedy mohlo hrát velmi silnou úlohu. Jak vidíme na příkladu vpádem zasažených území, a díky zachovaným pramenům známe situaci především na Opavsku a Krnovsku, ale i v oblasti Beskyd, pokud se této role místní populace ujala, stávalo se jedním z rozhodujících faktorů pro úspěch, či neúspěch válečných akcí dánské strany. Komisař Mitzlaff psal už o červencovém pochodu Slezskem, že obyvatelstvo Slezska je „sehr affectioniert“, tedy velmi příznivě nakloněno. Ona náklonnost místních měla množství podob.

¹⁴⁷⁹ Michael KAISER, *Inmitten des Kriegstheaters*, s. 285.

¹⁴⁸⁰ „Man habe nicht gewusst, ob Feind oder Freund komme.“ – J. ZUKAL (ed.), *Die Liechtensteinsche Inquisition*, s. 117.

¹⁴⁸¹ O střetech vojáků se sedláky a proměně Hesenska v zónu nebezpečnou císařským jednotkám píše například plukovník Adolf Holštýnský Valdštejnovi (Šmalkaldy, 2. dubna 1626 – NA Praha, VL, F 6752, kart. 124, inv.č. 12118), nebo plukovník Jiří Brunšvicko-Lüneburský (tamtéž). O útocích na zásobovací kolony logistického vojska a vůbec velmi nepřátelském postoji místního obyvatelstva psal Tilly Valdštejnovi již v září 1625 (například Tilly Valdštejnovi 15. září 1625 – MZA Brno, RA Collaltové, kart. 86, inv.č. 1827, sg. V 9. 14), jiné dopisy z Tillyho pobytu v Dolnosaském kraji jsou v *Regestech III*.

Přes komisařův optimismus nebyla vůbec pravidlem a často se mísila s individuální, či skupinovou aktivní rezistencí. Přes všechnu variabilitu situací by však bez pomoci civilního obyvatelstva relativně malé dánské síly sotva ovládly a na téměř rok udržely tak rozsáhlé území.

Náš pohled byl zaměřen geograficky na zasažené území Moravy a Slezska. Nezbyl už prostor pro zpracování problematiky na vpádem nezasaženém území Čech a jižní a jihozápadní Moravy. Ani zde nepanoval zcela klid. Dokládají to četná selská sročení a nepokoje, které dělaly pražským místodržitelům poměrně starosti. K jednomu z největších lokálních povstání došlo v Čáslavském kraji. Historiograficky jej v padesátých letech zpracoval historik Josef Petráň.¹⁴⁸² Ačkoliv tyto události již leží za horizontem námi sledované problematiky, přece na ně nesmíme zapomenout.

Válečné události kolem dánského vpádu a přítomnost domácího prvku v boji ukazují poměrně důležitou věc. Totiž, že místní obyvatelstvo si do jisté míry na vytváření příkoří, které sebou válka přinášela, stačilo docela samo. Vnější moc dala jen důležitý impulz pro lavinu násilí civilistů mezi sebou. V srpnu 1629 použily opavské stavy v dopise knížatům Maxmiliánovi a Gundakarovi z Lichtenštejnu, kteří spravovali majetek jako poručníci nezletilého Karla Eusebia, při popisu země po válečné smršti příměr, že se Opavsko „podobá více pustině a arabské poušti, než obydlené zemi.“¹⁴⁸³ Předložené líčení ukázalo, že na tomto výsledném stavu mělo místní obyvatelstvo, ať už v nových vojenských jednotkách, ale i jako nevojáci nemalý podíl.

Veliký význam pro kraj mělo dění po zlikvidování dánské enklávy Valdštejnem, tj. politické a ekonomické důsledky porážky. Pro Opavsko a Krnovsko znamenal červenec a srpen 1627 téměř to samé, co Bílá hora pro Čechy a Moravu. Konkrétní projevy jsou dobře zpracovány v literatuře, zvláště Zukalově práci *Slezské konfiskace*. Celkově se dá shrnout význam porážky vojska dánského krále ve Slezsku v roce 1627 jako utvrzení pobělohorského vývoje v českých zemích, definitivní rozšíření takových jevů jako okleštění politických práv a hospodářské zruinování nižší šlechty,¹⁴⁸⁴ konfiskace, rekatolizace a exulantství i do Opavska a Krnovska, které tomuto zůstaly drážďanským akordem dříve z větší části ušetřeny. Stavovský systém se nenávratně rozpadal. Konfiskace zaviněná spoluprací s nepřítelem císaře se dotkla i jednotlivců v dalších knížectvích Horního Slezska. V rámci politického i náboženského života můžeme pozorovat v Opavě a Krnově jisté známky procesu disciplinace. Místní poražené a potrestané městské a stavovské elity nyní mnohem ochotněji a rychleji než předtím konvertovaly ke

¹⁴⁸² Josef PETRÁŇ, *Matouš Ulický a poddanské povstání na Kouřimsku a Čáslavsku roku 1627*, in: Acta Universitatis Carolinae, Philologica et Historica, 1954, s. 43-61.

¹⁴⁸³ „(...) einer Einöde und arabischen Desert vnd wüstenau ehnllicher alß einem bewoneten Landt scheinete (...)“ – HAL Wien, H 909, Opavské stavy knížatům z Lichtenštejnu, SD (srpen 1629?).

¹⁴⁸⁴ Historik Radek Fukala pojmenovává tento proces, který probíhal delší dobu a porážkou vpádu vyvrcholil, jako „rozklad stavovské společnosti“ (už v názvu zmiňovaná studie R. FUKALA, *Dánský vpád do Slezska a rozklad stavovské společnosti*).

katolickému náboženství a v oblasti politické byly stavovská práva a podíl na moci v knížectvích značně omezeny, tudíž rostla větší míra ochoty vstoupit do lichtenštejnské hierarchie úřadů a klientů a nastalému stavu se podřídit. Utvrzení staronové vlády symbolizovalo na Moravě vydání Obnoveného zřízení zemského, které bylo právě kvůli vpádu odsunuto na rok 1628. Ze strany legitimní moci se díky porážce vpádu dostalo „popostrčení“ celého procesu absolutistických změn (a zároveň jisté disciplinace obyvatel) veliké příležitosti. Jinou otázkou zůstává, nakolik například pravděpodobně ryze účelová konverze začala být i vnitřní záležitostí. Se samotným zničením kraje, a vlastně celé Moravy a Slezska pobýtem vojsk obou stran museli obyvatelé zápasit po mnoho let. Brzy ovšem válečné události obě země opět zasáhly. Švédské vpády vše, co se stalo před tím, zdaleka překonaly.

7. Čeští emigranti a žoldnéři ve vojsku Kristiána IV. v letech 1625 až 1627

Na závěr naší práce jsme ponechali otázku české emigrace ve sledovaném období. Přidáme tak další možný úhel pohledu na události let 1625 až 1627. Půjde zde přitom pouze o výseč emigrantské problematiky, které již bylo jak pro celá dvacátá léta, tak pro období po vydání Obnoveného zřízení zemského věnováno mnoho monografií, studií a sborníků.¹⁴⁸⁵ Jak již plyne z názvu kapitoly, hlavní prostor bude věnován žoldnéřům, konkrétně vojákům a důstojníkům armády Kristiána IV., kteří pocházeli z českých zemí. Méně prostoru bude poskytnuto emigraci mimo vojenské struktury. Důvodem jsou bezpochyby již samotné odchylky v charakteru činnosti sledovaných aktérů, ale i existence rozličné starší literatury k důležitým postavám. Historici věnovali práce kupříkladu někdejšímu moravskému zemskému hejtmanovi Ladislavu Velenovi ze Žerotína, tragické postavě Václava Bítovského z Bítova, vůdci odbojných Valachů Janu Adamovi z Víckova a dalším hrdinům, kteří do dánské fáze a zvláště vpádu do Slezska a na Moravu nějakým způsobem zasáhli.¹⁴⁸⁶ Bylo by jistě záhodno věnovat se širším problémům české otázky za dánské fáze, nevyrovnaným vztahům mezi haagským exilovým dvorem a dánským králem, a vůbec působení Fridricha Falckého, jeho diplomatů a politické činnosti českých exulantů v tomto období. Cenný pohled nám přinášejí například Jindřich Matyáš z Thurnu nebo falčtí diplomaté Ludwig Camerarius a Johann Joachim Rusdorf a jejich korespondence.¹⁴⁸⁷ Ale vyjmenované momenty, včetně Camerariovy perspektivy ostatně byly příležitostně zmíněny v průběhu líčení sledovaných válečných let. Na podrobnější rozbor nezbyvá místo. Česká otázka a její role v třicetileté válce byly podrobeny bližšímu studiu i pro období dánské fáze Miroslavem Hrochem, Josefem Poliškým a dalšími historiky v samostatných studiích, proto můžeme i v tomto ohledu

¹⁴⁸⁵ Velmi výběrově: Otakar ODLOŽILÍK, *Povstalec a emigrant. Kapitoly z dějin třicetileté války*, Londýn 1944.; TÝŽ, *Z korespondence pobělohorské emigrace z let 1621-1624*, in: VKČSN 1932, Praha 1933, s. 1-198.; TÝŽ, *Ze zápasu pobělohorské emigrace*, I.-II., in: ČMM 56, 1932, s. 1-58; ČMM 57, 1933, s. 369-388; Václav LÍVA, *Studie o Praze pobělohorské*, in: SPP 6, 1930 – emigrace, s. 357-419; Lenka BOBKOVÁ, *Česká exulantská šlechta v Pirně v roce 1629*, in: FHB 19, 1998, s. 83 - 116.; TÁŽ, *Česká komunita v Pirně v letech 1629 – 1639*, in: Česko-Slovenská Historická ročenka, Brno 1999.; TÁŽ, *Exulanti z Prahy a severozápadních Čech v Pirně v letech 1621-1639*, Praha 1999.; TÁŽ, *Exulant*, in: Václav Bůžek – Pavel Král – Zdeněk Vybíral, *Člověk českého raného novověku*, Praha, Argo 2007, s. 297-326 nebo Edita ŠTĚŘÍKOVÁ, *Stručně o pobělohorských emigrantech*, Praha 2005, zde další bibliografie.

¹⁴⁸⁶ František HRUBÝ, *Ladislav Velen ze Žerotína*, Praha 1930; Josef JANÁČEK, *Valdštejnova pomsta*, Praha 1992; Vlasta FIALOVÁ, *Jan Adam z Víckova, moravský emigrant a vůdce Valachů 1620 až 1628*, Brno 1935; podobně Jiří HOLÍK, *Pod jménem Valachů*, Lukov 2006.

¹⁴⁸⁷ Antonín GINDELY, *Friedrich V. von der Pfalz, der ehemalige Winterkönig von Böhmen, seit dem Regensburger Deputationstag vom Jahre 1622 bis zu seinem Tode*. Abhandlungen der königlich Böhmisches Gesellschaft der Wissenschaften. Folge 4, 12, Prag 1885; Johan Michael SÖLTL (ed.), *Der Religionskrieg in Deutschland, III., Briefe und Berichte. Denkwürdigkeiten aus den Zeiten des Religionskrieges*, Hamburg 1842, část Ludwig Camerarius. *Dessen Briefe an den Grafen von Solms und von Rusdorf*, s. 105–225; Joseph FIEDLER, *Correspondenz des Pfalzgrafen Friedrich V. und seiner Gemahlin Elisabeth mit Heinrich Mathias von Thurn*, in: Archiv für Kunde österreichischer Geschichts-Quellen 31, 1864, 1, s. 377-414; Johan Joachim RUSDORF, *Mémoires et négociations secrètes: pour servir à l'histoire de la guerre de trente ans*, Leipzig 1789.

odkázat na ně.¹⁴⁸⁸ Především Hroch pečlivě dokládá, že český moment v politice Kristiána IV. byl zcela minimální, a my můžeme dodat, že ani vpád do Slezska na tom příliš mnoho nezměnil.¹⁴⁸⁹ I v případě Mansfeldovy a Výmarského akce se zaměříme jen na úzký výběr momentů a postav emigrace, které byly z velké části opomíjeny.

Druhým důvodem upřednostnění žoldnéřů je pramenná základna, která byla pro následující pasáže použita. Jde v první řadě o prameny kodaňského Říšského archivu (Rigsarkivet) k dějinám dánské alias „císařské“ války, které poskytly řadu překvapivých zjištění s ohledem na osudy vojáků s původem v českých zemích. Zatímco přítomnost českých důstojníků ve švédské armádě je poměrně známá, i když na systematický výzkum stále čeká, o dánské službě emigrantů najdeme jen krátké zprávy, často ani to ne.

Mnohé přitom ani zde kapitola neobsáhne. Především jde o působení Jindřicha Matyáše Thurna v hodnosti polního maršála Kristiána IV., které je ponecháno stranou s odkazem na budoucí samostatnou studii, neboť pramenů k Thurnovu krátkému angažmá je uloženo v Kodani přece jen více, než by mohl tento oddíl pojmut.¹⁴⁹⁰ Navíc se jedná o období po faktickém ukončení vpádu do Slezska a začátek „dánské“ části „císařské války“, totiž fázi defenzivy Kristiána IV. od konce léta 1627, která už leží mimo horizont této práce.

Metodologicky se v této kapitole pokoušíme o smíšený přístup, nestrání se systematické sondy do poměrů vybraných jednotek, či případových exkurzů. Hlavní důraz je kladen na biografické hledisko při udržení chronologického líčení. Ačkoliv se jedná o malé střípky individuálních příběhů, přece stojí za to zastavit se u české účasti v Kristiánově válce, o níž víme krom slezské akce velmi málo.

7.1 Čeští žoldnéři na Severu před rokem 1625

Dříve než se vydáme dál, učiníme dvě odbočky. Nejsou nijak objemné, charakterově se však od sebe zásadně liší. V první části předložené práce jsme se věnovali vojenským předpokladům

¹⁴⁸⁸ Miroslav HROCH – Ivo BARTEČEK, *Die böhmische Frage im Dreißigjährigen Krieg*, in: Heinz Duchhardt (Hrsg.), *Der Westfälische Friede. Diplomatie – politische Zäsur – kulturelles Umfeld – Rezeptionsgeschichte*, München 1998, s. 446-460; Miroslav HROCH, *Česká otázka v dánské politice 1619 – 1625*, in: Studie Muzea Kroměřížska, 1990, s. 67-75; Josef POLIŠENSKÝ, *Morava a vztahy mezi evropským východem a západem 1626–1627*, in: K šedesátinám profesora Josefa Macůrka. Sborník prací FF Brněnské univerzity X., Řada historická C, č. 8., Brno 1961, s. 251–263; TÝŽ, *Denmark-Norway and the Bohemian Cause in the Early Part of the Thirty Years War*, in: Festgabe für L. L. Hamerich. Aus Anlass seines siebenzigsten Geburtstags, Kopenhagen 1962, s. 215–227; krátce TÝŽ, *Evropský sever a česká otázka 1618-1648*, in: Jan Skutil (red.), *Morava a Brno na sklonku třicetileté války*, Praha 1995, s. 9-13.

¹⁴⁸⁹ Hroch krátce a výstižně říká: „Nová kapitola vztahů k Fridrichovi (po vstupu do války v roce 1625 – pozn. VM) však nebyla novou kapitolou vztahů k české otázce. Fridrich byl sice zásadně titulován jako český král (...), ale to je vlastně jediná podoba, v níž se české země v této korespondenci vyskytují.“ – M. HROCH, *České země a dánská politika*, s. 74.

¹⁴⁹⁰ Zvláště ve složce příchozí korespondence Thurna dánskému králi – RA Kopenhagen, TKIA, sign. A 96, Inkomne breve alfabetisk ordnede, složka Breve fra Grev Heinrich Matthias af Thurn 1627-1629 og uden Datum. Dopisy krále pak najdeme v registrantech odchozí korespondence RA Kopenhagen, TKUA, zvláště sign. 1-060, Ausländisch registrant 1627-1630.

královny armády pro válku v Říši. Jedním z vedlejších produktů bylo i představení vybrané pěší kompanie žoldněřů Kristiána IV. z roku 1623 až 1624, a především náhled do problematiky geografického původu prostých vojáků cestou malé sondy. Naprostá většina žoldněřů pocházela nijak překvapivě z nejrůznějších koutů Svaté říše římské, především ze severního Německa, ale i z Durynska a Porýní.

Českého historika zcela jistě zajímá účast vojáků s původem v českých zemích. I takových nebylo v Kristiánových jednotkách málo. Jejich počet naopak vzhledem k relativně vzdálenému místu působení kompanie a počáteční neutralitě Dánska vzbudí pozornost a hlubší zájem. Jestliže rozbor kompanie kapitána Joachima von Buchwaldt ukazuje přítomnost minimálně 14 jedinců, kteří uvedli jako místo svého původu lokalitu v českých zemích, jedná se o šest až sedm procent z celkových 215 členů praporce. Musíme mít však na paměti, že lokalitu u 25 žoldněřů nebylo možné spolehlivě určit a dalších 36 vojáků ji nevedlo vůbec. Celkově se tak jednalo o dvacet osm procent vojáků kompanie, které jsme museli z první mapy kompanie vyloučit. Čtrnáct Čechů, Moravanů, Slezanů a Lužičanů mohlo mít v jednotce další krajany.

Protože tento moment stojí za bližší rozbor, podnikli jsme obdobnou sondu i do dalších dvou kompanií z roku 1623 až 1624 v králově malém vojsku před zahájením samotné „císařské války“. Stejně rozsáhlý průzkum jako v případě Buchwaldtova praporce nebyl z časových důvodů proveden, přece se však podařilo díky výborně zachovaným mustrovacím rolím (respektive díky jejich tehdejší autorům, pečlivým mustrovními písařům) identifikovat jedince z českých zemí.¹⁴⁹¹ V praporci Jense Sehesteda můžeme jmenovat 19 žoldněřů s českými kořeny z 222 vojáků, v praporci Heinricha von Ahlefeld pak 15 z 207. V celkovém počtu tedy tvořili Češi, Moravané a Slezané něco mezi 7 až 8,5 %. Opět je ale třeba podtrhnout, že nejde o konečné počty. V Ahlefeldově praporci nebylo možné určit 56 mužů uvedených bez lokality, či s jejím nejasně zapsaným, nebo nedohledaným názvem. V Sehestedově jednotce se však jedná dokonce o 106 jedinců, tedy téměř polovinu žoldněřů bez určené obce, či kraje původu. Proto berme uvedená čísla o procentuálním podílu vojáků z českých zemí v jednotkách jen jako ryze orientační. Naopak vzhledem k velkému podílu neurčených mohou zavádět, neboť je docela pravděpodobné, že podíl „českého živlu“, totiž vojáků ze zemí Koruny české byl v uvedených jednotkách vyšší.

Celkově jsme identifikovali 46 z 644 zapsaných vojáků ve třech kompaniích, což je poměrně velké číslo.¹⁴⁹² Pojdme se podívat na přiloženou mapu českých zemí, která místa vojáků při zápisu do mustrovací role udali. Jako první překvapí počet žoldněřů ze Slezska. Pokud zde

¹⁴⁹¹ Tyto dva praporce vedli kapitáni Heinrich von Ahlefeld a Jens Sehested, o nichž v podstatě můžeme říci totéž, co o Joachimu von Buchwaldt. Byli to holštýnští, respektive dánští šlechtici, kteří na počátku dvacátých let nabrali cenné vojenské zkušenosti, aby je pak uplatnili i v letech války s císařem. Mustrovací role jsou uloženy podobně jako role Buchwaldtovy kompanie ve fondech Rigsarkivet v Kodani (RA København, TKIA, sign. A 153, Mønstringsruller, fortegnelser over officerer og mandskab mv. 1612 – 1645).

¹⁴⁹² Jejich jmenný seznam s uvedenými lokalitami, hodností a zařazením v jednotkách je uveden v příloze č. 2.

bereme v potaz i kladský a opavský příspěvek, pak se celkově jedná o dvacet osm osob. Slezská Vratislav patřila v daném kontextu k městům s nejpočetnějšími skupinami dánských žoldnéřů v rámci celé Svaté říše římské vůbec. Také u Kladska s pěti žoldnéři musíme zpozornět. Slezská účast vyniká zvláště v porovnání s Moravou, kde identifikujeme kupodivu jen dva žoldnéře. Jakoby povodí řek Odry a Moravy odvádělo jiným směrem i lidské síly. Kontakty například vratislavských měšťanů zvláště se severním Německem byly každopádně nesrovnatelně těsnější než moravské a je zřejmé, že tyto meziregionální vazby se v účasti slezských vojáků také zrcadlí.

I přítomnost žoldnéřů z Čech byla ve srovnání se Slezskem výrazně menší. Je zároveň pozoruhodné, odkud těchto dvanáct českých vojáků pocházelo. Již na první pohled vidíme, že se jedná o kraje především severozápadní a severní, tedy jazykově převážně německé. A je to pochopitelné. Dorozumívacím jazykem žoldnéřských armád byla němčina. I v prostředí stavovského vojska z let 1618 až 1620 nehrála čeština vzhledem k původu hlavních velitelů i množství žoldnéřů hlavní roli. Ačkoliv národnostní hledisko bylo v čase nájemných vojsk mimo hlavní pozornost, přece jazykové bariéry, či naopak dovednosti určovaly pohyb i nejníže postavených vojáků do vznikajících a neustále se doplňujících armád.

I když se pohybujeme opět na úrovni dohadů, můžeme předpokládat, že vojáci nepřicházeli z domovských krajů jednotlivě, ale i ve skupinách. V případě Vratislavi nebo Kladska je to velmi pravděpodobné. Nejspíše ale není pouhou náhodou, že dvojice či trojice vojáků pocházely i z Opavy, slezských Žabkovic a Šprotavy, Zhořelce nebo České Lípy.

Pokud nám to dovolují prameny a literatura, nechme přece jen vystoupit ještě o něco více některé jedince z anonymity. Aniž bychom se pokoušeli o pragocentrický přístup, daří se nám to díky velké Bílkově práci k pobělohorským konfiskacím překvapivě u dvou vojáků pražského původu. Mušketýr **Albrecht Štark ze Štarkenfelsu** sice při zápisu role svůj domov neudal, přece jsme jej ale díky jeho nezaměnitelnému jménu mohli identifikovat jako měšťana Starého města pražského ze čtvrti u svatého Jiljí. Zde měl spolu s matkou dům řečený Šipařovský, avšak o ten rodina kvůli své emigraci v převratných pobělohorských změnách přišla. Albrecht šel do války však ještě před konfiskací a Bílek o něm píše pouze, že „ujel ze země k nepříteli a tam zemřel.“¹⁴⁹³ Kam zavedl osud mušketýra a emigranta Štarka dál, nemáme zpráv, v letech 1623 až 1624 však byl vojákem Kristiána IV. daleko na sever od původního domova.

¹⁴⁹³ „(...) Proto dům pozůstalý po jeho matce Barboře, pro náboženství ze země odešlé a v cizině zemřelé, řečený Šipařovský, v Starém městě pražském v osadě sv. Jiljí na rohu vedle domu Jakuba Kozla z Pechinovce ležící, k ruce král.fisku v pokutě byl ujat a Františkovi Cortesi z Peregrinu, primátorovi Starého města pražského, s domy po Davidovi Kuklovi konfiskovanými vedle dekretu komory české z dne 30.9.1633 prodán (C.215, P.2/4 – Lib. Contract. Caerul. 3.,f.476. – viz též Kukla – pozn. Bílka). O navrácení tétož domu se mamě ucházel 1.1642 Antonín Koch, příbuzný dotčené Štorkové.“ – Tomáš Václav Bílek, *Dějiny konfiskací v Čechách po roce 1618*, I-II., Praha 1882-1883, s. 986-987.

Jméno dalšího vojáka sice Bílek neuvádí, ale díky historikovu dílu víme snad o blízkých příbuzných. Jan Tektander byl u mustrování poctivější než Štark a Prahu skutečně za místo původu uvedl. O jeho osudech doma však zatím nic nevíme. Známy byl v rudolfinské době Jiří Tektander, který se jako císařský diplomat dostal do Persie a napsal o své cestě obsáhlou zprávu vydanou tiskem. Bílek zase uvádí Martina a Salomenu Tektandrovu jako měšťany Starého města pražského.¹⁴⁹⁴

Exkurz do žoldněřských jednotek Kristiána IV. z let předcházejících jeho vlastnímu vstupu do války měl za cíl ukázat, že „český živel“ se neztratil ani ve službách severského krále. Součástí této snahy je i boj proti anonymitě žoldněřských vojsk. Ačkoliv množství vojáků vybraných jednotek nebylo lokalizováno, počet zatím dohledaných vojáků z českých zemí je poměrně překvapivý. Pátrání po konkrétních osudech jednotlivých vojáků, jejich sociálním původu a odhalení případných pohnutek k vojenské službě může být tímto krátkým vhladem vlastně zahájeno. Další osoby čekají na své odhalení. K tomu je však potřeba i lokálních sond a dalšího výzkumu. Zajímavé by bylo odhalit například věk, dřívější povolání či sociální původ.

Hrál v odchodu jedinců do poměrně daleké země roli náboženský útlak? Z uvedených výstupů plyne, že ten nebyl natolik zásadní. Slezsko na rozdíl od Čech a Moravy náboženské, ani politické změny v takové míře nezasáhly, přesto podíl Moravanů byl vůči Slezanům mizivý, v případě Čechů nevyrovnaný. Protože ale tyto momenty přesahují skromnější cíle kapitoly, nebudeme je dále rozvádět. S ohledem na podíl českých vojáků v armádě dánského krále se však můžeme ptát dál. Byl po vstupu Kristiána IV. do války proti císaři ještě vyšší? Ovlivnil králův krok rozhodování běžných českých, moravských, slezských a lužických žoldněřů, či jedinců, kteří o vojenském řemeslu teprve uvažovali? Za malou chvíli se zaměříme právě na období „císařské války“, ale úroveň nejnižší postavených vojáků z důvodu omezené pramenné základny musíme bohužel opustit.

7.2 Dva střípky Kristiánova zájmu o českou emigraci a její aktivity na začátku roku 1625 očima habsburské strany

I když náš zájem o emigraci v uvedeném období je směřován na vojáky, zmiňme ještě dva nepříliš známé doklady Kristiánova nevelkého zájmu o českou problematiku. Ačkoliv již od července a srpna 1624 král uvažoval o vstupu do války pod vlivem činnosti anglického vyslance Anstruthera a Tillyho postupu na sever, které jsme sledovali na počátku této práce, přece ještě v předvečer vstupu do války vyslal do Vídně dopisy, které se eskalací napětí trochu vymykaly.

¹⁴⁹⁴ Tamtéž, s. 984; *Kurtze und warhafftige Beschreibung der Reisz von Prag aus durch Persien, so von Georgio Tectandro von der Jabel mit Verleihung göttlicher Hülffe Anno 1605 verrichtet worden ist*, Altenburg 1608; česky - *Jiřího Tektandra z Jablonného Popis Moskvy a Persie*, přeložil Jiří Bečka, in: Simona Binková – Josef Polišenský (ed.), *Česká touha cestovatelská*, Praha 1989, s. 65-87.

Na podzim roku 1624 se dánský král rozhodl intervenovat ve věci dvou českých, respektive moravských emigrantů. V dopisech z 29. listopadu se obracel na císaře Ferdinanda a v kratší formě i na české a moravské místodržitele Karla z Lichtenštejna a Františka z Ditrichštejna. Přimlouval se za udělení pardonu pro **Viléma z Roupova**, v době povstání nejvyššího zemského komorníka na Moravě.¹⁴⁹⁵ Během „ohavné rebelie“ patřil vedle bratra Václava Viléma, kdysi kancléře zimního krále, k aktivním povstalcům v českých zemích a již první z patentů nového moravského místodržitele Ditrichštejna jej spolu s dalšími patnácti hlavními „škůdci země“ odsuzoval ke ztrátě hrdla a statků. Patent zmiňoval mimo jiné i do pozdější slezské akce zapojené Ladislava Veleny ze Žerotína, Václava Bítovského z Bítova, Jana Adama z Víckova, Jana st. Skrbenského z Hříšťa a Jana Šelendorfa.¹⁴⁹⁶ Králova žádost o pardon a plnou restituci Roupovcova konfiskovaného majetku velice rozčílila kancléře Zdeňka Vojtěcha Popela z Lobkovic. Popel se o ní dozvěděl od císaře v lednu 1625, tedy jen několik týdnů, či dní po rozhodnutí Kristiána IV. zasáhnout do války v Říši. Kancléř své ženě Polyxeně psal, že král zmínil, že se v době povstání Roupovec nacházel v Dánsku, což nebyla pravda.¹⁴⁹⁷ Popel však králův dopis asi nečetl pozorně, nebo se o něm dozvěděl od císaře pouze zprostředkovaně, protože Kristián IV. argument v takové podobě nevznesl. Král skutečně poukazoval na pobyt Roupovce ve svých zemích, ale to dle formulace až pro dobu po potlačení povstání. Smysl jeho připomínky byl v něčem jiném. Roupovec se podle králova vyjádření po dobu svého dánského pobytu nedopustil ničeho zlého, totiž že proti císaři „nepraktikoval“ a žádná tajná „konzília“ s emigranty nevedl. Proto si prý zasloužil, aby Kristián intervenoval v jeho věci a žádal pro Roupovce o „jiným odmítanou císařskou úctu a milost.“¹⁴⁹⁸

Císař dal skutečně Kristiánovu intervenci k projednání na dvorské radě a věc proběhla plně byrokratizovaným řízením. Dopis krále byl s Ferdinandovou žádostí o dobrozdání poslán do Mikulova ke kardinálu Ditrichštejnovi. Moravský místodržící pak podal císaři zprávu, proč byl Roupovec odsouzen, a především, co vše mu bylo zkonfiskováno a jaký osud majetek dál

¹⁴⁹⁵ Záležitost kolem Kristiánovy intervence zmiňuje na základně brněnských pramenů i František HRUBÝ, *Václav Vilém z Roupova a Vilém z Roupova, čeští emigranti*, in: ČČH 43, 1937, s. 24 – 50, zvláště s. 40-41.

¹⁴⁹⁶ František HRUBÝ (ed.), *Moravské korespondence a akta*, I., s. 280-282; Tomáš KNOZ, *Pobělohorské konfiskace*, s. 732-733, pozn. 761.

¹⁴⁹⁷ Zdeněk Vojtěch Popel z Lobkovic Polyxeně z Pernštejna, Vídeň 18. ledna 1625 – Pavel MAREK (ed.), *Svědectví o ztrátě starého světa*, s. 365.

¹⁴⁹⁸ „Wan er dan seithero seines vffenthaltens in vnsern Landen sich so verhalten, das wir daran ein gnedigstes gefallen tragen, Auch sonst in selber Zeitt, so viel wir erfahren mügen, nichts wieder E. Kays. Maytt. vnd L. practisirt, noch *Consilia* mit andern *exulanten communicirt*, So haben wir ihm, in solchem seinen suchen nicht entsein mügen, Bitten demnach E. Kays. Maytt. vnnd L. hiemit ganz freundlich, sie gemeltem von Ruppá, Ihre, andern *deprecirenden* erwiesene Kays. Hulde vnnd gnade nicht sperren, sondern vmb dieser vnser *Intercession* willen, vnnd vnns zu sonderbahrm angenehmben gefallen, mit gnedigstem *perdon* vnnd vollige *restitution* in seine vnd seiner Gemahlin, in Boheimb vnnd Mähren belegenen Gütter, ansehen wollen.“ – RA København, TKUA, sign. 1-058, Ausländisch Registrant 1624-1625, fol. 232a-b, Kristián IV. Ferdinandovi II., Haderslev 19./29. listopadu 1624. Dopisy Karlu z Lichtenštejna a Františku z Ditrichštejna jsou stručnější a důvody královy intervence neuvádějí (tamtéž, fol. 231b-232a).

potkal.¹⁴⁹⁹ Věc udělení pardonu pro moravského Roupovce nikam dál fakticky nepostoupila. Natož aby došlo k restituci konfiskátů.

Druhým případem Kristiánových zájmů je podobná intervence ve věci **Markéty Salomeny Slavatové, rozené Smiřické ze Smiřic**. Žena to byla ve své době nadmíru důležitá. Vždyť pro její nároky na smiřické dědictví, respektive o poručnictví nad nesvéprávným bratrem Jindřichem Jiřím Smiřickým vzniklo tolik sporů. Při jednom z pokusů o jejich vyřešení ostatně odověla, když její manžel Jindřich Slavata zahynul po explozi střelného prachu v troskách jičínského zámku v únoru 1620. Král Kristián IV. se na podzim 1624 ujímal její věci a žádal císaře o pardon a restituci zabavených statků překvapivými slovy, totiž že z Čech po povstání „uprchla z ženského strachu a hlouposti.“¹⁵⁰⁰ Odjezd ze země a nedostavení se k vyšetřování účasti za povstání byl pro císařské komisaře pádným důvodem pro konfiskaci majetku. Markétu Salomenu i jejího syna Albrechta Slavatu přes intervenci vzdáleného severského přímluvce čekal život v exilu.

Oproti zmíněným případům Ferdinand v březnu 1625 udělil pardon velkým moravským, resp. slezským vzbouřencům Janu Dětrichovi ze Žerotína a na Valašském Meziříčí a Janovi Šelendorfovi z Hornsberku.¹⁵⁰¹ Učinil tak mimo jiné proto, že byli Bethlenovými chráněnci a císařský dvůr v roce 1625 nastolil vůči sedmihradskému knížeti mírovou, byť velmi obezřetnou politiku. Místo vděku dotčených však během vpádu roku 1626 došlo k nové aktivizaci jejich proticísařské činnosti.

Do Vídně v zimě a na jaře 1624 až 1625 nepřicházely však pouze zprávy o litujících a o milost prosících emigrantech a rebelech. Už ve stejném měsíci březnu musel Ditrichštejn řešit zprávy o pohybech Jana Adama z Víckova, který prý třikrát „s balíkem dopisů“ projížděl Slezskem a Moravou mezi Sedmihradskem a Holandskem. Císař poroučel, aby kardinál tyto praktiky zatrhl a dal více kontrolovat hraniční přechody. Ditrichštejn pak odpovídal, že již dříve nařídil svému spolehlivému hukvaldskému hejtmanovi Janu Orlikovi z Laziska příslušné kroky, ale uvedené přejezdy rebelů se prý dějí skrze Těšínsko, kam kardinálova moc již nesahala.¹⁵⁰² O dva měsíce dříve byli v Šumperku zadrženi dva protestantští kazatelé, kteří prý vedli navíc

¹⁴⁹⁹ MZA Brno, RA Ditrichštejnové, kart. 146, inv.č. 441, sign. 216/a, Správa Moravy kardinálem Ditrichštejnem, fol. 78-84, Ferdinand II. Ditrichštejnovi, Vídeň 20. ledna 1625

¹⁵⁰⁰ „(...) Nach dem mahl, sie, in der Böheimschen vnruhe, auß weiblicher furcht vnnd blödigkeit entwichen, (...)“ – RA København, TKUA, sign. 1-058, Ausländisch registrant 1624-1625, fol. 247b-248a, Kristián IV. Ferdinandovi II., Haderslev 28. listopadu / 8. prosince 1624.

¹⁵⁰¹ MZA Brno, RA Ditrichštejnové, kart. 146, inv.č. 443, sign. 216/c, 1625 Březen, Správa Moravy, fol. 190-194, Ferdinand II. Ditrichštejnovi o udělení pardonu Žerotínovi a v dalším dopise o udělení pardonu Šelendorfovi, Vídeň 20. března 1625. K Šelendorfově osobě zvláště Radek Fukala (*Povstalci a rebelové*, s. 101-104), císařův pardon z jara 1625 však výslovně nezmiňuje.

¹⁵⁰² Stejně avízo hovořilo nejistě i o tom, že obrstlajtnant Stammer zahlédl v Olomouci „mladého pána z Thurnu“, nebo o sedmihradských kontaktech s hornouherskou šlechtou, zvláště s členy rodu Illyésházy na západním Slovensku. MZA Brno, RA Ditrichštejnové, kart. 146, inv.č. 443, sign. 216/c, 1625 Březen, Správa Moravy, fol. 203-207, Ferdinand II. Ditrichštejnovi, Vídeň 17. března 1625, přílohy: anonymní avízo a koncept Ditrichštejnovy odpovědi císaři.

rebelantské řeči proti císaři a novým pobělohorským poměrům. Podle předběžných informací se měli před příchodem na Moravu zdržovat jistý čas v Berlíně a zde se setkat s hlavními rebely („Hauptrebellen“) Velenem ze Žerotína, Bítovským, panem z Víckova a dalšími emigranty. Nový majitel šumperského panství Karel z Lichtenštejna psal císaři v této věci velmi naléhavě a Ferdinand obratem poslal dopis do Brna, aby Ditrichštejn nechal vězněné predikanty řádně vyslechnout, kam mířili, kdo je poslal a za jakým účelem přišli do země. Aktivity emigrantských skupin tedy nijak nepolevovaly a císařská správa se měla co ohánět, aby nepřátelskou činnost zastavila.¹⁵⁰³

7.3 Čeští důstojníci v králově armádě v roce 1625

Postupme nyní k okamžiku vstupu dánského krále do války a budování jeho armády. Vojenské moci Kristiána IV. jsme věnovali mnoho stran v první části naší práce. Jaká ale byla účast českých vojáků v nové armádě? Není důvod se domnívat, že při masivním verbování v jarních a letních měsících roku 1625 byl ve vojsku Kristiána IV. výrazně menší počet prostých vojáků s původem v českých zemích než o dva roky dříve. Jistě i nyní přicházeli čeští žoldněři, zjednodušeně řečeno ať již z ideových, nebo existenčních důvodů. Ztráta domova útekem kvůli zapletení se do „ohavné rebelie“ a nemožnost návratu vinou změn po Bílé hoře se proplétaly s problémy uživit sebe, případně rodiny. Do hry jistě vstupovala i prostá touha po dobrodružství či hledání Štěstěny. Oproti sondě do kompanií roku 1623 se nyní zaměříme na důstojnický stav, protože k němu máme mnohem více bezpečnějších pramenů.¹⁵⁰⁴

K přítomnosti českých vojáků v králově vojsku máme prameny různé povahy a postupem našeho výkladu se je budeme snažit zužitkovat v co největším měřítku. Pro rok 1625 vycházejí do popředí pro náš účel seznam vydaných pštaluňků a dále nedatovaný soupis vojska z prosince 1625 až ledna 1626.¹⁵⁰⁵ Začneme pohledem na pěchotu. Díky prvně zmíněnému prameni víme, že pravděpodobně prvním zástupcem českých zemí v novém vojsku byl kapitán **Jaroslav Volf Štampach ze Štampachu**, který obdržel pštaluňk na pěší kompanii již 1. března, třetí den vydávání těchto dokumentů královou kanceláří. Patřil tedy do kruhu již dopředu známých velících

¹⁵⁰³ Tamtéž, kart. 146, inv.č. 441, sign. 216/a, 1625 Leden, Správa Moravy, fol. 69-72, Ferdinand II. Ditrichštejnovi, Vídeň 17. ledna 1625, příloha: Karel z Lichtenštejna Ferdinandovi II., Praha 5. ledna 1625, opis.

¹⁵⁰⁴ Hledáme-li střípky české přítomnosti v dánském vojsku, pak nelze na druhou stranu ani zapomínat na podíl žoldněřů z českých zemí v císařské armádě. Vždyť právě Valdštejnovo verbování 1625 zasáhlo české země nejen průchody vojsk a jejich shromaždišti „mustrplacy“ a „sammelplacy“. Celé velké kompanie, snad i pluky byly převážně české, respektive z česky nebo německy mluvících obyvatel zemí svatováclavské koruny. Podrobné studie ale k císařskému verbování chybí. Nemáme po ruce ani mustrovací role, ani více dokumentace k budování armády Valdštejnem pro toto období. Pokud jsme zmínili jazykový prvek jako možnou bariéru, či naopak znalost němčiny jako dobrý předpoklad k začlenění do vznikajících vojsk v Říši, týkala se tato věc důstojníků ještě více než prostých vojáků. Česky psané dopisy císařského plukovníka Viléma Vratislava z Mitrovic Valdštejnovi byly pro dobu druhé poloviny dvacátých let naprostou výjimkou.

¹⁵⁰⁵ RA København, TKIA, sign. A 46, Militære bestallinger og reverser mv. 1610-1659, A46-1. Fortegnelse over bestallinger, *Verzeichniß der Kriegsbestellungen*; tamtéž, sign. A 153, Moenstringsruller, fortegnelser over office. og mandskab mv, A 153-1. Fortegnelse over officerer og soldater.

důstojníků, neboť v kontextu šedesáti celkově vydaných kapitánských pštaluňků pro pěchotu byl Štampach jedním z třiceti osob, které dostaly dokument vydaný na vlastní jméno.¹⁵⁰⁶ Štampach dlel v tu dobu jistě v Holštýnsku, neboť právě přes holštýnského místodržitele Gerta Rantzaua, který byl pověřen formováním velké části pěchoty, byl pštaluňk novému kapitánovi předán. V nově utvářeném vojsku zaujal se svou jednotkou místo v králově osobním pěším pluku pod velením obrstlajtnanta Lohausena. Již v létě 1625 se ale přesunul do „Žlutého“ pluku Andree von Meye, po jehož smrti se ujal velení obrstlajtnant Johann Riese.¹⁵⁰⁷ Ten také velel jednotce i následující rok, a tak se Štampach dostal do invazního sboru vévody Jana Arnošta určeného na vpád do Slezska. Kapitán měl bojové zkušenosti již z doby českého stavovského povstání, kdy prý bojoval pod generálvachtmistrem Janem ml. z Bubna se třemi koňmi. Jak se protloukal během falcké fáze, se můžeme jen domýšlet, ale jistě na čas zakotvil v jedné z mnoha protestantských armád těchto let.¹⁵⁰⁸ V dánské armádě jej poté čekala poměrně dobrá kariéra, neboť brzy povýšil na majora, a stal se tak faktickým zástupcem velitele pluku.¹⁵⁰⁹

Na počátku června, tedy již pár měsíců po první velké fázi verbování dostal pštaluňk na samostatnou kompanii s hodností kapitána **Adam z Hodějova**. I on přicházel do králova vojska s bojovými zkušenostmi. Historik Tomáš Bílek o něm píše, že již před českým povstáním byl ve službě u francouzského krále a i ve stavovské armádě zaujal důstojnické místo. Ze země po prohrané bitvě na Bílé hoře ujel a konfiskací přišel o statek a přilehlé obce v Týnci nad Sázavou.¹⁵¹⁰ V souvislosti s dánským pštaluňkem zarazí, že jednotka měla být čistě mušketýrská. Kam se poděli pikenýři a jednalo se o výjimku? Z dostupných pramenů nemůžeme odpovědět. Pan z Hodějova každopádně dostal kapitánský žold 112 tolarů měsíčně. Jednalo se tedy o smlouvu ještě před nárůstem platů v souvislosti s „bojem o žoldnéře“ a tlakem na trh s pracovními silami, který vyvolalo Valdštejnovo masivní verbování během léta 1625 a který jsme zmínili v rozboru králových financí a vojska v první části práce. Ačkoliv kompanie Adama z Hodějova mohla zprvu působit samostatně, a proto jí bylo dovoleno zaměstnávat pouze střelce, brzy došlo k jejímu začlenění do pluku Isáka Cardina von Limbach, kde také vydržela až do svého faktického rozpuštění v bitvě u Lutteru.

Ve zmíněném soupise králova vojska z přelomu let 1625 až 1626 najdeme další zajímavé jméno z českého, respektive opavského prostředí. Velitelem pěší kompanie téhož Limbachova

¹⁵⁰⁶ RA København, TKIA, sign. A 46, Militære bestallinger og reverser mv. 1610-1659, A46-1. Fortegnelse over bestallinger, *Verzeichniß der Kriegsbestellungen*, fol. 2a.

¹⁵⁰⁷ J. C. KIRCHMEIER-ANDERSEN, *Kejserkrigens finansiering*, Appendix I, s. 73, 78-79.

¹⁵⁰⁸ Bílek uvádí, že Štampach opustil Čechy až roku 1628. Historik tedy netuší o poměrně dlouhé službě u dánského krále od roku 1625 až do jara 1628. Štampachův statek Strojetic u Podbořan jižně od Žatce byl konfiskován a prodán. (T. V. BÍLEK, *Dějiny konfiskací*, s. 619-620).

¹⁵⁰⁹ O specifické roli majorů v králově vojsku jsme se zmínili výše v kapitole *Budování armády podle moderních vzorů*.

¹⁵¹⁰ T. V. BÍLEK, *Dějiny konfiskací*, s. 148.

pluku byl **Jiří Adam z Drahotuš**, jinak též často zkomoleně nazývaný „von Trautsch“. Jeho dlouhá a úspěšná kariéra v třicetileté válce započala právě zde. Díky podrobné studii Josefa Zukala o konfiskacích na Opavsku a Krnovsku známe osudy pana z Drahotuš i z jeho domoviny. Zukal píše, že právě v roce 1625 prodal Jan Adam svůj statek Levice na Krnovsku, který zdědil. Tím dostal volné ruce a vydal se do války v Říši. Jistě netušil, že již další rok se vrátí do svého kraje zpátky ve výmarském sboru.¹⁵¹¹ Proč došlo u pana z Drahotuš během jara 1626 k dalšímu přeřazení v rámci králových pluků nevíme. Jisté je, že Jiřího Adama nepotkal osud pana z Hodějova a vpádu do Slezska se zúčastnil jako velitel jízdní kornety dánského sboru.¹⁵¹²

Mezi veliteli pěších kompanií královny armády najdeme dále kapitána **Radslava Měsíčka z Vyškova**, který „utekl po bitvě bělohorské, nezanechav v zemi žádných statků“,¹⁵¹³ konkrétně v pluku Jana Zikmunda von Frenking, a dále kapitána **Jiřího Soběharda** v pluku obrstlajntanta Markvarta Rantzau. Oba čekal dosti odlišný osud. Zatímco Měsíček zůstal na bojišti v Dolnosaském kraji a byl svědkem královny nešťastné bitvy u Lutteru, kde byl zajat, Soběhard se zúčastnil slezské akce se všemi peripetiemi, které jeho pluk potkal. Ačkoliv nedosáhl funkce majora, přece se můžeme domnívat, že patřil mezi Rantzauovy schopnější důstojníky. Právě jemu totiž výmarská pokladna pravidelně předávala sumy na výplatu žoldu celého pluku.¹⁵¹⁴

Jelikož jsme se zatím věnovali pečotě, podívejme se nyní na jízdu Kristiánova vojska. Její verbování v první fázi zbrojení vedl vévoda Jan Arnošt Sasko-Výmarský. Ačkoliv Josef Polišenský již pro okamžik prvních měsíců jmenuje jako rytmistra Buriána Sekerku ze Sedčic, není jeho přítomnost jistá.¹⁵¹⁵ Až v soupise vojska z konce roku víme o Jiřím Buriánovi (či Burganovi?) „von Sehekirchen“. Snad právě zde jde tedy o Sekerku ze Sedčic. O jistém Sekerkovi bez udání křestního jména slyšíme pro období vpádu do Slezska a budování vojska na obsazeném území. V soupise důstojníků královny „slezské armády“ z června 1627 figuruje jako velitel kornety v pluku obrstlajntanta von Ubach, řečeného Erckena, ovšem s poznámkou „mrtev“.¹⁵¹⁶ Kde Sekerka zemřel, nelze bohužel z pramenů vyčíst.

Oproti tomuto rytmistrovi však víme poměrně mnoho informací o dvou velitelích jízdních pluků, kteří taktéž pocházeli z českých zemí. V kontextu celé třicetileté války vyniká především

¹⁵¹¹ Zukal uvádí, že se po prodeji statku vydal k Mansfeldovi (J. ZUKAL, *Inquisition*, s. 194, pozn. 1; tentýž, *Slezské konfiskace*, s. 101), což není tak přesné. Spolu s ním se vydala i jeho žena, protože z výslechových protokolů víme, že se do kraje vrátila další rok právě s manželem a jeho jednotkou.

¹⁵¹² ThürHA Weimar, sign. H 31, fol. 35–36, *Rolla der sämtlichen Officiers*.

¹⁵¹³ T. V. BÍLEK, *Dějiny konfiskací*, s. 366.

¹⁵¹⁴ ThürHA Weimar, A 53 f 4, *Totalabrechnung zwischen König Christian IV. von Dänemark vnd Herzog Johann Ernst d.J. (+1626) geführt durch dessen Sekretärn Abraham Richter vnd Franz Eulenhaut mit belegen vnd Nachweisen über den Totalempfang*.

¹⁵¹⁵ V zápisech se objevuje foneticky podobné jméno „Sehekirchen“ nebo „Seeherchen“ jako jméno rytmistra v pluku vévody Jana Fridricha.

¹⁵¹⁶ ThürHA Weimar, sign. H 31, fol. 35–36, *Rolla der sämtlichen Officiers*.

Volf Jindřich z Budyšina.¹⁵¹⁷ Budyšín (popř. Baudyš, Baudissin, Bauditz) byl typickým profesionálním vojákem a nutno dodat velmi úspěšným. Pocházel ze starého hornolužického rodu, doloženého už v první polovině třináctého století. Rodový erb se skládal ze tří stříbrných picích rohů na modrém poli. Volf Jindřich se narodil roku 1579. Po několikaleté službě u Matyášova dvora ve Vídni odcestoval roku 1615 do Benátska, kde sloužil jako poručík jezdecktva. V roce 1618 získal pozici rytmistra v českém stavovském vojsku a tak jako mnozí aktéři událostí, které jsme v této práci sledovali, se účastnil i bitvy na Bílé hoře. Po ústupu z českých zemí sloužil snad u hraběte Mansfelda, ale už během první vlny verbování jízdy Janem Arnoštem Sasko-Výmarským jeho jméno figuruje na místě velitele jízdní kornety. Již během formování jízdy na jaře ale povýšil a stal se obrstlajtnantem samostatného pluku. Svými schopnostmi nejspíše vynikal, neboť mu byly svěřeny i důležitější úkoly. Spolu s obrstlajtnantem Lohausenem například vyjednával v zimě 1625 až 1626 s ligistickým plukovníkem Matyášem Gallasem, aby jako zástupci obou zneprátelených stran dospěli ke vzájemné dohodě o výkupném zajatců. Spolu s tím se mnoho měsíců táhlo i nekonečné dohadování o pohřbu mrtvého vévody Fridricha Sasko-Altenburského, který padl v bitvě u Seelze na počátku listopadu, ale ještě dlouho se soupeři pro oboustrannou neústupnost obrazně řečeno tahali o jeho tělo.¹⁵¹⁸

Na funkci velitele pluku musel přece jen o trochu déle čekat **Jáchym mladší Slavata z Chlumu a Košumperka**. Historik Bílek píše o Slavatovi, že po bitvě na Bílé hoře ujel ze země a zastavil se snad až ve Francii. Na druhou stranu uvádí, že byl hejtmanem Mansfeldovy osobní kompanie. O generálovi však víme, že se svým malým sborem opouštěl Čechy postupně do Horní a Dolní Falce, kde válka pokračovala.¹⁵¹⁹ I Slavatovo jméno najdeme v pramenech k první vlně verbování Kristiánova vojska. Už 5. března 1625, tedy pouhý den po vydání pštaluňku pro vévodu Jana Arnošta dostal 1412 říšských tolarů jako „Antrittgeld“ pro svou jednotku.¹⁵²⁰ Kompanie byla brzy zařazena do pluku vévody Jana Fridricha Sasko-Výmarského. Jan Fridrich však již na podzim z dánské služby odešel, a tím se uprázdnilo místo pro ambiciózního důstojníka českého původu. Jedno anonymní avízo z ledna 1626 hovoří o tom, že u vrchního velitele jízdy Jana Arnošta upadl Slavata v nemilost.¹⁵²¹ Neznáme blíže důvody, proč si to pisatel zprávy myslel a zda to vůbec byla pravda. Slavata nebyl podle všeho tak úspěšný jako Budyšín a informací o něm nemáme dostatek. Napjatý vztah s vévodou ale nepotvrzují zmínky v korespondenci vévody a

¹⁵¹⁷ Medajlon mu byl věnován již v diplomové práci *Dánský vpád do Slezska a na Moravu v letech 1626 až 1627*, s. 122.

¹⁵¹⁸ K jednání o obou sporných bodech je řada pramenů též z vlastní Budyšínovy produkce uložena v kodaňských fondech (Rigsarkivet København, TKIA, sign. A 93-12, Indkomne breve 1625-1626).

¹⁵¹⁹ T. V. BÍLEK, *Dějiny konfiskací*, s. 519.

¹⁵²⁰ ThürHA Weimar, sign. H 45, *Designation wass guts gnedige assignation des Durchläuchtigenn Hochgeborenen Fürsten vnnd Herrenn, Herrenn Johann Ernstenn, Hertzogs zu Sachsensn, Nachfolgendenn Rittmeistern vnnd Anderen ausgezehlet worden*.

¹⁵²¹ *Regesta*, IV., s. 44.

Kristiána IV. v jarních měsících roku 1626. Jan Arnošt intervenoval ve věci dlužného žoldu Slavatova pluku u krále, ale Kristián odpověděl, že obrstlajtnant dostal žold naposledy začátkem února, proto nyní musí ještě počkat.¹⁵²² Slavata dostal peníze formou půjčky nakonec od vévodovy pokladny. Je pravděpodobné, že měl kvůli nezaplaceným jezdcům potíže s kázní. Poskytnutí 2000 tolarů, „aby skrze tuto částku jezdcé v lepším pořádku a v kvartýru udržel“, stvrdil Slavata kvitancí ze dne 14. června s tím, že peníze vrátí, jakmile dostane žold vyplacen od krále.¹⁵²³ Je pochybné, zda se tak nakonec stalo, protože vévoda už o tři týdny později pochodoval směrem ke Slezsku.

Pokud vezmeme soupis všech velících důstojníků pluků, jízdních kornet a pěších kompanií z přelomu let 1625 až 1626, pak můžeme konstatovat na základě dosavadních poznatků, že v 11 plucích o 49 kornetách evidujeme pouze Slavatu a Budyšína jako vojáky českého, resp. lužického původu.¹⁵²⁴ V pěších jednotkách jde o 5 jedinců s českými kořeny z celkových 76 zapsaných kompanií. I když v prvních měsících roku 1626 přibylo mezi veliteli pěších praporců jméno kapitána Jáchyma Záborského,¹⁵²⁵ nejednalo se ani v případě pěchoty o nijak velké zastoupení českých důstojníků.¹⁵²⁶

Na úrovni nižších důstojníků bohužel nemáme pro počátek dánské fáze války relevantní prameny pro sledování českého prvku. S ohledem na události ve Slezsku je sice zajímavý doklad o činnosti opavského šlechtice Viléma Lichnovského z Voštic jako praporečníka Limbachova pluku královny armády, ale jedná se o střípek a jednotlivinu. Minimum zpráv o tomto šlechtici má i jinak dobře informovaný historik Josef Zukal, který pouze ví, že se přes obeslání nedostavil k výslechu opavské a krnovské inkviziční komise.¹⁵²⁷ Lichnovský se vpádu dánského vojska do svého domovského kraje vůbec neúčastnil a zůstal se svou jednotkou v Říši. Jeho zachované hlášení se týká drobných bojů u Vesery západně od Hannoveru právě na přelomu června a července, kdy výmarský a mansfeldský sbor zahájil tažení.¹⁵²⁸ Později v roce 1628 zakotvil

¹⁵²² RA København, TKUA, sign. 1-059, Ausländisch registrant 1626, fol. 219b-220a, Kristián IV. Janu Arnoštovi Sasko-Výmarskému, Wolfenbüttel 8./18. května 1626.

¹⁵²³ „(...)weil ich die gelder empfangen, vnd durch solch mittel, die Reuter in beßer order vnnnd in den quartier zubehalten verhoffe.“ – ThürHA Weimar, sign. A 53 f 4, *Totalabrechnung zwischen König Christian IV. von Dänemark vnd Herzog Johann Ernst d.J. (+1626) geführt durch dessen Sekretärn Abraham Richter vnd Franz Eulenhaut mit belegen vnd Nachweisen über den Totalempfang*, Kvitance Jáchyma Slavaty, SL 4./14. června 1626.

¹⁵²⁴ Nepříliš jistá je identita zmíněného rytmistra Georga Buriana (Burgana?) „Sehekirchena“.

¹⁵²⁵ Nahradil zemřelého předchůdce v pluku Filipa von Lippe, který později převzal Tomáš Zikmund von Schlammersdorf a který v létě postupoval v rámci výmarského sboru do Slezska a Uher. (J. C. KICHRMEIER-ANDERSEN, *Kejserkrigens finansiering*, Appendix I., s. 77.

¹⁵²⁶ Českou účast nezvýšila ani přítomnost Wenzla Rothkirchena, dánského šlechtice českého původu, který ovšem svůj život prožil v severském království. (C. F. BRICKA – J. A. FRIDERICIA (edd.), *Kong Christian den Fjerdes egenhændige Breve*, I. 1589–1625, s. 161.)

¹⁵²⁷ J. ZUKAL, *Slezské konfiskace*, s. 115.

¹⁵²⁸ RA København, TKIA, sign. A 155, Militaere akter fra Christian den 4s tid 1610-1648, sign. A 155-4-6 Forskelligt uden datum, Kopier 1610-1648, Vilém Lichnovský z Voštic plukovníku Limbachovi, Wittloge – Hille 24. června / 4. července 1626.

v Kristiánově holštýnské pevnosti Glückstadtu a byl tak daleko od vyšetřování svých sousedů císařskými a lichtejnštejnskými úředníky po vyhnání Dánů z českých zemí.

7.4 Vpád v letech 1626 až 1627

Právě tažení Kristiánova vojska do Slezska a na Moravu vzbudilo velký rozruch jak v řadách místního obyvatelstva, tak mezi emigranty. Emigrační vlny zvláště mezi měšťany a šlechtou dosáhly však výrazných rozměrů až po vydání Obnoveného zřízení zemského v letech 1627 pro Čechy a 1628 pro Moravu, proto „rezervoár“ lidských sil emigrace obsahoval v roce 1626 především aktivní rebely z dob českého stavovského povstání. Právě oni zůstali činní ať už v pardonovaném Slezsku, nebo jako uprchlíci zcela mimo hranice českých zemí.

Historik Julius Grossmann přejímá tvrzení prohabsbursky laděného líčení Franze Christopha von Khevenhüllera z *Annales Ferdinandeí*, že za útokem na Slezsko v roce 1626 stáli utečenci z českých zemí, kteří se přidávali do nových protihabsburských jednotek a přemlouvali k akci hlavní aktéry na dánské straně, u Mansfelda a v haagské koalici.¹⁵²⁹ V tomto ohledu však chybí relevantní prameny, které by Khevenhüllerovo líčení v předkládané míře potvrzovaly. Ba co víc! V korespondenci Petra Arnošta z Mansfeldu, Jana Arnošta Sasko-Výmarského či Kristiána IV. čeští emigranti v podstatě nijak nevystupují. Generál na počátku června pouze psal, že mnoho českých nižších důstojníků prý verbuje pro jeho sbor, aniž by jim Mansfeld mohl dát ve vlastní těžké situaci finance. Tradičně se uvádí Pechmannův výrok o „celém praporci“ české šlechty v armádě Mansfelda během tažení podél Odry.¹⁵³⁰ Mansfeld před zahájením tažení tvrdil, že má mnohé kontakty a informátory přímo ve Slezsku. Jejich vliv ale nelze přeceňovat. Spíše se hodil jako podpůrný argument pro akci a dotyční emigranti jako potenciálně využitelný prvek ve vojenském podniku.

Přesto již v době před samotným tažením najdeme roztroušené zmínky o aktivitě českých emigrantů, které nějakou vazbu na budoucí dění mohly mít. Během února 1626 dle hlášení procísařsky loajálních úředníků projížděli Moravou známí rebelanti Ladislav Velen ze Žerotína a Václav Bítovský z Bítova.¹⁵³¹ Právě jejich účast za vpádu, stejně jako angažmá Jana Adama z Víckova, případně Jana staršího Skrbenského z Hříště a na Fulneku či Alexandra Holuba z Nadějova je dostatečně představena ve výše zmíněných pracích a ani další studium pramenů nepřineslo nové zásadní příspěvky k tématu. Zmiňme proto v následujících odstavcích ty skutečnosti, které dosavadní literatuře zatím unikaly.

¹⁵²⁹ J. GROSSMANN, *Des Grafen Ernst von Mansfeld letzte Pläne*, s.19.

¹⁵³⁰ F. HRUBÝ, *Ladislav Velen ze Žerotína*, s. 168.

¹⁵³¹ O jejich pohybu ve Valašském Meziříčí informuje intentář fondu RA Ditrichštejnové, ale konkrétní dokument v daném kartonu ani v nejbližších okolních číslech nebyl bohužel nalezen (dle inventáře fondu v kart. 150, inv.č. 454, sign. 219/b, 1626 Únor, Správa Moravy).

Jednou z hlavních postav české emigrace, která měla podíl na dění z dnešního pohledu na nejvyšší diplomatické úrovni, byl **Ehrenfried z Berbisdorfu**, bývalý generálproviantmistr ve vojsku českých stavů za „ohavné rebelie“. Zprvu vstoupil do služeb u Kristiána IV. ve stejné funkci proviantmistra jako o pět let dříve za vlády zimního krále. Nový pštaluňk z 13. června 1625 mu zajišťoval nárok na 300 tolarů měsíčně a malý personál.¹⁵³² Pravděpodobně v nové funkci nevydržel dlouho a byl pověřen jinými úkoly. Napovídá to jednak jmenování dalšího generálproviantmistra již v červenci téhož roku, jednak zmínky v korespondenci Kristiána IV. o Berbisdorfově cestě skrze Štětín do Sedmihradska. Král o rok později v dopise pomořanskému vévodovi datoval přejezd baltského přístavu do května 1625, ale šlo nejspíše o omyl, nebo o jinou cestu Berbisdorfa, o které nemáme dalších zpráv.¹⁵³³ I ligistický generál Tilly totiž věděl o proviantmistrově pověření a informoval další aktéry na habsbursko-ligistické straně o nepřátelské misi k Bethlenovi, jednalo se však až o období konce léta a začátku podzimu. Tilly uváděl správně, že Berbisdorfova cesta do Sedmihradska vedla přes Pomořany a Polsko.¹⁵³⁴ Český emigrant a nově diplomat Kristiána IV. každopádně do srdce Karpat dorazil až na podzim a právě z listopadu a prosince máme jeho dopisy, které psal ze své cesty. Je zajímavé, že šifrované listy adresoval též vévodovi Janu Arnoštu Sasko-Výmarskému.¹⁵³⁵ Nakolik byl vévoda zapojen do diplomatických jednání? Patřil Berbisdorf do kruhu jeho klientů? Na druhou otázku naznačuje kladnou odpověď jednak obrat v Berbisdorfově dopisu Janu Arnoštovi, že první pověření krále dostal právě skrze něj, a mimo to i vévodova intervence v Berbisdorfově záležitostech po jeho návratu do severního Německa v únoru 1626. Berbisdorfovi bylo vyplaceno na cestu v srpnu 200 tolarů a vévoda Jan Arnošt žádal za českého šlechtice o náhradu nákladů na misi do Sedmihradska.¹⁵³⁶

¹⁵³² RA København, TKIA, sign. A 46, Militære bestallinger og reverser mv. 1610-1659, A 46-1. Fortegnelse over bestallinger, *Verzeichniß der Kriegsbestellungen*, fol. 3b. Jeho poručíkem byl „Jonas Herdt von Auppa“ s platem 50 tolarů.

¹⁵³³ Král psal vévodovi Bogislavovi XIV. o pomoc při sporu o vyplacení směnky, kterého se prý Berbisdorf marně domáhal v květnu 1625 u štětínského obchodníka (RA København, TKUA, sign. 1-059, Ausländisch registrant 1626, fol. 272b-273a, Kristián IV. Bogislavovi XIV., Wolfenbüttel 12. června 1626).

¹⁵³⁴ Výtah z dopisu Tillyho Maxmiliánovi Bavorskému z 9. září 1625 (*Regesta*, III., s. 798).

¹⁵³⁵ „Demnach die Königl. Maist zu Denemarck mein genedigster Kön /un/d her durch euwere fürstliche genaden mir vor diesem zusreiben (!) vnd genedigst befehlen lasen ich möchte die von irem mai mir anbefohlene reise zu Gabriel Bethlen aufs eil fertigste fortsetzen vnd zuewegebringen (...).“ – nepodepsaný anonym (podle rukopisu jednoznačně Berbisdorf) Janu Arnoštu Sasko-Výmarskému, šifrovaný dopis, SL 6. prosince 1626 – ThürHA Weimar, sign. H 18, fol. 190; další dopisy viz RA København, TKUA, sign. 82-1, Ungarn-Valakiet, Berbisdorf Janu Arnoštovi Sasko-Výmarskému, Košice 19./29. prosince 1625; tamtéž, Berbisdorf Kristiánovi IV., německý přepis šifrovaného dopisu z 9. listopadu 1625 (gregorián. kalendáře?).

¹⁵³⁶ Kristián IV. Clausovi Daa, SD (leden-únor 1626) – C. F. BRICKA - J. A. FRIDERICIA (edd.), *Kong Christian*, sv. 1., s. 2-3 a pozn.3.

Berbisdorfova zimní cesta skončila až počátkem února, kdy Kristián IV. přijal rekreditiv vydaný Bethlenem.¹⁵³⁷ Víme určitě, že se Berbisdorf do Uher za půl roku vrátil, a to v řadách výmarského a mansfeldského vojska. Proviantmistřovo jméno najdeme často i v Mitzlaffově relaci, ale až pro pobyt vojska v Tatrách a při jednání důstojníků se sedmihradským knížetem. Pokud tedy použijeme Khevenhüllerovo líčení, pak tím, kdo se na diplomatické přípravě z řad českých emigrantů opravdu vydatně podílel, byl vskutku Ehrenfried z Berbisdorfu jako diplomatická spojka mezi Kristiánem IV. a sedmihradským knížetem.

Obraťme svou pozornost zpět na vojáky. Ačkoliv Berbisdorf obdržel formálně vojenskou funkci, náplň jeho činnosti byla evidentně značně odlišná. Ani během vpádu o něm v konkrétních bojových akcích vůbec neslyšíme. O tvorbě jednotek na obsazeném území jsme se zmínili v kapitole věnované obyvatelstvu severní Moravy a Horního Slezska a jeho účasti ve válečném dění. Značná část důstojníků i vojáků nového „slezského“ vojska Kristiána IV. pocházela z českých zemí a není úplně produktivní jednoznačně rozlišovat mezi emigranty a obyvateli zasažených zemí, z nichž některé odchod ze země kvůli aktivnímu podílu na dánských akcích teprve čekal. Žerotín, Bítovský, Skrbenský, Holub z Nadějova či pan z Víckova působili jak za stavovského povstání, tak za dánského vpádu velmi aktivně a pro habsburskou stranu dlouhodobě představovali doslova nepřátele na život a na smrt. Mnozí další aktéři byli k emigraci přinuceni nepřiměřenými tresty a pomstychtivou atmosférou pobělohorské doby, aniž by přímo patřili do skupiny „nesmiřitelných“ hlavních rebelů. Odhlédneme pro tuto chvíli od složitosti problému a individuálních příběhů, kdy i Žerotín či Thurn, ale i třeba Kristián z Anhaltu a Mansfeld zkoušeli cesty k vyrovnání s císařem po dobrém. Zatímco výše zmínění rebelové v hlavních vojenských funkcích v dánské armádě nepůsobili, přece se bez nich komisař Mitzlaff a jeho důstojníci mohli jen těžko obejít. Mnozí další naopak našli místo ve vojenské službě.

Do pomyslné skupiny umírněných, či nepříliš aktivních rebelantů patřil **Jan Jakub Thurn** z moravské větve rodu. Ačkoliv mu již historik Radek Fukala věnoval poměrně rozsáhlý medailon, stojí za to zde zmínit opominuté momenty.¹⁵³⁸ Thurn se do stavovského povstání nijak nezapletl, ale přesto patřil mezi potrestané. Pro napjatou atmosféru oné doby, kdy jak četní emigranti, tak i nejvyšší říšští představitelé včetně braniborského kurfiřta hledali s císařem cesty ke smíru, je velmi přílehlivé, že do Vídně doputovala žádost o pardon i od Thurna. A to dokonce v týdnech, kdy Jan Jakub podle všeho postupoval s výmarským a mansfeldským sborem do Slezska. O jeho několikaleté snaze zvrátit dřívější nespravedlivý konfiskační proces víme již z Fukalova článku. Korespondence z kardinálovy kanceláře ale do ní vrhají nové světlo. Thurnův

¹⁵³⁷ C. F. BRICKA - J. A. FRIDERICIA (edd.), *Kong Christian*, sv. 1., s. 2. Zde autor poznámky zmiňuje ztrátu pověřovacích listin Berbisdorfa od Kristiána IV. O takových komplikacích však v Berbisdorfových dopisech z Košic není ani zmínky.

¹⁵³⁸ R. FUKALA, *Povstalci a rebelové*, s. 100-101.

bohužel nedatovaný dopis císaři můžeme číst v příloze Ferdinandova dopisu Ditrichštejnovi z konce července 1626. Emigrant žádal o udělení císařského pardonu a restituci majetku, protože se proti císaři za stavovské rebelie ničím neprovinil a potrestán byl dle svých vlastních slov jen kvůli špatným informacím, které kardinál k případu měl. Byl si vědom přečinu ohledně odjezdu ze země, ale omlouval jej osobními obavami z chaotické situace po porážce na Bílé hoře. Císař postoupil v obvyklém byrokratickém řízení Thurnovu žádost relevantnímu zemskému orgánu a psal do Mikulova o dobrozdání.¹⁵³⁹

Kardinál necelé tři týdny po obdržení císařovy žádosti podal zevrubnou zprávu o zabaveném majetku dotčeného a o majetkových přesunech od doby prodeje konfiskátu. Ditrichštejn odmítl, že by konfiskace byla provedena bez kvalitních informací. Thurn ze země ujel a nikdy na výzvy k dostavení se k soudu nereagoval. Nepřímo tak doznal vinu a majetek mu byl dle kardinálových slov po právu odebrán. Statek Velké Němčice na Břeclavsku komora prodala Štěpánovi Šmídovi z Freihofenu za 90 000 zlatých a Šmíd brzy na to prodal majetek dál. Kardinál z formulace císařova dopisu, či z ústních informací nejspíše tušil, že celá záležitost nebyla zcela v pořádku a s ohledem na již několikrát prodané panství navrhoval, aby v případě omilostnění byl Thurn uspokojen z jiných konfiskátů. K žádnému pardonu, natož restituci však vývojem situace nedošlo. Thurn se během vpádu do Slezska stal jedním z kapitánů, tedy velitelů pěších kompanií nově vybudovaného Rohrova pluku a i jinak patřil mezi velmi aktivní důstojníky dánského vojska v oblasti.¹⁵⁴⁰ Podrobnosti ohledně jeho žádosti o pardon v předvečer vpádu se bohužel nedozvíme. V kontextu přímo probíhajících událostí ale působí velmi pozoruhodně.

Důležitou roli při otevírání bran měst a hradů v samém okamžiku vpádu měla v řadách příchozího vojska právě česká a moravská emigrace. Místní moravské (případně výjimečně slezské) autority vyhnané ze svých postů a domova po Bílé hoře, tedy šlechta, měšťané či kněží, kteří se s dánským a mansfeldským vojskem vraceli do vlasti, mohli mít a také měli na chování a rozhodování obyvatel značný vliv. Za všechny jmenujme zmiňovaný případ Jana Adama z

¹⁵³⁹ Z Thurnova dopisu císaři: „ (...)Weilln aber Ihr Hochfürst. Gnad. Herrn *Cardinall* (nun mehr vor ein Zwey Jahren) aus übler *information*, mich auch neben andern straaffen wollen, bin ich aus grosser forcht dessen aus dem Landt gewichen, in dieser *intention*, dermahleins mit d/er/ Zeit durch meine freundt Ihr Keyser. Mait. Mein Unschuld vnterthänigst Vortrag/en/ zu lassen. Hab ich nun in diesem als ein Junger *Cauaglier* zu viell gethan, v/nd/ nicht Recht gehandelt, So bett ich Ihr Kayser. Mait. als meinen Allernädigsten herrn, zum demütigsten, mir sollches zuuerzeihen, *perdon* v/nd/ gnad, aus dero angebohrnen Mild/en/ v/nd/ barmhertzig hertzen verleihen, aus lauter gnad/en/ mir dß wenige, so ich von meinen Lieben herrn Vattern hab, schenckhen v/nd/ widerumb *restituiren* lassen.“ – MZA Brno, RA Ditrichštejnové, kart. 151, inv.č. 459, sign. 220/c, 1626 červenec, Správa Moravy, Fol.100-103, Ferdinand II. Ditrichštejnovi, Vídeň 27. července 1626, přílohy: nedatovaná žádost Jana Jakuba z Thurnu o pardon a koncept kardinálovy odpovědi, Mikulov 16. srpna 1626. Thurnův list je sice nedatovaný, ale na adresní straně vidíme přípis, že dorazil do Vídně 23. července 1626. Celá zmíněná korespondence pak odporuje Fukalovu tvrzení, že Jan Jakub dostal před rokem 1626 majetek zpátky. Pokus sice učinil, ale sotva čtyři týdny před obsazením Opavy. K žádné restituci nedošlo.

¹⁵⁴⁰ Radek Fukala zmiňuje Thurnův podíl na zesilování opavských hradeb a valů během dánské okupace. (R. FUKALA, *Povstalci a rebelové*, s. 101; ve zde uvedených odkazech na edici výsledkových protokolů jsem ale relevantní zmínky o Thurnově stavitelské činnosti v Opavě nezaznamenal). V jeho pěší kompanii sloužilo několik krnovských měšťanů, někteří mu tvořili i jakýsi důstojnický „dvůr“ (*Inquisition*, s. 187, 223 aj.)

Víckova mezi Valachy a o málo později na jiných místech. V příchozím vojsku byli známí moravští rebelanti bystrický pán Václav Bítovský z Bítova, Jan starší Skrbenský z Hříště dříve na Fulneku, Alexander Holub z Nadějova a další. Podstatně emigrace pomáhala vojsku v taktice a strategii, znala terén, cesty a zkratky, tzn. vše, co velitel armády potřeboval v neznámé zemi. Císařští se velice obávali, že pomoc emigrace, o které dobře věděli, vzbudí povstání, že útočník získá masivní podporu sedláků a poté už nebude možno lavinu zastavit.¹⁵⁴¹ K typické situaci došlo například při obsazení Hlučína. Podle výpovědi soudního staršího Matyáše Ptáčka proběhla takto: „Když kníže výmarský přitáhl dne 10. srpna do Bohumína, dal nám příkaz, abychom mu ihned dodali do Bohumína proviant. Když to nesplníme, hrozil nám mečem a vypálením až do základu. Poté přišel plukovník (major – pozn. VM), jménem Schambach,¹⁵⁴² Čech, s velmi silnou rotou z Bohumína před město. Mezi nimi se nacházel Ticháček, měšťan z Bohumína. Když tento zaslechl, že je nechceme vpustit, křičel a prosil pro Boha, poněvadž měli příkaz nás vypálit a vybit, kterýžto příkaz jsme slyšeli i od plukovníka.“¹⁵⁴³ Příchozí armáda si byla vědoma jistých sympatií místních, ale v případě sebemenšího odporu byla připravena bez zaváhání použít hrubou vojenskou sílu. Jazyčkem na vahách v psychologickém boji byli i emigranti.

Emigrace byla ale aktivní samozřejmě i v dalších týdnech a měsících na obsazeném území. Enkláva se rychle etablovala i s jejich pomocí. Zanechané posádky velmi rychle rostly a přibývaly nové pluky. Pokud se posuneme v čase do samotného závěru dánské přítomnosti v kraji, nesmí nám uniknout v tomto momentu soupis vojska z června 1627.¹⁵⁴⁴ V nově vystavěné armádě o 19 jízdních kornetách a 30 pěších kompaniích historik Josef Polišenský eviduje asi třetinu českých, moravských, slezských a lužických důstojníků. Odhad je to velmi hrubý, při bližším ohledání bychom exaktním výpočtem přece jen došli k o něco střídmějšímu číslu. K důstojníkům z místních opavských, krnovských a celkově slezských a moravských šlechticů jsme se již vyjádřili. Mezi již emigrující, či na žoldnéřskou dráhu se spoléhající pány a rytíře patřili výše zmíněný Thurn, Jan Adam z Drahotuš, Volf Jindřich z Budyšína, Jiří Soběhard, Burián Jiří Sekerka ze Sedčic, Jáchym Záborský a Jaroslav Volf Štampach ze Štampachu. Mimo ně objevujeme v soupise navíc další jména, rytmistra Budyšínova pluku Adama Kinského nebo členy

¹⁵⁴¹ Např. NA Praha, VL, F 67/52, inv.č. 12576, Lehnický Valdštejnovi, 17. srpna 1626.

¹⁵⁴² Je pravděpodobné, že šlo o majora Jaroslava Volfa Štampacha ze Štampachu, velitele jedné kompanie z Rieseheho „Žlutého“ pluku. – J. C. KIRCHMEIER-ANDERSEN, *Kejserkrigens fi nansiering*, Appendiks 1, s. 79.

¹⁵⁴³ A. GROBELNÝ – B. ČEPELÁK, *Bohumín*, s. 85; *Inquisition*, s. 85.

¹⁵⁴⁴ ThürHA Weimar, fond Krieg und Frieden, sign. H 31, fol. 35-36 *Rolla der sämbtlichen Officiers so vnter Ihr fürstlich Gnd. Hertzog Johan Ernsts zu Sachsen Weimer, Commendo, der Konigl. Mait. Zu Dennemarkh Norwegen bestalten General in Schlesien, vndt nach deroselben absterben bey der arme gewesen. Von 20. Juny 1626 biß 10 Juny 1627 St. Vetey.*

rodu Gerštorfů Jiřího a Jana, přičemž není zcela jednoduché odlišit české zástupce tohoto po celé střední a severní Evropě rozšířeného, košatého rodu.¹⁵⁴⁵

Vysoké hodnosti generála jízdy dosáhl další emigrant, český šlechtic Jan ml. z Bubna. Dosud se v králově vojsku nijak výrazně neprojevil, až nyní. Jako bývalý generálvachtmistr stavovského vojska patřil mezi velmi zkušené velitele a jako jeden z mála se osobně vyznamenal i v bitvě na Bílé hoře. Jeho statek Závrší u Kostelce nad Orlicí byl brzy konfiskován a kupcem se nestal nikdo menší než budoucí generalissimus císařských vojsk a hlavní protivník dánské enklávy v českých zemích Albrecht z Valdštejna.¹⁵⁴⁶ O Bubnových verbířích a o něm samém pak kolovaly během vpádu zvěsti v Čechách i na Moravě. Biskupský hejtman na Hukvaldech Orlik do Olomouce psal: „Nějaký z Bubna pán, který v Čechách zradil, lid potichu verbuje a v krátkých dnech tři sta dragounův i jiné chasy do Opavy přivéstí má, jemužto ouředník jeho s purgmistrem i některými měst/y/ a dědinami, blíž statků jeho, které prvotně v Čechách v držení měl, ležícími, lidu i peněz dodávati nepřestávají, kterýžto z Bubna těmito časy tejným způsobem v městech pražských byl a tam se něco praktycírovati musel.“¹⁵⁴⁷

7.5 Konec enklávy

Také konec dánské přítomnosti v českých zemích zamíchal osudy jednotlivců z řad emigrantů a českých žoldnéřů v Mitzlaffově vojsku. Podmínky Valdštejnem nabízeného akordu, který přijímala jedna dánská posádka v kraji za druhou, většinou generalissimus dodržoval, ale pokaždé tomu tak nebylo. Už po kapitulaci Hlubčic si komisař Mitzlaff Valdštejnovi stěžoval, že přes přijetí podmínek a uzavření dohody bylo několik vojáků dánské posádky uvězněno, konkrétně jeden kornet a jeden fendrych, a mimo ně i prostí knechti.¹⁵⁴⁸ Z odpovědi císařského nejvyššího velitele komisaři se dozvídáme, že problém byl v jeho očích o něco složitější. Generalissimus tvrdil, že zmínění dva nižší důstojníci pochází z českých zemí, tudíž se podle vydaného patentu proti zrádcům a rebelům na ně smlouva o odchodu dánské posádky nevztahuje, a tak je nemůže propustit.¹⁵⁴⁹ Valdštejn dal tímto postupem najevo, jak se s kolaboranty v řadách nepřátelské armády bude postupovat a že akord se na ně nebude vztahovat ani příště. O to větší tedy byla motivace potenciálně ohrožených uniknout z obklíčení císařským vojskem.

¹⁵⁴⁵ Polišenský udává ve svém článku *Morava a vztahy mezi východem a západem za „Čecha“* i Heinricha Eberhardta von Gerstorf, který velel kornetě v pluku obrstlajntanta Fitzthuma, později v pluku Henrika Holka (jmenuje jen však jako Hanse Eberhardta, v prameni však stojí pouze Heinrich E.). Avšak Gerstorf patřil do durynské větve a i kariérně byl silně vázán na výmarský vévodský dvůr. (J. POLIŠENSKÝ, *Morava*, s. 258). Mnoho dalších jmen českých, moravských a slezských šlechticů (například Oty z Roupova nebo Bernarta ze Žerotína na Valašském Meziříčí), kteří působili v řadách dánského vojska, se dozvídáme z jiných pramenů a literatury a těžko můžeme zařadit jejich pozici uvnitř armády či sledovat detailně jejich činnost během vpádu.

¹⁵⁴⁶ T. V. BÍLEK, *Dějiny konfiskací*, s. 43-44.

¹⁵⁴⁷ *Moravské korespondence a akta II.*, s. 50.

¹⁵⁴⁸ NA Praha, VL, F 67/52, kart. 134, inv. č. 13308, Mitzlaff Valdštejnovi, Kozlí 27. června 1627.

¹⁵⁴⁹ Tamtéž, F 67/50, kart. 78, inv.č. 4928 a 4968, Valdštejn Mitzlaffovi, polní ležení u Krnova 29. června a 4. července 1627.

Rozlišování mezi provinilci však nebylo jasné. Jan Jakub Thurn velel v době obrany enklávy před rychlým útokem císařských jako kapitán pěší komanie ve Šternberku. Zde odolával tři dny útokům Valdštejnova generálkvartýrmistra Lorenza della Maestro a jeho jednotkám, než byl přinucen vzdát hrad a odejít s posádkou na dohodu podobnou krnovské a hlubčické situaci několik dní či týdnů před tím. O své činnosti a průběhu obléhání Šternberka napsal krátkou zprávu. V ní však nenajdeme žádnou zmínku o tom, že by mu jako emigrantovi a rebelovi císařská armáda kladla odpor při odchodu ze země spolu s vojáky. Naopak dorazil do Dolnosaského kraje velmi brzy a už na přelomu července a srpna dlel v Lauenburku na dolním toku Labe blízko Hamburku.¹⁵⁵⁰

Valdštejn projevil individuální přístup vůči emigrantům a provinilcům i v dalších situacích. Mitzlaffovu jízdu, v níž prchal značný počet důležitých českých, moravských a slezských aktérů celého vpádu, rozbil přepad císařské jízdy pod velením plukovníka Pechmanna v bitvě u Granova v noci na 24. července 1627.¹⁵⁵¹ Ačkoliv mnozí čeští emigranti a rebelové z obklíčení nevyvázli, byli posléze císařským vojskem propuštěni. Naopak Jan starší Skrbenský z Hříště i další ve střetu padli.¹⁵⁵² Tragický osud čekal zajatého Václava Bítovského. Putoval totiž v poutech do brněnského žaláře, později na mučidla a nakonec na popraviště.¹⁵⁵³ Spolu s ním se císařské straně dostaly do rukou balíky cenné korespondence rebelantů. K nim však má historik cesty, zdá se, již nadobro uzavřené.¹⁵⁵⁴

7.6 Ústup Dánska z bojiště a osudy českých žoldnéřů

Po krachu slezské akce se ke královu vojsku na dolním toku Labe proboujaly jen hrstky vojáků a zanedlouho přišly i zbytky dánských posádek z Opavy, Kozlí a dalších míst. Mnozí ze zde již zmíněných aktérů působili v Kristiánově armádě samozřejmě dál. Po nástupu Valdštejna na sever a při vyklízení dánských pozic v Jutsku se velmi neslavně vyznamenal plukovník Volf Jindřich z Budyšína. Místo obranných úkolů rabovala jeho jízda dánský venkov. Vojáci nejspíš byli

¹⁵⁵⁰ RA København, TKIA, sign. A 96, Indkomne breve alfabetisk ordnede, složka Hans Jacob Thurn, Jan Jakub Thurn Kristiánovi IV., Lauenburg 28. července 1627 (pravděpodobně starého stylu (?), tedy 7. srpna dle gregoriánského kalendáře).

¹⁵⁵¹ Pol. Granowo, něm. Granow. Rozsáhle k bitvě Grzegorz Jacek BRZUSTOWICZ, *Bitwa pod Granowem. Studium historyczne z dziejów Nowej Marchii i Księstwa Zachodniopomorskiego w czasach Wojny Trzydziestoletniej*, Choszczno 2007.

¹⁵⁵² „24 July (nejspíš datováno podle starého stylu – pozn. VM) náš p. strejc v tej Pechmanovské bitvě zamordován nedaleko Kistřina ... s Pavlem svým /sluhou/ do naha svlečen, do jakés propasti s mnohými jinými těla vmetána. Tři čeledi jest zajato a střestěný Jíra vpředce vytáhl a ku králi švédskému táhl.“ – ZA Opava, fond Hejtmanský úřad knížectví opavsko-krnovského, č. kart. 44, inv. č. 215, Korespondence Jana st. Skrbenského z Hříště a jeho synů Jana a Kryštofa, Bernhard Skrbenský Janu staršímu Skrbenskému z Hříště, stejnojmennému příbuznému mrtvého, SL 9. října 1627.

¹⁵⁵³ K osudu Bítovského například Josef JANÁČEK, *Valdštejnova pomsta*, Praha 1992.

¹⁵⁵⁴ MZA RA Ditrichštejnové, kart. 154, inv.č. 472, sign. 223/b, 1627 Srpen, Správa Moravy, fol. 55, koncept Ditrichštejnova listu Ferdinandovi II., Mikulov 29. srpna 1627. Kardinál zmiňuje smrt Jana Šelendorfa a zabavení mnoha dopisů emigrantů, které posílá dál do Vídně. Podle dosavadních poznatků ze studia ve vídeňských fondech se však korespondence bohužel nezachovala.

překvapení tím, co uviděli. Hospodářství v dánském Jutsku nebylo sto let narušeno žádnou válkou a do doby „císařské války“ jen kvetlo. Budyšín byl pohnán po přesunu na ostrovy před soud, ale král mu kupodivu prokázal velkou náklonnost a nechal jej z vězení propustit. Před projednáváním případu, který měla otevřít samotná říšská rada, provinilec z Dánska uprchl a k jednání již nedorazil.¹⁵⁵⁵ Už v březnu 1628 jej s jistotou nalézáme ve vojsku Gustava II. Adolfa.

Bylo by na tomto místě lákavé rozebrat více účast dobře známého Jindřicha Matyáše z Thurnu, neboť ten právě v létě 1627 dorazil do Dolnosaského kraje ze vzdálených Benátek. Přijal totiž nabídku Kristiána IV. a stal se jeho polním maršálem. Zajímavé by bylo už sledování přípravy jmenování a jak se vlastně vyvíjel Thurnův věhlas v protestantské Evropě. Jeho angažmá však již patří do „německé“ části „císařské války“ a do závěru „dánského“ období po rozpadu fronty v Dolnosaském kraji a obsazení Jutska. Ačkoliv se nám zachovala relativně rozsáhlá korespondence mezi Thurnem a Kristiánem IV. pro roky 1627 až 1629 a téma by zasluhovalo i samostatnou studii, celé aktivní období maršálovy činnosti na bojišti bylo poměrně epizodní.¹⁵⁵⁶

Budyšín svým postupem do Švédska do značné míry předběhl své druhy ve zbrani. Ale i je čekal na jaře a v létě 1628 okamžik rozhodování, kam dál. Jan ml. z Bubna udržel generálskou hodnost i v roce 1628 a patřil k těm, kteří vydrželi ve vojsku Kristiána IV. nejdéle. Mnohé další ale postihlo zeštíhlování armády, ke kterému po ústupu na dánské ostrovy došlo. Král si nemohl dovolit nákladnou jízdu, která byla z podstatné většiny rozpuštěna. Také v pěchotě došlo k zásadním změnám a oproti žoldněřskému vojsku narostl podíl domácí zemské armády. Ve vyklizeném Jutsku odolávalo pouze několik málo pevností. V holštýnském Glückstadtu se stal na jaře 1628 velitelem ze slezské akce dobře známý Markvart Rantzau a v jeho pluku působil jako obrstlajtnant Jan Jakub Thurn. Také dříve zmíněný Vilém Lichnovský náležel ke glückstadtské posádce. Z dřívější pozice praporečníka dokonce povýšil na velitele kompanie s hodností kapitána.¹⁵⁵⁷ Během roku 1628 však emigranti z českých zemí vesměs přestupovali do švédských služeb, neboť štafetu boje proti habsburským snahám o hegemonii měl převzít právě Gustav II. Adolf. Už pro rok 1628 hovoří historik Gunner Lind vyloženě o dánském „exportu“ důstojníků zahraničního původu do Švédska.

¹⁵⁵⁵ E. MARQUARD (ed.), *Kancelliets brevbøger*, s. 220, 264, aj.

¹⁵⁵⁶ RA København, TKIA, sign. A 96, Indkomne breve alfabetisk ordnede, složka Heinrich Matthias Thurn. Složka pokrývá období od února 1627 do září 1629. Jeden z prvních dopisů Thurna je datován ve francouzském přístavu Calais z 19./29. června 1627 na cestě ke králi. Množství opisů Kristiánových listů Thurnovi najdeme opět v registrech odchozí korespondence (RA København, TKUA, sign. 1-060, Ausländisch registrant 1627-1630). Pštaluňk na pozici polního maršála s platem 1400 tolarů měsíčně obdržel hrabě dne 14./24. srpna 1627 (RA København, TKIA, sign. A 46, Militære bestallinger og reverser mv. 1610-1659, A46-1. Fortegnelse over bestallinger, *Verzeichniß der Kriegsbestellungen*, fol. 22a). K osudům Thurna a stručně i k jeho dánskému angažmá František HRUBÝ, *Z vídeňských papírů Jindřicha Matyáše hr. z Thurnu*, in: ČČH 34, 1928, s. 473 – 573; TÝŽ, *Hrabata z Thurnu a Valsassina. Dějiny jich českomoravské větve*, in: ČČH 28, 1922, s. 74–108, 305–334; TÝŽ, *Pohřební kázání o Jindřichu Matyášovi hraběti z Thurnu*, in: ČČH 38, 1932, s. 12–55; Otakar ODLOŽILÍK, *Povstalec a emigrant. Kapitoly z dějin třicetileté války*, Londýn 1944; Miloš POJAR, *Jindřich Matyáš Thurn. Muž činu*, Praha 1998.

¹⁵⁵⁷ J. C. KIRCHMEIER-ANDERSEN, *Kejserkrigens finansiering*, Appendiks 1., s. 130.

Závěrečné fázi Kristiánovy války z účetního hlediska jsme se věnovali v rámci finančních otázek v první části této práce. Nahlédli jsme do způsobu, jakým se králův aparát vyrovnával v letech 1628 a 1629 s abdikovanými vojáky. Bohužel už nedohledáme, kolik vojáků a důstojníků odešlo z dánské armády bez formálního rozpuštění jednotky, aniž by žádalo dlužný žold. Ti, kteří v roce 1628 opravdu vyčkali úředního procesu abdikování a vypočítání nevyplacených žoldů, jsou z velké části zaznamenáni v ojedinělém soupise vydaných dlužních úpisů, případně v příložené dokumentaci. „Restzettly“, jak jsou tyto směnky nazývány, měly splatnost jeden rok a den.¹⁵⁵⁸ Právě tímto způsobem královi úředníci oddalovali okamžik faktického splacení Kristiánových závazků vůči vojákům.

Abdikování značné části vojska probíhalo již v prvních měsících roku 1628. Propouštění žoldnéřských jednotek dokládá, že král na jakýkoliv ofenzivní pokus (i přes drobné akce krátkodobých vylodění na pevnině a výpadů z udržovaných pevností) de facto rezignoval. V uvedeném soupise, kde jsou vojáci po severském způsobu uvedeni abecedně dle svých křestních jmen, najdeme i mnoho žoldnéřů – emigrantů s českými kořeny. Byť je jich procentuálně málo, přece stojí za to zmínit jejich přítomnost. Seznam obsahuje vojáky všech šarží od prostých knechtů až po nejvyšší generály, jako například generálmajora Baltazara Jakuba von Schlammersdorf či zmíněného polního maršála Jindřicha Matyáše z Thurnu. Soupis můžeme i komparovat s jinými zachovanými prameny, totiž s dokumenty k výplatám dlužných restů. V nich najdeme kratší seznamy pohledávek vojáků, avšak dělených podle jednotlivých jednotek.¹⁵⁵⁹

O mnohých vojácích českého původu máme pouze zprávu právě z pramenů dokládajících konec jejich služby v dánské armádě. Sotva je možné odhalit v seznamech naprosto všechny vojáky pocházející z českých zemí. Některá jména sice znějí slovansky, ale pochází odjinud, mnohá jsou zkomolená a mezi německými jmény je pátrání mnohem těžší. Navíc víme, že vojáků z německých oblastí českých zemí bylo v dánském vojsku již pro rok 1623 výrazně více než z ryze českých krajů. V jistém ohledu pomáhá Bílkova práce s bohatým registrem jmen pro pobělohorské období, ale ta pokrývá jen Čechy s malými přesahy na Moravu a do Slezska. Navíc musíme počítat s již řečeným faktem, totiž že mnoho vojáků opustilo vojsko bez vydání „restzettelu“. Stalo se tak z nejrůznějších důvodů. Kapitán Radslav Měsíček a Adam z Hodějova byli například zajati v bitvě u Lutteru a pan z Hodějova později hledal cesty pro přijetí v císařské armádě.¹⁵⁶⁰ Další padli v boji, či zemřeli na nemoci. Jiní však nedostali žádný dlužný žold přiznán.

¹⁵⁵⁸ RA København, TKIA, sign. A 150, Optegnelser og bestem. om sold, 4. Fortegnelser over Obligationer og Restsedler (Vedlagt et alfabetisk Register).

¹⁵⁵⁹ RA København, TKIA, sign. A 151-152, Ordre af Frands Rantzau med flere vedrørende restsedler mv.

¹⁵⁶⁰ T. V. BÍLEK, *Dějiny konfiskací*, s. 148.

Poslední případ ukazuje osud Kryštofa Berga, šlechtice ze slezského knížectví v Nise a rytmistra jízdní kornety v Kaltenhofově pluku Kristiánovy „slezské“ armády. V dopise z přelomu září a října 1628 Berg králi psal, že se nějaký čas nemohl k jeho vojsku dostavit a až dosud se mu nepodařilo u holštýnského místodržícího, který výplaty a vydávání dlužních úpisů organizoval, dosáhnout dohody o uznání dlužného žoldu. Argumentoval tím, že jeho „kamarádi“ již dostali „dohody na peníze a zboží“, kdežto on a jeho poručík musí trpět nouzí a domáhat se svých smluvních nároků.¹⁵⁶¹ Bergovi kolegové ze stejného pluku, rytmistr Adam Oderský – nechvalně proslulý rabováním svého domovského opavského knížectví, major Kreuter a rytmistr Rudický vskutku dostali od králových úředníků úpisy na uznaný žold. O Bergově dalším osudu bohužel nevíme. Ani zda dostal, co požadoval, či kam se vypravil dál.¹⁵⁶²

Mnohá jména v registru vydaných „restzettelů“ zůstanou záhadou. Byl například praporečník „Adam von Lasan“ český šlechtic Adam Bechyně z Lažan? Ačkoliv jej Bílek neuvádí, Ottův slovník naučný zmiňuje, že Adam Bechyně prodal roku 1626 statek Korkyni, víc však nic. Sledoval pan Adam osud Jana Adama z Drahotuš, který prodal svůj statek o rok dříve? Zde se otevírá spíše prostor pro fabulaci. Stejně můžeme pouze hádat u jmen nižších důstojníků: „Anton Kutschere Capitain“, či „Hans Bludoffsky cornet“.

Celou řadu vojáků ale identifikovat v seznamu můžeme. Byli zde jak známí žoldněři – emigranti, jejichž jména v naší krátké stati padla, tak aktéři, o nichž nemáme, pro dánskou službu jinou zprávu, než právě z tohoto pramene. Dlužní úpis při abdikování dostali například polní maršál Jindřich Matyáš Thurn na celých 10 000 tolarů (!), plukovník Jan (Hanus) z Kaltenhofu (2100 tolarů), obrstlajtnant Ondřej mladší Kochtický z Kochtic (1500), major Magnus Kreuter (1050), rytmistři Adam Kinský (1500), Jan Rudický (1500) a Adam Oderský (900).¹⁵⁶³ Přítomni rozpuštění vojska byli i kapitáni Jiří Soběhard (750), Jan Jakub Thurn (600), Jan Geraltovský (450), Jáchym Záborský (750). Jestliže z dřívějších akcí víme o Jaroslavu Volfovi Štampachovi ze Štampachu na pozici majora, v seznamu „restzettelů“ jej nenajdeme. Naproti tomu zde figurují dvě jména snad Štampachových příbuzných poručíka Jana Adama (250 tolarů) a kapitánporučíka Kryštofa Štampacha (750). Podobně najdeme i další členy rodu pánů Bubnů z Litic, totiž poručíka Adama Erharta (250 tolarů) a korneta Mikuláše (320).¹⁵⁶⁴

¹⁵⁶¹ „(...) das deroselben, bey der Schlesischenn Armee Vntter H. Obristen Caldenhof, Ich vor einem Rittmeister giedenett Nachdemmahlen aber mitt meinem H. Obristen, verwichener Zeitt E. Königl. May. Wegen Vnmöglichkeit Ich mich nicht *preaesentiren* können, Vnnd mir Anietzo die *tractament* an geld vnnd Wahre, derer meine *Cammeraten* genoßen, Wie auch meinm *Leutenandt* von dem herren Stadthalter geweigertt (...)“ – RA København, Militære Regnskaber, sign. 23, Ansøgninger fra militære betjente om deres tilgodehavende gager 1622 og 1628, Kryštof Berg Kristiánovi IV., Kodaň 25. září / 5. října 1628.

¹⁵⁶² Zukal píše, že byl exekuční komisí v Opavě odsouzen v roce 1629 k trestu smrti v nepřítomnosti. V roce 1640 prý byl zajat v Nise po návratu z ciziny. (J. ZUKAL, *Slezské konfiskace*, s. 96).

¹⁵⁶³ O druhém členovi z proslulé opavské dvojice Acháci Reibnicovi nemáme zpráv.

¹⁵⁶⁴ Bílek uvádí z rodu Štampachů více Kryštofů, zná i Mikuláše Bubnu z Litic (*Dějiny konfiskací*, s. 44, 1264 aj.)

Velké částky úpisů u jednotlivých českých žoldnérů by nás neměly mást. Postiženými v odsunutí výplaty zadržovaného žoldu byli desítky a stovky dalších vojáků a důstojníků, a to i ze slezské akce.¹⁵⁶⁵ Výše přiznaných částek napovídá o tom, že vojáci byli během tažení do střední Evropy vypláceni minimálně, pokud vůbec. Zkušenosti Trostovy jednotky tak, jak jsme je viděli v jedné z předchozích kapitol, nám praxi zadržování žoldu velmi jasně ukazují.

Na splacení „restzettlů“ museli vojáci čekat opravdu rok, ne-li více. Ještě dlouho do podzimu 1628 žádali další a další vojáci uznání nároků na žold. Plukovník Jáchym Slavata, který bojoval po celou dobu v králově sboru a slezského tažení se neúčastnil, psal v říjnu 1628 o tom, že již skoro rok (!) je bez jednotky i příjmu. Od rozpuštění pluku byl „bez pánů a služby“ a nyní se nacházel na dánských ostrovech, dle svých slov notně zadlužený.¹⁵⁶⁶

Za některé níže postavené se přimlouvali jejich bývalí nadřízení. Bývalý poručík Rusdorfovy kompanie v Rieseho pluku Jan Adam Štampach ze Štampachu získal takového zastánce v bývalém veliteli Hlubčic majoru Sangershausenovi. Major psal v září z Hamburku, že pan Jan Adam sloužil poctivě deset měsíců bez vyplacení žoldu. Svou službu ukončil s vědomím velitelů, neboť byl nucen „z vážných příčin odjet domů.“ Na konci léta 1628 se ale objevil znovu v severním Německu a žádal vyplacení restu. Sangershausenův dopis nejspíše věci přece jen posunul, ale Štampach musel ještě půl roku čekat na vydání dlužního úpisu. Holštýnský místodržící Rantzau vydal „restzettel“ až v únoru 1629. A úpis měl splatnost opět na rok a den! Navíc z deseti měsíců služby byl uznán nárok pouze za pět.¹⁵⁶⁷

Zatímco někteří čeští vojáci trpěli nouzí a dlouze se dožadovali zadržovaných platů, Ondřeje st. Kochtického z Kochtic a jeho dva syny, slezské šlechtice a dánské důstojníky čekal trochu odlišný osud. Na královy náklady pobývali od poloviny prosince 1627 až do konce srpna 1628 v Malmøhus, zámku krále v Malmø v dnešním jižním Švédsku, a statečně zde vyjídali spížírny.

¹⁵⁶⁵ Dlužní úpisy přijali například rytmistr Anders Bille (1200 tolarů), Henrik Holk (celých 10.000 tolarů!), kapitán Joachim von Worms (450), kapitán Zacharias Fingerling (750), major Moritz von Sangershausen (1150), bývalý velitel Krnova major Zikmund Protz (1150), bývalý velitel dělostřelectva výmarského vévody major Jan Arnošt Trost von Tiefenthal (1150), obrstlajtnant a později plukovník Markvart Rantzau (2450), obrstlajtnant Johan Riese (2250), obrstlajtnant Ercken (1200) a tak bychom mohli dlouze pokračovat.

¹⁵⁶⁶ „(...) ohne Herren vnd dienste gewesen (...)“ – RA København, Militære regnskaber, sign. 23, Ansøgninger fra militære betjente om deres tilgodehavende gager 1622 og 1628, Jáchym Slavata Kristiánovi IV., Franeker (?) 11./21. října 1628. Kirchmeier-Andersen datuje rozpuštění Slavatova pluku na listopad 1627 po převozu do Dánska (J. C. KIRCHMEIER-ANDERSEN, *Kejserkrigens finansiering*, Appendix 1., s. 40).

¹⁵⁶⁷ „Weill er denn damahls mit Vorbewust vnd guethen willen des Herren *Generalen*, so wohl auch deß Herren Obristen vndt auch seines Capitajns wegen erheblichen Vrsachen nach Hause zuerreisen, vergönnet vndt erlassen. (...) Wirdt also hiermit der Herr Statthalter dienstlichen ersuchet, gegenwerdigen guten *Cavalliere* wie andere sich auch, wegen seines treulichen vndt wohl verhaltens großgunstigk *recommentiret* sein lasse wollen.“ – RA København, TKIA, sign. A 150, Optegnelser og bestem. om sold, 7. Indlæg (Afregninger) til Restsedler, Major Sangershausen Kristiánovi IV., Hamburk 9./19. září 1628. Na dopisu je Rantzauův přepis o uznání žoldu celkově 250 tolarů za pět měsíců. Místodržící psal dánsky: „Att herpaa wdi dett tydsche Cancelie forferdigis Hans Kongk Ma. RestZedel paa Fem Maanneder, om Maanneden halfftradiesinds XXX (Einspge (?)) – nečitelné, pozn. VM) *specie* (...) 3. *February* 1629 Schall formelde paa Aar och dagk. Frantz Rantzaw.“

Vzácně dochovaný účet z jejich hodování by byl jistě cenný i pro historiky kulinářského umění, či každodennosti.¹⁵⁶⁸

Podobně jako vojáci se obraceli s žádostmi o finance i nevojenské osoby z českých zemí. Například opavský šlechtic Jan Dětřich Skrbenský z Hříštně přijel do Dánska ze svého exilu v Holandsku a psal na Kristiánovu kancelář prosebný dopis. Jeho bratři, snad právě i Jan starší, který prchal s Mitzlaffovým vojskem Slezskem a padl v bitvě u Granova, se totiž velmi aktivně zapojili do slezské akce. Podle slov Jana Dětřicha dali na popud Jana z Bubna a Mitzlaffa ještě v květnu 1627 na potřeby „slezské armády“ 600 tolarů, přičemž je Mitzlaff prý ubezpečil, že napíše králi, aby peníze vrátil rodině splátkou v Holandsku. To se však nestalo a Jan Dětřich se nyní o vyplacení pohledávky hlásil. Nejspíše však bez směnky či jakéhokoliv dokumentu.¹⁵⁶⁹

Střípky z české přítomnosti v Dánsku uzavřeme poznámkou o duchovenstvu, které muselo uprchnout z českých zemí dlouho před vydáním Obnoveného zřízení zemského. Někteří kazatelé zakotvili právě na severu a králova správa se ujala jejich vyživování alespoň v symbolické míře. Je zajímavé, že finančně na akci snad přispěli i luteránští kněží z norského biskupství v Oslo. Ale berme tuto jednotlivinu jako letmou vzpomínku na norský moment v „císařské válce“, který jsme šířeji rozebírali v části věnující se Kristiánovým finančním zdrojům pro konflikt.¹⁵⁷⁰

Vojáci z Dánska během roku 1628 odjížděli. Také zmiňovaní Kochtičtí směřovali do Gustavovy armády ve Švédsku a v Pobaltí, kde dříve či později zakotvili i další krajané. Brzy byly české řady ve švédském vojsku rozšířeny též velkou vlnou exulantů, kteří opouštěli Čechy a Moravu po vydání Obnoveného zřízení zemského.

Zmiňme ještě individuální osudy alespoň dvou aktérů, které jsme v této kapitole sledovali. Plukovník Budyšín po svém úprku ze Sjællandu navázal na úspěšnou žoldněřskou kariéru a brzy se stal generálporučíkem. Armáda se mu stala osudem. Když se přestalo dařit Švédům, přešel roku 1635 do saských služeb. O dva roky později sloužil polskému králi jako vyslanec, paradoxně opět v Dánsku, kde dokonce získal nejvyšší vyznamenání, Řád slona. Roku 1646 poklidně zemřel

¹⁵⁶⁸ Christian BRUUN, *Fordrevne schlesiske Adelsmænd som kongelige Gjæster i Danmark 1627-1628*, in: Danske Samlinger for Historie, Topografi, Personal- og Literaturhistorie, 2. række, bind 5., København 1876-1877, s. 372-381.

¹⁵⁶⁹ RA København, Militære regnskaber, sign. 23, Ansøgninger fra militære betjente om deres tilgodehavende gager 1622 og 1628, Jan Dětřich Skrbenský z Hříštně Kristiánovi IV., SD (opis).

¹⁵⁷⁰ Otto G. LUNDH – J. E. SARS (edd.), *Norske Rigs-Registranter, til dels i uddrag*, V. 1619–1627, VI. 1628–1634, Christiania 1874-1877, s. 596, Kristián IV. Nils Simonsenovi, SL 8./18. května 1627. Král psal, že se doslechl, že duchovenstvo z biskupství v Oslo chce podpořit finančně vyhnané duchovní „z Čech, Rakous a Moravy“ a prohlásilo, že na tyto účely poskytne 70 tolarů ročně. Simonsen byl žádán, aby tyto peníze poslal superintendantovi sjællandského biskupství Hansi Resenovi, který měl peníze rozdělit mezi exulanty. Nils Simonsen byl původem dánský pastor z Glostrupu na dnešním předměstí Kodaně. V době dvacátých a třicátých let byl biskupem v Oslo a díky svým vzdělávacím a budovatelským aktivitám dosáhl v Norsku nečekaně velké obliby mezi obyvatelstvem. Jako perličku uveďme, že jeho snoubenkou kdysi byla Karen Andersdatter. Do ní se ovšem zamiloval Kristián IV. Ze svatby se Simonsenem tak sešlo a Karen porodila králi tři děti. Mezi jinými Hanse Ulricha Gyldensløve, kterého král prohlásil za vlastního. Simonsen si nakonec vzal Kareninu sestru Annu.

na svém statku pronajatém od braniborského kurfiřta v Belschwitz v Prusku.¹⁵⁷¹ Za svůj život sloužil různým státům a panovníkům. Hledal pouze zaměstnavatele, u kterého lze čekat větší zisk? Proč tak dlouhou dobu jen u protestantských monarchů? Fortuna byla Baudyšovi každopádně neuvěřitelně nakloněna. Pohřben byl v kostele sv. Mikuláše v Elbingu. Zanechal mnoho dětí, z nichž zvláště vynikl syn Gustav Adolf, který se narodil roku 1629 a jméno dostal po otcově novém chlebovárci. Gustav Adolf Baudyš zdědil nadání pro vojenské řemeslo a vybudoval si úspěšnou kariéru v dánském vojsku.

Také šlechtici z válkou zasaženého Opavska, Horního Slezska a severní Moravy, kteří se za Mansfeldova vpádu, či krátce před ním stali žoldnéři, pokračovali ve vojenské kariéře. Výše zmíněný Jiří Adam z Drahotuš, alias „von Trautsch“, švédský směr nesledoval a saského vpádu do Čech roku 1631 se účastnil již jako rytmistr osobního pluku kurfiřta Jana Jiřího. Od března 1632 byl pak dokonce generálkvartýrmistrem celého saského vojska v Čechách!¹⁵⁷² V nejvyšších vojenských pozicích v Sasku jej nalézáme ještě roku 1639, později ale přešel do císařské služby a velel například obraně Hradce Králové proti Švédům v hodnosti podmaršálka.¹⁵⁷³

7.7 Slovo závěrem k českým emigrantům – žoldněřům Kristiána IV.

V lednu 1626 si zemský hejtman kladského hrabství Adam Gottfried Berka z Dubé stěžoval císaři, že všichni poddaní skrze mnohačetné verbování ze země zmizeli a nyní není, kdo by obdělával opuštěná pole.¹⁵⁷⁴ Přeháněl snad? V předložené kapitole jsme mimo jiné nahlédli i do problematiky původu vojáků v třech vybraných kompaniích Kristiána IV. z roku 1623. I v nich najdeme české, moravské, slezské a lužické zástupce. V procentuálním vyjádření se jednalo minimálně o sedm až osm procent mužstva. A přítomni byli i vojáci ze zmíněného Kladska. Ačkoliv se v tomto konkrétním lokálním případě jednalo o pouhých pět osob, musíme mít stále na paměti, že se jednalo o jednotky značně vzdálené, a to nejen geograficky. Dánský král se ještě do války s císařem v roce 1623 vůbec nechystal. I když si nemůžeme být mírou politické a ideologické orientace prostých žoldněřů vůbec jistí, přece účast mušketýra a kdysi pražského měšťana Arnošta Štarka ze Štarkenfelsu poukazuje na obeznámenost prostých vojáků s evropskou politikou a středoevropským konfliktem. Od šlechticů na pozicích důstojníků je každopádně mnoho neodlišovalo. Proto můžeme předpokládat, že politicko-náboženská orientace působila vedle mnoha dalších motivů i v rozhodování prostých knechtů. Z rozboru členů kompanií plyne

¹⁵⁷¹ *Danmarks Adel Aarbog*, XXVI., København 1909, s. 48-49; C. F. BRICKA - J. A. FRIDERICIA (edd.), *Kong Christian*, II., s. 108-109; podobně V. MIŠAGA, *Dánský vpád*, diplomová práce, s. 122.

¹⁵⁷² Oldřich KORTUS, *Sasové v Čechách v letech 1631 a 1632*, disertační práce, Praha 2007, s. 191.

¹⁵⁷³ J. ZUKAL, *Slezské konfiskace*, s. 101.

¹⁵⁷⁴ „Die tauglichen Unterthanen sind durch die zuletzt vollzogenen Werbungen fast alle aus dem Lande verschwunden.“ – Adam Gottfried Berka z Dubé Ferdinandovi II., Kladsko 20. ledna 1626 – Acta publica, IV., s. 52.

překvapivě vysoký podíl slezských vojáků v poměru k dalším českým zemím. Zde můžeme argumentovat též meziregionálními vazbami Slezska k severoněmeckému prostředí.

Jak velká byla česká účast v řadách důstojníků? Z registrů králových jednotek v průběhu války jak v Říši, tak ve Slezsku, nebo ze soupisů vydaných dlužních úpisů při rozpuštění jednotek v roce 1628 vidíme, že čeští, moravští, slezští a lužičtí důstojníci se v dánské fázi třicetileté války rozhodně neztratili. Podíl na celkovém počtu nebyl samozřejmě nijak ohromující, i přesto si však zaslouží jejich jména uchování v historické paměti. Vyšších pozic dosahovali samozřejmě jen zkušenější a obecně uznávaní důstojníci jako Thurn, Bubna nebo Budyšín. Pro kvalitní zhodnocení by bylo třeba též komparace se situací ve švédském, případně nizozemském, braniborském či saském vojsku. U Gustava II. Adolfa se ostatně někteří emigranti nalézali již v letech války Kristiána IV. a dánské angažmá tak „vynechali“. Příkladem je František Bernard Thurn, syn velkého rebela Jindřicha Matyáše, který vedl švédské jednotky z Livonska na město Gdaňsk právě v době, kdy Jan Arnošt Sasko-Výmarský a Mansfeld obsazovali Slezsko a Moravu.¹⁵⁷⁵

I v Kristiánově vojsku dosáhli Češi, Moravané, Slezané či Lužičané na vysoké velitelské posty včetně plukovníckých a generálských hodností. Mnozí prokázali své vynikající schopnosti a v průběhu války povýšili. Byli sledovaní aktéři spíše solitéry, nebo přicházeli do Říše k verbování králova vojska ve skupinách? U prostých vojáků můžeme odhadovat i druhou zmiňovanou možnost v případě rekrutů z Vratislavi, Kladska a snad i České Lípy, Prahy, Opavy, Zhořelce či slezské Šprotavy. Jistotu ale nemáme. Také v případě důstojníků z řad šlechticů pouze tápeme, protože nemáme tolik dokladů, abychom odhalili mezilidské kontakty na individuální úrovni. Prakticky ale nezaznamenáváme, že by zmiňovaní důstojníci ať už na plukovníckých, či rytmistrovských a kapitánských postech měli kolem sebe okruh podřízených důstojníků z řad krajanů. Slavata povýšil na velitele pluku, ale pro dobu jeho pobytu na bojišti v Říši nevidíme v jednotce žádná česká jména na pozicích velitelů kornet. U Budyšína je situace složitější, protože pluk se účastnil vpádu do Slezska a ze soupisu důstojníků z června 1627 není jasné, kdy a za jakých okolností rytmistři Kaltenbronn, Kinský nebo pan z Drahotuš do jednotky přišli. Ani v případě kompanie kapitána Jiřího Soběharta v Rantzauově pluku nevidíme žádná česká jména jeho poddůstojníků, i když pro přesvědčivé tvrzení bychom identitu (i německy hovořících) vojáků museli znát daleko lépe, než nám prameny dovolují.¹⁵⁷⁶

Válka byla pro osoby, které jsme sledovali, způsobem obživy. Do vojska nevstupovali pouze vydědenci, lidé s kriminální minulostí a násilníci. Jak v případě vojáků, tak i důstojníků se

¹⁵⁷⁵ Anonymní zpráva, Gdaňsk 14. srpna 1626. – *Regesta*, IV., s. 138.

¹⁵⁷⁶ Poddůstojníci Soběhartovy kompanie jsou zmíněni v soupise vydaných dlužních úpisů Rantzauovu pluku z roku 1628: poručík Johan Müller, praporečník Leopolt Himmer, reformovaný poručík Pouel Schroteln, seržanti Hans „von Thorgaw“ (tedy z Torgavy), Christoffer Sweiniche, Claudius Paulus, „kapitán zbroje“ Nicolaus Lebe, furýr Henrich Knobloch, kaprál Mattias Host. – RA København, TKIA, sign. A 151-152, složka Ordre af Frands Rantzau med flere vedrørende restsedler mv., *Att vdi det Thysh Cantzelly forferdiges Rest Sedeler paa effterschroffene personner.*

promítaly do motivace k účasti ve válečném dění potřeba jistého v nejistém světě, ztráta domova u vyhnanců a exulantů, ale i touha po dobrodružství, profesní kariéře nebo válečných vavřínech. V armádě Kristiána IV. najdeme nejen politické emigranty z prvních exulantských vln po bitvě na Bílé hoře. Často se jednalo o profesionální vojáky, kteří se dali do vojska dobrovolně a politické důvody nebyli hlavní pohnutkou. Osudy jednotlivců jsou ale velmi individuální. Například profesionálního žoldnéře Budyšína nacházíme v první polovině války pouze v protestantských armádách. Později přešel i do služeb polských. Nebylo výjimkou, že někteří emigranti-žoldnéři jako třeba Jan Adam z Drahotuš nebo Adam z Hodějova se po letech rozhodli nabídnout své služby císaři.

Jak již bylo zmíněno v úvodu této kapitoly, dánský král žádné zvláštní ohledy vůči českým emigrantům neměl. Na tvorbě válečného plánu s ohledem na slezské tažení hráli dle všeho roli sotva znatelnou. Až na světlé výjimky v otázce vyhnaných luteránských pastorů, Viléma z Roupova a Markéty Salomeny Smiřické ze Smiřic či krátké období nadstandardní komunikace s haagským dvorem v letech 1625 až 1626, neprojevoval Kristián IV. žádný zvláštní zájem o osud českých zemí a jeho obyvatel. Zapojení českého prvku a velkých rebelů typu Vlena ze Žerotína či Jana Adama z Víckova do slezské akce tak, jak jsme velmi krátce viděli v předchozí kapitole například v problematice správy obsazeného území, bylo spíše využitím „vhodných nástrojů“ pro válečné účely dánskou stranou. Účast ve vojsku, která byla hlavním tématem naší stati, pak v tomto srovnání působí jako přece jen dlouhodobější moment, byť omezený brzkým ústupem Kristiána z války. Vojáci a důstojníci dánské armády, kteří pocházeli ze zemí svatováclavské koruny, byli v první řadě jen královi žoldnéři, tedy vlastně zaměstnanci. Nic více, nic méně.

8. Závěr

Vyprávění o dlouhé anabázi ke středu Evropy skončilo a je na místě shrnout nabyté poznatky a pokusit se o závěr. V úvodu uvedené okruhy otázek jsou poměrně široké, ale prostoru pro přezkoumání materie k vybraným aspektům dánské fáze třicetileté války bylo dáno víc než dost.

Dánský král Kristián IV. jistě nebude patřit mezi velikány vojenských dějin ani po našem příspěvku. Kristián ve válce nezvítězil, a proto mu v rámci světových dějin chtě nechtě bude i nadále patřit místo ve stínu svého soupeře, Gustava II. Adolfa, „Lva ze Severu“. To ale neznamená, že bychom dánského krále měli dál přehlížet a neměli mu věnovat žádnou pozornost. Byl Kristián ve válce proti císaři pouze předskokanem před velkým švédským nástupem, jak by se mohlo zdát z perspektivy vševědoucího pozorovatele, který zná výsledek? Na základě rozboru finančních a vojenských kapacit dánsko-norského státu můžeme tvrdit, že ne. Kristián byl na válku poměrně dobře připraven. Rychlost, s jakou postavil na jaře 1625 velkou armádu, překvapuje. Moderní prvky v jejím uspořádání udivují rovněž a zavdávají důvod se domnívat, že proti zkušené, avšak zároveň unavené a špatně zásobované Tillyho armádě měl král v létě 1625 dobré šance.

Jak jsme mohli sledovat, dánští historikové v podstatě až dodnes vedou spory o tom, nakolik vinu za porážku ve válce nese sám král. Zatímco Jens Carl Kirchmeier-Andersen analyzuje financování celé války a v jiné své studii podrobně studuje moderní taktické přístupy ve výstavbě králova vojska, K. J. V. Jespersen kritizuje jeho přístup jako revizionismus, neboť se účelově odmítá zabývat královými chybami na bojišti a vinu za porážku místy implicitně, jindy explicitně přisuzuje především dánské říšské radě a zahraničním spojencům.

Do problémů dánskému financování války jsme mohli nahlédnout díky důkladným studiím zmíněného Jense Carla Kirchmeier-Andersena, které ani v dánském prostředí nejsou příliš přístupné. Samotná fáze zbrojení, tedy výchozí pozice krále byla velmi příhodná. Král měl našetřené značné sumy a vlastní vybudování vojska a první měsíce války platil ze svého. Vývoj ale jasně ukázal, že na válku jednatelce nestačí, což král jistě dobře věděl. Změny ve financování konfliktu ze strany státu se ale děly postupně a až pod tlakem okolností.

Náš norský exkurz nebyl na škodu. Třicetiletá válka doléhala doslova na celou Evropu a dánský zásah proti císaři pocítili dokonce i rybáři u norského Nordkappu. Mohli jsme jasně sledovat, že norské království bylo schopné významně podporovat kodaňské centrum, ale než se plně rozvinul daňový tlak, bylo pozdě a tovary ze severu už jen hojily ztráty utrpěné v Říši a Jutsku. Obvykle se přikládá vina dánské říšské radě, která bránila status quo a předválečné pokusy o reformy vehementně brzdila. Zároveň však musíme vyzdvihnout fakt, že dánsko-norský stát byl před rokem 1625 ve velmi výhodné situaci. Älvsborské výkupné ve výši jednoho milionu tolarů,

kteřé Švédsko muselo zaplatit za zachování jediného přístupu k Severnímu moři, spolu se sundským clem, které tvořilo až čtvrtinu státních příjmů, vytvářely objemné finanční „polštáře“, takže k zásadním reformám nebyl fakticky nikdo existenčně nucen. Byrokratický aparát byl v režii šlechty poměrně levný (byť odváděl značné sumy mimo centrální pokladnu) a královský dvůr skromný. Bylo tedy vítězství roku 1613 kořenem pozdější porážky? Při značném zjednodušení můžeme opravdu použít takové tvrzení. Zcela jiná situace totiž panovala ve Švédsku. Porážka v kalmarské válce ohrozila stát a donutila švédské elity, tj. krále a stavy, k úzké spolupráci. To se v Dánsku nestalo.

Rozbor válečných financí ukázal mimo jiné na roli zahraničních subsidií. Na kritiku spojenců jsme již narazili a je oprávněná. Anglie měla podle smluvních závazků dodávat 300 000 holandských zlatých měsíčně, Nizozemí pak 50 000. Nejen že výše dohodnutých subsidií nedostačovala vůbec potřebám pro vedení války proti císaři, ale navíc představa jejich pravidelného splácení zůstalo naprostou fantazií. Anglie neměla kde brát, a tak v reálných číslech doputovala z Londýna sotva čtvrtina slíbených financí. Mnohem solventnější v poměru ke svým slibům se ukázalo Nizozemí, ale jeho smluvní příspěvek byl šestkrát menší. Překvapila Francie, která alespoň v úvodu války vyslala jisté obnosy, aniž by k nim byla smluvně vázána. Celkově však byl její příspěvek zanedbatelný. Výsledky bádání o příspěvku zahraničních spojenců kladou otazník nad obecně rozšířenou tezí o „war by proxy“, totiž „válce v zastoupení.“ V případě dánské války mohla znít přiléhavěji spíše jako „war by proxy without money“, tedy „válka v zastoupení bez peněz“. Válku rozhodovaly zcela jiné položky. Ani v pozdějším švédském případě nehrály subsidie od západních velmocí zdaleka takovou roli jako příspěvky říšských spojenců a prostý fakt pobytu armády na cizím území. Dánskému králi se ale právě druhý bod, totiž přenesení války na jih od Dolnosaského kraje, soustavně nedařil. Po pokusu v létě 1625 při postupu podél Vesery proti Tillymu na další akci vyčkával poměrně dlouho. Čekání na úspěch na bojišti pak oddaloval i příchod dalších spojenců.

Královo vojsko díky poměrně hlubokým modernizačním zásahům patřilo k velmi silným, a nelze tak souhlasit s názory, které jeho kvalitu podceňují. Některé momenty, především v kombinovaných jezdeckých jednotkách, případně v užití polního dělostřelectva u jednotlivých pluků, patřily k novinkám dokládajícím více než pouhé převzetí oranžské taktiky. Král však musel zvýšit válečné výdaje více, než předpokládal. Hlavním problémem byl nárůst požadavků vojáků na žold. Pracovní trh s žoldněři byl vinou Valdštejnova verbování výrazně vychýlen. Krátkou sondou jsme potvrdili tvrzení dánského historika Jense Carla Kirchmeier-Andersena a pokusili jsme se navíc o srovnání výše žoldu v dánské a císařské armádě. Zatímco smluvní platy prostých vojáků král z donucení vůči císařské konkurenci dorovnal, u důstojníků pěchoty se tak vůbec nestalo. Král musel pokračovat v mohutném zbrojení v nevýhodné situaci, a proto musel slevit na

kvalitě. Následkem přestaveb byl jednoznačný ústup od oranžské zásady vyššího podílu důstojníků, nemluvě o změně původně specifického postavení majorů. Reorganizace vojska, konkrétně rozšíření pěších kompanií bez adekvátního růstu počtu velitelského sboru, které proběhlo na konci roku 1625, si všimly i dobové letáky.¹⁵⁷⁷ Historik Kirchmeier-Andersen na základě rozsáhlého rozboru vyvozuje tvrzení, že „Kristián IV. nebyl špatný taktik, ale jen chudý vojevůdce.“¹⁵⁷⁸ V případě jím avizovaných změn ve verbování ale klademe obrat například k levnějším arkebuzýrským jednotkám až hlouběji do roku 1626. Naopak konec kombinovaných jízdních kornet kyrysníků a arkebuzýrů proběhla snad již v létě 1625, tedy dost možná z jiných než finančních důvodů.

Také ve sféře nejvyššího velení najdeme zásadní specifika dánského vedení války. Král zaujal centrální místo v hierarchii a bez jeho souhlasu se neobešla žádná větší akce v poli. O kvalitě Kristiánova strategického myšlení se vedou spory již čtyři sta let a zahájili je již vlastně jeho současníci. Nejprve ale zmiňme muže na generálských pozicích. Mezi všemi vyniká osobnost vévody Jana Arnošta I. mladšího Sasko-Výmarského, který přispěl svým organizačním a vojenským talentem jak při samotném budování vojska, tak v konkrétních bojových akcích let 1625 až 1626. Vedle něj však vyrostlo hned několik dalších generálů. Hrabě Jan Filip Fuchs z Bimbachu, halberstadtský administrátor Kristián mladší Brunšvicko-Wolfenbüttelský nebo Arnošt z Mansfeldu byli silné osoby, které požadovaly rovnocenný prostor a podíl na vrchním velení.

Kupodivu nepozorujeme, že by král měl v určení velitelské hierarchie, jejíž vrchol zaujal, jasnou strategii. Vysokých velitelských pozic přitom během prvního roku války zdatně přibývalo. Přibyl zde tak skrytý problém nejasného poměru mezi vojevůdci, který se měl naplno projevit v boji. Na nejednoznačnost velení upozorňoval krále generál Mansfeld na jaře 1626 v konkrétní otázce vzájemné podřízenosti jednotlivých vojevůdců slovy: „Upamatovávám v tomto Jeho královskou Milost tím více, že jsem vskutku v Čechách i jinde nabyt tu zkušenost, že takový spor byl mezi jinými též jednou převelikou příčinou, že došlo k porážce a země byla ztracena.“¹⁵⁷⁹ Nelze podceňovat osobní ambice generálů a psychologické aspekty, které pak rozhodovaly v mnohém stejně silně jako reálná moc zbraní. Celá situace ale nevznikla naráz. Naopak byla mnohem spíše produktem postupného vývoje v dánském táboře. Zde však musíme dát odpovědnost králi, že hierarchii jmenováním dalších a dalších vojevůdců na posty generálů vlastně narušil.

¹⁵⁷⁷ *Theatrum Europaeum*, s. 922.

¹⁵⁷⁸ „Christian IV var ikke nogen dårlig taktiker, men blot en fattig feltherre.” – J. C. KIRCHMEIER-ANDERSEN, *Christian IV som taktiker*, II., s. 98

¹⁵⁷⁹ „Ich erinnere E. Königl Maytt., dieses Vmb so viel desto mehr, weil ich in Behmenn, Vnd anderß woh in der that erfahren, daß dergleichen streitt, Vnder anderm auch eine sehr grose Vrsach gewesen, daß mann geschlagen worden, vnnnd die landt *quittiren* müsenn.“ – RA København, TKIA, sign. A 96, složka Mansfeld, Mansfeld Kristiánovi IV., Lauenburg 11./21. února 1626.

Přijetí magdeburského administrátora Kristiána Viléma Braniborského a jeho jmenování generálporučíkem na jaře 1626 ukazuje jasně, že důležitost politického a sociálního zázemí v očích Kristiána IV. stále vyvažovala profesionální vojenské zkušenosti. Vévoda Jan Arnošt Sasko-Výmarský byl ve své podstatě ideálním vojevůdcem, neboť v jeho osobě se kombinovaly jak velké sociální kompetence známého říšského knížete, tak talent zkušeného vojáka. Vedle samotného krále a generála Mansfelda, který však do Kristiánova vojska přímo nepatřil, byl Jan Arnošt jediným opravdu aktivním vojenským podnikatelem v dánském táboře. Jeho další kolegové měli vlastní prostředky značně omezené.

Kupodivu již během druhého roku války zaznamenal králův velitelský sbor značné ztráty. Po úmrtí generálporučíka Obentrauta v listopadu 1625 zemřel v létě dalšího roku jak Kristián ml. Brunšvicko-Wolfenbüttelský, tak generál Fuchs. Jelikož Jan Arnošt odešel s Mansfeldem do Slezska, králi vbrzku na hlavním bojišti mnoho schopných vojevůdců velkého formátu nezbylo. Problém mnoha generálských pozic se rázem otočil úplně naruby.

Stojí za zmínku, že stejně jako u generálů král zaznamenal v průběhu války ztráty i v úrovni nižších důstojníků. Preferovaný rytmistrovský model určil charakter dánského vojska blízký nizozemským vzorům. Král jednak tímto prvkem udržel značnou kontrolu nad budováním a další existencí jednotek, jednak nedal vyrůst případné konkurenci soukromých válečných podnikatelů, „majitelů pluků“ alias plukovníků. Rychle se měnící počet chudých generálů spolu s pluky bez plukovníků ukazují další specifika dánské armády ve srovnání s habsbursko-katolickou stranou.

Často je v souvislosti s válkou vyzdvihován švédský model, totiž účast domácích branců místo drahých žoldněrů. Poměrně neotřelé vysvětlení přináší švédský historik Jan Lindegren, který vysvětluje rozdíl mezi „státním imperialismem“ Švédska a „velkostatkářským pacifismem“ Dánska již rozdílnými poměry hospodářské produkce. Zatímco švédské zemědělství bylo z většiny tvořeno chovem skotu, nebylo nutně závislé na početné pracovní síle v takové míře jako dánské zemědělství orientované na pěstování obilí. Byl to tedy už samotný charakter dánského hospodářství, který sabotoval převod pracovní síly do vojenské služby. Zatímco švédský venkov odvodil mužů do války nakonec s obtížemi překonal, dánské hospodářství by se pod takovým tlakem bývalo jistě zcela zhroutilo. Účast domácích branců ve válce je ale jen jeden z mnoha momentů švédské fáze a nelze mu přičítat rozhodující podíl na úspěchu v konfliktu. Ostatně i Švédové disponovali nájemnými žoldněři. Dánský král Kristián IV. zemské vojsko nestihl vybudovat na srovnatelnou úroveň a do války jej zprvu nezapojil, ale sotva by mu také pomohlo. V boji proti jeho žoldněřské armádě stálo zrovna tak žoldněřské vojsko Valdštejna a Tillyho a právě to druhé zvítězilo.

Kristiánovi se často přikládá zodpovědnost za výběr zahraničních spojenců a důvěra v jejich sliby. Osudová orientace na Anglii v daném okamžiku zapůsobila jako další negativní faktor. Jak historik Julius Otto Opel píše, „je dnes stěží pochopitelné,¹⁵⁸⁰ kam Kristiána IV. a celou haagskou koalici zavedla nezodpovědná politika anglického krále Karla I. a vévody z Buckinghamu, respektive jejich praktikovaný repertoár prázdných slibů, velikášských zahraničně politických plánů při vědomí prázdné státní pokladny a nekonečných, prohlubujících se a vyčerpávajících sporů s domácím parlamentem. Právě Anglie, která se postavila do čela protihabsburského boje, dánského spojence zásadně zklamala. Během prvního roku války navíc došlo k různým peripetiím ve francouzsko-španělských a francouzsko-anglických vztazích. Perspektivní spojenec, francouzský král Ludvík XIII., vedl od ledna 1625 boj s povstalými hugenoty a o rok později uzavřel dohodu se Španělskem ohledně sporného území severoitalské Valtelliny. Naopak vůči anglickému partnerovi rostlo po krátkém období sbližování čím dál větší napětí. Pro uklidnění dánského vyslance sice francouzský král přislíbil subsidie ve výši půl milionu livrů, ale výroky ohledně dalšího vydržování sboru generála Mansfelda byly příliš vágní. Navíc si francouzská politika čím dál více kladla podmínky rovnocenného příspěvku Anglie, a právě to byl kámen úrazu. Jestliže později v kontextu s tolikrát plánovanou výpravou do Slezska byla rozhodujícím momentem účast Sedmihradska, pak se čím dál více ukazovalo, že v kontextu celé evropské války váha Francie zásadně vzrostla. Anglie, respektive anglický král a jeho politici svou nepromyšlenou zahraniční, a především domácí politikou ztráceli postupně a dlouhodobě reálný vliv a moc na ovlivňování evropské politiky. Historik Martin Kovář píše o vnitřních poměrech Anglie dokonce v tom smyslu, že neklid a spory mezi parlamentem a anglickým králem dosáhly v letech 1626 až 1627 stupně srovnatelného s krizí na přelomu třicátých a čtyřicátých let. Reálné důsledky vnitropolitických změn západních velmocí můžeme vidět na říšském bojišti roku 1626 v jasném světle. Vinit Kristiána IV. z orientace na Anglii však nemůžeme. Král nemohl tušit, kam spor Karla I. s parlamentem povede. Jeho vlastním cílem bylo naopak odlákat západní státy od možné spolupráce se Švédskem a získat výhody spojení pro Dánsko.

Stejná pozornost jako Anglii by měla náležet říšským spojencům dánské strany. Dolnosaský kraj na jaře 1625 šel vskutku do války, ale zároveň nechtěl alespoň z formálního hlediska nijak poškodit císařský majestát. V podstatě po celý rok 1625 a dál během brunšvických mírových jednání až do jara 1626 trvali krajští zástupci na tom, že zbrojení slouží pouze k obraně dolnosaských stavů před ligistickým vojskem. Mnozí další protestantští exponenti, především braniborský kurfiřt, se k dánské straně vůbec nepřipojili a zůstali neutrální. Vidíme zde nerozhodnost a rozpačitost odporu vůči císařské autoritě smíšené s pocitem ohrožení a nutnosti

¹⁵⁸⁰ J. O. OPEL, *Der niedersächsisch-dänische Krieg*, s. 510.

obranu země proti rostoucímu nebezpečí z katolicko-habsburské strany, celý uzel momentů vpravdě blízkých situací českých stavů v létě 1618.

Ačkoliv jsme hledali případné chyby a nedostatky na straně haagské koalice, nelze nezpomenout také vnější důvody zaostávání v konfliktu, totiž závratný růst síly císařské strany. Ta totiž od porážky českých stavů a falckého kurfiřta dostala solidní, a to jak politický a ideologický, tak ekonomický základ pro rozvinutí další expanze. Valdštejnské verbování v létě 1625 jen zahájilo další etapu mohutné ofenzivy. Jestliže proti Gustavovi II. Adolfovi stála v roce 1631 pomalu se rozpouštějící císařská armáda, proti Kristiánovi IV. stály vbrzku armády dvě, z nichž jedna se vyznačovala neobvyklou vitalitou a růstem. Nelze ale zapomínat, že síla Valdštejna a mnoha dalších císařských exponentů a malých, či větších válečných podnikatelů plynula přímo ze zisků v dobytých zemích svatováclavské koruny. Dánský král v lednu 1625 netušil, proti jakému soupeři stojí a ve své podstatě protivníka osudově podcenil. Dosah všech změn v Říši a českých zemích z počátku dvacátých let ale v té době rozpoznal v severní a západní Evropě jen málokdo.

Americký historik Paul Douglas Lockhart v líčení dánské fáze třicetileté války podává zajímavé tvrzení v tom smyslu, že konflikt se vyvíjel postupně a Kristián IV. neměl žádný dalekosáhlý plán, který by uplatňoval. Jeho slova můžeme potvrdit i na prostudované materii. Změny ve finančním systému dánsko-norského státu (ať už sepisování půdy v Norsku, zavádění speciálních daní, rozvinutí celního systému atd.) přišly zoufale pozdě na to, aby mohly nějak ovlivnit úvodní fáze konfliktu. Také průběh jmenování sboru nejvyšších velitelů a rozdělování vojska do samostatně operujících bojových skupin působí ve zpětném pohledu chaoticky a jako ad hoc řešení bez dlouhodobé strategie. Od pádu v Hameln také dlouho čekáme na jakýkoliv náznak ofenzivní akce a naopak mnoho indicií napovídá o nerozhodnosti krále vůbec pokračovat v konfliktu. Vždyť mírový kongres v Brunšviku přišel ve stejnou dobu jako ustavující jednání haagské koalice a ratifikace spojenecké smlouvy proběhla až na jaře dalšího roku! Jestliže o válečných cílech švédské strany toho bylo napsáno již mnoho, o dánských plánech toho vlastně tolik říct nemůžeme. Kristiánovy kroky sledovaly podle všeho pouze vlastní zájmy, tedy zajištění izolace Švédska a zisk duchovních území v severním Německu mimo jiné i jako protiváhy švédských zisků v Pobaltí. Strategické úvahy k jádru evropského konfliktu neměly takový dosah, byť v rétorice a propagandě se opakovaly fráze o ochraně protestantství a „německých svobod“ a ve spojenecké smlouvě se hovořilo o restituci Falce. O osud českých zemí se v Anglii ani Dánsku vůbec nejednalo a vyjádření některých falckých diplomatů, kteří podtrhovali jejich význam při dosažení konečného vítězství nad císařem, zůstala zcela bez odezvy. Kromě nich máme menší, či větší indicie o vědomém důrazu na úlohu českých zemí v Nizozemí, Gábora Bethlena a Gustava II. Adolfa, dále však nikoliv.

Druhý oddíl práce se věnoval vlastním pohybům na bojišti od podzimu 1625 do léta 1626. Úkolem bylo sledovat činy Arnošta z Mansfeldu, o němž je v historiografii rozšířen poměrně nelichotivý obraz, dále vývoj ideje vpádu do Slezska dlouho před jejím faktickým uskutečněním a konečně též roli Kristiána IV. ve válečném dění. Je zřejmé, že bádání v mansfeldské problematice má i přes rozsáhlou studii Waltera Krüssmanna z roku 2010 stále co nabídnout.

Mansfeldova pozice byla ve sledovaném období určována jednak formálními závazky vůči anglickému králi, jednak reálnou vojenskou silou a finančními prostředky, kterými generál disponoval. Generál jako suverén bez majetku a statků byl plně závislý na vnější pomoci. Vlastně je jen s podivem, že dokázal od konce falcké služby vytrvat v aktivním boji a podnikat manévry s prořídlými jednotkami. Vazbu na Fridricha Falckého již generál v této době žádnou neměl. Sám se cítil vázán pouze ke králům Anglie a Francie, přičemž nemáme písemné prameny, které by dokládaly formální smluvní vztah k Paříži, jako tomu bylo v anglickém případě. Ačkoliv pro období před rokem 1625 víme o negativním poměru dánského krále k Mansfeldově osobě, během zimního pobytu generála v Dolnosaském kraji můžeme mluvit překvapivě o velké vstřícnosti Kristiána IV. vůči sboru nového spojence. Král splnil před bitvou u Desavy velký díl generálových prosb a na jeho válečnické schopnosti velmi spoléhal. Mansfeld zase projevoval ve svých dopisech větší než nutnou formu zdvořilosti a devótních frází. Byl si totiž dobře vědom, že jeho postavení je křehké a do značné míry závisí na Kristiánově libovůli. Prosebné listy o finanční či materiální výpomoc a vojenské posily zaobaloval často přísliby očekávané anglické pomoci nebo nadějí na růst vojska díky novým rekrutům. Ale realita zimy a jara 1626 byla jinde než lákavé obrazy předkládané generálem. Londýn přestal Mansfeldovi vyplácet smluvní platy 20 000 liber měsíčně prakticky už v první polovině předešlého roku a sbor přežíval jen setrvačností a „milodary“ zprvu od holandských stavů, později od Kristiána IV. Bez peněz ale přes všechna optimistická vyjádření nebylo možné najímat nové vojáky. Počet Mansfeldových žoldnéřů tak před bitvou u Desavy překročil snad jen o málo více než pět tisíc. Navíc problém nezaplaceného vojska doutnal tak jako například šest let před tím u stavovského vojska na Bílé hoře.

Na základě studované korespondence musíme ocenit, že Mansfeld se vskutku projevil v jarních měsících jako velký stratég. Chápal aktuální potřeby války v globálním měřítku, mimo jiné význam Labe jako obranného valu před císařskou přesilou, důležitost desavského mostu a nevýhody rozdělení královny armády do mnoha samostatně operujících sborů. V porovnání s králem tedy jeho schopnosti zkušeného válečníka opravdu vynikají. Limitem však byla jeho reálná síla, respektive slabost malého sboru. Bitva u Desavy ukázala, že své síly generál v daný okamžik přecenil a neodhadl nepřítele. Nejspíše v osudný moment selhali zvědové a přes Labe se nedostaly včas dostatečné informace o stahování císařských k mostu. Mansfeld také doufal v pomoc dánského generála Fuchse, ale ten rozbil svůj sbor za ústupu před Valdštejnem v oblasti

kolem Tangermünde a vlastně ani nechtěl plně spolupracovat, protože se cítil uražen opožděným královým rozhodnutím o svém podřízení právě Mansfeldovi. Naopak přerušení prvního ataku desavského předmostí nám dokládá Mansfeldovu ochotu Fuchsovi pomoci a koordinovat bojové akce ve větším měřítku. Komunikace po vnější ose však byla evidentně složitější a vůle ke spolupráci u daných jedinců mírně řečeno nevyrovnaná. Valdštejn výborně využil svého centrálního postavení, aby se vypořádal s nepřítelem postupně jeden po druhém.

Pokud ale chceme hledat viníka porážky u Desavy, nesmíme zapomínat ani na samotného Kristiána IV. Právě král celé týdny mlčel a na Mansfeldovy zásadní návrhy útoku proti Valdštejnovi nenapsal ani řádku. V osudné době král oslabil své hlavní vojsko nepříteli důležitými výpady menších sborů Jana Arnošta Sasko-Výmarského a Kristiána ml. Brunšvicko-Wolfenbüttelského. Staral se Kristián IV. v osudnou chvíli vůbec o vojenské záležitosti dostatečně? V polovině dubna probíhal zemský sněm v dánském Koldingu, který byl jistě velmi důležitý s ohledem na královu politiku vůči dánské šlechtě. Místo společného útoku na Valdštejna z několika stran tak, jak jej navrhoval Mansfeld, slavil 22. dubna narozeniny ve svém táboře ve Wolfenbüttelu a se svým vojskem se vůbec nehnul. Byl snad v ony dny opět ve společnosti bezedných vinných sudů? Ne, nejedná se o zlehčování situace. Několik týdnů před bitvou, konkrétně 30. března si obrstlajtnant Tomáš Zikmund von Schlammersdorf (účastníci se později se svým plukem slezského tažení) stěžoval magdeburskému administrátorovi Kristiánu Vilémovi v tom smyslu, že ten den nic u dvora nepořídil, neboť „dnes byl král opět značně opilý.“¹⁵⁸¹

Zdá se, že králi skutečně v daný moment chybělo porozumění pro „to důležité,“ jak popisuje obecně schopnosti haagské koalice historik Julius Grossmann. Ačkoliv se dánský badatel Kirchmeier-Andersen snažil revidovat negativní pohled na Kristiána IV. jako válečníka a naopak pečlivým rozborem složení jeho vojska ukázat nebývale moderní, až novátorský přístup k vojenství, z podrobného sledování dubnových událostí dánský král jako velikán vojenské historie z hlediska válečné strategie opravdu nevyniká. A všimli si toho i další aktéři, jak můžeme číst z Camerariova líčení Kristiánovy tvrdohlavé povahy z léta 1625. Už tehdy se dle mínění vysokých důstojníků řídit král více svou hlavou a intuicí než radami generálů.¹⁵⁸² Mansfeld rozhodně své pravomoci v akci u předmostí nepřekročil. Král mu během února a března dával jasně najevo, že spoléhá na jeho válečnické zkušenosti. Porážka znamenala náhlou ránu celému snažení protihabsburské koalice hned na začátku jarního tažení roku 1626. Deprese, přítomná už v minulých měsících, plně zasáhla celý dánský tábor a vůle k boji opadla. Velký Mansfeldův plán vytvořit z Labe hráz proti nepříteli, eventuálně vyhnat Valdštejna z Halberstadtska ztroskotal hned na samém počátku.

¹⁵⁸¹ *Regesta*, IV., s. 62.

¹⁵⁸² G. E. HEERMANN, *Beytrag*, s. 119. Zde citace Camerariova dopisu.

Švédský král pět let po Desavě byl v podobné situaci jako Kristián IV. Dal se do války proti silnému nepříteli, chtěl převést boje přímo na území protivníka a nutně potřeboval nové spojence. Vítězství u Breitenfeldu mu zajistilo jak spojence, tak možnost diktovat další průběh války. V tomto srovnání pak mnohem více vyniká ve své podstatě reaktivní styl řízení války samotným Kristiánem IV. V mnoha záležitostech byl dotlačen k zásadním krokům až válečnými okolnostmi, neboť významné momenty, jaký například nastal v dubnu 1626, nevyužil. Byl to Valdštejn, který svými strategickými tahy od podzimu 1625 obsazením Halberstadtska a Magdeburska a později i desavského mostu určil, kde se válka v první polovině roku 1626 bude odehrávat.

Válka se po celý rok 1625 nepřesunula na cizí území a tento prostý fakt nesl ohromné finanční důsledky. I přes odpočty nákladů, které králův aparát strhl vojákům při vyplácení žoldu, ležela ona často zmiňovaná „veliká zátěž války“ na bedrech Dolnosaského kraje, tedy hlavního spojence dánského krále. A vyhlídky na změnu tohoto stavu byly velmi mlhavé. Naděje na vstup Sedmíhradska do války vzrostly až po příchodu vyslance Quadta do Haagu na konci roku 1625. Celý průběh první poloviny roku 1626 však ukazuje, že prosazení ideje vpádu do Slezska mělo mnoho peripetií. Ještě v lednu 1626 Mansfeld navrhoval postup armády také do Alsaska, aby tak byla Francie donucena k akci. Myslel ale současně i na Bethlena a apeloval na krále, aby část vojska poslal sedmíhradským silám naproti, jinak hrozilo, že se vpád lehké uherské jízdy do císařských zemí vyvine v pouhý „štráf“ bez strategické váhy.

Po porážce u desavského mostu a relativní obnově sil mansfeldského sboru nastal moment rozhodnutí. Červnové úvahy o výpravě do Slezska svědčí znovu o reaktivním stylu válečnictví dánského krále, neboť jinak odvážný a strategicky zásadní tah byl v daném okamžiku pouze z nouze ctnost. Dánský král improvizoval s prostředky, které měl, a v hodině dvanácté odvátil hrozbu smrtícího úderu spojených ligistických a císařských sil. Situace na německém bojišti v červnu nesnesla odklad a bylo jen otázkou několika dnů, či týdnů, kdy se Valdštejn vydá na drtivé tažení podél Labe. Komisař Mitzlaff vzpomínal na dané události tak, že na krále naléhali všichni generálové, a to i Kristián ml. Brunšvicko-Wolfenbüttelský a přítomní váleční komisaři z důvodu „velké zátěže války, která nemohla být z královy armády svalena ničím, než tím, že by kníže sedmíhradský učinil silnou diverzi do zemí císaře (...).“¹⁵⁸³ Quadtův příchod nemohl být načasován lépe. Dodal potřebnou poslední kapku, která spustila lavinu. Problém se spojením Bethlena však přes vyslancův příchod zůstával nadále.

Červnové rozhodnutí je základním kamenem celé pozdější historie. Už v samotném rozhodnutí připisují historici aktérům podíl viny na pozdějším neúspěchu. Často je zmiňován

¹⁵⁸³ „(...) das die Grosse Last des Krieges Ihro von Ihrer *Armeen* mitt nichts abgewaltzet werden konte, Als wan der Furst in Siebenburgen eine starcke *diversion* in des Keyser Landen durch seinen herauszugk tuhn vnd *sedem belli* aus dem Niedersachsichen Craysse dorthin *transferirte* (...).“ – *Relace*, fol. 2a.

pravděpodobně Quadtem daný nereálný slib Bethlenova příchodu do Slezska kolem 20. července. Celkově můžeme souhlasit s názorem, že tažení bylo ukvapené. Abychom ale nebyli ke Kristiánovi IV. příliš přespříliš, je důležité znovu podtrhnout, že král neměl vývojem událostí v podstatě jinou možnost, jinak by v horizontu několika málo týdnů musel čelit drtivému útoku nepřátelské přesily. Navíc tažení, které prosazoval především Mansfeld, podpořili i ostatní generálové. Složení útočícího sboru určil král naopak sám. Jmenování Jana Arnošta Sasko-Výmarského velitelem dánské části invazní armády patřilo mezi šťastné kroky.

Dánský vpád do Slezska, na Moravu a do Uher je často chápán jako slibný pokus haagské aliance získat ztracenou výhodu a strategickou iniciativu. Kristiánu IV. dal šanci změnit poměr sil na hlavní frontě v severním Německu, neboť tažení do Slezska odvedlo značné síly císařské strany mimo hlavní frontu. Důležité bylo, že diverze převedla alespoň část války na území protivníka a významně ohrozila srdce habsburské říše, dědičné země. Efekt byl též finanční, protože králi odpadla starost za udržování vyslaného vojska. I když velitelé žádali peněžní rezervy právě pro výplaty žoldu, aby nebylo nároky rušeno potenciálně spojenecky naladěné civilní obyvatelstvo, k žádnému velkému přesunu prostředků za tímto účelem nedošlo. Králův aparát automaticky počítal s tím, že na cizím území se bude vojsko živit z nepřátelských zdrojů.

Na císařské straně diverze způsobila veliké, téměř existenční starosti. Postup vojska byl dlouhou dobu naprosto hladký, země byla bezbranná a obyvatelstvo a odpovědní činitelé zcela překvapení. Vždyť Mansfeld s Bethlenem mohli Valdštejna porazit a pak nerušeně táhnout na Vídeň, vzbudit povstání v českých zemích a možná mnohem víc. Na stranu útočníka se přidala část místních elit v obsazených slezských knížectvích a věčně vzpurní Valaši v Beskydech. Emigranti v řadách vojska vydatně pomáhali otevírání bran a v navázání kontaktu s nedůvěřivým obyvatelstvem. Nevědělo se, jak se zachová švédský král, a bylo pro císaře velikým štěstím, že se do války nezapojil. Význam slezského bojiště byl některým současníkům víc než zřejmý a plán na tažení do Slezska byl v prvních letech války poměrně častý. I komisař Mitzlaff výstižně psal králi o důležitosti Slezska, když doslova tvrdil, že zde se dá učinit za půl roku víc než na jiném bojišti za jeden a půl.¹⁵⁸⁴ Valdštejn navíc své vojsko pochodem a pobytem v Uhrách zdecimoval tak, že nebyl půl roku schopen dalších akcí. Této nesporné výhody ovšem Kristián IV. nevyužil, neboť Tilly jej u Lutтеру v srpnu 1626 porazil a v dalších měsících se král choval defenzivně.

Osud výpravy do středu Evropy vyvolává nutně otázky, proč se tento slibný a smělý plán nedočkal očekávaného úspěchu. Byl do značné míry určen děním na poli diplomatickém, tedy vztahy mezi jednotlivými evropskými hráči. Historik Josef Polišenský zmiňuje nesourodost haagské koalice a rozptyl cílů jejích členů. Vůbec klíčovým bodem pro vývoj výpravy byl postoj

¹⁵⁸⁴ „(...)hier mehr in einem halben, alß dort in Drittehalb jahren gerichtet, vnd gewonnen haben.“ – Relace – Přílohy, fol. 45b; A. LARSEN, *Kejserkrigen*, s. 173.

aliance k sedmihradskému knížeti a plány spolku pro vojenské akce na příští rok. A právě zde nám v osvětlení těchto otázek pomáhá zachovaná korespondence anglického vyslance Thomase Roea v Istanbulu. Tradovaný obraz „zrádného Bethlena“ vystupuje značně nedůvěryhodně a museli jsme jej zrevidovat. Víme například, že již v době haagských jednání došlo z anglické strany k nedorozumění a chladnému přijetí zpráv od sedmihradského vyslance Quadta. Ten totiž neměl k jednání o koalici dostatečná pověření a podle všeho hlavním cílem jeho cesty byla kupodivu Paříž, nikoliv Londýn. Věc měla ovšem svou genezi a v odhalování příčinných vztahů jsme byli nuceni jít až k událostem let 1623 až 1624. Teprve tehdy anglické centrum opouštělo politiku smířlivého soužití s habsburskou stranou, ale změny v tomto postoji nebyly rychle a plně přijaty dalšími evropskými partnery, zde konkrétně Gáborem Bethlenem. Ten hledal naopak prvotní oporu ve Francii, která se ostatně nakrátko stala jedním z hlavních iniciátorů nového kola bojů. Její brzké stažení a roztržka s Anglií pak zamíchaly figurami na evropské mocenské šachovnici. Sedmihradský kníže poučen událostmi roku 1623 hledal jistotu v nejistém a rychle se měnícím konfliktu. Proto požadoval jasné smlouvy, finanční závazky a vojenské posily akcím, které měl z východní „fronty“ proti Vídni vést. Bethlenův důraz na účast Paříže a Stockholmu ve válce budiž známkou jak jeho dlouhodobých preferencí, tak jeho politické prozřetelnosti, neboť až právě vstup těchto mocností do konfliktu a nahrazení nestabilní a platebně neschopné Anglie zajistily vychýlení vah v neprospěch habsbursko-katolické strany. V danou chvíli ale neodpovídaly sedmihradské vize situaci.

V praktické přípravě spojení a vlastního tažení nabíraly význam prosté geografické skutečnosti a stav komunikačních kanálů. Hlas velkého zastávce anglicko-sedmihradského sbližení a vyslance u turecké Porty, sira Thomase Roea, byl slyšen v Londýně jen omezeně i z toho důvodu, že jeho dopisy docházely s minimálně dvou- až tříměsíčním zpožděním. Přitom i předání korespondence v jednom směru mezi Anglií a Dánskem či Nizozemím a Benátkami nebylo kratší než jeden měsíc. A totéž platilo i v ose Dolnosaský kraj – Sedmihradsko. Spojení po vnější linii ve snaze vyhnout se nepřátelskému území bylo časově náročné a velmi zranitelné. Mnoho dopisů bylo neúnosně zdrženo, jiné dokonce zabaveny zástupci habsbursko-katolické strany či jejich sympatizanty, a tak vševědoucemu zraku dvouhlavého císařského orla zůstalo skryto jen velmi málo. Za daných podmínek tedy nebylo možné konat jinak než improvizovat a na sledovaných událostech vidíme, že tak činili jak vojevůdci při tažení do Slezska a Uher, tak vyslanci evropských monarchů v Istanbulu, Benátkách a jinde.

Bethlenovo zdržení s vlastním provedením tažení způsobené ať už závislostí na tureckém souhlasu, či obtížemi s koordinací své nové armády bylo osudové. Stejně tak zásadní ale byly týdny opatrného vyčkávání Mansfeldova a dánského vojska v horách při horní Nitře a Hronu na konci září. Včasné spojení sil se kupodivu nezdařilo a Valdštejn hrozil, že se vypořádá se svými

protivníky znovu jednotlivě. Sedmihradské síly vyvázly ze střetu u Drágelypálank jen velkou náhodou. Zásadní úder celému tažení dodala zpráva o porážce dánského krále v bitvě u Lutteru. Ačkoliv nevidíme do hlav účastníků a sledujeme jen písemné projevy s řadami argumentů pro a proti, můžeme odhadovat, že druhá porážka sil haagské koalice v řadě odradila Bethlena od dalšího angažmá. Bethlen se rozhodl uzavřít příměří, protože naděje na vítězství se ztrácela zrovna tak, jak se vytrácela síla mansfeldského a dánského sboru v Uhrách. Vůči generálům omlouval svůj obrat tureckou neochotou dál podporovat boj na západní hranici říše, když na východě Turci ustupovali Peršanům.

Opět díky Roeovi víme, že ani poměry v Istanbulu nebyly jednoznačné. Dodnes může kritiky sedmihradského knížete překvapit ojedinělý a sotva známý Bethlenův krok, kdy se v lednu po uzavření míru s císařem rozhodl obejít nejvyšší turecké úředníky a přednést přímo sultánovi nový válečný plán. Slibný zásah mladého sultána Murada ve prospěch války v Uhrách sice zůstal jen velmi omezenou a zcela krátkodobou akcí bez dalšího efektu, události na dvoře v Istanbulu ale svědčí jak o různém postoji osmanských autorit k válce s Habsburky, tak kladou velké otázky nad Bethlenovým nevyzpytatelným jednáním. Kníže si evidentně pohrával s myšlenkou nové války s císařem i po krachu podzimního tažení na Slovensku. Věci se ostatně mohly vyvíjet různě i na Západě, proto chtěl být připraven. Ojedinělý pokus zlomit momentální a účelový pacifismus u tureckých ochránců každopádně do obrazu „zrádného“ Bethlena vsutku nezapadá.

Kromě Anglie, která subsidie neplatila už ani Kristiánovi IV. a diplomatické přípravy složitého válečného podniku velmi podcenila, dáváme nejvíce podílu viny za neúspěch právě dánskému králi. Měl mnohé důvody k vyslání výpravy, ale její osud nezajistil ani na začátku, ani v průběhu akce, kdy ještě mohl armádu ze Slezska odvolat. Pravděpodobně neměl dostatek informací, či je vyhodnocoval špatně. Král vojsku neposlal žádné peníze (protože sám už téměř žádné neměl) a nového vrchního velitele, magdeburského administrátora Kristiána Viléma, odvelel až v dubnu. Pro zajištění Bethlenovy účasti učinil zprvu slibný krok poukazem 30 000 tolarů přes holandské spojence do Istanbulu, které na konci prosince 1626 konečně doputovaly na místo určení, ale to bylo z dánské strany prakticky vše. Pokus o převzetí strategické iniciativy se změnil na válečném poli ve strategickou porážku. Odpovědní politici v Kodani, Haagu a Londýně podcenili významné nebezpečí, které vyplynulo z nepřiliš přesvědčivé snahy o udržení Bethlena v koalici. Vojenské akce se mohly zhroutit velmi rychle jako domino. Přistoupení Sedmihradska k alianci se formálně uskutečnilo až v březnu 1627. Ujednání ale přišla zoufale pozdě a žádné subsidie na východ neputovaly.

Také pro udržení enklávy učinil dánský král a jeho spojenci jen zanedbatelné minimum. Až na samém sklonku zimy se dostavil do obsazené oblasti bývalý moravský hejtman a pobělohorský emigrant Ladislav Velen ze Žerotína, aby svou autoritou podpořil sympatie

obyvatelstva k útočícímu vojsku. Jeho pověření od dánského krále můžeme chápat jako velmi pozdní pochopení Kristiána IV. pro české, respektive moravské reálie. Je také možné, že iniciativa pro zapojení Veleny přišla od válečného komisaře Mitzlaffa, který byl po smrti hlavních velitelů odpovědný za další osud výpravy. Každopádně na další osud dánské přítomnosti v českých zemích neměla Velenova účast již velký vliv. Moment překvapení byl dávno pryč a potenciální spojenci v neobsazených krajích Čech a Moravy zůstali téměř zcela neaktivní. Výjimku snad tvořila lokální povstání sedláků v Čáslavském kraji.

Přes všechny obtíže překypovalo obnovené a podstatně rozšířené dánské vojsko nebyvalou aktivitou až do sklonku jara 1627. Protože na Moravě zesílily císařské posádky natolik, aby odolali případným atakům, obrátila se pozornost dánského velení jinam. Již brzy po návratu vojáků ze slovenských hor rozšiřovali odpovědní důstojníci obsazenou oblast rychlými přepady hornoslezských měst. Čekaly zde na ně jak velké zisky financí a zásob proviantu, tak i zisky strategické. Přes četné úspěchy v Pštině, Bytomi, Kozlí a jinde ale bylo jasné, že toto extenzivní rozšiřování a exploatace území není nekonečné. V situaci faktického odříznutí tápali dánští důstojníci v určení strategie na rozhodující boj, který je nutně čekal co nevidět. K tomu se přidával chronický nedostatek munice, protože poničená oblast nemohla vyprodukovat potřebné množství střelného prachu. Až do samotného konce existence enklávy doufal komisař Mitzlaff, jeho podřízení, česká emigrace a místní rebelové v Bethlenův slibovaný příchod a pomoc od dánského krále. Ani jednoho se jim ale nedostalo.

Cílem práce bylo podat události vpádu z více perspektiv. Díky mimořádnému souboru pramenů výmarské provenience se podařilo rekonstruovat osudy malé jednotky kapitána Jana Trosta von Tiefenthal. Kapitánova dokumentace nám poskytla netradiční vhlad do válečných událostí až přímo na dřeň války, chceme-li: její každodennost. Musíme mít na paměti, že jde o pohled velmi jedinečný a individuální. Příběh jednotky výmarského dělostřelectva a trénu měl doplnit líčení dánského vpádu do střední Evropy právě o pohled na válku očima prostých vojáků. Doufejme, že nesklouzl k nic neříkající sbírce historických anekdot antikvářského stylu k pobavení. V mnohém ohledu pomáhají Trostovy záznamy k přesnému datování pochodu. Aniž by to na první pohled bylo zřejmé, zápisy ukazují i brutalitu války, kde nezabýjely ani tak samotné bitvy, ale nemoci, hlad a namáhavá tažení. Skrze dokumenty můžeme sledovat vysokou fluktuaci členů jednotky a mizivé vyplácení žoldu. Přitom samotný válečný boj v nich najdeme rovněž. Dozvídáme se o něm zprostředkovaně díky záznamům o vydání a příjmu munice a polního náradí, které nám tak ukazují v podstatě rutinní tvář války.

Trostův osud po krachu výpravy ve slovenských horách sice již nebyl spjat s dělostřeleckým oddílem, ale ilustruje vývoj dánské přítomnosti v českých zemích i dál. Trost totiž nastoupil jako zástupce velitele do pluku, který dlel na Opavsku a právě Opavu měl chránit

před Valdštejnovým drtivým nástupem v létě 1627. V červnu roku 1627 nejspíše právě Trost vypracoval obsáhlý memoriál k chystané obraně Opavy před císařskou armádou. Jedná se o několikastránkový dokument, jehož edici můžeme vidět v příloze této práce. Trost Opavu opustil s Rantzauovou jednotkou po přijetí dohody s Valdštejnem o odchodu vojska, kterou sám jako zástupce velitele pluku s nepřitelem dojednával. Spolu s vojáky odešel pak Slezskem až do Dánska a v dalších letech bojoval v pevnosti Glückstadt, kde Rantzau s nově zformovaným plukem zakotvil téměř na celý zbytek „císařské“ války.

V naší historii jsme se ale nezabývali pouze panovníky, vojevůdci a vojáky, nýbrž také civilisty. Městské a venkovské obyvatelstvo se během bojů stalo důležitým vojenským faktorem a právě díky jeho pomoci přežila dánská enkláva faktický krach tažení na Slovensku a krizi vojska v zimě 1626 až 1627. Důraz představeného líčení byl kladen na aktivní podobu činnosti civilistů. Sledované jevy jako průvodcovství, vyzvědačství, formování místních jednotek, podíl na obchodu s válečným materiálem a na logistice můžeme s jistotou nalézt v různých válkách, napříč celými epochami. Události let 1626 až 1627 ukazují, že působení obyvatelstva jako vojenského faktoru bylo právě v období dánského vpádu mimořádně výrazné. Škála podob, kterou civilisté v této roli zaujímal, se jeví jako velmi široká. Nešlo zdaleka jen o pasivně přijímané postoje, byť jedinců, kteří se aktivně k žádné straně konfliktu nepřidali a jen okolní dění pozorovali či snášeli jeho dopady, bylo velmi mnoho. Ostatně výše naznačená otázka kontribučních povinností do této kategorie rovněž zapadá, pro udržení rozsáhlého vojska v kraji bylo ale stabilní potravinové zásobování mimořádně důležité. Venkovské obyvatelstvo severní Moravy a Horního Slezska se vydatně spolupodílelo – byť s velkou variabilitou a různou motivací – na „válečném úsilí“, a to obou (!) stran konfliktu. Specifické okolnosti dánského vpádu vedly k tomu, že ani jedna ze soupeřících stran se sotva mohla obejít bez pomoci civilistů. A tuto získala buď nátlakem, nebo dobrovolně při užití cílené propagandy. V případě dánské enklávy pak podpora místního obyvatelstva výrazně napomohla úspěchu celé akce v roce 1626 a jejímu zajištění hluboko do roku 1627. Zmiňoval jsem studii Michaela Kaisera, který uvádí výrok generála Tillyho o tom, že venkované „nebyli vůbec zvyklí na vojenství.“¹⁵⁸⁵ Detaily z dánského vpádu zprostředkovávají poznatky, že minimálně v případě zasaženého území to tvrdit nemůžeme.

Pro část civilního obyvatelstva, nejen městského či šlechtického, ale i poddanského, venkovského, opravdu zněla v hlavách otázka „Přichází přítel, nebo nepřítel“, tak jak si ji kladl Tomáš Labutek, přísežný ve Vladislavi.¹⁵⁸⁶ Dost možná zněla tato otázka při příchodu jakéhokoliv vojska. Být jsou ideologické či náboženské důvody pro kolaboraci nebo zachování loajality zmiňovány velmi často, do procesu rozhodování a motivů jednání vlastně mnoho nevidíme.

¹⁵⁸⁵ Michael KAISER, *Inmitten des Kriegstheaters*, s. 285.

¹⁵⁸⁶ „Man habe nicht gewusst, ob Feind oder Freund komme.“ – J. ZUKAL (ed.), *Die Liechtensteinsche Inquisition*, s. 117.

Uvedené příklady průvodcovství, nájemné práce při logistice armády, zásobování, výrobě vojenského materiálu a výrazný podíl na rabování domovské oblasti značí výrazně i jiné motivy. Do hry vstupovaly mimo ideovou a náboženskou orientaci individuální pohnutky, psychický a fyzický tlak útočníka, či vidina osobního zisku. Je třeba doplnit, že Labutkova otázka mohla stát i jinak: Přichází ničitel, nebo potenciální zaměstnavatel a chlebobárce za nejisté doby? Nepřichází snad příležitost? Válečné události a přítomnost domácího prvku v nich ukazují také jinou důležitou věc. Místní obyvatelstvo si do jisté míry na vytváření příkoří, které sebou válka přinášela, stačilo docela samo. Vnější moc dala často jen impulz pro lavinu násilí civilistů mezi sebou.

Veliký význam pro kraj mělo dění po zlikvidování dánské enklávy Valdštejnem, tj. politické a ekonomické důsledky porážky. Pro Opavsko a Krnovsko znamenal červenec a srpen 1627 téměř to samé, co Bílá hora pro Čechy a Moravu. Konkrétní projevy jsou dobře zpracovány v literatuře, zvláště Zukalově práci *Slezské konfiskace*. Celkově se dá shrnout význam porážky vojska dánského krále ve Slezsku v roce 1627 jako utvrzení pobělohorského vývoje v českých zemích. Pro Opavsko, Krnovsko a další slezské kraje, které zatím změnám zůstaly díky drážďanskému akordu z větší části ušetřeny, přinesl válečný zvrat v dánské fázi války okleštění politických práv a hospodářské zruinování nižší šlechty,¹⁵⁸⁷ konfiskace majetku rebelů a dalších nepohodlných osob, rekatolizaci a exulantství. Stavovský systém se nenávratně rozpadal. Utvrzení staronové vlády symbolizovalo na Moravě vydání Obnoveného zřízení zemského, které bylo právě kvůli vpádu odsunuto na rok 1628. Se samotným zničením kraje, a vlastně celé Moravy a Slezska pobyt vojsk obou stran museli obyvatelé zápasit po mnoho let. Brzy ovšem válečné události obě země opět zasáhly. Švédské vpády vše, co se stalo před tím, zdaleka překonaly.

Hladká likvidace dánské enklávy v červnu a červenci 1627 se ukázala důležitá i pro Valdštejna samotného. Jeho pověst u vídeňského dvora byla značně pošramocena. Nyní Valdštejn opět ukázal, že je člověkem na svém místě. Císaři předkládal prapory nepřátelských jednotek po desítkách. Svému hvězdnému nástupu do Dolnosaského kraje a Dánska položil ve Slezsku a na Moravě základy tím, že svou armádu nevystavil vyčerpávajícímu obléhání, ale naopak většinu nepřátelských posádek přiměl k odchodu smírným a kavalírským jednáním.

V poslední kapitole jsme nahlédli do problematiky českých žoldnéřů a emigrantů v dánském vojsku. Díky rozboru původu vojáků ve třech vybraných kompaniích Kristiána IV. z roku 1623 jsme našli české, moravské, slezské a lužické zástupce. V procentuálním vyjádření se jednalo minimálně o sedm až osm procent mužstva. I když si nemůžeme být mírou politické a ideologické orientace prostých žoldnéřů vůbec jistí, přece můžeme odhadovat jistou

¹⁵⁸⁷ Historik Radek Fukala pojmenovává tento proces, který probíhal delší dobu a porážkou vpádu vyvrcholil, jako „rozklad stavovské společnosti“ (už v názvu zmiňovaná studie R. FUKALA, *Dánský vpád do Slezska a rozklad stavovské společnosti*).

obeznámenost prostých vojáků s příčinami středoevropského konfliktu. Od šlechticů na pozicích důstojníků je každopádně mnoho neodlišovalo. Proto můžeme předpokládat, že politicko-náboženská orientace působila – vedle mnoha dalších motivů – i v rozhodování prostých knechtů. Z rozboru členů kompanií plyne překvapivě vysoký podíl slezských vojáků v poměru k dalším českým zemím. Zde můžeme argumentovat též meziregionálními vazbami Slezska k severoněmeckému prostředí.

Z registrů králových jednotek v průběhu války nebo ze soupisů vydaných dlužních úpisů při rozpuštění kompanií vidíme, že čeští, moravští, slezští a lužičtí důstojníci se v dánské fázi třicetileté války rozhodně neztratili. Zkušení a uznávaní vojáci jako Jindřich Matyáš z Thurnu, Jan z Bubna nebo Volf Jindřich z Budyšína dosáhli nejvyšších pozic. Český podíl na celkovém počtu důstojníků nebyl nijak ohromující, i přesto si však zaslouží naši pozornost. Pro kvalitní zhodnocení by bylo třeba komparace se situací ve švédském, případně nizozemském, braniborském či saském vojsku. Vinou vyhlášení Obnoveného zřízení zemského v roce 1627 v Čechách a o rok později na Moravě, tedy fakticky po námi sledovaných událostech, se počet emigrantů rapidně zvýšil a tento fakt se pravděpodobně projevil i na podílu českých důstojníků v proticísařských armádách.

Válka byla pro osoby, které jsme sledovali, také způsobem obživy. Do vojska bezesporu nevstupovali pouze vydědenci, lidé s kriminální minulostí a násilníci. Jak v případě vojáků, tak i důstojníků se promítaly do motivace k účasti ve válečném dění potřeba jistého v nejistém světě, ztráta domova u vyhnanců, ale i touha po dobrodružství, profesní kariéře nebo válečných vavřínech. V armádě Kristiána IV. najdeme nejen politické emigranty z prvních exulantských vln po bitvě na Bílé hoře. Často se jednalo o profesionální vojáky, kteří se dali do vojska dobrovolně a politicko-náboženské důvody nemusely být hlavní pohnutkou. Osudy jednotlivců jsou ale velmi individuální. Například profesionálního žoldnéře Budyšína nacházíme v první polovině války pouze v protestantských armádách. Později přešel i do služeb polských. Nebylo výjimkou, že někteří emigranti-žoldněři jako třeba Jan Adam z Drahotuš nebo Adam z Hodějova se po letech rozhodli nabídnout své služby císaři. Dokazuje to ale umenšení významu politicko-náboženského střetu? Nebo to byla jen individuální pragmatická volba tváří v tvář nekonečnému konfliktu a hrozbě věčného vyhnanství? Na mnohé otázky musíme odpověď jen odhadovat.

Jak již bylo zmíněno v úvodu této kapitoly, dánský král žádné zvláštní ohledy vůči českým emigrantům neměl. Na tvorbě válečného plánu s ohledem na slezské tažení hráli dle všeho roli sotva znatelnou. Výjimku tvoří Ehrenfried z Berbisdorfu, který se jako vyslanec v Sedmihradsku podílel na přípravě vpádu a rok poté na řešení krize vojska ve slovenských horách. Až na izolované momenty v otázce vyhnaných luteránských pastorů či krátkého období nadstandardní komunikace s haagským dvorem Fridricha Falckého v letech 1625 až 1626, neprojevoval Kristián

IV. žádný zvláštní zájem o osud českých zemí a jeho obyvatel. Zapojení velkých rebelů z dob stavovského povstání (Ladislava Veleny ze Žerotína, Jana Adama z Víckova a dalších) do slezské akce bylo spíše využitím vhodných „nástrojů“ pro válečné účely dánskou stranou. Vojáci a důstojníci dánské armády, kteří pocházeli ze zemí svatováclavské koruny, byli v první řadě jen královi žoldněři, tedy vlastně zaměstnanci. Nic více, nic méně.

Válka pokračovala i po rozbití dánské enklávy na severní Moravě a v Horním Slezsku. Valdštejn ihned po dobytí Opavy obrátil svá vojska do severního Německa. Na toto tažení se už dlouho chystal, nyní měl otevřené pole. Také Tilly chápal, že jakmile se Valdštejn vrátí na hlavní bojiště, bude ligistické vojsko hrát jen druhé housle. Generalissimův nástup k Baltu a do Jutska byl opravdu strhující. Kristiánu IV. ukázal sílu císařských a ligistických armád. Byť se válka posléze po obsazení Jutska ještě jeden rok vlekla za drobných výpadů a unavujících taktických pohybů jednotek na obou stranách, dánský král tuto válku prohrál. Ukázalo se, že kupení strategických chyb, mezi které patří na předním místě katastrofa diverze do střední Evropy, se nevyplácí. Mírem v Lübecku roku 1629 se zavázal, že se již nikdy více nebude vměšovat do říšských záležitostí. Tato porážka však spoluurčila osud celého Dánska. Začal jeho nezadržitelný ústup ze slávy. Za třicet let byla mapa severní Evropy zcela jiná.

Výběr z použitých pramenů a literatury

Prameny nevydané

Hausarchiv der regierenden Fürsten von Liechtenstein, Wien, Rakousko (HAL Vídeň)

sign. H 478 Karl I. Korrespondenz A–Z

sign. H 825 Korespondenz der Herzogin Elisabeth Lucretia

sign. H 909 Troppau und Jägerndorf. Militaria – Mansfeldischer Einfall 1626 – 1633

Moravský zemský archiv Brno (MZA Brno)

Fond: RA Collaltové

kart. 86, 88, 92

Fond: RA Ditrichštejnové

kart. 146 – 160 (1625 leden – 1630 únor, Správa Moravy kardinálem Ditrichštejnem)

Národní archiv v Praze (NA Praha)

Fond: Stará Manipulace – Valdštejniána (VL)

sign. F 67/50, kart. 75 – 79

sign. F 67/52, kart. 128 – 137

Österreichische Staatsarchive Wien, Rakousko

Haus-, Hof- und Staatsarchiv

Fond: Kriegsakten

kart. 56, Juli.

Kriegsarchiv

Fond Alte Feldakten (AFA)

kart. 50, 1624 – 1627

Rigsarkivet København, Dánsko

Fond: Tyske Kancellis Indenrigske Afdeling A: Perioden til 1670 (TKIA)

sign. A 46, Militære bestallinger og reverser mv. 1610 – 1659, A 46-1. Fortegnelse over bestallinger

sign. A 93-12, Indkomne breve kronologisk ordnede, 1625 – 1626

sign. A 93-13, Indkomne breve kronologisk ordnede, 1627 – 1628

sign. A 96, Inkomne breve alfabetisk ordnede

sign. A 149, Krigskommissær Joachim Mitzlaffs relation, 1627

sign. A 153, Mønstringsruller, fortegnelser over officerer og mandskab mv. 1612 – 1645

sign. A 153-1, Fortegnelse over officerer og soldater

sign. A 153-2, 3, 4, Mønstringsruller 1623 – 1624

sign. A 155, Diverse militære akter fra Christian IV.s tid

sign. A 150, Optegnelser og bestemmelser om sold, afregninger mv.

sign. A 151-152, Ordre af Frands Rantzau m. fl. Vedr. Restsedler mv. 1628 – 1632

Fond: Tyske Kancelli Udenrigske Afdeling (TKUA)

sign. 1-055 – Ausländisch registrant 1617 – 1619

sign. 1-056 – Ausländisch registrant 1620 – 1621

sign. 1-057 – Ausländisch registrant 1622 – 1623

sign. 1-058 – Ausländisch registrant 1624 – 1625

sign. 1-059 – Ausländisch registrant 1626

sign. 1-060 – Ausländisch registrant 1627 – 1630
sign. 37-14, Pfalz: Akter vedr. det politiske forhold 1618 – 1633
sign. 37-2, Pfalz: Breve fra furfyrster m.fl. fyrster af Pfalz, složka Breve fra Kurfyrst Frederik V. af Pfalz
sign. 37-3, Pfalz: Breve fra furfyrster m.fl. fyrster af Pfalz, složka Breve fra Kurfyrst Frederik V. af Pfalz til Kong Christian IV. 1626 – 1632, složka Bilag til kurfyrst Frederiks V. breve
sign. 49-1, Sachsen-Weimar (og -Jena)
sign. 52-1, Schlesien
sign. 82-1, Ungarn og Valakiet, Breve fra fyrsterne af Siebenbürgen

Fond: Militære regnskaber

sign. 23, Ansøgninger fra militære betjente om deres tilgodehavende gager 1622 og 1628.

Thüringisches Hauptstaatsarchiv Weimar, Německo (ThürHA Weimar), Abteilung für ältere Bestände

Fond: Fürstenhaus

sign. A 53 f 1, 2, 3, 4

Fond: Krieg und Frieden

sign. H 18, 31, 38, 44, 45

Zemský archiv v Opavě

Fond: Hejtmanský úřad knížectví opavsko-krnovského

inv. č. 215, kart. 44, Soukromá korespondence Jana Staršího Skrbenského z Hříšně a synů Jana a Kryštofa 1620 – 1679

inv. č. 112, kart. 16, Vojenská agenda.

Fond: Velkostatek Fulnek

sign. IIIe, inv. č. 1873, kart.2, Korespondence 1559 – 1761

Fond: Zukalova pozůstalost

inv. č. 183, Excerpta k dějinám Opavska a Krnovska II.

Prameny vydané

Nina Ellinger BANG – Knud KORST (edd.), *Tabeller over Skibsfart og Varetransport gennem Øresund 1497–1783*, I.–II., København 1906–1953.

C. F. BRICKA (ed.), *Udtog af 14 af Kong Christian IV's hidtil uudgivne Skrivkalendere*, in: Danske Samlinger for Historie, Topographi, Personal- og Literaturhistorie, 2. række, 1871–1879, s. 365–391

C. F. BRICKA – J. A. FRIDERICIA (edd.), *Kong Christian den Fjerdes egenhændige Breve*, I. 1589–1625, II. 1626–1631, København 1889–1891 (reprint 1969)

Klaus CONERMANN (ed.), *Martin Opitz. Briefwechsel und Lebenszeugnisse*, Berlin 2009

Kristian ERSLEV (ed.), *Aktstykker og Oplysninger til Rigsraadets og Stændermødernes Historie i Christian 4.s tid*, I.–III., København 1883–1890

Vlasta FIALOVÁ (ed.), *Kronika holešovská 1615-1645*, Holešov 1967

Joseph FIEDLER (ed.), *Correspondenz des Pfalzgrafen Friedrich V. und seiner Gemahlin Elisabeth mit Heinrich Mathias von Thurn*, in: Archiv für Kunde österreichischer Geschichts-Quellen 31, 1, 1864, s. 377–414

- Friedrich FÖRSTER (ed.), *Albrechts von Wallenstein, des Herzogs von Friedland und Mecklenburg, ungedruckte, eigenhändige vertrauliche Briefe und amtliche Schreiben aus den Jahren 1627 bis 1634 an Arnheim (v. Arnimb), Aldringer, Gallas, Piccolomini und andere Fürsten und Feldherrn seiner Zeit*, I., Berlin 1828
- Hermann HALLWICH (ed.), *Fünf Bücher Geschichte Wallensteins*, III., Leipzig 1910
- František HRUBÝ (ed.), *Moravské korespondence a akty z let 1620 až 1636*, II. 1625 – 1636, Brno 1937
- František HRUBÝ, *Z vídeňských papírů hr. Jindřicha Matyáše z Thurnu*, in: *Český časopis historický* 34, 1928, s. 473 – 573
- Peter Ritter von CHLUMECKY (ed.), *Briefe Albrechts von Waldstein, Herzogs von Friedland*, in: *Die Regesten der Archive im Markgrathume Mähren und Anton Boczek's Berichte über die Forschung in diesem Lande*, I. Bandes I. Abtheilung, Brünn 1856
- Josef KOLLMANN (ed.), *Documenta Bohemica Bellum tricennale illustrantia T. 4, Der Dänisch-Niederdeutsche Krieg und der Aufstieg Wallensteins*, Praha 1974
- Julius KREBS (ed.), *Acta Publica. Verhandlungen und Correspondenzen der schlesischen Fürsten und Stände*, VI. Die Jahre 1626 – 1627, Breslau 1885
- Laurs Rasmus LAURSEN (ed.), *Danmark-Norges Traktater 1523 – 1750 med dertil hørende aktstykker*, III. 1523 – 1625, IV. 1626 – 1649, København 1917
- Václav LÍVA (ed.), *Prameny k dějinám třicetileté války. Regesta k fondu Militare Archivu ministerstva vnitra ČSR*, III. 1618 – 1625, IV. 1626 – 1635, Praha 1953
- Otto G. LUNDH – J. E. SARS (edd.), *Norske Rigs-Registranter, til dels i uddrag*, V. 1619 – 1627, VI. 1628 – 1634, Christiania 1874–1877
- Pavel MAREK (ed.), *Svědectví o ztrátě starého světa. Manželská korespondence Zdeňka Vojtěcha Popela z Lobkovic a Polyxeny Lobkovické z Pernštejna*, České Budějovice 2005
- E. MARQUARD (ed.), *Kancelliets brevbøger. 1627–1629*, København 1929
- Rasmus NYERUP (ed.), *Kong Christian IV.s Dagbøger for Aarene 1618, 1619, 1620, 1625, 1635*, Kjøbenhavn 1825
- Sydenham POYNTZ, *A True Relation of these German Warres from Mansfield's Going Out of England (1624)...Until this Last Year 1636....*, in: *Royal Historical Society Camden 3rd series*, vol. 14. London 1908
- Johan Michael SÖLTL (ed.), *Der Religionskrieg in Deutschland*, III., *Briefe und Berichte. Denkwürdigkeiten aus den Zeiten des Religionskrieges*, Hamburg 1842
- Ferdinand TADRA (ed.), *Briefe Albrechts von Waldstein an Karl von Harrach (1625–1627). Nach den eigenhändigen Originalen des gräflich Harrach'schen Archivs in Wien; nebst einer Einleitung: Albrecht von Waldstein seit der Schlacht auf dem Weissen Berge bis zu seiner Erhebung zum Herzog und Obercommandanten der kaiserlichen Armee*, in: *Fontes rerum Austriacarum, Diplomataria et Acta*, Band 41, 1. Hälfte, 1879
- Leo TANDRUP (ed.), *Svensk agent ved Sundet*, Århus 1971
- Zdeňka TICHÁ (ed.), *Kroniky válečných dob*, Praha 1975
- Josef ZUKAL (ed.), *Die Liechtensteinsche Inquisition in den Fürstentümern Troppau und Jägerndorf aus Anlass des Mansfeldschen Einfalls 1626–1627*, Opava 1912

Staré tisky (do roku 1800)

- Jean-Philippe ABELIN, *Theatrum Europaeum oder Ausfürliche und Warhafftige Beschreibung aller und jeder denckwürdiger Geschichten so sich hin und wider in der Welt fürnämlich aber in Europa und Teutschen Landen so wol im Religion als Prophan Wesen vom Jahr Christi 1617 bis auff Jahr 1629*, Frankfurt am Main 1635
- ANONYM, *Manßfeldische Ein- und Wasserbrüche Ins H. Röm. Reich und angränzende Länder: Das ist/ Unergründtliches Mannßfeldisches KriegsMeer/ darinn er mit seiner undergehabten/ und noch underhabenden unterschiedlichen KriegßArmeen/ nicht allein das Königreich Hungarn und*

Böhmen/ sondern auch das gantze Römische Reich unnd Angräntzendte Länder/ jämlich zu versencken understanden/ und noch unmenschlicher Barbarischer weiß/ understehen thut, 1625
 Gottlob Ephraim HEERMANN, *Beytrag zur Ergänzung und Berichtigung der Lebensgeschichte Johann Ernsts des Jüngern Herzogs zu Sachsen Weimar etc.*, Weimar 1785
 Gottlob Ephraim HEERMANN, *Nachlese zu dem Beytrage der Lebensgeschichte Johann Ernsts des Jüngern Herzog zu Sachsen Weimar*, Weimar 1786
 Bernhard Gottlieb Huldreich von HELLFELD, *Leben Johann Ernsts des Jüngern Herzogs zu Sachsen Weimar etc. Ein Beitrag zur Geschichte des dreißigjährigen teutschen Kriegs und des Herzoglichen Hauses Sachsen aus Urkunden und gleichzeitigen Schriften*, Jena 1784
 Johann HÜBNER, *Real Staats-, Zeitungs- und Conversations-Lexicon*, Lipsko 1732
 Matthäus MERIAN der Ältere – Martin ZEILLER, *Topographia Germaniae*, I.-XVI., Frankfurt am Main 1642-1690, zvlášť XI. *Topographia Bohemiae, Moraviae et Silesiae*, XIV. *Topographia Saxoniae Inferioris*
 Robert MONRO, *Monro his expedition with the worthy Scots regiment (called Mac-Keyes Regiment) levied in August 1626 by Sir Donald Mackey Lord Rhees, Colonell for his Majesties service of Denmark, and reduced after the Battaile of Nerling, to one Company in September 1634 at Wormes in the Faltz*, London 1637
 Johann Wilhelm NEUMAYR VON RAMSSLA, *Des (...) Herrn Johan Ernsten des Jüngerer, Hertzogen zu Sachsen (...) Reise in Frankreich, Engelland und Niederland*, Leipzig 1620
 Thomas ROE, *The Negotiations of Sir Thomas Roe in his embassy to the Ottoman Porte, from the Year 1621 to 1628 Inclusive: containing ... his correspondences ... And many useful and instructive particulars, ... Now first published from the originals*, London 1740
 Johan Joachim RUSDORF, *Mémoires et négociations secrètes: pour servir à l'histoire de la guerre de trente ans*, Leipzig 1789
 Johannes SINAPIUS, *Schlesische curiositäten*, Leipzig 1720
 M. Liborius VULTURNUS, *Kurze Erzehlung Aller fürnembsten Händel der Beyer-Tyllischen unnd Käys. Wallensteinischen gegen der Kön. Dennemärckischen Armada von Michaelis 1625 an bisz zu Ende desz 1627 Jahrs*, 1628
 M. Liborius VULTURNUS, *Kurze Erzehlung Aller fürnembsten Händel der Pfaltz-Bäyer Tyllischen unnd Käyser Friedländischen gegen der Kön. Dennemärckischen Armada von Michaelis 1625 an bisz auff dieselbe Zeit 1629, 1631*

Výběr z literatury

Erik ARUP, *Danmarks Historie*, bd. 3, København 1955
 Finn ASKGAARD, *Christian IV. „Rigets væbnede arm“*, København 1988
 Pavel BALCÁREK, *Ve víru třicetileté války. Politikové, kondotieři, rebelové a mučedníci v zemích Koruny české*, České Budějovice 2011
 Tomáš Václav BÍLEK, *Dějiny konfiskací v Čechách po roce 1618*, I.–II., Praha 1882–1883
 Otto BLOM, *Kristian den Fjerdes Artilleri, hans Tøjhuse og Vaabenforraad*, København 1877
 Otto BLOM, *Smaa Bidrag til Artilleriets Historie under Kristian d. 4de*, in: *Historisk Tidsskrift* (DK), 7. række, bind 3, 1900, s. 332–348
 Lenka BOBKOVÁ, *Exulant*, in: Václav Bůžek – Pavel Král – Zdeněk Vybíral, *Člověk českého raného novověku*, Praha 2007, s. 297–326
 Christian BRUUN, *Fordrevne schlesiske Adelsmænd som kongelige Gjæster i Danmark 1627–1628*, in: *Danske Samlinger for Historie, Topografi, Personal- og Literaturhistorie*, 2. række, bind 5., 1876–1877, s. 372–381
 Klaus BUSSMANN – Heinz SCHILLING (edd.), *1648 – war and peace in Europe*, Volume 1 *Politics, religion, law and society*, Munich 1998
 Grzegorz Jacek BRZUSTOWICZ, *Bitwa pod Granowem. Studium historyczne z dziejów Nowej Marchii i Księstwa Zachodniopomorskiego w czasach Wojny Trzydziestoletniej*, Choszczno 2007

- Vojtech DANGL, *Bethlen proti Habsburkům*, Praha 1992
- Danmarks Adel Aarbog*, XXVI., København 1909
- Maja DEPNER, *Das Fürstentum Siebenbürgen im Kampf gegen Habsburg. Untersuchungen über die Politik Siebenbürgens während des Dreißigjährigen Krieges*, Stuttgart 1938
- James S. CORUM, *Aschaffenburg under Swedish Occupation during the Thirty Years' War*, in: Jan Vilím (ed.), *Bellum Tricennale. The Thirty Years' War*, XIIIrd Colloquium of the International Commission of Military History, Praha 1997, s. 155–176
- Ladislav ČEPIČKA, *Valdštejnova ARMADA. Pokus o rekonstrukci*, in: Eliška Fučíková – Ladislav Čepička (edd.), *Valdštejn. Inter arma silent musae?*, Praha 2007, s. 271–281
- Lars EKHOLM, *Kontributioner och krediter. Svensk krigsfinansiering 1630-1631*, in: Hans Landberg – Lars Ekholm – Roland Nordlund – Sven A. Nilsson, *Det kontinentala krigets ekonomi. Studier i krigsfinansiering under svensk stormaktstid*, *Studia Historica Upsaliensia* 36, Kristianstad 1971, s. 143–270
- Peter ENGLUND, *Nepokojná léta. Historie třicetileté války*, Praha 2000
- Ondřej FELCMAN – Radek FUKALA, *Poděbradové. Rod českomoravských pánů, kladských hrabat a slezských knížat*, Praha 2008, s. 212–235, kap. Hořký konec knížecí dynastie
- Vlasta FIALOVÁ, *Jan Adam z Víckova, moravský emigrant a vůdce Valachů 1620 až 1628*, Brno 1935
- Rolf FLADBY, *Samfunn i vekst – under fremmed styre 1536 – 1660. Handbok i Norges historie*, Bind 5, Bergen – Oslo – Stavanger – Tromsø 1986
- Karl-Erik FRANDBSEN, *Christian IVs udenrigspolitik i Nyt Lys*, in: *Historik Tidsskrift (DK)* 98, 1998, č. 1., s. 99–108
- Julius Albert FRIDERICIA, *Danmarks ydre politiske Historie i Tiden fra Freden i Lybek til Freden i Brømsebro*, I.–II., 1876–1881
- Benedicte FONNESBACH-WULFF – Karl-Erik FRANDBSEN, *Christian 4. og 30-årskrigen. Danmarks vej fra stormagt til småstat*, København 2001
- Radek FUKALA, *Dánský vpád do Slezska a rozklad opavské stavovské společnosti*, in: *Slezský sborník* 99, 2001, č. 2, s. 81–94
- Radek FUKALA, *Dánové na Opavsku*, in: *Dějiny a současnost* 18, 1996, č. 1, s. 32–37
- Radek FUKALA, *Jan Jiří Krnovský. Stavovské povstání a zápas s Habsburky*, České Budějovice 2005
- Radek FUKALA, *Potomci krále Jiřího z Poděbrad a Bílá hora*, in: *Historický obzor* 19, 2008, č. 7-8, s. 146–158
- Radek FUKALA, *Povstalci a rebelové*, in: *Acta historica et museologica Universitatis Silesianae Opaviensis*, Řada C 3, 1997, s. 90–109
- Radek FUKALA, *Sen o odplatě. Dramata třicetileté války*, Praha 2005
- Radek FUKALA, *Stavovská politika na Opavsku v letech 1490 – 1631*, Opava 2004, zvl. s. 86–96
- Helge GAMRATH, *Litteratur om Christian IV i jubelåret 1988*, in: *Historisk Tidsskrift (DK)*, 15. række, bind 6, 1991, s. 133–154
- Antonín GINDELY, *Beiträge zur Geschichte des dreißigjährigen Krieges. Aus den nachgelassenen Schriften Anton Gindely's herausegegeben von J. Hirn*, in: *Archiv für österreichische Geschichte* 89, Wien 1901, s. 1-245
- Antonín GINDELY, *Die maritimen Pläne der Habsburger und die Anteilnahme Kaiser Ferdinands II. am Polnisch-Schwedischen Kriege während der Jahre 1627–1629*, in: *Denkschrift der keiserlichen Akademie der Wissenschaften, Phil.-Hist. Klasse*, Wien 1891
- Antonín GINDELY, *Geschichte der Dreissigjährigen Krieges*, I.–IV., Praha 1869–1880
- Antonín GINDELY, *Geschichte des Dreissigjährigen Krieges in 3 Abteilungen. 2. Abteilung, Der niedersächsische, dänische und schwedische Krieg bis zum Tode Gustav Adolfs 1622 bis 1632*. Leipzig 1884
- Antonín GINDELY, *Waldstein während seines ersten Generalats im Lichte der gleichzeitigen Quellen 1625–1630*, I.–II., Prag – Leipzig, 1886

- Antonín GINDELY, *Friedrich V von der Pfalz, der ehemalige Winterkönig von Böhmen, seit dem Regensburger Deputationstag vom Jahre 1622 bis zu seinem Tode*. Abhandlungen der königlich Böhmisches Gesellschaft der Wissenschaften. Folge 4, 12, Prag 1885.
- Sophus Michael GJELLERUP, *Kejserlig Feltmarschal Henrik Holck*, in: *Historisk Tidsskrift* (DK), 5. række, bind 4, 1883–1884, 1, s. 620–680
- G. GLETTNER, *Überlegungen zur historiographischen Neubewertung Bethlen Gábors*, in: *Ungarn-Jahrbuch* 9, 1978, s. 237–255
- Jaroslav GOLL, *Der Convent in Segeberg*, Prag 1875
- Jaroslav GOLL, *Die Französische Heirat. Frankreich und England 1624 und 1625*, Prag 1876
- Julius GROSSMANN, *Des Grafen Ernst von Mansfeld letzte Pläne und Thaten*, Breslau 1870
- Julius GROSSMANN, *Ernst von Mansfeld und die Schlacht an der Dessauer Brücke*, Breslau 1869
- Maximilian GRÜNBAUM, *Über die Publizistik des Dreissigjährigen Krieges von 1626–1629*, Halle 1880
- Hermann HALLWICH, *Holck, Henrik Graf*, in: *Allgemeine Deutsche Biographie*, Band 12, Leipzig 1880, S. 735–744
- Peter C. HARTMANN – Florian SCHULLER (Hg.), *Der Dreißigjährige Krieg. Facetten einer folgenreichen Epoche*, Regensburg 2010
- Steffen HEIBERG, *Christian IV. Monarken, mennesket, myten*, København 1988
- Steffen HEIBERG, *Christian 4. En europæisk statsmand*, København 2009
- Steffen HEIBERG, *De ti tønder guld. Rigsråd, kongemagt og statsfinanser i 1630'erne*, in: *Historisk Tidsskrift* (DK) 76, 1976, s. 25–58
- Jørgen HEIN, *The „Danisch War“ and Denmark's Further Role in the Conflict*, in: Klaus Bussmann – Heinz Schilling (edd.), *1648 – war and peace in Europe, Volume 1 – Politics, religion, law and society*, Munich 1998, s. 103–111
- Michael HOCHEDLINGER, *Quellen zum kaiserlichen bzw. k.k. Kriegswesen*, in: Josef Pauser (ed.), *Quellenkunde der Habsburgermonarchie (16.-18. Jahrhundert)*. Ein exemplarisches Handbuch, Wien 2004, s. 161–182
- Miroslav HROCH, *Handel und Politik im Ostseeraum während des Dreissigjährigen Krieges*, Praha 1976
- Miroslav HROCH, *Česká otázka v dánské politice 1619 – 1625*, in: *Studie Muzea Kroměřížska*, 1990, s. 67–75
- Miroslav HROCH – Ivo BARTEČEK, *Die böhmische Frage im Dreißigjährigen Krieg*, in: Heinz Duchhardt (Hrsg.), *Der Westfälische Friede. Diplomatie – politische Zäsur – kulturelles Umfeld – Rezeptionsgeschichte*, München 1998, s. 446–460
- František HRUBÝ, *Hrabata z Thurnu a Valsassina. Dějiny jich českomoravské větve*, in: *Český časopis historický* 28, 1922, s. 74–108, 305–334
- František HRUBÝ, *Pohřební kázání o Jindřichu Matyáši hraběti z Thurnu*, in: *Český časopis historický* 38, 1932, s. 12–55
- František HRUBÝ, *Ladislav Velen ze Žerotína*, Praha 1930
- František HRUBÝ, *Z vídeňských papírů hr. Jindřicha Matyáše z Thurnu*, in: *Český časopis historický* 34, 1928, s. 473 – 573
- M. HÜTNER, *Der Dreißigjährige Krieg als fiskalisches Problem: Lösungsversuche und ihre Konsequenzen*, in: *Scripta Mercaturae* 21, Heft 1./2, 1987, s. 52–81
- Ferdinand Heinrich JAHN, *Grundtræk til Christian den Fjerdes Krigshistorie, II.*, København 1822
- Josef JANÁČEK, *Valdštejnova pomsta*, Praha 1992
- Janus Møller JENSEN, *Christian 4. og korstogene*, in: *Siden Saxo* 21, 2004, č. 1, s. 5–12
- Kurt Villads JENSEN, *Korstogstanken i dansk senmiddelalder*, in: Per Ingesman – Bjørn Poulsen (edd.), *Danmark og Europa i senmiddelalderen*, Århus 2000, s. 39–63
- Knud J. V. JESPERSEN, *Christian IV Redivivus. Et omrids af Christian IV-litteraturen i 1988*, *Historie/Jyske Samlinger* 18, (1989–1991) 1, s. 59–77

- Knud J. V. JESPERSEN, *Slaget ved Lutter am Barenberg 1626*, in: *Krigshistorisk Tidsskrift* 9, 1973, č. 3, s. 80–89
- Marcus JUNKELMANN, *Tilly. Eine Karriere im Zeitalter der Religionskriege und der „Militärischen Revolution“*, in: Peter C. Hartmann – Florian Schuller (Hg.), *Der Dreißigjährige Krieg. Facetten einer folgenreichen Epoche*, Regensburg 2010, s. 58–79
- Christoph KAMPMANN, *Reichsrebellion und kaiserliche Acht. Politische Strafjustiz im Dreissigjährigen Krieg und das Verfahren gegen Wallenstein 1634*, Münster 1992
- Christoph KAMPMANN, *Vídeňský dvůr a Valdštejnův pád. Říšské právo a politická trestní justice v 17. století*, in: *Folia Historica Bohemica* 19, 1998 (vyd. 1999), s. 117–146
- Jaroslava KAŠPAROVÁ, *Francouzské tištěné zprávy o vojenských aktivitách Ernsta Mansfelda z let 1619 – 1627*, in: *Minulostí Západočeského kraje* 34, 1999, s. 63–76, zde s. 74
- Jens Carl KIRCHMEIER-ANDERSEN, *Kejserkrigens finansiering. Dansk-norsk krigsfinansiering 1625 – 1629*, cand.mag.speciele (diplomová práce), København 1991
- Jens Carl KIRCHMEIER-ANDERSEN, *Christian IV som taktiker*, I.–II., in: *Vaabenhistoriske Aarbøger*, I. – XXXIII., 1987, s. 63–157, II. – XXXIV., 1988, s. 3–107
- Frank KLEINEHAGENBROCK, *Die Verwaltung im Dreißigjährigen Krieg. Lokalbeamte in der Grafschaft Hohenlohe zwischen Herrschaft, Untertanen und Militär*, in: Kersten Krüger (Hrsg.), *Militär und ländliche Gesellschaft in der frühen Neuzeit*, Hamburg 2000, s. 121–142
- Arnošt KLÍMA, *Dlouhá válka 1618–1648*, Praha 1996
- Petr KLUČINA, *Tricetiletá válka. Obraz doby 1618–1648*, Praha – Litomyšl 2000.
- Tomáš KNOZ, *Pobělohorské konfiskace. Moravský průběh, středoevropské souvislosti, obecné aspekty*, Brno 2006
- Josef KOLLMANN, *Valdštejn a evropská politika 1625–1630. Historie I. generalátu*, Praha 1999
- Josef KOLLMANN, *Pokus o zastavení tricetileté války. Mírová jednání v Brunšviku 1625 – 1626*, Praha 1989
- Oldřich KORTUS, *Sasové v Čechách v letech 1631 a 1632*, disertační práce, Praha 2007
- Martin KOVÁŘ, *Král versus parlament. K formování a fungování parlamentní opozice vůči Karlu I. Stuartovi v letech 1625 – 1629*, in: Pocta profesoru Janu Kuklíkovi, *Acta Universitatis Carolinae, Philosophica et Historica* 1, 1998, *Studia Historica XLVIII*, Karolinum, Praha 2000, s. 115–124
- Petr KOZÁK, *Zemská hotovost opavského knížectví z roku 1608*, Opava 2010
- Julius KREBS, *Schlesien in den Jahren 1626–1627*, in: *Zeitschrift des Vereins für Geschichte und Alterthum Schlesiens*, Bd. 20 – 1886, s. 1–32, Bd. 21 – 1887, s. 116–148, Bd. 25 – 1891, s. 124–184
- Bernhard R. KROENER – Ralf PRÖVE (Hg.), *Krieg und Frieden. Militär und Gesellschaft in der frühen Neuzeit*, Paderborn 1996
- Kersten KRÜGER (Hrsg.), *Militär und ländliche Gesellschaft in der frühen Neuzeit*, Hamburg 2000
- Kersten KRÜGER, *Kriegsfinanzen und Reichsrecht im 16. und 17. Jahrhundert*, in: Bernhard R. KROENER – Ralf PRÖVE (Hg.), *Krieg und Frieden. Militär und Gesellschaft in der frühen Neuzeit*, Paderborn 1996, s. 47–58
- Kersten KRÜGER, *Dänische und schwedische Kriegsfinanzierung im Dreißigjährigen Krieg bis 1635*, in: Kersten Krüger, *Formung der frühen Moderne. Ausgewählte Aufsätze*, Münster 2005, s. 97–122
- Kersten KRÜGER, *Dänische und schwedische Kriegsfinanzierung im Dreißigjährigen Krieg bis 1635*, in: Konrad Repgen (Hrsg.), *Krieg und Politik 1618–1648. Europäische Probleme und Perspektiven*, München 1988, s. 275–298
- Walter KRÜSSMANN, *Ernst von Mansfeld 1580–1626. Grafensohn, Söldnerführer, Kriegsunternehmer gegen Habsburg im Dreißigjährigen Krieg*, Berlin 2010
- Erling LADEWIG PETERSEN, *Christian IV and the Council of the Realm 1596–1629*, in: *Scandinavian Journal of History* 7, 1-4, 1982, s. 277–313

- Erling LADEWIG PETERSEN, *Christian IV.s pengeudlån til danske adelige. Kongelig foretagervirksomhed og adelig gældsstiftelse 1596–1625*, København 1974
- Erling LADEWIG PETERSEN, *From Domain State to Tax State. Synthesis and Interpretation*, in: *Scandinavian Economic History Review* 23, 1975, s. 116–148
- Erling LADEWIG PETERSEN, *The Danish intermezzo*, in: Geoffrey Parker (ed.), *The Thirty Years' War*, London 1984, s. 71–83
- Maximilian LANZINNER, *Maximilian I. von Bayern*, in: Peter C. Hartmann – Florian Schuller (edd.), *Der Dreißigjährige Krieg. Facetten einer folgenreichen Epoche*, Regensburg 2010, s. 80–93
- Axel (Liljefalk) LARSEN, *Kejserkrigen. Et Bidrag til de nordiske Rigers Krigshistorie*, København 1896–1901
- Gunner LIND, *Hærførerens rolle i det danske krones hære 1611–1660. Christian IV og de andre*, in: *Kriger og konger. Et streiftog i Nordens militærhistorie fra Syvårskrigen til den Skånske krig 1560 – 1680*, Oslo 1997, s. 59–78
- Gunner LIND, *Syndens straf og mandens ære. Danske tolkninger af krigen 1611–1660*, in: *Historisk tidskrift (SE)* 128, 2008, č. 3, s. 339–365
- Gunner LIND, *Hæren og magten i Danmark 1614 – 1662*, Odense 1994
- Jan LINDEGREN, *Frauenland und Soldatenleben. Perspektiven auf Schweden und den Dreißigjährigen Krieg*, in: Benigna von Krusenstjern – Hans Medick (Hg.), *Zwischen Alltag und Katastrophe. Der Dreißigjährige Krieg aus der Nähe*, Göttingen 1999, s. 135–158
- Jan LINDEGREN, *Stormaktsvældets baksida. Massutskrivning och knektänkor*, in: *Forskning och framsteg*, 1985, 2, s. 38–45
- Paul Douglas LOCKHART, *Denmark in the Thirty Years' War 1618 – 1648. King Christian IV and the Decline of the Oldenburg State*, Selingrove – London 1996
- Paul Douglas LOCKHART, *Dansk propaganda under Kejserkrigen 1625 – 1629*, in: *Historie/Jyske Samlinger*, 1998, č. 2, s. 222–245
- Paul Douglas LOCKHART, *Political Language and Wartime Propaganda in Denmark 1625 – 1629*, in: *European History Quarterly* 31, 2001, s. 5–42
- Sven LUNDKVIST, *Die schwedischen Kriegs- und Friedensziele 1632–1648*, in: Konrad Repgen (Hrsg.), *Krieg und Politik 1618–1648. Europäische Probleme und Perspektiven*, München 1988, s. 220–240
- Jerzy MAROŃ, *Militarne aspekty wojny trzydziestoletniej na Śląsku*, Wrocław 2000
- František MATĚJEK, *Morava za třicetileté války*, Brno 1992
- Markus MEUMANN – Jörg ROGGE (Hg.), *Die besetzte „res publica“. Zum Verhältnis von ziviler Obrigkeit und militärischer Herrschaft in besetzten Gebieten vom Spätmittelalter bis zum 18. Jahrhundert*, Berlin – Münster 2006
- Markus MEUMANN, *Die schwedische Herrschaft in Mitteldeutschland während des Dreißigjährigen Krieges (1631–1635)*, in: Markus Meumann – Jörg Rogge (Hg.), *Die besetzte „res publica“. Zum Verhältnis von ziviler Obrigkeit und militärischer Herrschaft in besetzten Gebieten vom Spätmittelalter bis zum 18. Jahrhundert*, Berlin – Münster 2006, s. 241–270
- Markus MEUMANN – Dirk NIEFANGER (edd.), *Ein Schauplatz herber Angst. Wahrnehmung und Darstellung von Gewalt im 17. Jahrhundert*, Göttingen 1997
- Vít MIŠAGA, *Dánský vpád do Slezska a na Moravu v letech 1626 až 1627*, diplomová práce, Praha 2008
- Vít MIŠAGA, *Přichází přítel, nebo nepřítel? Venkovské obyvatelstvo za dánského vpádu v letech 1626 až 1627*, in: *Historie – Otázky – Problémy* 3, 2011, č. 1, s. 47–56
- Vít MIŠAGA, *Dánský vpád do Slezska a na Moravu. Souvislosti a průběh roku 1626*, in: *Časopis Národního muzea, Řada historická* 177, 2008, č. 1–2, s. 55–103
- Janus MØLLER JENSEN, *Christian 4. og korstogene*, in: *Siden Saxo* 21, 2004, č. 1, s. 5–12
- Ronald NORDLUND, *Krig genom ombud. De svenska krigsfinanserna och Heilbronnförbundet 1633*, in: Hans Landberg – Lars Ekholm – Roland Nordlund – Sven A. Nilsson, *Det kontinentala*

- krigets ekonomi. Studier i krigsfinansiering under svensk stormaktstid, *Studia Historica Upsaliensia* 36, Kristianstad 1971, s. 271–451
- Otakar ODLOŽILÍK, *Povstalec a emigrant. Kapitoly z dějin třicetileté války*, Londýn 1944
- Otakar ODLOŽILÍK, *Z korespondence pobělohorské emigrace z let 1621–1624*, VKČSN 1932, Praha 1933, s. 1–198
- Otakar ODLOŽILÍK, *Ze zápasu pobělohorské emigrace*, ČMM 56, 1932, s. 1–58; 57, ČMM 57, 1933, s. 369–388
- Sebastian OLDEN-JØRGENSEN, *Ind i enevælden*, in: Thomas Lyngby – Søren Mentz – Sebastian Olden-Jørgensen, *Magt og pragt. Enevælde 1660 – 1848*, København 2010
- Julius Otto OPEL, *Der niedersächsisch-dänische Krieg, I.–III.*, Magdeburg 1872–1894
- Sverker OREDSSON, *Gustav Adolf, Sverige och tretioariga Kriget*, Lund 1993
- Sverker OREDSSON, *Druhý život Gustava Adolfa*, in: *Dějiny a současnost* 16, 1994, č. 4, s. 11–15
- Zdeněk ORLITA, *Dánský vpád na Opavsko a jeho odraz na městské politické scéně. Příspěvek ke konfesijnímu soužití opavského měšťanstva*, in: Opava. Sborník k dějinám města 2, 2000, s. 31–37
- Géza PÁLFFY, *Die Akten und Protokolle des Wiener Hofkriegsrats im 16. und 17. Jahrhundert*, in: Josef Pauser (ed.), *Quellenkunde der Habsburgermonarchie (16.-18. Jahrhundert)*. Ein exemplarisches Handbuch, Wien 2004, s. 182–195
- František PAPOUŠEK, *Dánské (Zwirnerovo) falešné mincování na Hradci u Opavy v letech 1626 a 1627*, in: *Slezský sborník* 41, 1936, č. 1–2, s. 151–159
- Geoffrey PARKER, *Voják*, in: Rosario Villari (ed.), *Barokní člověk a jeho svět*, Praha 2004, s. 39–63
- Geoffrey PARKER (ed.), *The Thirty Years' War*, London 1984
- Josef PETRÁŇ, *Matouš Ulický a poddanské povstání na Kouřimsku a Čáslavsku roku 1627*, in: *Acta Universitatis Carolinae, Philologica et Historica*, 1954, s. 43–61
- Matthias PFAFFENBICHLER, *Valdštejn jako vojenský podnikatel*, in: Eliška Fučíková – Ladislav Čepička (eds.), *Albrecht z Valdštejna. Inter arma silent musae?* Praha 2007, s. 263–270
- Miloš POJAR, *Jindřich Matyáš Thurn. Muž činu*, Praha 1998
- Josef POLIŠENSKÝ – Josef KOLLMANN, *Valdštejn. Ani císař, ani král*, Praha 1995
- Josef POLIŠENSKÝ, *Morava a vztahy mezi evropským východem a západem 1626–1627*, in: *K šedesátinám profesora Josefa Macůrka. Sborník prací FF Brněnské univerzity X.*, Řada historická C, č. 8., Brno 1961, s. 251–263
- Josef POLIŠENSKÝ, *Denmark-Norway and the Bohemian Cause in the Early Part of the Thirty Years War*, in: *Festgabe für L. L. Hamerich. Aus Anlass seines siebzigsten Geburtstags*, København 1962, s. 215–227
- Josef POLIŠENSKÝ, *Dánové na Bílé hoře. Odkaz profesora Josefa Polišenského. (Poslední přednáška v Národním muzeu v Praze konaná dne 7. prosince 2000)*, in: *Zpravodaj Historického klubu. Časopis Sdružení historiků České republiky*, 2000, s. 9–15
- Josef POLIŠENSKÝ, *Třicetiletá válka a evropské krize XVII. století*, Praha 1970
- Josef POLIŠENSKÝ, *Evropský sever a česká otázka 1618–1648*, in: Jan Skutil (red.), *Morava a Brno na sklonku třicetileté války*, Praha 1995, s. 9–13
- Fritz REDLICH, *Contributions in the Thirty Years' War*, in: *The Economic History Review* 12, 1959–1960, No. 2, s. 247–254
- Fritz REDLICH, *The German Military Enterpriser and His Work Force: A Study in European Economic and Social History*, Wiesbaden 1967
- Fritz REDLICH, *De praeda militari. Looting and booty 1500-1815*, Wiesbaden 1956
- Peter RAUSCHER (Hg.), *Kriegführung und Staatsfinanzen. Die Habsburgermonarchie und das Heilige Römische Reich vom Dreißigjährigen Krieg bis zum Ende des habsburgischen Kaisertums 1740*, Münster 2010
- Øystein RIAN, *Christian IV. Et norsk syn på den danske kongen og den nye danske litteratur om ham*, in: *Historisk Tidsskrift (DK)*, 15. række, bind 4., 1989, 2, s. 283–300
- Øystein RIAN, *Maktens historie i dansketiden*, Oslo 2003

- Øystein RIAN, *Den aristokratiske fyrstestaten*, Oslo 1997
- Øystein RIAN, *Jens Juels stattholderskap 1618–29. En studie i stattholderembetets kompetanse og funksjoner*, Oslo – Bergen – Tromsø 1975
- Moriz RITTER, *Deutsche Geschichte im Zeitalter der Gegenreformation und des Dreissigjährigen Krieges (1555-1648)*, III., Stuttgart – Berlin 1908
- Moriz RITTER, *Das Kontributionsystem Wallensteins*, in: *Historische Zeitschrift* 90, 1903, s. 193–249
- Michael ROBERTS, *Gustavus Adolphus. A History of Sweden 1611 – 1632*, I-II., London 1965–1968
- K. C. ROCKSTROH, *Christian IVs hvervede Hær i Aarene 1638–43*, in: *Historisk Tidsskrift* (DK), 8. række, bind 2, 1910, s. 325–364
- K. C. ROCKSTROH, *Udviklingen af den nationale Hær i Danmark i det 17. og 18. Aarhundrede*, 1.–3., København 1909–1926
- Bernard RÖSE, *Herzog Bernhard der Grosse von Sachsen-Weimar*, I., Weimar 1828
- František ROUBÍK, *Valdštejnovo tažení na Slovensko roku 1626*, in: *Sborník Archivu ministerstva vnitra ČSR*, sv. VIII., Praha 1935, s. 145–232
- Johannes STEENSTRUP, *Et Forslag til Katholicismens Gjenindførelse i Jylland fremsat til Pavestolen 1629*, in: *Kirkehistoriske Samlinger*, 3. række, bind 1, 1874, s. 625–642
- Heinhard STEIGER, *„Occupatio bellica“ in der Literatur des Völkerrechts der Christenheit (Spätmittelalter bis 18. Jahrhundert)*, in: Markus Meumann – Jörg Rogge (Hg.), *Die besetzte „res publica“*. Zum Verhältnis von ziviler Obrigkeit und militärischer Herrschaft in besetzten Gebieten vom Spätmittelalter bis zum 18. Jahrhundert, Berlin – Münster 2006, s. 201–240
- Felix STIEVE, *Ernst von Mansfeld*, *Sitzungsberichte der k. b. Akademie der Wissenschaften zu München*, München 1890
- Per SÖRENSON, *Ekonomi och krigsföring under Gustav II Adolfs tyska fälttåg 1630–1632*, in: *Scandia* 5, 1932, s. 295–320
- Leo TANDRUP, *En brav, blakket eller brutal konge. Christian IV i den mønsterdannende danske historieskrivning og litteratur fra Holberg til vor tid*, in: Svend Ellehøj (red.), *Christian IVs verden*, København 1988
- Leo TANDRUP, *Mod triumf eller tragedie I.–II. En politisk-diplomatisk studie over forløbet af den dansk-svenske magtkamp fra Kalmarkrigen til Kejserkrigen med særligt henblik på formuleringen af den svenske og især den danske politik i tiden fra 1617 og især fra 1621 til 1625*, Aarhus 1979
- Ludwig ÜTTERODT zu Scharffenberg, *Ernest Graf zu Mansfeld (1580–1626)*, Gotha 1867
- Antoine Charles Hennequin de VILLERMONT, *Ernest de Mansfeldt*, Brussels 1865–1866
- Jan VILÍM (ed.), *Bellum Tricennale. The Thirty Years' War, XIIIrd Colloquium of the International Commission of Military History*, Praha 1997
- Zdeněk VYBÍRAL, *Člověk ve válce*, in: Václav Bůžek – Pavel Král (ed.), *Člověk českého raného novověku*, Praha 2007, s. 433–473
- Mara R. WADE, *„Große Hochzeit“ und „Gipfeltreffen“ in Kopenhagen 1634. Dänische Repräsentationspolitik im Dreißigjährigen Krieg*, in: Benigna von Krusenstjern – Hans Medick (Hg.), *Zwischen Alltag und Katastrophe. Der Dreißigjährige Krieg aus der Nähe*, Göttingen 1999, s. 113–135
- Eduard WAGNER, *Tricentiletá válka 1618–1648. Výzbroj – Výstroj – Válečné umění*, Praha 2005
- Wolfram WETTE (ed.), *Der Krieg des kleinen Mannes. Eine Militärgeschichte von unten*, München – Zürich 1992, zvláště kapitoly v části I. *Frühe Neuzeit*, s. 51–94
- Thomas WINKELBAUER, *Nervus belli bohemici. Die finanziellen Hintergründe des Scheiters des Ständeaufstands der Jahre 1618 bis 1620*, in: *Folia Historica Bohemica* 18, 1997, s. 173–223
- Thomas WINCKELBAUER, *Fürst und Fürstendiener. Gundakar von Liechtenstein, ein österreichischer Aristokrat des konfessionellen Zeitalters*, Wien – München 1999

Norbert WINNIGE, *Von der Kontribution zur Akzise: Militärfinanzierung als Movens staatlicher Steuerpolitik*, in: Bernhard R. KROENER – Ralf PRÖVE (Hg.), *Krieg und Frieden. Militär und Gesellschaft in der frühen Neuzeit*, Paderborn 1996, s. 59–85

Josef ZUKAL, *Paměti opavské. Črty kulturní a místopisné*, Opava 1912

Josef ZUKAL, *Slezské konfiskace, 1620 – 1630. Pokutování provinilé šlechty v Krnovsku, Opavsku a Osoblažsku po bitvě bělohorské a po vpádu Mansfeldově*, Praha 1916

Internetové zdroje – stav k 28. únoru 2014

http://www.bibliothek.uni-augsburg.de/de/dda/urn/urn_uba000200-uba000399/uba000236/ -

Theatrum Europaeum

<http://books.google.cz>

<http://da2.uib.no/cgi-win/WebBok.exe?slag=lesbok&bokid=riksreg5> – *Norske Riksregistranter*

<http://www.deutsche-biographie.de>

<http://de.wikipedia.org/wiki/>

<http://de.wikisource.org/wiki/Hauptseite>

http://de.wikisource.org/wiki/Abbildung_neben_kurtzem_Bericht_welcher_gestalt_der_Hertzog_zu_Friedland_die_Man%C3%9Ffeldische_Armee_von_der_Elbbrucken_zu_Dessa_abgetrieben#cite_note-8

<http://www.genealogienetz.de/reg/SCI/orte-d.html>

<http://www.vd17.de>

<http://www.slownik.ihpan.edu.pl/index.php>

Summary

In Czech and European historiography of the early modern period, the Thirty Years' War (1618–1648) is one of the most discussed topics. Among Czech historians, there has always been an understandable emphasis on the revolt of the Bohemian estates, also known as the Bohemian phase of the war (1618–1621). The Danish phase (1625–1629) is considerably less popular. The winners had already been or – to be more precise – seemed to be almost determined, and the further developments of the war did nothing to change the fate of the Czech lands. Analysis of the second half of the 1620s is therefore dominated by other topics – the recatholisation process, exile waves or the character of Albrecht von Wallenstein. Foreign historiographers also seem to downplay Denmark's influence on the war, even though it was the first time that a conflict in the Holy Roman Empire was entered by a player essentially from the outside (despite having owned some German land). It is as if King Christian's unsuccessful attempt to fight the Emperor was only bidding everyone's time until the "Lion of the North", Gustav II Adolf of Sweden, makes his great entrance. Or at least that is the perspective of an "all-knowing" historian who already knows the result.

This thesis is trying to bring a different perspective. It is based on the analysis of general Ernst von Mansfeld and Johann Ernst of Saxe-Weimar's invasion in Silesia and Moravia in 1626–1627 that was first developed as a master's thesis. Emphasis is here placed on the perspective of the anti-Habsburg side of the conflict. The long-expected invasion had enormous consequences for the Danish war. Already at the time, it was considered something extraordinary. While Mansfeld had his own troops, formally answering to England, Duke Johann Ernst I the Younger of Saxe-Weimar commanded the regiments of Christian IV, the King of Denmark and Norway, who was in the years 1625–1629 leading the anti-Habsburg coalition established at The Hague. The diversion in Silesia started in June 1626. The campaign was planned to achieve several objectives at once, and many hopes were resting on its success until October 1626. This courageous attempt was intended by the Hague alliance to achieve strategic dominance over the growing strength of the Habsburg-Catholic side in the form of the armies of the Catholic League and the Empire, the former led by the experienced general Tilly and the latter by the rising star of the Empire, Albrecht von Wallenstein. Their protestant opponents wanted to push the war away from the Lower Saxony region and further inland into the enemy territory, and after joining forces with Gábor Bethlen, the Prince of Transylvania, keep marching perhaps all the way to Vienna. For many reasons, however, this objective had to be abandoned. After Bethlen's peace treaty with the Emperor, the death of both General Mansfeld and Duke Johann Ernst and significant losses that the army suffered along the way, the campaign seemed hopeless. Thanks to the royal war commissioner Joachim Mitzlaff, the remaining army was salvaged and managed to establish a strong base in the occupied territory of Moravia and Silesia, threatening the Emperor and his lands for more than six months. In June and July 1627, the Danish enclave was wiped out by the military might of Albrecht von Wallenstein.

Even though this brief description of the events and activities of the leading actors may be clarified in details, this thesis aims to do something different. The heuristics of research kept expanding in scope and extended beyond local archives abroad, specifically to Germany, Austria, Denmark and, in terms of historiography, also Norway. The thesis has the character of a trilogy, divided into three main sections. Even though each chapter has the form of an independent study, they are all parts of a consistent whole.

The research started with the diversion in the Czech lands, discussed in the third section. The main emphasis is here placed on showing the action from multiple perspectives. What was the perception of this invasion into the centre of Europe by a military commander, a regular soldier or an inhabitant of the land? And what was the role of Transylvania in the action? Documents from Weimar made it possible to study the life of the talented commander Johann Ernst of Saxe-Weimar; the edition of the diplomatic correspondence of Sir Thomas Roe, the

English Ambassador to Constantinople, helped in analysing the position of Bethlen, the Prince of Transylvania. There are few direct means of studying Bethlen, and both Czech and foreign historiography are still struggling with language barriers.

This analysis of the fate of the military campaign in Central Europe raised questions extending beyond the topic itself. How was the idea of the invasion formed? Who came with it and why did Denmark decide to execute the plan? What were the roles of Mansfeld, Johann Ernst of Saxe-Weimar and Christian IV? What kind of military leaders were they, and why did they lose? What about exiles and soldiers from the Czech lands? What was their position in the Danish army? The second part of the thesis focuses primarily on the activities of General Ernst von Mansfeld. Decisions regarding the structure of the analysis were inevitably influenced by Walter Krüssman's extensive thesis on Mansfeld published in 2010. One of the most important moments of Mansfeld's campaign in the Danish war was the Battle of Dessau Bridge on 25 April 1626. His army was almost crushed, but his spirit was not. Was his defeat at the bridge an unlucky accident, or was it a consequence of falling dangerously behind the stronger foe? What role did Christian IV play here?

It is the king who is the subject of the next important set of questions that need to be resolved when discussing the Danish phase and invasion. Was the Danish king capable of waging war against the Empire in its own territory? Was not his defeat in Silesia and Moravia in the summer of 1627 merely a logical consequence of factors that had been known in advance? For this reason, the first part of the trilogy focuses on Christian IV and his war effort. The analysis does not only discuss the international situation and specific movements of armies, but also the military potential, financial resources and strategic abilities of the King of Denmark. These questions inevitably lead to broader problems beyond the scope of this thesis. Was the Danish phase merely an intermission before the grandiose entrance of Gustav II Adolf? Was the Danish king only preparing the stage for the mighty Lion of the North? Or, in our situation, quite specifically: What role did the invasion in Silesia play in the war exactly? Did it show the king's strategic thinking? In the context of the major Swedish victories that followed, Gustav's predecessor in the anti-Habsburg fight necessarily remains overshadowed. This thesis does not in any way intend to diminish the reputation of the Swedish king, but merely sidesteps his legacy to find a different perspective. The Danish king is being pushed into the background for another reason as well: the imposing figure of Wallenstein who dominates also in German writing about the Danish phase.

The topic defines the scope of the thesis and essentially limits it to only a specific part of the Danish phase of the war, the years 1625–1627. This period of two and a half years is called by Danish historians the “German phase”. The reason is that until the summer of 1627, the military campaign was limited to Lower Saxony and was still merely the king's personal project. It was only after the defeat in Silesia and the return of Wallenstein to German battlegrounds that the balance of power changed and the Danish king was forced to retreat to his country. This changed the character of the conflict. The war of large-scale manoeuvres was replaced by a series of fights defending various positions.

An integral part of the thesis is an edition of source documents provided in the appendix. In addition to a list of soldiers of several Danish companies, obtained by probing the archives, this edition includes the correspondence between Ernst von Mansfeld and Christian IV from autumn 1625 to June 1626. This very selective sample from the enormous wealth of material concerning the history of the invasion is dominated by a comprehensive report by the Danish war commissary Mitzlaff who was leading the Danish army in Silesia after the death of its commanders and who made a significant contribution to the functioning of the enclave until July 1627.

Was Christian's role in the war against the Emperor to be the “clown during the intermission”, to use the Danish historian Jens Carl Kirchmeier-Andersen's fitting summary of how the king is generally perceived? Analysis of the financial and military might of both the king and his country shows that this was not the case. Christian was relatively well prepared for the war. The speed with which he was able to pull together a large army in spring 1625 surprises even

today, and so do the many modern features of its composition. Against Tilly's experienced, but tired and poorly supplied army, the king's chances were quite good in the summer of 1625.

Issues of Danish funding of the war can be uncovered thanks to the diligent work of Jens Carl Kirchmeier-Andersen. The arming of the troops went very smoothly. Christian IV had considerable savings and paid for the early months of the war out of his own pocket. While development clearly showed that it was not within any individual's means to finance a war, the changes in funding were gradual and defined by external circumstances. Turning to Norway's libraries also proved useful. The Thirty Years' War affected literally all of Europe, and the clash of the Danes with the Emperor was felt even by fishermen living at the Nordkapp. It has been shown that the Kingdom of Norway was able to provide significant support to Copenhagen, but before the pressure of the state could fully develop, it had already been too late, and money from the north could only alleviate losses suffered in the Empire and Jutland. The blame is usually laid on the Danish Council of the Realm that was doing its utmost to hinder any pre-war reform attempts. This however does not seem to be the full story. The Danish-Norwegian state was in a favourable position before 1625. The ransom of one million rigsdaler that Sweden had to pay to keep its sole access to the North Sea at Älvsborg together with the Sound Dues that accounted for up to one fourth of the state's income served as a very comfortable financial cushion that meant no one was existentially forced to carry out major reforms. The bureaucratic system led by the aristocracy was cheap, and the king's court lived modestly. (The situation in Sweden was different. The defeat in the Kalmar War in 1613 threatened the state and forced the Swedish elites, i.e. the king and the estates, to closely collaborate. That did not happen in Denmark.)

The analysis of war funding also showed the importance of subsidies from abroad. The role of Denmark's allies has been justifiably criticised in the past. The financial support promised to Denmark (300,000 florins per month from England and 50,000 florins from the Netherlands) was completely inadequate and was never paid very regularly. England did not have any resources to turn to, and sent barely a fourth of the promised funds. This raises some questions about the generally accepted idea that the allies were waging "war by proxy". The Danish war may be more appropriately termed a "war by proxy without money". The course of the war was determined by something else entirely – the contributions of the allies of the Empire and the costs of having a standing army on foreign territory. In particular the latter was something the Danish king constantly struggled with.

He was also forced to increase military spending more than he had expected. The key problem was increased demands on soldiers' pay. The mercenary market was strongly skewed by Wallenstein's recruitment waves. In this respect, brief research confirms the claims made by the Danish historian Jens Carl Kirchmeier-Andersen, further supported by comparisons of wages in the Danish and the Emperor's armies. While the king had to match contractual salaries of his soldiers to the level of his competitor from the Empire, this did not happen at all for infantry officers. Because Wallenstein had occurred on the German battlefield, the king had to continue with the massive armament process, but was running out of money and had to compromise on quality. Kirchmeier-Andersen concludes that "As a military leader, Christian IV was not a bad tactician, but merely lacked funds".¹⁵⁸⁸ His analysis of the changes in recruitment, however, can be disputed for example in the fact that the decision to turn to cheaper arquebus units can be traced further back to 1626.

The highest echelons of leadership also show the specificities of the Danish concept of war. One person that stands out among the king's generals is the still relatively unknown Duke Johann Ernst of Saxe-Weimar whose organisational talent contributed to both the building of the army and the fighting itself. Other commanders (Hans Philipp von Fuchs von Bimbach, the Halberstadt administrator Christian the Younger of Brunswick-Wolfenbüttel, Ernst of Mansfeld and others) demanded equal treatment and contribution to leadership. Surprisingly, the king did

¹⁵⁸⁸ "Christian IV var ikke nogen dårlig taktiker, men blot en fattig feltherre." – Jens Carl KIRCHMEIER-ANDERSEN, *Christian IV som taktiker*, I.–II., in: *Vaabenhistoriske Aarbøger*, I. – XXXIII., 1987, s. 63–157, II. – XXXIV., 1988, s. 3–107; see II., p. 98.

not seem to have a clear strategy for forming the leadership hierarchy of which he was the head. In the first year of the war, the number of leadership positions grew considerably. The fact that the relationship between the individual commanders remained unclear was a constant problem that was silently growing worse. Appointment of the Magdeburg administrator Christian Wilhelm of Brandenburg as lieutenant general in spring 1626 shows that from Christian IV still believed administrator's political and social background still had a bigger importance than his professional military experience. Already during the second year of the war, the king's military leadership suffered heavy losses. Following the death of lieutenant general Obentraut in November 1625, both Christian the Younger of Brunswick-Wolfenbüttel and Fuchs died in the summer of the next year. Because Duke Johann Ernst left with Mansfeld for Silesia, the king soon ran out of capable leaders in the field. The problem of having too many generals was suddenly turned on its head. It bears mention that similarly as with the generals, the king also suffered heavy losses among lower-ranking officers during the war.

Christian is often held responsible for his choice of allies and trust in their promises. His fateful reliance of England proved to be another negative factor. According to the historian Julius Otto Opel, "it is difficult to understand from today's perspective"¹⁵⁸⁹ how far Christian IV and the Hague coalition as such were led by the reckless policy of the English king Charles I and the Earl of Buckingham consisting of empty promises and grandiose plans of international involvement made with full awareness of the emptiness of the state's treasury and the inevitability of endless quarrels with the Parliament. The year 1625 was also a major turning point in the French-Spanish and French-English relationships. A potential ally, the French King Louis XIII, was waging war against the revolting Huguenots in his country and in March 1626 reached an agreement with Spain regarding Valtellina in north Italy. The real consequences of changes in the internal and external policies of western powers strongly influenced the face of the battlefield of the Empire in 1626. It is however impossible to blame Christian IV for his orientation on England. He could not have known how far would the conflict between Charles I and the estates lead. It is also necessary to pay attention to the Empire's allies. While the region of Lower Saxony indeed went to war in the spring of 1625, it did not want to formally disrespect the Emperor's position. Other major protestant players, in particular the Elector of Brandenburg, did not join the Danish side and remained neutral. This mixture of indecision and hesitation in the resistance to the Empire's authority together with the feeling of a looming threat and the necessity to defend one's country against the Catholic-Habsburg power is highly reminiscent of the situation of the Bohemian estates in the summer of 1618.

It is also necessary to consider the dizzying growth of the Empire's power. After defeating the Bohemian estates and the Elector Palatine, the Empire was politically, ideologically as well as economically in a very strong position for further expansion. Wallenstein's recruitment of troops in the summer of 1625 was merely the start of another stage of the offensive campaign of the Habsburg-Catholic side. Where Gustav II Adolf was facing the Empire's slowly dissolving army in 1631, Christian IV had to fight two armies at once, one of which was showing exceptional vitality at the time. It must be remembered that Wallenstein's power, as was the case for many other war entrepreneurs great and small, was directly derived from the spoils of the conquered lands of the Bohemian crown. The Danish king initially had no idea that he had drastically underestimated his opponent.

The American historian Paul Douglas Lockhart in his discussion of the Danish phase of the Thirty Years' War offers the interesting suggestion that the conflict was developing gradually and Christian IV did not have any long-term plan that he would be putting into action. His claim is confirmed by the studied documents. Changes in the financial system of the Danish-Norwegian state (land registers in Norway, introduction of special taxes, development of the toll system etc.) came far too late to influence the initial stages of the conflict. The appointment of military leaders and division of the army into independently operating units also seem chaotic in hindsight, and

¹⁵⁸⁹ Julius Otto OPEL, *Der niedersächsisch-dänische Krieg*, I.–III., Magdeburg 1872–1894, p. 510.

mere ad hoc solutions with no long term strategy. After the king's falling and injury at Hamelin, it took a very long time for any sign of an offensive counteraction and there are many indications that the king could not decide whether to pursue the conflict any further. After all, the peace congress at Brunswick came at the same time as the founding meeting of the Hague coalition and the alliance contract was ratified only in spring of the next year! While there have been numerous analyses of the military objectives of the Swedish side, there is relatively little to say about Danish plans. Christian's actions served only his own interests – isolating Sweden and conquering secularized, former catholic archdioceses and dioceses in North Germany. The alliance contract only spoke about restitution of the Palatinate. The fate of the Czech lands was not discussed in England or Denmark at all, and even though there were Palatinate diplomats who emphasised their importance for achieving victory against the Emperor, their voices remained unheard and without influence.

The second part of the thesis discusses movements of the armies between the autumn of 1625 and summer of 1626. The aim was to follow the actions of Ernst von Mansfeld, a controversial commander whom historiography usually presents in a rather unfavourable light, as well as the evolution of the idea of an invasion into Silesia before it was put into action; finally, the section also discusses the role of Christian IV in the war effort. In the selected period, Mansfeld's position was defined both by formal obligations towards the king of England and the real military might and funds he had at his disposal. At this point in time, the general no longer had any links to the ousted king of Bohemia, the Palatine Elector Frederick. He personally felt loyal only to the kings of England and France. Even though it is known that the Danish king was not on good terms with Mansfeld before 1625, there is surprising evidence showing that during the general's winter stay in Lower Saxony, Christian IV was much more obliging towards his new ally. Before the Battle of Dessau Bridge, the king accommodated many of the general's requests and strongly relied on his military skills. Mansfeld's position was however fragile, and largely dependent on Christian's favour. The general's letters asking for financial or material help and military reinforcements were couched in often extensive promises of expected assistance from England or hopes that the army will grow with new recruits. The reality of the winter and spring of 1626, however, was different from the optimistic pictures Mansfeld was painting. The number of mercenaries in Mansfeld's company before the Battle of Dessau Bridge was only slightly above five thousand men, which is considerably less than the figure usually found in literature. And just like the Bohemian estates at the Battle of the White Mountain six years prior, Mansfeld was fielding an army that hadn't received its pay.

The studied correspondence shows without doubt that in the spring months, Mansfeld proved himself an exceptional strategist. He understood the needs of the war in a global context, including the importance of the Elbe as a line of defence against the Empire's strength in numbers, the significance of Dessau Bridge and the weaknesses of the king's army divided into independently operating companies. Compared to the king, his approach to the war was exceptional. He was however strongly limited by the small size of his company. The Battle of Dessau Bridge showed that he overestimated his strengths and failed to anticipate the intentions of the enemy. It is very likely that part of the blame lies on his scouts. Mansfeld was also hoping to receive help from the Danish general Fuchs, but Fuchs disbanded his company during his withdrawal from the region near Tangermünde before Wallenstein's advancing army, and, truth be told, the Danish general never wanted to fully cooperate, because he was offended by the king's decision to make him subordinate to Mansfeld. The interruption of the first attack in Dessau, on the other hand, shows Mansfeld's willingness to help Fuchs and coordinate the fighting on a larger scale. But external communication was difficult, and the will to cooperate was very unbalanced, to say the least. Wallenstein excellently used his central position to deal with his foes one at a time.

When trying to determine who caused the defeat at Dessau Bridge, one must not forget Christian IV himself. Even though the Danish researcher Kirchmeier-Andersen tried to revise the negative perception of Christian IV as a military leader and through his detailed analysis, showed

his unusually modern and even innovative approach to warmaking, historical events betray the fact that the Danish king indeed was not a particularly good strategist. Christian was silent for weeks, and when Mansfeld sent his key proposals to organise a joint attack on Wallenstein, he did not write a single line in reply. At the same time, he weakened his main army through unimportant actions of the smaller companies of Johann Ernst of Saxe-Weimar and Christian the Younger of Brunswick-Wolfenbüttel. Was Christian IV even interested in the war at this fateful moment? Instead of coordinating a multi-pronged attack on Wallenstein, he celebrated his birthday in his camp at Wolfenbüttel on 22 April, keeping his army where it was. Was he once again enjoying the company of bottomless barrels of wine? That is not an attempt to make light of the situation – several weeks before the battle, on 30 March, oberstleutnant Thomas Sigmund von Schlammersdorff (who later took part in the Silesian campaign) complained to Christian Wilhelm of Brandenburg that his audience with the king had been worthless, as “the king was very drunk again today”.¹⁵⁹⁰ Mansfeld’s ambitious plan to turn the Elbe into a line of defence against the enemy and eventually drive Wallenstein out of the Halberstadt region fell into pieces right at the start. It was Wallenstein who decided where the war would be fought in the first half of 1626 with his strategic moves in capturing both the Halberstadt and Magdeburg regions and the Dessau Bridge after the autumn of 1625. Christian IV’s war manoeuvres were virtually always responses to moves made by others and he only took crucial steps when forced by circumstances; key opportunities, such as the one in April 1626, were ignored.

After Bethlen’s ambassador Quadt arrived in The Hague in late 1625, the hopes that Transylvania might join the war grew stronger. The reality of the first half of 1626, however, shows that the idea of invading Silesia to meet Bethlen halfway had to overcome many obstacles. Debates about the campaign in June once again point at the reactive character of the Danish war; at that moment, this seemingly courageous and strategically significant move was motivated by pure necessity. The king was improvising with what he had at his disposal. The situation on the battlefield was urgent and it was a matter of days or weeks before Wallenstein starts a campaign along the Elbe. Quadt’s new journey to the west in May 1626 could not have been timed better. The Danish invasion in Silesia, Moravia and Hungary is often understood as a promising attempt by the Hague alliance to win back its advantageous position and strategic initiative. But it remains a fact that the campaign was poorly planned. Despite the arrival of the ambassador, Bethlen’s participation remained uncertain. To be fair to Christian IV, however, it must be said that the situation gave him almost no other choice. Mansfeld was urging him to start the campaign, strongly supported by the other generals. But it was the king himself who selected reinforcements for the attacking army, and appointing Duke Johann Ernst commander of the Danish part of the army was one of his luckier choices.

The first stage of the campaign was very successful. The diversion drew a considerable part of the Empire’s forces away from the main front and relocated at least some of the fighting into the enemy’s territory, threatening the heart of the Habsburg Empire. It also had a financial effect, as the king no longer had to worry about supporting his troops. His administrators automatically expected the army to live off enemy resources in foreign territory. For the Emperor, the diversion created an almost existential threat. For a long time, the army advanced almost without effort – the land was defenceless and its inhabitants and everyone responsible were taken completely by surprise. Mansfeld and Bethlen had the means to defeat Wallenstein and continue unchallenged to Vienna, start a revolt in the Czech lands and perhaps much more. The attackers were joined by some of the local elites from conquered Silesian principalities and the rebellious Moravian Wallachians from the Beskydy Mountains. Exiles in the army helped open gates and establish contacts with the distrustful population. The importance of the Silesian battleground was obvious to some contemporaries, and the idea of a Silesian campaign was appearing relatively often in the early years of the war. Commissioner Mitzlaff himself later described the importance of Silesia to the king, saying that it was possible to do more here in half a year than elsewhere in a

¹⁵⁹⁰ Václav LÍVA (ed.), *Prameny k dějinám třicetileté války. Regesta k fondu Militare Archivu ministerstva vnitra ČSR, IV. 1626 – 1635*, Praha 1953, p. 62.

year and a half.¹⁵⁹¹ Wallenstein's pursuit of his enemy in Hungary decimated his troops so heavily that he was unable to take part in any action for half a year. This advantage remained untapped by Christian IV, because after Tilly had defeated him at Lutter in August 1626, the king became defensive for several months.

The fate of the campaign into the centre of Europe raises the obvious question of why did this bold plan fail to achieve success. One of the key factors in this respect was the relationship between the alliance and the Prince of Transylvania. Crucial documents have been found in the correspondence of Thomas Roe from Constantinople. The traditional depiction of Bethlen as a traitor seems unreliable and needed to be revised. We know, for example, that already during the negotiations in The Hague, the English misunderstood and very coldly accepted the news from the Transylvanian ambassador Quadt. The reason was that Quadt did not have the full authorization to negotiate a coalition and all signs indicate that the main objective of his journey was not London, but surprisingly Paris. The situation, however, had been evolving for much longer and uncovering its causes necessarily must lead back to the events of 1623 and 1624. At that time, England decided to abandon its policy of peaceful co-existence with the Habsburgs, but the change in its attitude was not very swiftly accepted by other European partners, in this specific case Gábor Bethlen. Bethlen was instead looking for primary support in France. But France soon withdrew from the preparations and after it started a feud with England, the European power game changed drastically. The Prince of Transylvania, wiser after the events of 1623 when he had been left alone in his fight, was looking for certainty in this quickly changing conflict. For this reason, he wanted clear contracts, financial obligations and military reinforcements for actions he was to take on the eastern "front" against Vienna.

Even though historiography has so far mostly neglected the issue of communication, the practical aspect of organising an alliance or the campaign itself was strongly influenced by basic geography and available communication channels. The voice of Sir Thomas Roe, a great proponent of cooperation between England and Transylvania who was the Ambassador at the Turkish Porte, was heard in London only weakly also because his letters took at least two to three months to arrive. Any communication sent from England to Denmark and vice versa or between the Netherlands and Venice could not arrive faster than after one month. The same was true about the connection between Lower Saxony and Transylvania. Messengers sent on external routes circumventing enemy territory took a long time to reach their destination and were very vulnerable along the way. Many letters were delayed for extensive periods of time and many were captured by the enemy; there was little the "all-knowing eye" of the two-headed imperial eagle would not know. In these conditions, improvisation was the only way to act.

Bethlen's delays in launching the campaign, regardless of whether they were caused by waiting for agreement from Turkey or difficulties in coordinating his new army, proved crucial. Just as important, however, were two weeks Mansfeld's and Danish armies spent cautiously waiting in the mountains of Slovakia in late September. They were not able to join their forces together on time and Wallenstein was threatening to again dispose of his foes one at a time. The campaign suffered another major blow when the delayed news came about the Danish king's defeat in the Battle of Lutter. This second defeat of the Hague coalition dissuaded Bethlen from engaging in the war any further. He decided to negotiate a truce. He justified this move to his generals as a consequence of Turkey's unwillingness to continue to support fighting on its west border, because the Turks were currently retreating from Persians in the east.

Again thanks to Roe, we know that the situation in Constantinople was also rather complicated. Even today, it may be surprising for the critics of the Transylvanian Prince to learn of the unique and little known action Bethlen took in January when, after negotiating peace with the Emperor, he decided to ignore the highest echelons of Turkish administration and bring his new war plan directly to the Sultan. While the young Sultan Murad's promising move in favour of

¹⁵⁹¹ „(...) hier mehr in einem halben, alß dort in Drittehalb jahren gerichtet, vnd gewonnen haben.“ – Rigsarkivet København, Tyske Kancelli Indenrigske Afdeling (TKIA), sign. A 149, Krigskommissær Joachim Mitzlaffs relation, 1627, fol. 45b.

war in Hungary remained a very limited and short-term action without any lasting effect, the events at the court in Constantinople show that Ottoman authorities had different opinions on the war with the Habsburgs and raise many questions regarding Bethlen's unpredictable actions. The Prince was clearly thinking about starting a new war against the Emperor even after the end of the autumn campaign in Slovakia (called "Upper Hungary" at that time).

After England, which no longer paid its subsidies even to Christian IV, it is chiefly the King of Denmark who should be blamed for the failure. He had many reasons for starting the campaign, but did not help its success neither at the beginning nor during the fighting when he could have withdrawn the army back from Silesia. He probably did not have enough information. The king did not send any money to the army and only dispatched a new military leader to the Danish army in Silesia in April. His attempt to take over strategic initiative turned into a strategic loss. Transylvania formally joined the alliance only in March 1627. But the agreement was concluded far too late and no subsidies were sent to the east.

The king and his allies also did very little to maintain the new enclave. Only at the very end of winter was the besieged region on the borders between Moravia and Silesia reached by the former "state captain" ("Landeshauptman") of Moravia Ladislav Velen of Žerotín, exiled after the Battle of the White Mountain, whose authority boosted the sympathies of local inhabitants towards the attacking army. His authorisation from the Danish king may be seen as a very late sign that Christian IV showed some understanding of the situation in Bohemia and Moravia. Velen's participation however did not have very great impact on further fate of the Danish enclave in the Czech lands. The moment of surprise was long gone and any potential allies in unconquered parts of Bohemia and Moravia were almost completely passive. The only exceptions were local rebellions of peasantry in the Čáslav region.

Despite all complications, the renewed Danish army was exceptionally active before the end of spring of 1627. Soon after the return of soldiers from the mountains of Slovakia and their regrouping into new units, responsible commanders were extending the conquered area with quick attacks on the towns of Upper Silesia. Even though these actions were often successful, it was clear that large-scale extension and exploitation of the land cannot continue forever. Being effectively cut off from their leaders, Danish officers were struggling to determine their next strategy. An additional factor was their constant lack of ammunition. Until the end of the enclave's existence, commissioner Mitzlaff, his subordinates, the Czech exile and local rebels were hoping for Bethlen's promised arrival and help from the Danish king.

The objective of the thesis was to describe the events of the invasion from multiple perspectives. Thanks to an exceptional collection of documents from Weimar, it was possible to reconstruct the fate of the artillery unit led by Captain Johann Trost von Tiefenthal. The Captain's documents provided an unusual look at the very core of the war – its everyday experience. The story of the Weimar artillery unit and its support was intended to embellish the description of the conquest in Central Europe with the unique and individual perspective of regular soldiers. In many ways, Trost's records help determine exact dates of his movements. And even though it is rarely visible at first glance, his entries also illustrate the brutality of war in which it were not the battles what was most deadly, but illness, hunger and strenuous marches. The documents show us the high fluctuation in his unit and the poor wages being paid. The fighting itself is also recorded here, albeit indirectly, through records on the issue of ammunition and field equipment. The Captain's files show us the routine face of the war. Even though after the failure of the campaign in the mountains of Slovakia, Trost's fate was no longer linked to the artillery company, it continues to illustrate further development of Danish presence in the Czech lands. Trost was reassigned to lead the regiment defending Opava from Wallenstein in the summer of 1627. June of 1627 found Trost working on an extensive document outlining the preparations for Opava's defence. An edition of this document is provided in the appendix.

In the context of the campaign, it seems necessary to consider also the perspective of civilians. Willingly or not, the inhabitants of towns and villages were an important factor influencing the development of the war on the local level in various ways. What was happening in

the conquered parts of North Moravia and Upper Silesia? The fact that the surrounded Danish enclave managed to survive for a relatively long period is quite remarkable. To what extent was this helped by Moravian and Silesian civilians? Emphasis in this discussion was placed on active parts played by the civilians. Civilians adopting the roles of guides, scouts, local troops, suppliers or traders of war material are a common feature of many wars across different time periods. The events of 1626 and 1627 show that the inhabitants of the region were a particularly important military factor during the Danish invasion. Their participation extended far beyond any passive roles, even though there were very many who did not actively take any side in the conflict and merely observed or bore its consequences. People living in the countryside of North Moravia and Upper Silesia contributed considerably (though in different forms and for different reasons) to the war effort of both (!) sides of the conflict. The specific circumstances of the Danish campaign meant that neither of the two enemies could manage without the help of civilians, either provided voluntarily or secured by force. Michael Kaiser quotes General Tilly as saying that the villagers “were not used to the military life at all”.¹⁵⁹² Details from the Danish invasion indicate that this was not the case in this particular region. For some of the civilians, whether town aristocracy or village peasantry, the key question was that echoed by Tomáš Labutěk, a burgher from Wodzisław Śląski¹⁵⁹³: “the one who is coming – is it a friend or foe?”¹⁵⁹⁴ Perhaps this question was asked whenever any army arrived. Even though the decision to collaborate or maintain loyalty is often explained by ideological or religious reasons, there is little information about individual motives. Ideology and religion were often considered together with other individual factors, pressure from the attackers or the opportunity for personal gain. Labutěk could have phrased it differently: The one who was coming, was he a destroyer, or a potential employer and provider in these uncertain times? Is it not an opportunity that is coming to us? The war and its local dimension show one important thing. To a certain extent, the local people themselves were responsible for suffering brought by the war. Outside events only served as a trigger setting off an avalanche of violence of citizens between themselves. They were not divided only by religion, even though it is true that a creed often went hand in hand with a political orientation and both sides were eager to avenge old wrongs.

The events following Wallenstein’s destruction of the Danish enclave had enormous impact on the region. For the Opava and Krnov principalities, the July and August of 1627 was almost as heavy a blow as the Battle of White Mountain was for Bohemia and Moravia. Political rights were swiftly abolished; the lower aristocracy was economically ruined as the new power confiscated property of the rebels and anyone standing in the way, sending people into exile and starting a campaign of recatholisation. A symbol of the Habsburg’s tight rein on Moravia was the issuing of the fundamental law of the land, called the Renewed Constitution. The destruction wrought by the armies of both sides in Moravia and Silesia lingered for many years. Soon, however, both lands found themselves once again caught in the middle of war. The Swedish conquest proved much stronger than anything that had come before.

The last chapter follows the presence of mercenaries and exiles from the Czech lands in the Danish army. Thanks to an analysis of the origin of soldiers in three selected companies of King Christian IV from 1623, where enabled by surviving documents, it was possible to find representatives from Bohemia, Moravia, Silesia and Lusatia. These men accounted for at least seven to eight percent of the fighting force. This analysis also shows a surprisingly high number of Silesian soldiers compared to those from other Czech lands. Perhaps it can be explained by Silesia’s closer ties to the north of Germany. Even though the political and ideological convictions

¹⁵⁹² Michael KAISER, *Inmitten des Kriegstheaters: Die Bevölkerung als militärischer Faktor und Kriegsteilnehmer im Dreißigjährigen Krieg*, in: Bernhard R. Kroener – Ralf Pröve (Hrsg.), *Krieg und Frieden. Militär und Gesellschaft in der Frühen Neuzeit*, Paderborn – München – Wien – Zürich 1996, s. 281–304, see p. 285.

¹⁵⁹³ Pol. Wodzisław Śląski, Czech. Vladislav, Germ. Loslau; town in Upper Silesia, now in Poland, 20 km north west from Ostrava.

¹⁵⁹⁴ “Man habe nicht gewusst, ob Feind oder Freund komme.” – Josef ZUKAL (ed.), *Die Liechtensteinsche Inquisition in den Fürstentümern Troppau und Jägerndorf aus Anlass des Mansfeldschen Einfalls 1626–1627*, Opava 1912, p. 117.

of regular mercenaries are very uncertain, it can be expected that they had a basic idea of the main causes of the European conflict. They were not so different from aristocrats serving as officers, after all. It can be assumed that, alongside many other motives, the decisions made by ordinary soldiers were also influenced by their political and religious orientation.

The registries of the king's forces show that Bohemian, Moravian, Silesian and Lusatian officers were not unimportant in the Danish phase of the Thirty Years' War. Experienced and renowned soldiers such as Jindřich Matyáš Thurn, Jan of Buben or Volf Jindřich of Bautzen have reached the highest positions in the army. Research shows that the share of Czech officers in the army was not particularly impressive, but still worth investigating. For its evaluation, it would be necessary to compare it to the situation in the Swedish and perhaps also the Dutch, Brandenburg or Saxon army. Further research is required to determine to what extent was this issue influenced by the impact of the Renewed Constitution in Bohemia in 1627 and one year later in Moravia, after the events discussed in this thesis.

For the actors involved in this conflict, the war was also a means to make a living. Soldiers and officers were motivated by attempts to find certainty in an uncertain world or by loss of their homes, but also by a desire for adventure, a career or military honours. Christian IV's army included not only political exiles from the first waves after the Battle of the White Mountain. There were also professional soldiers who joined the army voluntarily, and neither politics nor religion were necessarily their main motivation. But as we have seen, individual fates can be unpredictable. Such is the example of the professional mercenary Bautzen who was to be found only on the protestant side during the first half of the war but who later joined the ranks of the Polish army. It was not exceptional for exiled mercenaries (Jan Adam of Drahotuš, Adam of Hodějov and others) to decide to offer their services to the Emperor some years later.

The Danish king did not pay any special attention to Czech exiles. Their role in shaping the war plans and the invasion to Silesia was barely noticeable. The only exception is Ehrenfried von Berbisdorf who, as the ambassador in Transylvania, contributed to the preparations for the invasion and one year later, the crisis of the army in the mountains of Slovakia. Outside a few isolated situations in resolving the fate of exiled Lutheran pastors or a brief period of unusually heightened communication with Frederick, Elector Palatine, Christian did not seem to be particularly interested in the fate of the Czech lands. The involvement of leading rebels from the time of the estates' revolt (Ladislav Velen of Žerotín, Jan Adam of Víckov and others) in the Silesian campaign was from the Danish perspective merely the application of suitable "tools" to the war effort. Soldiers and officers of the Danish army hailing from the lands of the Bohemian crown were first and foremost the king's mercenaries, and effectively his employees. Nothing more, nothing less.

After the Danish enclave in North Moravia and Upper Silesia fell, the war still raged on. Immediately after conquering Opava, Wallenstein turned with his troops to the north of Germany. His grand march towards the Baltic region and Jutland was truly riveting. To Christian IV, the great generalissimus finally showed the full force of the Emperor's and the League's armies. Even though after conquering Jutland, the war still weakly continued for one more year consisting of minor skirmishes and exhausting tactical movements by units on both sides, the Danish king had already lost the war. His succession of strategic mistakes, the catastrophic diversion into Central Europe being one of the greatest, paid its toll. With the Treaty of Lübeck in 1629, the king promised that he would never again engage in the Empire's affairs. His defeat helped shape the fate of all Denmark. Its glory days were over. Thirty years later, the map of Northern Europe looked entirely different.

Edice pramenů

Předkládaná edice má za cíl přiblížit vybrané pramenné celky i jednotliviny, které se váží k tématům probraným v hlavním textu této práce. Přejdeme-li úvodní seznamy vojáků z vybraných kompanií Kristiána IV. z let 1623 až 1624, které jsme dostatečně rozebrali v relevantních kapitolách, je hlavní důraz edice položen na dva vzájemně neoddělené okruhy. Prvním je činnost generála Arnošta z Mansfeldu během jeho krátkého angažmá v dánské fázi války, druhým pak vlastní vpád do Slezska, na Moravu a do Uher. Náplní první poloviny edice je tedy vzájemná korespondence mezi generálem a Kristiánem IV., tak jak se zachovala v kodaňském Říšském archivu. Soubor dopisů, jejichž sled není až na malé výjimky vůbec přerušen, pokrývá období od léta 1625 až do července 1626, kdy už vojska Mansfelda a dánského krále nastupovala pochod směrem do Slezska. Velmi výběrově jsou doplněny listy vztahující se ke vztahu dánského krále vůči sedmihradskému knížeti Bethlenovi a Fridrichovi Falckému a konečně též úzký výběr jednotlivin různé provenience k vlastnímu tématu vpádu a osudu vybraných účastníků akce.

Druhou polovinu edice vyplňuje objemná retrospektivní zpráva dánského válečného komisaře Joachima Mitzlaffa chronologicky popisující vpád vojska do českých zemí a Uher, etablování dánské enklávy s centrem na Opavsku v zimě a na jaře 1627 a její likvidaci útokem Valdštejnova vojska a úprk zbytků dánské jízdy zpět do severního Německa v červenci a srpnu 1627. Komisař relaci sepsal jako obranu proti nařčením z překračování svých pravomocí a proti obviněním za krach výpravy do Slezska, kvůli kterým byl pohnán před vojenský soud po návratu ke královu vojsku v srpnu 1627. Víme jistě, že Mitzlaff byl vězněn v roce 1628, ale byl brzy propuštěn s královským „Vysvětlením“, které mělo potvrzovat jeho vojenskou čest. Od roku 1629 jej nalézáme ve švédském vojsku.¹⁵⁹⁵

Co se týče vlastní ediční přípravy, byla zvolena cesta transliterace, neboť tak nejlépe mohla být zachována lingvistická specifika textů jednotlivých pisatelů. V případě použití latinky nebo polokurzivního písma je text v edici od ostatního (jinak v samotných pramenech kurentem psaného) textu odlišen právě kurzívou. V místech nečitelných, nebo dvojznačně čitelných byly užity znaky „X“, respektive „(?)“. V případě zkomolení slov pisatelem byl výběrově užit vykřičník „(!)“. Běžné zkratky jako „E. Kön. Myt.“ (tedy „Eure Königliche Majestät“), „I. G.“ („Ihre Gnäde“), „L.“ („Liebe“), „S. F. G.“ („Seine fürstliche Gnäde“) a podobné nebyly vypisovány. Případná zkrácení slov „auf“, „der“, „daß“ byla ve většině případů rozvinuta z původních forem užitých v pramenech: „uf“/„vf“, „d“, resp. „dß“. Rozvinutí textu nad rámec

¹⁵⁹⁵ K relaci a osudu autora podrobněji V. MIŠAGA, *Dánský vpád do Slezska a na Moravu v letech 1626 až 1627*, diplomová práce, Praha 2008, zvl. s. 136–145, kapitola Relace a osud jejího autora.

pramene je však vždy označeno závorkou (např. „/a/vf“, „/a/uf“, „d/er“ apod.). Problém dobově nestálé interpunkce byl překročen převzetím forem od původních pisatelů. Proto může čtenáře do jisté míry mást užití dvojteček „:“, středníků „;“ nebo čárek „ , “ na místech, kde by očekával podle smyslu a toku textu naopak tečku „ . “ . Snahou však bylo zachovat co nejvíce originálních prvků z přepisovaného textu, proto snad tento problém nebude čtenáři na obtíž.

Seznam editovaných pramenů

1. Pěší komanie kapitána Joachima von Buchwaldt (1623)
2. Žoldnéři z českých zemí ve třech vybraných dánských kompaniích (1623)
3. Mansfeld Kristiánovi IV., Rees 20./30. června 1625
4. Mansfeld Kristiánovi IV., Rees 2./12. října 1625
5. Mansfeld Janu Arnoštovi Sasko-Výmarskému, Glückstadt 13./23. října 1625
6. Mansfeld Kristiánovi IV., Diepholz 28. října / 7. listopadu 1625
7. Mansfeld Kristiánovi IV., Diepholz 2./12. listopadu 1625
8. Ehrenfried z Berbisodorfu Janu Arnoštovi Sasko-Výmarskému, SL 6. listopadu 1625
9. Ehrenfried z Berbisodorfu Kristiánovi IV., Košice 9. listopadu 1625, německý opis
10. Mansfeld Kristiánovi IV., Luttershausen 30. listopadu / 10. prosince 1625
11. Mansfeld Johannovi von Norprath, Lauenburg 1./11. prosince 1625
12. Mansfeld Kristiánovi IV., SD
13. Kristián IV. magdeburskému administrátorovi Kristiánu Vilémovi Braniborskému, Rotenburg 9./19. prosince 1625
14. Kristián IV. Mansfeldovi, Rotenburg 12./22. prosince 1625
15. Ehrenfried z Berbisodorfu Janu Arnoštovi Sasko-Výmarskému, Košice 19./29. prosince 1625
16. Mansfeld dán. válečnému sekretáři Fridrichu Günterovi, Lauenburg 21./31. prosince 1625
17. Mansfeld Kristiánovi IV., Lauenburg 22. prosince 1625 / 1. ledna 1626
18. Mansfeld dán. válečnému sekretáři Fridrichu Günterovi, Lauenburg 22. prosince 1625 / 1. ledna 1626
19. Mansfeld Kristiánovi IV., Lauenburg 24. prosince 1625 / 3. ledna 1626
20. Mansfeld dán. válečnému sekretáři Fridrichu Günterovi, Lauenburg 25. prosince 1625 / 4. ledna 1626
21. Kristián IV. Mansfeldovi, Rotenburg 27. prosince 1625 / 6. ledna 1626
22. Mansfeld Kristiánovi IV., Lauenburg 28. prosince 1625 / 7. ledna 1626
23. Kristián IV. Mansfeldovi, Rotenburg 2./12. ledna 1626
24. Kristián IV. Fridrichovi Falckému, Rotenburg 3./13. ledna 1626
25. Kristián IV. Mansfeldovi, Rotenburg 11./21. ledna 1626
26. Kristián IV. Janu Arnoštovi Sasko-Výmarskému, Rotenburg 13./23. ledna 1626
27. Kristián IV. Mansfeldovi, Rotenburg 14./24. ledna 1626
28. Kristián IV. Mansfeldovi, Rotenburg 18./28. ledna 1626
29. Kristián IV. Mansfeldovi, Rotenburg 21./31. ledna 1626
30. Kristián IV. Mansfeldovi, Rotenburg 23. ledna / 2. února 1626
31. Kristián IV. Mansfeldovi, Rotenburg 24. ledna / 3. února 1626
32. Kristián IV. Mansfeldovi, Rotenburg 25. ledna / 4. února 1626

33. Memoriál plukovníka Publise Kristiánovi IV., 26. ledna / 5. února 1626
34. Mansfeld dán. válečnému sekretáři Fridrichu Günterovi, Lauenburg 26. ledna / 5. února 1626
35. Kristián IV. Mansfeldovi, Rotenburg 27. ledna / 6. února 1626
36. Mansfeld Kristiánovi IV., Lauenburg 27. ledna / 6. února 1626
37. Mansfeld Kristiánovi IV., Lauenburg 30. ledna / 9. února 1626
38. Kristián IV. Mansfeldovi, Rotenburg 31. ledna / 10. února 1626
39. Kristián IV. Mansfeldovi, Rotenburg 1./11. února 1626
40. Kristián IV. kurfiřtovi Jiřímu Vilémovi Braniborskému, Rotenburg 1./11. února 1626
41. Kristián IV. městu Emden, Rotenburg 2./12. února 1626
42. Kristián IV. Mansfeldovi, Rotenburg 2./12. února 1626
43. Kristián IV. plukovníku Karpezanovi, Rotenburg 2./12. února 1626
44. Kristián IV. Mansfeldovi, Rotenburg 4./14. února 1626
45. Mansfeld Kristiánovi IV., Lauenburg 4./14. února 1626
46. Kristián IV. Mansfeldovi, Rotenburg 8./18. února 1626
47. Kristián IV. Mansfeldovi, Rotenburg 10./20. února 1626
48. Mansfeld Kristiánovi IV., Lauenburg 11./21. února 1626
49. Kristián IV. Janu Arnoštovi Sasko-Výmarskému, Wolfenbüttel 20. února / 2. března 1626
50. Kristián IV. Mansfeldovi, Wolfenbüttel 20. února / 2. března 1626
51. Mansfeld Kristiánovi IV., Havelberg 28. února / 10. března 1626
52. Mansfeld Kristiánovi IV., Havelberg 3./13. března 1626
53. Mansfeld Kristiánovi IV., Havelberg 3./13. března 1626
54. Kristián IV. Mansfeldovi, Wolfenbüttel 9./19. března 1626
55. Kristián IV. Mansfeldovi, Wolfenbüttel 11./21. března 1626
56. Kristián IV. Mansfeldovi, Wolfenbüttel 11./21. března 1626
57. Kristián IV. nizozemským stavům, Wolfenbüttel 12./22. března 1626
58. Mansfeld Kristiánovi IV., Brandenburg 14./24. března 1626
59. Mansfeld Kristiánovi IV., Brandenburg 14./24. března 1626
60. Mansfeld Kristiánovi IV., Brandenburg 15./25. března 1626
61. Mansfeld Kristiánovi IV., Brandenburg 18./28. března 1626
62. Kristián IV. Mansfeldovi, Wolfenbüttel 22. března / 1. dubna 1626
63. Mansfeld Kristiánovi IV., Berg 28. března / 7. dubna 1626
64. Mansfeld Kristiánovi IV., Berg 28. března / 7. dubna 1626
65. Mansfeld Kristiánovi IV., Berg 30. března / 9. dubna 1626
66. Mansfeld Kristiánovi IV., Zerbst 5./15. dubna 1626
67. Kristián IV. Fridrichovi Falckému, Wolfenbüttel 6./16. dubna 1626
68. Kristián IV. Mansfeldovi, Wolfenbüttel 17./27. dubna 1626
69. Mansfeld Kristiánovi IV., Brandenburg 18./28. dubna 1626
70. Kristián IV. Mansfeldovi, Wolfenbüttel 21. dubna / 1. května 1626
71. Mansfeld Kristiánovi IV., Brandenburg 21. dubna / 1. května 1626
72. Mansfeld Kristiánovi IV., Brandenburg 21. dubna / 1. května 1626
73. Kristián IV. Mansfeldovi, Wolfenbüttel 22. dubna / 2. května 1626
74. Mansfeld Kristiánovi IV., Brandenburg 24. dubna / 3. května 1626
75. Mansfeld Kristiánovi IV., Havelberg 30. dubna / 10. května 1626
76. Kristián IV. Mansfeldovi, Wolfenbüttel 5./15. května 1626
77. Kristián IV. Fridrichovi Falckému, Wolfenbüttel 6./16. května 1626

78. Kristián IV. Fridrichovi Falckému, Wolfenbüttel 13./23. května 1626
79. Mansfeld Kristiánovi IV., Havelberg 18./28. května 1626
80. Mansfeld Kristiánovi IV., Havelberg 20./30. května 1626
81. Kristián IV. Mansfeldovi, Wolfenbüttel 24. května / 3. června 1626
82. Kristián IV. Mansfeldovi, Wolfenbüttel 24. května / 3. června 1626
83. Kristián IV. Mansfeldovi, Wolfenbüttel 25. května / 4. června 1626
84. Mansfeld Kristiánovi IV., Havelberg 27. května / 6. června 1626
85. Kristián IV. Mansfeldovi, Wolfenbüttel 30. května / 9. června 1626
86. Kristián IV. Mansfeldovi, Wolfenbüttel 1./11. června 1626
87. Kristián IV. Matyáši Quadtovi, Wolfenbüttel 3./13. června 1626
88. Mansfeld Kristiánovi IV., Havelberg 3./13. června 1626
89. Kristián IV. Mansfeldovi, Wolfenbüttel 5./15. června 1626
90. Kristián IV. Janu Arnoštovi Sasko-Výmarskému, Wolfenbüttel 5./15. června 1626
91. Jan Arnošt Sasko-Výmarský a Jan Filip Fuchs von Bimbach Kristiánovi IV., Stendal 5./15. června 1626
92. Kristián IV. Janu Arnoštu Sasko-Výmarskému, Wolfenbüttel 8./18. června 1626
93. Kristián IV. vévodovi Bogislawovi XIV. Pomořanskému, Wolfenbüttel 12./22. června 1626
94. Kristián IV. Mansfeldovi, Wolfenbüttel 17./27. června 1626
95. Kristián IV. kurfiřtovi Jiřímu Vilémovi Braniborskému, Wolfenbüttel 20./30. června 1626
96. Kristián IV. kurfiřtovi Jiřímu Vilémovi Braniborskému, Wolfenbüttel 24. června / 4. července 1626
97. Kristián IV. Fridrichovi Falckému, Wolfenbüttel 25. června / 5. července 1626
98. Kristián IV. Frederiku Hendrikovi Oranžskému a Fridrichovi Falckému, Wolfenbüttel 30. června / 10. července 1626
99. Kristián IV. nizozemským stavům, Wolfenbüttel 30. června / 10. července 1626
100. Kristián IV. Mansfeldovi, Wolfenbüttel 16./26. července 1626
101. Kristián IV. vévodům Janu Kristiánovi Břežskému, Jiřímu Rudolfovi Lehnickému, Karlu Fridrichovi Münsterberskému a Jindřichu Václavovi Bernštátskému a městu Vratislav, Wolfenbüttel 16./26. července 1626
102. Ferdinand II. kardinálovi Františkovi z Ditrichštejna, 27. července 1626 s přílohou: Jan Jakub z Thurnu Ferdinandovi II., SD
103. Kvittance Adama Oderského za přijetí 1250 tolarů na zverbování jízdní komanie arkebuzýrů, Opava 13./23. srpna 1626
104. Zápis z konzultací velení dánského sboru, 13./23. srpna 1626
105. Požadavky Jana Arnošta Sasko-Výmarského vůči Gáboru Bethlenovi, říjen 1626
106. Pojednání Jana Arnošta Sasko-Výmarského adresované (avšak nepředané) Gáboru Bethlenovi, Pukanec listopad 1626
107. Joachim Mitzlaff Kristiánovi IV., Opava 24. ledna / 3. února 1627
108. Soupis měst a hradů na Moravě a ve Slezsku, SD, příloha neznámého dopisu
109. Joachim Mitzlaff Kristiánovi IV., Opava 6./16. února 1627
110. Joachim Mitzlaff Kristiánovi IV., Opava 7./17. února 1627
111. Seznam velitelského sboru dánského vojska ve Slezsku, červenec 1627
112. Návrh obrany Opavy, 1./11. června 1627
113. Jan Jakub z Thurnu Kristiánovi IV., Lauenburg 28. července / 7. srpna 1627
114. Relace komisaře Joachima Mitzlaffa o tažení do Slezska a Uher, podzim 1627

Příloha č. 1

Pěší kompanie kapitána Joachima von Buchwaldt (1623)									
Přepis pramene					Lokalizace původu vojáků				
Foliace	Jméno	Příjmení	Hodnost	Lokalita	Určení	Určená lokalita	Údaj v mapě	Poznámka	
Fol.2a	Jochim	von Buchwaldt	Capitain		Z	Holíšýnsko	Z - H		
	Joseph	Fuchs	Leutenampt		SL				
	Claus	Mathias	Fendrich		SL				
	Dieterich	Lindekreutz	Sersandt		SL				
Fol.2b	Asmuss	CynaX	Sersandt		SL				
	Christian	Severin	Gefreyter Corporal	Schanderborck	U	Skanderborg	Skanderborg		
	Hans Wilhelm	Wendelin	Forirer	Franckenhausen	U	Bad Frankenhausen	48		
	Claus	Schell	Feldtscherer		SL				
Fol.3a	Johann	Muthesius	Munsterschreiber		SL				
	Christoff Herman	Korn	Capitain armis	Anspach	U	Ansbach	60		
	Hans	Fuchs	Corporal	Landow	NEU			Mnoho stejnojmenných lokalit	
	Jacob	Neidt	Corporal	Flandern	U	Flandry	Z - Flandry		
Fol.3b	Conradt	Ross	Trommelschlagler	Erfhurdt	U	Erfurt	Erfurt		
	Heinrich	Grunewaldt	Trommelschlagler	Elbing	U	Elblag	Elbing		
Fol.4a	Jacob	Böttiger	Gefreyten		SL				
	Thomas	Schalloffski	Gefreyten		SL				
	Herman	Heinrich	Reformirter		SL				
	Jochim	Gluck	Gefreyten	Gripswald	NEJ	Ossum-Gripswald	66	Gripswald - část obce Ossum u Düsseldorfu	
Fol.4b	Jochim	von der Sahla	Gefreyten	Sahla	NEU				
	Wilhelm	Sigmundt	Gefreyten	Seltzer	NEJ	Seltz	72	Vice lokalit: Seltz - obec u Stralsundu v Meklenbursku; Seltz v Alsasku	
	Georgen	Döring	Gefreyten	Wolffenbüttel	U	Wolffenbüttel	Wolffenbüttel		
	Georg	Stephan	Gefreyten	Leipzig	U	Leipzig	Lipsko		
Fol.5a	Peter	Matthias	Gefreyten	Henstedt aus Dittmarsenn	U	Hennstedt	22		
	Hans	Bliske	Gefreyten	Leuttmeritz	U	Litoměřice	3	T. V. Bílek, <i>Dějiny konfiskací v Čechách po roce 1618</i> , I-II., Praha 1882-1883, s. 477	
	Caspar	Trens	Gefreyten	Berlin	U	Berlin	Berlín		
	Gabriel	Henne	Gefreyten	Erfhurdt	U	Erfurt	Erfurt		
Fol.5b	David	Ockerseel	Gefreyten	Nürnberg	U	Nürnberg	Norimberk		

	Georg	Beyer	Gefreyten	Kev(b?)en aus Schlesien	Z	Slezsko	Z - Slezsko	
	Bernhard	Peucher	Gefreyten	Sittaw	U	Zittau	12	Žitava (něm. Zittau)
	Adam	Anseel	Gefreyten	Orb(v?)ensthal	NEU			
Fol.6a	Andreas	Sennigger	Gefreyten	Lummitsch	NEU			
	Frans	Geling	Gefreyten	Breslaw	U	Wroclaw	Vratislav	Vratislav (něm. Breslau, pol. Wrocław)
	Leonhard	Vlick	Gefreyten	Winterhausen	U	Winterhausen	58	
	Georg	Härtel	Gefreyten	Hartenstein	U	Hartenstein	62	
Fol.6b	Andreas	Heiligbredt	Gefreyten	Berenburg	U	Barenburg	28	
	Hans	Raht	Gefreyten	Lantzberg	NEJ	Gorzów Wielkopolski	37	Vice lokalit: Landsberg am Lech u Mnichova; Gorzów Wielkopolski (něm.
	Christoff	Lorentz	Gefreyten	Heckewald	NEU			
	Johann	Suerbrunner	Gefreyten	Flensburg	U	Flensburg	Flensburg	
Fol.7a	Mag.(=Magister?) Johann Friederich	Kehn	Gefreyten	Winsheim	NEJ	Bad Windsheim	77	
	Hans	Geistodt	Musquetirer	Breiten	NEU			
	Hans	Techtander	Musquetirer	Prag	U	Praha	Praha	
	Nicolaus	Hensel	Musquetirer	Niedergeser von Horst	NEU			
Fol.7b	Otto	Ütrecht	Musquetirer	Hamburg	U	Hamburg	Hamburg	
	Johann	Mise	Musquetirer	Warendorff	U	Warendorf	31	
	Hans	von der Linde	Musquetirer	Langensalztz	U	Bad Langensalza	51	
	Michael	Hecht	Leibschütz	Konigsberg	NEJ	Kaliningrad	Královec	Vice lokalit: Kaliningrad (něm. Königsberg, čes. Královec); Königsberg u Frankfurtu n. M.; Königsberg u Bambergu
Fol.8a	Claus Valentin Leonhart	Gadike Petersen	Musquetirer Musquetirer	Koppenhag Hersbruck	U U	Kodaň Hersbruck	Kodaň 61	
	Jürgen		Musquetirer	Lantzberg an der Warte	U	Gorzów Wielkopolski	37	Gorzów Wielkopolski (něm. Landsberg)
	Thomas	Woman	Musquetirer	Freyburg	NEJ	Freiburg im Breisgau	Freiburg	
Fol.8b	Olauff	Petersen	Musquetirer	Koppenhagen	U	Kodaň	Kodaň	
	Henrich	Jürgen	Musquetirer	Preel	NEU			
	Jens	Petersen	Musquetirer	Koppenhag/en/	U	Kodaň	Kodaň	
	Jürgen	Distillier	Musquetirer	Grätz	NEU			Mnoho stejnojmenných lokalit
Fol.9a	Conradt	Erdt	Musquetirer	Hanaw	U	Hanau	74	
	Michael	Hansen	Musquetirer		SL			
	Hans	Moser	Musquetirer	Milldorff	NEJ	Müldorf am Inn	75	

	Claus	Hansen	Musquetirer			SL			
Fol.9b	Paul	Fitz	Musquetirer	Hollebron		NEJ	Heilbronn		
	Balthasar	Utrecht	Musquetirer	Hamburg		U	Hamburg		
	Peter	Arndt	Musquetirer	Retz aus der Nawmarck		U	Recz	39	
	Heinrich	Hammendorff	Musquetirer			SL			
Fol.10a	Georg	Bleer	Musquetirer	Schleswig		U	Schleswig	Schleswig	
	Fabian	Gries	Musquetirer	Riga		U	Riga	Riga	
	Hans	Liedeman	Musquetirer	Lubeck		U	Lübeck	Lübeck	
	Hans	Herbigk	Musquetirer	Witzburg		NEJ	Würzburg	Würzburg	
Fol.10b	Heinrich	Off	Musquetirer	Lytlichenburg		NEU			
	Christoff	Glitzing	Musquetirer	Werlitz		NEU			
	Eberhard	Müller	Musquetirer	Hamburg		U	Hamburg	Hamburg	
	Jochim	Zollner	Musquetirer	Hamburg		U	Hamburg	Hamburg	
Fol.11a	Peter	Petersen	Musquetirer	Kallenburg		NEJ	Kahlenberg	52	
	Paulus	Z(?)ähn	Musquetirer	Schneberg		U	Schneberg	45	
	Michael	Pfefferkorn	Musquetirer	Anneberg		NEJ	Annaberg-Buchholz	56	
	Matthias	Heinschtz	Musquetirer	Stendal		U	Stendal	Stendal	
Fol.11b	Andreas	Müller	Musquetirer	Jena		U	Jena	47	
	Robertus	Hogräffen	Musquetirer	Wolffenbüttel		U	Wolffenbüttel	Wolffenbüttel	
	Heinrich	Körnrikamp	Musquetirer	Widenbruck		NEJ	Rheda-Wiedenbrück	63	
	Peter	Frans	Musquetirer	Berlin		U	Berlin	Berlin	
Fol.12a	Hans Caspar	Pfeffler	Musquetirer	Goting		U	Göttingen	57	
	Jacob	Ebersdorff	Musquetirer			SL			
	Peter	Schwerin	Musquetirer			SL			
	Johann	Witt	Musquetirer	Newdorff		NEU			Mnoho stejnojimenných lokalit
Fol.12b	Jochim	von Schöm	Musquetirer	Schöm		NEU			
	Hans	Schützaw	Musquetirer			SL			
	Hans	Falcke	Musquetirer	Halberstadt		U	Halberstadt	54	
Fol.13a	Michael	Grän	Musquetirer			SL			
	Valentin	Schneider	Musquetirer			SL			
	Georg	Diebener	Musquetirer			SL			
	Martin	Richardt	Musquetirer			SL			
	Wolffgang	Ernst	Vnmussig (?)			SL			
Fol.13b	Basilius	Ogeler	Musquetirer			SL			
	Jacob	Watring	Musquetirer	Markkirch		NEU			
	Christoff	Lissel	Musquetirer			SL			
	Michael	Gläser	Musquetirer			SL			
Fol.14a	Hans	Glaser	Musquetirer			SL			
	Paul	Primer	Musquetirer	Halla		U	Halle	Halle	

	Peter	Tacke	Musquetirer	Goritz	NEJ	Góritz	36	Vice lokalit: Góritz v západních Pomořanech u Stětina; případně dvě malé lokality u Chotěbuzi (něm. Cottbus) v Lužici
	Hans	Pistoris	Musquetirer		SL			
Fol.14b	Caspar	Kister	Musquetirer	Pommern	Z	Pomořany	Z - Pomořany	
	Pancratius	Erbach	Musquetirer	Pedckam	NEU			
	Hieronymus	Schindekopff	Musquetirer	Stransberg	NEU			
	Christoff	Rachner	Musquetirer	Franckenstein	U	Ząpkowice Śląskie	7	Vice lokalit: Ząpkowice Śląskie (něm. Frankenstein); část obce Oederan mezi Chemnitz a Drážďany
Fol.15a	Hans	Schuman	Musquetirer	Franckfurt	NEJ	Frankfurt an der Oder	Frankfurt nad Odrou	Vice lokalit: Frankfurt am Main; Frankfurt an der Oder
	Hans Jacob	Höger	Musquetirer	Licken	NEU			
	Claus	Meyer	Musquetirer	Schleswig	U	Schleswig	Schleswig	
	Jeremias	Zeyer	Musquetirer	Hagebach	NEJ	Hagenbach	70	
Fol.15b	Jochim	Schultz	Musquetirer	Stetin	U	Szczecin	Štětín	
	Adam	Güttner	Musquetirer	Glätz	U	Kladsko	Kladsko	Kladsko (něm. Glatz, pol. Klodzko)
	Valentin	Kramer	Musquetirer	Winsic	NEU			
	Lucas	Kuhnell	Musquetirer	Vlmitz	U	Olomouc	6	Olomouc (něm. Olmütz)
Fol.16a	Bernhard	Remkess	Musquetirer	Emdbenn	U	Emden	Emden	
	Jacob	Oertell	Musquetirer	pfaltz	Z		Z - Falc	
	Martin	Reitz	Musquetirer	Konigsberg	NEJ	Kaliningrad	Královec	Vice lokalit: Kaliningrad (něm. Königsberg, čes. Královec); Königsberg u Frankfurtu n. M.; Königsberg u Bambergu
Fol.16b	Heinrich	Sonneman	Musquetirer	burgel	U	Bürgel	55	
	Merten	Timm	Musquetirer	Pommern	Z	Pomořany	Z - Pomořany	
	Claus	Nieman	Musquetirer	Berlberg	NEU			
	Hans	Dieterich	Musquetirer	Blanckenstein	NEU			
Fol.17a	Christian	Fischer	Musquetirer	Dresden	U	Dresden	Drážďany	
	Hans	Faber	Musquetirer	Cölln	NEJ	Cölln an der Spree	34	
	Cyllax	Kirchner	Musquetirer	Greussen	U	Greußen	49	
	Hans	Teyerkauff	Musquetirer	Wertheim	U	Wertheim am Main	59	
	Lorentz	Jäger	Musquetirer		SL			
Fol.17b	Balduin	Wissel	Musquetirer	Halberstadt	U	Halberstadt	54	
	Vrban	Schmal	Musquetirer	Franckfurt	NEJ	Frankfurt an der Oder	Frankfurt nad Odrou	Vice lokalit: Frankfurt am Main; Frankfurt an der Oder

	Albrecht	Starcka von Starckenfels	Musquetirer		U	Praha	Praha	T. V. Bilek, <i>Dějiny konfiskací v Čechách po roce 1618</i> , I.-II., Praha 1882-1883, s. 986
	Hans	Werner	Musquetirer	Wittenberg	U	Wittenberg	44	
Fol.18a	Hans	Blanck	Musquetirer	Hamburg	U	Hamburg	Hamburg	
	Hans	Brandt	Musquetirer	Lübeck	U	Lübeck	Lübeck	
	Valentin	Newman	Musquetirer	Eschwege	U	Eschwege	53	
	Jürgen	Hertzich	Musquetirer	Grossglogau	U	Glogów	10	Glogów (něm. Groß-Glogau, případně Glogau)
Fol.18b	Johann	Meyer	Musquetirer	Harbork	U	Harburg	27	Dnes jižní předměstí Hamburku
	Hans	Sille	Musquetirer	Erfurd	U	Erfurt	Erfurt	
	Jacob	Wagener	Musquetirer	Winsheim	NEU			
	Hans	Müller	Musquetirer	Sechhausen	NEU			
Fol.19a	Frantz	Witt	Musquetirer	Luneburg	U	Lüneburg	Lüneburg	
	Baltzar	Pretz	Musquetirer	Sonneborg	NEJ	Sloňsk	42	Více lokalit: Sloňsk (něm. Sonnenburg); Sonnenborgh - část města Utrecht v Holandsku
	Merten	Hoffman	Musquetirer	Breslaw	U	Wroclaw	Vratislav	Vratislav (něm. Breslau, pol. Wrocław)
	Heinrich	Gans	Musquetirer	Munden	NEJ	Minden	32	Více lokalit: Münden (Lichtenfels-Münden u Kassel); Münden u Hannoveru
Fol.19b	Jurgen	Schultz	Musquetirer	Breslaw	U	Wroclaw	Vratislav	Vratislav (něm. Breslau, pol. Wrocław)
	Cornelius		Musquetirer	Gestel von Hollandt	U	Gestel	76	Gestel - část města Eindhoven v Holandsku
	Rottscher	Mers	Musquetirer	Lunden	U	Lunden	23	
	Peter	Meyer	Musquetirer	Hamburg	U	Hamburg	Hamburg	
Fol.20a	Georg	Newbawer	Musquetirer	Troppen	U	Opava	Opava	
	Hans	Schuller	Musquetirer	Zigser aus denmarck	Z	Dánsko	Z - Dánsko	
	Johann	Hansen	Musquetirer	ditmarsen	Z	Ditmarschen	Z - D	
	Melcher	Geyer	Musquetirer		SL			
Fol.20b	Jens	Christoffel	Pickenirer	Schandern	NEU			
	Jochim	Castens	Pickenirer	Ytzoeh	U	Itzehoe	25	
	Georg	Blitz	Pickenirer	Tonnern	SL			
	Hans	Castens	Pickenirer	Hältern	NEU			
Fol.21a	Johann	Heinrichs	Pickenirer	Hältern	U	Haltern am See	64	
	Peter	Clemen	Pickenirer		SL			
	Heinrich	Klette	Pickenirer		SL			
	Christoff	Munch	Pickenirer		SL			
Fol.21b	Hans	Schmidt	Pickenirer	Koburg	U	Coburg	Coburg	

	Heinrich	Betzen	Pickenirer	Riga	SL				
	Nicol	Lantze	Pickenirer	Riga	U			Riga	
	Claus	Bartels	Pickenirer		SL				
Fol.22a	Georg	Wagener	Pickenirer		SL				
	Jurgen	Brattvogel	Pickenirer	Lembach	NEJ		71		Více lokalit: Lembach v Alsasku; část města Hombergu (Efze) v Hesensku
	Martin	Schultz	Pickenirer	Dranburch	NEU				
	Hans Niclas	Martz	Pickenirer	Hagebach	NEJ		70		
Fol.22b	Jacob	Geidell	Pickenirer	hall	U		Halle		
	Nicodemus	Schlechter	Pickenirer	Mersburg	NEJ		46		Více lokalit: Merseburg mezi Halle a Lipskem; Meersburg u Bodamského jezera
	Martin	Witt	Pickenirer	Wellgardt	NEU				
	Christoff	Fendrich	Pickenirer	Schluckenaw	U		13		Šluknov (něm. Schluckenau)
Fol.23a	Jacob	Janschen	Pickenirer	Engelandt	Z		Z - Anglie		
	Johann	Rusch	Pickenirer	Bretingen	NEJ		69		
	Karsten	Wiedgrodt	Pickenirer	Staden	U		Stade		
	Thomas	Laske	Pickenirer	Dantzig	U		Gdaňsk		Gdaňsk (něm. Danzig, pol. Gdańsk)
Fol.23b	Paul	Besck	Pickenirer	Kösslin	U		Koszalin		Koszalin (něm. Cöslin)
	Hans	Berckardt	Pickenirer	Mittaw	NEJ		Jeglava (Lotyšsko)		Jeglava (něm. Mítaw)
	Albertz	Kruger	Pickenirer	Guben	U		11		
	Jürgen	Wolfman	Pickenirer	Bremen	U		Brémy		
Fol.24a	Jochim	Meiss	Pickenirer	Spandaw	U		41		
	Autor	Gebers	Pickenirer	Braunschweig	U		Braunschweig		
	Heinrich	Dittloff	Pickenirer	Kiel	U		Kiel		
	Peter	Peterschen	Pickenirer	Koppenhagen	U		Kodaň		
Fol.25b	Michael	Lorentz	Pickenirer	Grimberg	NEJ		68		
	Albert	Schwardt	Pickenirer	Essen	U		65		
	Herman	von Bielfeldt (?)	Pickenirer	Bielfeld	U		30		
	David	Heyener	Pickenirer	Nurnberg	U		Norimberk		
Fol.26a	Christoff	Becker	Pickenirer	Newhagen	NEJ		35		
	Claus	Groll	Pickenirer	Brockdorff	NEJ		29		
	Adam	Schwertfeger	Pickenirer	Pommeln aus Hollandt	Z		Z - Hol		
	Jung	Hans	Pickenirer	Munden	NEJ		32		Více lokalit: Münden (Lichtenfels-Münten u Kassel); Minden u Hannoveru
Fol.26b	Hans	Schultz	Pickenirer	Henning aus der Marck	Z		Marka		Z - Marka

	Wilhelm	Pamburger	Pickenirer	Nurnberg	U	Nürnberg	Norimberk
	Simon	Müller	Pickenirer	Rostock	U	Rostock	Rostock
	Hans	Rube	Pickenirer	Alten Stetin	U	Szczecin	Štétin
Fol.27a	Jochim	Zerrott	Pickenirer	newen Stetin	U	Szczecinek	43
	Peter	von Penne (?)	Pickenirer	Penne von Flandern	Z	Flandry	Flandry
	Balthasar	Schippert	Pickenirer	Schottlandt	Z	Skotsko	Z - Skotsko
	Willhelm	Mante	Pickenirer	Lunden	U	Lunden	23
Fol.27b	Adam	Thuss	Pickenirer	Kummersbach	U	Gummersbach	67
	Didone	Roseo	Pickenirer	Nomb	NEU		
	Merten	Rochaw	Pickenirer	Preussen	Z	Prusko	Z - Prusko
	Michael	Grehn	Pickenirer	Franckfurt	NEJ	Frankfurt an der Oder	Frankfurt nad Odrou
Fol.28a	Peter	Grumbeck	Pickenirer	Lubeck	U	Lübeck	Lübeck
	Wippert	Hesse	Pickenirer	Herbesleben	U	Herbsleben	50
	Andreas	Lambertz	Pickenirer	Eitricht	NEJ	Utrecht	Utrecht
	Claus	Grim	Pickenirer	Oldensloh	U	Bad Oldesloe	26
Fol.29b	Hans	Kruse	Pickenirer	Tönningen	U	Tönning	24
	Boihans	Schneider	Pickenirer	Tonning	U	Tönning	24
	Lauris	Niclass	Pickenirer	tonning	U	Tönning	24
	Wilhelm	Daniel	Pickenirer	Itzehoh	U	Itzehoe	25
Fol.30a	Matthias	Kruger	Pickenirer	Luneburg	U	Lüneburg	Lüneburg
	Lorentz	Dieterich	Pickenirer	newenborck	NEJ	Neuenburg am Rhein	73
	Peter	Meyer	Pickenirer	Luneburg	U	Lüneburg	Lüneburg
	Lytich	Albers	Pickenirer	Luneburg	U	Lüneburg	Lüneburg
Fol.30b	Andreas	Schultz	Pickenirer	Brandeburg	U	Brandenburg	33
	Willhelm	Forster	Pickenirer	Engelland	Z	Anglie	Z - Anglie
	Hans Antoni	Stangriner	Pickenirer	Nurnberg	U	Nürnberg	Norimberk
	Friderich	Richetz	Pickenirer		SL		
	Andreas	Benike	Pickenirer		SL		

Vysvětlivky

U	Lokalizace
NEJ	Nejistá lokalizace
NEU	Neurčeno
SL	Bez uvedení místa původu
Z	Uvedena země původu

Præmies: Rigsarkivet København, fond Tyske Kancelli Indenrigske Afdeling A: Perioden til 1670 (TKIA); sign. A 153, Mønstringsruller, A 153-2, Mønstringsruller 1623-1624, Rolla der Soldaten so der Wohledle Gestrenge Ehrenveste vnd mannhaffte Jochim von Büchwaldt Capitain zu ihr koniglichen Maiestet aus Denemarck diensten erworben vnd gemunstert 24. Septembr. Ao 1623

Příloha č. 2

Žoldnéři z českých zemí ve vybraných dánských kompaniích (1623)									
Přepis pramene					Lokalizace původu vojáků				
Kompanie	Jméno	Přijmení	Hodnost	Lokalita	Určení	Určená lokalita	Údaj v mapě	Poznámka	
Buchwaldt	Hans	Bilske	Gefreyten	Leutimeritz	U	Litoměřice	3	T. V. Bilek, <i>Dějiny konfiskací v Čechách po roce 1618</i> , I.-II., Praha 1882-1883, s. 477	
Buchwaldt	Georg	Beyer	Gefreyten	Kev(/b?)en aus Schlesien	Z	Slezsko	Z - Slezsko		
Buchwaldt	Bernhard	Peucher	Gefreyten	Sittaw	U	Zittau	12	Žitava (něm. Zittau)	
Buchwaldt	Frans	Geling	Gefreyten	Breslaw	U	Wroclaw	Wratislav	Wratislav (něm. Breslau, pol. Wrocław)	
Buchwaldt	Hans	Techtander	Musquetirer	Prag	U	Praha	Praha		
Buchwaldt	Christoff	Rachner	Musquetirer	Franckenstein	U	Ząpkowice Śląskie	7	Více lokalit: Ząpkowice Śląskie (něm. Frankenstein); část obce Oederan mezi Chemnitz a Drážďany	
Buchwaldt	Adam	Güttner	Musquetirer	Glätz	U	Kladsko	Kladsko	Kladsko (něm. Glätz, pol. Klodzko)	
Buchwaldt	Lucas	Kuhnell	Musquetirer	Vmitz	U	Olomouc	6	Olomouc (něm. Olmütz)	
Buchwaldt	Albrecht	Starcka von Starckenfels	Musquetirer		U	Praha	Praha	T. V. Bilek, <i>Dějiny konfiskací v Čechách po roce 1618</i> , I.-II., Praha 1882-1883, s. 986	
Buchwaldt	Jürgen	Hertzich	Musquetirer	Grossglogaw	U	Glogów	10	Glogów (něm. Groß-Glogau, případně Glogau)	
Buchwaldt	Merten	Hoffman	Musquetirer	Breslaw	U	Wroclaw	Wratislav		
Buchwaldt	Jürgen	Schultz	Musquetirer	Breslaw	U	Wroclaw	Wratislav		
Buchwaldt	Georg	Newbauer	Musquetirer	Troppen (?)	U	Opava	Opava	Opava (něm. Troppau)	
Buchwaldt	Christoff	Fendrich	Pickenirer	Schluckenaw	U	Šluknov	13	Šluknov (něm. Schluckenau)	
Buchwaldt	Albertz	Kruger	Pickenirer	Guben	U	Guben	11		
Ahlefeldt	George	Gaber	Gefreytter	Trautenaw	U	Trutnov	5	Trutnov (něm. Trautenau)	
Ahlefeldt	Matthias	Greez	Soldat	Breßlaw	U	Wroclaw	Wratislav		
Ahlefeldt	Davidt	Fibiger	Soldat	Glaz	U	Kladsko	Kladsko		
Ahlefeldt	Christoff	Wulff	Soldat	von der Sprot	U	Szprotawa	9	Více lokalit: Szprotawa (něm. Sprottau); případně Sprotta - část obce Dobeschütz u Lipska	
Ahlefeldt	Thiel	Aschke	Soldat	Breßslaw	U	Wroclaw	Wratislav		
Ahlefeldt	Adam	Sieber	Soldat	Börmische Leipe	U	Česká Lípa	4		
Ahlefeldt	Hanß	Beyer	Soldat	von d/er/ Bleystadt	U	Oloví	1	Oloví (něm. Bleistadt)	
Ahlefeldt	Andreas	Schmidt	Soldat	Schlakewerda	U	Ostrov nad Ohří	2	Ostrov nad Ohří (něm. Schlackenwerth)	
Ahlefeldt	George	Hildebrandt	Soldat	von d/er/ Schweiniz	NEU	Šwidnica	8	Více lokalit: Šwidnica (něm. Schweiniz); Sweinitz - část obce Jessen (Elster) u Magdeburku, dříve i správní jednotky (Amt Schweinitz)	

Ahlefeldt	Adam	Apel		Soldat	von der Sprotte	U	Szprotawa	9	Více lokalit: Szprotawa (něm. Sprottau); případně Sprotta - část obce Dobeschütz u Lipska
Ahlefeldt	Christoff	Ermelich	Troppa	Soldat		U	Opava	Opava	
Ahlefeldt	Nicoll	Heyer	von d'er/ Schweiniz	Soldat		NEJ	Świdnica	8	Více lokalit: Świdnica (něm. Schweiniz); Sweinitz - část obce Jessen (Elster) u Magdeburku, dříve i správní jednotky (Amt Schweinitz)
Ahlefeldt	Heinerich	Jo/(le?)st	Troppau	Soldat		U	Opava	Opava	
Sehestedt	Georg	Tilli	Leipnick	Jung		U	Lipník nad Bečvou	16	
Sehestedt	Adam	Kulhasse	Breßlaw	Soldat		U	Wroclaw	Vratislav	
Sehestedt	Hannß	Hübner	Breßlaw	Soldat		U	Wroclaw	Vratislav	
Sehestedt	Christoph	Albertus	Breßlaw	Soldat		U	Wroclaw	Vratislav	
Sehestedt	Hannß	Mültner	Jägerndorf	Soldat		U	Krnov	18	Krnov (něm. Jägerndorf)
Sehestedt	Christoph	Koph	Böhmische Leipe	Soldat		U	Česká Lípa	4	
Sehestedt	Peter	Tauch	Außig	Soldat		U	Ústí nad Labem	19	Ústí nad Labem (něm. Aussig an der Elbe)
Sehestedt	Ehrrfriedt	Papick	Geriz	Soldat		U	Görlitz	Zhořelec	Zhořelec (něm. Görlitz)
Sehestedt	Paul	Fibiger	Detschen	Soldat		NEJ	Tešín	17	
Sehestedt	Balthasar	Krüger	Glaz	Soldat		U	Kladsko	Kladsko	
Sehestedt	Georg	Kisnreder	Breßlaw	Soldat		U	Wroclaw	Vratislav	Vratislav (něm. Breslau, pol. Wroclaw)
Sehestedt	Thomas	Ganßke	Geriz	Soldat		U	Görlitz	Zhořelec	
Sehestedt	Georg	Gnauer	Glaz	Soldat		U	Kladsko	Kladsko	
Sehestedt	Georg	Rüssel	Pülissen	Soldat		U	Plzeň	15	Plzeň (něm. Pilsen)
Sehestedt	Johan	Sachs	Geriz	Soldat		U	Görlitz	Zhořelec	
Sehestedt	Hannß	Vogt	Franckenstein	Soldat		U	Ząbkowice Śląskie	7	Více lokalit: Ząbkowice Śląskie (něm. Frankenstein); část obce Oederan mezi Chemnitz a Drážďany
Sehestedt	Georg	Uhl	Brix	Soldat		U	Most	14	Most (něm. Brüx)
Sehestedt	Peter	Kestner	Glaz	Soldat		U	Kladsko	Kladsko	

Vysvětlivky

U	Lokalizace
NEJ	Nejistá lokalizace
NEU	Neurčeno
SL	Bez uvedení místa původu
Z	Uvedena země původu

Prameny: Rigsarkivet København, fond Tyske Kancellii Indenrigske Afdeling A: Perioden til 1670 (TKIA); sign. A 153, Mønstringsruller, A 153-2, 3, 4 Mønstringsruller 1623-1624

3. Mansfeld Kristiánovi IV., Rees 20./30. června 1625

RA Kopenhagen, TKIA, sign. A 96

přípis na adresní straně:

Graff von Mansfeldt Creditif auf den Obristen Thomas Ferentzen. Ps. Wintheims 5. Julij 1625

Durchleuchtigster Großmechtiger König E. Königl. Myt. sein Meine Vnderthenigst willigste dienst ieder zeit beuor, Gnedigster König vnd Herr

Zue E. Königl. Myt. habe Ich für weißen dießes den Edlen vnd Vesten Meinen Obristen Thomas Ferentzen in angelegenen Wichtigkeiten abgefertigt, der Vnderthenigster Hoffnung E. Königl. Myt. demselben Meinetwegen gnedigste *audientz* zuegeben, vollkhommen gutten glauben, alß Mir selbsten bey zue meßen, Ihne mit gnedigster Antwortt, meiner gehorsambsten zuuersicht nach zue ruckh zuesenden, Auch in seinem Vnderthenigsten anlangen, Einen Lauffplatz zue ergenzung seines vnderhabende Regiment vnd anderer Troppen betreffent, gnedigst zue Willfahren, In Königl. Gnaden geruhen werden, Wie dann E. Königl. Myt. Vmb solches Alles Ich hiermit Vnderthenigst hochfleißig anlangen, dieselbe zuegleich dem starckhen Schuz des Allerhöchsten, vnd dero Mich zue beharlichen Königl. Gnaden Vnderthenigst gehorsamblich befehlen thue, *Datum* in Meinem FeltLager Ober der Statt Reeß den 20./30. Junij Ao 1625

Ewer Königl. Mytt.

Vnderthenigst Willigster diener

E Mansfelt

4. Mansfeld Kristiánovi IV., Rees 2./12. října 1625

RA Kopenhagen, TKIA, sign. A 96

přípis na adresní straně:

Graff von Mansfelt *notificirt* divers befehl empfangen an I. Mtt. sich zubegeben. *dat. 2 Octob. 1625*

Durchleuchtigster Großmechtigster König, E. Königl. Mtt. seindt mein Vnderthenigste gehorsambste dienst beuor, Gnädigster König vndt Herr.

E. Königl. Mtt. Credenzschreiben ist mir von dero abgeordneten Mons. Streiffenn zue recht vberschickt, so ich mitt vnderthenigster reuerentz gebürhlich empfangenn, vnd von den Herrn Französisch vndt Englisch Ambassoderen auß Grauenhaag verstanden, E. Königl. Mtt. g/ne/d/ig/st begehrenn vndt befelch seie mich mitt meiner Soldatesca Vnuerlengt Zu deroselben zuebegeben:

Gleichwie nun E. Königl. Mtt. in aller Vnderthenigkeitt Iederzeit zudienen, dero gnedigsten willen vnd befelch gehorsambst zuuernemenn, vndt demselben nachzuleben, Ich mich höchlich erfreuwett, beuorab weill *ex parte* Franckreich mir solches anbefohlenn wordenn. Also hab ich auch alß bald müglich mich mitt meinem Volck auffgemacht, weill ich mitt der *infanteri* der Garzue durch die Wattenn auff die Weser die fahrt nehmen, mitt der *Cauallerie* die Edle Gestrengue meinen *General Adjoustanten* vndt Obristen Joachim von Karpezo, Vndt *General* Wachtmeister *Daniel de Riue* den nechstenn zue landt auff Wildtßhaußen schickenn wollenn, vndt dieselber befehlicht daselbstenn E. Königl. Mtt. *commando* zuempfangenn, Vndt sich in allem darnach zurichtenn, wie E. Königl. Mtt. vonn Ihr. Fürst. Gnd. Herzog Johann Ernsten zue Sachsenn etc. derenn ich Vmbstendiglich vorhin geschriebenn Vndt vonn ermeltem meinen *officirern* g/ne/d/ig/st vernehmenn werdenn.

Thue Ewer Königl. Mtt. ich Vnderthenigst bitten, mich, meine *officirer*, vndt Soldaten In dero Königl. gnadt g/ne/d/ig/st auffzunemenn, Vnß für dero gehorsambste diener zuerkennenn, mich nach ihrem g/ne/d/ig/stem beliebenn zue *commandiren*, vndt sich aler trew vndt gehorsambßt zuuersichern. Amm solchem erweisen Ewer Königl. Mtt mir eine hohe Königl.

Gnadt, welcher sich *capable* zumachen ich mitt den meinigen nach eußerstem Vermögenn stettig befließenn wollen. E. Königl. Mtt Inn der Schuz Gottes des Allmechtigen getrewlich empfehendt *Datum* in Vnserm Läger bei Rees den 2. *Octob. Ao.* 1625

E. Königl. Mtt.

Vnderthenigst Gehorsambster

E Mansfelt

5. Mansfeld Janu Arnoštovi Sasko-Výmarskému, Glückstadt 13./23. října 1625

RA København, TKIA, sign. A 96

připis na adresní straně:

Graff v. Mansfeldt 17. *Octob.* 1625

Durchleuchtiger Hochgeborner Fürst

E. F. G. mögen Wir Vnuerhalltten nicht laßen, Ob wir woll verhofft, gleich Vnßerm Volckh den Weser Strom zuerreichen, vnd in denselben einzuelauffen, dß Wir Iedoch für Vnßere Person durch *contrari* Weit darvon abgehalltten Vnß in die Elbe begeben, vnd zur Luckhstatt anlanden müßen. Wann Vnß dann Vonn darauß also Weitters fort zuereißenn etwaß bedencklichs fallen will, haben Wir nicht Vnderlaßen mögen, E. G. solches anzuefüegen, mit dienstlichten pitt Vnß mit der Königl. Myt. Paßbrüff, od/er/ Waß Vnß sonsten nöttig, ehist müglich zuuerhelffen darmit Wir ohne hindernüg alßbalden fort reißen vnd zue recht khom/m/en mög/en/.

Dieweill Wir auch so viel Vnß müglich gewesen, vnßere Reiß Zue Ihrer Königl. Myt. diensten auß den Niderlanden angetrieben, vnd nicht souiel zeitt nem/m/en wollen, dß Ob Wie woll thuch vnd andere Notturfft bey Vnß haben, die Soldaten welche sehr abgerißen, darmit vmb etwaß außstaffiren vnd Kleiden zuelaßen, Alß ersuchen E. G. Wie gleichsfallß dienstlich bei Ihrer Khönigl. Myt. zue *intercediren* dß Sie möchten Vnßerm Volckh nicht Weit von den Weser, od/er/ Wa es denselben gnedigst belieben würde vmbsouiel Zeitt *quartir* gnedigst verstatten biß Sie Sich in etwaß bekleiden, od/er/ Wir zue denselben gelangen mög/en/.

Wir haben auch Vnßern *General Commissari* den Obristen Peplitz befelcht zue Ihren Königl. Myt. vnd E. F. G. zue Reißen vnd Vnßere Notturfft Vnderthenigst zue *sollicitiren* deme E. F. G. alle G. befürderung zueerweiß/en/ dienstlich ersucht, vnd Vnbeschwert sein wollen. Sonsten werden dieselbe aller sachen bewanthnuß von bringen dießes *Capit. Nicola Lanir* mit mehrer Vernehmen Khönnen, denne Sie derentwegen gutten glauben beimeßen wollen.

E. F. G. alle angenehme dienst zuerweißen erkennen Wie Vnß ohne dß Willig vnd beneith, vnd Sie Wenden Vnß hier durch nochmehrens *obligiren*, Welche Wir darmit dem Schutz des Allmechtig getrewlich befehlen, *Datum* auff der Elbe bei /G/Lückstatt den 13./23. *Octobr. Ao* 1625

E. Fürst. Gn.

Dienstwilliger

E Mansfelt

6. Mansfeld Kristiánovi IV., Diepholz 28. října / 7. listopadu 1625

RA København, TKIA, sign. A 96

Durchleuchtigster Großmechtigster König Gnedigster König vnd Herr

E. König. Myt. Woluerordneter *Commissarius*, vnd Obrister der Edel vnd Gestrenge Johan vonn Nerbroth¹⁵⁹⁶ etc. hatt Seine Königl. *Commission* bey Mir angebracht auch bißhero deroselben Inhalltt verricht, welcher alß E. Königl. Myt. gnedigstem Befelch Ich gleichsfallß in aller

¹⁵⁹⁶ Johann von Norprath, královský válečný komisař.

Vnderthenig kheitt zuegehorsamen mich so willigst alß schuldigst erkhent, Vnd würt ermelter dero *Commissarius* aller sachen beschaffenheit mit mehrerm In Vnderthenigkheit zuereferiren wißen. Mir hette zwar obgelegen sein wollen mit demselben bey E. Königl. Mich Vnderthenigst zue *praesentiren*, vnd auff dero Königl. *Commento* zuewarten, die weil aber die *quartir* der profiant vnd anderer notturfft halber noch nicht wie es sein solle, *disponirt* werden können, habe Ich solches anstehen laßen müß/en/,

Bitte aber E. Königl. Myt. mit allem fleiß, Mich dero gnedigsten Willens vnd Königl. *Commendo* durch wolernanten Obristen von /N/erbroth fürters auch gnedigst zuewürdigen, darmit Ich mich deßelben mit meinem gehorsamb Vnderthenigst befleißigen möge. Ew. Königl. Mytt. will Ich darmit dem starckhen Schutz des höchsten getreulich. dero aber mich zue König. Gnaden Vnderthenigst befohlen haben. *Datum* Deffholt¹⁵⁹⁷ den 28. *Octobr.* Ao 1625

Ew. Königl. Myt.

Vnderthenigst Gehorsambster diener

E Mansfelt

7. Mansfeld Kristiánovi IV., Deffholt(?) 2./12. listopadu 1625

RA København, TKIA, sign. A 96

připis na adresní straně:

Graf v. Mansf. wegenn seiner *quartierer* PS. Nienb/urg/ 3. *Nou.* 1625

Durchleuchtigster Großmechtigster Fürst Gnedigster König vnd Herr

E. Königl. Myt. *Commissarius* vnd Obrister, der Edel vnd Gestrenge Johan von Nerproth hat mich *auisirt*, daß *Tilly* von Hannouer auffgebroch/en/ vnd seinen Weeg ins Stiffth Minden nem/m/e, vnd darbei andeutung gethan, dafern Ich mich in diesen Ietzt inhabenden *quartiren* nicht genugsam od/er/ *bastant* befinde, daß Ich mich möchte Ins *Ampt* Erenburg *logiren*, Warauff Ich nicht Vnderlaßen mögen, E. Königl. Myt. Vnderthenigst zuerkennen zuegeben, daß Ich nicht gern wolltte die Ienige *quartir* welche E. Königl. Myt. Mir gnedigst *deputirt* ohne dero Königl. Befelch *quittiren*, Ich befinde aber nicht, wie wir Vnß hierin Khönten auffhalltten, Es were dann sach daß Vnß die Schlößer vnd Vestungen auch geöffnet würden, auff solchen fahll wolltten wir Vnß mit Verbawung der Päß, vnd Verwahrung nottwendiger Orther befleißigen den Feint vmbetwaß, vnd biß zue E. Königl. Myt. *Succurs* auffzuehalltten, Wann Ich mich aber Ins *Ampt* Erenburg begeben sollte, müsten Vnß auch Grenzheußner an der Weser vnd an den Moresen als Barenburg, Ocht, Erenburg, Frewdenburg vnd dergleich/en/ offen steh/en/, Vnd Wir müsten die Spaden wackher gebrauch/en/, bauwen vnd arbeiten Iedoch würde Vnß solches wegen Mangellß profiant (welcher Vnß in diesen *quartiren* zimblich betritt) gar schwer fallen, Dann E. Königl. Myt. Ist Vnuerborg/en/ der Lange Verzug der Wechsel vnd Ich daher den soldaten, weil es an d/er/ bezahlung abgeheth, dergestalt *logiren* muß, wan Ich Ihne anders erhalten will, daß Er vmb etwaß sein außkhom/m/en haben Khann, Erwartte aber E. Kön. Myt. gnedigster Befelch, nach welchem mich zuerhalltten, bin Ich In aller Vnderthenigkheit bereit, Vnd da dieselbe mich Ihres Königl. *commento* vor ankhunfft des Feindes gnedigst würdigen wolltten thue Ich ganz gehorsambst darumb pitten.

E. Königl. Myt. würt auch wolermelter dero Obrister Mein Ihme mitgeben gehorsambst *memorial* Vnderthenigst Vorgetrag/en/ haben, Bin gleichsfallß E. Königl. Myt. *commendo* darüber gewertigt vnd dero Königl. Befelch zuerrichten, Ieder Zeitt Vnd/er/thenigst willigst, E. Königl. Myt. darmit dem getrauwen Schutz Gottes zue allem *Success* vnd *prosperitet*, vnd dero mich zue Königl. gnaden Vnd/er/thenigst befiehlt, *Datum* Deffholt den 2. *Nouem.* Ao 1625

Ew. Königl. Myt.

Vnderthenigst Gehorsambster diener

¹⁵⁹⁷ Diepholz, dolnoněmecky Deeffholt

8. Ehrenfried z Berbisodorfu Janu Arnoštovi Sasko-Výmarskému,¹⁵⁹⁸ SL, 6. listopadu 1625
ThürHA Weimar, fond Krieg und Frieden, sign. H 18, fol. 190 (staré fol. 174-175)

Demnach die Königlike Maist zu Denemarck mein genedigster Kön/ig/ /un/d her durch euwere fürstlike genaden mir vor diesem zusreiben vnd genedigst befehlen lasen ich möchte die von irem Mai/estät/ mir anbefohlne reise zu Gabriel Bethlen aufs eil fertigste fortsetzen vnd zuewegebringen das er etwas würckliges tentire als bin solkem befehlik ganz getreüw vnd gehorsamblik nachkomen ihme solkes alles vmbstandlik vnt nak noturft referirt proponirt vnd an fleisigem solicitirn gar niks ermangeln lasen bis er sik endlik nach einwendung vieler impedimenten warumb er alsbald inpuncto nit auf sitzen könnte als erstlik das er zu solkem wüchtigem werck in slekter preparation stände weiln er so spath drümben begrüst worden item das der winter verhanden sei das die schweren engen unt höhen päs winters zeit mit einer arme vnd kriegspreparation zu ersteigen vnmöglich auk wan er so gehing aus dem lande zihen solte muste er sik der polen einfal einheimiser practiquen vnd dergleiken vielfaltigen inconvenientien besorgen insondrheit aber weiln er der confederation bis dato nicht versikert sei dahin erklert das er sich diesen winter ernstlig zume handel preparirn wole damit er im nekstkünftigen aprili aufbreken vnd dahin wo es ihr maist am notwendigsten erachten rücken mochte interim wolte man die confederation vnbeswerdt befördern vnd ihme die asecuracion derselben aufs ehiste zu schicken als dan voler an seiner dexteritet nix ermangeln lasen vnd wie zuvor auch thuen was einem getreuwen confedranten beguhrt belangedt die hungarise reiterey so ist er wohl zufriden das diese auf seinem gebieth geworben werde bin der halben disfals ihr m/a/ysträt/ fernerer ordinanz gehorsamlich gewärtig wofern sie dieselbe haben wolen müste dero genedige mainung vnd er dero hand vnd sigel nur gar kurtz an stadt der patent bei diesem Curir zu geschickt das anritgelt nemlich zwei ducaten aufs pferd naher breslau zu hern schefer durck wexel rihtigk gemakt die zeit vn/d/ stel wan auch wohin si er seinen solten determinirt werden so meinem genedigstem hern zu dero nachriktung in aler vntertähigkeit ich nit verhalten wolen verbleibe der selben getreüwer diener bis in todt geben den sexte Novembris neues kal/ender/ presentisani euwer fürstliche genaden wolten doch darneben statumodern vm vnserer arme genhdigstuer melden vnd wo sich betlem ins zu künftige hinwenden sol ihr fürst ghern brudern entbihte ich meine gehorsame dinst

9. Ehrenfried z Berbisodorfu Kristiánovi IV., Košice 9. listopadu 1625, německý opis¹⁵⁹⁹
RA Kbh, TKUA, sign. 82-1, Ungarn-Valakiet

připis na adresní straně: Berbistorff wegen des Bethlen Gabors

Auß dem Schreiben vom Caschau den 9. 9bris 1625

Auß meinen Vorgehenden Schreiben *Sub dato* Kaschaw den 6ten *hujus*, welches Ich mit Zweifel bey E. F. G. zu recht ahnkommen sein wirdt, werden Sie die *resolution* des Fürsten auß *Transsilvaniae Betlen Gabors*, er auf meine mir Ahnbefohlen ahnbringen geben, gnedigst vernommen haben, das Er nahmblich so balldt Ihme die *Assecuration* den *Confaederation* zuekommen wirdt, Ihm nechst künftigen *Aprilis*, mit seiner besten macht aufsizen vndt wohin man mans am nötigsten zu seim erachten wirdt Rücken wollte, Auß der deßen So viel Ich

¹⁵⁹⁸ Ačkoliv je dopis nepodepsaný, podle písma a druhu šifer byl pisatelem nepochybně Ehrenfried z Berbisodorfu, kterého dánský král vyslal do Sedmíhradska ke knížeti Gáboru Bethlenovi. O tři dny později se datuje opis jiného Berbisodorfova dopisu z Košic. Datace zde předloženého dopisu je připsána jiným inkoustem a jinou rukou „den 6 Nov Styl. Nov. Ann. 1625“. Nad šifrovaným textem je nadepsán německý dekodovaný přepis.

¹⁵⁹⁹ Šifrovaný dopis je datovaný 9. listopadu podle gregoriánského kanceláře.

Verspühren können, wirdt Er schwerlich aufzubringen sein. Gestern bey der letzten *Audienz* alhier hat Er mir beuohlen hernach zueschreiben, man solte darzue thuen, vndt Ihme die *asseccuration* zeitlich zuschickken, woferne man seiner Hüllffe anderß begehrete, Auch wo möglich das der König von Schweden oder Iemandts Anders mit Ihme sich *Conjungire* Ihre May. Können Ihre *resolution* wohe nicht eher doch gegen den 17. *Januarij*. Da den des Betlehems gestandten, zue Berlin sein werden, dahin schickkenn, So kan dieselbe mit den gesandten So die braut herein begleiten, wiederumb hienauß kommen, den Sonsten die gefahr über auß groß ist, Wie Ich dan ebener maßen keintt ander Mittel hienauß zuekommen habe, Alß mit den gesandten, Wofern Ihre Mayt. die Vngerische Reyterey haben wollen wie Sie dann sehr Nützlich sein Vndt So hiehlts ichs vors beste das Sie dem *Bethlehem* darumb schrieben vndt begehrten Er wollte vor das Ahnritgelldt gut sein, So köndte mans Ihnen draußen geben Ich bitte ganz gehorsambst Sie geruhen es dahin zu *dirigirn* das mir die *Commission* die Vngern zu füren aufgetragen werden, damit ich Ihener(?) hochbeschwerlich vnd gefehrlichen reyse eine erzezigkeit haben möchte, Ich will mein *devoir* vndt redtliche Arbeit thuen, das Ihr Mayt. Einen gnedisten gefallen dran haben sollen geben *ut supra*

S. das Er Künftig nicht in stich gelaßen werde, Vndt ob Ihme Zwart auch die Kröhnung des Keyzers Sohn vhrsach zum aufbrauch geben worden So Verstehe ich doch So viel das Er nichts thue Er sey dan durch die *Confaederation* versichert, derhalben wirdt man den stehen zu thuen wissen, woferne man seine hüllffe vor nötig erachtet, Auf das übrige die Vngerische Reüterei betreffend vndt weßen ich mich .S

Post Scriptum

Dißes thuendt kombt einschreiben von dem fürsten Von seinem Hofprediger mit dem ich gute Correspondenz habe, auß werden, das sich der Fürst aniezo aushalldt. In demselben melldet Er der Kayser Macht mir Krumme streich, aber so ballt nuhr man ins felt kombt soll Er befinden In wehm Er gestochen hat.

10. Mansfeld Kristiánovi IV., Luttershausen 30. listopadu / 10. prosince 1625

RA Kopenhagen, TKIA, sign. A 96

Durchleuchtigster Großmechtigster König, E. Kön.

Myt. seyen Meine Vnderthenigst gehorsambste dienst eusersten

Vermögens beuor, Gnedigster König vnd Herr,

Deroselben *General Quartirmeister* bei dero *Cauallerei Mons.* Kniphausen ist mit Vnß biß dahero gereist, Welche nun seinen weeg wid/er/ zueruckh nimpt, Vnd würt E. Kön. Myt. derselbe den Verlauff Vnserer reiße Vnderthenigst zue *referiren* wißen, Verhoffe es habe Sich mein Volck in *quartiren* verhalten, d/aß dieselbe khein Vngnadt darab schöpfen werden, Mann khan gleichwol, wie gutte aufsicht gebraucht würt, bei den Soldaten nicht alle Vngebühr verwehren, Ich will alßbalden Inn Fürstenthumb Lauwenburg, sowol diß alß Ienseitz der Elbe die *quartir* machen laßen, befinde aber dß weder hierüber noch darüber gnugsame *quartir* zur Vnßerm Volckh verhanden, In ansehung d/aß Volckh so außgetretten, zimblich wid/er/ ankhompt, so muß Ich auch *recreuten* mach/en/, welche man mit *quartiren* zue *accom/m/odiren* Ob Ich schon Alles Waß in solch fürstenthumb gehörig, mit in die *quartir* ziehen werde, Deßwegen wollen E. Königl. Myt. Mich in Vngnaden nicht verdenckhen, wann Ich der Statt Lübeckh Lautgütter wie auch die Graffschafft Dannenberg miteinnem/m/en muß Iedoch noch E. Königl. Myt. gnedigstem belieben Vnd Willen, deme Ich mich Ieder Zeitt Vnderthenigst *submittiren* thue E. König. Myt. damit dem Schutz des Allmechtig/en/ vnd dero mich zue beherlichen Königl. gnaden Vnderthenigst befiehlt *Datum* Luderhaußen den 30. *Nouombr.* Ao 1625

E. Königl. Myt

Vnderthenigster Gehorsambster diener

E Mansfelt

11. Mansfeld Johannovi von Norprath, Lauenburg 1./11. prosince 1625

RA Kopenhagen, TKIA, sign. A 96

připis na adresní straně:

Graff von Mansfeldt *PS.* Rotenb. 7 Decemb. 1625

Vnnßern freuntlich vnd günstig Gruß beuor, Edler Gestrenger besonders Lieber Herr Obrister, Wir haben Euer schreiben zue recht empfangen Inhallts verstanden, Thun Vnß der nachrichtung Vnd *auisa* wegen freuntlich bedanckhen, Vnßer Meinung ist gar nicht alhier zue pleiben, Wann Ihrer Königl. Myt. Volckh aniezo bey Vnß weren, weill die Elb Offen ist, Khönte Wir dieselbe hinauff fortruckhen, Vnd Vnßere *Artollerei* vnd *munitio* mitbring/en/ darhingegen wan Sie zuegefrieren solltte, Wir auß mangel der pferdt möchten etwaß auffgehalltten werden, Wir haben aber des Volckhs halber, d/a/ß Vnß zuekhom/m/en solle khein nachrichtung, Außen d/a/ß der Obriste Sterling bei Vnß gewesen Iedoch ohne alle Ordinantz, ist deßwegen Vnßer freuntlich pitten der Obriste Wolle die sachen bei Ihrer Königl. Myt. dahin *dirigiren*, daß dem Volckh orden gegeben werde, Vnß zue folgen, Vnd biß auff weittere *ordinantz* zue *obediren*, Wie auch Vnß ein *patent* alß eine *Commission* zuekhomme darin Vnß biß auff ferner *ordinantz* Vnß d/a/ß *commedo* darüber anbefohlen, Vnd die Regimente demselben zuegehorsamen befehlt werden, Welches wir Iedoch ohne(?) sondern erheischende notturfft für zueweißen nicht gewillet, Waß d/a/ß schatz anlangt, Ist d/a/ß Laut hier schlecht vnd mager gnug, d/a/ß diese *refir* deroselben nicht benöttigt, angesehen die Soldaten nicht khönnen Vnd/er/bracht od/er/ erhalltten werd/en/ Sonsten haben wir mit derbrüffen *auisa* bekhom/m/en, d/a/ß ein Wechselbrüff auff etlich hundert Taußent, für Vnß werde ankhom/m/en, auff solches khönten wir d/a/ß Volckh *contentiren*, *recreuten* machen, Vnd waß gutts verrichten, auch Vnßere Euch gegebene *parola* zue halltten Welches wir dem herrn Obristen darmit wider anfüg/en/ wollen vnd bitten Vnß ehist wid/er/ zue schreiben, Deme Wir zue dienen willig, Vnß allerseitz Gottes Obhalt darmit befehlet, *Datum* Lauenburg den 1. Decemb. Ao 1625

des Herrn Obristen freuntwillig

E Mansfelt

Post sc:

Wir wenen(?) auch gern bericht, wie wir es sollen mit den Schiffen auff der Elb halltten die dem Churfürsten von Sachssen zuekhomen, ob selbige zuepassiren od/er/ nicht. So pitte wir auch d/a/ß Ihre Myt. wolltten denn herrn *Administratorn* vor Magdeburg vermög/en/, d/a/ß Er Iemant wolltte zue Vnß schickh/en/ deme Weeg vnd Steeg, vnd alle gelegenheit des Landes bekhant were, auch d/a/ß Er gutt *correspondenz* mit Vnß halltte, Vnd wan wir hinauff khom/m/en Sich mit seinem Volckh mit Vnß *coniungere*, des gleichen auch d/a/ß Vnß d/er/ Herzog Von Mechelburg auff erheishende notturfft sein Volckh zuestoßen wolltte, Auff solche fall vnd erfolgende antwort, so baldt wir Vnßere Stuckh, Welche wir alle Stundt erwarten werden bey Vnß haben wollen wir fort zieh/en/ Wann Ihre Myt. Volckh zuuorderst bei Vnß ist Wir schickhen auch Vnßern *Trompeter* mit, die antwortt zueruckh zuebring/en/, Waß nun Ihre Königl. Myt. od/er/ der herr Vnß Will zue khom/m/e laß/en/ Khan durch Ihne gescheh/en/, Pitten bei nebenß auch Ihrer Fürst. Gnad/en/Vnßere gehorsambe dienst zuermeld/en/

12. Mansfeld Kristiánovi IV., SD

RA Kopenhagen, TKIA, sign. A 96

Durchleuchtigster, Großmechtigster König, E. Konigl. Mytt. seyen meine Vnderthenigst willigst dienst mit fleiß beuor, gnädigster König vnd herr.

E. König. Mytt. genädigsten befelch die Kauffleuth von Bremen, welche etlich Keeß vnnd Fisch werck in dem angehaltenen ChurSächsischen schieff geladenn gehabt, zue *restituiren*, habe ich Vnderthenigt vnnd mit gebührender *reuerentz* empfangenn, Vnnd demselben zur Stund folge leisten wollenn, dieweill es aber darmit dergestalt bewandt, daß alles solch gutt, nicht allein für ChurSächsisch bei Vnnsern *officirern* angegeben, Vnnd biß zur auß ladung dafür behauptet werdenn wollen, auch auff den Churf. Paß Vnnd nahmen auß Hamburg Vnnd bei dem Zolnspicker *passirt*, hingegenn das ChurSächs. Gutt in Hamburg gelaßenn wordenn, wie solches ermelter Paß Vnd seine zu Hamburg vnnd am Zolnspicker, darauff geschriebene *Specification* außweisst: Sondern auch es verbottene wahren Vnnd *viures* alß Keeß, Vnnd Fisch seind, welche E. Königl. Mytt. befelch gemes ich nicht sollenn noch mögen *passiren* laßen, So habe ich allein diesen *reuers* vnnd quittung hingegen von Ihnen gefordert, wie hierbei *copia* eingeschloßenn, Allein zue deme Ende, damit es nicht das ansehenn habe, Ob hette ich alle *Viures* vnnd dergleichenn wahrenn aigens gefallens Vnnd *mea autoritate* angehalten, Vnnd hetten Sie auß König. G. was ihr gewesen, wohl wieder drauff hinnehmen kamen. Demnach aber ermelte Kauffleuth, solche quittung zueliffen abgeschlagenn, Vnnd die wahren liegenn laßenn habe ich solche mit mir zuführenn in schiff geladen, Vnnd halte dafür mann dörrfte es hiehero bei meinen soldaten wohl bedörrfenn, E. Konigl. Mtt. stelle ich es der bezahlung wegenn Vnnderthenigt anheimb Im fall es dieselbe g/ne/d/ig/st begehren: Weill Paar gelt nicht vorhandenn, müste selbige durch *assignation* in Engelland geschehenn.

Welches E. König. Mytt. Ich darmit Vnderthenigt anfügenn wollen dieselbe Gottes gnediger *protection* Vnnd mich dero zue König. G. Vnderthenigt befehlen thue *Datum*
E. Königl. Mytt.

Vnnderthenigt gehorsambster

E Mansfelt

Příloha:

Koncept kvitance pro brémské kupce

13. Kristián IV. magdeburškému administrátorovi Kristiánu Vilémovi Braniborskému, Rotenburg 9./19. prosince 1625

RA København, TKUA, sign. 1-058, Ausländisch Registrant 1624-1625, fol. 639a

Ahn den Administratorum von Magdeburg

Rotenburg am 9. Decembris Anno 1625

Christian der Vierdte

Hochwürdiger, Hochgeborner Fürst, freundlicher lieber Vetter, Schwager, Sohn vnnd Geuatter, Weill iezo der Wolgeborne vnser besonder lieber Herr Ernst Graff zu Manßfeld etc. *toto. tit.* mit seinem bey sich habenden Volcke, ienseit der Elbe hin *marchiret*, der Feinde anschläge, die sie der ortte haben so viel muglich zuuerhindern, So ersuchen wir E. L. hiemit freundlich, sie nicht allein mit ihm, von dem ienigen, so inn deren Erz- vnnd Stifftern vorgehet, fleißige *Communication* pflegen, sondern auch wen er etwas in die nähe kommen wird allen gutten vorschub erweisen, vnnd mit ihrem Volck sich mit ihm *coniungirn* wolle, damit also mit gesambter handt dem feinde desto stärkerer widerstandt geschehen könne, E. L. befürdern hierdurch das gemeine wesen, vnd ihrer Lande wolfahrt, vnnd wir bleiben derselben, zu angenehmben bezeigung wilfährig vnnd erbötig. Datum.

14. Kristián IV. Mansfeldovi, Rotenburg 12./22. prosince 1625

RA København, TKUA, sign. 1-058, Ausländisch Registrant 1624-1625, fol. 653a

Ahn den Graffen von Manßfeldt

Rotenburg am 27. Decembris Anno 1625

Christian der Vierde

Wollgeborner besonder lieber, aus beygefugtem schreiben wollet ihr mit mehrem euch berichten laßen, Was der Capitain Franz von Hulsen, durch des *Administratoris* zu Magdeburg L. sich bey vnns beklaget, Wan wir dan keine wißenschafft tragen, wie es hierumb bewandt, So gesinnen wir hiermit an euch gunstig vnd gnedigst, ihr euch des rechten grundes erkundigen, vnd nach befindung, erstlichen befehl ergehen laßen wollet, das dem Capitainen dß, was ihm zur vngebühr abgenommen, *restituiret* werde, vnd wir bleiben euch, mit Königl. gunsten vnd gnaden, besonders woll gewegen. Datum

15. Ehrenfried z Berbisdorfu Janu Arnoštovi Sasko-Výmarskému, Košice 19./29. prosince 1625

RA Kbh, TKUA, 82-1, Ungarn-Valakiet

Durchleuchtig(ster) hochgeborner Fürst etc.

Gnedigster Fürst vndt H(err), demnach mir diese gewiße Vndt Sichere gelegenheit Vorgestoßen, hat eß meine schuldigkeit erfordert, E. Fürst. G. ich mit diesem schreiben befellige Vndt Zweifel gar nicht Ihr König. Mays. Sowohl E. Exc.werden auß meinem Vorgehenden schreiben gnedigst genommen haben, weßen sich B. G. resoluirt, darauf be-

ruehet es auch nach, allein er Will so sichert sein, dß er kunftigt nicht in stich gelaßen werde.¹⁶⁰⁰

vnd ob ihme K(?) wahr durch dise Kronung des Kaysersohn nur sach zum aufbruch geben worden so uerstehe ich doch so uiel das er nicht sthuer sei dan durch die confaederation uer sichert der halben wird man den sachen zu thuen wissen wofern man seine hülfe uor notig er acht. Auf dß Vbrige die ungarische reiterei betrefend vndt weßen Ich mich sonsten ferner Verhatten solte ist mir nay(?) zur zeit keine antwort von E. Fürst. zukommen, ob Ich zuruck kommen, od/er/ alhier weiter V/e/rharren solle, dan Ich die Zeit nicht gern V/e/rgebens zubringen, Vndt alßo meine beförd/er/ung V/e/rsahmen wolte, Biit d/er/halben gantz gehorsambst, Vmb genedige *resolution* Vndt Vrbleibe

Ihr Maist. So Wohl E. Exc. Vnterthänigster gehorsambster

E.V.Berbistorff

Geben Caschau den 19/29. 10b/ris/ 1625

16. Mansfeld dán. válečnému sekretáři Fridrichu Günterovi, Lauenburg 21./31. prosince 1625

RA København, TKIA, sign. A 96

Ernest fürst vnd Graff zue Manßfelt, Marggraff zue Castel nouo, vnd Boutiglier, Edler Herr zue Heldrung etc. *General*

Vnnßern fr/eundlichen/ vnd günstigen Gruß beuor, Ehrnuester Lieber besonderer waß gestalt die Königl. Myt. zue Dennemarckh Iungsthen an Vnß gnedigst geschrieben vnd neben des H. *Administratoris* des Erzstifts Magdenburg schreiben Vnß auch *Commission*, dero Vnß zuekhom/m/ende regimenter zue *Commendiren* zuegeschickht ist dem herrn Vnuerborg/en/. Warauff haben wir nicht Vnd/er/laßen wollen, bringern diesen Vom Adell mit brüffen an Ihre König. Myt. Fürst Gn. herzog zue Sachssen Weinmar etc. vnd den herrn abzuefertigen vnd dieselbe Vnßers zuestandts vnd gemüths Meinung *respectiue* Vnd/er/thenigst dienst: vnd freuntlich zuberichten, Zwar an Ihre Königl.Mytt. allein mit wenigem, aber Ihre F. G. gehorsamblich, Vnßere *petita* mit gutter gelegenheit wie es Sich werde thue laß/en/ anzubring/en/ gebetten Wann dann wir Vnßer guttes vertrauwen zue dem Herrn gestellt, So ersuchen Wir Ihne

¹⁶⁰⁰ Další část dopisu je šifrovaná. Dešifrovaný text je nadepsán nad řádky pisatelova textu.

gleichsfallß Er wolle an seinem Orth Vnßern sachen bei Ihren Königl. Myt. in gutter *recommendation* haben, Vnd befürden helffen, darmit aber denselbe solches vmb souiel bequemen vnd füeglichen thun vnd *praestiren* möge, haben wir Ihre gleichsfallß vmb etwaß zur nachrichtung weittleuffiger berichten wollen.

Es ist zwar der Obristen Leuttenant Sterling mit seinem Reuttern bey Vnß angelant, aber von den Andern Zweyen Regimentern d/a/ß Eine zue Roß d/a/ß Ander Zue Fueß, wißen wir noch nichts Sondern erwarten derselben mit verlang/en/, So baldt Sie ankomen werden, wolle wir Vnß *incontinenti* auff die Reiß fortzuemarchiren rüsten vnd schicken

Zuor hetten wir Vnß zwar gern Ihrer Königl. Myt. Vnderthenigst *praesentirt*, vnd dero gnedigste *ordinantz*, waß wir Vnß bei solchem zueg verhalltten solle empfang/en/, seint aber durch Leibsschwachheit vber fallen vnd abgehalltten worden, Verhoffe Iedoch zur Gott ehiste beßerung, Vnd da es die Zeittleiden will, Vnßer fürnembten ins Werkh zuerichten.

Mann khann aber leichtmeßen, weil die Elbe geforn, od/er/ voller Eißist, d/a/ß wir Vnß derselben nicht khomen gebrauch/en/, so seit wir auß mangell pferdt vnd wagen zue Lant fort zureißen mit d/er/ *Artollerei*, *munition*, vnd zimlich vil waffen zue den *recreuten* nicht versehen, Nun müßen wie solche bei Vnß haben vnd khönnen dieselbe nicht zueruckh laßen, Dahero gezwungen, vnd treibt vnß die Nott vmb geltt, od/er/ Wagen vnd pferdt hierin dieser Lants Ax(?)t vmbzusehen, Vnd Vnß einen Vdd(?) den andern wa es Sich *practiciren* lest außhelffen laßen, Pferdt vnd Wag/en/ weren Vnß am liebsten für dem geltt

Wie dann desto ehend/er/ Vnßer Sich zuenthaben S. G. Herzog *Augustus* zue Sachssen alhier etc. neben der Ritterschafft ein stuckh geltt der zue zueschieffen Sich vernom/m/en laßen gehen auch noch mit denen gedanckhen vmb, waß aber darauff erfolg/en/ würt, bringt die Zeit mit Sich, So baldt die Regimente werden bei Vnß vnd einst(?) wed/er/ die Elbe Offen, sein, od/er/ wir wagenpferdt die eusersten notturfft haben, wollen wir allßbalden die Reiß an die handt nen/n/en

Wir möchten aber gern wißen, Ob wir Ratzeburg Weill es etwaß Vestes vnd diesen Paß alhier mit etlich Volckh besetzt laßen solltten Wir halltens nicht sehr nötig weil Sie hind/er/ Vnß lig/en/, vnd man sich mit einem *reuers* gnugsam *assecuriren* khann.

Waß gestalt hochgedachter Herzog zue Sachssen Augustus Vnß durch schreiben empfangen waß auch Ihre F. Gn. Herzog Friderich zue Holstein durch Botschafft bei Vnß anbring/en/ laßen Vnd Wir beeden Wid/er/umb geantwortet, werdet Ihr auß d/er/ Beilag an Ihre Königl. Myt. ersehen khönnen Wir haben zue den Herzogen von Mechelburg etc. den Obriste Kniphaußen geschickht, mit *Instruction* wie wir Ihrer Fürst. Gn. haben beigeschloßen Die Sich alles guttes, vnd dahin erpotten zue Vnßerm Auffbruch, vnd fortzueg Ihr Volckh auff die Grenze zuelegen, wir helltten aber dafür, dafern Vnß d/er/ Feint zue starckh, daß Sie selbigen mit so wenigem nicht auffhalltten, vnd deßwegen schlechten entz(?)en schaffen werden, dahero Viel rathsamer, d/a/ß Sie daßelbe Vnß auffsolchen fall zuegeben wolten darmit man *coniunctis viribus* etwaß fruchtbarliches verrichten mögen darzue aber Von Ihrer Königl. Myt. dieselbe zuerinnern weren

Wir befinden auch deß Wir vor einem gering/en/ Orth so viel Vnßern beihabend/en/ *Canon* belangt, khöntten auffgehalltten werden, deßweg/en/ wir in die Nid/er/landen vmb etliche halbe Carthaunen geschriben, Vnd dieweil Vnß die Statt Embden Vnßern Stuckh vnd andere Mehr nottwendige sach/en/ auff enthellt die Wir zue Ihrer Königl. Myt. vnd deß gemeinen Wesens diensten vnd nutzen hochbedürfftig, So haben wir Ihre Fr. G. gebetten bei Ihrer Myt. anzuehalltten, daß Sie bemellte Statt zur ehister *restitution* vermög/en/, auch ansuchen wolltten, Ob Ihre Königl. Myt. I/n/mittelsß Vnß mit etlich/en/ Stuckh/en/ biß wir zue den Embdisch od/er/ Niderland gelangen außhelffen wolltten

Belangent Vnßer Volckh, So haben wir auff werbung geschickht, waß wir Vermöcht verhoffen inner 6 Wochen od/er/ ehender ohne Ihre Königl. Myt. Regimente 2000 pferdt zuehaben. Wir werden im ganzen werckh mehrckhlich gehindert, daß Vnß Vnßere geltten, darüber wir Vnß sehr ver wundern, so lang außenbleiben, Wir versaumen die Zeit *recrouten* zue fueß zuemach/en/, wie auch noch etwaß zue pferdt, vnd khönnen nichts Waß auch ganz

hochnöttig recht anordnen od/er/ bestellen, deßwegen Ihne Fr. G. wir gebetten, wann Sie es rathsamb befinden Ihre Königl. Myt. zuersuchen d/a/ß Sie Vnß noch mit 28 *m/illius/* in *Sum/m/a* 40 *m/illius/* Reichsthaler machte welche dieselbe alßbalden bei Vnßern ersten gellttern wid/er/nem/m/en, vnd einhalltten laßen, Wir aber inmittelß *recrouten* mach/en/, alles bestellen, vnd Vnßer Volckh den noch bezahlen vnd *contentiren* khontte welches dem Werkh ein gewallttige befürderung geben würt.

Vnd die weil Ihrer Königl. Myt. erInnerungs schreiben für Vnß bei Frankhreich vnd Engellant Viel fruchten wüerte, So haben wir Ihre F. G. auch ersucht, Ihre Myt. zubitten, daß dieselbe Vnß mit solch/er/ *recommendationen* an höchstermelte Könige gnedigst willfahrten wie nicht weniger Ob eine *recommendation* an der Prinzen von Vranien zuerhalltten, daß man Vnß auß den Niderlanden die behallttene Stuckh zueschickhen wolltte, darmit Vnß auff Ein vnd andern Weeg darmit geholffen werde.

In gleichem d/a/ß Ihrer Königl. Myt. gnedigst belieben wolltt Vnß den *Schambier* zuezueschickhen, weill *Mons. Tyllj* fürgibt die Bauren hette Ihre gefang/en/, So khönte man hingegen sag/en/, d/a/ß die Bauren Vnß denselben zue khauffen vnd mit einem *contract* vberlaßen hetten. Sonsten würt der Herr von Zeigern diesem Vom Adell *Abraham Loyson* aller sachen bewanthnuß mit mehrerm anhören khönnen deme Ihr alß Vnß selbsten aller gutten glauben beimeßen, wollet haben aber seinen In dem Königlichen schreiben nicht gedacht weill Er nicht zum besten Teutch redet Iedoch auff Ihrer Königl. Myt. gnedigem Gefallen, Würt Er gutten Vnderthenigsten bericht geben in allem wie es bey Vnß bewanth

Solches haben wir Euch erheischend/er/ notturfft nach Von Vnßern berichten vnd darbei fr/eundlich/ vnd günstig ersuchen wollen, derselbe wolle Ihme die sachen laßen besten maßen *recommendirt* sein, Vnd bey Ihrer Königl. Myt. so uiel müglich befürdern. An solchem befördert demselbe daß gemeine Weesen, erweist Vnß ein sehr angenehmes gefallen, Vnd wir wollen solches zuuerschulden vnd vmb der herrn zueverdienen nicht vnd/er/laß/en/ deme Wir mit freuntlichem Willen vnd allem guttem beigethan, Vnß allerseiz(?) Gottes G. schutz darmit befohlen, *Datum* Lauenburg den 21. *Decembr. Ao* 1625

Des Herrn freunt vnd guttwillig

E Mansfelt

Příloha: opis instrukce pro komisaře a plukovníka Kniphausena pro jednání s meklenburskými vévody

17. Mansfeld Kristiánovi IV., Lauenburg 22. prosince 1625 / 1. ledna 1626

RA København, TKIA, sign. A 96

Durchleuchtigster Großmechtigster König Ew. Kön. Mytt. seyen Meine Vnderthenigst gehorsambst willigste dienst Ieder Zeitt besten Vermögens beuor, Gnedigster König vnd Herr

E. König. Myt. gnedigstes schreiben Meine Inhabende *quartir* betroffent habe Ich nebenß den beilagen mit gebührender Vnderthenigster *reuerentz* empfangen, Thue mich der Vberschickhten *commission* wegen dero Regimenten, so zue Mir khom/m/en sollen, betroffent, ganz gehorsambst bedanckhen, deroselben gnedigsten willen vnd Befelch will ich im vbrigen so fleißig vnd willigst Alß schuldigst nachsezen, Es ist der Obr. Leuttenant Sterling mit seinen Reuttern ankhom/m/en, So baldt die andern auch ankhom/m/en werden, will Ich mich alßbalden weitters die Elb hinauff zueruckh/en/ befleißigen.

Zwar will es bei gefrorner Elb, od/er/ wann selbige Voll Eiß auß mangell wagen vnd pferdt schwer fallen die *Arttollerei*, *munitio*, vnd zimblich Gewehr vnd waffen zue den *recrouten* zue landt fortzuebring/en/, welche Ich gleichwoll bei Mir haben muß deßwegen Ich mich hier Vnd dort wa es Sich thun lest eintwed/er/ vmb ein stuckh gellt selbige zuerkhauffen od/er/ welches nur Viel lieber vmb wagen vnd pferdt zue wagen zuebring/en/ befleißigen thue

Sonsten Verhoffe Ich ehender alß Sechs wochen, ohne E. Königl. Myt. regimenter 2000 pferdt zuehaben. Vnd da Mir mein gelt, darüber Ich mich verwundere, nicht so lang außgeplieben, Wolltte Ich meine *recrouten* zue fueß vnd noch etwaß zue pferdt in rechter Zeitt, die Ich also verlieren muß gemacht, die *Artollerei*, bestellt, d/a/ß *Volckh contentirt* vnd alles richtig gemacht haben, also d/a/ß Ich ohne Verzueg dem Werckh gegen dem Feint mit Ernst ohne hinderung ablig/en/ khönte. E. Königl. Myt. habe Ich hiermit Vnderthenigst ersuch/en/ vnd anlang/en/ wollen, weill Ich kheine halbe Carthauen bei Mir habe, vnd leichtlich derentweg/en/ von Einnem gering/en/ Orth Khönte auffgehollten werden, dieselbe Wolltten gnedigst geruhen die Statt Embden zue *restitution* meines *Canons* vnd anderer nottwendigen sach/en/, Selbige zue E. Kön. Myt. dienst vnd deß gemeinen Wesens nutzen zuegebrauch/en/ haben, zuuermög/en/ vnd anzuehellten.

Was sonsten Ihre F F G. g. Herzog Friderich zue Hollstein durch Abgeordnete an mich gesinnen, vnd Herzog Augustus zue Sachssen geschrieben, Ich auch wid/er/ geantworttet habe E. Königl. Myt. auß den beilag/en/ Sich gnedigst berichten zuelaßen, Ihre F. G. zue Mechelburg wolten zwar zue meinem auffzueg Ihr Volckh auff die Grenze legen, wan aber d/er/ feint viel sterckher alß Ich, were es beßer *coniunctis viribus* daß Sie Vnß solches zuestoßen wolltten, d/a/ß Werckh zuetreiben

Welches E. Königl. Myt. Ich für dießmall in aller Vnderthenigkheit anfüegen wollen, mit Vnderthenigster pitt, dieselbe Meine gnedigster König vnd Herr verpleiben, Vnd In dero Königl. Gnad mich alß derr getrauwen diener zuerhallten gnedigst geruhen wollen, Die Ich darmit dem gnedige Schutz Gottes zue aller *prosperitet* getreulich gefehlen thue, *Datum* Lauwenburg den 22. *Decembr. Ao.* 1625

E. Königl. Myt.

Vnderthenigst Gehorsambster Diener

E Mansfelt

Přílohy:

Samostatný extrakt Mansfeldových požadavků

Opis písemného poselství zástupců holštýnského vévody

Opis dopisu vévody Augusta Sasko-Engernsko-Vestfálského Mansfeldovi

Opis Mansfeldovy odpovědi holštýnským vyslancům

Opis Mansfeldovy odpovědi vévodovi Augustovi

18. Mansfeld dán. válečnému sekretáři Fridrichu Günterovi, Lauenburg 22. prosince 1625 / 1. ledna 1626

RA København, TKIA, sign. A 96

Ernst Fürst vnd Graff zue Manßfeldt Marggraff zue Castelnouo vnd Boutieglere, Edler Herr zue Heldrungen etc. General etc.

Vnnßere ganz wolgeneigten Willen beuor, Ehrnuester besonders lieber, Wir zweiffelen, ob Ihre F. Gn. Herzog Johan Ernst der Jünger, zue Sachssen etc. bei Ihre Myt. anzuetreffen, Ersuchen Euch deßwegen freuntlich Ihr wollet in abwesen S. F. G. die schreiben an dieselbe eröffnen, vermelden, vnd Euch die sach/en/ laßen gegen Ihrer Königl. Myt. *Recommendirt* sein, wie wir In solchen schreiben hochgedachte Ihre Fürst. G. gebetten, dem Herrn seint wir zue alles Liebs vnd guttes wolgeneigt. *Datum* Lauwenburg den 22. *Decembr. Ao* 1625

Deßelben Freuntwillig

E Mansfeldt

19. Mansfeld Kristiánovi IV., Lauenburg 24. prosince 1625 / 3. ledna 1626

RA København, TKIA, sign. A 96

Durchleuchtigster Großmechtigster König, Ew. Königl. Myt. Seyen Meine Vnderthenigst gehorsambst dienst mit allem fleiß beuor, Gnedigster König vnd Herr,

Deroselben gnedigstes Befelch Schreiben *de dato* den 20. *Decembr.* habe Ich mit Vnderthenigster *reuerentz* empfang/en/, Will mich deroselben gnedigstem *commendo* gemeß so wol weg/en/ die *Salua* In Meinen *quartiren* auff den Neuen Jahrs lag, alß sonsten die Farben der Feltzeichen vnd Federn Vnderthenigst *conformiren* vnd mit meiner *soldatesca* befleißten, Ersuche beinebenß E. Königl. Mytt. ganz Vnderthenig, Mich dero gnedigsten willenß vnd Befelch nach meinem Wunsch zum Öfften zue wirdigen, welches Mir zue sonderm Ehren zuerechnen, vnd darmit Ich meinen Vnd/er/thenigst/en/ gehorsamb darauff ieder Zeitt erweißen möge, darzue Ich so willigst alß schuldigst mich erkheme, Wie Ich dann auch dero Anderm Königl. befelch *de Dato* den 15. dießes, deß Fürst. Magdeburg. angefang/en/ regiments Lauffplatz vnd Meinen auffzueg auffwärts betreffent, den Ich iezo empfang/en/ mit allem fleiß nachleben, werde verhoffe E. Königl. Myt. zwei Andern regimenten werden ehist bei mir ankhom/m/en, darumb dieselbe Ich vnd/er/thenigst ersuch/en/ thue, darmit Ich Vnuerzueglich fortruckh will,

Dieselbe werden auch algen(?)eit Meines Standes Vnd/er/thenigsten bericht, den Ich mit meinem Vom Adel vbergeschickht, gnedigst vernom/m/en haben, Erwartte darauff E. Königl. Myt. königlich *commendo* alß dero Vnderthenigster diener, Vnd thue Sie darmit dem G. Schutz Gottes getreulich, Vnd Mich zue Königl. Gnaden Vnd/er/thenigst befehlet, *Datum* Lauwenburg den 24. *Decemb. Ao* 1625

Ew. Königl. Myt.

Vnderthenigst Gehorsambster diener

E Mansfelt

20. Mansfeld dán. válečnému sekretáři Fridrichu Günterovi, Lauenburg 25. prosince 1625 / 4. ledna 1626

RA København, TKIA, sign. A 96

Ernst Fürst vnd Graff zue Manßfelt Marggraff zue Castelnuou vnd Boutiglieri Edler Herr zue Heldrung etc. General etc.

Vnnßern Wolgeneigten gutten Willen beuor, Ehrnuester Lieber besonder, Waß gestalt Wir Vnßer gehorsambst vnd Willigst Gemüth gegen der zue Dennemarckh Norwegen Königl. Myt. dero selben Vnßere Vnderthenigste dienst zuerweißen, In schrifften zum öfftern, wie auch mundtlich erklet, vnd anerpetten, Ist Euch Vnuerborgen, Nun haben Wir biß anhero nicht mehrers begert noch auff der Weltt gewünscht, alß solche *offerta* mit der Thatt zuerweißen Es hatt Vnß aber biß noch an Anlaß vnd gelegenheit ermanglet Sonderlich an Wißenschafft vnd nachrichtung Waß gestalt Wir auff Ein od/er/ andere begebende *occasion* zue Ihrer Myt. gefallen vnd diensten erzeigen möchten, Ohne Welche, Wie Ihr selbst zu ermeßen Wir nichts zue Werckh richten khönnen, Dann Wann Vnß zue rechten Zeitt in geheimb Wißent were, wann Ihre Kön. Myt. Iemandt gegen dem Feint etwaß zuuersuch/en/ befelicht wolltten Wir gewißlich nicht Vnderlaßen, dergleichen auff Eine Zeitt auch fürzuenem/m/en, Vnd also demselben eine *inuersion* mach/en/ d/a/ß die Königl. Troupen mit mehrer *Effect* od/er/ auffs wenigste mit gering/en/ gefahr, d/a/ß Ihnen d/er/ Last allain Oblig/en/ möcht, Ihr *intent* zuerrichten, Allermaßen solches mit dem H. *General* vnd Obristen Fuchßen Vielleicht nicht Vndinstlich gewesen were, Wann Wir solches ehender in erfahrung bring/en/ mög/en/, Welches aber für dißmall zuespatt geschehen, Darmit Wir nun zue solcher wißenschafft wann Ihre Myt. etwaß gegen dem Feint fürem/m/en laßen wollen, Vnßer dienst derbei auch zuerweißen, gelang/en/ mögen, Iedoch dieselbe nicht alzeit bemühen dirfften, So ersuchen der Herr Wir hiermit freuntlich vnd fleißig, derselbe wolle (Iedoch mit Ihrer Königl. Myt. gnedigstem *consens*) dergleichen *occasions* Vns Zeittlich *auisiren*, darmit Wie Vnß darbei auff der andern Seitten, wie es Sich schickhen möchte auch khöntten finden, Ihrer Königl. Myt. Vnßer gehorsambst gemüth Verspühren laßen, vnd dem gemeinen Werckh dienen khöntten,

Sonsten Verhoffen Wir Vnßer vom Adell werde algereitt angelangt sein, Versehen Vnß zue Euch aller gutter befürderung, Vnd so Viel geschehen khenen fürderlich *Expedition*, Vnd wir

Wollen solches, Wie auch allen gefallen So Vnß von Euch erwießen nach allem guttem zuerkhennen Wißen denne wir Iedes mall darmit beigethan, *Datum*
Lauwenburg den 25. *Decembr.* 1625
Deß herrn freunt vnd guttwilig
E Mansfelt

Wir werden berichtet daß die von Lübeckh in Hollstein laß 2000 Mann werden, Bitten der Herrn bei Ihrer Königl. Myt. Zuerkhundig/en/, Vnd zuuernemb/en/ auch Vnß zue berichten, Weßen Wir Vnß dargeg/en/ zuuerhelltt/en/ Es Were Vnßers erachtens nicht böß, daß wir ziffer hetten vnd/er/ Einand/er/ alle gefahr zuuerhütten, in geheimen sach/en/ zuebrauch/en/

21. Kristián IV. Mansfeldovi, Rotenburg 27. prosince 1625 / 6. ledna 1626

RA København, TKUA, sign. 1-058, Ausländisch Registrant 1624-1625, fol. 663a-664b

Ahn den Graffen von Manßfeldt
Rotenburg am 27. Decembris Anno 1625
Christian der Vierde

Wollgeborner besonder lieber, vnns ist beides aus ewrem an vns gethanen schreiben, vnnd denen an vnser Vettern des Herzogen zu Sachßen Weimar L. vnnd vnsern *Secretarium* Friederich Gunthers vberschickten *memorialn*, außführlich *referirt* worden, was ihr verschiedener Puncten halber anhero gelangen laßen, Worauff wir euch hinwiederumb gnedigst vnnd gunstig nicht verhalten, So viel den aufbruch betrifft, das wir hochgedachtes vnser Vettern L. vnser vorhabende *Resolution* eröffnet, die deßwegenn ferner *communication* mit euch pflegen werden, worauf wir vnns bey diesem punct *remittirn*.

Wegen der begehrten Stücke, haben wir befehl an vnsern Amtman zur Steinburg, Herrn Detloff Ranzowen, Rittern, ergehen laßen, das er auß vnserm Zeughause zue Creme, Vier halbe Cartawen, neben fünffzig Kugeln zu iedem Stück, auf euer erfordern außfolgen, vnd notturfftige Prahmen, solches alles die Elbe hinauf zubringen, darzu verschaffen soll, gestaldt ihr aus beyliegender abschrift zu ersehen, wird also nötig sein, das ihr imandt, der Sie dort annehme vnd dabey bleibe, dahin abfertiget, zu welchem ende wir beygefugt einen Paß vberschicken, da aber vnter deßen der Stroh wieder frieren solte, würdet ihr Pferde zu dern abholung, zum wenigsten auf ein Stück weges schiken müßen, Weill vnser Ambtsfuhren, biß in euere Quartier nicht gehen. Wir haben auch an die Stadt Embden schreiben, vnnd vnns die darin aufgehalttenen Stück außzufolgen, begehren laßen, vnnd wollen euch darauf einkommende *Resolution* zuschicken.

Betreffend das Hauß Razeburg, vnnd den Paß bey Lawenburg, sein wir derselben meinung, das es keiner besazung nötig, sondern genug seye an einem Reverse, Eß müße aber derselbe auf vnser des Nieder Sächsichen Creyßes *Armee* vnnd deren *assistenten* gerichtet sein, welches ihr woll werdet in acht zunehmen wißen.

Ahn die Herzoge von Meckelburg, haben wir ewerm begehren nach geschrieben, müßen I. I. L. L. erklerung darauf erwarten, Vnnd weill wir ietzo eben einen Edelman in Franckreich schicken, die gemeine sachen zu treiben, Soll er daneben auch ewerthalben, anforderung zuthun *Instruirt* werden, wie wir dan gleicher gestaldt in Engelandt, durch Schreiben thun wollen.

Betreffendt das anlehn der 28 000 ReichsThaler, wißen wir in Hamburg keine mittel darzu, wir haben aber an vnsern Stadthaltern inn den Fürstenthumben, herrn Gerdt Ranzowen, Rittern, befehl ergehen laßen, das er dieselbe in beuorstehendem Vmbschlage zum Kyell außzehlen soll werden deßwegen eine Vertrauete Person, mit gungsamber Quitung dahin abzuschicken haben, auch vnns einen Schein zuferttig/en/ das aus den Ersten aus Franckreich vnnd Engelandt, euch Vbermachten geldern wir die Summa von 40000 Rth. wieder empfangen sollen.

Der Stadt Lübeck werbungen, aldieweill die ohn vnsern alß CreyßObristen Vorbewust vnnd *consens* vorgenommen seindt wir nicht gemeinet zuuerstatten, dafern nuhn einzig Volck zu *rottirn* oder durchzulauffen sich vnterstehen wolle, wollet ihr dieselbe keines weges Paßieren

laßen, Sondern Sie ahn vnns, alß Creyß Obristen, da Sie vnterhalt bekommen sollen, verweisen, oder auch vnter ewere *trouppen* Sie vnterstellen, da sie aber dern keines eingehen wolttten, Sie trennen vnnd aufschlagen, welches wir euch zur andwordt in Königl. gunsten vnnd gnaden, damit wir euch besonders woll beygethan, anfügen wollen. Datum

22. Mansfeld Kristiánovi IV., Lauenburg 28. prosince 1625 / 7. ledna 1626

RA Kopenhagen, TKIA, sign. A 96

připis na adresní straně:

Graff von Mansfeldt erbieten wegen des Magdeb. Volckes *Item Notificato* was mit dem Kurf. Brandens. gesandten gehandelt *Ps* Rotenburg 1. Januar. 1626

Durchleuchtigster Großmechtigster König, Ew. Königl. Myt. seyen Meine Vnderthenigst gehorsambst dienst eusersten Vermögens beuor, Gnedigster König vnd Herr,

Auff deroselben gnedigsten Befelch Will Ich der schuldigkeit nach dem angestell Neuem Fr. Magdeburg Regiment Einen Lauffplatz vnd *quartir* geben, sondern auch mit gewehr gnugsamb versehn laß/en/ Bitte deßwegen Vnderthenig, E. Königl. Myt. die gnedigste verfüegung zuethun geruhen wollen, daß die *Officirer* an mich gewisen werd/en/ wie Ich dann auch auff ankhunfft dero zwei ander Königl. Regimenten alßbalden *zue marchiren* vorhabens bin,

E. Kön. Myt. gebev Ich auch Vnd/er/thenigst *zue vernem/m/en*, Waß Ihre Churfr. G. zue Brandenburg durch dero an mich abgeordneten geheimen Rath Samuels von Wintherfeldt G. begehren laß/en/, Nemblich, Ich wollte mit meiner Soldatesca nicht durch dero Landen od/er/ Gebieth reißen, Vnd die *commereien* frei *passiren* laßen, Warauff Ich zur antwortt gegebn, Ich erkhente mich schuldig Ihrer Churfr. Gn. *zue dienen* begerte deroselben Landen so uiel Mir Immer möglich *zue erschonen* Waß aber die *commereien* belangte, hette Ich ein Befelch alles abwert Hamburg *zue passiren* *zue laßen*, Iedoch auffwerts verhütten d/a/ß nichts von Eßender speiß es seye waß es wall, od/er/ tranckh durchkhom/m/e, ob Ich woll etliche *specerei* vnd Gewürz für Ihre Churfr. G. zue der beuorstehenden Vngarische Heimführung *passiren* laß/en/, vmb Mich d/er/ Graff von Schwarzenburg ersucht, Es hatt zwar gemelter Abgeordneter Instendig *zue wissen* begert, Ob Mir solcher Befelch von E. Königl. Myt. od/er/ von Wem denselbe Mir ertheilt worden, deme Ich aber khein andern bescheidt gegebn, alß d/a/ß solches von meinen Meistern vnd *Principalln* herrührte wie auch vom KriegsRecht Welches E. Königl. Myt. Ich in Vnd/er/thenigkeit anzuefüeg/en/ für Eine Notturfft eracht, dero gnedigster Königl. Befelch darüber erwartent, dieselbe dem g. Schutz Gottes, vnd Mich in dero Königl. gnadt getreulich befehlet, vnd Verpleibe

E. Königl. Myt.

Vnderthenigst Gehorsambster diener

Datum Lauenburg den 28. *Decembr.* Ao 1625

E Mansfelt

23. Kristián IV. Mansfeldovi, Rotenburg 2./12. ledna 1626

RA Kopenhagen, TKUA, sign. 1-059, Ausländisch Registrant 1626, fol. 5a-5b

Ahn den Graffen von Manßfeldt

Rotenburg am 2. January Anno 1626

Christian der Vierdte

Wollgeborner besonder lieber, auß ewerm schreiben vom 28. des abgewichenen Monats, haben wir ewer erbieten, wegen anweisung eines Musterplazes, vor (für?-VM) das newgeworbene Fürstliche Magdeburgische Volck, wie auch deßen *armirung*, verstanden, sagen euch ganz gnedigsten vnnd gunstigen danck, das ihr hierin auf vnser begehren, euch wilffähig erkleren

wollen, Wie auch inngleichen das ihr vnns *communicirt*, was ihr mit dem Churfürstlich. Brandenburgischen Gesandten *tractirt*, Wir haben auch nachmahligen befehl an das Statische Regiment abgehen laßen, das es zu euch stoßen, vnd ferner *Ordinantz* da gewerttig sein solle, zweiffeln nicht, solchem nuhmehr werde gehorsamblich nachgelebet sein, vndt bleiben euch zu allen gunsten vnd gnaden gewogen, Datum

24. Kristián IV. Fridrichovi Falckému, Rotenburg 3./13. ledna 1626

RA Kopenhagen, TKUA, sign. 1-059, Ausländisch Registrant 1626, fol. 8b-9a

Ahn den König in Böhheimben

Item Mut. Mutandis

Printz Heinrich Friederich zu Oranien separatim

Rotenburg am 3. January Anno 1626

Wir Christian der Vierdte Entbieten durchleuchtiger Fürst, freundlicher lieber Oheimb, Schwager Sohn vnd Geuatter, Nachdem wir in der vngezweiffelten hoffnung stehen, E. L. werde von dem Allmechtiger Gott in den iungst abgewichenen Jahr, bey gutter bestendiger gesundheit vnd glucklichem wolstandt erhalten worden sein, So haben wir dem Christlichem gebrauch vnd vnsterer gutten *affection* nach, hiermit nicht vnterlaßen wollen, E. L. deßwegen wolmeindlich zu *gratuliren*, auch daneben Gott den Allmechtigen herzlich anzuruffen vnd zu bitten, das seine Väterliche *prouidenz* vnnd vorsorge E. L. nicht allein in dem nunmehr angefangenem Newem besondernn auch in vielen folgenden Jahren, iederzeit dergestaldt krefftig beyzuwohnen geruchen wolle, darmit Sie alle selbst erwunschende *prosteprität* vnnd fürstliches hohes aufnehmen vnnd gedeyen spuren, vnd in der thatt empfinden mugen thun E. L. hiermit, zu beharlicher leibs gesundheit vnndt allem wolstande, Gott dem Allerhöchsten trewlich empfehlen. Datum

25. Kristián IV. Mansfeldovi, Rotenburg 11./21. ledna 1626

RA Kopenhagen, TKUA, sign. 1-059, Ausländisch Registrant 1626, fol.21b-22a

Ahn den Graffen von Manßfeldt

Rotenburg am 11. January Anno 1626

Christian der Vierdte

Wolgeborner besonder lieber, Wir geben euch ab dem nebenschuß, der Ersamben vnser lieben besondern, Bürgermeister vnd Raths der Stadt Braunschweig, ahn vnns vnterm dato des 17. *Decembris* iungsthin zugefertigten schreibens, mit mehren vmbständen zuuernehmben, weßen Sie sich vber ewer *Soldatesca* zum höchsten beschweren, vnnd das ihren Burgern, allerhandt Kauffmans Wahren, auf freyer Landtstraßen, von deroselben abgenommenen worden, ahnziehen vnd darneben vnderthenigst suchen vnd bitten thun.

Wan wir nun nicht gerne sehen, das den Bürgern vorgedachter Stadt, ahn ihrer Bürgerlichen nahrung, einige behinderung viel weniger dergestaldt die abnehmung der Kauffmans Wahren, begegnen vnd wiederfahren solte, Insoderheit weill wir noch zur Zeitt nichts anders gnedigst Vermerck/en/, als das Sie sich aller gebühr bezeiget, So gesinnen wir hiermit ahn euch gnedigst vnd gunstig, Ihr wollet die *restitution* der angehabttenen Wahren, nebenst den darbey gewesenenen Wagen vnnd Pferden, volnkämblich vnd ohne entgeldnus oder fernern aufenthaldt, ergehen vnd geschehen laßen, Wir dan auch nicht weniger die gewiße vnd ohnfeilbahre verstehung thun, das Ihre Burger, hinfuro mit derogleichen auffhaltungen verschonet sein vnd bleiben mugen, Solches wird zu *conseruirung* der vnns vnd vnser *Armée* zugethanen gemuter gereichen, vnnd wir erkennens hinnwiederumb in Königl. Gnaden vnd *fauor*, darmit wir euch besonders woll zugethan sein, Datum

26. Kristián IV. Janu Arnoštovi Sasko-Výmarskému, Rotenburg 13./23. ledna 1626

RA København, TKUA, sign. 1-059, Ausländisch Registrant 1626, fol. 25a-25b

Ahn Herzog Johan Ernsten von Sachßen Weimar

Rotenburg am 13. January Anno 1626

Christian der Vierdte

Hochgeborner Fürst, freundlicher lieber Vetter, auf E. L. zwey Schreiben, vom 11. vnd 12. dieses, laßen wir der selben vnnerhalten sein, das wir vnns daßelbe, was Sie wegen der Quartier verordnet, gnedigst gefallen laßen, die newen Bestellungen vor die Reutherey, wollen wir auch so bald immer geschehen kan, außfertigen laßen, vnnd soll E. L. begehren, wegen zuordnung eines *Commissary* vnnd Zahlmeisters, ein gnug/en/ geschehen. Verzeichnus des getreides, so im Vorrath kunnen Sie von dem ProuiandtMeister empfangenn dem Graffen von Manßfeld wollen wir mitt dem beehrten *Intercessions*schreiben, ahn des Königs in Großbritannien L. wilfahren. Wegen Wulff von Bockwaldes Reutter, Musterung, wollen E. L. den tag biß auf Kunfftigen Mittwoch, wird sein der 18. dieses, *prorogirn*, vnnd vnns inmittels, wegen des ortts *ausisiren*, auch weßen sich die Rittmeister *resoluirt*, ob Sie vor Curaßier oder *Archibusier* sich wollen Munstern laßen, So wollen wir gegen die Zeitt, einen von vnsern Reichsräthen, sambt den Pfenningmeister, dahin abordenen, betrefendt euren vorschlag, wegen der beiden Stiffter, wen E. L. vnns die *particularia* an die hand geben, worauf etwan die Schreiben zu *fundirn*, Sollen Sie alßbaldt abgefasset vnnd derselben zugeschicket, ingleichen auch der Vorschlag wegen des Landes Braunschweig, wen vnser Schwester L. anhero kömbt, in acht genommen werden, E. L. Gottlichen obhaltet hiemit empfehlend. Datum

27. Kristián IV. Mansfeldovi, Rotenburg 14./24. ledna 1626

RA København, TKUA, sign. 1-059, Ausländisch Registrant 1626, fol. 26a

Ahn den Graffen von Manßfeldt

Rotenburg am 14. January Anno 1626

Christian der Vierdte

Wollgeborner besonder liebe, vnns hatt der hochgeborne Füst, vnser freundlicher lieber Vetter, Herr Johann Ernst, Herzog zu Sachßen etc. zuerkennen geben, das ihr gerne sehet, das wir an des Königs in Großbritannien L. ein *Intercession* schreiben abgehen laßen, zu dem Ende das ihr ein Regiment Schotten, zu ewer *Armee* bekommen müchtet. Wan wir euch dan, so viel muglich, zu wilfahren gnedigst geneigt, So vberschicken wir euch beygelegt solch Schreiben, *cum Copia*, vnnd verbleiben euch mit Königl. gunsten vnnd gnaden beygethan, Datum

28. Kristián IV. Mansfeldovi, Rotenburg 18./28. ledna 1626

RA København, TKUA, sign. 1-059, Ausländisch Registrant 1626, fol. 32a-32b

Ahn den Graffen von Manßfeldt

Rotenburg am 18. January Anno 1626

Christian der Vierdte

Wollgeborner besonder lieber, Auß beygefugten *Extract* habet ihr mit mehrem zuersehen, was vnser Vetter Herzog Johan Ernst zu Sachßen etc. von der Feinde Aufbruch anhero *ausisirt* Wan dan hierbey hochnötig, das zwischen euch vnnd vnserm *officirn* gutte *Correspondenz* gehalten werde, damit nicht allein von allem verfallen, vnngesaumbt von einem ortt zum andern berichtet, Sondern auch ein gewisses, wie einer den andern zu entsetzen, oder auff den nohtfall eine sichere *retraute* zunehmen, verabschiedet werden könne Alß haben wir deßwegen vnnd mit euch hieraus zu *communicirn*, an vnsern *Generaln* vber die *Infanterie* vnd *Artiglierie* Johan Philip Fuchßen Ritters, *Ordinanz* ertheilet. Gesinnen demnach an euch gunstig vnd gnedigst, Ihr an ewrem ortt,

diese sache euch *recommendirt* sein laßen vnd was zu gemeiner *Conseruirung* dienlich, beforderenn wollet, wir vertrauen euch das zu, vnnd bleiben euch mit König. gunsten vnnd gnaden woll beygethan, Datum

29. Kristián IV. Mansfeldovi, Rotenburg 21./31. ledna 1626

RA København, TKUA, sign. 1-059, Ausländisch Registrant 1626, fol. 43b-44a

Ahn Graff Ernsten zu Manßfeldt

Rotenburg am 21. January Anno 1626

Christian der Vierde

Wollgeborner besonder lieber, Was der hochwürdiger Hochgeborner Fürst, vnser freundlicher lieber Vetter vnd Schwager Herr Johan Friederich, erwehlt vnnd Postulierter zu Erz vnnd Bischoffen der Stifter Brehmen vnd Lübeck, Erbe zu Norwegen, Herzog zu Schließwig Holstein etc. ahn vnns wegen der von euch, wider I. L. Eutinschen Beambte, beschehener bedrohung, in schrifftten gelangen laßen, solches werdet ihr ab dem nebenschlus mit mehrem vernehmben, Wan wir nun vngerne sehen, das wieder hochgedachte Ihre L. einige dergleichen ahngedrohete tättligkeit, in betrachtung der zwischen vnns beyderseits nahen ahnuerwandtnus vnd gutten *Correspondenz*, von iemandt solte Vorgenommen oder zu werck gerichtet werden, So ermahnen Wir euch hiermit gnedigst, Ihr ewre Vnterhabende *Soldatesca* dahin anstrengen wollet, das sie sich ahn Ihrer L. Beambte vnderthanen, Guttern, vnd was ihnen zustendig, nicht vergreifen, sondern vielmehr wieder andere außwerttige gewald, schuzen vnnd vertreten sollen, Wir vns nuhn daran zu gnedigstem gefallen geschickt, also wollen wir auch nicht zweiffeln Ihr werdet euch hierin williglich *accommodirn* sein euch mit Königl. gnaden vnd gunsten, besonders woll zu gethan, Datum

30. Kristián IV. Mansfeldovi, Rotenburg 23. ledna / 2. února 1626

RA København, TKUA, sign. 1-059, Ausländisch Registrant 1626, fol. 47b-48a

Ahn den Graffen Ernsten von Manßfeldt

Rotenburg am 23. January Anno 1626

Christian der Vierde

Wollgeborner Graff, Wir wollen Euch hiemit gnedigst nicht verhalten, Was gestald Sich der Hochgeborner Fürst, vnser freundlicher leiber Vetter, Schwager Sohn vnnd Geuatter, Herr *Augustus*, Herzog zue Sachßen etc. so woll vor sich als des Herrn ErzBischoffen zue Brehmen L. *Intercedendo* bey vnns beklaget wie Seine des herzogen von Sachßen L. von Ewer *Soldatesca* auff dero Häuser, Ambter vnd Vorwercken mit aller ahnd *Exactionen* vnd andern vngelegenheiten *grauiret* vnnd beschweret, vnnd noch höhere *difficulteten* angemutet werden, daher Vnns ganz beweglich ersucht, wir vnns gnedigst bey Euch, zu *remedyung* solcher angezogenen beschwerden, Königlich *interponiren* wolten, mit dem anerbieten, das S. L. sich vnns Crafft deß zur Lawenburg aufgerichteten vnnd zu Braunschweig *Confirmirten* Creyß Schlußes *accommodiren*, vnnd das ienige neben andern Fürsten vnnd Ständen leisten wollen, was S. L. dero Fürstenthumb halben *pro quota*, wird *competiren* vnd bey kommen können.

Wan nun S. L. Abgeordneter auf sich genommen, Innerhalb 14 tagen, vnns eine solche versicherung bey S. L. zu *sollicitiren* vnnd einzuschaffen, So haben wir nicht vmbgehrn wollen, Euch solches gnedigster meinung zueröffnen, gnedigst begehrend, Ihr ewer *officirer* vnd *Soldatesca* dahin zuhalten, das alle *Exorbitantien* inmittels auff S. L. Häuser, Vorwerck vnd gebiete abgeschaffet, vnnd selbige biß dahin zu fernerer *Resolution* verhuttet werden mugen, Vnns beschicht hieran zu gnedigstem gefallen, vnnd wir verbleiben Euch mit Königl. hulden stets woll zugethan. Datum

31. Kristián IV. Mansfeldovi, Rotenburg 24. ledna / 3. února 1626

RA København, TKUA, sign. 1-059, Ausländisch Registrant 1626, fol. 53b-54a

Ahn den Graffen von Manßfeldt

Rotenburg am 24. January Anno 1626

Christian der Vierde

Wollgeborner besonder lieber, Wir mugen euch hiemit gunstig vnd gnedigst nicht verhaltten, das vnns der auch Wollgeborner, vnser besonder lieber Oheimb Herr Jost Herman, Graff zu Schaumburg etc. belangen laßen, Nachdeme er besorgte, das seine an der Elbe gelegene Herrschafft Pinnenberg vnnd dern *perinentien* von ewer *Soldatesca*, mit einquartirungen, *Exactionen* vnd andern Kriegsbeschwerden muchte beleget werdenn, wir ihm ein *Intercession* Schreiben an euch, damit solches verhuttet vnnd abgewendet wurde, ertheilen wolttten, Wan dan gegen Vnns der Graff, nicht allein für diesem iederzeit sich vnderthenigst woll erwiesen, Sondern auch dergestald aufs kunfftige anerbietig gemacht, das wir damit gnedigst friedlich, So gesinnen wir hiemit ahn euch gnedigst, ihr die Verfügung thun wollet, das obengedachte Herrschafft, sambt deren eingeseßenen vnd vnderthanen, mit einquartirungen, abnahmb, Schazung/en/ vnd andern dergleichen *oneribus* gänzlich mugen vbersehen Verschonet werden, darahn geschickt vnns zu sonderbahrm gnedigsten gefallen, vnnd wir bleiben euch in gunst/en/ vnnd gnaden gewogen.
Datum

32. Kristián IV. Mansfeldovi, Rotenburg 25. ledna / 4. února 1626

RA København, TKUA, sign. 1-059, Ausländisch Registrant 1626, fol. 55b-56a

Ahn Graff Ernsten zu Manßfeldt

Rotenburg am 25. January Anno 1626

Christian der Vierde

Wollgeborner besonder lieber, Wir haben dem Erbarn, vnserm Obristen Leuttenandt vnd lieben getrewen, Johan Streiff, gnedigsten befehl beygemeßen vnsern wegen, euch mundliche werbung ahnzubringen, Gesinnen demnach hiermit gnedigst, das ihr ihm nicht allein die *audiencz* vergönnen, sondern auch Volnkommenen glauben beymeßen, vnd ihn mit gutter *resolution* hinwiederumb versehen wollet, Sein euch mit Königlich/en/ gnaden vnnd *faueur* besonders woll zugethan. Datum

33. Memoriál plukovníka Publise Kristiánovi IV., 26. ledna / 5. února 1626

RA København, TKIA, sign. A 96

přípis na adresní straně:

Mansfelder 26 *January* ist von dem Obristen Pöblitz vbergeben.

Durchleichtigster E. K volmächtiger König der Hochgehohren first, her Ernst Fürst vndt Graue zu Mansfeld, hatt mir befohlen E. Kön. May seine vnderthenigste ganz gehorsamene schuldige vndt geflissene dienst vnderthänigst zuermelden.

Vndt die weile sein ex nottwendig haben miessen E.K.May. ihres vndt derselben Armee zustandes auch was sie in den haupt sachen nötig befinden vnderthenigst berichten, Vndt dareneben gnedigste *ordre* von denselben begehren, was ihnen fehrohin(?) zu thun saie dan sie in allem vndt durch auf sich vier(?) Kön. May. befelichen begehrem zu bequemen vndt denselben zu gehorsamen so haben sie meine wenige pershon zu E. May. abgefertigt denselben folgendes vnderthenigst für vndt anzubringen.

Erstlich ist es nach dem erhättlichen gemale(?) handlugen daren von Lubuck dahin kommen, das vns in ienem armen landt die quartir das volck zu vnderhalten, wol zu eng fallen, sonderlich weil der her *General* fuchs, die Grafschaftt Dannenberg so Ihr K. May. ihme dem herren Grauen von Mansfeldt, gnedigst gegönnet (?) hatten, mit E. Kön. May volck belegt hatt. Vndt ist uhnmglich das wir vns lange in dennen quartiren darin wir ietzt ligen erhalten, sonderlich weil vnser *recreuten* daglich ankommen, die da wils won sich auf etliche anzal erstrecken wurden, dan(?) allernit gelt auf fünf Zehen Dausent man zu fuss, ohne die Shotten, welche wie auch erwarten vndt ein man finf dausent, man die völlige zal kompt, machen sollen, vndt auf vier dausent pferdt aufgeben worden. Bittet der wegen der her *General* E. Kön. May. vnderthenigst, sie wolten sich gnedigst gelieben lassen ihm mit X(?)ehXXX(?) quartiren, entweder in der marck vndt demErzstifte Magdeburg oder in dem landt zu G(?)adeln, vndt der Grafschaft Schauenbourg ie nach deme E. May. nach folgede vndrthenigste wohn forgrifliche vorschläg gut befinden werden, dan weil der her *General* mir gar wenig gelt vndt mehr nicht als hundert vndt dreissig dausent hollendisch gulden empfangen, da es viermal hundert dausent sain sollen, mus er notwendig den Soldaten so mit *quartier* versehen das derselb leben kan vndt nicht gleich das wenig so er an iezo zuempfangen, verzehren müsse darauf endlich nichts guts folgen kan.

Der Her *General* befindet in erwegung aller sachen denen er fleissig nachgedacht das mit seiner vnderhabenden *Armee*, die geliebtes Gott zimlich sol gestercket werden, vndt zwen weg können der gemeinen sach nitzlich gegangen werden (doch wil der her *General* hiermit E. May. in keinen weg vorgegriffen haben, sonder allein sein ohnfirgich gutachten anzeigenn wil aber ihr alle weg es beliebe E. May. einer oder der ander diser forschlag, oder etwas anders E. May. befelichen gehorchen.

Der Erste weg ist das der her *General* der vorhin schon gefastem *resolution* gemes sich dem Stift Madebourg näher, mit I. f. G. dem herren Ertzbischof vnd dessen Kriegsvolck sich *coniungere* vnd das auch Ihre f.f. G.G. der herzogen zu Meckelbourg Kriegsvolck zu ihnen stosse, das man sich daselbst so vil muglich zu allen theilen stärckr, vndt sehe wo muglich dem von Wallenstein eins zuersezen, oder ihne von denen Orten da er ietzundt ist zuuertreiben, ia wo es sein kan, ihm gar zuschlagen. Vndt müeste man sich auf solchen fal an der Elb vndt *Hauel fortificiren* darmit wan der feindt zu starck sein solte, man sich for ihme aufhalten, vndt E. May. entsezung erwarten könne.

Vnder das aber hetten es E. May. mit Tilli allein zuthun, deme sie dan, ob Gott wil, mehr als gnunsam werden gewachsen sein man könnte vnder des auch vernemmen ob *Bethlehem Gabor* etwas thun wolte, dan man derselbe solte anziehen, ist zum höchsem nötig, das entweder der her *General* oder sonst iemandts den I. May. darzu gutt befinden, sich mit ihme *Coniungere* wo etwas fruchtbarliches so aufgerichtet werden, sonsten vndt man kein deutsch volck bei ihme ist, wirdt sein zug anders nichts als ein Streif sein, der vil armer leit wirdt machen, vndt doch der hauptsachen weder kalt noch marm (?) geben. Es wirdt auf disen fal wan die Hungaren etwas thun, vndt man sich mit ihnen *Coniungiren* solt auch hochnötig sein, das I. F. G. der Herzog zu Sachsen Weimar, sich mit einem man oder zehen dausent zu fus Vndt mit ein drei dausent pferden, diser ort begeben darmit man der von Wallenstein zu starck sein solte oder Tilli sich mit ihm *Coniungiren* I. F. G. uns andere *secundiren* könnten, bis wir mit *Bethlehem Gabor Comuncirt* wehren, vndt so vns Wallenstein folgen solte, wie er dan auf solchem fal, wirdt thun müessen, können I. f. G. ihme auch folgen, vndt wir vns wenden, darmit wir ihm zwischen vns bequemen, vnd also villeicht vorthail an ihm hetten, villeicht gibt Gott gelegenheit zu ettwas guts, hernach könnten I. f. G. sich wider wenden, alls einnemen da Wallenstein *Garnison* gelassen, vndt wider sicher zu E. May. zurück kehren.

Der ander weg ist das der her *General* seinen weg wider über die Weser dem Strom zu nemen, vnd wo er am besten kan sich über demselben begeben, der Stifter Trier, vndt Mainz sich bemächtige vnd dan sich kegen dem Elsas durch die Pfalz kehre, da den man E. May. ratsammer befinden das der her *General* disen weg gehe, abermals nötig sein wirdt, das I. f. G. von Weimar mit einer gutten anzal zu Ros vnd fus denselben *secundire* vnd ihren zug so nemen, das sie alle

zeit in ein par dagen wan es nötig sich mit einander *coniungiren* können. E. Kön. May. könnten mit ihrem Gro(?) algemach folgen, doch da gestalt das sie alzeit da weser mächtig bliben darmit man auf den eisersten notfal, allezeit zusammen kommen, vndt dem feindt widerstandt thun könne. Der Her *General* zweifelt nicht es werden sich hierbei gute *occasions* geben, vndt dem feindt der *compas* sehr verruckt werden. Wehre dis auch ein mittel Franckreich mit ins Spil zu bringen, von welchen nichts zu hoffen, wan sie vns nicht nahent bei ihren gränzen sehen, so käme auch Venedig vndt *Souoia* recht mit ins Spil, würden die Schweiger animirt, vndt brächte man den Krieg in alle weg aufs feindt grundt vnd Boden, Wan aber schon diser lezeste weg solte, an die hande genomen werden hielte der her *General* doch für ratsam, das man erst, vndt man es vmb anders nichts wehre, als denn feind eine feinte(?) zu machen, dem stiftt Magdeburg zugehen solte, hette man dan gelegenheit Wallenstein abbruch zu thun, so XXX(?) man es nicht, wo aber nicht könnte man doch solche *fortificationen* machen, das der her Ertzbischof, vndt die hertzen zu Meckelbourg sich hat noch gnug aufhalten könnten. vndt würde dem feindt wan manther(?) nach den anderem weg gehen solte die kort genugsam vermischet werden.

Der her *General* erinnert sich genugsam, das E. Kön. May. ihme mit vierzig dausent Reichsdalern, gnedigst ausgeholfen, dar für er nochmals E. Kön. May. vnderthenigst danck saget, vndt das er versprochen E. Kön. May. selbige gelder von den ersten so ihme auf Engellandt kommen zu *restituiren*, weilen aber solche so wenig gefallen nemblich nicht mehr als hunder vndt dreisig dausent gulden, Als bittet der der *General* E. Kön. May. vnderthenigst sie wollen gnedigst zufrieden sein das er die bezalung gedacher gelder, noch so lang möge verschieben bis sein hofmeister, der von Wolfen aus Engellandt wider kompt, welcher ob Gott wil *ordre* auf mehrer gelt, laut des Hertzogs von *Buckingham* versprechen mit bringen wirt, da dan E. Kön. May. richtig vnd ohne fehl wol sollen zu vnderthenigstem danck wider bezalt werden.

Endtlich hatt der her *General* mir auch befohlen E. May. vnderthenigst zu berichten, wie die von *Lübeck* vnderschiedliche böse thaten, ohne Vrsach wider seine des herren *Generals* *Armee* begangen, mir vorschlagen, vndt anderen wege zimlichen sachen, wie dan E. Kön. May. mit mehr rerum auf dem überreichten wechsel schreiben zusehen, Ob nuhnwol der her *General* bishero nichts thätlichs kegen sie fürnomen wollen, darmit er nicht erwan(?) durch disen *particular* Streit das *publicum* hindert, sonderlich weil E. Kön. May. gesanten in der Stat gewesen, So ist ihme doch schwer disen geobten(?) affrout(?) zuuerschmetzen, wil aber doch nichts thun, als was E. May. gut befinden, die ehr vnderthenigst hiermit bittet, ihme zubefehlen was er sich hierin zuverhalten.

Dises hab E. Kön. May. ich also vnderthenigst fürbringen sollen thue dieselbe in den gnedigen schutz des allerhöchsten vndt mein wenige pershon ihnen zu beharlichen königlichen gnaden, vnderthenigst befehlen. Datum den 26. *January* Ao 1626

E. Kön. May.

vnderthenigster gehorsammer

Georg Hans Publis

34. Mansfeld dán. válečnému sekretáři Fridrichu Günterovi, Lauenburg 26. ledna / 5. února 1626

RA København, TKIA, sign. A 96

připis na adresní straně: Graf von Mansfeldt vberschickht *Copiam* was er an den *General* Fuchsen abgehen lassenn.

Ernest Fürst vnd Graff zue Manßfelt Marggraff zue Castel-nouo vnd Boutiglieri Edler Herr zue Heldrung etc. General etc.

Vnnßern günstige Gruß beuor, Ehrnuester Lieber Besondern Vnß hatt der Herr *General* Fuchs etc. berichtet, d/a/ß Sich der Feindt bei Wolffenbüttel versamble, vnd Sich etwaß nahern wolle, deßweg/en/ Vnßer guttachten hieriber begert, Welches Wir Ihme zuegeschickht Euch aber

senden Wir deßelben *copias* hierbei, Mit günstigem gesinnen Solches Ihrer Königl. Myt. Vnd/er/thenigst *zuerreferiren*, vnd Vnß dero gnedigsten Befelch, Vnß haben darnach zue richten, ehist zueschickhen, Waß auch die Lübeckher vnd Ihr Obristen Für Muttwillen in herrn Ertzbischoffs von Bremen etc. *Terrorio* verübt habt Ihr auß den Baylage zuevernem/m/en, Wann Vnß dann nicht Zweiffelt Ihre Myt. an solchem Ihr Boßheit zueverspühren haben werden, alß wolle der H. solches mit gelegenheit gleicher gestalt dero selbn Vnd/er/thenigst hind/er/bring/en/, darmit dieselbe Sich in solcher sach desto ehend/er/ Vnßert halben mit Königl. G. *resoluire*, Daß, wie auch alles anders wollen wir mit allem Willen, vnd Wolgeneigtem gemüth danckhbarlich vmb euch verschulden *Datum* Lauwenburgh den 26. *Januar* 1626

deßelben Guttwiligh

E Mansfelt

příloha: Opis dopisu Mansfelda Fuchsovi, francouzsky

35. Kristián IV. Mansfeldovi, Rotenburg 27. ledna / 6. února 1626

RA København, TKUA, sign. 1-059, Ausländisch Registrant 1626, fol. 62b-63a

Ahn Graff Ernsten zu Manßfeldt

Rotenburg am 27. January Anno 1626

Christian der Vierdte

Wollgeborner besonder lieber, Wir mugen euch gnedigst vnd gunstig nicht vorenthalten, das die Ersambe, vnser liebe besondere, Bürgermeistere vnd Rath der Stadt Brehmen, bey vnns vor ihre Bürger, so in beygefugter *Supplication* benant werden, vnderthenigst klagend *intercediret*, weil ihnen mitburgern, auf den freyen Elbstromb, viel wahren welche ahn andere vnuerdechtige ortter, Alß Leipzig vnd Nürnberg allein, verschicket werden sollen, vnter allerhand *praetext*, auch vnser beliebung, von ewrem vnterhabendem Volck abgenommen vnd vorenthalten worden, Wir geruheten gnedigst, deßwegen bey euch hinwiederumb Vorbithlich anzuhalten, damit solche vorenthaltenen Gutter, ohne entgeld, den *Supplicanten* wiederumb *restituiret* werden möchten.

Wan wir nun ihrer billigmeßigen bitte, gnedigst Stadt gegeben, So gesinnen wir hiermit ahn Euch gnedigst vndt gunstig, Ihr wollet die gewiße vnd gute Versthung thun darmit die *restitution* solcher gutter, ohnfeilbahr vndt ohne entgeldnus erfolgen muge, auf das die ienigen, so in vnser *deuotion* ruhmblich *continuiren*, ahn dem ihrigen, vnerschuldeter weise nicht gefehret werden, Seins mit Königl. gnaden vnd gunsten zuerkennen geneigt. Datum

36. Mansfeld Kristiánovi IV., Lauenburg 27. ledna / 6. února 1626

RA København, TKIA, sign. A 96

Durchleuchtigster Großmechtigster König Gnedigster König vnd Herr,

E. Königl. Mtt. Königl. schreibenn Vnd gnedigstem beuelch, habe Ich mit gebührender Vnterthenigen *reuerentz* zue recht empfangen vndt vernohmenn, Will demselben mit allem gehorsam vnd fleiß alßbalden nachleben, Vnd erstlich ein Regiment auff Huelberg, hernacher wiederumb eins auff Rattenaw schickenn, solche einzunehmenn, Vnd alßdann mit meiner Vbrigen Soldatesca volgen, E. Konigl. Mtt. ersuche ich aber ganz Vnderthenigst, I. F. G. Herzogen zue Meckelnburg daß Sie Vnnß die 2000 Mann zu fuß, vnd 300 Pferd vberlassen woltenn, auch S. F. G. den Herrn *Administratorn* des Erzstifts Magdeburg zur guten *correspondentz* vnd *conjunction* vnd zusammenstoßung seiner Fr. G. Volck mit dem meinen, in Königl. Gnaden zuerinnern, auch nicht allen dero drei Regimentern, welche Sie Vnnß *g/ne/d/ig/st* zugeben, nachmahln *zueinjungiren*, daß Sie meinem *Commando*, gleich meiner Soldatesca Volgenn sollen, alle mißverstand dardurch verhütten, sondern auch dero *Generaln* der *Infanterie*

vnd *Artillerie* befehlen, auff den nottfall mir auff einen Ritt die in der nehe liegende Reutterei zuzueschickenn, daß sonsten derselb herr *General* Fuchß etc. auff der andern seiten der *Elb marchiren* würt, halte ich (doch ohne maßgebung) meines weniger ermeßens daruor, wann ich erst vorherziehenn solte, wolte ich mit obgemelter *assistenz* vnd *conjoinction* des Volcks, Wallenstein gewachsenn sein, wenn aber der feind auch derbei E. Königl. Mtt. Volck *zumarchiren*, vernehmen württ, werden sie sich ohne zweiffell *conjungiren*, auff welchenn fall dieselbe mit ihrer ganzen *armée* auff sein müsten, dahingegenn wann Tilly erst Wallenstein volg/en/ wolte, Sie hernachrucken köntenn.

Vnnd daß ich erstlich allein zwei Regimenter Vortschicke, halte ich dafür der Lermen müß nicht *in continentj* zu groß gemacht werdenn, So verhoffe ich auch inmittelß von denen von Lübeck ein stück gelts auff meine *Armée* zue dienst E. Königl. Mtt. zuerhalten, Beuorab weil sich die von Hamburg *interponiren*, welches mir sonsten zuruck bleiben möchte. Wie derentwegen in allem H. Obrist Leutenandt Streiff mit mehrerm Vnderthenigst zue *referiren* von mir vernohmenn.

E. Königl. Mtt pitte ich auch gehorsambst, im fall Wallenstein so viell *recreuten* bekommen, Vnd mir zu starck sein würde dero Königl. *General* der *Cauallerie* Herzogß Johann Ernst zu Sachsen F. G. zue befelen, mit einem guten theill Reuterei auff ein tag oder acht ein *Caualcada* zuemachen, Vnnd alßdann wieder zuruck zuziehenn, wie dann E. Königl. Mytt. waß vorgehet, iederzeit fleißig berichten will.

Dieselbe wollen an meinem Vnderthenigsten gehorsamb vnnd treu nicht zweiflen aller maßenn bei dero in Vnderthenigkeit, solcher gestalt mich zue *recommendiren*, neben andern sachen ich dem Obrist Pöbliz anbefohlen, E. Königl. Mtt. thue ich damit dem starckenn schuz Gottes zue aller gedeilicher wohlfart, Vnnd mich zur Königl. Huld vnd gnadenn Vnderthenigst beuelendt, *Datum* Lauenburg den 27. *Januarij Anno* 1626

E. Konigl. Mtt.

Vnnderthenigst Gehorsambster Diener

E Mansfelt

Přílohy:

Opisy listů úředníků z města Eutin Mansfeldovi a radě města Lübeck

37. Mansfeld Kristiánovi IV., Lauenburg 30. ledna / 9. února 1626

RA København, TKIA, sign. A 96

Durchleuchtigster Großmechtigster König vnd Herr, E. Königl. Myt. seyen Meine Vnd/er/thenigste Gehorsambste mit aller Treu vnd Fleiß beuor,

E. Königl. Myt. haben auß beigeschloßenem Ihrer F. G. hern *Administrators* deß Erzstifts Magdeburg *abcopirtem* Schreiben gnedigst zuesehen, waß gestalt dieselbe Ihre in 8. tag von *dato* Ihrs schreibens welches war der 23. dieses, 600. Mann zueschickh/en/ begehren, weil Mir aber d/a/ß schreiben erst den 30. Alß heut, 7. tag hernach geliffert worden, Ist mir der Zeit halber solches nicht müglich, Ich will aber alß balden Sieben od/er/ Achthundert Mann zue fueß neben 400 Pferdten d/a/ß Sie geschwindt es Ihmmer geschehen khan dahinzue *marchiren*, *com/m/entiren* darbei müßen hochgedachte Ihre Fürst. Gn. der *quartir* halber zue sehen, d/a/ß Sie Sich zuuerhüttung schaden vnd Vngelegenheit nicht zue Weit sterkhen, Biß Ich Vollents auch hinruckhe, deß Ich mich euserist befleiße Alß dann solle dahin getrachtet werden, Wie ein Orth nach dem Andern zuebehaupten, der Feint dißeits d/er/ Elbe abgetrieben, vnd der Paß bei d/er/ deßauwischen Pruckhen erhallten werden möchte, So können die *recrouten* desto leichter vnd Füeglichen gemacht werden, Inmittelß aber werde Ich nicht Vnderlaßen, wann es mit dem Feint so wol nicht gestalltet denselben heimb zuesuchen, doch muß in allen ding/en/ nichts auffß bloß glückh gewagt, od/er/ ein Schanz die Viel gilt(!) leichtlich *hasardirt* werden.

Welches E. K. Myt. alß dero Vnd/er/thenigster getreuer diener vnd Knecht Ich darmit anfüegen wolle dieselbe Gottes gnedigstem Schutz befehlet, *Datum* Lauwenburg den 30. *Januar* Ao 1626.

Ew. Königl. Myt

Vnderthenigst Gehorsambster Diener

E Mansfelt

Waß Mein *Ingenir*, dene Ich auff Haulberg vnd der Orthen gesandt verrichtet, habe E. Königl. Myt. auß dem beischluß zueseh/en/

Přilohy:

Opis dopisu magdeburského administrátora Kristiána Viléma Braniborského Mansfeldovi, Jerichaw 23. ledna / 2. února 1626

Dva krátké popisy polohy a opevnění města Havelberg a Rathenaw

38. Kristián IV. Mansfeldovi, Rotenburg 31. ledna / 10. února 1626

RA København, TKUA, sign. 1-059, Ausländisch Registrant 1626, fol. 70b-71a

Ahn den Graffen von Manßfeldt

Rotenburg am 31. January Anno 1626

Christian der Vierdte

Wollgeborner besonder lieber, Auf Ewer begehren haben wir die Schreiben, ahn des Churfürsten zu Brandenburg L. vnnnd des Herzogen inn Pommern L.L. wiewoll nuhr auf den einen Punct, als nehmlich, das vor euch geworbenes Volck, *passirn* zulaßen, gerichtet, weil wir den andern nicht zuerheben getrawen, abgehen laßen, auch das eine an den Churfürsten, von hierauß Vortgeschicket das ander aber an der Herzogen, habet ihr beyliegendt zuempfangen, wie auch nicht weniger eine *Ordinanz* an den *Maior* Thrandorff, vnnnd weil dergleichen vnser beide Obriste Leudtenante, Sterling vnnnd Niehoff schon empfangen, zweiffeln wir nicht, Sie derselben allerseits gehorsamblich nachsezen werden, Wir haben auch nicht weniger, bey des Herrn *Administratoris* L. wegen der *Coniunction*, erinnerung gethan, hoffen S. L. sich darzu willig *accommodirn* werde, Weill wir auch der von Hamburg anhaltten, etliche wahren hinauff ins Reich, frey Paßirn zulaßen gnedigst gewilliget, so schicken wir euch die deßwegen außgefertigte Patente zu gunstig vnnnd gnedigst begehrendt, ihr dieselbe bey ewren *officirn publicirn* laßen, vnnnd mit ernst daruber halten wollet, Welches wir euch, in Königl. gunsten vnnnd gnaden, zur nachrichtung Vermelden wollen. Datum

39. Kristián IV. Mansfeldovi, Rotenburg 1./11. února 1626

RA København, TKUA, sign. 1-059, Ausländisch Registrant 1626, fol. 78a-78b

Ahn Graff Ernsten zu Manßfeldt

Rotenburg am 1. February Anno 1626

Christian der Vierdte

Wollgeborner besonder lieber, Nachdem wir abermahl, von deß auch *Wollgebornen*, vnser besonder lieben Oheimben, Herrn Jobst Hermans, Graffin zu Schaumburgk Beambten, vnderthenigst berichtet werden, selcher gestald ewer *Sodatesca* im Ambt Pinnenbergk *quartier* genommen vnnnd den vnderthanen daßelbst, allerhand beschwerung zu füge, Wan wir nun vor diesem vnterm dato des 24. *January* iungsthin, Inmaßen aus beygelegter Copay zuersehen, deßwegen euch vnser gnedigste gemuts meinung zuerkennen geben, So ist nochmahls vnser gnedigstes gesinnen vnd gunstigs begehren, Ihr wollet solche gedachten vnser Oheimben Land vnnnd Leutte, mit einquartirung allerdings verschonen, vnnnd da ewer *Soldatesca* annoch daselbst

ve(?)rhanden, wiederumb abfordern, vnd ohne zufügung einiger beschwerde, abziehen laßen, Solches wird Vnns zu angenehmen gnedigsten gefallen gereichen, Datum

40. Kristián IV. kurfiřtovi Jiřímu Vilémovi Braniborskému, Rotenburg 1./11. února 1626

RA København, TKUA, sign. 1-059, Ausländisch Registrant 1626, fol. 78b-79a

Ahn den Churfürsten von Brandenburg

Rotenburg am 1. February Anno 1626

Wir Christian, Entbieten etc. Hochgeborner Fürst, Freundlicher lieber Vetter, Schwager vnd Bruder, nach deme E. L. Städte Garleben, Soltwedell, Stendal vnd Tangermünde, allerdings vnbesetzt sein, vnd also leichtlich zu vnsern vnd dieses Creyßes höchstem nachtheil von den Feinden So ihre Quartiere nicht weit dauon haben, knten *occupirt* worden, So treibet vnns die vnubgängliche notturfft, dieselbe mit etwas Volck zubesezen, vnnd Sie so zuuersichern, das Sie dem feinde nicht zu theil werden, Ersuchen derwegen E. L. ganz freundlich, Sie vnns solchen vorhabens halber, nicht allein nicht verdencken, Sondern vielmehr ihre befehl Schreiben, an erwehnte Städte abgehen laßen wolte, daß sie die Besatzung einzunehmen sich nicht verweigern sollen, Solches gereicht zu *conseruirung* dieses Creyßes, vnnd des ganzen Euangelisch/en/wesens, vnnd soll an vnser seite, sothane *moderation* gebraucht, vnd das Volck in solcher *disciplin* gehalten werden, das die *Garnisonen* E. L. vnderthanen nicht zu schwer fallen, da auch dieselbe gemelte ortte selbsten so besezen wolte, das der feindt zu seinem Vorteill, dern nicht kunte mechtig werden, auf solchen fall seind wir erbötig, dieselbe zu reumen, vnnd ieder Zeit wan es begehrt wird vnser Volck wieder herauß zunehmen, E. L. hiemit in den Schuz des allerhöhesten, freund Vetter vnd Bruderlich empfehlend, Datum

41. Kristián IV. městu Emden, Rotenburg 2./12. února 1626

RA København, TKUA, sign. 1-059, Ausländisch Registrant 1626, fol. 79b-80a

Ahn Bürgermeistere vnd Rath der Stadt Emden

Rotenburg am 2. February Anno 1626

Christian der Vierde

Ersambe liebe besondere, Wir zweiffen nicht, Euch werde vnser Schreiben, von dato des 26. *Decembris* iungsthin, die bey euch verhandene Stucke Geschüzes, *munition* vnnd andere sachen, so vnns der Wollgeborner vnser besonder lieber, Herr Ernst, Graff zu Manßfeld Marggraff zu *Castelnouo* vnnd *Butiglier*, Edler Herr zu Heldrungen, auf gewiße vergleichung, vnderthenigst vberlaßen, belangend, woll zukommen sein, Wan wir nun darauf, biß dato keine erklerung empfangen, So gesinnen wir nochmahls ahn euch gnedigst, ihr wollet vns mit ausstattung solcher Stucke *Munition* vnd sachen, vnderthenigst wilfahren, vnnd mit dem furderlichsten ewre erklerung daruber zukommen laßen, Seins in König. gnaden, darmit wir euch vnnd ewrer Stadt woll zugethan sein zuerkennen geneigt, Datum

42. Kristián IV. Mansfeldovi, Rotenburg 2./12. února 1626

RA København, TKUA, sign. 1-059, Ausländisch Registrant 1626, fol. 81b

Ahn den Graffen von Manßfeldt

Rotenburg am 2. February Anno 1626

Christian der Vierde

Wollgeborner besonder lieber, aus ewerm schreibenn vom 30. des abgewichenen Monats, haben wir ewer *Intention*, den von des *Administratoris* zu Magdeburg L. beehrten *Secours* belangend, mit mehrem Vernommen, laßen vnns solches alles gefallen, zweiffeln auch nicht, ihr an ferner

execution deßen, so mit dem *Commissario* Pöbliz verabscheidet, keinen mangel erscheinen laßen, vnnd hierunter allenthalben behutsamb verfahren, vnd mit vnserm *Generaln* vber die *Infanterie*, von allen verlauff, fleßige *Communication* pflegen werdet, vnnd bleiben euch mit Königl. gunsten vnd gnaden beygethan, Datum.

43. Kristián IV. plukovníku Karpezanovi, Rotenburg 2./12. února 1626

RA København, TKUA, sign. 1-059, Ausländisch Registrant 1626, fol. 81b-82a

Ahn den Obristen Joachim von Carpezon

Rotenburg am 2. February Anno 1626

Christian der Vierdte

Erbar vnnd Manhaffter lieber besonder, Ob wol wir an eweren Generall den Graffen von Manßfeld geschrieben vnnd gnedigst begehrt, das derselbe des Graffn von Schaumburg Land vnnd gebiete, an der Elbe gelegen, (weill gemelter Graff, vnns in allenn sich woll *accommodiert*) vnberuhret laßen möchte, So werden wir doch von gemelten, des Graffen von Schaumburg dienern, vnderthenigst berichtet, wie das ihr mit ezlichen Troupen Reuttern, in das Ambt Pinnenberg Euch verfuget, vnnd des ortts den vnderthanen, nicht wenig vngemach zufugen sollet, Wan wir nuhn vorige vnserer, dem Graffen zu Schaumburg gethane zusage ihn mit der Einquartirung zuuerschonem, zuhalten, auch vor Männiglich zuschützen gemeinet, Alß ermahnen wir euch hiermit gnedigst, ihr gemeltes Pinnenbergische gebiet reumen, vnnd den vnderthanen im Abzüge, keine *Contribution* vnnd dergleichen anmuthen, weniger daß sie durch euer Reutter benommen werden, verstatten wollet, hieran verrichtet ihr vnsern gnedigsten willen vnnd wir bleiben euch zu Königl. gnaden gewogen, Datum

44. Kristián IV. Mansfeldovi, Rotenburg 4./14. února 1626

RA København, TKUA, sign. 1-059, Ausländisch Registrant 1626, fol. 86a

Ahn den Graffen von Manßfeldt

Rotenburg am 4. February Anno 1626

Christian der Vierdte

Wollgeborner besonder lieber, auß ewerm schreiben vom 2. dieses, ist vnns *referirt* worden, was ihr in vnterschiedlich/en/ Puncten an vnns gelangen laßen, verhalten euch darauff hinwiederumb nicht, das wir nicht zweiffeln, die beehrte *Ordinanz* an das Altenburgische Regiment, euch schon werde zukommen sein, An der Herzogen von Meckelburg L. L. vber voriges weiter zu schreiben, halten wir vnnötig, vnserm *Generaln* vber die *Infanterie* ist *Ordinanz* geben worden, etliche Hundert zu Roß vnnd Fuß, auf euer ansuchen, vber die Elbe zuschicken, doch das er dern, im fall der nott, alßbald wieder mechtig sein könne, des Herzogen von Sachsen L. *General* vber die *Cauallerie* hatt iezo auf einen anden anschag *Ordinanz*, wird also den von euch beehrten Ritt, nicht verrichten können, vnnd befinden wir vber das, nicht rathsamb die Wäser so sehr zuentblößen, wollen vnns zu euch versehenn ihr nichts desto weniger allenthalben gutte aussicht haben, vnnd dem Feinde allen muglichen abbruch thun werdet, vndt bleiben euch mit gunsten vnnd gnaden woll beygethan. Datum

45. Mansfeld Kristiánovi IV., Lauenburg 4./14. února 1626

RA København, TKIA, sign. A 96

Durchleuchtigster Großmechtigster König E. Konigl. Mtt. seind meine Vnderthenigste, Gehorsamste, trewilligste dienst eußersten vermögens Iederzeit beuor, Genädigster König Vnnd Herr,

E. Königl. Mtt. beede Königl. Befelch schreibenn *de dato* den 31. *Januarij* Vnnd 1. *Februarij* seind mir zusammen eingelieffert wordenn, welche ich mitt Vnderthenigster *reuerentz* empfangenn, Betreffendt nun die einquartirung deß H. Graffen von Schawenburg, habe ich niemalnn in willens gehabt, deßelbenn gebiet dergestalt zubelegen daß die Reuter ein Zeitlang dar verpleibenn sollen, sondern weill es mir aller orten auff ein tag oder zween, biß die andere Reuter fort geruckt, an quartirn ermanglet, habe ich selbige dahin geschickt(?) vnd dem Obristen Pöblizenn E. Königl. Mtt. genedigsten willenn zuuor darüber zuer kündigenn befelht, Vnnd weill mir kein bescheidt wordenn, habe ich vermeindt deroselbenn solches nicht mißfallenn werde, wie ich dann mit *consens* des H. Graffenn Landdrostenn Vngefehr ein 300 Pferd auf 3 tag allein, hienein *logirt* vnnd auff E. Königl. Mtt. erstes gnädigstes schreibenn, alß baldenn ohne schadenn abzuziehenn, *ordre* gegeben, welche auch albereit außgezogen, Vnnd der Reuter *quartier* eingenhommen, welche die *auantgarde* gegen Huelberg zu haben. Gelebe also der Vnderthenigsten Hoffnung, weill es nicht lenger alß drei tag gewehret, der Landdrost darin verwilligt vnnd E. Königl. Mtt. gnedigsten willen ich darüber nicht gewust, auch alß balden auf dero erste Königl. erinnerung in Vnderthenigkeit *parirt*(?), dieselbe mich genedigst vorendschuldigt zuhalten, vnnd mir dieß orten kein Vngehorsamb zuzumeßenn in Königl. g. geruhenn wollen, warumb ich vnderthenigst hoch fleißig bittenn thue; Vnd haben dieselbe höchst vernünfftig zuermeßenn, in was gestalt meine *Armée* bewandt, weill die gelter auß Engellandt so langsam fallen, Vnndt deswegenn es an bezalung fehlen thuet, ich will aber iederzeit alles gehorsambst vnd trew gegen E. Königl. Mtt. befleißenn.

Das E. Königl. Mytt. mir in Königl. G. mit der Vberschikten *ordinantz* an dero *Majorn* Drandorff, vnnd Königl. *recommendation* an Chur Brandenburg, Herrn *Administratorn* des Erzstifts Magdenburg, Vnnd Herzogen in Pommern (welches beigeschloßenn gewesen) so gnedigst will fahret, thue ich mich Vnderthenigst hochfleißig bedanckenn, will mich hingegen der schuldigkeit nach, Euw. Königl. Mtt. befelch nachzuleben Iederzeit eußerst befleißenn Allermaßen ich dann eher *marchirt* vndt auff gebrochen wehre, wann ich nicht mitt der *Artillerie* bißhero so viel zuthun gehabt, dann mann neue Reder an die halbe Carthaunen welche E. Königl. Mtt. mir gnedigst laßen zukommen, machen müßen, sonst hette ich Sie müßenn auff's waser laden vnnd die räder laßenn nachbringenn, daß Sie mir kein m(?)unz(?) wehenn gewesen, So hab ich auch erst Zugpferdt müßen kauffen vnd andere gereitschafft laßen fertig machenn, Ich habe aber albereit ein *trouppen* Reuter Vnnd fuß Volck fortgeschickt soll eine nach der andern folgen, daß weill die Königl. *Ordinantz* an *Major* Drandorff ainzo erfolgt, es weiter an meinem auffbruch vnndt forttzug nicht fehlen solle,

Pitte E. Königl. Mtt. hiermit Vnderthenigst, dero Königl. erinnerungen wegendes fürst. Meckelburg. Volcks G. zugedencken, Beinebenß mich für dero getrewen Vnndt gehorsambsten diener haltenn. Die ich damit dem gnedig. schuz des allerhöchstenn getreulichst vnndt dero mich zu Kon. Gnaden Vnderthenigst beflehenn thue *Datum* Lawenburg den 4. *Februarij* 1626

E. Kon. Mtt.

Vnderthenigst gehorsambster diener

E Mansfelt

Příloha: Nedatované popisy měst Ratenaw a Havelberg

46. Kristián IV. Mansfeldovi, Rotenburg 8./18. února 1626

RA København, TKUA, sign. 1-059, Ausländisch Registrant 1626, fol. 89a-89b

Ahn den Graffen von Manßfeldt

Rotenburg am 8. February Anno 1626

Christian der Vierde

Wollgeborner besonder lieber, Was ihr wegen vnsers *Maiorn* Trandorffen, an vnns *Intercedendo* gelangen laßen, Ist vnns woll *referirt* worden, verhalten euch darauf hinwiederumb gunstig vnnd

gnedigst nicht das wir die gnedigste verfügung thun wollen, das ihenn etwas Geld soll gegeben werden, Daß Meckelburg. Volck belangend, werdet ihr darauff keine rechnung mach/en/ können, Sonsten hatt vnser Generall vber die *Infanterie* vnns *auisirt*, das nötig sein würde, Punten vnd Fehren auf dem Elbstromb an die handt zubringen, dafern ihr nuhn dern mechtig werden künnet, wollet ihr Sie den Stromb hinauf bringen laßen, vnnd wir bleiben euch gunstig vnd gnedigst beygethan, Datum

47. Kristián IV. Mansfeldovi, Rotenburg 10./20. února 1626

RA Kopenhagen, TKUA, sign. 1-059, Ausländisch Registrant 1626, fol. 91b-92a

Ahn den Graffen von Manßfeldt

Rotenburg am 10. February Anno 1626

Christian der Vierdte

Wollgeborner besonder lieber, Nachdem gegen Vnns, der Hochgeborne Fürst, vnser freundlicher Lieber Oheimb, Schwager, Sohn vnnd Geuatter, Herr *Augustus*, Herzog zu Sachßen, Engern vnnd Westphalen, sich wegen genehmhaltung des im nehistuerschienen *Maio* zu Braunschweig gemachten CreyßSchlußes, auch einbringung der, S. L. zukommenden Quoten, bey diesem *defension* Werck gnugsamb verbündlich gemacht, vnnd wir deßwegen Crafft tragenden Creyß Obristen Ampts, S. L. sambt dern landen vnnd Leutten, in vnser *protection* zunehmen verbunden sein, So gesinnen wir hiemit ahn euch gunstig vnd gnedigst, ihr ewer KriegsVolck, ohne ferner verweilung, aus S. L. Landen abführen, vnd bey der abführung, ernstlich einsehen haben wollet, das alle Plunderungen, *exactiones*, abnahmb der *mobilien*, wegtreibung des Viehes vnnd andere *desordres*, wie die Nahmen haben mugen, verhuttet werden, Solches wollenn wir vnns zu euch gänzliche versehen, vnnd bleiben euch mit Kenigl. gunsten vnnd gnaden gewegen. Datum

48. Mansfeld Kristiánovi IV., Lauenburg 11./21. února 1626

RA Kopenhagen, TKIA, sign. A 96

připis na adresní straně:

Graff von Mansfeldt wegen so den Stromb hinauff zu bringen des Obristen *commendo in casum conjunctionis* mitt einem von I. M. *Generaln* Ps. Mannersen 16. Febr. Ao 1626

Durchleuchtigster, Großmechtigster König, Gnedigster Herr, E. Konigl. Mytt. seien meine Vnderthenigst vnd gehorsame dienst bestes fleises zuuor.

Auß E. Konigl. Mytt. leztem schreiben welches den 8. dieses Monats *datirt* war, hab ich vnderthenigst verstandenn, daß E. Königl. Mytt. nötig befindenn, daß ich so viel fähren vnnd nähenn, alß möglich, den Strom auffwertß mit mir nehme: damit auff den notfall E. Königl. Mytt. *general* von der *Infanteri* zue mir vber die Elb, oder ich zu ihme hinnüber kommenn könne: soll darauff E. Königl. Mytt. nicht verhalten, daß ich zwar meinen fleiß thun will, derselben so viel vber sich bringen zulassen, alß möglich, ob es schon zimlich schwer zugehet sie gegen den Strom so fern auffwärts zubringen, vnnd der Kosten hochleufft, dann niemandt will Vnnß Vmbsonst arbeiten, allein sorg ich wir werden ihrer nicht so gar viell, alß wohlauff eine geschwinde vberfuhr so viel Volcks vonnöten, bekommen könnenn,

Für das ander weill ich auß gemeltem schreiben vermercke, daß leichtlich E. Kon. Mytt. *general* von der *Infanteri*, oder ein anderer der auch ein *general presentirt* zu mir oder ich zu ihme stoßenn möchte, vnd aber in solchen fällen wann mann nicht zuuor des *Commendo* halber verglichenn ist, leichtlich Vngelegenheit vnd dem hauptwesenn groser schaden kann zugezogen werden. Also Bitt E. Königl. Mtt. ich vnderthenigst, sie wollen bei Zeiten gnädigste Verordnung thun, wie sie es auff solchen fall wollen gehalten haben, darmitt E. Königl. Mytt. dienst desto meher befördert vnndt die gemeine gute sach im geringsten nicht vernachteilte werde. Ich erinnere

E. Königl. Mytt., dieses Vmb so viel desto mehr, weil ich in Behmenn, Vnd anderß woh in der that erfahren, daß dergleichen streitt, Vnder anderm auch eine sehr grose Vrsach gewesen, daß mann geschlagen worden, vnnd die landt *quittiren* müsenn: Waß E. Königl. Mtt. hierin Verordnen werden, deme will ich meines theilß gehorsambst nachsezen.

Zum dritten hab E. Königl. Mytt. ich albereit in meinem Vorigenn schreiben berichtet, wie starck ich *marchiren* kann, darauß Sie leicht abzunehmen, waß wir gegen dem Feind für ankunft meiner *recreuten*, deren ich gleichwohl nun nach vnd nach erwartte, zuerrichten, müglich. Nun hab ich die *recrouten* eher nicht mach/en/ können, dann E. Königl. Mytt. ist selbstenn gnedigst bewust, wiespatt, das wenig gelt so mir geschickt wordenn, ankommen, damit ich gleich wohl die *Soldatesca* biß auff 30 m/ilia/ hölländische gülden vngefehr zimlich befriedigt, hetten aber E. Königl. Mytt. mir mit den 40 m/ilia/ Reichßthalern nicht gnedigst außgeholfenn, wehre ich noch längsamer zu den *recrouten* oder gar nicht gekommen. So ist mir auch Vnmüglich geweseneher wegen gedachten mangels, Vnnd das ich nicht bei zeiten zu der *reparation* des geschüzes welches ich mehrertheilß mit neuen Rädern versehenn müßen, gelangen können auffzubrechen. Deßwegen ich nachmahln Vnderthenigst bitt, E. Königl. Mytt. mich g/ne/d/ig/st für endtschuldig halten wollen, daß ich I. F. G. den(m?) herrn Erzbischoff zue Magdeburg nicht eher entsetzt, welches Furst. G. mir gleichwohl die Hoffnung gemacht hattenn, zum wenigsten den Feindt acht tag auffzuhalten. Es wehre meines erachtens sehr gutt, wann E. Königl. Mytt. sich wolten g/ne/d/ig/st belieben lasen in Engelland zuschreibenn, daß mann Vnß mit gelt ein wenig fürderlicher, alß biß dahero geschehen hülffe, dann mann sich einmahl in der höchstenn nott, dörrfte betrogen findenn, so mir aber geholfenn würd, will ich gewiß meinen fleiß nit sparenn.

Ihr F. G. zue Meckelnburg Volckbelangendt halte ich der Marckt werde sie kramen lehren, vnnd würd bei ihnen stehen, ob sie lieber wollen helffenn den feindt auser ihrem land auffhalten, oder ihme Ihre landt, wie andere, mit Ihrem Lanterinrenn gethann, verwehren, E. König. Mytt. seien gesichert, das ich an meinem fleiß nits will erwindenn laßen, Vnd so der feindt schon ein man 2 oder 3000 stärke ist alß ich, soll es doch mit Gottes hülff kein sondere not haben, so er aber mit gar zu groser macht keme, kann ich mehr nicht thun, alß menschlich vnndt müglich. Ich hab von einem einspenninger, so von Ihr. F. G. dem Herrn *Adminis/trator/* kommen, so viel verstanden, daß mein *aduant garde*, schon vor vier tagen, nachent Huelberg gewesen, also das ich verhoff, sie seien sicherlich nunmehr drinnen, vndt erwarte deßen stündliche nachrichtung, wo deme also hoffe ich mit Gottes hülff den schaden so I. F. G. gelittenn, bald wieder zuersezenn. Eß hatt mich sonstenn weder gedachter Einspenninger, berichten können, noch auch I. F. G. schreiben mir nachrichtung geben, wie es mit Ihrem getrewen Volck beschaffenn, hoffe doch solches soll sich mehrertheilß zu dem *general* Fuchsenn gesamblet haben, scheinert fast alß ob des feindts einfall mehr ein schrecken gewesen, alß ein grose macht.

Dieses hab E. Königl. Mytt. ich also in Vnderthenigstem gehorsam berichtenn sollen, befehlen sie hiemit in den G. schuz des höchstenn, vnnd derselben mich zue beharlichenn Konigl. Gnaden *Datum* Lawenburg den 11. *Febru. Anno* 1626
E. Königl. Mytt. Vnnderthenigst Gehorsambster diener
E Mansfelt

49. Kristián IV. Janu Arnoštovi Sasko-Výmarskému, Wolfenbüttel 20. února / 2. března 1626

RA København, TKUA, sign. 1-059, Ausländisch Registrant 1626, fol. 100b-101a

Ahn den Herzogen von Weimar

Wulffenbuttel am 20. February Anno 1626

Christian der Vierde

Hochgeborner Fürst, freundlicher lieber Vetter, auf E. L. schreiben vom 17. dieses, laßen wir derselben vnverhalten sein, Ob wir woll von dem Englischen Gesandt/en/ so viel vermercket, das wegen des secourses von dannenhero wenig zu hoffen, Insonderheit nuhnmehr da es schon spätt

im Jahr, vnnnd vielleicht die *Flote* möchte außgelauffen sein, ehe derselbe, so vnsernt wegen dahin geschicket wurde, ankommen kundte, So haben wir demnach mit dem Gesandten *tractirt*, das derselbe die *sollicitation* dieser sache auf sich genommen, wird sich auch ehest, dafern er nuhr immer darzu abkommen kan, auf die Reise begeben.

Wegen der Schaumburgischen Gelder, mußten dieselben zu vnserm Renthmeisters händen bracht werden, damit derselbe gebührende Rechnung dauon thun könne, Sollen alßdan von ihme hinwiederumb zu behueff der *recreuten* vnnnd ander Posten, E. L. vorschlage nach auß gezehlet werden, den ferner wercker so sich mit der newen *Inuention* angeben, kunnen E. L. /a/vff eine andere bequemer Zeitt verreisen, wen der von Hameln wiederkommen, soll ihm mit der begehrten Patente gnedigst wilfahret werden, Weil vnns auch itzo Zeittungen zukommen, das vnser Generall vber die *Infanterie* Johan Philip Fuchß, Tangermunde an der Elbe besezet, Item der Obgerste Lohausen, mit der Stadt Soldwedell dahin gehandelt, das sie drey Compagnien von vnserm Leibregiment gutwillig eingenommen haben wir E. L. dauon *Auisiren* wollen, Sie himit Gottlichen obhald empfehlend, Datum

50. Kristián IV. Mansfeldovi, Wolfenbüttel 20. února / 2. března 1626

RA København, TKUA, sign. 1-059, Ausländisch Registrant 1626, fol. 102a

Ahn den Graffen von Manßfeldt

Wulffenbuttel am 20. February Anno 1626

Christian der Vierdte

Wollgeborner besonder lieber, ewer schreiben von 11. dieses ist vnns am 16. hernach in Meinersten, wie wir auf der Reise nacher Wulffenbuttel gewesen, woll vberbracht worden, worauß wir vnter andern vermercket, das die feinde, des *Administratoris* zu Magdeburg L. abermahl eingefallen, vnnnd etlich Volck getrennet haben, Wehre zu wunschen gewesen, das die von euch angezogene ver hinderungen nicht in wege gestanden, vnd ihr mit ewerm Volck etwas eher /a/vffziehen können, So hette man nicht allein dieses verhutzen, sondern auch woll dem Feinde einen mercklichen abbruch auf den ruckwege thun können.

Ferner weill wir gutt befinden, das vnser *Generall* vber die *Infanterie*, neben bey sich habendem Volck mit Euch sich *coniungere*, damit mit mehrem nachdruck vnnnd *effect* etwas könne *tentirt* werden, So zweffeln wir nicht, Ihr allenthalben hierbey ein wachendes Auge haben, vnd keine *occasion*, was guttes zuuerrichten, aus händen gehen laßen, werdet, Wir haben auch ermelttem vnserm *Generaln ordinanz* geben, auf den fall solcher *Conjunction* wegen des *General commando*, das deßwegen kein streit, zubesorg/en/ vnd bleiben euch mit Königl. gunsten vnd gnaden beharlich woll beygethan, Datum

51. Mansfeld Kristiánovi IV., Havelberg 28. února / 10. března 1626

RA København, TKIA, sign. A 96

Durchleuchtigster, Großmechtigster König, E. Konigl. Mytt. seien meine Vnderthenigst gehorsambste dienst mit allem fleiß beuor, Gnedigster König vnnnd Herr.

Deroselben gnedigstes schreiben habe ich mit vnderthenigster *reverentz* empfangen daß dieselbe ihren *general dero infanteri*, sich mit mir, wann es nötig, *zueconjungiren, commendirt*, thue ich mich Vnderthenigst bedanckenn. Will nun kein zeit noch *occasion* auß handen laßenn, darmit iezieger Zeit, ehender sich der feind versterckt, demselben zugesezt, vnnnd etwas fruchtbarliches verrichtet werde, wie ich dann daruor halte, daß wir alß Wahlstein gewachsen gnug mit Gottes hüllff sein wollen, Beuorab wann Tilly aus E. Königl. Mytt. sehen vnnnd stil liegen muß, Vnd das Mechelnburg. Volck auch zu mir stoßen solte, welches nach dieser *occasion*, sich alß dan mit dero *infanteri generaln conjungiren*, Vnnnd sonsten zu E. Königl. Mtt. diensten

gebraucht werdenn kann. Dieweill auch meine *recreuten* ankommen hoffe ich in kurzem zimlich starck zusein.

Dieweill gemelter E. Königl. Mytt. *general* im stiftt Magdeburg Vndt ich in Brandenburg auff Zerbst Vnnd der orten zue *marchiren* vnd nicht rahtsamb dasein *posto* zueruck gelaßenn, sondern alles vor dem feind gesichert werde, So wollen E. Königl. Mytt. *g/ne/d/ig/st* belieben, mehrgedachten *general* mit 2 halben Carthaunen Vnnd 2 Vierthel Carthaunen zuuersehen, dann wann ich solche hin vnnd wieder schicken solte, würde ich auffgehalten, Vnnd müste vielleicht etwas verabsaamt werden, da wir Vnnß sonsten Vmb so viel ehender *conjungiren* können, Iedoch stelle ich solches alles E. Königl. Mytt. Vnderthenigst anheimb.

Ferners kann E. Königl. Mytt. ich Vnderthenigst zuberichten nicht Vnnderlaßenn, demnach mir gewisse nachrichtung zuekommen, daß der Feind auff Brandenburg seine meinung gerichtet, Volck darin zubringenn, Vnd aber zimlich viel an solchem *pass* gelegenn, ich auch von Perlin aus von den fürnembsten in geheimbt *advisirt* worden, daß ich wohl leidenn möchten, daß mann ihrer halben Versichertt, dörrffen aber mich einzulaßenn, nicht *commendirn* sondern das ich solches vor mich selbstn verhandelte, Alß habe ich sie ganz gütlich etwas meines Volcks einzunehmenn, ersucht, weill Sie aber wenig lust darzu, so reise ich selbstn dahin entweder mit güte oder gewalt, den *posto* zuebesezenn, darmit mann derentwegen gesichert, vann darauß kann ich meinen weeg gleich fortnemmenn, Vnnd desto ehender zudero *generaln* stossen, der Vnderthenigsten Hoffnung, E. Königl. Mytt. hieran kein mißfall/en/ habenn werdenn,

Dieselbe haben auch hierbei den *revers* ihr G. Herzogs *Augusti* zue Sachsenn etc. wegen öffnung dero heuser *g/ne/d/ig/st* zuempfangenn.

Sonsten weill sichs mit den Englischn gelttern meinewegen sehr lang verweilet, auch Franckreich sein Absehenn dieß orts auff Engellandt mit Vbermachung seines theilß tragen thutt, Vnnd ich dahero von beeden mangel leide, welches mir gar schwer fallen thutt, Sintemahl Engeland ist mir nunmehr 180 m/ilia/ XXX(?) Sterling zuthuen, mit welchem eine Schöne *Armada* zuemachen, Vnnd eine feine Zeit zueVnderhalten. Pitte derwegen E. König. Mtt. ganz Vnderthenigst, dieselbe geruhen *g/ne/d/ig/st*, meineweg/en/ in Engelland beweglich zuschreiben, daß ich nicht lenger gelaßen sondern mir ehist mit gelt geholfen werde. E. König. Mytt. wollen sich meiner dieß orts allßichers Vnderthenigst getrewen dieners annembenn, Vnd alles gehorsambs vnd trew sich in König. G. zue mir versehenn, Welche ich damit dem starcken schuz des Almechtigen Vnd dero mich zue beharlichen König. G. Vnderthenigst befehlen thue. *Datum* Huelßberg den 28. *Feb. Ao.* 1626

E. König. Mytt. Vnnderthenigst Gehorsambster diener
E Mansfelt

52. Mansfeld Kristiánovi IV., Havelberg 3./13. března 1626

RA København, TKIA, sign. A 96

připis na adresní straně:

Gr. Ernst zu Mansfeldt etc. was er thun soll, da der Feindt nach der Schlesien marchieren würde

Durchleuchtigster Großmechtigster König, E. Königl. Myt. seyen Meine Vnderthenigst Treuwilligste dienst Ieder Zeit beuor, Gnedigster König vnd Herr

Demnach Ich verstendigt worden, ob sollte d/er/ Feint zue *marchiren* gemeint sein, Vnd Sich auff solchen Weeg nach der Schlesien begeben wollen, Wann deme Also, dß Er Wallstein seinen Kopff dahin wenden möchte, Pitte E. Königl. Myt. Ich Vnderthenigst gehorsambst, mich in Königl. gnaden, Weßen Ich mich zuerhalten zueberichten, darmit nach dero gnedigstem gefelle Ich mich in diesem vnd sonsten verhalltten möge. Welche Ich darmit zue aller Königl. Wolfahrt langem Leben, gutte Leibß gesundtheit vnd gewünschte *Success* den getrewen Gott in seine *protection* befehlth thue, *Datum* Huelßberg den 3. *Marty Ao* 1626
E. Königl. Myt.

Vnderthenigst Gehorsambster diener
E Mansfelt

53. Mansfeld Kristiánovi IV., Havelberg 3./13. března 1626

RA Kopenhagen, TKIA, sign. A 96

připis na adresní straně:

Gr. Ernst zu Mansfeldt *praesentirt* S.K.Mtt. ein Pferdt etc. Wulfenb. 8. *Marty*. 1626

Durchleuchtigster Großmechtigster König, E. Königl. Myt. seyen Meine vnderthenigst gehorsambste dienst mit allen Treuwen vnd fleiß beuor, Gnedigster König vnd Herr

Demnach Ich verstendig worden, ob sollte Ich ein pferdt haben so E. Kön. Myt. nicht vndienlich sein möchte, Welches Ich auch selbst darfür halte, Vnd deßwegen nicht vnderlaß/en/ sollen, sondern es E. Kon. Myt. Vnderthenigst zue *praesentiren* Wagen wollen Mitt Vnderthenigst hochfleißiger Pitt dieselbe, solches von Mir alß von einem Armen Soldaten in Königslichen Gnaden anzuenem/m/en, gnedigst geruhen wollen **G**lebe der getrösten hoffnung, daßelbe E. Kön. Myt. nicht Vntaugentlich sein möchte, Wie Ich dann Meinen Bereitter mitschickhe, Es nach E. Kön. Myt. belieben einmal zwei für zuereitten, darmit dieselbe, waß an Ihme zuethun gnedigst sehen mög/e/.

Wan solches deroselben gefellig würt es mich hoch erfreuwen, Vnd deßen *g/ne/d/ig/ste* annem/m/ung Mir zue hohe Königl. gneden rechnen, Welche wie Alle Andere in Aller Vnd/er/thenig Kheit mit meinem Gehorsamb zuuerdienen Ich mich Euserist befleißigen Will, E. Königl. Myt. den mit Gottes *g. protection*, zue Allem Königl. Wolstant, Vnd mich zue Königl. Gnaden gehorsambst befehlet, *Datum* Havelbergh den 3. *Marty* Ao 1626

E. Königl. Myt.

Vnderthenigst gehorsambster diener

E Mansfeld

54. Kristián IV. Mansfeldovi, Wolfenbüttel 9./19. března 1626

RA Kopenhagen, TKUA, sign. 1-059, Ausländisch Registrant 1626, fol. 124a

Ahn den Graffen von Manßfeldt

Wulffenbuttel am 9. Marty Anno 1626

Christian der Vierde

Wollgeborner besonder lieber, Wir mugen euch hiermit gunstig vnnnd gnedigst nicht verhalten, das vnns der Erbar vnnnd Manhaffter vnser lieber besonder, Tile Albrecht von Vrsler, an *praesentirn* laßen, das er zu vnser vnd dieses Creyßes behueff, Sechs *Compagnien* Pferde, da wir dem bedurfften, zu werben entschloßen wehre, mit denselben auch bald aufzukommen getrawete, Ob vns nuhn woll seine Person dergestaldt geruhmet worden, das wir ihn gnedigst gerne in dienst nehmen wolten, So seind wir doch mit Reutterey so versehen, das wir mehr werben zulaßen nicht bedacht, dafern ihr aber weitere werbungen anstellen, vnnnd seine Person für andern hierunter gebrauchen woltet, wurdet ihr vnns zu sonderbahrm gefallen thun, vnnnd wolten es in Königlich/en/ gunsten vnd gnaden, darmit wir euch ohne das zugethan zubelegen wißen, Datum

55. Kristián IV. Mansfeldovi, Wolfenbüttel 11./21. března 1626

RA Kopenhagen, TKUA, sign. 1-059, Ausländisch Registrant 1626, fol. 126a

Ahn Graff Ernten zu Manßfeldt

Wulffenbuttel am 11. Marty Anno 1626

Christian der Vierde

Wolgeborner besonder lieber, Nachdem wir ewre gutte zuneigung, bey vberschick- vnd *praesentirung* des Pferdes, so ewer bereitter vnns vorgeritten, vnd gnedigsts *contentement* darab empfunden, wurcklich gespuret, So thun wir vnns deßwegen nicht allein gunstig vnd gnedigst bedancken, sondern seins auch in Königl. gunsten vnd gnaden kunfftig zuerkennen geneigt, Datum

56. Kristián IV. Mansfeldovi, Wolfenbüttel 11./21. března 1626

RA Kopenhagen, TKUA, sign. 1-059, Ausländisch Registrant 1626, fol. 126b-127b

Ahn den Graffen von Manßfeldt

Wulffenbuttelt am 11. Marty Anno 1626

Christian der Vierde

Wollgeborner besonder lieber, auff ewere vnterschiedliche schreiben, vom 28. des abgewichenen vnd dritten dieses Monats, so vnns ingesamt vberreicht, laßen wir Euch gunstig vnd gnedigst vnverhalten sein, daß vnser *Generall* vber die *Infanterie* vnnd *Artiglerie* mit Stucken dergestalt wie ihr vorschlaget, nach notturfft versehen, was sonst die bemechtigung der Stadt Brandenburg belanget, lassen wir vnns solches nicht mißfallen, wollet doch hierunter so viel muglich *moderation* gebrauchen, das des Churfürsten von Brandenburg L. nicht *alienirt* werde. Herzog Augusti zu Sachßen Lawenburg L. *Reuers* ist vnns woll zukommen. Wegen der auß Engelandt euch *restirenden* gelder, haben wir bereit einem Edelman, den wir hinein geschicket erinnerungs schreiben mit aufgeben, können also fuglich weiter ewerthalben nicht *virgin* ehe vnnd beuohr wir venehmen, was darauff vor *resolution* erfolgen wird, dern wir dan mit dem Ersten gewertig sein.

Belangendt die euch zukommene Zeittung, alß ob der Feindt nach der Schlesien zu *marchirn* vorhabens, /a/vff welchen fall ihr bericht begehrt, wie ihr euch hierunter zuerhalten, So wehre vnserm ermeßenn nach, anders nichts vorzunehmen, da anders die Euch eingebrachte Kundschaften gewiß, alß das man dem Feinde alßbalden auf dem fuße folgete, vnnd in dem Eisen seße, zu sehen, ob sich etwan gelegenheit, demselben einen Abbruch zuthun an die hand geben wurde, welches ihr dan, ewerm gewöhnlichen fleiß vnd Kriegserfahrenheit nach woll werdet in gutte obacht zunehmen wißen, vnnd wir bleiben euch mit besondern Königl. gunsten vnd gnaden gewogen. Datum

57. Kristián IV. nizozemským stavům, Wolfenbüttel 12./22. března 1626

RA Kopenhagen, TKUA, sign. 1-059, Ausländisch Registrant 1626, fol. 128b-129b

Ahn die Herrn Statten Generall

Wulffenbuttelt am 12. Marty Anno 1626

Christian der Vierde

Hoch vnnd Mogende Herrn Statten Generall der Vnirtten Prouinzen in Niederlande, gutte freunde vnnd Nachbarr, Nachdem den Herrn Statten Generall, auch ohne vnserer erinnerung, ihrer begabten *prudenz* nach, gnugsamb bewust, welcher gestalt bey diesem, zu beforderung des Allgemeinen Euangelischen Wesens, vorgenommenen werck, die *diuersiones* vnserm Feind desto mehr abbruch zuthun höchst nötig, So wollen wir deßwegen, keiner weitleufftigkeit gebrauchen, Weil aber ahn der *diuersion*, so man bey Fürst Gabrielß in *Transylvanien* etc. L. zu wege zubringen verhoffet, so mercklich vndt viel gelegen, das man ohne derselben schwerlich etwas rechtschaffenes, vnnd mit sonderbahrem nachtruck wird inß werck richten können, So ist hiermit ahn E. Wolte vnserer freundliche bitte, gunstiges gesinnen vnd gnedigstes begehren, Sie zu beforderung dieses so hoch nötigen werckes bey iezigem *Conuentu* die sache so viel ihnen muglich sein wirdt, dahin wollen *dirigirn* helffen, daß hochgedachtes Fürsten L. *postulatis*, so der iungsthin bey den Herrn gewesener Gesandter *proponirt*, von den sambtlichenn *Confoederatis* ein

gnugen geschehe, vnd insonderheit auf mittel gedacht werde, wie das von S. L. Monatlich beehrtes Geld *subsidiu*m aufzubringen, damit die *diuersio* mit dem furderlichsten erfolgen, vnd wir desselben vergewißert werden mugen, Wie nuhn dieß dem algemeinen wesen zum besten gereichen wird, Also wollen wir vnns auch ahn der Herrn Statten Generall gutten *affection*, so sie hierin in der tatt bewesen können gar keinen zweiffel machen, thun dieselbe hiermit Göttlicher obacht empfelhen, Datum

58. Mansfeld Kristiánovi IV., Brandenburg 14./24. března 1626

RA Kopenhagen, TKIA, sign. A 96

Durchleuchtigster, Großmechtigster König, E. Kön. Mytt. seyen meine vnderthenigst, getreuwilgsten dienst mit schuldigstem Gehorsamb beuor, Gnedigster König vnnd Herr.

Deroselben mag Ich in Vnderthenigkheit Vnangebracht nicht laßen, Waß gestalt Ich einen Radtmacher Nahmens Denitz Im Haag bestellt, demselben viel gelt auff Sein Person geben, auch Seinen Khünfftigen bezahlung bürgschafft stellen laßen, Nicht anders Meinent dann derselbe Vnß Vnfehlbar zueziehen werden, So muß Ich aber befinden, vnderfahren, daß Selbig/er/ Sich bei S. f. g. Herzog Christian auffhelt, Welches Mir Weill Ich Seinen zum höchsten bedürfftig etwaß schwererfallen thuett,

Bitte deßwegen E. K. Myt. vnderthenigst fleiß, hochgedachten Herzog, dahin zue *disponiren* gnedigst zuegeruhen, d/a/ß S. f. g. Mir die Ienige, so Mir zuestehen wolle zueschikken, vnd denselben khein Vnd/er/halltt geben thue, Ich Will meines theillß solches auch nicht Vnderlaßen Welches der Billigkheit gemeß, E. Kön. Myt. erweißen Mir dardurch ein Königl. Gnadt, die Ich mit meinem Vnd/er/thenigstem Gehorsamb zuuerschulden nicht Vnd/er/laß/en/ will, Dieselbe darmit dem Allmechtig/en/ in seinen Schutz befiehlt, *Datum* Brandenburg den 14. *Martij* 1626

E. Kön. Myt.

Vnderthenigst gehorsambster diener

E Mansfelt

59. Mansfeld Kristiánovi IV., Brandenburg 14./24. března 1626

RA Kopenhagen, TKIA, sign. A 96

adresní strana: Graf Ernst zu Manßfeldt etc. wegen weiner *intention* die Deßsche Brucke zuerobern, seines *Marche* nacher Schlesien zunehmben etc. notiti aret(?) das der Obrister Farenbeck gefangen worden. Px. Wulffenbüttell, den 21. Marty 1626

Durchleuchtigster, Großmechtigster König, E. Kön. Mytt. seyen meine vnderthenigst, gehorsambste dienst, besten Vermögens Iederzeit beuor, Gnedigster König vnnd Herr. Dieselbe mach ich meinem Vnderthenigstem schreiben abermahln zue*importunien* nicht vnnderlaßenn, vnd berichte E. Königl. Mytt. vnnderthenigst gehorsamlich daß ich mich auff ein *entepriese* gegen der deßawischen Brücken rüsten thue der gutem Hoffnung, derselben mit Gottes Hülff Meister zuwerdenn, dieweill aber E. Königl. Mytt. gnedigstem willen vnd befelch ich mich Iederzeit zubequemen schuldig weiß, Bitte dieselbe ich gehorsambst, wann ermelte Bruckenn erhalten, waß mir zuthun, mich in Königl. Gnaden zubescheidenn.

Dann obwohll mein neües Volck anlaufft, so kann ich iedoch biß noch, nur die *recreuten*, so vnder die alten *compagnien* geworben, welche ich gleich darunder stoße, gebrauchenn, mit den Neuen *Compagnien* ist vor der musterung nits anzufangenn, alsodaß ich noch nicht so starck, etwas groses für zunehmenn Wann aber E. Königl. Mytt. mir das Fürst. Meckelnburg. Volck allein in dieser *occasion* zue zueordnen gnedigst geruhenn wolten, wehre mir solches ein grose gnadt,

welches nach Verfließung dieser *occasion* wiederumb nach deroselben gnedigstem gefallenn anderwertß gebraucht, vnnd ich würde inmittelß vmb so viell stercker werdenn.

Sonsten werde ich vno denen, welche von Ihrer Churf. G. von Sachsen vnnd der ortten herkommen, berichtet, daß dieselben in Ihrem Churfürstenthumb fast aller orten, zue Wittenberg, Torgaw, vnnd sonsten die Brügggen abwerffenn laßenn, In willens keinem Part den Paß zugeben, wann nun die Brugggen zue deßaw einbekommen, könte auff den fall es E. Königl. Mytt. also gefällig, vielehender ich alß der Feind in die Schlesien kommen.

Demnach ich auch vernohmmen, daß das Hollendische Regiement den Stetten Bremen vnd Hamburg solle vndergeben werdenn, welche meines wenigsten erachtens weill mann im Feld vnb so viel schwächer, wohl New Volck auff 3000 Mann werben köntenn, So habe E. Königl. Mytt. ich vnderthenigst fleises zubittenn, nicht Vnderlaßenn mögenn, wann dieselbe solch Regiement zu quittiren vnd hinzulaßen gnedigst gewillet, daßelbe mir so lang biß mein newes Volck, wie auch das Schottische vnd Französische ankommen, in Königl. G. zue Vberlaßen Vnnd wann E. Königl. Mytt. gnedigstgefallen wolte, Solches mit derobezahlung, gleich dero Andern Königl. Regimenten zuuersehenn, vnnd mir solches von den Englischenn Gelttern zur *defalciren*, würde mir solches zur großen Königl. G. gereichenn.

Vnnd dieweill ich noch der Hoffnung kann es zwar nicht vergnei(?)ßen, daß gemelte Volck auß Schottland, wie auch etwas auß Franckreich nunmehr möchten anlangen, Alß pitte ich gleicher gestalt in Vnderthenigkeit, Ob deroselben gnedigster will es wehre nach der Lückstatt einen Königl. *Commissarium* zur ordnen, der solch ankommt Volck annehmen, Ihme gutebefürderung erweisen vnd nach E. Königl. Mytt. gnedigstem gefallen *conuoyiren* vnnd bringen möchte, dann ich bereits die anoderung gethann, daß Sie zue Ihrer ankunfft sich daselbsten sollen angeben, Königl. *Ordre* empfangen, Vnnd deroselben folgenn.

Sonsten hattes das ansehen mit Wallstein Volck vnd gehet gleichsamb auff den Schlag, alß wann er wolte seinen Weeg in Schlesien vnd Böhmen nemmen, wann deme also Vnndt er dahin *marchiren* solte, wehrers sehr gutt, daß ich den geraden weeg der Schlesien zur mich begeben, so konte ich seiner auff den Bömischen grenzen vnd der orten erwarten, dann wann ich ihme auff dem Fueß solte folgenn, würde ich das Churfürstenthumb Sachsen betretten müeßenn, da ich dann Feind hinder Vnnd vor mir haben würde, wann auchauff den fall einer solchen *marche*, E. Königl. Mytt. dero *general* vber die *infanteri* vnd *Artillerei* mit dem bei sich habenden Volck, mir Vmbetwas zuzufolgen, könte solches nicht schaden, darmit auff den nottfahl er mich oder ich ihn *Secundirn* möchten. Ich bin zwar noch nicht so starck, daß ich selbstn dergleichen *marche* könte fürnehmen, wann nit E. Königl. Mytt. mir mit noch etlichen Regiementen gnedigst verholffen wehre, biß meinn Volck ankombt, daran ich gar nicht zweiffle, dann Sie zimlich anlauffen, alleinn muß der Zeit erwartet werden, der Vrsachen ich auch vmb das Hollendische Regiemnet gehorsambst anlangen thue. Das Meckelburgische Volck betreffend veil ich der guten hoffnung, daß ich in drei wochen mich zimlich versterckenn, kann hernacher anderwertß gebraucht werdenn, Inmittelß verhoffe ich vnd dero *infanteri general* mit dem bei sich habenden Volck gewachsen genug zusein, möchten auch vielleicht er an seinem Vnnd ich an meinem orth, wann ich gemelt Volck auch bei mir haben würde etwas guts verrichtenn, E. Königl. Mytt. bitte ich auch vnnderthenigst, weill solches mir zuwißen vonnöten darmit ich den sachen nicht zuviel noch zu wenig thue, In Königl. G. mich zuberichten, wie mit ChurSachsenisches zuhalten habe. Dafer deroselben mich desenn selbstn G. zubescheiden nicht gefellig, solches durch den Herrn Englischen *Ambassadeur*, oder andere, nach dero gnedigst beliebenn, geschehen zu laßenn.

Dieselbe berichte ich auch solcher gestalt, daß meine Reuter den Obristen Farensbeck, so vnder Wallensteinem Regiement richten sollen, Vnnd zu Berlin werbenn wollenn, verkundschaftt, Ihme nach geritten, vnd zwo groser meil von Berlinn angetroffen, gefangen Vnd anhero gebracht, welcher vorgiebt mann begehre an seiner seiten Kein quartier zuemachenn, wolle ehender sterben: Ihr Churf. G. von Brandenburg werden herhaltenn müsen, Vnnd ihr alles genohmmen werdenn, Sie *armire* sich oder nicht, Stelle zu E. Königl. Mytt. gnedigstem gefallen, ob deroselbenes beliebenn wolte gedachten Obristen, dabei noch einer so des *Tampier Cornet* gewesen, abholen,

vnd an einem orth gleich andern Verwahren zulassen biß etwann *quartier* gemacht, oder mann sich sonsten seinethalben vergleich/en/ waß gestalt höchstermelte Ihr Churf. G. zur Brandenburg für Ihne schreiben haben sie auß der beilag g/ne/d/ig/st zusehen.

E. Königl. Mytt. wollen auch gnedigst belieben, die Zwo *Compagnien*, welche vnder dem fürst. Altenburg. Regiment Ihrer *Cornet quit* worden, auch nicht genugsam mit *officirern* versehen, in Königl. G. wieder mit *cornet* zuebekenkenn vnd dergestalt zue *ordiniren*, daß Sie neben andern im Feld desto besser zuegebrauchenn.

Welcheß E. Königl. Mytt.ich darmit Vnderthenigst anfüegenn wollen, der getrösten hoffnung, dieselbe mich für ihren getrewen Vnd gehorsamsten diener halten werde, deren ich all mein *intenti* vnd vorhaben zu gnädigstem gefallen, mit meinen Vnderthenigsten diensten zurichten begehre. Thue darmit dieselbe dem starcken schuz des Höchsten getrewlichst Vnd mich zu beharlichen König. G. Vnderthenigst befehlen. *Datum* Brandenburg den 14 Marty Ao 1626

E. Konig. Mytt

Vnderthenigst gehorsambster diener

E Mansfelt

PS:

Auch gnedigster Königl. vnd Herr, berichte E. kon. Mytt. Ich vnderthenigst, daß ich zwar, alß ich an fangs in diese Statt begert, nicht wollen eingelaß/en/ werden, aber hernacher wie Sie mein ernstlich begehren vernom/m/en, habn Sie ohne alle *resistenz* die Porte geöffnet mich vnd etwaß Volckh guttwillig ein genom/m/en etc

60. Mansfeld Kristiánovi IV., Brandenburg 15./25. března 1626

RA København, TKIA, sign. A 96

na adresní straně:

Graf Ernsten zu Maßfeldt schreiben, wegen seiner *marche* nacher Schlesien etc.

Ps. Wulftenbüttell, den 21.Marty, 1626

Durchleuchtigster, Großmechtigster Konig, gnedigster Herr, Ew.Königl. Maytt. sein meine Vnderthenigste Vnnd gehorsame dienst, nach bestem vermögen Iederzeit beuor.

Nachdeme ich mich aller Päß an den Huel bemächtiget, Vnnd nunmehr auf der *marche* bin, die schanz vor der Deßawer Brückenn anzugreifenn, den Feind wofern immer möglich, dardurch vber die Elb zutreibenn, vnd alles so dißeits ligt mit Gottes hülff für Ihme zusichern, habe ich eine notturfft erachtet, E. Königl.Mtt. vnderthenigst zuberichten, waß ferners in den Hauptsachen meine Vnderthenigste Vnuorgreifliche meinung seie, darmit von denselben nach reiffer beratschlagung ich gnedigst bescheiden werden möge, was ihr gnedigster will seie, deme ich in aller Vnderthenigkeit, mit allem fleiß nachkommen, mir eußerst will lassen angelegen sein. Vnnd halte ich fürs erste daruor, wann die Brück einmahl erobert, so seie E. Mytt. *general* Vber dero *Infanteri* vnd *Artillerey* dem Obrist Fuchsten leicht, den Feindt Ienseit der Elb gänzlich dergestalt zu halten, daß er sich dieser land zu seinem Vortheill in keinem weeg gebrauchen könne angesehenn alle Brücken biß auff Dresen sonst gebrochen, wann ich schon meinen weeg ferner nehmen solte, Vnnd also diese lande *quittiren*.

Fürß ander finde ich mich eß rahtsamer, alß das ich, so viel immer möglich, eile meinen weeg auff Schlesien zunehmen, dahin dann der von Wallenstein, notwendig gezwungen würdt, mir zufolgen (wann er nicht will alle dieselbe land sampt Mähren Vnnd Böhmen in die schanz schlagen) welches volgen, er doch sogeswindt nicht thuen kann, wegen des grosen Vmbschweiffs, so er nehmenn muß, daß ich nicht zuuor mich etlicher ortt zue *impatronien*, Vnnd festen fus zusezen Zeit g/e/nug haben werde. Dardurch würdt nicht allein ein gewaltige *diversion* gemacht, Vnnd E. M. von einem starcken theill des Feindes erleuchtet, daß Sie Hernach dem

Vbrigenn, alß dem *General Tilly* g/e/nug vnnd Vbergenug gewachsen, sonst es würd dardurch, auch Bethlehem Gabor sehr gereizet werdenn, so er einig gutt vorhaben hatt, daselbig Vortzusezen, Ia wann er es gar nicht hette, würde dieses Vrsach gnug geben, daß er sich allererst etwas zuthun *resoluire*, damit er so gute gelegenheit, welche ihme nicht alle mahl an die hand kommen möchte, nicht verabsäume. Zue diesein Zweck nun Zukommen, Vnd darmit ich dergestalt nach Schlesien, Vmb so viel desto sicherer ziehen möge, Bitte E. M.ich Vnnderthenigst.

Erstlich sie wolten mir von Ihrer *Armée* vber das Ienig so sie albereit volgenn lassenn, noch ein Regiment zue fueß vnd fünff hundert Pferd zusenden vnndt ihnen befehlen daß sie meinem *Commendo* gleich den andern, biß auff E. M. fernere Verordnung gehorsamen, mit dieser Hülff trawe ich mir mit Gottes beistand, starck genug zu sein, diesen meinen Vorschlag inß werck zurichten, Vnd Verhoffentlich E. M. gute dienste zuleisten, Vnnd thue ich dieses vntherthenigste begehren nur darumb, darmit ich Zeit gewinne, vnd nicht auff die Schottlender, somir zukommen sollen, warten dorfe welche E. M. hernacher mir nach dero gnedigem gefallen zuschicken können, dann wir gunder Zeit zugewinnen sein, Vnnd dem Feindt darmit ein groser Vortheill abzunehmen.

Zum andern weill E. M. nahmen Vnnd *authoritet*, hoch Vnnd groß bei den Schlesichen vnnd andern Euangelischen Ständenn gehalten wird, so bitt E. M. ich Vnderthenigst sie wolten mir eine *recommendation* an gedachte stände *in forma patenti* mitgeben, darin Sie gedachte ständt versicherten, daß ich nichts Ihnen zuwieder begerte zuthun, sondern sie gegen Vnrechtmeßigem gewalt zu schützen, Vnd durch dieses mittel die freiheit deutsches landes wieder zuerwerben, mit angehengter ermahnung, daß sie mir in allem die hülfliche handt bieten wollen. Dieses hoffe ich solle sehr viel guts wircken, den feind zu gutem theill, E. M. von dem Halß ziehen, vnnd so es immer müglich einen redlichen frienden zutreffenn, darzu ein ersprießliches mittel sein.

Zum dritten weiln ich nicht wenig zubefahren, wann ich auff die Schlesien rücken solte, I.Chf. G. von Sachsen möchten sich in waffen stellen, nicht allein mich in Schlesien zuhindern, sondern auch die Laußniz zuuerthe/i/digen, deren sie vor mir fürchten dorften. So dünckt mich nach meinem wenigem Verstandt, wohl geraten, sein, wan E. M. alß dann, so ich auff der *marche* wer, vnd nicht eher durch ein freundlich schreiben, oder abgesandte dieselben Versichert hetten, daß sie sich vor mir nichts zubefahren. Daß ich ihre Land, so wenig berühren würde, alß mir immer müglich, Vnnd in der Laußniz im geringsten nichts *tentiren*, wann mir Ih. Chfs.G. mich auch ohnbekümmert lassen (dann sonst müse ich mich wehr/e/n) Ia das nochmehr E. M. wolten sich bemühen, die sachen lauffen, wie sie wollen, das doch I. Chfs. G. der Laußniz versichert blieben. Wann sie nur wollen stil sizen, Vnnd die versicherung des *Evangely* vnd der werten Freiheit in deutschland, darumballes was sie Vnnd wir izund fürnehmen, angesehen, mitthindern wollen. Die solch schreiben oder gesandschafft, welches E. M. viel außführlicher Vnndbeweglicher können abgehen lasen, alß ich angeben, verhoffe ich solte nicht ohne frucht abgehen.

Bitte schließlich E. Konigl. M. wolle diese meine Vnuorgreifliche Vorschläg, welche auß trewem eifer, vnnderntlicher *affection*, E. M. vnd dem gemeinem wesen zuedienen herrühren, nicht in Vngnadenn Vermercken, sondern mir gnedigst befehlenn, waß sie wollen daß ich thuen solle, vnnd was in allem diesem, sonst ihr gnedigster will seie, deme ich mich durchauß bequemen werde, Vnnd E. M. befehl mit allem fleiß inß werck sezen. Thue sie hiermit dem starcken schuz des höchsten Vnndt ihnen mich zu beharlichenn Königlichen gnaden befehlen. Datum Brandenburg den 15. *Marty Anno 1626*.

E. Königl. Mytt. Vnnderthenigst Gehorsamer diener

E Mansfelt

61. Mansfeld Kristiánovi IV., Brandenburg 18./28. března 1626

RA København, TKIA, sign. A 96

připis na adresní strana: Graff von Mansf. beantwortung D. Recommendation so I. M. Tibe Albrecht versern bewilligent PS 22. *Marty* 1626

Durchleuchtigster Großmechtigster König, Ew.Khön.Myt. seyen Meine Vnderthenigst gehorsambste dienst mit allen Treuwen vnd fleiß beuor, Gnedigster König vnd herr,

Daß E. Kön. Myt. Mir Til Albrecht von Vßler gnedigst zugewisen, welche Sich zur Sechs *compagnien* Reutter zuewerben erpiettig macht, Deßen thue Ich mich Vnderthenigst bedancken, Vnd dieweil Ich ohne Meine *recrouten* vnd Neue *cauallerei*, noch wol etwaß von Reutterei bedürfftig, Were wir nichts Liebbers, das denselben alßbalden auff die Werbung zue fertigen, Ich muß aber so lang biß mein gelt ankhompt In hallten, So baldt daß geschehen, Will ich mich mit seinen *expedition* im Wenigsten Saumen, Wie ich dann demselben Sich biß dahin zuegedulden zugeschrieben,

Welches E. Königl. Myt. In AllerVnderthenigkheit anzue füegn Ich nicht vnd/er/laßn solle, Dieselbe darmit Gottes G. *protection*, vnd mich zuebeharlich Königlich hulden Vnd/er/thenigst befiehlt, *Datum* Brandenburg den 18. *Marty* Ao 1626

E. Kön.Myt. Vnd/er/thenigst gehorsambster Diener
E Mansfelt

62. Kristián IV. Mansfeldovi, Wolfenbüttel 22. března / 1. dubna 1626

RA København, TKUA, sign. 1-059, Ausländisch Registrant 1626, fol. 144b-146a

Ahn Graff Ernsten zu Manßfeldt

Wulffenbuttel am 22. Marty Anno 1626

Christian der Vierdte

Wollgeborner besonder lieber, Auf ewer drey vnterschiedliche schreiben, *sub datis* 14. vnd 15. *huius* so vnns gestriges tages woll zuhanden kommen, geben wir Euch hiermit zur gunstigen vnd gnedigsten andwort, daß wir vnns, so viel die eröberung der Deßawischen Brucken belanget, euer Vorhaben mit gefallen laßen vnd wan solche *entreprinse*, negst Gottlicher Hulffe woll *effectuiret*, sehen wir keinen beßern wegk, alß das man, nacher Schließien anstelle, zu welchem ende wir gnedigst friedlich, das ihr daß Holländische vnd Mecklenburgische Volck, biß ahn die Grenzen, aber weiter nicht, bey euch behaltten vnd gebrauchen muget, Was die vorordnung eines *Commissary* in vnser Glückstadt, gegen die ankunfft des Schottischen vnd französischen Volckes, belanget, wollen wir deßwegen die notturfft gnedigst bestellen laßen.

Ferners ist vnser gnedigster wille vnd gemuts meinung, das man bey dieser *marche*, des Churfürsten zu Sachßen L. keines weges *offendire*, Wir wollen aber nicht vnterlaßen, so bald wir *auisiret* worden, das die Deßawische Brucke erobert, ahn Ihre L. iemand der vnsern gnedigst abzufertigen. Der Obrister Farenßbeck so gefangen worden, soll vnsern *General* vber die *Infanterie* vnd *Artillerie* woll verwahret zugefuhret werden, daruber wir ahn ihn fernere gnedigste *Ordinanz* ertheilet.

Belangend die *Cornet* zu behueff der beyden Altenburgisch/en/ *Compagnien*, gesinnen wir gnedigst, das ihr dieselbenn verfertigen vnd vberantworten laßen wollet, die vnkosten sollen deßwegen hinwiederumb erstattet werden. Wegen der angedeuteten *recommendation* ahn die Schlesische Stände vnd vnderthanen, wollen wir die notturfft zuuerordnen wißen, so bald wir der Eroberung der Dessawischen Brucken versichert worden. Was schließlich den Rademacher belanget, der bey Herzog Christian zu Braunschweig vnd Lüneburg etc. L. sich in dienst aufhalten thutt, haben sich dieselbe *resoluiret*, daß sie ihn nicht aufzuhalten, besondern zu *dimittirn* geneigt, dieß haben wir euch zur gunstigen vnd gnedigsten *Resolution* andeut/en/ wollen, Sein euch mit *fauor* vnd gusten besonders wol zugethan, *Datum*

Post Scriptum

Wollgeborner besonder lieber, Ob zwar Herzog Christian L. wegen des Rademachers, sich, wie im schreiben vermeldet, erkleret, So hatt sich iedoch bey der nachfrage befunden, daß keiner in dero dienst verhanden, so Deuitz genendt wird, besondern ein Rademacher Thonnis Adrians, vnd

ein *Afuste* macher Simon Janßen zur stette, Nun hatt gedachter Thonnis Adrians, auf vorgehende befragung, sich bestendig erkleret, das er zwar hiebeuohr, in ewrem dienst gewesen, Er wehre aber nunmehr deßelben entschlagen, wuste auch im gerinsten nicht, daß seinethalben einige *Caution* in dem Haage, vor ihn wegen seiner bezahlung bestellet, dahero dan ohnschwer zuschließen, das eß die Person nicht sey, derentwegen geschrieben worden, welches wir euch zur nachrichtung nicht verhaltten wollen, Datum *ut in litteris*.

Aliud Post Scriptum

Wir haben auch zur Vortsetzung der *entreprise*, weg/en/ eröberung der Deßawischen Brucken, vnserm *Generaln* vber die *Infanterie* vnd *Artillerey*, gnedigsten befehl beygemeßen, das er euch mit so viel, von seinem vnterhabendem Volck, alß er immer entbehren kan, zu solchen vorhaben zuschicken soll, hiermit gnedigst verordend das wan solche *entreprise* verrichtet, Ihr ihm daßelbe Volck alßbald wiederumb zuruck sendet, Datum *ut in litteris*.

63. Mansfeld Kristiánovi IV., Berg 28. března / 7. dubna 1626

RA Kopenhagen, TKIA, sign. A 96

připis na adresní straně: Gr. von Mansf. vorschub an *munition praes* Wulfenb. 2. Apr. 1626

Durchleuchtigster Großmechtigster König Ew. Konig. Myt. sein Meine Vnderthenigst gehorsambst dienst, mit allem treu Vnnd fleiß beuor, Gnedigster König vnd Herr.

Demnach bei erobierung des Hauses Roetz mir zimblich *munition* an Puluer vnnd Kugeln auffgangenn, also daß ohne E. Königl. Mytt. Hülff, biß daß meinige mir auß der Nederlandenn ankempt, ich schwerlich würde vorkommen können. So habe dieselbe ich derentwegenn Vnderthenigst gehorsambst anzulangenn, nicht Vnderlaßenn mögenn, Solcher gestalt Vnnd zum höchsten pittend, E. Königl. Mytt. geruhenn gnedigst, mir inmittelß mit etwas Puluer vnd Kugeln zue Hülff zukommen, Vnndt sich darbei gnedigst zueuergewißenn, daß solche zue dero diensten getreulich sollen angelegt werdenn, Thue E. Königl. Mytt. darmit dem gnedigsten schuz des Höchstenn, vnnd dero mich zue gnedigster willfahung vnnd beharlichenn Königl. gnaden vnnderthenigst befehlenn, *Datum* Berg den 28. *Martij* Ao 1626

E. Königl. Myt Vnnderthenigster Gehorsambster diener

E Mansfelt

64. Mansfeld Kristiánovi IV., Berg 28. března / 7. dubna 1626

RA Kopenhagen, TKIA, sign. A 96

připis na adresní straně:

Gr.von Mansf. vndterschiedene vorschläge *Ps.* Wulfenb. 2.Apr. 1626

Durchleuchtigster Großmechtigster König Ew. Kon. Myt.seyen Meine Vnderthenigst gehorsambst treuwilligste dienst Eusersten vermögens beuor, Gnedigster König vnd Herr

Auff E. Kön. Myt. gnedigstem Befelch habe Ich mich mit dem Volckh, so Ich über Meine neue *recrouten*, vnd die besazung zu Zerbst habe, auffgemacht vnd hiehero in die Nehe zue Ihrem *General* von dero *Infanterei* vnnd *Artollerei* begeben, darmit wir ins gesambt miteinand/er/ wider den Feint zue E. Kon. Myt. diensten, Etwas fruchtbarlichß verrichten mögen. Vnd nachdeme wolermelter *General* vor dreyen tagen alhero zue Mir khom/m/en, vnd Sich mit Mir, wie die sachen anzue greiffen vnder redet, mich auch berichtet, daß Ihme auff dieser Seitten der Elbe zue Mir zuestoßen Vnmüglich habe Ich mich zue Allem, waß Er gutt befunden, Nemblich die Orth so der Feint noch an der Elbe auff Iener Seitten Inhat zue *attacquiren* bequemet, Im/m/aßen dann

gestriges tages dß hauß Ragets Von Vnß beeden mit stir(/e?)mend/er/ handt eingenommen, vnd alle so darin gewesen nider gemacht worden.

Sonsten khann ich bei Sechs taußent Mann zue fueß, vnd dritthalb Taußent pferdt *marchiren* hoffe aber teglich stercker zuewerden, wie dann alle tag Volckh von Meinen *recrouten* ankhom/m/pt, vnd habe Ich werbgellter so weitt außgeben, daß ich billich sollte denselben nach, auch ohne E. Kön. Myt. Mir zuegegebne Troupen Vier Taußent pferdt vnd zwelff Taußent zue fueß werden. Weil dann nun dß Orth Ragetz so hern *General* Fuchßen sehr gehindert erobert, will Ich nun geliebt es Gott an die Tesausche Bruckhen machen, vnd so es müglich mich derselben bemechtig/en/, Vnd dann der Feint breche Sie od/er/ nicht hiniber ziehen, dann auff dieser Seitten ist nichts mehr zue leben, wan wir ChurBrandenburgh nicht zue hart angreifen wollen, Aber Im fürstenthumb Anhalt dörrfte Sich auff ein wenig Zeit noch etwaß finden. Vnd die weil gnedigsten König vnd Herr bericht einkhompt, daß Tylli mit einem Theill seines Volckhs über die Weser Sich begeben, Ist Ihme Vnmüglich, Den von Wallstein zuentsetzen, Wann dann E. Kön. Myt. Rathsamb funden, Ihre Troupen auch zuuersamben, vnd gegen dem Stiff HalberStatt zuegehen, vnder deß Wir Wallstein hierzusezen, Muß Er nottwendig hir od/er/ dort quittiren, od/er/ In gefahrstehen, an einem od/er/ dem Andern Orth geschlagen werden, Wolte dann Gott die Gnad geben, d/aß Wir Ihne dergestaltt zu Seinen Parthey Geistlichen Trüben, vnd also zwingen vonn Ihrem aigen, Vnd nicht mehr der Vnßer gutt zuezehrn, Welches Ich zue Gott hoffe, So dörrften Sie Alle den Khauff baldt neher geben.

E. Königl. Myt. habe Ich für diesem Vnderthenigst fürgeschlag/en/, daß Ich möchte nach d/er/ Schlesien gehen, welches Sie auch vermög dero schreiben rathsamb befunden, so baldt die Deßauer Bruckh erobert were, Befinde aber, weil es so lang verzeucht, d/aß es nicht woll wirt theulich sein, Es seye dann d/aß Bethlehem Gabor, vnd die Vngarn Sich *moviren*, od/er/ d/aß Ich sterckher werde, Dann alß Ich berichtet wirt stehen die Schlesische Fürsten vnd Stendt in Werbung, vnd werden Zweiffels frey darmit fertig sein, Ehe Ich bei so gestallten sachen dahinkhom/m/en khönte, dahero Ich nicht allein mit Ihen dörrfte zuethun kriegen, sondern auch Wallstein auff den Ruckhen bekhom/m/en, wann Ihme nicht zuuorheraußen Im Lant eine Schnappen würt, Vnd also zwisch/en/ Zween Feint eingeschloßen werden.

Nichts desto weniger gebe E. Kön. Myt. Ich vnderthenigst zuebedenk/en/ Ob es nicht beßer were, wann dieselbe mir dß gnedigst bewilligte Volckh zuegeschickht haben, vnd noch fünffhundert pferdt dar zue (darumb Ich ganz Vnderthenigst höchstes fleißes pitten thue) Nach deme diese Kleine sachen werden Verrichtet sein, dß Ich für mich Selbsten etwaß thun, vnd Eine gutte *diuersion* an dem Orth da es E. Myt gutt befinden werden, es seye in Schlesien, od/er/ Wo es dero beliebt machen khönte. Dann wann Ich nicht etwaß Nahmhafftes thun werde, Sorge Ich es werde Mir auß Franckhreich vnd Engllant wenig od/er/ Khein Gellt gefolgt werden, weill Sie darfürhalten mochten, es seye zue nichts gutt, weill Ich Ihrer Meinung nach, nichts, sondern E. Kön. Myt. Volckh alles allein thue. dardurch würde aber Meine Armee Endtlich zue Grundt gehen, Vnd Ich nicht Khönnen E. Myt. solche dienst leisten, wie Ich von Herzen Winschen vnd begehren thue. Iedoch alles E. K. Myt. Gnedigstem Willen heim bgestellt, deme Ich in allen zue gehorsamen begehre.

Khönte Villeicht mit dieser *Diuersion*, wan Ich erstlich ehender Ich ferrer reiße auff Brendenburgh, vnd also auff der Einen Seitten nach dem Stiff HalberStatt, od/er/ Wa es E. König. Myt. gutt finden gienge, der H. *General* Fuchs auff Seiner Seitten vielleicht gen Flueß leben, od/er/ Wo es am gelegnesten, dem Feint auch zuesezet, Vnd dann E. Kön. Myt. Selbsten auff der Andern Seitten nach Halberstatt, vnd der Orther Zögen, der Feint stehe eingeschloßen, Vnd Ihme Wann Wie der Tesauscher Bruckhen mechtig, die Bemische Pfrofiand vnd *recrouten*, welche dann zue Lant also mit höchsten Vngelegenheit vnd gefahr khom/m/en müsten, wie auch die Sächsische abgeschnitten Vnd Er also hefftig außgemattet, wa nicht gar geschlagen werden, wir khönten auch dergestaltt alle Zeit zuesamen, khom/m/en, vnd Einand/er/ *secundiren*, Giengen ganz Sicher, weill Sir Ieder Zeit an allem Orther gutte Päß für Vnß haben.

Weillen dann so uiel gutts darauß erwachßen, Ia so es Gott gefellt der Feint gar dardurch geschlagen werden khann, od/er/ Ie zum wenigsten Sich vonn dannen Zue *reteriren*, vnd dießes

Lant Frei zuelaßen gezwungen wirt, So pitte Ich abermahl zum höchsten vnd Vnderthenigsten, E. Kön. Myt. An Kön. gnaden Mir dß bewilligte Volckh fürderlichst zuezueschickh/en/ gnedigst befehlen, auch wegen d/er/ 500 Pfert einzuewillig/en/, solcher gestalt geruhen wollen.

Stehet also bei E. Kön. Myt. gnedigsten Belieben Ob Sie beßer find/en/ wann Belehem Gabor nicht so zeitlich Ins Feldt khemer, dß Ich erstlich die Obengesetzt entreprinse gegn dem Stiff halberstatt hülfte ins Werckh sezen, vnd dan erst gegen dem herbst nach der Schlesien gienge, od/er/ Ob Sie wollen, dß Ich alßbalden nach eroberrung der Brückh/en/ Meiner Weeg dahin nehme.

Entliche Pitte E. Kön. Myt. Ich gehorsambst, Sie wollen diese Meine Vnderthenigst Vnuergreifliche Vorschläg nicht in Vngnaden vermerkhn, vnd Sie nicht für einen fürwitz, alß wann E. Königl. Myt. Ich im geringsten etwaß fürsreiben wolte, deuten, Sondern genzlich dafür hallten, dß Sie außrechtem getreuem Herzen Vnd Vnderthenigster *affection* zu deroselben diensten, die bei Mir will Gott biß in Todt wehre soll herfließen. Wie Ich dann hiermit erpiette E. Kön. Myt. mich auch mit Aydts plichten vnderthenigst zuuerbinden, biß Solang Ich von meinen gnedigsten Königen vnd Hernn abgefordert werde,

E. Königl. Myt. habe Ich solches Vnderthenigst anfüegn wollen welche Ich darmit dem starckhen Schutz des Allmechtig/en/ zue Allem Königl. Wollstandt, vnd dero Mich zue beharlichen König. Gnaden gehorsambst befehlen thue, *Datum* Bergh den 28. *Marty* Ao 1626
E. Königl. Myt. Vnderthenigst gehorsambster Diener
E Mansfelt

65. Mansfeld Kristiánovi IV., Berg 30. března / 9. dubna 1626

RA København, TKIA, sign. A 96

přípis na adresní straně: Gr. von Mansf. notificirt das er nach d/er/ Tessauer Brugkhen gehe. Begehrt vorschub von Munition. Wulffenb/uttel/. 2. *April* 1626

Durchleuchtigster Großmechtigster König E. Kon. Myt. seyen Meine Vnderthenigst gehorsambst dienst eusersten vermögens beuor, Gnedigster König vnd Herr,

E. Königl. Myt. thue Ich hiermit Vnderthenigst zuewißen, daß Ich gutt befunden, anIezo d Deßauischen Brückhen zue zuegeh/en/ Vnd zuesehen, dß Ich mich der Schanz od/er/ d/er/ Brückhen gar bemechtige dann Ich mit so wenig Volckh, so Ich anIezo bei Mir habe, wan Ich gleich Herrn *General* Fuchsen, welcher starkh auff Seiner Meinung pleibet, folgen soll, nicht viel werde khönnen verrichten, vnd müste hingegen dß Ienige, welches Ich noch In vnd bei zerbst ligen habe *hazardiren*, dahingegen Ob Ich schon nicht werde vber die Bruckhen khom/m/en, dannoch mit Gottes Hülf dem Feint Seine Schanzen abnem/m/en Eine Für Vnß Bauwen, auch Eine Schanz Zwischen d/er/ Brückhen vnd Magdeburg legen, Vnd Selbige mit Volckh besezen, auch mein and/er/ Volckh werde zue mir nem/m/en khömen, So baldt nun solches verricht, will Ich sehe wie Ich vber die Elbe khom/m/en möge weil diese Seiten von feint also befreihet wehren, Alßdan Pitte E. Königl. Myt. Ich vnderthenigst dero *General* der *Infanterei vnd Artollerei*, mir etwaß Volckh zuzue geben, gnedigst zuebefehlen, Iedoch wan Ich dß Mechelburgh Volckh bei Mir hatte, wolltte Ich sehen, wie Ich mich behelffe vnd khönte Ich alß dan vor, vnd der *General* nach *marchiren* vnd Ieder Zeit ein and/er/ *secuntiren*.

Sonsten khan i/n/mittelß wolgedachter *General*, wann Ihme die Stuckh zukhom/m/en, die kleine Nester¹⁶⁰¹ wol *attacquiren* Sinthemahln derselbe sein Volckh beisamen, vnd für dißmall Mir nichts zuegeben wollen, Ich auch, wan d/er/ feint sollte auff Ihne khom/m/en denselben *secuntiren* will

¹⁶⁰¹ das Nest, -er – hnízdo (ptačí)

Vnd dieweil d/er/ Feint etliche orther, alß Ackhen, Kalb vnd Andere solle quittirt, vnd allein dß *bagage* mit einer schlechten Wacht darin gelaßen haben, welche Vnß Sehr bequem wehren, vnd selbige nach Verrichtung dießes gern *attacquiren* wollte, Aber bei Ragetz mit Puluer mich ganz entplöst, dß Ich in Warheits grundt vber 60 Centner nicht habe, dahero nichts angreifen dörrffe, so pitte E. Königl. Myt. Ich ganz Vnderthenigst, Mir gnedigst mit 200 Centner auch halben vnd vierthel Carthaunen Kuglen zuuerhelffen, biß Mir dß Meinige ankhom/m/pt darmit Ich nicht gehindert werde.

Welches E. Kön. Myt. Ich Vnd/er/thenigst darmit anfüeg/en/ sollen, dieselbe darmit dem gnedigen Schütz Gottes vnd dero mich zue gnedigsten Willfahung, vnd beherlich/en/ Königl. gnaden, treulichst vnd Vnd/er/thenigst befiehlt *Datum* Bergh den 30. *Marty* Ao 1626
E. Kön. Myt. Vnderthenigst Gehorsambster diener
E Mansfelt

66. Mansfeld Kristiánovi IV., Zerbst 5./15. dubna 1626

RA Kopenhagen, TKIA, sign. A 96

připis na adresní straně: Graff v. Mansf. *Creditif* /a/vff Pfaltzgr. Christian *PS.* 8. *Apr.* 1626

Durchleuchtigster, Großmechtigster König, Ew. Könl. Myt. seyen meine Vnderthenigst gehorsambste dienst eusersten Vermögens beuor, Gnedigster König, vnnnd Herr.

E. Konigl. Vnderthenigst, vnd vmbstendtlischen, wie alle sachen mit dero General d/er/ *Infanterei* vnd *Artollerei* vnd Mir ablauffen, zue berichten, habe Ich ein sondere notturfft zuesein erachtet, Darmit aber dieselbe mit vielem Weitleuffigem schreiben möchten vermolestirt pleiben, Ihre Gn. Herrn Christian Pfaltzgrauen bei Rhein, Herzog in Bayern etc. vermöcht, daß dieselbe Solche Reißer vnd Verrichtung bei E. Kön. Myt. über Sich genom/m/en, Gelangt deßweg/en/ an E. Königl. Myt. Mein vnderthenigst hochfleißigst pitten, dieselbe wollen gnedigst geruhen, hochermelter Herr Pfaltzgrauen in König. Gn. zuuernem/m/en, gutten glauben beizuemeßen, vnd Sich darauff mit gewirig/er/ gnedigster *resolution* erkleren, An solchem beschicht Mir ein große König. Gnadt, Vnd Ich will mich all mein *intent* vnd fürnem/m/en, zue E. Kön. Myt. gutte dienste zuerichte eusertist befleißigen, Dieselbe darmit Gottes gnedigen *protection* getreulich, vnd dero Mich zuebeharlichen Königl. Gnaden Vnderthenigst befiehlt, *Datum* Zerbst den 5. *April* Ao 1626

E. König. Mytt. Vnnderthenigst Gehorsambster diener
E Mansfelt

67. Kristián IV. Fridrichovi Falckému, Wolfenbüttel 6./16. dubna 1626

RA Kopenhagen, TKUA, sign. 1-059, Ausländisch Registrant 1626, fol. 174a

Ahn König in Böhemb

Wulffenbuttel am 6. Aprilis Anno 1626

Wir Christian Entbieten. Durchl. Fürst, besonders freundlicher lieber Oheimb, Schwager Sohn vnnnd Geuatter, Wir haben bey dieser *occasion* nicht vnterlaßen wollen, E. L. guttenn zustandes vnns wollmeintlich zuerkundigen, dan eß vnns einen besondere freunde, wan wir vernehmben, daß es deroselben woll ergehen muge, Vor vnserer Person haben wir Gott den Allmechtigen vorgutte Leibes gesundtheit vnnnd anderreit hinkommen von herzen zu dank/en/ deßen Väterliche *prouidentz* erhalte vnns ferner, zu vielen lieben Jahren, dero wir auch E. L. hiermitt zu allen *prosperitäten* trewlich empfehlen.

68. Kristián IV. Mansfeldovi, Wolfenbüttel 17./27. dubna 1626

RA København, TKUA, sign. 1-059, Ausländisch Registrant 1626, fol. 187a-187b

An Graff Ernsten zu Manßfeldt

Wulffenbüttel am 17. Aprilis Anno 1626

Christian der Vierdte

Wollgeborner besonder lieber, Wir machen Vnns keinen Zweiffel, Ihr werdet euch annoch gutter maßen zuerinnern wißen, was auf euer begehren, wir newlich Pfalz Graff Christians L. vnterm Dato Wulffenbüttel den 10. dieses vor *resolution* ertheilet. Ob wir es nun zwar annoch darbey gänzlich bewenden laß/en/ So haben wir iedoch auff vnderthenigstes erinnern, des Edlen vnser bestaltten *Generaln* vber vnser *Infanterie* vnd *Artillerie*, auch lieben getrewen, Herrn Johan Philip Fuchßen Ritters, vom Bimbach, Zu Mehren, Schwaning vnnd alten Rechenberg, gnedigst vor rathsamb vnd ersprießlich ahngesehen, Weill ihr vor diesm von ihm einen *indefinitum numerum* ahn volck zum *secours* begehret, deßen er billig, in betrachtung der meiste theill vnsern Volcks izo weit von vms abe(/r/?) vnnd im Lande zu Heßen lieget, auch anderer *motiuen* bedencken gehabt, iedoch nicht vnterlaßen, mit so viel er entbehren können euch alßbald zu *secundirn*, das hinfuro, maßen wirs in vnserer *Resolution* albereits erinnert, alles *communicato consilio* vorhero beiderseits berathschlaget zu werck gerichtet, vnnd dardurch vnser *Armee* schade verhuttet werden muge, Sein euch mit Königl. Gnad/en/ vnd *faueur* besonders woll zugethan. Datum

69. Mansfeld Kristiánovi IV., Brandenburg 18./28. dubna 1626

RA København, TKIA, sign. A 96

Durchleuchtigster Großmechtigster König Ew. Kon. Myt. seyen meine Vnderthenigst gehorsambste dienst mit aller Treu vnd fleiß beuor, Gnädigster König vnd Herr.

Daß E. Kön. Myt. Ich meine Vnfall zueschreiben muß, Ist mir sehr leidt, die Schuldt will Ich weder hin- noch widerlegen, sondern es dem Vnglück zueschreiben, weil Ich ohne dß vber Andere hinderukhs solle Klag geführt haben, Ich hallte aber dafür dß Meine beschwerung wan Sie recht *ponderirt* würt nicht vnzimblich seye, Were Mir auch der *Succurs* ehende zuekhom/m/en, sonderlich dß Mechelburgk Regiment welches Ich noch nicht weiß, wa es ist, möchte es vielleicht dahin nicht gerathen sein. Ich habe vier Taußent zue fueß neben der Cauallerei für die Schanzen von d/er/ deßauischen Bruggen gebracht, vnd selbige *attacquirt*, weill aber der Feint, von deme alß Ich dß erste mall abgezog/en/ Viel außwerkh gemacht, habe Ich nicht allein von weitem approachiren sondern auch wegen seiner sterkhe, starkhe Wachten halltten, vnd also d/a/ß Volckh abmatten müßen, sonderlich Weill Ich d/er/ *Infanterei* so wenig bei Mir gehabt. Alß nun der Feint mit macht angesetzt hetten Sie Zwar wann Sie in den *trancheon* geplieben nicht sondern nott gehabt, dieweil Sie aber darauß getreibn worden, habe Ich eine *retirada* an die Handt genom/m/en, darmit ein zimblich stuckh weegs zueruckh gelegt, Vnd mich in ein Vorthell begeben wollen Es haben aber die Reutter nicht lenger gehalltten, sondern es seint sowol die Ienige so schon Lang in pflichten gewesen, alß die so noch Khein geltt alß dß Anrittgeltt empfang/en/ nicht gemustert noch ins Gelüldt genom/m/en worden, außgerißen, vnd die *Infanterei* verlaßen, welche Ich also *quittirn* müßen, da Sie vom Feint vmb ringt vnd getrent worden, Iedoch lauffen teglich wid/er/ viel daher, also dß Ich verhoffe von denselben noch vber 2000 zuesamen zuebringen, welche dß Gewehr Iedoch dahin gelaßen, E. Kön. Myt. haben bei solchem Verlust mit dem Hollendisch vnd Ihr F. Gn. Herrn *Administrators* zue Magdeburgh etc. Volckh Vngefehr 1500 Man gehabt.

Darmit Ich mich aber wid/er/ versambeln, auch den Feint d/a/ß Er nicht in die Marckh vnd diese Lande einbreche, auffhallten möge, habe Ich mich hiehero nacher Brandenburgh begeben, vnd die Paße von Huelbergh vnd der Elbe an- biß nacher Spandau besezt auch Ihre Churfürst. G. zue Brandenburgh, dß Sie die andern in Acht nem/men, vnd verwahre laßen wollte, ersucht.

Verhoffe also mich zimbllicher maßen zue *recolligirn*, Es will allein zeit erfordern, in Welcher E. Kön. Myt. Ich wie Ich gern wollte nicht werde dienen khönnen, Will auch deßwegen die Mir zuegewisene beede Regimente zue Pferdts des Obr. Leuttenant Sterlings vnd dß Aldenburgh. dero *General d/er/ Infanterei* vnd *Artollerei* überschickhen darmit E. Kön. Myt. Im fall Sie selbigen bedürfftigt, Sie in der Nehe haben khönnen.

Sehr gutt were es vnd dem Werckh fürdensamb, wann Ich ein wenig gelt in die handt bekhom/m/en khönte, der Neuen Reuttern vnd Soldatn welche noch nichts alß dß werbgelt empfangen, etwaß zuegeben, darmit die Zertrente, auch ankhom/m/ende neu geworbene beßer beisamen zuehallttn vnd also ein kleine *Armee* auff richten möchte biß dß außlendische alß Französisch Englisch vnd Schottisch Volckh ankhompt, Deßwege Ich dann auch dem herrn Englischen *Extraordinari Ambassadeur Mons. Ambstoruth* zuegeschrieben vnd ersucht, Mir mit zwenzig Taußent Reichsthalern Zuehelffen biß mein gelt ankhompt, Ob Er nun souiel credit finden würt muß Ich erwarten, Wann ich dß bekhom/m/en hoffe Ich diese *Armee* so weil baldt wid/er/ auff die Bein zuerichten, dß E. Kön. Myt. darmit möge gedient werden.

Ich habe auch schreiben auß Franckhreich vnd sonsten bekhom/m/en, dß Ich verhoffe es sollen Mir auß Frankhreich 6000 zue Fueß vnd 1000 pferdt über schikht werden, wie Ich auch deßgleich/en/ 8000 auß Engellant vnd Schottlant hoffe.

Dieweil aber E. Kön. Myt. befelch von herrn Christian Pfaltzgrauen etc. Ich dahin verstanden, Im fall Wallstein vnd Tilli auff E. Kön. Myt. ziehen würdn, dß Ich mich mit meinem Troppen zue deroselbe begeben sollte, Vnd nun diß Vnglückh darzwischen khom/m/en, alß weiß Ich für dißmal nichts anders alß E. Kön. Myt. gnedigsten Befelch Vnderthenigst zuewartten, Ob Ich alhier Verpleiben solle biß Ich mich wid/er/ *colligirt* od/er/ deroselben die *cauallerei* zueschickhe, od/er/ selbsten Mitt khom/m/en solle. Iedoch wann den Neuen Reuttern Ich nicht zuuorn werde gelt vnd Monatsolt geben vnd ein fundament darmit bei Ihnen machen Ist zuebesorgen, Es möchten E. Kön. Myt. eben solche schlechte dienst, als Sie mir gethan von Ihnen zuegewertten haben, Welches bei d/er/ *Infanterei* gleichsfallß vnd sonderlich dießes zuebefahrn wann die vnbrigen den Orthen gar sollten hinweg genom/m/en werden, dß die Zerstreuten vnd die noch erworbenen werden gar schwerlich ankhom/m/en vnd folgen möchten.

Gelangt deßwegen an E. Kön. Myt. Mein Vnderthenigst hoch fleißigst pitten dieselbe wollen gnedigst geruhn Mir dero König. *Ordinanz* zueschickhen, darmit Ich mich in Vnderthenigkheitt darnach verhalltten vnd richten möge.

E. Königl. Myt. habe Ich solches in AllerVnderthenigkheit darmit anfüegen sollen, Dieselbe darmit dem Starckhen Schutz des Allerhöchsten getruelichst, Vnd dero zur König. Gnaden Mich Vnderthenigst befehlet. *Datum* Brandenburg den 18. *April* 1626
Ew. König. Myt. Vnderthenigst Gehorsambster diener
E Mansfelt

70. Kristián IV. Mansfeldovi, Wolfenbüttel 21. dubna / 1. května 1626

RA København, TKUA, sign. 1-059, Ausländisch Registrant 1626, fol. 191a

An Graffen von Manßfeldt

Wulffenbüttel am 21. Aprilis Anno 1626

Christian der Vierde

Wollgeborner besonder lieber, Weill aniezo Kundschaftten einkommen, das der Wallsteiner mit seinem Volck aufbreche, vnnd alle *apparentien* es geben, das er mit dem Graffn von Tilly sich *coniungirn* vnnd gegen Herzog Christianen gehen werde, So haben wir vnserm *Generaln* vber die *Infanterie* vnd *Artiglierie*, Johan Philip Fuchßen *Ordinantz* geben, demselben zuzufolgen, Gesinnen demnach ahn euch gunstig vnd gnedigst, ihr von ewrem vnterhabenden Volck, zu Roß vnnd Fuß, so viel Ihr aus den *Garnisonen* entbehren künnet, ihm in aller muglichster Eill, mit *Ordinantz* demselben auf dieser Reise zu *parirn*, zuschicken wollet, vnnd bleiben euch mit Königl. gunsten vnd gnaden woll beygethan. Datum

71. Mansfeld Kristiánovi IV., Brandenburg 21. dubna / 1. května 1626

RA Kopenhagen, TKIA, sign. A 96

připis na adresní straně: Gr. von Mansf. klagten dß Ihm d/er/ secours nicht zugeschicket worden. Wulfenb/uttel/ am 27. April 1626

Durchleuchtigster Großmechtigster König Ew. König. Myt. seyen meine Vnderthenigst gehorsambste dienst mit allen Treu vnd fleiß beuor, Gnädigster König vnd Herr.

E. Königl. Myt. gnedigstes schreiben de *dato* den 17. dießes habe Ich mit Vnderthenigster *reuerenz* gebührlich empfang/en/ vnd deßelben Inhalt gehorsambst Verstanden, Warauff E. Kön. Myt. Ich vnderthenigst berichten thue, dß Ich, ehent Ich d/er/ deßauisch/en/ Bruggen zuegezog/en/, herrn *General Fuchßen* deßen Vorhero bericht, welch/en/ Mir auff den Nottfall *Succurs* zuegesagt, Vnd also die sach *communicato consilio*, vnd mit seinem Vorwißen fürgenom/m/en, wie Ich mich dann auch auff seinen *succurs* verlaßen, Sinthemahln E. Königl. Myt. Mir, baldt etwaß gegen dem Feint, eher Sich d/er/selbe Mehr versterckhe, fürzuenehmen *commendirt*, da Ich sonsten biß Ich vollents mit allem bereit vnd sterckhen worden were dem Feint zuebegegnen erwartet. Wie Ich dann zue gewinnung der Zeitt, vnd zuuerhüttung vielen Brieffwechslen, Herm *General Fuchßen* vmb der verheisnen *Succurs* geschrieben, So Viel Er werden entbehre vnd entrathen khönnen, Kheine gewiße Zall khonte Ich seze, die weill Ich Seine gelegenheit nicht wuste, Ihme selbstn aber solche am besten, vnd wie viel Er mir schickhen vnd ermanglen khönte bekhant war, Es mir aber der *Succurs* nicht alßbalden, sondern noch ein brüff die Zahl zubenennen, zuegeschickht worden, da Ich Iedoch auß Vnwißentheit sein es stants vnd gelegenheit solch nicht vermocht, Ein Taußent Mann seint zwar auff weeg gewesen aber zuespat, hette auch so viel nich gelffen khönnen, Warauß gnedigster König vnd Herr zuesehen d/a/ß Ich nichts dann *communicato consilio* fürgenom/m/en, vnd kheine *definitum numerum* des *Succurs*, sondern allein waß ermelter Herr *General* entrath/en/ vnd entbehren werde khönne, begehre müßen.

E. Königl. Myt. habe Ich solches in aller Vnd/er/thenigkheit anfüege wolle, Mit Vnd/er/thenigster Pitt mein gnedigster König vnd Herr Zuuerpleiben, Vnd mich für Ihren Vnd/er/thenigst getreuwen diener halltten, Die Ich darmit dem starckhn Schutz des allerhöchsten, Vnd mich zur dero Königl. Gnaden Vnd/er/ thenigst befehlen thue. *Datum* Brandenburgh den 21. April Ao 1626

E. König. Myt. Vnderthenigst Gehorsambster diener

E Mansfelt

72. Mansfeld Kristiánovi IV., Brandenburg 21. dubna / 1. května 1626

RA Kopenhagen, TKIA, sign. A 96

Durchleuchtigster, Großmechtigster König, E. Königl. Myt. seyen meine Vnderthenigst willigste dienst mit allem gehorsamb vnd Treu beuor, Gnedigster König, vnnnd Herr.

Dieselbe mag Ich in Vnderthenigkheit zueberichten nicht Vnderlaßen, daß Mir gleich Iezungder Zeittung einkhom/m/en, ob solte der Herr von Donau, Großen eingenom/m/en vnd ganz angeplündert haben, Wann deme also, vnd Ihre Churfürst. Gnaden von Brandenburgh Ihr Volckh mit dem Meinem zue *conuigiren* vnd dem Feint zuewiderstehen Ihr gelieben laßen wollte, were es nicht Vnrathsamb, vnd würden dieselben vielleicht hierdurch beßer zue dem algemeinen weesen zuesezen, alß deren aignes *interesse* darbei *vers(?)irt*, bewagen werden, Welches doch alles allein Meine wenig gedanckhen sein, Vnd werden E. König. Myt. auff den erfolg ohne d/a/ß gnedigsten Verfügung thun, Deren Ich solches in Vnd/er/thenigkheit anbring/en/ wollen, Welchs getreuwen Vnd/er/thenigster diener Ich verpleiben, Vnd theu dieselbe darmit Gottes gnedigst *protection* Vnd/er/thenigst vnd getreulich befehlet, *Datum* Brandenburg den 21. April. 1626

E. König. Mytt. Vnderthenigst gehorsambster diener
E Mansfelt

Post scriptum

Auch gnedigster König vnd Herr, thue E. Kön. Myt. in allen vnd/er/thenigkheit Ich zuewißen, d/a/ß Ich mich bei d/er/ deßauischen Bruggen auff dero *Generalß* d/er/ *Infenterei* vnd *Artollerei succurs*, waumb ich gar zeitlich geschrieben, vnd d/a/ß Mechelburgl. Regiment verlaßen, An derselbe ankhunfft ger nicht zweiffent, Es ist Mir aber weder Eines noch d/a/ß ander zuekhom/m/en, also d/a/ß Ich noch nicht weiß wa d/a/ß Mechelburgl. Volckh ist, dafern es von E. Kön. Myt. anderwerst *commendirt* worden, hatt es seinen geweiste gutten weeg, wann aber nicht, so hat *Mons. Dopnep* seine *Commission* nicht zum besten verricht, E. Kön. Myt. sollen von Mir die Vrsach/en/ dieses Vnfallß vnderthenigst bericht werden, wann deroselben gehorsambst auff zuewartten, Ich die Kön. Gnadt erlang/en/ werde,

Sonsten weil Mir heut *ausien*, d/a/ß Feint /a/vff herrn *General* Fuchsen zueziehen solte, einkhom/m/en, habe demselben Ich alßbalden zue geschrieben mich zueberichten vnd zeitlich *ausisiren*, so will Ich *incontinenti* alles so Ich khann zuesamen Nehmen vnd mich zue Ihme begeben, Vnd Wann Wir beisamen, Würt vnß verhoffentlich der Feint nicht viel abbrechen,

Eben Wie Wir beschließen Wollen So khompt Vnß schreiben vonn H. *General* Fuchßen, darinen er berichtet, d/a/ß d/er/ Feint auff Ihne khom/m/e, Will deßwegen alles weiß Ich khann zue samme samblen, vnd Ihme zue zieh/en/, alle müglich/en/ fleiß anwenden vnd wan es sein möchte, Mein *reuenge* an dem Feint such/en/

E Mansfelt

73. Kristián IV. Mansfeldovi, Wolfenbüttel 22. dubna / 2. května 1626

RA København, TKUA, sign. 1-059, Ausländisch Registrant 1626, fol. 193a

An Graffen von Manßfeldt

Wulffenbüttel am 22. Aprilis Anno 1626

Christian der Vierdte

Wollgeborner besonder lieber, ewer Schreiben vom 18. dieses, ist anhero woll vberbracht, vnnd seines inhalts vnns vnderthenigst *referirt* worden, laßen daßelbe was von vergangener trennung ewers Volck darin enthaltten, an seinen ortt gestellet sein, Im vbrigen zweifeln wir nicht, vnser gestiges tages ahn euch abganges schreiben, vor einlieferung dieses, euch zukommen sein, vnd ihr darauß vnser meynung was iezo vorzunehmen, verstanden haben werden, Worbey wir es annoch bewenden laßen, vmb so viel mehr, weil wir aus ewrem schreiben vernommen, das ihr schon mit vnserm *Generaln* vber die *Infanterie* vnnd *Artiglerie*, vor euch selbstn dahin *resoluiert* vnnd entschloßen, vnnd bleiben euch gunstig vnndt gnedigst gewogen, Datum.

74. Mansfeld Kristiánovi IV., Brandenburg 24. dubna / 3. května 1626

RA København, TKIA, sign. A 96

připis na adresní straně: PS. Wulfenb/üttel/ 27. Apr/ilis/ 1626

Durchleuchtigster, Großmechtigster König, E. Konigl. Mytt. seyen meine Vnderthenigst gehorsambst vnd willigste dienst eusersten vermögen zuuor, gnädigster König vnnd herr.

E. Königl. Myt. schreiben *de dato* den 21. dieses habe ich mit Vnderthenigster *reuerentz* empfangen Vnd verstanden erkhenne mich schuldig deroselben, so woll dem gemeinen Euangelischen weesen, nach euserstem Meinem Vermögen gehorsambst zuedienen, Schicke auch dero H. *General* der *Infanterie* vnd *Artollerei*, so viel Volckh zue, alß Ich entrathen khann, Nemblich die zwei Regiment zue pferdt des Obristen Leutenant Sterlings vnd dß Aldenburg. wie

auch waß noch vbrig ist von dem Hollendisch/en/ zusampt dem Fürst. Mechelburg. Regiment, Welche E. Königl. Myt. Mir gnedigst *adjungirt*, Für dißmall bei so gestalltn sachen mehrer zueschickhen, Ist mir nicht woll müglich, Sinthemahln mein Volckh den mehrer theill nicht geschworen, khein gelt empfangen, noch gemustert worden, So ist diese Päß vnd Orthen zuentplößen, weill der Feint sonsten gegen die Marckh, Mechelburg, vnd wa er will in die Landen gehen, khönte, gar nicht rathsamb, dan Er sich leichtlich wenden, vnd sein *intention* hieher richten khönte, Auff welchn fall Ich dann wan Ich mich an Volckh entplöst, weill die Päß weittleuffig von Ein ander gar baldt in größere schaden gerathen, vnd meine *reputation* verliehen khönte, welche ohne d/a/ß bei erlittener Vngelegenheit nicht gewachsen, die doch auß deme erfolgt, d/a/ß Ich etwaß gegen feint

fürnehmen solle, ehe Ich fertig worden, Mein Volckh gerüst vnd In gereitschafft khom/m/en

Beinebenß wollen E. Königl. Myt. gnedigst erwegen, wann herr *General* Fuchß dem Walsteinen folgen solle, Vnd auß seinem Vortheill hinweeg ist, d/a/ß Sich derselbe leichtlich wenden, viel ehender auff Ihne gehen, Vnd Herzog Christian zue Braunschweign lig/en/ laßen möchte So ist auch ermelter H. *General* an dem Orth da Er ligt, ohne Ew. Königl. Myt. *Succurs* gar nicht sicher, dann Ob Ich zwar den Orth nicht gesehen, so hatt Er Mir iedoch den Abriß geschickht, habe es auch von dem die sachen verstehen, vnd die gelegenheit gesehen, gehört, daß d/er/en *posto* zuerwahren zwanzig Taußent Mann erfordere, welche Ich vnd Er nicht khönnen zuesamen bring/en/, Vnd die weill Meines erachtens der Feint dahin ziehlet, wie Er ein theill nach dem Ander auffschlagn möchte, dann Er zimblich starckh, wann E. K. Myt. Ihme nicht *Succurriten* So möchte Mein *Secundiren* vergebenß sein, Wir beede Vnß mit einander Verliehren, Vnd also denn Elbstrom zue diesen Lend/er/ höchsten gefahr Öffnen,

E. Königl. Myt. wollen Mir gnedigst verzeihen, d/a/ß ich Meine Wenige gedanckhen so khünlich schreibe, es fleust auß vnd/er/thenigster getreuwster *deuotion* her, Ich halte dafür, d/a/ß Wann viel *compo volanteo*(?) gemacht werden, Sie nach einand/er/ in schaden vnd gefahr gerathen khönnen, dahingegen ein ganz *Corpus*, von welchem man nach gelegenheit vnd erhend/er/ notturfft Ieder Zeit ein *campo Volant* ziehen khan viel zuerrichten vermag,

Meines theillß habe Ich vom herrn Englischen *Ambassadoren* etwaß gelts begert, wann Ich d/a/ß selbe empfang/en/ vnd dem Volckh auff die hant gegeben, khönte Ich alßdann, wann der Feint Sich von diesen Orthe gewendet noch vber d/a/ß Waß Ich Iezund/er/ H. Herrn *General* Fuchßen zuestunde zwei Taußent Pfert mit einer Zimblich anzahl FußVolckh zue ziehen, Vnd die Päße besezt laßen, Wie Ich dann Wann Ich mein *quartir* nehn bei d/er/ Schlesien hette baldt wollte *complet* vnd starckh gnugsein, dann Mir Behmen vnd Schlesien viel Volkhs zueziehen, auch teglich etwaß zuekhompt, Allein khönnen Selbige nicht woll durch khom/m/en,

Sonsten habe E. K. Myt. Ich zum nehern berichtet, daß *auisa* einkhom/m/en Ob Sollte den Schlesische Obriste der von Donau die Statt Großen¹⁶⁰² eingenom/m/en haben, Es ist zwar seithero darvon still, Der von Donau aber ist bei Ihrer Churfürst. Gn. zue Brandenburgh gewesen, Waß Sie Gutts mit einander richten od/er/ mach/en/, habe Ich biß noch nicht vernem/m/en können.

Dießes habe auß Vnderthenigst getreuer *deuotion* vnd gehorsambsten Gemüth E. Königl. Myt. Ich anfüegeb wollen, mit höchst fleißigster Pitt, Solches nicht anderer gestalt, alß in Königl. Gnaden auffzuenem/m/en auffzuenem/m/en (!), Wie Ich dann mit meinem Leib vnd Blutt noch euserstem Vermög deroselbn zue dienen mich so schuldigst alß willigst halltte, Dieselbe darmit dem starckhen Schutz des Allmechtig/en/ getreulichst vnd zuebehuelichen Königl. Gnaden mich vnd/er/thenigst befehlet *Datum* Brandenburgh den 24. *April* Ao. 1626

Ew. Königl. Myt. Vnderthenigst gehorsambster Knecht

E Mansfelt

¹⁶⁰² Čes. Krosno, pol. Krosno Odrzańskie, nēm. Crossen.

75. Mansfeld Kristiánovi IV., Havelberg 30. dubna / 10. května 1626

RA Kopenhagen, TKIA, sign. A 96

Durchleuchtigster, Großmechtigster König, Ew. Königl. Myt. seyen meine Vnderthenigst gehorsambste dienst eusersten Vermögens beuor, Gnedigster König, vnnd Herr.

Zue E. Königl. Myt. habe Ich bringern dießes Mainen Obristen Leutenant Conradt Kolben von Warttenbergh etc. abzuefertig/en/ vnd Meiner sachen notturfft, Waß Meine Soldatesca betrifft Vnderthenigst anzubringen, für Eine notturfft erachtet, Gelangt deßwegen an E. Königl. Myt. Meine Vnderthenigst Hochfleißigste Pitten, Dieselbe wollen in Königl. Gnaden ermeltten meinen Obristen Leutenant gnedigst vernem/m/en, demselben gutten glauben beimeßen, Vnd Sich also gnedigst gegen Ihme auff Sein Vnderthenigst anbringen erkleren, daß Ich mich deßen zuerfrewen, vnd E. Kön. Myt. getreuwe Vnderthenigste dienste zuerrichten gelegenheit habe, Welche Ich darmit dem starkh/en/ Schutz des Allmechtigen, vnd dero Mich zue Gn. vnd Kön. Hulden Vnd/er/thenigst gehorsambst befehlen thue, *Datum* Havelbergh den 30. *April* Ao 1626

E. König. Mytt. Vnnderthenigst Gehorsambster diener

E Mansfelt

76. Kristián IV. Mansfeldovi, Wolfenbüttel 5./15. května 1626

RA Kopenhagen, TKUA, sign. 1-059, Ausländisch Registrant 1626, fol. 212a-213b

Ahn Graff Ernst zu Manßfeldt

Wolfenbuttel am 5. May Anno 1626

Christian der Vierdte

Wollgeborner besonder lieber, Euere schreiben *de Dato* den 21. vnnd 24. deß negstabgewichenen Monats *Aprilis* haben wir nicht allein woll empfangen, vnd deßen einhalt verlesen, sondern auch, was der Erbar vnd Mannhaffter, Oberster Leutenant Conrad Kolbe von Wartenberg, auf vberreichtetes *Creditiff* mundlich angebracht, vnns vnderthenigst berichten laßen. Wie nun alles auf dreyen Puncten, alß Anfänglich eueren iezig/en/ Zustandt, dan vors Ander was ihr vor rathsamb erachtet, vnnd drittens, was ferners bey vnns darauf gesucht wirdt beruhet, So verhalten wir euch, so viel das erste betrifft, nicht, daß wir vnns zwar gutter maßen erinnern, das wir gerne gewald, das der feind, mit gutten vorbedacht von euch vnd euren *Generalen*, Herrn Hanß Philip Fuchßen *attaquiret* wurde, worzu vnns dan vnterschiedene *motiven* (so ohn nott nunmehr zuwiederholen) gehabt, das aber solches also *separiret* geschehen solte, wißen wir nicht in vnsern schreiben zufinden sein möchte, weniger haben wir einige wißenschafft gehabt, das euer Volck vngemustert vnnd vnbezahlet gewesen, zu dem werdet ihr euch annach woll zuerinnern wißen, was wir bey Pfalzgraff Christians L. wegen der Deßawischen Brücken, volmeintlich erinnern laßen. Wir wollen aber nach geschehenen dingen euch damit nicht befelligen wolten, viellieber wunschen, ihr euch in solchem stande befündet, oder ie zum wenigsten in kurzer Zeitt dergestald euch zu *recolligieren* vermöchtet, das ihr eueren Herrn *principaln* gutte vnd nuzliche dienste leisten könntet, worzu wir dan vnser theils, so viel muglich gutte *officia* gern leisten wolten, Euere Vorschläge vnnd guttes anrathen betreffendt, kombt daßelbe mit vnser *intention* vnd dehme was wir schon oben angedeutet, gutten theils vber ein, dan wir niemahls Euere vnnd vnser *Generals separation* vor gutt angesehen, wir wahren auch geneigt, mit mehrem Volck euch allemahl zu *secondiren*, maßen wir dan damit nachtäglich im werck sein, daß wir aber herzog Christians zu Braunschweig L. in etwas höher nacher Heßen zugehen laßen, bedarff keiner *deduction* aus was vrsachen solches geschehen, sintemahl der *effect*, nebenst der vrsach euch vnnd andern nunmehr wird kundig sein, oder ie zum wenigsten bald kundbahr werden, vnd da etwan euere meinung wehre, das wir vnser Volck, so viel wir deßen haben möchten, alles an einen ortt in ein Veldlager *logiren* solten, so wurde solches, so woll vnns alß auch dem Feinde, wegen mangelung der Prouiandt (wie gutte vorsorge wir auch deßwegen gehabt) zuthun vnmuglich sein, zumahl da man ie etwaß von dem Elb- vnnd Weser Stromb abreichen solte, Was sonsten fürs

dritte euer suchen, wegen des Mecklenburgischen Volcks, auch abfolgung Puluers anlanget, so vermercken wir, aus euers Abgesandten Vortrage, das vnser, an vnsern *Generaln* abgangene *Ordonance* dahin verstanden worden, ob solte er dem ElbStromb quittiren, vnnd sich anhero zu vnns verfügen, vnd das *sub tali conditione* vorerwehntes suchen angestellet Weill ihr aber nunmehr anders berichtet sein werdet, so halten wir es auch dauor, das euer begehren vor sich falle, wie wir dan auch ohne das des Volckes vnnd Puluerß selber hochstvönnöten, zugeschweigen das vnser gemustert vnd bezahltes Volck, bey andern vngemustertem Volck sehr vbel zu *emploiren* sein wolte, vnnd leichtlich dadurch, daß das vngemusterte Volck zufechten sich verweigerte, abermahls in gefahr gerathen, oder zu gleicher *meutination* verfuhrer werden möchte, Könndten wir Euch sonsten in andere wege, einige gnade erweisen, wolt/en/ wir wegen euer Herrn Principaln, vnns dazu ganz gerne bequemen. Datum

77. Kristián IV. Fridrichovi Falckému, Wolfenbüttel 6./16. května 1626

RA Kopenhagen, TKUA, sign. 1-059, Ausländisch Registrant 1626, fol. 216a-216b

Ahn den König zu Boheimb

Wulffenbuttel am 6. May Anno 1626

Wir Christian der Vierdte Entbieten etc. durchleuchtiger Fürst, freundlicher lieber Oheimb, Schwager, Sohn vnd Geuatter, Wir mügen E. L. freundlich nicht bergen, das wir dem Erbarn, vnserm bestalten diener vnd lieben getrewen, Wilhelm von Belowen, gnedigsten befehl beygemeßen, bey des Königs in Großbritannien L. wegen der Versprochenen *subsidiën* gelder vnnd *diuersion* zu *sollicitirn* vnd ahnzuhaltten, darmit deßwegen dermahln eins etwas würcklichs erfolgen vnnd das allgemeine hochnuzbahres werck, zu der vorgesatzten *intention* könne *dirigirt* vnd vermittelst Gottlicher Verleihung außgefuhret werden muge. Wan wir nun es dafür haltten, das da E. L. durch instendige vnd fleißige schreiben, ahn ien(?)hochgedachte Ihre L. vnnd andere Stände des Reichs daselbst, auch das ihre thetten, das es dem werck zuträglich sein wurde, So ist hiermit ahn dieselbe, vnserere freundliche bitte, in diesem fall auf die beste mittel zudedenk/en/ vnnd dardurch dieß allgemeine werck dergestaldt daselbst zubefordern helffen, darmit es zum gutten aufschlag *in effectu* kommen vnd gelangen muge. Wir nun hierdurch E. L. vnd dero angehörigen *interesse* merklich kan *auancirt* werden, Also wolten wir auch nicht zweiffeln, dieselbe werde hierin ihres theils nichts erw(?)inden laßen, Thun dieselbe hiermit der Allgewaltigen Hutt vnd *protection* Gottes, zu allem wolergehen, trewlich empfehlen dat/um/

78. Kristián IV. Fridrichovi Falckému, Wolfenbüttel 13./23. května 1626

RA Kopenhagen, TKUA, sign. 1-059, Ausländisch Registrant 1626, fol. 231a

Ahn den König zu Böheimb,

Wolfenbüttel am 13. May Anno 1626

Wir Christian etc. Entbieten etc. Durchleuchtiger Fürst freundlicher lieber Oheimb, Schwager, Sohn vnnd Geuatter, wir haben vor eine notturfft erachtet, ahn E. L. gegenwertigen, den Erbarn vnsern Raht, vnd lieben getrewenn Johann Zobeln, bey dieser *occasion*, zu *adressirn*, vnd ihm befehl beyzumeßen, deroselben vnserere gemuts meinung, in angelegenen sachen zuentdecken. Gelanget demnach ahn E. L. vnserere freundliche bitte, dieselbe wolle gedachten vnsern Abgeordneten, nicht allein guttwillig hören, vnd ihm glauben beymeßen, besondern auch der notturfft vnd beschaffenen dingen nach mit gutter *expedition dimittirn*, Solches gereicht dem Allgemeinen wesen zum besten, vnd wir seines freunt Schwägerlich zubelegen erbietig, Thun E. L. Gottes *protection* zu allem wolergehen trewlich empfehlen. Datum.

79. Mansfeld Kristiánovi IV., Havelberg 18./28. května 1626

RA København, TKIA, sign. A 96

připis na adresní straně: Gr. von Mansfeldt vberschickt was d/er/ Churfurst von Brand. wegen reumung seiner landes X(?)m ihn gelangen lassen Ps. Wulfenb. 23 May 1626.

Durchleuchtigster, Großmechtigster König Ew. Khönigl. Myt. seyen Meine Vnderthenigst gehorsambste dienst, Ieder Zeit eusersten Vermögens beuor, Gnedigster König vnd Herr,

E. Kön. Myt. habn auß beygeschloßenem Ihrer Churfürst. Dhl. zue Brandenburg an Mich abgangen schreibengnedigst zuersehen, Waß dieselbe wegen reumung dero Landen begehren, Nun wolltte Ich Ihre Churfürst. Dhl. hierin nichts gern *offendiren*, Oder Wid/er/ Ihren Willen in dero Landen mich auffhalten, Beuorab weill dieser tagen Einer vom Adell so auß Engellant khom/m/en Vermeldet d/a/ß Man selbige Orthe meine einlagerung alhier nicht gern sehe. So möchte Ich mir auch auß einem Freunt einen Feint machen, vnd also zween feint auff den halb laden, Mir dardurch schimpff vnd schaden wid/er/fahren, vnd gegen Zweien feinden stehen müßen, da Ich Iedoch nicht einem noch zur Zeitt gewachsen, Gelangt deßwegn an E. Königl. Myt. Mein Vnderthenigst hochfleißigst pitten, dieselbe wolln Mir gnedigste *ordinantz* entheillen, Ob Ich die Churfürst. Marckh raumen, Vnd Wa Ich mich alß dan hin begeben: Oder Ob Ich leng/er/ alhier verpleibn solle, Auff solchen fall wollen E. Königl. Myt. gnedigst geruhen, Mir derenthalbn eine außtruckhliche *ordinanz*, die Ich S. Churfürst. Dhl. fürweißen könnte zuezueschickhen, auch deßwegn an dieselbe zueschreiben, Ich bin so willigst vnd bereith, Alß Ich mich Vnderthenigst schuldig erachte, E. Kön. Myt. nach dero gnedigstem beliebn Aller Orthe, wa es dero befellig Vnderthenigst gehorsambst zuedienen, Wann aber dieselbe dieser Orthe mich nicht wol *employren* khönnten Pitte dieselbe Ich gleichsfallß Vnderthenigst mit höchstem fleiß Mir gnedigst zuerlauben, d/a/ß Ienige an handen zuenem/m/en, waß mit Mir im anfang Im Franckhreich abgehandlet wordn, Warbei Villeichtn E. Königl. Myt. solche gutte *Servitia*, alß diser Orthn, werdn khönnen *praestirt* werdn,

Welches alles E. Königl. Myt. Ich vnderthenigst anheimbstellen thue, vnd begehre nichts anders, alß nach dero gnedigsten vnd Königl. belieben vnd willn mich zuuerhalltten vnd deroselbn In Vnderthenigkheit zue dienen, Dieselbe dermit dem starckhn schutz des Allmechtigen getreulichs, vnd dero mich zue Königl. Gnaden Vnderthenigst befiehlt, *Datum* Havelbergh 18. *Maij* Ao 1626

E. Kön. Myt. Vnderthenigst Gehorsambster diener

E Mansfelt

80. Mansfeld Kristiánovi IV., Havelberg 20./30. května 1626

RA København, TKIA, sign. A 96

připis na adresní straně: Graff v. Mansf. *Creditif* /a/vff den Obr. Peplitz Ps. 22 May 1626

Durchleuchtigster, Großmechtigster König, Ew. Königl. Myt. seyen meine Vnderthenigst gehorsambste Treuwilligste dienst eusersten Vermögens beuor, Gnedigster König, vnnnd Herr.

Demnach Ich ein Notturfft befunden Meinen *General Commissarium* vnd Obristen Georg Hanß Pöplitz zue *instruiren* vnd zue E. Königl. Myt. vnderthenigst abzuefertigen, So gelangt an dieselben Mein Vnderthenigst hochfleißigst pitten, die geruhen gnedigst Ermelt Meinem *Commissario*, In Königl. Gnaden audientz zuertheillen, gutten glauben beyzuemeßen, Vnd mit gnedigster *resolution* wid/er/ abzuefertigen, An solchem erweißen E. Kön. Myt. Mir eingroße Königl. Gnadt, Vnd deroselben Vnderthenigst gehorsambste vnd Getreuwe dienst zuerweißen, bin Ich alzeit bereith vnd In Vnderthenigkheit so willigst alß schuldigst, dieselbe Gottes Gnedigem Schutz vnd dero Mich zuebeharliche Königl. Gnaden Vnd/er/thenigst befiehlt, *Datum* Havelbergh den 20. *Mai* 1626

E. König. Mytt. Vnnderthenigst Gehorsambster diener
E Mansfelt

81. Kristián IV. Mansfeldovi, Wolfenbüttel 24. května / 3. června 1626

RA København, TKUA, sign. 1-059, Ausländisch Registrant 1626, fol. 236a-236b

Ahn Graff Ernst zu Manßfeldt

Wulffenbuttelt am 24. May Anno 1626

Christian der Vierdte

Wollgeborner besonder lieber, Nachdem wir dem Erbarn vnnd Manhafften, Georg Hanßen Pöpliz ewren Kriegs *Commissario* vnnd Obristen, gnedigste *Commission* aufgetragen, vnsernt wegen euch etwas ahn- vnnd vorzutragen. So ist hiermit vnser gnedigstes vnnd gunstiges gesinnen, ihr wollet seinen anbringen, nicht allein volnkommenen glauben beymeßen, sondern vnns auch ewre *resolution*, durch ihn hinwiederumb entdecken laßen, Sein solches in gnaden vnd *fauor* darmit wir euch besonders woll zugethan sein, zuerkennen, geneigt. Datum

82. Kristián IV. Mansfeldovi, Wolfenbüttel 24. května / 3. června 1626

RA København, TKUA, sign. 1-059, Ausländisch Registrant 1626, fol. 240a

Ahn Graff Ernst zu Manßfeldt

Wulffenbuttelt am 24. May Anno 1626

Christian der Vierdte

Wollgeborner besonder lieber, Nachdem vnns der Hochwürdiger Hochgeborner Fürst, vnser freundlicher lieber Vetter, Schwager, Sohn vnnd Geuatter, Herr *Christian Wilhelm*, des Primats, auch beider Erz- vnnd Stifter Magdeburg vnnd Halberstadt *postulirter Administrator* etc. Marggraff zu Brandenburg, etc. freundlich zuerkennen geben laßen, dß ewre vnterhabende Soldatesca auf dieser seitten der Hauell seinen vnderthanen in Jerichawschen Creyße, allerhand beschwerden zufügen solle, vnnd wir diesem vnwesen gerne *remedyrt* seggen, So ist hiermit vnser gnedigst vnd gunstigs gesinnen, Ihr wollet deßwegen bey ewrem *officirern* Reuttern vnnd Soldaten, die ernste *Ordinanz* ergehen laßen, darmit vorhochgedachter Ihrer L. vnderthanen des ortts im geringsten nicht beschweret, oder mit Kriegs *pressurn* belegt werden mugen, Sein euch mit Königl. gnaden vnnd gunsten besonders woll zugethan. Datum

83. Kristián IV. Mansfeldovi, Wolfenbüttel 25. května / 4. června 1626

RA København, TKUA, sign. 1-059, Ausländisch Registrant 1626, fol. 243a

Ahn Graffen von Manßfeldt

Wulffenbuttelt am 25. May Anno 1626

Christian der Vierdte

Wollgeborner besonder lieber, Wir haben dem Erbarn vnserm Rath vnnd lieben getrewen Joachim von Mizlaffen, mit mundtlichen werbungen ahn euch gnedigst abgefertiget Gesinnen demnach hiermit ahn Euch gnedigst, ihr wollet obgedachten vnsern Abgefertigten, zur Verhor gestatten vnnd in allem was er vnserntwegen euch vortragen wird gleich vnns, volligen glauben beymeßen, Sich auch mit forderlicher andwortt gegen ihme hinwiederumb vernehmen laßen, daran geschicht vnns zu gunstigen vnd gnedigsten gefallen, vnnd bleiben euch mit Königl. *fauor* woll begethan. Datum

84. Mansfeld Kristiánovi IV., Havelberg 27. května / 6. června 1626

RA København, TKIA, sign. A 96

na adresní straně: Gr. von Mansf. entschuldigung er sein volck nicht *quittirn* könne.
Wulffenb/uttel/ 29. May 1626

Durchleuchtigster Großmechtigster König E. Kon. Myt. seyen meine Vnderthenigst, Getreuwiligst vnd Gehorsambste dienst nach euserstem vermög/en/ beuor, Gnädigster König vnd Herr.

Mir ist von Meinem *General Commissario* vnd Obristen Georg Hanßen Peplitz *referirt* vnd hinderbracht worden, waß gestalt E. Königl. Myt von Mir begehren, dß Ich solle Meine Soldatesca vnd *Commento quittiren*, vnd Sie deroselben Vberlaßen. Wann Ich etwan eine Reißethan, Solltte Mir solche zue Meiner widerkhunfft widerumb gefolgt werden, Warauff E. Königl. Myt. Ich Vnverhalten nicht laßen khann, Vnd gebe deroselben Vnderthenigst in Königlichen Gnaden zue bedenken, Wann dieselbe Einen FeldtObristen in ein Landt schickhen, vnd demselben, waß Er mit seiner Vnderhabender *Armee* zuerrichten *commission* und befelch ertheillen würden, derselbe aber ohne E. Kön. Myt. wißen vnd befelch die *armee quittiren*, vnd seine empfangene Befelch zuerrichten vnderlaßen sollte, Ob Er nicht dardurch Leib vnd Leben, Er seye richtig od/er/ nicht bezahlt worden, verwirckht, Vnd Sie Ihne zum höchsten darentweg/en/ straffen würden. Eben ein Solches gnedigster König vnd Herr hette Ich auch vnd nichts anders zuegewertten, wann Ich ohne Meiner gnedigster König Frankreich etc. vnd Engellandt etc. Vorwißen vnd *ordinantz* Mein Volckh vnd *commendo* verlaßen sollte, Wie Ich dan nun alß ein *Succurs* hiehero geschickht worden.

Zur deme bin Ich der Vnderthenigste Hoffnung, Ich habe alles mit allem treu vnd fleiß in aller Vnderthenigkheit gethan Vnd *obedirt*, was E. Kön. Myt. Mir zuegeschickhte vnd zue handen khomne befelch In Sich halltten vnd Vermög/en/ wie Ich solche auff gnedigstes begehre Vnderthenigst für weiße khann. Was die Deßauische Brügge betrifft, dß Ich mich solte gerümbt haben: hundert Taußent man sollten Mir nichts abrechen, wann Ich solches geredt ist es gewißlich dergestalt vnd nicht anders geredt worden. Wafern Meine Werckh vmb deß Feindes Schanz von Einem Orth des Waßers biß zum andern werden geschloß/en/ werden, da es dann des FeindesMacht halber kheint nott gehabt hette, Darumb Ich auch Solche Werckh zue Volführen mich so tags so nachts euserst befließen, Vnd sein solche reden gar nicht wan mich der Feint in Freien Feldt, oder bei Vnbeschloßenem Werkh so Ich nicht ehender Volbring/en/ khönne, wie gescheh/en/, antreffen vnd begegnen solltte, dahero solches E. K. Myt. muß vbel hinderbracht sein, hetten auch die Ienige alle, so mir von deroselben gnedigst *aduingirt* worden, Ihne *deuor*, wie Sie thun sollen verrichtet, möchte es zur solchem Vnfall damahls nicht gerathn sein.

Über daß ist hierbei zue *consideriren*, daß auff die von höchst ermellten meinen gnedigsten Königen Frankreich vnd Engellant empfangene *Commission* Ich Meine Officiren vnd Soldaten geworben, vnd werben laßen, Welche wann Sie alß redtlich leuth bei Mir alß Ihrem Obern Verharren vnd/er/hallte werde, biß Ich Ordenlicher Weiß von höchst gedachte Ihme Myt. Myt.en widerumb *licentirt* bin, werde/n/ Sie auff alle fäll Ihre *praetension* halber Ihre zue tritt dahin haben, vnd alß redtliche Leuth *tractirt* vnd befridigt werden.

Vnd ist leichtlich zuerachten, dß Ich die *Armee* zuebehalten nicht begehre, weil Ich albereith von Acht Monat vnd Seithero, in Franckreich vnd Engellant Meine *dimission* vnd erlaßung Vnderthenigst gesucht vnd gebetten, Aber biß noch nicht erlangen möge, Solltte Ich nun ohne *ordinantz* vnd *licentz* daß Volckh verlaßen, vnd *quittiren*, vnd darauff in *Commendo*, wie vnd waß gestalt es Mir befohlen würde mit allem Gehorsamb vnderthenigst zuverrichten. Zweiffle auch nicht wann von E. Kön. Myt. Ich gnedigstes Gehören lange khönte, deroselben Ich mundtlich mein sach/en/ gnugsam zue Ihrem *Contento demonstrirn* möchte Pitte nochmahlen ganz Vnderthenigst wie Ich oben solcher gestalt gebetten, vnd noch darbei, dß Sie Mir Wolltten gnedigste *ordinantz* ertheillen, Wahin Ich mich i/n/mittelß mit meinem Volckh aus dieser Churfürst.landen begeben vnd *logirn* solle, E. Königl. Mytt. wolle gnedigst geruhen, Mir meine so

Vnderthenigst gehosambste pitten nicht zuuersag/en/ noch abzueschlag/en/, sondern mit gnedigster willfahrunng Mein gnedigster König vnd Herrn zuuerpleiben, Vnd dieße meine *motiuen* vnd schreiben nicht vngnedigst ansehen. Dieselbe thue Ich darmit Gottes G. *protection* zue allem Königl. Wollstandt vnd dero mich zue Königl. Gnaden vnd/er/thenigst befehlen. *Datum* Huelberg den 27. *May* 1626

E. Kön. Myt. Vnderthenigst Gehosambster diener
E Mansfelt

85. Kristián IV. Mansfeldovi, Wolfenbüttel 30. května / 9. června 1626

RA København, TKUA, sign. 1-059, Ausländisch Registrant 1626, fol. 249a-249b

Ahn Graffen von Manßfeldt

Wulffenbuttelt am 30. May Anno 1626

Christian der Vierdte

Wollgeborner besonder lieber, Nachdem wir aus ewerm Schreiben, vom 27. dieses berichtet worden, das euch die von vns vorgeschlagene Reise in Franckreich, vnnd vberlaßung ewres Volckes, aus allerhand angezogenen vrsachachen, nicht annehmlich, So laßen wir es dabey bewenden, Weil aber des Churfürst zu Brandenburg L. die einquartirung inn ihre Lande, sehr hoch empfinden, vnnd vber die große *exorbitantien* ewer *Soldatesca*, zum hefftigsten Clagen, muß billig darauff gedacht werden, wie deroselben gemüthe nicht gänzlich *alienirt* Sondern so viel alß muglich *contentirt* vnnd gestillet werde. Müchten deßwegen gerne von euch eigentlichen vnnd sichern bericht haben, Ob ihr mit ewrem Volck in solchem Stande wehret, das ihr entweder zu verrichtung der *Commission*, welche ihr berichtet, euch anfangs von Franckreich vnnd Engeland ertheilet sey, oder aber *exequirung* eines andern anschlages, darauß wir mit euch müchten *communiciren* laßen aufziehenn vnnd *marchirn* künnet, damit wir auf einen oder andern fall, vns weitter darnach zu *resoluiren* hetten, Welches wir auch in Königl. gunsten vnd gnaden nicht verhalten wollen, vnnd erwarten darauff ewer vnuerzugliche erklerung. *Datum*

86. Kristián IV. Mansfeldovi, Wolfenbüttel 1./11. června 1626

RA København, TKUA, sign. 1-059, Ausländisch Registrant 1626, fol. 255a

Ahn den Graffen von Manßfeldt

Wulffenbüttel am 1. Juny Anno 1626

Christian der Vierdte

Wollgeborner besonder lieber, Weill wir von etlichen Capitainen, so vnter dem Holländischen Regimentt gewesen vmb Vrlaub vnd Paßpord belanget, vnns aber nicht bewust, wie sie bey den treffen an der Teßawer Brücken sich erwiesen, So begehren wir gunstig vnd gnedigst, ihr einen *special* bericht dauon einschicken wollet, vnnd wir bleiben euch gunstig vnnd gnedigst beygethan. *Datum*

87. Kristián IV. Matyáši Quadtovi, Wolfenbüttel 3./13. června 1626

RA København, TKUA, sign. 1-059, Ausländisch Registrant 1626, fol. 260b-261a

Ahn den Siebenbürgischen Gesandten

Matthiam Quadt

Wulffenbuttelt am 3. Juny Anno 1626

Christian der Vierdte

Erbar Manhaffter lieber besonder, weill sachen vorgefallen, daraus wegen allgemeiner wolffahrt wir mit euch *communicirn* müßen, So gesinnen wir hirmit ahn euch gnedigst, ihr vnns den

vnderthenigsten willen erweisen, vnnd euch ohne Verweilung, alßbaldt wieder an vnns begeben wollet, Solches wird zu beforderung des gemeinen besten gereichen, vnnd wir wollen es inn Königl. gnaden, darmit wir euch ohne das beygethan, zuerkennen wißen. Datum

88. Mansfeld Kristiánovi IV., Havelberg 3./13. června 1626

RA København, TKIA, sign. A 96

Durchleuchtigster Großmechtigster König E. Königl. Myt. seind meine vnderthenigste, gehorsambste dienst besten vermög/en/ beuor, Gnädigster König vnd Herr.

Auff E. Königl. Mytt schreiben von dem __ des nechstverwichenen monatß *Maij*, welches ich mit gebührender *reuerentz* empfangenn, soll derselbenn ich vnnderthenigst nicht verhaltens, daß ich mich anizo nahend bei Vier tausend mann Zu fuß, vnnd vber Zwei tausend Pferd starck befinde, Vnnd weiln, wie E. Königl. Mytt. gnedigst melden, die notturfft erfordert, das I. Chfl. Durchl. zu Brandenburg mit meinem außzug *Satisfaction* geschehe, bin ich bereit vnnd willig an den ort zuziehenn, an welchen E. Königl. Mytt. mir zu ziehen der orten gute dienst zuthunn. Wann eß nun E. Königl. Maytt. noch gefällig wehre, Vnnd Sie so viel Volcks mißen könnten, daß Sie einen mann oder drei tausendt zu fuß für ein zeitlang mit mir gehenn wolten lasenn, würde desto mehr können verrichtet werdenn, wann aber E. Königl. Mytt. deß Volcks nicht entrathenn könntenn, bin ich willig, mit dem allein, so ich hab, dahin zugehen, auff hoffnung daß ich mich daselbst bald werde können sterckenn, Vnnd so dann E. Königl. Mytt. gemelte drei tausent mann, nur biß auff die grenzenn mit schickenn wolten, würde es doch viel hellffenn.

Es ist außer zweiffell, daß mir der feind bald volgen würd, Vnnd E. Königl. Mytt. vmb so viel desto mehr erleuchtet werdenn: Wann er nun schwach kommen solte, kann ich ihme desto beßer widerstandt thun, dann ich mich der schauffell fleißig gebrauchenn werde, vnnd mich so starck, alß mir immer möglich *fortificiren*, biß Bethlehem Gabor zu mir stoßen kann. Solte dann der Feind starck vnnd mit viel Volck nachziehenn, hetten E. Königl. Maytt. gelegenheit, mir auch desto starckeren *Secours* zuzuschickenn. Vnnd zweiffell ich gar nicht, daß ich mich in kurzem, Iener orten wie gemelt sehr stärcken werde, dann sehr viel Volcks so wohl in Böhmen alß inn Schlesien auff den beinen ist, welcheß zue mir begert, aber wegen Spärring der Päß in der Markch Brandenburg anizo nicht wohl kommen kann. Dahero es sehr dienlich wehre, wann E. Königl. Mytt an I. Chrf. Durchl. geschrieben, Vnnd Sie gebetten hetten, weiln ich doch von E. Königl. Mytt. befelch habe, auffzubrechen, daß Sie dieIenige, so zu mir begehren, nicht auffhalten, Vnnd dann, daß sie mir still schweigendt den Paß meinen weg zuziehen gönnen, Vnnd ihr Volck Vnnder des etwas zuruck allerhand Vngelegenheit zuerhüten, weichenn lasenn, auch darmit ich desto beser Vort kommen könne, mir mit Prouiant vnnd fütterung helffenn, so will ich in keinem dorff nachtläger nehmen, sondern alzeit im feld liegen, dardurch würde des Landmanß desto mehr Verschonet, vnnd könnte ich meine Leut bei sammen, vnnd in beserer ordnung haltenn: Es Köntenn auch I. Chrf. Dhl. in geheim mir andeuten lasen, wo Sie woltenn das ich logirte Vnnd darauff sehenn, das es an solchenn ortenn wehre, da graß wachß(?) ist, darmit die Reuterei das stehende getreidt zur fütterung desto weniger verderbe. Wann dieses still schweigend geschehe, So hette sich I. Chfl. D. für dem gegentheill desto weniger zubefahren, dann ich sehr doch wohl, daß Sie daselbst nicht gernn, noch zur Zeit, *offendiren* wollenn. Bitte nachmahleñ, wann es E. Königl. Maytt. thunlich vmb gnänigste willfahung wegen der dreitausend mann zu fuß, vnnd so es wohl sein kann, wolten E. Königl. Mytt. noch ein tausend Pferd darzuthunn, die könnten durch dero *Generaln* von der *Cauallerei*, I. F. G. Herzog von Weinmar, wann es E. Königl. Myt. so gnädigst gefelt, geführt, vnnd wann ich gestarckt, wieder zuruck gebracht, oder darmit in allem, wie es E. Königl. Mytt. beliebt, gehandelt werden,

Mitt stückenn bin ich Gott lob zimlich versehen, hoffe auch an *munitio*n keinen mangell zuhabenn, wann mir nur der Paß and der Oder auff Stetin, frei vnnd offenn ist, allein seind die Laden zu den halbenn Carthaunen, so E. Königl. Maytt. mir gnädigst beschickt, zimlich baufellig: Wann ich derenn im Paar im Vorrath von E. Königl. Mytt. erlangen könnte Vnnd nein hundertt

kugeln von zwölf; nein hundert von Sechß, vnnnd Sechß hundertt von drei Pfundt also auff Iedes stück dreihundert, wie auch die oft gemelte drei dautendt mann, biß auff die grännzenn, wann es ie nicht anders sein könte, so wer ich wohl versehenn. Dieses hab E. Königl. Mytt. ich also Vnderthenigst berichten Vnnndt bittenn sollenn, welche ich in den gnädigen schuz des höchsten, vnnnd/er/ ihnen mich zu Königlichen gnaden Vnderthenigst befehlen thue. *Datum* Huelberg den 3. *Junij* Ao. 1626

E. Königl. Mytt. Vnnnderthenigst Gehorsambster Diener

E Mansfelt

89. Kristián IV. Mansfeldovi, Wolfenbüttel 5./15. června 1626

RA København, TKUA, sign. 1-059, Ausländisch Registrant 1626, fol. 262a-b

Ahn Graffen von Manßfeldt

Wulffenbüttel am 5. Juny Anno 1626

Christian der Vierdte

Wollgeborner besonder lieber, Wir haben aus ewerm schreiben vom 3. dieses, ewer *Intention* betreffend den aufbruch vnnnd *marche*, an die darin benandte ortte, vernommen, auch was von vnns zu vortsetzung solcher *Intention* ihr vor *assistenz* vnd vorschub begehrt, Wan dan diese sache solcher wichtigkeit, das wir zuzorderst mit vnsern beiden *Generaln* vber die *Cauallerie* vndt *Infanterie* darauß *Communicirn* müßen, So haben wir ahn dieselbe, vnns ihr bedencken hierüber in aller eil zueröffnen, geschrieben, vnnnd wollen vns sobaldt solches einkommen, ferners vngeseumbt, dergestaldt gegen euch erkleren, das ihr darauf erspuren sollet dß wir, so viel immer muglich ist, ewer *dessein* befurdern wollen, vnnnd bleiben euch mit König. gunsten vnd gnaden beygethan, Datum

90. Kristián IV. Janu Arnoštovi Sasko-Výmarskému, Wolfenbüttel 5./15. června 1626

RA København, TKUA, sign. 1-059, Ausländisch Registrant 1626, fol. 263a

Ahn den Hertzog von Sachßen Weimar

Wulffenbuttell am 5. Juny Anno 1626

Christian der Vierdte

Hochgeborner Fürst freundlicher lieber Vetter, E. L. *Intercession* schreiben, vor dem Erbarn vnsern lieben getrewen Conrad von Pasern, ist von ihm anhehr woll eingeliefert, Nun wehren wir derselben alßbaldt hirein zugeruhen nicht abgeneigt gewesen, eß hatt aber die beschaffenheit, das auf selbiges Regimend Landgraff Philipsen von Heßen L. vertröstung geschehen, muß also nohtwerndig diesem Werck ein anstandt geben werden, biß zu S. L. ankunfft, Alßdan kan dauon gehandelt werden, ob diesem seinem suchen könne *deferirt*, oder sonst andere mittel, ihn zu *contentirn* vnnnd in vnsern diensten zubehaltten gefunden werden, Worüber wir ihm dan gnedigste erklerung wollen wiederfahren laßen, vnnnd werden ihn E. L. ermahnen, biß dahin sich zgedulden, Sie hiemit Göttlichen obhald fleißig empfehend, Datum

91. Jan Arnošt Sasko-Výmarský a Jan Filip Fuchs von Bimbach Kristiánovi IV., Stendal 5./15. června 1626

RA København, TKIA, sign. A 96, složka Fuchs

připis na adresní straně: Hertzog vno Weimar vndt G/ene/ral Fuchs eiserige ermahnung Betlen Gabors Vorschlege nicht aus henden zu lassen, Ist in die Cantzelei geben 12. *Junij* 1626

Durchleuchtigster König etc. Gnedigster Herr etc. Ob woll wir billich Eur. Mayst. bey disem vberheufften geschefften nicht beladen sollen so wissen vnß doch vnsern Pflicht dahin dß wir E. Mays. schaden werden vnd dero nuzen beforderen sollen konen denoch Ewr Mayst. nicht bergen dß wir bey dem 7benbürgischen abgesandten fast so viel vormerckh dß seinen herzog /a/vff dise von E. Konigl. Mays. in dß weite felddt gegebene vndt wert zu *mouiren* kheine mittel werden sein sonderen d/a/ß er der gesandte viel mher darfur helt(?) sein herz werde sich von Cashaw wider zu rüchh begeben vnd dß volckh von ein ander ziehen lassen woruber wir nicht wenig bestürz in betrachtung d/a/ß nechste(?) Gott /a/vff der weldt khein ander mittel zu entsinen dardurch Ewr. Mays. wenig Volckh sich vor 2 machtig starckchen *Armada* vnd einen *Campo volante saluiren* khundte Alß eben durch diese *diuersion* vnd auch von Ir D. in 7benburg. dan vnser ersmessens haben wir genug seine brieft dß Schweden darzue nicht reusthen würdt Solte nun dise *diuersion* ermangeln So sehen wir dß romische reich *In Subiction*(?) Ewr Mayst. person in gefhar vnd der erblender zu einer außbeutt da wir den lieber den Todt wolten wuntschen, als dis Jammers anzustehen oder vnß die verantwortung zu messen lassen worumb aber diß entsch(?)en wurdt wollen wie vnß /a/vff vor hergehende *informationes* bewerffen vnd dß Papir for diß mal damit nicht anfüllen Gott der Almechtige wolle verleichen dß solches bey vnß nur *opiniones* sein vnd nicht zu *effect* khomen mögen

Wir vernenen aber auch darneben dß solche deß fürsten in 7benbürgen begeren nicht vnmöglich noch ahn erträglich dan alß wir berichtet sein stehet es /a/vff dreyerley 1. volziehung der *Vnion*, 2. dß Volckh in Schlesien zu schickhen, 3. die monatliche begerde hulff, dß erste hatt vnser ersmessens seine richtigkeit ermangelndt wie die say allein an der Volzechung dan Ir D. (als wir glauben) werden eben so streng /a/vff franckreich Venedig vnd Sauoy nicht stehen wan dß ander (darzue ohne d/a/ß der konig in Schweden vnser wissens nicht ver(?)erschen will) nur volzogen würdt vnd vermeindte der gesandte Sein querde *diemarche* darumb nicht rüchh stellig machen wen er vergemusstert dß die volziehung nicht *protrahirt* sonderen *parri pasu* fort gestoz an vnseren ort ergrüd wir zwar nicht waß Ewer Mays. dß stellige nicht fortzusezen bedenckhens sollen tragen Aldiweyl solcher bundt offen vnd nicht mher heimlich vnd die Vnderlassung viel mher gefhar vnd *disreputation* alß die fortstellung /a/vff dem rüchhen tregt

der Ander *punct* khan darumb sein vnd ist hoch notig dieweyl doch Ewr Mays. biß die *diuersiones* geschehen *in defensione* sich uffhalten vnd dß volckh in sicherheit nahe dem *profiandt logirn* müssen dahero Eur Mays. woll 10 000 man zu enthe(?)eren werden haben woher aber dß selbe Volckh zu neuen allen wir vnß nicht vnd/er/sthen E. Mays. etwas ohne begeren vorzuschlagen

So würdt vnß der dritte *punct* also erzehlet dß die begerte *Suma* in 4 solle geteylen werden darvon Ewr Mays. ja ein geringes vnd weniger vnd khombt dan 50 000 X(?) ligen albereidt zum erheben fertig wan nun Ewr Mays. groß brittanien vnd die Staden dß Ire zu geben *cum cominatione* ersuchten würde gewißlich fallen weyl wir offt vernomen dß noch Edeleutt in Holstein zu finden welche mitt einer solcher *Suma* Ewr May. an die handt gehn wolten vnd khöndten darzue er bieten wir vnß so fern dise *diuersion* daruil Gott hochlich zu bitten vnd khein mher nach vnkosten zu sparen fort gehett an vnser monatlichen besoldung auch etwaß darzu schissen damitt nur dß Christliche Vorhaben nicht gehindert Es bekhant aber der gesandte dß wo sein herz die wechselbrieff nicht in die hende ehe er *marchirt* bekhane dß abermall der zug ruckhgengig werde vnd werde sein H. ger (gar?) hoch entfinden dß nicht so viel trawens in in gesteht die warheit zu sagen so haben Ewr Mays. nicht wenig vrsach in sich selbst khan mistrauen sezen zu lassen weyl es ober for diß mall nicht anderst sein khan so hatt man in billich dise *difficultet* auß dem weg zu raumen dan dß werkh darinth Zeittliche Wolfardt beschehet fheren zu lassen vrsach vnd gestez den fall Ewr May. stunden in diser gefhar dß die *diuersion* nicht volgte so werde ja nur dß einzige monat sold vnd nichts mher verloren d/a/ß Gott lob woll zu entperen ist. dennoch bitten Ewr Mays. wir zum vnd/er/thengsten vnd demne(?)ligsten die wollen doch diß werkh beherzigen vnd solche *extrema* der hulffen nicht außhanden noch vber sie gehn lassen d/a/ß vmb ein so geringes d/a/ß römische reich solle erblich werden so viel fraune(?) straffenzende Euangl. leutt in stich vnd Ewr May. noch vberige *Armada* welche diß Zeitt

hero so treulich bey E. Mays. zu gesez in die ensterze *Ruin* gekurzet Ewr Mayt. bitten wir sie deuelchen nach, waß dß for im Vertrawen bey hohen *affectionirten potentanten* vnd fürsten khan geben ob nicht eben dar umb die Creystendle ja der Churf. von Brand. selbst en absprung neuen vnd Ewr May. allein khandten sehen lassen dan ob vnß schon nicht vnbehandt d/a/ß Ewr Mays. kheine oder doch wennig hulff von iren entfangen so würde doch Ir absprung Ewer Mays. viel mher beschwerden als sie an Izo befunden vervorsachen solte es aber vnder dem gemeien man erschallen gestaldt dan wan *diuersio* nicht ervolgt auch nicht verschweigen kan bleiben so dörfft ein solch vntrawen erwachsen das eine vnertregliche oder ahn widerbringliche *resolution* möchte geben die Gott gnediglich abwernden wolle daweyl Ia d. May. wir solches nicht gönen noch vnß selbst in dergleich Ellendiglich standt sehen möchten

Solte aber wider alles verhoffen Ewr Mays. kheine andere *resolution* so dise *diuersion* zu erheben ergibig fassen khönen so bevelchen wir es denn getreuem Gott wollen aber vnsers teyll an allem vnheill entschuldige sein vnd derneben Ewr. Mays. vnterhalten nicht lassen d/a/ß wir zu einern notwedig vnd von Vielen Warhaffenden Gutten zweckh zu gelangen nach der beschaffenheitt der sachen vnß nicht getrawen auch vnß getras/t/en in fall die sach anderst als man sie *desiderirt* außlaufft man werde vnß die schuldt nicht beymessen khönen wollen aber noch mallen d/a/ß vntrauen zu Ratt sez/en/ er werde E. May. herz also leitten d/a/ß Ewr Mays. zu einer andern vnd weit besseren *resolution* werde greiffen dan solte solch durch Gottes straff nicht khonen zu werckh gebracht werden So wolten wir vnß weyl es zu mall ein gewissens sach lieber darvon wündtschen vnd E. May. ganz gehorsambst bitten vnß an ander örter zu gebrauch da wir Ewr Mayt. nuzlichere vnd ersprißliche dinst khondten leisten vnd vber vermögen vnser Ehr vnd zeitlich guten Namen zu *hasardiren* Ia ganz in stich zu sezen nicht gemussiget würden dan ob wir woll mitt reinen gewissten mögen bezeugen auch hoffentlich zum teyll erwissen Ewr Mayt. zu diesen weder hab gut nach leib od/er/ leben gespart so seindt wir doch wider menschen veruff vnmutliche sachen auß zu richten nicht *Bastandt*

Schlisslichen thun Ewr May. wir in den Schaz daß höchsten X(?)uX(?)tfelendt gehorsambst bitten dise vnser vndt/er/thenigste doch /a/vffrichtige vnd getrewe annhaung in gnaden vnd gulen (?) wie sie von vnß gemeinet darzu wir Gott als einen herzen vnnd meinen speser(?) zu zeugen ruffen wollen /a/vff vnd anenchen (?) vnd hette Ich der Herzog von Sachsen Ewr. Mayt. gleichs falls mitt handen geschriben wo mich nicht die beibs *indesposition* daran verhindert datum Stendall den 5 Junij 1626

Ewr Königl. Mays. vnderthenigste diener

J Ernst

Fuchs

P.S. Gnadigster König vnd Herr in disem vnserem schreiben ist 50 000 kronen gedacht mit welches es dise beschaffeitt der König in Franckreich hatt an den fürsten in 7benburg mit *diuersion* begert /a/vff zweyerley weiß erstlich wan die liga richtig wolle er ¼ teyl deß monatlich *subsidij* tragen in fall aber dß selbe nicht so baldt zu werckh zu richten haben sein Ir D. ob/en/benandte suma eben zu denselben *intent assignirt* welches aber Ir D. *recusirt* vnd lieber mitt der *liga* betreten wollen wen aber der König In Frenckreich die *diuersion* würdt erkhenen, so ist nicht zu veeg(?)felen er werde solche 50 XX (značka pro měnu?) als zum ¼ fohgen(?) lassenn nach seiner *quada* darinen werden der König in Franckh. vor bedihnen vnderdessen aber wollen sie 3 monat wechsel zu iedeßpart haben darvon Ewe Kong. Mays. 13 1/3 mahl monatlich zu kheme vnd würde deß gesandten vormögen nach Ir D. eher /a/vffbrechen alß der wechsel anlang khan daher Ewr May. auß allen sorgstem khonen der gesendle besthet fast daruff vnd helt sich dessen far gewissert wan er seinen herz/og/ zu schreiben khan er (?) dß Volckh *marchine* vnd XX (?) Ewr mays. quada far 3 monaten an einen wechselbrieff in handen dß Ir D. ohne ferner vmbstehen *marchiren* werde (darbey aber muß zeitt vnd ort benandt sein) dan woll er der gesandte die *Vnion* vnd den rest der anderer bede *quota* auch beforderen vnd *virgiren* so werde diß wie grosse erleuchterung geben wan die anderen Ewr Mays. wurckhliche volziehung vor sich sehen diß E. May. besser zu *expliciren* heben wir notig geachtet vnd verbleiben

E. Königl. Mays. vnderthenigste diener
J Ernst
Fuchs

92. Kristián IV. Janu Arnoštu Sasko-Výmarskému, Wolfenbüttel 8./18. června 1626
RA København, TKUA, sign. 1-059, Ausländisch Registrant 1626, fol. 266b-267a

Ahn den Hertzog von Sachßsen Weimar
Wulffenbuttell am 8. Juny Anno 1626
Christian der Vierde

Hochgeborner Fürst, freundlicher lieber Wetter, auf E. L. anhero geschicktes *Memorial*, laßen wir derselben vnuerhalten sein, 1. Daß Gelder vnterwegens, dern ankunfft alhier wir fast Stundlich gewertig sein, vnnd sollen ferners alßbald, zu *contentirung* des Volckes vbermacht werden, Worauff E. L. Sie denn sicherlich vertrösten können. 2. Wir wollen auch derselben, wen sie aufziehen werden, einen *Commissarium* zuordnen, vnnd daneben eine außführliche *Instruction* zu ihrer nachrichtung einhändigen laßen. 3. Wir seind auch damit friedtlich, das ihr den von Flodroff, neben seiner *Compagnie* mitnehmet, 4. Daß LeibRegiment mus dort bleiben, Riesen vnd Ranzawen Regiment, mügen E. L. mit sich nehmen, wie auch inngleichen den Obristen Leuttenand Baudißen mit seinem Regiment, wegen der *Compagninen* von iezgedachten beyden Regimentern zu Fuß, so im Lande Braunschweig vnd Ambt Sicke liegen, ist ann Norprahten geschrieben, wie dieselben ortte mit anderm Volck zubesezen, vnnd diese *Compagnien* zu den Regimentern zu schicken. 5. Wegen der Päße, so der Graff von Manßfeld innehatt bleibet es bey E. L. guttachten, 6. Stucke befinden wir nicht nötig, das E. L. außer den kleinen, so bey den Regimentern, mehr mitnehme Sintemahl der Graff damit gnugsamb versehen, wird auch also nicht mehr *munition* mitzunehmen sein, alß was auf die Regimenter gehöret. 7. Betreffend die auf die Reise von E. L. begehrte gelder, Soll dem *Commissario*, den wir derselben zuordnen wollen, So viell zuentrathen sein wird, mitgegeben werden, E. L. hirmit Gottes gnedigen beschirmung empfehlen. Datum

93. Kristián IV. vévodovi Bogislawovi XIV. Pomořanskému, Wolfenbüttel 12./22. června 1626
RA København, TKUA, sign. 1-059, Ausländisch Registrant 1626, fol. 272b-273b

Ahn Herzog Bugißlaff zu Stettin Pommern
Wulffenbuttell am 12. Juny Ao 1626
Christian der Vierde

Hochwürdiger Hochgeborner Fürst, freundlicher lieber Oheimb, vnnd Schwager, wir mügen E. L. freundlich nich bergen, daß vnns der Edler, vnser besonder lieber Herr Ehrnfried Freyherr von Berbißdorff, vnderthenigst zuerkennen geben laßen, welcher gestaldt er inn *Maio* des iungstabgewichenen Jahres, Johan vnd Curd Rumpen, Kauffleuten in vnser Stadt Hamburg, ein hunder Reichs Thaler außgezehlet vnd gebeten, dieselbe durch Wechßell nacher Stettin an einen gewißen Man zuubermachen, darauff ihm auch gedachte Kauffleutte ein schreiben ahn Martin Brehmern kramern zu Stettin, gegeben vnd verordnet, das solch Geld, des von Berbißdorff haußfrawen erlegt werden solte, inmaßen dan gedachter Bremer den Wechßell angenommen vnd das geld in gewißer zeit zuerlegen versprechen, welches aber nicht geschehen, dahero er verursacht worden, ihm vor dem Gastgericht daselbst zuuerklagen, welches einen vermeinten außpruch gethan den beklagten loßgesprochen, vnd ihn Barbißdorffen ahn einen andern, welchem des beklagten vorgeben nach obgedachte seine haußfrawe, zu abforderung des geldes gevollmechtiget haben solte, verwiesen, dardurch er dan an seinem Rechten mercklich verkurzet, vnd auß nottwendigen vrsachen, zu *prosquirung* seines Rechten, ahn E. L. Hoffgericht daselbst

appelliren mußen, Mit angehengter vnderthenigsten bitte, wir geruheten gnedigst E. L. diese sache, zu dem ende im besten zu *recommendiren* darmit sie dero Hoffgericht ernstlich *committiren* vnd ahnbefehlen wolten, die sache aufs fleißigste zubeleuchtigenn zu *ponderiren*, vnnd insonderheit dahin zusehen, das *impetrans* darin nicht verkurzet werden möchte, Wan wir nun in betrachtung vorobgedachtes Freyherrn Vnns geleisteten getrewen dienste, seiner vnderthenigsten bitte gnedigst Stad gegeben, So ist hiermit ahn E. L. vnserere freund Schwägerliche bitte, Sie wolle dieser vnser, dein *Impetranten* zu besondern Königlichen gnaden ahngesehener Vorbitt halben, dero Hoffgericht daselbst *inuigiren* vnnd befehlen zulaßen, diese sache mit allem fleiße zu *ponderiren* vnnd auf vorgehende vnparteyliche *discussion*, daßienige, so ahn sich billig vnd den Rechten gemeeß sein wird, zuerkennen vnd außzusprechen Ahn dem werden vnd E. L. eine angenehme freundschaft bezeigen, Thun dieselbe hiermit Gottes *protection* zu allem Fürstlichen wolergehen trewlich empfehlen.

94. Kristián IV. Mansfeldovi, Wolfenbüttel 17./27. června 1626

RA Kopenhagen, TKUA, sign. 1-059, Ausländisch Registrant 1626, fol. 282a-b

Ahn Graffen von Manßfeldt

Wulffenbüttel am 5. Juny Anno 1626

Christian der Vierdte

Wollgeborner besonder lieber, ab beygeschloßener *Supplication* wollet ihr euch mit mehrem *referirn* laßenn was wegen etlicher zu Huelberg angehaltener wahren, bey vnns Jurgen Toppe, Burger vnser Stadt Hamburg vnderthenigst gesucht, Wan dan deß Churfürsten zu Brandenburg L. da das ienige, was man ihrer Residenz Stadt zuführete, *arrestirt* würde leichtlich *offendirt* werden kundten, darzu aber, zu mahl bey diesen zeitten, keine vrsach zugeben, So gesinnen wir ahn euch gunstig vnd gnedigst, ihr die angehaltenen Wahren, da sie gewißlich gen (?) Berlin vnd nicht an andere ortte geführet werden sollen, wiederumb loß geben wollet, vnd bleiben euch mit König. gunsten vnd gnaden woll beygethan. Datum.

95. Kristián IV. kurfiřtovi Jiřimu Vilémovi Braniborskému, Wolfenbüttel 20./30. června 1626

RA Kopenhagen, TKUA, sign. 1-059, Ausländisch Registrant 1626, fol. 284a-285b

Ahn den Churfürsten von Brandenb/urg/

Wulffenbuttel am 20. Juny Anno 1626

Wir Christian, etc. Entbieten etc. Hochgeborner Fürst auff G. L. schreiben, *de Dato* Cölln and der Sprew, den 13. *huius*, worin Sie sich vnser gethanen erklerung wegen des außzugs vnser, vnnd deß Manßfeldisch/en/ Volckes, freundlich bedancken, deßen *effectuirung*, vmb verschiedener vrsach willen, zu schleuningen bitten, nebenst dem das die besichtigung der erbawten werck, vnd die *rasirung* den vngefälligen, zeit erfodere, sich dennoch er bieten, wan vnser Volck *marchiret* (ehe aber nicht) das ihrige anziehen zulaßen, vnserer Abfuhrung wegen, mit niemand *communication* zupflegen, noch dem von Friedtland mit willen einigen Paß zugeben,

Verhalten wir deroselben hinwiederumb zur andwortt, freundlich nicht das wie wir Zeit vnser Lebens, E. L. vnnd den ihrigen in allewege, angenehme wilfahung zuerweisen gefließen gewesen, vnnd mit willen, da es die vnmbgängliche notturfft des gemeinen wesens vnd abgetrungenener *defension* nicht ohnvermeidlich erheischet vnd nach sich gezogen, deroselben Land vnd Leuten nicht beschwer gewesen, es auch iezo anders nicht wunschen, alß das ehist es nur muglich, wir vnser gethanen erklerung nachkommen, vnd E. L. mit abfuhrung vnd abschaffung vnser vnnd des Mansßfeldischen Volcks, gutt *contentement* machen mögen.

Da aber E. L. die erbawten wercke, ob sie mit besazung zu vnterhalten oder zu *rasiren* noch nicht besichtigen laßen, auch die *rasirung* vnd besazung nicht vor oder bey vnserem abzuge,

sondern nach demselben allererst in *effect* zurichten gemeinet sein, Sehen wir nicht wie wir so thaner vorthailhafftigen Plätze *possessionem vacuum* hinterlaßen, vnd dem feinde zu seiner *auantage*, ehe vielleicht E. L. Volck anlangen kan zu *occupiren*, vergünnen solten, Sondern bitten E. L. sie wolle mit der *anmarchirung* ihres Volcks vnd besazung der innehabenden Örter, alßbald einen Anfang machen laßen, vndd hierin die orttung halten, das etwa Calbe vnd Arpleben, hiernegst Ständell vndd andere örtter, warin wir oder der feind *garnison* haben mag zu erst mögen besezt werden, vndt wir vnser Volck nach gerade in Tangermünde versambeln können, so than so viel Volcks in der nähe Tangermünde beysammen halten, daß sie zugleich, wan wir außziehenn, selben ortt besezen, vndd was sie zuerhalten vnddienlicherachten, *rasiren* laßen können, Alß wollen wir dem Graffn von Manßfeld dem willen woll machen, selben auch dahin zu halten wißen, das er vor oder neben vnns vortziehe, vndd E. L. Land gänzlich *quitire*.

Wobey wir freundlich *acceptirn*, daß E. L. dem von Friedland, mit willen keinen Paß durch ihre Lande geben wollen, hoffen vndd bitten, dieselben auch zuuersichtig, sie sich hierunter selbst in acht nehmben, vndd die Besazung so starck vnd zeitig *anmarchiren* vnd einlegenn laßen wolle, das negst vndd nebenst inachthaltung Ihrer Lande selbst eigenen sicherheit, der Nieder Sächsische Creyß sich durch diese Örter, des feindes nicht befahren, vnd das gemeine wesen, worahn E. L. mit nichten zum wenigsten *interessiret*, deroselben sorgfald vndt beytretung zugenießen haben mögen, Wir haben vnsern *Generaln* befohlen, auch den Graffen von Manßfeld ernstlich ermahnet, so bald E. L. wie abstehet, ihre besazung schicken werden, das sie sich enger zusammen thun, vndd vnserer *ordre* gemeeß, schleunigst eß sein kan, /a/uffmarchiren, vndd E. L. Lande, quittiren sollen, die wir hiermit Gottes schuz, zu allem Churfürstlichen wolergehen, treulich wollen empfohlen haben. Datum

96. Kristián IV. kurfürťovi Jiřimu Vilémovi Braniborskému, Wolfenbüttel 24. června / 4. července 1626

RA København, TKUA, sign. 1-059, Ausländisch Registrant 1626, fol. 290a

*Ahn den Churfürsten von Brandenburg
Wulffenbüttell am 24. Juny Anno 1626*

Wir Christian, etc. Entbieten etc. Hochgeborner Fürst freundlicher lieber Vetter, Schwager vnd Bruder, wir laßen E. L. hiermit vnuerhalten sein, das wir an dieselbe den Erbarvnsern Raht vnd Kriegs*Commissarium* vnd lieben getrewen, Joachim von Mizlaff mit mundlichen werbungen abgefertiget, Ersuchen demnach E. L. ganz freundlich, Sie ihn zu Persönlicher *audiencz* verstaten, seinem anbringen volnkommenen glauben beymeßen, vndd ihn mit gutter gewierigen *Resolution* hinwiederumb versehen wolle, Solches seind wir vmb dieselbe, in dergleichen vnd andern vorfallan, freundlich zuerwiedern willig vnd erbötig, Sie daneben Göttlicher gnaden beschirmung getrewlichempfehlen, Datum

97. Kristián IV. Fridrichovi Falckému, Wolfenbüttel 25. června / 5. července 1626

RA København, TKUA, sign. 1-059, Ausländisch Registrant 1626, fol. 291a-b

*Ahn den König in Böhemb
Wulffenbuttell am 25. Juny Ao 1626*

Wir Christian etc. Durchleuchtiger Fürst, besonders freundlicher lieber Oheimb, Schwager Sohn vnd Geuatter E. L. geruhen aus nebenkommenden Abschrift zuuernehmben, was wir wegen, des fürsten in Siebenbürg/en/ L. durch deroselben Gesandten, den Obristen Quadt ahn die Herrn Statten Generall der Vnirten Prouinzen im Niederlande gelangen laßen, Wan man dan dem ganzen gemeinen wesen nicht beßer kan vndter die Arme greiffen, alß das S. L. *contentement* gegeben, vndd durch derselben anzug, dem feinde der Krieg, in seine eigene Lande *transferirt* werde,

dannenhero wir auch ein vbriges, vnnd fast mehr den wir ertragen können, so woll mit anschickung des Volckes dauon E. L. der Gesandter weiter *informirn* wird alß dem Geld *subsidio* auf vnns genommen, So ersuchen wir E. L. freundlich wie wir sie dan ohne das geneigt wißen, Sie bey den Herrn Statten beforderung thun wolle, damit der Gesandter von denselben mitt gutter *resolution* versehen, vnnd vns insonderheit in vnserm suchen, das an ihm selbst aller billigkeit gemeeß, nicht aus handen gangen werde, Solches gereicht zu vortsetzung deß gemeinen besten, vnnd wir seind es vmb E. L. auff alle begebenheiten zuerwiedern erbötig. Sie daneben Gottlichem Schuz getrewlich empfehlend, Dat/um/

98. Kristián IV. Frederiku Hendrikovi Oranžskému a Fridrichovi Falckému, Wolfenbüttel 30. června / 10. července 1626

RA København, TKUA, sign. 1-059, Ausländisch Registrant 1626, fol. 296a

Ahn den Printzen von Oranienn Et Mut. Mutandis Ahn König inn Böheimb

Wulffenbuttel am 30. Juny Anno 1626

Christian der Vierdte

Hochgeborner Fürst, freundlicher lieber Oheimb, Wir laßen E. L. freundlich vnuerhalten sein, das wir zu befuerderung des Fürsten von Siebenburgen L. anzugs inn Osterreich vnnd Schleißien, eine gutte anzahl Volcks zu Roße vnd Fuße, vnter dem Graffen von Manßfeld vndt Herzogen von Sachßen Weimar, S. L. entgegen zuschicken vnnd dan dreyßig Tausend Reichs Thaler zu *contribuirn* gewilliget, Wan wir aber bey iezigen schweren außgaben, Solche Summe alhier nicht entrahten können, So haben wir durch gegenwertigen vnsern vnsern HoffJunckern, an die hech- vnd Mogende Herrn Statten Generall, der *Unirten* Prouinzen, solche Summe zu verschießen, vndt an deme was von der bewilligten *Contribution*, zuvnterhaltung vnser *Armée*, vnns bey ihnen noch nachstendig, oder kunfftig besagt sein wird, zu kurzen vnnd inzubehaltten, Wan dan dem ganzen gemeinen wesen mercklich daran gelegen, das diese Summe aufkomme, So ersuchen wir E. L. hiemit ganz freundlich, sie ihrer vielgeltenden *autoritet* nach, bey vorerwohnten Herrn Statten Generall befurdern wolle das vnns hierin von ihnen wilfahret werde, Solches seind wir vmb E. L. mit angenehmben gegenbezeigungen hinwieder zubelegen freundlich erbotig, vnd geneigt, Sie daneben Göttlichen gnaden schuz fleißig empfehlend, Dat/um/

99. Kristián IV. nizozemským stavům, Wolfenbüttel 30. června / 10. července 1626

RA København, TKUA, sign. 1-059, Ausländisch Registrant 1626, fol. 296a-297a

Ahn die Herrn Statten Generall

Wulffenbüttel/ am 30. Juny Ao 1626

Christian der Vierdte

Hoch vnnd Mogende Herrn Statten Generall der *Unirten* Prouinzen im Niederlande, gutte freunde vnnd Nachbarn, Wir haben vor wenig tagen, durch deß fürsten in Siebenburgen L. Gesandten, den Obristen Quadt an die Herrn geschrieben, Weill durch S. L. eine merckliche *diuersio*, vnnd damit dem ganzen gemeinen wesen zu höchst/en/ gedienet, gemacht werden kündte, das wir zu beforderung deroselben anzugs, gnedigst gewilliget, ein ansehenlich Volck, zu Roß vnnd Fuße, vnter dem Graffen von Manßfeld vnnd Herzogen von Sachßen Weimar, in Schleißien zuschicken, auch zu dem *subsidio pecuniario*, welches er von dem sämbtlichen *Confoederirten* begehrt, mit zu *Contribuirn*, Ob wir woll billig, in ansehung das der schwere Kriegs Last, vnns fast allein ablieget, damit verschonet werden solten, vnnd zu vnser Quota, Monatlich zehen Tausend Reichs Thaler zuerlegen, vnnd solche auf drey Monadt zu *auancirn*, Worneben wir die Herrn ersucht, weil der Gesandter solch geld nach Constantinopell zuubermachenn begehrt, wir aber dazu keine gelegenheit hetten, Sie müchten dem gemeinem wesen zum besten, vnnd vnns zu sonders angenehmben gefallen, von denen Geldern, die sie zu vnterhaltung vnser *Armée contribuiren*,

vnd nunmehr auff drey Monadt nachstendig sein, solche Summa der Dreyßig Tausendt Reichs Thaler kurzen, vnnd an iezo genandten ort weil aus den vereinigten Landen großer Handell dahin getrieben wird, vbermachen laßen, wie sie dan auß denselben schreiben mit mehrern ersehen werden, Weil nun zum höchsten daran gelegen, das hieran kein mangell erscheine, So haben wir gegenwertigen vnsern HoffJunckern, Mogens Sehestedten, ahn die Herrn abfertigen, vnnd sie nochmahls ersuchen wollen, da sie etwan schon von vorgedachten geldern etwas erlegen laßen, vnnd also die Restanten, so hoch sich nicht belauffen mughten, das sie umb vnbeschwerdt so weit wilfahren vnnd den Verlag, gegen küfftige abkürzung thun wolten, damit mehrhochgedachter S. L. anzug, welchen vnns der Gesandter, auf anziehung vnser Volckes, vnd erlegung solcher Summe, gewiß versprochen, befördert werde dieses ist ein werck, daran den Herrn selbst mercklich mit gelegen, vnnd das wir vber das, alß eine sonderbahre nachbarliche wilfahung aufnehmen, vnnd bey vorfallender gelegenheit, in dergleichen vnd andern fällen, erwiedern wollen, die Herrn Gottes gnedigem schutz hiemit fleißig empfehlend, Datum

100. Kristián IV. Mansfeldovi, Wolfenbüttel 16./26. července 1626

RA København, TKUA, sign. 1-059, Ausländisch Registrant 1626, fol. 322a-b

Ahn den Graffen von Manßfeldt

Wulffenbuttell am 16. July Anno 1626

Christian der Vierdte

Wollgeborner besonder lieber, Vnns ist woll eingelieferdt, was ihr wegen des vermeinten *Baron* von *Monceaux* anhero gelangen laßen, vnd daneben bey vnns seinethalben gesucht, mugen darauff hinwiederumb nicht verhalten, das gleiche Brieffe, vnter deß Konigs von Franckreich L. wie auch absonderlich des *Secretary de L'Omenie* Nahmen, an Landgraff Philipsen zu Heßen L. abgangen, vnnd von deroselben, vns *in originali* geschickt worden, welche aber in der *subscription* im *Sigill* vnd im *Stylo*, allenthalben, wie sie mit and/er/n schreiben, so von denen ortten kommen, *Collationirt*, falsch befunden, vnd ist er auch sonsten ander mehr solcher stücke vberwiesen worden, dannhero wir ihn nicht vor einen *Baron*, sondern einen leichten gesellen haltten, wolten vnns sonsten seiner, vmb euer *Intercession* willen, gern annehmen, vnnd verbleiben euch, mit Konig. Gunsten vnnd gnaden gewegen, Datum

101. Kristián IV. vévodům Janu Kristiánovi Břežskému, Jiřímu Rudolfovi Lehnickému, Karlu Fridrichovi Münsterberskému a Jindřichu Václavovi Bernštátskému a městu Vratislav, Wolfenbüttel 16./26. července 1626

RA København, TKUA, sign. 1-059, Ausländisch Registrant 1626, fol. 324b-325a

Ahn den Hertzogen von Brieg Et Mutatis Mutandis Hertzogen von der Lignitz, Münsterberg vnnd Stadt Breßlaw

Wolffenbuttell am 16. July 1626

Christian der Vierdte

Hochgeborner Fürst, freundlicher lieber Oheimb, Wir mug/en/ E. L. hiemit freundlich nicht verhalten, das wir bey derselben, dem Erbarm vnd Manhafften, vnserm Rahtt Kriegs *Commissario* vnnd lieben getrewen, Joachim vonn Mizlaff, etliche mundtliche Werbungen, wegen des iezig/en/ zustandeß deß Euangelischen Wesens, anzubringen /a/vffgeben. Ersuchen demnach E. L. hiemit freundlich, Sie solche von ihm vernehmben, darin Volnkommenen glauben beymeßen, vnd ihn mit gutter gewierig/e/r erklerung, wie vnser freundlich vertrauen zu derselben stehet, versehen wolle, Solches wird dem gemeinem wesen zum besten reichen, vnd wir wollen es vmb sie, bey fürfollender gelegenheit, freundlich zuerwiedern vns angeleg/en/ sein laßen, die wir hiemit Göttlicher gnadenhutt zu allem furstlichen wolergehen, fleißig empfehlen, Dat/um/

102. Ferdinand II. kardinálovi Františkovi z Ditrichštejna, 27. července 1626 a příloha Jan Jakub z Thurnu Ferdinandovi II., SD

MZA Brno, RA Ditrichštejnové, kart. 151, inv.č. 459, sign. 220/c, 1626 červenec, Správa Moravy

Ferdinandt der Ander von Gottes gnaden Erwählter Römischer Kaiser, auch zu Hungarn vnd Beheimb König etc.

Hochwürdiger hochgeborner Lieber Ohaimb vnd Fürst etc. Auß dem Beyschluß haben Eur L. mit mehrerm Zuernemen, waßmassen vnß Hannß Jacob Graff von Thurn, vmb gnedigsten *Perdon* in Vnderthenigkeitt angelant vnd gebetten, Damit wir vnß nun gegen dem *Supplicanten* der billigkeit nach in Khaiserlichen gnads *zuresoluiern* haben mögen. Alß werden Eur. L. wie hiemit vnser gnedigster befelch ist, soch sein ansuchen in fleißige erwegung zuziehen, vnd vnß dero guettachten zu handen vnserer Khöniglichen Behaimbischen Hoffcantzley mit dem ehisten einzuschicken, Auch daran vnsern gnedigen willen, vnd mainung zuvolbringen wißen. Im übrigen verbleiben wir Eur L. mit Khayser- vnnd Khöniglicher *Affection* iederzeit wohlbeygethan. Geben in Vnser Statt Wien den Siebenvndzwanzigsten Tag des *Monatts July*, im Sechzehnhundert Sechsunndzwanzigsten. Vnßerer Reiche deß Römischen im Sibenten, deß Hungarischen im Neundten, vnd deß Beheimschen im Zehenden Jahr etc.

Ferdinandt

Sdenco Prins de Lobcauicz
S. R. Bohemiae Cancellarius

Otto Nostitz

Příloha: Jan Jakub z Thurnu Ferdinandovi II., SD

přípis na adresní straně: *An die Röm. Kay. Auch zu Hungarn vnnd Beheimb Königliche Matt. Etc.* Hannß Jacoben Grauensß von Thurrrn etc. Allerund/er/thanig- vnnd gehorsambistes bitten. ./.
Includatur 23. July 626 XXX

Grossmächtigster Vnüberwündlichster Keyser, Allergnädigster Herr etc.

Mitt demütigsten V/nd/ Vnterthänigsten Herten, fall ich vor Ihr Keyser. Mayt. Füess, in dieser *supplication* gehorsambst bittendt, Ihr Keyser. Mait. wollen allergnädigst mein vnschuldtr betrachten, V/nd/ mir nach dero angebohrnen Mild v/nd/ Bahrmhertzigkeit *perdon* v/nd/ gnad Verleichen v/nd/ wider fahren lassen; Nach dem ich niemahlen, wid/er/ Ihr Keyser. Mait. meinen Allergnädigsten herrn in Richten gehandelt od/er/ gebrauch lassen, sond/ern/ iederzeit dero gnad mich beflissen zuerhalten. Weilln aber Ihr Hochfürst. Gnad. Herr *Cardinall* (nun mehr vor ein Zwey Jahren) aus übler *information*, mich auch neben andern straffen wöllen, bin ich aus grosser forcht dessen aus dem Landt gewichen, in dieser *intention*, dermahleins mit d/er/ Zeit durch meine freundt Ihr Keyser. Mait. Mein Unschuldtr vnterthänigst Vortrag/en/ zu lassen. Hab ich nun in diesem als ein Junger *Cauaglier* zu viell gethan, v/nd/ nicht Recht gehandelt, So bett ich Ihr Kayser. Mait. als meinen Allergnädigsten herrn, zum demütigsten, mir solliches zuuerzeihen, *perdon* v/nd/ gnad, aus dero angebohrnen Mild/en/ v/nd/ barmhertzig herten verleihen, aus lauter gnad/en/ mir dß wenige, so ich von meinen Lieben herrn Vattern hab, schenckhen v/nd/ widerumb *restituiern* lassen. Auf Ihr Keyser. Mait. grosse Barmhertzigkeit, ich allein mich vertraue mit Vnterthenigster bitt dero Vnterthan v/nd/ knecht, Zue Gnad/en/ widerumb auf v/nd/ annehmen. Welche Vnausperechliche grosse gnad, mein Leib v/nd/ Bluedt in aller Vnterthänigkheit, vor Ihr Keyser. Majestadt iederzeit auf setzen, v/nd/ begehrt zu sterben Meines Allergnädigsten herrn

Gehorsambster trewer Vnterthan
Hans Jacob Graue von Thurn

103. Kvitance Adama Oderského za přijetí 1250 tolarů na zverbování jízdní kompanie arkebuzýrů, Opava 13./23. srpna 1626

ThürHA Weimar, fond Fürstenhaus, sign. A 53 f 4, fol. 88, Příloha účtu s plným názvem *1625-1628 Totalabrechnung zwischen König Christian IV. von Dänemark vnd Herzog Johann Ernst d.J. (+1626) geführt durch dessen Skretärn Abraham Richter vnd Franz Eulenhaupt mit belegen vnd Nachweisen über en Totalempfang*

Ich Adam Odersky von Lideraw bestelter Rittmeyster verkenne hiermit diser quitungk vormenigklich das Ich heyte datto von der fürstlichen Sachsichen Kriges Kantzeley zu meinen henden zur werbungk einer Company Archabusier Reyter Laut meines Rewershes Empfangen Als nemblich ein tausent zweyhundert vndt füfftzigk Stüeck Reychsthaler *in specie signatum* Troppaw den 13/23 Augusty Anno 1626

Adam Odersky
Ritmeyst¹⁶⁰³

104. Zápis z konzultací velení dánského sboru, 13./23. srpna 1626

ThürHA Weimar, fond Krieg und Frieden, sign. H 18, fol. 209

Ist den 13 Augusti An 1626 im Reise Consultation gezogen

1. Ob Mann nicht der *Armee* weghgehen, vnd sich mitt Graffvon Manßfeldt dergestaldtt *coniungiren* solle, daß man mitt Ihme nach Vlmitz¹⁶⁰⁴ vnd Radisch¹⁶⁰⁵ gehe, sich der örter fest lege vnd des fürsten in Siebenburg erwarte.
2. Ob vnd wie Troppa, Iehgerndorff, Grätz, vnd Wickenstein,¹⁶⁰⁶ zuebesetzen vnd zuerhallten
3. Ob vnd wie Sie /a/vffn fall der Noht können oder mögen succuriret werden

Die erste Frage is *resolviret*, daß sich Ihro Fst.G. mitt Ihrer *Excellenz coniungiren* vnd umb die örter annehmen solle, vmb sich daselbst feste zuelegen (přeškrnuto: weil Sie diesen Ort vor allen am teglichsten wachen) dergestaldtt dß man daselbst das Fürsten in Siebenbürgen erwarte, auch von dennen er *marchire* auch gleich durch Pohlen, zue Ihm stoßen könne.

2. Troppa, Bleibet mitt 4 Compagnien vom Blauen Regiment¹⁶⁰⁷ vnd einer Neuwen so in Iegerndorff gelegen besetzt. Die Stadt Jägerndorff wirdt vonn den übrigen vieren verwahret; /A/Vff Grätz bleiben 50 vnd /a/vff Wickenstein so viele von einer Compagnia vom grünen Regiment.¹⁶⁰⁸ Zue Troppa kommen 20 Centner vom Grafen von Manßfeldt, Ihre F. Gnaden, laßen noch fünffe zuerücke, sein in allem 31 Centner. So viel Bergleute als vnter denn Compagnien bleiben wie außgecomendieret hiezubleiben vmb die *Minen* zumachen. NB Wann der Feindt Bresche machet, müß mann miniren, vnd die luff(?)ern vntergraben. 2 Mahl in Voraht schaffen, 3 Alle hohe heuser insonderheit die am Tohr, in welches wir gekommen, auch an der Mühlen vnd der Stadt zunae Vnd schaden Zween *compagnien* bleibe hie Eine zue Troppa vndt eine zue Jehgerndorff

¹⁶⁰³ Téměř shodně je formulována kvitance na stejnou částku podepsaná jiným opavským zemanem Achácem Reibnicem.

¹⁶⁰⁴ Čes. Olomouc, něm. Olmütz.

¹⁶⁰⁵ Čes. Uherské Hradiště, něm. Ungarisch Hradisch.

¹⁶⁰⁶ Čes. Víkštejn, něm. Wiegstein.

¹⁶⁰⁷ Dánský královský pluk zvaný Modrý, velitelem byl obrstlajtnant Markvart Rantzau.

¹⁶⁰⁸ Dánský královský pluk zvaný Zelený, velitelem byl obrstlajtnant Tomáš Zikmund von Schlammersdorf.

3 durch Mittel vnd Fauor der Heuser Grätze, Wickenstein vnd Vilnek¹⁶⁰⁹ vermeinen vnd verhoffen Ihre Fst. G. festlichlich, die Örter zuentsetzen, NB vnsern bedrang könten wir durch Feuwr zeichen /a/vff die 3 heuser kundt mache, biß ins hauptquartier

105. Požadavky Jana Arnošta Sasko-Výmarského vůči Gáboru Bethlenovi, říjen 1626

ThürHA Weimar, fond Krieg und Frieden, sign. H 18, fol. 251 – 252

Složka nese titul: Etzliche Vnmaßgebliche Puncta von Ihr Herzogk Johann Ernsten löbl. Ahndengkens f.g. dem Fürsten in Siebenbürgen übergeben, deßen *resolution* darüber gewarttend

fol.251a

Vnmaßgebliche Puncta, worüber Ihr Durch. Höchstvernüeftige *resolution* gehorsambst wirdt gebethenn.

1. Weil der Herr von Donaw¹⁶¹⁰ sein Vollgk von der Neiß¹⁶¹¹ nach Fridegk¹⁶¹² nahenndt bey der Gablungka¹⁶¹³ bracht vnndt alß berichtet, vorhabens sein soll, Endtweder Teschen sich zubemechtigen, oder aber dem Paß der Gablungka zue Sperren, Sollch Volck aber über 6000 Man nicht stargk, vndt daferne Ihre Durch. daselbstenn hin /a/vf Meserizschs¹⁶¹⁴ zue 4 oder 5000 pferden, nebenß ezlichenn Mußquetirern auch /a/vf pferd gesezet, ohne *Baggage* eillfertigt sennden wollten, Köndte sollchem Donawischen Vollgke mit hüllffe derer zu Troppaw vndt der Wallachenn leicht der weg wieder zu rügk zugehen abgeschnitten, vnd selbe gänzlichen geschlagen werden. Welches da es mit Gottes Hüllff *succediret*, ein sollch Schregken in Schlesienn Veruhrsochen solldte, Was (/a/vff dem fall man also dann etwas fordrücken vnndt die Stände ermahnen würde, Endwed/er/ Mann vor Mann /a/vfzuesizen, vndt bey Ihr. Durch.vmb zuetrethen, oder aber alles in der Aschen zuesehen) leicht dardurch das ganze Landt zum /A/Vffstandt zubewegen.

Sonsten aber do man in dießer *Intention* Fehlschläge, wehre doch gleichwohl solch *cavalcade*, in Kruzer Zeith zu vorrichten, vndt köndten obbeinembtes Vollgk wied/er/umb zue Ihrer Durch. stoßen, Worbey von Ihrer

fol.251b

Durch. Ich gerne die Ehre haben möchte, solch glügk zue versuchenn

2. Demnach die *Conservirung* Troppaw vnndt der darumb gelegenen öhrter, wan es anders zuethuen müglichen, Ihrer Durch. vorhoffend nicht zue wieder, So hab deroselben Ich sollche müglikkeit zue *remonstriren* (Iedoch ohne Vorgriff) mich vnderfangen wollenn, Dann in dehme Ihrer Durch. gefallen solldte, eine Zimbliche Ahnnzaal Vnngerischen Kriegs Vollgks, vmb die Iegent Selein¹⁶¹⁵ dißseits des Paßes der Jablungka zue logiren, Welche beharrlichen in Schlesien dero *Incorsiones* thuen köndten

Wehre dardurch der feindt /a/vf dem fall er ein oder den anndern ohrt *attaquieret* würde, durch abschneidung der *Virres* od/er/ /a/vfschlagung der quartier hieupon leicht wiederumb abzutreiben, Es köndten auch durch sollche *incorsiones*, dem Land die Mittel, KriegsVollgk zu Vnderhalt etwas mehr beschnitten werden, alß biß anhero, da gleichwohl solch Landt vor anndern, noch Ahnnsehnliche, dergemeinen sache zue nachtheil, dem Keyser *assistiret*, Wie jengleichen die Neüen Werbungen /a/vf sollche weiße zimblichenn verstöhret werden, Vndt ob

¹⁶⁰⁹ Čes. Fulnek.

¹⁶¹⁰ Karel Hanibal z Donína (1588 – 1633), prezident slezské komory, císařský plukovník a diplomat.

¹⁶¹¹ Pol. Nysa, něm. Neisse, čes. Nisa.

¹⁶¹² Čes. Frýdek, něm. Friedek.

¹⁶¹³ Čes. Jablunkov, něm. Jablunkau.

¹⁶¹⁴ Čes. Valašské Meziříčí.

¹⁶¹⁵ Čes./slov. Žilina, něm. Sillein.

wohl vor zueschützen, das wan der Türck wiederumb zurügk, sich der feindt alß der stärkste, also dann an solch Vollgk machen

fol. 252a

Dörfte, so hat man doch Iederzeit den paß durch die Gablungke zum Vortheil, durch wellchen Paß Man sich leich /a/vf diese seithe da der Feindt nicht wehre, begeben, solchen nach zu follgen leichtlich wehren, vnndt Vndter deßen /a/vf der Anndern seithe sein *Intent* fordtzuesezen vermöchte, Wollte der feindt aber /a/vf die Anndere seithe in Schlesien gehen, hette er einen weiten vmbschwefte zuenehmen, vndt müße sich also zwischenn die Troppauische quartier vndt die Gablungke mit großer vnnglegenheit /a/vf bey dem seithen ahngegeriffen zu sein begeben.

3. /A/Vff dem fall nuhn sollches, die Vorstehennde *Induciae* etwa hinndern fallden, wirdt gantz gehorsamblich gebethenn, das zue Troppaw ligende Vollgk alß zue hiesigem *Corpore* Dänischen *succurßen* gehörig mit darin zue schließen, Auch zu dem End bey dem *Palatino* ohnnwegung thuen zue laßen, damit dem herrn Von Donaw, ebener maßen *Inhibiret* werde, aller feindtseeligkeit sich zuendthallten, Welches dem *Commißar* zue Troppaw dan gleichesfalß zue *insinuiren*

4. Vnd in dehme das Vollgk hin vnd wieder diesen Winnther nicht zue, sondern sehr abnehmen wirdt, So mag zwardt von mier alß Wan Ich Partheyischs, /a/vfgenommen werden, Wofern Ich mich vnndterstünde zuerweisen, das der

fol. 252b

Von Manßfeldt aberhalb *Venetien* kein Volgk anhero bringgen wirdt, dennach aber, weil Ihre Durch. alle Ihre Künftige *Impresen* /a/vf eine zimbliche ahnnzaal Teüzschen FuesVollgkes sezen, So bitte Ihre durch. Ich ganz gehorsambst Sie wollenn diesesfalß den geri(?)besten weg erwehlen, Vndt von Ihre Mayt. von Dennemargk etc. Begehre das Sie so viel Vollgkes, alß zur füllung der Zaal gehöret, mögen bey Zeiten werben, auch mit gewehr vorsehen, Vnndt Endtweder /a/vf dem fall nach hoffnung, da der König von Schweden in Schlesien kommen sollde, solche zue gedachten könige stoßen od/er/ aber /a/vf Croßenn kommen, vndt von dar förder abholenn laßen

106. Pojednání Jana Arnošta Sasko-Výmarského adresované (avšak nepředané) Gáboru Bethlenovi, Pukanec listopad 1626

ThürHA Weimar, fond Krieg und Frieden, sign. H 18, fol. 253-259

Složka nese titul: Ihr F.G. Herzogk Johann Ernntstens bedangken, an dem fürsten von Sibenbürgen, so Sie im Vngern inn Bergkstädtlein Bugganzs /a/vfsezen laßen, Ist aber nicht übergeben worden

fol. 253a

Demnach Ein ieder Herr von seinen Dienern furuemblich wohl bedient zu sein begehret, vnndt keiner deroselben zuuordenngken, wan er seines herren bestes, trewligst in acht nimbt, auch nach mügligkeit zubefördern süchet,

So werden dießem nach Ihre Dürch. Mich nicht vordangkenn, das deroselben Ich mit gehorsambsten *respect* zuegmütgh führe, die Vnnglegenheiten, sellche Ihre Mayt. in Dennenmargk etc. Zugewartten, wan höchst gedachte Ihre Durch. in Vorhabennden *Tractaten* vorfahren vndt (vlożeno: ohen deroselben *Confaederirten*) etwas Schließen solllden. Dan auch wan ich mich vnndterstehe deroselben zu gemüth zuführen, wie Ich meines weniges ortes vnndt geringen verstanndt nach deßwegen die Sachen betrachte, vnndt rz(?) mich bedüngket das Ihre durch. hiruon vor Vortheilß oder Schades zuvermuthen, Vnmahngesehen sollch mein guthachten von mier zwardt nicht begehret worden.

Vnndt Erstlich ist ein mahl gewiß, das dafern hiesige *Tractaten* Ihre Feindtschafft erreichen meistentheillß Wallansteinischer *Armee* höchst gedachter Ihrer Königl. Mayt.

wiederumb sehr schwer fallen dörrfte gegen beyde Läger des Tylli vndt des Wallensteins zue *subsistiren* Ja, demnach Sie das Vnnglücke in lezten *renContre* mit dem Tylli zimlich betroffen, So würden

fol. 253b

Ihrer Mayt. alle Pässe zue den Neuen Werbungen gantzlichen gesperret sein, vndt also vnmöglichen fallenn, mit Vollgk sich weiters zuvorstergken, Dann das Wallenstein Sich wiederumb meistes dahin wend/en/ werde Ist dahero gewiß, das sein Vollgk keine Ordenntliche bezahlunge, Sondern /a/vff den NiderSächßischen Kreiß vndt ahnngränztende Stifter gewiesenn, Hierüber auch nicht zu vormuthen, das man solch Volgk lieber in eigenen allß frembden lannden außwinndtern vndt Sich selbst *ruiniren* Oder aber dardurch den lauf der *Contributionen* So der Keyßer aus seinen vndt besonnderns aus der Schleßischen Lannden bisannhero gehabt, benehmen sollde.

Fürete man nuhn gleich solch Wallensteinischs Vollgk nicht allsoballden Vnndt dießen Windter nach, Ihrer Mayt. in Dennemargk etc. vber den halls, So ist Iedoch nicht Vnmöglichen, Innzwischen die Versambleten Bauwern ganzlichen zue dämpfen, vndt würden Iedoch gleich wohl die Ihenige *force* Vom Vollgk, So wieder Sie absonnderlichen gebraucht worden wellche allzeit 10 oder 12000 Man machen theten, kegen höchstgedachte Ihre Königl. Mayt. in Dennenmargk etc. geschicket werden.

Von Ihrer Durchl. *Intention* hab Ich So

fol. 254a

viel Ich mich zuerinnern dießes Insond(er)heit vernommen

1. Das Sie wegen des Türgkenn nothwendig *Tractiren* müßen, weil Sie von der Ottomannischen Porten vorsichert, Wie Sie (/a/vf dem fall kein friede gemacht, wellchen Sie So Vmbstenndig begehren) von dar keine *Assistenz* zuehoffenn.
2. Das Sie von der /a/vfgerichteten *Confaederation* inzwischen Sich etwaß Mehrers getrawen zuevorgewissern, Allß Sie anizo von dergleichen *Aßecurationen* noch nicht in hannden.
3. Verhoffen die gesambte *Confaederirte* dahinn zubringen, mit dero *Aßistenzen* od(er) *Expeditionen*, wie auch versprochenen *Subsidien* Sich etwas eiferiger vndt eillfertiger allß biß dahero nicht geschehen, zuerweisenn, Sond(er)lich Da(?) Sie zu vor spühren, das Ihrer Durchl. der Mittel eines ahnehmblichen fridens nicht ermangelten.
4. Vnndter deßen aber gedachten Sie, die gelegenheit zu überkommen, desto sicherer hin vndt wieder zuesennden.
5. Dero izo bey hannden habendes Vollgk zuerfrischen, wie auch
6. An Mehren Mitteln vndt Vollgke Sich zuvorstergkenn.

fol. 254b

So viel das Erste betrifft, begehren die Türgken mit dem hauße Österreich keinen andern friedenn, alß nuhr dahero, damit Sie dero Macht anizo gegen die Persianen desto mehr zuegebrauchen, Vnndt /a/vf dem fall Sie möchten vorsichert sein, wie anderer gestalldt dem haus Österreich könnde so viel zue schaffen gemacht werden, das Sie Sich deßwegen nicht zubefahren Ihre *Viros* zue *disjungiren*, Vermeine Ich nicht es Ihnen zue wiederfallen sollde, Wann Ihre Durchl. den krieg würden *Continuiren* worzue Ihre durchl. dann Wohl so viel mittel haben können, das Sie außßer wenigen Ia gahr keinenn *Succours* von dar, solliches zue thuen vermögen.

Dann den Türgkischen *Succours* zuerhallden oder aber die bewilligunge den Krieg zue *Continuiren* haben Ihre Durch. Vber das an der Portten erlangtes großes *Credit*, vndt außßer die Österreichischen, aller Christlichen *Potentaten Oratores* zue ihren beystandt, wellche die Sache leichtlich dahin erkleren können, das Sich der Türgkische Keyßer von dem Hauß Österreich nientes zubefahren, Vnndt weil 8000 Man dem Türgken ein schlechtes Vollgk, So in Persien die Annzaal weder vermindert noch

fol. 255a

vermerdert, können Sie solche leicht zuewege bringen.

Wann auch gleich der Frieden zwischen dem Türken vndt dem Haus Österreich gemacht würde, wehre solches so baldt nützlich alß Schädlich, dieweil dem Haus Österreich viel *Assistentz* auß dem Reich würde zurücker bleiben, ohne welche ihm nicht wohl möglich. So viel Vollgk zuevndterhallden, vndt köndte Iedoch der Türck auch Vndter der handt Ihrer Durchl. *Assistiren* nemlich mit geldt gleich Frangkreich gegen Spanien, vndt Spanien gegen Frangkreich in den Genuesischen Kriege gethan.

/A/Vf dem fall nuhn solche *Assistenz* nicht erfolgete, wehren Iedoch Ihre Durchl. mit den *Confaederirten* dem Haus Österreich gnugsamb, zue wieder stehen, dan Sie ohne solche hülf gahr wohl eine *Armée* von 80000 Mannen zuhaben vermügen, Worinnen die Einzige *difficultet* mit dem Teuzschen Fuß Vollgke, welches das es Ihre Durchl. neben dem gewehr haben können, Ich deroselben gnugsahme mittel zu weiß, Ia /a/vf dem fall Sie Ihre *Expeditionen* in deuschslanndt ahnstellen wollen solche zue liefern Mich *offeriren* will. Vnd haben Sie nuhn für dießem, ohne das teuzsche vndt mit

fol. 255b

wenigen Vollgke durch Gottes hülfte Vndterschiedene Keyßerische wohlbeaalte *Armeén* ganz zue nichte gemacht, So können Sie es bey mehrer Macht viel ehe thun beuorab bey dergleichen *Armée* So /a/vf keine richtige Zaahlung, Sondern wie gedacht /a/vf gewisse Lannden vndt Beyten auß denselben gewiesen, an welchem ohrte Sie nicht zuekommen vermügen, Sondern dem Keyßers sein eigen Lanndt *ruiniren* müssen, Wor auß leicht eine *meutination* zuvormuthen, So haben Sich auch Ihre durchl. eines mehrern widerstandes nicht zubefahren, weil Pohlenn So wohl wegen der Schweden allß auch der Tartaren Ihren Landen nichts zuethuen vermügen, Tylli auch, da Ihre Mayt. In Dennenmargk etc. Sich dergestallt desto füglicher wieder zuestergkenn, vndt Ihre Sachenn zue *retreßiren*, daselbstenn gnugsamb zue Schaffenn finden wirdt, Wie Inngleichen auch die /a/vfgestandenen Baur, leichtlich zue *secundiren* vndt Ihre *factionen* In Böhmen vndt andern ohrten zuvormehren.

Das Anndere Ahnreichende haben Ihre Durchl. einer mehrern vndt weiters *Asseruration* Sich nicht zugetrösten, auch derer nicht vonnöthen, Allß der Ausgeanndtworteten

fol. 256a

diblaten, welche *Mons. Quaadt* in handdenn, Ann denen wie vor diesem gehorsambst ahnnggeführt, kein Mangel erscheinen kann, Sofern gedachter *Mons. Quaadt* mit gnugsamer Vollmacht solche zue *acceptiren* abgefertiget.

Wegen der Dritten *motiv*, befahr Ich gahr sehr, wann der Ahnstandt gemacht werd/en/ wollte, das ein solches ein trefliches Mißtrawen, bey gesambten *Confaederirten* würde verursachen, Wie auch in gleichen eine mechtige Verwirrung, von welcher zeith ahn, die erlegung der *Subsidien* zuerechnen, vndt wie weit mit selbigen zue *Continuiren*, dieweil dem fall gesezet alßobgedacht vndt Mir nicht anderß wissend, das *Mons. Quaadt* gnugsahme Vollmacht vndt *Ratification* überbracht (von höchstgedachten *Confaederirten* gänzlich dafür gehallden wirdt, Es haben Ihre Durchl. an nuhnmehr schon wirglichen die *Confaederation* ahnngenommen, In welcher Verfaßunne, Iedoch gleichwohl *expreslichen* Vorsehen, Das kein theil in *Tractaten* ohne das anndere, and/er/s allß *ad Audiendum* Sich einlaß/en/ Solle,

fol. 256b

Sie auch die Vorsicherung, deß Ihre Durchl. Von den Keyserischen Ahngetruganen fridens, anders nicht Vhrtheilen werden, alß Ihren eigenen *Propositionen* vndt Ermahnungen, dem Haus Österreich sich zue wieder sezenn, *describiret*,

Sonderlichen da höchst gedacht. Ihre Durchl. bey dießen neuen *motivus* gedachtem Haus Österreich Sich ganz vor *Inconciabel* gehallden, Welche Sache Ich meines wenigen ohrtes von mechtiger *Importance* vndt das *fundament* aller dießer dinge achte, vndt daher auch der trewe

nach, Womit Ihrer Durchl. Ich mich gehorsambst zugethann weiß, nicht vnnnderlaß/en/ kan, solliches zum höchsten zue *exageriren*, dieweill Ich sonnderlich Erwege, das daferne obgedachten *Confaederirten* dahero etwa zuerück trethen, vnnndt ein friedt gemacht od/er/ aber vielgedachte *Confaederirt/en/* theils *subprimiret* werden sollte, das man *a parte* des Keyßers. von der im Reich an ezlichen ohrten Newligst erhalldtenen Also dann aber über ganz Teüzschelannndt stewart (gleich Sie

fol. 257a

wegen izigen Krieges genennndt wirdt) schwerlichen abweichen, Ja dann erst viel eine größere Macht, gegen Ihre Durchl. führen würde, Welcher zue wied/er/stehen Ihr Vielleicht allzuschwehr fallen möchte, Sonderliche, da die Persianischen Kriege *Continuirten*, Vnnndt Sie von der Ottomannischen Porten Keiner, oder doch nuhr weniger *Assistenz* Sich zugetrösten, Zugeschweigen, dan Ihre Durchl. schwer finnden solchen Ahnnstannndt, ohne abtretung, der Vnnndterschiedenen in Schlesien besezten öhrter zuerhalldten, Welches Iedoch fast Vnnerhöret, das ohne einen sichern frieden So viel Plätze, die mit Vnnkosten zimblichen *fortificiret*, Solltten *quittiret* worden sein, Beuorab da Ihre Durchl. Ihres *Credits* halber mergklichen *Intereßiret*, dieweill selbe allß /a/vf Ihrem Schuzs vnnndt *Succours* vertröstet sich desto ehe ergeben, die guten leüthe aber darinnen her kegen anizo ohne *succours* oder einschließung in die *Tractaten* gelaßen, vnnndt deßwegenn in Vnnaußsprechliches Ehlenndt gebracht würden, Hierüber aber durch an-

fol. 257b

dere Mittel bey den *Confaederirten* dero Notturfft zue *vigiren*, Ihrer Durchl. keine gelegenheit mangelt, Selbige Ihr auch so hoch verbunden, das Wollen Sie annders nicht wieder gegebenenn glauben handdeln, Vnmöglichen das Sie Ihre Durchl. laßen können,

Die gelegenheit zue den *Confaederirten* Vnnndter deßen zueschigkenn, Kann Ihrer Durchl. sonderlich durch Polen, nicht wohl ermangeln ob es wohl etwas schwehr,

Vnnndt dieweill der Winndter vor sich selbst anhnstandt machet, dahero von beydenn theilß die *quarnisonen* genommen werden, haben Ihr Durchl. dardurch Ihr Vollgk gnugsamb zuerfrischen.

Das aber Ihre Durchl. an vollgk vndt Mitteln sich füglicher durch diese *Tractaten* Vorstergkenn könnndten, weiß ich in Wahrheit nicht, In dehme an Vnngarischen Türgkischen vndt Tartarischen Vollgke Sie der feinndt es sey Krieg od/er/ friedt einen weg so wenig als den Anndern hinndern kan, Von denn Teüzschen Vollgk aber ist nicht zu vermuthen das der gleichen anhnstandt sollde gemacht vndt darinnen Ihrer Durchl. bewilliget

fol. 258a

werden, Teüzschs Vollgk hereiner *Passiren* zu laßen, zugeschweigen, das oben albereit ahnggeführt, /a/vff dem fall der Krieg *Continuiret* würde, das Iedoch Mittel verhanden teüz Vollgk hereiner zuebringen.

Die vermehrerung der Mittel vndt *Consiqueter* Lanndt vnnndt Leüthe betreffennds zweifele Ich zwardt gar nicht Man solle Ihrer Durchl. genugsamb versprechen, Ja auch wohl alle dieße Lannde biß an die Waaga laßen, Alleine Ich kan nicht befinnden, was Ihre Durchl. dardurch gewinnen, dieweill we(?)sollche Vorhero schon haben vndt Vnmöglich das Sie Ihr dießen Winndter wieder genommenn werden können, vndt es auch ohne das mit selben also bewannndt, das selbe noth wendig dem Ihenigen beyfallen müßen, wellcher Meister im felde, dieweill darinnen ganz keine feste Städten, So sehe Ich auch nicht die *Contributionen*, wellche allß sonnstens daraus zuziehen konten, dieweill selbe theillß *ruiniret*, theilß nicht in dem zuestannndt, das Sie mehr vom selben zue hoffen, alß von der *Confaederirten* *Assistenz*, so bey sollichem Ahnnstandt wohl *In suspense* dörfte bleiben, Vndten(?)

fol. 258b

seindt Ihr durch. aller diser dinge, nicht lengr gesichert, biß das der Kegennteil eine bequhemere gelegenheit finden möge, solliche wiederumb zue seinen Vorthail vmbzustoßen *Interim* aber Sein Vollgk weit von ein annder in gute quartiere zu legen, dorinnen alß sonnst nicht bezahlet, wohl zu *contentiren* vnndt inzwischen sich weiters zu Vorstergken, Welches alles guten theillß gehinndert werden kan, Nehmlich durch *continuation* des Krieges)

Dießem nach bitte Ich gehorsambst, Sie wollet dießes Ihrem hocherleuchteten Vorstandt nach, erwegen, vnndt Mier zue gute halte, das zue meiner erleüchterung alß Ihrer Mayt. inn Dennemargk etc. Diener etc. Ich solliches ahnngeführet.

107. Joachim Mitzlaff Kristiánovi IV., Opava 24. ledna / 3. února 1627

RA København, TKIA, A 93-13, Indkomne breve 1627-1629

připis na adresní straně:

Creditiv von Mizlaff, wegen an der an I. M. abgeordnete *Officirer*

Durchleuchtigster Großmechtigster Allergnedigster

König vnd Herr, E. Königl. Mytt. Pitte Ich allerVnderthenigst mir gnedigst zuuerzeihen, daß dero Königl. schreiben, mit ziffern vnd aignen hander schuldiger Vnderthenigkheit nach Ich nit beantwortte daran Ich durch Gottes Gewalt mit fast beschwerlicher Leibßschwacheit Verhindert werde, wie Ich dan auch vmb deß willen geheimen sachen zueschreibn muß biß zue meiner beßerer gesundtheit anstehen laßen Mit diesem habe E. K. Myt. diser Orthen hohe *Officiren* ich(?) *animiren*, vnd E. Kön. Myt. Ihrentwegen allerVnderthenigst pitten wolln Ihrem bericht Vollkhommen glauben In Königl. Gnaden beizuemeßen, auch Sie denIenig/en/ welche bei E. Königl. Myt. sein gleich zuerhallten, vnd mit einer erklec(?)khlichen Gellt Sum/m/a gnedigst bedencken, Sinthemahln dieselbe, E. Kön. Myt. dienst vnd Nuzen zuebefördern, aller müglich Treuw vnd fleiß anwenden für mich bitte Ich nochmahlen allerVnderthenigst, E. Königl. Myt. geruhen Mit mir fernern vnd Mehrem berichts weg/en/ in Königl. Gnaden gedult zuetrag/en/, vnd Sich Meiner Vnd/er/thenigsten Treuw vnd gehorsambß, so lang Mir der Allmechtig daß Leben gönnen würt allergnedigst vorgewißen, derselbe wolle E. Kon. Myt. beständige Leibß gesuntheit, langes Leben Sieg vnd alle Wolfahrt verleihen, *Datum* Troppen den 24. *Januar* / 3. *Februar* Ao 1627

E. K. Mtt.

Vnterhenigst getreuer so lang Ich lebe

Joachim Mitzlaff

108. Soupis měst a hradů na Moravě a ve Slezsku, SD, příloha neznámého dopisu

RA København, TKIA, A 93-13, Indkomne breve 1627-1629

Troppaw, Ist die Heubtstatt im selben Fürstenthumb, hatt vnter sich etzliche Schlösser, Adeliche Heusser vndt Dorffe Wie Im gleichen auch die Iehgerndorffer, Statt,

Iegerndorff

Lyßwitz, ¹⁶¹⁶ eine Stadt mit zugehörigen Stetten

Gretz, Ist ein Schloß

Pleß Ist ein Aumbt (!) hatt 72 dörffer vnter sich

Sohr ist ihre Stadt

Freystatt ist eine Stadt an einem Paß

Oderbergt ¹⁶¹⁷ ist eine Stadt

¹⁶¹⁶ Čes. Hlubčice, pol. Głubczyce, něm. Leobschütz/Lischwitz.

¹⁶¹⁷ Čes. Bohumín, něm. Oderberg.

Teschen ist ein schön Städtlein, darin ein Vestes Schloß
Schwartzwasser ist ein Ambt
die Gabelunke¹⁶¹⁸ ist ein Paß
Freydeck Ist eine Stadt so mit Sturmend/er/ Handt erobert, darinne sein 300 Wallachen gelehgen
Freybergh¹⁶¹⁹ Ist eine Stadt

In Mähren

Wägestadt¹⁶²⁰ Ist eine Statt mit vielen zugehörigen Dörffern
Fulldeck¹⁶²¹ (!) Ist eine Statt, mit einem Schlosse
Ader¹⁶²² (!) Ist eine Stadt
Newen Teytsin,¹⁶²³ ein Städtlein
Alten Teytsin, ein Fest schloß
Meseritz genandt Schönstadt, liegt Am gebirge,
Sterenbergh¹⁶²⁴ Ein Schloß mit einer Mauwre vmb XX(?) Ist 2 meyll von Vlmitz
Bauwske (?) Ist ein Städtlein mit eim Ambte

109. Joachim Mitzlaff Kristiánovi IV., Opava 6./16. února 1627

RA København, TKIA, A 93-13, Indkomne breve 1627-1629

Durchleuchtigster Großmechtigster König, Gnedigster König vnd Herr, E. König. Mytt. berichte Ich hiermit Vnderthenigst daß Mir der Herr von Scherothin Landtshauptman in Mehrern Vier Taußent Reichsthaler fürgeliehen, welche Ich zuer munition vnd andere Notturfft E. Kön. Myt. Armee Verwenth vnd außgegeben, deßwegen pitte dieselbe Ich vnderthenigst die gnedigste Verfügung zuethun, darmit ermeltem Herrn gegen seiner quittung solche Vier taußent Reichsthaler zue Franckhfurt an der Oder wider möchten erstattet vnd bezahlt werden, dardurch werden E. Kön. Myt. befürdern daß Er Sich ehist hiehero begeben, vnd deroselben Vnderthenige dienst dieser Orthen würt leisten khönnen, wie dan fast d/a/ß ganze Marckgraffthum Mehren, vnd dieser Enden Meniglich ein auffsehen vnd verlangen nach Ihme tregt, Welches E. Kön. Myt. Ich in Allervnderthenigkheit also anfüegen sollen, dieselbe dem Allmechtiger Gott zue allem Königl. Wolstandt, vnd dero mich zue Königlich/en/ Gnaden Aller vnd/er/thenigst befiehlt, Datum Tropfen den 6/16 Februar. Ao 1627

E. Kön. Mtt.

Vnterthänigist Getreuer diener biß im Todt

Joachim Mitzlaff

110. Joachim Mitzlaff Kristiánovi IV., Opava 7./17. února 1627

RA København, TKIA, A 93-13, Indkomne breve 1627-1629

přípis na adresní straně: Joachim von Mitzlaff avisirt d/a/ß sie den hern von Dohna vndt Fahrensbeck gefangen dat 7 Febr. 1627

Durchleuchtigster Großmechtigster König, Gnedigster König vnd Herr

¹⁶¹⁸ Čes. Jablunkov, něm. Jablunkau.

¹⁶¹⁹ Čes. Příbor, něm. Freiberg.

¹⁶²⁰ Čes. Bílovec, něm. Wagstadt.

¹⁶²¹ Čes. Fulnek.

¹⁶²² Čes. Odry, něm. Odrau.

¹⁶²³ Čes. Nový Jičín, něm. Neutitschein.

¹⁶²⁴ Čes. Šternberk, něm. Sternberg.

E. Kön. Myt. werden albereith verstanden haben, waß gestalt der Heinrich Burggraff vnd herr von Thona Obrister vber fünffhundert pferdt, vnd Obrister Vahrenßbeckh, welcher nach seiner erledigung auß Schweden in diese Lant khom/m/en, Taußent Kiraßir vnd Taußent Dragoner werben sollen, der eine in deme Er die Vorstat zue Jägerndorff in Brant steckhen laßen, wolle, der Ander bei eroberung deß Haußes Bleß¹⁶²⁵ gefenglich genom/m/en worden, vnd alhie im Arrest behalthen pleiben, Wann Mir dan wißent, d/a/ß der *General Tili* von E. Myt. Obristen vnd für nehmen *Officirern* bei ladistem treffen vnderschiedtlich viel in seinen gewalt gebracht, Alß habe Ich dieses E. Kön. Myt. Vnderthenigst *notificiren* wolle Ob deroselben gnedigst belieben wollte, mit Ihme d/er/ außwechßlung wegen *zuetractiren*, vnd waß verhandlet werden möchte, vnd Mir mit diesem beeden zuethun vnd fürzuenem/m/en *ordinanz* zuezueschickhen gnedigst belieben wollten derselbe nach zueleben weiße Ich mich in Vnderthenigkheit schuldigst, E. K. Myt. des Allmechtige Vatterlich/en/ *protection* darmit befiehlt, *Datum* Tropfen den 7/17 *Februar. Ao* 1627

E. Kön. Mtt. Vnterthänigst Getrauwer diener
Joachim Mitzlaff

111. Seznam velitelského sboru dánského vojska ve Slezsku, červenec 1627

ThürHA Weimar, fond Krieg und Frieden, sign. H 31, fol. 35-36

Rolla der sämbtlichen Officiers so vnter Ihr fürstlich Gnd. Hertzog Johan Ernsts zu Sachsen Weimer, *Commendo*, der Konigl. Mait. Zu Dennemarkh Norwegen bestalten *General* in Schlesien, vndt nach deroselben absterben bey der *arme* gewesen. Von 20. Juny 1626 biß 10 Juni 1627 St. Veterj

General Hertzog Johan Ernst zu Sachsen Weimar

General Commissari Jochim Mitzlaff

General quartirmeister vnd Sergant Maior Adrian Balthasar freyherr v Flodrop

General v Artillery vnd Infanteri Jochim v Karptzo, dei Artill *Commendierte* vorerst alß Capitain Johan Trost v Tiefenthal *resignirt* aber nach dem Zug auß Vngern

General v Cuallery Johan v Bubna¹⁶²⁶

General Auditor Doctor Georg Kein, todt. *Doctor* Johan Thelones Maudner genant

General Wagenmeister

General Prouiantmeister Johan Löwe, todt. Capitain Fridrich Macko

Zahlmeister Conradt von Bohme

Ingenieur Abraham dela Haye erstochen

General Profos Caspar

Cuallery

1. *Obrist*. Wolff Henrich v Baudißin,¹⁶²⁷ bey d erst *Compagni* Leute/nandt/ Dietrich v Hoorn, bey der Ander *Compagni* Leutenant --- Kaldenbron¹⁶²⁸ dernach h. v. Trautisch¹⁶²⁹

¹⁶²⁵ Čes. Pština, pol. Pszczyna, něm. Pless.

¹⁶²⁶ Jan ml. z Bubna, před bitvou na Bílé hoře držitel statku Závrší u Kostelce nad Orlicí, generálvachtmistr stavovského vojska během povstání 1618 až 1620, v době dánského vpádu do Slezska a později generál jízdy Kristiána IV.

¹⁶²⁷ Volf Jindřich z Budyšína (1579 – 1646), lužický šlechtic a důstojník, v době dánské fáze třicetileté války obrstlajntant a později plukovník jízdy dánského krále Kristiána IV., během vpádu do Slezska velitel jízdního pluku.

¹⁶²⁸ Jan Bernart z Kaltenbrunn, opavský šlechtic, přidal se v okamžiku vpádu do dánského vojska (J. ZUKAL, *Slezské konfiskace*, s. 109).

¹⁶²⁹ Jiří Adam z Drahotuš, zkomoleně též „von Trautsch“. Původně majitel statku Levice na Krnovsku (J. ZUKAL, *Slezské konfiskace*, s. 101). Roku 1625 majetek prodal a odjel do Říše, kde se nechal naverbovat jako kapitán pěší kompanie Limbachova pluku ve vojsku Kristiána IV. Za saského vpádu do Čech v roce 1631 byl vysokým důstojníkem saského vojska. Na konci třicátých let jej však najdeme v císařském vojsku jako podmaršálka.

ObristLeutenant Jeronimus Pleß
Maior Friderich v Rotstein
Rittmeister Caesar Pflug
Rittmeister Hans v Bilaw
Rittmeister Georg v Gersdorff
Rittmeister --- v Bruneck
Rittmeister Adam Kynsky

2 Obrist Heinrich Holcke
ObristLeutenant Hans Berghawer
Maior Friderich v Witzleben
Rittmeister Heinrich Eberhart v Gersdorff
Rittmeister Paul Bohm
Rittmeister Andres Bilde¹⁶³⁰
Rittmeister Lange Fritz
Rittmeister Lorents v Buchwaldt

3 *General quartirmeisters herren v Flodrops Compagni*

4 Obrist Leutenant --- v Kaldenhoffen¹⁶³¹
Maior --- Kreütner
Rittmeister --- Reibnits¹⁶³²
Rittmeister --- Odersky¹⁶³³
Rittmeister --- Bergke¹⁶³⁴
Rittmeister --- Ruditzky¹⁶³⁵

5 Obrist Leutenant --- v Ubach genant Ercken
Maior Johan v Hoff
Rittmeister Herman Gaull
Rittmeister Martin Stein
Rittmeister --- Loo todt
Rittmeister --- Sekerka¹⁶³⁶ todt

6 ObristLeutenant Daniel ---
Maior --- Bartholome ---
Rittmeister --- Freiherr v Limburg
Rittmeister Herman Dickh

7 Obrist Leutenant Adres der Junger Freyherr v Kochtitzky¹⁶³⁷

¹⁶³⁰ Anders Bille (1600 – 1657), dánský šlechtic, od roku 1642 dánský říšský maršálek, padl v boji se Švédy v roce 1657.

¹⁶³¹ Jan z Kaltenhofu, šlechtic z niského knížectví.

¹⁶³² Achác Reibnic, zeman z opavského knížectví, přidal se v okamžiku vpádu do dánského vojska.

¹⁶³³ Adam Oderský, zeman z opavského knížectví, přidal se v okamžiku vpádu do dánského vojska.

¹⁶³⁴ Kryštof Berg, šlechtic z niského knížectví. Přidal se do dánského vojska, později uprchl do ciziny. V roce 1640 však byl zadržen v domovské Nise (J. ZUKAL, *Slezské konfiskace*, s. 96).

¹⁶³⁵ Jan Rudický, těšínský šlechtic.

¹⁶³⁶ Josef Polišenský jmenuje Buriána Sekerku ze Sedčic právě na základě tohoto soupisu (Josef POLIŠENSKÝ, *Morava a vztahy mezi evropským východem a západem 1626-1627*, in: K šedesátinám profesora Josefa Macůrka. Sborník prací FF Brněnské univerzity X., Řada historická C, č. 8., Brno 1961, s. 251-263).

¹⁶³⁷ Ondřej ml. Kochtický z Kochtic, slezský šlechtic z opolského knížectví, syn Ondřeje staršího, účastníka stavovského povstání let 1618 až 1620.

Maior --- Santhier
Rittmeister --- Kochtitzky
Rittmeister --- Hoffman

8 Obrist Leutenant --- *Du Meny*, hatte eine freye *Compagni*

Infanteri

Grün Regiment

1 Obrist Leutenant Thomas Sigmundt v Schlamersdorf

Maior Sigmundt Protz

Capit: --- Spieß

Capit: Claus Litzow *resignirt* wirdt Capitain --- Saltzbrun

Capit: Hertwig Litzow *resignirt* wirdt Capit --- Saborsky

Capit: --- Mayer

Capit: --- Mohr

Capit: --- Gieße

Capit: --- Gray

Blaw Regiment

2 Obrist Leutenant Marquart Rantzow

Maior Johan Trost v Tiefenthal

Capit: Brughart Claus

Capit: Georg Sobehart¹⁶³⁸

Capit: Henning Witte, todt, wirdt Capit: Jochem Worms

Capit: Henning Lutterman

Capit: Jochem Ernst v Krakow

Capit: Hans Hugo

Capit: Johan v Schmalenberg, wirdt *cassirt*, wirdt Cap: Hans Georg de Stekh¹⁶³⁹

Capit: Ae(?)rt v Meppel

Gelbe Regiment

3 Obrist Leutenant Johan Riese

Maior Jaroßlaw Wolff v Steinbach¹⁶⁴⁰ *resign.* Wirdt Capit (nedoplněno jméno – pozn. VM)

Maior Moritz v Sangerhausen

Capitein Georg Philips v Rußdorff

Capit: --- Benigßen todt, wirdt Capit: --- v Bellin

Capit: --- Holstein --- wirdt Capit. --- Ellen

Capit: Zachorias Fingerling

Capit: Hans v Gersdorff

Capit: --- Schirn

4 Obrist Leutenant Niclas Rohr¹⁶⁴¹

Maior Wolff Vnger, *resignirt* wirdt *Maior* --- Bindt

Capit: Graff v Thurn¹⁶⁴²

¹⁶³⁸ Jiří Soběhard, český emigrant a dánský kapitán kompanie.

¹⁶³⁹ Josef Polišenský jmenuje ve svém článku *Morava a vztahy mezi evropským východem a západem 1626–1627* Jana Jiřího ze Švamberka snad na základě právě tohoto jména „de Stekh“, jiné v bližším znění nebylo v dokumentu ani jinde nalezeno. Stejně Polišenský zmiňuje mezi českými důstojníky i Jana Bílavského (v seznamu jako „Hans von Bilaw“), Jiřího z Gerštorfu nebo Jindřicha Eberharda z Gerštorfu. Zda vskutku pocházeli z českých zemí, můžeme pochybovat. Ačkoliv rod Gerštorfů najdeme i v Čechách, jednalo se o velmi rozvětvený rod a minimálně poslední zmíněný Jindřich Eberhard patřil k durynské šlechtě.

¹⁶⁴⁰ Jaroslav Volf Štampach ze Štampachu.

¹⁶⁴¹ Mikuláš Rohr z Kamene, opavský zeman.

Capit: --- Eckert
Capit: --- Stabloffsky¹⁶⁴³

5 Obriste --- Herr v Putlitz
Maior --- Kratz
Capit: --- Zersen
Capit: Antoni ---
Capit: --- Schafman
Capit: --- Stuvort
Capit: --- Rißmeer

Dragons

Maior --- Kegler
Capit: --- v Diekh
Capit: --- Kechler todt
Capit: --- Losun
Capit: --- Vranckh

112. Návrh obrany Opavy, 1./11. června 1627

ThürHA Weimar, fond Krieg und Frieden, sign. H 31, fol. 37 – 38

Vorschlag vndt Vberschlag die quarnison zu Troppaw betreffend Ist den H. Commiss. vbergeben den 11/1 Juny 1627

Überschlagh der Notturfften, so Ich zu manutenirung dieser Festung Troppaw, in Zeit er Belagerung /a/vff einen Monat nütigh befunden
Erstlich müssen die Margke Täglich folgender gestaldt besaztt werden

Daß Schloß aussen 100 Inwendigk mitt 50 thutt --- 150 Man
Von dannen die Ratibor Pfort biß nahent an daß erste Bollwergk kegen der Mühlen zue... 100 Man
Von dannen biß an die Mühlen Pforte --- 70 Man
In der Mühlenpforte --- 60 Man
Daß Jackter Thor --- 70 Man
Beide Hohe Bollwergke, Iedeß 100 thuett --- 200 Man
Drey halbe Monten, Ieder 60 thuett --- 180 Man
Daß Grätzer Thor --- 60 Man
Die Oberschantz --- 150 Man

Summa 1040 Man

Söllich Volck vmb die dritte nacht abzulößen, so wohl auch, weill die Goarnisoun geschwachett wirdt, wehre nütigk daß 3000 Man alhie verplieben.

Nun befindett sich mein Regimentt starck von 2500 Man, darunter sein 600 Picquen, 1700 Musquertirers, der Rest sindt die Officirers

Würten also hirezue noch erfodertt --- 700 Man

¹⁶⁴² Jan Jakub z Thurnu, moravský emigrant.

¹⁶⁴³ Mikuláš Štáblovský z Kovalovic, drobný šlechtic z krnovského knížectví, v okamžiku vpádu velitel praporec bránců Krnov, později kapitánem kompanie v Rohrově pluku.

Ithe Eine *Compagnia* zu Pferd von --- 125 Man
Ich setze noch 30 Persohnen bey dem Stabe --- 30 Man
Ithe/m/ bey der *Artiglerei* (Constabels – 12, Hantlanger – 12, Minirer – 1, Bergknapen – 2) sein
27 Man

Summa 3382 Mann

Proviant

Brod

Auff Ieden Man deß Tageß 2 l (liber – pozn. VM) brodt, wirdt an Mehll austragen

Deß tage so --- 54 XXX (shl?)¹⁶⁴⁴

Die wochen --- 380 XXX

Deß Monatß --- 1521 XXX

Bier

Auff ieden Man deß Tageß 3 quartth¹⁶⁴⁵ wirdt an Fassen austragen

Deß Tageß --- 32 Faß¹⁶⁴⁶ 46 quart

Die wochen --- 226 Faß

Deß Monatß --- 904 Faß

Haber

Auff iedeß Pferd Tagkh vnd Nacht 1 Metzen¹⁶⁴⁷ Haber, deren 8 gehen in einem XXX (Shl?)
wirdt austragen

Des Tageß --- 15 XXX 5 Metz

Die Wochen --- 109 XXX 3 Metz

Deß Monatß --- 437 ½ XXX

Ammunition

Pullver

Auff Ieden Man gerechnet deß Tageß 10 Schuß (přeškrnuto: gehen 28 /a/vff 1 l/ibru/) wirdt
austragen vor 2160 Muscketirers

Deß Tageß --- 7 Cent. 37 l

Die Wochen --- 51 ½ Cent.

Deß Monatß --- 218 Cent.

Lunten

Auff Ieden Mann deß Tageß 4 Klaffter (přeškrnuto: gehen 550 Khafflen /a/vff einen Centener)
wirdt austragen

Des Tageß --- 15 Cent

Die Wochen --- 108 Cent

Deß Monatß --- 444 Cent

Bley

Auff Ieden Man deß Tageß 10 Schuß, (přeškrnuto: wiegen ¾ l.) wirdt austragen

Deß Tageß --- 15 Cent

Die Wochen --- 108 Cent

¹⁶⁴⁴ Nejspíše jde o propočer, kolik strychů mouky je třeba na upečení 2 liber chleba pro každého z třech tisíc vojáků plánované posádky.

¹⁶⁴⁵ Quart, dutá míra, obdobná snad českému žejdlíku. V německých zemích raného novověku měla velmi různou velikost. Většinou kolem jednoho litru, nebylo to ale zdaleka pravidlem.

¹⁶⁴⁶ Fass, dutá míra, v českém překladu „sud“.

¹⁶⁴⁷ Metz, dutá míra, v českém překladu „měřice“.

Deß Monatß --- 444 Cent¹⁶⁴⁸

Fol. 39

Vorzeichnus was An stücken In der Stadt Troppaw verhanden vndt wie schwer sie schiessen

Wie folget:

- 1 stein stück beym Radewer Thor gehieffet 40 l stein in der höhe
- 2 stück Vbern Raderer Thor zu 1 l. 1 grad
- 1 stück Im Gucter(?) Thor zu 1 l – 1 grad
- 1 stück Im Gucter(?) Thor zu 5 l – 1 grad
- 2 stück im Gucter(?) Thor zu 1 l.
- 1 stein stück vorm Gräzer Thor zu 30 l stein
- 1 stück auffm Schloß liegendt zu 6 ½ l in der höhe
- 2 stück auffm Schloß zu 2 l. vndt 1 grad
- 1 stück oben im Schloß zu 1 l – 1 grad
- 1 stück oben im Jackter Thor zu 1 l
- 1 stück oben im Jackter Thor zu 1 l – 1 grad
- 1 stück oben inn den Roten Thurm zu 2 l – 1 grad
- 1 stück obenn Gräzer Thor zu 1 l – 1 grad
- 1 stück oben Im pulwer Thurm zu 2 l – 1 grad

Fol. 40

Ordentlicher *Extract* deß Vorrathe an Prouiant in dem General Prouianthauss zue Troppaw biß datho denn 25 Juny Ao 1627

An Waitzen – 13 Malt

Korn – 35 M(?)

Grosten – 4 m(?)

Habern – 32 m(?)

Mahl – 46 m(?)

Bier – 21 faß

Saltz – 3 bänk

In König. May. Zu dennemarck Norwegen bestelter Prouiantmaister General Viecez Markzu Farden(?)

Fol. 93

Artiglerei

2 halbe Carthaunen schiessen iede --- 24 l Eisen

1 Feldstück im Schloß liegendt --- 6 l. Eisen

1 Feldstück schiest --- 5 l. Eisen

1 Feldstück schiest --- 4 l. Eisen

Zue Diesen Sorten Iedern 50 Schuß, tragen auß in Pulwer (přeškrtnuto: Halb kugell schwer ladung) – 9 Cent 75 l

2 Cammerstück, schiest iedeß --- 7 l. Eisen

4 Falconet schiest Iedeß --- 2 l Eisen

4 Falconet schiest Iedeß --- 1 ½ l Eisen

9 Falconet schiest Iedeß --- 1 l. Eisen

¹⁶⁴⁸ V propočtech váhových jednotek prachu a olova počítá autor s cirka 104,91 libry na jeden cent. Jedna libra odpovídala velmi zhruba půl kilogramu. V německých a českých zemích se míra pohybovala mezi 0,4 a 0,6 kg.

Zue Diesen Sorten ietweder hunderttt Schüß sindt 1900 schüß tragen auß an Pulwer (přeškrtnuto:
ein drittheill Kugell schwer Ladung)
6 Cent. 33 l

2 Stein Stück Einß von 40 daß ander 30 l. Stein
1 Mörser

Zue dieser Sorten Ladung --- 1 Cent

It Müssen zue den Ersten 5 Sorten, vndt zu den 2 Cammerstücken vorhanden sein, zu iedenn 50
Cartassen, sindt 350 Cartassen
Hirzu – 9 Cent Pulwer
Auff *Contraminen* in Vorrath --- 15 Cent Pulwer
Lunten vor dei Artiglerie --- 3 Cent Lunten

Vorrath an Materialien

Musqueten --- 100
Picquen --- 200
Granaden--- 300
Pechkräntze --- 1000
Spaten --- 100
Schauffelen --- 50
Hawen --- 100
Axsten --- 50
Bicken (Biefen?) --- 50
Cordewagenß --- 50
Mandetenß --- 2000

Summa Aller Notturfften an Proviant
Vndt *Ammunition* /a/vff einen *Monatt*
Vor --- 3382 Mann

Mehll --- 1521 shl(?)
Bier --- 904 Faß
Haber --- 437 ½ shl(?)
Pulver --- 257 Cent
Lunten --- 447 Cent
Bley --- 441 Cent

Wan auch etwan die Soldaten vmb Geldt wolten sprechen, weil Sie lange keinß bekommen,
Anordnung zu machen, Wohero söllicheß zu nehmen, vmb Sie zu *contentiren*

Vndt dieß itzo so Ich nötig befunden, bey so gestalten Sachen, Wofern Ich diesen Orth
manuteniren soll, an die Herrn *Generales* vndt KrigsRäthe zubegehren; Daß Ichß auch also
gefodertt, pitte ich dinnstlich, sölliche meine forderung ohnbeschwertt mitt Ihrem Handt vndt
Siegell zubezeichnen, vndt zu *confirmiren*; Waß mihr dan von den Herrn *Generaln* vndt
KrigsRäthen hiran geliefert werden wirdt pitte Ich auch dienstlichen, daß dasselbe Ordentlich
vorzeichnett vndt mitt deroselben handt vndt Siegell bezeichnet werde, Damitt Ich dermaleinß
mein nuhr angetrageneß *Commendo* dieser Vestung mitt gewissen Einnahmen bescheinigen könne
vber das hab ich auch folgende puncten den Herren *Generaln* hier in mit einzuschließen nötig
befunden Weil man auff die Waßermühlen sich nit verlaßen kan, sindt ein oder etlich Roßmühlen
so whol handmühlen nötig, vndt soll eine Roßmühl zu Radun stehen, das dieselbe bey Zeit alhero

geschafft werde das sich auch die herrn *Generals resoluire* wie viel vndt welche *Compagnien* zu pferdt hierin verbleiben solle hat meine *Compagni* von Jegerndorff möcht dort abgelöst, vndt hierin gelest werd/e?/

Obs auch rathsam sey zu ankunfft des feinds das man alles Volckh auß der Vorstatt herein laße, weil es viel *prouiant* erfodert weil ein zimblichen Vorrath an Lunten, Vngetaufften Pech kräntzen vnd eisen zu Jegerndorff vorhanden, das doch dauon ein theil alhero gebracht werde

Wan zu Allerhand nottuftten geldes außgab vorfällt, woher solchs zu nehmen, Das auß allen dörffern flachs, häuff Alt Leinen Zeug vnd stricke herein geschafft werden das eine Rolle verfertiget werde aller Adelichen persohnen vnd ihrer diener auch wie viel bewehrten burger in der statt wohnhafft welche papistisch vnd wie man sich mit denselbe verhalten soll Weil auch die Reuterey außßen fuglicher ihr *deuoir* thuen kan, das man die Ratibor vorstatt auffß möglichst verwahre zu *allogiament d Cauallery* das auch auf alle Compagnien shuch tuch, lein rath verschafft werde damit die soldaten nottufttig bekleidet werden möchte

Vanehmlich aber begehrt ich eine schriftliche besiegelt vndt vnterscribene *Instruction* von d hochlöblich/en/ *Generalitet* welcher gestaldt in diesen Vndt anden Vorfallenden puncten ich mich verhalte soll Demnach auch vonnöthen sein will, damitt die Krancken knechte, oder die mögen geqne(?)tzschet werden nicht vorsaumt pleiben, daß der Feldtscherer Kasten woll vorsehen werden, wor zue dan geldt oder Andere mittell wollen gehören. Damitt auch die Erbeitth, im nothfall, desto besser kan gefodert were den, will nötigk sein, daß etwaß an gelde in vorrath geschaffet werde, die Soldaten damitt zu zahlen, oder andere so man dazue geprauchet. Vndt weil der raum in der Stadt gering zu der *Soldatesqua einqvartirung*, alß wirdt begehret zu wissen, wie eß mitt den Adelichen Heüseren, deren eine grose anzahl, solle gehalten werden

Joh. Trost *maior*

113. Jan Jakub z Thurnu Kristiánovi IV., Lauenburg 28. července / 7. srpna 1627

RA København, TKIA, sign. A 96, složka Hans Jacob Thurn

Durchlauchtigster Großmachtigster Gnedigster Könningk

vnnnd Herr, E. Kon. Maytt. Vntherthenigst gehosambst anzu deuten, Welcher maßen mir Vnnnd dem Vnterschreibenen Capitein, des Haus Sternbergk in Mähren gelegen, Lautt mir von Herrn *General Commissario* gegebene *ordinantz* zue verwahren vertraut worden, daßelbige auch solang bis die eüßerste noth erhalten, wir solche gäntzliche *relation* hienach folgen thutt(?). Alß nun Herr *Lorentzo del Mästro General* Wachmeister von der Wallensteinische *Armae* mit einer anzahl Volckh vor Eylenbergk (Welches ein andershalb meil wegges von Sternberg gelegen) geruckt hatt Er Sternbergk drey Tagk zuuor berer(?)t als er Eylenberg ein genommen, ist er nachmehln den 5 *Julij* Morgens frue dauor gezogen, dasselbige Wie die Statt also auch das Schloß also bald mit *approssa* Wie auch mit Stucken (der an der Zahl sampt der kleinen Neüne wehren, darunter halbe Karthaunen vnnndt darüber) angegriffen, Des anders tages aber die Stadt vmb 10 Uhren in der Nacht mit *Scaladen* neben einen großen anzahl Volckhs *attacirt* also das wir vns ins Schloß *reteriren* müßen, den dritten tag haben sie die Stadt mit fewr angegriffen, in Willens vns darmit auch das Schloß im Brandt zu stecken, Wie dan daruon der Vnterste Platz ganz *ruiniret* worden in mittelst zwischen den dreyen tagen (alß von Ihren eigenen *officirern* bekend worden) in die 130 Schuß) ergangen, Wie den auch daruber die Burger nicht einen einzigen Schuß mehr thun Wollen, des gleichen auch ein solcher *lamordiren* vnnnd geschrey von bürgern vnnnd weibern gewesen, das vnmüglich das hauß lenger zu erhalten, die Weill auch das Mauwr Werkschen zimbllich verletzt worden, das es schuß mehr nicht außhalten können, sondern hette müßen vber hausser fallen. Weill dan Ich sampt den Capitein gesehen, keine mittel lenger das Schloß zu erhalten auch keinen

Succurs gehabt als haben Wir Vns *resolvirt* in ein billigen *accordt* ein zulaßen, Wie Ich den etliche *puncten* schriftlich auff's Pappir gebracht, vndt solches durch dem Capitein dem *General* andeüten laßen, Welche *puncten* aber der *General* Wachmeister nicht hat annehmen Wollen, mit vermeldung das er ohne das, des Hauses sich bemechtigen konte, den Wir es nicht lenger erhalten, vndt keinen *Succurs* zu gewarten hetten Sondern er wolle vns als die Liebschützer vndt Jägerndorffer so woll andere *officirer* vndt gemeinen Soldaten mit Sack vndt Pack vndt vntergewehr *abmarssiren* laßen, Welches vns aber keines Wegens gehalten werden, den die Soldaten zu dienen gezwungen worden, Vns aber *officirern*, die *pagassi* Samptt etzlichen Pferden genommen, Vndt nur Was Wir in K(F?)elleisen auff die vbrigen Pferden fortbringen können, *passiret* worden, vns auch mitt seinen versprechen nach, zu Vnser *Arma* zuziehen erlaubt vndt *conhvoiret* werden, Sondern einen andern Wegh vor Vns nehmen müssen also das Wir samptt eines theils Vnsern *officirern* eine solche Weite Reise mit großen Vnkosten E. Kon. Maytt. Vnsern gethanen Eydt vndt Pflicht nach, nach zuziehen vervrtsacht worden, Vndt Vnser entschuldigung der anwertrawten *posta* gehorsambst abzulegen E. Kön. Maytt. zu Gnaden Vns hiemit empfelend vndt verbleiben alle beide Ihr. Kon. Maytt. Vnterhenige Vndt gehorsahme diener

Hans Jacob Graue von Thurn

Christian Krahm XXX(?)

Laumburgk den 28 Julij Anno 1627

114. Relace komisaře Joachima Mitzlaffa o tažení do Slezska a Uher, podzim 1627

RA København, TKIA, sing. A 149

fol. 1a

Durchleuchtigster Großmechtiger König, Gnedigster Herr

Beygefüegte *relation*, deßen waß in Schlesien vnd Vngarn vorgangen, vonn Mir Nebst Andern daselbst verrichtet worden, Thue E. Kon. Mytt. Ich vnderthenigst *praesentiren*, zue dero Zeit da noch Alle mit würkhen vnd Vornembsten Glieder Selbiger *Armee* Alhier *in loco praesent* der Warheit Zeugnuß geben müssen. Weill Mir alle Meine diarische verzeichnuß nebenß *correspondenz* vnd Andern *acten* bey so Menigfeltigen Gefahr vnd *impetirung* Meines Lebenß abhendig gemacht worden Iedem Ich nichts mehr alß ein Gesundes Gemüth, vnd gesunden Leib darauß gerettet: Ist Sie nicht so voll khom/m/en, alß Sie hette sein sollen, besondern nun auß dem Ienig *formirt*, waß Ich in gedechtnuß behalthen, vnd auß Anderer erinnerung nehmen mög/en/, E. Kön. Mytt. Nemen Sie Zue Gnaden auff, wie Eine Prob Meiner Treuw Embsigte geleisteten dienste vnd wie Eine ohnbewegliche *demonstration* deroselben wie der Aller bößhafften Leuthe *Sugillation* vnd *calumnion* die zwar viel Tadlen vnd wenigen dan nichts beßer machen können, Selbe alle vnd Iede *com/m/ittire* Ich Gottes gerechtem Gericht zue Vnaußpleiblicher Ihrer straff. Ew. Kön. Mytt. deßelben Allgeweltigen Gnaden huht zue Allem friedlichem vnd gewünschtem Wolergehen, dero aber zue Königl. Hulden vnd Gnaden Mich vnd Meine /A/Vffwartung, alß E. Kön. Mtt. Vnterthänigst Getreuer diener

J Mitzlaff

fol. 1b

I.Lips. de Calumnia

Monstrum mendacio fatum linore natum, iuriositate
nutritum prodit! Calumnia, purissimam vitae
Gemmam allatrat et macutare, conatur omni
fraude, Vatutem ipsam quia nequit afficere, fa-
mam laedit. Proh summe Deus ne
tibi quidem parat et tuae fabricae
Pnnciosa Dea quae omnes offendit

Quae terram non tangit, incedit autem per capita virorum
Exurge tandem et indignare! Ut muta fiant
labia toquacis proterve dolosa quae loquunt
adversus IVSIVM

Valer Max. de Constant lib X

Natura(/ae) sic comparatum est, ut quisquis
quod rectum ordine, et recta(/ae) mente complexum
confidit; vel iam gestum si obtregetur fucatur
acriter; vel nondum editum, si interpelletur,
sine ulla cunctatione ad effectum perducatur.

Idem

Phocion cum Atheniceses rem aliter quam ipse
suaserat prospere X(?)ossissent, laetari quidem
se secessu eorum, sed consilium tamlesuum
aliquanto meliq fuisse dixit.

fol. 2a

Grundtlige vnd Warhaffte Relation des Zuegs in Schließien vnd Vngarn vnter beeden *Generaln* H. Graven von Mansfeldt vnd Hertzogen Von Weinmarn, Sowohl Meiner verrichtung vnd *Administration* daselbsten,

Nachdemahl Euwer Kon. Mtt. /a/vff des Furstlichenn Siebenburgischen Gesandten H. Quaden¹⁶⁴⁹ *Proposition* vnd handlung, sothan einkommende einrätige Erinnerungen Ihrer *Generaln* vnd Hohen Kriegs *Officirer* als Hertzogh Christian Zue Braunschweigk,¹⁶⁵⁰ Hertzogen Zue Weinmarn, Fuchssen,¹⁶⁵¹ Speen *etc.* sowoll als ihrer domahln anwesenden *Commissarien*: Es eigendtlch dauor gehalten, das die Große Last des Krieges Ihro von Ihrer *Armeen* mitt nichts abgewaltzet werden konte, Als wan der Furst in Siebenburgen eine starcke *diversion* in des Keyser's Landen durch seinen herauszug tuhn vnd *sedem belli* aus dem Niedersachsichen Craysse dorthin *transferirte*: Der Furst in Siebenburgen aber nebenst das Ihn Mohnatlich Viertzig Tausend Reichsthaler zur Venedigk oder *Constantinopel* erleget wurden, zum wenigstens Acht Taufend Deutsches Volkes von E. K. Mtt. vnd dero *Confoederirten* bey Ihne Zuvnterhalten, gleich eine *Principal condition* begehret.

So haben zue *adimplirung* derselbigen E. K. Mtt Erstlich mitt Wolgemelten Grawen Zur Mansfeldt durch meine geringfugige persohn reden vnd *tractiren* laßen, das Er sein bey der Dessawchen Brucken

fol. 2b

noch *salvirtes* vnd *recolligirtes* Volck, entweder Hertzogh Christians oder des Hertzogen von Weinmarn F. F. G. G. vntergeben, vnd vor seine Persohn naher Franckreich vnd Engelandt ziehen wolte, daselbst vermittels E. Mtt. neben *sollicitation* eine neure *Armee* in so großer Zahl wie Franckreich vnd Engelandt selbe vor dießem Zuvnterhalten angenommen, /a/vffm Fues Zuebringen vnd am ort vnd ende da es am besten geschehen konte, zuefhuren vnd zuegebrauchen,

Wie aber dem Grawen von Mansfeldt solchsgantz zuewiedern gewehsen, vnd er sich dauon entschuldiget, das er ohne gefahr seines Lebens die Ihne anvertrauwte *Armee* ohne *expressen* beuell seiner Obren vnd Herren nicht *abandonniren*, weniger iemandts anders *cediren* könnte: Habens E. Mtt. endtlich dahin veranlaßet, das nebenst dem Graven von Mansfeldt der

¹⁶⁴⁹ Matyáš Quadt, vyslanec sedmihradského knížete Gábora Bethlena v letech 1625 až 1627.

¹⁶⁵⁰ Kristián ml. Brunšvicko-Wolfenbüttelský (1599 – 1626), halberstadtský administrátor a generál protestantských vojsk, od října 1625 do své smrti v červnu 1626 generálem dánského krále Kristiána IV.

¹⁶⁵¹ Jan Filip Fuchs von Bimbach (1567 (?) – 1626), císařský plukovník a později generál dánského krále Kristiána IV.

Hertzogh von Weinmarn mitt Tausand *Curassierern* vnd *Zweey completen* Regimentern FueßVolk, in die Schleppe gehen, sich daselbst mitt Furst Bethlehem inn Siebenburgen *coniungiren*, vnd die *diversion* befodern solten dabey dießes gnedigst verordnet, das Graue von Mansfeldt das *obercommendo* haben, aber nichts *absq consensu et consilio* des Hertzogen von Weinmarn tuhn oder vornemen solte. Sie haben ihnen auch meine persohn als ihren *Commissarium* gnedigst zugeordnet, vnd in der *ordinantz* versehen, das Beede *Generaln* meinem Raht vnd guhtfinden in allem ver-

fol.3a

nhemen, vnd selbigem die geburliche stadt bey Sich finden laßen solten. Benebenst das E. Könnichliche Mtt. was Ihrentwegen in der Schlesien bey den Ständen, beim Bethlehem vnd sonst *zuetractiren* vnd *zuenegocyren* vorfallen möchte, mir gnedigst zueverrichten *committiret* haben. Von Gelde ist mir der geringste Heller nicht mitt gegeben worden, darumb Ich H. *Generaln* von Weinmarn solchs *notificiret*, welcher mitt seinem Regiment gehandelt, das Sie das geldt, welches Ihnen gleich andern ausgezehlet worden, stehen laßenn, Rieße¹⁶⁵² vnd Schlammersdorf¹⁶⁵³ haben auch etwas zurugk gegeben, theils stehen laßen, das wir in funfzehndhalb tausend vnd etzliche Reichsthaler baarschafft bey vns behaltenn, Bethlehem aber ist inn gemelter *ordinantz* das *commendo* im Heul(?)te *deferiret*, sobaldt Er sich mitt vns wurde *coniungiret* habenn.

Dießer *ordinantz* gemeß, ist man Zue Stendel zusammen gekommen, daselbst veranlaßet, meines behalts den 25. *Juny* aufzubrechen, Maßen dan geschehen, vnd weiln Ob. Rieße von seinem Regiment Viere, Ob. Rantzow¹⁶⁵⁴ aber drey *Compagnien* zue Hannover vnd im Lande Lunenburgk zuruck laßen mußenn: Als bin Ich bis /a/vff Sandtberg zuruck gezogen, mitt *General* Fuchssen S/elige/¹⁶⁵⁵ hieraus geredet, welcher /a/vff mein erinnern zuersetzung solches *defects*, Schlammersdorffen mitt Zehenn *Compagnien*, so aber nicht halb *complet*, den Andern zuzufolgen *ordinantz* ertheilet, Selbiger ist zue Fehrobellin zue Ihnen gestoßen.

fol. 3b

Von Fehrobellin bin mitt E. K. Mtt. *Creditif* schreiben ich nachm Berlin gereißet, vnd wiewoll der Kayserliche Gesandter H. von Dohna¹⁶⁵⁶ vnd vns den Pas bis Wallenstein nachruckete oder vorkehme, gesperret wurde embsich *getractiret*, die offnung der Stadt Frankfurt vnd den Pas dadurch vor vnßere *Armee* erhaltenn. Den Graven von Schwartzburgk¹⁶⁵⁷ habe ich mir bey dießer *Legation* zum Feinde gemachet, weiln Ich vmb erreichung meines *intents*, seinen *confilijis* vnd *machinationibus directo* entgegen gehen, vnd hierunter etwas scharff reden mußenn, des Churfursten Cantzlar wie auch beede Rächte Sigismund Götze vnd Levin Knesebecke haben sich woll erzeiget, der Churfurst selbst hatt sich am fenster Kegen mir vernemen laßen, Ob Ehr schon vber der tafell mitt mir scharff *discours* gehabt, selbes vnd des Kayserlichen Gesandten vmbstehender /a/vffwarter willen, wolte er doch E. Mtt. vnd dero Partey *affectionirter* Freundt sterben,

Zue Frankfurt hatt man des Churfursten Leuten nach mugligkeit, zue *restitution* des ihrigen verholffen, damit die bösse *affection* Ihres H. sowoll der vnterthanen welche beedes Graff von Mansfeld vnd *General* Fuchs in ihren *Quartieren* verursacht, etzlicher maßen *sopiret* vnd in ein beßeres *concept formiret* werden möchte, Aber Hertzogh von Weinmar sowoll Ich haben deßen beim *General* von Mansfeldt vnd seinen *Officireern* schlechtes gefallen empfunden.

¹⁶⁵² Johan Riesse, dánský obrstlajtnant, během vpádu do Slezska velitel „Žlutého“ pluku.

¹⁶⁵³ Tomáš Zikmund von Schlammersdorf, dánský obrstlajtnant, během vpádu do Slezska velitel „Zeleného“ pluku.

¹⁶⁵⁴ Markvart Rantzau, dánský obrstlajtnant, později plukovník, během vpádu do Slezska velitel „Modrého“ pluku.

¹⁶⁵⁵ Johan Filip Fuchs von Bimbach zemřel v bitvě u Lutteru v srpnu 1626, proto jej Mitzlaff zmiňuje jako „Selige“, tedy zesnulého alias „blahoslaveného“.

¹⁶⁵⁶ Karel Hanibal z Donína (1588 – 1633), prezident slezské komory, císařský plukovník a diplomat, jeden z hlavních vůdců rekatolizačních snah ve Slezsku.

¹⁶⁵⁷ Adam ze Schwarzenberka (1583 – 1641), říšský hrabě, ředitel braniborské Tajné rady a jeden z nejbližších rádců a diplomatů kurfiřta Jiřího Viléma Braniborského.

fol. 4a

Von Dannen sein wir *fortmarchiret* Iehne seit der Oder /a/vff Zullich¹⁶⁵⁸, Hertzog von Weinmarn ist mitt seinem auch Pawdissins¹⁶⁵⁹ Regiment vnd den Mansfeldischen Dragunen, durch Croßen¹⁶⁶⁰, nachdem Ers besetzt hinterlaßen, /a/vff Iehne seit der Oder *marchiret* vnd daselbst zue *recognosciren* die Pässe an dem flus Bober, ob wir vns selber gegendt hetten *firmiren*¹⁶⁶¹, erhalten vnd des Bethlehems erwarten können, Herr von Flodruff hatt mitt etzlichem *commendirten* Volcke das haus Wartenbergk¹⁶⁶² vnd die daselbst verhandene brucke *occupiret*, durch mittel welcher wir zum Hertzog oder der Hertzog zue vns /a/vff einen oder andern fall stoßen konten. Aber die gelegenheit des orts ist daßelbst nicht alßo beschaffen gewehßen, wie ihn die Einwohner ausgegeben: Auch ist Pechman¹⁶⁶³ mitt Sechs Tausend Pferden dem Hertzog so ohnversehens /a/vffm Hals kommen, das er der Brugk zur Wartenbergk vergeßen vnd sich durch Croßen wieder zueruck /a/vff vns *salviren* mußten, Darumb wir, so eilends wir vermocht, vortgerucket, Weill wir damahln noch eigentlich nicht gewust, wieweit der furst von Wallenstein von des Pechmans Vortrabe Zurucke, wir starck derßelbe, besondern vns besorgen mußten, er mochte vns an der anderen seiten vorbey, Herneget vber die Oder /a/vff vnssere seite gehen vnd vns daßelbst die Pässe hindern vnd *praeoccupirn*. Selbiges *zupraecaviren* vnd sowiel mher weilln Pechman albereits zue groß Gloga¹⁶⁶⁴ ankommen, habe noch vor des hertzogen Wiederkunfft, weill wir die *Avantgarde* dohmahln gehabt, Ich den Paß Zwischen Groß Gloga

fol. 4b

vnd Herrenstadt, welchen man das Hundsloch heysset¹⁶⁶⁵, vom Capitain Schmalenbergk mit *commendirten* Volck besetzen vnd bewahren laßen: da wir alßofort mitt beeden *Armeen* gevolget.

Wie wir vberm paße im Walde *marchiret*, stoßen /a/vff vnßerne Kleinen vortrab oder *praecursoren* ohngefehr zehen pferde von der Gurowschen Landtschafft, verwunden etzliche der Vnßerigen,¹⁶⁶⁶ ziehen aber endtlich den kurtze end Ihrer drey werden erschossen, einem vom adell, weiln der Hertzogh dazu komt vnd Ihn zue Iehna vor dießem gekandt hatt, wirdt *quartier* gegeben.

Weiln Gura¹⁶⁶⁷ recht /a/vff vnßer *marche* belegen wahr, vnd die Stände die erste *Attaque* gethan, nehmen wir Gura mitt gewaldt, inmiddels der Hertzogh mitt dem Auschus der Stände vnd Burgerschafft *tractiret*. Die plunderung wirdt *inhibiret*: Die Stadt gibt vor dießelbe Vier Tausend Reichsthaler bahr, Wavon der Graff von Mansfeldt dem verlaß gemeß, die Helffte *participiret*, die Ritterschafft *stipuliret* Acht Tausend Reichsthaler, vnd geben vns Ihres mittels Viere vom Adell, bis solches gelddt erleget, zue geiseln:

Wir *marchiren* aber ohngerastet so starck fort als immer muglich gewehsen die stucke mit fortzufhuren, Der Hertzog von der Ols¹⁶⁶⁸ *refusiret* vnßerm Volck broht zuegeben, *excusirets* Kegen den Hertzogen von Weinmarn, weill Er dem Kayßer mitt pflichten verwandt, Graff von Mansfeldt gibt Er gar Kein andtwort. Selber empfindt solches, *marchiret* nahe Hinan /a/vff eine Höhe,

fol. 5a

¹⁶⁵⁸ Pol. Sulechów, něm. Züllichau.

¹⁶⁵⁹ Volf Jindřich z Budyšína (1579 – 1646), lužický šlechtic a důstojník, v době dánské fáze třicetileté války obrstlajnant a později plukovník jízdy dánského krále Kristiána IV., během vpádu do Slezska velitel jízdního pluku.

¹⁶⁶⁰ Čes. Krosno, pol. Krosno Odrzańskie, něm. Crossen.

¹⁶⁶¹ firmieren = bestätigen

¹⁶⁶² Čes. Vartemberk, pol. Syców, něm. Wartenberg.

¹⁶⁶³ Gabriel Pechmann von der Schönau (+1627), císařský plukovník.

¹⁶⁶⁴ Čes. Hlohov, pol. Glogów, něm. Gross-Glogau.

¹⁶⁶⁵ Pol. Wąsosz, něm. Herrnstadt, alias Hundsloch.

¹⁶⁶⁶ Překřtnuto: „drey werden von Ihren erschossen“

¹⁶⁶⁷ Pol. Góra, něm. Gura/Guhrau.

¹⁶⁶⁸ Karel Fridrich Minsterberský (1593 – 1647), olešnický, od roku 1639 též bernštátský vévoda, poslední mužský potomek slezské linie rodu z Poděbrad.

entlich laßet Er etzliche Stucke vor Öls bringen, wadurch der Hertzogh gleichsamb genötiget, vermittels *interposition* des Hertzogen von Weinmarn, das gefodertn broht verwilliget. Sein H. Bruder Hertzog von Bernstadt¹⁶⁶⁹ erbeut sich dazue gutwilligk, *invitiret* auch den Hertzog von Weinmarn nebenst meiner wenigen persohn zue geheimer ansprache /a/vff sein Haus, *Interim marchiret* die Armee ohn/a/vffgehalten, vnd passiret die Pässe bey Namschlow,¹⁶⁷⁰ Ketzendorff,¹⁶⁷¹ Popelow¹⁶⁷² vnd Zarnowas,¹⁶⁷³ der gegendt Kriegen wir von Briegk aus gewisse Nachricht wie starck der Pechman sey, vnd das Wallenstein noch Zur Zeit in Schlesiën nicht angelanget, Selbiger Pechman *marchiret* vns gerade an der seiten, alßo das vnßere *parteyen* offt *per vados* Hienuber gehen vnd *scharmutzirenn*.

Als wir kommen an die ebene bey Oppeln,¹⁶⁷⁴ leßet sich des Pechmans gantze *cavallery* nebenst Tausend Draguner, /a/vff Iehneseit der Oder sehen, Etzliche starcke *Trouppen praesentiren* sich auch auff dieser seiten, vnd schicken etzliche Parteyen, welche sich mitt vnsern vortrab in starcken Scharmutzell einlaßenn: Vnterdeßen Kommen beede *Armeen* zusammen alßo das Sie sich /a/vff der ebene in *Bataille* gestellet vnd alßo *fortmarchiret*, Wir hetten die *Avantgarde*, Graffe von Mansfeldt gab vns Tausend pferde von seiner *Cavallery* zue der vnßerigen, /a/vff selbige folgete vnßere *Infantery* Iedes Regiment in Drey *Squadron*, dan die

fol. 5b

Mansfeldische, *Arrieregarde*, erstlich die *Infanterij* darnach die Reuter.

Die Rechte *Artollerij* (ohne die kleinen so iedtwedes vnßerer Regimenten zue fues iederzeit bey sich behalten) *marchiret* an der Lincken seiten der *Infanterij* in der Mitten, an der Rechten seiten *marchiret* die Wagenburgk vnd an derselben die starcken BiedetJungen¹⁶⁷⁵ die hetten Ihre besondere ordnung vnd Cornehte. Wie wir nun nahendt an Oppeln konnen, Schicket der Hertzogh Obrist Paudißen mit Zween *Compagnien*, die negst an der Stadt Haltende zween starcke *trouppen* vom Feinde *Zuschargiren*, Er selbst folgete mitt noch Vier Corneten. Das vbrige Volck folget in gutter *ordre* wie vorerwehnet. Die *Charge* geluckete, vnd Pechman nebenst H. von Dohna werden bis in die Stadt vnters thor verfolget, dießer ins Heubt verwundet, Ein Ritmeisster *persigella* gefangen, in Zween Hundert so Reuter so Dragunen niedergehauwet, In die funf Hundert *Curassierer* vnd etzliche Hundert Dragunen habe ich sehen durch die Stadt vber die Brucke /a/vff die andere Seite gehen in vollem trab, die *Bagagie* ist in großer *confusion* gefolget. Des Feinds Reuterey *marchiret* alle /a/vff iehner seiten der Oder den Wegk nachm Brieg wieder zue Ruck, das mans eigentlich gesehen, Mehr nicht sein /a/vff Iehner seiten an der Bruck behalten blieben als Zehen Corneht.

fol. 6a

Da mus Ich erwehnen was vor deme, zue Stendell mitt Bethlehems abgesandten verlaßen worden, Nemlich dieses das wir vns der beeden Furstenthumer Oppeln vnd Ratibor¹⁶⁷⁶ *impatroniren* die beede Städte sowoll die Cosel¹⁶⁷⁷ besetzt laßen, vnd mit dem vbrigen Volck Bethlehem im Herauszuge begegnen solten, solches vmb Wallenstein dadurch *zuamusiren*, damit Er Bethlehem nicht vberleite vnd Hinderte aus Vngarn herauszuziehen, Dießem gemeß hatt der Hertzogh etzliche *trouppen* zue Fues laßen *avanciren*, die Brucke dießeits besetzt, mich benebenst ersucht, zum Graven von Mansfeldt zuereiten, ihme aller sachen bero(?)andnus wie oberzehlet zuberichten, vnd deßen guhtachten ob die Stadt vnd der Pas zuenhemen, weiln es leicht zutuhn

¹⁶⁶⁹ Jindřich Václav Minsterberský (1592 – 1639), jinak též Bernštátský, bratr Karla Fridricha, olešnický a bernštátský vévoda.

¹⁶⁷⁰ Čes. Namyslov, pol. Namysłów, něm. Namslau.

¹⁶⁷¹ Pol. Karłowice, něm. Karlsmarkt/Ketzendorf.

¹⁶⁷² Pol. Popielów, něm. Alt Poppelau.

¹⁶⁷³ Pol. Czarnowasy, něm. Czarnowan.

¹⁶⁷⁴ Čes. Opolí, pol. Opole, něm. Oppeln.

¹⁶⁷⁵ „Biedetjunge“ – pacholek kyrysníka.

¹⁶⁷⁶ Čes. Ratiboř, pol. Racibórz, něm. Ratibor.

¹⁶⁷⁷ Čes. Kozlí, pol. Koźle, něm. Cosel/Kosel.

wehre. Selber aber hats vbell gefunden, das man den Feindt *chargiret*, es auch ohnmuglich geachtet vber die Brucke zuegehen, ob Ihme schon *remonstriret* worden, das das Stadtohr schon im Brandt die Brucke vor dieser Seite *occupiret*, vnd die Neun Corneth Reuter mitt Sechs oder mehr *Canonaden* von ienerseiten leicht ab vnd Zuruck zutreiben wehren, darumb der Hertzogh das FueßVolck wiederab Zehen vnd alles Volck weiter *marchiren* laßen.

Folgenden Morgensfrue bin Ich zum Grafen von Mansfeldt geritten den H. von Flodruff mitgenommen, vnd Ihn in deßen *praesentz* gefraget, weill der genommenen Abrede nicht gelebet, was dan ferner seine eigentliche meinung vnd an welchem orte in Schleißien Er gemeinet wehre zue*subsistiren*, weill wir nuhmehr beginneten auswärts *zumarchiren*, da Er mir dan geantwortet, Er wolte Rativor nehmen, wen Ers schon beschießen solte, selbiges wie auch Troppa¹⁶⁷⁸ besetzt laßen, vnd dan am gebirge des Bethlehems erwarten: Solches mochte E. Mtt. Ich mir vnterthänigst vberschreiben.

fol. 6b

Aber wie wir vort*marchiret* hatt Er vns allezeit die Rechte seite kegen dem Feindt gelaßen, Rativor wie auch Oderberck¹⁶⁷⁹ verbey gezogen, vnd seine gerade *marche* /a/vff Teschen genommen, daselbst etzliche *contribtion* gemacht, vnd naher Oderbergk (welchen Pas der Her von Flodruff wie Er die *quartier* gemachet, dem Feindt wie Er schon im anzugk gewehsen, *praeoccupiret*) beedes an Hertzogen vnd mich geschrieben. Bethlehems *Coniunction* wehre ohngewis, Er H. Graff gedachte in Schleißien keinen fues zuesetzen weniger sein daselbst zuerwarten, wir machten vnßere *marche* nehmen von Oderburgk /a/vff Fulnek vnd Leipnick¹⁶⁸⁰ daselbst wolte Er zue vns stoßen vnd weiter beradtschlagen, was zutuhn. Der Hertzoch besturzet vber selbigem schreiben, kombt zu mir mitternachts in mein Losament, wir besehen E. Mtt. *ordinantz* vnd erinnern vns woruff vnßere *marche* angesehen, als nemlich allein /a/vff Bethlehem: Solches *remonstriren* wir ein iedweder absonderlich dem Graven, erinnern Ihme dabenebenst seines letzten verlaßes, Es wehren in selber meinung schon etzliche Tausend Feichsthaler ausgezehlet /a/vff neue werbung vnd *recruten*, weill das Volck bey so eilender *marche* fast /a/vff die Helffte abgenommen: Berichten Ihme wie wir gewisse Kundtchafft das Troppa leicht zuegewinnen, zum *Rendevous* der Newen *trouppen* bequem, das die Stadt vnd die Stände des Pechmans Reuter inzunhemen abgeschlagen, vnd gleich den andern in gantz Schlesien vnßer Partey sehr woll *affectionirt*, vnd Baten Ihn er wolte vns etzliche Reuterey zueshicken, vnd mir eine sterkere PaX(?)da zumachen, wir zweifelten nicht die Stadt wurde sich *accommodiren*.

fol. 7a

Weill Sie der *marche* nichts aus dem wege belegen, wolten wir dieße *enteprise* versuchen vnd dans noch guth Zeit bey Leypnick sein, Immittels das wir *consultieren*, was vns entlich zutuhn, geben sich zween MuntzMeistere¹⁶⁸¹ beim H. von Flodruff an, berichten gestaldt der Pechman schon vorbey Troppa nacher Vlmitz¹⁶⁸² in Mehren *marchiret*, beclagen sich dabeneben vber dem großen *T(?)orto*, so /a/vff antreib der *Jesviter* Ihnen von Kayserische Rächten zue Wien beschehen, geben vor wie sie das Kupfer so Albieren können, das es dem Silber gantz ehlich vnd von keinem Goldtschmidt anders nicht (Es wurde dan /a/vff die Capelle gesetzt) solte noch kame erkandt werden, erbieten sich solch Kupfer *zupraepariren*, zuvermuntzen, die muntze ins Keyzers vnd andere Lande *zutraversiren*, davor der *Armee* zum besten Monatlich Acht Tausend Reichsthaler an gutem gelde ins Zahlampt zueliefern, alles /a/vff ihren Costen, nur das Ihnen etwas zue erkaufung der Muntz, *materialien*, vorgestreckt vnd sie inkuncfftigck den dritten theil das gewins zue ertragung der Vncosten haben möchten, Flodruff bringt solches dem Hertzogen

¹⁶⁷⁸ Čes. Opava, něm. Troppau.

¹⁶⁷⁹ Čes. Bohumín, něm. Oderberg.

¹⁶⁸⁰ Čes. Lipník nad Bečvou, něm. Leipnik

¹⁶⁸¹ Baltazar Zwirner, olomoucký mincmistr původem ze slezské Olešnice a pravděpodobně Daniel Raška, ratibořský mincmistr, který se se Zwirnerem podílel na falešném mincování na dánském obsazeném Opavsku.

¹⁶⁸² Čes. Olomouc, něm. Olmütz.

vor, selber laßet mich fodern, *proponiret* es vnd helts vor ein geldtmittel zue vnßer *conservation* in so weiter abwehsenheit E. Mtt., welches von Gott Herrurendt vnd durchaus nicht auszuschlagen, Ich *difficultire* das Werck zwar, halte es vor Hochbedencklich: Aber vermittels des Spruchs, *Dolus an virtus quis in hoste requirat*, vnd das wir keine andre mittel beihanden, wirdts dauor gehalten, das in so weter abwehsenheit E. M.tt (angesehen es ohne dero vorbewust geschehen) es derselben *disreputierlich* nicht sein, aber zue dero großen nutz gereichen wurde, wan die *Praxis* den vorschlägen *respondiren* wolte.

fol. 7b

Wobey Ich aber ausdrücklich *praecaviret*, das E. K. M.tt Bildnus zeichen oder gepräge zue keinen dergleichen muste misbraucht werden, der Hertzogh vnd Flodruff *tractiren* mitt dem Muntzmeister vnd schließen, der Hertzogh *notificiret* mir den *Accord* vnd bemuhet sich selbes Muntzwehsen *in esse* zuebringenn, Wir ziehen vnterdeßen in Gottes Nahmen /a/vff Troppa, der von Flodruff *marchiret* mit wenigem Volck voraus legt sich beynachts in die Vorstedte, Morgens frue sey wir auch da, der Hertzogk bevielt mir das Volck, Er reitet hin, *recognosciret* die Stadt, leßet sie /a/vffoderen, kombt wieder, begheret Ich mochte hinein reiten, die Andtwort vernhemen vnd versuchen etzliche von Ständen vnd den RahtsHerren ob sie sich in vnterredung zue *capituliren* einlaßenn wollen, Solchs geschicht, Ich schicke Ihnen Geissel hinein, sie mir Ihre *Deputirten*, Nachdem ich ihn alles mitt der *forsa* bedrauwet, *persuadirn* Ich Sie entlich dahin, das ohne einige /a/vffgesetzete *capitulation* /a/vff bloße zusage, das wir Sie alle in Schutz nehmen vnd halten wollen, Sie die Tohre offnen, Tausend Man einnhemen vnd vns dass Heubt *quartier* daselbst verstadten, das vbrige Volck wirdt negst herumb geleet. Ob. Paudißen wirdt mitt wenigem Volck nach Iegrendorff¹⁶⁸³ geschickt, Selbiger Landtshaubtman¹⁶⁸⁴ so dohmahl auch zue Troppa, schreibet /a/vff mein instehendes anhalten, an den daselbst liegenden *Capitain*, Er soll sich ergeben: Man bringet die Schlußel aus dem Tohr Ob. Paudißen entkegen, Ob. Schlammersdorff nimbt ebener gestaldt das Haus Grätz,¹⁶⁸⁵ Alle Knechte so in besatzung daselbst gelegen, laßen sich vnterhalten,

fol. 8a

Der Hertzogh vnd Ich *tractiren* mitt den LandtStänden vnd der Stadt Troppa nehmen von den Standen einen handtschlag, den Burgern den Eidt, das so lange wir da *subsistiren*, sie E. M.tt vnd dero *Armee* gewehrtigk, getrew vnd Holdt sein wollen *etc.* So handeln wir auch mit Ihnen wegen erlegung Einer *Summa* geldes, welche Sie endtlich, Nachdem die entchuldigung ihres ohnvermögens nicht entheblich geachtet, aus Ihrem LandtCaßen dargeben. Immittels kombt Andtwort von Graven von Mansfeldt /a/vff vnßere schreiben, das Er nicht guht finde Troppa zue *attacquiren*, weiln deme Ihme beschehenen bericht nach, die Mawrn so dick, das man viel tage zue Bresche wurde schießen mußen, entschuldiget das Er kein Volck geschicket, *avisiret* wie Er die Vier halbe *Cartaunen* auch etzliche *picquen* vnd *musqueten* zue Teschen¹⁶⁸⁶ stehen, vnd daßelbst Funftzig Knechte in besatzung gelaßen, nebst etzlichen krancken, ermahnet das wir *marchiren* vnd bey der Leibnick kegen Ihme sein mögen.

Hie wirdt fleißigk *deliberiret*, was zutuhn, ob Troppa vnd Iegerndorff zuebesetzen oder nicht: Wir *consideriren* E. M.tt *ordinance* vnd die zu Stendell gemachete veranlaßung, so vns zue dergleichen *astringiret*. Man betrachtet die Wege so Bethlehem kunne heraus ziehen, den Einen /a/vff Siviets¹⁶⁸⁷ durch Pohlen, den andern durch die *Gabelunka*,¹⁶⁸⁸ den dritten /a/vff Trentschin¹⁶⁸⁹ in Mehren, vnd befinden das nötigk sey, vmb offenthaltung derselbigen, Troppa,

¹⁶⁸³ Čes. Krnov, něm. Jägerndorf.

¹⁶⁸⁴ Jiří Fridrich Lichnovský z Voštic, v době dánského vpádu hejtman krnovského knížectví.

¹⁶⁸⁵ Čes. Hradec nad Moravicí, něm. Grätz.

¹⁶⁸⁶ Čes. Těšín, pol. Cieszyn, něm. Teschen.

¹⁶⁸⁷ Pol. Żywiec, něm. Saybusch.

¹⁶⁸⁸ Čes. Jablunkov, něm. Jablunkau.

¹⁶⁸⁹ Čes./slov. Trenčín, něm. Trentschin.

Iegerndorff vnd Taschen (!) zue besetzen. Wurde sich der Feindt in einnehmung derßelben, /a/vfhalten, bliebe die *Armee* am gebirge ohnangefochten, Bethlehem gewunne Zeit herauszukommen, vnd die Orter konten vielleicht ent-

fol. 8b

setzet oder Ich wieder mitt Bethlehems Hulffe *occupiret* werden. Ginge Sie der Feindt aber vobey, wehre Sie zum guten *rendevous* dienlich, den großen abgang vnßers Volcks zuversetzen vnd Neue werbung anzustellen. Alßo wirdt geschlossen, das Ich in der Schließien verbleibe, Ob. Paudißen vnd Rantzau behalte ich bey mir, mit zween *compagnien* pferde vnd Acht Hundert gesunden Knechten, Ihnen Zeiget der *General* an den Schluß vnd ermahnet sie, zue gebührlichem *Respect* vnd Folge desienigen, was in dienst E. K. M.tt ich ihnen wurde *commendiren* oder anfügen, Zieheth mit dem ubrigen Volck fort /a/vff die Leupnick, *coniungiret* sich mitt dem Graven von Mansfeldt vnd pflaget vnterredung, findt selben gantz nicht gesonnen(gesamen?) mitt Bethlehem sich *zueconiungiren*, besondern vielmehr durch Behmen nachm Elsas zuegehen. Alßo Zween sich die beede *Generaln*, der Eine *fundirt* sich /a/vff E. M.tt *ordinance*, der Ander *allegiret(ategiret)* die ohnmuglichkeit das Volck ohne geldt in Vngarn zuunterhalten, Ja was mher, *protestiret* vnd Zeiget seinen *Officirern* an, wafern Sie nach Vngarn mitgehen vnd die Reuter vnd Knechte daselbst noht leiden solten, das Er entschuldiget vnd wegen *remedirung* ohnbekummert sein wolle. Nichts minder fallen im KriegsRaht die *Maiorn* auff des Hertzogen seiten, wiewoll selbiger von meist Mansfeldichen *Officirern* besetzt gewehsen, Vnd *marchiren* sie daruff vort /a/vff Trentchin, *coniungiren* sich auch entlich mitt Bethlehem. Waß daselbst vorgangen weiß Ich nicht ohn waß mir darselbe vnd unßern *Officirer recensiret*, darund ich davon keinen grundtlichen bericht tuhn kan.

fol. 9a

Ich bemuhe mich, derweiln Bethlehem vnd Beede *Generaln* in Vngarn das ihrige tuhn, damit Ich in der Schließien E. M.tt dienst nach vormögen befodern, Insonderheit suche ich die Pulvermuhlen im Lande, so der Grave von Mansfeldt in seinem durchzuge verbrandt vnd zernichtet wiederumb anzurichten, Die Pulvermuhle zue Troppa, da sie zuvor wochentlich mehr nicht als Andert halben *centner* machen mögen, laße Ich aus den Grätzischen Holtzungen bauwen, das Sie wochentlich Sechs *Centner* bereiten kom, Weill mir mehr nicht als Zwanzich *Centner* Pulver nebst etzlichen wenigk Lunten, auch wieder des Graven von Mansfeldts willen, von vnßer *amonition* gelaßen worden: Ich bemuhe mich das Korn vnd *proviandt* in Vorrath gebracht wirdt, laße selbst von ledigen Herren vnd Adeliche Heußern in Troppa fluren, Ich schaffe auch das die *fortification* in Troppa angefangen vnd an orten da es am notigsten mit Ernst befodert wirdt, Insonderheit weill vns der Wallenstein mitt seiner gantzen macht *imminirete*,

Acht tage Nachdem der Hertzoch wegk ist, komt mir ein schreiben vom Churfurst. Raht Lewin Knesebecken, Es komt auch einer vom Hertzogen zue Brieg¹⁶⁹⁰ mit nahmen Koppius, welche mich berichtn, wie starck der Wallenstein im anzuge, vnd das Er tags vnd nachts vort*marchire*, solches *avisire* ich dem Hertzoch vnd versehe mich nicht anders, Er würde vns ohnangegriffen nicht laßen, *Avisire* Obr. Paudißen damit er sich zue Iegerndorff, so viel muglich möge versehen, Aber Wallenstein ziehet vobey in Hofnung die *Armee* ehe vnd beuohr Sie zum Bethlehem stoße, zuereilen, leßet an Fursten vnd Stände in der Schlesien

fol. 9b

ein starckes *monotorial* abgehen, Warin Er begehret, das sie dem Graffen *MonteCuculi*¹⁶⁹¹ vnd H. von Dohna, eußersten ihrem vermögen nach, alle *assistentz*, vorschub vnd Hulffe tuhn sollen,

¹⁶⁹⁰ Jan Kristián Břežský (1591 – 1639), brežský, lehnický, volavský a olavský vévoda, z rodu slezských Piastovců, jeden z hlavních vůdců stavovské opozice proti Ferdinandovi II. za českého stavovského povstání v letech 1618 až 1621.

¹⁶⁹¹ Ernesto Montecuccoli (1582 – 1633), severoitalský šlechtic, císařský plukovník, v době vpádu válečný komisař na Moravě a v Horním Slezsku, později generál.

damitt vnßere besatzung aus Schlesien gebracht vnd getrieben werde, Der Kayserliche *General Commissarius Montecuculi*, sowoll der Her von Dohna werben starck zu Roß vnd zue Fues, Pohlenn vnd Deutsche, Fursten vnd Stände schicken ihre Hulffe, der zehende Landtman wirdt /a/ufgemahnet. Alle Städte vnd Heußer vnd vns Herumb werden stercker besetzt, vnd der von Dohna drawete den Städten Troppa vnd Iegerndorff, ebener gestaldt der Hertzogin zue Taschen¹⁶⁹² hefftich, bearbeitet sich sehr eine absonderliche *Armee* ins Feldt zuebringen, zue Obristen werden /a/vffs Feindes seiten bestellet, Er Her von Dohna, H. Schaffkotz,¹⁶⁹³ Morder, vnd dan ein Polnischer Obrister alle zue Roße, Colorado, Hertel vnd Obrister Leutenant Lasansky zue Fues, Obrister Dawid Rohr fhuret vnd *commendiret* der Stände geworbenes sowoll als LandtVolck, in gesamt. Der Feindt sprengt dabeneben Euwer Kon. M.t. Niederlage vor Lutter¹⁶⁹⁴ in gantz Schlesien aus *exaggeriret* sie Hoch, die Stände /a/vff seiner seiten zuerhalten, vns aber insonderheit vnßere Burger vnd *soldatesca* Kleinmutig zumachenn, Wir an vnßeren orte laßens an fleis darumb nicht ermangeln, vnd /a/vffs beste wir können zue *manuteniren*, Ich schreibe an Fursten vnd die vornembsten Städte in Schließien, berichte sie E. M.t. vnd Ihrer *Confoederirten intention*, welche allein dieße das alle bedrengte Euangelische bey ihrem *Exercitio* vnd freyen gewissen möchten conserviret werden, ermahne Sie bey vns vielmehr in einer Ihnen mitangelegenenn

fol. 10a

gemeinen sache umbzuetreten, /a/vff des Hertzogen von Friedlandt schreiben dem von Dohna keinen vorschub zuthun vnd dergestalt *contra propria commoda zumilitiren*, Fuhre Ihnen Zugemute des Furstenn in Siebenburgen große macht vnd *assistenz*, deren wir zugewarten, welche Ihnen /a/vffm fall feindtlicher bezeugung, gewislich wurde /a/vffm hals gefhuret werden, der Hertzoch von der Lignitz¹⁶⁹⁵ behelt den Trompeter gefangen vnd leßet wieder mein schreiben in gantz Schließien Ein *patent publiciren* vnd anschlagen, Obr. Rantzau machet seine *recruten* vnd verstercket sein Regiment, Obrist Leutenant Rohren¹⁶⁹⁶ seine *capitaine* tuhn auch ihre beste so bald muglich /a/vffzukommen, Obr. Paudißen bringt seine vier Neuwe *compagnien* pferde auch /a/vffn Fues, Ritmeister Bilde,¹⁶⁹⁷ Reibnitz¹⁶⁹⁸ oder Kybergk kommen auch woll /a/vff, Es Kombt ihnen dazu wolzustadten die Muntze so zue Grätze angerichtet worden, dan ob sie woll bey weitem alßo nicht beschaffen gewehsen, wie es der Muntzmeister woll zugesaget, derowegen ins Kaysers Landen wie gutte nicht *traversiret* werden mögen, So ist sie doch als Kleine landt vnd schiedemuntz in Troppa vnd Iegerndorff gang gebe worden, vnd viele *Compagnien* zue Roß vnd Fues davon /a/vffm fues bracht, hernezt gemunstert vnd vnterhalten blieben, Ich *extenuire* auch E. K. M.t. Niederlage, vnd *confirmire* die Stände vnd *Officirer* /a/vffs beste ich kan, *communicire copei* E. M.t. gnedigst gethanen Handt vnd berichtschreibens, schicke selbes Bethlehem vnd dem *General* in Vngarn. Welches das vor -

fol. 10b

nembste vnßer gemunstertes vnd vngemunstertes Volck, läßet sich willigk gebrauchen.

Obrister Paudißen machet einen anschlag /a/vffs Haus Freudenthal,¹⁶⁹⁹ Selbes wie auch den *Cavallirer* Klippel,¹⁷⁰⁰ nimmet er vnd schicket mir den gefangen nach Troppa, Das Haus

¹⁶⁹² Alžběta Lukrécie Těšínská (1599 – 1653), těšínská kněžna ze slezské větve Piastovců, manželka Gunkadara z Lichtenštejna.

¹⁶⁹³ Jan Oldřich Šafgoč (von Schaffgotsch), slezský šlechtic a císařský důstojník.

¹⁶⁹⁴ Bitva u Lutтеру am Babenberge 27. srpna 1626, porážka Kristiána IV. od ligistického generála Tillyho.

¹⁶⁹⁵ Jiří Rudolf Lehnický (1595 – 1653), lehnický a volavský vévoda z rodu slezských Piastovců, v době vpádu do Slezska vrchní slezský hejtmán, bratr Jana Kristiána Břežského.

¹⁶⁹⁶ Mikuláš Rohr z Kamene, zeman z opavského knížectví, v době vpádu dánský obrstlajtnant a velitel pěšího pluku.

¹⁶⁹⁷ Anders Bille (1600 – 1657), dánský šlechtic, během vpádu do Slezska rytmistr v jízdním pluku vévody Jana

Arnošta Sasko-Výmarského, od roku 1642 dánský říšský maršálek, padl v boji se Švédy v roce 1657.

¹⁶⁹⁸ Achác Reibnic, zeman z opavského knížectví, v době vpádu dánský rytmistr jízdního pluku.

¹⁶⁹⁹ Čes. Bruntál, něm. Freudenthal.

¹⁷⁰⁰ Jiří Vilém von Elkershausen, zvaný Klippel (1590 – 1654), místopřítel Řádu německých rytířů.

Eylenberck¹⁷⁰¹ so dem Orden¹⁷⁰² auch zugehorich vberraschet Er. wir berachten vns /a/vff einkommene verschiedene *avisen*, vonn großer versterckung des H. von Dohna, wie Bethlehem zuersuchen, das Er ein paar Tausend Vngarn die Pohlen damitt inzuhalten, vns mochte heraus schicken,

Ich schreibe darumb, sowoll an Ihn, als an den Hertzoch, von Iehner wirdts abgeschlagen, dießer vertröstet aber vnd machet mir hoffnung, Er wolle Sie entlich noch erhalten. Der Obriste Paudißen nimbt gutwillich /a/vff sich in Vngarn zuziehen vnd solches zubefordern, Ich gebe Ihn zu den H. von Sehrotin Meeseritz,¹⁷⁰³ schreibe an Bethlehem vnd gebe Ihnen beederseits Ein *memorial*, woraus Sie Bethlehem zue *remonstriren*, den großen Nutz, so wir in Schlesiën, wan wir der Vngarn mochten fehigk werden, konten schaffen. Immittels der Obrist Paudißen in Vngarn, Nehme ich mitt dem H. von Schwitzkau¹⁷⁰⁴ abred (welcher die Wallachen im gebirge an Landt gehabt) das Haus vnd die Stadt Weiskirchen¹⁷⁰⁵ anzugreifen, nehme mitt mir die Reuterey, vnd Obrist Rantzauen mit etzliche *compagnien* seines sowol Rohren *Regiments*.

fol. 11a

Nachdem etzliche feuwr Kugeln hinein geworffen vnd etzliche *Canonaden* geschehen, *Accordiret* der darin liegende Ritmeister vnd *Capitain* vnd ziehen ab. Sobald wir wieder in *Guarnison* kommen, felt der Feind aus Ratibor ins Stätlein Oderbergk, hauwet bey die Vierzig Knechte der Vnßerigenn nieder, beede Ritmeistern Bylow vnd Ruditzky¹⁷⁰⁶ mußen mit verlust etzlicher Reuter selbes *quartier quitiren*, Ich eyle ihnen Zwar mitt beyhendiger Reuterey zum Succurs, Rantzav folget mitt FußVolck, kommen aber zue späte.

Kurtz daruff ziehen der von Dohna mitt VierZehen *Cornet* pferden vnd etzilichen hundert Dragunenn mitten durch vnßere *quartier*, negst bey Troppa verbey, schicket welche vnd leßet zue Nachts die angerichtete Pulvermuhle wie auch die bey Iegerndorff, in brandt stecken (welche ich aber in mugligster eyle hernegst wieder fertigen vnd /a/vffbauwen laßen) *Logiret* sich Zwischen Iegerndorff vnd Lischwitz,¹⁷⁰⁷ daselbst seiner *Infanterij* zuegewarten, vnd Iegerndorff zue*attacquiren*, die *Infanterij* wahr aber noch nicht zusammen gerucket. So baldt Ich deßen allen gewiße nachrichtige Kundtschafft, Gehe ich mitt vnßere Ritmeistern vnd der Reuterey, so ohngefehr gemunstert auch vngemunstert sieben *Cornet* zuerechnen vnd Sechs hundert Knechten, /a/vff des Feindes *quartier* inn meinung ihnen zunachts einzufallen.

Ob. Rantzav verwahret Troppa vnd Iegerndorff,

fol. 11b

Nachdeme sie aber Ihre *quartier changiret*, dergestalt das Ihnen im Fleck Kränowitz¹⁷⁰⁸ nicht woll einzufallen, laße ich Vier Hundert Knechte /a/uff einen festen Kirchhove im Dorff Bladen¹⁷⁰⁹ zue vnßerm Rucken, Zween Hundert so beritten bleiben bey der Reuterey, Wir machen eine *Embuscada*, locken den Feindt aus dem *quartier* das Er vnßern zu dem ende vnd darumb ausgeschickete hundert pferde bis vorbey den pusch verfolgen leßet, vnd sich mitt VierZehn *Corneten* im Felde am Hohlen wege *praesentiret*, da gehe wir /a/vff den Feindt, die Zween hundert Knechte fhure ich inn den Hohlen wegk, in dem sie in des Feindes Trouppen Zimliche Lucken machen (vlozeno: vnd der feindt anfanget zue XXX(?)liren in seiner ordnung) *chargiret* vnser Reuterey, wir bringen den Feindt in die flucht bis gen Lischwitz darin Er seine besatzung gehabt, verfolgen

¹⁷⁰¹ Čes. Sovinec, něm. Eulenburg.

¹⁷⁰² Řád německých rytířů.

¹⁷⁰³ Dětrich ze Žerotína na Valašském Meziříčí

¹⁷⁰⁴ Jan Adam z Víckova na Čejkovicích a Lukově (1589 – 1627(?)), moravský šlechtic, jeden z vůdců stavovského povstání na Moravě v letech 1619 až 1620 a později jeden z organizátorů valašských hnutí ve dvacátých letech.

¹⁷⁰⁵ Čes. Hranice na Moravě, něm. Mährisch Weißkirchen.

¹⁷⁰⁶ Jan Rudický, těšínský šlechtic, v době vpádu dánský rytmistr jízdního pluku.

¹⁷⁰⁷ Čes. Hlubčice, pol. Głubczyce, něm. Leobschütz/Lischwitz.

¹⁷⁰⁸ Čes. Křenovice, pol. Krzanowice, něm. Krzanowitz.

¹⁷⁰⁹ Pol. Włodzienin, něm. Bladen.

Ihn bis ann Schlagbaum, nehmen ihme eine Stendarde, Machen bey Vier Hundert nieder.

Es sein bey dießem treffen /a/vffs Feinds seiten geweshen, der Obr. *Montecuculi*, Ob. von Dohna, Ob. Schaffkutz, Ob. *Colloredo* vnd Obr. Hartel, Welche alle daruff ihren *dessein* Troppa vnd Iegerndorff zuebelagern vor dasmahl einstellenn. Vmb dieße Zeit *dressiret* an mich die Hertzogin zue Teschen einen daßelbst wohnhafften Juden, dem laße ich zueschlagen der verfluchtigen *Catholischen* Adel vnd Burgerpersohnen Kleyder vnd Hausgeraht,

fol. 12a

Er nimbt an davor *amonition* zueschaffen, wird aber zum schelme vnd bleibt aus.

Nachdeme mir dießer mit der *amonition* ausbleibet, ersuche Ich H. Friederich *Cardinaln* weill Er in Pohlen bekandt, dem gemeinen wehsen dießen dienst zutuhn, vnd da heraus durch an Handt habende Kaufleute einen ausehnligen vorraht an *amonition* zuerkauffen vnd herauszuschaffen, gebe Ihm vor Funff Tausend Reichsthaler Cleinodien, welche Zwirner dem MuntzMeister Zue Jegerndorff vor deme vorsetzet gehabt.

Es werden zue Crakow Zwar in die Zwei Hundert *Centner* gekauft, dauon dreitlich nacher Teschen geliefert. Aber die Kaufleute vnd Juden werden verkundtschafft, daruber gestraffet vnd das Pulver *geconfisciret*. Hiernegst kom Ob. Paudis aber ohne Vngarn wiederumb zurucke. Wir ziehen alsbaldt mitt der *Cavallerij* vnd etzlichem FueßVolck /a/vff Oderbergk, schicken vonn Dannen /a/vff Teschen vnd laßen die Vier Halbe *Canonen* von Teschen abhohlen, *fortificiren* inmittels das Haus mitt *pallissaden* vorm anlauff, da Komt der Hertzoch von Sachsen Lauwenburgk¹⁷¹⁰ aus Vngarn, bringt mir schreiben mit vom *Generaln* Hertzogen Zue Weinmarn, darinnen Er Hefftich claget vber Bethlehem vnd den vonn Mansfeldt, sowoll vber die große noht vnd Kummer des Volckes, begehret instendigh ich soll tags vnd nachts eylen, hineinzukommen vnd zueverhindern des Bethlehems Friedens *tractation* mitt

fol. 12b

dem Kayßer, zubefordern das der Grave von Mansfeldt, weiln Er ie weggehen will, seine *Armee* E. M.tt vnd sonst keinem vberlaße, dabenebenst das Volck in etwas *contentiren*, (weill Er der Hertzogk ie vermeinete der MuntzMeister wurde schon auch an gueten gelde etwas in voraht gebracht haben) Der Hertzog von Sachsen ist willens ins Wallensteinsche Läger zue seinen Brudern¹⁷¹¹ zuegehenn, maßen Er Zue dem ende von Ihme einen Paß: Ich bemuhe mich solche Reyse Zueverhindern, gebe Ihm Tausend Reichsthaler vnd nehme Einen *Revers*, das Er davor werben, E. M.tt das Volck zue vnd hinunter fhuren, oder /a/vffn fall Er mit dero nicht wurde *capituliren* können, dießeibe in dero Zahlambt richtich wieder ablegen wolle. Bringe an gutem gelde sowoll als tuchern zue bekleidung der abgerißenen Soldaten in Vngarn zuesammen, was ich immer kom, vnd *praeparire* mich zur Reyse,

Mitler weile das Obr. Paudißen den anschlagk /a/vff Lischwitz glucklich verrichtet, das Städtlein in der frue stunde ersteiget vnd die darin liegende Knechte vnter Ob. Rantzavens Regiment vertheilet. Der Feind kom zwar in zimlicher starcker anzall zum entsatz aber zuespäte, schießet einmahl etzliche /a/vff Paudißen seine *trouppen* mit stucken, ziehet aber endtlich wieder ab.

fol. 13a

Nachdem ich mich zur Reiß *accingiret* vnd des Morgens frue vortreißen wollen, erfodern ich Ob. Paudißen vnd Rantzawen zue mir, *committire* Obristen Paudißen, Zeit meines abwehsens, das *commando* vndt *Gouvernement* in der Schleßien vnd verlaße Ihme eine richtige *taxa* was

¹⁷¹⁰ František Karel Sasko-Lauenburský (1591 – 1660), sasko-lauenburský vévoda, plukovník ve vojsku Arnošta z Mansfeldu, ve třicátých a čtyřicátých letech císařský generál. Na konci třicátých let konvertoval ke katolictví a jeho druhou ženou se stala bohatá vdova po sedmihradském knížeti Gáboru Bethlenovi Kateřina Braniborská.

¹⁷¹¹ Bratři Františka Karla Julius Jindřich, František Albrecht a Maxmilián Rudolf zastávali funkce vysokých důstojníků v císařském vojsku.

iedweder Reuter vnd Soldate zue fues aus seinen *quartieren* haben solle, darvber keiner die Evangelische Landtsaßen zuebeschweren. Ziehe des morgens in Gottes namenn fort /a/vff Meeseritz daselbst gibt mir der Her von Sehrotin einen gefehrten, Spreche vnterwegs an den H. Graven Elias Haasi,¹⁷¹² vnd nachdem ich viele mit Ihme geredet was dienlich vnd befordersamb sein möchte den Bethlehem in Waffen zuebehalten, von Ihm auch die Zusage erlangt, das mir hierin zue*assistiren* Er alßobaldt folgen wolte, Reyße ich mitt seiner *Convoij* von Vier Hundert Vngrischen Hußaren in seiner Grafschafft freygehalten bis /a/vff Sehlein,¹⁷¹³ dan weiter /a/uff Stretzin,¹⁷¹⁴ alwahr es gar ein Steheles gebirgk giebt, demnach ein vberaus gefherligs reyßenn, sowoll wegen des Eyßes vnd Enge der Wege als der Wallachen, so von den spitzen der gebirge mit abgewaltzeten steinen denn reysenden große schäden zuezufugen pflegen.

Von Dannen komme ich /a/uff *S. Martin* zue abendts im finstern, finde den *General* Hertzogk von Weinmarn Kranck im bette, welcher sich meiner ankumfft nicht minder erfreuwet als Er betrubt war vber des Bethlehems

fol. 13b

Friedens *tractation*, vnd des Graven von Mansfelds *procedere*, welcher dohmahln schon seine *Armee* nebenst stucken vnd vnßer noch verhandenen *Amonition* dem Bethlehem vbergeben vnd geschencket, auch in persohn sich *absentiret* vnd vhrlaub genommen hätte.

Wiewoll Er mir auch bevor geschrieben, das ich mich fertigg halten möchte, alßobald Er ankommen wurde mit Ihm zue E. M.tt hinvtter *zumarchiren*, befiell Ihm doch nach empfangenem bericht wie vnßer sachen in der Schließien bewandt, beßer, das wir daßelbst *hijbernireten*, vnd nachgehendts wan Bethlehem ie frieden schließen vnd sich zue fernerer *prosecution* des Kriegs dießeits nicht *persuadiren* laßen wolte, guht Zeit im Fruelingk zue E. M.tt rucketen oder gingen, *Recommendirte* mir die *Armee* selbe in Schließien zuefhuren, dabeneben fleis anzuwenden, den Bethlehem /a/vff beßern wegk, sowoll das Mansfeldische noch ohnverlaufene Volck in E. M.tt dienst zubringen vnd *zuetransumirn*. Wor/a/vff Er mir frische Reitpferde geben leßet, damit ich ie vorm friedenschlus zue Cramnitz¹⁷¹⁵ guth Zeit anlangen möchte. Ich Reite die Nacht so starck das ich morgens glock Neun daselbst anlange, finde vor mir den H. von Flodruuff, Obristen Berbistorffen¹⁷¹⁶ vnd Capizan, welche der *General* vor dießem hette hingeschicket, Ich erfhare

fol. 14a

bey Ihnen das der friede schwerlich zuehindernn, noch der Bethlehem zuerhandlen, die Waffen *zue reassumiren*. Nichts minder las ich mich angeben, erlange selben tages nach mittag *audientz*, Fuhre in *Lateinscher* sprach ein, was sein des Fursten Gesandter /a/vff sein *Creditiff*, *Plenipotenz* vnd volmacht bey E. M.tt vorbracht, abgehandelt vnd geschlossen, Was Er auch bey Engellandt vnd Hollandt nochmahln Handelte vnd ohnfehlbahr erlangen wurde. *Demonstrire* wie E. M.tt /a/vff des Fursten begehren alsobaldt *realiter praestiret*, was sie angenommen, bloß /a/vff sein des Fursten in Siebenburgen *proposition*, In dem sie Acht Tausend Man in Schließien folgends in Vngarn vnter Zween tapfere *Generaln* geschicket, auch nach besage Ihren gnedigsten schreibens an mich *sub Dato* 19. *Augusti*, Ihre *quotam subsidij militaris* /a/vff drey Monat durch die H. Staten von Hollandt nach *Constantinopell* richtigk vbermachtet hetten: Laße mir derowegen gantz frömb vorkommen, das Er sich ohne E. K. M.tt vorbewust, so leyderlich inn friedens *tractation* eingelaßen, vnd so viel tapferer Fursten vnd *Cavalliri*, welche /a/vff sein furstlichs vorsprechen sich mit Ihme *zuconiungiren*, einen weiten wegk heraus gewaget, *in pericul* stecken laßen wolte, *contra sanciti (!) foederis articulos*, welche sein Gesandter selbst *geproponiret*, Vnd bitte

¹⁷¹² István Illéshazy, jeden z vůdců protestantských stavů v Uhrách.

¹⁷¹³ Čes./slov. Žilina, něm. Sillein.

¹⁷¹⁴ Čes./slov. Střečno.

¹⁷¹⁵ Čes. Kremnice, slov. Kremnica, něm. Cremnitz.

¹⁷¹⁶ Ehrenfried von Berbisdorfu, český šlechtic, v době českého stavovského povstání generální proviantmistr stavovského vojska, od roku 1625 generální proviantmistr a diplomat dánského krále Kristiána IV.

fol. 14b

Er wolle seinen bisdahero trefflich erwiesenen eyfer zue *conservirung* des gemeinen wehsens nicht schwinden laßen, sondern selben bey dießer *occasion* mehr vnd mehr zue großen seinem nachruhm *reassumiren* vnd die Friedens Handlung zerschlagen, Da E. M.tt nicht eine ohnbegründete *armatur* (Wiewoll vor dießem Hertzoch Christian vnd Graff von Mansfeldt zue verschiedenen mahlen gethan) angestellet, besondere selbe /a/vff ein guht *fundament* gewiedemet hetten.

Ich fhure ihme zue gemute, wan (da Gott vor sey) E. M.tt aus dem Römischen Reich getrieben, vnd in ihren Könichreichen *defensire* zuekriegen genötiget wurden, wie der Kayßer Ihme dem Fursten ohne allen Zweifel ZuHaus bringen wurde, was Er Ihm vnd seinem Hauße nun in viele wege erwiesen hette, wavor Ihn auch die Turckische *Porta*, wan der Romische Kayser im Romischen Reich seinen *dominat firmiret*, schwerlich wurde *manuteniren* können. Der Furst andtwortet vnd machet einen weitleuftigen eingangk von seinen *gestis*, was Er nun in viele wege beim gemeinen wehsen gethan, rhumet seine *dexterität*, tapferigkeit vnd Kriegserfahrenheit sowoll als das gluck, welches ihn so vielmahl vnd hoch *favorisiret*, das Ihm der Pabst, Kayßer vnd die gantze *Catholische Liga* das *Genera* -

fol. 15a

lat wiederm Turcken /a/vffgetragen, nebenst abtretung der besten *Provincien* des Königreichs Vngarnn. Er rumet wie Er solchs ausgeschlagen nur allein darumb das Er dem Evangelischen wehsen in Behmen vnd Vngarn nicht entgehen wolle.

Recensiret seine *Victorien* wieder den Graven Tampier,¹⁷¹⁷ *Conte Bucquoy*¹⁷¹⁸ vnd *Conte de Monte Negro*¹⁷¹⁹ bey Gödingen¹⁷²⁰: Saget Er sey eben deßen bemuts wie vor, hette auch nicht vnterlaßen sich mitt vnßern *Armeen* zue *coniungiren*, sobald Er wehre gewahr worden, das Sie ohn seinen *succurs* nicht bestehen mögen, ohnangesehen Ihme /a/vff seine *propositas conditiones* von allen *confoederaten* noch Keine erklerung erfolget, E. M.tt hetten Zwar das Volck hinein geschicket, sein Abgesandter hette Ihm auch geschrieben, wie sie Ihres theils *pro quota* seinen *postulatis* genug thun wolten, aber das *diploma foederis assecuratorium* wehre Ihme noch nicht zuekommen, weniger wehre einer heller annoch erleget. Derowegen Ihm nicht zuverdencken, das Er *a parte* frieden *tractirte*, weill Er noch keiner *confoederation* vnd *satisfaction* versichert. Beuorab in der Zeit da E. M.tt die Große Niederlage vom Tilli erlitten, sich so baldt nicht *recolligiren*, weniger Ihn *secundiren* kondten. Der Turcke wehre vor *Babylonien* auch geschlagen, an demselbigen hette Er einen starcken Rucken, der ginge ihme itzo abe,

fol. 15b

Die Tartarn wehren in Pohlen auch /a/vffs heubt erleget, vnd muste Er sich von Ihnen eines Infals besorgen. Seine Vngarn wehren Ihm nicht alle gleich trew, vnter Ihnen wehren viel verräther die Er woll kandte vnd vber seiner tafell sitzen hette, konte sich auff Sie, wan Er keine Turcken vnd Teutsch Volck bey sich, nicht verlaßen. Er wehre Zwar dem gemeinen wehsen nach wie vor zue *assistiren* vnd vnter die Arm zuegreifen begierich, aber ohne geldtmittel, wuste Er solches mit keinem bestande zutuhn, bey so beschaffenen sachen funde Er nichts beßers zutuhn, als fried zue *tractiren*, Wiewoll Er woll wuste das das Haus Osterreich Ihm selben so wenigk haltenn wurde als Er vor dießem gethan, wan es sich in seinem *dominat firmiret*, vnd sonst keines Feindes zubesorgen hette,

Wie Er nun ein wenigk hier/a/uff still geschwiegen, versichere ich ihn das E. M.tt gewisse verordnung gethan, das Ihme dero *quota* /a/vff die drey Monat zue *Constantinopel* schon wurde erlegt sein: Das die Andre *Confoederirte* auch nicht manquiren wurden Ihme *zuerefundiren* was

¹⁷¹⁷ Henri du Val de Dampierre (1580 – 1620), císařský plukovník a maršál.

¹⁷¹⁸ Karel Bonaventura de Longueval, hrabě Bucquoy (1571 – 1621), císařský generál.

¹⁷¹⁹ Girolamo Carafa, markýz de Montenegro, neapolský šlechtic, císařský generál, v roce 1623 vrchní velitel císařské armády.

¹⁷²⁰ Čes. Hodonín, něm. Göding.

Er *anticipiret*, Am *dipplomate foederis* wurde auch kein mangell erscheinen, Es wurde solches sein gesandter von allen *Confoederaten* ausgefertigt sonder Zweifall mittbringen, Ich *extenuire* E. M.tt Niederlage /a/vffs beste ich Kan, Erinnere das Sie Gott lob mittel haben sich *zuerecolligiren*.

fol. 16a

Der Turcke gebrauchete ohne das seine *praesidia* in Vngarn nicht wieder den *Persianer*, weill sie zue weit entlegen, vnd seine *ditiones Europaeae* nich bloß gelaßen werden muchten, Es kondte sich der Furst derowegen der Babylonischen Niederlage ohnverhindert, des Turckern *assistenz* nach wie vor woll versichern, Zumahl da Er mitt dem Haus Osterreich den stilstandt noch zur Zeit nicht *prolonguiret*; *Tartarorum natio* wehre *numerosissima*, Sie weren durch die Niederlage nur *irritiret*, Kumfftigen sommer in Pohlen viel stercker zustreifen, Die Pohlen hetten arbeit genugk in ihrem Reich des Königs in Schweden *felices progressus* zuesistiren. Des Deutschen Volcks abganck den hätte Ich inn Schleißien durch Neuwe *recruten* vnd Werbung, Gott lob, soweit ersetzt, das an der Zahl der Acht Tausend Man nichts abgehen solte, Was noch zue *desideriren*, wolte ich negst Gott den bevorstehenden winter ersetzen vnd *recopliren*. (zde dlouhá postranní vsuvka:) Ich sagte dabeneben, daß E. Kön. Mtt. die von vns occupirten Fürstentum in Schlesien Ihro Zue manuteniren nicht begehrt, sondern sie dem Fuersten oder wahr gemeinem wehsen zum besten selber genieß haben könnte gerne *cediren* würden: Auch daß Er Bethlehem wann Er diese lande nebst der Marggraffschafft Mehren zue seiner *devotion* haben widher (?) iederzeit Mittel hette darauß sine (?) deutsche *Armee* /a/vffzubringen selbe nebenst seinen Vngarn der Osterreichisches Macht /a/vffn fall einer Attaque statlich *zueopponiren*

Repetirte nachgehends meine vorige bitte vnd erinnerung, vmb eine tapfere bestendigkeit vnd *resolution* seines *Heroischen* gemuths, welches Er nun so mannigmal der gantzen Woldt hete bekandt gemachet, auch vor diesmahl *zuecontestiren*. Der Furst *recapituliret* nichts weiter, saget Er wolle Es beschlaffen vnd bey sich erwegen. Des Morgensfrue leßet Er mich wieder fodern, Es geben mir Her von Flodruff, Obr. Berbisdorff vnd Carpisan das geleit, bleiben draußen in dern

fol. 16b

Anti Camera, mich leßet Er zue sich kommen, *repetiret* was voriges tages vorgelaufen, vnd beclaget sich vber den Frantzosen vnd die *Venetianen* das Sie Ihm nicht eingehalten, *contestiret* nochmahl das Ers mit dem gemeinen wehsen getrewlich meine, Wie es Ihm sehr leid, das Er demselben ohne Frömbde *subsidia* nicht wieder /a/vff helfen könne. Er bekennet das E. M.tt bey demselben viel tuhn vnd das Er der Furst beschemet sey deroßelben ichts was mehres zuezumuten, da Sie ohne das ein vbriges tuhn. Aber wie dem allen Er vor sich hette im vermögen, nicht ohne frembde *subsidia* das werck *zucontinuiren*, Es konte auch mit guttem *fundament* von Ihm nicht ausgefhuret werden, darumb muste Er in der Friedens *tractation* vortfahren, Er wolte auch denselben schließen.

Wan aber E. M.tt bey Franckreich, Engellandt, Hollandt vnd *Venetien* wurden verschaffen vnd Zuwegen bringen, das Ihme selbe in gesambt oder sonders Mohnatlich Viertzig Tausend Reichsthaler ohne *manquement* erlegten vnd Kumfftigen Frulingk /a/vff Sechs Mohnaht die *subsidia* zue *Constantinopell* guht Zeit vnd Wurcklich *deponirten*, benebenst Zwelff Tausend Man deutschs Volcks in der Schleißien vnterhalten blieben, das sie sich mit Ihme hetten *zuconiungiren*. Vnd diesfals das *foederis diploma* richtigk ausgefertigt vnd volnzogenn wurde. Wolte Er den winter noch beßere *prae*

fol. 17a

paratoria machen, vnd Kumfftiges Jahr mit eußerster seiner macht vnd zum wenigsten mitt Ein Hundert Tausend Mann guth Zeit herauskommen, sich mitt E. M.tt Volck *coniungiren* vnd den Kayßer an dem ort angreifen, da Ehr vermeinete das es Ihme am wehesten tuhn wurde: Maßen Er sich dann im friedenschlus alßo verþehen, vnd selben dergestaldt *clausuliren* wolte, das wie vor

dießem geschehen, Er mit gutter *manier* wieder in die Waffenn kommen, vnd den Krieg *prosequiren* könne. Ich tuhe mich dießes erbietens zum fleißigsten bedancken, auch selbes *acceptiren*, dabey vormeldenn E. M.tt können vnd werden insonderheit bey Engellandt vnd Hollandt wolbefodern, das die *subsidia* begehreter massen erlegt werden, Ihre *quota* wurde auch immer *manquiren*: das *diploma foederis* wurde ohnzweifentlich albereit ausgefertigt vnd dem gesandten eingehändiget sein. So verhoffte ich auch zue Gott, vermittels der geldtmittel so von E. M.tt vns zuekommen wurden, das Volck wo nicht höher doch /a/vff die begehrete Zwolf Tausend Man wieder *zucompliren* vnd zuebewehren, das alßo alle drey *conditiones* woll solten *purisciret* werden.

Alleinn eins wolte von Ihro F. dhl. Ich noch gerne erleutert wißen: Wan ie Engellandt vnd Hollandt *tergiversirten*¹⁷²¹, E. M.tt aber vor sich die *conditiones adimplirten*, ob Er nichts minder wolte dasienige *praestiren* was oberwehnet, daruff Er mitt ia geandtwertett. (Wehrlich Gnedigster Konig vnd Herr bin ich mitt dießer erclerung sehr *soulagiret* vnd *contentiret*

fol. 17b

worden, habe auch gemeinet, Ich hette in dießer verrichtung dasienige erhalten, was dem gantzen gemeinen wehsen hochbefodersahm, vnd itziges vnheil oder vngelegenheit, so E. K. M.tt Erblandenn vnd Königreichen zuegewachsen, auch noch ferner angetrohet wirdt, gantzlich abgewandt vnd verhindert hette).

Aber ich bin bekummert wie ich dießer erclerung versicherung vnd zeugnus haben konne, Bitte vor Erst Ihro Dhl. weiln dennoch der *General* Hertzoch von Weinmarn der Friedens *tractation* wegen sehr besturtzet: Sie mochten deßelben abgefertigten Gesandten H. von Flodruffen H. Berbisstorffen vnd Ob. Carpizan auch laßen herein kommen vnd Ihnen dieße erclerung *communiciren*: Der Furst saget *Anima consilij secretum*, Er wolte, der Kayßer solte sich keiner feindschafft zue Ihm verßehen, damitt Er desto fahrleißiger wurde, Nichts inn (?) lies Er sie auch hinein fodern, *repetiret* was Er mitt mir vorigen tagk vor *discours* gehalten, komt aber nicht vollends /a/vff dem Schluß, besondern gehet zur tafell, nimbt vns mitt vnd saget, Nach geendeter MahlZeit wolte Er seine rede *continuiren*. Aber ich weis nicht ob Ein oder Ander *discours* dem Fursten möchte anlaß geben, das Er beginnet lustigk zuwerden vnd starck zutrinnen, Also das wir allerseits mitt dem süßen Tockayer Wein bereuschet, vns entlich *absentiren* vnd nachm Losament verfügen mußenn.

fol. 18a

Des Morgens Hiernegst werde wir abermahl /a/vffgefodert, der Furst *repetiret* Kurtzlich was Er gestriges tages zuereden angefangen. Endtlich kumt Er /a/vff die Erklörung, was Er eigentlich zutuhn entschlossen, Ermahnet vns aber zue *reticentz* vnd verschwigenheit, Er vor seine persohn schweret das keiner ohne seine getrew vnd geheinnossen hieronichtswas erfahren sollen, ehe die Zeit kömt (!) zur *execution* zueschreiten, Tüht seine erclerung kegen vns in gesambt, wie Er zuvohr kegen mir entzell gethan vnd ich schon oberwehnet, Fuhret noch vielmehr andere *discours* ein, deren inhalt E. M.tt Ich bey Friederich *Cardinaln* mehren theils vberschrieben habe.

Vnd noch beßerer versicherung willen gehe ich weiter vnd bitte Ihro Dht. wolle vnd meiner *information* willen sich belieben laßen, mir dieße ihre erclerung, schrifflich geben zuelaßen, damitt E. K. M.tt ich selbe in Ziefern abgesetzt, vberschicken könte, Erhalte es, das *original* habe E. K. M.tt Ich zue Schlagels vntherhänigst eingehendiget. Die Copey ist *sub A*.

Hieruff fange ich an *zuetractiren* von dem Mansfeldischen Volcke vnd deßen *transumtion*, sowoll als *restitution* der Stucke, insonderheit aber bitte ich das Er vns vnßere *Amonition* ie nicht wolte vorenthalten, weil ich selbe vmb Kein geldt nicht zuebekommen wuste; *deducire* den großen ohnfueg, welchen der Graff von Mansfeldt hierin begangenn, Der Furst saget Er sey zuefrieden das Ich das Mansfeldische Volck in E. M.tt dienst *transumire*, möchte mit den *Officirern* darumb reden: Verheischet (?)

¹⁷²¹ tergiversate (ang.) – vymlouvát se

fol. 18b

mir das Er vnßere *Amonition* vber die *Orawa* naher Teschen schicken vnd hernach schaffen wolle: Ist dabey sehr bekummet ob vnd wie wir vns in den *Quartieren* in Schließien den Winter werden erhalten können, verwilliget /a/vff mein vnd H. Berbisdorfs anhalten, das zue mehrer vnßer versterk- vnd versicherung ich Zwei Tausend Hußaren werben vnd hinausfhuren laßen möge. Versichert vns dabeneben wan wir den winter vber *subsistiren* können, vnd mir sonst /a/vff seine *postulata satisfaction* erfolgete, Das Er seinen vortrab im frueling guht Zeit schicken auch im *Maio* ohnfehlbar herauskommen wolle, begehret das wir vnßere *marche* in höster eyle *maturiren*, damit der Wallenstein vns die Pässe nicht abschneide, noch die *coniunction* mitt dem Schlesichen Alten vnd Newgeworbenem Volcke verhindere. Nach sothaner verrichtung vnd *expedition* gehe wir in vnßer Losament, ich nehme H. von Flodruffen, H. Berbistorffen vnd Carpizan an die seite vnd verpflichten vns durch einene Eydtschwur, dießen *tractat* vnd verrichtung in höster geheimb zuhalten vnd nicht *zupropaliren*, befodern durch H. Straßburgern vnd *Schultetum* die schriftliche ausfertigung des Fursten seiner erclerung.

Nehmen hernezt in *praesentz* des Turkischen viesiers des Bassen von Erla (?) vnd noch Zween abscheidt von Ihm, vnd vnßern wegk zuruck nacher S. *Martin*. Vnterwegs begegne ich den H. Graven Elias Haasi, welcher derren zue Trenschin genommenen abrede vnd zusage gemeß, sich zum Bethlehem verfuget, die Feindens *tractation* vnd schlus zue -

fol. 19a

hindern vnd einzustellen, Ich berichte Ihm *in generalibus* das Ich etwas guetes verrichtet, bitte Er wolle gutte *Officia praestiren* vnd einwenden, das der Furst im gutem *concept* verbleibe, vnd vns ohne *succurs* nicht laße, gesegne Ihn damit vnd finde den Hertzoch zue S. *Martin* sehr schwach, alßo das Ich an seiner *restitution* anfang zuzweifelen, vnd mich deßentwegen hertzlich zuebetruben, erzele Ihme dennoch meine verrichtung, welcher Er sich sehr ergetzet, begehend ich machte nur eilenn in die Schließie, in Vngarn solte ich ihnn nicht laßenn, sondern ie lebendich, kranck oder Todt mitfhurenn. Seinem Hofmeister befhielet Er sich fertigg zumachen vnd den wagen zue beßeren seiner bequemheit bereiten zuelaßenn,

Ich theile vndter vnßer notturfftiges Volck, das geldt vnd Tucher, so ich aus Schlesienn mitbracht, bescheide die Mansfeldischen *Officirer* in einem Ihrer *quartiere* zuesammen: Bethlehemischer *commissarius* erleßet sie ihrer eyde vnd dienste, welche sie seinem H. geleistet, Ich handle mitt Ihnen das Sie mitt vnßerm Volck in die Schlessie Zuefolgen, sich daßelbst *munstern, reformiren* vnd in E. M.tt dienst nehmen zuelaßen annhemen vnd zuesagen: Fuege mich wiederumb ins heubt*quartier* zue S. *Martin*, finde den Hertzoch *proximioem Agoni*, befodern das man sich zue *marchiren* fertigg helt, gebe etzliche werbgeldern aus Vngarischen *capitainen*, laße Berbistorffen mitt gelde zuruck die werbung vortzustellen, vnßere *Amonition* nachzubefordern, vnd nachdem die Order ausgegeben vnd richtigk verabredet neme ich zu abends von Hertzogen Abscheidt, da Er schon *in agone*.

fol. 19b

Zu morgens frue nehme inn meinem Losament ich auch abscheidt vom H. von Flodruff vnd Berbisstorffen, vnßere *Infanterij* fänget an voraus an Stretzinschen pas *zumarchiren*, die Dragunen *convoijren* mich.

Wie Ich vors gebirge vnd an die Wage komme (welche die Enge des passes bey Stretschin in die Zwen meil wegges machen vnd *continuiren*) kumt mir des H. von Flodruffe schreiben darin *notificiret* Er mir des Hertzogen abschiedt von dießer Welt, ¹⁷²² auch wie die *marche* in Schließien bey vielen schwere gedancken verursache, die es davor hielten man solte beim Fursten in Siebenburgen anhalten, Das Er dem Volck Winter *quartiere* im Zips ¹⁷²³ geben mochte: Bittet mich ich möchte wieder zuruck kommen, Ihn auch *avisiren* ob Er die *marche sistiren* solle oder

¹⁷²² Zmínka o smrti vévody Jana Arnošta Sasko-Výmarského. Ten zemřel 14. prosince 1626 v Martině.

¹⁷²³ Čes./slov. Spiš, něm. Zips.

nicht, Ich reite vort bis /a/vff Stretzin, da beandtworte ich den H. von Flodruff, Beclage des Hertzogen abscheidt, bitte die *marche* in Schließien als welche von Fursten in Sibenburgen sowoll vnßerm *General* bey seinem leben guht funden nicht *zuprotrahiren*, die *coniunction* E. M.tt Volcks mehr als deßenn *separation* zuebefodern, Ich hielte es dafür wir wurden vns in der Schließien virtute unita den winter bis zu Bethlehems entsatz beßer *manuteniren*, vnd vorstercken kommen, als wan ein theill im Zips verbleiben, daßelbst durch Pohlen verlaufen oder von Vngarn erschlagen ; der andere theil aber in Schließien die immhabende *quartiere* vorm Feinde so lange *zudefendiren* nicht *bastandt* sein wurde.

fol. 20a

Wie ich verstehe, hatt Berbistorff den Fursten in Siebenburgen vmb die *quartirung* im Zips angesprochenn, ist aber ubel /a/vffgenommen vnd abgeschlagen worden. Ich halte mich nach dießer beandtwort lenger nicht /a/vff, sondern eyle vber die *Gabelunca* /a/vff Teschen, die Winter*quartier* in Schließien vors ankommende Volck /a/vffs beste vberzulegen vnd anzuordnen: Bescheide deswegen Obrist Paudißen durch eine reitende Post /a/vff einen gewissen tagk nacher Oderbergk, machen den vberschlagh wie die Ein*quartirung* am fugligsten zuebestellen, Er machet das daselbst verhandene Volck von verschiedenen plätzen *delogiren* vnd zuesammenrucken, Ich begeben mich wieder nacher Teschen, handle mit H. Friederich *Cardinaln* das Er /a/vff sich nimbt zue E. M.tt hinunter zuereyßen, schreibe bey Ihn vnd berichte ausfürlich was ich in Vngarn erhalten, auch vnsern Zustandt vnd beschaffenheit, Wie *Copeij sub B.* besaget.

Bescheide dahin etzliche außm Raht vnd der Burgerschafft Frideck, sowoll denen daherumb liegenden Wallachen, *tractire* mitt Ihnen, etzlichen Newgeworbenen Reitern vnterm Obrist Caldenhoff bis sie sich *compliret* ein laufplatz guhtwilligk zuegeben: Sie sagens zue, *Maior* Kreutner ziehet mit seiner *Compagnia* /a/vff Frideck, Aber die Wallachen treiben Ihn mit verlust etzlicher Reuter ab vnd zurucke. Da komt mir vom H. von Flodruff aus Sehlainn schreiben, das Er mit dem Volck daselbst woll angelanget vnd folgendes Vbers gebirge *marchiren* wolle, *exaggeriret* die *difficultät* der

fol. 20b

marche bey so großer Kelte, Ich begegne Ihn im Städtlein *Gabelunka*, verlaße das Er von dannen /a/vff Frideck *zumarchiren*, der Wallachen vntrew vnd muhtwillen straffen vnd daßelbst etwas Volck in besatzung legen soll: Wie /a/vff Bethlehems begehren /a/vff ieneseit dem gebirge Zue Sehlain eine *Compagnie* zue Fues in besatzung blieben, Alßo laße wir auch ein *Compagnie* zue Roß vnd eine Zue fues im Fleck *Gabelunka*, Her vonn Flodruff ziehet mitt dem Volck /a/vff Frideck, Ich nach Troppa daselbst finde ich schreiben vom H. von Schwitzkova aus Mehren, das der Wallenstein im herauszuege, Zue Cremsier¹⁷²⁴ angelanget, seinen Wegk /a/vff Prera¹⁷²⁵ vnd Leipnick nach der Schlesien zuenhome, Wie Er nicht vber Zwolf Tausend Man starck, selbes Volck gar Zerstreuwet vnd Kranck, Alßo das Ihme wans in der *marche* Könnte angetroffen werden der gerauß leicht zumachen, Wan mirs guht deuchte anzugreifen wolte Er mitt allen seinen Wallachen nebenst dem H. von Serotin Mehseritz bey der Weiskirchen zue mir stoßen: Ich nehme dieße Kundtschafft (die mir vonn selbem H. iederzeit richtigk zuekommen) woll in acht, schreibe an H. von Flodruff nacher Frideck, Er wolle *avanciren* so starck immer muglich /a/vff neuw Tietschein¹⁷²⁶ das Er daßelbst /a/vff Ihme angesetzte Zeit gewiße anlangen könne, lege bey, des H. von Schwitzkows brieff vnd schreibe an selben Herren, das Er vmb selbe Zeit alle seine Wallachen bey Meuseritz fertigk halten wolte, Alle Reuterey vnd FuessVolck so ich in Schließien bey mir

fol. 21a

¹⁷²⁴ Čes. Kroměříž, něm. Kremsier.

¹⁷²⁵ Čes. Přerov, něm. Prerau.

¹⁷²⁶ Čes. Nový Jičín, něm. Neutitschein.

gehabt, laße ich zusammen rucken außer wenigen die zue Troppa vnd Iegerndorff in besatzung bleiben, *marchiren* /a/vff Neuw Tetschein in meinung den H. von Flodruff kegen vns zufinden, vnd vns mitt Ihme *zuconiungiren*. Aber gefehlet, ich warte seiner, vernim (?) von vnßer besatzung zu Weiskirchen, wie der von Friedtlandt zue Leipzig (!) mir drey meill von vns angelanget, von dannen werde Er seinen Wegk /a/vffn Goldenstein¹⁷²⁷ naher Schlesiën nehmenn, theils Volck in Behmen vnd Mehren verlaßen, Es wirdt dabeneben des von Schwitzkova bericht bestetigt, aber weill vnßer Volck nicht zuesammen gebracht werden mögen, mus ich ihn ziehen laßen, die gesamleten Wallachen fallen Ihm bey Weiskirchen in den Nachtroß vnd Hauwen etzliche nieder, Obrister Paudiß gehet mit der Reuterey beim gebirge vnd samlet /a/vff was sich verspätet; Ich rede bey dießer meiner anrehs(?)enheit, mit einem vornhemen Weinhändler¹⁷²⁸ zue New Tietchein, das Er vnter den Weinfäßern Pulver vnd Saluiter aus Vngarn ohnvermerckt durchbringen vnd *practiciren* möge, schließe mit ihm den Kauff, was ihm vorn *Centner* solte gegeben werden.

Selbiger Kauffman Hatt bey kleiner aber offter lieferung den meisten Saluiter vnd Pulver verschaffet, das FuesVolck *marchirt* in Ihre *Guarnison* vnd ich *advertire* den H. von Flodruff das Er das bey Ihme habende Vngrische Volck bey die Wachstandt fhuren vnd *losieren* wolle, vmb daßelbst die *Reformation* vnd vereidete *transsumtion* des Mansfeldischen Volcks, in E. M.tt diesnt vollendts zue wercke zurichten auch die winter*quartier* ausZutheilen, Solches geschiehet, Ich nehme die Munste -

fol. 21b

rung vohr, *reformire*, stecke vnter, stoße zusammen die *Regimenter*, vnd solches alles das Ich die bestenn *Officirer* in dienst bringe die andern densnoch also *tractire* das sie es mitt fueg nicht zuschelten. H. Obr. Bubena¹⁷²⁹ vnd Pfaltzgraff Christian tuhn mir hierin nebst H. von Flodruff guete hulffe, Alßo das ich die Reuterey vnter Zween ObristLeutnānte Daniel vnd Emken Iehnem Vier, dießem sechs *Compagnien* vntergeben.

Monsieur du Meni vnd H. Kinßky¹⁷³⁰ behalten ihre frey *Compagnien*. Die *Infanterij* wird Obrist Leutenandt Bellersem *Commendo* vntergeben, der Zuvor selbe *charge* vnterm Obristen Zehmen bedienet, Hiernegst *distribuire* ich die Winter *quartiere* dergestaldt das E. Konichliche M.tt beede eltiste *Regimenter* zue pferde als des Hertzogen, so nach deßelbem absterben der Obrist Holcke¹⁷³¹ *gecommandiret* an der Rechten die grentzen der Cron Pohlen vnd die fronte kegen den Feindt bis an die *Rievier* der Oder belegt, Benebenst das H. von Flodruffs Frey *Compagnia* zue Teschen Ihre *Quartier* gehabt.

Paudißen behelt die Lincke seite am gebirge nacher Mehren vnd Behmen, vnd reichet die *fronte* kegen Schlesiën bis nacher Lischwitz. Ob Caldenhoff die mitten im Furstentuhm Troppa von Iegerndorff an bis gen Oderbergk, Die Mansfeldischen *transumirte* zue Roß vnd fues, bleiben zuruck gelegt am Vngarsche gebirge, vnd solches darumb weill Ihre Reuter vnd Knechte angefangen sich theils wegzuestehlen vnd auszureißenn.

fol. 22a

Obrist Rantzaw liegt bey Paudißen zue Iegerndorff, Obrist Rieße Zue Troppa, Schlammersdorff hatt seine *Compagnien* /a/vff die BergHeußer vertheilet, wie auch Rohr,

Dem Volcke so aus Vngarn kommen, las Ich mehr tuch zue ihrer bekleidung sowoll auch schuh gebenn, Eine *Summa* Geldts von der Muntz so zue Grätz geschlagen vnd in denen E. M.tt vnterwurfik gemacheten Landen bis dahin gultigk vnd gangebe gewehßen vor getreide, broht,

¹⁷²⁷ Čes. Kolštejn (v současnosti Branná), něm. Goldenstein.

¹⁷²⁸ Daniel Vala, novojičínský obchodník.

¹⁷²⁹ Jan ml. z Bubna, před bitvou na Bílé hoře držitel statku Závřší u Kostelce nad Orlicí, generálvachtmistr stavovského vojska během povstání 1618 až 1620, v době dánského vpádu do Slezska a později generál jízdy Kristiána IV.

¹⁷³⁰ Adam Kinský, český šlechtic, v době vpádu dánský rytmistr.

¹⁷³¹ Henrik Holk (1599 – 1633), šlesvický šlechtic, rytmistr, později obrstlajnant a plukovník dánského vojska, po uzavření míru v Lübecku se stal císařským plukovníkem ve Valdštejnově vojsku.

bier vnd alle wahren so in selbem Lande gewachsen vnd zuebereitet werden, wirdt Ihnen auch *gepraesentiret*. Obr. Schlammersdorff machet *difficultät* selbes anzunehmen vnd daruff *zuequitiren*, bemuhet sich auch andere Obrist Leutenandt vnd *Officirer* /a/vff seine seite, *zueziehen*, aber wegen bequempung vnd durch bemuhung Obristen Paudißen, Holcken, Calenhoffs, Rießen vnd folgens der andern, Tuht Er sich endtlich auff meine gutwillige erinnerung vnd zu gemuht führung, auch dazu bequemen, wiewoll mit schlechtem *contento*, Ich gebe /a/vff die Regimente zue fuße auch so viele harte Reichsthaler vnd andern gute *Sorten* als ich zuwegen bringen kan, damit sich beedes *Officirer*, Reuter vnd Soldaten desto bas (?) können *remontiren*. Denen so ihre Regimente nicht *complet*, gebe ich die Newgeworbenen zue Ihrer *recomplirung* den Alten Ritmeistern vnd *Capitainen* aber *recruten* zue ergentzung Ihrer *Compagnien* alles nach gerade vnd der Zeit darin ich mittel an handt bringen können.

Nachdem das Volck ein weinick ausgerastet vnd sich *recolligiret*, machet Ob. Paudißen einen anschlagk /a/vff das Haus Sternbergk eine Meill

fol. 22b

von Olnitz, *emporet* es, vnd nimt die Wallensteinsche besatzung in E. M.tt dienst.

Schreibt an mich, ich möchte Ihme mehr Volck schicken, Er getrauwete sich die Mehrische Newstadt¹⁷³² auch *zuenehmen*, Ich *cunctire* nicht E. Mtt. dienst *zubefordern*, gebe order der Meisten *Cavallerij* vnd *Infanterij*, außer die zu bewahrung der *quartier* vnd ihrer *guarnison* nohtwendigk zuruck bleiben mußen, naher Reemerstadt¹⁷³³ *zumarchiren*, Ich reyße dahin zum Obrist Paudißen, vnterrede mich mit Ihm, schreibe Zuruck an Obrist Carpisan (welcher vom Graven zue Mansfeldt seiner *charge* erlaßen, Hiernegst beim Hertzogen zue Weinmarn Sehligier vnd deßen *Armee* in Vngarn frey *quartier* gehabt vnd wie ein *Volontiero* sich in schickungen vnd anvertrauerten bestellungen von Ihme gebrauchen laßen vnd aus Vngarn der *Armee* gefolget, daruff von mir vor dießem freundlich ersucht war, weiln Er deßen gutten verstandt, etzliche petarden machen zuelaßen vnd zuzurichten, das Er mir etzliche Petarden nachschicken, oder dafern es ihm alßo beliebte selbst mit folgen wolte, einer vorhabenden *empressa* beyzuwohnen.

Wir *marschiren* vort, Ob. Carpizan kommet auch, ob wir schon vnterwegs *advertiret* wie die besatzung vnßerer ankumfft gewahr schauwet, Demnach die Tohre außer eins verschuttet, ward doch in Kriegs Raht guht funden vortzugehen vnd das glucke *par forca*¹⁷³⁴ *zueversuchen*, Wir *marchiren* zunachts vort, in der Vorstadt giebt die Schildtwacht feuwr, in der Stadt wirdt Alarm vnd die Glocken geschlagenn.

fol. 23a

Nichts weniger *prosequiren* wir vnßeren *dessein*, die Reuterey bewahret das feldt vnd die Pässe von Vlmitz aus, die *Infanterij* wirdt durch Obrist Rantzowen, Obrist Schlammensdorffen, die Dragunen aber von *Maior* Kuglern alle zugleich an Dreyen verschiedenen orten mit einer schönen *resolution* angefhuret, die drey eußerste Tohr gewonnen vnd die Wälle erstigen. Den folgenden tagk werden die eroberte tohre vnd wälle nur besetzt vnd erhalten, das vbrige Volck ruhet, Die Obristen zue Roß gebenn /a/vff mein ansprechen der *Infanterij* ein iedweder nach *advenant* als Er starck Reuter zue, selbe *zueincouragiren* vnd *zueassistiren*, wie die nacht herbey könt werden zween petarden in angesicht des Feindes, aller seiner *musquetaden*, Steinwerffens vnd wassergießens ohngeachtet, an Zween verschiedenen Tohr angebracht, die eine kom wegen vielen gießens mitt waßer nicht gezundet werden, die andere wirdt zwar gezundet, aber die füße wirdt mit steinern abgeworffen ehe das Rechte Pulver die zundung ergreiffet,

Wie die Petarden fehl schlagen, vermeine wir dies Tohr in brandt zuebringen, Reuter vnd Knechte tragen Holtz vnd Stro zue die Obristen alle gebe ihren Reutern *exempel*, aber auch solches feuwr kom vor ohnauffhörlichem gießen keine macht haben.

¹⁷³² Čes. Uničov, něm. Mährische Neustadt.

¹⁷³³ Čes. Rýmařov, něm. Römerstadt.

¹⁷³⁴ par force = silou

Wir hattenn keine stücke bey vns damit eine Bresche zuemachen, Es war großer frost vnd Kälte, Alßo das wir mitt verlust viel tapferer Leute vnd Soldatenn abziehen mußten.

Wir gehen von dannen /a/vff Sternbergk wieder zuruck, Obrist Paudißen, Holcken vnd Ich wir reden

fol. 23b

miteinander, wie einem iedweder seine *marche* nach seinem *Quartier* nemen solle, vnd haltens alle drey vor gewisse der Feind in dem er vermercket das vnßer Volck aus den *Quartieren* gerucket, wurde sich vnsterstehen darin zuerfallen, zum wenigsten wurde Er sich keiner *attaque* in Schließen von vns versehen. Obrister Paudißen nimbt derwegen sein *regiment* vnd *marchiret* in großer eile nach Iegerndorff in meinung die frische Knechte daraus sowol als Lischwitz zue sich zuenhemmen, /a/vff Klein Gloga¹⁷³⁵ oder die Schlesische Newstadt¹⁷³⁶ zuegehen, weiln Es vns bey der Mehrischen nicht geglucket. Obrister Holcken gehet /a/vff Teschen nimbt mitt sich M/aior/ Kuglern vnd die bey ihm habende Dragunen, Ich gebe eine *ordinantz* an Ob. L. Rohren ihme so viel Volck Zuezugeben, als er begehret, schreibe benebenst ann H. von Flodruff, Er wolle die vorhabende *entreprissen* /a/vff die Pleße¹⁷³⁷ vnd Sohrain¹⁷³⁸ hochster eile mit befordern.

Wie Paudißen denn Abend zue Iegerndorff anlanget, Kriegt Er alsbald Kundschaftt wie etzliche Polacken im offnen dorfe nicht weit von Lischwitz gantz sicher liegen, Er schicket seinen Obristen Leutenandt Pleßen derselbe fellet ihnen ein vnd nimbt Ihnen Zween Corneht. Der Junge Obriste von Dohna¹⁷³⁹ felt oben vmb die Zeit zue Iegerndorff in die vorstadt, will selbe (weill seiner meinung nach vnßere Reuterey noch in Mehren) im Brandt stecken, Aber Paudißen verstöret ihm das freuwdenfewr felt mitt seinen beeden *Compagnien* aus der Stadt, schlegt bey Zwen hundert pferde, vnd nimbt den Obristen gefangen. Her von Flodruff vnd Ob. Holcke gehen auch ohngeseumet /a/vff die Pleße, erobern das Haus vnd schicken mir

fol. 24a

Fahrensbach nebenst seinem *Maior* vnd einem eroberten Fehnlein nacher Troppa. Sie seumen sich daßelbst nicht lange besondern gehn /a/vff Sohra ebener gestaltdt, vnd machen *quartier* darin so starck, das die Ratiberschen besatzung Ihnen so leicht nicht beykommen magk. So bald ich zue Sternbergk mitt dem H. Kobulka¹⁷⁴⁰ daselbst die von wegen Herrn von Sherotins¹⁷⁴¹ E. Mtt. beschehene vorgleichung der Funf Tausend Reichsthaler richtig gemacht,¹⁷⁴² vnd wieder zue Troppa anlange, befellet mich das *petechialische* fieber oder Vngrische Kranckheit, das ich in die Sechs wochen hart vnd beschwerlich darnieder liegen must: Zeit wehrender meiner Kranckheit, nimbt sich Obrister Carpizan, /a/vff mein bitten vnd anmuten der vornembsten bestellungen an, Weiln der H. Ob. Ssubena an Podagra Kranck, vnd der H. von Flodruff abwehsend zue Teschen waren: Vber selbigen Herren kommen dickfeltige clagen sowoll von der Hertzogin als den Ständen zue Teschen, nicht minder vom Obristleutenandt Rohren, Ich ermahne Ihn durch verschiedene scharfe erinnerungsschreiben so viel Sie haben helffenn mögenn.

So bald Ich mich ein weinick beginne zuebesinnen, fromdet vnd bekummert mich hoch, das vns die Zween Tausend Hußaren, vnd vnßern *amonition* aus Vngarn nicht Herauskommen, schreibe deswegen, an dem Fursten in Siebenburgen, sowoll auch an Obristen Berbistorffen,

¹⁷³⁵ Čes. Malý Hlohov / Horní Hlohov, pol. Głogówek, něm. Klein Glogau.

¹⁷³⁶ Pol. Prudnik, něm. Schlesische Neustadt.

¹⁷³⁷ Čes. Pština, pol. Pszczyna, něm. Pless.

¹⁷³⁸ Čes. Žáry / Žárov, pol. Żory, něm. Sohrau.

¹⁷³⁹ Jindřich z Donína, bratr Karla Hanibala z Donína, slezský šlechtic a císařský plukovník.

¹⁷⁴⁰ Jan Kobylka z Kobylí, zástavní držitel šternberského panství.

¹⁷⁴¹ Ladislav Velen ze Žerotína (1579 – 1638), v době stavovského povstání moravský zemský hejtman, jeden z vůdců proticísařské opozice, po bitvě na Bílé hoře v emigraci.

¹⁷⁴² Datace dopisu Valdštejnovi ukazuje, že komisař byl ve Šternberku 24. ledna 1627 (NA Praha, VL, sign. F 67/52, kart. 132, inv.č. 12935, Mitzlaff Valdštejnovi, Šternberk 24. ledna 1627). Ze sledu událostí vidíme, že komisař datuje dopis podle gregoriánského kalendáře.

welchen ich zubefoderung selbigen werckes in Vngarn gelaßenn. Es folget mir lang Hernach andtwordt daruff, wie *Copei sub Lit C.* besaget,

fol. 24b

Es kommet vnd *praesentiret* ein Pohnischer Kauffman mit nahmen Hanß Müller pulver vnd bley heimlich durchzubringen, wie mir vornheme Leute in Troppa berichten, Ein Mann gutter Mittele vnd von gutem *Credit*: Selbigem gibt der MuntzMeister /a/vff meinen beuehl Zwolf Hundert Reichsthaler guht geldt vnd vier Hundert stucke tuch. Aber wie es den andern gegangen welche Dietrich *Cardinal* an Handt gebracht, So wirdt auch dießer verkundtschafft in *arrest* genommen, geldt vnd die Tucher vom Fursten zue Crackow *confisciret*.

Obrister Holck besetzt immittels das ich Kranck bin, die Stadt Beuten¹⁷⁴³, vnd nimbt sie zu seinem *Quartier*. Obrister Mörder schicket sein *Regiment* deutscher pferde nebenst dem Polnischen Obristen Seidnitzky vnd etzlichem fues Volck dahin vnd wils wieder nemmen. Werden aber abgetrieben, die beeden darin liegende dohmahn noch Ritmeistern, Itzo Obrister Leut. Berghauwer vnd *Maior* Witzleben, fallen aus, *chargiren* den Feind auch vber einen Paß mit solcher *furie* vnd *resolution*, das Sie selben in die flucht gebracht, dem Polnischen Obristen beede Heerpauken abgeiaget, viele Niedergehawen vnd in die Hundert gefangene in Beuten gebracht: Bey dießer *Ren contre* hatt Ritmeister Lange, Friez, damahliger Leutenant Witzlebens das Er sehr *valeroso* gefochten bey freundt vnd Feind erlanget. Ich hette schon den vergangenen Herbst bey mir vbergeleget, wie die Kohsel¹⁷⁴⁴ durch eine gute *entreprise*

fol. 25a

konte vberraschet werden, vnd mir vorgenommen selbige bey wintersZeit, wan die teiche so daherumb belegen alle gefroren vor die Handt zunhemenn. Mittels aber das ich Kranck bin, Zergehet das Eys vnd *falliret*, vns das vorthail so vns deswegen hette mögen zue Stadten kommen. Nichts weniger laße ich den Jungen H. Kuchtizky¹⁷⁴⁵ zu mir hohlen, welcher dem *General* Sehliger in Vngarn gevolget vnd bey seiner Herauskumfft, mitt der ObristenLeutenantschafft vber Fünf Hundert pferde, vertröstet wahr, rede mit Ihme, Ob vnd was gestaldt der Koßell ohne großen verlust vnd *hazard* beyzuekommen, Selbiger schaffet mir den plahn des orts vnd eine richtlige verzeichnus aller *aduenen* vnd *entreen* /a/vffs Schloß, nebenst *delineation* der brustwehren so die Keyzerschen ann stadt dere außenwercks /a/vfgeworffen:

Daraus finde ich das die *entreprise* woll *zueffectuiren*, vnterrede es erstlich mit Obrist Paudißen selber leßet sichs sehr woll gefallen: Obristen Carpizan *communicire* ichs hernegst vnd vernheme daruber seine gedanken, selbiger meinete auch das Sie woll *zueffectuiren*, besorget aber große *difficultät* wegen weite vnd tieffe des weges bösen gewitters vnd kälte. Ich schreibe an Obrist Paudißen, *recommundire* ihm dieße *entreprisse* vntergebe vnter sein *commendo* alle *cavallerij* die dießeits der Oder nebenst der *infanterij*, *marchiren* wurde, mitt derselbigen die verkundtschaffung dießer vorhabenden *marche* zuverhindern, sowoll das

fol. 25b

Feldtt (?) bey der Cosell auch vnßere *Infanterij*, wen sie den platz *attacquiren* wurde, zueversichern. Obristen Carpizan vntergebe ich alle *infanterij* die dießeits der Oder *zumarchiren* *commendiret* wahren, Obrister Rantzowen fhuret die helffte, Ob. Rießen die Andre Helffte, gebe Ob. Carpizanenn ein schriftlich *memorial*, an wie viel vnd welchen orten Er an die Stadt vnd das haus Coßell *marchiren*, wie ers auch angreifen solle, Nachdem schon etzliche durch H. Kuchtizky /a/vffn wegk bey Costenthahl bestellet, die den einen vnd andern an dießen oder iehnen ort fhuren wurden: H. Kuchtizky ziehet selbstenn mitt.

¹⁷⁴³ Pol. Bytom, něm. Beuthen.

¹⁷⁴⁴ Pol. Koźle, něm. Cosel, čes. Kozlí.

¹⁷⁴⁵ Ondřej ml. Kochtický z Kochtic, slezský šlechtic z opolského knížectví, syn Ondřeje staršího, významného účastníka stavovského povstání let 1618 až 1620.

Das *Rendevuos* bestimme ich denen so dießeits der Oder *marchiren* wurden, zue Pauwrwitz¹⁷⁴⁶ in einem dorff negst bey Rativor /a/vff ein uhr nachmittags, wagen vnd pferde werden vntr andern *praetext* in Troppa vnd Iegerndorff zusammengebracht vnd die Knechte bey bößem wege destobas fortzubringenn.

Obristem Holcke schicke ich *ordinantz* mit seinem *regiment*, *M/aior/* Kyglers Dragunen vnd etzlich hundert *commendirten* Knechten von Rohrs Regiment eben vnd dießelbe Zeit /a/vff iehne seit der Oder *zumarchiren*, Sich vmb die mitternacht, welche zur *attaque deputiret* wahr, vor die Oderbrucke zur Coßel in aller stille vnd geheim *couvert* Zuestellen, vnd sich nicht ehe zueruhren ehe Er /a/vff dießeit den *Alarm* hörete, alsdan insonderheit zuverhuten, das

fol. 26a

das Mörderische *Regiment* (welches gantz /a/vff Iehne seit der Oder *quartieret* war) Ihrem Obristen vnd der besatzung in Coßel so wenigk zum entsatz kommen, Als dieße sich /a/vff Iehne *reiteriren* möchten, Wan die *entre prise* (wie ich verhoffte, glucklich gelungen) sich da nichts /a/vffzuhalten, besondern /a/vff Iehne seite der Oder die Morderischen *quartier* vnd deßen *regiment* /a/vff zuschlagen vnd zueruiniren.

Gott giebt glucke das an *partition* der Order nichts *manquiret* oder verßehen wirdt, (ohne das wegen *negligentz* H. Flodruffs seines Corneths, welcher Rohren die seinige zu späte *insinuiert*, keine Knechte von selben *regiment commendiret* werden) Sie kommen alle zue rechter zeit vnd tuhn das ihrige wie tapfere Leute, die Coßell wird nur mitt verlust eines *Capitains* vnd eines Soldaten gewonnen, welche man saget aus ohnvorsichtigkeit von vnßerm eignem Volck erschossen sein. Obrister, ObristLeutenant Graff von Mansfeldt vnd Obrist Wachtmeister werden gefangen, sowoll alle Reuter, *Officirer* vnd Soldaten zue Fues. Obrister Holck schleget vnd trennet /a/vff Iehneseit der Oder das gantze *Regiment* wie auch eine *Compagnie* zue fues, alßo das sich etzliche wenigk durch Oppeln *Salviret* haben, die *Officirer* werden gefangen, Reutter vnd Knechte vntrhalten, Allenthalben fellet städtliche vnd Reiche Leute, insonderheit den *Officirern* vnd Soldaten zue Fues /a/vff dies heit, den Holckischen Reutern /a/vff Iehneseit der Oder: die Reuter aber so dießeits im felde gehalten, gehen vor das mahl Lehr aus.

Wie dießes geschehen vnd Ich wieder so viel stercke bekommen, das ich reißen Kan, mache Ich mich /a/vff erstlich nacher Teschen, der Furstinn, der Stände, des Obrist Leutenant Röhren *querelis* abzuhelffen, tuhn solches aber nicht ohne *disgousto* des H. von Flodruffs, Gehe

fol. 26b

vort /a/vff Pleße vnd beßehe den ort, schreibe von dannen an den Crakowschen Fursten *Barawskij*, wan Er ie kein Pulver aus Pohlen vns wolle zuekommen laßen, das Er dennoch E. M.tt tucher vnd gelder wiedervmb wolte loßgeben, *allegire* das *Ius Gentium & repressaliorum* vielmehr aber die *fraternitet* vnd Freundtschafft welche E. M.tt mitt seinem Könige ohnverbruchlich gehalten, deren *Armee* sothaner zuefolge die gantze Schleßie, *ad confinia Poloniae sine ulla eorum noxa vel damno* hinauffmarchiret, iederZeit *ab omni incursione abstiniret*, vnd noch itzo anders nicht als gutte freundtschafft mitt der Polnischen *Nation* zuhaltenn begehrete, Wan schon etzliche der Ihrigen sich ins Feindes dienst wieder vns gebrauchen ließenn.

Des Graven Elias Haassi Schwager, H. von Sanneck (?) zue Bilitz¹⁷⁴⁷ ein Vngarischer herr kömt zu mir nach der Pleße, erzeiget sich vnßerm werck vnd dem gemeinen wehsen nicht weniger *affectioniret* als Lehrer, Ich hätte mir nach bescheiden /a/vff Teschen, einen wolbekandten vnd beglaubeten Schottischen Kauffman mit nahmen Alexander Meldrum, vnd Ihme gegeben Zwei Tausend Reichsthaler *in specie*, auch vor so viel Schlesische Tucher vmb dauor pulver oder Saluieter in Vngarn zuekauffen vnd Herauszubringen;

Laße Ihn zue mir nach Pleße fodern, *recommendere* Ihn dießem Herren, erhalte Ihme deßen PassZettul vnd befordersamen vorschub, Schreibe an Bethlehem, beclage mich abermahl

¹⁷⁴⁶ Pol. Baborów, nēm. Bauerwitz, čes. Bavorov.

¹⁷⁴⁷ Pol. Bielsko-Biała, nēm. Bilitz-Biala, čes. Bílsko-Bělá.

das Er vns vnßere *amonition* nicht herausgeschicket der Zußage gemeß, Bitte Ihn Er wolle selbe dießem Kaufman abfolgen, Ihme darüber zue vnßerer Notturfft, so viel er begehren wurde, vor bahre bezahlung in seinen *ditionibus* Kauffen vnd Herausfhuren laßen, vnd mit einem Paß ob wehre es wein oder andere wahren vmb beßerer versicherung der *repassage* zustaten kommenn.

fol. 27a

Entschuldige dabeneben das ich Ihme E. Mtt. *resolution* /a/vff seine gethane vorschlege in Vngarn, noch zur Zeit nicht mitschicke, Ich vermutete mich deren stundtlich, vnd batt er wolte vnterdeßen vortfahren gutte *praeparatoria* zumachen herauszukommen, An Berbistorffen schreibe ich fast ebener gestaldt, Bitte ihn wofern in Vngarn die Menge an Pulver zuebekommen, vnd durch Bethlehems befoderung herauszubringen, Er wolle von Jost Nolden (?) dazue gelt /a/vffnehmen, E. K. Mtt. wurdens Ihm in Hollandt oder da Ers beehrte ohngeseumbt wieder erlegen laßen. Selbiger Schotte ist Zwar woll hinein gelanget, Hatt mich auch nachgehendts aus *Eperies*(?) schriftlich vertröstet mitt guter verrichtung baldt heraus Zuekommen, Ob schon Bethlehem in Siebenburgen gereißet, vnd man sich seiner hulff wenigk zuebehelffen: Aber Er ist mir auch außenblieben, vnd ohnzweifentlich vnterwegs von Kayserischen Vngarn ertappet worden. Wie ich dießes daßelbst verrichtet, auch mit Obristen Halcken wegen der *contribution* selbiger Herschafft, wie sie anzustellen vnd zue seines Regimentds versterckung anzuwenden, abrede genommen, Reyße wir beede naher der Coßell, verlaße daselbst mit Ob. Holcken vnd Rießen, wasgestaldt die *Quartiere* vnter ihnen zuetheilen, wie das Bley von Tarnowitz¹⁷⁴⁸ theils nacher Coßel, theils /a/vff Pleße vnd von dannen nacher Troppa zuebringen wie des Herren Carlen Praseima¹⁷⁴⁹ Haus Kudoff, /a/vff sein eignes ansuchen zubesetzen. Insonderheit aber *recommendere* ich ihnen beederseits denn, bauw der Coßel vnd bitte Obristen Holcken das aus seines *Regiments quartieren* Er mitt deren Pauwren vnd vnderthanen selbigen nach muglichkeit befoderen wolle, dabenebenst bekummert bleiben /a/vff eini -

fol. 27b

ge mittel aus Pohlen Pulver oder Saluiter heimlich konne (kame?) herausbracht werden, die Zahlung konne Er tuhn, von den Pleßischen *Intraden* vnd selbe dohin berechnen. Nichtweniger rede ich mit dem Alten H. Kuchtizky darumb, wie auch davon ob nicht etzliche Pulvermuhlen vnd Saluiter hutten der gegend mochten angerichtet werden, Ich ermahne Sie ebener maßen, das Sie allen *Proviand* vnd deßen verhandenen Voraht dahin sollen zusammen bringen vnd fhuren laßenn, Wie solches geschehenn vnd Ich mich nur einen tagk /a/vfgehalten, reyße ich in eile /a/vff Troppa, daßelbst kommen vns verschiedene Kundtschafften aus Mehren, Behmen vnd Schlesien, von deßen von Wallensteins großem gewaldt vnd versterckung, Finde vnßere Gefangene sich misbrauchen ihren großen *Libertät*, welche ihnen bey meiner Schwach- vnd abwesenheit verhenget vnd eingereumet wahr, vnterstehen sich viele *zuemachiniren*, vnd die Soldaten schwierigk oder verzagt (?) zumachen, Ich schaffe das Sie voneinander *separiret* vnd beßer in acht genommen werden, Ich vnterlaße auch nicht die eingekommene Kundtschafften E. Mtt. sowoll als Bethlehem *zuavisiren* vnd *provision* an gelde vnd *succurs* zuebitten: Vnd Kriege da allererst von E. Mtt. Ihre gnedigstes handschreiben *sub dato* den 8. vnd 9. *Martij* dießes Jahres, deren *copey sub C. C.*

Ob ich mich Zwar daraus im grunde nicht *informiren* konnen, wie die Hohen *chargen* dero gnedigstem willen nach zubestellen, weill Ihr schreiben *de Dato* Stade *ultima Februarij* mir dahmahln noch nicht zukommen wahr, Beuorab da Obrister Stubenvohl¹⁷⁵⁰ vor Beth -

fol. 28a

¹⁷⁴⁸ Čes. Tarnovské Hory, pol. Tarnowskie Góry, něm. Tarnowitz.

¹⁷⁴⁹ Karel Pražma, šlechtic opavského knížectví, majitel bíloveckého panství, jeden z vůdců proticísařské opozice za dánského vpádu.

¹⁷⁵⁰ Jan Stubenvoll, jeden z vysokých důstojníků moravského zemského vojska v době stavovského povstání, za dánského vpádu zůstal na Moravě a k vojsku Kristiána IV. se přes očekávání Mitzlaffa a krále nevzdal.

lehens herauszug sich nicht regen noch zue vns kommen durffen, Weiln auch Obrister Carpizan (welchen E. Mtt. ich zue einen *General* vber die *Artollerij* vnterthänigst vorgeschlagen) gantz vorbegegangen.

So betrachte ich dach wie *interims*weisse bis mir E. Mtt. bevelh *expresslicher* zukombt dieße *Chargen*, kegen des Feindes anzugk zueversehen vnd zuverwalten: Schreibe an H. von Flodruff vnd ersuche Ihn von Teschenn nacher Troppa Zuekommen, selbiger machet sich sehr Kranck, kombt densnoch entlich, fenget aber alsobaldt an, mir großem Neyd vnd wiederwillen bey einem vnd andern anzurichten, vnd bemuhet sich Ob. Carpisan /a/vff seine seite zueziehen, da Sie doch vor dießem Spinne Feinde geweißten wahren, Er weis das Carpizan die *Arrogantz* beywohnet, darumb gewinnet er Ihn leichtlich durch dießes, das Er ihm *cediret* vnd die *pracedentz* gonnet, Nachdem wie der ausganck erwießen, Er nicht gewillet gewehßen den Sommer des Feindes zuerwarten.

Ich weis vmb dießes alles gantz nichts, schreibe an Obrist Paudissen, wie der auch anlanget, *avisiret* mich H. Ob. Ssubena etwas von den Händlen. Ich bescheide Sie in des von Flodruffs Loßament, vnterrede mich mitt Ihnen, weiln der Fruhling an die Handt kommet, was zuetuhn, was vor Örter Zuebesetzen, wie die Hohen *Chargen* zuebestellen, Tuhe einen vorschlagk, das H. Obrister Ssubena die *Cavallerij*, H. von Flodruff die *Infanteri*, Ob. Carpizan die *Artollerij* *interims*weiße vnd bis das E. Mtt. gnedigster bevelh ankommet, *commendire*, Solches laßen Sie sich alßo gefallen wie auch das ichs im großen KriegsRahte *proponire* vnd veranlaße, Her von Flodruff giebet den Muntzmeister ann ob gebrauchte er bey der Muntze vnterschleiff vnd bereiche

fol. 28b

sich, sagt solches sey Ihme zubeweißten, vermeinet ich laße nicht genugk fleißige achtung darauff geben. Ich fueße /a/vff seinem bericht vnd laße den Muntzmeister, *Factor* vnd vornembste gesellen alle *in arrest* nehmen, sie absonderlich verwahren vnd bewachenn, die Muntze *visitiren*, die *Losamenter* beßiegeln vnd verschließen, Seine brieve vnd Rechnungen in des GerichtsSchultzen hende liefern, Befhele demßelbigen gestrenge verfolge des Muntzmeisters sowoll als embsich *zuinquiriren* ob Er vngetreuer Meineidiger verwehsung konte vberfhuret werden: Laße Kurtz daruff den großen KriegsRaht zuesammen fodern in des H. von Flodruffs *Losament*, stelle im Nahmen vnd wegen E. K. Mtt. allen Obristen zue Roß vor, den H. Obristen Ssubena Sie vnd Ihre Reuterey *zuecommendiren*, Ersuche Ihn den Obristen sich des commendo *interims*weise vnd so lange zuunterfahen (?), bis E. Mtt. mir gnedigst bevehlen wer zum *General* vber die *Cavalleri* zubestellen, Ermahne die Obristen allerseits zum gebührlichen *Respect* vnd folge,

Obrister Ssubena nimbt an, *refusiret* aber dabey den *titul* eines *Generals*. die Obr. vnd OberstL. zue Roß erbieten sich zum gehorsamb. Daruff ersuche Ich den H. von Flodruff wie Er bey des *S. Generals* lebezeit gethan, alßo auch forthin die *Infanterij* im felde *zuecommendiren*. Er ziehet an seine Schwachheit, *excusiret* sich daraus, bitten einen KriegsRaht vnd erlaßung deßen wie auch der *Quartier* meisterschafft, Ich bitte ihn nochmahln zum andern mahle, Aber wie Er die ohnmugligkeit seinen dienst zuverwalten *allegiret*, Erlaßet Ihn der Hohe KriegsRaht deßelbigen.

fol. 29a

Darauff spreche Ich an den Obristen Carpizan beedes die *Infanterij* im Felde *zuecommendiren* als auch die *Artollerij* zubestellen, auch *interims*weisse, vnd doch alßo das Er Hierunter mitt meinem Raht willen vnd gutem vorwißen *procedire*, insonderheit wans *commendo* von größeren *importantz* vnd wichtigkeit, biß so lang das E. K. Mtt. mir auch hierin ihre gnedigste gemuts meinung vberschreiben. Selber *acceptiret*s alßobaldt, Die Höhen *Offidiren* zu fues entbietenn sich auch nach beschehener anermahnungh Zue geburlichem *Respekt* vnd folge,

Hierauff wird der Muntzmeister außn *Arrest* hinaufgefodert: Ich sage Ihm, das Vornheme *Officirer* im geheimen KriegsRaht öffentlich von Ihme ausgesaget, gestalt er bey der Muntze vnterschleiff gebrauchet, begehre von Ihme seine verandtwort vnd Rechnung. Er erbeutt sich

dazu, Saget das werde Ihm kein Ehrlicher, sondern ein leichtfertiger Man nachreden, ders Ihme immer werde können wahr machen, her von Flodruff beschweiget dießes vnd Andtwortet kein wort, Alle im KriegsRaht verwundern sich darob, Ich erinnere den H. von Flodruff was Er gesaget, Selbiger *allegiret* vnd *referiret* sich /a/vff die gemeine sage, der Muntzmeister *produciret* Zween vber die maaß *courtoise* schreiben vnter des von Flodruffs Handt, Ich gebe dem *Auditor* die schreiben deren *contenta* zuverleihen, Flodruff begehret darin vors erste mahl nur tausend Reichsthaler, dan die *Arcana* der *Albation*, erbeut sich ein neuwes muntzwehsen zue Teschen anzurichten, weil solches ort an Pohlen nahend belegen, derowegen die Polnische *sorten* daßelbst desto leichter köndten *traversiret* werden. Bittet auch vmb etzliche pfundt solches *praeparirten* silbers, alles vor erzeugte freundschaft vnd

fol. 29b

befoderung, vermöge Ihrer gemachten vertrewligkeit vnd gethaner zuesage, Berichtet dabeneben H. von Flodruff habe keine andere sache zue Ihme als das er zue deßen willen vnd vorthail E. Mtt. nichts vnterschlagen, oder an ort verwenden wollen, da es sich nicht gebhuret. Her von Flodruff wirdt ermahnet zue *prosecution* seines angebens, dem GerichtsSchultzen befehle ich nochmahl scharffe absonderliche *examination* aller Muntzpersonen, nebenst der *inquisition* vnd *revision* aller gefundenen brieffe vnd register, Inmittels bleibet der Muntzmeister im starcken *Arrest*.

Wir gehen dar/a/uff in den geheimen KriegsRaht daßelbsten wirdt geschlossen wie vnd was gestaldt die Bergkheußern die Städte zubesetzen, vnd was vor Volck sich zur *marche* fertig halten soll, dazue werden erinnert Ob. L. Schlammersdorffen vnd des H. von Puttlitzenn Volck, benebest der reuterey vnd den Dragunen, Ich laße alle Proviant vmb Troppa dahin zuesammen fhuren, halte die Stände ernstlich an das Sie ohngeseumet dreschen vnd einfhuren, Alßo das *Proviandts* ein städtlicher Voraht, vor vnterhalt der gantzen *Armee* beedes in Troppa vnd Coßell zusammen gebracht wirdt, ohne was /a/vff den Besetzten heußern verhanden.

Ich ermahne Obriste, Ritmeistere vnd *Capitaine* sich zue Munsterung fertigk zuhalten, bedrauwe vnter zustecken, welche nicht wurden *complet* sein vnd sich *remontiret* haben, die Reuter hatten den Winter vber gutte mittell aus Troppa, Iehgerndorff, vnd Rehmerstadt zue pistolen zugelangen, die *Ruin* des Mörderischen Regiments sowoll andere mehr *exploicten*

fol. 30a

dienten auch mannigem zue seiner stafierungh, Gewehr vors FueßVolck insonderheit die *Musqueten*, so ich stracks zue vnßer ankumfft nacher Troppa im Gebirge durch die Rohrschmiede vnd Schlößern fertigen zuelaßen dem Ob. Paudißen /a/vffgetragen, wurden mir auch geliefert, Ich beneehre (?) damit die Knechte nach gerade wie ich deren fähig werde, Vmb die Zahl der vom Bethlehem begehreten Zwolff Taußend Man, zue seiner ankumfft ohne *manquement* zuestellen.

Obrister Caprizan leßet *repariren* was an der *Artollerij* zerbrochen, oder zu *desideriren* wazu Ihm mittel verordnet, Ich Munstere, zehle vnd vberschlage /a/vffs genauwste vnßere Reuter vnd Knechte. Acht Hundert zue fueße vnd Zween Hundert pferde wahren von anfangs bey mir in der Schleißen, Vier Tausend zue Roß vnd fues mochten sein derer welche beedes der vnßerigen als der Mansfeldischen aus Vngarn zurucke kamen, vnd bey der *reformation* erschienen.

Dießen Frueling, erschienen woll bewehret,
Obrist Paudißen starck 1000 Pferde
Obrist Holcken 1000 Pferde
Obrist Caltenhofen 600
ObristL. Ercken 400
ObristL. Daniel 200
ObristL. Kuchtizky 300
Herren von Flodruff 120
Herren Kinsky 100

Monsieur du Menij 80

/a/vffs wenigste gerechnet 3600 (sic!) pferde

fol. 30b

Draguner

Unter *Maior* Kuglern drey *Compagnien* 400

Unter *Capitain* Bränck 200

Summa 600 Dragunen

Fuesvolck

Obrister Rantow hatt von 800 sich *recomplirt* /a/vff 2500

Obrister Rieße hatt mit seinem Volck

aus Vngarn gekommen vnd den Neuwen Ihme zu

complirung sines Regimentts gegebenen *Compagnien* 2000.

Obrister Schlammenrsdorff ohgefehr 1700

Obrist Putlitz Mansfeldisch *transumirt* vnd

versterckets Volck 1200

Obrister Leutenandt Rohr 2000

Sein 9400 Soldaten zue Fueß

Ausbenommen vnd nicht gerechnet den *GeneralStab*
die *Artollerij* Persohnen vnd die /a/vffwarter so iedwe -
der Obrister vnterhalten

Tuhtt Summa 13600 so zugk vnd
wacht tuhn vnd *combatiren* sollen,

Ich berichte bey eigner post dem Fursten in Siebenburgen die Zahl vnßeres Volckes, deßen tapferkeit so sie in verschiedenen *occasionen* erwießen, Alßo das zu seiner Herauskumfft Er sich /a/vff vns fast vnd woll zuverlaßen, Schicke Ihme Copey E. K. Mtt. an mich gethaner Handschreiben *Sub Datis* 9 & 8 *Martij*, daraus zuersehen wie seinem Gesandten deme von *Quad* /a/vff alle *postulata* sathsames *contentement* wiederfahren, vnd bitte daruff alßobaldt etzliche Vngarn nebenst vnßeren *Amonition* Heraus zueschickenn,

fol.31a

Hernegst werden /a/vff meine *ordinantz* die Bergheußere, so man im KriegsRaht dazu guht gefunden, meist alle von Rohren seinem *Regiment*, Nachdem alle deßen *Compagnien* wiewoll viele ohne geldt gemunsstert vnd in eydt genommen, besetzt. Da kommet mir E. K. Mtt. schreiben *sub Dato* 27. *Martij* vnd der *Accord* mit dem *Administrator* deren Copeyen *sub D. D.* weiln sich aber solches schreiben sowoll die vorigen /a/vff dasienige *referiren*, welches Friederich *Cardinal* mitbringen solte, erwarte ich deßen mit verlangen, Aber Kriege baldt dr/a/uff zeitung wie Er zu Krakow nebenst dem schreiben *intercipiret* vnd im *Arrest* sey.

Bin darumb sorgfeltigk Ihn sowoll dies schreiben loszuwurcken, Schreibe an Fursten zu Krakow deswegen, sowoll auch wegen der bisdahero vorenthaltenen gelder vnd Tucher, Ich schreibe vnd andtworte dabenebenst E. K. Mtt. wie beyliegende Copeyen meiner *Concepte* besagen *Sub. E. E.* Immitels dießes alles geschiehet, versucht der Ob. Paudißen eine *entreprise* /a/vffn Guldenstein mus aber *re infecta* abziehen, der ObristL. Laßansky feldt inmittels aus *Ratibor* in Obristen Caldenhoffen vnd Daniels *quartiere*, aber vnßere Reuter halten *allerto* im felde, schlagen den Feindt zuerucke nach seiner *Guarnison*, schicken mir etzliche gefangen in Troppa, vnd hatt bey dießem einfall *Maior Bartholomij* vnter OberstL. Daniel sehr brave vnd woll gethan. Ich ziehe kurtz dar/a/uff nach der Coßell, vnd befodere daßelbst den Bauw sowoll damit

das *Proviand* von Tost, Strelitz, Oyest vnd anderen vmbliegenden heußern dahin gefhuret wirdt, gebrauche darzu meine eigene auch etzlicher Obristen vnd *Capitaine* Rust -

fol. 31b

wägen nebenst denen von der *Artollerij*, Versichere vns benebenst der Ritterschafft, so vnter *contribution* wahr, sowoll außm Opplischen als dem Ratiborischen.

Da erfahre Ich das der Herr von Sehrotin Lumpenburgk zue Troppa angelanget, Her Obr. Bubena schreibet mir solches sowoll das der Her von Flodruff *Sans dire a Dieu a Personne*, sich heimlich aus Troppa gemachet, ohn ausgefuret den *Process*, welchen Er wieder den Muntzmeister angehenget, Ich eyle nacher Troppa der von Lumpenburgk begegnet mir zue Iehgerndorff, berichtet mich wie Ihm *Quad* geschrieben vnd Ihn versichert, gestaldt Seinem H. alle *satisfaction* wiederfahren, vnd das Er gewislich Herausziehen wurde. Ich berichte Ihm dahinkegen vnßeren zustandt, vnd vertrauwe Ihme die geheime *correspondenzen*, so Ich mitt viel tapferen Herren in Boheimb vnd Mehren die gantze Zeit vber gehabt, Auch wie der H. Bubena vnd Ich von Ihm versichert wehren, sobaldt der Bethlehem sich ruren wurde, das Sie alsdan einen gemeinen /a/vffstandt in beeden Landen zue wercke richten vnd *causiren* vnd ohne das gemeine Landt Volck in Zween Tausend pferde vnd Acht Tausend zue Fueß werben vnd vnterhalten wolten, sobald der Feindt wieder vns zue Feldt aus seinen *quartieren* rucken wurde. Wir hetten die *sperantz* wan Bethlehem nicht *manquirt*, wir wurden dießen Sommer allen bedrengten zue troste vnd rettung, E. Mtt. vnd dem gemienen wehssen zue dienst ein großes tuhn. *Summa* /a/vff Bethlehem hetten wir iederzeit vn -

fol. 32a

ser *fundament* gewiedemet, /a/vff Ihne hetten alle so *affectionirt* waren bey vns vmbzutreten ihre eigentliches absehen.

Kundtschafft kumt vns das Hertzoch von Friedtlandt seinen Volck *ordinantz* ertheilet, bey der Neys¹⁷⁵¹ Zuesammen zurucken, Ich beschreibe den KriegsRaht, Stelle demßelben vor den h. von Sehrotin Lumpenburgk, wie E. K. Mtt. mir *adiungirten Commissarium*, *consultire* wie dem Feinde zubegegnen, wer im felde Kumftigk *commendiren* solle, Wan der Her *Administrator* sobald nicht anlangete, An was ort dasienige Volck so in Keiner besatzung wurde gebraucht werden, bis /a/vff Bethlehems ankumfft am sichersten könne oder möge *conserviret* werden.

Im selbigen Raht bleibt Obrister Bubena das *commendo* vber die *Cavallerie*, Obristen Carpizan aber das *commendo* vber die *Infanterie*, das alles mitt Raht der *Commissarien* vnd der Obristen so zuekegen. Den ort vnßerer *conservation* halten die Meisten im KriegsRaht die Coßell sein, *voñiren* fast alle daruff, Her Sjubena vermeint, man wurde sich beßer am gebirge zue Meesseritz halten können, da wirdt hinkegen eingewandt, das daßelbst kein *fouragie* noch *proviand*, die Wallachen so bisdahero vnßere freunde gewehßen, wurden vns erger als der Feindt *ruiniren*. Wan wir in der Coßell vnd der Feindt /a/vff vns gehen wurde, köndte wir von dannen /a/vff ieneseit der Oder doch iederzeit hin/a/vffwerts ans gebirge gehen, ohne sondere gefahr oder verhinderung des Feindes, Wir Könten Ihm von der Coßell aus Treffliche poßen machen, vnd hinabwerts in der Schleißien viel *tentiren*, wan Er sich bey *attacquirung* Iegerndorff vnd Troppa *amusiren* wurde. Endtlich ward von allen

fol. 32b

beliebet man solte die Coßell zue Kumfftigen vnterhalt des Volcks woll *proviandiren*. Die Mangell der *amonition* sein auch woll betrachtet, aber Niemandt hatt einigk mittell vorzuschlagen gewust, wie man sie an Handt zuebringen, Obrister Paudißen hatt deren vbers gebirge in Secken /a/vffm Rucken durchtragen vnd bringen laßen. ObristL. Rohr hatt auch etwas im Teschinschen machen laßen. Zue Troppa vnd Oderbergk ist so viel Saluiter gesotten, vnd davon soviel pulver

¹⁷⁵¹ Pol. Nysa, nēm. Neisse, čes. Nisa.

gemachtet, als möglich gewehßen, zue Pleße ist auch eine Saluiter hutte vnd Pulvermuhle angerichtet, Aber solches alles hatt nicht verschlagen oder Klecken mögen.

Es kombt Andtwort vom Fursten zue Krackow darin Er anzeugt vrsachen Cardinahls vnd Hans Mullers Ihrer *Captivation* das Sie allebeyde *subditi Regni contra statuta Poloniae* gehandelt, das *suspicio prodicionis* bey Ihnen, Sie mitt dem Zwirner *colludiret*, vnd laße Muntze in Pohlen *traversiret*.

Ich schreibe an E. K. Mtt. wie *Copia* meines *Concepts sub F.* ausweiße, lege bey Berbißtorffen brieff, deßen *Copei sub F.*

Beandtworte den Fursten zue Krackow, vnd *contentire* Ihn allenthalben dergestaldt, das Er sich zue aller freundschaftt wie auch zu außandt wertung E. K. Mtt. solang (doch ohnerbrochen) *detentirten* handtschreibens nicht weniger als zue *restitution* der obgemeldt *arrestirten* noch beyhandigen gelder vnd Tucher, kegen meine *quitung* anerbeut. Ich tuhe mich deßen bedancken vnd schreibe an Ihn wie *Copey* noch beyhändigen *concepts sub G.* besaget.

fol. 33a

Beede Herr von Sehrotin vnd Ich schreiben auch an Bethlehem, tuhn ihm bericht von des Feindes *praeparatorijs* vnd seiner zusammenruckung durch seinen H. Vetter H. von Sehrotin Meesseritz, welchen wir darumb sowoll die Schleunigkeit des Vngarisschen *Succurses* zubefodern, in persohn dahin abfertigen. Ich schreibe *a parte* an H. Graven Elias Haaßi vnd bitte mich zu *advertiren* von des Bethlehems herauszuege vnd was Er vor *praeparatoria* mache.

In deme kommet mir E. K. Mtt. gnedigstes Handtschreibens *Sub Dato* Butzenburg den 16. *Maij* dieses Jahrs das *confirmiret* noch mehr die mir beywohnende gewißeheit der Bethlehemischen *Assistentz* vnd machet mir *sperantz* das auch E. Mtt. sich vns nähern wurden wie *Copey Sub H.* nachweist. Es wirdt mir auch vom Fursten zue Crakow gefolget, das so lange vorenthaltenes schreiben *Sub Dato* Stade *ultima Februarij* dießes Jahres deßen *Copey Sub I.* Wir sein deßenwegen alle getrost, was wir auch vor gewißeheit haben von des Feindes starken *praeparationen* das Er *in procinctu* vns zu *attacquiren*, vnd vermeinen Er werde sich dens noch vor einem vnd andern Orte etwas mußen /a/vffhalten, Bethlehem werde nuhmehr auch kommen, vnd wir Ihme dannenhero gewachsen sein.

Wir laßen vnßere Reuterey, Dragunen vnd FuesVolck so nicht in besatzung, vnd Troppa neher beyeinander *losiaren* vnd enger zuesammen rucken. Ich laße abermahl *proviant* von Troppa /a/vff die Coßel fhuren, ziehe selbst mit, der H. von Sehro -

fol. 33b

tin aber bleibt zue Troppa, Wie ich zue Coßell komme, befodere ich ich daßelbst den bauw, besichtige die *Advenuen* welche bey Herbst vnd Winter Zeit zwar sehr tieff, das man keine stucke hinzuebringen kan, damahln aber gantz Hart vnd trucken wahren, Obrister Holcken vnd Rießen bereiten sie nebenst mir fleißigk, vnd finden das Ihne Reuterey, vorfertigung des angefangenen beuwes die platze auch wieder eine starcke *entreprise* schwerlich zuehalten, Obrist Holcken, ob Er schon vom Ob. Bubena *ordinantz* gehabt, die Oder ein wenigk beßer hinauff nacher Coßel zurucken, bleibet mit seinem *Regiment* da, bis ich solches Ob. Bubena vnd Carpizan berichte, vnd Er anderweit *ordinantz* erlanget, was Ihme zutuhn.

Ziehe dar/a/uff eilends /a/vff Troppa, komme noch eben zuepaße, das ich Ihro Fst. G. vnßers gewehsenen *Generals* des Hertzogen von Weinmarn Leiche, so dohmahls abgehohlet wardt, nebenst andern *Officirern* vnd den Ständen das geleit aus Troppa gebe, mitt selbiger *marchirte* biß ins flache feldt Ob. Paudißen vnd Rantzowen *Regimenter*, Eine *Compagnie convojrete* sie biß naher Sternbergk.¹⁷⁵²

H. Obrist Bubena vnd Carpizan werden beschieden ins H. von Sehrotins *Losament*, denen berichte ich die bewandtnus mitt Coßell, Bitte sie höchlich Sie wollen die platz *recognosciren*, nach dero-

¹⁷⁵² Podle zápisů výdajů výmarské pokladny došlo k průchodu smutečného průvodu Bruntálem dne 20. června a Šternberkem dne 21. června 1627. G. E. HEERMANN (ed.), *Nachlese*, s. 106.

fol 34a

selben *conservation* trachten, weiln fast alle *vota* dahin gangen, das wir vns daßelbst bis Bethlehems ankumfft, halten solten: Leße Ihnen E. Mtt. schreiben *sub dato* 16. *Maij*, daraus ich nicht anders abnehmen könne, als das E. Mtt. wurde gemeinet sein, sich vns zu nehern, oder vns ie *Succurs* mitt dem H. *Administratorm* zueschicken (dan bisdaher hette ich keine wißenschafft, das Er zu waßer /a/vff *Venetien* gangen war) derowegen der Ort so fahrleßigk nicht zuelaßen: Sie nehmen die Reyße /a/vff sich, besehen die plätze, vnd bringen ein schreiben an mich vom Obristen Holcken, darin *referiret* sich selber auff die *communia* des letztgehaltenen großen KriegsRahts, vnd *protestiret* eigentlich, Wofern Er aus der Coßell abgefodert, vnd der platz daruber verlohren wurde, das selbes dieienigen zueverantworten so wieder die Mehrere des KriegsRahts gethan.

Hertzoch von Friedland belagert vnd geschießet vnterdeßen Lischwitz,¹⁷⁵³ verleurt davor Zween sturm. Beede Obristen Bubena vnd Carpizan habens davor gehalten, wan man den ort *manuteniren* wolte, so muste wir mitt der *Cavallerij* vnd *Infanterij* dahin gehen, dabey aber beßer gefunden wir verließen es vnd gingen nachdem gebirge, Herr von Sehrotin aber vnd Ich sein dar/a/uff bestanden, was dar/a/uff im großen KriegsRaht albereits vor dießem oberzehleter weiße eingewandt war. Haben vns entlich in gesambt geeiniget, das Carpizahn mitt der *Infanterij* vnd etzlichen Reutern,

fol. 34b

bey Oderbergk vber, /a/vff Iehne seit der Oder gehen solte, wir mitt der Reuterey mitt einer *Cavalcada* bey Lischwitz vnd des Feindes Lager vobey. Solches geschihet, wir kommen *in salvo* zur Coßell, Her von Sherotin vnd Rantzow bleiben zue Troppa, Lischwitz gehet *par accorde* vber vnd der Feindt rucket vor Iehgerndorff. Ich hette gerne gesehen, das wir derweile /a/vff Briegk gangen, selbs genommen vnd vns daraus mitt *amonition* verbehen hetten, Weill Ich *correspondentz* in der Stadt, die besatzung darinnen nur von drey hundert Man, die Burger vns *affectionirt*, vnd Zween ort wadurch wir vnßer Volck ohnvermerckt hetten mögen hinein spielen, *communicire* es mit H. Obristen Bubena vnd Carpizan die Haltens aber davor man solle damit warten vnd innenhalten bis sich der Feindt an Troppa henge, den Jungen H. Kuchtizky vnd einen *reformirten Captein* mitt namen Hans Caspar, fertige ich ab nacher seines H. Vatern anderm gute Kuszenzin¹⁷⁵⁴ daselbst den Man vorzutreiben, welcher angenommen wen man Ihm vorn *Centner* Pulver, 70 Rthlr geben wurde, deßen bey die Vierzigk *Centner* dahin zulievern. Beede H. von Sehrotin vnd Ich schreiben immittels das dießes alßo *passiret*, Zue verschiedenen mahlen ann Bethlehem wie Copeyen meiner *Concepte sub K* nachweisen.

In die Coßell leßet mir der H. von Sehrotin wißen gestaldt H. Graff Elias Haaßi /a/vff mein schreiben dem H. von Schwitzkowa zue vnßer nachricht entb(?)ie -

fol. 35a

ten laßen, Er hielte des Bethlehems HerausZugk gewiße, selber hette den gantzen Winter dazu in geheim starcke *praeparatoria* gemacht vnd schon etzliges Volck die Teiße *passieren* laßen.

Nachdem der Feindt Iehgerndorff *occupiret*, Rucket Er /a/vff vns vor die Coßell mit starcker macht, Vnsere *Cavallerij* helt Ihm /a/vff in seinem an *marchiren*, Aber durch seine *force* vnd Menge sowoll durch gebrauch seiner stücke *avanciret* Er denn dritten tagk ein Mussquetenschus an vnßerre Wercke. Man *consideriret* vnßern Mangel an *Amonition*, vnd das die *Cavallerij* daßelbst keine dienst tuhn, sonst aber an *fouragij* mangell haben wurde, vnd *resolviret* einmutigk das man damit dem Vngarischen *succurs* entgegen gehen vnd sobaldt man sich *geconiungiret* suchen solle die *attacquirte* plätze zuentsetzen, sich auch nochmahln bemuhen etwas mehr von Pulver naher Coßell zueschaffenn. Carpizan behelts *commendo* vnd Obrist L. Schlammersdorffs, Rießen vnd Putlitzten Regiment, nebenst Ob. L. Ercken vnd den dragunen

¹⁷⁵³ Dánská posádka v Hlubčicích se vzdala 22. června po krátkém obléhání.

¹⁷⁵⁴ Pol. Koszęcin, něm. Koschentin.

darinnen; Ich ermahne Sie sambt vnd sonders Ihre *devoir* Zuthun sich insonderheit dahin zuebemuen, das E. Mtt. das Volck nicht verlohren noch ablendigk gemachet werde.

Wir *marchiren* hinaus, /a/vff Schwartzwasser¹⁷⁵⁵ ins Furstentuhm Teschen, daßelbst gebe ich was noch im Reste, leyhe selbst Heer vnd borge von Obristen Holcken, dem Alten H. Kuchtizky, was ich /a/vffbringen kan, schicke selbes geldt naher Kußzenzien das Pulver zue

fol. 35b

wegen Zuebringen: Aber der Pohle weis die lieferung nicht zutuhn. Die Reuter welche es *convoyren* sollen, vnd von Ritmeistern Lorentz von Bockwalden *commendiret* worden, nehmen das Silber, geldt vnd geldt /a/vff der *Zuruckmarche* vnd theilens vnter einander *accordiren* vnd gehen zum Feinde. Von Pleßa vnd Teschen laße ich in achtzehen *Centner* zusammen bringen, schicke selbe in Secken alßobaldt nach der Coßell, mit bericht wor sie der abrede nach das pulver hineinbringen sollen, selbe *Officirer* die Sie *commendiren*, Kehren aus Zagheit wiederumb, Es sein Zwar alßobaldt andere Hundert damit *comendiret*, aber wie Sie kommen, ist die Coßell schon vbergewehßen. Alßo *marchire* wir nach gehaltenem KriegsRahtt vort nacher der *Gabelunka*, machen zu *dragunen* die Zween *Compagnien* von Obrist L. Schlammensdorffen *Regiment* so in Pleßa lagen. OberstL. Rohren Kriegt *Ordinantz* mitt seines *Regiments* vier *Completen Compagnien*, so zue Teschen vnd Oderbergk lagen sich ebenmeßigk bereitten zuemachen vnd *zumarchiren*.

Ich gehe /a/vff Teschen, leyhe von den Ständen vnd bringe zuewege in Tausend Reichsthaler, davon bezahle ich die Herren Kuchticken, was Sie zue Swartzwasser vorgestreckt, Schicke einen Behmischen von Adell vort in Vngarn, Bethlehem vnßern zustandt zueberichten vnd das wir willens gerade zue Ihme zuegehen, selben versehe Ich mitt vngerischen Kleydung vnd Zehrung.

fol. 36a

Die Hertzogin von Teschen komt selben tagk vom hauße zue mir in mein *Losament* bittet Zweerley, Ihr den gefangenen Graff von Mansfeldt, sowoll den ObristL. Rohr mitt seinen Knechten dazulaßen: Beedes als zue vndienst E. K. Mtt. gereichendt, wirdt Ihr vermittels eingewandter entschuldigung abgeschlagen, des ObristL. sein weib weinet vmb Ihren Man, vnd bittet Ihn dazuelaßen: Selber *disponiret* mir vnwißendt seine Knechte zur *Meutination*, wie die Reuterey schon meist durch Teschen *passieret*, vnd Ehr mitt den Vier *Compagnien* vnd denen Dragunen vor Pleßa folgen soll, verschleußet Er sich /a/vffm Schloß Seine Knechte machen Ihre *Rendevous* /a/vffm Marck, schreyen vber geldt, Jagen ihre *Officirer* von Sich vnd nehmen den Fendrigen Ihre *Cornette* (pozn. přeškrnuto, nadepsaný text nečitelný), Ich schicke zum ObristLeutenant, selber will nicht kommen, sagt seine Frauw sei Ihm Kranck, Er könne bey den Knechten auch nichts richten. Ich stelle bede Capitain Moren vnd Christian Michell mitt Ihren Dragonen ins Stadtohr zue Teschen, bevehl Ihnen sowoll einer noch in der Stadt Stadt (?) verhandenen *Compagnie* pferde selbes tohr bis zue meiner Zuruckkumfft offen zuhalten. Renne vort vmb etzliche Reuterey wieder zurucke zuhohlen, die Meutischen Knechte vortzubringen, Obrist Bubena reitet nach der Stadt voran, der ObristL. Rohr nimbt an die Knechte herauszubringen, leßet aber das Tohr hinter Ihme zuschließen, versperret alßo auch die beeden *Compagnien* von Schlammersdorffen nebenst einer *Compagnie* pferde bey Ihm in der Stadt, komt stehendt /a/vff der pforten

fol. 36b

vnd saget wie die Knechte durchaus nicht vort wollen, Ich begehre Er sols thor offnen, ich wolte mitt den Knechten selbst reden, Er entschuldiget sich, gibt vor die Hertzogin habe die Schlußell, ich *persuadire* mitt gutten Worten vnd großen Zuesagen, das Er die Schlußell holet, das tohr offnen leßet, H. Bubena wiederret mir hinein Zuereiten, vnd gehet zuruck, Ich rede freudtlich mitt dem

¹⁷⁵⁵ Pol. Strumień, něm. Schwarzwasser.

Obristen Leutenant vnd reite mitt Ihm /a/vffs Schloß, Schicke immittels meine Leute, welche die Zween *Compagnien* dragunen vnd die eine *Compagnia* pferde ins gewehr vnd wieder vnters Stadt Tohr bringen, mitt gefehl solches von Niemandt ohn mein gehais widersperren zulaßen.

Ich rede vnterdeßen mitt Rohres Knechten, verspreche Ihnen Morgentages eine Lehnung zugeben, innerhalb Acht tage aber einen Mohnat Soldt zuwegen zubringen, Kan aber nichts richten, besondern *Salvire* mich nicht ohne Lebens gefahr Durch *spendirung* etzliches geldes von Ihnen, halte den ObristL. mit worten bey mir das ich ihn aus Schloßtohr in die Stadt Kriege. Da Schaffe Ich das die willigen Knechte vnd Reuter die Wegen versperreten tohrs nicht hatten folgen können, aus der Statt der Reuterey *nachmarchiren*. Rohren Zwinge Ich, das Er mitt zur Stadt hinaus naher dem *Quartier* an der *Gabelunka* muß, verweiße Ihm seine Meineydige vntreuw, vnd drauwe Ihme mit der schärffte des KriegsRechtens, wafern Er seine Knechte nicht heraus schafft, Einer Seiner *Capitaine* machet sich aus der Stadt loß, volget mir, saget keiner sey vhrsach an der

fol. 37a

Knechte *meutination* als der ObristLeutenant; Aber da beginnen die Reuter die Köpfe auch zusammen zustecken, schicken zueinander vnd siehet alles einem größern ohnwehsen gleich, Obrister Paudiß vnd Holcke kommen zue mir, Guter Raht ist teuwr, Ein iedweder der Beeden ist bemuhet sich seines *Regiments* zue versichern, Paudißen gewinnet das Seinige, leßet alle Stendarte in sein *Losament* bringen, stellet Zween *Compagnie* /a/vff die Wache vor daßelbige.

Die Holckischen aber nebenst etzligen so von den andern *Regimentern* sich zue Ihnen gesellet, fallen mit verhengtem zaum in Mein Loßament, geben feuwr in die Stuben vnd Fenstern, nehmen E. Mtt. den im Zahlambt noch verhandenen Rest von ohngefehr Sieben Hundert Reichsthaler, plunderen mir meine wägen, theilen vnter sich meine pferde vnd gewehr, vnd werfen vnßere gefangene als Graff von Mansfeldt, Obristen Morder vnd H. von Dohna zue Ihren Heubtern auff, Wie ich hernach erfahre ist ihre meinung gewehßen, mich nieder zumachen, dadurch alle Reuterey zue neben *meutination* zue *compelliren*, dennegst alle Obristen vnd *Officirer* gefangen zunehmen vnd selbe dem Feindt nebenst an erbietung Ihres dienstes *zupraesentiren*.

Ich *salvire* mich mit Zween pferden /a/vff Ob. Paudißen sein *quartier*, selber leßet sein *Regiment* alßobaldt /a/vffsetzen vnd ins Feldt rucken. Obrister Kaltenhoff stellet sich neben Ihn. ObristL. Daniel saget Er wolle es mit dem größesten Hauffen Halten, stellet sich bey Caltenhoffen. Ein Iedweder ermahnet seine Reuter, Alle er bieten sich zuzufolgen auch die holckischen zueschlagen wafern Sie sich nicht wieder *accommodiren* wurden, *protestirn* aber wieder die

fol. 37b

Marsche in Vngarn vnd begehren eigentlich zue E. Mtt. hinabgefhuert zusein. Obristen Holcken gehet hefftlich zue Hertzen seiner Reuter vntreuw, komt zue vns berichtet den zustandt, ist bekummert wie Sie wieder zue Recht zubringen, Reitet wieder hinzu ihnen, berichtet wie die gantze Reuterey /a/vff sie *marchire* sie zuschlagen, wafern sie sich nicht baldt wiederumb bequemen, Versichert Sie das Sie in Vngarn nicht sollen gefuret werden, vnd bringet sie wieder *in devotion*.

Vmb dießer entstehenden ohngelegenheit willen mußten wir von den Reutern gleich gezwungen vom gebirge zuruck durch Pohlen *marchiren*, da wir vns sonst vorgenommen erst vbers gebirge der *Gabelunka* naher Zips Zugehen, ob vns des Bethlehems Vortrab begegnen möchte; /A/vff allen fall aber der Bethlehem außenbliebe vnd der Feindt vns vbers gebirge nachruckete, wolte wir etwa durch denengen pas (?) der Orava wieder vbers gebirge zuruckschlagen, Wan wir den Feindt einmahl nach vns gezogen vnd verfuert gehabt, hetten wir ohne sondere gefahr durch Pohlen vor Ihm weg gehen können vnd nicht zubefurchten gehabt, das Er vns vorkommen oder in die Flancke, gegangen wehre, Aber wie zuvor gesagt, mußten wir itzo dahin gehen, war die Reuter wollen, vnd densnoch alle mugligkeit versuchen sie durchzubringen,

Wir *marchiren* so starck wie können ohngerastet /a/vff Skotzow,¹⁷⁵⁶ Plessa, Beuten, Tarnowitz, Pitzschen¹⁷⁵⁷ (Ein Städtlein im Briegischen Furstentuhm gelegen, alwor vor dießem Ertzhertzock Maxilian nach dem Er in Pohlen geschlagen worden, von itzigen Kriegs *Sigismundi* seinem Kriegs Volck eriaget vnd gefangen worden)¹⁷⁵⁸ Kommen /a/vff des Hertzogen von Holstein

fol. 38a

seinen Zugk welcher vom Wallenstein mitt seinem Regiment dem Könige in Pohlen zuhulffe wiederm Könich in Schweden *marchirte*, deneselben verfolgt Obrister Holcke, weill Er die *avantgarde*, trennet vnd schleget Ihm etzliche Knechte, nimbt Ihm seinen Silberwagen, Carotze vnd mehr *Pagage*, der Hertzoch *retiriret* sich in einen Meyerhoff, verbauwet sich daselbst in der Nacht alßo das ihm weiter mitt vnßer Reuterey nicht beyzukommen, wiewoll versucht ward, etzliche Zimmer in brandt zubringen.

Von dannen ziehen wir /a/vff Odelnow¹⁷⁵⁹ vber einenn Paß, weiter auff die Lincke seiten Krutotschin¹⁷⁶⁰ naher Coßyan,¹⁷⁶¹ *passieren* den Fluß Ober, alda fallen die Pohlen dem Obristen Holcken in die *Arrieregarde* vnd nehmen OberstL. Berghauwers seine Stendart vnd Cornete, gehen /a/vff Grodißko¹⁷⁶² vnd Squirsina,¹⁷⁶³ vnd *passieren* daßelbst die Warte, *Losieren* vns an die Brucke vnd schicken Obrist. Paudißen mitt etzlichen pferden vnd *Dragunen* an den paß der Netze ob Sie bey Landsperck¹⁷⁶⁴ oder Santoch konnen vberkommen mitt Pramen oder Schiffen.

Wir schicken Zugleich den Obrist. Caldenhoff mitt seinem *Regiment* vnd etzlichen *Dragunen* /a/vff funff große Meyle höher /a/vff Fullein (sonst vhztye(?)) vns daßelbst denn Paß mitt gute oder *par forsa* Zueroffnenn. Bey Landtspergk vnd Santoch¹⁷⁶⁵ ist Iehnes Vfer mitt Merkischen

fol. 38b

Soldaten starck besetzt vnd alle Vberfehren verwahret, der Pas wirdt Paudißen auch gantz abgeschlagen: Fulain ist Zwar mitt Heyducken besetzt, es wirdt auch mitt stucken daraus gespielet, Nichtsweniger wirdt das haus *par forsa emportiret*. Wir gehen daßelbst vber die Netze von dannen /a/vff Schloppa, da *praesentiren* sich die Polacken Morgens mitt dem tage an Obristen Holckens vnd Caldenhoffs *Quartier*, welche aber ihrer ankumfft gewarschauwet waren, vnd Ihrer im Feld erwarten, Holcke *Scharsieret* sie bringt sie in die flucht vnd erschlegt Ihrer Viel, Ritmeistere, Andreas Bilde hatt die erste *charge* gethan vnd sich sehr woll gehalten.

Vns hatte ein *reformirter* leutenant welcher mir von E. Mtt. schreiben gebracht vor gewiße berichtet, das selbige durch Ihre Volck Schwed vnd die Oderbergk /a/vff Iehneseit der Oder besetzt, darumb suchen wir die Oder der orten zu *passiren*, beyneben berichtet man vns wie Marggraff von Thurlach¹⁷⁶⁶ auch Prentzlaw belägert, gehen derhalben näher der Oder, solten Zwar Arenswalde¹⁷⁶⁷ /a/vff der Rechten seiten gelaßen haben, Aber die wegwkehßer fhuren vns in dem finstern ohnrecht /a/vff Arenswalde Zue das wir weit vmb *marchi* -

fol. 39a

¹⁷⁵⁶ Čes. Skočov, pol. Skoczów, něm. Skotschau.

¹⁷⁵⁷ Pol. Byczyna, něm. Pitschen.

¹⁷⁵⁸ Mitzlaff připomíná událost v Byczyně v roce 1588, kdy zde byl zajat arcivévoda Maxmilián Habsburský poté, co byl zvolen polským králem, vojskem jeho soupeře o polský trůn, Zikmunda III. Vasy.

¹⁷⁵⁹ Pol. Odolanów, něm. Adelnau.

¹⁷⁶⁰ Pol. Krotoszyn, něm. Krotoschin.

¹⁷⁶¹ Pol. Kościan, něm. Kosten.

¹⁷⁶² Pol. Grodzisk Wielkopolski, něm. Grätz, dříve Grodyszcze, Grodzysko.

¹⁷⁶³ Pol. Skwierzyna, něm. Schwerin an der Warte.

¹⁷⁶⁴ Pol. Gorzów Wielkopolski, něm. Landsberg an der Warte.

¹⁷⁶⁵ Pol. Santok, něm. Zantoch.

¹⁷⁶⁶ Jiří Fridrich Bádenské-Durlašský (1573 – 1638), do roku 1622 vládl markrabství bádensko-durlašskému, vojevůdce protestantské strany ve falcké a dánské fázi třicetileté války, generálporučík dánského krále Kristiána IV.

¹⁷⁶⁷ Pol. Choszczno, něm. Arnswalde.

ren, vnd die Reuter sehr mude werden, der *Quartiermeister* berichtet wie es noch sehr weit bis zum Städtlein Behrnstein,¹⁷⁶⁸ schlegt vor drey dorffer welche zue *Losierung* des Volcks bequem vnd im *triangel* nicht weit von ander liegenn.

Das Haupt*quartier* wirdt gegeben im dorff Grahn,¹⁷⁶⁹ da kombt vom Obrist Holck ein Pauwr mit Kundtschafft das Volck /a/vff dießeit Landtspergk liege, Zween Soldaten wo von Landtsperck kommen waren vnd daßelbst in besatzung gelegen, berichten, das Obrister Pechman daßelbst den paß begehret, die Burger aber selben Zuegeben abgeschlagen vnd selben zuverstaten noch nicht wehren gemeinet gewehßen.

Wir werden im *Quartier* berichtet das E. Mtt. Volck bis an die Oder immer gekommen, besondern das Schwed vom Feinde besetzt, darumb war gutter Raht tewr, solche *Rivier* so des orts sehr morastich zuepassiren, Ein iedtweder tuht fleißige nachfrage an welchem orte Ein Pram verhanden. Vor abends kombt H. Obrister Bubena in mein *Losament* mitt dem vnterrede ich mich wie vnßere *marche* anzustellen, vnd wird vnter vns veranlaßet, das Drey Hundert pferde noch vor Mitternacht fortgehen sollen, an die Oder vnter Custrin,¹⁷⁷⁰ mitt *Instruction* das Sie die straße naher Landtspergk mitt kleinen abgeschicketen *parteyen*

fol. 39b

solten *batieren* vnd Kundtschafft einziehenn, ob vnd was vor Volck daßelbst *Logiret* vnd verhanden, auch alle halbe stunde zuruck *avisiren*, was sie davon erfahren wurden, Wan vom Feindt nichts zue *descouoriren*, das Sie solten fortgehen bis an die Oder vnter Custrin, von dannen alle befundene prame, nachen vnd Kahne hinabwerts Ziehen bis an den bequemesten ort den Sie finden oder ausfragen Konten zue vnßer vberfart. vns auch deßen nebst allen *particulariteten* zuruck /a/vff den wegk den wir ohngefähr naher Berwalde nehmenn wurden zuberichtenn. Dabeneben wirdt veabredet das die Wache vmb die *Quartiere* woll bestellet vnd die straßen beritten werden musten, das man in mitternacht *purtaßelle* blaßen vnd *allerto* sein, Zween stunde vor tage (wie wir sonst allezeit gethan) *marchiren* soltenn.

Aber die drey hundert pferde, wiewoll sie vieler bericht nach *gcommendiret*, seinn nicht ausgegangen, keine *purtaßelle* ist im heubt *quartier* geblaßen, keine straße ist beritten noch *batieret* worden, keine oder ie vbell bestellete vnd *visitirte* wache ist gehalten:

fol. 40a

Wie die sage gehet, hatt Sie geschlaffen, Also do man des Feindes nicht ehe gewahr worden, ehe Er im Dorffe gehalten, *Alarmen* geblaßen, Niedergehauwen, was er theils im halben traum /a/vff des Dorffs straßen hatt vorgefundenn, vnd etzliche heußer in Brandt gesteket,

Mein gluck ist gewehsen, das ich nebenst meinem gesinde vnd beyhabenden Leuten fertig gewehsen, vnd iederzeit gewartet, das man zue pferde blaßen solte: Den Obwo(?) mein *Losament* hinten vnd vorn starck besetz so sein doch der Alte her Kuchtizky vnd Ich mit verlust Zweer *reformirten Capitaine*, so geblieben, noch eines *Capitains* vnd Zween Mehrische von Adell, so mir vom Feindt an der seiten gefangen wegk genommen, hinten aus dem toX(?) durchs feldt vnd in negsten waldt gangen, daselbst ich einen Ritmeister, welcher sich ein wenigk vor der *Compagnia* voraus gethan, neben seinem /a/vffwarter gefangen, nachdem von Ihn Kundtschafft eingenommen, das Zween *Compagnien* /a/vffn fues folgeten, mich zue seiten in Waldt abgeschlagen, die gefangene niedermachen laßen.

Immittels *charchiret* Holcke mitt seinem *Regiment*, Er vnd alle seine *officirer* thun sehr woll, Drey *Compagnien* treffen /a/vff mehr den Zehen *Cornet* vom Feinde, Aber die Menge machet Sie endt-

fol. 40b

¹⁷⁶⁸ Pol. Pełczyce, nēm. Bernstein.

¹⁷⁶⁹ Pol. Granowo, nēm. Granau/Granowo.

¹⁷⁷⁰ Pol. Kostrzyn nad Odrą, nēm. Küstrin an der Warte.

lich naher Pommern reichen, weil Ihr Obrister vnd *maior* gefangen, Obr.Leutenant, Ritmeistere vnd viel Reuter gequetzt waren, Ich folge dem schießen, stoße /a/vff die *Arriergarde* des Feindes, *marchire* hinten bis an ein dorff, wie das letzte *Cornet* ins Dorff gehet, Schlage ich mich /a/vff die Rechte Handt so weit ebe (?), das ich den Feind vorbey vnd /a/vff der Holckischen Reuter *marche* komme, die treffe ich an in Pommern bey Piritz,¹⁷⁷¹ Obrister Caltenhoff ist dieweill dem Heubt*quartier* zue entsatz kommen, machet H. Bubena vnd andere loss, aber nieder, was Er vom Feindt im Dorff vorfindet, Es *coniungiret* sich Ihm entlich *Daniel*, Wie der bericht, soll Caltenhoff *resolviret* sein gewessen zue *charchiren*, aber weil Daniel¹⁷⁷² hinterstellig gebliben hatt h. Ob. Sbusna solches vnrathsamb befunden daruber samlet sich der feindt starck vnd *Accordiret* H. Bubena mitt dem Graven von Maaroda,¹⁷⁷³ in *manier* wie Er vnd seine beywehrende am besten berichten können.

Sobald Ich zur Holckischen Reutern gelange, versuche ich sie durch Griefenhagen vber die Oder Zuefuren, Aber erfahre das die Brucken abgeworfen vnd die pfahle abgehauenn, Ich flure sie darumb weiter /a/vffm dam, nacher Stetin, schaffe das ihre Stendarte nieder in eine Caleße gelegt werden. Reite mitt Ritmeister Bilden in Zwolff pferde starck voraus,

fol. 41a

komme vors Dammische tohr, kann aber nicht werden eingelaßen, ehe ich nebenst eines Rahts vnd der Burgerschafft abgefertigten, Einenn Trompet zum Hertzogk naher Stetin schicke, dessen Abgesandts Rächte, zum Dam anlangen, mich hinein fodern vnd kommen laßen.

Daselbst berichte ich den einfall in vnßer *quartier* vnd erfolgte trennung, gebe vor ob hette ich dar/a/uff, das Holckische *regiment*, im nahmen vnd von wegen E. Mtt. gantz *licenciret*, Bitte vnd erhalte vor Sie den paß durch den Damm vnd Stettin, das Sie folgende tage zue funfzehn pferde starck durch Stettin ziehen mogen vnd bey E. Mtt. Ihren Rest vnd Soldt zuesuchen. Vor meine *persohn* erlange ich das ich noch selben tagk alsbaldt mitt Zwolff pferden durch *passiren* möge. Wie vorerwehnet hette Ich die Stendart /a/vff eine Caleße bringen laßen, Selbe schaffe ich von den Reutern vorwegk in die Stadt Damm, vnd gebe Ihnen Zue etzliche *Cornehte* die selbe in acht nehmen vnd bewahren, Inn meinungh mitt Ritmeister Bilden ingesambt Zwolff pferde zuefolgen.

Aber die Reuter (welche vor dießem Zue Gabelunka *meutiniret*) besetzen das Tohr, wollen mich nicht hinein laßen, begehrenn Ihre *Corneth*, wollen selbe vnd mich dem Feindt

fol. 41b

liefern vnd sich ergeben, Rittmeistern Bilde, wie auch Langer Fritz vnd endlich Obrist Leutenant Berghawer, *avisiren* mich deßen vnd bitten mich meine *persohn zuesalviren*. Ich schaffe durch den Fst. Pommerischen Ritmeister Plötze, das mir ein Tohr an der andern seiten geoffnet wirdt, da ich vermeine solches alßo zufinden, Reite ich im Galoppa dohin, vnßere Reutter verfolgen mitt starken Trouppen, Aber die bey offnung des Tohrs sich befindende Pommerische Burgerey vnd Soldaten, nachdem Sie nicht anders meinen, Ich wolte mit den Reutern in ihre Stadt hinein Hauwen, *praesentiren* sich starck, mit einem großen geschrey, machen die reuter stehen auch entlich *abmarchiren*, Nachdem ich mich nicht ohne gefahr einer vnd anderer *musquetaden* an die Seite des Tohrs gestellet vnd *salviret*, Alßo werde ich entlich ein vnd nebenst den Corneten bis vor Stetin durchgelaßen, Da komt mir des Hertzogen Trompet entkegen, vermeldet deßen gute gewogenheit, aber dabey das man mich nicht könne ohne meiner *persohn* oder aber des LandsFursten vnd meines Vaterlands gefahr vnd Nachtheill, durch die Fst. *Residentz passiren* laßen Weiln von Kayserichen *Officirern* bey Ihro Fst. Gn. gesucht wehre mich in *arrest* zunhemenn.

¹⁷⁷¹ Pol. Pyrzyce, něm. Piritz.

¹⁷⁷² Přeškrnuto: nicht fechten will.

¹⁷⁷³ Jean de Merode (1589 – 1633), císařský plukovník a generál, povýšený císařem Ferdinandem II. do stavu říšských hrabat roku 1622.

fol. 42a

Ich empfinde solches wie einen *Affront* wieder zusage, mitt anhang gestaldt E. K. Mtt. selbes *offendiren* vnd Ichs ohnberichtet nicht laßen wurde. Komme endtlich mitt nicht weniger *difficultät* wieder zurucke durchen Damm, Schlage mich /a/vff die Rechte handt beyseits der Oder /a/vffs Kirchspiel Poiegk, also Zwischen dem Feind vnd vnßern reuttern durch, (Welche einen Trompet geschicket hatten, mit dem Feind *zuaccordiren*, der aber dahin nicht, besondern in ein Wirtshaus geritten) in die Golnauwsche Heyde vorbey Friederichs Walde, Zuruck naher Kolbergk, verbleibe der gegend bis vnßere Reuter Trouppenweisse durch Stettin *marchiren*, vnd zue ihren Stendarten zusammenkommen, *passire* bey Wollin die DieVc(?)naw hiernegst die Schreine vnd das Neuwe Tief /a/vff Anklamm(?), gehe durch Mecklenburgk, zum Graven von Thurlach so domahln angelangt war, vor der *Insull* Pöhle, finde daßelbst die holckischen *salvirten* Cornehte vnd Reuter vnd gehe mitt H. Pfaltzgraff Christian vbers waßer zue E. Mtt. naher Crempen¹⁷⁷⁴ in Holstein, Gott der Almechtige gebe E. Mtt. inn entstehung eines annehmlichen gewünschten friedens, hinfuro beßern *success* vnd *Victori*, Auch das dero-

fol. 42b

selben dazu Redtlige, tapfere vnd getrewe Leute mehr inkumfftigk als bisdahero mitt gutem Raht, vnd eußerster Zuesetzung guetes vnd Bluets, nebenst meiner geringfugigen persohn mögen bedient vnd behulfflig sein vnd bleibenn.

fol. 43a

A.

Summa eorum, quae inter serenissimum ac potentissimum principem ac Dominum, Dominum Gabrielem, Sacri Romani Imperii et Transylvaniae Principem ex flugustissimi item ac potentissimi Daniae Norwegiaeque Regis consiliarium et Generalem Commissarium Generosum Dominum Mitzlaff, ac illustrissimi celsissimique Principis Domini Iohannis Ernesti, Iunioris Ducis Saxoniae Vimariensis, Danici Exercitus Generalis Legatos, illustrem Dominum Adrianum Balthasarum, Baronem a Flodroff, Generalem Quartiriorum Magistrum, Magnificum Dominum Erenfridum a Berbistorff, Equitem, et Generosum Dominum Ioachimum de Carpizo, Serenissimi Daniae Regis Colonellos et consiliarios bellicos, Septimo die Novembris, Anno Millesimo Sexcentesimo Sexto, in Castris prope pagum Bars collocatis, pro bono publico acta et conclusa sunt, sequentibus conditionibus:

Primo: Ut Inclyti Confaederati Reges Principes, et status serenissimae celsitudini suae sex mensium pecuniaria subsidia (singulis mensibus quin quadraginta Thalerorum Imperialium millia numerando) in Constantinopoli deponant, Hocque intra semestris spatium ad summum fiat, et Generosus Dominus Generalis commissarius omnem lapidem moveat, quo Daniae Norwegiaeque Sacra Regia Majestas reliquos confoederatos ad id praestandum autoritate et exempli sui magnitudini inducat atque promoveat.

Secundo: Ut in id praecipue incumbant, quo a Dominis confoederatis omnibus ac singulis ad manus serenitatis suae foederis diploma assecuratorium tradatur.

Tertio: Ut in Silesia Germanorum exercitum duodecim millibus constanter paratum atque instructum habeant, qui cum serenitate sua, quandocumque status rei communis postulet, sine mora conjungatur.

Quod si praedictos conditiones sola Daniae Regis Majestas ita adimplerit, ut supra nominatam pecuniae summam Constantinopoli deponat,

fol. 43b

12000 militum sustentet, et serenitati suae suum diploma assecuratorium mittat, cuncta aequae valida sunt et maneant, ac si ab omnibus confoederatis facta ac praestita essent.

¹⁷⁷⁴ Krempe, nevelká pevnost se zbrojnicí, důležitý dánský opěrný bod poblíž Glückstadtu u ústí Labe v Holštýnsku.

His vero adimpletis conditionibus serenissima celsitudo sua principali verbo spondet ac pollicetur, se pro viribus procuraturum, ut inter Ottomanicam Domum et Persarum Regem Pax firmetur, et Generalis expeditio in Styriam Gratzium versus suscipiatur, Austriacique in visceribus patrimonii sui gravi bello implicentur; interea vero temporis ipsa serenitas sua in tractatu pacis cum Ferdinando Caesare tales condiciones ineant, ut reservatis belli causis, arma et hostiles spiritus resumere semper possit. Quemadmodum eadem expresse innuit, nullis de se rumoribus, in hoc casu fidem adhibendam esse, quinimo iis spretis ac neglectis majori a se alacritate mense majo futuri Anni certo atque infallibiliter arma motum et conjunctum iri. Deinde quod sua serenitas hoc si possibile fuerit, in effectum deducatur sit, ut Tartarorum Princeps cum numero exercitu Podoliam sequenti aestate denuo invadat, quo serenissimae Regis Sueciae expeditio facilior sit, in Borussia eidem soli tota belli moles non incumbat, nec Poloni in Germaniam ulla vires omittere possint. De caetero Daniae Sacra Regiaeque Majestas omni studio sollicitet atque allaboret, ut magnus Dux Muscoviae eodem tempore contra Polonos in Principatu Smolensko bellum gerat. Similiter Rex Christianismus et Respublica Veneta serio admoneantur, ut haec in foro Julii, ille in Alsasia diversionem suscipiant, Veneti quoque pro pecunia serenissimo Transylvaniae Principi Arma ex ditioe sua concedat.

Quicquid superest, et promovendo communi bono necessarium videtur, ex debito affectu et pietate, in miseram afflictamque Rempublicam singulari assiduitate, vigilantia, Zelo, et ardore utrumque procuraturum iri.

Haec acta sunt bona fide Cristiana loco die et Anno ut supra.

Český překlad přílohy A:

Souhrn toho, co bylo mezi jasným a mocným vládcem a panem Gabrielem, vládcem Svaté říše římské a Sedmihradská, a poradcem mocného krále Dánska a Norska a generálním komisařem urozeným panem Mitzlaffem a vyslanci dánského vojevůdce, nejjasnějšího a nejurozenějšího pana Jana Arnošta mladšího, vévody sasko-výmarského, vynikajícím panem Adrianem Baltazarem baronem z Flodroffu, generálkvartýrmistrem, důstojným panem Ehrenfriedem z Berbisdorfu, rytířem, a urozeným panem Joachimem de Carpizo, plukovníky a válečnými rady nejjasnější královské Výsosti Dánska, pro veřejné blaho probráno a rozhodnuto 7. listopadu 1606 (!) ve vojenském táboře u Tekova s následujícími podmínkami:

1. aby vážení králové spojenci, vůdcové a stavy uložili pro Jeho královskou Jasnost v Konstantinopoli peněžní podporu za šest měsíců (v částce 40 000 říšských tolarů za každý měsíc), a to ať se děje během půlročního období, a ať vážený pan hlavní komisař se snaží, aby svatá výsost král Dánska a Norska svou autoritou a příkladem pohnul ostatní spojence k vykonání.
2. aby obzvláště o to dbali, aby všichni pánové spojenci společně i každý jednotlivě předali do rukou Jasnosti listinu ujišťující o závažnosti svého závazku.
3. aby měli ve Slezsku německé vojsko o 12 000 mužů neustále připravené a sešikované, které se, kdykoli si to závažnost naší společné věci vyžádá, bez prodlení připojí.

Kdyby výše uvedené podmínky splnila jen dánská královská Výsost, že by výše jmenovaný obnos peněz uložil v Konstantinopoli, vydržoval 12000 vojáků a poslal listinu ujišťující o závažnosti závazku, vše zůstává stejně platné a ať to platí, pokud by to vykonali a provedli všichni spojenci.

Splněním těchto podmínek slibuje nejjasnější Výsost svým královským slovem, že se bude starat o to, aby byl upevněn mír mezi otomanským rodem a perským králem, aby byla podniknuta výprava do Štýrského Hradce a aby byli Rakušané zapleteni do těžké války v srdci své vlasti; mezitím jeho Jasnost vnese do jednání o míru s císařem Ferdinandem takové podmínky, aby při zachování příčin války mohly vždy být znovu zvednuty zbraně a nepřátelské nálady. Jak jasně vyjádřil bez šíření zvěstí o sobě, že je třeba v této záležitosti zachovávat důvěru a případně jich nedbat, a tím větší rychlostí se vojsko dá do pohybu a spojí v květnu příštího roku. Pak, že Jeho Jasnost, bude-li to možné, způsobí, aby vůdce Tatarů s početným vojskem opět napadl následující léto Podolí, čímž usnadní výpravu nejjasnějšího krále Švédska, že v Prusku nebude celá tíže války spočívat na něm, a aby nemohli Poláci poslat všechny síly do Německa. A pak, aby se Svatá

Výsost dánská s veškerým úsilím naléhala a snažila se, aby velkovévoda moskevský v té samé době vedl válku proti Polákům na území Smolensku. Podobně ať jsou nejkřesťanštější král a benátská republika upomenuti, aby tato na „foru Iuliu“ (?), onen v Alsasku začali různice, Benátky také aby za peníze odevzdaly zbraně ze svého panství vládci Sedmíhradska. Co zbývá a zdá se být nutné pro zlepšení společné věci, o to se na obou stranách postarají z dlužné náklonosti a zbožnosti bdělostí a zanícením.

Toto bylo stanoveno v dobré křesťanské víře v místě a čase viz výše.

fol. 44a

Gnedigster König wir leben alhie in *desperatem* stande, Bethlehem hatt Mit dem Kaiser stillstand /a/vff drey Monath gemachet, vnd wird er so woll Der Turcke gewißlich den friede schliessen, wofern K. Mtt. I(?) nicht 12000 Mann in Schlesien mit noturfftigen geldmitteln vnterhalten, zum andern Alsobald eß Bethlehemem muglich, /a/vff 6. Monath 24000 Rhtt. in *Constantinopel deponiren*, vnd daß solcheß wurcklich vnd warhafftig geschehen, ihme glaubwürdigen schein, nebenst dem *diplomate faederis assecuratorio* emhendigen lassen, dan solcheß bey Engeland vnd Hollandt allererst zutreiben, wurde zu lange wehren, vnd zu spätt fallen. Ich bin noch zu maße kommen, vnd mit grosem fleiß vnd arbeit nach geschribenem schluß vnd veranlafftig vnter Bethlehem hand vnd siegel erhalten vnd zu wegen gebracht, ie ehr nuhn solcheß gelebet wird, ie besser eß ist, vnd hette wir K. Mtt. Getrewe diener noch etwa hoffnung entsatzß, vnd gewisser rettung, wirdß aber verzogen oder geschicht gar nicht; So istß ohnmuglich, Bethlehem im spiel zubehalten, sondern ist alleß auß mit unß, den Wallenstein mit 20000 Mann, von der einen, vnd Tilli (přeškrtnuto: von der andern) zusambt den schlesischen ständen in die 18000 Mann starck, von der andern seiten, wollen den kunfftigen frueling /a/uff unß ziehen, vndt außtilgen. Graff von Manßfeld ist durchgangen, weil er den braten gerochen, Hertzog von Weinmar ist von leid vnd *melancholeij*, todß verblichen, vnd mir großen last arbeit vnd sorge allein hinterlassen, Vnserß so wol Manßfeldischen Volckß, welchß ich in K. Mtt. Dienst vnd eidt bestellet, vnd übernommen, vnd itzo zugleich auß Vngarn in die Schlesie abholn, ist nicht 4 tausend, selbige nicht halb bewehret, vor hunger verschmachtet, kranck vnd *malcontent*, welchß alleß certissima praesagia unserß endlichen untergangß, wofern nicht *praesentariae remedia* unser rettung von K. Mtt. erfolgen. Ich bitte K. Mtt. umb Gotteß barmhertzikeit willen, wofern sie ie ihrer getrawen dienst, vnd so viel tapferer leute vergessen, vnd selbige umbkommen lassen können.

fol. 44b

Daß sie dennoch /a/vff die *consequenz*, ihrer vnd ihrer lande eusersten gefahr, wolle gnedigst bedacht sein, vnd nicht eine *minute* verabseumen Bethlehem in allem waß er begehret vnd gerahten, gewisseß *contentement* im werck zumachen, oder auch sich bey zeiten umb feinde zubewerben, zu welchem sie aber meineß vnterthenigen dafurhaltenß leichter mit Bethlehem alß ohne ihn gelangen könne. K. Mtt. Behertigen gnädigst, ob sie drey Regiment 6. Monath, umb so viel geld, alß Bethlehem begehret, unterhalten können, die aber seiner *assistentz* vnd macht nicht der zehende theil mögen gerechnet werden, wird so viel auch auff unser sehr nothe leidendeß vnd schwirigeß Volck wendet, vnd komt nicht zu spätn der *medic/ina/ post mortem*, wie man saget; werden K. Mtt. Mit der hulffe Gotteß im werck ersperen, daß sie an diesem ort mehr mit 8. Tonnen, alß dort mit 5 *milionen* geldeß, hier mehr in einem halben, alß dort in drittelhalb jahren gerichtet, vnd gewonnen haben. Bethlehemß (welcher warlich ein verschnitzter weiser fürst) gutachten vnd rath ist, daß K. Mtt. den Kaiser umb *inducien*, zur friedenß *tractation* ersuchen, solcheß auß 4 Vrsachen: 1. Damit sie den feind staltz vnd sicher machen. 2. Vnß in der Schlesien vorm Vntergang erhalten, 3. Immittelß die vom Bethlehem beehrte *conditiones adimpliren*, 4. Dadurch die *Allijrten*, so woll der Frantzosen *savojar*, vnd die *Venetianer* wieder /a/uffwachen, zur *diversion* vnd geldhulffe anstrengen vnd *persuadiren* können, sich immittelß *offensive* zugehen verstarcken, welchß alleß er bittet dahin, wie auch den *Muscowiter* zum kriege wieder Pohlen, durch *expresse* schickung zu *induciren*, auch beim könig in Engeland, daß er beym

Muscowiter dergleichen thuefleissig zebefodern: wanß werck auff solchen fuß gesetzt, ist er erbintig sich mit K. Mtt. in Persohn, mit euserster macht zu *conjungiren*, von deroselbe order zu *dependiren*, den feind *in visceribus patrimonij sui* anzugreifen, vnd

fol. 45a

Nicht abzusetzen, biß Gott den Hochmuth deß hauseß Östereich *comprimiret*, vnd die bedrengete in sicherheit gesetzt habe. Immittelß wil ich weiter nach der gnade, so mihr Gott verleihen wird, an diesem ort thun, waß einem getrewen sorgfeltigen diener gebühret, vnd mich versichern, wo mir Gott daß leben erhelt, K. Mtt. mirß gnädigst werden geniesen lassen, dem H. von Flodroff hatt der *General* noch bey seinem leben die *General majorschaft* anvertrawet, welche er den fleissig verstehet. Den obristen Carpizo, habe ich bey die *Artolerij* vermacht, ist ein *vigilanter* Mann, der auch bey K. Mtt. selbsten die *Artolerij* wol versehen köndte, dieselben *competiren* aber wegen deß verzu(?)gß ihrer *charge*. Ich bitte K. Mtt. Wollen dem ausschlag geben, insonderheit aber dahin bedacht sein, daß der *Armee* ein duglicher *General* vergestellet werde, ich *sollicitire* den Obristen Stubenvohl, ob ich könnte zu unß gewinnen, die *cavallerij* zu *commendiren*. Aber wie werde ich elender Mensch ihme der weiln thuen? Daß Volckfall /a/vff 12000 Mann wieder verstercket, wieder bewehret, bekleidet, vnd auch befeidiget sein, die 2000 Vngarn, so unß 36 uberlassen, wollen monathlich ihre richtige bezahlung haben, *Amonition* muß auff allen besetzten heusern vnd Städten im Voraht sein, vnd zu diesem allen, weiß ich nichtß, weil die *quartier* gantz außgezehret, vnd dem Volck daß brodt nicht lenger werden hergeben können. Ich habe kein *credit* mehr, weil ich bereit über sechzig tausend Rtt. schuldigck, dieseß ortß auch keine barschafft mehr /a/vffzutreiben weiß, K. Mtt. Haben mich mit lehrer hand der *Armee* zugegeben, vnd verlassen vns so lange, ich bitte umb Gotteß willen, sie sein eingedenck ihrer gnädigsten zusage, vnd reichen mihr nuhmer gnädigst, ihre hulfreich hand, sonst muß ich unter dieser last auch niederfallen. Ich habe kegenwertigen

fol. 45b

vornehmen wollbeglaubeten, vnd dieseß ortß wolbeguterten Mann Dietrich Cardinahlen (welcher dem Margraffen vor einen Marschalln vnd *General Quartiermeister* bedienet gewesen, auch iederzeit dem gemeinem wesen, mir aber itzo diese zeit grossen vorschub gethan hatt) endlich dahin vermöcht, daß er diese beschwerliche reise, zue K. Mtt. vnd daß geld zur *contentirung* dieseß Volckß, durch Pohlen, wol heruber zuschaffen, /a/uff sich genommen, ich bitte K. Mtt. wollen ihme schleunigst fordern, vnd mit einer erklecklichen *summa* anhero zurucke fertigen, dan solte dieser mann mit annehmlicher *expedition* nicht wieder zurucke kommen, wurde K. Mtt. *credit*, welchß unß bißdahero allein erhalten, fallen, vnd ich möchte ehe vnd davor deß todeß sein. Waß ich ihm ferner mundlich zuverrichten anvertrawet, darinn wollen K. Mtt. geruhen, Ihme gnedigst glauben beyzumessen.

B

Gnedigster König, ich habe oft geschrieben, von K. Mtt. Aber die gantze zeit über mehr nicht alß ein schreiben empfangen, Pfaltzgraff Christian hatt keinen Paß ehe haben können, daß machet daß Lengerfeld nicht durchkommen, weder meine zwene schreiben überbringen können. Ich wiederhole daß letzte nochmahln, vnd bitte K. Mtt. umb Gotteß willen, sie wollen vnser eüerste noth, gefahr, vnd zustand behertzigen, Bethlehem in seinen dreyen *postulatis* vnd *conditionibus content* machen, vnd diese *Armee* welche sonst warhafftig nicht lenger zuhalten, velauffen vnd zuscheitern gehen lassen. Sondern bey Fridrich Cardinahlen in 1(?)00 000 R/eichs/thall/ern/ in muglicher eil vbermachen. Nachdem Hertzog Johan Ernst Weimar todtß verblichen vervielet nuhr die schwere last vndt ich wende in die lenge nicht darunter

fol. 46a

bestehen, darumb K. Mtt. dieser *Armee*, einen Krigßerfahrnen, getrewen vnd arbeitsahmen *General* ehist vorzustellen. Pfaltzgraff Christian hatt ringer 1200 Rhtt. zue deß unterhaltung alhie

kein *Regiment* annehmen wollen; sondern weill über anderer Obersten bestellung, ausser K. Mtt. befehl, ich ihme nichtß zusagen können, noch sollen, alß ziehet er hienauß, ob ihm K. Mtt. daselbst ein *Regiment* antragen, vnd selbst mit ihm *capituliren* wolten. Alß bleibt Hinrich Holcke den 4 alten *compagnien* Kürassirer, H. Kaldenhoff den neuen *Arquebusirern* iedweder Obrister Leutnant vorgestellt. H. Obrister Ssubna kan die *cavallerij commendiren*, Obrister Carpizon wie *general* über die *Artollerij*, H. von Flodroff, wie *general* wachtmeister, umb einen gewissenhaftten *General Quartirmeister*, bin ich gar hoch bekümmert. K. Mtt. *resolviren* gnädigst, wie eß dieser *cavalliri*, so wol der *Artollerij* Persohnen, *tractament* sein solle, auch ob H. von Flodruffe mit dem *praetendirten Regiment* Zuwilfahren oder nicht? In übrigen allen wird *Major* Langerfeld außführlich berichten, dem wollen K. Mtt. volnkommen glauben beymessen, vnd sich gegen Bethlehem, wie auch dero hiesigem Volck elendß, wurcklich also *resolviren*, wie eß daß heil vnd rettung deß gemeinen wehsenß, vnd vnser */con?/servation* alhie nothwendig erheischet, geschicht es nicht in kurtzer frist, ist ohnmüglich alhie in die lange zubestehen.

Beygesegteß *Memorial*

1. Die itzige noth vnd vnser beschaffenheit außführlich zuberichten.
2. Vmb begerte geldmittel flessigst es muglich zue *sollicitiren*, weill mann dessen 1. Zu *contentirung* deß Volckß 2. Zu bewehrung vnd *remontirung* desselbigen. 3. Zue werbung vnd bewehrung, noch drey tausend

fol. 46b

Mann. 4. zue unterhaltung der Zweer tausend Ungarschen Reuter. 5. zue erkauffung *amonition*, vnd *reparirung* der *Artollerij*. 6. Zur bezahlung der gemachten schulde ohnumbgenglich von nöthen hatt. Deß wo es nicht bald bald vndberklecklich erfolget, die *Armee* nicht mehr zu *commendiren*, oder zuerhalten ist, zumahln die *Armee* in die lenge bößquartier vnd kein Proviant hatt.

3. Daß Bethlehem ehist *satisfaction* geschehe, vnd ich mit *creditif, instruction*, Voll macht, vnd gnugsamer *certification* der gelder wegen gnädigst versehen werde, Solcheß aber alleß insonderheit bey chursachsen verswiegen gehalten, untern Fueß getreten, vnd nicht gestanden werde. Alß könnte nicht schaden, deß Ihro Mtt. durch eigne gesandten sich bey chursachsen der abtreunickeit(?) Bethlehems, daß er den fried *a part* geschlossen, vnd vnß im stiche gelassen beilagten, selbe umb Rath, *interposition* zum Frieden, oder *assistentz* ersuchten, damit sie dadurch sicher vnd stille sitzen bleiben, nicht aber wieder vns sich rusten, massen man vernimmet, daß er viel obristen zur werbung besprechen, vnd selbige im wartgeld habe.

4. Die *Qualiteten* H. obr. Ssubna, Carpizonß, vnd H. von Flodruffe zuberichten, waß ihre bestellung vnd *tractament*, in wasser die *praecedentz* sein solle, *item* was Obr. leutnent Caldenhoff fur ein *cavallir*, vnd wie er zu unß gekommen.

5. Daß Ihro Mtt. Dem Obr. Leutnant Zehme, geld vnd *commission* geben wollen, 3000 deutsche knechte im reiche zuwerben vnd zu bewehren, selbe entweder Ihro Mtt. oder anhero (wor er den besten Paß haben köndte) durch zubringen.

6. Ihro Mtt. Unthertänigst vnd fleissigst zuersuchen, daß ihr wolte belieblassen, offer anhero zuschreiben, vnd vns ihreß *Stat/us/* zuberichten, weilln der feind viel *spargiret*, dadurch die Stände in *devotion* behelt, vnd durch außgestrewete *Carten* vnd briefe, auch vnser *Soldatesca zudebauchir(?)en*, vnd an sich zuziehen vnternimmet.

fol. 47a

7. Graven von Manßfeldenß *procedures*, vnd der Manßfeldisch *reformation* umbstendlich zuberichten

8. Paudissin einen Ob. Leutnant beym Regiment zuunterhalten.

C.

Copay Kön. schreibenß *Sub dato* 8. *Martij* Ao 1627

Alhie stehet es Gottlob noch woll zue, der Almechtige Gott helffe hinfuro gnädiglich. Auß deinem letzten schreiben *Sub Dato Troppa* den 6. *Novemb.* habe ich die gelegenheit verstanden, hoffe du werdest auff dein vorigeß schreiben bey Cardinahl meine *resolution* bekommen haben. Daß geldt so sich /a/vff eine ziemliche *Summa* beleufft, haben die Staten zugesaget, naher *Stetin* zuüermachen, von dannen naher Torn, in Hauß Mullarß hauß, der es in die Schlesie bringen kan, nach des Cardinahlß vnd Fridrich Langerfeldß vorschlag, welcheß muß in acht genommen werden. Neweß ist dieses ortß allein, daß Tilli diese tage den Graven von Oldenburgk zu mir gesand, Ihnem zuentschuldigen, daß er nicht Ursach sey daß der fried nicht gemachet, wie es ablauffen will, gibt die zeitt, wan der *Administrator* gelegenheit hette, nach der Schlesien zugehen, er solle sich gern darzugebrauchen lassen. Leichtlich könnte es kommen, daß ich ihn nach der Schlesien senden möchte. *Datum* Stade den 8 *Martij* Ao 1627

C

Copey Königlichen Schreibenß *Sub Dato* Stade den 9 *Martij* Ao 1627

Alhie habe wir zeitung gehabt, allß solte Bethlehem mit dem Käyser frieden gemachet haben, welcheß gerade dem itzigen zuwiedern. Vnd weil nach absterben hertzog Johann Ernsten zue Weinmarn, der *Administrator* eine *Armee praetendiret*. Alß hab ich itzo mit ihm einen *Accord* geschlossen, daß er soll naher Schlesien gehen, vnd alda meine stelle vertreten, ihme ist zugeordnet deine Persohn, vnd derselbige den du mein wegen bestellen solst, Ich hoffe daß die Schwegerschafft mit Bethlehem

fol. 47b

vnd die *praetension* /a/vff Jehgerndorff in Schlesien, etwaß gutes außrichten soll, zue dem *formato consilio* sein verordnet, Obrister Stubenvohl, Obrister Sbusna, Obrister Paudissin, Obrister Leutnant Holcke¹⁷⁷⁵, *General* quartierMeister, vnd Obrister Leutnant Rantzow, da es immer muglich soll dihr der *Accord* zugeschicket werden, wo nicht von worten zu worten, so soltu dich doch darnach richten können.

Copey der Antwort /a/vff obgesetzte schreiben:

Auß K. Mtt. beede schreiben, *Sub datis* 8 vnd 9 *Martij*, habe ich deroselben *Statu* erfrewlich vernommen, Gott gebe ferner gluck vnd s/i?/egen. Aber itzunder Kriege ich besturtzende zeitung, daß Cardinahl zu Krakow in *Arrest* genommen, vnd nach Warschaw gefuhret worden. Gleicher gestaldt, wie Hans Möller auß Vhrsach, daß er unß Pulver vnd bley Zuegefuret, in lebensgefaher stehet. Darum der wachsel des geldes /a/vff Krakow nicht, sondern von *Stetin* auß, etwa /a/vff Pohlen Torn, vnd von dennen durch die Kaufflaute anhero oder nach Tarnowitz, Beuten vnd Teschen, Alß an *privatleute* in der Schlesien, in hochster geheimb wird müssen uermahet, vnd eben durch sie an mich *avisiret* worden, welcheß bald muß in acht genommen werden, wo wir des geldeß sollen fähich sein. So wird beim Cardinahl auch alleß das iehnige, waß mir zuverrichten bevohlen, *intercipiret* sein, vnd weilln darunter vermuten auch daßienige, waß ich mit Bethlehem zuhandeln, so habe ich demselben diesen ohnfall *notificiret*, Bitte auch K. Mtt., sie wolten nicht saumen mir daßienige alles *repetendo* zurenoviren, vnd durch diese *post*, eylich zuüermachen, damit deßwegen nichtß versaumet werde; dan Bethlehem hatt mir noch newlich, durch Berbistorffen, den ich bey ihme habe entbieten lassen, daß er dem ienigen, waß er mit mir veranlasset, bestenigck nachkommen wolle, dafern

fol. 48a

¹⁷⁷⁵ přeškrtnuto: Rantzow

/a/vff seiten K. Mtt. Die vorgeschlagene *conditiones* nuhr *adimpliret* wurden, Nach deß Herren *Administratoris* ankunft trage ich höchlich verlangen, vnd bitte K. Mtt. Wolen ihnen ehist heroschicken, aber ich glaube nicht, daß er ohne eine guete anzahl Volckß werde können durchkommen, wan er aber solcheß alßbald beihendigck hette, alleß beritten machte, vnd die marche mit höchstem fleiß meturirte, ich in ziehern avisiret wurde, wan vnd welchen wegck er zue unß mit dem Volcke anhero nehmen wolte, Könnte wir mit ein sechß tausend Mann ihme entkegen rucken, die orte alhier wol besetzen lassen, vnd die *conjunction* furterß mit Raht vndt that befodern, wehrne der *Administrator* mit seinem Volcke auch allein bastant, sich bey Croßen¹⁷⁷⁶ feste zumachen, vnd die Oderpässe weiter hienauffwertß biß groß Glogow zue *occupiren*, wolte wir unß bemühen ihme abwertß enkegen zuarbeiten, biß wir einander die hendt reichen, vnd die *conjunction* vollenß befodern köndten, Stelle solches alleß in K. Mtt. Besteß guthbefinden. Immittelß soll in acht genommen werden, waß sie mir vom *formato cosilio* geschrieben, vnd K. Mtt. dienst erfodert, biß der *Administrator* anlangen, vnd der mit ihme getroffene *Accord* mich besser *instruiret*, /a/vff alleß daß ienige, waß beym Cardinahl, so wol langerfeldt vnd sonsten gebeten, wollen K. Mtt. geruhen, Ihre volstendige ercklarung vnd bevehlich gnädigst zu repetiren, vor allen dingen aber dem Volcke mit gelde helffen; Mit Amonition muß der H. *Administrator* auch versehen werden, weill wir deren sehr mangeln,. Wan sich Pohlen dergestalt feindlich wieder vns erklerete, vnd da Gott vor sey, daß überkommende geldt, da es verahnten were, unß vorenthielte oder *intercipirte*. Wollen K.Mtt. gnädigst bevehlen, vnd *ordinantz* ertheilen, waß *in talom eventum* zuthun oder zulassen.

fol. 48b

D

Copey Schreibenß *de Dato Stade 21 Martij Ao 1627*

Zeitung haben wir hie von euch die gar guth sein, in meinem letzten schreben habe ich dihr auff alleß bescheid geschrieben, vnd ob ich dihr schon von wegen des *Administrator*ß geschrieben, so habe ich doch eine Noturfft zusein erachtet, dir den gantzen *Accord* so zwischen unß getroffen, zuzuschicken.

Extract des Accords

Demnach des gemeinen bestenß, vnd der Könige in Dennemarck vnd Norwegen, auch andern zu der *Confaederation* gehörigen Noturfft erfodert, deß /a/vff guten hochgedachter des Königß in Dennemarck, wie vns naher Schlesien zu *transportiren geresolviret*, daselbst daß *General commendo* haben, über des Königß in Dennemarck Norwegen, vnd der *confaederirten* alda Vnterhaltene *trouppen*, vnd *Regimenter* zu Pferde vnd Fueße, Alß habe wir unß mit hochgedachter Kön. Mtt. Verglichen, daß wir auff Vnsere gewöhnliche vnd bißher gehabte *tractament*, vnd mitzuthun eines wollbestelten KriegsRahtß, oder *formati consilij*, so auß folgenden Persohnen, allß nemlich des Königß in Dennemarck *commissarien*, dem von Mietzlaff, vnd seinem *Adjuncto* dem *Colonel* Stubenvohl, *Colonel* Ssubna, *Colonel* Paudissen, Obersten Carpizon, Marquardt Rantzowen, Obristen Leutnant Hinrich Holcken, auch dem *General Quartiermeister*, bestehen soll, deren *Accusation* vnd vorhero gehalten ordentlichen schluß, wir zu folgen entschlossen, des ortß deß *Generelat* zu *administriren*, Vns verpflichtet haben, zu solchem behuef, sein wir geneigt Vnsern itzige Vnterhabende *trouppen*, in dem standen worin sie itzo befunden werden, zue des Königß in Dennemarck *disposition*, iedoch deß dieselbe zue Vnsrem *Respect*, vor Vnsere Volck *aestimiret* werden sollen, dieses ortß zuhinterlassen. *Etc.*

E

Paßgestaldt der Cardinal so woll alß dessen wirdt vnd Kauffmann Hanß Möller, zue Krakow im *Arrest*, solches habe ich *Sub Dato 30. April* an K. Mtt.

¹⁷⁷⁶ Čes. Krosno, pol. Krosno Odrzańskie, nēm. Crossen.

fol. 49a

gelangen lassen, Ich schicke diesen *post*, vnd bitte schleunigst zu praecaviren, daß vnser wechsel /a/vff Krakow nicht komme, weill ich besorge, die Polacken werden bey dem Kayser umbtreten, in dem sich die Pfapten(?) vernehmen lassen, sie wollen lieber daßhalbe Könichreich verlieren, alß den Kayser im stich lassen. In dem wechsel muß grose behutsamkeit gebraucht werden, damit er unß zukomme entweder anhero, oder /a/vff Teschen Cosel Beuten vnd Pleß, /a/vff Krakow muß er bey leibe nicht gehen, welches Zeitigck muß in acht genommen werden. Der *General* wird auch ohne euserste gefahr, dergestalt wie ich auß dem überschicken *Accord* verstehe, allein schwerlich durchkommen. Eß were dann daß er mitt einer ziemlichen *Armee ex improviso perrumpirte*, vnd wir ihme entgegen ruckten, vnd wird unß daß geld dergestalt desto sicherer zukommen, wiewoll ichs nochmahln davor halte, wan er sich unten an der Oder könte eines Paßes oder etliche *impatroniren*, vnd sich daselbsten wie wir hie gethan, feste machen, der feind sollte in der Mitten schwerlich *subsistiren*, weniger Vnsere *conjunction* verhindern. Aber schuppen vnd spatzen muste er fleissigck gebrauchen. Die *commission* wegen Bethlehem, bitte Ich Vnterthänigst auch *renoviren* vnd schleunigst zu *repetiren*, dan bevohr Ihme in seinen *postulatis* volstendige *Satisfaction* geschiehet, thut er gewiß nichtß zu der sachen. Ich habe zeitung daß er *comitia* halt, vnd des Turcken so woll des Käysers gesandten da sein, wie ableufft, gibt die Zeit. Der feind wird in 30000 Mann starck, vnd wird gewiß Meister spielen, wofern Bethlehem nicht guthzeit heraußkomt, der *General Quartiermeister* hatt im hohen Kriegs Rath seinen abscheid begehret vnd erhalten, ziehet inß warme badt umb sich *zucuriren*, darum von wegen K. Mtt. Ich Obr. Carpizon, daß *commendo* über die *Infanterij*, wie dem Obr. Ssubenaw über die *Cavallerij pro interim committiret*. Abgeben 30 April Ao 1627

fol. 49b

E

Gnedigster Könich ich vermeine K.Mtt. sein durch meine schreiben von des Cardinalß *arrest* zue Cracow, vnd den *intercipirten* vndt bißdato vorenthaltenen briefen an mich, nuhmehr berichtet, vnd daß sie vnseren wechsel dahin nicht, sondern /a/vff andere ort anhero zuübermachen, verordnung werden gemacht haben, Cardinal ist selbst schuldigck an diesem seinen Vngluck. Der Laundshauptmann in Mähren¹⁷⁷⁷ ist Gottlob wol durchkommen, vnd habe ich ihn /a/vff vormachliches bevehl K. Mtt. von wegen deroselben, zu einem *adjuncto* angenommen, weill er in solcher *charge* dieser örter, K. Mtt. die beste dienste leisten wirdt, mir auch alß einer eingen Persohn ohnmüglich gefallen, aller orten zusein, vnd alleß wie sichß gebüret zuversehen, bevorab da sich Carpizonß *Arrogantz* ie lenger ie mehr hervor thut, ob er schon noch zur zeit K. Mtt. Mit keinen eiden verwandt ist. Habe ihm Monathlich versprochen 400 Rtt., weill ihn ringer alß Obrist. Ssubna *ztractiren*, sich nicht hatt fugen wollen, K. Mtt. geruhen den wechsel eilich zubefodern, den es wehrlich mit vnß /a/vff der eusersten spitzen, vnd daß Volck ohne geld inß feld zusamen zufüren, nicht wol gerahten sein kan; mir danebenst die Copeyen der Neuesten *capitulationem* mit Reutern, dragunen vndt Knechten überschicken, damit ich nicht fehlen, sondern diese innen gleich vnd *conform* halten auch *tractiren* könne; Wallenstein ist wieder in 30000 Mann starck, rucket itzo bey der Neyß zusamen, vnd werden wir den Kurtzern ziehen, biß Bethlehem herauß kombt, welcher nicht außenbleibt, dafern ihm Quad nuhr wollkomme *Satisfaction* mitbracht hatt, wie K. Mtt. Auß Berbißtorffß ledistem schreiben zuersehen. Daß *Alphabeth* ist, wie hernach geschrieben, vnd können es K. Mtt. darnach *decifriren* lassen. So fern solches nicht geschehen, ist nochmahln nötigck, daß K. Mtt. mir die *instruction* vnd bevehlich, so beim Cardinal *intercipiret* sein, so woll in dieser, alß anderen sachen, außfuhrlich

fol. 50a

vnd umbstendlich *repetiren*, vnd ehist anhero schicken. *General Quartiermeister* ist vor vmrziehen tagen, wie ich zu Cosel gewesen, heimlich vavon geritten, da er wegen der

¹⁷⁷⁷ Ladislav Velen ze Žerotína

Muntzhändel mit dem Muntzmeister noch Imm(?) Kriegsrecht ohnentschieden gehangen; Waß er alhier empfangen, haben K. Mtt. außbeykommender *specification*, davon er seiner *compagni* ihrer anzeig nach, nicht daß geringste gegeben, zuersehen, Er hatt ihn von mir allso nicht annehmen wollen, ob woll der empfang von Tesinschen landständen, mit seinen *quitungen* zubelegen.

F

Sein letzt schreiben *Sub Dato Secundo Marti*, habe ich erst den dritten *April* alhier zue Weißenburgck in Siebenburgen empfangen, deßen Inhalt vernommen, auch alßbald mit geburlicher *moderation*, dem fursten vorgebracht, welcher es etzlicher maßen empfunden, daß man ihn über vorhinzue Cremnitz, auch hernach gebener *resolution, tentire*, da man doch wol wuste, worauff selbe gegründet, vnd sobald nuhr dem ein gnugen geschege, wolte er nicht *manquieren*, viel weniger ichts waß versaumen: es were verblieben *in fine aprilis* oder *mitio maji* solte Ihro Mtt. *resolution* erfolgen, darauff warteter, der Engelsche *Ambassadour* schrieb zwar von der *porten, Monseur Quad* hette von seinem König in allem *satisfaction* bekommen, wer aber biß *dato* weder er noch einziger Pfennig ankommen. Ohne geld aber, wuste er seine *intention* mit keinem grund anzustellen. Ich habe vorhin gerahten, Ihr Mtt. solte *prointerim* vnd zu beforderung des werckß, ihre *parola* schriftlich von sich gebe, so were der *difficultet* abgehalfften. Daß es nutzlich vnd nicht schädlich sei, daß die Vngrische Reuterei biß *dato* nicht

fol. 50b

hinaußkommen, auch daß ihr durchleucht/igkeit/ in hinterhaltung der stuck vnd *Amonition* Keinß wegß *peccirt*(?), daß woltn sie kunftig, wo sich gebühret gnugsamb darthun vnd erweisen, möchte derhalben woll leiden, man solte daß Vnnötige *reprebendiren* einstellen, sie wollen ihr thun vnd laßen zuverantworten wissen, zue des Herren Persohn leichter ankunfft anhero, wollen sie wegen der gefahr, so drauff stunde keines weges rathen, sondern muste daß *negotium* in andere wege bestellt, vnd Ihr Mtt. *resolution* unvermerckt herein geschickt werden, den es ja also beschaffen, daß auch die *proceres* die dem Käyser verdecktig, von einem ort zum andern nicht sicher kommen könnten, derhalben solte sich der Herr nicht *hasardiren*, sie wüsten Ihme auch vor diesmahl keinen sichern Paß zue machen. *Quo iure* sie die Schlesische *rantion* zue sich genommen, wiese dero *quitung* auß, vnd würde sich bey der abrechnung woll finden. Mit Farensbäken, riethen sie, solte man vorsichtig umbgehen, vnd ihn lieber niederhawen, alß lassen, dan er *triplex perjurus*, vnd solch ein Vogel were, dem kein Bubenstück zue groß.

G

Illustrissime Princeps ac Domine Plurimum observande

Binae celsitudinis vestrae literae, priores decima nona, Novissimae vero vicesima octava Maji die Cracovia ad me datae redditaque mihi, uti celsitudinis vestrae sinceram in nos Affectus declarationem aperiunt, ita me constringent penitius, ut quod meapse sponte unice cautum ivi, omnia in Rempublicam Nationemque vestram male feriatorum hominum crimina improbataeque artes, rigido facinorosorum exemplo sumto, imposterum sub pari poena evitentur, prout omnibus istarum complicitibus decretus processus decet.

Quod literas serenissimi Regis mei cum aliquot

fol.51a

aliorum ad me datas, permissu Sacrae Regiae Majestatis Poloniae Sueciaeque mihi sartas integras remittere celsitudini vestrae animus est, id pergratum mihi, tanto arctiorem reddet, inviolabiliter hactenus continuatam tantorum Principum amicitiam; Quicquid comes Mansfeldius (qui quamvis armaturae socius, noster tamen nunquam fuit) aliive iniussu et inscitu utriusve S. R. Majestatis eidem contrarium perpetraverint, vel (non sine serenissimi Regis mei in suos indignatione et animadversione) patraturi sint olim.

Sane optassem citius mihi literarum istarum copia fuisset facta, cum extemplo Regi meo significata earum detensione, ejusdem S. R. Majestatis iussa propediem nunc praestoler; sed quia

Nostratium culpa idipsum factum esse manifesto apparet; quicquid ea re incommodi nobis accidit, severa commissi coercitio, in ipsis auctoribus vindicabit. Ego cum reliquis Sae. Rae. Majestatis officialibus, quotquot hic locorum consistimus, suscipimus, oblatam.

Civilitatis concertationem cujus studiosissimos proceres Nationis Vestrae, usa mihi aliquando eorundem frequentatio in Vestra Republica manifestum fecit, nec cesabimus unquam vera sinceri affectus, et amicitiae integrae vobis retribuere documenta.

Qui literas cum panno et numerata Mollero pecunia mihi referat, charta blanca sigillo manique mea signata instructus, ad celsitudinem vestram venit, in qua specificè epistolarum numerum, cum significatione cui inscriptae sint pariter ac receptorum Testimonium comprahendat.

Dignetur Celsitudo Vestra, quanta id fieri poterit maturatione, eundem ex voto nostro expeditum, Ad confinia Silessiae securum remittere.

Quam cum officiosissima studiorum meorum delatione feliciter et diu valere voveo. Datae Oppaviae 4ta juny Ao 1627

Český překlad přílohy G:

Nejvznešenější vládce a velectěný pan, oba dopisy Vaší Výsosti, první z 19., druhý z 28. května datované v Krakově a mně zaslané, aby ukázaly opravdovou náklonnost Vaší Jasnosti vůči nám, více mě zavážou, aby (o co už já sám jsem se snažil dbát) se do budoucna pod správným trestem předešlo všemu proti Vaší republice a národu, zločinům lidí bezbožných a zavržených činností podle drsných způsobů zlosynů, jak vykládá dekret vydaný pro všechny zapletené do zločinů.

Tím, že dopisy mého nejjasnějšího krále s několika jinými mně adresované, s dovolením Výsosti svatého království Polska a Švédska přeposlat v plném znění a nepoškozené je úmysl Váš (což je mi velmi milé), se vytvoří ještě pevnější přátelství bez úhony až dosud zachovávané mezi takovými králi; dopisy o všem, co vojevůdce Mansfeld (který sice byl spojenec armády, ale náš nikdy) nebo jiní bez rozkazu a hloupě nebo proti tomu, co chtějí obě královské Milosti, vykonali, nebo hodlali učinit (ne bez rozhořčení a výtky krále proti svým).

Samozřejmě bych si byl přál, aby mi byly ony dopisy poskytnuty rychleji, když poté, co se král dozvěděl o jejich zadržení, nyní čekám na rozkaz téhož krále. Ale protože je jasné, že se to stalo vinou našinců, tak cokoli se nám kvůli té věci nevhodně přihodí, bude se vážné potrestání viny vymáhat na původcích. Já s ostatními úředníky Jeho královské Výsosti, kolik nás tu je, přijímáme navrhovaný trest. Pobývání ve vaší republice mi ukázalo zápolení horlivé šlechty Vašeho národa o zachování občanské společnosti, a nikdy vám nepřestaneme oplácet opravdové důkazy upřímné náklonnosti a neporušeného přátelství.

Kdo mi předá dopisy s obálkou a odpočítané peníze pro Müllera, přijde k Vaší Výsosti opatřen prázdným papírem s mou pečeti a podpisem, na který bude zapsán přesný počet dopisů se záznamem, komu byly adresovány, i svědectví příjemce.

Ať rozhodne Vaše Výsost, jak rychle se to může vykonat, a toho, kdo je vybaven tím, co chci, vyslat bezpečně zpět na hranice Slezska. Přeji, ať se šťastně a dlouho daří při ochotném vyřízení mých zájmů. V Opavě, 4. června 1627

fol. 51b

H

Alhie stehet es Gottlob noch woll zue, der Allmechtige helffe hinfüro gnädichlich vnd stewer dem Beyerfursten. Kundschaftt haben wir, daß der Käyser Kranck oder gantz todt ist. Ich hoffe daß Bethlehem sich soll ehrlich hallten, *Dann er durch Quadten alleß erlangt, waß er begehret.* Ich glaube Vnd hoffe, wofern ihr sambtlich mit dem *Administratorn*, vnd er mitt euch, wie er mir mitt hand vnd mundt zugesaget hatt; betraget, So hatt es ob Gott will keine Noth. Alleß waß zuthun muglich, versuchet man hie. Tilli hat sich zwar vermassen naher Holstein zugehen, aber es schlug fehl, der Churfurst zue Brandenburgck, hatt die Vnterthäne in der Marck befohlen, dem Käyser zuhelffen, mein Volck zu *ruiniren*, welchß ich woll wil in acht haben. Ich nehme meinen wegck

mit dem Ersten nach der Marck naher Havelbergck, war ich schon den thun innen(?) haben. Weill in Pohlen so grosse Uneinigkeit ist, Er auch mit Schweden zuthun, hattß mit Gottshulff keine Noth. Ich hoffe die zeit wird sich endern in deutschlandt, welches auch woll hohe zeit wehre, wanß Gott also gefelligck sein möchte. Holcken will ich hernacher fur einen Obristen gebrauchen. *Datum* Butzenburgck den 16. *Maij* Ao 1627

I

Nexlich hatt man keine gewißheit gehabt von euch, ehe Fridrich Cardinahl, vnd Friedrich N. Lengerfeldt mit deinem Vnterschiedlichen schreiben angekommen, vnd mir von allem bericht. Auff welchen allen diese meine erklerung ist, wie daß geldt überzumachen in die Schlesien wissen sie keinen Raht, dann /a/vff Stetin vnd Warsow zuüermachen, worhin auch so viel geldt immer muglich vnd so eilich eß geschehen kann, soll übergemachet werden. *Commissarium* der dihr hilfft sollestu dihr auffsuchen,

fol. 52a

Stubenvohl soll *General* über die *Cavallerij* sein, welchen Ich hiemit will *authorisiret* vnd bestellet haben, der Kaltenhoff soll obrister zue Pferde sein, wie auch Paudissin, Zehme soll Obrister zue fueß sein; Carpizon über die *Infanterij* vnd *Artollerij*, *Major* vnd *commendeur*. Bubena soll negst dem *General* über die *Cavallerij*, den vorzugck haben. Weiter *Reutereij* zuwerben ist unnötigck, Ihre Gasi(?) durch die bancke sollen nach dieser *Armee* gerichtet sein. Bethlehems Gesandter, ist diese tage von hinnen woll *content* gezogen, vndt *nomine* Bethlehemß viel versprochen, waß du des orts meinentwegen verrichten wirst, daß will ich *pro rato* halten, vnd zweifele nicht, du werdest es also machen, wie du es vor Gott vnd mir gedenckest zuverantworten. Ich will solches in allen gnaden umb dich zuverschulden wissen: Des Graven von Mansßfeldt *actiones* habe ich auch vernommen, ich bin schon fur lengst bange dafur gewehsen, daß es solch ein ende nehmen solte. Eur seine nachgelassene *Armee* ist starcek anforderung, bey dem König von Franckreich vnd Engeland geschehen, waß geschiehet gibt die Zeit. Bey uns hatt man zeitung, daß der Margraff von Tuhrlach in Kurtzer frist starck auffkomn, vnd die Soldaten auß Engelandt kommen diese tage an, welche etzliche kleynodien mittbringen, auff hundert tausend Pfundt, da sie mihr drey vnd zwanzig mahl hundert tausend daler schuldigck sein, Sonsten stehet es Gottlob allhie nochwoll, Gott der Almechtige helffe hinfuro gnädiglich. Ich vermeine ob Gott will, hernacher mehr mahl zeitung von Vnser *Armee* zuschreiben, weill Bethlehemß Gesandter mir den wegck /a/uffgezeignet. Die Catholischen halten eine zusammenkunfft, waß sie nuhn zusammen schmieden werden, haben wir zuerfahren. Von die *Venetianer* hatt man daß sie diesem wercke

fol.52b

woll *affectioniret* sein, der Hertzog von *Savoi* rüestet auch starck, der churfurst zue Brandenburck ist nach Pommern dem Könich von Pohlen zuentsetzen, kegen den Könich von Schweden, lest hinter sich land vnd leute, der Könich von franckreich hatt vierzigck Schiffe, vnd dreisigk tausend Man mit allem gewehr, so inß Niederlandt solten auff der See verloren, der Allmechtige he.lffe alleß zum guten Enden seinem Nahmen zum Ehren. *Vale*

K

Serenissime Princeps Domine clementissime, ad nutum Serenitatis Vestrae excusatorias literas tam nostri discessus quam Hungarorum Equitum conductus, exaravi ea spe fretus omnia pro singulari Serenitatis Vestrae prudentia, benigne accepta iri.

Sed habeo quod econtra a serenitate Vestra humillime requiram, ut ipsius (quorum scirbendorum legendorumque causa Generosum Dominum a Berbisdorff substitui) interventu atque autoritate Ungarorum istorum bis mille ad minimum copia nobis reapse fiat, iisque certus congregationis atque conventus locus assignetur, in quo compleri iste numerus, et donec ad nos transeat securus esse queat, Nos eorum ope hac hieme alacriter hostem sustinebimus, spe certa

confisi, serenitatem Vestram, adimpletis iam vel prope diem adimplendis a reliquis confoederatorum praefinitis foederis conditionibus, eiusdem vi ac repromisso, nobis non defuturam, quin praesto nobis, hosti vero formidini atque interneconi in loco quo commodum illud vel necessarium prudenti atque intento eiusdem oculo constabit, adfuturam, id quod unci nomine potentissimi Regis mei, eiusdemque S. R. Majestatis exercitus a serenitate Vestra precor atque obtestor. Quod ad motas eidem serenitati Vestrae a Comite Revay Ferentz querelas ego fecerim, eiusdem ad Mansfeldii Comitum olim milites ablegatus D/ominus Schultetus ulterius referet atque exponet. Serenitatem Vestram cum serenissima conjuge Principe, pro vitae beatae longae frutione,

fol. 53b

atque omnium conatum boni publici iuvandi, laeto successus Dei Maximi praesidio tutanti, devotissime recomendo. Datae in Quartiuro S. Martini 12 die Decemb. Ao 1626

Český překlad přílohy K:

Nejjasnější Vůdce, nejmilostivější Pane, na pokyn Vaší Jasnosti jsem sepsal omluvné dopisy jak našeho odchodu, tak odvodu uherské jízdy veden nadějí, že vše pro svou moudrost laskavě přijmete.

Ale je něco, co bych od Vaší Jasnosti nejponíženeji prosil na oplátku, aby Vaším zakročením a autoritou (protože jsem jako sekretář nahradil pana Berbisdorfa) nám bylo poskytnuto vojsko aspoň dvou tisíc oněch Uhrů a jim bylo přiděleno místo shromáždění, kde by se mohl naplnit počet a kde by byl v bezpečí, než dorazí k nám. My s jejich pomocí tuto zimu rychle zadržíme nepřitele, ve víře v jistou naději, že Vaše Jasnost nebude chybět, až budou splněny nebo se bude blížit den splnění podmínek dříve dohodnutých na základě oné smlouvy, a ještě že nám bude na pomoc, aby nepřitele povraždila na místě, kde Vaše moudré a pozorné oko rozhodne, že to je příhodné nebo nutné.

O to žádám a prosím jménem mého nejmocnějšího krále i jeho vojska. Co jsem vykonal pro podnícení sporů Revaye Ferentze vůči Vaší Jasnosti, dále oznámí a vysvětlí pan Schultetus, dříve odvolaný k vojákům onoho Mansfelda. Nejoddaněji svěřuji Vaši Jasnost s manželkou pod ochranu boží, abyste měli dlouhý a šťastný život, aby dobře dopadly všechny snahy podporovat veřejné blaho. V Martinu, 12. prosince 1626

Serenissime Princeps Domine clementissime. Ex literis Domini Berbistorfi percepi, et pulverem tormentarium funiculosque pro usu Armadae nostrae ex Armamentario serenissimi Regis nostri depromptos, et tormenta bellica aere et impensis S. R. Majestatis suae eundem in finem parata, a serenitate Vestra Caschoviam promotam esse, utrumque contra quam potuissem sperare, nec sine insigni animi mei consternatione, Quid enim si Vestra serenitas (quod ego persuaderi mihi nunquam sustineo) amicos iis quae ad belli usu, hostis propulsationem, ac defensionem sui necessaria Domini sui impensis, nec non assidua vigilantique cura, secum per tot locorum spatia adduxerunt, privat aliud est, quam si eos eametsua enecat. Sane alimenta qui praeccludit necare videtur, multo magis qui arma telaque negat vel intercipit, quominus hosti undiquaque nos circumcingenti obiici mascule queant. Necesitas pariter ac integritas Regi meo devota, quia legem mihi imponit, ut serenitati Vestrae in memoriam revocet, quid abutimur parantibus, nobis verbo suo principali dederit in promissis, literis manu sua cum sancto Martini essem, ad suos exaratis constanter reiterato, veniam merebor si a serenitate vestra obtestor humilime, ut pulveris nostri tormentarii residui, centenas, nec non funiculorum Octogenos centenarios, cum Petardis paratis, Regis mei serenissimi sumtu, transmittendos Domino Berbistorfio prope tradi, severe jubeat, ac de caetero clementissime promotum eat ut equitum Ungarorum Hastatorum duo millia comites una ad nos veniant, stipendio serenissimi Regis nostri in parata pecunia solvendo militaturi.

Quod ubi fecerit res conatusque nostros egregie promovebit, atque efficiet, ut non tam hostem expectemus, quam ut ipsum adoriamur, virtute pari tam parta tuituri, quam quaesituri plura. Viam si sternemus, ut cum retronuncius (quem intra bimestre cum diplomate foederis et mandato pleno cum serenitate Vestra concludendi redituro spero) adimpletas condiciones propositas fidedigne commonstraverit, serenitati Vestrae facilius fiet

fol. 53b

progressus. Per Deum optimum serenitatem Vestram precor, ut concoctis probe ac digestis cum praesto essem prudentissimis consiliis suis praecise inhaereat, promissa mihi facta quominus serventur in solidum, a quoque sibi persuaderi ne sinat, quin certum habeat tenacem promissi, deliberatique et conclusi tractatus constantiam, variante subinde ac nutante animi sententia abunde esse fructuosam. Reliqua Dominus Berbistorfius fusius exponet, quibus Serenitas Vestra clementissime fidem locumque det, petitisque deferat submisso serioque precor.

Eandem Dei maximi etc.

Český překlad dopisu:

Nejjasnější Vůdce, nejmilostivější Pane, z dopisů pana Berbisdorfa jsem pochopil, že střelný prach a doutnáky sebrané pro užití naší armády ze skladů Naší královské Jasnosti a děla připravená z kovu a na náklady Naší Jasnosti v téže zemi, byly Vaší Jasností přesunuty do Košic (obojí proti tomu, jak jsem mohl doufat, a ne bez obzvláštního ohromení mého ducha).

Pokud totiž Vaše Jasnost zbaví (o čem si nikdy netroufnu být přesvědčen) přátele toho, co je nutno k válce, k vytlačení nepřítelů, k obraně svého, co zajisté na náklady svého pána a s neustálou bdělou péčí s sebou přes takovou vzdálenost přivezli, je jiné, než když je sama vyčerpá.

Kdo odepře potravu, zdá se, že zabíjí, daleko spíš však ten, kdo odpírá zbraně nebo je odnímá, aby je nemohli použít proti nepříteli, který nás ze všech stran obklopuje. Protože mi nutnost stejně tak jako oddanost mému králi dává zákonem, abych Vaší Jasnosti připomněl, co slíbil těm, kdo připravují odchod, nám svým slovem, opakovaně v dopisech psaných svým svou rukou, když jsem byl ve svatém Martinu, zasloužím si milost, když Vaší Jasnost nejponíženěji zapřísahám, aby zbytky našeho střelného prachu, po stovkách, a doutnáků 80 stovek s připravenými petardami na náklady našeho krále, které se měly předat, přísně rozkázal předat spěšně panu Berbisdorfovi, a pokud jde o ostatní, aby k nám přišly dva tisíce jízdy uherských vojáků jako spojenci, kteří mají sloužit za žold našeho nejjasnějšího krále, který se jim vyplatí v hotových penězích.

Co tam učiní, posune výborně naši věc a naše snažení a způsobí, že nejen budeme nepřítelů očekávat, ale také sami zaútočíme, se stejnou statečností jak pro obranu získaného tak při usilování o další.

Když připravíme cestu, až zpětný posel (který se doufám do dvou měsíců vrátí se smlouvou a plnou mocí, kterou Vaše Jasnost uzavře) jasně prokáže naplnění předložených podmínek, postup pro Vaší Jasnost bude snazší.

Při dobrém Bohu Vaší Jasnost prosím, aby trvala přesně na svých moudrých rozhodnutích, promyšlených, když jsem byl přítomen, aby si nenechala své sliby mně učiněné od nikoho, že nebyly zachovávány, rozmluvit, aby dobře věděla, že je daleko prospěšnější pevná vytrvalost ve slíbeném, rozmyšleném a rozhodnutém, než když se náhle mění názory.

Ostatní obšírněji vysvětlí pan Berbisdorf, k čemuž poníženě prosím, ať Vaše Jasnost dá prostor a důvěru a odpoví na žádosti.

Serenissime Princeps Domine clementissime, ex literis Generosi Domini Berbistorfii non sine insigni animi mei confirmatione intellexi constans ipsius propositum rem afflictam iuvandi neque magis quicquam me afficit aegritudini, quam quod Fridericus Cardinalis cum literis Serenissimi Regis mei, non sine lata suamet culpa Cracoviae detineatur in Arresto pariter ac literae cum

instructione et plena Celsitudinis Vestrae, in omnibus punctis satisfactione ad me missae, prout illud posteriores literae ad me datae luculenter manifestum reddunt. Interim non dubitem, quin Dominus Quadius, quem iam incolumem rediisse scio, celsitudinem Vestram omnibus modis satisfactam sua relatione reddiderit.

Quod celsitudo Vestra Ungarorum Equitum inprimis vero pulveris tormentarii copiam nobis ullam facere recusaverit, hoc facile conicio movendae hosti vel minimae suspicionis causa factum esse.

Sed condonet necessitati et evidentissimo huius Armadae periculo si aliquanto urgentius ea in literis meis desideraverim voluciusque cavere ne pulveris tormentarii praesertim Carentia, miles noster pateretur iacturam, quae evitari a nobis undiquaque circumsessis iam congregato prope Nissam hoste se brevi cervicibus nostris imminente non potest, nisi a Celsitudine Vestra aliquot equites Vngari praemittantur pulveris item tormentarii suppetiae veniant, quibus praesenter nec post interneccionem nostram adiuti Celsitudinis Vestrae Copiis iungi incolumes possimus:

In caeteris omnibus Celsitudinis Vestrae consilio ne personam meam piculo subiciam parebo, nec minus morem geram ei quod de Farensbachio monet. Super Expeditione Turcica, X Tartarorum in Poloniam irruptione vehementer sum gavisus, pariter super heroica intentione et resolutione Celsitudinis Vestrae,

Hoc unicum oro sedulo praecaveat parva mora interiecta inevitabilem nobis iacturam causet. Affinitate iunctus celsitudini vestrae Marchio Georgius Wilhelmus Episcopus Magdeburgensis, Generalis in locum desumtorum Armadae nostrae praefectus, nihil magis affectat, quam ut se nobis, cum aliquot novis copiis maturime iungat, id quod fiet difficulter nec sine periculo,

fol. 54a

antequam non spernendus Hungarorum Equitum numerus nobiscum iunctus, aditus et passus recludat. Interea temporis Celsitudo Vestra cum reliquis accingere sese posset.

Celsitudinem vestram unice illud oro moneo id fidei meae condonet, ac mihi constanter permaneat gratiosa. Quam divino patrocinio in multos annos pro comportando victoriarum cumulo devotus recommendo. Date Troppaviae 30 Maii. Ao. 1627

Český překlad dopisu:

Nejjasnější Vůdce, nejmilostivější Pane, z dopisů vznešeného pana Berbisdorfa ne bez mého zvláštního upokojení jsem pochopil, že jeho návrh pomoci trvá, a nic mi nezpůsobilo větší zármutek, než když Fridrich Cardinal s dopisy mého nejjasnějšího krále, aniž by byla uvedena vina, byl zadržen v Krakově ve vězení stejně jako dopisy s instrukcemi a plnou mocí Vaší Výsosti mně zaslané se všemi body satisfakce, podle toho, jak to ukazují pozdější dopisy mně adresované.

Mezitím bych nepochyboval, že pan Quadt, o kterém vím, že se v pořádku vrátil, Vaši Jasnost svým poselstvím všemožně potěšil. Že nám Vaše Jasnost odmítla dodat dostatek vojáků a především střelného prachu, snadno si domyslím, že se stalo kvůli tomu, aby to dostal nepřítel, nebo kvůli podezření, že by se tak stalo.

Ale ať přenechá nutnosti a jasnému nebezpečí pro tuto armádu, pokud jsem se tomu chtěl někdy ve svých dopisech naléhavěji a rychleji vyvarovat, aby hlavně při nedostatku střelného prachu náš voják neutrpěl škodu, které se nemůžeme vyhnout, když jsme ze všech stran obležení nepřitelem shromážděným u Nisy a která brzy hrozí našim krkům, ledaže budou napřed posláni uherští jezdci a přijdou se zásobami střelného prachu, abychom se tím posilnění a ne po naší porážce mohli spojit s jednotkami Vaší Výsosti. Ve všech ostatních věcech poslechnu rad Vaší Výsosti, abych svou osobou nepodléhal a nechoval se podle toho, co vytýkáte Farensbachovi. Nad tureckou výpravou a vpádem Tatarů do Polska jsem se velmi zaradoval, stejně nad hrdinským záměrem a rozhodnutím Vaší Jasnosti.

V tom jediném žádám, abyste si dal pozor, aby nám malé zpoždění nezpůsobilo nevyhnutelnou porážku. Váš příbuzný markrabě Jiří Vilém, biskup magdeburský, vůdce naší

armády na místě sebranců, o nic víc neusiluje, než aby se s námi zavčas spojil s několika novými jednotkami, to, co se stane těžko a ne bez nebezpečí, dříve než ne bezvýznamný počet uherské jízdy k nám připojený uzavře přístupy. Mezitím by se Vaše Výsost mohla s ostatními připravit. Vaši Výsost prosím a vybízím k tomu jedinému, ať mi důvěruje v této věci a je mi nakloněna. A tak vás oddaně odevzdávám ochraně boží na mnoho let pro získání mnoha vítězství. V Opavě 30. května 1627

Serenissime Princeps Domine clementissime, Non dubito quin literae meae Novissimae Serenitatem Vestram iam edocuerint, in quo statu institutae sint res Armadae nostrae. Propositum quidem habebamus montanorum passus occupare sed hostis Wallensteinii copias suas partim in Mo(r)avia congregans, reliquas in latum nostrum educturus praevertit viam, atque nos eo angustiae perduxit, ut propter loci commoditatem, prope Coselam castra metari, et equitatum salvare cogamur, sed quid praestabimus, cum comaeu destituti, unde vivamus non habebimus? quid in omnimoda carentia tormentarii pulveris (cuius copia nobis ut fieret, tanta sollicitudine intempestive satis a serenitate vestra precatus sum) renitemur. Per ipsum Deum, ipsiusque misericordiae viscera serenitatem Vestram enixe oro, atque per fidem ipsius Principem coniuro, nobis ut psentaneas(?) suppetias, noctesque diesque itinera continuantes, citissime mittat, copiamque pulveris nostri tormentarii una nobis faciat; Nam si in aedia pariter coacti, ac mediis nostrae defensionis destituti, indignam viris fortibus conditionem subire coacti fuerimus, facile quilibet videt, quid inclytis confoederatis in edamni et dedecoris sit exiturum.

Veniat veniat serenitas vestra quam citissime, cinctos liberet, atque ea in re famam heroicam, tot egregiis gestis, obtentisque Victoriis universum peragrantibus, sartam tectam conservet et augmentet.

Serenitatem vestram Dei maximi patrocini devotus recomendo, et nunc tandem in hisce necessitatibus, responsorias re magis quam literis consignatas desideratissime efflagito.

Koselae 21. Junii Ao. 1627

Český překlad dopisu:

Nejjasnější Vůdce, nejmilostivější Pane, nepochybuji, že z mých posledních dopisů jste se dozvěděl, v jakém stavu jsou záležitosti naší armády. Měli jsme takový plán obsadit průsmyky v horách, ale nepřítel Valdštejn, který shromáždil část svého vojska na Moravě a ostatní hodlal přivést do našeho boku, nám zabránil v cestě a přivedl nás do úzkých, že jsme nuceni vyměřit tábor u Kozlí kvůli příhodnosti místa, a zachránit jízdu, ale co uděláme, když bez zásob nebudeme mít, z čeho bychom žili? O co se opřeme při nedostatku střelného prachu (abychom měli jeho dostatek, jsem se Vaši Jasnost s takovou starostí dosti nevhod naprosil).

Při samém bohu, a jeho nejnítěrnějším milosrdenství Vaši Jasnost vytrvale prosím a při věrnosti zapřísahám, abyste nám co nejrychleji poslal posily, které budou po cestě dnem i nocí, a abyste nám dal zásobu našeho střelného prachu. Neboť pokud stejně tísněni hladověním, a bez způsobu, jak se bránit, budeme nuceni podrobit se podmínkám potupným pro statečné muže, snadno každý vidí, co odtud vzejde slavným spojencům za pohromu a potupu. Ať přijde, ať přijde Vaše Jasnost co nejrychleji, osvobodí obklíčené, a v této věci si zachová svou hrdinskou pověst bez poskrvrny a pozvedne ji tolika výtečnými činy, vítězstvími získanými po světě. Vaši Jasnost oddaně poručím ochraně Nejvyššího Boha, a teď v této nouzi se doprošuji co nejtoužebněji odpovědi stvrzené spíše v činu než v dopise.

V Kozlí 21. června 1627

Serenissime Princeps Domine clementissime, quae apud nos rerum facies, reiteratis literis meis abunde significavi, Hostem copiis suis nobis praevalere serenitatem Vestram non latet, qui hisce in locis substitimus, secundum pacta conventa, ut Serenitati Vestrae, et eiusdem Armadae iungeremur oportune nobis succurrenti, postulata et conditiones, quas Serenitas Vestra ex confoederatorum parte sibi praestandas proposuit, praestitas esse realiter, et ex serenissimi Regis mei, et Legati Regis Britanniae, et ipsius Domini Quadrii literis mihi certum neque dubito de fide

Principe Serenitatis Vestrae, quam manu et sigillo authentice communitam, cum in Hungaria coram adessem mihi dedit, quin purificatis istis conditionibus in totum, ea econtra sit praestitura, ad quae praestanda sese obligavit, hoc unum metuo

fol. 54b

ne sero nimis adventet coniunctionem nostri affectans, cum iam occubuerimus, vel imminutus fuerit copiarum nostrarum numerus, qui ad quattuordecim milia militum amado sese porrigit.

Hostis oppugnato non sine grandi suorum iactura, oppido Lischwitz, in prasens Jägerndorfum obsidet, eo solo nomine quod pulveris nostri tormentarii reliquiae, prout conventum fuerat, nobis Teschinum advectae non sunt, ipsius potentiae procul dubio cessurum, quamque non sine gravi ipsius noxa.

Per ipsum immortalem Deum, fidei vindicatorem Zelotem serenitatem Vestram oro, ne quos fidei datae observantissimos reapse comperuit, protracta acceleratione subsidii et opis succurrentis, Hostis arbitratus pro libitu de iis statuendi derelictos concedat;

Maturet maturet succursū, qui cum sex millium Equitum Hungarorum (si majores copiae requisita celeritate adesse nequeunt) assidue et in tempore advenerit, pulveris nostri tormentarii et funiculorum reliquias simul advexerit, Deo conatus nostros adjuturo, Hostis potentiam, industria magnanimitate, haut difficulter pensabimus, atque manifestum faciemus, secundum Dei Praepotentis gratiam, non tam in copiarum multitudine, quam solerti fortium virorum dexteritate, victoriam positam esse,

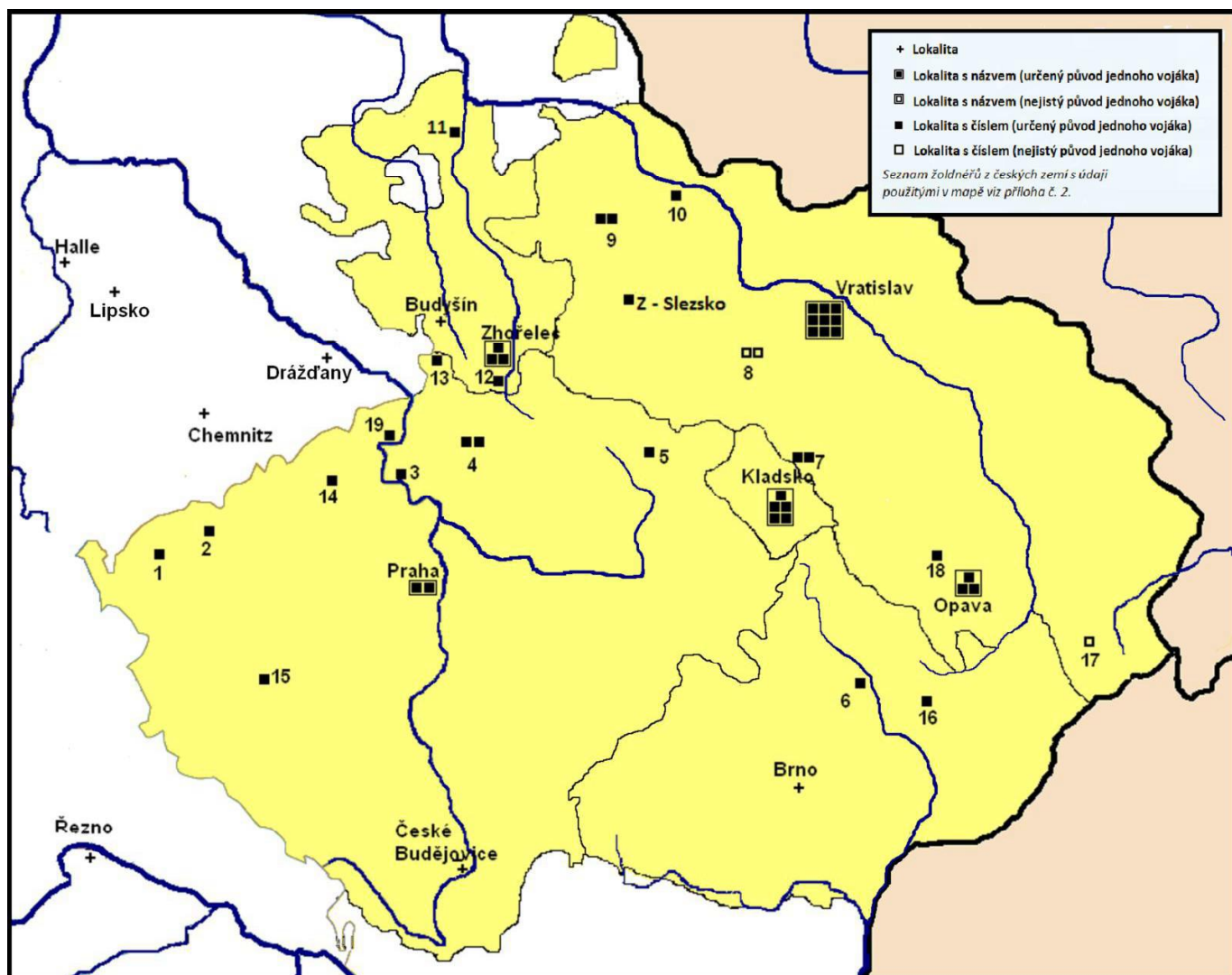
Ea ratione serenitas Vestra Rem communem apprime consolabitur, et famam nominis sui apud confoederatos omnes

Český překlad dopisu:

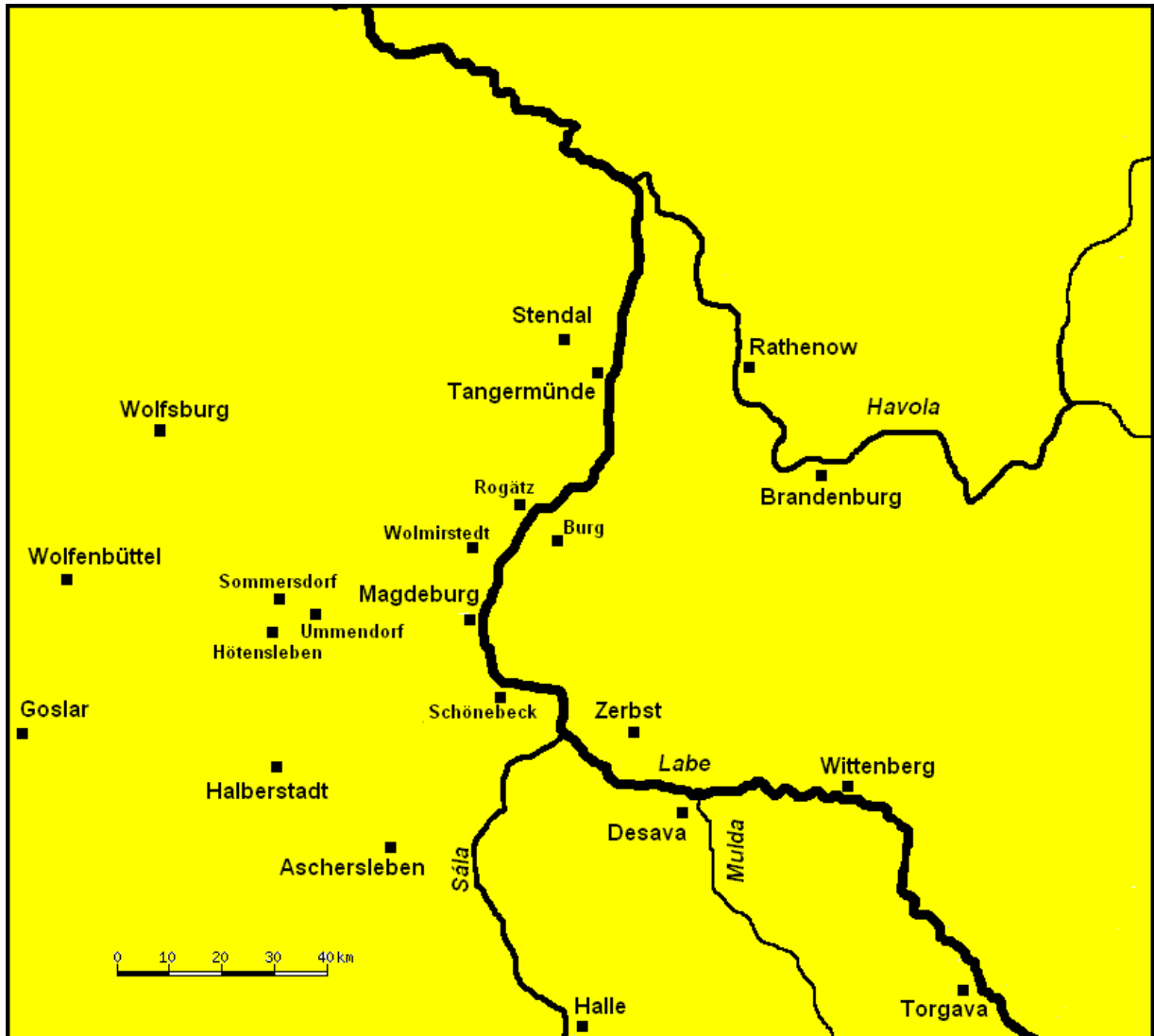
Nejjasnější Vůdce, nejmilostivější Pane, Vaší Jasnosti není skryta věc, o které jsem opakovaně informoval, že nás nepřítel převyšuje počtem vojska, když jsme se zastavili na těchto místech, podle dohody, abychom se spojili s Vaší Jasností a vaším vojskem, které nám přijde vhodně na pomoc, požadavky a podmínky, které Vaše Jasnost navrhla, aby byly splněny ze strany spojenců, že jsou dodrženy, je mi zřejmé z dopisů mého nejjasnějšího krále a vyslance krále Británie a samého pana Quadta a nepochybuji o slibu Vaší Jasnosti, jak ji stvrdila rukou a pečetí, když jsme se setkali v Uhrách, že za těchto zcela jasných podmínek bude zcela z druhé strany dodrženo, k čemu se zavázala, jen toho se bojím, abyste usilující o spojení nepřišel příliš pozdě, když už bychom byli mrtvi nebo by byl zmenšen náš počet, který se blíží k 14000 vojáků.

Nepřítel po obléhání města Hlubčic ne bez velkých ztrát obléhá nyní Krnov, pouze protože nám nebyly dodány zbytky našeho střelného prachu, jak bylo dohodnuto, do Těšína, nepochybuji, že Těšín jeho síle podlehne, třebaže ne bez jeho velkých škod. Při samém nesmrtelném Bohu, horlivého zastánce Věrnosti, Vaší Jasnost, prosím, aby ty, o kterých se dozvěděl, že jsou poslušni daných závazků, nezanechal nepříteli, aby o nich rozhodl, jak se mu zlíbí.

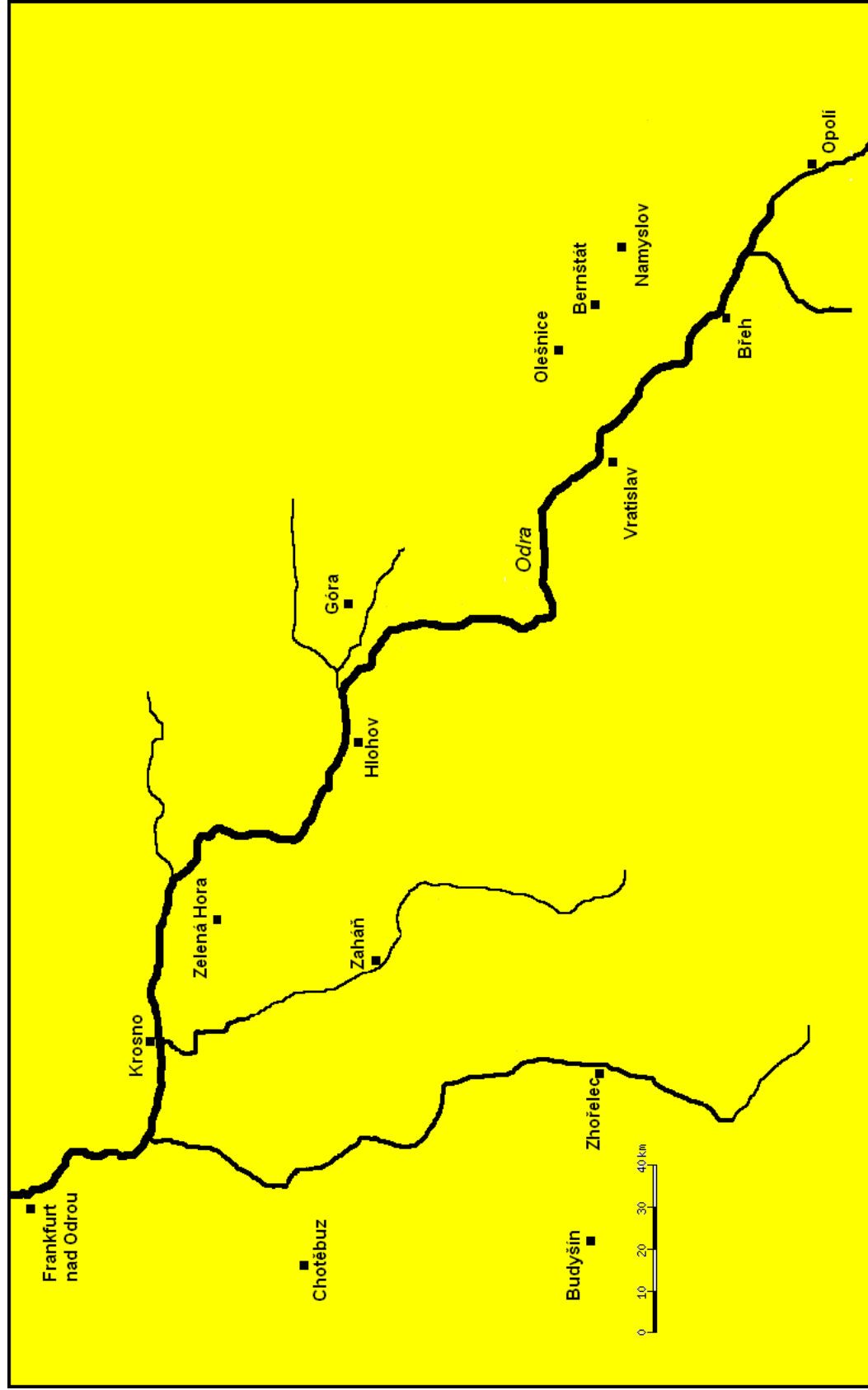
Pospěšte, pospěšte s pomocí; kdo s 6000 uherských jezdců (pokud nemůžou přijít na pomoc požadovanou rychlostí větší posily) včas dorazí a přiveze zároveň zbytky našeho střelného prachu a doutníků, s Boží pomocí v našem snažení sílu nepřítel vyvážíme statečnou horlivostí a ukážeme podle milosti Všemocného Boha, že vítězství nespočívá tolik v množství vojska jako v důvtipné obratnosti statečných mužů. Tímto způsobem bude Vaše Jasnost zvláště utěšena.

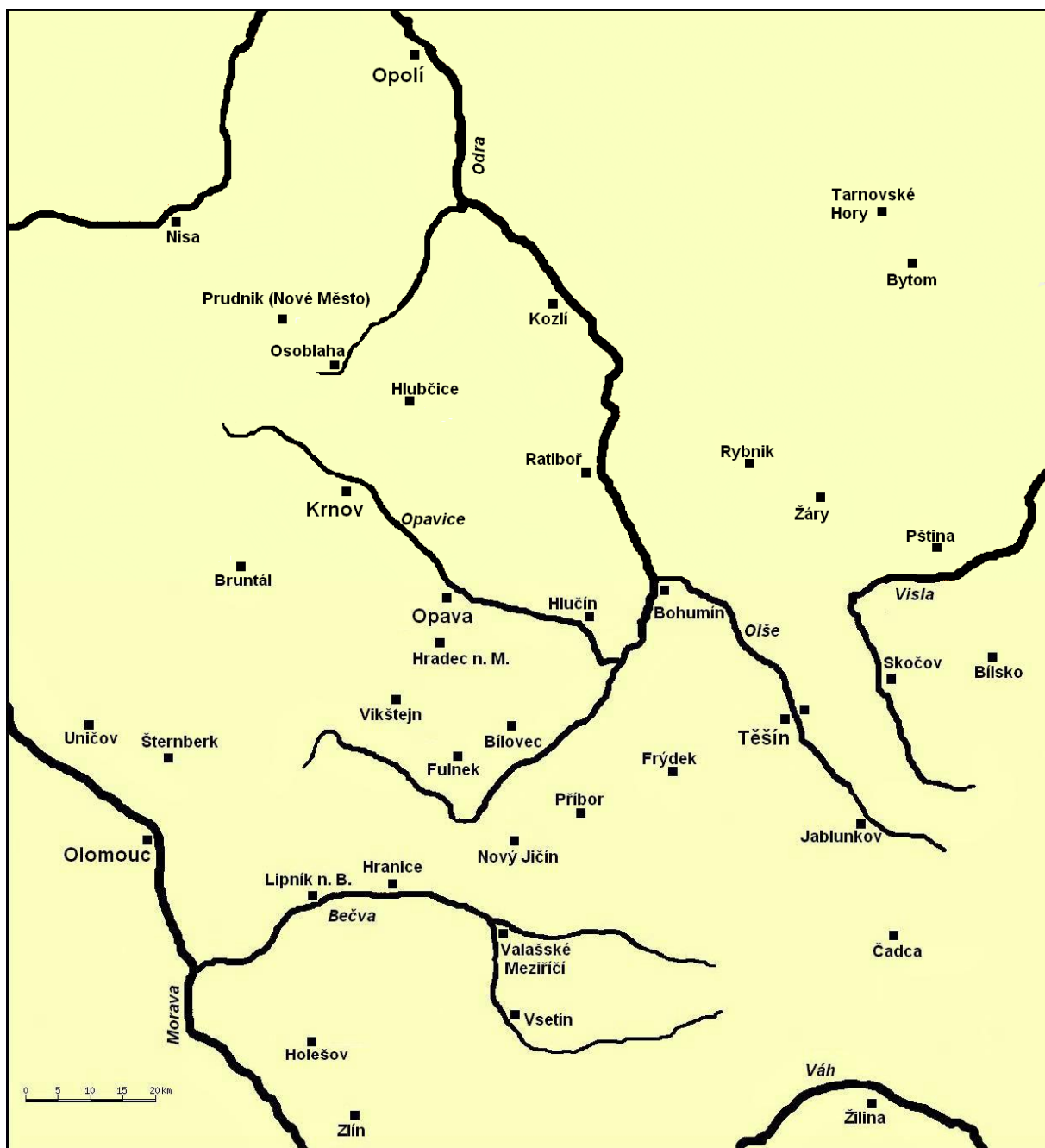
Žoldnéři z českých zemí ve vybraných kompaniích Kristiána IV. (1623)

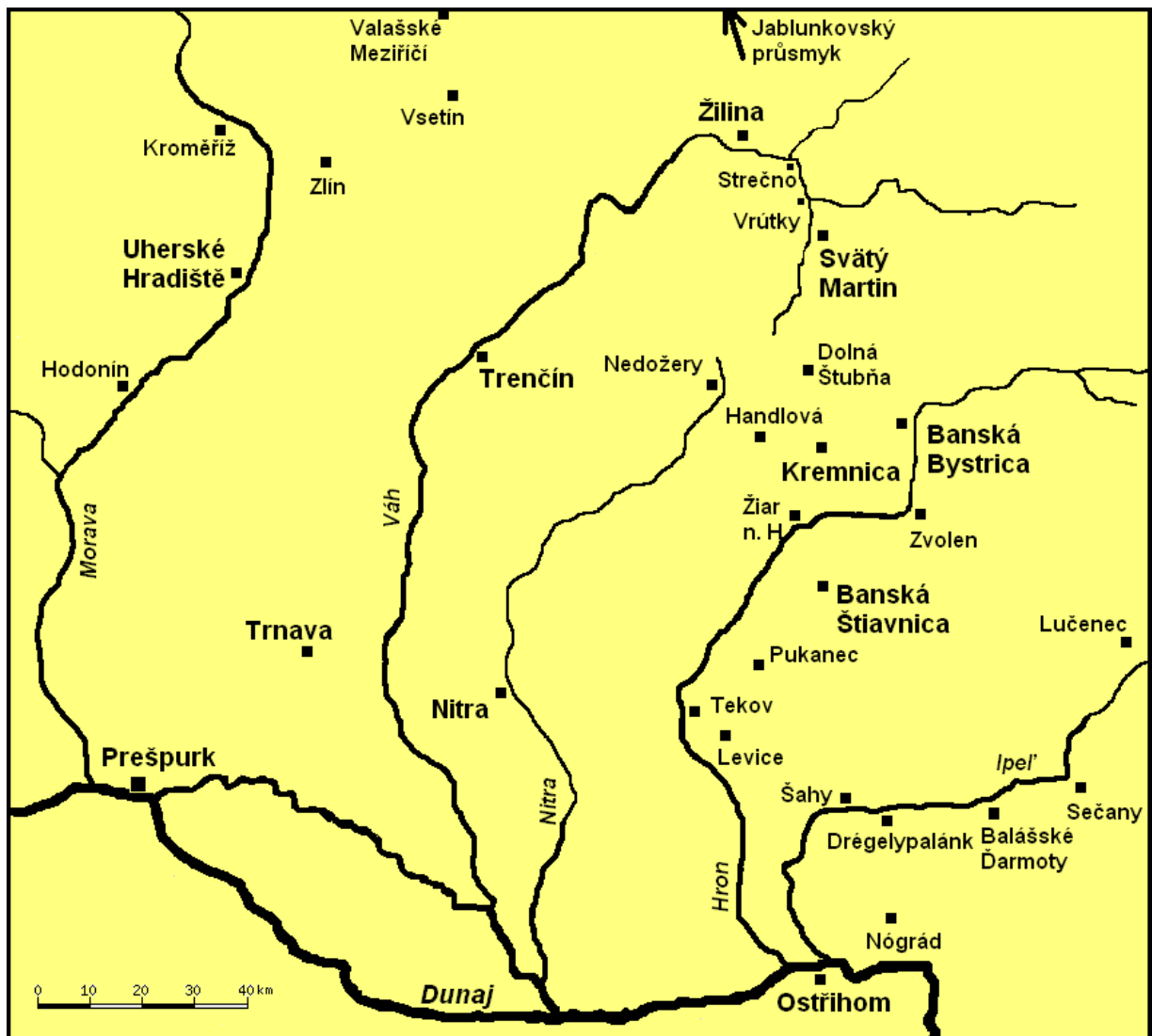
Střední tok řeky Labe

Slezsko a tok řeky Odry

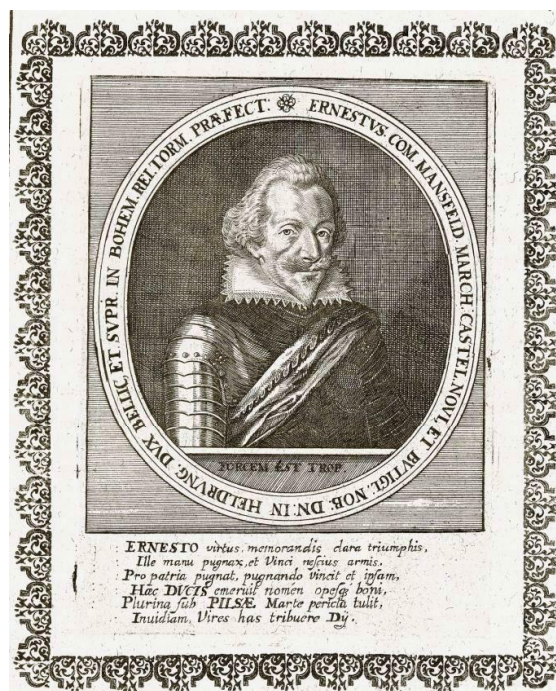
Severozápadní Morava a Horní Slezsko

Západní Slovensko

Kristián IV., dánský a norský král (portrét od Petera Isaacsze z let 1611-1616)

Arnošt z Mansfeldu, generál protihabsburských sil
(*Theatrum Europaeum*, I., Frankfurt n. M. 1662, s. 73)

Jan Arnošt I. mladší Sasko-Výmarský, generál dánského vojska Kristiána IV.
(*Theatrum Europaeum*, I., s. 972)

Jan Arnošt I. mladší Sasko-Výmarský
(rytina ze spisu Johanna Wilhelma Neumayra von Ramssla, *Des (...) Herrn Johan Ernsten des Jüngerer, Hertzogen zu Sachsen (...) Reise in Frankreich, Engelland und Niederland*, Leipzig 1620)

Albrecht z Valdštejna, generalissimus císařských vojsk

Jan Tsercleas Tilly, generál armády katolické Ligy

Kristián mladší Brunšvicko-Wolfenbüttelský, halberstadtský administrátor a generál protihabsburských vojsk

Kristián Vilém Braniborský,

magdeburský administrátor a generál Kristiána IV.

(*Theatrum Europaeum*, II., Frankfurt n. M. 1646, s. 265)

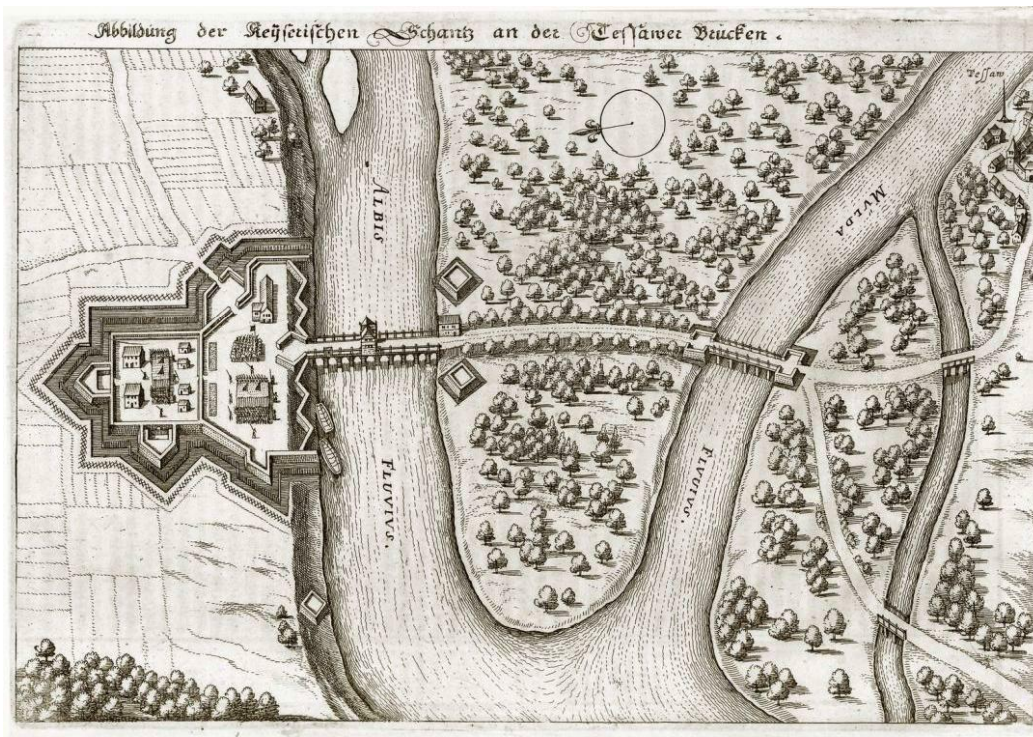
Jan Filip Fuchs von Bimbach,

generál Kristiána IV.

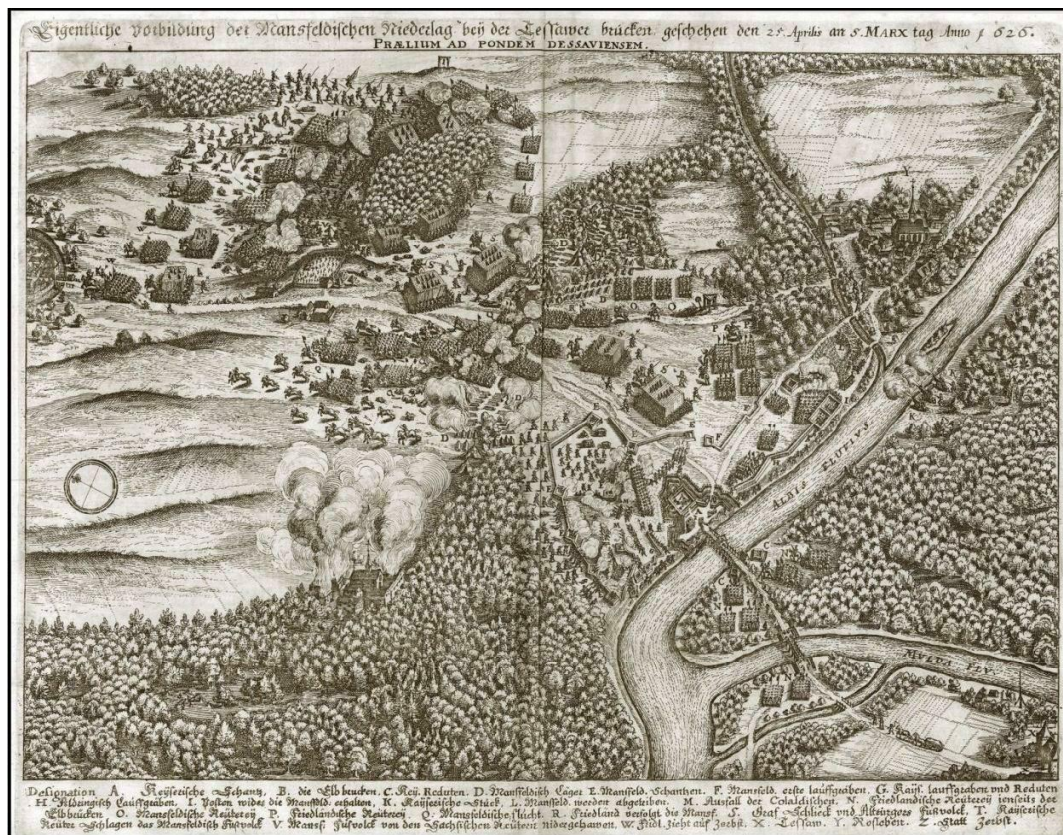

Tangermünde, město na Labi s lodním mostem

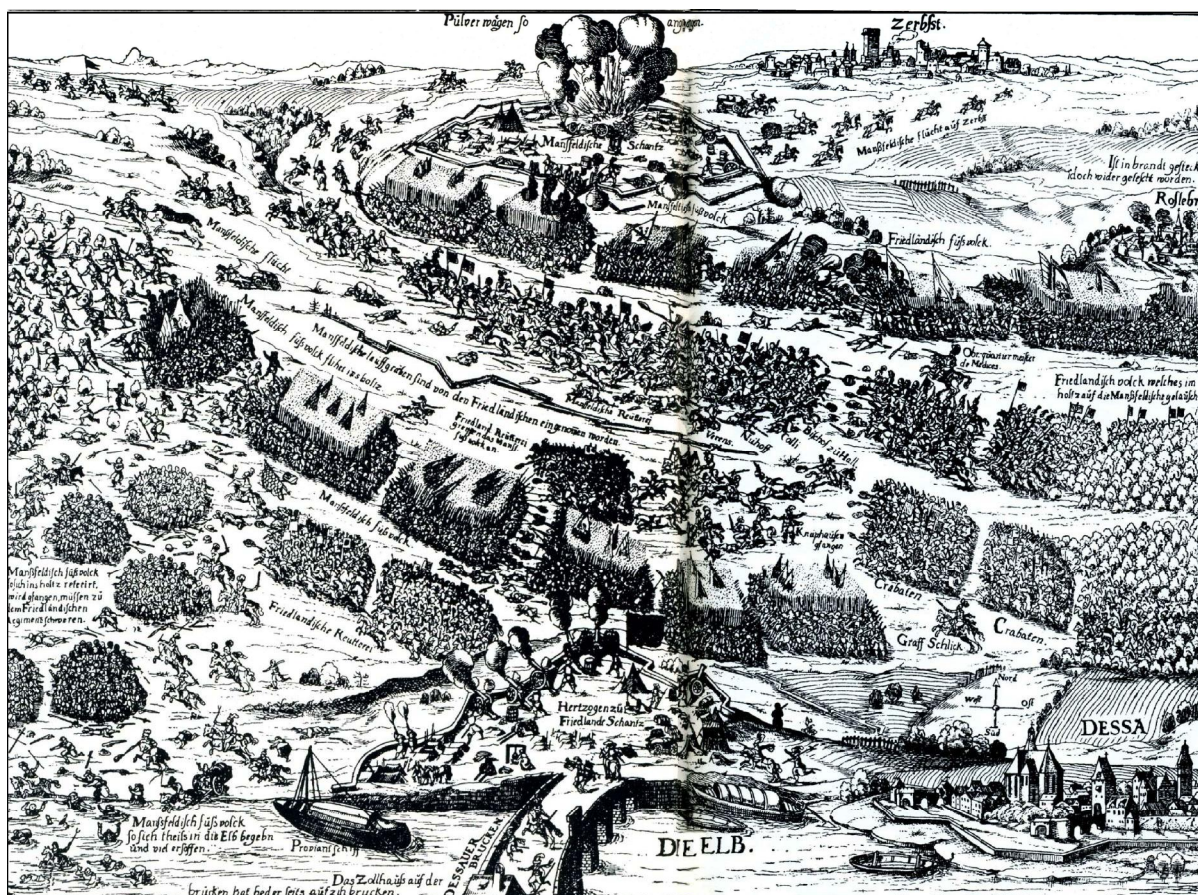
(*Theatrum Europaeum*, II., s. 416-417)

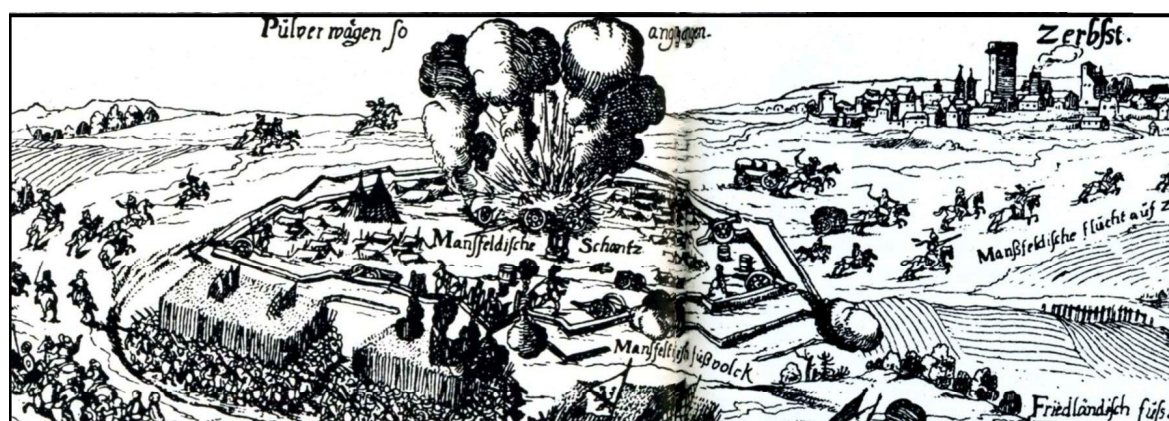
Desavské šance (*Theatrum Europaeum*, II., s. 354-355)

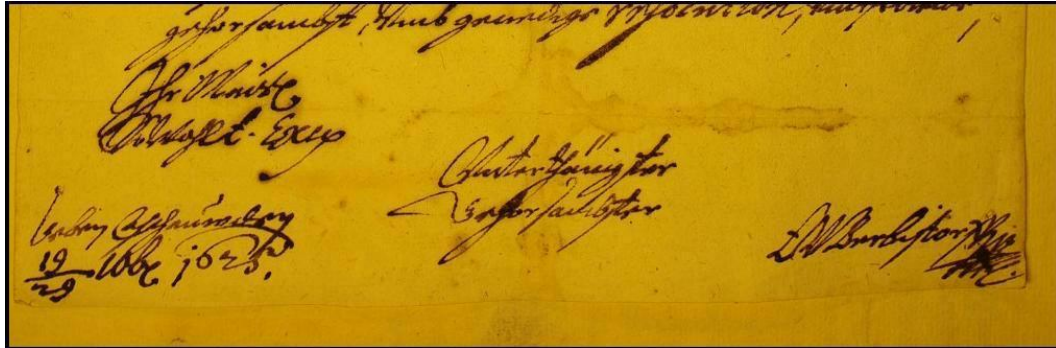
Bitva u desavského mostu 25. dubna 1626 (*Theatrum Europaeum*, I., s. 922)

Bitva u desavského mostu (rytina z dobového letáku *Abbildung neben kurzem Bericht welcher gestalt den 15. April Anno 1626*)

Výbuch muničního vozu v mansfeldském táboře během bitvy u Desavy (detail z předchozí rytiny)

Podpis Ehrenfrieda z Berbisdorfu, českého emigranta a dánského vyslance v Sedmihradsku

(Rigsarkivet København, fond TKUA, sign. 82-1)

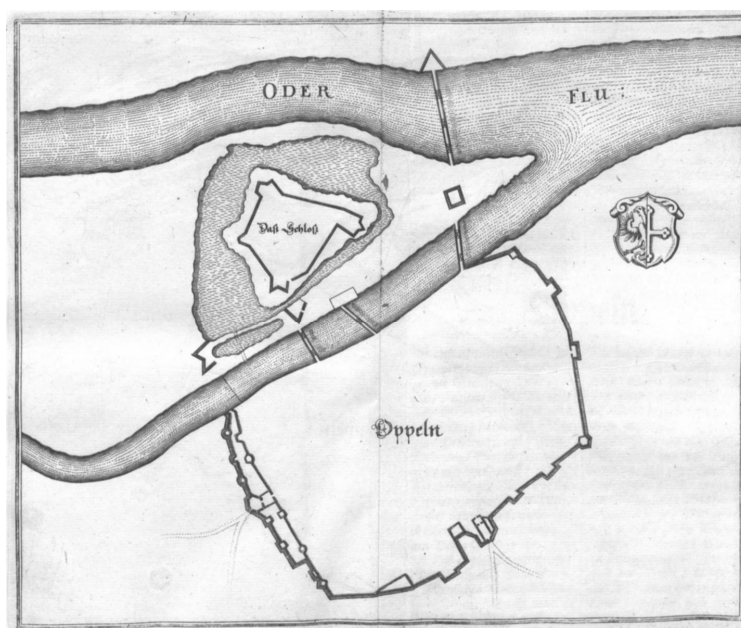

Gábor Bethlen, sedmihradský kníže

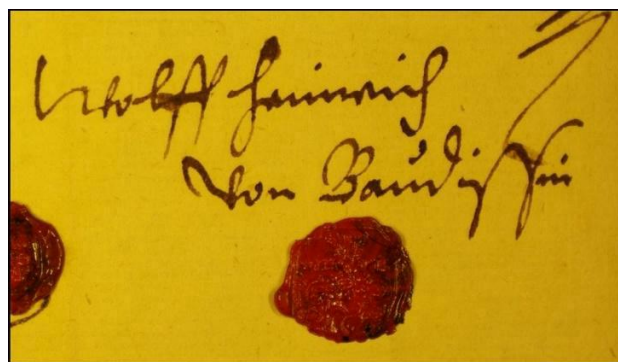
(Theatrum Europaeum, I., s. 217)

Olešnice, sídelní město olešnického vévody Karla Fridricha Minsterberského, který musel čelit nátlaku Mansfelda při vydání proviantu útočícímu vojsku (*Topographia Bohemiae, Moraviae et Silesiae*, Frankfurt n. M. 1650)

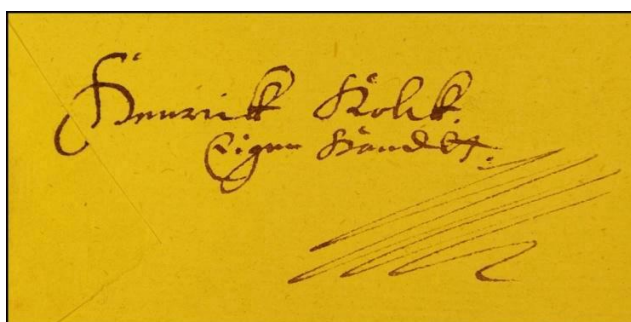

Opolí, u jehož hradeb došlo 6. srpna 1626 ke srážce mezi císařskými vojáky plukovníka Pechmanna a dánským sborem vévody Jana Arnošta (*Topographia Bohemiae, Moraviae et Silesiae*, Frankfurt n. M. 1650)

Wolf Jindrich
von Budyšina

Podpis Volfa Jindřicha z Budyšina, velitele dánského jízdního pluku během vpádu do Slezska a na Moravu (RA København, fond TKIA, sign. A 93-12)

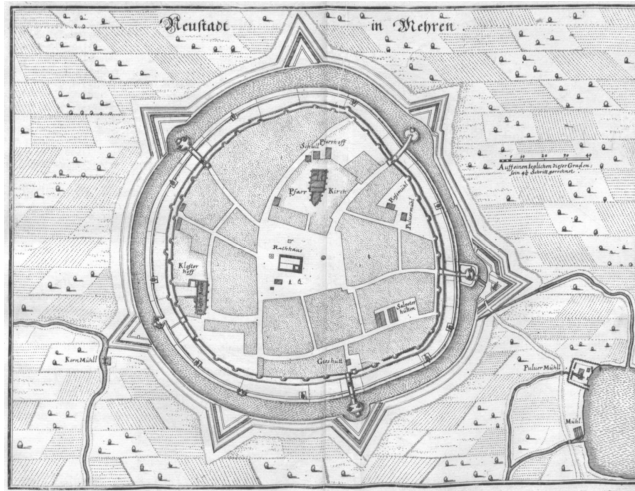

Henrik Holk.
Eig. Baudt.

Podpis Henrika Holka, dánského šlechtice a velitele jízdního pluku Kristiána IV. během vpádu. Po ukončení války v roce 1629 přešel do císařských služeb a stal se vysokým důstojníkem ve vojsku Albrechta z Valdštejna (RA København, fond TKIA, sign. A 46-7)

Hlubčice, slezské město obsazené dánským vojskem na podzim 1626

Uničov, moravské město, které odolalo opakovaným útokům dánského vojska během podzimu a zimy 1626/1627 (*Topographia Bohemiae, Moraviae et Silesiae*, Frankfurt n. M. 1650)

Severovýchodní Morava s Opavskem a Těšínskem (výřez z Komenského mapy Moravy z roku 1627)

Königl. Aug.
Huttenberg
Jidru
Krištof von Berg

Podpis opavského šlechtice Kryštofa z Bergu na žádosti o výplatu dánského žoldu, v době vpádu rytmistra jedné z jízdních kornet vybudovaných na okupovaném území (RA København, fond Militære regnskaber, sign. 23)

Antonfauis Lund
Kaspar Jensen
Jens Jacob Bruns
Christiansen

Podpis Jana Jakuba z Thurnu, moravského emigranta a v době vpádu kapitána jedné z dánských pěších kompanií (RA København, fond TKIA, sign. A 96)

